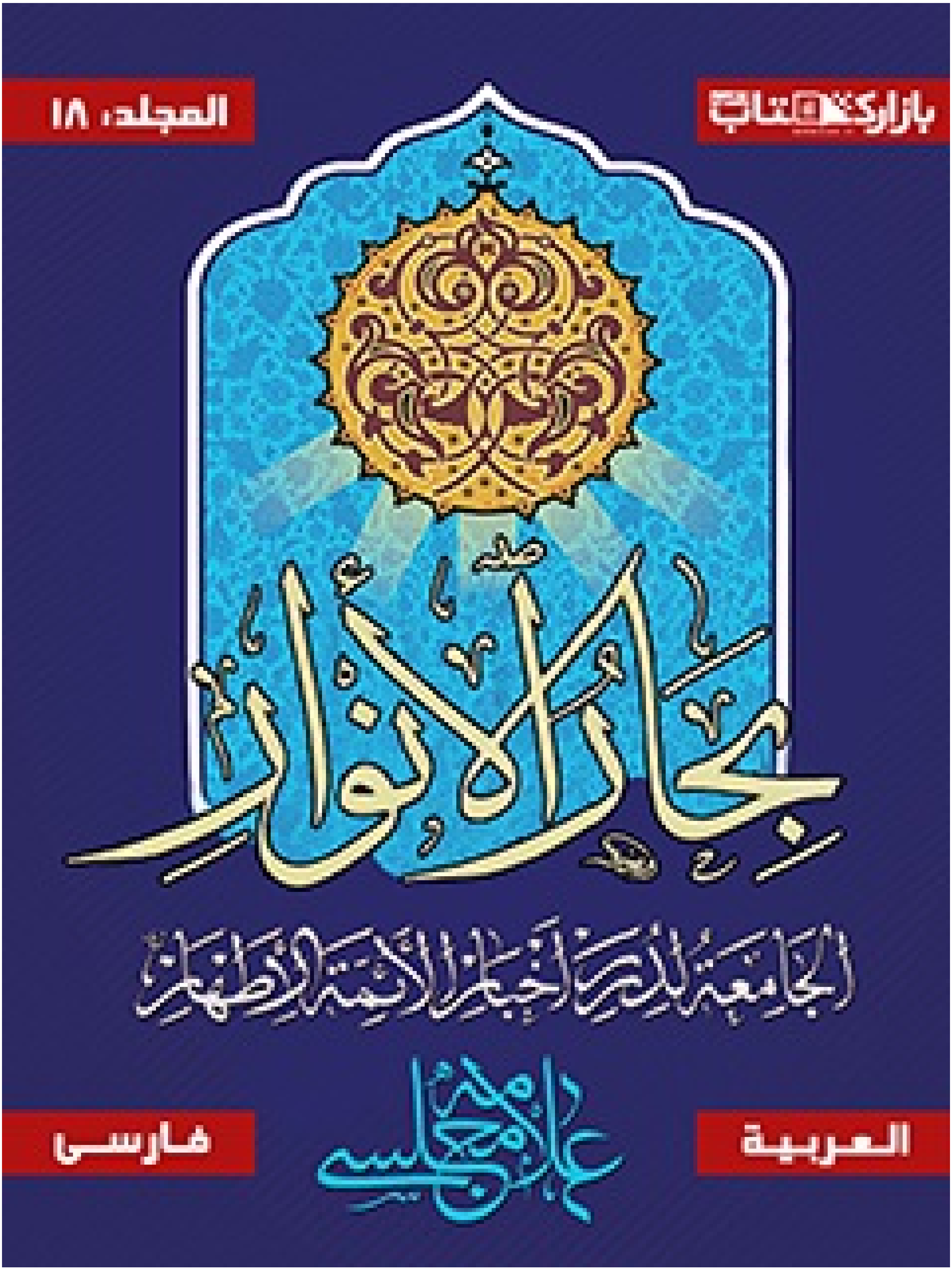
مرکز القائمیة اصفهان للبحوث والتحریات الکمبیوتریة

السلام علیک یا صاحب الزمان

www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.ir

بازارکتاب
المجلد، ۱۸
بحار الأنوار
الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار
العربية
علامه مجلسی
فارسی

بسم الله الرحمن الرحیم

بحارالانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار علیهم السلام با ترجمه فارسی

کاتب:

محمدباقر بن محمدتقی علامه مجلسی

نشرت فی الطباعهٔ:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

رقمی الناشر:

مرکز القائمیهٔ باصفهان للتحریات الکمبیوتریهٔ

الفهرس

بحار الأنوار الجامعه لدرر أخبار الائمه الأطهار المجلد ۱۸ : تاریخ پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله – ۴

اشاره

سرشناسه: مجلسی محمد باقربن محمدتقی ۱۰۳۷ - ۱۱۱۱ق.

عنوان و نام پدیدآور: بحارالانوار: الجامعه لدرر أخبار الائمه الأطهار تالیف محمدباقر المجلسی.

مشخصات نشر: بیروت داراحیاء التراث العربی [۱۴۴۰].

مشخصات ظاهری: ج - نمونه.

یادداشت: عربی.

یادداشت: فهرست نویسی بر اساس جلد بیست و چهارم، ۱۴۰۳ق. [۱۳۶۰].

یادداشت: جلد۲۴،۵۲،۶۵،۶۶،۶۷،۸۷،۹۲،۹۱،۹۴،۱۰۳،۱۰۸(چاپ سوم: ۱۴۰۳ق.=۱۹۸۳م.=[۱۳۶۱]).

یادداشت: کتابنامه.

مندرجات: ج .۲۴. کتاب الامامه. ج.۵۲. تاریخ الحجه. ج۶۵،۶۶،۶۷. الایمان و الکفر. ج.۸۷. کتاب الصلاه . ج. ۹۱،۹۲ .الذکر و الدعا. ج. ۹۴. کتاب السوم. ج.۱۰۳.فهرست المصادر. ج.۱۰۸.الفهرست.-

موضوع: احادیث شیعه — قرن ۱۱ق

رده بندی کنگره: BP۱۳۵/م۳ب ۳۱۳۰۰ ی ح

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی: ۱۶۸۰۹۴۶

ص: ۱

**[ترجمه]

سرشناسه : مجلسی، محمد باقربن محمدتقی، ۱۰۳۷ - ۱۱۱۱ق.

عنوان قراردادی : بحار الانوار .فارسی .برگزیده

عنوان و نام پدیدآور : ترجمه بحارالانوار/ مترجم گروه مترجمان؛ [برای] نهاد کتابخانه های عمومی کشور.

مشخصات نشر : تهران: نهاد کتابخانه های عمومی کشور، موسسه انتشارات کتاب نشر، ۱۳۹۲ -

مشخصات ظاهری : ج.

شابک : دوره : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ ؛ ج.۱ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۷-۲ ؛ ج.۲ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۸-۹ ؛ ج.۳ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۹-۶ ؛ ج.۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰۷۰-۲ : ؛ ج.۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۱-۹ : ؛ ج.۶ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۲-۶ : ؛ ج.۷ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۳-۳ : ؛ ج.۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۴-۰ ؛ ج.۱۰ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۶-۴ : ؛ ج.۱۱ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۳-۲ : ؛ ج.۱۲ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ : ؛ ج.۱۳ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۵-۶ : ؛ ج.۱۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۶-۳ : ؛ ج.۱۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۷-۰ : ؛ ج.۹۷۸:۱۶-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۸-۷ ؛ ج.۹۷۸:۱۷-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۹-۴ ؛ ج.۱۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۰-۰ ؛ ج.۹۷۸:۱۹-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۱-۷ ؛ ج.۹۷۸:۲۰-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۲-۴ ؛ ج.۲۱: ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۳-۱ ؛ ج.۹۷۸:۲۲-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۴-۸ ؛ ج.۹۷۸:۲۳-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۵-۵

مندرجات : ج.۱. کتاب عقل و علم و جهل.- ج.۲. کتاب توحید.- ج.۳. کتاب عدل و معاد.- ج.۴. کتاب احتجاج و مناظره.- ج. ۵. تاریخ پیامبران.- ج.۶. تاریخ حضرت محمد صلی الله علیه وآله.- ج.۷. کتاب امامت.- ج.۸. تاریخ امیرالمومنین.- ج.۹. تاریخ حضرت زهرا و امامان والامقام حسن و حسین و سجاد و باقر علیهم السلام.- ج.۱۰. تاریخ امامان والامقام حضرات صادق، کاظم، رضا، جواد، هادی و عسکری علیهم السلام.- ج.۱۱. تاریخ امام مهدی علیه السلام.- ج.۱۲. کتاب آسمان و جهان - ۱.- ج.۱۳. آسمان و جهان - ۲.- ج.۱۴. کتاب ایمان و کفر.- ج.۱۵. کتاب معاشرت، آداب و سنت ها و معاصی و کبائر.- ج.۱۶. کتاب مواعظ و حکم.- ج.۱۷. کتاب قرآن، ذکر، دعا و زیارت.- ج.۱۸. کتاب ادعیه.- ج.۱۹. کتاب طهارت و نماز و روزه.- ج.۲۰. کتاب خمس، زکات، حج، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، عقود و معاملات و قضاوت

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

یادداشت : ج.۲ - ۸ و ۱۰ - ۱۶ (چاپ اول: ۱۳۹۲) (فیپا).

موضوع : احادیث شیعه -- قرن ۱۱ق.

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور، مجری پژوهش

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور. موسسه انتشارات کتاب نشر

رده بندی کنگره : BP۱۳۵/م۳ب۳۰۴۲۱۶۷ ۱۳۹۲

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی : ۳۳۴۸۹۸۵

**[ترجمه]

تتمه أبواب معجزاته صلی الله علیه و آله

باب ۶ معجزاته فی استجابه دعائه فی إحیاء الموتی و التکلم معهم و شفاء المرضی و غیرها زائدا عما تقدم فی باب الجوامع

الأخبار

«۱»

جا، المجالس للمفید ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ عَلِیِّ بْنِ بِلَالٍ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ عَرَفَهَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ رُشَیْدِ بْنِ خَیْثَمٍ (۱) عَنْ عَمِّهِ سَعِیدٍ عَنْ مُسْلِمٍ الْغَلَابِیِّ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِیٌّ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ وَ اللَّهِ یَا رَسُولَ اللَّهِ لَقَدْ أَتَیْنَاکَ وَ مَا لَنَا بَعِیرٌ یَئِطُّ وَ لَا غَنَمٌ یَغِطُّ ثُمَّ أَنْشَأَ یَقُولُ:

أَتَیْنَاکَ یَا خَیْرَ الْبَرِیَّهِ کُلِّهَا*** لِتَرْحَمَنَا مِمَّا لَقِینَا مِنَ الْأَزْلِ

أَتَیْنَاکَ وَ الْعَذْرَاءُ یَدْمَی لَبَانُهَا*** وَ قَدْ شُغِلَتْ أُمُّ الْبَنِینَ (۲) عَنِ الطِّفْلِ

وَ أَلْقَی بِکَفَّیْهِ الْفَتَی اسْتِکَانَهً*** مِنَ الْجُوعِ ضَعْفاً لَا یُمِرُّ وَ لَا یُحْلِی

وَ لَا شَیْ ءَ مِمَّا یَأْکُلُ النَّاسُ عِنْدَنَا*** سِوَی الْحَنْظَلِ الْعَامِیِّ وَ الْعِلْهِزِ الْفَسْلِ

وَ لَیسَ لَنَا إِلَّا إِلَیْکَ فِرَارُنَا*** وَ أَیْنَ فِرَارُ النَّاسِ إِلَّا إِلَی الرُّسْلِ

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِأَصْحَابِهِ إِنَّ هَذَا الْأَعْرَابِیَّ یَشْکُو قِلَّهَ الْمَطَرِ وَ قَحْطاً شَدِیداً ثُمَّ قَامَ یَجُرُّ رِدَاءَهُ حَتَّی صَعِدَ الْمِنْبَرَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ فَکَانَ فِیمَا حَمِدَهُ بِهِ أَنْ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی عَلَا فِی السَّمَاءِ فَکَانَ عَالِیاً وَ فِی الْأَرْضِ قَرِیباً دَانِیاً أَقْرَبَ إِلَیْنَا مِنْ حَبْلِ الْوَرِیدِ وَ رَفَعَ یَدَیْهِ إِلَی السَّمَاءِ وَ قَالَ اللَّهُمَّ اسْقِنَا غَیْثاً مُغِیثاً مَرِیئاً مَرِیعاً غَدَقاً طَبَقاً

۱- هکذا فی الکتاب، و الصحیح: خثیم بتقدیم المثلثه علی الیاء کما فی التقریب.

۲- فی المجالس: ام الصبی.

عَاجِلًا غَيْرَ رَائِثٍ نَافِعاً غَيْرَ ضَارٍّ تَمْلَأُ بِهِ الضَّرْعَ وَ تُنْبِتُ بِهِ الزَّرْعَ وَ تُحْيِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا فَمَا رَدَّ يَدَهُ إِلَى نَحْرِهِ حَتَّى أَحْدَقَ السَّحَابُ بِالْمَدِينَهِ كَالْإِكْلِيلِ وَ أَلْقَتِ السَّمَاءُ بِأَرْوَاقِهَا وَ جَاءَ أَهْلُ الْبِطَاحِ يَصِيحُونَ (۱) يَا رَسُولَ اللَّهِ الْغَرَقَ الْغَرَقَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَ لَا عَلَيْنَا فَانْجَابَ السَّحَابُ عَنِ السَّمَاءِ فَضَحِكَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ لِلَّهِ دَرُّ أَبِي طَالِبٍ لَوْ كَانَ حَيّاً لَقَرَّتْ عَيْنَاهُ مَنْ يُنْشِدُنَا قَوْلَهُ فَقَامَ عُمَرُ فَقَالَ عَسَى أَرَدْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ:

وَ مَا حَمَلَتْ مِنْ نَاقَهٍ فَوْقَ ظَهْرِهَا*** أَبَرَّ وَ أَوْفَى ذِمَّهً مِنْ مُحَمَّدٍ

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَيْسَ هَذَا مِنْ قَوْلِ أَبِي طَالِبٍ هَذَا مِنْ قَوْلِ حَسَّانَ بْنِ ثَابِتٍ فَقَامَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام فَقَالَ كَأَنَّكَ أَرَدْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ

وَ أَبْيَضَ يُسْتَسْقَى الْغَمَامُ بِوَجْهِهِ*** رَبِيعُ الْيَتَامَى عِصْمَهٌ لِلْأَرَامِلِ

تَلُوذُ بِهِ الْهُلَّاكُ مِنْ آلِ هَاشِمٍ*** فَهُمْ عِنْدَهُ فِي نِعْمَهٍ وَ فَوَاضِلِ

كَذَبْتُمْ وَ بَيْتِ اللَّهِ يُبْزَى (۲) مُحَمَّدٌ*** وَ لَمَّا نُمَاصِعْ دُونَهُ وَ نُقَاتِلْ

وَ نُسْلِمُهُ حَتَّى نُصْرَعَ حَوْلَهُ*** وَ نَذْهَلَ عَنْ أَبْنَائِنَا وَ الْحَلَائِلِ

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ أَجَلْ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي كِنَانَهَ فَقَالَ:

لَكَ الْحَمْدُ وَ الْحَمْدُ مِمَّنْ شَكَرَ*** سُقِينَا بِوَجْهِ النَّبِيِّ الْمَطَرَ

دَعَا اللَّهَ خَالِقَهُ دَعْوَهً*** وَ أَشْخَصَ مِنْهُ إِلَيْهِ الْبَصَرُ

فَلَمْ يَكُ إِلَّا كَأَلْقَى الرِّدَاءَ*** وَ أَسْرَعَ حَتَّى أَتَانَا الدُّرَرُ

دُفَاقُ الْعَزَائِلِ جَمُّ الْبُعَاقِ*** أَغَاثَ بِهِ اللَّهُ عُلْيَا مُضَرَ

فَكَانَ كَمَا قَالَهُ عَمُّهُ*** أَبُو طَالِبٍ ذَا رُوَاءٍ أَغَرَّ (۳)

بِهِ اللَّهُ يَسْقِي صَيُّوبَ الْغَمَامِ*** فَهَذَا الْعِيَانُ وَ ذَاكَ الْخَبَرُ

۱- في المصدر: يضجون.

۲- في المجالس: نيزى، و هو الموافق لما في سيره ابن هشام. و فيه و في السيره ايضا: و لما نطاعن. قوله: يبزى أي يقهر و نماصع أي نقاتل و نجالد.

٣- فى المجالس: إذ رآه أغر.

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا کِنَانِیُّ بَوَّأَکَ اللَّهُ بِکَلِّ بَیْتٍ قُلْتَهُ بَیْتاً فِی الْجَنَّهِ (۱).

قب، المناقب لابن شهرآشوب مرسلا مثله (۲) ثم قال و السبب فی ذلک أنه کان قحط فی زمن أبی طالب فقالت قریش اعتمدوا اللات و العزی و قال آخرون اعتمدوا المناه (۳) الثالثه الأخری فقال ورقه بن نوفل أنی تؤفکون و فیکم بقیه إبراهیم و سلاله إسماعیل أبو طالب فاستسقوه فخرج أبو طالب و حوله أغیلمه من بنی عبد المطلب وسطهم غلام کأنه شمس دجنه تجلت عنها غمامه (۴) فأسند ظهره إلی الکعبه و لاذ بإصبعه و بصبصت الأغلمه حوله فأقبل السحاب فی الحال فأنشأ أبو طالب اللامیه. (۵)

**[ترجمه]مجالس مفید، امالی طوسی: مسلم غلابی گوید: شخص بیابان نشینی حضور رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آمد و گفت: ای رسول خدا، به خدا سوگند ما در حالی نزد شما آمده ایم که نه شتری برایمان به جا مانده که نعره کشد و نه گوسفندی که صدا برآورد. سپس این اشعار را سرود:

ای بهترین آفریدگان نزد تو آمده ایم

تا نسبت به سختی قحطی و فشاری که بر ما وارد آمده بما ترحّم کنی.

در حالی نزد تو آمده ایم که از سینه های دختران بکر و معصوم ما (در اثر کار زیاد) خون می چکد،

و مادران از کودکان خود غافل گشته اند.

و شخص جوان از شدت گرسنگی و ضعف، دست ذلّت دراز کرده،

و هیچ تلخ و شیرینی به دستش نمی آید.

و چیزی از آنچه مردم می خورند در دسترس ما نیست،

به جز حنظل تلخ، و طعام پست و مانده ای که از خون و پشم شتر که به آتش برشته شده تهیه گردیده است.

و ما جز به سوی تو راه گریزی نداریم،

و مگر مردم به جز سوی پیامبران راه گریزی خواهند داشت؟

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به یارانش فرمود: این اعرابی از کمی باران و قحطی شدید شکایت دارد. سپس برخاست و همان طور که عبایش را بروی زمین می کشید حرکت کرد تا بر منبر بر آمد، پس حمد و ثنای الهی به جای آورد، و از جمله کلماتی که بدان ستایش پروردگارش نمود این بود که فرمود:

سپاس خدائی راست که علوّ و برتری یافت در آسمان، پس عالی و بزرگ است، و در زمین قریب و نزدیک، و او به ما از رگ گردن نزدیک تر است. و دو دست مبارک به آسمان برداشت و فرمود: بار پروردگارا ما را از بارانی تند، سیراب کننده

به اندازه، رشد دهنده، پربار،

ص: ۱

پر پشت و فراوان و فراگیر و بی کاست، سود بخش بی زیان، سیراب فرما، به حدّی که پستان‌های حیوانات را از آن پر شیر سازی، و زراعت‌ها را بدان برویانی، و زمین را پس از مردنش بدان زنده گردانی. هنوز دست مبارک از گلوگاه خویش فروتر نیاورده بود که ابر همچون دستاری مزیّن به انواع جواهر که بر سر بندند بر سر شهر مدینه حلقه زد و ابری متراکم همه اطراف آسمان را پوشاند، به حدّی که اهل مکّه خدمت آن حضرت آمده و صدای ضجّه و ناله بلند کردند که یا رسول اللّه خطر غرق شدن در پیش است. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم عرض کرد: پروردگارا بر حوالی و اطراف ما بباران و دیگر بر ما نه. پس ابر درهم پیچید و از فراز آسمان مدینه برطرف گشت. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم لبخندی زد و فرمود: آفرین خدا بر ابی طالب که اگر زنده بود چشمانش روشن می شد و شاد و مسرور می گشت. کیست که اشعار او را بخواند؟ عمر بن خطّاب برخاست و گفت: ای رسول خدا لابد منظور شما این شعر است:

هیچ شتری بر بالای رحل و بنه خود کسی را حمل نکرده

که از محمّد نیکوکارتر و وفادارتر به پیمان باشد.

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: این شعر از ابو طالب نیست، بلکه از اشعار حسّان بن ثابت است. علیّ بن ابی طالب علیه السلام برخاست و عرض کرد: ای رسول خدا گویا مقصود شما این اشعار است:

و آن سپید چهره ای که به آبروی او از ابر طلب باران می شود،

همو که مایه دلخوشی و پناه بیوه زنان است.

آن کسان از آل هاشم که مشرف به مرگ و هلاکت اند به او پناهنده می‌شوند.

و همگی آن‌ها در نزد او در نعمت و بخشش های فراوان به سر می برند.

به خانه خدا سوگند شما (مشرکین و کفّار) دروغ پنداشتید، ما هرگز محمد را تنها نگذاریم

و دست از یاری وی برنداریم، و همیشه برای حفظ او کارزار و پیکار می کنیم.

و او را تسلیم شما نمی کنیم تا اینکه همگی در میدان نبرد در اطراف او به خاک بیفتیم،

و از فرزندان و زنان خود غافل و سرگرم بمانیم.

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: آری، (منظورم همین اشعار بود). در اینجا مردی از بنی کنانه برخاست و گفت:

تو را سپاس، و سپاس از سوی همه کسانی که سپاس گویند و شکر کنند

که ما به آبروی پیامبر از باران سیراب گشتیم.

او به پیشگاه آفریننده خود خداوند دعا نمود،

و چشمان خود را به سوی خداوند خیره ساخت (و چشم از آسمان برنداشت).

پس دیری نپائید مگر به اندازه پشت و رو کردن یک عبا، و با شتاب و سرعت تمام باران بسوی ما بارید.

بارانی پر آب بسان آبی که از سر مشک فرو ریزد، و آن‌قدر تند که زمین را می شکافت،

و خداوند بدان سبب به فریاد مردم قسمت بالای مضر (نام قبیله ای است) رسید.

پس همان گونه که عمویش ابو طالب گفته بود مردی بخشنده و کریم النفس بود.

خداوند به برکت وجود او از ابرهای سنگین بارانهای تند می فرستد

و البتّه این عیان است (و خودمان دیدیم) و سخن ابی طالب خبر است.

ص: ۲

پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: ای مرد کنانی خداوند در ازای هر بیتی که سرودی برایت خانه‌ای در بهشت آماده بگرداند. - . مجالس مفید: ۱۷۸ - ۱۸۰. امالی طوسی : ۴۵ - ۴۷ -

مناقب ابن شهرآشوب: همین حدیث را به صورت مرسل آورده است سپس گوید: ماجرا از این قرار بود که در زمان ابوطالب خشکسالی‌ای رخ داد. پس قریش گفتند: به لات و عزّی پناه ببرید و دیگران گفتند: به منات سومین بت پناه ببرید. ورقه بن نوفل گفت: چگونه از راه حقّ منحرف می‌شوید در حالی که آثار دین ابراهیم در میان شما به جا مانده است و نسل و سلاله اسماعیل، ابوطالب است؟ پس از او طلب باران کنید. ابوطالب بیرون آمد در حالی که در اطرافش غلامانی از فرزندان عبدالمطلب بودند. درمیان آنان غلامی بود که گویی خورشید تاریکی بود که ابر از آن زائل شده بود. ابوطالب پشت آن غلام را به کعبه تکیه داد ... و غلامان دیگر در اطرافش تکان خوردند. پس در همان حال ابرهای روی آوردند و ابوطالب این لامیه را سرود.

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فی حدیث الاستسقاء لقد أتیناک و ما لنا بعیر یئط أی یحن و یصیح یرید ما لنا بعیر أصلا لأن البعیر لا بد أن یئط و قال الغطیط الصوت الذی یخرج مع نفس النائم و منه الحدیث و الله ما یغط لنا بعیر غط البعیر إذا هدر فی الشقشقه فإن لم یکن فی الشقشقه فهو هدیر و الأزل الشده و الضیق و قال فی قوله یدمی لبانها أی یدمی صدرها لامتهانها نفسها فی الخدمه حیث لا تجد ما تعطیه من یخدمها من الجدب و شده الزمان و أصل اللبان فی الفرس موضع اللبب من الصدر ثم استعیر للناس و قال فی قوله ما یمر و ما یحلی أی ما ینطق بخیر و لا شر من الجوع و الضعف و قال الحنظل العامی منسوب إلی العام لأنه یتخذ فی عام الجدب کما قالوا للجدب السنه و العلهز بکسر العین و سکون اللام و کسر الهاء قال هو شی ء یتخذونه فی سنی المجاعه یخلطون الدم بأوبار الإبل ثم یشوونه بالنار و یأکلونه و قیل کانوا یخلطون فیه القردان و یقال للقراد الضخم علهز و قیل العلهز شی ء ینبت ببلاد سلیم له أصل کأصل البردی (۶) و الفسل هو الردی الرذل من کل شی ء قال و یروی بالشین المعجمه أی الضعیف

۱- مجالس المفید: ۱۷۸- ۱۸۰. امالی ابن الشیخ: ۴۵- ۴۷.

۲- و فیه اختلاف کثیر فی اللفظ و المعنی، و لم یذکر حدیث الکنانیّ.

۳- فی المصدر: مناه الثالثه بحذف حرف التعریف.

۴- غمامها خ ل.

۵- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۱۹.

۶- البردی: نبت رخو ینبت فی دیار المصر کثیرا یمضغ أصله کقصب السکر و یتخذ منه القرطاس و قیل: له ورق کخوص النخل، فارسیه: لوخ.

یعنی الفشل مدخره و آکله فصرف الوصف إلی العلهز و هو فی الحقیقه لآکله و قال بأرواقها أی بجمیع ما فیها من الماء و الأرواق الأثقال أراد میاهها المثقله للسحاب انتهی.

و البطاح بالکسر جمع الأبطح و هو مسیل واسع فیه دقاق الحصی و الدرر بالکسر جمع دره یقال للسحاب دره أی صب و اندفاق و قال الجزری الدفاق المطر الواسع الکثیر و العزائل أصله العزالی هی مثل الشائک و الشاکی و العزالی جمع العزلاء و هو فم المزاده الأسفل فشبه اتساع المطر و اندفاقه بالذی یخرج من فم المزاده و البعاق بالضم المطر الغزیر الکثیر الواسع و الرواء بالضم و المد المنظر الحسن انتهی.

و قال الفیروزآبادی علیا مضر بالضم و القصر أعلاها و الأغر الأبیض و الشریف و الصوب و الصیوب الانصباب و الدجن إلباس الغیم الأرض و أقطار السماء و الدجنه بالضم (۱) و بضمتین مع تشدید النون الظلمه و الأغلمه من جموع الغلام.

أقول: سیأتی شرح أبیات أبی طالب فی باب أحواله علیه السلام.

**[ترجمه]جزری گوید: در حدیث طلب باران «لقد أتیناک و ما لنا بعیر یئطّ» یئطّ یعنی ناله کند و فریاد کشد. مقصودش این است که اصلا شتری برای ما نمانده است زیرا شتر حتماً ناله و فریاد می‌کشد. و گوید: «الغطیط» صدایی است که به همراه نفس کشیدن شخص خوابیده بیرون می‌آید. و در حدیث آمده است: «و الله ما یغطّ لنا بعیر» غطّ البعیر هنگامی است که چیزی از شُش بیرون افکند و اگر در شش نباشد به آن هدیر گویند. «الازل» به معنای سختی و تنگنا است. و در باره این گفته ی

«یدمی لبانها» گوید: یعنی از سینه دختر جوان به خاطر اینکه خود را به کار خدماتی مشغول کرده، خون می‌چکد به گونه‌ای که اموالی ندارد تا به کسی بدهد که در هنگام خشکسالی و سختی روزگار به او خدمت کند. کلمه ی « لبان » در اصل برای اسب به کار می‌رود که مکان سینه‌بند اسب است سپس برای انسان استعاره آورده شده است. و در باره این عبارت «ما یمرّ و ما یحلی» گوید: یعنی از شدت گرسنگی و ضعف ، نه سخن خوب بر زبان می آورد و نه سخن بد . و گوید: الحنظل العامیّ منسوب به عام [سال]است زیرا آن را در هنگام خشکسالی استفاده می‌کنند. همانطور که به خشکسالی و قحطی «السنۀ» گویند. و در باره کلمه «العلهز» با کسره عین و سکون لام و کسره هاء گوید: چیزی است که در سال‌های خشکی برگیرند و خون را با کرک شتر مخلوط کرده سپس با آتش برشته می‌کنند و می‌خورند. گفته شده: شپش‌ها را در آن مخلوط می‌کردند و به شپش بزرگ علهز می‌گفتند. و گفته شده: علهز چیزی بود که در سرزمین سلیم می‌روئید و ریشه‌ای شبیه ریشه بردی (گیاهی مانند نی) داشت.«الفسل» به معنای پست و بی‌ارزش هر چیزی است. و با شین معجمه (الفشل) نیز روایت شده که به معنای ضعیف است،

ص: ۳

یعنی کسی که آن را ذخیره کند و بخورد ضعیف و ناتوان است و وصف به علهز برگردانده شده و در حقیقت توصیفی برای کسی است که آن را می‌خورد. گوید: «بأرواقها» یعنی تمام آب آسمان. و ارواق به معنای بار سنگین است که مقصود آب‌های فراوان و سنگین ابرها است. پایان سخن.

«البطاح» با کسره باء جمع ابطح و آن زمین فراخ و سیل گیری است که در آن شن و سنگریزه باشد. «الدرر» با کسره جمع درّة است. گفته می‌شود: للسحاب درّة یعنی ابر ریزش و جوشش دارد. جزری گوید: الدفاق یعنی باران فراخ و فراوان. اصل «العزائل» عزالی است مانند الشائک و الشاکی. و عزالی جمع عزلاء دهانه اضافی پایین مشک آب است. پس فراخی ریزش باران به آبی تشبیه شده که از دهانه اضافی مشک بیرون می‌ریزد. «البعاق» با ضمه باء ، باران پربارش و فراوان و فراخ است. «الرواء» با ضمه و مدّ یعنی ظاهر زیبا. پایان سخن.

فیرزآبادی گوید: علیا مضر با ضمه و الف مقصور، یعنی قسمت بالای آن. «الأغرّ» یعنی سفید و شریف. «الصوب و الصیوب» یعنی ریزش باران. «الدجن» پوشاندن زمین و کرانه‌های آسمان با ابرها. و الدجنة با ضمه دال و جیم و تشدید نون به معنای تاریکی است. و «الاغلمة» از جمع‌های غلام است.

می گویم: شرح ابیات ابوطالب در باب احوال او می‌آید.

**[ترجمه]

«۲»

جا، المجالس للمفید ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنِ الْجِعَابِیِّ عَنِ الْحُسَیْنِ (۲) بْنِ الْهَادِ بْنِ حَمْزَةَ أبو (أَبِی) عَلِیٍّ مِنْ أَصْلِ کِتَابِهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِی لَیْلَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَیْمَانَ الْأَصْفَهَانِیِّ (۳) عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَصْفَهَانِیِّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِی لَیْلَی عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ قَالَ: دَعَانِی النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ أَنَا أَرْمَدُ الْعَیْنِ فَتَفَلَ فِی عَیْنِی وَ شَدَّ الْعِمَامَةَ عَلَی رَأْسِی وَ قَالَ اللَّهُمَّ أَذْهِبْ عَنْهُ الْحَرَّ وَ الْبَرْدَ فَمَا وَجَدْتُ بَعْدَهَا حَرّاً وَ لَا بَرْداً (۴).

۱- و سکون الجیم. و یقال ایضا: الدجنه بکسرتین، و فتح الدال مع کسر الجیم.

۲- فی الأمالی: الحسن بن الهاد، و فی المجالس: الحسن بن حماد، و لعلّ الأخیر صحیح و هو الحسن بن حماد المترجم فی التقریب: ۱۰۴. قوله: أبو علیّ فیه تصحیف و الصحیح: أبی علی، و فی الأصل: حدّثنی الحسن ... أبو علیّ، فبدل حدّثنی بقوله: عن الحسن، و نسی أن یجر الکنیه.

۳- فی الأمالی: عبد اللّه الأصفهانیّ، ففیه وهم، و الصحیح ما فی الصلب، و الرجل هو عبد الرحمن بن عبد اللّه الأصفهانیّ الکوفیّ الجهنیّ، (و یقال له: الجدلی أیضا کان یتجر إلی اصبهان) لروایه ابن أخیه محمّد بن سلیمان عنه، و روایته عن عبد الرحمن بن أبی لیلی، راجع تهذیب التهذیب ۶: ۲۱۷.

۴- مجالس المفید: ۱۸۷ و ۱۸۸. أمالی ابن الشیخ: ۵۵.

**[ترجمه]مجالس مفید، امالی طوسی: علی بن ابی طالب علیه السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم مرا فرا خواند در حالی من دردِ چشم داشتم. پس پیامبر آب دهانش را بر روی چشمم افکند و عمامه را بر سرم بَست و فرمود: «پروردگارا گرما و سرما را از او ببر» و من پس از آن دیگر گرما و سرمایی حس نکردم. - . مجالس مفید : ۱۸۷ - ۱۸۸. امالی طوسی : ۵۵ -

ص: ۴

**[ترجمه]

«۳»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ التَّمَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ مُوسَی بْنِ مُحَمَّدٍ الْخَیَّاطِ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِیمَ الْخُرَاسَانِیِّ عَنْ شَرِیکٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِی سَلَمَةَ عَنْ أَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: أَصَابَنَا عَطَشٌ فِی الْحُدَیْبِیَةِ فَجَهَشْنَا إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَبَسَطَ یَدَیْهِ بِالدُّعَاءِ فَتَأَلَّقَ (۱) السَّحَابُ وَ جَاءَ الْغَیْثُ فَرَوِینَا مِنْهُ.

قال أبو الطیب قال الأصمعی الجهش أن یفزع الإنسان إلی الإنسان قال أبو عبیده و هو مع فزعه (۲) کأنه یرید البکاء و فی لغه أخری أجهشت إجهاشا فأنا مجهش و منه قول لبید:

قامت تشکی إلی النفس مجهشه***و قد حملتک سبعا بعد سبعینا

فإن تزادی ثلاثا تبلغی أملا***و فی الثلاث وفاء للثمانینا(۳)

**[ترجمه]امالی طوسی: ابوهریرهٔ گوید: در حدیبیه تشنه شدیم. پس به سوی پیامبر پناه بردیم و پیامبر دستانش را برای دعا باز کرد، پس ابرها پدیدار شدند و باران نازل شد و ما از آن سیراب شدیم.

ابوطیب گوید: اصمعی گوید: «الجهش» این است که شخصی به شخص دیگری پناه ببرد. ابوعبیده گوید: و او در زمانی که به کسی پناه می‌برد گویی می‌خواهد گریه کند. و در قرائت دیگری آمده است: أجهشت إجهاشاً فأنا مجهش، و از همین کلمه این سخن لبید است:

جانم به نزدم شکایت کرد درحالی که گریه می‌کرد، و می‌گفت من تو را هفتاد و هفت سال حمل کردم.

پس اگر سه سال بر آن بیفزایی به خواسته و آرزویت می‌رسی، و در این سه سال، وفاداری نسبت به هشتاد سالگی است. - . امالی طوسی : ۸۰ -

**[ترجمه]

توضیح

قال الجوهری الجهش أن یفزع الإنسان إلی غیره و هو مع ذلک یرید البکاء کالصبی یفزع إلی أمه و قد تهیأ للبکاء یقال جهش إلیه یجهش و فی الحدیث أصابنا عطش فجهشنا إلی رسول الله و کذلک الإجهاش یقال جهشت نفسی و أجهشت أی نهضت ثم ذکر بیتا من الشعر و قال همعت عینه تهمع همعا و هموعا و همعانا أی دمعت و قال تألق البرق لمع.

**[ترجمه]جوهری گوید: الجهش این است که انسان به دیگری پناه ببرد و با این وجود بخواهد گریه کند، همچون کودک که به مادرش پناه می‌برد در حالی که خود را برای گریه آماده کرده است. گفته می‌شود: جهش الیه جهش، و در حدیث آمده است: «أسابنا عطش فجهشنا الی رسول الله» و نیز الاجهاش به همین معنی است، گفته می‌شود: جهشت نفسی و أجهشت، یعنی برخاستم. سپس یک بیت شعر را ذکر کرده است و گوید: همعت عینه همعاً و هموعاً و همعاناً یعنی چشمم، اشک ریخت. و گوید: تألق البرق یعنی: درخشید.

**[ترجمه]

«۴»

یر، بصائر الدرجات أَیُّوبُ بْنُ نُوح عَنْ صَفْوَانَ بْنِ یَحْیَی عَنْ حَمَّادِ بْنِ أَبِی طَلْحَهَ عَنْ أَبِی عَوْفٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: دَخَلْتُ عَلَیْهِ فَأَلْطَفَنِی وَ قَالَ إِنَّ رَجُلًا مَکْفُوفَ الْبَصَرِ أَتَی النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ أَنْ یَرُدَّ عَلَیَّ بَصَرِی قَالَ فَدَعَا اللَّهَ فَرَدَّ عَلَیْهِ بَصَرَهُ ثُمَّ أَتَاهُ آخَرُ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ لِی أَنْ یَرُدَّ عَلَیَّ بَصَرِی قَالَ فَقَالَ الْجَنَّهُ أَحَبُّ إِلَیْکَ أَوْ یُرَدُّ عَلَیْکَ بَصَرُکَ قَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ إِنَّ ثَوَابَهَا الْجَنَّهُ فَقَالَ اللَّهُ أَکْرَمُ مِنْ أَنْ یَبْتَلِیَ عَبْدَهُ الْمُؤْمِنَ بِذَهَابِ بَصَرِهِ ثُمَّ لَا یُثِیبُهُ الْجَنَّهَ (۴).

ص: ۵

۱- فتألف خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۲- أقول: هذا هو الصحیح و أمّا ما فی النسختین المطبوعتین: «هیمعه فزعه» فهو تصحیف «هی مع فزعه» کما فی المصدر المطبوع و هو أیضا تصحیف «هو مع فزعه» کما عرفت و المعنی:

۳- أمالی ابن الشیخ: ۸۰.

۴- بصائر الدرجات: ۷۷.

**[ترجمه]بصائر الدرجات: ابو عوف از امام صادق علیه السلام روایت کرده و گوید: بر آن حضرت وارد شدم و ایشان به من لطف و مهربانی کرد و فرمود: مردی نابینا نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمد و گفت: ای رسول خدا به درگاه خداوند دعا کن که بینائی‌ام را به من بازگرداند. گوید: پیامبر به درگاه خدا دعا کرد پس بینائی‌اش را بازیافت. سپس شخص دیگری نزد ایشان آمد و گفت: ای رسول خدا به درگاه خدا دعا کن که بینائی‌ام را به من بازگرداند. فرمود: پیامبر فرمود: بهشت برای تو خوشایندتر است یا اینکه بینائی‌ات را بازیابی؟ گفت: ای رسول خدا پاداش آن (نابینائی) بهشت است؟ فرمود: خداوند بزرگوارتر از آن است که بنده‌اش را با نابینا نمودن مبتلا کند سپس بهشت را پاداش او قرار ندهد. -. بصائر الدرجات : ۷۷ -

ص: ۵

**[ترجمه]

«۵»

یر، بصائر الدرجات الْعَبَّاسُ بْنُ مَعْرُوفٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَهْزِيَارَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الْمِيثَمِيِّ عَنْ كَرِيمٍ قَالَ سَمِعْتُ مَنْ يَرْوِيهِ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله كَانَ قَاعِداً فَذَكَرَ اللَّحْمَ وَ قَرَمَهُ إِلَيْهِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ وَ لَهُ عَنَاقٌ فَانْتَهَى إِلَى امْرَأَتِهِ فَقَالَ هَلْ لَكِ فِي غَنِيمَةٍ قَالَتْ وَ مَا ذَاكَ قَالَ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَشْتَهِي اللَّحْمَ قَالَتْ خُذْهَا وَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ غَيْرُهَا وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَعْرِفُهَا فَلَمَّا جَاءَ بِهَا ذُبِحَتْ وَ شُوِيَتْ ثُمَّ وَضَعَهَا النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُمْ كُلُوا وَ لَا تَكْسِرُوا عَظْماً قَالَ فَرَجَعَ الْأَنْصَارِيُّ وَ إِذَا هِيَ تَلْعَبُ عَلَى بَابِهِ (۱).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: اسماعیل میثمی از کریم نقل کرده و گوید: شنیدم از کسی که برای او روایت کرده است: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نشسته بود که در باره گوشت سخن به میان آمد و آن حضرت به شدت اشتهای گوشت کرد. مردی از انصار برخاست و او بزغاله ماده‌ای داشت. پس به نزد همسرش رفت و گفت: آیا می‌خواهی غنیمتی بدست آوری؟ همسرش گفت: آن چیست؟ گفت: من شنیدم که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم اشتهای گوشت کرده است. زن گفت: این را بردار. و غیر از آن بزغاله چیزی نداشتند، و پیامبر این را می‌دانست. هنگامی که آن مرد بزغاله را آورد و ذبح و کباب شد، سپس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آن را (بر سر سفره) قرار داد و فرمود: بخورید و استخوانی را نشکنید. گوید: آن مرد انصاری بازگشت و به ناگاه متوجه شد که بزغاله بر در خانه‌اش بازی می‌کند.

**[ترجمه]

بیان

القرم بالتحریک شده شهوه اللحم و العناق بالفتح الأنثی من ولد المعز.

**[ترجمه]«القرم» با حرکت حروف یعنی شدت اشتهای گوشت. و «العناق» با فتحه: بزغاله ماده است.

**[ترجمه]

«۶»

یر، بصائر الدرجات إِبْرَاهِيمُ بْنُ هَاشِمٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ عَنْ بَكْرِ بْنِ جَنَاحٍ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا مَاتَتْ ۱۵ فَاطِمَهُ بِنْتُ أَسَدٍ أُمُّ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ جَاءَ عَلِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَا أَبَا الْحَسَنِ مَا لَكَ قَالَ أُمِّی مَاتَتْ قَالَ فَقَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله وَ أُمِّی وَ اللَّهِ ثُمَّ بَكَى وَ قَالَ وَا أُمَّاهْ ثُمَّ قَالَ لِعَلِيٍّ علیه السلام هَذَا قَمِيصِی فَكَفِّنْهَا فِيهِ وَ هَذَا رِدَائِی فَكَفِّنْهَا فِيهِ فَإِذَا فَرَغْتُمْ فَآذِنُونِی فَلَمَّا أُخْرِجَتْ صَلَّى عَلَيْهَا النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله صَلَاةً لَمْ يُصَلِّ قَبْلَهَا وَ لَا بَعْدَهَا عَلَى أَحَدٍ مِثْلَهَا ثُمَّ نَزَلَ عَلَى قَبْرِهَا (۲) فَاضْطَجَعَ فِيهِ ثُمَّ قَالَ لَهَا يَا فَاطِمَهُ قَالَتْ لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ فَهَلْ وَجَدْتِ مَا وَعَدَ رَبُّكِ حَقّاً قَالَتْ نَعَمْ فَجَزَاكَ اللَّهُ خَيْراً وَ طَالَتْ مُنَاجَاتُهُ فِی الْقَبْرِ فَلَمَّا خَرَجَ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَقَدْ صَنَعْتَ بِهَا شَيْئاً فِی تَكْفِينِكَ إِيَّاهَا ثِيَابَكَ وَ دُخُولِكَ فِی قَبْرِهَا وَ طُولِ مُنَاجَاتِكَ وَ طُولِ صَلَاتِكَ مَا رَأَيْنَاكَ صَنَعْتَهُ بِأَحَدٍ قَبْلَهَا قَالَ أَمَّا تَكْفِينِی إِيَّاهَا فَإِنِّی لَمَّا قُلْتُ لَهَا يُعْرَضُ النَّاسُ يَوْمَ يُحْشَرُونَ مِنْ قُبُورِهِمْ (۳) فَصَاحَتْ وَ قَالَتْ وَا سَوْأَتَاهْ فَلَبِسْتُهَا ثِيَابِی وَ سَأَلْتُ اللَّهَ فِی صَلَاتِی عَلَيْهَا أَنْ لَا يَبْلَى أَكْفَانُهَا حَتَّى تَدْخُلَ الْجَنَّهَ فَأَجَابَنِی إِلَى ذَلِكَ وَ أَمَّا دُخُولِی

ص: ۶

۱- بصائر الدرجات: ۷۷.

۲- الی قبرها خ ل.

۳- الظاهر أن الصحيح، يعرض الناس يوم يحشرون من قبورهم عراتا. كما استظهر ذلک فی هامش المصدر.

فِي قَبْرِهَا فَإِنِّي قُلْتُ لَهَا يَوْماً إِنَّ الْمَيِّتَ إِذَا أُدْخِلَ قَبْرَهُ وَ انْصَرَفَ النَّاسُ عَنْهُ دَخَلَ عَلَيْهِ مَلَكَانِ مُنْكَرٌ وَ نَكِيرٌ فَيَسْأَلَانِهِ فَقَالَتْ وَا غَوْثَاهْ بِاللَّهِ فَمَا زِلْتُ أَسْأَلُ رَبِّي فِي قَبْرِهَا حَتَّى فَتَحَ لَهَا بَاباً مِنْ قَبْرِهَا إِلَى الْجَنَّةِ وَ جَعَلَهُ رَوْضَةً مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ (۱).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: بکر بن جناح از مردی از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: زمانی که فاطمه بنت اسد مادر امیرالمؤمنین فوت شد علی علیه السلام نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمد و پیامبر به او فرمود: ای ابا الحسن تو را چه شده است؟ فرمود: مادرم مُرد. امام صادق فرمود: پیامبر فرمود: و مادر من به خدا سوگند، سپس گریست و فرمود: وای مادرم. سپس به علی علیه السلام فرمود: این پیراهن من است او را در آن کفن کن. و این ردای من است او را در آن کفن کن. و چون از کار کفن او فارغ شدید به من خبر دهید. وقتی جنازه او را بیرون آوردند پیامبر نمازی بر وی خواند که نه پیش از آن و نه پس از آن بر کسی نخوانده بود سپس بر قبرش آمد و در قبر بر پهلو دراز کشید سپس به او گفت: ای فاطمه، جواب داد: لبیک ای رسول خدا، فرمود: آیا آنچه پرودگارت به تو وعده داده بود راست و درست یافتی؟ گفت: بله، و خداوند تو را جزای خیر دهد. و مناجات او در قبر به درازا کشید. هنگامی که از قبر بیرون آمد به ایشان گفتند: ای رسول خدا در کفن کردن لباست برای او و وارد شدن در قبرش و به درازا کشیده شدن مناجات و نمازت به گونه‌ای عمل نمودی که ندیده بودیم پیش از این برای کسی انجام داده باشی. فرمود: کفن کردن لباسم برای او از این جهت بود که هنگامی که به او گفتم: مردم برهنه از قبرهایشان گرد می‌آیند، او فریاد زد و گفت: وای عورتم. پس من لباسم را بر او پوشاندم و در نمازم از خداوند خواستم تا زمانی که وارد بهشت می‌گردد کفن‌هایش پوسیده نگردد و خداوند خواسته‌ام را اجابت کرد. وارد شدنم

ص: ۶

به قبرش بدین جهت بود که روزی به او گفتم: وقتی مرده وارد قبر می‌شود و مردم از گردش پراکنده می‌گردند دو ملائکه یعنی نکیر و منکر بر او وارد شده و از وی سؤال می‌کنند. او گفت: وای از خداوند فریاد می‌طلبم. من پیوسته در قبرش از پروردگارم درخواست می‌کردم تا اینکه از قبرش دروازه‌ای به سوی بهشت برای او بازد شد و خداوند آن در را باغی از باغ... های بهشت قرار داد. -. بصائر الدرجات : ۸۲ -

**[ترجمه]

«۷»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ الثُّمَالِيِّ قَالَ: قُلْتُ لِعَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ علیهما السلام أَسْأَلُکَ عَنْ شَيْ ءٍ أَنْفِي عَنِّي بِهِ مَا قَدْ خَامَرَ نَفْسِي قَالَ ذَلِکَ لَکَ قُلْتُ أَسْأَلُکَ عَنِ الْأَوَّلِ وَ الثَّانِي فَقَالَ عَلَيْهِمَا لَعَائِنُ اللَّهِ كِلَاهُمَا مَضَيَا وَ اللَّهِ كَافِرَيْنِ مُشْرِكَيْنِ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ قُلْتُ فَالْأَئِمَّةُ مِنْكُمْ يُحْيُونَ الْمَوْتَى وَ يُبْرِءُونَ الْأَكْمَهَ وَ الْأَبْرَصَ وَ يَمْشُونَ عَلَى الْمَاءِ فَقَالَ علیه السلام مَا أَعْطَى اللَّهُ نَبِيّاً شَيْئاً إِلَّا وَ قَدْ أَعْطَى مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله وَ أَعْطَاهُ مَا لَمْ يُعْطِهِمْ وَ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُمْ فَكُلُّ مَا كَانَ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَدْ أَعْطَاهُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ثُمَّ الْحَسَنَ ثُمَّ الْحُسَيْنَ علیهم السلام ثُمَّ إِمَاماً بَعْدَ إِمَامٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَعَ الزِّيَادَةِ الَّتِي فِي كُلِّ سَنَةٍ وَ فِي كُلِّ شَهْرٍ وَ فِي كُلِّ يَوْمٍ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله كَانَ قَاعِداً فَذَكَرَ اللَّحْمَ فَقَامَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ إِلَى امْرَأَتِهِ وَ كَانَ لَهَا عَنَاقٌ فَقَالَ لَهَا هَلْ لَكِ فِي غَنِيمَةٍ قَالَتْ وَ مَا ذَلِکَ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ يَشْتَهِي اللَّحْمَ فَنَذْبَحُ لَهُ عَنْزَنَا هَذَا قَالَتْ خُذْهَا شَأْنَکَ وَ إِيَّاهَا

وَ لَمْ يَمْلِكْا غَيْرَهَا وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يَعْرِفُهُمَا (۲) فَذَبَحَهَا وَ سَمَطَهَا وَ شَوَاهَا وَ حَمَلَهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَوَضَعَهَا بَيْنَ يَدَيْهِ فَجَمَعَ أَهْلَ بَيْتِهِ وَ مَنْ أَحَبَّ مِنْ أَصْحَابِهِ فَقَالَ كُلُوا وَ لَا تَكْسِرُوا لَهَا عَظْماً وَ أَكَلَ مَعَهُمُ الْأَنْصَارِيُّ فَلَمَّا شَبِعُوا وَ تَفَرَّقُوا رَجَعَ الْأَنْصَارِيُّ وَ إِذَا الْعَنَاقُ تَلْعَبُ عَلَى بَابِهِ.

وَ رُوِيَ أَنَّهُ صلى الله عليه و آله دَعَا غَزَالًا فَأَتَى فَأَمَرَ بِذَبْحِهِ فَفَعَلُوا وَ شَوَوْهُ وَ أَكَلُوا لَحْمَهُ وَ لَمْ يَكْسِرُوا لَهُ عَظْماً ثُمَّ أَمَرَ أَنْ يُوضَعَ جِلْدُهُ وَ يُطْرَحَ عِظَامُهُ وَسْطَ الْجِلْدِ فَقَامَ الْغَزَالُ حَيّاً يَرْعَى.

**[ترجمه]خرائج: ابو حمزه ثمالی می گوید: به امام سجّاد علیه السّلام گفتم: از تو در باره چیزی می پرسم تا آنچه را که مرا مریض کرده زایل کند. فرمود: بپرس. گفتم: از اولی و دومی می پرسم. فرمود: بر آن دو لعنت باد! به خدا سوگند! آن دو کافر بودند و به خدای بزرگ، شرک ورزیدند. گفتم: امامان از شما، مرده را زنده می کنند و جذام و پیسی را خوب می نمایند و روی آب، راه می روند. فرمود: خدا آنچه به پیامبران داده به محمّد صلّی اللَّه علیه و آله هم داده است. ولی بعضی از فضائل او را دیگران ندارند. و آنچه رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله داشت به امیر مؤمنان علیه السّلام بخشید و بعد از او به امام حسن و بعد از او هم به امام حسین و به تمام امامان تا روز قیامت، با زیادی ای که در هر سال و هر ماه و هر روز حاصل می شود، به ارث می رسد. رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله نشسته بود و سخن از گوشت به میان آورد، مردی از انصار نزد همسرش که بره ای داشت، رفت و گفت: آیا بهره و غنیمتی می خواهی؟ آن زن گفت: چیست؟ گفت: پیامبر به گوشت اشتها دارد، پس آن برّه را برای او ذبح می کنیم. آن زن گفت: این تو و این برّه، هر چه می خواهی بکن، و غیر از آن برّه چیزی نداشتند و رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله هم آنها را می شناخت. پس برّه را ذبح کردند و در دیگ پختند. مرد آن را برداشت و نزد پیامبر آورد. حضرت خانواده و دوستان اصحابش را جمع کرد و فرمود: بخورید ولی استخوانهایش را نشکنید. مرد انصاری به همراه آنان خوردند. پس از آنکه سیر شدند و پراکنده گشتند، مرد انصاری به خانه خود برگشت و برّه را دید که جلو درب، بازی می کند.

روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آهویی را خواند و او آمد، دستور داد تا آن را ذبح کنند. آن را ذبح نموده و پختند و گوشتش را خوردند. ولی استخوان‌هایش را نشکستند. حضرت فرمود: پوستش را بیاورند و استخوان‌هایش را در وسط آن بگذارند، پس آهو برخاست و مشغول چریدن شد.

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری سَمَطْتُ الجدیَ أَسْمِطُهُ و أَسْمُطُهُ سَمْطاً إذا نظفته من الشعر بالماء الحار لتشویه.

ص: ۷

۱- بصائر الدرجات: ۸۲.

۲- و تقدم فی خبر البصائر: «و كان رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله يعرفها» و على اى فالمعنى.

**[ترجمه]جوهری گوید: سمطت الجدی اسمطه سمطاً: هرگاه موی بزغاله را با آب داغ پاک کنم تا کباب کنی.

ص: ۷

**[ترجمه]

«۸»

عم، إعلام الوری یج، الخرائج و الجرائح مِنْ مُعْجِزَاتِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَّ امْرَأَهً أَتَتْ (۱) بِصَبِیٍّ لَهَا تَرْجُو بَرَکَتَهُ بِأَنْ یَمَسَّهُ وَ یَدْعُوَ لَهُ وَ کَانَ بِرَأْسِهِ عَاهَهٌ فَرَحِمَهَا وَ الرَّحْمَهُ صِفَتُهُ فَمَسَحَ بِیَدِهِ عَلَی رَأْسِهِ فَاسْتَوَی شَعْرُهُ وَ بَرَأَ دَاؤُهُ فَبَلَغَ ذَلِکَ أَهْلَ الْیَمَامَهِ فَأَتَوْا مُسَیْلَمَهَ بِصَبِیٍّ فَسَأَلُوهُ فَمَسَحَ رَأْسَهُ فَصَلِعَ وَ بَقِیَ نَسْلُهُ إِلَی یَوْمِنَا هَذَا صُلْعاً (۲).

**[ترجمه]اعلام الوری، خرائج: زنی فرزند خود را خدمت پیامبر صلّی اللّه علیه و آله آورد تا برای او اسمی انتخاب کند و دعا نماید. حضرت در سر کودک، غدّه ای را دید، دلسوزی نموده، دستش را بر سر او کشید و غدّه از بین رفت و جای آن مو رویید. این خبر به اهل «یمامه» رسید. کودکی را که غدّه در سرش بود پیش مسیلمه کذّاب آوردند و او دستش را بر سر آن کودک کشید، موی سر او ریخت و نسل او تا به امروز همه کچل شدند. - . اعلام الوری : ۱۸ چاپ اول، و ۳۷ چاپ دوم -

**[ترجمه]

«۹»

عم، إعلام الوری یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِهِ صلی الله علیه و آله أُصِیبَ بِإِحْدَی عَیْنَیْهِ فِی بَعْضِ مَغَازِیهِ فَسَالَتْ (۳) حَتَّی وَقَعَتْ عَلَی خَدِّهِ فَأَتَاهُ مُسْتَغِیثاً بِهِ فَأَخَذَهَا فَرَدَّهَا مَکَانَهَا فَکَانَتْ أَحْسَنَ عَیْنَیْهِ مَنْظَراً وَ أَحَدَّهُمَا بَصَراً (۴).

**[ترجمه]اعلام الوری، خرائج: در یکی از جنگ‌ها، چشم یکی از یاران پیامبر آسیب دید، به حدی که بر صورتش افتاد. به حضور حضرت آمد و استغاثه کرد. رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله چشمش را سر جایش گذاشت و چشم آن مرد در حال، شفا یافت. و روشنایی و تیزبینی آن از چشم دیگرش بیشتر شد. - . اعلام الوری : ۱۹ چاپ اول، و ۳۸ چاپ دوم -

**[ترجمه]

«۱۰»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ أَتَاهُ صلی الله علیه و آله رَجُلٌ مِنْ جُهَیْنَهَ یَتَقَطَّعُ مِنَ الْجُذَامِ فَشَکَا إِلَیْهِ فَأَخَذَ قَدَحاً مِنَ الْمَاءِ فَتَفَلَ فِیهِ ثُمَّ قَالَ امْسَحْ بِهِ جَسَدَکَ فَفَعَلَ فَبَرَأَ حَتَّی لَمْ یُوجَدْ مِنْهُ شَیْ ءٌ.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که شخصی از قبیله جهینه که مبتلا به جذام شده بود حضور پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم

رسید و به نزد او شکایت برد. پیامبر ظرف آبی گرفته و از آب دهانش در آن ریخت و به آن شخص فرمود: به بدنت بمال. آن شخص اینگونه کرد تا اینکه از آن مرض چیزی در وجود نماند.

**[ترجمه]

«۱۱»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ إِنِّی قَدِمْتُ مِنْ سَفَرٍ لِی فَبَیْنَا بُنَیَّهٌ خُمَاسِیَّهٌ تَدْرُجُ (۵) حَوْلِی فِی صَبْغِهَا (۶) وَ حُلِیِّهَا أَخَذْتُ بِیَدِهَا فَانْطَلَقْتُ بِهَا إِلَی وَادِی کَذَا فَطَرَحْتُهَا فِیهِ فَقَالَ صلی الله علیه و آله انْطَلِقْ مَعِی وَ أَرِنِی الْوَادِیَ فَانْطَلَقَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی الْوَادِی فَقَالَ لِأَبِیهَا مَا اسْمُهَا قَالَ فُلَانَهُ فَقَالَ یَا فُلَانَهُ (۷) احْیَیْ بِإِذْنِ اللَّهِ فَخَرَجَتِ الصَّبِیَّهُ تَقُولُ لَبَّیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ سَعْدَیْکَ فَقَالَ إِنَّ أَبَوَیْکِ قَدْ أَسْلَمَا (۸) فَإِنْ أَحْبَبْتِ أَرُدُّکِ عَلَیْهِمَا قَالَتْ لَا حَاجَهَ لِی فِیهِمَا وَجَدْتُ اللَّهَ خَیْراً لِی مِنْهُمَا.

قب، المناقب لابن شهرآشوب عن الحسین علیه السلام مثله (۹).

ص: ۸

۱- فی إعلام الوری: أتته.

۲- إعلام الوری: ۱۸ ط ۱ و ۳۷ ط ۲.

۳- فی المصدر فسالت الدم.

۴- إعلام الوری ۱۹ ط ۱ و ۳۸ ط ۲.

۵- درج الصبی أو الشیخ: مشی.

۶- فی صنعها خ ل. و فی المناقب: تدرج حولی فی حلیها فاخذت.

۷- أجیبینی خ ل، و هو الموجود فی المناقب.

۸- فی المناقب: ان أبویك قد أساءا.

۹- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۱۴ ط النجف.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که مردی نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آمد و گفت: من از سفری بر می گشتم و دختر پنج ساله‌ای داشتم که در اطراف من در لباس‌های رنگی و زیورآلاتش راه می‌رفت، دستانش را گرفته و او را به فلان وادی بردم و او را در آن انداختم. پیامبر فرمود: همراه من بیا و وادی را به من نشان بده. آن مرد همراه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به سوی وادی رفت. پیامبر به پدر آن دختر گفت: اسم دختر چه بود؟ گفت: فلان. پیامبر گفت: ای فلان به اذن خدا زنده شو. پس دختر بچه بیرون آمد در حالی که می گفت: لبیک و سعدیک یا رسول الله. پیامبر فرمود: می خواهی نزد پدر و مادرت برگردی و آنان اکنون ایمان آورده اند. آن دختر گفت: نیازی بدان‌ها نمی‌بینم چرا که خداوند را بهتر از آنان یافتم.

مناقب آل ابی طالب: از امام حسین علیه السلام همین حدیث روایت شده است. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۱۱۴ -

ص: ۸

**[ترجمه]

«۱۲»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ سَلَمَةَ بْنَ الْأَکْوَعِ أَصَابَهُ ضَرْبَهٌ یَوْمَ خَیْبَرَ فَأَتَی النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَنَفَثَ فِیهِ ثَلَاثَ نَفَثَاتٍ فَمَا اشْتَکَاهَا حَتَّی الْمَمَاتِ وَ أَصَابَ عَیْنَ قَتَادَهَ بْنِ النُّعْمَانِ ضَرْبَهٌ أَخْرَجَتْهَا فَرَدَّهَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِلَی مَوْضِعِهَا فَکَانَتْ أَحْسَنَ عَیْنَیْهِ.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده در جنگ خیبر سلمه بن اکوع ضربتی خورد. به حضور پیامبر اکرم صلّی اللَّه علیه و آله شتافت و شفا خواست. حضرت سه بار در آن فوت کرد و او تا لحظه مرگ درد از آن احساس نکرد. و چشم قتاده نیز صدمه دید و از جایش در آمد. حضرت، آن را برداشت و سر جایش گذاشت و آن از چشم دیگریش بهتر شد.

**[ترجمه]

«۱۳»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ شَابّاً مِنَ الْأَنْصَارِ کَانَ لَهُ أُمٌّ عَجُوزٌ عَمْیَاءُ وَ کَانَ مَرِیضاً فَعَادَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَمَاتَ فَقَالَتِ اللَّهُمَّ إِنْ کُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّی هَاجَرْتُ إِلَیْکَ وَ إِلَی نَبِیِّکَ رَجَاءَ أَنْ تُعِینَنِی عَلَی کُلِّ شِدَّهٍ فَلَا تَحْمِلَنَّ عَلَیَّ هَذِهِ الْمُصِیبَهَ قَالَ أَنَسٌ فَمَا بَرِحْنَا إِلَی أَنْ کَشَفَ الثَّوْبَ عَنْ وَجْهِهِ فَطَعِمَ وَ طَعِمْنَا.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده یکی از جوانان انصار مادر پیر و کوری داشت. این جوان مریض شد. پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله به عیادتش رفت، و جوان مُرد. مادرش گفت: خدایا! من به امید اینکه در هر مصیبتی یاری ام کنی به سوی تو و پیامبرت، هجرت نمودم، این مصیبت را بر من تحمیل نکن! انس می گوید: پارچه را از صورتش برداشتیم زنده شد و غذا خورد و ما نیز

غذا خوردیم.

**[ترجمه]

«۱۴»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ أُسَامَهَ بْنَ زَیْدٍ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی حَجَّتِهِ الَّتِی حَجَّهَا حَتَّی إِذَا کُنَّا بِبَطْنِ الرَّوْحَاءِ نَظَرَ إِلَی امْرَأَهٍ تَحْمِلُ صَبِیّاً فَقَالَتْ یَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا ابْنِی مَا أَفَاقَ مِنْ خَنْقٍ مُنْذُ وَلَدْتُهُ إِلَی یَوْمِهِ هَذَا فَأَخَذَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ تَفَلَ فِی فِیهِ فَإِذَا الصَّبِیُّ قَدْ بَرَأَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۱) انْطَلِقْ انْظُرْ هَلْ تَرَی مِنْ حَشٍّ (۲) قُلْتُ إِنَّ الْوَادِیَ مَا فِیهِ مَوْضِعٌ یُغَطَّی عَنِ النَّاسِ قَالَ لِیَ انْطَلِقْ إِلَی النَّخَلَاتِ وَ قُلْ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ یَأْمُرُکُنَّ أَنْ تُدْنِینَ لِمَخْرَجِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قُلْ لِلْحِجَارَهِ مِثْلَ ذَلِکَ فَوَ الَّذِی بَعَثَهُ بِالْحَقِّ نَبِیّاً لَقَدْ قُلْتُ لَهُنَّ ذَلِکَ وَ قَدْ رَأَیْتُ النَّخَلَاتِ یَتَقَارَبْنَ وَ الْحِجَارَهَ یَتَفَرَّقْنَ (۳) فَلَمَّا قَضَی حَاجَتَهُ رَأَیْتُهُنَّ یَعُدْنَ إِلَی مَوْضِعِهِنَّ.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که اسامه بن زید گوید: با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در حجّی که می گزارد همراه بودم. هنگامی که در بطن روحاء بودیم به زنی نگریست که کودکی را حمل می کرد. آن زن گفت: ای رسول خدا این پسرم است از روزی که او را به دنیا آورده‌ام تا به امروز از بیماری گرفتگی نفس بهبودی نیافته است. پس رسول خدا آن کودک را گرفت و در دهانش آب دهان ریخت و در این هنگام کودک بهبودی یافت. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: برو و ببین گروه درختان خرما می‌بینی؟ عرض کردم: در وادی مکانی نیست که بتوان از مردم پوشیده ماند. فرمود: به نزد درختان نخل برو و بگو: رسول خدا به شما دستور می‌دهد که به محل قضای حاجت رسول خدا نزدیک شوند و به سنگ نیز همین را بگو. سوگند به خداوندی که او را به حقّ به عنوان پیامبر برگزید من این جملات را به آن‌ها گفتم و دیدم که درختان نخل نزدیک می‌شوند و سنگ‌ها شکافته و متفرق شدند و چون پیامبر قضای حاجت نمود به مکان اصلی خود بازگشتند.

**[ترجمه]

«۱۵»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله لَمَّا قَدِمَ الْمَدِینَهَ وَ هِیَ أَوْبَأُ (۴) أَرْضِ اللَّهِ فَقَالَ اللَّهُمَّ حَبِّبْ إِلَیْنَا الْمَدِینَهَ کَمَا حَبَّبْتَ إِلَیْنَا مَکَّهَ وَ صَحِّحْهَا لَنَا وَ بَارِکْ لَنَا فِی صَاعِهَا وَ مُدِّهَا وَ انْقُلْ حُمَّاهَا إِلَی الْجُحْفَهِ.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم هنگامی که به مدینه نزدیک شد، و در این شهر بیشتر از هر جای دیگر بیماری وبا شایع بود، فرمود: پروردگارا همانطور که مکه را برای ما خوشایند و نیکو قرار دادی مدینه را نیز در نزد ما خوشایند و نیکو قرار ده و آن را برای ما درست بگردان و در صاع و مدّ (پیمانه) آن برای ما برکت بینداز و گرمای آن را به به بازمانده آب کناره‌های حوض‌ها منتقل کن.

**[ترجمه]

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ أَبَا طَالِبٍ مَرِضَ فَدَخَلَ عَلَیْهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ یَا ابْنَ أَخِی

ص: ۹

۱- أی قال صلّی اللّه علیه و آله لاسامه بن زید.

۲- الحش مثلثه النخل المجتمع.

۳- یتقربن خ ل.

۴- من وبأ المکان: کثر فیه الوباء.

ادْعُ رَبَّکَ (۱) أَنْ یُعَافِیَنِی فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله اللَّهُمَّ اشْفِ عَمِّی فَقَامَ کَأَنَّمَا أُنْشِطَ مِنْ عِقَالٍ.

قب، المناقب لابن شهرآشوب عن سلمان مثله (۲).

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که ابوطالب مریض شد و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بر بالین او حاضر شد. ابوطالب گفت: ای برادر زاده‌ام

ص: ۹

به درگاه پرودگارت دعا کن که مرا شفا بدهد. پس پیامبر فرمود: «پروردگارا عمویم را شفا بده.» او برخاست گویی از بند آزاده شده بود.

مناقب آل ابی طالب: از سلمان همین حدیث روایت شده است. - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۷۴ -

**[ترجمه]

«۱۷»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ عَلِیّاً مَرِضَ وَ أَخَذَ یَقُولُ اللَّهُمَّ إِنْ کَانَ أَجَلِی قَدْ حَضَرَ فَأَرِحْنِی وَ إِنْ کَانَ مُتَأَخِّراً فَارْفَعْنِی (۳) وَ إِنْ کَانَ لِلْبَلَاءِ فَصَبِّرْنِی فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله اللَّهُمَّ اشْفِهِ اللَّهُمَّ عَافِهِ ثُمَّ قَالَ قُمْ قَالَ عَلِیٌّ علیه السلام فَقُمْتُ فَمَا عَادَ ذَلِکَ الْوَجَعُ إِلَیَّ بَعْدُ (۴).

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که علی علیه السلام مریض شد و می‌فرمود: «پروردگارا اگر اجلم فرا رسیده مرا آسوده بگردان و اگر اجلم به تاخیر افتاده مرا از بیمار رها کن و اگر بلا و مصیبت برایم مقدر فرموده‌ای به من صبر عطا بنما». پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «پروردگارا او را شفا بده پروردگارا او را عافیت ببخشای.» سپس فرمود: برخیز. علی علیه السلام فرمود: برخاستم و آن درد دیگر به سراغم نیامد.

**[ترجمه]

«۱۸»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ بُرَیْدَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبِی یَقُولُ إِنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله تَفَلَ فِی رِجْلِ عَمْرِو بْنِ مُعَاذٍ حِینَ قُطِعَتْ رِجْلُهُ فَبَرَأَ.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که عبدالله بن بریده گفت: از پدرم شنیدم که می‌گفت: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم هنگامی که پای عمرو بن معاذ قطع شد به پایش آب دهان مالید و بهبودی یافت و پایش سالم شد.

**[ترجمه]

«۱۹»

یج، الخرائج و الجرائح رَوَی ابْنُ عَبَّاسٍ أَنَّ امْرَأَةً جَاءَتْ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله بِابْنٍ لَهَا فَقَالَتِ ابْنِی هَذَا بِهِ جُنُونٌ یَأْخُذُهُ عِنْدَ غَدَائِنَا وَ عَشَائِنَا فَیَحْثُو عَلَیْنَا فَمَسَحَ صلی الله علیه و آله صَدْرَهُ وَ دَعَا فَتَعَثْعَثَ فَخَرَجَ مِنْ جَوْفِهِ مِثْلُ خُرْءِ الْأَسَدِ فَبَرَأَ.

**[ترجمه]خرائج: ابن عباس روایت کرده که زنی پسرش را نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آورد و گفت: این پسرم مبتلا به دیوانگی شده و جنون در هنگام ناهار و شام او را می‌گیرد و بر سر ما خاک می‌پاشد. پیامبر سینه کودک را لمس کرد و دعا نمود. پسر بچه استفراغ کرد و چیزی شبیه مدفوع شیر از شکمش خارج شد و در همان حال بهبود یافت.

**[ترجمه]

بیان

قال الفیروزآبادی عثعث حرک و أقام و تمکن و رکن.

**[ترجمه]فیروزآبادی گوید: عثعث یعنی: حرکت داد و برخاست و جای گرفت و به گوشه‌ای رفت.

**[ترجمه]

«۲۰»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ مُعَاذَ بْنَ عَفْرَاءَ جَاءَ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَحْمِلُ یَدَهُ وَ کَانَتْ قَدْ قَطَعَهَا أَبُو جَهْلٍ فَبَصَقَ صلی الله علیه و آله عَلَیْهَا وَ أَلْصَقَهَا فَلَصِقَتْ.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که معاذ بن عفراء با دست بریده‌اش که ابوجهل آن را قطع کرده بود به نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آمد. پیامبر از آب دهانش به آن مالید و دست را سر جایش نهاد پس به هم چسبید و خوب شد.

**[ترجمه]

«۲۱»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ نَبِیَّ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَأَی رَجُلًا یَکُفُّ (۵) شَعْرَهُ إِذَا سَجَدَ فَقَالَ اللَّهُمَّ قَبِّحْ (۶) رَأْسَهُ فَتَسَاقَطَ شَعْرُهُ حَتَّی مَا بَقِیَ فِی رَأْسِهِ شَیْ ءٌ.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم مردی را دید که چون به سجده می‌رود موی سرش را

جمع می‌کند. پس فرمود: «خداوندا سرش را زشت بگردان.» پس موی سرش ریخت تا جایی که در سرش یک تار موی باقی نماند.

**[ترجمه]

«۲۲»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ أَنَّهُ دَعَا لِأَنَسٍ لَمَّا قَالَتْ أُمُّهُ أُمُّ سُلَيْمٍ (۷) ادْعُ لَهُ فَهُوَ خَادِمُكَ

۱- ربک الذی تعبده خ ل.

۲- مناقب آل أبی طالب ۱: ۷۴ و فیه: فعاده رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

۳- فارفقنی خ ل.

۴- من بعد خ ل.

۵- یلف خ ل أقول و هما وزنا و معنی واحد یقال لف او کف شعره إذا جمعه و ضمه.

۶- اقبح خ ل.

۷- هی أم سلیم بنت ملحان بن خالد الأنصاریه، یقال: اسمها سهله أو رمیله أو رمیثه أو ملیکه أو أنیثه.

قَالَ اللَّهُمَّ أَكْثِرْ مَالَهُ وَ وُلْدَهُ وَ بَارِكْ لَهُ فِيمَا أَعْطَيْتَهُ قَالَ أَنَسٌ أَخْبَرَنِي بَعْضُ وُلْدِي أَنَّهُ دَفَنَ مِنْ وُلْدِهِ أَكْثَرَ مِنْ مِائَةٍ.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که پیامبر برای انس دعا کرد هنگامی که مادر ام سلیم گفت: برایش دعا کن، او خدمتکار توست.

ص: ۱۰

فرمود: «خداوندا مال و فرزندان او را زیاد کن و در چیزی که به او می‌بخشی برکت ده.» انس گوید: یکی از فرزندانم برای من بازگو کرد که از فرزندانش بیشتر از صد نفر به خاک سپرده شدند.

**[ترجمه]

«۲۳»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله أَبْصَرَ رَجُلًا يَأْكُلُ بِشِمَالِهِ فَقَالَ كُلْ بِيَمِينِكَ فَقَالَ لَا أَسْتَطِيعُ فَقَالَ لَا اسْتَطَعْتَ قَالَ فَمَا وَصَلَتْ إِلَى فِيهِ مِنْ بَعْدُ (۱) كُلَّمَا رَفَعَ اللُّقْمَةَ إِلَى فِيهِ ذَهَبَتْ فِي شِقٍّ آخَرَ.

قب، المناقب لابن شهرآشوب سلمه بن الأكوع عن أبيه مثله (۲).

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم مردی را دید که با دست چپش غذا می‌خورد و به او فرمود: با دست راست خود بخور. گفت: نمی‌توانم. فرمود: دیگر نمی‌توانی. گوید: دیگر دستش را نمی‌توانست به دهانش برساند، هر بار لقمه‌ای بر می‌داشت تا در دهانش بگذارد به نیمه دیگر می‌رفت.

مناقب آل ابی طالب: سلمه بن اکوع از پدرش همین حدیث را روایت کرده است. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۷۲ -

**[ترجمه]

«۲۴»

قب، المناقب لابن شهرآشوب یج، الخرائج و الجرائح رَوَى أَبُو نَهِيكٍ الْأَزْدِيُّ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَخْطَبَ قَالَ: اسْتَسْقَى النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله فَأَتَيْتُهُ بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ وَ فِيهِ شَعْرَةٌ فَرَفَعْتُهَا فَقَالَ اللَّهُمَّ جَمِّلْهُ جَمِّلْهُ قَالَ فَرَأَيْتُهُ بَعْدَ ثَلَاثٍ وَ تِسْعِينَ سَنَةً مَا فِي رَأْسِهِ وَ لِحْيَتِهِ شَعْرَةٌ بَيْضَاءُ (۳).

**[ترجمه]مناقب آل ابی طالب، خرائج: ابونهیک ازدی از عمرو بن اخطب روایت کرده است که او از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم طلب باران کرد. پس ظرفی از آب نزد آن حضرت بردم که موی در آن بود و من مو را برداشتم. پیامبر فرمود: «پروردگارا او را زیبا بگردان او را زیبا بگردان.» من او را پس از صد و سی سال دیدم در حالی که در سر و ریش او یک تار

موی سفید نبود. - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۷۴ -

**[ترجمه]

«۲۵»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ النَّابِغَهَ الْجَعْدِیَّ أَنْشَدَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَوْلَهُ

بَلَغْنَا السَّمَاءَ عِزَّهً وَ تَکَرُّماً وَ إِنَّا لَنَرْجُو فَوْقَ ذَلِکَ مَظْهَراً

فَقَالَ إِلَی أَیْنَ یَا ابْنَ أَبِی لَیْلَی قَالَ إِلَی الْجَنَّهِ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَحْسَنْتَ لَا یَفْضُضِ اللَّهُ فَاکَ قَالَ الرَّاوِی فَرَأَیْتُهُ شَیْخاً لَهُ مِائَهٌ وَ ثَلَاثُونَ سَنَهً وَ أَسْنَانُهُ مِثْلُ وَرَقِ الْأُقْحُوَانِ نَقَاءً وَ بَیَاضاً قَدْ تَهَدَّمَ جِسْمُهُ إِلَّا فَاهُ.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که نابغه جعدی در باره رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم این شعر را سرود:

در عزت و کرامت به آسمان‌ها رسیدیم

و ما بالاتر از این نیز در عزت و کرامت امید داریم.

فرمود: ای ابن ابی لیلی به کجا امید داری؟ گفت: به بهشت ای رسول خدا. فرمود: آفرین، خداوند دهان تو را نبندد (درود بر تو). روای گوید: او را در پیری دیدم که صد و سی سال داشت و دندان‌هایش در پاکیزگی و سفید مثل برگ بابونه بود و تمام بدن او جز دهانش فرتوت شده بود.

**[ترجمه]

بیان

الأقحوان بالضم البابونج.

**[ترجمه]اقحوان با ضمه به معنای بابونه است.

**[ترجمه]

«۲۶»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله خَرَجَ فَعَرَضَتْ لَهُ امْرَأَهٌ فَقَالَتْ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّی امْرَأَهٌ مُسْلِمَهٌ وَ مَعِی زَوْجٌ فِی الْبَیْتِ مِثْلُ الْمَرْأَهِ قَالَ فَادْعِی زَوْجَکِ فَدَعَتْهُ فَقَالَ لَهَا أَ تُبْغِضِینَهُ قَالَتْ نَعَمْ فَدَعَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لَهُمَا وَ وَضَعَ جَبْهَتَهَا عَلَی جَبْهَتِهِ وَ قَالَ اللَّهُمَّ أَلِّفْ بَیْنَهُمَا وَ حَبِّبْ أَحَدَهُمَا إِلَی صَاحِبِهِ ثُمَّ کَانَتِ الْمَرْأَهُ تَقُولُ بَعْدَ ذَلِکَ مَا طَارِفٌ وَ لَا تَالِدٌ وَ لَا

وَالِدٌ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله علیه و آله اشْهَدْ (۴) أَنِّی رَسُولُ اللَّهِ.

ص: ۱۱

۱- فی المناقب، فما نالت یمینه فاه بعد. أقول: و هذا آخر الحدیث فی المناقب.

۲- مناقب آل أبی طالب ۱: ۷۲.

۳- مناقب آل أبی طالب ۱: ۷۴ و فیه: جعلک اللّه، فرئی بعد ثلاث و تسعین سنه أسود الرأس و الجسد.

۴- اشهدی خ ل- أقول: الحدیث مذکور فی المناقب ۱: ۷۳ مع اختلاف فی ألفاظه و کذلک حدیث النابغه و حدیث عمرو بن الحمق.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بیرون رفت و زنی با ایشان روبه رو شد و گفت: ای رسول خدا من زنی مسلمان هستم و در خانه شوهری دارم که همچون زنان است. پیامبر فرمود: شوهرت را فرا بخوان. او را فرا خواند. پس پیامبر به زن گفت: آیا از او بغض و کینه داری؟ گفت: آری. پس پیامبر برای آن دو دعا کرد و پیشانی زن را بر پیشانی مرد نهاد و فرمود: پروردگارا بین آن‌ها انس و الفت برقرار کن و عشق و محبت هر یک را در دل دیگری بینداز. زن پس از این دعا می گفت: هیچ دارائی کنونی و دارائی موروث و هیچ پدری از او (شوهر) برایم محبوب‌تر نیست. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: گواهی بده که من فرستاده خدا هستم. - . این حدیث و حدیث نابغه و عمرو بن حمق با اختلاف در الفاظ در مناقب آل ابی طالب ۱ : ۷۳ ذکر شده است. -

ص: ۱۱

**[ترجمه]

بیان

الطارف من المال المستحدث و هو خلاف التالد.

**[ترجمه]طارف از دارائی، دارائی جدید که بر خلاف تالد است.

**[ترجمه]

«۲۷»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ عَمْرَو بْنَ الْحَمِقِ الْخُزَاعِیَّ سَقَی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ اللَّهُمَّ أَمْتِعْهُ بِشَبَابِهِ فَمَرَّتْ لَهُ ثَمَانُونَ سَنَةً لَمْ یُرَ لَهُ شَعْرَةٌ بَیْضَاءُ.

**[ترجمه]خرائج: عمرو بن حمق خزاعی به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آب نوشاند. پیامبر فرمود: «خداوندا او را از جوانی بهره‌مند بگردان.» پس هشتاد سال سپری کرد و موی سفید در او دیده نشد.

**[ترجمه]

«۲۸»

یج، الخرائج و الجرائح وَ رُوِیَ عَنْ عَطَاءٍ قَالَ: کَانَ فِی وَسَطِ رَأْسِ مَوْلَایَ السَّائِبِ بْنِ یَزِیدَ شَعْرٌ أَسْوَدُ وَ بَقِیَّهُ رَأْسِهِ وَ لِحْیَتُهُ بَیْضَاءُ فَقُلْتُ مَا رَأَیْتُ مِثْلَ ذَلِکَ رَأْسُکَ هَذَا أَسْوَدُ وَ هَذَا أَبْیَضُ قَالَ أَ فَلَا أُخْبِرُکَ قُلْتُ بَلَی قَالَ إِنِّی کُنْتُ أَلْعَبُ مَعَ الصِّبْیَانِ فَمَرَّ بِی نَبِیُّ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَعَرَضْتُ لَهُ وَ سَلَّمْتُ عَلَیْهِ فَقَالَ وَ عَلَیْکَ مَنْ أَنْتَ قَالَ (۱) أَنَا السَّائِبُ أَخُو النَّمِرِ بْنِ قَاسِطٍ فَمَسَحَ رَسُولُ اللَّهِ رَأْسِی وَ قَالَ بَارَکَ اللَّهُ فِیکَ فَلَا وَ اللَّهِ لَا تَبْیَضُّ أَبَداً (۲).

**[ترجمه]خرائج: از عطا روایت شده که گوید: در وسط سر سرورم سائب بن یزید موی سیاهی بود و دیگر موها و ریش او سفید بود. گفتم: اینچنین موئی تا حال ندیده‌ام، این تار مویت سیاه و بقیه سفید است. گفت: آیا تو را از آن باخبر سازم؟ گفتم: آری. گفت: من با کودکان بازی می‌کردم که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم بر ما گذشت من به سمت او رفته و بر آن حضرت سلام کردم. فرمود: علیک السلام تو کیستی؟ گفتم: من سائب اخوالنمر ابن قاسط هستم. پس پیامبر دستی بر سرم کشید و فرمود: خداوند در تو برکت اندازد. سوگند به خدا هرگز آن تار مو سفید نشد.

**[ترجمه]

«۲۹»

قب، المناقب لابن شهرآشوب یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ عَلِیّاً علیه السلام قَالَ بَعَثَنِی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی الْیَمَنِ فَقُلْتُ بَعَثْتَنِی یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ أَنَا حَدَثُ السِّنِّ لَا أَعْلَمُ (۳) بِالْقَضَاءِ قَالَ انْطَلِقْ فَإِنَّ اللَّهَ سَیَهْدِی قَلْبَکَ وَ یُثْبِتُ لِسَانَکَ قَالَ عَلِیٌّ علیه السلام فَمَا شَکَکْتُ فِی قَضَاءٍ بَیْنَ رَجُلَیْنِ (۴).

**[ترجمه]مناقب آل ابی طالب، خرائج: روایت شده که علی علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم مرا به یمن رهسپار کرد. عرض کردم: ای رسول خدا من را رهسپار کردی و من نوجوان هستم و در امر قضاوت آگاهی ندارم.

فرمود: رهسپار شو چرا که خداوند قلبت را هدایت می‌کند و زبانت را ثابت می‌گرداند. علی علیه السلام فرمود: و من در قضاوت میان دو شخص هیچگاه شک و تردیدی به دلم راه نیامد. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۷۴ -

**[ترجمه]

«۳۰»

قب، المناقب لابن شهرآشوب یج، الخرائج و الجرائح رَوَی مَرَّهُ بْنُ جَعْبَلٍ (۵) الْأَشْجَعِیُّ قَالَ: غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی بَعْضِ غَزَوَاتِهِ فَقَالَ سِرْ یَا صَاحِبَ الْفَرَسِ فَقُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ عَجْفَاءُ ضَعِیفَهٌ فَرَفَعَ مِخْفَقَهً عِنْدَهُ فَضَرَبَهَا ضَرْباً خَفِیفاً فَقَالَ اللَّهُمَّ بَارِکْ لَهُ فِیهَا فَقَالَ رَأَیْتُنِی مَا أُمْسِکُ رَأْسَهَا أَنْ تَقَدَّمَ النَّاسَ وَ لَقَدْ بِعْتُ مِنْ بَطْنِهَا بِاثْنَیْ عَشَرَ أَلْفاً (۶).

**[ترجمه]مناقب آل ابی طالب، خرائج: مرّهٔ بن جعبل اشجعی روایت کرده است و گوید: در رکاب رسول خدا در یکی از غزوه‌ها شرکت داشتم. پیامبر فرمود: ای سواره! تند بران. عرض کردم: ای رسول خدا اسبم لاغر و ضعیف است. پیامبر تازیانه خود را بالا برد و ضربه آهسته‌ای زد و فرمود: پروردگارا این اسب را برای او پربرکت گردان.» گوید: بعد از آن اسم از همه جلو می‌زد و از فروش کرّه اسب‌هایی که به دنیا آورد دوازده هزار بهره بردم. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۷۳ -

**[ترجمه]

بیان

فی القاموس المخفقه کمکنسه الدرّه أو سوط من خشب.

**[ترجمه]در قاموس آمده است: المخفقه بر وزن مکنسه، کیسه یا تازیانه چوبی است.

**[ترجمه]

«۳۱»

قب، المناقب لابن شهرآشوب یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ جَرْهَداً أَتَی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ بَیْنَ یَدَیْهِ طَبَقٌ فَأَدْلَی (۷)

ص: ۱۲

۱- هکذا فی النسخ، و الصحیح: قلت.

۲- ما ابیض خ ل.

۳- لا علم لی خ ل. و فی المناقب: تبعثنی و أنا حدث السن و لا علم لی بالقضاء.

۴- مناقب آل أبی طالب ۱: ۷۴.

۵- فی المناقب: جعیل، أقول: و لم نجد ذکره فی الصحابه.

۶- مناقب آل أبی طالب ۱: ۷۳.

۷- فأدنی خ ل.

جَرْهَدٌ بِيَدِهِ الشِّمَالِ لِيَأْكُلَ وَ كَانَتْ يَدُهُ الْيُمْنَى مُصَابَهً فَقَالَ كُلْ بِالْيَمِينِ فَقَالَ إِنَّهَا مُصَابَهٌ فَنَفَثَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلَيْهَا فَمَا اشْتَكَاهَا بَعْدُ.

**[ترجمه]مناقب، خرائج: روایت شده که جرهد نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آمد و سینی‌ای غذا در جلو پیامبر بود.

ص: ۱۲

جرهد دست چپش را دراز کرد تا بخورد. حضرت فرمود: با دست راست بخور. گفت: دست راستم زخمی است. پیامبر بر دست او فوت کرد و دیگر احساس درد نکرد.

**[ترجمه]

«۳۲»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ جُنَيْدٍ أَنَّهُ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ ضَرِيرٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَشَكَا إِلَيْهِ ذَهَابَ بَصَرِهِ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ائْتِ الْمِيضَاهَ فَتَوَضَّأْ ثُمَّ صَلِّ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ قُلِ اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُكَ وَ أَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِمُحَمَّدٍ نَبِيِّ الرَّحْمَهِ يَا مُحَمَّدُ إِنِّی أَتَوَجَّهُ بِكَ إِلَى رَبِّكَ لِيَجْلُوَ عَنْ بَصَرِی اللَّهُمَّ شَفِّعْهُ فِيَّ وَ شَفِّعْنِی فِی نَفْسِی قَالَ ابْنُ جُنَيْدٍ فَلَمْ يَطُلْ بِنَا الْحَدِيثُ حَتَّى دَخَلَ الرَّجُلُ كَأَنْ لَمْ يَكُنْ بِهِ ضَرَرٌ قَطُّ.

**[ترجمه]خرائج: عثمان بن جنید گوید: مردی نابینا خدمت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آمد و به خاطر از دست دادن بینائی‌اش شکایت و گلایه کرد. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به او فرمود: به وضوخانه برو و وضو بگیر سپس دو رکعت نماز بخوان و بعد از نماز بگو: خدایا از تو مسالت دارم و با محمد پیامبر رحمت به تو روی می‌کنم. ای محمد، من به واسطه تو به سوی پروردگارت روی می‌آورم تا بینائی‌ام را بازیابم، خدایا شفاعت او را در باره من بپذیر و مرا در باره خودم شافع قرار بده.» ابن جنید گوید: هنوز مشغول صحبت کردن بودیم که آن مرد وارد شد و گویی اصلا مریض و نابینا نبوده است.

**[ترجمه]

«۳۳»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ أَبْيَضَ بْنَ جَمَّالٍ (۱) قَالَ كَانَ بِوَجْهِی حَزَازٌ يَعْنِی الْقُوبَاءَ (۲) قَدِ الْتَمَعَتْ فَدَعَا النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله فَمَسَحَ وَجْهَهُ فَذَهَبَ فِی الْحَالِ وَ لَمْ يَبْقَ لَهُ أَثَرٌ عَلَى وَجْهِهِ.

**[ترجمه]خرائج: از ابیض بن جمال روایت شده که گوید: در صورتم مرض قوباء - . قوباء مرضی است که در اثر آن پوست صورت جمع می‌گردد و رنگش گاهی مایل به سیاهی و گاهی مایل به سرخی می‌شود. - پیدا شد و رنگ صورتم را تغییر

داده بود. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم دعا نمود و دست بر صورتش مالید و بی‌درنگ بهبود یافت و هیچ اثری از آن نماند.

**[ترجمه]

«۳۴»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ الْفَضْلَ بْنَ الْعَبَّاسِ قَالَ إِنَّ رَجُلًا قَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّی بَخِیلٌ جَبَانٌ نَئُومٌ فَادْعُ لِی فَدَعَا اللَّهَ أَنْ یُذْهِبَ جُبْنَهُ وَ أَنْ یُسَخِّیَ نَفْسَهُ وَ أَنْ یُذْهِبَ کَثْرَةَ نَوْمِهِ فَلَمْ یُرَ أَسْخَی نَفْساً وَ لَا أَشَدَّ بَأْساً وَ لَا أَقَلَّ نَوْماً مِنْهُ.

**[ترجمه]خرائج: فضل بن عباس گوید: مردی گفت: ای رسول خدا من هم بخیلم، هم ترسو و هم زیاد می‌خوابم. برایم دعا کن. پیامبر برای او دعا کرد که خداوند ترسش را ببرد و او را سخاوتمند گرداند و زیادی خوابش را برطرف کند. بعدها او سخی‌ترین و شجاع‌ترین مردم شد و خواب کسی از خواب او کمتر نبود.

**[ترجمه]

«۳۵»

یج، الخرائج و الجرائح عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ اللَّهُمَّ أَذَقْتَ أَوَّلَ قُرَیْشٍ نَکَالًا فَأَذِقْ آخِرَهُمْ نَوَالًا فَوُجِدَ کَذَلِکَ.

**[ترجمه]خرائج: ابن عباس گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «پروردگارا من در آغاز از قریش رنج و مصیبت دیدم پس سرانجام آنان را سختی و رنج قرار ده» و همین طور شد.

**[ترجمه]

«۳۶»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ عَلِیّاً علیه السلام کَانَ رَمِدَ الْعَیْنِ یَوْمَ خَیْبَرَ فَتَفَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی عَیْنَیْهِ وَ دَعَا لَهُ وَ قَالَ اللَّهُمَّ أَذْهِبْ عَنْهُ الْحَرَّ وَ الْبَرْدَ فَمَا وَجَدَ حَرّاً وَ لَا بَرْداً وَ کَانَ یَخْرُجُ فِی الشِّتَاءِ فِی قَمِیصٍ وَاحِدٍ.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که علی علیه السلام در روز خیبر به چشم درد مبتلا شده بود. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آب دهان بر چشم او ریخت و برایش دعا نمود و فرمود: «پروردگارا گرما و سرما را از او برطرف نما.» او پس از آن نه گرما و نه سرمای نیافت و در زمستان با یک پیراهن بیرون می‌آمد.

**[ترجمه]

«۳۷»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنِّي أَسْمَعُ مِنْكَ الْحَدِيثَ الْكَثِيرَ أَنْسَاهُ قَالَ ابْسُطْ رِدَاكَ قَالَ فَبَسَطْتُهُ فَوَضَعَ يَدَهُ فِيهِ ثُمَّ قَالَ ضُمَّهُ فَضَمَمْتُهُ فَمَا نَسِيتُ كَثِيراً (۳) بَعْدَهُ.

ص: ۱۳

۱- هكذا فى النسخ، و لكن ابن حجر ضبطه بالحاء المهمله و تشديد الميم: حمال.

۲- القوباء: خشونه تحدث فى ظاهر الجلد مع حكه، و يكون لونها مره مائلا إلى السواد، و مره مائلا الى الحمره، و يطلق القوباء على البرص الأسود أيضا.

۳- حديثا خ ل.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که ابوهریره به رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم گفت: من احادیث بسیاری از شما شنیدم که فراموش می کنم. فرمود: ردایت را پهن کن. گوید: پهن کردم و پیامبر دستش را در آن قرار داد سپس فرمود: آن را در آغوش بگیر و من گرفتم و پس از آن چیز زیادی فراموش نکردم.

ص: ۱۳

**[ترجمه]

«۳۸»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ أَعْرَابِیّاً قَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ هَلَکَ الْمَالُ وَ جَاعَ الْعِیَالُ فَادْعُ اللَّهَ لَنَا فَرَفَعَ یَدَهُ وَ مَا وَضَعَهَا حَتَّی ثَارَ (۱) السَّحَابُ أَمْثَالَ الْجِبَالِ ثُمَّ لَمْ یَنْزِلْ عَنْ مِنْبَرِهِ حَتَّی رَأَیْنَا الْمَطَرَ یَتَحَادَرُ (۲) عَلَی لِحْیَتِهِ فَمُطِرْنَا إِلَی الْجُمُعَهِ ثُمَّ قَامَ أَعْرَابِیٌّ فَقَالَ تَهَدَّمَ الْبِنَاءُ فَادْعُ فَقَالَ حَوَالَیْنَا وَ لَا عَلَیْنَا فَمَا کَانَ یُشِیرُ بِیَدِهِ إِلَی نَاحِیَهٍ مِنَ السَّحَابِ إِلَّا تَفَرَّجَتْ حَتَّی صَارَتِ الْمَدِینَهُ مِثْلَ الْجَوْبَهِ وَ سَالَ الْوَادِی شَهْراً فَضَحِکَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لِلَّهِ دَرُّ أَبِی طَالِبٍ لَوْ کَانَ حَیّاً قَرَّتْ عَیْنَاهُ (۳).

**[ترجمه]خرائج: روایت شده عربی بیابان نشین گفت: ای رسول خدا! در اثر خشکسالی، حیواناتمان از بین رفت و بچه هایمان گرسنه ماندند. دعا کن تا خدا باران بفرستد. رسول خدا، دست‌های مبارک خود را بالا برد و دعا کرد. دست‌هایش را پایین نیاورده بود که ابرها مثل کوه در آسمان پیدا شدند. آن حضرت از منبر پایین نیامده بود که آب باران از محاسنش سرازیر شد. این بارندگی تا روز جمعه ادامه داشت. بعد، باز هم همان عرب بیابان نشین برخاست و گفت: یا رسول اللَّه! در اثر این بارندگی نیز نزدیک است خانه ها خراب شود، دعایی بکن. حضرت فرمود: «خدایا! بر حوالی مدینه بباران نه بر خود مدینه». حضرت، با دست خود به قسمتی از ابرها اشاره کردند و از آنجا شکافی ایجاد شد تا جایی که مدینه همچون گودالی شد. (ابرها به اطراف مدینه رفتند و دور شهر حلقه زدند) و یک ماه در صحرا باران بارید در این موقع پیامبر اکرم صلّی اللَّه علیه و آله خندید و فرمود: خدا ابو طالب را جزای خیر دهد، ای کاش! زنده بود تا چشمش روشن می شد.

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فی حدیث الاستسقاء حتی صارت المدینه مثل الجوبه هی الحفره المستدیره الواسعه و کل منفتق بلا بناء جوبه أی حتی صار الغیم و السحاب محیطا بآفاق المدینه.

**[ترجمه]جزری گوید: در حدیث طلب باران آمده است: «حتی صارت المدینهٔ مثل الجوبهٔ» الجوبهٔ گودای دایره‌ای فراخی است، و هر شکافی که بدون ساخت باشد، جوبه می‌نامند. یعنی: ابرها اطراف مدینه را احاطه کردند.

**[ترجمه]

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله لَمَّا نَادَی بِالْمُشْرِکِینَ وَ اسْتَعَانُوا عَلَیْهِ دَعَا اللَّهَ أَنْ یُجْدِبَ بِلَادَهُمْ فَقَالَ اللَّهُمَّ سِنِینَ کَسِنِی یُوسُفَ اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَکَ عَلَی مُضَرَ فَأَمْسَکَ الْمَطَرَ عَنْهُمْ حَتَّی مَاتَ الشَّجَرُ وَ ذَهَبَ الثَّمَرُ وَ فَنِیَ الْمَوَاشِی وَ عِنْدَ ذَلِکَ وَفَدَ حَاجِبُ بْنُ زُرَارَهَ عَلَی کِسْرَی فَشَکَا إِلَیْهِ یَسْتَأْذِنُهُ فِی رَعْیِ السَّوَادِ فَأَرْهَنَهُ قَوْسَهُ (۴) فَلَمَّا أَصَابَ مُضَرَ الْبَأْسُ الشَّدِیدُ عَادَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بِفَضْلِهِ عَلَیْهِمْ فَدَعَا اللَّهَ بِالْمَطَرِ لَهُمْ.

قب، المناقب لابن شهرآشوب ابن عباس و مجاهد مثله (۵).

ص: ۱۴

۱- أی ارتفع.

۲- یتحادر أی ینزل.

۳- حیث کان یقول: وأبیض یستسقی الغمام بوجهه *** ثمال الیتامی عصمه للارامل

۴- فارهنه فرسه خ ل.

۵- مناقب آل أبی طالب ۱: ۷۲، ألفاظ الحدیث فیه هکذا: ابن عبّاس و مجاهد فی قوله تعالی: «ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْیَهً کانَتْ آمِنَهً مُطْمَئِنَّهً» جاء خباب بن الارت فقال: یا رسول اللّه ادع ربک ان یستنصر لنا علی مضر، فقال: إنکم لتعجلون، ثمّ قال بعد کلام له: «اللّهمّ اشدد وطأتک علی مضر و اجعل علیها سنین کسنی یوسف علیه السلام» و فی خبر: «اللّهمّ سبعا کسنی یوسف» فقطع اللّه عنهم المطر حتّی مات الشجر و ذهب الثمر و أجدبت الأرض و ماتت المواشی و اشتووا القد و أکلوا العلهز فعطفوه و عطف و رغب إلی اللّه فمطروا و أمطر أهل المدینه مطرا خافوا الغرق و انهدام البنیان: فشکوا ذلک إلیه فقال: اللّهمّ حوالینا و لا علینا، فاطاف بها حولها مستدیرا و هی فی فجوته کالداره.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده هنگامی که رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله مشرکان را فراخواند و آنان بر علیه آن حضرت همدیگر را یاری کردند، در درگاه خداوند دعا کرد که خداوند شهرهای آن‌ها را خشک کند و فرمود: «خدایا! چند سال، مثل سال‌های یوسف بر این‌ها قرار ده، خداوندا بر قبیله مضر سخت بگیر». پس باران نبارید، درختان خشک شدند و میوه ها از بین رفت و احشام هلاک گشتند. در این هنگام، گروهی رفتند پیش کسری تا از او اجازه بگیرند و چارپایان خود را به زمینهای عراق ببرند. کسری نیز به علامت موافقت، تیری به آن‌ها داد. (تا آن تیر را به عمّال او نشان دهند) وقتی در این ایّام بر قریش خیلی سخت گذشت، رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله دعا کرد تا خداوند برای آن‌ها باران بفرستد.

مناقب: ابن عباس و مجاهد مانند این حدیث را روایت کرده‌اند. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۷۲ . در مناقب اینگونه آمده است که خباب بن ارت نزد پیامبر آمد و گفت: ای رسول خدا از درگاه پروردگارت دعا کن که ما را بر قبیله مضر یاری کند. فرمود: شما عجله می کنید. سپس فرمود: خداوندا بر مضر سخت بگیر و چند سال مثل سال‌های یوسف بر آن قرار ده. خداوند باران را از آنان قطع کرد تا جایی که درختان بمردند و میوه‌ها از بین رفتند و زمین خشک شد و چهارپایان تلف شدند و و کرک و خون آمیخته و شپش برشته می کردند. پس آنان به سوی پیامبر روی آوردند و دل پیامبر به حالشان سوخت و به درگاه خدا دعا کرد، پس بر آنان باران بارید و بر اهل مدینه بارانی بارید که ترس از غرق شدن و ویرانی خانه‌ها بر آنان وارد شد. پس از این مساله به حضور پیامبر شکایت بردند. پیامبر فرمود: خداوند بر اطراف ما بباران نه بر ما. پس در اطراف مدینه فراوان باران بارید و شهر مدینه در فراخی باران همچون ...... بود. -

ص: ۱۴

**[ترجمه]

«۴۰»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ کَانَ جَالِساً إِذْ أَطْلَقَ حِبْوَتَهُ (۱) فَتَنَحَّی قَلِیلًا ثُمَّ مَدَّ یَدَهُ کَأَنَّهُ یُصَافِحُ مُسْلِماً ثُمَّ أَتَانَا فَقَعَدَ فَقُلْنَا کُنَّا نَسْمَعُ رَجْعَ الْکَلَامِ وَ لَا نُبْصِرُ أَحَداً فَقَالَ ذَلِکَ إِسْمَاعِیلُ مَلَکُ الْمَطَرِ اسْتَأْذَنَ رَبَّهُ أَنْ یَلْقَانِی فَسَلَّمَ عَلَیَّ (۲) فَقُلْتُ لَهُ اسْقِنَا قَالَ مِیعَادُکُمْ کَذَا فِی شَهْرِ کَذَا فَلَمَّا جَاءَ مِیعَادُهُ صَلَّیْنَا الصُّبْحَ فَقُلْنَا (۳) لَا نَرَی شَیْئاً وَ صَلَّیْنَا الظُّهْرَ فَلَمْ نَرَ شَیْئاً حَتَّی إِذَا صَلَّیْنَا الْعَصْرَ نَشَأَتْ سَحَابَةٌ (۴) فَمُطِرْنَا فَضَحِکْنَا فَقَالَ علیه السلام مَا لَکُمْ قُلْنَا الَّذِی قَالَ الْمَلَکُ قَالَ أَجَلْ مِثْلَ هَذَا فَاحْفَظُوا (۵).

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که پیامبر درحالی که نشسته بود دستارش را رها کرد و اندکی دور شد. سپس دستش را دراز کرد گویی با مسلمانی دست می‌دهد سپس نزد ما آمد و با ما نشست. گفتیم: ما جواب کلام را می‌شنیدیم اما کسی را نمی... بینیم. فرمود: او اسماعیل نگهبان باران بود. از خدا اذن خواسته بود که به ملاقات من بیاید. آمد و سلام کرد. گفتم بر ما باران بفرست. گفت: فلان ماه، و فلان روز می فرستم. وقتی که روز موعود رسید نماز صبح را خواندیم، چیزی ندیدیم، نماز ظهر را نیز به جای آوردیم، باز هم باران نبارید، تا اینکه نماز عصر را خواندیم که ابرها در آسمان پدیدار شدند، خوشحال شدیم و خندیدیم. حضرت فرمود: «به چه می خندید؟» گفتیم: همان گونه شد که فرشته گفته بود. حضرت فرمود: «بلی این گونه معجزات را حفظ کنید».

**[ترجمه]

«۴۱»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بَعَثَ إِلَى يَهُودِيٍّ فِي قَرْضٍ يَسْأَلُهُ فَفَعَلَ ثُمَّ جَاءَ الْيَهُودِيُّ إِلَيْهِ فَقَالَ جَاءَتْكَ (۶) حَاجَتُكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَابْعَثْ فِيمَا أَرَدْتَ وَ لَا تَمْتَنِعْ مِنْ شَيْ ءٍ تُرِيدُهُ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله أَدَامَ اللَّهُ جَمَالَكَ فَعَاشَ الْيَهُودِيُّ ثَمَانِينَ سَنَةً مَا رُئِيَ فِي رَأْسِهِ شَعْرَةٌ بَيْضَاءُ.

**[ترجمه]خرائج: روايت شده كه رسول خدا صلى الله عليه و آله و سلم كسى را به نزد شخصى يهودى فرستاد تا قرضى از او بگيرد، و فرستاده اين كار را انجام داد. سپس شخص يهودى نزد پيامبر آمد و گفت: خواسته‌ات دستت رسيد؟ فرمود: آرى. گفت: براى هر چه كه مى‌خواهى، كسى نزد من بفرست و از هر خواسته‌اى كه دارى امتناع نكن. پيامبر به او فرمود: خداوند زيبائيت را مستدام نمايد. پس مرد يهودى هشتاد سال زيست و در سرش موئى سفيد ديده نشد.

**[ترجمه]

«۴۲»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ أَنَّهُ فِي وَقْعَةِ تَبُوكَ أَصَابَ النَّاسَ عَطَشٌ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ دَعَوْتَ اللَّهَ لَسَقَانَا فَقَالَ صلى الله عليه و آله لَوْ دَعَوْتُ اللَّهَ لَسُقِيتُ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ لَنَا لِيَسْقِيَنَا فَدَعَا فَسَالَتِ الْأَوْدِيَةُ فَإِذَا قَوْمٌ عَلَى شَفِيرِ الْوَادِي يَقُولُونَ مُطِرْنَا بِنَوْءِ (۷) الذِّرَاعِ وَ بِنَوْءِ كَذَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ أَ لَا تَرَوْنَ فَقَالَ خَالِدٌ أَ لَا أَضْرِبُ أَعْنَاقَهُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَا يَقُولُونَ (۸) هَكَذَا وَ هُمْ يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَهُ.

۱- الحبوه بالفتح و الضم: ما يحتبى به أى يشتمل به من ثوب أو عمامه.

۲- فيسلم على خ ل.

۳- فكنا خ ل.

۴- أى رفعت.

۵- أى امثال هذه المعجزه فاحتفظوا بها و استظهروها و انقلوها الى من لم يروها، أو احتفظوا بسائر ما ترونه و تسمعونه كما حفظتم هذه.

۶- جاء بك خ ل.

۷- النوء: النجم مال للغروب، و كانت العرب فى الجاهليه إذا سقط منها نجم و طلع آخر قالوا: لا بد من أن يكون عند ذلك مطر أو رياح، فينسبون كل غيث إلى ذلك النجم فيقولون:

۸- هم يقولون خ ل.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده در جنگ تبوک تشنگی، مردم را تحت فشار قرار داد، گفتند: یا رسول اللّه! دعا می کنی خدا ما را سیراب کند؟ فرمود: اگر از درگاه خدا دعا کنم سیراب می‌شوم. گفتند: ای رسول خدا برای ما دعا کن تا خداوند ما را سیراب کند. حضرت دعا کرد و باران بارید و در صحرا، سیل جاری شد. قبیله ای در آنجا سکونت داشت لذا مردم گفتند: به خاطر ستاره ذراع و فلان ستاره بر ما باران نازل شد. پیامبر فرمود: «آیا آن‌ها را نمی بینید؟». خالد گفت: اجازه می دهید گردنشان را بزنم؟ حضرت فرمود: «نه، آن‌ها این گونه می گویند، در حالی که می دانند خدا باران را فرستاده است.»

ص: ۱۵

**[ترجمه]

«۴۳»

یج، الخرائج و الجرائح عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَدْخُلُ عَلَیْکُمْ مِنْ هَذَا الْبَابِ خَیْرُ الْأَوْصِیَاءِ وَ أَدْنَی النَّاسِ مَنْزِلَةً مِنَ الْأَنْبِیَاءِ فَدَخَلَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِعَلِیٍّ علیه السلام اللَّهُمَّ أَذْهِبْ عَنْهُ الْحَرَّ وَ الْبَرْدَ فَلَمْ یَجِدْهُمَا حَتَّی مَاتَ فَإِنَّهُ کَانَ یَخْرُجُ فِی قَمِیصٍ فِی الشَّتْوَةِ.

**[ترجمه]خرائج: انس می گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: از این در، بهترین اوصیا و نزدیکترین مردم به پیامبران، وارد می شود. بعد از لحظه ای علی علیه السّلام وارد شد. پیامبر برای علی دعا کرد و فرمود: «خدایا! گرما و سرما را از او ببر». بعد از آن علی علیه السّلام در برابر سرما و گرما بسیار مقاوم بود و در زمستان با یک پیراهن بیرون می رفت.

**[ترجمه]

«۴۴»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ کَانَ لِبَعْضِ الْأَنْصَارِ عَنَاقٌ فَذَبَحَهَا وَ قَالَ لِأَهْلِهِ اطْبُخُوا بَعْضاً وَ اشْوَوْا بَعْضاً فَلَعَلَّ رَسُولَنَا یُشَرِّفُنَا وَ یَحْضُرُ بَیْتَنَا اللَّیْلَةَ وَ یُفْطِرُ عِنْدَنَا وَ خَرَجَ إِلَی الْمَسْجِدِ وَ کَانَ لَهُ ابْنَانِ صَغِیرَانِ وَ کَانَا یَرَیَانِ أَبَاهُمَا یَذْبَحُ الْعَنَاقَ فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِلْآخَرِ تَعَالَ حَتَّی أَذْبَحَکَ فَأَخَذَ السِّکِّینَ وَ ذَبَحَهُ فَلَمَّا رَأَتْهُمَا الْوَالِدَةُ صَاحَتْ فَعَدَی الذَّابِحُ فَهَرَبَ فَوَقَعَ مِنَ الْغُرْفَةِ فَمَاتَ فَسَتَرَتْهُمَا وَ طَبَخَتْ وَ هَیَّأَتِ الطَّعَامَ فَلَمَّا دَخَلَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله دَارَ الْأَنْصَارِیِّ نَزَلَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام وَ قَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ اسْتَحْضِرْ وَلَدَیْهِ فَخَرَجَ أَبُوهُمَا یَطْلُبُهُمَا فَقَالَتْ وَالِدَتُهُمَا لَیْسَا حَاضِرَیْنِ فَرَجَعَ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ أَخْبَرَهُ بِغَیْبَتِهِمَا فَقَالَ لَا بُدَّ مِنْ إِحْضَارِهِمَا فَخَرَجَ إِلَی أُمِّهِمَا فَأَطْلَعَتْهُ عَلَی حَالِهِمَا فَأَخَذَهُمَا إِلَی مَجْلِسِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَدَعَا اللَّهَ فَأَحْیَاهُمَا وَ عَاشَا سِنِینَ.

**[ترجمه]خرائج: یکی از انصار بزغاله ای داشت که آن را ذبح کرده و به همسرش گفت: مقداری از آن را پخته و مقداری هم کباب تهیّه کن شاید پیامبر خدا امشب به خانه ما تشریف بیاورد و نزد ما افطار کند. این را گفت و به سوی مسجد روان شد. آن مرد دو کودک داشت که وقتی پدرشان بزغاله را می کشت آنان مشاهده می کردند. یکی از آن دو به دیگری گفت: به نزد من بیا تا سر تو را ببرم، بعد چاقو را گرفته و او را سر برید. وقتی مادرشان آن‌ها را به آن حالت دید شیون و فریاد کرد،

آن بچه (که برادرش را کشته بود) از ترس گریخت و از بالای غرفه به زمین افتاد و مُرد. مادرشان آن دو را پنهان کرده و غذا را پخت و آماده کرد. وقتی پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله به خانه آن مرد انصاری آمدند، جبرئیل علیه السّلام نازل شد و گفت: ای رسول خدا! از او بخواه بچه هایش را فراخواند. حضرت آنان را طلبید و پدر آن دو کودک رفت و سراغ آنان را گرفت، مادرشان گفت: الان حاضر نیستند، مرد انصاری نزد پیامبر برگشت و غائب بودنشان را به پیامبر خبر داد. حضرت فرمود: حتما باید آن دو حاضر شوند. آن مرد دوباره برگشت و زن جریان را به او گفت: جنازه بچه ها را مقابل حضرت آوردند، پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله دعا کرد و آنگاه هر دو کودک زنده شدند و سال‌ها عمر کردند.

**[ترجمه]

«۴۵»

قب، المناقب لابن شهرآشوب الْوَاقِدِيُّ كَتَبَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله إِلَى بَنِي حَارِثَةَ بْنِ عَمْرٍو يَدْعُوهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ فَأَخَذُوا كِتَابَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَغَسَلُوهُ وَ رَقَّعُوا بِهِ أَسْفَلَ دَلْوِهِمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله مَا لَهُمْ أَذْهَبَ اللَّهُ عُقُولَهُمْ فَقَالَ فَهُمْ أَهْلُ رِعْدَةٍ وَ عَجَلَةٍ وَ كَلَام مُخْتَبِطٍ وَ سَفَهٍ وَ خَافَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله مِنْ قُرَيْشٍ فَدَخَلَ بَيْنَ الْأَرَاكِ فَنَفَرَتِ (۱) الْإِبِلُ فَجَاءَ أَبُو ثَرْوَانَ إِلَيْهِ وَ قَالَ مَنْ أَنْتَ قَالَ رَجُلٌ أَسْتَأْنِسُ إِلَى إِبِلِكَ قَالَ أَرَاكَ صَاحِبَ قُرَيْشٍ قَالَ أَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ قُمْ وَ اللَّهِ لَا تَصْلُحُ إِبِلٌ أَنْتَ فِيهَا فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله اللَّهُمَّ أَطِلْ شِقَاهُ وَ بَقَاهُ قَالَ عَبْدُ الْمَلِكِ إِنِّي رَأَيْتُهُ شَيْخاً كَبِيراً يَتَمَنَّى الْمَوْتَ فَلَا يَمُوتُ فَكَانَ يَقُولُ لَهُ الْقَوْمُ هَذَا بِدَعْوَةِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ لَمَّا كَلَّمَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله فِي سَبْيِ هَوَازِنَ رَدُّوا عَلَيْهِمْ سَبْيَهُمْ إِلَّا رَجُلَيْنِ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله خَيِّرُوهُمَا أَمَّا أَحَدُهُمَا قَالَ إِنِّي أَتْرُكُهُ وَ أَمَّا الْآخَرُ فَقَالَ لَا أَتْرُكُهُ فَلَمَّا أَدْبَرَ

۱- فتقرب خ ل.

الرَّجُلُ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله اللَّهُمَّ أَخِسَّ سَهْمَهُ فَكَانَ يَمُرُّ بِالْجَارِيَهِ الْبِكْرِ وَ الْغُلَام فَيَدَعُهُ حَتَّى مَرَّ بِعَجُوزٍ فَقَالَ إِنِّي آخُذُ هَذِهِ فَإِنَّهَا أُمُّ حَيٍّ فَيُفَادُونَهَا مِنِّي بِمَا قَدَرُوا عَلَيْهِ فَقَالَ عَطِيَّهُ السَّعْدِيُّ عَجُوزٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ سَيِّبَهٌ (١) بَتْرَاءُ مَا لَهَا أَحَدٌ فَلَمَّا رَأَى أَنَّهُ لَا يَعْرِضُهَا أَحَدٌ تَرَكَهَا.

وَ فِي حَدِيثِ جَابِرٍ أَنَّ امْرَأَهً مِنَ الْمُسْلِمِينَ قَالَتْ أُرِيدُ (٢) مَا تُرِيدُ الْمُسْلِمَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله عَلَيَّ بِزَوْجِهَا فَجِيءَ بِهِ فَقَالَ لَهُ فِي ذَلِكَ ثُمَّ قَالَ لَهَا أَ تُبْغِضِينَهُ قَالَتْ نَعَمْ وَ الَّذِي أَكْرَمَكَ بِالْحَقِّ فَقَالَ أَدْنِيَا رُءُوسَكُمَا فَأَدْنَيَا فَوَضَعَ جَبْهَتَهَا عَلَى وَجْهِهِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ أَلِّفْ بَيْنَهُمَا وَ حَبِّبْ أَحَدَهُمَا إِلَى صَاحِبِهِ ثُمَّ رَآهَا النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله تَحْمِلُ الْأَدَمَ عَلَى رَقَبَتِهَا وَ عَرَفَتْهُ فَرَمَتِ الْأَدَمَ ثُمَّ قَبَّلَتْ رِجْلَيْهِ فَقَالَ صلى الله عليه و آله كَيْفَ أَنْتِ وَ زَوْجَكِ فَقَالَتْ وَ الَّذِي أَكْرَمَكَ بِالْحَقِّ مَا فِي الزَّمَانِ أَحَدٌ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْهُ وَ كَانَ عِنْدَ خَدِيجَهَ امْرَأَهٌ عَمْيَاءُ فَقَالَ صلى الله عليه و آله لِتَكُونَنَّ عَيْنَاكِ صَحِيحَتَيْنِ فَصَحَّتَا فَقَالَتْ خَدِيجَهُ هَذَا دُعَاءٌ مُبَارَكٌ فَقَالَ وَ ما أَرْسَلْناكَ إِلَّا رَحْمَهً وَ دَعَا صلى الله عليه و آله لِقَيْصَرَ فَقَالَ ثَبَّتَ اللَّهُ مُلْكَهُ كَمَا كَانَ وَ دَعَا عَلَى كِسْرَى مَزَّقَ اللَّهُ مُلْكَهُ فَكَانَ كَمَا قَالَ.

جَعْفَرُ بْنُ نُسْطُورَ الرُّومِيُّ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فِي غَزْوَهِ تَبُوكَ فَسَقَطَ مِنْ يَدِهِ السَّوْطُ فَنَزَلْتُ عَنْ جَوَادِي فَرَفَعْتُهُ وَ دَفَعْتُهُ إِلَيْهِ فَنَظَرَ إِلَيَّ وَ قَالَ يَا جَعْفَرُ مَدَّ اللَّهُ فِي عُمُرِكَ مَدّاً فَعَاشَ ثَلَاثَمِائَهٍ وَ عِشْرِينَ سَنَهً وَ قَوْلُهُ لِلنَّابِغَهِ وَ قَدْ مَدَحَهُ لَا يَفْضُضِ اللَّهُ فَاكَ فَعَاشَ مِائَهً وَ ثَلَاثِينَ سَنَهً كُلَّمَا سَقَطَتْ لَهُ سِنٌّ نَبَتَتْ لَهُ أُخْرَى أَحْسَنُ مِنْهَا ذَكَرَهُ الْمُرْتَضَى فِي الْغُرَرِ.

وَ عَنْ مَيْمُونَهَ أَنَّ عَمْرَو بْنَ الْحَمِقِ سَقَى النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله لَبَناً فَقَالَ اللَّهُمَّ أَمْتِعْهُ بِشَبَابِهِ فَمَرَّتْ عَلَيْهِ ثَمَانُونَ سَنَهً لَمْ يَرَ شَعْرَهً بَيْضَاءَ وَ مَرَّ النَّبِيُّ بِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ وَ هُوَ يَصْنَعُ شَيْئاً مِنْ طِينٍ مِنْ لُعَبِ (٣) الصِّبْيَانِ فَقَالَ

١- في المصدر: سبيه. و فيه: لا يعرفها. و سيبه وزان ثيبه: المرأه التي لا ينظر إليها استعاره من سابت البعير إذا أهملت و تركت لا يركب عليها و لا تذبح و لا تباع اشفاقا عليها لما أدركت نتاج نتاجها.

٢- ما أريد خ ل.

٣- اللعب: ما يلعب به.

مَا تَصْنَعُ بِهَذَا قَالَ أَبِيعُهُ قَالَ مَا تَصْنَعُ بِثَمَنِهِ قَالَ أَشْتَرِی رُطَباً فَآكُلُهُ فَقَالَ لَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله اللَّهُمَّ بَارِكْ لَهُ فِی صَفْقَهِ (۱) یَمِینِهِ فَكَانَ یُقَالُ مَا اشْتَرَی شَیْئاً قَطُّ إِلَّا رَبِحَ فِیهِ فَصَارَ أَمْرُهُ إِلَی أَنْ یُمَثَّلَ بِهِ فَقَالُوا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ الْجَوَادُ وَ كَانَ أَهْلُ الْمَدِینَهِ یَتَدَایَنُونَ (۲) بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ إِلَی أَنْ یَأْتِیَ عَطَاءُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ.

أَبُو هُرَیْرَهَ أَتَیْتُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله بِتُمَیْرَاتٍ فَقُلْتُ ادْعُ لِی بِالْبَرَكَهِ فِیهِنَّ فَدَعَا ثُمَّ قَالَ اجْعَلْهُنَّ فِی الْمِزْوَدِ قَالَ فَلَقَدْ حَمَلْتُ مِنْهَا كَذَا وَ كَذَا وَسْقاً (۳) وَ قَوْلُهُ صلی الله علیه و آله فِی ابْنِ عَبَّاسٍ اللَّهُمَّ فَقِّهْهُ فِی الدِّینِ الْخَبَرَ فَخَرَجَ بَحْراً فِی الْعِلْمِ وَ حِبْراً لِلْأُمَّهِ.

فِی نُزْهَهِ الْأَبْصَارِ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ لِسَعْدٍ اللَّهُمَّ سَدِّدْ رَمْیَتَهُ وَ أَجِبْ دَعْوَتَهُ وَ ذَلِكَ أَنَّهُ كَانَ یَرْمِی فَیُقَالُ إِنَّهُ تَخَلَّفَ یَوْمَ الْقَادِسِیَّهِ عَنِ الْوَقْعَهِ لِفَتْرَهٍ عَرَضَتْ لَهُ فَقَالَ فِیهِ شَاعِرٌ:

أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَظْهَرَ دِینَهُ*** وَ سَعْدٌ بِبَابِ الْقَادِسِیَّهِ مُعْصَمٌ

رَجَعْنَا وَ قَدْ آمَتْ نِسَاءٌ كَثِیرَهٌ ***وَ نِسْوَهُ سَعْدٍ لَیْسَ فِیهِنَّ أَیِّمٌ

فَبَلَغَ ذَلِكَ سَعْداً فَقَالَ اللَّهُمَّ أَخْرِسْ لِسَانَهُ فَشَهِدَ حَرْباً فَأَصَابَتْهُ رَمْیَهٌ فَخَرِسَ مِنْ ذَلِكَ لِسَانُهُ وَ رَأَی سَعْدٌ رَجُلًا بِالْمَدِینَهِ رَاكِباً عَلَی بَعِیرٍ یَشْتِمُ عَلِیّاً علیه السلام فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا الشَّیْخُ وَلِیّاً مِنْ أَوْلِیَائِكَ فَأَرِنَا قُدْرَتَكَ فِیهِ فَنَفَرَ بِهِ بَعِیرُهُ فَأَلْقَاهُ فَانْدَقَّتْ رَقَبَتُهُ وَ سَمِعَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فِی مَسِیرِهِ إِلَی خَیْبَرَ- سَوْقَ (۴) عَامِرِ بْنِ الْأَكْوَعِ بِقَوْلِهِ

۱- الصفقه: ضرب الید علی الید فی البیع و ذلک علامه وجوب البیع. أو وضع أحد المتبایعین یده فی ید الآخر عند البیع، و قد تطلق الصفقه علی عقد البیع.

۲- فی المصدر: یقترض.

۳- الوسق بالفتح: ستون صاعا و هو ثلاثمائه و عشرون رطلا عند أهل الحجاز، و أربعمائه و ثمانون رطلا عند أهل العراق.

۴- السوق بالفتح: حث الماشیه علی السیر و المراد هاهنا: الحداء.

لَاهُمَّ لَوْ لَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا*** وَ لَا تَصَدَّقْنَا وَ لَا صَلَّيْنَا

فَقَالَ صلی الله علیه و آله بِرَحْمَهِ اللَّهِ (۱) قَالَ رَجُلٌ وَجَبْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ لَا أَمْتَعْتَنَا بِهِ وَ ذَلِكَ أَنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله مَا اسْتَغْفَرَ قَطُّ لِرَجُلٍ يَخُصُّهُ إِلَّا اسْتُشْهِدَ وَ كَانَ النَّاسُ يَحْفِرُونَ الْخَنْدَقَ وَ يُنْشِدُونَ سِوَى سَلْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله اللَّهُمَّ أَطْلِقْ لِسَانَ سَلْمَانَ وَ لَوْ عَلَى بَيْتَيْنِ مِنَ الشِّعْرِ فَأَنْشَأَ سَلْمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ:

مَا لِي لِسَانٌ فَأَقُولَ شِعْراً*** أَسْأَلُ رَبِّي قُوَّةً وَ نَصْراً

عَلَى عَدُوِّي وَ عَدُوِّ الطُّهْرَا*** مُحَمَّدِ الْمُخْتَارِ حَازَ الْفَخْرَا

حَتَّى أَنَالَ فِي الْجِنَانِ قَصْراً*** مَعَ كُلِّ حَوْرَاءَ تُحَاكِي الْبَدْرَا

فَضَجَّ الْمُسْلِمُونَ وَ جَعَلَ كُلُّ قَبِيلَهٍ يَقُولُ سَلْمَانُ مِنَّا فَقَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله سَلْمَانُ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ (۲).

**[ترجمه]مناقب: واقدی گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نامه‌ای برای قبیله بنی حارثه بن عمر نوشت و آنان را به اسلام دعوت کرد. آنان نامه پیامبر را گرفته و آن را شستند و به قسمت پایین دلوشان گره زدند. پس پیامبر فرمود: آنان را چه شده است، خداوند خردهای آنان را از بین ببرد. گوید: از آن پس آنان سخنان چرت و پرت و گفته و عقلشان را از دست داده و بی‌خردانه زبان به سخن می‌گشودند.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از قریش ترسی به دلش آمد و وارد درخت اراک شد پس شتران رمیدند. ابوثروان به طرف پیامبر آمد و گفت: تو کیستی؟ فرمود: مردی هستم که با شترانت انس گرفته است. گفت: تو را دوست قریش می‌بینم. فرمود: من محمد هستم. گفت: برخیز سوگند به خدا شتری که شما بر آن هستید دیگر سودی ندارد و به کار نیاد. پیامبر فرمود: «پروردگارا شقاوت و بقای او را طولانی بگردان». عبدالملک گوید: من او را دیدم که پیرمردی سالمند بود که آرزوی مرگ می‌کرد اما نمی‌مُرد. مردم به او می‌گفتند: این به خاطر دعای پیامبر است.

هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در باره اسیران هوازن صحبت کرد همه اسیرانشان را به آن‌ها بازگردانیدند جز دو مرد، پیامبر فرمود: اختیار امر را به آنان بدهید. یکی از آن دو گفت: من هوازن را ترک می‌کنم، و دیگری گفت: من ترک نمی‌کنم. هنگامی که آن مرد پشت کرد

ص: ۱۶

و خواست برود پیامبر فرمود: «پروردگارا سهم او را پست بگردان.» پس او بر کنیز باکره و جوان گذر می‌کرد و او را وانهاده تا اینکه بر پیرزنی گذر کرد و گفت: من این را می‌گیرم زیرا او مادر قبیله‌ای است و با این کار تا آنجا که بتوانند در ازای او برای من فدیه می‌دهند. عطیه سعدی گفت: ای رسول خدا پیرزن، وانهده شده و نازا (بی‌نسل) است و کسی هم ندارد! و چون دید که کسی بر او وارد نمی‌شود رهایش کرد.

در حدیث جابر آمده است: زنی از مسلمانان گفت: چیزی می‌خواهم که زنان مسلمان دیگر می‌خواهند. (مقصود او جِماع بود) پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: همسرش باید نزد من بیاید. همسرش را آوردند. پیامبر در آن موضوع با او صحبت کرد و به زن گفت: آیا از او کینه به دل داری (بیزاری)؟ گفت: آری، سوگند به کسی که تو را به حق بزرگ داشت. پیامبر فرمود: سرتان را جلو بیاورید. سرشان را نزدیک کرده و پیامبر پیشانی زن را بر پیشانی شوهرش نهاد سپس فرمود: «بار خدایا بین آن دو الفت و انس قرار ده و آن دو را برای یکدیگر محبوب و دوستدار قرار ده.» پس از آن پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آن زن را دید که نان خورشی بر دوش داشت، و او را شناخت و نان خورش را بر زمین انداخت و بر پاهایش بوسه زد. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: رابطه‌ات با همسرت چگونه است؟

گفت: سوگند به خدایی که تو را به حق بزرگ داش در دنیا برایم محبوب‌تر از او کسی نیست.

در نزد خدیجه زنی نابینا بود. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: قطعا چشمانت بینا خواهند شد. پس سالم و بینا شد. خدیجه گفت: این دعای مبارکی است. پیامبر این آیه را قرائت کرد: « و ما أرسلناك الا رحمهٔ.»

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم برای قیصر (روم) دعا کرد و فرمود: خداوند ملك او را به همان صورتی که بود ثابت و پابرجا نگه‌دارد.

و بر علیه کسری (پادشاه ایران) دعا کرد و او را نفرین کرد و فرمود: خداوند ملك و پادشاهی او را نابود کند و از هم بپاشد. و همانطوری شد که پیامبر فرموده بود.

جعفر بن نسطور رومی گوید: در غزوه تبوك در رکاب پیامبر بودم که تازیانه از دست ایشان افتاد. من از اسب پیاده شده و تازیانه را برداشتم و به آن حضرت دادم. پیامبر به من نگریست و فرمود: ای جعفر خداوند عمر تو را دور و دراز گرداند. او سیصد و بیست سال عمر کرد.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نابغه جعدی را مدح گفت و فرمود: «خداوند دهان تو را نبدد.» او صد و سی سال زیست و هر بار یکی از دندان‌هایش می‌افتاد دندان دیگری بهتر از آن می‌روئید. مرتضی در غرر این روایت را نقل کرده است.

میمونه روایت کرده که عمرو بن حمق خزاعی به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم شیر نوشانید. پس پیامبر فرمود: «خداوندا او را از جوانی‌اش بهره‌مند کن.» او از سن هشتاد سالگی گذشت و در سر او موئی سفید دیده نشد.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بر عبدالله بن جعفر گذر کرد در حالی که او با گِل، اسباب‌بازی کودکان

ص: ۱۷

می‌ساخت. فرمود: با این‌ها چه کار می‌کنی؟ گفت: آن را می‌فروشم. فرمود: با پول آن چه کار می‌کنی؟ گفت: خرمایی خریداری می‌کنم و می‌خورم. پیامبر به او گفت: «بارخدایا در معامله او برکت بینداز.» گفته می‌شود: او هرگز چیزی نخرید مگر اینکه در آن سود کرد و کار به او گونه‌ای شد که در این مساله ضرب المثل مردم شد و می‌گفتند: عبدالله بن جعفر

بخشنده. اهل مدینه تا پیش از اینکه بخشش عبدالله بن جعفر برسد، از همدیگر قرض و بدهی می گرفتند.

ابوهریرهٔ گوید: چند خرما را نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بردم و گفتم: برایم دعا کن که در این‌ها برکت بیفتد. پیامبر دعا کرد و فرمود: آن‌ها را در توشه‌دان بگذار. گوید: من از توشه‌دان چندین و چند وسق (شست صاع) خرما برداشتم.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در باره ابن عباس فرمود: «پروردگارا او را در فهم بصیرانه دین موفّق بدار.» حدیث. او دریایی از علم، و عالِم بزرگی برای امت شد.

در نزههٔ الابصار آمده است: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به سعد گفت: «پروردگارا او را در تیراندازی و جهادش استواری و توانمندی بخش و دعای او را اجابت بنما.» و این بدین خاطر بود که او (در جنگ) تیراندازی می کرد. گفته می‌شود: او در روز نبرد قادسیه به خاطر کوتاهی و سستی که از او سر زد از جنگ بازماند. شاعری در باره او سرود:

آیا نمی‌بینی که خداوند دینش را پیروز گردانید و سعد در دروازه قادسیه محفوظ ماند.

بازگشتیم در حالی که زنان بسیاری بیوه شدند و زنان سعد هیچکدام بیوه نشدند.

آن شعر به سعد رسید، پس گفت: خداوندا زبان او را بند آور. او در جنگ شرکت کرد و تیری به او اصابت کرده و زبانش در اثر آن بند آمد.

و سعد در مدینه مردی را دید که بر شتری سوار بود و علی علیه السلام را دشنام می‌داد. پس گفت: پروردگارا اگر این پیرمرد یکی از اولیای توست قدرت خود را در باره او به ما نشان بده. پس شترش رمید و او را بر زمین زد و گردنش شکست.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در راه رفتن به سوی خیر بود که صدای آواز (برای شتر) عامر بن اکوع را شنید که اینگونه می‌سرود:

ص: ۱۸

هیچ همّ و غمی نداشتیم اگر تو ما را هدایت نمی کردی، و صدقه نمی‌دادیم و نماز نمی گزاردیم.

پیامبر فرمود: خداوند او را رحم کند. مردی گفت: ای رسول خدا آیا (رحمت را برایش) واجب کردی، کاش ما را از آن بهره‌مند می کردی و این بدان خاطر بود که پیامبر هرگز به صورت ویژه برای کسی استغفار نمی کرد مگر اینکه به شهادت می‌رسید.

مردم، خندق حفر می کردند و همه به جز سلمان رضی الله عنه شعر می‌سرودند. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «خداوندا زبان سلمان را روان بگردان حتی اگر با دو بیت شعر باشد.» پس سلمان اینگونه سرود:

من زبانی ندارم که شعر بسرایم، و از خداوتد نیرو و نصرت می‌طلبم،

بر دشمنانم و بر دشمنان پیامبر پاک، محمد برگزیده، که در افتخار گوی سبقت ربوده است.

تا اینکه در بهشت همراه با حوری‌ای که شبیه ماه تابان باشد کاخی به دست آورم.

مسلمانان به هیاهو پرداختند و هر قبیله‌ای می‌گفت: سلمان از ماست. پس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: سلمان از ما اهل بیت است. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۷۲ - ۷۵ -

**[ترجمه]

بیان

قوله سیّبه لعل المراد بها السائبه التی لا وارث لها و البتراء التی لا ولد لها قولها ما ترید المسلمه أی الجماع.

**[ترجمه]فرموده ایشان: «سیّبهٔ» شاید مقصود از آن ستورانی باشد که هیچ وارثی ندارند. و «البتراء» شتری است که بچه ندارد. مقصود از جمله «ما ترید المسلمهٔ» جِماع و نزدیکی کردن است.

**[ترجمه]

«۴۶»

قب، المناقب لابن شهرآشوب عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام فِی خَبَرٍ أَنَّهُ ذُكِرَ قُوَّهُ (۳) اللَّحْم عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ مَا ذُقْتُهُ مُنْذُ كَذَا فَتَقَرَّبَ إِلَيْهِ فَقِيرٌ بِجَدْيٍ كَانَ لَهُ فَشَوَاهُ وَ أَنْفَذَهُ إِلَيْهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله كُلُوهُ وَ لَا تَكْسِرُوا عِظَامَهُ فَلَمَّا فَرَغُوا أَشَارَ إِلَيْهِ وَ قَالَ انْهَضْ بِإِذْنِ اللَّهِ فَأَحْيَاهُ فَكَانَ يَمُرُّ عِنْدَ صَاحِبِهِ كَمَا يُسَاقُ وَ أَتَى أَبُو أَيُّوبَ بِشَاةٍ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِي عُرْسِ فَاطِمَهَ علیها السلام فَنَهَاهُ جَبْرَئِيلُ عَنْ ذَبْحِهِ (۴) فَشَقَّ ذَلِكَ عَلَيْهِ فَأَمَرَ صلی الله علیه و آله يَزِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ (۵) الْأَنْصَارِيَّ فَذَبَحَهُ بَعْدَ

ص: ۱۹

۱- یرحمه اللّه خ ل.

۲- مناقب آل أبی طالب ۱: ۷۲- ۷۵.

۳- قرم خ ل.

۴- فی المصدر: عن ذبحها، و کذا الضمائر الآتیه الراجعه الی الشاه کلها فی المصدر مؤنثه.

۵- فی المصدر: لزید بن جبیر. أقول: یأتی فی الشعر ما یؤید المتن و لم نعرف ابن جبیر هذا فی الصحابه، و لعله مصحف یزید بن جاریه.

يَوْمَيْنِ فَلَمَّا طُبِخَ أَمَرَ أَلَّا يَأْكُلُوا إِلَّا بِسْمِ اللَّهِ وَ أَنْ لَا يَكْسِرُوا عِظَامَهُ ثُمَّ قَالَ إِنَّ أَبَا أَيُّوبَ رَجُلٌ فَقِيرٌ إِلَهِی أَنْتَ خَلَقْتَهَا وَ أَنْتَ أَفْنَيْتَهَا وَ إِنَّکَ قَادِرٌ عَلَى إِعَادَتِهَا فَأَحْيِهَا يَا حَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ فَأَحْيَاهُ اللَّهُ وَ جَعَلَ فِيهَا بَرَكَةً لِأَبِی أَيُّوبَ وَ شِفَاءَ الْمَرْضَى فِی لَبَنِهَا فَسَمَّاهَا أَهْلُ الْمَدِينَهِ الْمَبْعُوثَهَ وَ فِيهَا قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ أَبْيَاتاً مِنْهَا:

أَ لَمْ يُبْصِرُوا شَاهَ ابْنِ زَيْدٍ (۱) وَ حَالَهَا*** وَ فِی أَمْرِهَا لِلطَّالِبِينَ مَزِيدٌ

وَ قَدْ ذُبِحَتْ ثُمَّ اسْتَجَرَّ (۲) إِهَابُهَا*** وَ فَصَّلَهَا فِيمَا هُنَاکَ يَزِيدُ

وَ أَنْضَجَ مِنْهَا اللَّحْمَ وَ الْعَظْمَ وَ الْكُلَى*** فَهَلْهَلَهُ بِالنَّارِ وَ هُوَ هَرِيدٌ

فَأَحْيَا لَهُ ذُو الْعَرْشِ وَ اللَّهُ قَادِرٌ*** فَعَادَتْ بِحَالٍ مَا يَشَاءُ يَعُودُ

وَ فِی خَبَرٍ عَنْ سَلْمَانَ أَنَّهُ لَمَّا نَزَلَ صلی الله عليه و آله دَارَ أَبِی أَيُّوبَ لَمْ يَكُنْ لَهُ سِوَى جَدْيٍ وَ صَاعٍ مِنْ شَعِيرٍ فَذَبَحَ لَهُ الْجَدْیَ وَ شَوَاهُ وَ طَحَنَ الشَّعِيرَ وَ عَجَنَهُ وَ خَبَزَهُ وَ قَدَّمَ بَيْنَ يَدَیِ النَّبِیِّ صلی الله عليه و آله فَأَمَرَ بِأَنْ يُنَادِیَ أَلَا مَنْ أَرَادَ الزَّادَ فَلْيَأْتِ إِلَى دَارِ أَبِی أَيُّوبَ فَجَعَلَ أَبُو أَيُّوبَ يُنَادِی وَ النَّاسُ يُهْرَعُونَ كَالسَّيْلِ حَتَّى امْتَلَأَتِ الدَّارُ فَأَكَلَ النَّاسُ بِأَجْمَعِهِمْ وَ الطَّعَامُ لَمْ يَتَغَيَّرْ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله عليه و آله اجْمَعُوا الْعِظَامَ فَجَمَعُوهَا فَوَضَعَهَا فِی إِهَابِهَا ثُمَّ قَالَ قُومِی بِإِذْنِ اللَّهِ تَعَالَى فَقَامَ الْجَدْیُ فَضَجَّ النَّاسُ بِالشَّهَادَتَيْنِ (۳).

**[ترجمه]مناقب آل ابی طالب: در حدیثی از امام صادق علیه السلام روایت شده که در نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در باره قوّت گوشت سخن به میان آمد. آن حضرت فرمود: از فلان وقت مزه گوشت را نچشیده‌ام. شخص تهیدستی بزغاله‌ای را که داشت به نزد پیامبر نزدیک کرد و آن را کباب کرد و به خدمت پیامبر آورد. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: آن را بخورید و استخوانش را نشکنید. چون از خوردن فارغ شدند به آن اشاره کرد و فرمود: به اذن خدا برخیز.

پس بزغاله را زنده کرد و بزغاله به همان صورتی که آورده شد، در نزد صاحبش راه می‌رفت.

ابو ایوب در عروسی فاطمه علیها السلام گوسفندی را نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آورد. جبرئیل آن حضرت را از ذبح آن نهی کرد. این امر برر ابو ایوب گران آمد. پس پیامبر به یزید بن جبیر انصاری دستور داد و او پس از دو روز آن را ذبح کرد.

ص: ۱۹

هنگامی که طبخ شددستور داد جز با نام خدا از آن نخورند و استخوان‌هایش را نشکنند. سپس فرمود: «ابو ایوب مردی فقیر است، پروردگارا تو این گوسفند را آفریدی و تو آن را نابود می کنی و تو بر باز آفرینی آن توانایی، پس آن را زنده کن ای زنده و پاینده‌ای که هیچ معبودی جز تو نیست.» پس خداوند آن گوسفند را زنده کرد و در آن برکتی برای ابو ایوب افکند. و شفای بیماران در شیر آن بود. اهل مدینه آن را مبعوثه می‌نامیدند. عبدالرحمن بن عوف چند بیتی را در باره آن سروده است:

آیا گوسفند پسر زید را و وضعیت آن را ندیدند، حال آنکه در باره آن برای طالبان علم چیزهای زیادی است.

آن گوسفند ذبح شد سپس پوستش کنده شد. و یزید در آنجا او را تکه تکه کرد.

و گوشت و استخوان و کلیه آن را پخت و آن را با آتش آن را گرم کرد و گوشت از هم پاشید.

پس خداوند صاحب عرش آن را برای او زنده کرد و خداوند توانا است. پس به همان صورتی که او می‌خواست تبدیل شود، باز گشت.

در خبری از سلمان آمده که او زمانی که وارد خانه ابو ایوب شد، او چیزی جز بزغاله‌ای و یک صاع جو نداشت. پس بزغاله را برای او ذبح کرد و سر برید و جو را آرد کرد و به صورت خمیر در آورد و آن را پخت. و آن را جلوی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نهاد. پس پیامبر دستور داد ندا کنند: هر کس توشه و غذا می‌خواهد به خانه ابو ایوب بیاید. ابوایوب شروع به ندا کردن کرد، و مردم همچون سیل شتافتند تا اینکه خانه پر شد. همه مردم خوردند و غذا تغییری نکرد. پس پیامبر فرمود: استخوان‌ها را جمع کنید. استخوان‌ها را جمع کردند و پیامبر آن را در پوست گوسفند گذاشت. سپس فرمود: به اذن خداوند متعال برخیز. بزغاله برخاست و صدای شهادتین گوئی مردم بلند شد. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۱۱۴ -

**[ترجمه]

بیان

قوله فهلهله أی طبخه حتی رق من قولهم هلهل النساج الثوب إذا أرق نسجه و خففه و فی بعض النسخ فخلخله یقال خلخل العظم إذا أخذ ما علیه من اللحم و یقال هرد اللحم أی أنعم إنضاجه أو طبخه حتی تهرأ.

**[ترجمه]سخن شاعر «فهلهله» یعنی آن را پخت تا نازک شد. که از این سخنشان است که گویند: «هلهل النساج الثوب» هرگاه بافنده جامه را نازک و سبک و زشت ببافد. در برخی نسخه‌ها به صورت «فخلخله» آمده است. گویند: خلخل العظم هرگاه گوشت روی استخوان را برکند. و گفته می‌شود: هرّد اللحم، یعنی گوشت را خوب پخت، یا آن را آنقدر پخت تا اینکه از هم پاشید.

**[ترجمه]

«۴۷»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا اسْتَسْقَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ سُقِیَ النَّاسُ حَتَّی قَالُوا إِنَّهُ الْغَرَقُ وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِیَدِهِ وَ رَدَّهَا اللَّهُمَّ حَوَالَیْنَا وَ لَا عَلَیْنَا قَالَ فَتَفَرَّقَ السَّحَابُ فَقَالُوا

۱- أراد أبا أیوب لانه خالد بن زید بن کلیب الأنصاریّ الخزرجی.

۲- فی المصدر: استجز و الاهاب بالکسر: الجلد.

۳- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۱۴. و فی النسختین المطبوعتین اثبات حدیث آخر ذیل الحدیث من المناقب أوله: أمیر المؤمنین علیه السلام قال: لما غزونا خیبر، الحدیث و قد مر نقله من المناقب ص ۳۶۵ ج ۱۷ و اما فی نسخه المصنّف (قده) فقد خطّ علیه لعدم مناسبته الباب.

يَا رَسُولَ اللَّهِ اسْتَسْقَيْتَ لَنَا فَلَمْ نُسْقَ ثُمَّ اسْتَسْقَيْتَ لَنَا فَسُقِينَا قَالَ إِنِّي دَعَوْتُ وَ لَيْسَ لِي فِي ذَلِكَ نِيَّةٌ ثُمَّ دَعَوْتُ وَ لِي فِي ذَلِكَ نِيَّةٌ (۱)

**[ترجمه]کافی: چون رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم برای طلب باران دعا کرد و آن قدر برای مردم بارید که گفتند: غرق می شویم و رسول خدا با دست اشاره کرد و آن را باز گردانید، فرمود: در گرد ما باشد و بر سر ما نباشد، فرمود: پس ابرها متفرّق شدند، عرض کردند:

ص: ۲۰

یا رسول اللَّه! یک بار برای ما طلب باران کردی و باران بر ما نبارید و سپس طلب باران کردی و باران بر یا ما بارید؟ فرمود: راستی من دعا کردم و دل با آن نداشتم و سپس که دعا کردم از روی نیّت دل بود. - . اصول کافی ۲ : ۴۷۴ -

**[ترجمه]

«۴۸»

کا، الکافی عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْأَسَدِيِّ عَنْ سَالِمِ بْنِ مُكْرَمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَرَّ يَهُودِيٌّ بِالنَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ السَّامُ عَلَيْكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله (۲) عَلَيْكَ فَقَالَ أَصْحَابُهُ إِنَّمَا سَلَّمَ عَلَيْكَ بِالْمَوْتِ قَالَ الْمَوْتُ عَلَيْكَ قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله وَ كَذَلِكَ رَدَدْتُ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله إِنَّ هَذَا الْيَهُودِيَّ يَعَضُّهُ أَسْوَدُ فِي قَفَاهُ فَيَقْتُلُهُ قَالَ فَذَهَبَ الْيَهُودِيُّ فَاحْتَطَبَ حَطَباً كَثِيراً فَاحْتَمَلَهُ ثُمَّ لَمْ يَلْبَثْ أَنِ انْصَرَفَ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ضَعْهُ فَوَضَعَ الْحَطَبَ فَإِذَا أَسْوَدُ فِي جَوْفِ الْحَطَبِ عَاضٌّ عَلَى عُودٍ فَقَالَ يَا يَهُودِيُّ مَا عَمِلْتَ (۳) الْيَوْمَ قَالَ مَا عَمِلْتُ عَمَلًا إِلَّا حَطَبِي هَذَا احْتَمَلْتُهُ (۴) فَجِئْتُ بِهِ وَ كَانَ مَعِي كَعْكَتَانِ (۵) فَأَكَلْتُ وَاحِدَةً وَ تَصَدَّقْتُ بِوَاحِدَةٍ عَلَى مِسْكِينٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِهَا دَفَعَ اللَّهُ عَنْهُ وَ قَالَ إِنَّ الصَّدَقَةَ تَدْفَعُ مِيتَةَ السَّوْءِ عَنِ الْإِنْسَانِ (۶).

**[ترجمه]کافی: سالم بن مکرم از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: شخصی یهودی بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم گذر کرد و گفت: «السام علیک» (مرگ بر تو) پیامبر فرمود: «علیک» (و بر تو). اصحابش گفتند: او با مرگ، بر شما سلام داد و گفت: مرگ بر شما. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: من نیز همانگونه او را جواب دادم. سپس فرمود: چیز سیاهی پشت این یهودی را گاز می گیرد و می کُشد. گوید: شخص یهودی رفت و هیزم بسیاری جمع کرد و بر دوش نهاد سپس چندان طول نکشید که برگشت. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به او فرمود: هیزم را بر زمین بگذار. او هیزم را گذاشت و به ناگاه چیز سیاهی در میان هیزم بود که چوبی را گاز گرفته بود. پیامبر فرمود: ای یهودی امروز چه کاری کرده... ای؟ گفت: کاری نکردم جز اینکه این هیزم را برداشتم و آوردم و همرام دو کیک بود که یکی را خوردم و دیگری را به شخص بینوایی صدقه دادم. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: به واسطه آن کار، خداوند بلا را از او دفع کرد و فرمود: همانا صدقه مرگ بد را از انسان دور می کند. - . فروع کافی ۱ : ۱۶۲ - ۱۶۳ -

**[ترجمه]

کا، الکافی عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ عَنْ صَالِحِ بْنِ السِّنْدِیِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بَشِیرٍ عَنْ رُزَیْقٍ أَبِی الْعَبَّاسِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: أَتَی قَوْمٌ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالُوا یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ بِلَادَنَا قَدْ قُحِطَتْ وَ تَوَالَتِ السِّنُونَ عَلَیْنَا فَادْعُ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی یُرْسِلُ السَّمَاءَ عَلَیْنَا فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِالْمِنْبَرِ فَأُخْرِجَ وَ اجْتَمَعَ النَّاسُ فَصَعِدَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ دَعَا وَ أَمَرَ النَّاسَ أَنْ یُؤَمِّنُوا فَلَمْ یَلْبَثْ أَنْ هَبَطَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ أَخْبِرِ النَّاسَ أَنَّ رَبَّکَ قَدْ وَعَدَهُمْ أَنْ یُمْطَرُوا یَوْمَ کَذَا وَ کَذَا وَ سَاعَةَ کَذَا وَ کَذَا فَلَمْ یَزَلِ النَّاسُ یَنْتَظِرُونَ (۷) ذَلِکَ الْیَوْمَ

ص: ۲۱

۱- أصول الکافی ۲: ۴۷۴.

۲- رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله خ ل.

۳- أی شی ء عملت الیوم خ ل.

۴- حملته خ ل.

۵- الکعک: خبز یعمل مستدیرا من الدقیق و الحلیب و السکر أو غیر ذلک، الواحده کعکه.

۶- فروع الکافی ۱: ۱۶۲ و ۱۶۳.

۷- فی هامش نسخه المصنّف: یتلومون. ما. أقول: الموجود فی المجالس: یتتبعون و هو الصحیح.

وَ تِلْكَ السَّاعَةَ حَتَّى إِذَا كَانَتْ تِلْكَ السَّاعَةُ أَهَاجَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ رِيحاً فَأَثَارَتْ سَحَاباً وَ جَلَّلَتِ السَّمَاءَ وَ أَرْخَتْ عَزَالِيَهَا فَجَاءَ أُولَئِكَ النَّفَرُ بِأَعْيَانِهِمْ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ لَنَا أَنْ يَكُفَّ السَّمَاءَ عَنَّا فَإِنَّا قَدْ كِدْنَا أَنْ نُغْرَقَ فَاجْتَمَعَ النَّاسُ وَ دَعَا النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله وَ أَمَرَ النَّاسَ أَنْ يُؤَمِّنُوا عَلَى دُعَائِهِ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنَ النَّاسِ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَسْمِعْنَا فَإِنَّ كُلَّ مَا تَقُولُ لَيْسَ نَسْمَعُ فَقَالَ قُولُوا اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَ لَا عَلَيْنَا اللَّهُمَّ صُبَّهَا فِي بُطُونِ الْأَوْدِيَةِ وَ فِي نَبَاتِ الشَّجَرِ (۱) وَ حَيْثُ يَرْعَى أَهْلُ الْوَبَرِ اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا رَحْمَةً وَ لَا تَجْعَلْهَا عَذَاباً (۲).

ما، الأمالي للشيخ الطوسى الحسين بن عبد الله (۳) بن إبراهيم عن التلعكبرى عن محمد بن همام بن سهل (۴) عن الحميرى عن الطيالسى عن رزيق (۵) بن الزبير الخلقانى عنه عليه السلام مثله (۶).

**[ترجمه]کافی: ابو العباس رزیق از امام صادق علیه السّلام روایت می کند که فرمود: گروهی نزد پیامبر اکرم صلّی اللّه علیه و آله و سلّم آمدند و عرض کردند: ای رسول خدا! سرزمین ما چند سال است که به خشکسالی گرفتار شده است. خدای تبارك و تعالی را بخوان تا برای ما بارانی فرو فرستد. پیامبر اکرم صلّی اللّه علیه و آله و سلّم دستور داد منبری در بیرون شهر بنهند. منبر به بیرون از شهر آورده شد و مردم اجتماع کردند. پیامبر بر منبر رفت و دعا کرد و به مردم دستور داد که آمین بگویند. طولی نکشید که جبرئیل نازل شد و عرض کرد: ای محمد! به مردم بگوی که خدای تو بدان‌ها وعده کرده است که در فلان روز و فلان ساعت بر ایشان باران فرو خواهد فرستاد. مردم به انتظار آن روز و ساعت روز شماری می کردند

ص: ۲۱

تا چون ساعت مقرر فرا رسید خداوند عزّ و جلّ بادی فرستاد که ابرها را در هم ریخت و آسمان را پوشانید و دهنه خود را رها کرد، [کنایه از شدت باران است]. همان افراد خدمت پیامبر رسیدند و عرض کردند: ای پیامبر! از خدا بخواه تا جلوی باران را بگیرد که ما نزدیک است غرق شویم. همه مردم گرد آمدند. پیامبر اکرم صلّی اللّه علیه و آله و سلّم دوباره دست به دعا برداشت و به مردم نیز فرمان داد آمین بگویند. مردی از میان جمعیّت گفت: ای رسول خدا! دعا را بلند بخوان تا ما هم بشنویم، زیرا همه دعایی را که تو می خوانی ما نمی شنویم. پیامبر اکرم صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمود: بگویید: خدایا! بر پیرامون ما ببارد نه بر ما. خدایا! این باران را بر دل صحرا بریزان و در پای درخت‌ها و چراگاه‌هایی که گله داران رمه های خود را می چرانند. خدایا! آن را رحمت قرار ده و عذابش قرار مده. - . روضه الکافی : ۲۱۷ - ۲۱۸ -

مجالس شیخ: زریق بن زبیر خلقانی از امام صادق علیه السلام همین حدیث را روایت کرده است. - . مجالس شیخ : ۷۶ -

**[ترجمه]

«۵۰»

قب، المناقب لابن شهرآشوب يج، الخرائج و الجرائح عم، إعلام الورى مِنْ مُعْجِزَاتِهِ صلى الله عليه و آله أَنَّ أَبَا بَرَاءٍ مُلَاعِبَ الْأَسِنَّةِ كَانَ بِهِ اسْتِسْقَاءٌ (۷) فَبَعَثَ إِلَيْهِ لَبِيدَ بْنَ رَبِيعَةَ وَ أَهْدَى لَهُ فَرَسَيْنِ وَ نَجَائِبَ فَقَالَ صلى الله عليه و آله لَا أَقْبَلُ هَدِيَّةَ مُشْرِكٍ قَالَ لَبِيدٌ مَا كُنْتُ أَرَى أَنَّ رَجُلًا مِنْ مُضَرَ يَرُدُّ هَدِيَّةَ أَبِي بَرَاءٍ فَقَالَ صلى الله عليه و آله لَوْ كُنْتُ

۱- فی المجالس: منابت الشیخ، أقول: الصحیح بنات الشجر: و هی الاشجار الناعمه الصغیره أو هی العشب و النبات و قد تقدم قبلا شرح بعض ألفاظ الحدیث.

۲- روضه الکافی: ۲۱۷ و ۲۱۸.

۳- هکذا فی نسخه المصنّف، و فیه وهم، و الصحیح: الحسین بن عبید اللّه، و هو ابن الغضائری المعروف.

۴- فیه وهم، و الصحیح کما فی المصدر: سهیل مصغرا، و الرجل هو أبو علیّ محمّد بن أبی بکر همام بن سهیل الکاتب الاسکافی شیخ أصحابنا و متقد مهم الثقه.

۵- ذکره الشیخ فی الفهرست فی باب الزای خلافا لرجاله و لفهرست النجاشیّ حیث فیهما رزیق بالراء و هو الظاهر من غیرهما أیضا: و الحدیث یدلّ علی اتّحاد أبی العباس رزیق و ابن الزبیر الخلقانی، و یؤید ما احتمل فی التعلیقه من اتّحادهما. و الخلقانی بضم الخاء و سکون اللام: نسبه إلی بیع الخلق من الثیاب و غیرها.

۶- مجالس الشیخ: ۷۶.

۷- فی امتاع الاسماع: کانت به الدبیله. و الدبیله: خراج و دمل کبیر تظهر فی الجوف فتقتل صاحبها.

قَابِلًا هَدِيَّةً مِنْ مُشْرِكٍ لَقَبِلْتُهَا (۱) قَالَ فَإِنَّهُ يَسْتَشْفِيکَ مِنْ عِلَّةٍ أَصَابَتْهُ فِی بَطْنِهِ (۲) فَأَخَذَ حَثْوَةً مِنَ الْأَرْضِ فَتَفَلَ عَلَيْهَا ثُمَّ أَعْطَاهُ وَ قَالَ دُفْهَا بِمَاءٍ ثُمَّ أَسْقِهِ إِيَّاهُ فَأَخَذَهَا مُتَعَجِّباً يَرَى أَنَّهُ قَدِ اسْتَهَزَأَ بِهِ فَأَتَاهُ فَشَرِبَهَا وَ أُطْلِقَ مِنْ مَرَضِهِ كَأَنَّمَا أُنْشِطَ مِنْ عِقَالٍ (۳).

**[ترجمه]مناقب، خرائج، اعلام الورى: ابو براء ملاعب الاسنه به مرض استسقاء گرفتار بود. وى لبيد بن ربيعه را خدمت حضرت رسول صلى اللَّه عليه و آله فرستاد، و مقدارى اشياء نفيسه و دو عدد اسب هم به عنوان هديه براى آن روانه كرد. هنگامى كه لبيد با اين هدايا خدمت پيغمبر رسيد، و آن‌ها را عرضه داشت، حضرت فرمود: من هداياى مشركين را قبول نمى كنم. لبيد عرض كرد: من تا كنون نديده ام مردى از طايفه مضر هديه ابو براء را نپذيرد، حضرت فرمود: من اگر

ص: ۲۲

از مشركين هديه قبول مى كردم، اينك هديه ابو براء را نيز مى پذيرفتم، لبيد عرض كرد: او از بيمارى كه در شكمش گرفتار آن شده از شما شفاعت مى‌طلبد. در اين هنگام حضرت رسول مقدارى خاك از زمين برداشت، پس از اين آب دهان خود را بر وى افكند و به لبيد داد، فرمود: اين خاك را با آب ممزوج كنيد و بدهيد ابو براء بخورد، لبيد خاك را با حالت تعجب از آن حضرت گرفت و گمان كرد حضرت او را مسخره مى كند. لبيد اين خاك را براى ابو براء برد و او به دستور پيامبر عمل كرد و از مرضش نجات پيدا نمود گويى از بند آزاد شده بود.

**[ترجمه]

بيان

دفت الدواء و غيره أی بللته بماء أو بغيره و قال نشطت الحبل عقدته و أنشطته حللته.

**[ترجمه]دُفت الدواء و غيره، يعنى آن را با آب يا چيزى ديگرى خيس كردم. و گويد: نشطت الحبل: يعنى طناب را گره زدم. و انشطته: يعنى گره طناب را باز كردم.

**[ترجمه]

باب ۷ آخر و هو من الباب الأول و فيه ما ظهر من إعجازه صلى الله عليه و آله فی بركه أعضائه الشريفه و تكثير الطعام و الشراب

الأخبار

«۱»

ما، الأمالی للشيخ الطوسی أَبُو عَمْرٍو عَنِ ابْنِ عُقْدَةَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى الصُّوفِيِّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ شَرِيكٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَاصِمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِی عَمْرَةَ عَنْ أَبِيهِ (۴) قَالَ: كُنَّا بِإِزَاءِ الرُّومِ إِذْ أَصَابَ النَّاسَ جُوعٌ فَجَاءَتِ الْأَنْصَارُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ فَاسْتَأْذَنُوهُ فِی نَحْرِ الْإِبِلِ فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَقَالَ مَا تَرَى فَإِنَّ الْأَنْصَارَ جَاءُونِی يَسْتَأْذِنُونِّی

فِی نَحْرِ الْإِبِلِ فَقَالَ یَا نَبِیَّ اللَّهِ فَکَیْفَ لَنَا إِذَا لَقِینَا الْعَـدُوَّ غَداً رِجَالًا جِیَاعاً فَقَالَ مَا تَرَی قَالَ مُرْ أَبَا طَلْحَهَ فَلْیُنَادِ فِی النَّاسِ بِعَزْمَهٍ مِنْکَ لَـا یَبْقَی أَحَـدٌ عِنْـدَهُ طَعَامٌ إِلَّا جَاءَ بِهِ وَ بَسَطَ الْأَنْطَاعَ فَجَعَلَ الرَّجُلُ یَجِی ءُ بِالْمُـدِّ وَ نِصْفِ الْمُـدِّ (۵) فَنَظَرْتُ إِلَی جَمِیعِ مَـا جَاءُوا بِهِ فَقُلْتُ سَبْعَهٌ وَ عِشْرُونَ صَاعاً ثَمَانِیَهٌ (۶) وَ عِشْرُونَ صَاعاً لَا یُجَاوِزُ الثَّلَاثِینَ وَ اجْتَمَعَ النَّاسُ یَوْمَئِذٍ إِلَی

۱- ألفاظ الحدیث من إعلام الوری، و المناقب خال عن قوله: قال لبید إلی هنا.

۲- فی المناقب: یستشفیک من الاستسقاء.

۳- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۰۱. إعلام الوری: ۱۹ ط ۱ و ۳۸ ط ۲.

۴- فی المصدر: عاصم بن عبد الرحمن بن أبی عمره عن أبیه، و لعله الصحیح، لان عاصم لم یدرک النبیّ صلّی اللّه علیه و آله.

۵- زاد فی المصدر: و ثلث المد.

۶- فی المصدر: أو ثمانیه.

رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُمْ يَوْمَئِذٍ أَرْبَعَهُ آلَافِ رَجُلٍ فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِأَكْثَرَ (۱) دُعَاءً مَا سَمِعْتُهُ قَطُّ ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي الطَّعَامِ ثُمَّ قَالَ لِلْقَوْمِ لَا يُبَادِرَنَّ أَحَدُكُمْ صَاحِبَهُ وَ لَا يَأْخُذَنَّ أَحَدُكُمْ حَتَّى يَذْكُرَ اسْمَ اللَّهِ فَقَامَتْ أَوَّلُ رِفْقَهٍ فَقَالَ اذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ ثُمَّ خُذُوا فَأَخَذُوا فَمَلَئُوا كُلَّ وِعَاءٍ وَ كُلَّ شَيْ ءٍ ثُمَّ قَامَ النَّاسُ فَأَخَذُوا (۲) كُلَّ وِعَاءٍ وَ كُلَّ شَيْ ءٍ ثُمَّ بَقِيَ طَعَامٌ كَثِيرٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَقُولُهَا (۳) أَحَدٌ إِلَّا حَرَّمَهُ اللَّهُ عَلَى النَّارِ (۴).

قب، المناقب لابن شهرآشوب أبو هريره و أبو سعيد و واثله بن الأسقع و عبد الله بن عاصم و بلال و عمر بن الخطاب مثله (۵).

**[ترجمه]امالی ابن شیخ: عاصم بن عبد الرحمن بن ابی عمرهٔ از پدرش روایت کرده که گوید: ما در نبرد با رومیان بودیم که مردم گرسنه شدند. پس انصار به نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آمدند و از آن حضرت در باره ذبح شتر اجازه خواستند. پیامبر کسی را به دنبال عمر بن خطاب فرستاد و به او گفت: نظرت چیست انصار به نزد من آمدند و از من در باره ذبح شتر اجازه می‌خواهند؟ گفت: ای پیامبر خدا چگونه ممکن است ما فردا که با دشمن رویاروی می‌شویم گرسنه باشیم؟ سپس گفت: نظر شما چیست؟ فرمود: به نزد اباطلحه برود و بگو با تصمیم تو در میان مردم ندا کند که: هر کس غذایی دارد بیاورد و سفره‌های چرمین پهن شدند. و شخص حتی یک مدّ یا نصف مدّ غذا می‌آورد. پس به همه غذایی که آوردند نگاه کردم و گفتم: بیست و هفت صاع؟! یا بیست و هشت صاع؟! بیشتر از سی صاع نبود. و مردم در آن روز

ص: ۲۳

در نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم گرد آمدند و آنان در آن روز چهار هزار نفر بودند. پس پیامبر دعایی بسیار کرد که تا هرگز ندیده بودم اینگونه دعا کند. سپس دستش را در غذا فرود برد و به مردم فرمود: کسی در غذا خوردن بر دوستش پیشی نگیرد و کسی چیزی برندارد مگر اینکه اسم خدا را ذکر کند. گروه اول جلو آمدند. پیامبر فرمود: اسم خدا را ذکر کنید، سپس بردارید. آنان غذا برداشتند و کاسه‌ها و هر چیزی که داشتند پُر کردند. سپس مردم برخاسته و غذا برگرفتند و کاسه‌ها و هر چیزی که داشتند پُر کردند. سپس غذایی بسیار باقی ماند و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: اشهد ان لا اله الا الله و اشهد انّ محمدا عبده و رسوله، سوگند به کسی که جانم در دست اوست هر کس این عبارت را بر زبان آورد خداوند آتش را بر او حرام می‌کند.

مناقب: ابوهریرهٔ و ابوسعید و واثلهٔ بن اسقع و عبدالله بن عاصم و بلال و عمر بن خطاب همین حدیث را روایت کرده‌اند. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۸۹ -

**[ترجمه]

«۲»

فس، تفسير القمي عَنْ جَابِرٍ قَالَ: عَلِمْتُ فِي غَزْوَهِ الْخَنْدَقِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مقوی (مُقْوٍ) أَيْ جَائِعٌ لِمَا رَأَيْتُ عَلَى بَطْنِهِ الْحَجَرَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ لَكَ فِي الْغَدَاءِ قَالَ مَا عِنْدَكَ يَا جَابِرُ فَقُلْتُ عَنَاقٌ وَ صَاعٌ مِنْ شَعِيرٍ فَقَالَ تَقَدَّمْ وَ أَصْلِحْ مَا

عِنْدَكَ قَالَ جَابِرٌ فَجِئْتُ إِلَى أَهْلِي فَأَمَرْتُهَا فَطَحَنَتِ الشَّعِيرَ وَ ذَبَحْتُ الْعَنْزَ وَ سَلَخْتُهَا وَ أَمَرْتُهَا أَنْ تَخْبِزَ وَ تَطْبُخَ وَ تَشْوِيَ فَلَمَّا فَرَغْتُ مِنْ ذَلِكَ جِئْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقُلْتُ بِأَبِي (۶) وَ أُمِّي أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ فَرَغْنَا فَأَحْضِرْ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ فَقَامَ صلى الله عليه و آله إِلَى شَفِيرِ الْخَنْدَقِ ثُمَّ قَالَ يَا مَعْشَرَ (۷) الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ أَجِيبُوا جَابِراً وَ كَانَ فِي الْخَنْدَقِ سَبْعُمِائَةِ رَجُلٍ فَخَرَجُوا كُلُّهُمْ ثُمَّ لَمْ يَمُرَّ بِأَحَدٍ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ إِلَّا قَالَ أَجِيبُوا جَابِراً قَالَ جَابِرٌ فَتَقَدَّمْتُ وَ قُلْتُ لِأَهْلِي قَدْ وَ اللَّهِ أَتَاكِ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِمَا لَا قِبَلَ لَكِ بِهِ فَقَالَتْ أَعْلَمْتَهُ

۱- بأكبر خ ل.

۲- فی المصدر: فأخذوا و ملاء و اكل وعاء.

۳- لا يقولهما خ ل.

۴- أمالی ابن الشيخ: ۱۶۳.

۵- مناقب آل أبی طالب ۱: ۸۹، و ألفاظه يغاير ألفاظ الأمالی كثيرا و ذكر أنّه كان فی غزوه تبوك راجعه.

۶- فی المصدر: بأبی أنت و امی.

۷- فی المصدر: يا معاشر المهاجرين.

أَنْتَ مَا عِنْدَنَا (۱) قَالَ نَعَمْ قَالَتْ فَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا أَتَى قَالَ جَابِرٌ فَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَنَظَرَ فِي الْقِدْرِ ثُمَّ قَالَ اغْرِفِي وَ أَبْقِي ثُمَّ نَظَرَ فِي التَّنُّورِ ثُمَّ قَالَ أَخْرِجِي وَ أَبْقِي ثُمَّ دَعَا بِصَحْفَةٍ فَثَرَدَ فِيهَا وَ غَرَفَ فَقَالَ يَا جَابِرُ أَدْخِلْ عَلَيَّ عَشَرَةً عَشَرَةً فَأَدْخَلْتُ عَشَرَةً فَأَكَلُوا حَتَّى نَهِلُوا وَ مَا يُرَى فِي الْقَصْعَهِ إِلَّا آثَارُ أَصَابِعِهِمْ ثُمَّ قَالَ يَا جَابِرُ عَلَيَّ بِالذِّرَاعِ فَأَتَيْتُهُ بِالذِّرَاعِ فَأَكَلُوهُ ثُمَّ قَالَ أَدْخِلْ عَشَرَةً فَأَدْخَلْتُهُمْ حَتَّى أَكَلُوا وَ نَهِلُوا وَ مَا يُرَى فِي الْقَصْعَهِ إِلَّا آثَارُ أَصَابِعِهِمْ ثُمَّ قَالَ عَلَيَّ بِالذِّرَاعِ فَأَكَلُوا وَ خَرَجُوا ثُمَّ قَالَ أَدْخِلْ عَلَيَّ عَشَرَةً فَأَدْخَلْتُهُمْ (۲) فَأَكَلُوا حَتَّى نَهِلُوا وَ مَا يُرَى فِي الْقَصْعَهِ إِلَّا آثَارُ أَصَابِعِهِمْ ثُمَّ قَالَ يَا جَابِرُ عَلَيَّ بِالذِّرَاعِ فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَمْ لِلشَّاهِ مِنَ الذِّرَاعِ قَالَ ذِرَاعَانِ فَقُلْتُ وَ الَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَقَدْ آتَيْتُكَ بِثَلَاثَهٍ فَقَالَ أَمَا لَوْ سَكَتَّ يَا جَابِرُ لَأَكَلَ النَّاسُ كُلُّهُمْ مِنَ الذِّرَاعِ قَالَ جَابِرٌ فَأَقْبَلْتُ أُدْخِلُ عَشَرَةً عَشَرَةً فَيَأْكُلُونَ حَتَّى أَكَلُوا كُلُّهُمْ وَ بَقِيَ وَ اللَّهِ لَنَا مِنْ ذَلِكَ الطَّعَامِ مَا عِشْنَا بِهِ أَيَّاماً (۳).

**[ترجمه]تفسیر قمی: جابر می گوید: چون مشاهده نمودم که پیامبر صلی الله علیه و آله سنگی را بر روی شکم خود قرار داده بود، دانستم که حضرت، گرسنه است. پس به حضرت عرض کردم: ای رسول خدا! آیا میل به غذا دارید؟ حضرت پاسخ داد: ای جابر، چه غذایی نزد تو است؟ جابر می گوید: پاسخ دادم: یک بز ماده و یک صاع (پیمانه) گندم دارم. حضرت فرمود: پس برو و آن غذایی که داری را درست کن. جابر می گوید: نزد همسرم رفته و به او امر کردم که گندم را آرد کند و خود، آن بز را ذبح کرده و پوست کندم و به همسر خود امر کردم که با آن آرد، نان بپزد و آن بز را پخته و بریان کند. چون از این امور فارغ گشتم، نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آمدم و عرض کردم: ای رسول خدا! پدر و مادرم فدای شما باد! غذا آماده است. پس با هر که دوست دارید به خانه ما بیایید. پیامبر صلی الله علیه و آله برخاست و به کنار خندق رفته و سپس فرمود: ای جماعت مهاجرین و انصار! دعوت جابر را پاسخ گویید و بیایید به منزل او برویم. جابر می گوید: هفتصد مرد درون خندق بودند و همگی از خندق بیرون آمدند، سپس پیامبر از کنار هر یک از مهاجرین و انصار که می گذشت به آنان می فرمود: دعوت جابر را پاسخ گویید. جابر می گوید: به خانه رفتم و به همسرم گفتم: به خدا قسم، محمد رسول الله صلی الله علیه و آله، شمار زیادی را دعوت کرده است و غذایی که نزد تو موجود است، جوابگوی این همه میهمان نیست. همسرم گفت: آیا پیامبر صلی الله علیه و آله را از مقدار غذایی که نزد ما است، آگاه نساختی؟

ص: ۲۴

جابر می گوید: پاسخ دادم: آری. همسرم گفت: پیامبر صلی الله علیه و آله داناتر است نسبت به تعداد مهمانان هایی که دعوت کرده است. جابر می گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله وارد خانه شد و نگاهی به دیگ انداخت و سپس فرمود: غذا را بکش و باقی بگذار. سپس به تنور نگاهی کرد و سپس فرمود: نان بیرون بده و باقی بگذار. سپس ظرفی خواست و نان را در آن ترید کرد و از آن آبگوشت کشید و فرمود: ای جابر! ده تن از میهمانان را نزد من بیاور. جابر می گوید: ده تن را نزد حضرت بردم و آنها از آن آبگوشت خوردند تا این که سیر سیر شدند و در کاسه آنان جز آثار انگشتشان چیز دیگری مشاهده نمی شد. سپس پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: ای جابر! یک دست بز را برایم بیاور. جابر می گوید: آن را نزد حضرت آوردم و آن ده تن از آن خوردند. سپس حضرت فرمود: ده تن از میهمانان را نزد من بیاور. جابر می گوید: ده تن را نزد حضرت بردم و آنها از آن آبگوشت خوردند تا این که سیر سیر شدند و در کاسه آنان جز آثار انگشتشان چیز دیگری مشاهده نمی شد. سپس پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: یک دست بز را برایم بیاور. و آن ده تن از آن خوردند و رفتند. سپس حضرت فرمود: ده تن دیگر را نزد من بیاور. جابر می گوید: ده تن را نزد حضرت بردم و از آن آبگوشت خوردند تا سیر سیر

شدند و در کاسه آنان جز آثار انگشتشان چیز دیگری مشاهده نمی شد. سپس حضرت فرمود: ای جابر! یک دست بز را برایم بیاور. جابر می گوید: آن را آوردم و به حضرت عرض کردم: ای رسول خدا!، یک بز چند دست دارد؟ رسول خدا صلی الله علیه و آله پاسخ داد: دو دست. جابر می گوید: عرض کردم: سوگند به کسی که تو را به حق، به پیامبری مبعوث کرد، سه دست برایتان آوردم. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: ای جابر! اگر خاموش می ماندی، تمام این میهمانان می توانستند از دست آن بز بخورند. سپس فرمود: ای جابر! ده تن را نزد من بیاور. جابر می گوید: آن میهمان ها را ده تا ده تا نزد حضرت می آوردم و آنها می خوردند تا آن که همه از آن آبگوشت خوردند و به خداوند سوگند! برای خود ما نیز از آن غذا به مقداری ماند که غذای چند روز ما را تأمین نمود. -. تفسیر قمی : ۵۱۸ - ۵۱۹ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری ما لی به قبل أی طاقه و الصحفه کالقصعه و ثردت الخبز کسرته.

**[ترجمه]جوهری گوید: «ما لی به قبل» یعنی انرژی و توان. «الصحفهٔ» بر وزن «القصعهٔ» است. و «ثردت الخبز» یعنی نان را تکه تکه کردم.

**[ترجمه]

«۳»

ص، قصص الأنبیاء علیهم السلام الصَّدُوقُ عَنْ أَبِیهِ عَنْ حَبِیبِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْحَمِیدِ الْعَطَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِیٍّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فِی غَزَاهٍ وَ عَطِشَ النَّاسُ وَ لَمْ یَکُنْ فِی الْمَنْزِلِ مَاءٌ وَ کَانَ فِی إِنَاءٍ قَلِیلُ مَاءٍ فَوَضَعَ أَصَابِعَهُ فِیهِ فَتَحَلَّبَ مِنْهَا الْمَاءُ حَتَّی رَوِیَ النَّاسُ وَ الْإِبِلُ وَ الْخَیْلُ فَتَزَوَّدَ النَّاسُ وَ کَانَ فِی الْعَسْکَرِ اثْنَا عَشَرَ أَلْفَ بَعِیرٍ وَ مِنَ الْخَیْلِ اثْنَا عَشَرَ أَلْفَ فَرَسٍ وَ مِنَ النَّاسِ ثَلَاثُونَ أَلْفاً (۴).

یج، الخرائج و الجرائح مرسلا مثله و ذکر أنه کان فی غزوه تبوک.

۱- بما عندنا خ ل.

۲- فدخلوا خ ل. و فی المصدر: فأدخلتهم فأکلوا حتّی نهلوا و لم یر.

۳- تفسیر القمّیّ: ۵۱۸ و ۵۱۹.

۴- قصص الأنبیاء: مخطوط.

**[ترجمه]قصص الانبياء: على عليه السـلام فرمود: در يكى از جنگ‌ها با پيامبر صلّى اللَّه عليه و آله و سلم بيرون رفتيم و مردم تشنه شدنـد و در منزل ميان راه هم آب نبود، ولى در يكى از مشك‌ها آب كمى وجود داشت. حضـرت انگشـتانش را در آن گـذاشت و آب از آن جوشـيد تا اينكه مردم خوردنـد و شتران و اسبانشان را سـيراب كردند و ذخيره نمودند، در حالى كه در لشكر، دوازده هزار شتر و دوازده هزار اسب و تعداد لشكريان، سى هزار تن بود. - . قصص الانبياء : نسخه خطى -

خرائج: به صورت مرسل همين حديث را روايت كرده و گفته است اين ماجرا در غزوه تبوك روى داد.

ص: ٢٥

**[ترجمه]

«۴»

ص، قصـص الأنبيـاء عليهم السـلام الصَّدُوقُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هَـارُونَ عَنْ مُوسَـى بْنِ هَـارُونَ عَنْ حَمَّادِ بْنِ زَيْـدٍ عَنْ هِشَـام (۱) عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: أَرْسَـلَتْنِی أُمُّ سُـلَيْم يَعْنِی أُمَّهُ عَلَی شَـیْ ءٍ صَـنَعَتْهُ وَ هُوَ مُدٌّ مِنْ شَـعِيرٍ طَحَنَتْهُ وَ عَصَرَتْ عَلَيْهِ مِنْ عُكَّهٍ (۲) كَانَ فِيهَـا سَـمْنٌ فَقَامَ النَّبِیُّ صـلى الله عليه و آله وَ مَنْ مَعَهُ فَـدَخَلَ عَلَيْهَا فَقَالَ صـلى الله عليه و آله أَدْخِلْ (۳) عَلَیَّ عَشَـرَهً عَشَرَهً فَدَخَلُوا فَأَكَلُوا وَ شَبِعُوا حَتَّی أَتَی عَلَيْهِمْ قَالَ فَقُلْتُ لِأَنَسٍ كَمْ كَانُوا قَالَ أَرْبَعِينَ (۴).

**[ترجمه]قصص الانبياء: انس مى گويد: مادرم ام سليم، غذايى از يک مد آرد جو، در ظرف كوچكى از روغن درست كرد. پيـامبر اكرم صـلّى اللَّه عليه و آله هم بـا كسـانى كه بـا او بودنـد (آمدنـد) بر او وارد شـد و فرمود: ده نفر ده نفر همراه من وارد شويـد. آنان وارد شدند و خوردند و سير شدند تا اينكه انس بر آنان وارد شد. گويد: از انس پرسـيدم: چند نفر بودند؟ گفت: چهل نفر. - . قصص الانبياء : نسخه خطى -

**[ترجمه]

«۵»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلى الله عليه و آله مَرَّ بِامْرَأَهٍ يُقَالُ لَهَا أُمُّ مَعْبَدٍ لَهَا شَرَفٌ فِی قَوْمِهَا نَزَلَ بِهَا فَاعْتَذَرَتْ بِأَنَّهُ مَا عِنْدَهَا إِلَّا عَنْزٌ لَمْ تُرَ لَهَا قَطْرَهُ لَبَنٍ مُنْذُ سَنَهٍ لِلْجَدْبِ فَمَسَحَ ضَرْعَهَا (۵) وَ رَوَّاهُمْ مِنْ لَبَنِهَا وَ أَبْقَی لَهُمْ لَبَنَهَا (۶) وَ خَيْراً كَثِيراً ثُمَّ أَسْلَمَ أَهْلُهَا لِذَلِكَ.

**[ترجمه]خرائـج: پيـامبر صـلى الله عليه و آله و سـلم گـذرش به زنى كه نـام او «ام معبـد» بود و قبيله اش براى او احترام قـائل بودند، افتاد. زن پوزش طلبيد كه چيزى غير از يک بز كه از زمان سال قطحى يک قطره شير از او نديده است. حضرت دستش را بـه پسـتان آن بز كشـيد و مردم را از شـيرش سيراب كرد و شـير و خير و بركـت بسـيارى از آن را براى آن خـانواده بـاقى گذاشت. سپس به خاطر اين مساله همه اهل آن خانواده اسلام آوردند.

**[ترجمه]

«۶»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ أَتَی امْرَأَهً مِنَ الْعَرَبِ یُقَالُ لَهَا أُمُّ شَرِیکٍ فَاجْتَهَدَتْ فِی قِرَاهُ وَ إِکْرَامِهِ فَأَخْرَجَتْ عُکَّهً لَهَا فِیهَا بَقَایَا سَمْنٍ فَالْتَمَسَتْ فِیهَا فَلَمْ تَجِدْ شَیْئاً فَأَخَذَهَا فَحَرَّکَهَا بِیَدِهِ فَامْتَلَأَتْ سَمْناً عَذْباً وَ هِیَ تُعَالِجُهَا قَبْلَ ذَلِکَ لَا یَخْرُجُ مِنْهَا شَیْ ءٌ فَأَرْوَتِ الْقَوْمَ مِنْهَا وَ أَبْقَتْ فَضْلًا عِنْدَهَا کَافِیاً وَ بَقَّی لَهَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله شَرَفاً تَتَوَارَثُهُ الْأَعْقَابُ وَ أَمَرَ أَنْ لَا یَشُدُّوا رَأْسَ الْعُکَّهِ.

**[ترجمه]خرائج: پیامبر اکرم صلّی اللّه علیه و آله از کنار زنی به نام ام شریک عبور می کرد. آن زن نسبت به پیامبر احترام زیادی کرد و برای پذیرایی از آن حضرت بسیار تلاش کرد و روغندانی را که اندکی روغن در آن مانده بود بیرون آورد و خواست چیزی خدمت پیامبر آورد؛ ولی چیزی در آن روغندان نیافت. حضرت آن را گرفت و حرکت داد و آن ظرف پر از روغن خالص شد. در حالی که قبل از آن هر چه جستجو کردند چیزی در آن نیافتند. همه از آن خوردند و سیر شدند و مقداری از آن ماند. بدین گونه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم افتخاری برای او باقی گذاشت که نسل در نسل آن را به ارث بردند و دستور داد که سر روغندان را نبندند.

**[ترجمه]

«۷»

عم، إعلام الوری يج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ أَصْحَابَهُ صلی الله علیه و آله یَوْمَ الْأَحْزَابِ صَارُوا بِعَرْضِ الْعَطَبِ لِفَنَاءِ الْأَزْوَادِ فَهَیَّأَ رَجُلٌ قُوتَ رَجُلٍ أَوْ رَجُلَیْنِ لَا أَکْثَرَ مِنْ ذَلِکَ فَدَعَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَانْقَلَبَتِ الْقَوْمُ وَ هُمْ أُلُوفٌ مَعَهُ فَدَخَلَ فَقَالَ غَطُّوا إِنَاءَکُمْ فَغَطَّوْهُ ثُمَّ دَعَا وَ بَرَّکَ عَلَیْهِ فَأَکَلُوا جَمِیعاً وَ شَبِعُوا وَ الطَّعَامُ بِهَیْئَتِهِ (۷).

۱- هشام بن محمّد خ ل.

۲- العکه بالضم: زقیق للسمن أصغر من القربه.

۳- الخطاب لانس، أو هو مصحف ادخلی.

۴- قصص الأنبياء: مخطوط.

۵- فمسح بیده علی ضرعها خ ل.

۶- من لبنها خ ل.

۷- إعلام الوری: ۱۷ ط ۱ ۳۶ ط ۲، و الظاهر أن ألفاظ الحدیث من الخرائج، و اما اعلام.

**[ترجمه]اعلام الوری، خرائج: روایت شده که اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در روز جنگ احزاب، به خاطر تمام شدن زاد و توشه، سختی و مشقّت زیادی متحمل شدند. در این هنگام یکی از یاران آن حضرت غذای مختصری که برای یک و یا دو نفر بیشتر نبود حاضر کرد و پیامبر را دعوت کرد و هزاران تن با آن حضرت آمدند. پیامبر وارد شد و فرمود: پارچه ای روی ظرف غذا بیندازید. آنان ظرف غذا را پوشاندند. سپس پیامبر دعا برکت در غذا کرد. پس همگی خوردند و سیر شدند و غذا به همان مقدار اول ماند. - . اعلام الوری : ۱۷ چاپ اول و ۳۶ چاپ دوم. -

ص: ۲۶

**[ترجمه]

«۸»

عم، إعلام الوری یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ أَصْحَابَهُ شَکَوْا إِلَیْهِ فِی غَزْوَهِ تَبُوکَ نَفَادَ أَزْوَادِهِمْ فَدَعَا بِفَضْلَهِ زَادٍ لَهُمْ فَلَمْ یُوجَدْ إِلَّا بِضْعَ عَشْرَهَ تَمْرَهً فَطُرِحَتْ بَیْنَ یَدَیْهِ فَمَسَّهَا بِیَدِهِ وَ دَعَا رَبَّهُ ثُمَّ صَاحَ فِی النَّاسِ فَانْحَفَلُوا وَ قَالَ کُلُوا بِسْمِ اللَّهِ فَأَکَلَ الْقَوْمُ وَ هُمْ أُلُوفٌ فَصَارُوا کَأَشْبَعِ مَا کَانُوا وَ مَلَئُوا مَزَاوِدَهُمْ وَ أَوْعِیَتَهُمْ وَ التَّمَرَاتُ بِحَالِهَا کَهَیْئَتِهَا یَرَوْنَهَا عِیَاناً لَا شُبْهَهَ فِیهِ (۱).

**[ترجمه]اعلام الوری، خرائج: روایت شده که اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در جنگ تبوک از تمام شدن توشه خود به نزد آن حضرت شکایت کردند. پیامبر باقی مانده توشه آن‌ها را که مقدار کمی خرما بود طلب کرد و چیزی جز حدود سیزده تا بیست خرما نیافت. پس آن‌ها را به زمین ریخت و با دست مبارک لمس کرد و به درگاه پروردگارش دعا نمود سپس مردم را صدا زد، آنان گرد آمدند و پیامبر فرمود: به نام خدا بخورید. مردم که هزاران نفر بودند از غذا خوردند بیش‌تر از همه اوقات سیر شدند و توشه‌دان‌ها و ظرف‌هایشان را پر کردند و خرما نیز همچنان به حال خود بود و مردم این جریان را به چشم خود می‌دیدند و جای هیچ شک و تردیدی در آن نبود. - . اعلام الوری : ۱۷ چاپ اول و ۳۶ چاپ دوم. -

**[ترجمه]

«۹»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ صلی الله علیه و آله وَرَدَ فِی غَزَاتِهِ هَذِهِ عَلَی مَاءٍ قَلِیلٍ لَا یَبُلُّ حَلْقَ وَاحِدٍ مِنَ الْقَوْمِ وَ هُمْ عِطَاشٌ فَشَکَوْا ذَلِکَ إِلَیْهِ فَأَخَذَ مِنْ کِنَانَتِهِ سَهْماً فَأَمَرَ بِغَرْزِهِ (۲) فِی أَسْفَلِ الرَّکِیِّ فَفَارَ الْمَاءُ إِلَی أَعْلَی الرَّکِیِّ فَارْتَوَوْا لِلْمُقَامِ وَ اسْتَقَوْا لِلظَّعْنِ وَ هُمْ ثَلَاثُونَ أَلْفاً وَ رِجَالٌ مِنَ الْمُنَافِقِینَ حُضُورٌ مُتَحَیِّرِینَ (۳).

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که پیامبر صلی اللَّه علیه و آله و سلم در غزوه تبوک به آبی رسیدند که فوق العاده کم بود و حتی یک‌نفر را هم سیراب نمی‌کرد، در حالی که آنان تشنه بودند. آنان به نزد پیامبر شکایت بردند. پیامبر در این وقت تیری از تیرکش بیرون کرد و به یکی از اصحاب امر فرمود که این تیر را در ته چاه فرو ببرد. در این هنگام آب از چاه بیرون شد و تا بالای آن رسید، همه اصحاب و مسافران از آب خوردند و سیراب شدند در حالی که سی هزار نفر به شمار می‌رفتند، و در

میان این جماعت عـده ای از منافقین هم حضور داشـتند که حیرت زده شدند. - . اعلام الوری : ۱۷ - ۱۸چاپ اول و ۳۶ چاپ دوم. -

**[ترجمه]

«۱۰»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ أَصْحَابَهُ صلی الله علیه و آله کَانُوا مَعَهُ فِی سَفَرٍ فَشَکَوْا إِلَیْهِ أَنْ لَا مَاءَ مَعَهُمْ وَ أَنَّهُمْ بِسَبِیلِ هَلَاکٍ فَقَالَ کَلَّا إِنَّ مَعِی رَبِّی (۴) عَلَیْهِ تَوَکُّلِی وَ إِلَیْهِ مَفْزَعِی فَدَعَا بِرَکْوَةٍ فَطَلَبَ مَاءً فَلَمْ یُوجَدْ إِلَّا فَضْلَهُ فِی الرَّکْوَةِ وَ مَا کَانَتْ تَرْوِی رَجُلًا فَوَضَعَ کَفَّهُ فِیهِ فَنَبَعَ الْمَاءُ مِنْ بَیْنِ أَصَابِعِهِ یَجْرِی فَصِیحَ فِی النَّاسِ فَسُقُوا وَ اسْتَسْقَوْا (۵) وَ شَرِبُوا حَتَّی نَهِلُوا (۶) وَ عَلُّوا وَ هُمْ أُلُوفٌ وَ هُوَ یَقُولُ أَشْهَدُ (۷) أَنِّی رَسُولُ اللَّهِ حَقّاً.

۱- إعلام الوری: ۱۷ ط ۱ و ۳۶ ط ۲، و الظاهر أن الحدیث مخرج من الخرائج و ألفاظه فی إعلام الوری یخالفه راجعه، و یوجد فی الخرائج حدیث فیه تفصیل ذلک راجع ص ۱۸۹.

۲- أی باثباته و ادخاله فی أسفل الرکی.

۳- إعلام الوری: ۱۷ و ۱۸ ط ۱ و ۳۶ ط ۲.

۴- سیهدین خ.

۵- و استقوا خ ل.

۶- انهلوا خ ل.

۷- اشهدوا خ ل.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که در یکی از سفرهای پیامبر، همراهان به نزد ایشان گلایه کردند که اصلا آب نداریم و نزدیک است هلاک شویم. حضرت فرمود: این گونه نیست، خدا با ماست و من به او توکل می کنم و او پناه من است. سپس ظرفی خواست که در آن آب باشد. اما در مشک آب جز باقی مانده آبی که حتی یک نفر را سیراب نمی کرد چیزی نیافتند. حضرت دستش را داخل مشک گذاشت، آب از انگشتان آن حضرت جاری شد. مردم را صدا کردند پس سیراب شدند و آب طلبیدند و نوشیدند تا بار اول سیراب شده و برای بار دوم نیز سیراب شدند در حالی که چند هزار نفر بودند. رسول خدا فرمود: گواهی می‌دهم که من به حق فرستاده خدا هستم.

ص: ۲۷

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری النهل الشرب الأول و قد نهل بالکسر و أنهلته أنا لأن الإبل تسقی فی أول الورد فترد إلی العطن (۱) ثم تسقی الثانیه و هی العلل فترد إلی المرعی یقال عله یعله و یعله و عل بنفسه یتعدی و لا یتعدی و أعل القوم شربت إبلهم العلل.

**[ترجمه]جوهری گوید: «النهل» نوشیدن بار اول است. و قد نهِل با کسره و أنهلته أنا. زیرا شتران در اولین وارد شدن بر آب سیراب شده و به خوابگاه باز گردانده می‌شوند، سپس برای بار دوم به آن‌ها آب می‌دهند که آن «العلل» است و به آن‌ها را به چراگاه باز می‌گردانند. گفته می‌شود: علّه یعُلّه و یعِلّه و علّ بنفسه هم به صورت متعدی و هم غیر متعدی می‌آید. و أعلّ القوم یعنی: قوم به شتران خود برای بار دوم آب نوشاندند.

**[ترجمه]

«۱۱»

عم، إعلام الوری یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ قَوْماً شَکَوْا إِلَیْهِ مُلُوحَهَ مَائِهِمْ (۲) فَأَشْرَفَ عَلَی بِئْرِهِمْ وَ تَفَلَ فِیهَا وَ کَانَتْ مَعَ مُلُوحَتِهَا غَائِرَهً فَانْفَجَرَتْ بِالْمَاءِ الْعَذْبِ (۳) فَهَا هِیَ یَتَوَارَثُهَا أَهْلُهَا یَعُدُّونَهَا أَعْظَمَ مَکَارِمِهِمْ (۴) وَ هَذِهِ الْبِئْرُ بِظَاهِرِ مَکَّهَ بِمَوْضِعٍ یُسَمَّی الزَّاهِرَ وَ اسْمُهَا الْعُسَیْلَهُ وَ کَانَ مِمَّا أَکَّدَ اللَّهُ صِدْقَهُ فِیهِ أَنَّ قَوْمَ مُسَیْلَمَهَ لَمَّا بَلَغَهُمْ ذَلِکَ سَأَلُوهُ مِثْلَهَا فَأَتَی بِئْراً فَتَفَلَ فِیهَا فَغَارَ مَاؤُهَا مِلْحاً أُجَاجاً کَبَوْلِ الْحَمِیرِ فَهِیَ بِحَالِهَا إِلَی الْیَوْمِ مَعْرُوفَهُ الْأَهْلِ وَ الْمَکَانِ (۵).

قب، المناقب لابن شهرآشوب من لطائف القصص مثله (۶)

**[ترجمه]اعلام الوری، خرائج: روایت شده عدّه ای به خدمت پیامبر صلّی اللّه علیه و آله آمدند و از شوری آب چاهشان اظهار ناراحتی کردند. حضرت، بر سر چاهشان رفت و از دهان مبارک خود، آب انداخت. آب چاه که هم شور بود و هم کم، بعد از آن، هم شیرین شد و هم از چاه فوران کرد. بعدها صاحبان چاه آن را به ارث بردند و آن را از جمله افتخارات بزرگ

خود به شمار می‌آوردند. این چاه در پشت مکه در مکانی به نام الزاهر بود و اسم چاه العسیلهٔ بود . از جمله دلائلی که خداوند صدق معجزه پیامبر را در این باره تاکید کرده مربوط به زمانی است که خبر به گوش اطرافیان «مسیلمه کذّاب» رسید، آن‌ها نیز مثل این کار را از او خواستند، او هم سر چاهی آمده و به آن آب دهان انداخت ولی آب چاه شور و بد مزه مثل بول حمار شد. و هم اکنون نیز اهل و مکان آن معروف است. - . اعلام الوری : ۱۸ در چاپ اول و ۳۶ در چاپ دوم. -

مناقب: در بخش داستان‌های جالب، این روایت نقل شده است. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۱۰۲ - ۱۰۳ -

**[ترجمه]

بیان

قال الفیروزآبادی الزاهر موضع بین مکه و التنعیم و قال العسیله کجهینه ماء شرقی سمیراء.

**[ترجمه]فیروزآبادی گوید: الزاهر مکانی میان مکه و تنعیم است و گوید: العسیلهٔ بر وزن جهینه آب در قسمت شرقی سمیراء می‌باشد.

**[ترجمه]

«۱۲»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ سَلْمَانَ الْفَارِسِیَّ أَتَاهُ فَأَخْبَرَ أَنَّهُ قَدْ کَاتَبَ مَوَالِیَهُ عَلَی کَذَا وَ کَذَا وَدِیَّهً وَ هِیَ صِغَارُ النَّخْلِ کُلُّهَا تَعْلَقُ وَ کَانَ الْعُلُوقُ أَمْراً غَیْرَ مَضْمُونٍ عِنْدَ الْعَامِلِینَ عَلَی مَا جَرَتْ بِهِ عَادَتُهُمْ لَوْ لَا مَا عَلِمَ مِنْ تَأْیِیدِ اللَّهِ لِنَبِیِّهِ فَأَمَرَ سَلْمَانَ بِضَمَانِ ذَلِکَ لَهُمْ فَجَمَعَهَا لَهُمْ ثُمَّ قَامَ علیه السلام وَ غَرَسَهَا بِیَدِهِ فَمَا سَقَطَتْ وَاحِدَهٌ مِنْهَا وَ بَقِیَتْ عَلَماً مُعْجِزاً یُسْتَشْفَی

۱- العطن: مبرک الإبل و مربض الغنم حول الماء.

۲- زاد فی إعلام الوری: و انهم فی جهد من الظماء و بعد المیاه و أن لا قوه لهم علی شربه فجاء معهم فی جماعه أصحابه حتّی أشرف.

۳- فی إعلام الوری: العذب الفرات.

۴- فی إعلام الوری: یعدونها أسنی مفاخرهم و أجل مکارمهم و انهم لصادقون، و کان ممّا أکد اللّه به صدقه إه.

۵- إعلام الوری: ۱۸ ط ۱ و ۳۶ ط ۲.

۶- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۰۲ و ۱۰۳ ط النجف. و ألفاظه تغایر المذکور راجعه.

بِتَمْرِهَا (۱) وَ تُرْجَی بَرَکَاتُهَا وَ أَعْطَاهُ تِبْرَةً مِنْ ذَهَبٍ کَبَیْضَهِ الـدِّیکِ فَقَالَ اذْهَبْ بِهَا وَ أَوْفِ (۲) مِنْهَا أَصْحَابَ الدُّیُونِ فَقَالَ مُتَعَجِّباً (۳) مُسْتَقِلًّا لَهَا وَ أَیْنَ تَقَعُ هَذِهِ مِمَّا عَلَیَّ فَأَدَارَهَا عَلَی لِسَانِهِ ثُمَّ أَعْطَاهَا إِیَّاهُ وَ قَدْ کَانَتْ فِی هَیْئَتِهَا الْأُولَی وَ وَزْنُهَا لَا یَفِی بِرُبُعِ حَقِّهِمْ فَذَهَبَ بِهَا فَأَوْفَی الْقَوْمُ مِنْهَا حُقُوقَهُمْ (۴).

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که سلمان خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم آمد و گفت که با صاحبانش بر این مقدار نشای درخت خرما که همه اش باردار باشند، مکاتبه کرده است. در حالی که عادتا بارداری خرما را کسی نمی تواند ضمانت کند مگر اینکه تأیید الهی به پیامبر علم داشته باشند. حضرت به سلمان دستور داد که این را ضمانت کند. و نشاها را جمع کرد و آنگاه با دست خود آن‌ها را کاشت و همه سبز شدند و حتی یکی از آن بر زمین نیفتاد و به عنوان معجزه ای باقی ماندند.

ص: ۲۸

و مردم از میوه آن‌ها استفاده می کردند. و به برکت آن‌ها امیدوار می شدند. سپس پیامبر اکرم یک قطعه طلا مانند تخم خروس به سلمان داد و فرمود: برو و با آن بقیه قرض صاحبانت را ادا کن. سلمان با تعجب گفت: این کجای قرض‌های مرا ادا می کند؟ پس پیامبر طلا- را بر زبان خود چرخاند و به او داد. آن مقدار طلا- در حالت ابتدای آن و در وزن آن او به یک چهارم از قرض‌های او هم نمی رسید، ولی با آن توانست همه قرض‌های خود را بپردازد. - . خرائج : ۱۸۳ -

**[ترجمه]

توضیح

قوله تعلق أی تحبل و تثمر و التبر بالکسر ما کان من الذهب غیر مضروب.

**[ترجمه]سخن او «تعلق» یعنی خرماها بار و ثمر داشتند. و «التِبر» با کسره تاء طلایی ضرب نشده است.

**[ترجمه]

«۱۳»

یج، الخرائج و الجرائح رَوَی أَنَسٌ قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله إِلَی السُّوقِ وَ مَعِی عَشَرَهُ دَرَاهِمَ وَ أَرَادَ صلی الله علیه و آله أَنْ یَشْتَرِیَ عَبَاءَهً وَ رَأَی جَارِیَهً تَبْکِی وَ تَقُولُ سَقَطَ مِنِّی دِرْهَمَانِ فِی زِحَامِ السُّوقِ وَ لَا أَجْسُرُ أَنْ أَرْجِعَ إِلَی مَوْلَایَ فَقَالَ لِی صلی الله علیه و آله أَعْطِهَا دِرْهَمَیْنِ فَأَعْطَیْتُهَا فَلَمَّا اشْتَرَی صلی الله علیه و آله عَبَاءَهً بِعَشَرَهِ دَرَاهِمَ وَزَنْتُ مَا بَقِیَ مَعِی فَإِذَا هِیَ عَشَرَهٌ کَامِلَهٌ.

**[ترجمه]خرائج: انس می گوید: با پیامبر صلّی اللّه علیه و آله به بازار رفتیم تا عبایی برای آن حضرت بخریم و ده درهم با خود برده بودیم. در راه کنیزی را دیدیم که گریه می کند. علت گریه اش را پرسیدیم، گفت: در شلوغی بازار، دو درهم گم کردم و الآن جرات نمی کنم به خانه برگردم. حضرت فرمود: دو درهم به او بده. من دو درهم به کنیز دادم. از بازار عبایی را

به ده درهم خریدیم. بعد نگاه کردم دیدم همه ده درهم باقی است.

**[ترجمه]

«۱۴»

قب، المناقب لابن شهرآشوب یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ أَبَا هُرَیْرَهَ قَالَ أَتَیْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَوْماً بِتَمَرَاتٍ فَقُلْتُ ادْعُ اللَّهَ لِی بِالْبَرَکَهِ فِیهِنَّ فَدَعَا ثُمَّ قَالَ خُذْهُنَّ فَاجْعَلْهُنَّ فِی الْمِزْوَدِ إِذَا أَرَدْتَ شَیْئاً فَأَدْخِلْ یَدَکَ فِیهِ وَ لَا تَنْثُرْهُ قَالَ فَلَقَدْ حَمَلْتُ مِنْ ذَلِکَ التَّمْرِ أَوْسُقاً (۵) وَ کُنَّا نَأْکُلُ وَ نُطْعِمُ وَ کَانَ لَا یُفَارِقُ حَقْوَیَّ فَارْتَکَبْتُ مَأْثَماً فَانْقَطَعَ وَ ذَهَبَ وَ هُوَ (۶) أَنَّهُ کَتَمَ الشَّهَادَهَ لِعَلِیٍّ علیه السلام ثُمَّ تَابَ فَدَعَا لَهُ عَلِیٌّ علیه السلام فَصَارَ کَمَا کَانَ فَلَمَّا خَرَجَ إِلَی مُعَاوِیَهَ ذَهَبَ وَ انْقَطَعَ (۷).

**[ترجمه]مناقب، خرائج: ابو هریره می گوید: روزی مقداری خرما حضور پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله آوردم و گفتم: دعا کن خدا این‌ها را برکت دهد. حضرت دعا نمود و فرمود: اینها را در کیسه قرار بده و هر وقت خواستی از آن بردار، ولی همه اش را یکباره بر ندار. ابو هریره گفت: از این خرما، شتری را بار کردم و از آن تغذیه می نمودم، ولی کیسه تمام نمی شد. تا اینکه گناهی را مرتکب شدم و کیسه تمام شد. توضیح: می گویند ابو هریره برای امامت علی علیه السّلام شهادت نداد اما بعدا توبه کرد و علی علیه السّلام دعا نمود و کیسه خرما به حال اوّل برگشت، ولی وقتی به طرف معاویه رفت، برکت آن نیز سلب شد.
- . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۷۴ -

**[ترجمه]

«۱۵»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنْ إِیَاسِ بْنِ سَلَمَهَ عَنْ أَبِیهِ قَالَ: خَرَجْتُ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ أَنَا غُلَامٌ حَدَثٌ وَ تَرَکْتُ أَهْلِی وَ مَالِی إِلَی اللَّهِ (۸) وَ رَسُولِهِ فَقَدِمْنَا الْحُدَیْبِیَهَ مَعَ النَّبِیِّ ص

۱- بثمرتها خ ل.

۲- و أوف بها خ ل.

۳- متعجبا به خ ل. فی المصدر: متعجبا بها، أقول: استقله: عده و رآه قلیلا.

۴- الخرائج: ۱۸۳، أقول: و الخرائج المطبوع سقط عنه کثیر من الأحادیث المتقدمه و الآتیه.

۵- أوسقا منه خ ل و فی المناقب: کذا و کذا وسقا.

۶- و قیل: إنّه.

۷- مناقب آل أبی طالب ۱: ۷۴.

۸- علی اللّه خ ل.

حَتَّی قَعَدَ عَلَی مِیَاهِهَا وَ هِیَ قَلِیلَهٌ قَالَ فَإِمَّا بَصَقَ فِیهَا وَ إِمَّا دَعَا فَمَا نَزِفَتْ بَعْدُ (۱).

**[ترجمه]خرائج: ایاس بن سلمه از پدرش روایت می کند که: من جوان نورسی بودم. اهل و عیالم را به امان خدا رها کردم و با پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله به حدیبیه رفتیم.

ص: ۲۹

وقتی آنجا رسیدیم پیامبر بالای آبی نشست که خیلی کم بود. گوید: یا از آب دهانش در آن ریخت یا دعا کرد، در این هنگام آب زیاد شد و هر چه استفاده کردیم تمام نشد.

**[ترجمه]

«۱۶»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله کَانَ یَخْرُجُ فِی اللَّیْلَهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ إِلَی الْمَسْجِدِ فَخَرَجَ فِی آخِرِ لَیْلَهٍ وَ کَانَ یَبِیتُ عِنْدَ الْمِنْبَرِ مَسَاکِینَ فَدَعَا بِجَارِیَهٍ تَقُومُ عَلَی نِسَائِهِ فَقَالَ ائْتِینِی بِمَا عِنْدَکُمْ فَأَتَتْهُ بِبُرْمَهٍ (۲) لَیْسَ فِیهَا إِلَّا شَیْ ءٌ یَسِیرٌ فَوَضَعَهَا ثُمَّ أَیْقَظَ عَشَرَهً وَ قَالَ کُلُوا بِسْمِ اللَّهِ فَأَکَلُوا حَتَّی شَبِعُوا ثُمَّ أَیْقَظَ عَشَرَهً فَقَالَ کُلُوا بِسْمِ اللَّهِ فَأَکَلُوا حَتَّی شَبِعُوا ثُمَّ هَکَذَا وَ بَقِیَ فِی الْقِدْرِ بَقِیَّهٌ فَقَالَ اذْهَبِی بِهَذَا إِلَیْهِمْ.

**[ترجمه]خرائج: رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله هر شب، سه بار به مسجد می رفت. و در یکی از شب ها، آخر وقت به مسجد رفت، کنار منبر او فقرا خوابیده بودند. حضرت کنیزی را که به زنانش خدمت می کرد، طلبید و فرمود: هر چه غذا هست بیاور. کنیز رفت دیگی آورد که ته آن کمی غذا مانده بود. بعد حضرت ده نفر از فقرا را بیدار کرد و فرمود: بسم اللَّه بگوئید و بخورید. آنان خوردند و سیر شدند. بعد ده نفر دیگر را بیدار کرد و فرمود: بگوئید بسم الله و بخورید. آنان خوردند و سیر شدند.

سپس بر همین منوال ده نفر ده نفر همه را بیدار کرد. باز هم مقداری غذا در دیگ ماند. به کنیز دستور داد غذا را پیش آنان ببرد.

**[ترجمه]

«۱۷»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَأْتِی مَرَاضِعَ فَاطِمَهَ فَیَتْفُلُ فِی أَفْوَاهِهِمْ وَ یَقُولُ لِفَاطِمَهَ لَا تُرْضِعِیهِمْ.

**[ترجمه]خرائج: از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به نزد کودکان

شیرخواره فاطمه علیها السلام می‌رفت و در دهانشان آب دهان می‌ریخت و به فاطمه می‌فرمود: به آنان شیر نده.

**[ترجمه]

«۱۸»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنْ سَلْمَانَ قَالَ: كُنْتُ صَائِماً فَلَمْ أَقْدِرْ إِلَّا عَلَى الْمَاءِ ثَلَاثاً فَأَخْبَرْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِذَلِكَ فَقَالَ اذْهَبْ بِنَا قَالَ فَمَرَرْنَا فَلَمْ نُصِبْ شَيْئاً إِلَّا عَنْزَةً فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ لِصَاحِبِهَا قَرِّبْهَا قَالَ حَائِلٌ (۳) قَالَ قَرِّبْهَا فَقَرَّبَهَا فَمَسَحَ مَوْضِعَ ضَرْعِهَا فَانْسَدَلَتْ قَالَ قَرِّبْ قَعْبَكَ فَجَاءَ بِهِ فَمَلَأَهُ لَبَناً فَأَعْطَاهُ صَاحِبَ الْعَنْزِ فَقَالَ اشْرَبْ ثُمَّ مَلَأَ الْقَدَحَ فَنَاوَلَنِي إِيَّاهُ فَشَرِبْتُهُ ثُمَّ أَخَذَ الْقَدَحَ فَمَلَأَهُ فَشَرِبَ.

**[ترجمه]خرائج: از سلمان روایت شده که گوید: سه روز روزه گرفتم و چیزی غیر از آب نیافتم. قضیه را برای پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نقل کردم. حضرت فرمود: «با هم برویم». رفتیم و جز یک بز چیزی نیافتیم. رسول خدا صلّی اللّٰه علیه و آله به صاحب آن گوسفند فرمود: «بز را نزدیکتر بیاور». آن مرد گفت: این بز شیرده نیست. حضرت باز هم فرمود: «نزدیکتر بیاور». بز را نزد پیامبر آورد. حضرت دستش را به روی پستان آن کشید و پستان حیوان بر آمد و پر از شیر شد. آنگاه ظرفی را خواست و آن را پر کرد و به صاحب بز داد و فرمود: «بخور». مرد، شیر را خورد. پیامبر دوباره پر کرد و به من داد. بعد ظرف را پر کرد و خودش خورد.

**[ترجمه]

«۱۹»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ صلی الله علیه و آله كَانَ فِي سَفَرٍ فَمَرَّ عَلَى بَعِيرٍ قَدْ أَعْيَا وَ أَقَامَ عَلَى أَصْحَابِهِ فَدَعَا بِمَاءٍ فَتَمَضْمَضَ مِنْهُ فِي إِنَاءٍ وَ تَوَضَّأَ وَ قَالَ افْتَحْ فَاهُ وَ صَبَّهُ فِي فِيهِ (۴) وَ عَلَى رَأْسِهِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ احْمِلْ جَلَّاداً وَ عَامِراً وَ رَفِيقَهُمَا وَ هُمَا صَاحِبَا الْجَمَلِ فَرَكِبُوهُ وَ إِنَّهُ لَيَهْتَزُّ بِهِمْ أَمَامَ الْخَيْلِ (۵).

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در سفری بود که بر شتری گذر کرد که ناتوان شده و وبال گردن صاحبانش شده بود. پس مقداری آب طلبید و از آن آب در ظرفی مضمضه کرد و و وضو گرفت و فرمود: دهان شتر را باز کن و آب را در دهان و بر روی سرش بریز. سپس فرمود: «پروردگارا جلاد و عامر و رفیقشان را سوار کن.» این دو نفر صاحب شتر بودند. آنان سوار شتر شدند و شتر با سرعتی بیشتر از اسبان آنان را به حرکت درآمد.

**[ترجمه]

«۲۰»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ عَلِيّاً علیه السلام قَالَ دَخَلْتُ السُّوقَ فَابْتَعْتُ لَحْماً بِدِرْهَمٍ وَ ذُرَةً بِدِرْهَمٍ فَأَتَيْتُ بِهِمَا فَاطِمَةَ علیها

السلام حَتَّى إِذَا فَرَغَتْ مِنَ الْخُبْزِ وَ الطَّبْخِ قَالَتْ لَوْ أَتَيْتَ أَبِی

۱- أی فما نفدت بعده.

۲- البرمه: القدر من الحجر.

۳- الحائل: کل انثی لا تحمل. و القعب: القدح.

۴- صب فی فیه من ذلک الماء خ ل.

۵- یمشی أمام الخیل خ ل.

فَدَعَوْتَهُ فَخَرَجْتُ وَ هُوَ مُضْطَجِعٌ (۱) يَقُولُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الْجُوعِ ضَجِيعاً فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ عِنْدَنَا طَعَامٌ فَاتَّكَأَ عَلَيَّ وَ مَضَيْنَا نَحْوَ فَاطِمَةَ عليها السلام فَلَمَّا دَخَلْنَا قَالَ هَلُمِّي طَعَامَكِ يَا فَاطِمَةُ فَقَدَّمَتْ إِلَيْهِ الْبُرْمَةَ وَ الْقُرْصَ فَغَطَّى الْقُرْصَ وَ قَالَ اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي طَعَامِنَا ثُمَّ قَالَ اغْرِفِي لِعَائِشَةَ فَغَرَفَتْ ثُمَّ قَالَ اغْرِفِي لِأُمِّ سَلَمَةَ فَمَا زَالَتْ تَغْرِفُ حَتَّى وَجَّهَتْ إِلَى النِّسَاءِ التِّسْعِ بِقُرْصَةٍ قُرْصَةٍ وَ مَرَقٍ ثُمَّ قَالَ اغْرِفِي لِأَبِيكِ وَ بَعْلِكِ ثُمَّ قَالَ اغْرِفِي وَ أَهْدِي لِجِيرَانِكِ فَفَعَلَتْ وَ بَقِيَ عِنْدَهُمْ مَا يَأْكُلُونَ أَيَّاماً.

**[ترجمه]خرائج: علی علیه السّلام فرمود: روزی به بازار رفتم، یک درهم گوشت و یک درهم ذرت خریدم و به خانه آوردم. فاطمه علیها السلام مشغول پختن آن شد. وقتی آماده نمود، فرمود: ای کاش! می رفتی پدرم را دعوت می کردی.

ص: ۳۰

من رفتم و دیدم حضرت رسول، خوابیده و می گوید: «از گرسنگی در حال خواب، به خدا پناه می برم». گفتم: «یا رسول اللَّه! نزد ما غذایی هست». پس دستش را به من داد و آمدیم و چون به خانه رسیدیم، به فاطمه علیها السلام فرمود: غذا را بیاور. فاطمه نیز غذا را در دیگی گذاشت و خدمت پیامبر آورد. حضرت پارچه ای را روی غذا کشید و فرمود: «خدایا! غذای ما را برکت ده». سپس فرمود: یک پیمانه به عایشه بده. حضرت فاطمه یک پیمانه برای او فرستاد. بعد فرمود: «یک پیمانه به ام سلمه بده». برای او نیز فرستاد. تا اینکه به هر یک از نه همسرش یک سهم فرستاد. پس از آن فرمود: «برای پدر و شوهرت نیز غذا بیاور. و خودت نیز بخور و به همسایه هایت نیز بفرست». فاطمه سلام اللَّه علیها به گفته پیامبر عمل کرد ولی غذا همان گونه باقی ماند به نحوی که چند روز از آن خوردیم.

**[ترجمه]

«۲۱»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ أَنَّهُ أَقْبَلَ إِلَى الْحُدَيْبِيَهِ وَ فِي الطَّرِيقِ وَشَلٌ (۲) بِقَدْرِ مَا يُرْوِي الرَّاكِبَ وَ الرَّاكِبَيْنِ وَ قَالَ مَنْ سَبَقَنَا إِلَى الْمَاءِ فَلَا يَسْقِيَنَّ فَلَمَّا انْتَهَى إِلَى الْمَاءِ دَعَا بِقَدَحٍ فَتَمَضْمَضَ فِيهِ ثُمَّ صَبَّهُ فِي الْمَاءِ فَشَرِبُوا وَ مَلَئُوا أَدَاوَاهُمْ وَ مَيَاضِيَهُمْ (۳) وَ تَوَضَّئُوا فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله لَئِنْ بَقِيتُمْ أَوْ مَنْ بَقِيَ مِنْكُمْ لَيَسْمَعَنَّ يَسْقِي (۴) مَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنْ كَثْرَهِ مَائِهِ فَوَجَدُوا مِنْ ذَلِكَ مَا قَالَ.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به سمت حدیبیه رفت و در راه آب اندکی در دامنه کوه بود که به اندازه سیراب کردن یک سوار یا دو سوار بود. فرمود: هر کس پیش از ما به طرف آب برود سیراب نشود. هنگامی که به نزد آب رسید کاسه‌ای خواست. پس در آن مضمضه کرد سپس در آن آب ریخت. آنان نوشیدند و ظروف و کاسه... هایشان را پر کردند و وضو گرفتند. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: اگر شما بمانید و یا کسی از شما باقی بماند از بسیاری آب آن از آنچه در مقابلش است سیر می‌شود. و آنان آنچه را پیامبر فرموده بود یافتند.

**[ترجمه]

«۲۲»

يج، الخرائـج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ بِنْتَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَهَ الْأَنْصَارِیِّ مَرَّتْ بِهِ أَیَّامَ حَفْرِهِمُ الْخَنْدَقَ فَقَالَ لَهَا مَنْ تُرِیدِینَ فَقَالَتْ آتِی عَبْدَ اللَّهِ بِهَذِهِ التَّمَرَاتِ فَقَالَ هَاتِیهِنَّ فَنَثَرَتْ فِی کَفِّهِ ثُمَّ دَعَا بِالْأَنْطَاعِ ثُمَّ نَادَی هَلُمُّوا فَکُلُوا فَأَکَلُوا فَشَبِعُوا وَ حَمَلُوا مَا أَرَادُوا مَعَهُمْ وَ دَفَعَ مَا بَقِیَ إِلَیْهَا.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که در جنگ احزاب، وقتی خندق کنده می شد، دختر عبد اللَّه بن رواحه از مقابل آن حضرت عبور کرد پرسید: «کجا می روی؟» گفت: «این خرماها را برای عبد اللَّه آورده ام». حضرت فرمود: «بیاور اینجا» او نیز آن‌ها را آورد و در کف دست ایشان ریخت. پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله سفره ای خواست. بعد رو به مردم، فرمود: «بیایید و بخورید». مردم خوردند و سیر شدند و هر چه خواستند برداشتند. بقیه را نیز به خواهر عبد اللَّه بن رواحه داد.

**[ترجمه]

«۲۳»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ کَانَ فِی سَفَرٍ فَأَجْهَدَ النَّاسُ جُوعاً فَقَالَ مَنْ کَانَ مَعَهُ زَادٌ فَلْیَأْتِنَا فَأَتَاهُ نَفَرٌ بِمِقْدَارِ صَاعٍ فَدَعَا بِالْأُزُرِ وَ الْأَنْطَاعِ ثُمَّ صَفَّفَ (۵) التَّمْرَ عَلَیْهَا وَ دَعَا رَبَّهُ فَأَکْثَرَ اللَّهُ ذَلِکَ التَّمْرَ حَتَّی کَانَ أَزْوَادَهُمْ إِلَی الْمَدِینَهِ.

**[ترجمه]خرائج: در یکی از سفرها: مردم خیلی گرسنگی کشیدند. رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله فرمود: «اگر کسی توشه ای دارد، اینجا بیاورد». شخصی به مقدار یک صاع خرما آورد. حضرت سفره ای خواست و خرما را در آن ریخت و از خدا برکت خواست. خداوند متعال نیز به خرما برکت داد و تا مدینه آن‌ها را کفایت کرد.

**[ترجمه]

«۲۴»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: اسْتُشْهِدَ وَالِدِی بَیْنَ یَدَیْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَوْمَ أُحُدٍ وَ هُوَ ابْنُ مِائَتَیْ سَنَهٍ وَ کَانَ عَلَیْهِ دَیْنٌ فَلَقِیَنِی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَوْماً فَقَالَ مَا فَعَلَ دَیْنُ أَبِیکَ

۱- و هو یقول خ ل و قد مر الحدیث ص ۲۳۲ ج ۱۷.

۲- الوشل: الماء القلیل یتحلب من صخر أو جبل.

۳- الاداوی جمع الاداوه: اناء صغیر من جلد. و المیاضی جمع المیضاه: المطهره.

۴- سقی خ ل.

۵- صب خ ل.

فَقُلْتُ عَلَى حَالِهِ فَقَالَ لِمَنْ هَذَا (۱) قُلْتُ لِفُلَانٍ الْيَهُودِيِّ قَالَ مَتَى حِينُهُ قُلْتُ وَقْتُ جَفَافِ التَّمْرِ قَالَ إِذَا جَفَّ التَّمْرُ فَلَا تُحْدِثْ فِيهِ حَتَّى تُعْلِمَنِي وَ اجْعَلْ كُلَّ صِنْفٍ مِنَ التَّمْرِ عَلَى حِدَةٍ (۲) فَفَعَلْتُ ذَلِكَ وَ أَخْبَرْتُهُ صلى الله عليه و آله فَصَارَ مَعِي إِلَى التَّمْرِ وَ أَخَذَ مِنْ كُلِّ صِنْفٍ قَبْضَةً بِيَدِهِ وَ رَدَّهَا فِيهِ ثُمَّ قَالَ هَاتِ الْيَهُودِيَّ فَدَعَوْتُهُ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ اخْتَرْ مِنْ هَذَا التَّمْرِ أَيَّ صِنْفٍ شِئْتَ فَخُذْ دَيْنَكَ مِنْهُ فَقَالَ الْيَهُودِيُّ وَ أَيُّ مِقْدَارٍ لِهَذَا التَّمْرِ كُلِّهِ حَتَّى آخُذَ صِنْفاً بَيْنَهُ (۳) وَ لَعَلَّ كُلَّهُ لَا يَفِي بِدَيْنِي فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله اخْتَرْ أَيَّ صِنْفٍ شِئْتَ فَابْتَدِئْ بِهِ فَأَوْمَأَ إِلَى صِنْفِ الصَّيْحَانِيِّ فَقَالَ أَبْتَدِئُ بِهِ فَقَالَ (۴) بِسْمِ اللَّهِ فَلَمْ يَزَلْ يَكِيلُ مِنْهُ حَتَّى اسْتَوْفَى مِنْهُ دَيْنَهُ كُلَّهُ وَ الصِّنْفُ عَلَى حَالِهِ مَا نَقَصَ مِنْهُ شَيْ ءٌ ثُمَّ قَالَ صلى الله عليه و آله يَا جَابِرُ هَلْ بَقِيَ لِأَحَدٍ عَلَيْكَ شَيْ ءٌ مِنْ دَيْنِهِ قُلْتُ لَا قَالَ فَاحْمِلْ تَمْرَكَ بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِيهِ فَحَمَلْتُهُ إِلَى مَنْزِلِي وَ كَفَانَا السَّنَةَ كُلَّهَا فَكُنَّا نَبِيعُ مِنْهُ لِنَفَقَتِنَا وَ مَئُونَتِنَا وَ نَأْكُلُ مِنْهُ وَ نَهَبُ مِنْهُ وَ نُهْدِي إِلَى وَقْتِ التَّمْرِ الْجَدِيدِ (۵) وَ التَّمْرُ عَلَى حَالِهِ إِلَى أَنْ جَاءَنَا الْجَدِيدُ (۶).

**[ترجمه]خرائج: جابر می گوید: پدرم در مقابل پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در جنگ احد شهید شد و او در آن زمان دویست سال سن داشت و بر گردن او قرضی بود. روزی پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله با من روبه رو شد و فرمود: «با قرض پدرت چه کار کردی؟».

ص: ۳۱

گفتم: هنوز ادا نشده است. پرسید: «به چه کسی مقروض بود؟». گفتم: به فلان یهودی. پرسید: «زمان پرداختش چه وقت است؟» گفتم: «وقت چیدن خرما». فرمود: «وقتی که خرماها را چیدی کاری انجام نده تا مرا خبر کنی و هر نوع از آن را جدا جدا بگذار»، من نیز این کار را کردم و به حضرت خبر دادم. پیامبر با من به کنار خرماها آمد و از هر نوعی یک مشت برداشت و بعد به جای خود گذاشت. بعد از آن فرمود: «یهودی را اینجا حاضر کن». رفتم مرد یهودی را آوردم. حضرت به او فرمود: «از هر نوع که می خواهی قرض خود را بگیر». یهودی گفت: «این خرماها چه مقدار است که من از یک قسمش طلبم را بگیرم شاید همه اینها به اندازه طلب من نباشد». حضرت فرمود: «از هر نوعی میل داری، شروع کن». یهودی به خرمای صیحانی اشاره کرد. حضرت فرمود: «پس به نام خدا شروع کن». یهودی پیوسته بر می داشت تا اینکه طلب خود را برداشت و خرما به حال خود بود. پس از آن حضرت فرمود: «یا جابر! باز هم قرض داری؟». جابر گفت: نه. فرمود: «پس خرماهای خود را بردار، خدا برکت دهد». خرماها را به منزل آوردم و یک سال خرج ما را کفایت کرد؛ و تا رسیدن خرمای جدید می فروختیم، می خوردیم، هبه می کردیم، و هدیه می دادیم و تا وقت رسیدن خرماها در سال بعد، باقی بود.

**[ترجمه]

«۲۵»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: لَمَّا اجْتَمَعَتِ الْأَحْزَابُ مِنَ الْعَرَبِ لِحَرْبِ الْخَنْدَقِ وَ اسْتَشَارَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارَ فِي ذَلِكَ فَقَالَ سَلْمَانُ إِنَّ الْعَجَمَ إِذَا حَزَبَهَا (۷) أَمْرٌ مِثْلُ هَذَا اتَّخَذُوا الْخَنَادِقَ حَوْلَ بُلْدَانِهِمْ و جَعَلُوا الْقِتَالَ مِنْ وَجْهٍ وَاحِدٍ فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنْ يَفْعَلَ مِثْلَ مَا قَالَ سَلْمَانُ فَخَطَّ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله الْخَنْدَقَ حَوْلَ الْمَدِينَهِ وَ قَسَمَهُ بَيْنَ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ بِالذِّرَاعِ فَجَعَلَ لِكُلِّ عَشَرَةٍ مِنْهُمْ عَشَرَةَ أَذْرُعٍ قَالَ جَابِرٌ فَظَهَرَتْ يَوْماً مِنَ الْخَطِّ لَنَا صَخْرَةٌ عَظِيمَةٌ لَمْ يُمْكِنْ

كَسْرُهَا وَ لَا كَانَتِ الْمَعَاوِلُ تَعْمَلُ فِيهَا فَأَرْسَلَنِی أَصْحَابِی إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِأَخْبِرَهُ بِخَبَرِهَا فَصِرْتُ إِلَیْهِ فَوَجَدْتُهُ مُسْتَلْقِیاً وَ قَدْ شَدَّ عَلَی بَطْنِهِ الْحَجَرَ فَأَخْبَرْتُهُ بِخَبَرِ الْحَجَرِ فَقَامَ مُسْرِعاً فَأَخَذَ الْمَاءَ فِی فَمِهِ فَرَشَّهُ عَلَی الصَّخْرَهِ

۱- ممن هو؟.

۲- علی حاله خ ل.

۳- حتی أختار صنفا منه خ ل.

۴- افعل خ.

۵- الحدیث خ ل.

۶- الحدیث خ ل.

۷- حزبه أمر: أصابه و اشتد علیه.

ثُمَّ ضَرَبَ الْمِعْوَلَ بِيَدِهِ وَسَطَ الصَّخْرَهِ ضَرْبَهً بَرَقَتْ مِنْهَا بَرْقَهٌ فَنَظَرَ الْمُسْلِمُونَ فِيهَا إِلَى قُصُورِ الْيَمَنِ وَ بُلْدَانِهَا ثُمَّ ضَرَبَهَا ضَرْبَهً أُخْرَى فَبَرَقَتْ بَرْقَهٌ أُخْرَى نَظَرَ (۱) الْمُسْلِمُونَ فِيهَا إِلَى قُصُورِ الْعِرَاقِ وَ فَارِسَ وَ مُدُنِهَا ثُمَّ ضَرَبَهَا الثَّالِثَه فَانْهَارَتِ الصَّخْرَهُ (۲) قِطَعاً فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَا الَّذِی رَأَيْتُمْ فِی كُلِّ بَرْقَهٍ قَالُوا رَأَيْنَا فِی الْأُولَى كَذَا وَ فِی الثَّانِيَهِ كَذَا وَ فِی الثَّالِثَهِ كَذَا قَالَ سَيَفْتَحُ اللَّهُ عَلَيْكُمْ مَا رَأَيْتُمُوهُ قَالَ جَابِرٌ وَ كَانَ فِی مَنْزِلِی صَاعٌ مِنْ شَعِيرٍ وَ شَاهٌ مَشْدُودَهٌ فَصِرْتُ إِلَى أَهْلِی فَقُلْتُ رَأَيْتُ الْحَجَرَ عَلَى بَطْنِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَظُنُّهُ جَائِعاً فَلَوْ أَصْلَحْنَا هَذَا الشَّعِيرَ وَ هَذِهِ الشَّاهَ وَ دَعَوْنَا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَيْنَا كَانَ لَنَا قُرْبَهً عِنْدَ اللَّهِ قَالَتْ فَاذْهَبْ فَأَعْلِمْهُ فَإِنْ أَذِنَ فَعَلْنَاهُ فَذَهَبْتُ فَقُلْتُ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ رَأَيْتَ أَنْ تَجْعَلَ غَدَاءَكَ الْيَوْمَ عِنْدَنَا قَالَ وَ مَا عِنْدَكَ قُلْتُ صَاعٌ مِنَ الشَّعِيرِ وَ شَاهٌ قَالَ أَ فَأَصِيرُ إِلَيْكَ مَعَ مَنْ أُحِبُّ أَوْ أَنَا وَحْدِی قَالَ فَكَرِهْتُ أَنْ أَقُولَ أَنْتَ وَحْدَكَ قُلْتُ بَلْ مَعَ مَنْ تُحِبُّ وَ ظَنَنْتُهُ يُرِيدُ عَلِيّاً عليه السلام بِذَلِكَ فَرَجَعْتُ إِلَى أَهْلِی فَقُلْتُ أَصْلِحِی أَنْتِ الشَّعِيرَ وَ أَنَا أُصْلِحُ (۳) الشَّاهَ فَفَرَغْنَا مِنْ ذَلِكَ وَ جَعَلْنَا الشَّاهَ كُلَّهَا قِطَعاً فِی قِدْرٍ وَاحِدَهٍ وَ مَاءً وَ مِلْحاً وَ خَبَزَتْ أَهْلِی ذَلِكَ الدَّقِيقَ فَصِرْتُ إِلَيْهِ وَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ أَصْلَحْنَا ذَلِكَ فَوَقَفَ عَلَى شَفِيرِ الْخَنْدَقِ وَ نَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ أَجِيبُوا دَعْوَهَ جَابِرٍ فَخَرَجَ جَمِيعُ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ فَخَرَجَ النَّبِیُّ صلى الله عليه و آله وَ النَّاسُ (۴) وَ لَمْ يَكُنْ يَمُرُّ بِمَلَإٍ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَهِ إِلَّا قَالَ أَجِيبُوا دَعْوَهَ جَابِرٍ فَأَسْرَعْتُ إِلَى أَهْلِی (۵) وَ قُلْتُ قَدْ أَتَانَا مَا لَا قِبَلَ لَنَا بِهِ وَ عَرَّفْتُهَا خَبَرَ الْجَمَاعَهِ فَقَالَتْ أَ لَسْتَ قَدْ عَرَّفْتَ رَسُولَ اللَّهِ مَا عِنْدَنَا قُلْتُ بَلَى قَالَتْ فَلَا عَلَيْكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُ فَكَانَتْ أَهْلِی أَفْقَهَ مِنِّی فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله النَّاسَ بِالْجُلُوسِ خَارِجَ الدَّارِ وَ دَخَلَ هُوَ وَ عَلِیٌّ الدَّارَ فَنَظَرَ فِی التَّنُّورِ وَ الْخُبْزُ فِيهِ فَتَفَلَ فِيهِ وَ كَشَفَ الْقِدْرَ فَنَظَرَ فِيهَا ثُمَّ قَالَ لِلْمَرْأَهِ اقْلَعِی مِنَ التَّنُّورِ رَغِيفاً رَغِيفاً وَ نَاوِلِينِی وَاحِداً

۱- فنظر خ ل.

۲- أی انصدعت الصخره و سقطت قطعا.

۳- أسلخ خ ل.

۴- و الناس خلفه خ ل.

۵- نحو أهلی خ ل.

بَعْدَ وَاحِدٍ فَجَعَلَتْ تَقْلَعُ رَغِيفاً وَ تُنَاوِلُهُ إِيَّاهُ وَ هُوَ وَ عَلِيٌّ يَثْرُدَانِ فِي الْجَفْنَهِ ثُمَّ تَعُودُ الْمَرْأَهُ إِلَى التَّنُّورِ فَتَجِدُ مَكَانَ الرَّغِيفِ الَّذِي قَلَعَتْهُ (۱) رَغِيفاً آخَرَ فَلَمَّا امْتَلَأَتِ الْجَفْنَهُ بِالثَّرِيدِ غَرَفَ عَلَيْهَا (۲) مِنَ الْقِدْرِ وَ قَالَ أَدْخِلْ عَلَيَّ عَشَرَهً مِنَ النَّاسِ فَدَخَلُوا وَ أَكَلُوا حَتَّى شَبِعُوا ثُمَّ قَالَ يَا جَابِرُ ائْتِنِي بِالذِّرَاعِ ثُمَّ قَالَ أَدْخِلْ عَلَيَّ عَشَرَهً فَدَخَلُوا وَ أَكَلُوا حَتَّى شَبِعُوا وَ الثَّرِيدُ بِحَالِهِ ثُمَّ قَالَ هَاتِ الذِّرَاعَ فَأَتَيْتُهُ بِهِ فَقَالَ أَدْخِلْ عَشَرَهً فَأَكَلُوا وَ شَبِعُوا ثُمَّ قَالَ هَاتِ الذِّرَاعَ قُلْتُ كَمْ لِلشَّاهِ مِنْ ذِرَاعٍ قَالَ ذِرَاعَانِ قُلْتُ قَدْ آتَيْتُ بِثَلَاثِ أَذْرُعٍ قَالَ لَوْ سَكَتَّ لَأَكَلَ الْجَمِيعُ مِنَ الذِّرَاعِ فَلَمْ يَزَلْ يَدْخُلُ عَشَرَهٌ وَ يَخْرُجُ عَشَرَهٌ حَتَّى أَكَلَ النَّاسُ جَمِيعاً ثُمَّ قَالَ تَعَالَ حَتَّى نَأْكُلَ نَحْنُ وَ أَنْتَ فَأَكَلْتُ أَنَا وَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله وَ عَلِيٌّ عليه السلام وَ خَرَجْنَا وَ الْخُبْزُ فِي التَّنُّورِ بِحَالِهِ (۳) وَ الْقِدْرُ عَلَى حَالِهَا وَ الثَّرِيدُ فِي الْجَفْنَهِ عَلَى حَالِهِ فَعِشْنَا أَيَّاماً بِذَلِكَ.

**[ترجمه]از جابر روایت شده که گوید: وقتی احزاب عرب در جنگ خندق جمع شدند، پیامبر اکرم صلّی اللّه علیه و آله با مهاجرین و انصار به مشورت پرداخت. سلمان گفت: در میان عجم این گونه رسم بود که اگر سپاهی به شهری حمله می کرد و مردم شهر، یارای مقاومت نداشتند، اطراف شهر را خندق می کندند و از یک طرف جنگ می کردند. خداوند متعال به پیامبر صلّی اللّه علیه و آله وحی فرستاد که به پیشنهاد سلمان عمل کند. رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله جای خندق را تعیین کرد و برای هر کس ده ذراع داد تا حفر نماید. جابر می گوید: روزی در مسیر خندق، سنگی ظاهر شد که هیچ کس را توان شکستن آن نبود. دوستانم مرا فرستادند تا قضیه را به عرض رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله برسانم. من نیز خدمت رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله آمدم، دیدم به پشت خوابیده و سنگی را نیز به شکم بسته است. قضیّه را گفتم، پس حضرت برخاست و با من آمد. مقداری آب بر دهان گرفت و به سنگ پاشید.

ص: ۳۲

کلنگ را برداشت و به سنگ زد، برقی جهید. مسلمانان در روشنایی آن برق کاخ‌ها و شهرهای یمن را دیدند. و ضربه دوم را وارد کرد، باز هم برق زد و در آن، کاخها و شهرهای ایران و عراق را دیدند. و هنگامی که ضربه سوّم را وارد ساخت، سنگ قطعه قطعه شد. آنگاه حضرت پرسید: در هر جهش برق چه دیدید؟ گفتند: در برق و جهش اول فلان و در برق دوم فلان و در برق سوم فلان چیز را دیدم. رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله فرمود: هر چه را دیدید، خداوند آن‌ها را برای شما فتح خواهید کرد. جابر می گوید: در خانه یک صاع جو و یک گوسفند داشتیم، به همسرم گفتم: رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله وسلم سنگ به شکم بسته بود گمان می‌کنم گرسنه بود. ای کاش این جو و گوسفند را می پختیم و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را دعوت می کردیم که این کار موجبات قربت ماه در نزد خداوند می‌شد. همسرم گفت: برو به پیامبر صلّی اللّه علیه و آله بگو اگر اجازه داد این کار را بکنیم. رفتم و گفتم: ای رسول خدا نظرتان چیست امروز نهار را مهمان ما باشید. فرمود: «در خانه چه دارید؟» گفتم: یک صاع جو و یک گوسفند. حضرت فرمود: «تنها بیایم یا با کسی که دوست دارم؟». خجالت کشیدم بگویم: تنها بیا. گفتم: «با هر که دوست دارید بیایید» و خیال کردم فقط علی علیه السّلام را با خود خواهد آورد. برگشتم به خانه و به همسرم گفتم: تو نان را بپز، من نیز گوسفند را ذبح می کنم. وقتی که کار را تمام کردیم گوسفند را قطعه قطعه کردیم و در دیگی ریختیم و آب و نمک نیز آماده کردیم. و همسرم آن آرد را پخت پس به نزد پیامبر رفتم و گفتم: ای رسول خدا غذا را حاضر کردیم، تشریف بیاورید. حضرت بر لب خندق ایستاد و با صدای بلند گفت: ای مسلمانان! جابر شما را به ناهار دعوت می کند. دعوت او را اجابت کنید. تمام مهاجران و انصار به دنبال رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله

به راه افتادند. در راه نیز حضرت به هر کس می رسید می‌فرمود دعوت جابر را اجابت کنید و او را به همراه خود می آورد. با سرعت دویدم به طرف خانه و به همسرم گفتم: مهمانانی برای ما آمده‌اند که تا حال این شمار مهمان نداشتیم. و از خبر گروهی از مردم دانستم. همسرم گفت: تو مگر به رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله نگفتی ما چقدر غذا داریم؟ گفتم: چرا. همسرم گفت: پس نترس او به آنچه انجام می دهد داناتر است پس پی بردم که همسرم از من آگاه تر است. مردم آمدند، رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله فرمود تا بیرون از خانه نشستند و خودش با علی علیه السّلام وارد خانه شد. به تنور نگاه کرد و نان‌ها را دید. در آن آب دهان انداخت. سر دیگ را برداشت و نگاه کرد و به همسرم گفت: نان‌ها را از تنور در بیاور و یکی یکی به من بده.

ص: ۳۳

زن نان‌ها را در می آورد و رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله و علی علیه السّلام آن‌ها را در آب گوشت، خرد می کردند. زن وقتی دوباره دستش را به تنور می کرد، می دید جای نانی که بیرون آورده، نان دیگری است. وقتی ظرف پر شد دو باره با آن از دیگ برمی‌داشت. سپس فرمود: «ده نفر وارد شوند و بخورند». ده نفر می آمدند و می خوردند و سیر می شدند غذا به حال خود بود. به جابر می فرمود: «ذراع گوسفند بده». پس از آن ده نفر دیگر وارد می شدند و می خوردند و سیر می شدند و از غذا چیزی کم نمی شد و پیوسته می فرمود: «ذراع بده». آخر گفتم: یا رسول اللَّه! گوسفند چند ذراع دارد. فرمود: «دو ذراع» گفتم: سه ذراع به شما دادم. فرمود: «اگر ساکت می ماندی، تمام مردم از ذراع می خوردند». همه خوردند و سیر شدند. سپس به من فرمود: «بیا با هم بخوریم». من، پیامبر اکرم صلّی اللَّه علیه و آله و علی علیه السّلام غذا خوردیم و بیرون آمدیم ولی از نان در تنور چیزی کم نشده بود.و دیگ و غذا در کاسه به همان حالت اول بودند و بدین منوال چند روز از آن غذا خوردیم.

**[ترجمه]

«۲۶»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ أَنَّ أَعْرَابِيّاً جَاءَ إِلَيْهِ فَشَكَا إِلَيْهِ نُضُوبَ مَاءِ بِئْرِهِمْ فَأَخَذَ حَصَاةً أَوْ حَصَاتَيْنِ وَ فَرَكَهَا بِأَنَامِلِهِ ثُمَّ أَعْطَاهَا الْأَعْرَابِيَّ وَ قَالَ ارْمِهَا بِالْبِئْرِ فَلَمَّا رَمَاهَا فِيهَا فَارَ الْمَاءُ إِلَى رَأْسِهَا.

**[ترجمه]خرائج: عرب بادیه نشینی خدمت پیامبر اکرم صلّی اللَّه علیه و آله آمد و از خشکیدن آب چاهشان نالید. رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله یک یا دو سنگریزه برداشت و به انگشتان مبارک خود مالید و به آن عرب داد و فرمود: آن‌ها را داخل چاه خشکیده بیفکن. هنگامی که آن عرب رفت و آن سنگریزه ها را در چاه انداخت، آب فوران کرد و به سر چاه رسید.

**[ترجمه]

بیان

نضب الماء نضوبا أی غار فی الأرض و سفل.

**[ترجمه]نضب الماء نضوباً یعنی: آب در زمین فرو رفت و پایین رفت.

**[ترجمه]

«۲۷»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنْ زِیَادِ بْنِ الْحَارِثِ الصَّیْدَائِیِّ (۴) صَاحِبِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ بَعَثَ جَیْشاً إِلَی قَوْمِی فَقُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ ارْدُدِ الْجَیْشَ وَ أَنَا لَکَ بِإِسْلَامِ قَوْمِی (۵) فَرَدَّهُ فَکَتَبْتُ إِلَیْهِمْ کِتَاباً فَقَدِمَ وَفْدُهُمْ بِإِسْلَامِهِمْ فَقَالَ صلی الله علیه و آله إِنَّکَ لَمُطَاعٌ فِی قَوْمِکَ قُلْتُ بَلِ اللَّهُ

۱- اقتلعته خ ل.

۲- غرف علیه خ ل.

۳- علی حاله خ ل.

۴- هکذا فی النسخه، و فی المصدر الصیداوی، و فیهما وهم و الصحیح: الصدائی بضم الصاد نسبه إلی صداء و اسمه الحارث بن صعب بن سعد العشیره بن مذحج، و قیل: اسمه یزید بن حرب بن عله بن جلد بن مالک و هو مذحج و هی قبیله من الیمن.

۵- فی المصدر: و أنا أضمن لک باسلام قومی.

هَدَاهُمْ لِلْإِسْلَامِ فَكَتَبَ إِلَيَّ كِتَاباً يَأْمُرُنِی قُلْتُ مُرْ لِی بِشَیْ ءٍ مِنْ صَدَقَاتِهِمْ فَكَتَبَ (۱) وَ كَانَ فِی سَفَرٍ لَهُ فَنَزَلَ مَنْزِلًا فَأَتَاهُ أَهْلُ ذَلِكَ الْمَنْزِلِ يَشْكُونَ عَامِلَهُمْ فَقَالَ لَا خَيْرَ فِی الْإِمَارَهِ لِرَجُلٍ مُؤْمِنٍ (۲) ثُمَّ أَتَاهُ آخَرُ فَقَالَ أَعْطِنِی فَقَالَ مَنْ سَأَلَ النَّاسَ عَنْ ظَهْرِ (۳) غِنًی فَصُدَاعٌ فِی الرَّأْسِ وَ دَاءٌ فِی الْبَطْنِ فَقَالَ أَعْطِنِی مِنَ الصَّدَقَهِ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَرْضَ فِيهَا بِحُكْمِ نَبِيٍّ وَ لَا غَيْرِهِ حَتَّی حَكَمَ هُوَ فِيهَا فَجَزَّأَهَا ثَمَانِيَهَ أَجْزَاءٍ فَإِنْ كُنْتَ مِنْ تِلْكَ الْأَجْزَاءِ أَعْطَيْنَاكَ حَقَّكَ قَالَ الصَّيْدَائِيُّ (۴) فَدَخَلَ فِی نَفْسِی مِنْ ذَلِكَ شَیْ ءٌ فَأَتَيْتُهُ بِالْكِتَابَيْنِ قَالَ فَدُلَّنِی عَلَی رَجُلٍ أُؤَمِّرُهُ عَلَيْكُمْ فَدَلَلْتُهُ عَلَی رَجُلٍ مِنَ الْوَفْدِ ثُمَّ قُلْنَا إِنَّ لَنَا بِئْراً إِذَا كَانَ الشِّتَاءُ وَسِعَنَا مَاؤُهَا وَ اجْتَمَعْنَا عَلَيْهَا وَ إِذَا كَانَ الصَّيْفُ قَلَّ مَاؤُهَا وَ تَفَرَّقْنَا عَلَی مِيَاهٍ حَوْلَنَا وَ قَدْ أَسْلَمْنَا وَ كُلُّ مَنْ حَوْلَنَا لَنَا أَعْدَاءٌ فَادْعُ اللَّهَ لَنَا فِی بِئْرِنَا أَنْ لَا تَمْنَعَنَا مَاءَهَا فَنَجْتَمِعَ عَلَيْهَا وَ لَا نَتَفَرَّقَ فَدَعَا بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ فَفَرَكَهُنَّ فِی يَدِهِ وَ دَعَا فِيهِنَّ ثُمَّ قَالَ اذْهَبُوا بِهَذِهِ الْحَصَيَاتِ فَإِذَا أَتَيْتُمُ الْبِئْرَ فَأَلْقُوا وَاحِدَهً وَ اذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ قَالَ زِيَادٌ فَفَعَلْنَا مَا قَالَ لَنَا فَمَا اسْتَطَعْنَا بَعْدُ (۵) أَنْ نَنْظُرَ إِلَی قَعْرِ الْبِئْرِ بِبَرَكَهِ رَسُولِ اللَّهِ (۶).

**[ترجمه]خرائج: زیاد بن حارث صیدائی، صحابی پیامبر اکرم می گوید: پیامبر اکرم صلّی اللّه علیه و آله لشکری را به سوی قبیله من فرستاد. گفتم: یا رسول اللّه! لشکر را برگردان و من متعهد می شوم که آن‌ها را وارد اسلام کنم. حضرت هم قبول کرد و لشکر را بازگرداند و نامه ای برای آنان نوشت که یک گروه از آنان آمدند و مسلمان شدند. حضرت به من فرمود: تو در میان قبیله ات فرمانبردار هستی. گفتم: بلکه خدا

ص: ۳۴

آن‌ها را به سوی اسلام هدایت کرد. حضرت نامه ای نوشت و مرا امیر آنان گرداند. گفتم: یا رسول اللّه! در مورد صدقاتشان (زکات) هم دستوری بده. در این مورد نیز نامه ای نوشت.

و این هنگامی بود که حضرت، عازم سفری بود. در منزلی فرود آمد و اهالی آن منزل آمدند و از عامل (و حاکمشان) شکایت کردند. حضرت فرمود: در امیری بهره ای برای مرد مؤمن نیست. بعد مرد دیگری آمد و گفت: یا رسول اللّه! چیزی به من بده. حضرت فرمود: درخواست از مردم در حال غنی بودن، دردی است در سر و مرضی است در شکم. آن مرد گفت: پس از صدقات (زکات) چیزی به من بده. حضرت فرمود: خدا خودش در مورد زکات حکم می کند. و به حکم پیامبر و غیر آن، راضی نیست. پس زکات را هشت قسم کرد و فرمود: اگر از این هشت قسم باشی، حقّت را به تو می دهیم.

صیدائی می گوید: وقتی که این را دیدم متنبه شدم و آن دو نامه را آوردم و به پیامبر دادم. حضرت فرمود: شخصی را به من معرفی کن که او را برای شما امیر گردانم من هم یکی از اهل گروه را به او معرفی کردم. بعد از آن گفتیم: ما چاهی داریم که هنگام زمستان، آب آن زیاد می شود و ما گرد آن جمع می شویم ولی در تابستان آبش کم می گردد و ما مجبور می شویم که از آب چاههای قبیله های همجوار استفاده کنیم. و اکنون که ما اسلام آورده ایم و اطرافیان ما با ما دشمن هستند، پس از خدا بخواه که ما را در تابستان نیز از آب چاهمان بی بهره نگرداند تا ما اطراف او جمع شویم و به سوی آب‌های دیگر، پراکنده نگردیم. آنگاه حضرت هفت سنگریزه خواست و آن‌ها را به دستش مالید و بر آن‌ها دعا خواند، سپس فرمود: این سنگ ریزه ها را ببرید و هنگامی که به چاه خود رسیدید «بسم اللّه» بگویید و یک دفعه آن‌ها را در چاه بیندازید. زیاد می گوید: آنچه حضرت فرموده بود، ما انجام دادیم و به برکت رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله دیگر نتوانستیم به قعر چاه نگاه کنیم. - . خرائج : ۲۲۱ - ۲۲۲ -

**[ترجمه]

بیان

قوله بإسلام أی ضامن أو کفیل أو رهن بإسلام قومی.

**[ترجمه]عبارت «باسلام» یعنی ضامن یا عهده‌دار یا اینکه قوم من در گرو اسلام هستند.

**[ترجمه]

«۲۸»

قب، المناقب لابن شهرآشوب رَأَی صلی الله علیه و آله عَمْرَهَ بِنْتَ رَوَاحَهَ تَذْهَبُ بِتُمَیْرَاتٍ إِلَی أَبِیهَا یَوْمَ الْخَنْدَقِ فَقَالَ اجْعَلِیهَا عَلَی یَدِی ثُمَّ جَعَلَهَا عَلَی نَطْعٍ فَجَعَلَ یَرْبُو حَتَّی أَکَلَ مِنْهُ ثَلَاثَهُ آلَافِ رَجُلٍ.

وَ مِنْهُ حَدِیثُ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام وَ قَدْ طَبَخَ لَهُ ضِلْعاً وَقْتَ بَیْعَهِ الْعَشِیرَهِ.

ص: ۳۵

۱- فی المصدر: یومرنی علیهم. و فیه: فکتب لی بذلک.

۲- فی المصدر: إلّا لرجل مؤمن.

۳- فی النهایه: خیر الصدقه ما کان عن ظهر غنی أی ما کان عفوا قد فضل عن غنی، و قیل:

۴- الصحیح: الصدائی کما تقدم و المراد بالکتابین: ما کتبه صلی الله علیه و آله فی تامیره و أخذ الصدقات.

۵- فی المصدر: بعد ذلک.

۶- الخرائج: ۲۲۱ و ۲۲۲. و قد مر الحدیث فی ج ۱۷ ص ۲۳۴ و ۲۳۹ فراجعه.

الْبُخَارِيُّ عَنْ جَابِرٍ الْأَنْصَارِيِّ فِي حَدِيثِ حَفْرِ الْخَنْدَقِ فَلَمَّا رَأَيْتُ ضَعْفَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله طَبَخْتُ جَدْياً وَ خَبَزْتُ صَاعَ شَعِيرٍ وَ قُلْتُ رَسُولُ اللَّهِ (۱) تُكْرِمُنِي بِكَذَا وَ كَذَا فَقَالَ لَا تَرْفَعِ الْقِدْرَ مِنَ النَّارِ وَ لَا الْخُبْزَ مِنَ التَّنُّورِ ثُمَّ قَالَ يَا قَوْمِ قُومُوا إِلَى بَيْتِ جَابِرٍ فَأَتَوْا وَ هُمْ سَبْعُمِائَةِ رَجُلٍ وَ فِي رِوَايَةٍ ثَمَانُمِائَةٍ وَ فِي رِوَايَةٍ أَلْفُ رَجُلٍ فَلَمْ يَكُنْ مَوْضِعُ الْجُلُوسِ فَكَانَ يُشِيرُ إِلَى الْحَائِطِ وَ الْحَائِطُ يَبْعُدُ حَتَّى تَمَكَّنُوا فَجَعَلَ يُطْعِمُهُمْ بِنَفْسِهِ حَتَّى شَبِعُوا وَ لَمْ يَزَلْ يَأْكُلُ وَ يُهْدِي إِلَى قَوْمِنَا أَجْمَعَ فَلَمَّا خَرَجُوا أَتَيْتُ الْقِدْرَ فَإِذَا هُوَ مَمْلُوٌّ وَ التَّنُّورُ مَحْشُوٌّ.

رَوَى أَنَسٌ أَنَّهُ أَرْسَلَنِي أَبُو طَلْحَةَ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله لَمَّا رَأَى فِيهِ أَثَرَ الْجُوعِ فَلَمَّا رَآنِي قَالَ أَرْسَلَكَ أَبُو طَلْحَةَ قُلْتُ نَعَمْ فَقَالَ لِمَنْ مَعَهُ قُومُوا فَقَالَ أَبُو طَلْحَةَ يَا أُمَّ سُلَيْمٍ قَدْ جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِالنَّاسِ وَ لَيْسَ عِنْدَنَا مِنَ الطَّعَامِ مَا نُطْعِمُهُمْ فَقَالَ صلى الله عليه و آله يَا أُمَّ سُلَيْمٍ هَلُمِّي بِمَا عِنْدَكِ فَجَاءَتْ بِأَقْرَاصٍ مِنْ شَعِيرٍ فَأَمَرَ بِهِ فَفُتَّ (۲) وَ عَصَرَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ عُكَّةَ سَمْنٍ فَأَخَذَهَا النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ عَلَى رَأْسِ الثَّرِيدِ وَ كَانَ يَدْعُو بِعَشَرَةٍ عَشَرَةٍ فَأَكَلُوا حَتَّى شَبِعُوا وَ كَانُوا سَبْعِينَ أَوْ ثَمَانِينَ رَجُلًا.

وَ رَوَى أَبُو هُرَيْرَةَ فِي أَصْحَابِ الصُّفَّةِ وَ قَدْ وُضِعَتْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ صَحْفَةٌ فَوَضَعَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله يَدَهُ فِيهَا فَأَكَلُوا وَ بَقِيَتْ مَلْأَى فِيهَا (۳) أَثَرُ الْأَصَابِعِ.

و مثله حديث ثابت البنانى عن أنس فى عرس زينب بنت جحش.

وَ رُوِيَ أَنَّ أُمَّ شَرِيكٍ أَهْدَتْ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله عُكَّةً فِيهَا سَمْنٌ فَأَمَرَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله الْخَادِمَ فَفَرَغَهَا وَ رَدَّهَا خَالِيَةً فَجَاءَتْ أُمُّ شَرِيكٍ وَ وَجَدَتِ الْعُكَّةَ مَلْأَى فَلَمْ تَزَلْ تَأْخُذُ مِنْهَا السَّمْنَ زَمَاناً طَوِيلًا وَ أَبْقَى لَهَا شَرَفاً وَ أَعْطَى صلى الله عليه و آله لِعَجُوزٍ قَصْعَةً فِيهَا عَسَلٌ فَكَانَتْ تَأْكُلُ وَ لَا يَفْنَى فَيَوْماً مِنَ الْأَيَّامِ حَوَّلَتْ مَا كَانَ فِيهَا إِلَى إِنَاءٍ فَفَنِيَ سَرِيعاً فَجَاءَتْ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ أَخْبَرَتْهُ بِذَلِكَ فَقَالَ

۱- فى المصدر: يا رسول اللّه.

۲- فأمر بها ففتت خ ل.

۳- ما فيها خ ل.

صلی الله علیه و آله إِنَّ الْأَوَّلَ كَانَ مِنْ فِعْلِ اللَّهِ وَ صُنْعِهِ وَ الثَّانِيَ كَانَ مِنْ فِعْلِكِ.

وَ قَالَ جَابِرٌ إِنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله يَسْتَطْعِمُهُ فطعمه (فَأَطْعَمَهُ) وَسْقَ شَعِيرٍ فَمَا زَالَ الرَّجُلُ يَأْكُلُ مِنْهُ وَ امْرَأَتُهُ وَ وَصِيفُهُمَا حَتَّى كَالَهُ فَأَتَى النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله فَأَخْبَرَهُ فَقَالَ لَوْ لَمْ تَكِيلُوهُ لَأَكَلْتُمْ مِنْهُ وَ لَقَامَ بِكُمْ.

جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَ الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ وَ سَلَمَةُ بْنُ الْأَكْوَعِ وَ الْمِسْوَرُ بْنُ مَخْرَمَةَ فَلَمَّا نَزَلَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله بِالْحُدَيْبِيَةِ فِي أَلْفٍ وَ خَمْسِمِائَةٍ وَ ذَلِكَ فِي حَرٍّ شَدِيدٍ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا بِهَا مِنْ مَاءٍ وَ الْوَادِي يَابِسٌ وَ قُرَيْشٌ فِي بَلْدَحٍ (۱) فِي مَاءٍ كَثِيرٍ فَدَعَا بِدَلْوٍ مِنْ مَاءٍ فَتَوَضَّأَ مِنَ الدَّلْوِ وَ مَضْمَضَ فَاهُ ثُمَّ مَجَّ فِيهِ وَ أَمَرَ أَنْ يُصَبَّ فِي الْبِئْرِ فَجَاشَتْ فَسَقَيْنَا وَ اسْتَقَيْنَا.

وَ فِي رِوَايَةٍ فَنَزَعَ سَهْماً مِنْ كِنَانَتِهِ فَأَلْقَاهُ فِي الْبِئْرِ فَفَارَتْ بِالْمَاءِ حَتَّى جَعَلُوا يَغْتَرِفُونَ بِأَيْدِيهِمْ مِنْهَا وَ هُمْ جُلُوسٌ عَلَى شَفَتِهَا.

أَبُو عَوَانَةَ وَ أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَّهُ صلی الله علیه و آله أَعْطَى نَاجِيَةَ بْنَ عَمْرٍو نُشَّابَةً وَ أَمَرَ أَنْ يَغْرِزَهَا فِي الْبِئْرِ فَامْتَلَأَ الْبِئْرُ مَاءً فَأَتَتْهُ امْرَأَةٌ وَ أَنْشَأَتْ:

يَا أَيُّهَا الْمَاتِحُ دَلْوِي دُونَكَا*** إِنِّي رَأَيْتُ النَّاسَ يَحْمَدُونَكَا

يُثْنُونَ خَيْراً وَ يُمَجِّدُونَكَا*** أَرْجُوكَ لِلْخَيْرِ كَمَا يَرْجُونَكَا

فَأَجَابَهَا نَاجِيَةُ:

قَدْ عَلِمَتْ جَارِيَةٌ بِمَاتِيَّهْ (۲)*** أَنِّي أَنَا الْمَاتِحُ وَ اسْمِي نَاجِيَهْ

وَ طَعْنَةٌ ذَاتُ رَشَاشٍ وَاهِيَهْ*** طَعَنْتُهَا تَحْتَ صُدُورِ الْعَاتِيَهْ

وَ فِي رِوَايَةٍ أَنَّهُ دَفَعَهَا إِلَى الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ فَقَالَ اغْرِزْ هَذَا السَّهْمَ فِي بَعْضِ قَلْبِ (۳) الْحُدَيْبِيَةِ فَجَاءَتْ قُرَيْشٌ وَ مَعَهُمْ سُهَيْلُ بْنُ عَمْرٍو فَأَشْرَفُوا عَلَى الْقَلِيبِ وَ الْعُيُونُ تَنْبُعُ تَحْتَ السَّهْمِ فَقَالَتْ مَا رَأَيْنَا كَالْيَوْمِ قَطُّ وَ هَذَا مِنْ سِحْرِ مُحَمَّدٍ قَلِيلٌ فَلَمَّا أَمَرَ النَّاسَ بِالرَّحِيلِ قَالَ خُذُوا حَاجَتَكُمْ مِنَ الْمَاءِ ثُمَّ قَالَ لِلْبَرَاءِ اذْهَبْ فَرُدَّ السَّهْمَ فَلَمَّا فَرَغُوا وَ ارْتَحَلُوا

۱- بلدح: واد قبل مكه من جهه المغرب.

۲- فی المصدر: يمانيه و فی سيره ابن هشام: المائح فی الموضعين.

۳- القلب جمع القليب: البئر.

أَخَذَ الْبَرَاءُ السَّهْمَ فَجَفَّ الْمَاءُ كَأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ هُنَاكَ مَاءٌ.

أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَمَرَنِی فِی بَعْضِ غَزَوَاتِهِ وَ قَدْ نَفِدَ الْمَاءُ يَا عَلِيُّ قُمْ وَ ائْتِ بِتَوْرٍ (۱) قَالَ فَأَتَيْتُهُ فَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى وَ يَدِی مَعَهَا فِی التَّوْرِ فَقَالَ انْبُعْ فَنَبَعَ.

وَ فِی رِوَايَهِ سَالِمِ بْنِ أَبِی الْجَعْدِ وَ أَنَسٍ فَجَعَلَ الْمَاءُ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ كَأَنَّهُ الْعُيُونُ فَشَرِبْنَا وَ وَسِعْنَا (۲) وَ ذَلِكَ فِی يَوْمِ الشَّجَرَهِ وَ كَانُوا (۳) فِی أَلْفٍ وَ خَمْسِمِائَهِ رَجُلٍ وَ شَكَا أَصْحَابُهُ صلى الله عليه و آله إِلَيْهِ فِی غَزْوَهِ تَبُوكَ مِنَ الْعَطَشِ فَدَفَعَ سَهْماً إِلَى رَجُلٍ فَقَالَ انْزِلْ فَاغْرِزْهُ فِی الرَّكِيِّ فَفَعَلَ فَفَارَ الْمَاءُ فَطَمَا (۴) إِلَى أَعْلَى الرَّكِيِّ فَارْتَوَى مِنْهُ ثَلَاثُونَ أَلْفَ رَجُلٍ فِی دَوَابِّهِمْ وَ وَضَعَ عليه السلام يَدَهُ تَحْتَ وَشَلٍ بِوَادِی الْمُشَقَّقِ (۵) فَجَعَلَ يَنْصَبُّ فِی يَدَيْهِ فَانْخَرَقَ الْمَاءُ حَتَّى سَمِعَ لَهُ حِسٌّ كَحِسِّ الصَّوَاعِقِ فَشَرِبَ النَّاسُ وَ اسْتَقَوْا حَاجَتَهُمْ مِنْهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَئِنْ بَقِيتُمْ أَوْ بَقِیَ مِنْكُمْ أَحَدٌ لَيَسْمَعَنَّ بِهَذَا الْوَادِی وَ هُوَ أَخْصَبُ مَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَ مَا خَلْفَهُ قِيلَ وَ هُوَ إِلَى الْيَوْمِ كَمَا قَالَهُ صلى الله عليه و آله.

وَ فِی رِوَايَهِ أَبِی قَتَادَهَ كَانَ يَتَفَجَّرُ الْمَاءُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ لَمَّا وَضَعَ يَدَهُ فِيهَا حَتَّى شَرِبَ الْجَيْشُ الْعَظِيمُ وَ سَقَوْا وَ تَزَوَّدُوا فِی غَزْوَهِ بَنِی الْمُصْطَلِقِ.

وَ فِی رِوَايَهِ عَلْقَمَهَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ وَضَعَ يَدَهُ فِی الْإِنَاءِ فَجَعَلَ الْمَاءُ يَفُورُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ فَقَالَ (۶) حَيَّ عَلَى الْوُضُوءِ وَ الْبَرَكَهِ مِنَ اللَّهِ فَتَوَضَّأَ الْقَوْمُ كُلُّهُمْ.

۱- التور: اناء صغير.

۲- فی المصدر: و شبعنا.

۳- خلا المصدر عن لفظه (فی).

۴- طما الماء: ارتفع و ملاء الركی.

۵- المشقق: واد فی طريق تبوك، قال ياقوت فی معجم البلدان: قال ابن إسحاق فی غزوه تبوك: و كان فی الطريق ماء يخرج من وشل ما يروی الراكب و الراكبين و الثلاثه بواد يقال له:

۶- أی هلموا و أقبلوا على الوضوء.

وَ فِی حَدِیثِ أَبِی لَیْلَی شَکَوْنَا إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله مِنَ الْعَطَشِ فَأَمَرَ بِحُفْرَهٍ فَحُفِرَتْ فَوَضَعَ عَلَیْهَا نَطْعاً وَ وَضَعَ یَدَهُ عَلَی النَّطْعِ وَ قَالَ هَلْ مِنْ مَاءٍ فَقَالَ لِصَاحِبِ الْإِدَاوَهِ صُبَّ الْمَاءَ عَلَی کَفِّی وَ اذْکُرِ اسْمَ اللَّهِ فَفَعَلَ فَلَقَدْ رَأَیْتُ الْمَاءَ یَنْبُعُ مِنْ بَیْنِ أَصَابِعِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَتَّی رَوِیَ الْقَوْمُ وَ سَقَوْا رُکَّابَهُمْ وَ شَکَا إِلَیْهِ الْجَیْشُ فِی بَعْضِ غَزَوَاتِهِ فِقْدَانَ الْمَاءِ فَوَضَعَ صلی الله علیه و آله یَدَهُ فِی الْقَدَحِ فَضَاقَ الْقَدَحُ عَنْ یَدِهِ فَقَالَ لِلنَّاسِ اشْرَبُوا فَشَرِبَ الْجَیْشُ وَ أَسْقَوْا وَ تَوَضَّئُوا وَ مَلَئُوا الْمَزَاوِدَ (۱).

مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْکَدِرِ سَمِعْتُ جَابِراً یَقُولُ جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَعُودُنِی وَ أَنَا مَرِیضٌ لَا أَعْقِلُ فَتَوَضَّأَ وَ صَبَّ عَلَیَّ مِنْ وَضُوئِهِ فَعَقَلْتُ الْخَبَرَ وَ شَکَا إِلَیْهِ صلی الله علیه و آله طُفَیْلٌ الْعَامِرِیُّ الْجُذَامَ فَدَعَا بِرَکْوَهٍ ثُمَّ تَفَلَ فِیهَا وَ أَمَرَهُ أَنْ یَغْتَسِلَ بِهِ فَاغْتَسَلَ فَعَادَ صَحِیحاً وَ أَتَاهُ صلی الله علیه و آله حَسَّانُ بْنُ عَمْرٍو الْخُزَاعِیُّ مَجْذُوماً فَدَعَا لَهُ بِمَاءٍ فَتَفَلَ فِیهِ ثُمَّ أَمَرَهُ فَصَبَّهُ عَلَی نَفْسِهِ فَخَرَجَ مِنْ عِلَّتِهِ فَأَسْلَمَ قَوْمُهُ وَ أَتَاهُ صلی الله علیه و آله قَیْسٌ اللَّخْمِیُّ وَ بِهِ بَرَصٌ فَتَفَلَ عَلَیْهِ فَبَرَأَ.

مُحَمَّدُ بْنُ خَاطِبٍ (۲)

انْکَبَّ الْقِدْرُ عَلَی سَاعِدِی فِی الصِّغَرِ فَأَتَتْ بِی أُمِّی إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَتْ فَتَفَلَ فِی فِیَّ وَ مَسَحَ عَلَی ذِرَاعِی وَ جَعَلَ یَقُولُ وَ یَتْفُلُ أَذْهِبِ الْبَأْسَ رَبَّ النَّاسِ وَ اشْفِ أَنْتَ الشَّافِی لَا شَافِیَ إِلَّا أَنْتَ شِفَاءً لَا یُغَادِرُ سُقْماً فَبَرَأَ بِإِذْنِ اللَّهِ.

الْفَائِقُ إِنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله مَسَحَ عَلَی رَأْسِ غُلَامٍ وَ قَالَ عِشْ قَرْناً فَعَاشَ مِائَهً وَ إِنَّ امْرَأَهً أَتَتْهُ صلی الله علیه و آله بِصَبِیٍّ لَهَا لِلتَّبَرُّکِ وَ کَانَتْ بِهِ عَاهَهٌ فَمَسَحَ یَدَهُ عَلَی رَأْسِ الصَّبِیِّ فَاسْتَوَی شَعْرُهُ وَ بَرَأَ دَاؤُهُ.

۱- مناقب آل أبی طالب ۱: ۸۹- ۹۲.

۲- هکذا فی النسخه و المصدر، و الظاهر أنّه مصحف حاطب بالحاء المهمله، و الرجل هو محمّد بن حاطب بن الحارث بن معمر الجمحی الکوفیّ، صحابی صغیر مات سنه ۷۴. راجع التقریب: ۴۴۰.

وَ رَوَى ابْنُ بَطَّهَ أَنَّ الصَّبِيَّ كَانَ الْمُهَلَّبَ وَ بَلَغَ ذَلِکَ أَهْلَ الْيَمَامَهِ فَأَتَتِ امْرَأَهٌ مُسَيْلَمَهَ بِصَبِيٍّ لَهَا فَمَسَحَ رَأْسَهُ فَصَلِعَ وَ بَقِيَ نَسْلُهُ إِلَى يَوْمِنَا هَذَا وَ قُطِعَ يَدُ أَنْصَارِيٍّ وَ هُوَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَتِيكٍ فِي حَرْبِ أُحُدٍ فَأَلْزَقَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ نَفَخَ عَلَيْهِ فَصَارَ كَمَا كَانَ وَ تَفَلَ صلى الله عليه و آله فِي عَيْنِ عَلِيٍّ عليه السلام وَ هُوَ أَرْمَدُ يَوْمَ خَيْبَرَ فَصَحَّ مِنْ وَقْتِهِ وَ فُقِئَ فِي أُحُدٍ عَيْنُ قَتَادَهَ بْنِ رِبْعِيٍّ أَوْ قَتَادَهَ بْنِ النُّعْمَانِ الْأَنْصَارِيِّ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ الْغَوْثَ الْغَوْثَ فَأَخَذَهَا بِيَدِهِ فَرَدَّهَا مَكَانَهَا فَكَانَتْ أَصَحَّهُمَا وَ كَانَتْ تَعْتَلُّ الْبَاقِيَهُ وَ لَا تَعْتَلُّ الْمَرْدُودَهُ فَلُقِّبَ ذَا الْعَيْنَيْنِ أَيْ لَهُ عَيْنَانِ مَكَانَ الْوَاحِدَهِ فَقَالَ الْخِرْنِقُ الْأَوْسِيُ:

وَ مِنَّا الَّذِي سَالَتْ عَلَى الْخَدِّ عَيْنُهُ*** فَرُدَّتْ بِكَفِّ الْمُصْطَفَى أَحْسَنَ الرَّدِّ

فَعَادَتْ كَمَا كَانَتْ لِأَحْسَنِ حَالِهَا*** فَيَا طِيبُ مَا عَيْنِي وَ يَا طِيبُ مَا يَدِي

وَ أُصِيبَتْ رِجْلُ بَعْضِ أَصْحَابِهِ فَمَسَحَهَا بِيَدِهِ فَبَرَأَتْ مِنْ حِينِهَا وَ أَصَابَ مُحَمَّدَ بْنَ مَسْلَمَهَ يَوْمَ قَتَلَ كَعْبَ بْنَ الْأَشْرَفِ مِثْلُ ذَلِکَ فِي عَيْنَيْ رُكْبَتَيْهِ (١) فَمَسَحَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِيَدِهِ فَلَمْ تَبِنْ مِنْ أُخْتِهَا وَ أَصَابَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أُنَيْسٍ مِثْلُ ذَلِکَ فِي عَيْنِهِ فَمَسَحَهَا فَمَا عُرِفَتْ مِنَ الْأُخْرَى.

عُرْوَهُ بْنُ الزُّبَيْرِ عَنْ زُهْرَهَ قَالَ: أَسْلَمَتْ فَأُصِيبَ بَصَرُهَا فَقَالُوا لَهَا أَصَابَكِ اللَّاتُ وَ الْعُزَّى فَرَدَّ صلى الله عليه و آله عَلَيْهَا بَصَرَهَا فَقَالَتْ قُرَيْشٌ لَوْ كَانَ مَا جَاءَ مُحَمَّدٌ خَيْراً مَا سَبَقَتْنَا إِلَيْهِ زُهْرَهُ فَنَزَلَ وَ قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كانَ خَيْراً ما سَبَقُونا إِلَيْهِ الْآيَهَ (٢).

وَ أَنْفَذَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَتِيكٍ إِلَى حِصْنِ أَبِي رَافِعٍ الْيَهُودِيِّ فَدَخَلَ عَلَيْهِ بَغْتَهً فَإِذَا أَبُو رَافِعٍ فِي بَيْتٍ مُظْلِمٍ لَا يُدْرَى أَيْنَ هُوَ فَقَالَ أَيَا رَافِعٍ قَالَ مَنْ هَذَا فَأَهْوَى نَحْوَ الصَّوْتِ فَضَرَبَهُ ضَرْبَهً وَ خَرَجَ فَصَاحَ أَبُو رَافِعٍ ثُمَّ دَخَلَ عَلَيْهِ فَقَالَ مَا هَذَا الصَّوْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ

١- احدى عينى ركبتيه ظ.

٢- الأحقاف: ١١.

فَقَالَ إِنَّ رَجُلًا فِی الْبَیْتِ ضَرَبَنِی فَضَرَبَهُ ضَرْبَهً أُخْرَی فَکَانَ یَنْزِلُ فَانْکَسَرَ سَاقُهُ فَعَصَبَهَا فَلَمَّا انْتَهَی إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَحَدَّثَهُ قَالَ ابْسُطْ رِجْلَکَ فَبَسَطَهَا فَمَسَحَهَا فَبَرَأَتْ.

وَ رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله تَفَلَ فِی بِئْرٍ مُعَطَّلَهٍ فَفَاضَتْ حَتَّی سُقِیَ مِنْهَا بِغَیْرِ دَلْوٍ وَ لَا رِشَاءٍ (۱) وَ کَانَتِ امْرَأَهٌ مُتَبَرِّزَهً وَ فِیهَا وَقَاحَهٌ فَرَأَتْ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَأْکُلُ فَسَأَلَتْ لُقْمَهً مِنْ فَلْقٍ (۲) فِیهِ فَأَعْطَاهَا فَصَارَتْ ذَاتَ حَیَاءٍ بَعْدَ ذَلِکَ وَ مَسَحَ صلی الله علیه و آله ضَرْعَ شَاهٍ حَائِلٍ لَا لَبَنَ لَهَا فَدَرَّتْ فَکَانَ ذَلِکَ سَبَبَ إِسْلَامِ ابْنِ مَسْعُودٍ.

أَمَالِی الْحَاکِمِ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله کَانَ یَوْماً قَائِظاً فَلَمَّا انْتَبَهَ مِنْ نَوْمِهِ دَعَا بِمَاءٍ فَغَسَلَ یَدَیْهِ ثُمَّ مَضْمَضَ مَاءً وَ مَجَّهُ إِلَی عَوْسَجَهٍ فَأَصْبَحُوا وَ قَدْ غَلُظَتِ الْعَوْسَجَهُ وَ أَثْمَرَتْ وَ أَیْنَعَتْ بِثَمَرٍ أَعْظَمِ مَا یَکُونُ فِی لَوْنِ الْوَرْسِ وَ رَائِحَهِ الْعَنْبَرِ وَ طَعْمِ الشَّهْدِ وَ اللَّهِ مَا أَکَلَ مِنْهَا جَائِعٌ إِلَّا شَبِعَ وَ لَا ظَمْآنُ إِلَّا رَوِیَ وَ لَا سَقِیمٌ إِلَّا بَرَأَ وَ لَا أَکَلَ مِنْ وَرَقِهَا حَیَوَانٌ إِلَّا دَرَّ لَبَنُهَا وَ کَانَ النَّاسُ یَسْتَشْفُونَ مِنْ وَرَقِهَا وَ کَانَ یَقُومُ مَقَامَ الطَّعَامِ وَ الشَّرَابِ وَ رَأَیْنَا النَّمَاءَ وَ الْبَرَکَهَ فِی أَمْوَالِنَا فَلَمْ یَزَلْ کَذَلِکَ حَتَّی أَصْبَحْنَا ذَاتَ یَوْمٍ وَ قَدْ تَسَاقَطَ ثَمَرُهَا وَ صَفِرَ (۳) وَرَقُهَا فَإِذَا قُبِضَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَکَانَتْ بَعْدَ ذَلِکَ تُثْمِرُ دُونَهُ فِی الطَّعْمِ وَ الْعِظَمِ وَ الرَّائِحَهِ وَ أَقَامَتْ عَلَی ذَلِکَ ثَلَاثِینَ سَنَهً فَأَصْبَحْنَا یَوْماً وَ قَدْ ذَهَبَتْ نَضَارَهُ عِیدَانِهَا فَإِذَا قُتِلَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام فَمَا أَثْمَرَتْ بَعْدَ ذَلِکَ قَلِیلًا وَ لَا کَثِیراً فَأَقَامَتْ بَعْدَ ذَلِکَ مُدَّهً طَوِیلَهً ثُمَّ أَصْبَحْنَا وَ إِذَا بِهَا قَدْ نَبَعَ مِنْ سَاقِهَا دَمٌ عَبِیطٌ وَ وَرَقُهَا ذَابِلٌ (۴) یَقْطُرُ مَاءً کَمَاءِ اللَّحْمِ فَإِذاً قُتِلَ الْحُسَیْنُ علیه السلام.

أَمَالِی الطُّوسِیِّ عَنْ زَیْدِ بْنِ أَرْقَمَ فِی خَبَرٍ طَوِیلٍ إِنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله أَصْبَحَ طَاوِیاً فَأَتَی فَاطِمَهَ علیها السلام فَرَأَی الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ یَبْکِیَانِ مِنَ الْجُوعِ وَ جَعَلَ یَزُقُّهُمَا

۱- الرشاء: الحبل.

۲- أی من وسط فیه.

۳- استظهر المصنّف فی الهامش أن الصحیح: اصفر. أقول: فی المصدر: و صغر ورقها.

۴- ذبل النبات قل ماؤه و ذهبت نضارته.

بِرِيقِهِ حَتَّى شَبِعَا وَ نَامَا فَذَهَبَ مَعَ عَلِيٍّ علیه السلام إِلَى دَارِ أَبِي الْهَيْثَمِ فَقَالَ مَرْحَباً بِرَسُولِ اللَّهِ مَا كُنْتُ أَحِبُّ أَنْ تَأْتِيَنِي وَ أَصْحَابَكَ إِلَّا وَ عِنْدِي شَيْ ءٌ وَ كَانَ لِي شَيْ ءٌ فَفَرَّقْتُهُ فِي الْجِيرَانِ فَقَالَ أَوْصَانِي جِبْرِيلُ بِالْجَارِ حَتَّى حَسِبْتُ أَنَّهُ سَيُوَرِّثُهُ قَالَ فَنَظَرَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله إِلَى نَخْلَةٍ فِي جَانِبِ الدَّارِ فَقَالَ يَا أَبَا الْهَيْثَمِ تَأْذَنُ فِي هَذِهِ النَّخْلَةِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ لَفَحْلٌ وَ مَا حَمَلَ شَيْئاً قَطُّ شَأْنَكَ بِهِ فَقَالَ يَا عَلِيُّ ائْتِنِي بِقَدَحِ مَاءٍ فَشَرِبَ مِنْهُ ثُمَّ مَجَّ فِيهِ ثُمَّ رَشَّ عَلَى النَّخْلَةِ فَتَمَلَّتْ أَعْذَاقاً مِنْ بُسْرٍ وَ رُطَبٍ مَا شِئْنَا فَقَالَ ابْدَءُوا بِالْجِيرَانِ فَأَكَلْنَا وَ شَرِبْنَا مَاءً بَارِداً حَتَّى رَوِينَا فَقَالَ يَا عَلِيُّ هَذَا مِنَ النَّعِيمِ الَّذِي يُسْأَلُونَ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَا عَلِيُّ تَزَوَّدْ لِمَنْ وَرَاكَ لِفَاطِمَةَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ قَالَ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ النَّخْلَةُ عِنْدَنَا نُسَمِّيهَا نَخْلَةَ الْجِيرَانِ حَتَّى قَطَعَهَا يَزِيدُ عَامَ الْحَرَّةِ (۱).

**[ترجمه]مناقب: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم عمرهٔ دختر رواحه را دید که در روز حفر خندق چند خرما را برای پدرش می‌برد. فرمود: خرماها را در دست من بگذار. سپس آن‌ها را بر روی تکه پوستی گذاشت. پس بر تعداد خرما افزوده می‌شد تا جایی که هزار مرد از آن خوردند.

و در همین کتاب حدیث علی بن ابی طالب علیه السلام آمده که هنگام بیعت عشیره، دنده‌ای را برای او پخت.

ص: ۳۵

بخاری از جابر انصاری در حدیث حفر خندق روایت کرده است: هنگامی که ضعف پیامبر را مشاهده کردم بزغاله‌ای را طبخ کردم و یک صاع جو را نان کردم و به رسول خدا گفتم: با فلان و فلان چیز منت بنه و مهمان من شو. فرمود: دیگ را از بالای آتش برندار و نان را از تنور بیرون نیاور. سپس فرمود: ای مردم به خانه جابر بیائید. آنان آمدند در حالی که شمارشان به هفتصد نفر می‌رسید. و در روایتی دیگر هشصد نفر و در روایتی هزار نفر ذکر شده است. و جای برای نشستن باقی نمانده بود. پیامبر به دیوار اشاره کرد و دیوار دور شد تا اینکه جا برای نشستن مردم بازد شد و آن حضرت خود شروع به غذا دادن آنان کرد تا همه سیر شدند و همواره خود می‌خورد و به همه قوم ما هدیه می‌داد. هنگامی که مهمانان بیرون رفتند بر بالای دیگ رفتم و دیدم که دیگ پُر از غذا، و تنور پر از نان بود.

انس روایت کرده که ابوطلحه، زمانی که اثر گرسنگی را در پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم دید مرا به نزد آن حضرت فرستاد. هنگامی که پیامبر مرا دید فرمود: ابوطلحه تو را فرستاده است؟ گفتم: آری. پس به همه همراهانش فرمود: برخیزید. ابوطلحه گفت: ای ام سلیم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم با مردم می‌آید و ما غذایی نداریم که آنان را اطعام کنیم. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: ای ام سلیم هر چه داری بیاور. پس او چند قرص جو پیش‌آورد. پیامبر بدان امر کرد پس ریز ریز شد و ام سلیم خیک روغنی را فشرد و پیامبر آن را گرفت سپس دستش را بر سر نان و آب گوشت گذاشت و ده نفر ده نفر صدا می‌کرد آنان آمدند و خوردند تا سیر شدند و شمار آن‌ها هفتاد تا هشتاد مرد بودند.

ابوهریره در باره اصحاب صفه روایت کرده است: من در مقابل آنان کاسه‌ای گذاشتم پس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم دستش را بر روی کاسه گذاشت و آنان از آن خوردند و کاسه همچنان پر بود و اثر انگشتان آنان به جا مانده بود.

و مانند این حدیث را ثابت بنانی از انس در عروسی زینب دختر جحش روایت کرده است.

و روایت شده که ام شریک ظرفی روغن به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم هدیه کرد. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم له خدمتکار امر کرد و او ظرف روغن را خالی کرد و بازگرداند. ام شریک آمد و ظرف روغن را پرُ یافت و برای زمانی طولانی از آن، روغن می‌گرفت و این کار پیامبر برای او افتخاری به جای نهاد.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم کاسه‌ای عسل به پیرزنی بخشید و او پیوسته می‌خورد و تمام نمی‌شد. یکی از روزها آنچه در کاسه بود به ظرفی تبدیل شد و زود تمام شد. پیرزن نزد پیامبر آمد و آن حضرت را از مسأله با خبر کرد. پیامبرصلی الله علیه و آله و سلم فرمود:

ص: ۳۶

کار اول، کار خداوند و کار دوم، نتیجه و دستاور کار خودت بود.

جابر گوید: مردی نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمد و از آن حضرت طعام خواست و پیامبر به او یک وسق (شصت پیمام) غذا داد. آن شخص و همسرش و خدمتکارش از آن می‌خوردند تا اینکه آن را وزن کردند. نزد پیامبر آمده و آن حضرت را از کارش با خبر کرد. پیامبر فرمود: اگر آن را وزن نمی‌کردید، از آن می‌خوردید و همچنان برای شما می‌ماند.

جابر بن عبدالله و براء بن عازب و سلمه بن اکوع و مسور بن مخرمه روایت کرده‌اند: زمانی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم با هزار و پانصد سپاه در گرمای شدید به حدیبیه آمد. گفتند: ای رسول خدا آبی نیست و وادی خشک شده و قریش در بلدح آب فراوانی دارند. پیامبر دلوی از آب خواست. پس از آن دلو وضو گرفت و با دهان مضمضه کرد سپس در دهانش برگردانید و امر فرمود که در چاه بریزند. پس چاه فوران کرد و ما سیراب شدیم و از آب آن برای ذخیره برداشتیم.

در روایتی اینگونه آمده است: تیری از تیردانش بیرون آورد و در چاه انداخت و آب چاه فوران کرد در حالی که بر لبه چاه نشسته بودند، با دستانشان از آب بر می‌داشتند.

ابوعوانه و ابوهریره روایت کرده‌اند که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم تیری به ناجیه بن عمرو داد و امر فرمود که در چاه فرو کند. پس چاه پر از آب شد. زنی به نزد پیامبر آمد و اینگونه سرود:

ای کسی که آب از چاه می‌کشی، دلوم را بگیر. من مردم را دیدم که تو را ستایش می‌گویند.

به خوبی تو را تمجید و ثنا می‌گویند. من نیز همانگونه که آنان به تو امید دارند، به تو امید دارم.

ناجیه اینگونه او را پاسخ گفت:

من کنیزی را با آب دیدم. همانا من کسی هستم که آب می‌کشم و اسمم ناجیه است.

و ضربه‌ای ضعیفی که آب‌دار بود در زیر سینه‌های سرکش زدم.

در روایت دیگر آمده است که پیامبر آن تیر را به عازب داد و فرمود: این تیر را در یکی از چاه‌های حدیبیه فرو ببر. قریش آمدند در حالی که سهیل بن عمرو همراهشان بود و بر چاه مشرف شدند در حالی که چشمه‌ها در زیر تیر می‌جوشید. پس قریش گفتند: ما چیزی که امروز دیدیم را هرگز ندیده‌ایم و این گوشه‌ای از سحر و جادوی محمد است. هنگامی که به مردم فرمان کوچ داد فرمود: هر چه نیاز دارید از آب بردارید و سپس به براء فرمود: برو و تیر را برگردان. چون از آن کار فارغ شده و کوچ کردند

ص: ۳۷

براء تیر را برداست و آب خشکید گویی اصلا در آنجا آبی نبوده است.

امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله در یکی از غزوه‌هایش در حالی که آب تمام شده بود به من امر فرمود: ای علی برخیز و ظرف کوچکی بیاور. گوید: نزد آن حضرت رفتم و ایشان دست راستش را در ظرف گذاشت و دست من نیز با دست پیامبر بود. سپس فرمود: بجوش، و آب جوشید.

در روایت سالم بن ابی جعد و انس آمده است: آب از میان انگشتان آن حضرت بیرون می‌آمد گویی چشمه‌هایی بود. ما نوشیدیم و سیراب شدیم و این ماجرا در روز شجره بود و آنان هزار و پانصد نفر بودند.

اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در غزوه تبوک از شدت تشنگی نزد آن حضرت شکایت کردند. پیامبر تیری به یک نفر داد و فرمود: برو پایین و در چاه فرو کن. او این کار را انجام داد و آب فوران کرد و به بالای چاه آمد و سی هزار نفر با چهارپایانشان از آن سیراب شدند.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم دستش را در زیر آبی در دامنه کوهی در دره مشقق قرار داد. پس آب از دستان آن حضرت می‌ریخت و آب به شدت سرازیر می‌شد تا جایی که نوا و صدائی همچون صدای آذرخش از آن شنیده شد. پس مردم نوشیدند و نیازشان را از آن برداشتند. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: اگر شما باقی بمانید یا یکی از شما زنده بماند یقینا خواهد شنید که این درّه از دره‌های پیش و پس از خود حاصلخیزتر است. گفته شده: آن دره تا به امروز همانگونه بود که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود.

در روایت ابو قتاده اینگونه آمده است: آنگاه که پیامبر دستش را در آن گذاشت آب از میان انشگتان آن حضرت فوران می... کرد تا جایی که لشکر بزرگ از آن نوشیدند و سیراب شدند و برای غزوه بنی مصطلق از آن توشه برداشتند.

در روایت علقمه بن عبدالله آمده است: آن حضرت دستش را در ظرف گذاشت و آب شروع به جوشیدن از میان انگشتان او کرد. و فرمود: بشتابید برای وضو، و برکت از آنِ خداوند است. پس همه مردم وضو گرفتند.

ص: ۳۸

در حدیث ابولیلی اینگونه ذکر شده است: از تشنگی نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم شکایت بردیم. ایشان دستور داد

حفره‌ای حفر کنند. حفره حفر شد و پیامبر بر آن پوستینی قرار داد و دستش را بر آن گذاشت و فرمود: آیا آبی هست؟ پس به کسی که ظرف در دست داشت فرمود: بسم الله بگو و آب بر روی دستم بریز. او انجام داد و دیدم که آب از میان انگشتان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می‌جوشید تا جایی که مردم سیراب شده و به ستورانشان آب دادند.

در یکی از غزوه‌ها لشکریان از نبود آب به نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم شکایت بردند. پس پیامبر دستش را در کاسه گذاشت، کاسه از (آب) دست پیامبر به تنگ آمد. پس به مردم فرمود: بنوشید. لشکریان نوشیدند و سیراب شده و وضو گرفتند و توشه‌دان‌ها را پُر کردند. -. مناقب آل ابی طالب ۱ : ۸۹ - ۹۲ -

محمد بن منکدر گوید: از جابر شنیدیم که می‌گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در حالی که من مریض بودم و هوشیار نبودم به عیادت من آمد و وضو گرفت و از آبِ وضویش بر من ریخت. و من هشیار شدم. بخشی از حدیث.

طفیل عامری از بیماری جذام به نزد آن حضرت شکایت برد. پیامبر ظرفی طلبید سپس از آب دهانش در آن ریخت و امر فرمود که بدان غسل کند. او غسل کرد و سلامتی‌اش را بازیافت.

حسان بن عمرو خزاعی در حالی که جذام گرفته بود به نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمد. پیامبر کمی آب برای او خواست و در آن، آب دهان ریخت سپس به او امر فرمود که بر خود بریزد. او آب را بر روی خود ریخت و از بیماریش نجات یافت و قومش اسلام آوردند.

قیس لخمی در حالی که بیماری پیسی گرفته بود به نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمد و آن حضرت از آب دهانش بر وی ریخت و او از بیماری بهبودی یافت.

محمد بن خاطب گوید: دیگ آب جوش در کودکی‌ام بر بازویم ریخت. مادرم مرا نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آورد. مادرم گوید: پیامبر در دهانم آب دهان ریخت و بازویم را مسح کرد و در حالی که آب دهان می‌ریخت می‌فرمود: «ای پروردگار مردم، سختی را بزدای! و شفا بده که تو شفا دهنده‌ای و هیچ شفا دهنده‌ای جز تو نیست، شفائی که هیچ گونه بیماری را باقی نگذارد.» پس به اذن خدا بهبودی یافت.

فائق گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم سر کودک خردسالی را مسح کرد و فرمود: یک قرن زندگی کن. پس او صد سال زیست.

زنی فرزندش را نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم تا او را تبرک کند و آن کودک، موهای زائد داشت. پس پیامبر با دستش سر آن کودک را مسح کرد و موی سرش صاف شد و بیماریش بهبود یافت.

ص: ۳۹

ابن بطه روایت کرده که آن کودک مهلّب بود و این خبر به اهل یمامه رسید. پس زنی کودکی را نزد مسیلمه کذاب برد و او سرش را مسح کرد و کودک کچل شد و نسل او تا به امروز همینگونه هستند.

دست شخصی انصاری به نام عبدالله بن عتیک در جنگ احد قطع شد. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم دستش را چسبانید و بر او دمید و به صورت اولش درآمد.

و آن حضرت در چشم علی علیه السلام در حالی که در روز خیبر چشم درد داشت، آب دهان ریخت و بی‌درنگ سلامتی‌اش را بازیافت.

در نبرد احد چشم قتادهٔ بن ربعی یا قتادهٔ بن نعمان انصاری از کاسه در آمد. پس گفت: ای رسول خدا به فریادم برس. پیامبر چشم را با دستش گرفت و آن را به حال اول برگداند و از چشم دیگرش سالم‌تر شد. چشم مانده بیمار می‌شد اما چشمی که به وسیله پیامبر بهبود یافته بود عیب و بیماری پیدا نمی‌کرد. پس به صاحب دو چشم ملقب شد، یعنی جای آن یک چشم دو چشم دارد. خورنق اوسی سروده است:

از میان ما کسی است که چشمش بر صورتش افتاد. پس به وسیله مصطفی به بهترین حالت برگردانده شد.

به حال اول و بهترین حالتش بازگردانده شد پس خوشا به حال چشمم و خوشا به حال دستم.

پای یکی از اصحاب آن حضرت زخمی شد و پیامبر با دستش آن را مسح کرد و در همان حال و بلافاصله بهبودی یافت.

سر زانوی محمد بن مسلمه در روزی که کعب بن اشرف کشته شد آسیب دید. پس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم با دستش او را مسح کرد و از دیگر سر زانویش تشخیص داده نمی‌شد.

عبدالله بن انیس هم جراحتی در چشم یافت که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم دست بر آن مالید به نحوی که از چشم دیگرش تشخیص داده نمی‌شد.

عروه بن زبیر از زهره نقل کرده که گوید: او اسلام آورد و چشمش آسیب دید. به او گفتند: لات و عزّی به تو آسیب رساندند. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم چشمش را به حال اول بازگرداند. پس قریش گفتند: اگر آنچه محمد آورده خوب بود، زهره پیش از ما بدان تمایل پیدا نمی‌کرد. پس این آیه نازل شد: «وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَّا سَبَقُونَا إِلَيْهِ» - . احقاف / ۱۱ - {و کسانی که کافر شدند، به آنان که گرویده اند گفتند: «اگر [این دین] خوب بود، بر ما بِدان پیشی نمی گرفتند.}

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم عبدالله بن عتیک را به سوی قلعه ابو رافع یهودی فرستاد. به صورت ناگهانی بر او وارد شد در حالی که ابورافع در خانه‌ای تاریک بود و نمی‌دانست او کیست. گفت: ای ابا رافع! گفت: کیستی؟ پس به سمت صدا جهید و بر او ضربه‌ای وارد کرد و بیرون رفت. ابورافع فریاد زد. سپس بر او وارد شد و گفت: ای ابا رافع چرا فریاد کشیدی؟

ص: ۴۰

گفت: مردی در خانه مرا زد. پس ضربه‌ای دیگر بر او وارد کرد و او پایین می‌آمد که ساقش شکست، پس پایش را در چیزی

پیچاند. هنگامی که نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم رسید. با او سخن گفت و فرمود: پایت را دراز کن. او پایش را دراز کرد و پیامبر دست بر آن مالید و بهبود یافت.

روایت شده که پیامبر در چاهی بی‌آب آب دهان ریخت و چاه جوشید تا جایی که بدون استفاده از دلو و طناب از آن می... نوشیدند.

زنی پر رو و بی‌نزاکت بود، این زن رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را دید که چیزی می‌خورد. زن لقمه‌ای از وسط دهان پیامبر خواست. پیامبر به او داد و پس از آن ماجرا آن زن داری شرم و حیا شد.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بر پستان گوسفندی که نازا و بی‌شیر بود دست مالید، پس شیر از پستان گوسفند سرازیر شد و این ماجرا سبب شد این مسعود ایمان بیاورد.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در روزی گرم هنگامی که از خواب بیدار شد مقداری آب طلبید. دستش را در آب شست سپس مضمضه کرد و آب دهانش را بر روی درخت تمشکی ریخت. صبح کردند در حالی که آن درخت تمشک ضخیم شد و ثمر داد و میوه‌هایی رسیده‌ای داد که رنگ (درخت) ورس و بوی عنبر و طعم شهد به پای آن نمی‌رسید. سوگند به خدا گرسنه‌ای از آن نمی‌خورد مگر اینکه سیر می‌شد و تشنه‌ای از آن نمی‌نوشید مگر اینکه سیراب می‌شد و هیچ مریضی از آن تناول نمی‌کرد جز اینکه بهبودی می‌یافت و هیچ حیوانی از برگ آن تغذیه نمی‌کرد مگر اینکه شیرش سرازیر می‌شد و مردم از برگ آن شفا می‌خواستند و به عنوان خوراک و نوشیدنی استفاده می‌شد و در اموالمان رشد و برکت یافتیم. پیوسته بر همین منوال بود تا اینکه یک روز صبح میوه‌های آن بر زمین افتاده بود و رنگش زرد شده بود. هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم قبض روح شد کیفیت میوه‌های آن درخت در بزرگی و مزه و بو پایین‌تر آمده بود و سی سال بر وفات حضرت سپری شد و روزی صبح کردیم در حالی که شادابی و سرزندگی شاخه‌های درخت از بین رفته بود. و چون امیرالمؤمنین شهید شد پس از آن دیگر هیچ میوه‌ای نه کم نه زیاد، نداد. مدت زمانی طولانی پس از آن سپری شد و صبح کردیم و دیدیم از ساق آن خون تازه جوشیده و برگ‌هایش خشک شده و آبی همچون آبِ گوشت از آن می‌چکد و در این هنگام بود که امام حسین علیه السلام شهید شد.

امالی طوسی: زید بن ارقم در ضمن روایتی طولانی نقل کرده است: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم گرسنه شد. پس فاطمه علیها السلام حسن و حسین را دید که از گرسنگی گریه می‌کنند و پیامبر از آب دهانش در دهان آن‌ها

ص: ۴۱

گذاشت تا اینکه سیر شدند و به خواب رفتند. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به همراه علی علیه السلام به خانه ابن هیثم رفت. او گفت: ای رسول خدا خوش آمدید چقدر دوست داشتم تو و یارانت به نزد من بیائید اما غذایئ داشتم و در میان همسایگانم توزیع کردم. فرمود: جبرئیل مرا به امر همسایه سفارش کرد تا جایی که گمان کردم همسایه از من ارث می‌برد. گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به درخت نخلی در کنار خانه نگریست و فرمود: ای ابا هیثم در باره این درخت اجازه می‌دهی؟

گفت: ای رسول خدا این درخت بی‌ثمر است و هرگز میوه‌ای نداده است. هر چه می‌خواهی با آن بکن. فرمود: ای علی کاسه‌ای آب برایم بیاور. پیامبر از آن نوشید و آب دهانش را در کاسه ریخت سپس بر درخت نخل ریخت و آن درخت پر از شاخه‌های خرما نورس و رسیده شد و به هر اندازه‌ای بود که می‌خواستیم. فرمود: ابتدا به همسایگان بدهید. ما خوردیم و آب خنکی نوشیدیم تا اینکه سیر شدیم. پس پیامبر فرمود: ای علی این از نعمت‌هایی است که در روز قیامت از آن بازخواست می‌کنند، ای علی برای خانواده‌ات فاطمه و حسن و حسین از آن بردادر. گوید: آن نخل همواره در نزد ما بود و ما آن را «نخل همسایه‌ها» می‌نامیدیم تا اینکه یزید در عام الحرهٔ آن را قطع کرد. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۱۰۱ - ۱۰۵ -

**[ترجمه]

ایضاح

فت الشیء كسره و بلدح بفتح الباء و الدال و سكون اللام اسم موضع بالحجاز قرب مكه و قال الجوهری و من أمثالهم فی التحزن بالأقارب.

لكن علی بلدح قوم عجفی.

قاله بیهس الملقب بنعامه لما رأی قوما فی خصب و أهله فی شده و قال الماتح المستقی و قال قاظ بالمكان و تقیظ به إذا أقام به فی الصیف و الطوی الجوع.

قوله فتملت أصله تملأت بمعنی امتلأت فخفف.

**[ترجمه]فتّ الشیء: یعنی آن چیز را شکست. بلدح با فتحه باء و دال و سکون لام اسم مکانی در حجاز در نزدیکی مکه است. جوهری گوید: از جمله مثل‌های که در باره اظهار حزن به نزدیکان گویند این مثل است:

«لكن علی بلدح قوم عجفی»: بر بلدح قومی خشک هستند.

این جمله را شخصی به نام بیهس ملقب به شترمرغ گفت زمانی که قومی را دید که در حاصلخیزی و رفاه به سر می‌برد و اهل او در سختی هستند. و گوید: الماتح شخصی است که آب از چاه می‌کشد. و گوید: قاظ بالمكان و تقیظ به: زمانی است که در مکانی در تابستان اقامت کند. «الطوی» به معنای گرسنگی است.

سخن او: «فتملّت» اصل آن تملّأت به معنای امتلأت بوده که مخفف شده است.

**[ترجمه]

قب، المناقب لابن شهرآشوب الْبُخَارِيُّ أَنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله قَالَ لِمَدْيُونٍ مَرَّ عَلَيْهِ وَ الدَّيَّانُ يَطْلُبُونَهُ بِالدُّيُونِ صُفَّ تَمْرَكَ كُلَّ شَيْ ءٍ عَلَى حِدَتِهِ ثُمَّ جَاءَ فَقَعَدَ عَلَيْهِ وَ كَالَ لِكُلِّ رَجُلٍ حَتَّى اسْتَوْفَى وَ بَقِيَ التَّمْرُ كَمَا هُوَ كَأَنْ لَمْ يُمَسَّ وَ أَتَى عَامِرُ بْنُ كُرَيْزٍ يَوْمَ الْفَتْحِ رَسُولَ اللَّهِ بِابْنِهِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ وَ هُوَ ابْنُ خَمْسٍ أَوْ سِتٍّ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ حَنِّكْهُ فَقَالَ إِنَّ مِثْلَهُ لَا يُحَنَّكُ وَ أَخَذَهُ وَ تَفَلَ فِي فِيهِ فَجَعَلَ يَتَسَوَّغُ رِيقَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ يَتَلَمَّظُهُ فَقَالَ صلی الله علیه و آله إِنَّهُ لَمُسْتَقِي فَكَانَ لَا يُعَالِجُ أَرْضاً إِلَّا ظَهَرَ لَهُ الْمَاءُ وَ لَهُ سَقَايَاتٌ مَعْرُوفَةٌ وَ لَهُ النَّبَّاجُ وَ الْجُحْفَةُ وَ بُسْتَانُ ابْنِ عَامِرٍ.

وَ فِي مُسْلِمٍ عَنْ جَابِرٍ أَنَّ أُمَّ مَالِكٍ كَانَتْ تُهْدِي إِلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فِي عُكَّةٍ لَهَا سَمْناً

۱- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۰۱- ۱۰۵.

فَيَأْتِيهَا بَنُوهَا فَيَسْأَلُونَ الْأُدَمَ وَ لَيْسَ عِنْدَهُمْ شَيْ ءٌ فَتَعَمَّدَ إِلَى الَّذِي كَانَتْ تُهْدِي فِيهِ لِلنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَتَجِدُ فِيهَا سَمْناً فَمَا زَالَ تُقِيمُ لَهَا أُدَمُ بَيْتِهَا حَتَّى عَصَرَتْهُ (۱) فَأَتَتِ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ عَصَرْتِيهَا قَالَتْ نَعَمْ قَالَ لَوْ تَرَكْتِيهَا مَا زَالَ مُقِيماً (۲).

**[ترجمه]مناقب: پیامبر صلى الله علیه و آله و سلم به شخص بدهکاری که بر او گذر کرد و طلبکار بدهی‌هایش را از او طلب می‌کرد فرمود: خرمایت را به صف قرار ده به گونه‌ای که هر چیز در مکانش قرار بگیرد. سپس آمد و بر آن نشست و او برای هر شخصی پیمانه گرفت تا اینکه حقشان را کامل گرفتند و خرما باقی ماند گویی کسی بدان دست نزده است.

عامر بن کریز در روز فتح، پسرش عبدالله بن عامر را که پنج یا شش ساله بود به نزد رسول خدا صلى الله علیه و آله و سلم آورد و گفت: ای رسول خدا او را تربیت کن. فرمود: اینچنین فرزندی تربیت نمی‌شود، و او را گرفت و در دهانش آب دهان ریخت. کودک آب دهان رسول خدا را چشید و مزه کرد. پس پیامبر فرمود: او سیراب کننده خواهد بود. پس آن کودک بر زمینی پا نمی‌نهاد مگر اینکه آب برایش آشکار می‌شد و او آبگاه‌های معروفی داشت و نباح و جحفه و بستان ابن عامر از آنِ اوست.

در مسلم آمده است: جابر روایت کرده که ام مالک ظرفی از روغن را به پیامبر هدیه داد. پسرانش به نزد او آمده

ص: ۴۲

و نان خورش خواستند اما غذائی در نزدشان نبود. ام مالک به سراغ ظرفی رفت که در آن به پیامبر روغن هدیه داده بود و در آن روغن یافت. و پیوسته از آن نان خورش درست می‌کرد تا اینکه آن را عصیر کرد. پس نزد پیامبر صلى الله علیه و آله و سلم آمد و آن حضرت به وی فرمود: آن را عصیر کردی؟ گفت: آری. فرمود: اگر آن را ترک می‌کردی پیوسته برایت باقی می‌ماند. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۱۱۷ ، ۱۱۸، ۱۲۱. -

**[ترجمه]

بیان

لمظ و تلمظ تتبع بلسانه بقیه الطعام فی فمه أو أخرج لسانه فمسح به شفتیه.

**[ترجمه]لمظ و تلمّظ: یعنی با زبانش باقی مانده غذا را در دهانش لیسید، یا زبانش را بیرون آورد و به لب‌هایش مالید.

**[ترجمه]

«۳۰»

عم، إعلام الورى مِنْ مُعْجِزَاتِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله حَدِيثُ شَاةِ أُمِّ مَعْبَدٍ وَ ذَلِكَ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله لَمَّا هَاجَرَ مِنْ مَكَّةَ وَ مَعَهُ أَبُو بَكْرٍ وَ عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ وَ دَلِيلُهُمْ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُرَيْقِطٍ اللَّيْثِيُّ فَمَرُّوا عَلَى أُمِّ مَعْبَدٍ الْخُزَاعِيَّةِ وَ كَانَتِ امْرَأَةً بَرْزَةً تَحْتَبِي (۳)

وَ تَجْلِسُ بِفِنَاءِ الْخَيْمَهِ فَسَأَلُوا تَمْراً أَوْ لَحْماً لِيَشْتَرُوهُ فَلَمْ يُصِيبُوا عِنْدَهَا شَيْئاً مِنْ ذَلِكَ وَ إِذَا الْقَوْمُ مُرَمِّلُونَ فَقَالَتْ لَوْ كَانَ عِنْدَنَا شَيْ ءٌ مَا أَعْوَزَكُمُ الْقِرَى فَنَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي كَسْرِ خَيْمَتِهَا فَقَالَ مَا هَذِهِ الشَّاهُ يَا أُمَّ مَعْبَدٍ قَالَتْ شَاهٌ خَلَّفَهَا الْجَهْدُ عَنِ الْغَنَمِ فَقَالَ هَلْ بِهَا مِنْ لَبَنٍ قَالَتْ هِيَ أَجْهَدُ مِنْ ذَلِكَ قَالَ أَ تَأْذَنِينَ فِي أَنْ أَحْلُبَهَا قَالَتْ نَعَمْ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي إِنْ رَأَيْتَ بِهَا حَلْباً فَاحْلُبْهَا فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ بِالشَّاهِ فَمَسَحَ ضَرْعَهَا وَ ذَكَرَ اسْمَ اللَّهِ وَ قَالَ اللَّهُمَّ بَارِكْ فِي شَاتِهَا فَتَفَاجَتْ وَ دَرَّتْ (۴) فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِإِنَاءٍ لَهَا يُرِيضُ الرَّهْطَ فَحَلَبَ فِيهِ ثَجّاً حَتَّى عَلَتْهُ الثُّمَالُ فَسَقَاهَا فَشَرِبَتْ حَتَّى رَوِيَتْ ثُمَّ سَقَى أَصْحَابَهُ فَشَرِبُوا حَتَّى رَوُوا فَشَرِبَ آخِرُهُمْ وَ قَالَ سَاقِي الْقَوْمِ آخِرُهُمْ شُرْباً فَشَرِبُوا جَمِيعاً عَلَلًا بَعْدَ نَهْلٍ حَتَّى أَرَاضُوا ثُمَّ حَلَبَ فِيهِ ثَانِياً عَوْداً عَلَى بَدْءٍ فَغَادَرَهُ عِنْدَهَا ثُمَّ ارْتَحَلُوا عَنْهَا فَقَلَّمَا لَبِثَتْ أَنْ جَاءَ زَوْجُهَا أَبُو مَعْبَدٍ يَسُوقُ أَعْنُزاً عِجَافاً هَزْلَى مُخُّهُنَّ قَلِيلٌ فَلَمَّا رَأَى اللَّبَنَ قَالَ مِنْ أَيْنَ لَكُمْ هَذَا وَ الشَّاءُ (۵) عَازِبٌ وَ لَا حَلُوبَهَ

۱- فى المصدر: عصرتها.

۲- مناقب آل أبى طالب ۱: ۱۱۷ و ۱۱۸ و ۱۲۱. فيه ما زالت مقيمه.

۳- احتبى بالثوب: اشتمل به. جمع بين ظهره و ساقيه بثوب.

۴- تفاجت أى فتحت ما بين رجليها. قوله: درت أى درّ لبنها و جرى.

۵- الشاء جمع الشاه.

فِي الْبَيْتِ قَالَتْ لَا وَ اللَّهِ إِلَّا أَنَّهُ مَرَّ بِنَا رَجُلٌ مُبَارَكٌ كَانَ مِنْ حَدِيثِهِ كَيْتَ (۱) وَ كَيْتَ الْخَبَرَ بِطُولِهِ (۲).

قب، المناقب لابن شهرآشوب هند بنت الجون و حبيش بن خالد و أبو معبد الخزاعى مثله (۳)

**[ترجمه]اعلام الورى: از معجزات حضرت خاتم النبيين صلى اللّه عليه و آله ماجراى گوسفند ام معبد است. و آن هنگامى بود كه آن حضرت از مكه به طرف مدينه مهاجرت مى‌فرمود ابو بكر و عامر بن فهيره همراه ايشان بودند و راهنماى آنان عبد اللّه بن اريقط ليثى بود. در اين هنگام بر امّ معبد خزاعى گذر كردند، امّ معبد در حالى كه جامه اى را به خود پيچيده بود، در كنار خيمه خود نشسته بود. حضرت رسول و همراهان از وى مقدارى گوشت و خرما خواستند، ليكن وى چيزى نداشت تا به آنان بفروشد در اين موقع حضرت و همراهانش زاد و توشه اى نداشتند و لذا از اين زن طعام و غذا طلب كردند، ام معبد گفت: اگر ما چيزى داشتيم احتياجات شما را رفع مى كرديم، و نمى گذاشتيم شما از بى طعامى ناراحت شويد. حضرت رسول صلى اللّه عليه و آله به گوشه خيمه نظر افكند، فرمود: اى ام معبد پس اين گوسفند چيست؟ عرض كرد: اين گوسفند به علت مرضى كه دارد از ساير گوسفندان باز مانده است، حضرت فرمود: آيا در پستان او شيرى وجود دارد؟ عرض كرد: اين گوسفند مريض است و در پستان او شير وجود ندارد، حضرت فرمود: آيا اجازه ميدهى من او را بدوشم؟ عرض كرد: آرى پدر و مادرم فدايت گردد، اگر در پستان او چيزى باشد شما در دوشيدن مجاز هستيد. حضرت رسول صلى اللّه عليه و آله گوسفند را طلبيد و با دست مبارك خود پستان او را گرفت، و نام خدا را بر زبان جارى كرد و گفت: «خداوندا مرا در گوسفند اين زن بركت مرحمت فرما» در اين هنگام گوسفند پاهاى خود را از هم باز كرد و شير از پستانش جارى گرديد، حضرت ظرفى را طلب كرد تا با دست خود شير گوسفند را بدوشد در اين موقع ظرفى كه وسيله آب‌خورى آن جماعت بود خدمت پيامبر آوردند، حضرت از گوسفند مقدارى شير دوشيد به اندازه‌اى كه روغن و چربى آن بالا آمد. حضرت رسول صلى اللّه عليه و آله ابتدا از آن شير مقدارى به ام معبد مرحمت فرمودند و او از آن آشاميد تا آنگاه كه سير شد، و پس از اين اصحاب خود را نيز سيراب كرد و در آخر همه، خودش هم ميل فرمود، و گفت: ساقى قوم بعد از اينكه ديگران سيراب شدند مى‌خورد، بارى همگان از شير اين گوسفند استفاده كردند، و پس از مدتى تشنگى و گرسنگى كاملا سيراب شدند. حضرت رسول صلى اللّه عليه و آله بار ديگر از اين گوسفند شير دوشيد، و پس از مدتى استراحت از اين محل گذشتند، پس از اينكه پيامبر تشريف بردند زوج اين زن ابو معبد از راه رسيد، و يك عدد بز لاغرى هم با خود آورده بود، هنگامى كه چشمش به شير افتاد گفت: اين شير را از كجا آورده ايد؟ در اين جا گوسفندى كه شير بدهد موجود نبود و بقيه گوسفندان هم از اين محل دور بودند.

ص: ۴۳

ام معبد گفت: نه به خدا قسم مرد با بركتى از منزل ما عبور كرد و ماجراى او از اين قرار است.

روايت را به صورت كامل روايت كرده است. - . اعلام الورى : ۱۶ چاپ اول و ۳۲ چاپ دوم. -

مناقب: هند بنت جون و حبيش بن خالد و الومعبد خزاعى همين حديث را روايت كرده‌اند. - . مناقب آل ابى طالب ۱ : ۱۰۵ -

**[ترجمه]

بیان

أرمل القوم نفد زادهم و الكسر بالكسر أسفل شقه البيت التى تلى الأرض من حيث يكسر جانباه عن يمينك و يسارك و التفاج المبالغه فى تفريج ما بين الرجلين و هو من الفج الطريق قاله الجزرى و قال يريض الرهط أى يرويهم بعض الرى من أراض الحوض إذا صب فيه من الماء ما يوارى أرضه و قال ثجا أى لبنا سائلا كثيرا و قال الثمال بالضم الرغوه واحده ثماله و قال حتى أراضوا أى شربوا عللا بعد نهل حتى رووا من أراض الوادى إذا استنقع فيه الماء و قيل أراضوا أى ناموا على الأرض و هو البساط و قيل حتى صبوا اللبن على الأرض و قال الجوهرى رجع عوده على بدئه إذا رجع فى الطريق الذى جاء منه قوله فغادره أى تركه قوله عازب أى غائب.

**[ترجمه]أرمل القوم نفد زادهم و الكسر بالكسر أسفل شقه البيت التى تلى الأرض من حيث يكسر جانباه عن يمينك و يسارك و التفاج المبالغه فى تفريج ما بين الرجلين و هو من الفج الطريق قاله الجزرى و قال يريض الرهط أى يرويهم بعض الرى من أراض الحوض إذا صب فيه من الماء ما يوارى أرضه و قال ثجا أى لبنا سائلا كثيرا و قال الثمال بالضم الرغوه واحده ثماله و قال حتى أراضوا أى شربوا عللا بعد نهل حتى رووا من أراض الوادى إذا استنقع فيه الماء و قيل أراضوا أى ناموا على الأرض و هو البساط و قيل حتى صبوا اللبن على الأرض و قال الجوهرى رجع عوده على بدئه إذا رجع فى الطريق الذى جاء منه قوله فغادره أى تركه قوله عازب أى غائب.

**[ترجمه]

«۳۱»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ أَنَّ ابْنَ الْكَوَّاءِ قَالَ لِعَلِيٍّ عليه السلام بِمَا كُنْتَ وَصِيَّ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله مِنْ بَيْنَ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ قَالَ إِذَنْ مَا الْخَبَرَ تُرِيدُ لَمَّا نَزَلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ (۴) جَمَعَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ نَحْنُ أَرْبَعُونَ رَجُلًا فَأَمَرَنِي فَأَنْضَجْتُ لَهُ رِجْلَ شَاةٍ وَ صَاعاً مِنْ طَعَامٍ أَمَرَنِي فَطَحَنْتُهُ وَ خَبَزْتُهُ وَ أَمَرَنِي فَأَدْنَيْتُهُ قَالَ ثُمَّ قَدِمَ عَشَرَةٌ مِنْ أَجِلَّتِهِمْ فَأَكَلُوا حَتَّى صَدَرُوا وَ بَقِيَ الطَّعَامُ كَمَا كَانَ وَ إِنَّ مِنْهُمْ لَمَنْ يَأْكُلُ الْجَذَعَةَ وَ يَشْرَبُ الْفَرَقَ (۵) فَأَكَلُوا مِنْهَا كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ فَقَالَ أَبُو لَهَبٍ سَحَرَكُمْ صَاحِبُكُمْ فَتَفَرَّقُوا عَنْهُ

۱- كيت و كيت و قد يكسر آخرهما: يكنى بهما عن الحديث و الخبر. و يستعملان بلا واو أيضا و لا تستعملان الا مكررتين.

۲- إعلام الورى. ۱۶ ط ۱ و ۳۲ ط ۲.

۳- مناقب آل أبي طالب ۱: ۱۰۵.

۴- الشعراء: ۲۱۴.

۵- الجـذعه من البهائم: صـغيرها. و الفرق بالتحريک: مکيال يسع سـته عشـر رطلا و هی اثنا عشـر مـدا أو ثلاثه أصواع عند أهل الحجاز، و قيل: الفرق: خمسه أقساط، و القسط: نصف صاع، فأما الفرق بالسـکون فمائه و عشـرون رطلا قاله الجزریّ فی النهايه، أقول: الظاهر أنّه أراد الأول و هو غريب جدا و لعله محمول على المبالغه من الراوی.

ثُمَّ دَعَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثَانِیَةً ثُمَّ قَالَ أَیُّکُمْ یَکُونُ أَخِی وَ وَصِیِّی وَ وَارِثِی فَعَرَضَ عَلَیْهِمْ فَکَلَّهُمْ یَأْبَی حَتَّی انْتَهَی إِلَیَّ وَ أَنَا أَصْغَرُهُمْ سِنّاً وَ أَعْمَشُهُمْ (۱) عَیْناً وَ أَحْمَشُهُمْ سَاقاً (۲) فَقُلْتُ أَنَا فَرَمَی إِلَیَّ بِنَعْلِهِ فَلِذَلِکَ کُنْتُ وَصِیَّهُ مِنْ بَیْنِهِمْ (۳).

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که ابن کوّاء به علی علیه السّلام گفت: برای چه از میان فرزندان عبد المطلب، تو وصی پیامبر شده ای؟ علی علیه السّلام فرمود: می خواهی تو را خبر دهم. هنگامی که آیه «وَ أَنْذِرْ عَشِیرَتَکَ الْأَقْرَبِینَ» - . شعراء : ۲۱۴ - {و خویشانِ نزدیکت را هشدار ده.} نازل شد، من و رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله چهل مرد را دعوت کردیم و پیامبر به من دستور داد ران گوسفندی را پختم. و یک صاع نیز نان آماده کردم و نزدیک آوردم. سپس ده نفر از بزرگان آنان جلو آمده و همه خوردند و سیر شدند اما غذا همان گونه ماند. برخی از آنان به اندازه یک بچه حیوان گوشت خورد و به اندازه شانزده رطل نوشید. همه آنها از آن خوردند. بعد ابو لهب گفت: او شما را سحر کرد. آنگاه همه متفرق شدند.

بار دوّم آنها را دعوت کرد و فرمود: «هر یک از شما دعوتم را قبول کند برادر و وصی و وارث من است.» و به همه آنها اسلام را عرضه کرد ولی هیچ یک از آنها قبول نکردند، تا اینکه به من رسید، من به او جواب مثبت دادم با اینکه از همه آن... ها کوچک‌تر بودم و چشمم از همه ضعیف تر و ساق پایم از همه باریک‌تر بود. و بعد به من انعام داد. و به خاطر همین، من وصی او هستم. - . این حدیث و بسیاری از احادیثی که پیش‌تر ذکر شد را در نسخه چاپ شده کتاب خرائج نیافتم و پیش‌تر گفتیم نسخه چاپ شده، خلاصه کتاب خرائح است. -

**[ترجمه]

باب ۸ معجزاته صلی الله علیه و آله فی کفایه شر الأعداء

الآیات

البقره: «فَسَیَکْفِیکَهُمُ اللَّهُ وَ هُوَ السَّمِیعُ الْعَلِیمُ»(۱۳۷)

المائده: «یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا اذْکُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَیْکُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ یَبْسُطُوا إِلَیْکُمْ أَیْدِیَهُمْ فَکَفَّ أَیْدِیَهُمْ عَنْکُمْ»(۱۱)

الحجر: «کَما أَنْزَلْنا عَلَی الْمُقْتَسِمِینَ* الَّذِینَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِینَ»(۹۰-۹۱) (و قال تعالی): «إِنَّا کَفَیْناکَ الْمُسْتَهْزِئِینَ* الَّذِینَ یَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَسَوْفَ یَعْلَمُونَ»(۹۵-۹۶)

النحل: «وَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْیَةً کانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً یَأْتِیها رِزْقُها رَغَداً مِنْ کُلِّ مَکانٍ فَکَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذاقَهَا اللَّهُ لِباسَ الْجُوعِ وَ الْخَوْفِ بِما کانُوا یَصْنَعُونَ* وَ لَقَدْ جاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَکَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذابُ وَ هُمْ ظالِمُونَ»(۱۱۲-۱۱۳)

۱- عمشت عينه: ضعف بصرها مع سيلان دمعها فى أكثر الأوقات فهو اعمش، و حمشت ساقه:

۲- بتفله خ ل. أقول: هكذا فى نسخه المصنّف، و الظاهر أن الحديث قد وقع فيه تصحيف لما اختصره الرواه و نقلوه بالمعنى، و قد ذكر الحديث مفصلا محمّد بن العباس بن علىّ بن مروان الماهيار المعروف بالحجام بإسناده عن ابى رافع فى كتابه، فقال بعد ما ذكر اجابه علىّ عليه السلام له صلّى اللّه عليه و آله: فقال: ادن منى فدنا منه، فقال: افتح فاك، ففتحه فنفث فيه من ريقه، و تفل بين كتفيه و بين ثدييه، فقال أبو لهب: بئس ما حبوت به ابن عمك، أجابك لما دعوته إليه، فملأت فاه و وجهه بزاقا؟ فقال رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله: بل ملاته علما و حكما و فقها. راجع تفسير البرهان ۳- ۱۹۱.

۳- لم نجد الحديث و كثيرا ممّا تقدم فى الخرائج المطبوع، و استظهرنا سابقا أن المطبوع ملخص منه.

الإسراء: «وَ إِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنا بَيْنَكَ وَ بَيْنَ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ حِجاباً مَسْتُوراً* وَ جَعَلْنا عَلى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّهً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَ فِي آذانِهِمْ وَقْراً وَ إِذا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلى أَدْبارِهِمْ نُفُوراً»(۴۵-۴۶) (و قال تعالى): «وَ إِنْ كادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْها وَ إِذاً لا يَلْبَثُونَ خِلافَكَ إِلَّا قَلِيلًا* سُنَّهَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنا وَ لا تَجِدُ لِسُنَّتِنا تَحْوِيلًا»(۷۶-۷۷)

الزمر: «أَ لَيْسَ اللَّهُ بِكافٍ عَبْدَهُ وَ يُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ هادٍ»(۳۶)

lt;meta info="-فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ. -. بقره / ۱۳۷ -

{و به زودی خداوند [شر] آنان را از تو کفایت خواهد کرد، که او شنوای داناست.}

- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اذْكُرُواْ نِعْمَتَ اللّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَن يَبْسُطُواْ إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنكُمْ. -. مائده / ۱۱ -

{ای کسانی که ایمان آورده اید، نعمت خدا را بر خود، یاد کنید: آن گاه که قومی آهنگ آن داشتند که بر شما دست یازند، و [خدا] دستشان را از شما کوتاه داشت.}

- كَمَا أَنزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ * الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ. -. حجر / ۹۰ - ۹۱ -

{ همان گونه که [عذاب را] بر تقسیم کنندگان نازل کردیم. همانان که قرآن را جزء جزء کردند [به برخی از آن عمل کردند و بعضی را رها نمودند].}

و فرموده خداوند متعال: إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ * الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللّهِ إِلَهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ. -. حجر / ۹۵ - ۹۶ -

{که ما [شرّ] ریشخندگران را از تو برطرف خواهیم کرد. همانان که با خدا معبودی دیگر قرار می دهند. پس به زودی [حقیقت را] خواهند دانست.}

- وَضَرَبَ اللّهُ مَثَلاً قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُّطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّن كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللّهِ فَأَذَاقَهَا اللّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُواْ يَصْنَعُونَ * وَلَقَدْ جَاءهُمْ رَسُولٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ. -. نحل / ۱۱۲ - ۱۱۳ -

ص: ۴۵

{و خدا شهری را مثل زده است که امن و امان بود [و] روزیش از هر سو فراوان می رسید، پس [ساکنانش] نعمتهای خدا را ناسپاسی کردند، و خدا هم به سزای آنچه انجام می دادند، طعم گرسنگی و هراس را به [مردم] آن چشانید. و به یقین، فرستاده ای از خودشان برایشان آمد، اما او را تکذیب کردند، پس در حالی که ظالم بودند آنان را عذاب فرو گرفت.}

- وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ بِالآخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُورًا * وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْاْ عَلَى أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا. -. اسری / ۴۵ - ۴۶ -

{و چون قرآن بخوانی، میان تو و کسانی که به آخرت ایمان ندارند پرده ای پوشیده قرار می دهیم. و بر دلهایشان پوششها می نهیم تا آن را نفهمند و در گوشهایشان سنگینی [قرار می دهیم] و چون در قرآن پروردگار خود را به یگانگی یاد کنی با نفرت پشت می کنند.}

و فرموده خداوند متعال: وَإِن كَادُواْ لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الأَرْضِ لِيُخْرِجوكَ مِنْهَا وَإِذًا لاَّ يَلْبَثُونَ خِلافَكَ إِلاَّ قَلِيلاً * سُنَّةَ مَن قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِن رُّسُلِنَا وَلاَ تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلاً. - . اسرى / ۷۶ - ۷۷ -

{و چیزی نمانده بود که تو را از این سرزمین برکَننـد، تا تو را از آنجا بیرون سازند، و در آن صورت آنان [هم] پس از تو جز [زمان] اندکی نمی ماندند. سنّتی که همواره در میان [امتهای] فرستادگانی که پیش از تو گسیل داشته ایم [جاری] بوده است، و برای سنت [و قانون] ما تغییری نخواهی یافت.}

- أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِن دُونِهِ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ. - . زمر / ۳۶ -

{آیا خدا کفایت کننده بنده اش نیست؟ و [کافران] تو را از آنها که غیر اویند می ترسانند و هر که را خدا گمراه گرداند برایش راهبری نیست.}

**[ترجمه]

تفسیر

قال الطبرسی رحمه الله فی قوله تعالی: فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وعد الله سبحانه رسوله بالنصره و کفایه من یعادیه من الیهود و النصاری الذین شاقوه و فی هذا دلاله بینه علی نبوته و صدقه صلی الله علیه و آله. (۱) و فی قوله تعالی إِذْ هَمَّ قَوْمٌ اختلف فیمن بسط إلیهم الأیدی علی أقوال:

أحدها: أنهم الیهود هموا بأن یفتکوا (۲) بالنبی صلی الله علیه و آله و هم بنو النضیر دخل رسول الله صلی الله علیه و آله مع جماعه من أصحابه علیهم و کانوا قد عاهدوه علی ترک القتال و علی أن یعینوه فی الدیات فقال صلی الله علیه و آله رجل من أصحابی أصاب رجلین معهما أمان منی فلزمنی دیتهما فأرید أن تعینونی فقالوا نعم اجلس حتی نطعمک و نعطیک الذی تسألنا و هموا بالفتک بهم فآذن الله رسوله (۳) فأطلع النبی صلی الله علیه و آله أصحابه علی ذلک و انصرفوا و کان ذلک إحدی معجزاته- عن مجاهد و قتاده.و أکثر المفسرین.

و ثانیها: أن قریشا بعثوا رجلا لیفتک بالنبی صلی الله علیه و آله فدخل علیه و فی یده سیف مسلول (۴) فقال له أرنیه فأعطاه إیاه فلما حصل فی یده قال ما الذی یمنعنی من قتلک قال الله یمنعک فرمی السیف و أسلم و اسم الرجل عمرو بن وهب الجمحی

ص: ۴۶

۱- مجمع البیان ۱: ۲۱۸.

٢- فتک به: بطش به أو قتله علی غفله.
٣- فی المصدر: فآذن اللّه به رسوله.
٤- شهر السیف: سله فرفعه.

بعثه صفوان بن أميه ليغتاله بعد بدر و كان ذلک سبب إسلام عمرو بن وهب- عن الحسن.

و ثالثها: أن المعنى بذلک ما لطف الله للمسلمين من كف أعدائهم عنهم حين هموا باستئصالهم بأشياء شغلهم بها من الأمراض و القحط و موت الأكابر و هلاک المواشی و غير ذلک من الأسباب التی انصرفوا عندها من قتل المؤمنين عن الجبائی.

و رابعها: ما قاله الواقدی إن رسول الله صلی الله عليه و آله غزا جمعا من بنی ذبيان و محارب بذی أمر فتحصنوا برءوس الجبال و نزل رسول الله صلی الله عليه و آله بحيث يراهم فذهب لحاجته فأصابه مطر فبل ثوبه فنشره علی شجره و اضطجع تحته و الأعراب ينظرون إليه فجاء سيدهم دعثور بن الحارث حتی وقف علی رأسه بالسيف مشهورا فقال يا محمد من يمنعک منی اليوم فقال الله فدفع جبرئيل فی صدره و وقع السيف من يده فأخذه رسول الله صلی الله عليه و آله و قام علی رأسه و قال من يمنعک منی اليوم فقال لا أحد و أنا أشهد أن لا إله إلا الله و أن محمدا رسول الله فنزلت الآيه.

و علی هذا فيكون تخليص النبی صلی الله عليه و آله مما هموا به نعمه علی المؤمنين من حيث إن مقامه بينهم نعمه عليهم. (۱)

و قال فی قوله تعالی كَما أَنْزَلْنا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ قيل فيه قولان:

أحدهما أن معناه أنزلنا القرآن عليک كما أنزلنا علی المقتسمين و هم اليهود و النصاری الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ جمع عضه و أصله عضوه فنقصت الواو و التعضيه التفريق أی فرقوه و جعلوه أعضاء كأعضاء الجزور فآمنوا ببعضه و كفروا ببعضه و قيل سماهم مقتسمين لأنهم اقتسموا كتب الله فآمنوا ببعضها و كفروا ببعضها.

و الآخر أن معناه أنی أنذركم عذابا كما أنزلنا علی المقتسمين الذين اقتسموا طريق مكه يصدون عن رسول الله صلی الله عليه و آله و الإيمان به قال مقاتل و كانوا سته عشر رجلا بعثهم الوليد بن المغيره أيام الموسم يقولون لمن أتی مكه لا تغتروا بالخارج منا و المدعی للنبوه فأنزل الله بهم عذابا فماتوا شر ميته ثم وصفهم فقال الَّذِينَ جَعَلُوا

۱- مجمع البيان ۳: ۱۶۹ و ۱۷۰.

الْقُرْآنَ عِضِينَ جزءا جزءا (١) فقالوا سحر و قالوا أساطير الأولين و قالوا مفترى عن ابن عباس. (٢) و فی قوله تعالی إِنَّا كَفَيْناكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ أی كفيناك شر المستهزءين و استهزاؤهم بأن أهلكناهم و كانوا خمسه نفر من قريش العاص بن وائل و الوليد بن المغيره و أبو زمعه و هو الأسود بن المطلب و الأسود بن عبد يغوث و الحارث بن قيس عن ابن عباس و ابن جبير و قيل كانوا سته رهط عن محمد بن ثور و سادسهم الحارث بن الطلاطله و أمه غيطله (٣)

قالوا و أتی جبرئيل النبی صلی الله عليه و آله و المستهزءون يطوفون بالبيت فقام جبرئيل و رسول الله إلی جنبه فمر به الوليد بن المغيره المخزومی فأومأ بيده إلی ساقه فمر الوليد علی فنن (۴) لخزاعه و هو يجر ثيابه فتعلقت بثوبه شوكه فمنعه الكبر أن يخفض رأسه فينزعها و جعلت تضرب ساقه فخدشته فلم يزل مريضا حتی مات و مر به العاص بن وائل السهمی فأشار جبرئيل إلی رجله فوطئ العاص علی شبرقه (۵) فدخلت فی أخمص رجله فقال لدغت فلم يزل يحكها حتی مات و مر به الأسود بن المطلب بن عبد مناف فأشار إلی عينه فعمی و قيل رماه بورقه خضراء فعمی و جعل يضرب رأسه علی الجدار حتی هلك و مر به الأسود بن عبد يغوث فأشار إلی بطنه فاستسقی فمات

١- فی المصدر: جزءوه أجزاء.

٢- مجمع البيان ۶: ٣۴۴ و ٣۴۵. أقول: أضاف الشريف الرضی قدس اللّه روحه فی كتاب مجازات القرآن: ١٠۴ وجها آخر و هو أن يكون معنی عضين معنی الكذب، قال: و أما التأويل الآخر هو أن يكون معناها علی ما قال بعض المفسرين معنی الكذب، قال: و هو جمع عضه: و معناها الكذب و الزور، و قد ذكر ثقاه أهل اللغه فی العضه وجوها، فقالوا: العضه:

٣- فی المصدر: عيطله بالعين المهمله.

۴- فی المصدر: فمر علی قين. و القين: العبد. و فی مفاتيح الغيب: فمر بنبال فتعلق بثوبه سهم فلم ينعطف تعظما لاخذه فأصاب عرقا فی عقبه فقطعه فمات.

۵- شبرقه: شجر منبته نجد و تهامه، و ثمرته شاكه صغيره الحجم حمراء مثل الدم، منبتها القيعان و السباخ. و فی المصدر: فوطئ العاص علی شوكه.

و قیل أصابه السموم فصار أسود فأتی أهله فلم یعرفوه فمات و هو یقول قتلنی رب محمد و مر به الحارث بن الطلاطله فأومأ إلی رأسه فامتخط قیحا فمات و قیل إن الحارث بن قیس أخذ (۱) حوتا مالحا فأصابه العطش فما زال یشرب حتی انقد (۲) بطنه فمات. (۳).

و فی قوله تعالی ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْیَهً أی مثل قریه کانَتْ آمِنَهً أی ذات أمن مُطْمَئِنَّهً قاره ساکنه بأهلها لا یحتاجون إلی الانتقال عنها لخوف أو ضیق یَأْتِیها رِزْقُها رَغَداً مِنْ کُلِّ مَکانٍ أی یحمل إلیها الرزق الواسع من کل موضع و من کل بلد کما قال سبحانه یُجْبی إِلَیْهِ ثَمَراتُ کُلِّ شَیْ ءٍ (۴) فَکَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ أی فکفر أهل تلک القریه فَأَذاقَهَا اللَّهُ الآیه أی فأخذهم الله بالجوع و الخوف بسوء أفعالهم و سمی أثر الجوع و الخوف لباسا لأن أثر الجوع و الهزال یظهر علی الإنسان کما یظهر اللباس و قیل لأنه شملهم الجوع و الخوف کاللباس قیل إن هذه القریه هی مکه عن ابن عباس و مجاهد و قتاده عذبهم الله بالجوع سبع سنین و هم مع ذلک خائفون وجلون عن النبی صلی الله علیه و آله و أصحابه (۵) یغیرون علیهم قوافلهم و ذلک حین دعا النبی صلی الله علیه و آله فقال اللهم اشدد وطأتک علی مضر و اجعل علیهم سنین کسنی یوسف و قیل إنها قریه کانت قبل نبینا صلی الله علیه و آله بعث الله إلیهم نبینا فکفروا به و قتلوه فعذبهم الله بعذاب الاستیصال وَ لَقَدْ جاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ یعنی أهل مکه بعث الله إلیهم رسولا من جنسهم فَکَذَّبُوهُ (۶) و جحدوا نبوته فَأَخَذَهُمُ الْعَذابُ وَ هُمْ

۱- فی المصدر: أکل حوتا.

۲- انقد: انشق.

۳- مجمع البیان ۶: ۳۴۶ و ۳۴۷.

۴- یجبی إلیه: یجمع إلیه، أی یؤتی إلیه من کل صوب بثمرات کل شی ء. و الآیه فی سوره القصص: ۵۷.

۵- أغار علیهم: هجم و أوقع بهم.

۶- فی المصدر: بعث اللّه علیهم رسولا من صمیمهم لیتبعوه لا من غیرهم فکذبوه. أقول: من صمیمهم أی من خالصهم.

ظـالِمُونَ أی ما حل بهم من الخوف و الجوع المـذکورین (۱) و مـا نالهم یوم بـدر و غیره من القتل. (۲) و فی قـوله وَ إِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ قال نزل فی قوم کانوا یؤذون النبی صـلی الله علیه و آله باللیل إذا تلا القرآن و صـلی عند الکعبه و کانوا یرمونه بالحجاره و یمنعونه من دعاء الناس إلی الـدین فحال الله سـبحانه بینهم و بینه حتی لا یؤذوه عن الجبائی و الزجاج جَعَلْنا بَیْنَکَ وَ بَیْنَ الَّذِینَ لاـ یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ قـال الکلبی هم أبو سـفیان و النضـر بن الحـارث و أبو جهل و أم جمیل امرأه أبی لهب حجب الله رسوله عن أبصارهم عند قراءه القرآن فکانوا یأتونه و یمرون به و لا یرونه حِجاباً مَسْتُوراً قیل أی ساترا عن الأخفش و الفاعل قد تکون (۳) فی لفظ المفعول کالمشـئوم و المیمون و قیل هو علی بناء النسب أی ذا ستر و قیل مسـتورا عن الأعین لا یبصـر إنما هو من قـدره الله. (۴) وَ جَعَلْنـا عَلی قُلُوبِهِمْ أَکِنَّهً الأکنه جمع کنان و هو ما وقی شـیئا و ستره قیل کان الله یلقی علیهم النوم أو یجعل فی قلوبهم أکنه لیقطعهم عن مرادهم أو أنه عـاقب هؤلاـء الکفار الـذین علم أنهم لا یؤمنون بعقوبات یجعلها فی قلوبهم تکون موانع من أن یفهموا ما یستمعونه. (۵) وَلَّوْا عَلی أَدْبارِهِمْ نُفُوراً قیل کانوا إذا سمعوا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ ولوا و قیل إذا سمعوا لا إِلهَ إِلَّا اللَّهُ (۶)

۱- فی المصدر: و عذابهم ما حل بهم من الجوع و الخوف المذکورین فی الآیه المتقدمه.

۲- مجمع البیان: ۶: ۳۸۹ و ۳۹۰.

۳- فی المصدر: قد یکون.

۴- مجمع البیان ۶: ۴۱۸.

۵- مجمع البیان ۴: ۲۸۵ و ۲۸۶. أقول: قال الشریف الرضی فی مجازات القرآن: ۱۱۵:

۶- مجمع البیان ۶: ۴۱۸.

و فی قوله تعالی وَ إِنْ کادُوا لَیَسْتَفِزُّونَکَ أی إن المشرکین أرادوا أن یزعجوک (۱) من أرض مکه بالإخراج و قیل عن أرض المدینه یعنی الیهود و قیل یعنی جمیع الکفار أرادوا أن یخرجوک من أرض العرب و قیل معناه لیقتلونک وَ إِذاً لا یَلْبَثُونَ أی لو أخرجوک لکانوا لا یلبثون بعد خروجک إِلَّا زمانا قَلِیلًا و مده یسیره قیل و هی المده بین خروج النبی صلی الله علیه و آله من مکه و قتلهم یوم بدر و الصحیح أن المعنیین فی الآیه مشرکو مکه و أنهم لم یخرجوا النبی صلی الله علیه و آله من مکه و لکنهم هموا بإخراجه ثم خرج صلی الله علیه و آله لما أمر بالهجره و ندموا علی خروجه و لذلک ضمنوا الأموال فی رده و لو أخرجوه لاستؤصلوا بالعذاب و لماتوا طرا. (۲) و فی قوله تعالی أَ لَیْسَ اللَّهُ بِکافٍ عَبْدَهُ استفهام تقریر یعنی به محمدا صلی الله علیه و آله یکفیه عداوه من یعادیه وَ یُخَوِّفُونَکَ کانت الکفار یخیفونه بالأوثان التی کانوا یعبدونها قالوا أ ما تخاف أن یهلکک آلهتنا و قیل إنه لما قصد خالد لکسر العزی بأمر النبی صلی الله علیه و آله قالوا إیاک یا خالد فبأسها شدید فضرب خالد أنفها بالفأس فهشمها فقال کفرانک یا عزی لا سبحانک سبحان من أهانک (۳).

**[ترجمه]طبرسی رحمه الله در باره این سخن خداوند «فسیکفیکهم الله» گوید: خداوند پیامبرش را به نصرت و دفع شرّ دشمنان آن حضرت از یهود و نصاری که با او مخالفت کرده وعده داده است و در این آیه دلالتی آشکار بر پیامبری و صداقت آن حضرت نهفته است. - . مجمع البیان ۱ : ۲۱۸ -

در این فرموده خداوند «إذ همّ قوم» در باره کسانی که بدان‌ها دست یازیده شده اختلاف نظر وجود دارد و این اقوال ذکر شده است:

قول اول: اینان یهود بودند و قصد داشتند به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم حمله‌ور شوند. این افراد از قبیله بنی نظیر بودند که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم همراه با عده‌ای از یارانش بر آنان وارد شدند و این قبیله پیمان بسته بودند که جنگ را ترک کنند و با آن حضرت در پرداخت دیه‌ها همکاری نمایند. پیامبر فرمود: یکی از اصحاب من، دو نفر را که امان‌نامه‌ای از من همراهشان بوده را کشته است پس پرداخت دیه آن دو بر من لازم شد و من خواستم آنان، در این امر با من همکاری کنند. آنان گفتند: بله، بنشین تا تو را اطعام کرده و خواسته‌ات را بر آورده سازیم، و درصدد بر آمدند که بر پیامبر حمله‌ور شده و آن حضرت را به قتل برسانند. خداوند پیامبرش را آگاه کرد و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم یارانش را از آن باخبر کرد و توانستند از آنجا بازگردند. آن جریان یکی از معجزات پیامبر بود که از مجاهد و قتادهٔ و بیشتر مفسران روایت شده است.

قول دوم: قریش شخصی را فرستادند تا بر پیامبر حمله‌ور شده و آن حضرت را به قتل برساند. آن مرد بر پیامبر وارد شد درحالی که شمشیری آخته در دست داشت. پیامبر به او فرمود: شمشیر را به من نشان بده. آن شخص شمشیر را به پیامبر داد و هنگامی که شمشیر در دست پیامبر قرار گرفت، گفت: چه چیز مرا از قتل تو بازداشت؟ فرمود: خداوند تو را از این کار بازداشت. آنشخص شمشیر را دور انداخت و اسلام آورد. اسم آن مرد عمرو بن وهب جمحی بود

ص: ۴۶

که صفوان بن امیه او را فرستاده بود تا پس از نبرد، بدر پیامبر را به صورتت ناگهانی به قتل برساند. و آن ماجرا سبب اسلام

آوردن عمرو بن وهب شد. حسن این روایت را نقل کرده است.

قول سوم: معنا و مقصود آیه لطف و مرحمتی است که با دفع کردن دشمنانشان از آنان به ایشان روا داشته بود، زمانی که درصدد بودن آنان را با اموری که بدان مشغول می‌شوند از بین برده و ریشه‌کن کنند؛ از جمله بیماری‌ها و خشکسالی و مرگ بزرگانشان و هلاک شدن چهارپایان و دیگر اسبابی که به واسطه آن، به دنبال کشتار مسلمانان بودند. این روایت را جبائی نقل کرده است.

قول چهارم: سخن واقدی است که گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم با گروهی از بنی ذبیان و محاربان در «ذی امر» جنگید. پس آنان در قله کوه‌ها پناه گرفتند و پیامبر در جایی که آنان را می‌دید اقامت کرد. آن حضرت برای قضای حاجت رفت و باران بر او بارید و پیراهنش خیس شد. پس پیراهنش را بر درختی پهن کرد و در زیر درخت خوابید و اعراب در انتظار او نشستند. سرور آنان که دعثور بن حارث بود آمد تا اینکه بر بالای سر پیامبر با شمشیر برهنه ایستاد و گفت: ای محمد چه کسی امروز می‌تواند مرا از کشتن تو بازدارد؟ فرمود: خداوند. در این هنگام جبرئل ضربه‌ای بر سینه او نواخت و شمشیر از دستش رها شد و پیامبر بلافاصله شمشیر را برداشت و بر بالای سرش ایستاد و فرمود: چه کسی امروز قادر است مرا از کشتن تو باز دارد؟ گفت: هیچ کس این قدرت را ندارد، و من گواهی می‌دهم هیچ معبودی جز خدای یکتا نیست و محمد فرستاده خداوند است. پس این آیه نازل شد و بدین گونه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از بلائی که در صدد بودند بر سر آن حضرت بیاورند نجات یافت و این نعمتی برای مؤمنان است زیرا که بودن پیامبر در میان آنان نعمتی بر آن‌ها است.

در باره این فرموده خداوند «کما انزلنا علی المقتسمین» گفته شده: در باره آن، دو قول و نظر است:

یکی اینکه: معنای آیه به این صورت است که ما قرآن را بر تو نازل کردیم همانگونه که بر تقسیم کنندگان که یهود و نصاری هستند، نازل کردیم.«الذین جعلوا القرآن عضین» عضین جمع «عضهٔ» است و اصل آن «عضوهٔ» بوده که واو از آن کم شده است. و «التعضیهٔ» به معنای پراکندن است، یعنی: قرآن را همچون اعضای قربانی، عضو عضو کرده و پراکنده ساختند. پس به برخی از آن ایمان آورده و به بخشی دیگر از آن کفر ورزیدند و گفته شده از این جهت آنان را تقسیم کنندگان نامیده که کتاب‌های خداوند را تقسیم کرده و به برخی از آن ایمان آورده و به برخی دیگر کفر ورزیدند.

نظر دوم اینکه: معنای آیه بدین صورت است که من شما را به عذابی هشدار می‌دهم همانگونه که بر تقسیم کنندگانی که مسیر مکه را تقسیم کرده و از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و ایمان به وی ممانعت ورزیدند. مقاتل گوید: اینان شانزده مرد بودند که ولید بن مغیره در ایام موسم (حج) آنان را فرستاده بود و به هر کسی که به مکه می‌آمد می گفتند: فریب مردی را که از آئین ما خارج شده و ادعای پیامبری می کند نخورید. پس خداوند عذابی بر آنان فرو فرستاد و با ناگوارترین مرگ هلاک شدند. سپس اینگونه آنان را توصیف کرده است: «الذین جعلوا

ص: ۴۷

القرآن عضین» یعنی قسمت قسمت کردند. پس گفتند: سحر است. و گفتند: اسطوره‌های پیشینیان است و گفتند: آن را به

دروغ بر خود بسته است. این حدیث را ابن عباس نقل کرده است. - . مجمع البیان ۶ : ۳۴۴ - ۳۴۵ شریف رضی در کتاب مجازات قرآن ص ۱۰۴ معنای دیگری برای عضین ذکر کرده و گوید: تاویل دیگری برای عضین این است که به معنای کذب باشد که جمع کلمه عضهٔ به معنای کذب و دروغ است. زبان شناسان معتمد برای «العضهٔ» معنای مختلفی از جمله سخن چین، دروغ، سحر، ذکر کرده اند. -

این فرموده خداوند «انّا کفیناک المستهزئین» یعنی شرّ استهزاء کنندگان، و استهزای آنان را با از بین بردنشان از تو دفع کردیم. این افراد پنج نفر از قریش بودند: عاص بن وائل، ولید بن مغیره، ابوزمعهٔ که اسود بن مطلب، و اسود بن عبد یغوث، حارث بن قیس. این قول از ابن عباس و ابن جبیر روایت شده است. و گفته شده: آنان شش گروه از محمد بن ثور بودند و ششمین آنان حارث بن طلاطله و مادرش غیظلهٔ بود. گویند: جبرئیل نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمد درحالی که استهزاء کنندگان خانه خدا را طواف می‌کردند. جبرئیل برخاست و پیامبر در کنار او بود. پس ولید بن مغیرهٔ مخزومی بر آن حضرت گذر کرد و پیامبر با دستش به ساق او اشاره کرد و ولید بر شاخه‌ای از خزاعهٔ گذر کرد در حالی که لباسش را می‌کشید، پس خاری به لباسش چسبید و تکبر و غرور به او اجازه نداد که سرش را پایین آورد و خار را بیرون آورد و آن خار بر ساق پایش ضربه می‌زد و پایش را خراشید و در اثر آن پیوسته مریض بود تا اینکه مُرد. و عاص بن وائل سهمی بر آن حضرت گذر کرد و جبرئیل به پایش اشاره کرد پس عاص بر بوته خاری افتاد و خار در کف پایش فرو رفت. او گفت: چیزی مرا گزید و پی در پی آن را می‌خارید تا اینکه مُرد. و اسود بن مطلب ابن عبد مناف بر آن حضرت عبور کرد. پس به چشم او اشاره کرد و او کور شد و گفته شده: برگی سبز را به سمت او پرتاب کرد و او کور شد و سرش را بر دیوار می‌زد تا اینکه مُرد. و اسود بن عبد یغوث بر آن حضرت گذر کرد. پس به شکمش اشاره کرد و او آب طلبید و مُرد.

ص: ۴۸

و گفته شده: بادی گرم بر او وزید و سیاه شد و به نزد خانواده‌اش آمد اما وی را نشناختند پس مُرد. و او می گفت: خدای محمد مرا کُشت. و حارث بن طلاطلهٔ بر او گذر کرد. پس به سرش اشاره کرد و از بینی‌اش چرک بیرون آمد و مُرد. و گفته شده: حارث بن قیس ماهی آغشته به نمک گرفت و خورد و در نتیجه آن تشنه شد و پیوسته آب می‌نوشید تا اینکه شکمش پاره شد و مُرد. - . مجمع البیان ۶ : ۳۴۶ - ۳۴۷ -

این فرموده خداوند «ضرب الله مثلاً قریهً» یعنی مثل شهری. «کانت آمنهٔ» یعنی دارای امنیت. «مطمئنهٔ» یعنی شهری ثابت و پابرجا که اهالیش در آن آرامش دارند و به خاطر ترس و تنگنا، نیازی به نقل مکان از آنجا به جایی دیگر ندارند. «یأتیها رزقها رغداً من کلّ مکان» یعنی روزی فراخ، از هر مکان و سرزمینی به آنجا می‌آید. همانگونه که خداوند سبحان می‌فرماید: «یُجْبَی إِلَیْهِ ثَمَرَاتُ کُلِّ شَیْءٍ» - . قصص / ۵۷ - {محصولات هر چیزی- که رزقی از جانب ماست- به سوی آن سرازیر می شود.}

«فکفرت بأنعم الله» یعنی اهل این شهر کفران نعمت کردند. «فأذاقها الله» یعنی خداوند به خاطر کردارهای ناشایست، آنان را به گرسنگی و ترس گرفتار کرد و اثر و بازتاب ترس و گرسنگی را لباس نامیده است زیرا بازتاب گرسنگی و لاغری بر انسان ظاهر می‌شود همانگونه که لباس ظاهر می گردد. و گفته شده: تشبیه به این خاطر است که گرسنگی و ترس، همانند لباس آنان را فرا می گیرد. گفته شده: این شهر، مکه است. از ابن عباس و مجاهد و قتادهٔ این نظر نقل شده است. خداوند با هفت سال

گرسنگی آنان را عذاب داد و با این وجود، آنان از پیامبر و یارانش که مبادا بر قافله‌هایشان هجوم ببرند، ترس و دلهره داشتند. و آن زمانی بود که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم دعا کرد: «خداوندا بر مضر سخت بگیر و سال‌های آنان را همچون خشکسالی‌های زمان یوسف پیامبر قرار بده.» و گفته شده: شهری بود که پیش از پیامبر ما، خداوند پیامبری را به سوی آنان فرستاد و آنان به او کفر ورزیدند و او را به قتل رساندند و خداوند با ریشه‌کندن، آنان را عذاب داد. «و لقد جاءهم رسول منهم» یعنی اهل مکه که خداوند فرستاده‌ای از جنس خودشان را برای آنان فرستاد. پس او را تکذیب کرد و نبوتش را انکار کردند. «فأخذهم العذاب و هم

ص: ۴۹

ظالمون» یعنی ترس و گرسنگی مذکور که دامنگیرشان شد و قتل و کشتاری که در جنگ بدر و دیگر جنگ‌ها بدان‌ها رسید.
-. مجمع البیان ۶ : ۳۸۹ - ۳۹۰ -

در باره این فرموده خداوند: «و إذا قرأت القرآن» گوید: در باره قومی نازل شد که شبانه در حالی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در کنار کعبه قرآن تلاوت می‌نمود و نماز می‌گزارد، آن حضرت را آزار می‌دادند و به سوی ایشان سنگ پرتاب می... کردند و اجازه نمی‌دادند مردم را به سوی دین دعوت کند. پس خداوند سبحان میان آنان و پیامبرش مانع ایجاد کرد تا او را آزار و اذیت ندهند. جبّانی و زجّاج این قول را روایت کرده‌اند. «جعلنا بینك و بین الذین لا یؤمنون بالآخرة» کلبی گوید: این افراد ابوسفیان و نضر بن حارث و ابوجهل و ام جمیل همسر ابو لهب بودند که خداوند، پیامبرش را در زمان قرائت قرآن از دیدگان آن‌ها پنهان می‌کرد و آنان به سمت او می‌آمدند و بر آن حضرت گذر می‌کردند اما او را نمی‌دیدند. «حجاباً مستوراً» گفته شده: یعنی حجاب پوشاننده. اخفش این را ذکر کرده است. و فاعل گاهی در لفظ اسم مفعول می‌آید مانند مشؤوم و میمون. و گفته شده: این کلمه بر بنای نسبت است یعنی داری ستر و پوشش. و گفته شده: مستور از دیدگان است که دیده نمی‌شود و این به واسطه قدرت خداوند متعال است. -. مجمع البیان ۶ : ۴۱۸ -

«و جعلنا علی قلوبهم أكنّة» أكنّة جمع كنان، و آن پوشش و حافظ هر چیزی است. گفته شده: خداوند خواب بر آنان می‌افکند یا در دل‌هایشان پوشش‌هایی می‌نهد تا آنان را از رسیدن به خواسته‌هایشان بازدارد یا اینکه خداوند این کافران را که می‌داند ایمان نمی‌آورند، با کیفرهایی که بر دل‌هایشان می‌نهد تا مانعی باشد برای فهمیدن آنچه می‌شنوند، مجازات می‌کند. -. مجمع البیان ۴ : ۲۸۵ - ۲۸۶ می‌گویم: شریف رضی در مجازات القرآن ص ۱۱۵ گوید: این عبارت استعاره است زیرا در حقیقت پوششی بر قلب و درپوشی بر گوش‌های آنان نیست و در واقع مقصود این است که آنان به خاطر سنگین بودن دستورات الهی به پیامبر بر گوش‌هایشان همچون کسانی هستند که بر قلب‌هایشان پوشش است و آن را درک نمی‌کنند و بر گوش‌هایشان درپوش است و قرآن را نمی‌فهمند. -

«ولّوا ادبارهم نفوراً» گفته شده: آنان هرگاه «بسم الله الرحمن الرحیم» را می‌شنیدند پشت می‌کردند و گفته شده: هرگاه «لا اله الا الله» را می‌شنیدند. -. مجمع البیان ۶ : ۴۱۸ -

ص: ۵۰

فرموده خداوند متعال «و إن کادوا لیستفزّونک» یعنی مشرکان می‌خواستند تو را با بیرون کردن، از سرزمین مکه طرد کنند. و گفته شده: از سرزمین مدینه. و مقصود یهودیان می‌باشد. و گفته شده: مقصود این است که همه کافران درصدد بودند تو را از سرزمین عرب بیرون کنند. و گفته شده: معنایش این است که می‌خواستند تو را به قتل برسانند. «و إذاً لایلبثون إلا قلیلًا» یعنی اگر تو را اخراج کنند پس از اخراج تو، آنان، جز زمانی اندک و مدتی کوتاه نمی‌مانند. گفته شده: و آن مدت زمان، مابین بیرون رفتن پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از مکه و کشته شدن آنان در جنگ بدر است. وجه درست این است که مقصود آیه مشرکان مکه باشد: چرا که آنان پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را از مکه بیرون نکردند بلکه درصدد بیرون کردن آن حضرت بودند. سپس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم هنگامی که به هجرت دستور داده شد از مکه بیرون رفت و آنان از بیرون رفتن پیامبر اظهار پشیمانی کردند و به همین خاطر اموال را در صورت بازگشت آن حضرت، ضمانت نمودند و اگر او را بیرون می‌کردند با عذاب الهی بر کنده می‌شدند و همگی به هلاکت رسیده و می‌مردند. -. مجمع البیان ۶ : ۴۳۲ - ۴۳۳ -

در این فرموده خداوند «أ لیس الله بکافٍ عبده» استفهام تقریری است و مقصود از عبد، محمد صلی الله علیه و آله و سلم است که خداوند دشمنی و شرّ دشمنانش را از آن حضرت دفع کرد. «و یخوّفونک» کافران با بت‌هایی که می‌پرستیدند پیامبر را می‌ترساندند و می‌گفتند: آیا نمی‌ترسی که معبودان ما تو را به هلاکت برسانند. و گفته شده: زمانی که خالد بن ولید به دستور پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم خواست بت عزّی را بشکند، گفتند: مراقب باش ای خالد، قدرت و توانایی او سخت و بسیار است. خالد با تبر، ضربه‌ای بر بینی بت زد و آن را ویران کرد. و گفت: تو را پاک و منزه نمی‌دانم ای عزّی، پاک و منزه کسی است که تو را خوار و ذلیل گرداند. -. مجمع البیان ۸ : ۴۹۹ -

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

فس، تفسیر القمی فَکَفَّ أَیْدِیَهُمْ عَنْکُمْ یَعْنِی أَهْلَ مَکَّهَ مِنْ قَبْلِ أَنْ فَتَحَهَا فَکَفَّ أَیْدِیَهُمْ بِالصُّلْحِ یَوْمَ الْحُدَیْبِیَهِ (۴).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «فکفّ ایدیکم عنکم» مقصود اهل مکه است پیش از آنکه خداوند آن را فتح کند و با صلح در روز حدیبیه دستشان را از شما کوتاه داشت. -. تفسیر قمی : ۱۵۱ -

**[ترجمه]

«۲»

فس، تفسیر القمی حِجاباً مَسْتُوراً یَعْنِی یَحْجُبُ اللَّهُ عَنْکَ الشَّیَاطِینَ (۵) أَکِنَّهً أَیْ غِشَاوَهً أَیْ صَمَماً نُفُوراً قَالَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا صَلَّی تَهَجَّدَ بِالْقُرْآنِ وَ تَسَمَّعَ (۶) لَهُ قُرَیْشٌ لِحُسْنِ صَوْتِهِ فَکَانَ إِذَا قَرَأَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ فَرُّوا عَنْهُ (۷).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «حجاباً مستوراً» یعنی خداوند شیاطین را از تو دفع نمود. «أکنّهٔ» یعنی پوشش که به معنای کَری (ناشنوائی) است. «نفوراً» گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم هرگاه نماز می‌گزارد با تلاوت قرآن شب‌زنده داری می‌نمود و به خاطر صدای زیبا و نیکوی آن حضرت قریش به او گوش فرا می‌دادند و چون «بسم الله الرحمن الرحیم» را قرائت می‌فرمود از ایشان می گریختند. - . تفسیر قمی : ۳۸۲ -

**[ترجمه]

«۳»

فس، تفسیر القمی وَ إِنْ کادُوا لَیَسْتَفِزُّونَکَ مِنَ الْأَرْضِ یَعْنِی أَهْلَ مَکَّهَ إِلَّا قَلِیلًا

ص: ۵۱

۱- أزعجه: قلعه من مکانه و طرده.

۲- مجمع البیان ۶: ۴۳۲ و ۴۳۳.

۳- مجمع البیان ۸: ۴۹۹. و زاد فیه: إنی رأیت اللّه قد أهانک.

۴- تفسیر القمّیّ: ۱۵۱.

۵- أراد بالشیاطین شیاطین الانس و هم الذین لا یؤمنون، أو الأعمّ.

۶- فی المصدر: و یستمع قریش.

۷- تفسیر القمّیّ: ۳۸۲.

حَتَّی قُتِلُوا بِبَدْرٍ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «و إن کادوا لیستفزّونک من الارض» مقصود اهل مکه است. «إلا قلیلا»

ص: ۵۱

تا زمانی که در جنگ بدر کشته شدند. -. تفسیر قمی : ۳۸۶ -

**[ترجمه]

«۴»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام الدَّقَّاقُ عَنِ الْأَسَدِیِّ عَنْ جَرِیرِ بْنِ حَازِمٍ (۲) عَنْ أَبِی مَسْرُوقٍ عَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَتَاهُ أَبُو لَهَبٍ فَتَهَدَّدَهُ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنْ خُدِشْتُ مِنْ قِبَلِکَ خَدْشَةً فَأَنَا کَذَّابٌ فَکَانَتْ أَوَّلَ آیَهٍ (۳) نَزَعَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْخَبَرَ (۴).

**[ترجمه]عیون الخبار: ابو لهب نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آمد و آن حضرت را تهدید کرد رسول خدا به او فرمود: اگر از جانب خود خدشه ای در قول و عمل من کردی من دروغگو باشم (یعنی: اگر قدرت بر خدشه کردن من داری من در ادعای خود کاذبم) و این اول علامتی بود که پیامبر در نبوت خود آورد. بخشی از روایت. -. عیون الاخبار : ۳۳۳ -

**[ترجمه]

«۵»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنِ الْجِعَابِیِّ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ الْحُبَابِ الْجُمَحِیِّ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأُبُلِّیِّ عَنْ أَبِی خَالِدٍ الْأَسَدِیِّ عَنْ أَبِی بَکْرِ بْنِ عَیَّاشٍ عَنْ صَدَقَهَ بْنِ سَعِیدٍ الْحَنَفِیِّ عَنْ جُمَیْعِ بْنِ عُمَیْرٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ یَقُولُ انْتَهَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی الْعَقَبَهِ فَقَالَ لَا یُجَاوِزُهَا أَحَدٌ فَعَوَّجَ الْحَکَمُ بْنُ أَبِی الْعَاصِ فَمَهُ مُسْتَهْزِئاً بِهِ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَنِ اشْتَرَی شَاهً مُصَرَّاهً فَهُوَ بِالْخِیَارِ (۵) فَعَوَّجَ الْحَکَمُ فَمَهُ فَبَصُرَ بِهِ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَدَعَا عَلَیْهِ فَصُرِعَ شَهْرَیْنِ ثُمَّ أَفَاقَ فَأَخْرَجَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله عَنِ الْمَدِینَهِ طَرِیداً وَ نَفَاهُ عَنْهَا (۶).

**[ترجمه]امالی طوسی: جمیع بن عمیر گوید: از عبدالله بن عمر بن خطاب شنیدم که گفت: وقتی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به عقبه رسید، فرمود: هیچ کس از اینجا عبور نکند. حکم بن ابی العاص برای مسخره کردن پیامبر صلی الله علیه و آله دهانش را کج کرد. آن گاه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: هر کس گوسفندی را که شیر در پستانش انباشته شده خریداری کند، خیار دارد. حَکَم بار دیگر برای مسخره کردن پیامبر صلی الله علیه و آله دهانش را کج کرد. این بار حضرت او را دید و به وی نفرین کرد. حکم به مدت دوماه به بیماری صرع (تشنّج) مبتلا شد و پس از به هوش آمدن، پیامبر صلی الله علیه و آله او را از مدینه تبعید کرد. -. امالی طوسی : ۱۱۰ - ۱۱۱ -

**[ترجمه]

«۶»

فس، تفسیر القمی فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ وَ جَعَلْنا مِنْ بَیْنِ أَیْدِیهِمْ سَدًّا وَ مِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَیْناهُمْ یَقُولُ فَأَعْمَیْنَاهُمْ فَهُمْ لا یُبْصِرُونَ (۷) الْهُدَی أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَهُمْ وَ أَبْصَارَهُمْ وَ قُلُوبَهُمْ فَأَعْمَاهُمْ عَنِ الْهُدَی نَزَلَتْ فِی أَبِی جَهْلِ بْنِ هِشَامٍ عَلَیْهِ اللَّعْنَهُ وَ نَفَرٌ مِنْ أَهْلِ بَیْتِهِ وَ ذَلِکَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَامَ یُصَلِّی وَ قَدْ حَلَفَ أَبُو جَهْلٍ لَئِنْ رَآهُ یُصَلِّی لَیَدْمَغَنَّهُ فَجَاءَهُ وَ مَعَهُ حَجَرٌ وَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله قَائِمٌ یُصَلِّی فَجَعَلَ کُلَّمَا رَفَعَ الْحَجَرَ لِیَرْمِیَهُ

۱- تفسیر القمّیّ: ۳۸۶. قوله، حتی قتلوا ببدر، أی ما لبثوا بعد خروجه الا زمانا قلیلا حتی قتلوا ببدر.

۲- فی نسخه من المصدر: جریر بن دارم.

۳- أی اول آیه بینها، قال الزمخشریّ فی الاساس: و فلان ینزع بحجته: یحضر بها.

۴- عیون أخبار الرضا: ۳۳۳. و الحدیث طویل راجعه.

۵- المصراه من الشاه أو النوق: التی لا تحلب أیاما حتّی یجتمع اللبن فی ضرعها.

۶- أمالی ابن الشیخ: ۱۱۰ و ۱۱۱.

۷- یس: ۹.

أَثْبَتَ اللَّهُ يَدَهُ إِلَى عُنُقِهِ وَ لَا يَدُورُ الْحَجَرُ بِيَدِهِ فَلَمَّا رَجَعَ إِلَى أَصْحَابِهِ سَقَطَ الْحَجَرُ مِنْ يَدِهِ (۱) ثُمَّ قَامَ رَجُلٌ آخَرُ مِنْ رَهْطِهِ أَيْضاً فَقَالَ أَنَا أَقْتُلُهُ فَلَمَّا دَنَا مِنْهُ فَجَعَلَ يَسْمَعُ قِرَاءَةَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَأُرْعِبَ فَرَجَعَ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ حَالَ بَيْنِي وَ بَيْنَهُ كَهَيْئَةِ الْفَحْلِ يَخْطِرُ بِذَنَبِهِ فَخِفْتُ أَنْ أَتَقَدَّمَ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: در روایت ابو جارود آمده است که امام باقر علیه السلام درباره این فرموده خداوند متعال: «وَجَعَلْنَا مِن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ» - . یس / ۹ - {و [ما] فراروی آنها سدّی و پشت سرشان سدّی نهاده و پرده ای بر [چشمان] آنان فرو گسترده ایم.} فرمود: یعنی آنان را کور کردیم «فَهُمْ لاَ يُبْصِرُونَ» یعنی هدایت را نمی بینند. خداوند، گوش ها، چشم ها و قلب هایشان را سلب نمود و آن‌ها را از راه هدایت گمراه کرد. این آیه در مورد ابو جهل بن هشام و چند تن از یاران او نازل شده است. شأن نزول آیه این است که پیامبر صلی الله علیه و آله در حال خواندن نماز بود و ابو جهل عهد کرده بود هرگاه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را در حال نماز ببیند، سر او را بشکند. پس در حالی که سنگی در دست داشت، آمد و دید که پیامبر ایستاده است و نماز می خواند. پس آمد تا او را بزند، اما هر بار که می خواست سنگ را بالا ببرد و بر سر حضرت بزند،

ص: ۵۲

خداوند دست او را به گردنش گره می زد و سنگ در دستش نمی چرخید و هنگامی که نزد اصحابش برمی گشت، سنگ از دستش می افتاد. سپس مردی از یاران ابو جهل، انجام این کار را برعهده گرفت. آن مرد گفت: من او (پیامبر صلی الله علیه و آله) را خواهم کشت. اما چون به پیامبر نزدیک شد، صدای قرائت حضرت را شنید و ترسید و به سوی اصحابش بازگشت و گفت: مانعی بزرگ همچون حیوانی عظیم الجثه در میان ما حائل بود که دُمَش را تکان می داد و من ترسیدم که نزدیک شوم. - . تفسیر قمی : ۵۴۸ -

**[ترجمه]

بیان

خطر البعیر بذنبه کضرب رفعه مره بعد أخری و ضرب به فخذیه.

**[ترجمه]خطر البعیر بذنبه بر وزن ضرب، یعنی: شتر چندین بار دمش را بلند کرد و به رانش ضربه زد.

**[ترجمه]

«۷»

فس، تفسیر القمی فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ إِنَّا كَفَيْناكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ فَإِنَّهَا نَزَلَتْ بِمَكَّةَ بَعْدَ أَنْ نُبِّئَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِثَلَاثِ سِنِينَ وَ ذَلِكَ أَنَّ النُّبُوَّةَ نَزَلَتْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَوْمَ الْإِثْنَيْنِ وَ أَسْلَمَ عَلِيٌّ عليه السلام

يَوْمَ الثَّلَاثَاءِ ثُمَّ أَسْلَمَتْ خَدِيجَهُ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ زَوْجَهُ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله ثُمَّ دَخَلَ أَبُو طَالِبٍ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ هُوَ يُصَلِّي وَ عَلِيٌّ بِجَنْبِهِ وَ كَانَ مَعَ أَبِي طَالِبٍ جَعْفَرٌ فَقَالَ لَهُ أَبُو طَالِبٍ صِلْ جَنَاحَ ابْنِ عَمِّكَ فَوَقَفَ جَعْفَرٌ عَلَى يَسَارِ رَسُولِ اللَّهِ فَبَدَرَ رَسُولُ اللَّهِ مِنْ بَيْنِهِمَا فَكَانَ يُصَلِّي رَسُولُ اللَّهِ وَ عَلِيٌّ عليه السلام وَ جَعْفَرٌ وَ زَيْدُ بْنُ حَارِثَهَ وَ خَدِيجَهُ فَلَمَّا أَتَى لِذَلِكَ ثَلَاثُ سِنِينَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ إِنَّا كَفَيْناكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ وَ كَانَ الْمُسْتَهْزِءُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله خَمْسَهً الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَهِ وَ الْعَاصُ بْنُ وَائِلٍ وَ الْأَسْوَدُ بْنُ الْمُطَّلِبِ وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ دَعَا عَلَيْهِ [(۳)] لِمَا كَانَ بَلَغَهُ مِنْ إِيذَائِهِ وَ اسْتِهْزَائِهِ فَقَالَ اللَّهُمَّ أَعْمِ بَصَرَهُ وَ أَثْكِلْهُ بِوَلَدِهِ فَعَمِيَ بَصَرُهُ وَ قُتِلَ وَلَدُهُ بِبَدْرٍ وَ الْأَسْوَدُ بْنُ عَبْدِ يَغُوثَ [(۴)] وَ الْحَارِثُ بْنُ طَلَاطِلَهَ الْخُزَاعِيُّ فَمَرَّ الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَهِ بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ مَعَهُ جَبْرَئِيلُ فَقَالَ جَبْرَئِيلُ يَا مُحَمَّدُ هَذَا الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَهِ وَ هُوَ مِنَ الْمُسْتَهْزِءِينَ بِكَ قَالَ نَعَمْ وَ قَدْ كَانَ مَرَّ بِرَجُلٍ مِنْ خُزَاعَهَ عَلَى بَابِ الْمَسْجِدِ وَ هُوَ يَرِيشُ نِبَالًا لَهُ فَوَطِئَ عَلَى بَعْضِهَا فَأَصَابَ أَسْفَلَ عَقِبِهِ قِطْعَهٌ مِنْ ذَلِكَ فَدَمِيَتْ فَلَمَّا مَرَّ بِجَبْرَئِيلَ أَشَارَ إِلَى ذَلِكَ الْمَوْضِعِ فَرَجَعَ الْوَلِيدُ إِلَى مَنْزِلِهِ وَ نَامَ عَلَى سَرِيرِهِ وَ كَانَتِ ابْنَتُهُ نَائِمَهً أَسْفَلَ مِنْهُ فَانْفَجَرَ الْمَوْضِعُ الَّذِي أَشَارَ إِلَيْهِ جَبْرَئِيلُ أَسْفَلَ عَقِبِهِ فَسَالَ مِنْهُ الدَّمُ حَتَّى صَارَ إِلَى فِرَاشِ ابْنَتِهِ فَانْتَبَهَتِ

۱- عن يده خ ل.

۲- تفسير القمّيّ: ۵۴۸.

۳- الضمير راجع الى الأخير.

۴- في المصدر: و كذلك دعا على الأسود بن عبد يغوث.

ابْنَتُهُ فَقَالَتِ الْجَارِيَهُ انْحَلَّ وِكَاءُ (۱) الْقِرْبَهِ قَالَ الْوَلِيدُ مَا هَذَا وِكَاءَ الْقِرْبَهِ وَ لَكِنَّهُ دَمُ أَبِيكِ فَاجْمَعِي لِي وُلْدِي وَ وُلْدَ أَخِي فَإِنِّي مَيِّتٌ فَجَمَعَتْهُمْ فَقَالَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَبِيعَهَ إِنَّ عُمَارَهَ بْنَ الْوَلِيدِ بِأَرْضِ الْحَبَشَهِ بِدَارِ مَضِيعَهٍ (۲) فَخُذْ كِتَاباً مِنْ مُحَمَّدٍ إِلَى النَّجَاشِيِّ أَنْ يَرُدَّهُ ثُمَّ قَالَ لِابْنِهِ هِشَامٍ وَ هُوَ أَصْغَرُ وُلْدِهِ يَا بُنَيَّ أُوصِيكَ بِخَمْسِ خِصَالٍ فَاحْفَظْهَا أُوصِيكَ بِقَتْلِ أَبِي رُهْمٍ الدَّوْسِيِّ وَ إِنْ أَعْطَوْكُمْ ثَلَاثَ دِيَاتٍ فَإِنَّهُ غَلَبَنِي عَلَى امْرَأَتِي وَ هِيَ بِنْتُهُ وَ لَوْ تَرَكَهَا وَ بَعْلَهَا كَانَتْ تَلِدُ لِيَ ابْناً مِثْلَكَ وَ دَمِي فِي خُزَاعَهَ وَ مَا تَعَمَّدُوا قَتْلِي وَ أَخَافُ أَنْ تُنْسَوْا بَعْدِي وَ دَمِي فِي بَنِي خُزَيْمَهَ بْنِ عَامِرٍ وَ دِيَاتِي (۳) فِي سَقِيفٍ فَخُذْهُ وَ لِأُسْقُفِّ نَجْرَانَ عَلَيَّ مِائَتَا دِينَارٍ فَاقْضِهَا ثُمَّ فَاضَتْ نَفْسُهُ وَ مَرَّ أَبُو زَمْعَهَ الْأَسْوَدُ (۴) بِرَسُولِ اللَّهِ فَأَشَارَ جَبْرَئِيلُ إِلَى بَصَرِهِ فَعَمِيَ وَ مَاتَ وَ مَرَّ بِهِ الْأَسْوَدُ بْنُ عَبْدِ يَغُوثَ فَأَشَارَ جَبْرَئِيلُ إِلَى بَطْنِهِ فَلَمْ يَزَلْ يَسْتَسْقِي حَتَّى انْشَقَّ بَطْنُهُ وَ مَرَّ الْعَاصُ بْنُ وَائِلٍ فَأَشَارَ جَبْرَئِيلُ إِلَى رِجْلِهِ فَدَخَلَ عُودٌ فِي أَخْمَصِ قَدَمِهِ (۵) وَ خَرَجَتْ مِنْ ظَاهِرِهِ وَ مَاتَ وَ مَرَّ ابْنُ الطَّلَاطِلَهِ فَأَرْسَلَ اللَّهُ إِلَيْهِ جَبْرَئِيلَ فَأَشَارَ إِلَى (۶) وَجْهِهِ فَخَرَجَ إِلَى جِبَالِ تِهَامَهَ فَأَصَابَتْهُ السَّمَائِمُ ثُمَّ اسْتَسْقَى حَتَّى انْشَقَّ بَطْنُهُ وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ إِنَّا

۱- الوكاء: رباط القربه و نحوها.

۲- فی نسخه من المصدر: مضیقه.

۳- فی المصدر المطبوع: دیانی، و لعله الصحیح، و فی نسخه مخطوطه. ریاتی (رثائی خ ل) و الظاهر أن فیهما تصحیفا. قوله: سقیف بالسین، هکذا فی نسخه المصنّف و سائر النسخ المطبوعه و المخطوطه، و فی المصدر المطبوع و نسختین مخطوطتین و البرهان: ثقیف بالثاء المثلثه.

۴- هکذا فی نسخه المصنّف و سائر النسخ، و أبو زمعه هو الأسود بن المطلب، و قد تقدم ذکره، ففیه تکرار، و فی نسخ المصدر جمیعها: ربیعه بن الأسود، و الظاهر أن کلیهما مصحفان، و لعلّ الصحیح: زمعه بن الأسود، و هو: ابن الأسود بن المطلب، و تقدم فی صدر الحدیث أن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله دعا علیه و علی أبیه فی قوله. «اللّهمّ أعم بصره، و أثکله بولده» و لکن هذا ینافی ما یأتی بعد ذلک من قتله ببدر فتامل.

۵- فی المصدر: فأشار جبرئیل إلی رجلیه فدخل عود فی أخمص قدمیه.

۶- فأشار جبرئیل الی وجهه خ ل.

كَفَيْناكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ* إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ» - . حجر / ۹۴ - ۹۵ - {پس آنچه را بدان مأموری آشکار کن و از مشرکان روی برتاب، که ما [شرّ] ریشخندگران را از تو برطرف خواهیم کرد.} این آیه، سه سال بعد از بعثت پیامبر صلی الله علیه و آله در مکه نازل شد. پیامبر صلی الله علیه و آله در روز دوشنبه مبعوث شد و علی علیه السلام روز سه شنبه اسلام آورد، سپس خدیجه بِنت خُوَیلِد، همسر پیامبر، اسلام را پذیرفت. ابو طالب همراه جعفر نزد پیامبر آمد و دید حضرت نماز می خواند و علی علیه السلام کنار او ایستاده است. به جعفر گفت: کنار پسر عمویت نماز بگزار. جعفر سمت چپ ایستاد و پیامبر صلی الله علیه و آله میان علی علیه السلام و جعفر قرار گرفت. پس از آن پیامبر صلی الله علیه و آله نماز می خواند و علی علیه السلام و جعفر و زید بن حارثه و خدیجه به حضرت اقتدا می کردند. بعد از سه سال خداوند فرمود: «فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ* إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ». آنان که پیامبر صلی الله علیه و آله را مسخره می کردند، پنج نفر بودند: ولید بن مُغیره، عاص بن وائل، اسود بن مُطَّلِب و اسود بن عبد یَغُوث و حارث بن طُلاطِله خُزاعی. به خاطر شدت آزار و اذیتی که ولید نسبت به پیامبر روا می داشت، حضرت او را نفرین کرد و گفت: «خدایا چشمش را کور کن و داغ فرزند را به او بچشان» چشمان او کور شد و فرزندش در جنگ بدر کشته شد. همچنین حضرت اسود بن عبد یغوث و حارث بن طلاطله خزاعی را هم نفرین کرد. ولید بن مغیره از کنار پیامبر گذشت و جبرئیل کنار حضرت بود، گفت: ای محمد! این ولید بن مغیره و یکی از کسانی است که تو را مسخره می کند. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: آری. مردی از خُزاعه کنار مسجد نشسته و به تیرهایش پر می بست. ولید بر روی تیر پا گذاشته و قطعه ای از آن در پاشنه پایش فرو رفته بود و خونریزی داشت. جبرئیل به آن نقطه اشاره کرد. ولید به منزل رفت و بر بستر خود خوابید. دخترش پایین تر از او خوابیده بود. ناگهان خون از آن پاشنه مجروحی که جبرئیل به آن اشاره کرده بود، فوران زد تا به بستر دخترش رسید.

ص: ۵۳

دختر متوجه رطوبت و خیسی شد و گفت: ای کنیز، بند مشک پاره شده است. ولید گفت: این بند مشک نیست که پاره شده، بلکه خون پدرت است، پسران و برادرزاده هایم را این جا جمع کن که من از دنیا خواهم رفت. دختر چنین کرد. ولید به عبد الله بن ربیعه گفت: عُماره بن ولید در حبشه و در خانه ای تنگ زندگی می کند؛ نامه ای از محمد برای نجاشی بگیر تا او را برگرداند و به پسرش هاشم که کوچک ترین پسرش بود گفت: پسرم پنج وصیت به تو می گویم آن‌ها را انجام بده. اول آن که ابو دِرهَم دَوسی را بکش؛ زیرا او همسر من را که دختر او بود به زور از من گرفت، در حالی که اگر او و شوهرش را به حال خود رها می کرد، برای من پسری چون تو زاده بود. انتقام خون مرا از خُزاعه بگیر، هرچند متعمّداً مرا نکشتند، اما می ترسم بعد از من آن را فراموش کنید. انتقام مرا از بنی خُزَیمه بن عامر بگیر، و در ثقیف دیه هایی دارم، آن‌ها را بگیر و دویست دینار به اسقف نَجران مقروض هستم، آن را بپرداز. آن گاه جان داد.

ابوزمعه اسود از کنار رسول خدا صلی الله علیه و آله گذشت و جبرئیل به چشمان او اشاره ای کرد. او کور شد و به هلاکت رسید. همچنین جبرئیل اشاره ای به شکم اسود بن عبد یغوث کرد و وی مرض استقساء و عطش شدید گرفت تا این که شکمش پاره شد. به پاهای عاص بن وائل اشاره ای کرد و چوبی در گودی کف پایش فرو رفت و از روی پا بیرون آمد و

هلاک شد. به صورت حارث بن طُلاطِله اشاره ای کرد، حارث به کوه های تهامه رفت، باد گرم و سوزان بر او وزیدن گرفت و وی دچار عطش فراوان شد تا این که شکمش پاره شد و مرد، و این معنی آیه «إِنَّا

ص: ۵۴

کَفَیْنَاکَ الْمُسْتَهْزِئِینَ» می باشد. - . تفسیر قمی / ۳۵۳ - ۳۵۴ -

**[ترجمه]

بیان

السمائم جمع السموم و هو الريح الحاره.

**[ترجمه]«السمائم» جمه السموم به معنای باد سوزان است.

**[ترجمه]

«۸»

شی، تفسير العياشي عَنْ أَبَانٍ الْأَحْمَرِ رَفَعَهُ قَالَ: كَانَ الْمُسْتَهْزِءُونَ خَمْسَةً مِنْ قُرَيْشٍ الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَهِ الْمَخْزُومِيُّ وَ الْعَاصُ بْنُ وَائِلٍ السَّهْمِيُّ وَ الْحَارِثُ بْنُ حَنْظَلَهَ (۲) وَ الْأَسْوَدُ بْنُ عَبْدِ يَغُوثَ بْنِ وَهْبٍ الزُّهْرِيُّ وَ الْأَسْوَدُ بْنُ الْمُطَّلِبِ بْنِ أَسَدٍ فَلَمَّا قَالَ اللَّهُ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ عَلِمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَدْ أَخْزَاهُمْ فَأَمَاتَهُمُ اللَّهُ بِشَرِّ مِيتَاتٍ (۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: ابان احمر در حدیثی مرفوع آورده است: مستهزئون پنج نفر از قریش بودند: ولید بن مُغیره مَخزومی، عاص بن وائلِ سهمی، حارث بن حنظله، اسود بن عبد یَغوث بن وهب زُهری و اسود بن مُطَّلِب بن اسد. وقتی خداوند فرمود: «إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ» پیامبر صلی الله علیه و آله فهمید خداوند آن‌ها را خوار کرده و به بدترین شکل آن‌ها را کشته است. - . تفسیر عیاضی : نسخه خطی. و نیز بحرانی در البرهان ج ۲ ص ۳۵۶ آن را تخریج کرده است. -

**[ترجمه]

«۹»

ل، الخصال الْقَطَّانُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْحَسَنِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْخُرَاسَانِيِّ عَنْ سَهْلِ بْنِ صَالِحٍ الْعَبَّاسِيِّ عَنْ أَبِيهِ وَ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأُبُلِّيِّ عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام قَالَ لِيَهُودِيٍّ مِنْ يَهُودِ الشَّامِ وَ أَحْبَارِهِمْ فِيمَا أَجَابَهُ عَنْهُ مِنْ جَوَابِ مَسَائِلِهِ فَأَمَّا الْمُسْتَهْزِءُونَ فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ فَقَتَلَ اللَّهُ خَمْسَتَهُمْ قَدْ قُتِلَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ بِغَيْرِ قِتْلَهِ صَاحِبِهِ فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ أَمَّا الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَهِ فَإِنَّهُ مَرَّ بِنَبْلٍ لِرَجُلٍ مِنْ خُزَاعَهَ قَدْ رَاشَهُ فِي

الطَّرِيقِ فَأَصَابَتْهُ شَظِيَّةٌ مِنْهُ فَانْقَطَعَ أَكْحَلُهُ حَتَّى أَدْمَاهُ فَمَاتَ وَ هُوَ يَقُولُ قَتَلَنِي رَبُّ مُحَمَّدٍ وَ أَمَّا الْعَاصُ بْنُ وَائِلٍ السَّهْمِيُّ فَإِنَّهُ خَرَجَ فِي حَاجَتِهِ لَهُ إِلَى كُدًى فَتَدَهْدَهَ تَحْتَهُ حَجَرٌ فَسَقَطَ فَتَقَطَّعَ قِطْعَةً قِطْعَةً فَمَاتَ وَ هُوَ يَقُولُ قَتَلَنِي رَبُّ مُحَمَّدٍ وَ أَمَّا الْأَسْوَدُ بْنُ عَبْدِ يَغُوثَ فَإِنَّهُ خَرَجَ يَسْتَقْبِلُ ابْنَهُ زَمْعَةَ وَ مَعَهُ غُلَامٌ لَهُ فَاسْتَظَلَّ بِشَجَرَةٍ تَحْتَ كُدًى فَأَتَاهُ جَبْرَئِيلُ عليه السلام فَأَخَذَ رَأْسَهُ فَنَطَحَ بِهِ الشَّجَرَةَ فَقَالَ لِغُلَامِهِ امْنَعْ هَذَا عَنِّي فَقَالَ مَا أَرَى أَحَداً يَصْنَعُ بِكَ شَيْئاً إِلَّا نَفْسَكَ فَقَتَلَهُ وَ هُوَ يَقُولُ قَتَلَنِي رَبُّ مُحَمَّدٍ.

قَالَ الصَّدُوقُ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ يُقَالُ فِي خَبَرٍ آخَرَ فِي الْأَسْوَدِ قَوْلٌ آخَرُ يُقَالُ إِنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله كَانَ قَدْ دَعَا عَلَيْهِ أَنْ يُعْمِيَ اللَّهُ بَصَرَهُ وَ أَنْ يُثْكِلَهُ وَلَدَهُ فَلَمَّا كَانَ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ جَاءَ حَتَّى صَارَ إِلَى كُدًى فَأَتَاهُ جَبْرَئِيلُ بِوَرَقَةٍ خَضْرَاءَ فَضَرَبَ بِهَا وَجْهَهُ فَعَمِيَ وَ بَقِيَ

ص: ۵۵

۱- تفسير القمّيّ: ۳۵۳ و ۳۵۴.

۲- هكذا فی نسخه المصنّف و تفسير البرهان، و لعلّ حنظله مصحف طلاطله، أو الثانی لقب حنظله.

۳- تفسير العيّاشیّ: مخطوط: و أخرجه أيضا البحرانیّ فی البرهان ۲: ۳۵۶.

حَتَّی أَثْکَلَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَلَدَهُ یَوْمَ بَدْرٍ ثُمَّ مَاتَ وَ أَمَّا الْحَارِثُ بْنُ الطَّلَاطِلَهِ فَإِنَّهُ خَرَجَ مِنْ بَیْتِهِ فِی السَّمُوم فَتَحَوَّلَ حَبَشِیّاً فَرَجَعَ إِلَی أَهْلِهِ فَقَالَ أَنَا الْحَارِثُ فَغَضِبُوا عَلَیْهِ فَقَتَلُوهُ وَ هُوَ یَقُولُ قَتَلَنِی رَبُّ مُحَمَّدٍ وَ أَمَّا الْأَسْوَدُ بْنُ الْحَارِثِ فَإِنَّهُ أَکَلَ حُوتاً مَالِحاً فَأَصَابَهُ الْعَطَشُ [(۱)](#) فَلَمْ یَزَلْ یَشْرَبُ الْمَاءَ حَتَّی انْشَقَّ بَطْنُهُ فَمَاتَ وَ هُوَ یَقُولُ قَتَلَنِی رَبُّ مُحَمَّدٍ کُلُّ ذَلِکَ فِی سَاعَهٍ وَاحِدَهٍ وَ ذَلِکَ أَنَّهُمْ کَانُوا بَیْنَ یَدَیْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالُوا لَهُ یَا مُحَمَّدُ نَنْتَظِرُ بِکَ الظُّهْرَ فَإِنْ رَجَعْتَ عَنْ قَوْلِکَ وَ إِلَّا قَتَلْنَاکَ فَدَخَلَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مَنْزِلَهُ فَأَغْلَقَ عَلَیْهِ بَابَهُ مُغْتَمّاً بِقَوْلِهِمْ فَأَتَاهُ جَبْرَئِیلُ علیه السلام سَاعَتَهُ فَقَالَ لَهُ یَا مُحَمَّدُ السَّلَامُ یَقْرَأُ عَلَیْکَ السَّلَامَ وَ هُوَ یَقُولُ فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ یَعْنِی أَظْهِرْ أَمْرَکَ لِأَهْلِ مَکَّهَ وَ ادْعُ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِکِینَ قَالَ یَا جَبْرَئِیلُ کَیْفَ أَصْنَعُ بِالْمُسْتَهْزِءِینَ وَ مَا أَوْعَدُونِی قَالَ لَهُ إِنَّا کَفَیْناکَ الْمُسْتَهْزِئِینَ قَالَ یَا جَبْرَئِیلُ کَانُوا عِنْدِیَ السَّاعَهَ بَیْنَ یَدَیَّ فَقَالَ قَدْ کُفِیتَهُمْ فَأَظْهَرَ أَمْرَهُ عِنْدَ ذَلِکَ.

قال الصدوق رحمه الله و الحدیث طویل أخذنا منه موضع الحاجه و قد أخرجته بتمامه فی آخر الجزء الرابع من کتاب النبوه. [(۲)](#)

**[ترجمه]خصال: ابراهیم بن عبد الرحمن ابلی از امام کاظم علیه السلام و او از پدرانش نقل می کند که فرمود: امیر المؤمنین علیه السلام به یک نفر یهودی از یهودیان و دانشمندان یهود شام، ضمن پاسخ هایی که به سؤال های او داد، فرمود: و اما مسخره کنندگان (به پیامبر اسلام)، خداوند در باره آن‌ها فرموده: «همانا ما تو را از مسخره کنندگان کفایت کردیم.» و خداوند پنج نفر آن‌ها را کشت و هر کدام به صورتی غیر از صورت رفقایش کشته شد و همگی در یک روز کشته شدند. ولید بن مغیره، از کنار تیرهای مردی از بنی خزاعه که در راه ریخته بود می گذشت پره ای از آن به رگ حیاتی او اصابت کرد و خون از او جاری شد تا مرد و در آن حال می گفت: پروردگار محمد مرا کشت. عاص بن وائل سهمی برای حاجتی به سوی محله کداء رفت و سنگی زیر پای او غلتید و او افتاد و قطعه قطعه شد و در حالی که می گفت: پروردگار محمد مرا کشت، کشته شد. اسود بن عبد یغوث به استقبال پسرش زمعه بیرون آمد و غلامی با او بود و در محله کداء به زیر سایه درختی رفت در آن حال جبرئیل آمد و سرش را گرفت و به درخت کوبید، او به غلامش گفت: این شخص را از من باز دار، غلام گفت: من کسی را نمی بینم که با تو کاری کند، تو خودت این کار را می کنی و او کشته شد در حالی که می گفت: پروردگار محمد مرا کشت مرا کشت.

صدوق رحمه الله می گوید: در آخر خبر اسود، قول دیگری وجود دارد و گفته می شود که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم به او نفرین کرد و از خدا خواست که چشمانش را کور کند و او را در عزای فرزندش بنشاند و در آن روز وقتی به کداء آمد، جبرئیل برگ سبزی آورد و به صورت او زد و او کور شد و آنقدر ماند

ص: ۵۵

تا در جنگ بدر داغ فرزندش به دلش نشست و سپس مرد. حارث بن طلاطله به هنگام وزیدن باد گرم از خانه اش بیرون آمد و به شکل یک حبشی درآمد و میان خانواده اش برگشت، او می گفت من همان حارث هستم، ولی خانواده اش (که باور نمی کردند) به او خشم گرفتند و او را کشتند و او می گفت: پروردگار محمد مرا کشت. اسود بن مطّلب یک ماهی آغشته به نمک را خورد و عطش بر او غلبه کرد و همچنان آب می خورد تا اینکه شکمش پاره شد و مرد، و می گفت: پروردگار محمد مرا کشت. همه این موارد در یک ساعت اتفاق افتاد، آن‌ها نزد پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم بودند و به او

گفتند: یا محمد راجع به تو تا ظهر منتظر می مانیم اگر از گفته هایت برگشتی که هیچ و گرنه تو را می کشیم، پیامبر وارد خانه خود شد و در حالی که اندوهگین بود در خانه را بست، در همان حال جبرئیل نازل شد و به او گفت: یا محمد، خداوند به تو سلام می رساند و می گوید: «فاصدع بما تؤمر» {آشکار کن آنچه را که به آن مأموریت داری} یعنی کار خودت را به اهل مکه اظهار نما و دعا کن «و اعرض عن المشرکین» {و از مشرکان روی برگردان}. او گفت: ای جبرئیل با مسخره کنندگانی که مرا تهدید کرده اند چه کنم؟ جبرئیل گفت: «أنّا کفیناك المستهزئین» {همانا تو را از شرّ مسخره کنندگان خلاص کردیم} گفت: ای جبرئیل الآن آن‌ها پیش من بودند، گفت: کارشان را ساختیم، در آن موقع پیامبر کار خود را آشکار کرد.

صدوق گوید: حدیث طولانی بود و ما آن قسمت را که مورد نیاز بود نقل کردیم و تمام آن را در آخر جزء چهارم از کتاب «النبوه» آورده ایم. - . خصال ۱ : ۱۳۴ - ۱۳۵ -

**[ترجمه]

بیان

النبل بالفتح السهام العربیه و راش السهم یریشه ألزق علیه الریش و الشظیه بفتح الشین و کسر الظاء المعجمه و تشدید الیاء الفلقه من العصا و نحوها و الأکحل عرق فی الید یفصد و کداء بالفتح و المد الثنیه العلیا بمکه مما یلی المقابر و هو المعلی و کدا بالضم و القصر الثنیه السفلی مما یلی باب العمره و یقال دهده الحجر فتدهده أی دحرجه فتدحرج.

**[ترجمه]«النبل» با فتحه نون تیرهای عربی است و راش السهم یریشه یعنی: بر روی تیر پَر چسبانید. و «الشظیة» با فتحه شین و کسره ظاء معجمه و تشدید باء به معنای تکه‌های چوب و مانند آن است. و «الأکحل» رگی در میانه دست است که آن را می‌زنند. «کداء» با فتحه و مدّ: ثنّیه علیا در مکه است که پس از مقابر است و آن معلی است و «کدا» با کسره و قصر: ثنّیه سفلی که پس از باب العمره واقع شده است. و گفته می‌شود: دهده الحجر فتدهده یعنی: سنگ را غلتاند پس سنگ غلتید.

**[ترجمه]

«۱۰»

قب، المناقب لابن شهرآشوب یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ أَبَا جَهْلٍ طَلَبَ غِرَّتَهُ (۳) فَلَمَّا رَآهُ سَاجِداً أَخَذَ صَخْرَةً لِیَطْرَحَهَا عَلَیْهِ أَلْزَقَهَا اللَّهُ بِکَفِّهِ وَ لَمَّا عَرَفَ أَنْ لَا نَجَاهَ إِلَّا بِمُحَمَّدٍ سَأَلَهُ أَنْ یَدْعُوَ رَبَّهُ

۱- علیه العطش خ ل. أقول: و فی المصدر: و أصابه غلبه العطش. و هو الصحیح.

۲- الخصال ۱: ۱۳۴ و ۱۳۵.

٣- الغره بالكسر: الغفله.

فَدَعَا اللَّهَ فَأَطْلِقَ يَدُهُ وَ طُرِحَ بِصَخْرَتِهِ (۱).

**[ترجمه]مناقب، خرائج: روایت شده که ابو جهل می‌خواست از غفلت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم استفاده کند و چون دید که آن حضرت در سجده بود سنگی برداشت و می خواست آن را بر سر حضرت بکوبد، ولی خداوند آن سنگ را به دستش چسباند. و چون متوجه شد که راه نجاتی از آن جز با محمد ندارد از آن حضرت درخواست کرد که به درگاه پروردگارش دعا کند.

ص: ۵۶

پس پیامبر به درگاه خدا برایش دعا نمود و دستش آزاد شده و سنگ بر زمین افتاد. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۶۹ -

**[ترجمه]

«۱۱»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ أَنَّ امْرَأَةً مِنَ الْيَهُودِ عَمِلَتْ لَهُ سِحْراً فَظَنَّتْ أَنَّهُ يُنْفِذُ فِيهِ كَيْدَهَا- وَ السِّحْرُ بَاطِلٌ مُحَالٌ إِلَّا أَنَّ اللَّهَ دَلَّهُ عَلَيْهِ فَبَعَثَ مَنِ اسْتَخْرَجَهُ وَ كَانَ عَلَى الصِّفَهِ الَّتِی ذَكَرَهَا وَ عَلَى عَدَدِ الْعُقَدِ الَّتِی عَقَدَ فِيهَا وَ وَصَفَ مَا لَوْ عَايَنَهُ مُعَايِنٌ لَغَفَلَ عَنْ بَعْضِ ذَلِكَ (۲).

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که زنی یهودی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم را سحر کرد و گمان کرد که افسون او در آن حضرت تاثیر می گذارد و حال آنکه ناگزیر سحر و جادو باطل می‌شود. ولی خداوند متعال، پیامبر را از آن آگاه کرد و آن حضرت شخصی را فرستاد تا آن‌ها را باز کند. آن شخص، جادو را به همان صورت و به همان تعداد گره‌هایی که پیامبر فرموده و وصف کرده بود یافت، و پیامبر به گونه‌ای آن را توصیف کرده بود که اگر شخصی با چشم خود آن را می‌دید در توصیفش بخشی از آن را فراموش می کرد.

**[ترجمه]

«۱۲»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فَصَلَّى فِی ظِلِّ الْكَعْبَهِ وَ نَاسٌ مِنْ قُرَيْشٍ وَ أَبُو جَهْلٍ نَحَرُوا جَزُوراً فِی نَاحِيَهِ مَكَّهَ فَبَعَثُوا وَ جَاءُوا بِسَلَاهَا فَطَرَحُوهُ بَيْنَ كَتِفَيْهِ فَجَاءَتْ فَاطِمَهُ علیها السلام فَطَرَحَتْهُ عَنْهُ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ اللَّهُمَّ عَلَيْكَ بِقُرَيْشٍ اللَّهُمَّ عَلَيْكَ بِأَبِی جَهْلٍ وَ بِعُتْبَهَ وَ شَيْبَهَ وَ وَلِيدِ بْنِ عُتْبَهَ وَ أُمَيَّهَ بْنِ خَلَفٍ وَ بِعُقْبَهَ بْنِ أَبِی مُعَيْطٍ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ وَ لَقَدْ رَأَيْتُهُمْ قَتْلَى فِی قَلِيبِ بَدْرٍ.

**[ترجمه]خرائج: ابن مسعود می گوید: با پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلم در سایه خانه کعبه نماز می خواندیم و جماعتی از قریش و ابوجهل شتری را در گوشه‌ای از مکه کشته بودند. شکمبه شتر را برداشته و آورده و بین شانه های حضرت گذاشتند و

آن رها کردند. بعد از آن فاطمه سلام اللَّه علیها آمد و آن را از پیامبر جدا کرد. وقتی پیامبر به خانه می آمد، در راه فرمود: «خدایا! به حساب قریش برس، خدایا ابو جهل، عتبه، شیبه، ولید بن عقبه، امیه بن خلف و عقبه بن أبی معیط را به سزای عملشان برسان». ابن مسعود می گوید: آن‌ها را در جنگ بدر دیدم که کشته شدند.

**[ترجمه]

بیان

السلا مقصوره الجلده الرقیقه التی یکون فیها الولد من المواشی.

**[ترجمه]السلا به صورت مقصور، پوست نازکی است که بچه چهارپایان در آن قرار می گیرد.

**[ترجمه]

«۱۳»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ أَبَا ثَرْوَانَ کَانَ رَاعِیاً فِی إِبِلِ عَمْرِو بْنِ تَمِیمٍ فَخَافَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ قُرَیْشٍ فَنَظَرَ إِلَی سَوَادِ الْإِبِلِ فَقَصَدَ لَهُ وَ جَلَسَ بَیْنَهَا فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ لَا تَصْلُحُ إِبِلٌ أَنْتَ فِیهَا فَدَعَا عَلَیْهِ فَعَاشَ شَقِیّاً یَتَمَنَّی الْمَوْتَ.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که ابوثروان چوبان شتران عمرو بن تمیم بود. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از قریش ترسید و به شمار شتران نگریست. شتران به سمت آن حضرت آمدند و ایشان در میان شترانش نشست و خود را پنهان کرد. گفت: ای محمد شتری که تو بر آن هستی شایسته تو نیست. پس پیامبر او را نفرین کرد و او با شقاوت و بدبختی زیست و آرزوی مرگ می کرد.

**[ترجمه]

«۱۴»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ عُتْبَهَ بْنَ أَبِی لَهَبٍ قَالَ کَفَرْتُ بِرَبِّ النَّجْمِ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَ مَا تَخَافُ أَنْ یَأْکُلَکَ کَلْبُ اللَّهِ فَخَرَجَ فِی تِجَارَهٍ إِلَی الْیَمَنِ فَبَیْنَمَا هُمْ قَدْ عَرَّسُوا (۳) إِذْ سَمِعَ صَوْتَ الْأَسَدِ فَقَالَ لِأَصْحَابِهِ إِنِّی مَأْکُولٌ بِدُعَاءِ مُحَمَّدٍ فَنَامُوا حَوْلَهُ فَضُرِبَ (۴) عَلَی آذَانِهِمْ فَجَاءَهُ الْأَسَدُ حَتَّی أَخَذَهُ فَمَا سَمِعُوا إِلَّا صَوْتَهُ.

وَ فِی خَبَرٍ آخَرَ أَنَّهُ لَمَّا قَالَ کَفَرْتُ بِالَّذِی دَنَا فَتَدَلَّی وَ تَفَلَ فِی وَجْهِ مُحَمَّدٍ قَالَ صلی الله علیه و آله اللَّهُمَّ سَلِّطْ عَلَیْهِ کَلْباً مِنْ کِلَابِکَ فَخَرَجُوا إِلَی الشَّامِ فَنَزَلُوا مَنْزِلًا

١- مناقب آل أبى طالب ١: ۶۹، أقول: ألفاظ الحديث من الخرائج، و أمّا هى فى المناقب فهكذا: و كان أبو جهل يطلب غرته فوجده يوما فى سجوده فرفع صخره عظيمه يدفعها عليه، فامسكت من يديه و صار عبره للناس، فتضرع الى النبىّ صلّى اللّه عليه و آله فدعا له بفرج فزالت.

٢- ألفاظ الحديث لا تخلو عن اضطراب، و الحديث غير مذكور فى المطبوع.

٣- عرسوا أى نزلوا من السفر للاستراحه ثمّ يرتحلون.

۴- ضرب على اذنه أى ضرب على اذنه حجاب من النوم. أى أنيم إنامه ثقيله.

فَقَالَ لَهُمْ رَاهِبٌ مِنَ الدَّيْرِ هَذِهِ أَرْضٌ مَسْبَعَةٌ فَقَالَ أَبُو لَهَبٍ يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ أَعِينُونَا هَذِهِ اللَّيْلَةَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْهِ دَعْوَةَ مُحَمَّدٍ فَجَمَعُوا جمالهم (۱) (أَحْمَالَهُمْ) وَ فَرَشُوا لِعُتْبَةَ فِي أَعْلَاهَا وَ نَامُوا حَوْلَهُ فَجَاءَ الْأَسَدُ يَتَشَمَّمُ وُجُوهَهُمْ ثُمَّ ثَنَى ذَنَبَهُ فَوَثَبَ فَضَرَبَهُ بِيَدِهِ ضَرْبَةً وَاحِدَةً فَخَدَشَهُ قَالَ قَتَلَنِي (۲) فَمَاتَ مَكَانَهُ.

قب، المناقب لابن شهرآشوب روت العامه عن الصادق علیه السلام و عن ابن عباس و ذکر مثله (۳).

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که عتبه بن ابی لهب گفت: من به پروردگار ستارگان کافر شدم. پس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «آیا نمی‌ترسی که سگ خدا تو را بخورد.» او برای تجارت به سمت یمن رفت و در حالی که اطراق کرده بودند صدای شیری را شنید و به یارانش گفت: من با دعای محمد خورده می‌شوم. پس آنان در اطراف او خوابیدند. خواب چشمانشان را گرفت. پس شیر آمد و او را گرفت و آنان صدایی جز صدای او را نشنیدند.

در روایت دیگری آمده است: زمانی که گفت: به کسی که نزدیک آمد و نزدیک‌تر شد کافر شدم. و بر صورت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آب دهان ریخت. پیامبر فرمود: «پروردگارا سگی از سگ‌های خود را بر او مسلط گردان.» آنان به سمت شام رفتند و در مکانی فرود آمدند.

ص: ۵۷

یکی از راهبان صومعه به آنان گفت: این منطقه درندگان زیادی دارد. ابولهب گفت: ای مردم قریش امشب ما را یاری دهید من می‌ترسم که دعای محمد در باره او به حقیقت تبدیل شود. پس شترانشان را گردآوردند و بر بالای شتران برای عتبه بستر گستراندند و در اطراف او خوابیدند. شیر آمد و چهره‌های آنان را بوئید سپس دُمَش را خم کرد و جهید و با دستش ضربه‌ای بر عتبه زد و او را زخمی کرد. او گفت: مرا کشت و درجا مُرد.

مناقب: عامه از امام صادق و از ابن عباس این حدیث را روایت کرده‌اند. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۷۱ -

**[ترجمه]

«۱۵»

یج، الخرائج و الجرائح مِنْ مُعْجِزَاتِهِ أَنَّهُ صلی الله علیه و آله كَانَ يُصَلِّي مُقَابِلَ الْحَجَرِ الْأَسْوَدِ وَ يَسْتَقْبِلُ بَيْتَ الْمَقْدِسِ وَ يَسْتَقْبِلُ الْكَعْبَةَ فَلَا يَرَى حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ صَلَاتِهِ وَ كَانَ يَسْتَتِرُ بِقَوْلِهِ وَ إِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنا بَيْنَكَ وَ بَيْنَ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجاباً مَسْتُوراً (۴) وَ بِقَوْلِهِ أُولئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلى قُلُوبِهِمْ (۵) وَ بِقَوْلِهِ وَ جَعَلْنا عَلى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَ فِي آذانِهِمْ وَقْراً (۶) وَ بِقَوْلِهِ أَ فَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلهَهُ هَواهُ وَ أَضَلَّهُ اللَّهُ عَلى عِلْمٍ وَ خَتَمَ عَلى سَمْعِهِ وَ قَلْبِهِ وَ جَعَلَ عَلى بَصَرِهِ غِشاوَةً (۷).

**[ترجمه]خرائج: رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله و سلم در مقابل حجر الأسود نماز می خواند، هم رو به بیت المقدس بود و هم کعبه را جلو خود قرار می داد و این آیات را می خواند و هیچ کس هم او را نمی دید: «وَ إِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنا بَيْنَكَ وَ

بَيْنَ الَّذِينَ لا ـ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ حِجاباً مَسْتُوراً» - . اسراء / ۴۵ - {و چون قرآن بخوانی، میان تو و کسانی که به آخرت ایمان ندارند پرده ای پوشیده قرار می دهیم.} و «أُولئِکَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلى قُلُوبِهِمْ» - . نحل / ۱۰۷ - {آنان کسانی اند که خدا بر دل‌هایشان مُهر نهاده است.} و «وَ جَعَلْنا عَلى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّهً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَ فِي آذانِهِمْ وَقْراً» - . انعام / ۲۵ - { و [لی] ما بر دلهایشان پرده ها افکنده ایم تا آن را نفهمند، و در گوشهایشان سنگینی [قرار داده ایم]} و «أَ فَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلهَهُ هَواهُ وَ أَضَلَّهُ اللَّهُ عَلى عِلْمٍ وَ خَتَمَ عَلى سَمْعِهِ وَ قَلْبِهِ وَ جَعَلَ عَلى بَصَرِهِ غِشاوَه» - . جاثیه / ۲۳ - {پس آیا دیدی کسی را که هوس خویش را معبود خود قرار داده و خدا او را دانسته گمراه گردانیده و بر گوش او و دلش مُهر زده و بر دیده اش پرده نهاده است؟}

**[ترجمه]

«۱۶»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُمَيَّهَ لِرَسُولِ اللَّهِ إِنَّا لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّى تَأْتِيَنَا بِاللَّهِ وَ الْمَلَائِكَهِ قَبِيلًا أَوْ يَكُونَ لَکَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَى فِي السَّمَاءِ وَ لَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّکَ وَ اللَّهِ لَوْ فَعَلْتَ ذَلِکَ مَا كُنْتُ أَدْرِي أَ صَدَقْتَ أَمْ لَا فَانْصَرَفَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله ثُمَّ نَظَرُوا (۸) فِي أُمُورِهِمْ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ لَئِنْ أَصْبَحْتُ وَ هُوَ قَدْ دَخَلَ الْمَسْجِدَ لَأَطْرَحَنَّ عَلَى رَأْسِهِ أَعْظَمَ حَجَرٍ أَقْدِرُ عَلَيْهِ فَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله الْمَسْجِدَ فَصَلَّى فَأَخَذَ

ص: ۵۸

۱- هکذا فی نسخه المصنّف، و لعله مصحف أحمالهم.

۲- قتلتنی خ ل.

۳- مناقب آل أبی طالب ۱: ۷۱، ألفاظ الحدیث فیه تخالف ما مر من الخرائج، قال فی صدره: عن ابن عبّاس: لما نزل: «و النجم» قال عتبه بن أبی لهب: کفرت بالنجم إذا هوی، و بالنجم إذا تدلی.

۴- الإسراء: ۴۵.

۵- النحل: ۱۰۷.

۶- الأنعام: ۲۵.

۷- الجاثیه: ۲۳ و الصحیح کما فی المصحف الشریف: أ فرأیت.

۸- ثم نظر خ ل.

أَبُو جَهْلٍ الْحَجَرَ وَ قُرَيْشٌ تَنْظُرُ فَلَمَّا دَنَا لِيَرْمِيَ بِالْحَجَرِ مِنْ يَدِهِ أَخَذَتْهُ الرِّعْدَةُ فَقَالُوا مَا لَكَ قَالَ رَأَيْتُ أَمْثَالَ الْجِبَالِ مُتَقَنِّعِينَ فِي الْحَدِيدِ لَوْ تَحَرَّكْتُ أَخَذُونِي.

**[ترجمه]خرائج: امام صادق علیه السّلام می فرماید: عبد اللّه بن امیّه به رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله گفت: من به تو ایمان نمی آورم مگر اینکه خدا و ملائکه را به ما نشان دهی یا خانه ای از طلا داشته باشی یا نردبانی باشد که از آن به آسمان بروی. اگر اینها را هم انجام بدهی، معلوم نیست تو را تصدیق بکنم یا نه! حضرت از پیش آن‌ها رفت و آن‌ها مشغول صحبت شدند. ابو جهل گفت: فردا اگر او را در مسجد ببینم سنگ بزرگی را بر سرش می اندازم! فردا حضرت به مسجد آمد و نماز خواند.

ص: ۵۸

ابو جهل سنگی را برداشت. قریش نیز تماشا می کردند. خواست که سنگ را پرتاب کند، لرزه ای بر اندامش افتاد. مردم گفتند: چه شد؟ گفت: اشخاصی را دیدم مثل کوه که تمام بدنشان از آهن پوشیده بود و اگر حرکت می کردم مرا می گرفتند.

**[ترجمه]

«۱۷»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: إِنَّ الْحَكَمَ بْنَ الْعَاصِ عَمَّ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ كَانَ يَسْتَهْزِئُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ بِخُطْوَتِهِ فِي مِشْيَتِهِ وَ يَسْخَرُ مِنْهُ وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَوْماً (۱) وَ الْحَكَمُ خَلْفَهُ يُحَرِّكُ كَتِفَيْهِ وَ يَكْسِرُ يَدَيْهِ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ اسْتِهْزَاءً مِنْهُ بِمِشْيَتِهِ صلی الله علیه و آله فَأَشَارَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِيَدِهِ وَ قَالَ هَكَذَا فَكُنْ فَبَقِيَ الْحَكَمُ عَلَى تِلْكَ الْحَالِ مِنْ تَحْرِيكِ أَكْتَافِهِ وَ تَكَسُّرِ (۲) يَدَيْهِ ثُمَّ نَفَاهُ عَنِ الْمَدِينَهِ وَ لَعَنَهُ فَكَانَ مَطْرُوداً إِلَى أَيَّامِ عُثْمَانَ فَرَدَّهُ إِلَى الْمَدِينَهِ (۳).

**[ترجمه]خرائج: جابر می گوید: حکم بن ابی العاص؛ عموی عثمان، راه رفتن رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله را تقلید می کرد و ایشان را مسخره می نمود. روزی پشت سر آن حضرت می آمد و شانه هایش را می جنبانید و دستش را می شکست و ایشان را مسخره می کرد. رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله با دستش اشاره نمود و فرمود: همین طور باش. و حکم همین گونه ماند؛ وقتی راه می رفت شانه های خود را می جنباند و دستانش را این طرف و آن طرف هم می کرد. بعدها رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله او را از مدینه تبعید کرد و لعنش نمود. همچنان در تبعید بود تا خلافت عثمان که او را به مدینه باز گرداند. -. خرائج : ۱۸۸ - ۱۸۹ -

**[ترجمه]

«۱۸»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي بَعْضِ اللَّيَالِي فَقَرَأَ تَبَّتْ يَدا أَبِي لَهَبٍ فَقِيلَ لِأُمِّ جَمِيلٍ أُخْتِ أَبِي سُفْيَانَ امْرَأَةِ أَبِي لَهَبٍ إِنَّ مُحَمَّداً لَمْ يَزَلِ الْبَارِحَةَ يَهْتِفُ بِكِ وَ بِزَوْجِكِ فِي صَلَاتِهِ وَ يَقْنُتُ عَلَيْكُمَا فَخَرَجَتْ تَطْلُبُهُ وَ هِيَ تَقُولُ لَئِنْ رَأَيْتُهُ لَأُسْمِعَنَّهُ وَ جَعَلَتْ تُنْشِدُ (۴) مَنْ أَحَسَّ لِي مُحَمَّداً حَتَّى انْتَهَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ وَ أَبُو بَكْرٍ جَالِسٌ مَعَهُ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوِ انْتَحَيْتَ (۵) فَإِنَّ أُمَّ جَمِيلٍ قَدْ أَقْبَلَتْ وَ أَنَا خَائِفٌ أَنْ تُسْمِعَكَ شَيْئاً فَقَالَ إِنَّهَا لَمْ تَرَنِي فَجَاءَتْ حَتَّى قَامَتْ عَلَيْهِ وَ قَالَتْ يَا أَبَا بَكْرٍ أَ رَأَيْتَ مُحَمَّداً قَالَ لَا فَمَضَتْ رَاجِعَةً إِلَى بَيْتِهَا فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام ضَرَبَ اللَّهُ بَيْنَهُمَا حِجَاباً أَصْفَرَ وَ كَانَتْ تَقُولُ لَهُ صلى الله عليه و آله مُذَمَّمٌ وَ كَذَا قُرَيْشٌ كُلُّهُمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله إِنَّ اللَّهَ أَنْسَاهُمُ اسْمِي وَ هُمْ يَعْلَمُونَ يُسَمُّونَ (۶) مُذَمَّماً وَ أَنَا مُحَمَّدٌ.

۱- في المصدر: و كان رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله يمشى.

۲- و تكسير خ ل.

۳- الخرائج: ۱۸۸ و ۱۸۹.

۴- أي تسترشد عنه و تقول: من أحس إه.

۵- أي لو أخذت ناحيه و انصرفت عنها، و الكلمه واوى.

۶- يذمون خ ل. أقول: و الصحيح: يسبون مذمما و أنا محمد. كما في السيره ۱- ۳۵۶.

**[ترجمه]خرائج: جابر از امام باقر علیه السّلام روایت می کند که در یکی از شب‌ها پیامبر اکرم صلّی اللّه علیه و آله سوره «تَبَّتْ یَدا أَبِی لَهَبٍ» را خواند. به ام جمیل خواهر ابو سفیان و زن ابو لهب گفتند دیشب محمّد صلّی اللّه علیه و آله در نماز، تو و همسرت را نام می برد و شما را نفرین می کرد. از این رو امّ جمیل بیرون آمد و دنبال پیامبر می گشت و می گفت: اگر او را دیدم دشنامش می دهم، کیست که وی را به من نشان دهد؟ تا اینکه به نزدیکی پیامبر رسید. و آن حضرت با ابو بکر نشسته بود. ابو بکر گفت: ای رسول خدا! خوب است که به کناری بروی؛ چون امّ جمیل می آید، می ترسم به شما دشنام بدهد. حضرت فرمود: او مرا نخواهد دید. پس ام جمیل آمد و ایستاد و گفت: ای ابو بکر! محمّد را دیده ای؟! ابو بکر گفت: نه، به خانه اش برگشت.

امام باقر علیه السّلام فرمود: خدا میان او و پیامبر پرده زردی قرار داد. و ام جمیل به پیامبر می گفت «مذمّم» و تمام قریشیان این گونه می گفتند. پیامبر اکرم صلّی اللّه علیه و آله فرمود: خدا نام مرا از یاد آنان برده و آنان «مذمّم» را دشنام می‌دهند در حالی که من «محمّد» هستم.

ص: ۵۹

**[ترجمه]

«۱۹»

قب، المناقب لابن شهرآشوب جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ (۱) أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله نَزَلَ تَحْتَ شَجَرَةٍ فَعَلَّقَ بِهَا سَیْفَهُ ثُمَّ نَامَ فَجَاءَ أَعْرَابِیٌّ فَأَخَذَ السَّیْفَ وَ قَامَ عَلَی رَأْسِهِ فَاسْتَیْقَظَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ مَنْ یَعْصِمُکَ الْآنَ مِنِّی قَالَ اللَّهُ تَعَالَی فَرَجَفَ وَ سَقَطَ السَّیْفُ مِنْ یَدِهِ.

وَ فِی خَبَرٍ آخَرَ أَنَّهُ بَقِیَ جَالِساً زَمَاناً وَ لَمْ یُعَاقِبْهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله.

الثُّمَالِیُّ فِی تَفْسِیرِ قَوْلِهِ یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا (۲) اذْکُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَیْکُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنَّ الْقَاصِدَ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله کَانَ دُعْثُورَ بْنَ الْحَارِثِ فَدَفَعَ جَبْرَئِیلُ فِی صَدْرِهِ فَوَقَعَ السَّیْفُ مِنْ یَدِهِ فَأَخَذَهُ رَسُولُ اللَّهِ وَ قَامَ عَلَی رَأْسِهِ فَقَالَ مَا یَمْنَعُکَ مِنِّی فَقَالَ لَا أَحَدَ وَ أَنَا أَعْهَدُ أَنْ لَا أُقَاتِلَکَ أَبَداً وَ لَا أُعِینَ عَلَیْکَ عَدُوّاً فَأَطْلَقَهُ فَسُئِلَ بَعْدَ انْصِرَافِهِ عَنْ حَالِهِ فَقَالَ نَظَرْتُ إِلَی رَجُلٍ طَوِیلٍ أَبْیَضَ دَفَعَ فِی صَدْرِی فَعَرَفْتُ أَنَّهُ مَلَکٌ وَ یُقَالُ إِنَّهُ أَسْلَمَ وَ جَعَلَ یَدْعُو قَوْمَهُ إِلَی الْإِسْلَامِ.

حُذَیْفَةُ وَ أَبُو هُرَیْرَةَ جَاءَ أَبُو جَهْلٍ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ یُصَلِّی لِیَطَأَ عَلَی رَقَبَتِهِ فَجَعَلَ یَنْکُصُ عَلَی عَقِبَیْهِ فَقِیلَ لَهُ مَا لَکَ قَالَ إِنَّ بَیْنِی وَ بَیْنَهُ خَنْدَقاً مِنْ نَارٍ مَهُولًا وَ رَأَیْتُ مَلَائِکَةً ذَوِی أَجْنِحَةٍ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لَوْ دَنَا مِنِّی لَاخْتَطَفَتْهُ الْمَلَائِکَةُ عُضْواً عُضْواً فَنَزَلَ أَ رَأَیْتَ الَّذِی یَنْهی (۳) الْآیَاتِ.

ابْنُ عَبَّاسٍ أَنَّ قُرَیْشاً اجْتَمَعُوا فِی الْحِجْرِ فَتَعَاقَدُوا بِاللَّاتِ وَ الْعُزَّی وَ مَنَاهَ لَوْ رَأَیْنَا مُحَمَّداً لَقُمْنَا مَقَامَ رَجُلٍ وَاحِدٍ وَ لَنَقْتُلَنَّهُ فَدَخَلَتْ فَاطِمَةُ علیها السلام عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله بَاکِیَةً وَ حَکَتْ مَقَالَهُمْ فَقَالَ یَا بُنَیَّةِ أَحْضِرِی لِی وَضُوءاً فَتَوَضَّأَ ثُمَّ خَرَجَ إِلَی

الْمَسْجِدِ فَلَمَّا رَأَوْهُ قَالُوا هَا هُوَ ذَا وَ خُفِضَتْ رُءُوسُهُمْ وَ سَقَطَتْ أَذْقَانُهُمْ فِی صُدُورِهِمْ فَلَمْ يَصِلْ إِلَيْهِ رَجُلٌ مِنْهُمْ فَأَخَذَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله قَبْضَةً مِنَ التُّرَابِ فَحَصَبَهُمْ (۴) بِهَا وَ قَالَ شَاهَتِ (۵) الْوُجُوهُ (۶)

ص: ۶۰

۱- أی قال جابر بن عبد اللّه. و کذا الکلام فیما یأتی بعد.

۲- هکذا فی النسخه و المصدر، و الوهم من ابن شهرآشوب أو ناسخ کتابه، و الصحیح:

۳- العلق: ۹.

۴- الوضوء بالفتح: الماء الذی یتوضأ به.

۵- أی رماهم بها.

۶- أی قبحت.

فَمَا أَصَابَ رَجُلًا مِنْهُمْ إِلَّا قُتِلَ يَوْمَ بَدْرٍ.

مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ لَمَّا خَرَجَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله مُهَاجِراً تَبِعَهُ سُرَاقَةُ بْنُ جُعْشُمٍ مَعَ خَيْلِهِ فَلَمَّا رَآهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله دَعَا فَكَانَ قَوَائِمُ فَرَسِهِ سَاخَتْ حَتَّى تَغَيَّبَتْ فَتَضَرَّعَ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله حَتَّى دَعَا وَ صَارَ إِلَى وَجْهِ الْأَرْضِ فَقَصَدَ كَذَلِكَ ثَلَاثاً وَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله يَقُولُ يَا أَرْضُ خُذِيهِ وَ إِذَا تَضَرَّعَ قَالَ دَعِيهِ فَكَفَّ بَعْدَ الرَّابِعَةِ وَ أَضْمَرَ أَنْ لَا يَعُودَ إِلَى مَا يَسُوؤُهُ.

وَ فِي رِوَايَةٍ وَ اتَّبَعَهُ دُخَانٌ حَتَّى اسْتَغَاثَهُ فَانْطَلَقَتِ الْفَرَسُ فَعَذَلَهُ أَبُو جَهْلٍ فَقَالَ سُرَاقَةُ:

أَبَا حَكَمٍ وَ اللَّاتِ لَوْ كُنْتَ شَاهِداً*** لِأَمْرِ جَوَادِي إِذْ تَسِيخُ قَوَائِمُهُ

عَجِبْتَ وَ لَمْ تَشْكُكْ بِأَنَّ مُحَمَّداً*** نَبِيٌّ وَ بُرْهَانٌ فَمَنْ ذَا يُكَاتِمُهُ

عَلَيْكَ فَكَفَّ النَّاسُ عَنْهُ فَإِنَّنِي*** أَرَى أَمْرَهُ يَوْماً سَتَبْدُو مَعَالِمُهُ

وَ كَانَ صلى الله عليه و آله مَارّاً فِي بَطْحَاءِ مَكَّةَ فَرَمَاهُ أَبُو جَهْلٍ بِحَصَاةٍ فَوَقَفَتِ الْحَصَاةُ مُعَلَّقَةً سَبْعَةَ أَيَّامٍ وَ لَيَالِيَهَا فَقَالُوا مَنْ يَرْفَعُهَا قَالَ يَرْفَعُهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا.

عِكْرِمَةُ لَمَّا غَزَا يَوْمَ حُنَيْنٍ قَصَدَ إِلَيْهِ شَيْبَةُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ يَمِينِهِ فَوَجَدَ عَبَّاساً فَأَتَى عَنْ يَسَارِهِ فَوَجَدَ أَبَا سُفْيَانَ بْنَ الْحَارِثِ فَأَتَى مِنْ خَلْفِهِ فَوَقَعَتْ بَيْنَهُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ فَرَجَعَ الْقَهْقَرَى فَرَجَعَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله إِلَيْهِ وَ قَالَ يَا شَيْبُ يَا شَيْبُ ادْنُ مِنِّي اللَّهُمَّ أَذْهِبْ عَنْهُ الشَّيْطَانَ قَالَ فَنَظَرْتُ إِلَيْهِ وَ لَهُوَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ سَمْعِي وَ بَصَرِي فَقَالَ يَا شَيْبُ قَاتِلِ الْكُفَّارَ فَلَمَّا انْقَضَى الْقِتَالُ دَخَلَ عَلَيْهِ فَقَالَ الَّذِي أَرَادَ اللَّهُ بِكَ خَيْرٌ مِمَّا أَرَدْتَهُ لِنَفْسِكَ وَ حَدَّثَهُ بِجَمِيعِ مَا زَوَى (۱) فِي نَفْسِهِ فَأَسْلَمَ.

ابْنُ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ وَ يُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ (۲) قَالَ قَالَ عَامِرُ بْنُ الطُّفَيْلِ لِأَرْبَدَ بْنِ قَيْسٍ قَدْ شَغَلْتُهُ عَنْكَ مِرَاراً فَأَلَّا ضَرَبْتَهُ يَعْنِي النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ أَرْبَدُ أَرَدْتُ ذَلِكَ مَرَّتَيْنِ فَاعْتَرَضَ لِي فِي أَحَدِهِمَا حَائِطٌ مِنْ حَدِيدٍ ثُمَّ رَأَيْتُكَ الثَّانِيَةَ بَيْنِي وَ بَيْنَهُ أَ فَأَقْتُلُكَ.

۱- روی خ ل. أقول: یقال: زوی الکلام إذا هیأه فی نفسه: و روی فی الامر: نظر فیه و تفکر.

۲- الرعد: ۱۳.

وَ فِی رِوَایَهٍ الْکَلْبِیِّ أَنَّهُ لَمَّا اخْتَرَطَ مِنْ سَیْفِهِ شِبْراً لَمْ یَقْدِرْ عَلَی سَلِّهِ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله اللَّهُمَّ اکْفِنِیهِمَا بِمَا شِئْتَ.

وَ فِی رِوَایَهٍ أَنَّ السَّیْفَ لَصِقَ بِهِ وَ فِی الرِّوَایَاتِ کُلِّهَا أَنَّهُ لَمْ یَصِلْ وَاحِدٌ مِنْهُمَا إِلَی مَنْزِلِهِ أَمَّا عَامِرٌ فَغَدَّ (۱) فِی دِیَارِ بَنِی سَلُولٍ فَجَعَلَ یَقُولُ أَ غُدَّهً کَغُدَّهِ الْبَعِیرِ وَ مَوْتاً فِی بَیْتِ السَّلُولِیَّهِ وَ أَمَّا أَرْبَدُ فَارْتَفَعَتْ لَهُ سَحَابَهٌ فَرَمَتْهُ بِصَاعِقَهٍ فَأَحْرَقَتْهُ وَ کَانَ أَخَا لَبِیدٍ لِأُمِّهِ فَقَالَ یَرْثِیهِ:

فَجَّعَنِی الرَّعْدُ وَ الصَّوَاعِقُ بِالْـ***ـفَارِسِ یَوْمَ الْکَرِیهَهِ النَّجْدِ

أَخْشَی عَلَی أَرْبَدِ الْحُتُوفِ وَ لَا*** أَرْهَبُ نَوْءَ السِّمَاکِ وَ الْأَسَدِ

ابْنُ عَبَّاسٍ وَ أَنَسٌ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُغَفَّلٍ أَنَّ ثَمَانِینَ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ مَکَّهَ هَبَطُوا مِنْ جَبَلِ التَّنْعِیمِ عِنْدَ صَلَاهِ الْفَجْرِ عَامَ الْحُدَیْبِیَهِ لِیَقْتُلُوهُمْ.

وَ فِی رِوَایَهٍ کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله جَالِساً فِی ظِلِّ شَجَرَهٍ وَ بَیْنَ یَدَیْهِ عَلِیٌّ علیه السلام یَکْتُبُ الصُّلْحَ وَ هُمْ ثَلَاثُونَ شَابّاً فَدَعَا عَلَیْهِمُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَأَخَذَ اللَّهُ بِأَبْصَارِهِمْ حَتَّی أَخَذْنَاهُمْ فَخَلَّی سَبِیلَهُمْ فَنَزَلَ وَ هُوَ الَّذِی کَفَّ أَیْدِیَهُمْ عَنْکُمْ (۲).

ابْنُ جُبَیْرٍ وَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ ثَوْرٍ فِی قَوْلِهِ فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ الْآیَاتِ کَانَ الْمُسْتَهْزِءُونَ بِهِ جَمَاعَهً مِثْلُ الْوَلِیدِ بْنِ الْمُغِیرَهِ الْمَخْزُومِیِّ وَ الْأَسْوَدُ بْنُ عَبْدِ یَغُوثَ الزُّهْرِیُّ وَ أَبُو زَمْعَهَ الْأَسْوَدُ بْنُ الْمُطَّلِبِ وَ الْعَاصُ بْنُ وَائِلٍ السَّهْمِیُّ وَ الْحَارِثُ بْنُ قَیْسٍ السَّهْمِیُّ وَ عُقْبَهُ بْنُ أَبِی مُعَیْطٍ وَ فَیْهَلَهُ بْنُ عَامِرٍ الْفِهْرِیُّ وَ الْأَسْوَدُ بْنُ الْحَارِثِ وَ أَبُو أُحَیْحَهَ (۳) وَ سَعِیدُ بْنُ الْعَاصِ وَ النَّضْرُ بْنُ الْحَارِثِ الْعَبْدَرِیُّ وَ الْحَکَمُ بْنُ الْعَاصِ بْنِ أُمَیَّهَ وَ عُتْبَهُ بْنُ رَبِیعَهَ وَ طُعَیْمَهُ بْنُ عَدِیٍّ وَ الْحَارِثُ بْنُ عَامِرِ بْنِ نَوْفَلٍ وَ أَبُو الْبَخْتَرِیِّ الْعَاصُ بْنُ هَاشِمِ بْنِ أَسَدٍ وَ أَبُو جَهْلٍ وَ أَبُو لَهَبٍ وَ کُلُّهُمْ قَدْ أَفْنَاهُمُ اللَّهُ بِأَشَدِّ نَکَالٍ وَ کَانُوا قَالُوا لَهُ یَا مُحَمَّدُ نَنْتَظِرُ بِکَ إِلَی الظُّهْرِ فَإِنْ رَجَعْتَ عَنْ قَوْلِکَ وَ إِلَّا قَتَلْنَاکَ فَدَخَلَ صلی الله علیه و آله مَنْزِلَهُ وَ أَغْلَقَ عَلَیْهِ بَابَهُ فَأَتَاهُ جَبْرَئِیلُ سَاعَتَهُ فَقَالَ لَهُ یَا مُحَمَّدُ السَّلَامُ یَقْرَأُ عَلَیْکَ السَّلَامَ وَ هُوَ یَقُولُ اصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَ أَنَا مَعَکَ

۱- فأغد خ ل.

۲- الفتح: ۲۴.

۳- و هو أمیّه بن خلف و فی طبع الکمبانیّ: ابو اجنحه سعید بن العاص.

وَ قَدْ أَمَرَنِی رَبِّی بِطَاعَتِکَ فَلَمَّا أَتَیَا (۱) الْبَیْتَ رَمَی الْأَسْوَدُ بْنُ الْمُطَّلِبِ فِی وَجْهِهِ بِوَرَقَهٍ خَضْرَاءَ فَقَالَ اللَّهُمَّ أَعْمِ بَصَرَهُ وَ أَثْکِلْهُ وَلَدَهُ فَعَمِیَ وَ أَثْکَلَهُ اللَّهُ وَلَدَهُ.

وَ رُوِیَ أَنَّهُ أَشَارَ إِلَی عَیْنِهِ فَعَمِیَ وَ جَعَلَ یَضْرِبُ رَأْسَهُ عَلَی الْجِدَارِ حَتَّی هَلَکَ ثُمَّ مَرَّ بِهِ الْأَسْوَدُ بْنُ عَبْدِ یَغُوثَ فَأَوْمَأَ إِلَی بَطْنِهِ فَاسْتَسْقَی مَاءً وَ مَاتَ حَبَناً وَ مَرَّ بِهِ الْوَلِیدُ فَأَوْمَأَ إِلَی جُرْحٍ انْدَمَلَ فِی بَطْنِ رِجْلِهِ مِنْ نَبْلٍ فَتَعَلَّقَتْ بِهِ شَوْکَهُ فَنَنٍ (۲) فَخَدَشَتْ سَاقَهُ وَ لَمْ یَزَلْ مَرِیضاً حَتَّی مَاتَ وَ نَزَلَ فِیهِ سَأُرْهِقُهُ صَعُوداً (۳) وَ إِنَّهُ یُکَلَّفُ أَنْ یَصْعَدَ جَبَلًا فِی النَّارِ مِنْ صَخْرَهٍ مَلْسَاءَ فَإِذَا بَلَغَ أَعْلَاهَا لَمْ یُتْرَکْ أَنْ یَتَنَفَّسَ فَیُجْذَبُ إِلَی أَسْفَلِهَا ثُمَّ یُکَلَّفُ مِثْلَ ذَلِکَ وَ مَرَّ بِهِ الْعَاصُ فَعَابَهُ فَخَرَجَ مِنْ بَیْتِهِ فَلَفَحَتْهُ السَّمُومُ فَلَمَّا انْصَرَفَ إِلَی دَارِهِ لَمْ یَعْرِفُوهُ فَبَاعَدُوهُ فَمَاتَ غَمّاً.

وَ رُوِیَ أَنَّهُمْ غَضِبُوا عَلَیْهِ فَقَتَلُوهُ.

وَ رُوِیَ أَنَّهُ وَطِئَ عَلَی شِبْرِقَهٍ فَدَخَلَتْ فِی أَخْمَصِ رِجْلِهِ فَقَالَ لُدِغْتُ فَلَمْ یَزَلْ یَحُکُّهَا حَتَّی مَاتَ وَ مَرَّ بِهِ الْحَارِثُ فَأَوْمَأَ إِلَی رَأْسِهِ فَتَقَیَّأَ قَیْحاً وَ یُقَالُ إِنَّهُ لَدَغَتْهُ الْحَیَّهُ وَ یُقَالُ خَرَجَ إِلَی کُدًی فَتَدَهْدَهَ عَلَیْهِ حَجَرٌ فَتَقَطَّعَ أَوِ اسْتَقْبَلَ ابْنَهُ فِی سَفَرٍ فَضَرَبَ جَبْرَئِیلُ رَأْسَهُ عَلَی شَجَرَهٍ وَ هُوَ یَقُولُ یَا بُنَیَّ أَدْرِکْنِی فَیَقُولُ لَا أَرَی أَحَداً حَتَّی مَاتَ وَ أَمَّا الْأَسْوَدُ بْنُ الْحَارِثِ أَکَلَ حُوتاً فَأَصَابَهُ الْعَطَشُ فَلَمْ یَزَلْ یَشْرَبُ الْمَاءَ حَتَّی انْشَقَّتْ بَطْنُهُ وَ أَمَّا فَیْهَلَهُ بْنُ عَامِرٍ فَخَرَجَ یُرِیدُ الطَّائِفَ فَفُقِدَ وَ لَمْ یُوجَدْ وَ أَمَّا عَیْطَلَهُ (۴) فَاسْتَسْقَی فَمَاتَ وَ یُقَالُ أَتَی بِشَوْکٍ فَأَصَابَ عَیْنَیْهِ فَسَالَتْ حَدَقَتُهُ عَلَی وَجْهِهِ وَ أَمَّا أَبُو لَهَبٍ فَإِنَّهُ سَأَلَ أَبَا سُفْیَانَ عَنْ قِصَّهِ بَدْرٍ فَقَالَ إِنَّا لَقِینَاهُمْ فَمَنَحْنَاهُمْ أَکْتَافَنَا فَجَعَلُوا یَقْتُلُونَنَا وَ یَأْسِرُونَنَا کَیْفَ شَاءُوا وَ ایْمُ اللَّهِ مَعَ ذَلِکَ مَا مَکَثَ (۵) النَّاسُ لَقِینَا رِجَالًا بِیضاً عَلَی خَیْلٍ بُلْقٍ بَیْنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ لَا یَقُومُ لَهَا شَیْ ءٌ فَقَالَ أَبُو رَافِعٍ لِأُمِّ الْفَضْلِ بِنْتِ الْعَبَّاسِ تِلْکَ الْمَلَائِکَهُ

۱- أی النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و جبرئیل. و فی المصدر: فلما أتی.

۲- قین خ ل.

۳- المدّثّر: ۱۷.

۴- هکذا فی نسخه المصنّف، و الصحیح کما فی المصدر: عقبه، و هو عقبه بن أبی معیط.

۵- کذا فی النسخ و الصحیح کما فی مجمع البیان ج ۴ ص ۵۲۸: مالت الناس، فراجع حتّی تعرف تفصیل ذاک الاختصار الخل.

فَجَعَلَ يَضْرِبُنِی فَضَرَبَتْ أُمُّ الْفَضْلِ عَلَی رَأْسِهِ بِعَمُودِ الْخَیْمَهِ فَلَقَتْ (۱) رَأْسَهُ شَجَّهً مُنْکَرَهً فَعَاشَ سَبْعَ لَیَالٍ وَ قَدْ رَمَاهُ اللَّهُ بِالْعَدَسَهِ (۲) وَ لَقَدْ تَرَکَهُ ابْنَاهُ ثَلَاثاً لَا یَدْفِنَانِهِ وَ کَانَتْ قُرَیْشٌ تَتَّقِی الْعَدَسَهَ فَدَفَنُوهُ بِأَعْلَی مَکَّهَ عَلَی جِدَارٍ وَ قَذَفُوا عَلَیْهِ الْحِجَارَهَ حَتَّی وَارَوْهُ وَ نَزَلَ قَوْلُهُ تَعَالَی لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ (۳) الْآیَاتِ فِی أَبِی جَهْلٍ وَ ذَلِکَ أَنَّهُ کَانَ حَلَفَ لَئِنْ رَأَی مُحَمَّداً یُصَلِّی لَیَرْضَخَنَّ رَأْسَهُ فَأَتَاهُ وَ هُوَ یُصَلِّی وَ مَعَهُ حَجَرٌ لِیَدْمَغَنَّهُ (۴) فَلَمَّا رَفَعَهُ أُثْبِتَتْ یَدُهُ إِلَی عُنُقِهِ وَ لَزِقَ الْحَجَرُ بِیَدِهِ فَلَمَّا عَادَ إِلَی أَصْحَابِهِ وَ أَخْبَرَهُمْ بِمَا رَأَی سَقَطَ الْحَجَرُ مِنْ یَدِهِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَنِی مَخْزُومٍ أَنَا أَقْتُلُهُ بِهَذَا الْحَجَرِ فَأَتَاهُ وَ هُوَ یُصَلِّی لِیَرْمِیَهُ بِالْحَجَرِ فَأَغْشَی اللَّهُ بَصَرَهُ فَجَعَلَ یَسْمَعُ صَوْتَهُ وَ لَا یَرَاهُ فَرَجَعَ إِلَی أَصْحَابِهِ فَلَمْ یَرَهُمْ حَتَّی نَادَوْهُ مَا صَنَعْتَ فَقَالَ مَا رَأَیْتُهُ وَ لَقَدْ سَمِعْتُ صَوْتَهُ وَ حَالَ بَیْنِی وَ بَیْنَهُ کَهَیْئَهِ الْفَحْلِ یَخْطِرُ (۵) بِذَنَبِهِ لَوْ دَنَوْتُ مِنْهُ لَأَکَلَنِی.

ابْنُ عَبَّاسٍ فِی قَوْلِهِ وَ جَعَلْنا مِنْ بَیْنِ أَیْدِیهِمْ سَدًّا (۶) أَنَّ قُرَیْشاً اجْتَمَعَتْ فَقَالَتْ لَئِنْ دَخَلَ مُحَمَّدٌ لَنَقُومَنَّ إِلَیْهِ قِیَامَ رَجُلٍ وَاحِدٍ فَدَخَلَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَجَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَیْنِ أَیْدِیهِمْ سَدّاً فَلَمْ یُبْصِرُوهُ فَصَلَّی صلی الله علیه و آله ثُمَّ أَتَاهُمْ فَجَعَلَ یَنْثُرُ عَلَی رُءُوسِهِمُ التُّرَابَ وَ هُمْ لَا یَرَوْنَهُ فَلَمَّا جَلَی عَنْهُمْ رَأَوُا التُّرَابَ فَقَالُوا هَذَا مَا سَحَرَکُمُ ابْنُ أَبِی کَبْشَهَ وَ لَمَّا نَزَلَتِ الْأَحْزَابُ عَلَی الْمَدِینَهِ عَبَّی أَبُو سُفْیَانَ سَبْعَهَ آلَافِ رَامٍ کَوْکَبَهً (۷) وَاحِدَهً ثُمَّ قَالَ ارْمُوهُمْ رَشْقاً وَاحِداً فَوَقَعَ فِی أَصْحَابِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله سِهَامٌ کَثِیرَهٌ فَشَکَوْا ذَلِکَ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَلَوَّحَ إِلَی السِّهَامِ بِکُمِّهِ وَ دَعَا بِدَعَوَاتٍ فَهَبَّتْ رِیحٌ عَاصِفَهٌ فَرَدَّتِ السِّهَامَ

۱- فی المصدر: ففلقت.

۲- العدسه: بثره تخرج فی الجسد و هی من الطاعون تقتل صاحبها.

۳- یس: ۷.

۴- فی المصدر: لیدمغه.

۵- أی رفعه مره بعد مره و ضرب به فخذیه.

۶- یس: ۹.

۷- کرکبه واحده خ ل.

إِلَى الْقَوْمِ فَكَلَّ مَنْ رَمَى سَهْماً عَادَ السَّهْمُ إِلَيْهِ فَوَقَعَ فِيهِ جُرْحُهُ بِقُدْرَهِ اللَّهِ وَ بَرَكَهِ رَسُولِهِ وَ دَخَلَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله مَعَ مَيْسَرَهَ إِلَى حِصْنٍ مِنْ حُصُونِ الْيَهُودِ لِيَشْتَرُوا خُبْزاً وَ أُدْماً فَقَالَ يَهُودِيٌّ عِنْدِي مُرَادُكَ وَ مَضَى إِلَى مَنْزِلِهِ وَ قَالَ لِزَوْجَتِهِ أَطْلِعِي إِلَى عَالِي الدَّارِ فَإِذَا دَخَلَ هَذَا الرَّجُلُ فَارْمِي هَذِهِ الصَّخْرَهَ عَلَيْهِ فَأَدَارَتِ الْمَرْأَهُ الصَّخْرَهَ فَهَبَطَ جَبْرَئِيلُ فَضَرَبَ الصَّخْرَهَ بِجَنَاحِهِ فَخَرَقَتِ الْجِدَارُ وَ أَتَتْ تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا صَاعِقَهٌ فَأَحَاطَتْ بِحَلْقِ الْمَلْعُونِ وَ صَارَتْ فِي عُنُقِهِ كَدَوْرِ الرَّحَى [(۱)](#) فَوَقَعَ كَأَنَّهُ الْمَصْرُوعُ فَلَمَّا أَفَاقَ جَلَسَ وَ هُوَ يَبْكِي فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله وَيْلَكَ مَا حَمَلَكَ عَلَى هَذَا الْفِعَالِ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ لَمْ يَكُنْ لِي فِي الْمَتَاعِ حَاجَهٌ بَلْ أَرَدْتُ قَتْلَكَ وَ أَنْتَ مَعْدِنُ الْكَرَمِ وَ سَيِّدُ الْعَرَبِ وَ الْعَجَمِ اعْفُ عَنِّي فَرَحِمَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله فَانْزَاحَتِ الصَّخْرَهُ عَنْ عُنُقِهِ.

جَابِرٌ وَ ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ لَأَقْتُلَنَّ مُحَمَّداً فَوَثَبَ بِهِ فَرَسُهُ فَانْدَقَّتْ رَقَبَتُهُ وَ اسْتَغَاثَ النَّاسَ إِلَى مَعْمَرِ بْنِ يَزِيدَ وَ كَانَ أَشْجَعَ النَّاسِ وَ مُطَاعاً فِي بَنِي كِنَانَهَ فَقَالَ لِقُرَيْشٍ أَنَا أُرِيحُكُمْ مِنْهُ فَعِنْدِي عِشْرُونَ أَلْفَ مُدَجِّجٍ فَلَا أَرَى هَذَا الْحَيَّ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ يَقْدِرُونَ عَلَى حَرْبِي فَإِنْ سَأَلُونِيَ الدِّيَهَ أَعْطَيْتُهُمْ عَشْرَ دِيَاتٍ فَفِي مَالِي سَعَهٌ وَ كَانَ يَتَقَلَّدُ بِسَيْفٍ طُولُهُ عَشَرَهُ أَشْبَارٍ فِي عَرْضِ شِبْرٍ فَأَهْوَى إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله بِسَيْفِهِ وَ هُوَ سَاجِدٌ فِي الْحِجْرِ فَلَمَّا قَرُبَ مِنْهُ عَثَرَ بِدِرْعِهِ فَوَقَعَ ثُمَّ قَامَ وَ قَدْ أُدْمِيَ وَجْهُهُ بِالْحِجَارَهِ وَ هُوَ يَعْدُو أَشَدَّ الْعَدْوِ حَتَّى بَلَغَ الْبَطْحَاءَ فَاجْتَمَعُوا إِلَيْهِ وَ غَسَلُوا الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ وَ قَالُوا مَا ذَا أَصَابَكَ فَقَالَ الْمَغْرُورُ وَ اللَّهِ مَنْ غَرَرْتُمُوهُ قَالُوا مَا شَأْنُكَ قَالَ دَعُونِي تَعُدْ إِلَى نَفْسِي مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ قَالُوا مَا ذَا أَصَابَكَ قَالَ لَمَّا دَنَوْتُ مِنْهُ وَثَبَ إِلَيَّ مِنْ عِنْدِ رَأْسِهِ شُجَاعَانِ أَقْرَعَانِ يَنْفُخَانِ بِالنِّيرَانِ.

وَ رُوِيَ أَنَّ كَلَدَهَ بْنَ أَسَدٍ رَمَى رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِمِزْرَاقٍ [(۲)](#) وَ هُوَ بَيْنَ دَارِ عَقِيلٍ وَ عِقَالٍ فَعَادَ الْمِزْرَاقُ إِلَيْهِ فَوَقَعَ فِي صَدْرِهِ فَعَادَ فَزِعاً وَ انْهَزَمَ وَ قِيلَ لَهُ مَا لَكَ قَالَ وَيْحَكُمْ أَ مَا

۱- كحجر الرحى.

۲- المزراق: الرمح القصير.

تَرَوْنَ الْفَحْلَ خَلْفِی قَالُوا مَا نَرَی شَیْئاً قَالَ وَیْحَکُمْ فَإِنِّی أَرَاهُ فَلَمْ یَزَلْ یَعْدُو حَتَّی بَلَغَ الطَّائِفَ.

الْوَاقِدِیُّ خَرَجَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لِلْحَاجَهِ فِی وَسَطِ النَّهَارِ بَعِیداً فَبَلَغَ إِلَی أَسْفَلِ ثَنِیَّهِ الْحَجُونِ فَأَتْبَعَهُ النَّضْرُ بْنُ الْحَارِثِ یَرْجُو أَنْ یَغْتَالَهُ فَلَمَّا دَنَا مِنْهُ عَادَ رَاجِعاً فَلَقِیَهُ أَبُو جَهْلٍ فَقَالَ مِنْ أَیْنَ جِئْتَ قَالَ کُنْتُ طَمِعْتُ أَنْ أَغْتَالَ مُحَمَّداً فَلَمَّا قَرُبْتُ مِنْهُ فَإِذَا أَسَاوِدُ تَضْرِبُ بِأَنْیَابِهَا عَلَی رَأْسِهِ فَاتِحَهً أَفْوَاهَهَا فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ هَذَا بَعْضُ سِحْرِهِ وَ قَصَدَ إِلَیْهِ رَجُلٌ بِفِهْرٍ وَ هُوَ سَاجِدٌ فَلَمَّا رَفَعَ یَدَهُ لِیَرْمِیَ بِهِ یَبِسَتْ یَدُهُ عَلَی الْحَجَرِ.

ابْنُ عَبَّاسٍ کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَقْرَأُ فِی الْمَسْجِدِ فَیَجْهَرُ بِقِرَاءَتِهِ فَتَأَذَّی بِهِ نَاسٌ مِنْ قُرَیْشٍ فَقَامُوا لِیَأْخُذُوهُ وَ إِذَا أَیْدِیهِمْ مَجْمُوعَهٌ إِلَی أَعْنَاقِهِمْ وَ إِذَا هُمْ عُمْیٌ لَا یُبْصِرُونَ فَجَاءُوا إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَالُوا نَنْشُدُکَ اللَّهَ وَ الرَّحِمَ فَدَعَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَذَهَبَ ذَلِکَ عَنْهُمْ فَنَزَلَتْ یس إِلَی قَوْلِهِ فَهُمْ لا یُبْصِرُونَ.

أَبُو ذَرٍّ کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فِی سُجُودِهِ فَرَفَعَ أَبُو لَهَبٍ حَجَراً یُلْقِیهِ عَلَیْهِ فَثَبَتَتْ (۱) یَدُهُ فِی الْهَوَاءِ فَتَضَرَّعَ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ عَقَدَ الْأَیْمَانَ لَوْ عُوفِیَ لَا یُؤْذِیهِ فَلَمَّا بَرَأَ قَالَ لَأَنْتَ سَاحِرٌ حَاذِقٌ فَنَزَلَ تَبَّتْ یَدا أَبِی لَهَبٍ (۲) وَ تَکَمَّنَ (۳) نَضْرُ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ کَلَدَهَ لِقَتْلِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَلَمَّا سَلَّ سَیْفَهُ رُئِیَ خَائِفاً مُسْتَجِیراً فَقِیلَ یَا نَضْرُ هَذَا خَیْرٌ لَکَ مِمَّا أَرَدْتَ یَوْمَ حُنَیْنٍ مِمَّا حَالَ اللَّهُ بَیْنَکَ وَ بَیْنَهُ (۴).

**[ترجمه]مناقب: جابر بن عبدالله گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در زیر درختی استراحت کرد و شمشیرش را بر درخت آویخت و خوابید. عربی بادیه نشین آمد و شمشیر را گرفته و بر بالای سر آن حضرت ایستاد. پیامبر بیدار شد و آن شخص گفت: ای محمد اکنون چه کسی می‌تواند تو را در مقابل من حفظ کند؟ فرمود: خداوند تبارک و تعالی. پس آن مرد لرزید و شمشیر از دستش افتاد.

در روایت دیگری آمده است: آن شخص مدت زمانی را نشست و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم او را مؤاخذه نکرد.

ثمالی در تفسیر این فرموده خداوند « یَا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُواْ اذْکُرُواْ نِعْمَتَ اللّهِ عَلَیْکُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَن یَبْسُطُواْ إِلَیْکُمْ أَیْدِیَهُمْ فَکَفَّ أَیْدِیَهُمْ عَنکُمْ.» - . مائده / ۱۱ -

{ای کسانی که ایمان آورده اید، نعمت خدا را بر خود، یاد کنید: آن گاه که قومی آهنگ آن داشتند که بر شما دست یازند، و [خدا] دستشان را از شما کوتاه داشت.} گوید: کسی که به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم سوء قصد داشت دعثور بن حارث بود که جبرئیل بر سینه او زد و شمشیر از دستش افتاد و پیامبر شمشیر را گرفته و بر بالای سرش ایستاد و فرمود: چه کسی می‌تواند مانع از این شود که تو را بکشم؟ گفت: کسی نیست و من عهد می‌بندم که هرگز با تو نجنگم و هیچ دشمنی را بر علیه تو یاری ندهم. پس پیامبر او را آزاد کرد. پس از آنکه از نزد پیامبر بازگشت از وضعیت و احوالش پرسیدند. گفت: به مردی قد بلند سفید روی نگریستم که بر سینه من زد و من متوجه شدم که او فرشته‌ای است. و گفته می‌شود: او اسلام آورد و قومش را به سوی اسلام دعوت می کرد.

حذیفه و ابوهریرهٔ گویند: ابوجهل به نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمد در حالی که آن حضرت در نماز بود و می...

خواست ضربه‌ای بر گردن آن حضرت وارد کند، اما او به سمت عقب برمی‌گشت. از او پرسیدند: تو را چه شده است. گفت: بین من و او خندقی هولناک از آتش بود و فرشتگانی بالدار را دیدم. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: اگر به من نزدیک می‌شد فرشتگان بند بند وجودش را گرفته و قطع می‌کردند. پس از این ماجرا آیه «أفرأیت الذی ینهی» - . علق / ۹ - { آیا دیدی آن کس را که باز می داشت} نازل شد.

ابن عباس گوید: قریش گرد هم جمع شده و با لات و عزّی و مناۀ پیمان بستند که اگر محمد را ببینیم بسان یک نفر بر سرش می‌ریزیم و او را به قتل می‌رسانیم. فاطمه علیها السلام گریه کنان بر پیامبر صلی الله علیه و سلم وارد شد و گفته آنان را بازگو نمود. پیامبر فرمود: ای دخترم برایم آب وضو مهیا کن. سپس وضو گرفته و به سمت مسجد بیرون رفت. هنگامی که پیامبر را دیدند گفتند: این همان شخص است، و سرهایشان به زیر افکنده و چانه‌هایشان بر سینه‌هایشان افتاد و حتی یک نفر از آنان نتوانست به پیامبر برسد. پیامبر یک مشت خاک برداشت و به سمت آنان پرتاب کرد و فرمود: چهرهایشان زشت باد.

ص: ۶۰

و آن مشت خاک به هر کدام از آنان که رسید روز بدر کشته شد.

محمد بن اسحاق گوید: هنگامی که پیامبر برای هجرت به مدینه بیرون رفت، سراقه بن جعشم با اسبانش آن حضرت را دنبال کرد. وقتی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم او را دید او را دعا کرد. پس دست و پای اسبش به زمین فرو رفت تا جایی که از دیدگان پنهان شد. او به پیامبر التماس کرد تا اینکه پیامبر دعا کرد و به سطح زمین آمد. او سه بار در پی این کار برآمد و پیامبر می‌فرمود: ای زمین او را بگیر و چون التماس می‌کرد می‌فرمود: او را رها کن. پس از چهارمین بار دست از کارش برداشت و نیت کرد که دیگر در پی آزار پیامبر برنیاد.

در روایت دیگری آمده است: دودی در پی او بلند شد تا جایی که از پیامبر مدد خواست و اسبش رها شد. به همین خاطر ابوجهل او را سرزنش کرد و سراقه در جواب او این ابیات را سرود:

ای ابو الحکم و ای ای لات اگر شاهد وضعیت اسبم بودی که دست و پایش به زمین فرو رفت.

در شگفت می‌ماندی و شک و تریدی در این نداشتی که محمد پیامبر و برهان و حجت است، پس چه کسی می‌تواند این امر را کتمان کند؟

بر توست که این کار را بکنی، زیرا مردم از این کار خودداری کردند، اما من می‌بینم (یقین دارم) که روزی نشانه‌های امر پیامبری او آشکار می‌گردد.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در دشت مکه می‌گذشت که ابوجهل سنگریزه‌ای به سمت او پرتاب کرد. آن سنگریزه هفت شبانه‌روز در هوا معلّق ماند. پس گفتند: چه کسی آن را بلند می‌کند. فرمود: کسی آن را بلند کرده که آسمان‌ها را بدون ستون‌هایی که شما ببینید برافراشته است.

عکرمه گوید: هنگامی که پیامبر در روز حنین جنگید شیبه بن عثمان بن ابی طلحه از طرف راست بر آن حضرت حمله‌ور شد که با عباس مواجه شد. پس از طرف چپ بر آن حضرت هجوم برد و این بار با ابوسفیان بن حارث مواجه شد. پس از پشت سر به سمت آن حضرت رفت که پاره‌های آتش میان آن‌دو فاصله انداخت. پس به سمت عقب بازگشت. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به سمت او بازگشت و فرمود: «ای شیب ای شیب به نزدیک من بیا، پروردگارا شیطان را از وی دور کن.» گوید: من به آن حضرت نگاه کردم و ایشان از گوش و چشم من در نزدم عزیزتر بود. پیامبر فرمود: ای شیب اینک با کافران پیکار کن. چون جنگ به پایان رسید به نزد او رفت و فرمود: «آنچه خدا برای تو می‌خواهد بهتر از چیزی است که خودت می... خواهی.» پس از آن، از تمام نیت‌هایش او را با خبر ساخت و او اسلام آورد.

ابن عباس در باره این فرموده خداوند «و یرسل الصواعق» - . رعد / ۱۳ - {و صاعقه‌ها را فرو فرستاد.} گوید: عامر بن طفیل به اربد بن قیس گفت: من بارها او را مشغول کردم چرا بر او ضربه نزدی؟ مقصودش پیامبر بود. اربد گفت: دو بار در پی این کار برآمدم اما یک بار دیواری آهنین مانع من شد سپس بار دوم تو را میان خودم و پیامبر دیدم، آیا باید تو را می‌کشتم؟

ص: ۶۱

در روایت کلبی آمده است: هنگامی که او یک وجب از شمشیرش را بیرون کشید نتوانست آن را از غلاف بیرون آورد. پس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: پروردگارا آن طور که می‌خواهی شرّ آن دو را از من دور کن.

در روایتی اینگونه آمده است: شمشیر به او چسبید. و مفاد همه روایت‌ها بر این است که هیچ کدام از آن‌ها نتوانستند به منزل آن حضرت برسند؛ عامر در دیار بنی سلول غدّه درآورد (طاعون شتری گرفت) و پیوسته می‌گفت: آیا غده‌ای (طاعونی) همچون غده شتر و مرگی در خانه بنی سلول را می‌خواهی؟ اربد نیز ابری بالای سرش را گرفت و صاعقه‌ای بر وی زد و او را سوزاند. و او برادر مادری لبید بود و لبید اینگونه در باره او سرود:

رعد و صاعقه‌ها مرا در روز جنگ سخت، به مصیبت سوراکار شجاعی دچار کردند.

بر اربد از مرگ‌ها ترس دارم و از ستاره سماک و اسد ترسی ندارم.

ابن عباس و انس و عبدالله بن مغفل روایت کرده‌اند که: هشتاد مرد از اهل مکه در هنگام نماز صبح در سال حدیبیه در کوه تنعیم فرود آمدند تا با مسلمانان بجنگند. و در روایتی آمده است: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در زیر سایه درختی نشسته بود و در مقابل او علی مشغول نوشتن صلح‌نامه بود. و آن افراد سی جوان بودند. پس پیامبر آنان را نفرین کرد و خداوند چشمانشان را گرفت تا اینکه ما آنان را گرفتیم و پیامبر آنان را آزاد کرد و بعد این آیه نازل شد: «و هو الذی کفّ ایدیهم عنکم» - . فتح / ۲۴ - { و اوست همان کسی که دست‌های آنها را از شما کوتاه گردانید}.

ابن جبیر و ابن عباس و محمد بن ثور در باره آیه «فاصدع بما تؤمر» روایت کرده‌اند که استهزاکنندگان به پیامبر گروهی از افراد همچون ولید بن مغیره مخزومی، اسود بن عبد یغوث زهری، ابوزمعه اسود بن مطلب، عاص بن وائل سهمی، حارث بن قیس سهمی، عقبهٔ بن ابی معیط، فیهلهٔ بن عامر فهری، اسود بن حارث، ابواحیحهٔ، سعید بن عاص، نضر بن خارث عبدری،

حکم بن عاص بن امیّهٔ، عتبهٔ بن ربیعهٔ، طعیمهٔ بن عدیّ، حارث بن عامر بن نوفل، ابوبختری عاص بن هشام بن اسد و ابوجهل و ابولهب بودنـد که همگی آنان را خداونـد با بدترین عذاب و شـکنجه نابود کرد. این افراد به پیامبر می گفتند: ای محمد تا ظهر منتظر می‌مانیم یا از سـخنانت بازمی گردی یا تو را می کشیم. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به منزلش رفت و در را بر رویش بست. جبرئیل در همان لحظه نزد پیامبر آمـد و به او گفت: ای محمـد خـدایت سـلام می‌رسانـد و می‌فرمایـد: «اصدع بما تؤمر» (آنچه به تو امر شده را آشکار کن) و من همراه تو هستم

ص: ۶۲

و پروردگارم به من دستور داده که از تو اطاعت کنم. وقتی به خانه خدا رسیدند اسود بن مطلب برگی سبز را به سمت صورت پیـامبر پرتـاب کرد. پیـامبر فرمود: «خداونـدا چشـمانش را کور و او را به داغ فرزنـدش بنشان.» پس او کور شـد و خداونـد داغ فرزندش را به دل او نشاند.

و روایت شـده که آن حضـرت به چشم او اشاره کرد و او کور شـد و پی در پی سـرش را به دیوار می‌زنـد تا اینکه کشـته شد. سپس اسـود بن عبـد یغوث به او رسـید و پیـامبر به شـکم او اشـاره کرد و او آب می‌طلبیـد و در اثر شـکم‌درد مُرد. ولیـد بر آن حضـرت گذر کرد و پیامبر به زخمی که در قسمت فرو رفتگی‌پایش در اثر ضربه تیری ایجاد شده و بهبود یافته بود، اشاره کرد و خار شاخه‌ای به او چسبید و ساقش را زخمی کرد و پیوسـته مریض بود تا اینکه مُرد. و آیه «سأرهقه صـعوداً» - . مدثر / ۱۷ - { به زودی او را به بالا رفتن از گردنه [عـذاب] وادار می کنم.} در باره او نازل شـد. و او در روز قیامت مکلف خواهد شد که در آتش از کوهی از جنس صـخره نرم بالا برود و چون به بالای آن برسد به او اجازه نفس کشـیدن داده نمی‌شود و به سـمت پایین صـخره کشـیده می‌شود و دو باره باید همین کار را انجام دهد. و عاص بر پیامبر گذر کرد و بر آن حضرت عیب گرفت. سپس از خانه‌اش بیرون آمد و بادی سوزان بر او وزید و چون به خانه‌اش بازگشت، اهل خانه او را نشناختند و طردش کردند و او از غم و غصه مُرد.

و روایت شده که اهل خانه‌اش بر او خشم گرفته و او را به قتل رساندند.

روایت شـده که بر خاری پا نهاد و در کف پایش فرو رفت. پس گفت: نیش خوردم و پیوسـته آن را می‌خارید تا اینکه مُرد. و حارث بر آن حضـرت گـذر کرد و پیامبر به سـر او اشاره کرد، پس او چرک، اسـتفراغ کرد. گفته می‌شود: ماری او را گزید و گفته می‌شود: او به ثنیّه سـفلی رفت و سـنگی بر او غلطیـد و تکه تکه شد. یا در سـفری از پسـرش اسـتقبال می کرد که جبرئیل سرش را به درختی زد و او می گفت: ای پسرم به دادم برس و پسرش می گفت: من کسی را نمی‌بینم تا اینکه مُرد.

اسود بن حارق نیز ماهی‌ای را خورد و به بیماری تشـنگی دچار شد و پیوسـته آب می‌نوشید تا اینکه شکمش شکافته شد. فیهله بن عامر به سـمت طائف بیرون رفت و گم شد و هرگز پیدا نشد. عیطله به بیماری استسـقاء دچار شد و مرد. و گفته می‌شود: به خاری رسـید و در چشمش فرو رفت و حدقه چشمش بر صورتش افتاد. ابولهب از ابوسفیان در باره داستان جنگ بدر پرسید و او گفت: ما با آنان رویاروی شدیم و شانه‌هایمان را به آنان بخشـیدیم و آنان هر طور می‌خواسـتند ما را می کشتند و به اسارت می کشیدند و سوگند به خدا، مردم از جنگ بازنایستاده بودند که با مردانی سفیدروی که بر اسبانی سیاه و سفید سوار بودند

رویاروی شدیم که میان آسـمان و زمین بودند، اسبانی که چیزی توان مقابله با آن‌ها را نداشت. ابورافع به ام فضل دختر عباس گفت: آنان فرشتگان بودند.

ص: ۶۳

و شروع به زدن من کرد. پس ام فضل با ستون خیمه ضربه‌ای به سر او زد و سر او زخمی شدید برداشت و او هفت شب زیست و خداونـد او را به جوش طـاعونی مبتلاـ کرد و سه پسـرش او را رهـا کرده و او را دفن نکردنـد. قریش از جوش طاعونی می‌... ترسیدند بنابراین او را در بالای مکه بر روی دیواری دفن کردند و سنگی را بر او انداختند تا اینکه او را پنهان کردند.

و این فرموده خداونـد «لقـد حقّ القول» - . یس / ۷ - { آری، گفته [خـدا] محقّق گردیـده است.} در باره ابوجهل نازل شد و شأن نزول آیه این است که ابو جهل عهـد کرده بود هرگاه پیامبر صـلی الله علیه و آله را در حال نماز ببینـد، سـر او را بشـکند. پس در حالی که سـنگی در دست داشت، آمد و دید که پیامبر صلی الله علیه و آله ایستاده است و نماز می خواند. پس آمد تا او را بزنـد، اما هر بار که می خواست سـنگ را بالا ببرد و بر سـر حضـرت بزنـد، خداونـد دست او را به گردنش گره می زد و هنگـامی که نزد اصـحابش برمی گشت، سـنگ از دسـتش می افتـاد. سـپس مردی از یاران ابو جهل، انجام این کار را برعهـده گرفـت. آن مرد گفت: من او (پیـامبر صـلی الله علیه و آله) را خـواهم کشت. امـا چـون به پیـامبر نزدیـک شـد، صـدای قرائت حضـرت را شـنید و ترسـید و به سوی اصـحابش بـازگشت و گفت: مانعی بزرگ همچون حیوانی عظیم الجثه در میان ما حائل بود که دمش را تکان می داد و اگر نزدیک می‌شدم مرا می‌خورد.

ابن عباس در باره این فرموده خداوند: «و جعلنا من بین ایدیهم سداً» - . یس / ۹ - {و [ما] فراروی آن‌ها سدّی نهادیم.} گوید:

قریش گردهم آمدند و گفتند: اگر محمد وارد شود بسان یک نفر همگی بر سـر او می‌ریزیم. پس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم وارد شد و خداوند فرا روی آن‌ها و پشت‌سـرشان سدّی نهاد و نتوانستند پیامبر را ببینند. پیامبر نماز گزارد سپس به نزدشان آمد و بر سـرشان خاک می‌ریخت در حالی که آنان، آن حضـرت را نمی‌دیدند. و چون پیامبر بر آنان آشکار گردید خاک را دیدند و گفتند: اینگونه سحر را ابن ابی کبشه بر شما انجام نداده است.

هنگامی که احزاب بر مـدینه فرود آدنـد ابوسـفیان هفت هزار تیرانـداز را که همچون یک سوار بودندآماده کرد سـپس گفت: همزمـان به سوی آنـان تیرانـدازی کنیـد. پس تیرهای زیادی بر یاران پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم افتاد و از این امر به نزد پیامبر شـکایت بردند. آن حضـرت با آستینش به تیرها اشاره کرد و دعاهایی را خواند. پس تندبادی شـروع به وزیدن گرفت و تیرها را

ص: ۶۴

به سوی آن قوم بازگرداند.

پس هر کس تیری پرتـاب کرده بود به سوی خودش بـازگشت و بر خود افتـاد و بـا قـدرت خداونـد و برکت رسول خـدا او را

زخمی کرد. و پیامبر با جناح چپ لشکر وارد یکی از دژهای یهودیان شد تا نان و خورش تهیه کنند. مردی یهودی گفت: درخواستت پیش من است و به منزلش رفت و به همسرش گفت: به بام خانه برو و وقتی این مرد وارد خانه شد این سنگ را بر وی بینداز. زن سنگ را چرخاند تا بیندازد که جبرئیل فرود آمد و با پَرهایش ضربه‌ای به سنگ زد. سنگ دیوار خانه را سوراخ کرد و همچون آذرخشی به حرکت درآمد و گلوی آن شخص ملعون را احاطه کرد و مانند سنگ آسیاب بر گردن او قرار گرفت و او بسان شخص دیوانه و تشنج زده بر زمین افتاد و چون هوشیار شد بر زمین نشست و شروع به گریه کرد. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به او فرمود: وای بر تو چه چیز تو را بر این کار واداشت؟ گفت: ای محمد من نیازی به متاع و کالا نداشتم بلکه در صدد بودم تو را به قتل برسانم، و تو معدن بخشش و سرور عرب و عجم هستی پس مرا ببخاشی و از من درگذر. پس پیامبر به او رحم کرد و صخره از گردنش کنده شد.

جابر و ابن عباس گویند: مردی از قریش گفت: من قطعاً محمد را خواهم کشت. پس اسبش او را برجهاند و گردنش شکسته شد. مردم از معمر بن یزید که دلاورترین و فرمانبردارترین شخص در میان بنی کنانه بود مدد خواستند. او به قریش گفت: من شما را از دست او خلاص می‌کنم من بیست هزار سپاه سراپا مسلح دارم و گمان نمی‌کنم این قبیله از بنی هاشم یارای جنگ با من را داشته باشند. پس اگر از من دیه خواستند ده برابر دیه به آن‌ها می‌دهم چون من اموال هنگفتی دارم. او شمشیری را که طول آن ده وجب، و عرض آن یک وجب بود بر گردن آویخت و به سوی پیامبر رفت. در حالی پیامبر در حجر به سجده رفته بود شمشیرش را بر آن حضرت فرود آورد. وقتی به پیامبر نزدیک شد زره‌اش را لغزاند و بر زمین افتاد سپس برخاست در حالی که صورتش در اثر ضربه سنگ خون‌آلود شده بود و او به سرعت می‌دوید تا اینکه به بطحاء رسید. مردم گرد او جمع شدند و خون را از چهره‌اش پاک کردند و گفتند: چه اتفاقی برایت افتاد؟ او گفت: سوگند به خدا فریب خورده کسی است که شما، او را فریب داده‌اید. گفتند: تو را چه شده است؟ گفت: مرا رها کنید تا جانم را بازیابم، هرگز اتفاقی همچون امروز را ندیده بودم. گفتند: چه اتفاقی برایت افتاد؟ گفت: هنگامی که به او نزدیک شدم در کنار سرش دو شهسوار سرسخت که از دهانشان آتش بیرون می‌آمد به سمت من جهیدند.

روایت شده که کلده بن اسد نیزه‌ای کوتاه را به سمت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم پرتاب کرد، در حالی که او میان دار عقیل و دار عقال بود. نیزه به سمت او بازگشت و بر سینه‌اش خورد.

ص: ۶۵

پس با ترس و لرز بازگشت و شکست خورد. به او گفتند: تو را چه شده است؟ گفت: وای بر شما آیا آن جانور درشت هیکل را پشت سرم نمی‌بینید؟ گفتند: چیزی نمی‌بینیم. گفت: وای بر شما من آن را می‌بینم. او همین طور می‌دوید تا اینکه به طائف رسید.

واقدی گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در میانه روز برای قضای حاجت به مکان دوردستی رفت و به پایین تپه حجون رسید. نضر بن حارث آن حضرت را تعقیب کرد به این امید که ناگهانی بر او حمله‌ور شده و او را به قتل برساند. چون به نزدیکی پیامبر رسید بازگشت. ابوجهل او را دید و گفت: از کجا می‌آیی؟ گفت: در صدد بودم که محمد را به قتل برسانم و چون به نزدیکی او رسیدم ناگهان شیرهایی با دندان‌هایشان بر سر او می‌زدند و دهان‌هایشان را باز کرده بودند. ابوجهل گفت:

این یکی از سحر و جادوهای اوست.

و مردی خواست در حال سجده سنگی بر پیامبر بزند و چون دستش را بالا برد تا سنگ را بر آن حضرت فرود آورد دستش بر سنگ خشک شد.

ابن عباس گوید: پیامبر در مسجد قرآن قرائت می‌فرمود و در قرائت صدایش را بلند کرد و افرادی از قریش از این امر آزرده شدند. پس برخاستند تا پیامبر را گرفته و مجازات کنند که به ناگاه دستانشان به دور گردنشان حلقه زده شد و کور شده و نمی‌دیدند. پس به نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمده و گفتند: تو را به خدا سوگند می‌دهیم که به ما رحم کنی. پس پیامبر دعا نمود و از آن خلاص شدند و سوره «یس» تا آیه «فهم لا یبصرون» نازل شد.

ابوذر گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در سجده بود که ابولهب سنگی را برداشت تا بر آن حضرت بیندازد اما دستش در هواء ثابت ماند. او به پیامبر التماس کرد و عهد و سوگند یاد کرد اگر از آن خلاص شود و شفا یابد آن حضرت را آزار نمی‌دهد. هنگامی که بهبود یافت گفت: تو ساحر ماهری هستی. و این آیه نازل شد: «تبّت یدا ابی لهب».

نضر بن حارث بن کلده برای کشتن پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم کمین کرد. هنگامی که شمیرش را از نیام بیرون آورد ترسان و همچون شخص پناهنده دیده شد. به او گفتند: ای نضر این برایت بهتر از آن چیزی بود که خداوند در روز حنین بین تو و او مانع ایجاد کرد. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۶۳ - ۶۹ -

**[ترجمه]

بیان

العذل الملامه و الشواظ بالضم و الکسر اللهب الذی لا دخان له و الغده طاعون الإبل و قلما یسلم منه یقال أغد (۵) البعیر فهو مغد و النجد بکسر

ص: ۶۶

۱- هکذا فی نسخه المصنّف، و هو الصحیح الظاهر ممّا یاتی فی البیان و قد یحتمل أنّه مصحف «فتبت» و هو الموجود أیضا فی المصدر.

۲- السوره: ۱۱۱.

۳- تکمن: استخفی.

۴- مناقب آل أبی طالب ۱: ۶۳- ۶۹.

۵- یقال: غد البعیر: أصابه الغدد، و أغد: صار ذا غده.

الجيم الشديد البأس و النوء سقوط الكوكب و كانت العرب فى الجاهليه تنسب الأمطار إلى الأنواء و سيأتى بيانها و الحبن بالتحريك عظم البطن و الأحبن المستسقى و الفنن (۱) بالتحريك الغصن و فى بعض النسخ قين بالقاف و الياء و هو الحداد و الشبرق بكسر الشين و الراء و سكون الباء نبت حجازى يؤكل و له شوك فإذا يبس سمى الضريع و المدجج بفتح الجيم و كسرها الشائك فى السلاح و الفهر بالكسر الحجر قدر ما يدق به الجوز أو ما يملأ الكف و التباب الهلاك و الخسران و يحتمل أن يكون هنا كنايه عن ثبوت يده فى الهواء و هو خلاف المشهور بين المفسرين.

**[ترجمه]«العذل» به معنای سرزنش است. «الشواظ» با ضمه و کسره ظاء زبانه آتشی است که دود ندارد. «الغدة» طاعون در شتر است. و در موارد اندکی شخص پس از این بیماری سالم می‌ماند. گفته می‌شود: أغدّ البعير فهو مغدّ. «النجد» با کسره جیم به معنای

ص: ۶۶

جنگ سخت است. «النوء» به معنای غروب ستارگان است. و اعراب در جاهلیت نزول باران را به ستارگان نسبت می‌دادند که توضیح و تفصیل آن خواهد آمد. «الحبن» استخوان شکم است و الاحبن به معنای شخصی است که مبتلا به مرض استسقاء است. «الفنن» با حرکت حروف به معنای شاخه است. و در برخی نسخه‌ها «قین» با قاف و یاء به معنای آهنگر آمده است. «الشبرق» با کسره شین و راء و سکون باء: گیاهی حجازی است که خوردنی است و خاردار است. و چون خشک شود «الضریع» نامیده می‌شود. «المدجّج» با فتحه و کسره جیم: سوارکاری است که سراپا مسلح باشد. «الفهر» با کسره سنگی است به اندازه‌ای که گردو را با آن بشکنند یا سنگی به اندازه کف دست است. «التباب» به معنای هلاکت و آسیب است. و ممکن است در اینجا کنایه از ثابت شدن دستش در هوا باشد که این معنا بر خلاف نظر مشهور میان مفسران است.

**[ترجمه]

«۲۰»

قب، المناقب لابن شهرآشوب سَارَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله إِلَى بَنِي شَاجِعَةَ (۲) فَجَعَلَ يَعْرِضُ عَلَيْهِمُ الْإِسْلَامَ فَأَبَوْا وَ خَرَجُوا إِلَيْهِ فِي خَمْسَةِ آلَافِ فَارِسٍ فَتَبِعُوا النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فَلَمَّا لَحِقُوا بِهِ عَاجَلَهُمْ بِدَعَوَاتٍ فَهَبَّتْ عَلَيْهِمْ رِيحٌ فَأَهْلَكَتْهُمْ عَنْ آخِرِهِمْ (۳).

**[ترجمه]مناقب: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به سوی قبیله بنی شاجعه رفت و اسلام را بر آنان عرضه کرد اما آن‌ها نپذیرفتند و با پنج هزار سوارکار برای جنگ با آن حضرت رهسپار شده و پیامبر را تعقیب کردند. هنگامی که به آن حضرت رسیدند آن حضرت با خواندن دعاهایی بر آنان پیش‌دستی کرد. پس بادی بر آنان وزیدن گرفت و همگی آنان را نابود کرد. (تا آخرین نفر آنان را هلاک کرد). - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۶۹ -

**[ترجمه]

قب، المناقب لابن شهرآشوب رَمَى رَسُولَ اللَّهِ صلى الله علیه و آله ابْنُ قَمِيَّهَ بِقَذَّافِهِ فَأَصَابَ كَعْبَهُ حَتَّى بَدَرَ السَّيْفُ عَنْ يَدِهِ فِي يَوْمِ أُحُدٍ وَ قَالَ خُذْهَا مِنِّي وَ أَنَا ابْنُ قَمِيَّهَ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله علیه و آله أَذَلَّكَ اللَّهُ وَ أَقْمَأَكَ فَأَتَى ابْنَ قَمِيَّهَ تَيْسٌ وَ هُوَ نَائِمٌ فَوَضَعَ قَرْنَهُ فِي مَرَاقِّهِ ثُمَّ دَعَسَهُ فَجَعَلَ يُنَادِي وَا ذُلَّاهْ حَتَّى أَخْرَجَ قَرْنَيْهِ مِنْ تَرْقُوَتِهِ وَ كَانَتِ الْكُفَّارُ فِي حَرْبِ الْأَحْزَابِ عَشَرَهَ آلَافِ رَجُلٍ وَ بَنُو قُرَيْظَهَ قَائِمُونَ بِنُصْرَتِهِمْ وَ الصَّحَابَهُ فِي أَزْلٍ [(۴)] شَدِيدٍ فَرَفَعَ يَدَيْهِ وَ قَالَ يَا مُنَزِّلَ الْكِتَابِ سَرِيعَ الْحِسَابِ اهْزِمِ الْأَحْزَابَ فَجَاءَتْهُمْ رِيحٌ عَاصِفٌ تَقْلَعُ خِيَامَهُمْ فَانْهَزَمُوا بِإِذْنِ اللَّهِ وَ أَيَّدَهُمْ بِجُنُودٍ لَمْ يَرَوْهَا وَ أَخَذَ صلى الله علیه و آله يَوْمَ بَدْرٍ كَفّاً مِنَ التُّرَابِ وَ يُقَالُ حَصًى وَ تُرَاباً وَ رَمَى بِهِ فِي وُجُوهِ الْقَوْمِ فَتَفَرَّقَ الْحَصَى فِي وُجُوهِ الْمُشْرِكِينَ فَلَمْ يُصِبْ مِنْ ذَلِكَ أَحَداً إِلَّا قُتِلَ أَوْ أُسِرَ وَ فِيهِ نَزَلَ وَ ما [(۵)] رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَ لكِنَّ اللَّهَ رَمى [(۶)].

ص: ۶۷

۱- أقول: و لعله مصحف «فيتن» كحيدر و هو النجار.

۲- فی المصدر: بنی شجاعه.

۳- مناقب آل أبی طالب ۱: ۶۹.

۴- الازل، الشده و الضيق.

۵- الأنفال: ۱۷.

۶- مناقب آل أبی طالب ۱: ۶۹ و ۷۰.

**[ترجمه]مناقب: بن قمیّۀ در روز احد تیری به طرف رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم انداخت و تیر به استخوان پای آن حضرت اصابت کرد و شمشیر در روز احد از دست پیامبر افتاد. ابن قمیّۀ گفت: بگیر این تیر را، من این قمیّۀ هستم. پیامبر فرمود: خداوند تو را ذلیل و خوار گرداند. پس در حالی که در خواب بود آهوی کوهی نزد او آمد و شاخ خود را در شکمش فرو برد سپس او را لگد مال کرد. او فریاد می‌زد: وای ذلت بر من. تا اینکه دو شاخش را از استخوان ترقوه او بیرون آورد.

و کافران در جنگ احزاب ده هزار تن بودند و بنوقریظه به یاری آنان برخاسته بودند و صحابه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در تنگنا و سختی شدید بودند. پس پیامبر دستانش را بلند و کرد و فرمود: ای کسی که قرآن را نازل کردی و خیلی زود به حساب مخلوقات می‌رسی، احزاب را درهم شکن. پس تندبادی بر آنان وزیدن گرفت و خیمه‌هایشان را برکند و به اذن خدا شکست خوردند و خداوند با سربازانی که نمی‌دیدند صحابه پیامبر را یاری کرد.

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در روز بدر، مشتی خاک برداشت و گفته می‌شود: سنگریزه و خاک بود، و بر چهره‌های قوم کفار پاشید و سنگریزه‌ها بر صورت آنان پراکنده شد و به هر کدام از آن‌ها که رسید یا کشته شد و یا به اسارت درآمد. و این آیه خداوند نازل شد: «و ما رمیت اذ رمیت و لکن الله رمی» - . انفال / ۱۷ - { و چون [ریگ به سوی آنان] افکندی، تو نیفکندی، بلکه خدا افکند.} - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۶۹ - ۷۰ -

ص: ۶۷

**[ترجمه]

بیان

القذافه بفتح القاف و تشدید الذال الذی یرمی به الشی ء فیبعد و أقمأه بالهمز صغره و أذله و مراق البطن بفتح المیم و تشدید القاف ما رق منه و لان من أسفله و لا واحد له و الدعس الطعن.

**[ترجمه]«القذافۀ» با فتحه قاف و شدید ذال: چیزی است که چیزی را بدان پرتاب می کنند و دور می‌شود. «أقمأه» با همزه یعنی او را خوار و ذلیل گردانید.

«مرّاق البطن» با فتح میم و تشدید قاف: قسمت‌های نازک و نرم پایین شکم است و این کلمه مفرد ندارد. «الدعس» یعنی کوبیدن.

**[ترجمه]

«۲۲»

قب، المناقب لابن شهرآشوب جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ لَمَّا قَتَلَ الْعُرَنِيُّونَ (۱) رَاعِيَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله دَعَا عَلَيْهِمْ فَقَالَ اللَّهُمَّ أَعْمِ عَلَيْهِمُ الطَّرِيقَ قَالَ فَعَمِيَ عَلَيْهِمْ حَتَّى أَدْرَكُوهُمْ وَ أَخَذُوهُمْ وَ حَكَى الْحَكَمُ بْنُ الْعَاصِ مِشْيَةَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله

مُسْتَهْزِئاً فَقَالَ صلی الله علیه و آله كَذَلِكَ فَلْتَكُنْ فَكَانَ (۲) يَرْتَعِشُ حَتَّى مَاتَ وَ خَطَبَ صلی الله علیه و آله امْرَأَةً فَقَالَ أَبُوهَا إِنَّ بِهَا بَرَصاً امْتِنَاعاً مِنْ خِطْبَتِهِ وَ لَمْ يَكُنْ بِهَا بَرَصٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَلْتَكُنْ كَذَلِكَ فَبَرَصَتْ وَ هِيَ أُمُّ شَبِيبِ ابْنِ الْبَرْصَاءِ (۳) الشَّاعِرِ.

الْأَغَانِي: أَنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله نَظَرَ إِلَى زُهَيْرِ بْنِ أَبِي سَلْمَى وَ لَهُ مِائَةُ سَنَةٍ فَقَالَ اللَّهُمَّ أَعِذْنِي مِنْ شَيْطَانِهِ فَمَا لَاكَ بَيْتاً (۴) حَتَّى مَاتَ (۵).

**[ترجمه]مناقب: جابر بن عبدالله گوید: هنگامی که عرنی‌ها چوپان پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را کشتند پیامبر آنان را نفرین کرد و فرمود: «پروردگارا راه را بر آنان کور بگردان». گوید: راه بر آنان ناپیدا شد تا اینکه یاران پیامبر بدان‌ها رسیدند و آنان را گرفتند.

حکم بن عاص از روی تمسخر راه رفتن پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را تقلید می کرد. پیامبر فرمود: همین طور بمان. و او تا زمان مرگ می‌لرزید.

پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم از زنی خواستگاری کرد. پدرش گفت: او برص (بیماری پوستی) دارد و در حقیقت برص نداشت. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «همانطور باشد.» آن زن که مادر شبیب ابن برصاء شاعر بود، بیماری برص گرفت.

اغانی: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به زهیر بن ابی سلمی که صد ساله بود نگاه کرد و فرمود: خداوندا مرا از شیطان او پناه بده. او حتی یک بیت هم نسرود تا اینکه مُرد. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۷۱ - ۷۲ -

**[ترجمه]

«۲۳»

قب، المناقب لابن شهرآشوب طَعَنَ صلی الله علیه و آله أُبَيّاً فِي جُرْبَانِ (۶) الدِّرْعِ بِعَنَزَةٍ فِي يَوْمِ أُحُدٍ فَاعْتَنَقَ فَرَسَهُ فَانْتَهَى إِلَى عَسْكَرِهِ وَ هُوَ يَخُورُ خُوَارَ الثَّوْرِ فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ وَيْلَكَ مَا أَجْزَعَكَ إِنَّمَا هُوَ خَدْشٌ لَيْسَ بِشَيْ ءٍ فَقَالَ طَعَنَنِي ابْنُ أَبِي كَبْشَةَ وَ كَانَ يَقُولُ أَقْتُلُكَ فَكَانَ يَخُورُ الْمَلْعُونُ حَتَّى صَارَ إِلَى النَّارِ وَ كَانَ بِلَالٌ إِذَا قَالَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ كَانَ مُنَافِقٌ يَقُولُ كُلَّ مَرَّةٍ حَرَقَ الْكَاذِبُ يَعْنِي النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله فَقَامَ الْمُنَافِقُ لَيْلَةً لِيُصْلِحَ السِّرَاجَ فَوَقَعَتِ النَّارُ فِي سَبَّابَتِهِ فَلَمْ

۱- العرنیون منسوب إلی العرینه وزان جهینه: بطن من بجیله.

۲- فی المصدر: فلم یزل یرتعش.

۳- خلا المصدر عن لفظه: ابن، و فی القاموس: البرصاء لقب أم شبیب الشاعر و اسمها امامه او قرصافه.

۴- لاك اللقمه: مضغها، و من المجاز: هو يلوك أعراض الناس، أی يقع فيهم و يطعن فی عرضهم، و «ما لاك بيتا» هنا كنايه عن عدم انشاده و قراءته.

۵- مناقب آل أبی طالب ۱: ۷۱ و ۷۲.

۶- الجربان من القميص: طوقه، و لعله معرب، و أصله گريبان.

يَقْدِرْ عَلَى إِطْفَائِهَا حَتَّى أَخَذَتْ كَفَّهُ ثُمَّ مِرْفَقَهُ ثُمَّ عَضُدَهُ حَتَّى احْتَرَقَ كُلُّهُ (۱).

**[ترجمه]مناقب: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در روز احد بر گریبان زره اُبیّ ضربه‌ای زد. او اسب را در آغوش گرفت تا اینکه به لشکرش رسد در حالی که همچون گاو بانگ می‌زد. ابوسفیان گفت: وای بر تو چه چیز تو را به جزع و فزع انداخته است؟ آن، زخم سطحی و ناچیزی است. او گفت: ابن ابی کبشهٔ بر من ضربه زد و می گفت: تو را می کشم و آن ملعون همواره مثل گاو بانگ می‌زد تا اینکه وارد آتش شد.

هر وقت بلال می گفت: «أشهد ان محمّداً رسول الله» شخصی منافق هر بار می گفت: دروغ گو سوخته شود. آن شخص منافق، شبی برخاست تا چراغ روشن کند. انگشت سبابه او آتش گرفت

ص: ۶۸

و نتوانست آن را خاموش کند تا اینکه کف دستش را فرا گرفت سپس آرنج و بعد بازویش را فرا گرفت و سرانجام کل بدنش در آتش سوخت. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۱۱۷ -

**[ترجمه]

«۲۴»

قب، المناقب لابن شهرآشوب ابْنُ عَبَّاسٍ وَ الضَّحَّاكُ فِي قَوْلِهِ وَ يَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ (۲) نَزَلَتْ فِي عُقْبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ وَ أُبَيِّ بْنِ خَلَفٍ وَ كَانَا تَوْأَمَيْنِ فِي الْخَلَّهِ فَقَدِمَ عُقْبَهُ مِنْ سَفَرِهِ وَ أَوْلَمَ جَمَاعَهَ الْأَشْرَافِ وَ فِيهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله لَا آكُلُ طَعَامَكَ حَتَّى تَقُولَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ فَشَهِدَ الشَّهَادَتَيْنِ فَأَكَلَ مِنْ طَعَامِهِ فَلَمَّا قَدِمَ أُبَيُّ بْنُ خَلَفٍ عَذَلَهُ وَ قَالَ صَبَأْتَ (۳) فَحَكَى قِصَّتَهُ فَقَالَ إِنِّي لَا أَرْضَى عَنْكَ أَوْ تُكَذِّبَهُ فَجَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ تَفَلَ فِي وَجْهِهِ صلی الله علیه و آله فَانْشَقَّتِ التَّفْلَهُ شقتان (۴) (شِقَّتَيْنِ) وَ عَادَتَا إِلَى وَجْهِهِ فَأَحْرَقَتَا وَجْهَهُ وَ أَثَّرَتَا (۵) وَ وَعَدَهُ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله حَيَاتَهُ مَا دَامَ فِي مَكَّهَ فَإِذَا خَرَجَ قُتِلَ بِسَيْفِهِ فَقُتِلَ عُقْبَهُ يَوْمَ بَدْرٍ وَ قَتَلَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله بِيَدِهِ أُبَيّاً (۶).

**[ترجمه]مناقب: ابن عباس و ضحاک در باره این فرموده خداوند: «و یوم یعضّ الظالم علی یدیه» - . فرقان : ۲۷ - {و روزی است که ستمکار دستهای خود را می گَزد.} گویند: این آیه در باره عقبه ابن ابی معیط و ابی بن خلف نازل شد که این دو در خصوصیاتشان همچون دوقلو بودند. عقبه از سفری بازگشت و به گروهی از اشراف که پیامبر نیز از جمله آنان بود ولیمه داد. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: طعام تو را نمی‌خورم مگر اینکه بگویی: «هیچ معبودی جز خدای یکتا نیست و من فرستاده خدا هستم». او شهادتین را بر زبان آورد و پیامبر از غذای او خورد. هنگامی که ابی بن خلف رسید او را سرزنش کرده و به او گفت: از دین پدرانت بیرون آمدی. او ماجرا را برایش بازگو کرد. اُبیّ گفت: تا او را تکذیب نکنی من از تو راضی نمی‌شوم. پس او به نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمد و به طرف صورت پیامبر آب دهان ریخت. آب دهانش به دو نیم شد و به سمت صورتش خودش بازگشت و صورتش را سوزاند و جای سوختگی بر صورتش ماند. و پیامبر به او وعده داد تا زمانی که در مکه باشد زنده است و چون بیرون رود با شمشیرش کشته می‌شود. عقبه روز بد کشته شد و پیامبر با دستان

خود اُبیّ را کشت. -. مناقب آل ابی طالب ۱ : ۱۱۸ -

**[ترجمه]

«۲۵»

طب، طب الأئمه علیهم السلام مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الْبُرْسِیُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی الْأَرْمَنِیِّ (۷) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنِ الْمُفَضَّلِ (۸) عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ إِنَّ جَبْرَئِیلَ علیه السلام أَتَی النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ لَهُ یَا مُحَمَّدُ قَالَ لَبَّیْکَ یَا جَبْرَئِیلُ قَالَ إِنَّ فُلَانَ الْیَهُودِیِّ سَحَرَکَ وَ جَعَلَ السِّحْرَ فِی بِئْرِ بَنِی فُلَانٍ فَابْعَثْ إِلَیْهِ یَعْنِی إِلَی الْبِئْرِ أَوْثَقَ النَّاسِ عِنْدَکَ وَ أَعْظَمَهُمْ فِی عَیْنَیْکَ (۹) وَ هُوَ عَدِیلُ نَفْسِکَ حَتَّی یَأْتِیَکَ بِالسِّحْرِ قَالَ فَبَعَثَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام وَ قَالَ انْطَلِقْ إِلَی بِئْرِ ذَرْوَانَ فَإِنَّ فِیهَا سِحْراً سَحَرَنِی بِهِ لَبِیدُ بْنُ أَعْصَمَ الْیَهُودِیُّ فَأْتِنِی بِهِ قَالَ عَلِیٌّ علیه السلام فَانْطَلَقْتُ فِی حَاجَهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله

ص: ۶۹

۱- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۱۷.

۲- الفرقان: ۲۷.

۳- عذله: لامه. قوله: صبأت أی خرجت من دین آبائک و ألحدت.

۴- فی المصدر: شقتین و هو الصحیح.

۵- أی ترکتا فی وجهه أثرا.

۶- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۱۸.

۷- فی المصدر: أحمد بن یحیی الارمنی.

۸- فی المصدر: محمّد بن فضل بن عمر.

۹- عینیک خ ل.

فَهَبَطْتُ فَإِذَا مَاءُ الْبِئْرِ قَدْ صَارَ كَأَنَّهُ مَاءُ الْحِنَّاءِ مِنَ السِّحْرِ (۱) فَطَلَبْتُهُ مُسْتَعْجِلًا حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلَى أَسْفَلِ الْقَلِيبِ فَلَمْ أَظْفَرْ بِهِ قَالَ الَّذِينَ مَعِي مَا فِيهِ شَيْ ءٌ فَاصْعَدْ فَقُلْتُ لَا وَ اللَّهِ مَا كَذَبْتُ وَ مَا كُذِبْتُ (۲) وَ مَا يَقِينِي بِهِ مِثْلُ يَقِينِكُمْ يَعْنِي رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ثُمَّ طَلَبْتُ طَلَباً بِلُطْفٍ فَاسْتَخْرَجْتُ حُقّاً فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ افْتَحْهُ فَفَتَحْتُهُ فَإِذَا فِي الْحُقِّ قِطْعَةُ كَرَبِ النَّخْلِ فِي جَوْفِهِ وَتَرٌ عَلَيْهَا إِحْدَى عَشْرَةَ (۳) عُقْدَةً وَ كَانَ جَبْرَئِيلُ عليه السلام أَنْزَلَ يَوْمَئِذٍ الْمُعَوِّذَتَيْنِ عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله يَا عَلِيُّ اقْرَأْهُمَا عَلَى الْوَتَرِ فَجَعَلَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام كُلَّمَا قَرَأَ آيَةً انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ حَتَّى فَرَغَ مِنْهَا وَ كَشَفَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَنْ نَبِيِّهِ مَا سُحِرَ بِهِ وَ عَافَاهُ.

وَ يُرْوَى أَنَّ جَبْرَئِيلَ وَ مِيكَائِيلَ عليهما السلام أَتَيَا إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَجَلَسَ أَحَدُهُمَا عَنْ يَمِينِهِ وَ الْآخَرُ عَنْ شِمَالِهِ فَقَالَ جَبْرَئِيلُ لِمِيكَائِيلَ مَا وَجَعُ الرَّجُلِ فَقَالَ مِيكَائِيلُ هُوَ مَطْبُوبٌ فَقَالَ جَبْرَئِيلُ عليه السلام وَ مَنْ طَبَّهُ قَالَ لَبِيدُ بْنُ أَعْصَمَ الْيَهُودِيُّ ثُمَّ ذَكَرَ الْحَدِيثَ إِلَى آخِرِهِ (۴).

**[ترجمه]طب الائمۀ: مفضّل از امام صادق علیه السلام روایت می کند که فرمود: امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: جبرئیل علیه السلام نزد پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم رسید و عرض کرد: ای محمّد! فرمود: گوش به فرمانم ای جبرئیل! عرض کرد: فلان یهودی تو را جادو کرده است و جادو را در چاه قبیله بنی فلان انداخته است، پس کسی را سوی آن جا (یعنی آن چاه) روانه کن که در میان مردم بیش از همه به او اعتماد داری و پیش چشمت بزرگترین آن‌هاست و با تو برابر است، تا آن جادو را برایت بیاورد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم حضرت علی علیه السلام را فرستاد و به ایشان فرمود: سوی چاه ذروان برو. درآن چاه جادویی است که لبید بن اعصم یهودی مرا با آن جادو کرده است، آن جادو را برای من بیاور. حضرت امام علی علیه السلام فرمود: من در پی خواسته رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم

ص: ۶۹

راهی شدم و درون چاه رفتم و آب آن چاه دراثر جادو چون آب حنا شده بود. شتابان در جستجوی آن جادو بر آمدم تا این که به پائین چاه رسیدم، اما آن را نیافتم. کسانی که همراه من بودند، گفتند: چیزی دراین چاه نیست، بالا بیا! گفتم: به خدا سوگند که دروغ نمی گویم و دروغ نشنیدم و یقین من به آن - یعنی به فرموده رسول خدا که سلام و درود خدا بر ایشان باد - همچون یقین شما نیست. آن گاه به آرامی جستجو کردم و جعبه‌ای را یافتم و در آوردم و نزد پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم بردم. ایشان فرمود: بازش کن. من آن جعبه را باز کردم و در آن تکّه‌ای از لیف نخل یافتم که رشته‌ای با بیست و یک گره در میان داشت. جبرئیل علیه السلام در همان روز، معوّذتان (سوره فلق و سوره ناس) را بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نازل کرده بود. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: ای علی! آن دو سوره را بر این رشته بخوان. حضرت علی علیه السلام شروع به خواندن کرد و هر آیه‌ای که می‌خواند، گره‌ای از آن رشته باز می‌شد تا این که تمامی گره‌ها باز شد و این گونه خداوند عزّ و جلّ آن چه را که با آن پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم را جادو کرده بودند، برای ایشان آشکار کرد و سلامتش داشت.

و نیز روایت شده که جبرئیل علیه السلام و میکائیل علیه السلام نزد پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم آمدند، حال آن که ایشان بیمار بود. یکی از آن دو بر سمت راست ایشان و دیگری بر سمت چپ ایشان نشست و آن گاه جبرئیل علیه السلام به

میکائیل علیه السلام گفت: چه کسی ایشان را جادو کرده؟ گفت: لبید بن اعصم یهودی. سپس آن حدیث تا به پایان روایت شده است. - . طب الائمهٔ / ۱۱۸ -

**[ترجمه]

بیان

الکرب بالتحریک أصول السعف العراض الغلاظ و قال الجزری فیه أنه احتجم حین طب أی سحر و رجل مطبوب أی مسحور کنوا بالطب عن السحر تفاؤلا بالبرء کما کنوا بالسلیم عن اللدیغ انتهی.

أقول: المشهور بین الإمامیه عدم تأثیر السحر فی الأنبیاء و الأئمه علیهم السلام و أولوا بعض الأخبار الوارده فی ذلک و طرحوا بعضها و قد أشار إلیه الراوندی رحمه الله فیما سبق.

و قال الطبرسی رحمه الله روی أن لبید بن أعصم الیهودی سحر رسول الله صلی الله علیه و آله

ص: ۷۰

۱- فی المصدر: کأنّه ماء الحیاض من السحر.

۲- فی المصدر: ما کذب و ما کذبت.

۳- فی المصدر: أحد و عشرین. و الظاهر أنّه مصحف لان آیات المعوذتین إحدی عشره، أو فی الحدیث سقط، و کان ما قرأ علیها علیّ علیه السلام المعوذتین و سورتی الکافرون و الإخلاص.

۴- طبّ الأئمّه: ۱۱۸.

ثم دس ذلـك فی بئر لبنی زریق فمرض رسول الله صـلی الله علیه و آله فبینما هو نائم إذ أتاه ملکان فقعـد أحـدهما عنـد رأسه و الآخر عنـد رجلیه فأخبراه بـذلک و أنه فی بئر ذروان فی جف طلعه تحت راعوفه و الجف قشـر الطلع و الراعوفه حجر فی أسـفل البئر یقف علیه المائح فانتبه رسول الله صـلی الله علیه و آله و بعث علیا و الزبیر و عمارا فنزحوا ماء تلک البئر ثم رفعوا الصـخره و أخرجوا الجف فإذا فیه مشاطه رأس و أسـنان من مشـطه و إذا فیه معقـد فیه إحـدی عشـره عقـده مغروزه بالإبر فنزلت المعوذتان فجعـل کلمـا یقرأ آیه انحلت عقـده و وجـد رسول الله خفه فقـام کأنما أنشط من عقال و جعل جبرئیل یقول بسم الله أرقیک من کل شی ء یؤذیک (۱) من حاسد و عین و الله یشفیک.

- و رووا ذلک عن عائشه و ابن عباس.

و هذا لا یجوز لأن من وصفه (۲) بأنه مسـحور فکأنه قد خبل عقله و قد أبی الله سبحانه ذلک فی قوله وَ قالَ الظّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلّا رَجُلًا مَسْحُوراً انْظُرْ کَیْفَ ضَـرَبُوا لَکَ الْأَمْثالَ فَضَلُّوا (۳) و لکن یمکن أن یکون الیهودی أو بنـاته علی مـا روی اجتهـدوا فی ذلک فلم یقدروا علیه و أطلع الله نبیه صـلی الله علیه و آله علی ما فعلوه من التمویه حتی اسـتخرج و کان ذلک دلاله علی صدقه و کیف یجوز أن یکون المرض من فعلهم و لو قـدروا علی ذلـک لقتلوه و قتلوا کثیرا من المؤمنین مع شـده عـداوتهم لهم انتهی کلامه قدس سره.

ثُمَّ رُوِیَ عَنِ الْفُضَـیْلِ بْنِ یَسَارٍ قَالَ سَـمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام یَقُولُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله اشْتَکَی شَکْوَی شَدِیداً وَ وَجَعَ وَجعاً شَدِیـداً فَأَتَاهُ جَبْرَئِیلُ وَ مِیکَائِیلُ علیهما السـلام فَقَعَـدَ جَبْرَئِیلُ عِنْـدَ رَأْسِهِ وَ مِیکَائِیلُ عِنْدَ رِجْلَیْهِ فَعَوَّذَهُ جَبْرَئِیلُ بِقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ وَ عَوَّذَهُ مِیکَائِیلُ بِقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ.

وَ عَنْ أَبِی خَدِیجَهَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: جَاءَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله

۱- فی المصدر: من شر کل شی ء یؤذیک.

۲- فی المصدر: لان من وصف، و هو الصحیح.

۳- الفرقان: ۸ و ۹.

وَ هُوَ شَاكٍ فَرَقَاهُ بِالْمُعَوِّذَتَيْنِ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ قَالَ بِسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ وَ اللَّهُ يَشْفِيكَ مِنْ كُلِّ دَاءٍ يُؤْذِيكَ خُذْهَا فَلْتَهْنِيكَ (۱)

**[ترجمه]«الکرب» با حرکت حروف ریشه شاخه ستبر خرما است. و جزری گوید: در این روایت آمده هنگامی که پیامبر سحر شد حجامت کرد و «رجل

مطبوب» یعنی سحر شده. و با طب، از سحر کنایه می‌آوردند تا برای بهبودی از آن فال نیک زده باشند همانطور که از شخص گزیده با «سلیم» کنایه می‌آوردند. پایان سخن.

می‌گویم: قول مشهور در میان شیعه امامی این است که سحر در پیامبران و امامان اثر نمی‌کند و برخی روایت‌های وارده در این باره را تأویل می‌کنند و برخی را کنار می‌گذارند که راوندی در آنچه پیش‌تر بیان کردیم بدان اشاره کرده است.

طبرسی رحمه الله گوید: لبید بن اعصم یهودی، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم

ص: ۷۰

را جادو کرد و سپس آن جادو را در چاه قبیله بنی زُرَیق انداخت. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بیمار شد و در همان حال خوابیده بود که دو فرشته نزد ایشان آمدند و یکی بالای سر ایشان نشست و دیگری کنار پای ایشان. آن گاه حضرت صلی الله علیه و آله و سلم را از آن امر خبر دادند و عرض کردند که آن جادو در چاه ذروان در میان پوست خرما به زیر سنگی در قعر چاه است. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آگاه شد و حضرت علی علیه السلام و زبیر و عمّار را فرستاد و ایشان آب آن چاه را کشیدند و سپس آن سنگ را برداشتند و آن پوست را در آوردند و دیدند که تارهایی از مو و دو دندانه شانه و بافه‌ای در آن است که یازده گره با سوزن بر آن زده‌اند. آن گاه آن دو سوره (معوّذتان) نازل شده و هر آیه‌ای که خوانده می‌شد، گره‌ای گشوده می‌شد و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم احساس راحتی می‌کرد. در آن دم ایشان برخاست و گویا از غل و زنجیر رها شده بود. جبرئیل علیه السلام گفت، به نام خدا تو را از هر آن چه آزارت دهد و از حسود و چشم بد افسون می‌کنم و خداوند متعال شفایت می‌دهد.

سپس طبرسی گفت: و این حدیث از عایشه و ابن عباس روایت شده است. اما این امر جایز نیست، چرا که هر کس چنین وصف شود که جادو شده است، گویی عقلش زایل گشته است و خداوند سبحانه این امر را در کلام خود به دور دانست: «وَ قَالَ الظَّالِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا * انظُرْ کَیْفَ ضَرَبُوا لَکَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا» - . فرقان / ۸ - ۹ -

{ و ستمکاران گفتند: «جز مردی افسون شده را دنبال نمی کنید.» بنگر چگونه برای تو مَثَلها زدند و گمراه شدند.}، ولی ممکن است آن یهودی یا دخترانش بر اساس آن چه روایت شده، در این کار کوشیده باشند و توفیق حاصل نکرده باشند. به این ترتیب که خداوند پیامبرش صلی اللّه علیه و آله و سلم را از آن چه که آنان در آب ریختند، آگاه ساخته واین گونه آن را آورده‌اند و این خود دلیلی شده بر راستی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم. چگونه ممکن است ایشان از کرده آنان بیمار شده باشد! اگر آنان توان و قدرت انجام چنین کاری را داشتند، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و بسیاری از مؤمنان را در پی دشمنی شدید با ایشان به قتل می‌رساندند.

و از فضیل بن یسار روایت شده است که وی گفت: از حضرت امام محمّد باقر علیه السلام شنیدم که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از بیماری شدید و دردی سخت در رنج بود که جبرئیل علیه السلام و میکائیل علیه السلام آمدند و جبرئیل بالای سر حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نشست و میکائیل کنار پای ایشان. آن گاه جبرئیل با « قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ» و میکائیل با « قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ» ایشان را تعویذ کردند.

و از ابو خدیجه، از حضرت امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده است که ایشان فرمود: جبرئیل علیه السلام نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آمد، حال آن که ایشان بیمار بود.

ص: ۷۱

او آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم را با معوّذتان و « قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ » افسون کرد و گفت: به نام خداوند، تو را افسون می‌کنم و خداوند تو را از هر دردی که آزارت دهد، شفا می‌بخشد؛ پس بگیر که مبارکت باد. - . مجمع البیان ۱۰ : ۵۶۸ - ۵۶۹ -

**[ترجمه]

«۲۶»

عم، إعلام الوری مِنْ مُعْجِزَاتِهِ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ أَخَذَ یَوْمَ بَدْرٍ مِلْ ءَ کَفِّهِ مِنَ الْحَصْبَاءِ فَرَمَی بِهَا وُجُوهَ الْمُشْرِکِینَ وَ قَالَ شَاهَتِ الْوُجُوهُ فَجَعَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ لِتِلْکَ الْحَصْبَاءِ شَأْناً عَظِیماً لَمْ یَتْرُکْ مِنَ الْمُشْرِکِینَ رَجُلًا إِلَّا مَلَأَتْ عَیْنَیْهِ وَ جَعَلَ الْمُسْلِمُونَ وَ الْمَلَائِکَهُ یَقْتُلُونَهُمْ وَ یَأْسِرُونَهُمْ وَ یَجِدُونَ کُلَّ رَجُلٍ مِنْهُمْ مُنْکَباً عَلَی وَجْهِهِ لَا یَدْرِی أَیْنَ یَتَوَجَّهُ یُعَالِجُ التُّرَابَ یَنْزِعُهُ مِنْ عَیْنَیْهِ.

وَ مِنْهَا مَا رَوَتْهُ أَسْمَاءُ بِنْتُ أَبِی بَکْرٍ قَالَتْ لَمَّا نَزَلَتْ تَبَّتْ یَدا أَبِی لَهَبٍ أَقْبَلَتِ الْعَوْرَاءُ أُمُّ جَمِیلٍ بِنْتِ حَرْبٍ وَ لَهَا وَلْوَلَهٌ وَ هِیَ تَقُولُ:

مُذَمَّماً أَبَیْنَا* وَ دِینَهُ قَلَیْنَا* وَ أَمْرَهُ عَصَیْنَا

وَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله جَالِسٌ فِی الْمَسْجِدِ وَ مَعَهُ أَبُو بَکْرٍ فَلَمَّا رَآهَا أَبُو بَکْرٍ قَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا أَخَافُ أَنْ تَرَاکَ (۲) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ إِنَّهَا لَا تَرَانِی (۳) وَ قَرَأَ وَ إِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنا بَیْنَکَ وَ بَیْنَ الَّذِینَ لا یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ حِجاباً مَسْتُوراً (۴) فَوَقَفَتْ عَلَی أَبِی بَکْرٍ وَ لَمْ تَرَ رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَتْ یَا أَبَا بَکْرٍ أُخْبِرْتُ أَنَّ صَاحِبَکَ هَجَانِی فَقَالَ لَا وَ رَبِّ الْبَیْتِ مَا هَجَاکَ فَوَلَّتْ وَ هِیَ تَقُولُ قُرَیْشٌ تَعْلَمُ أَنِّی بِنْتُ سَیِّدِهَا.

وَ مِنْهَا مَا رَوَاهُ الْکَلْبِیُّ عَنْ أَبِی صَالِحٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ نَاساً مِنْ بَنِی مَخْزُومٍ تَوَاصَوْا بِالنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله لِیَقْتُلُوهُ مِنْهُمْ أَبُو جَهْلٍ وَ الْوَلِیدُ بْنُ الْمُغِیرَهِ وَ نَفَرٌ مِنْ بَنِی مَخْزُومٍ فَبَیْنَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله قَائِمٌ یُصَلِّی إِذْ أَرْسَلُوا إِلَیْهِ الْوَلِیدَ لِیَقْتُلَهُ فَانْطَلَقَ حَتَّی انْتَهَی إِلَی الْمَکَانِ الَّذِی کَانَ یُصَلِّی فِیهِ فَجَعَلَ یَسْمَعُ قِرَاءَتَهُ وَ لَا یَرَاهُ فَانْصَرَفَ إِلَیْهِمْ فَأَعْلَمَهُمْ ذَلِکَ فَأَتَاهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبُو جَهْلٍ وَ الْوَلِیدُ وَ نَفَرٌ مِنْهُمْ فَلَمَّا انْتَهَوْا إِلَی الْمَکَانِ الَّذِی یُصَلِّی فِیهِ سَمِعُوا قِرَاءَتَهُ

۱- مجمع البیان ۱۰: ۵۶۸ و ۵۶۹.

۲- فی المصدر: قد أقبلت و أنا أخاف أن تراک.

۳- فی المصدر: و قرأ قرآنا فاعتصم به کما قال، و قرأ.

۴- الإسراء: ۴۵.

وَ ذَهَبُوا إِلَى الصَّوْتِ فَإِذَا الصَّوْتُ مِنْ خَلْفِهِمْ فَيَذْهَبُونَ إِلَيْهِ فَيَسْمَعُونَهُ أَيْضاً مِنْ خَلْفِهِمْ فَانْصَرَفُوا وَ لَمْ يَجِدُوا إِلَيْهِ سَبِيلًا فَذَلِكَ قَوْلُهُ سُبْحَانَهُ وَ جَعَلْنا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَ مِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْناهُمْ فَهُمْ لا يُبْصِرُونَ (۱).

**[ترجمه]اعلام الوری: از معجزات پیامبر صلی الله علیه و اله و سلم این بود که در روز جنگ بدر دست های خود را از سنگریزه پر کرد و به طرف مشرکین انداخت و فرمود: «شاهت الوجوه» سیاه باد این چهره ها. خداوند متعال به این سنگ‌های ریز اهمیت زیادی داد هر کدام از مشرکین که از این سنگ‌ها مورد اصابت قرار گرفته بودند دیدگان آن‌ها گرفته شده بود و جلوی خود را نمی‌دیدند. در این موقع مسلمانان و فرشتگان به آنان حمله کردند عده ای را کشتند و جماعتی را نیز به اسیری گرفتند. مشرکین حیران و سرگردان مانده و قادر نبودند راه تمیز دهند همواره خاک‌های چشم خود را پاک می کردند.

و از جمله آن روایتی است که اسماء بنت ابو بکر نقل کرده و گوید: هنگامی که تَبَّتْ یَدا أَبِی لَهَبٍ نازل گردید ام جمیل دختر حرب که همسر ابو لهب بود بسیار ناراحت شد، و با چشمان کجش فریاد و جوش و خروشی راه انداخته بود و می گفت:

از آن شخص نکوهیده ابا کردیم و از دینش خشم گرفتیم و از اوامر او سرکشی کردیم.

در این هنگام حضرت رسول در مسجد نشسته بود، و ابو بکر هم در خدمت آن حضرت بودند هنگامی که ابو بکر چشمش به امّ جمیل افتاد عرض کرد: یا رسول اللّه، امّ جمیل به طرف ما می آید و من می‌ترسم از طرف او به شما آسیبی برسد، حضرت فرمود: او مرا نخواهد دید، در این وقت پیامبر چند آیه از قرآن را خواندند و به کلام خدا پناهنده شدند، و از جمله آیاتی که قرائت فرمودند این آیه شریفه بود: «وَ إِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنا بَيْنَكَ وَ بَيْنَ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجاباً مَسْتُوراً.» - . اسری / ۴۵ - ۴۶ - {و چون قرآن بخوانی، میان تو و کسانی که به آخرت ایمان ندارند پرده ای پوشیده قرار می دهیم} در این هنگام امّ جمیل آمد نزد ابو بکر توقف کرد ولی حضرت رسول صلی اللّه علیه و آله را ندید و گفت: یا ابا بکر به من اطلاع دادند که دوست تو مرا هجو کرده است، ابو بکر گفت: به پروردگار کعبه سوگند دوست من تو را هجو نکرده است، وی پس از این گفتار از نزد ابو بکر رفت و می گفت: قریش می‌داند که من دختر رئیس آن‌ها هستم.

ابن عباس گوید: جماعتی از بنی مخزوم مانند ابو جهل و ولید بن مغیره با یک دیگر قرار گذاشته بودند حضرت رسول صلی اللّه علیه و آله را به قتل رسانند، هنگامی که آن حضرت به نماز مشغول داشت ولید بن مغیره را فرستادند تا تصمیم آن‌ها را عملی نماید. ولید برای انجام این توطئه به محلی که حضرت رسول نماز می خواند رفت، وی صدای قرائت آن را می شنید و لیکن شخص او را مشاهده نمی کرد، ولید به طرف رفقای خود رفت و جریان را با آنان در میان گذاشت. بعد از این ابو جهل و ولید به اتفاق چند نفر دیگر آمدند، هنگامی که به محل نماز آن حضرت رسیدند صدای قرائت را شنیدند ولی خود او را مشاهده نکردند، و آنان در این موقع به طرفی که صوت را می شنیدند

ص: ۷۲

رفتند و متوجه شدند که صدا از پشت سرشان می آید، در هر صورت اینان قادر نشدند به حضرت خاتم النبیین آسیبی برسانند خداوند در این باره فرموده: «وَ جَعَلْنا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَ مِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْناهُمْ فَهُمْ لا يُبْصِرُونَ.» - . یس / ۹ - {و [ما]

فراروی آنها سدّی و پشت سرشان سدّی نهاده و پرده ای بر [چشمان] آنان فرو گسترده ایم، در نتیجه نمی توانند ببینند.} - . اعلام الوری : ۱۸ و ۲۰ در چاپ اول و ۳۷ و ۴۰ در چاپ دوم. -

**[ترجمه]

بیان

قال الطبرسی بعد ذکر قصه أم جمیل قیل کیف یجوز أن لا تری النبی صلی الله علیه و آله و قد رأت غیره فالجواب أنه یجوز أن یکون قد عکس الله شعاع عینیها أو صلب الهواء فلم ینفذ فیه الشعاع أو فرق الشعاع فلم یتصل بالنبی صلی الله علیه و آله و روی أن النبی قال ما زال ملک یسترنی عنها انتهی. (۲) و زاد الرازی علی تلک الوجوه أنه صلی الله علیه و آله لعله أعرض بوجهه عنها و ولاها ظهره ثم إنها لغایه غضبها لم تفتش أو لأن الله ألقی فی قلبها خوفا فصار ذلک صارفا لها عن النظر أو أن الله تعالی ألقی شبه إنسان آخر علی الرسول صلی الله علیه و آله کما فعل بعیسی علیه السلام (۳).

**[ترجمه]طبرسی گوید: پس از داستان ام جمیل گفته شده: چگونه ممکن است پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم دیده نشود و دیگران او را ببینند؟ جواب به این صورت است که جایز است خداوند شعاع چشمانش را واژگون کرده یا هواء را سخت گردانده و شعاع در آن نفوذ نکرده است یا اینکه شعاع را پراکنده ساخته در نتیجه به پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم نرسیده است. و روایت شده که پیامبر فرمود: فرشته‌ای پیوسته مرا در مقابلش پوشانده بود. پایان سخن. - . مجمع البیان ۱۰ : ۵۶۰ -

رازی علاوه بر مطالب ذکر شده مطلب دیگری افزوده و آن اینکه: چه بسا پیامبر صورتش را از او برگردانده و پشتش را او برگردانده و به او سبب شدت خشم، به وارسی نپرداخته است، یا اینکه خداوند در دلش ترسی افکنده و همین ترس مانع از دیدن او شده است، یا اینکه خداوند متعال ظاهر انسان دیگری بر حضرت رسول انداخته همانطور که با عیسی علیه السلام همین کار را انجام داد. - . مفاتیح الغیب : سوره تبت -

**[ترجمه]

«۲۷»

یج، الخرائج و الجرائح مِنْ مُعْجِزَاتِهِ مَا هُوَ مَشْهُورٌ أَنَّهُ خَرَجَ فِی مُتَوَجِّهِهِ إِلَی الْمَدِینَهِ فَأَوَی إِلَی غَارٍ بِقُرْبِ مَکَّهَ تَعْتَوِرُهُ النُّزَّالُ وَ تَأْوِی إِلَیْهِ الرِّعَاءُ فَلَا تَخْلُو مِنْ جَمَاعَهٍ نَازِلِینَ یَسْتَرِیحُونَ فِیهِ فَأَقَامَ صلی الله علیه و آله بِهِ ثَلَاثاً لَا یَطْرُدُهُ بَشَرٌ وَ خَرَجَ الْقَوْمُ فِی أَثَرِهِ وَ صَدَّهُمُ اللَّهُ عَنْهُ بِأَنْ بَعَثَ عَنْکَبُوتاً فَنَسَجَتْ عَلَیْهِ فَآیَسَهُمْ مِنَ الطَّلَبِ فِیهِ فَانْصَرَفُوا وَ هُوَ نَصْبُ أَعْیُنِهِمْ.

**[ترجمه]خرائج: از معجزه‌های آن حضرت این روایت مشهور است که پیامبر از مکّه به طرف مدینه خارج شد و به غاری در نزدیکی مکّه پناهنده شد که همیشه مسافران در آنجا اطراق می‌کردند و چوپان‌ها به این غار می آمدند و هیچ وقت خالی از گروهی نبود که در آنجا استراحت کنند. پیامبر سه روز در آنجا اقامت کرد و ایشان را تعقیب نمی‌کرد. قریش به دنبال آن حضرت آمدند امّا خداوند متعال به وسیله تار عنکبوتی، جلو آن‌ها را گرفت و آنان نومید و دست خالی برگشتند در حالی که

پیامبر در مقابل چشمانشان بود.

**[ترجمه]

«۲۸»

یج، الخرائج و الجرائح مِنْ مُعْجِزَاتِهِ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ لَاقَی أَعْدَاءَهُ یَوْمَ بَدْرٍ وَ هُمْ أَلْفٌ وَ هُوَ فِی عِصَابَهٍ کَثُلُثِ أَعْدَائِهِ فَلَمَّا الْتَحَمَتِ الْحَرْبُ (۴) أَخَذَ قَبْضَهً مِنَ التُّرَابِ وَ الْقَوْمُ مُتَفَرِّقُونَ فِی نَوَاحِی عَسْکَرِهِ فَرَمَی بِهِ وُجُوهَهُمْ فَلَمْ یَبْقَ مِنْهُمْ رَجُلٌ إِلَّا امْتَلَأَتْ مِنْهُ عَیْنَاهُ وَ إِنْ کَانَتِ الرِّیحُ الْعَاصِفُ یَوْمَهَا إِلَی اللَّیْلِ لَتَعْصِفُ أَعَاصِیرَ التُّرَابِ لَا یُصِیبُ أَحَداً مِنْ عَسْکَرِهِ وَ قَدْ نَطَقَ بِهِ الْقُرْآنَ وَ صَدَّقَ بِهِ الْمُؤْمِنُونَ وَ شَاهَدَ الْکُفَّارُ مَا نَالَهُمْ مِنْهُ.

۱- إعلام الوری: ۱۸ و ۲۰ ط ۱، و ۳۷ و ۴۰ ط ۲. و الآیه فی سوره یس: ۹.

۲- مجمع البیان ۱۰: ۵۶۰.

۳- مفاتیح الغیب: سوره تبت.

۴- التحمت الحرب بینهم: اشتبکت.

**[ترجمه]خرائج: از معجزات پیامبر این بود که در جنگ بدر، با دشمنانش رویاروی شد درحالی که آنان هزار نفر و آن حضرت در لشکری معادل یک سوم لشکر دشمن بود. هنگامی که کارزار بین سپاه اسلام و لشکر کفر در گرفت، پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله مشتی خاک برداشت و در حالی که آنان در جای جای لشکر پراکنده بودند به طرف صورت آنها انداخت و چشم همه آنان از آن خاک پر شد، چنان که اگر تندبادی یک شبانه روز هم وزیده بود، و گردبادی از خاک برپا می کرد به احدی از لشکریانش نمی‌رسید این گونه چشمهای آنها را پر نمی کرد. و قرآن بر آن گواهی داد و مؤمنان آن را تصدیق کرده و کافران نیز بلایی که در اثر بر سرشان آمده بود را مشاهده کردند.

ص: ۷۳

**[ترجمه]

«۲۹»

قب، المناقب لابن شهرآشوب كَانَ أُبَيُّ بْنُ خَلَفٍ يَقُولُ عِنْدِي رَمَكَةٌ أَعْلِفُهَا كُلَّ يَوْمٍ فَرَقَ (۱) ذُرَةٍ أَقْتُلُكَ عَلَيْهَا فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله علیه و آله أَنَا أَقْتُلُكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَطَعَنَهُ النَّبِيُّ صلى الله علیه و آله يَوْمَ أُحُدٍ فِي عُنُقِهِ وَ خَدَشَهُ خَدْشَةً فَتَدَهْدَى عَنْ فَرَسِهِ وَ هُوَ يَخُورُ كَمَا يَخُورُ الثَّوْرُ فَقَالُوا لَهُ فِي ذَلِكَ فَقَالَ لَوْ كَانَتِ الطَّعْنَةُ بِرَبِيعَةَ وَ مُضَرَ لَقَتَلَهُمْ أَ لَيْسَ قَالَ لِي أَقْتُلُكَ فَلَوْ بَزَقَ عَلَيَّ بَعْدَ تِلْكَ الْمَقَالَةِ قَتَلَنِي فَمَاتَ بَعْدَ يَوْمٍ (۲).

**[ترجمه]ابی بن خلف گوید: من اسبی دارم که هر روز یک پیمانه ذرت به آن می‌دادم و تو را بر آن می کُشم. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: ان شاء الله من تو را خواهم کشت. پس پیامبر در روز احد ضربه‌ای بر گردن او زد و بشدت او را زخمی کرد و او از بالای اسب غلطید درحالی که همچون گاو صدا می کرد. در این باره از وی پرسیدند او گفت: اگر ضربه او به قبیله ربیعه و مضر می‌خورد همه آنان را می ُکشت، آیا به من نگفت: تو را می کشم؟ و اگر پس از آن ماجرا آب دهان هم بر من می‌انداخت مرا می کُشت. و او دو روز بعد مُرد. -. مناقب آل ابی طالب ۱ : ۱۰۲ -

**[ترجمه]

«۳۰»

يج، الخرائج و الجرائح عم، إعلام الورى رُوِيَ أَنَّ أَبَا جَهْلٍ اشْتَرَى مِنْ رَجُلٍ طَارِئٍ (۳) بِمَكَّةَ إِبِلًا فَبَخَسَهُ أَثْمَانَهَا وَ لَوَاهُ بِحَقِّهِ فَأَتَى الرَّجُلُ نَادِيَ (۴) قُرَيْشٍ مُسْتَجِيراً بِهِمْ وَ ذَكَّرَهُمْ حُرْمَةَ الْبَيْتِ فَأَحَالُوهُ عَلَى النَّبِيِّ صلى الله علیه و آله اسْتِهْزَاءً فَأَتَاهُ مُسْتَجِيراً بِهِ فَمَضَى مَعَهُ وَ دَقَّ الْبَابَ عَلَى أَبِي جَهْلٍ فَعَرَفَهُ فَخَرَجَ مَنْخُوبَ الْعَقْلِ (۵) فَقَالَ أَهْلًا بِأَبِي الْقَاسِمِ فَقَالَ لَهُ أَعْطِ هَذَا حَقَّهُ قَالَ نَعَمْ وَ أَعْطَاهُ مِنْ فَوْرِهِ فَقِيلَ لَهُ فِي ذَلِكَ فَقَالَ إِنِّي رَأَيْتُ مَا لَمْ تَرَوْا رَأَيْتُ وَ اللَّهِ عَلَى رَأْسِهِ تِنِّيناً فَاتِحاً فَاهُ وَ اللَّهِ لَوْ أَبَيْتُ لَالْتَقَمَنِي (۶).

**[ترجمه]خرائج، اعلام الوری: روایت شده که ابو جهل از مرد غریبی شتری خریده بود، هنگامی که می‌خواست پول او را بدهد از قرارداد اول اعراض کرد و خواست از قیمت شتر که قبلا تعیین شده بود بکاهد، صاحب شتر در مجلس رسمی قریش

حاضر گردید، و از ستم ابو جهل به آنان شکایت کرد، و به حرمت کعبه نزد آن‌ها متذکر شد. قریش پس از استماع مطالبش وی را خدمت پیامبر صلی اللَّه علیه و آله فرستادند، و این عمل را برای استهزاء حضرت رسول انجام دادند. این مرد به پیامبر پناه برد و حضرت نیز به اتفاق او درب منزل ابو جهل رفتند، پیامبر درب منزل را کوبید، ابو جهل نیز آن حضرت را شناخت، و در حالی که ناراحت و مضطرب بود از خانه بیرون شد. هنگامی که چشمش پیامبر افتاد گفت: خوش آمدید یا أبا القاسم پیامبر فرمود: حق این مرد غریب را بدهید، گفت: آری اکنون خواهم داد، وی فورا بدون تأخیر حق آن مرد را داد، پس از این به ابو جهل گفتند: علت این قضیه چه بود و شما چگونه فورا پول او دادید؟ گفت: چیزی را مشاهده کردم که شما از دیدن او عاجز بودید، به خداوند سوگند مار بزرگی بالای سرم ایستاده و دهان باز کرده بود اگر اندکی غفلت می‌کردم و حقوق او را نمی پرداختم مرا می بلعید. - . اعلام الوری : ۱۹ و ۲۰ چاپ اول، ۳۹ و ۴۰ چاپ دوم. -

**[ترجمه]

بیان

یقال رجل نخب بکسر الخاء أی جبان لا فؤاد له و کذلک نخیب و منخوب.

أقول:

روی السید بن طاوس رحمه الله فی کتاب سعد السعود من تفسیر الکلبی عن أبی صالح عن ابن عباس قال أقبل عامر بن الطفیل و أربد بن قیس و هما عامریان ابنا عم یریدان رسول الله صلی الله علیه و آله و هو فی المسجد جالس فی نفر من أصحابه قال فدخلا المسجد قال فاستبشر الناس بجمال عامر بن الطفیل و کان من أجمل الناس أعور فجعل یسأل أین محمد فیخبرونه فیقصد نحو رجل من أصحاب رسول الله صلی الله علیه و آله فقال هذا عامر بن

۱- الرمکه: الفرس أو البرذونه تتخذ للنسل، و الفرق بفتحتین مکیال، یقال: إنّه تسع عشر رطلا.

۲- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۰۲.

۳- الطارئ: الغریب. خلاف الاصلی.

۴- قوله: لواء بحقه أی جحده إیاه. و النادی: المجلس و محل اجتماع القوم.

۵- منخوب القلب خ ل.

۶- إعلام الوری: ۱۹ و ۲۰ ط ۱ و ۳۹ و ۴۰ ط ۲.

الطفيل يا رسول الله صلى الله عليه و آله فأقبل حتى قام عليه فقال أين محمد فقالوا هو ذا قال أنت محمد قال نعم فقال ما لى إن أسلمت قال لك ما للمسلمين و عليك ما للمسلمين قال تجعل لى الأمر بعدك قال ليس ذلك لك و لا لقومك و لكن ذاك إلى الله تعالى يجعل حيث يشاء قال فتجعلنى على الوبر يعنى على الإبل و أنت على المدر قال لا قال فما ذا تجعل لى قال أجعل لك أعنه الخيل تغزو عليها قال أ و ليس ذلك لى اليوم قم معى فأكلمك قال فقام معه رسول الله صلى الله عليه و آله و أومأ لأربد بن قيس ابن عمه أن اضربه قال فدار أربد بن قيس خلف النبى صلى الله عليه و آله فذهب ليخترط السيف فاخترط منه شبرا أو ذراعا فحبسه الله عز و جل فلم يقدر على سله فجعل يومئ عامر إليه فلا يستطيع سله فقال رسول الله صلى الله عليه و آله اللهم هذا عامر بن الطفيل أوعر (۱) الدين عن عامر ثلاثا ثم التفت و رأى أربدا و ما يصنع بسيفه فقال اللهم اكفنيهما بم شئت و بدر بهما (۲) الناس فوليا هاربين قال أرسل الله على أربد بن قيس صاعقه فأحرقته و رأى عامر بن الطفيل بيت (۳) سلوليه فنزل عليها فطعن (۴) فى خنصره فجعل يقول يا عامر غده كغده البعير و تموت فى بيت سلوليه و كان يعير بعضهم بعضا بنزوله على سلول ذكرا كان أو أنثى قال فدعا عامر بفرسه فركبه ثم أجراه حتى مات على ظهره خارجا من منزلها فذلك قول الله عز و جل وَ يُرْسِلُ الصَّواعِقَ فَيُصِيبُ بِها مَنْ يَشاءُ وَ هُمْ يُجادِلُونَ فِي اللَّهِ وَ هُوَ شَدِيدُ الْمِحالِ (۵) يقول العقاب فقتل عامر بن الطفيل بالطعنه و أربد بالصاعقه. (۶).

و رواه الطبرسى أيضا فى المجمع بهذا الإسناد مع اختصار (۷).

ص: ۷۵

۱- أوعز خ ل. و فى المصدر: أعر. و معنى اوعر الدين: احبس الدين عنه فلا يناله بمكروه و فى الامتاع: اللّهمّ اكفنى عامرا.

۲- فى المصدر: «اللّهمّ اكفنيهما» ثم رجع و بدر بهما الناس.

۳- خلا المصدر عن (بيت).

۴- طعن الرجل: أصابه الطاعون.

۵- الرعد: ۱۳ و فى المصدر: «يُجادِلُونَ فِي اللَّهِ» فى آيات اللّه «وَ هُوَ شَدِيدُ الْمِحالِ».

۶- سعد السعود: ۲۱۸ و ۲۱۹.

۷- مجمع البيان ۶: ۲۸۳.

**[ترجمه]گفته می‌شود: رجل نخب با کسره خاء یعنی ترسویی که دل و جسارت نـدارد و نخیب و منخوب نیز به همین معنی است.

می گویم: سید ابن طاوس در کتاب سعد السعود از تفسیر کلبی از ابوصالح از ابن عباس روایت کرده که گوید: عامر بن ص: ۷۴

طفیل و اربد بن قیس که پسر عموی هم بودند، به جستجوی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمدند در حالی که آن حضرت همراه با شماری از صحابه در مسجد نشسته بود. گوید: آن دو وارد مسجد شدند. گوید: مردم به زیبایی عامر بن طفیل مژده دادند و او از زیباترین مردمان و یک چشم بود. او می‌پرسید: محمد کجاست؟ صحابه به او اطلاع می‌دادند و او به طرف یکی از صحابه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم رفت و گفت: من عامر بن طفیل هستم ای رسول خدا. پس جلو آمد تا بر پیامبر وارد شد و گفت: محمد کجاست؟ گفتند: ایشان است. گفت: تو محمد هستی؟ فرمود: آری. گفت: اگر اسلام بیاورم چه چیزی برای من است؟ فرمود: آنچه برای مسلمانان است برای توست و آنچه بر عهده مسلمانان است بر عهده تو نیز می... باشد. گفت: امر حکومت را پس از خود برای من مقرر می کنی؟ فرمود: این امتیاز برای تو و قومت نیست و این مسأله به اختیار خداوند است که هر کجا بخواهد قرار دهد. گفت: مرا بر وبر - مقصودش بر شتر بود - و خود را بر گل و خاک، قرار می‌دهی؟ فرمود: خیر. گفت: پس چه چیز برای من مقرر می کنی؟ فرمود: آیا افسارهای اسبان برایت قرار ندهم تا بر آن بجنگی؟ گفت: آیا من امروز آن را ندارم. برخیز تا با تو صحبت کنم. گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم با او برخاست و او به پسرعمویش اربد بن قیش اشاره کرد که بر آن حضرت ضربه بزنند. گوید: اربد بن قیس به پشت پیامبر چرخید و خواست شمشیرش را از غلاف بیرون کشد و یک وجب یا یک ذراع از شمشیر را بیرون کشید اما خداوند شمشیر را نگاه‌داشت و او نتوانست شمشیر را از غلاف بیرون بیاورد. عامر نیز به او اشاره می کرد اما او نمی‌توانست شمشیر را از غلاف بیرون آورد. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم سه بار فرمود: «پروردگارا این عامر بن طفیل است، دین را بر عامر نگاهدار» سپس توجه کرد و اربد را دید که مشغول شمشیرش است، پس فرمود: «پروردگارا آن طور که خود می‌خواهی شرّ آنان را دفع کن.» مردم به سمت آنان شتافتند و آن دو پشت کرده و پا به فرار گذاشتند. گوید: خداوند آذرخشی بر اربد فرو فرستاد و او را سوزاند. عامر بن طفیل نیز خانه‌ای از بنی سلول را دید و در آن فرود آمد و در قسمت انگشت کوچکش طاعون گرفت و می گفت: ای عامر غدّه طاعونی همچون طاعون شتر است و در خانه بنی سلول می‌میری، و آنان بر همدیگر چه مرد و چه زن به خاطر اقامت عامر در میان بنی سلول عیب می گرفتند. گوید: عامر اسبش را خواست و سوار بر آن شد سپس اسبش را به حرکت در آورد تا اینکه در بیرون از منزلش بر پشت اسب مُرد. و آن مصداق فرموده خداوند عزّ و جلّ است که می‌فرماید: «وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَن يَشَاء وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ» - . رعد / ۱۳ -

{و صاعقه ها را فرو می فرستند و با آن‌ها هر که را بخواهد، مورد اصابت قرار می دهد، در حالی که آنان در باره خدا مجادله می کنند، و او سخت کیفر است.} و در باره مجازات می‌فرماید عامر بن طفیل با طاعون و اربد با صاعقه کشته شدند. - . سعد السعود : ۲۱۸ - ۲۱۹ -

طبرسی نیز در مجمع البیان با این سند به صورت مختصر آن را آورده است. - . مجمع البیان ۶ : ۲۸۳ -

**[ترجمه]

باب ۹ معجزاته صلی الله علیه و آله فی استیلائه علی الجن و الشیاطین و إیمان بعض الجن به

الآیات

الأحقاف: «وَ إِذْ صَرَفْنا إِلَیْکَ نَفَراً مِنَ الْجِنِّ (إلی قوله تعالی): أُولئِکَ فِی ضَلالٍ مُبِینٍ»(۲۹-۳۲)

الجن: «قُلْ أُوحِیَ إِلَیَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقالُوا إِنَّا سَمِعْنا قُرْآناً عَجَباً* یَهْدِی إِلَی الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَ لَنْ نُشْرِکَ بِرَبِّنا أَحَداً (إلی آخر السوره)

lt;meta info="-وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَى قَوْمِهِم مُّنذِرِينَ * قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِن بَعْدِ مُوسَى مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ * يَا قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرْ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُم مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ * وَمَن لَّا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِن دُونِهِ أَولِيَاء أُوْلَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ. - . احقاف / ۲۹ - ۳۲ -

{ و چون تنی چند از جنّ را به سوی تو روانه کردیم که قرآن را بشنوند. پس چون بر آن حاضر شدند [به یکدیگر] گفتند: «گوش فرادهید.» و چون به انجام رسید، هشداردهنده به سوی قوم خود بازگشتند. گفتند: «ای قوم ما، ما کتابی را شنیدیم که بعد از موسی نازل شده [و] تصدیق کننده [کتابهای] پیش از خود است، و به سوی حقّ و به سوی راهی راست راهبری می کند. ای قوم ما، دعوت کننده خدا را پاسخ [مثبت] دهید و به او ایمان آورید تا [خدا] برخی از گناهانتان را بر شما ببخشاید و از عذابی پردرد پناهتان دهد. و کسی که دعوت کننده خدا را اجابت نکند، در زمین درمانده کننده [خدا] نیست و در برابر او دوستانی ندارد. آنان در گمراهی آشکاری اند.}

-قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا * يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَن نُّشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَداً. - . جن / ۱ - ۲ -

{بگو: «به من وحی شده است که تنی چند از جنّیان گوش فرا داشتند و گفتند: راستی ما قرآنی شگفت آور شنیدیم. [که] به راه راست هدایت می کند. پس به آن ایمان آوردیم و هرگز کسی را شریک پروردگارمان قرار نخواهیم داد.}

**[ترجمه]

تفسیر

قال الطبرسی رحمه الله فی قوله تعالی: وَ إِذْ صَرَفْنا إِلَیْکَ نَفَراً مِنَ الْجِنِّ یَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ معناه و اذکر یا محمد إذ وجهنا إلیک جماعه من الجن تستمع القرآن و قیل معناه صرفناهم إلیک عن بلادهم بالتوفیق و الألطاف حتی أتوک و قیل صرفناهم إلیک

عن استراق السمع من السماء برجوم الشهب و لم يكونوا بعد عيسى عليه السلام قد صرفوا عنه فقالوا ما هذا الذى حدث فى السماء إلا من أجل شى ء قد حدث فى الأرض فضربوا فى الأرض حتى وقفوا على النبى صلى الله عليه و آله ببطن نخله عائدا (۱) إلى عكاظ و هو يصلى الفجر فاستمعوا القرآن و نظروا كيف يصلى عن ابن عباس و ابن جبير فعلى هذا يكون الرمى بالشهب لطفا للجن فَلَمَّا حَضَرُوهُ أى القرآن أو النبى صلى الله عليه و آله قالُوا أى بعضهم لبعض أَنْصِتُوا أى اسكتوا نستمع إلى قراءته فَلَمَّا قُضِيَ أى فرغ من تلاوته وَلَّوْا أى انصرفوا إِلى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ أى محذرين إياهم عذاب الله إن لم يؤمنوا قالُوا يا قَوْمَنا إِنَّا سَمِعْنا كِتاباً أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسى يعنون القرآن مُصَدِّقاً لِما بَيْنَ يَدَيْهِ أى لما تقدم من الكتب يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أى إلى الدين الحق وَ إِلى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ يؤدى بسالكه إلى الجنه.

الْقِصَّهُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: لَمَّا تُوُفِّيَ أَبُو طَالِبٍ عليه السلام اشْتَدَّ الْبَلَاءُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ

ص: ۷۶

۱- فى المصدر: عامدا.

صلى الله عليه و آله فَعَمَدَ لِثَقِيفٍ بِالطَّائِفِ رَجَاءَ أَنْ يُؤْوُوهُ فَوَجَدَ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ مِنْهُمْ هُمْ سَادَةٌ هُمْ إِخْوَةٌ عَبْدُ يَالِيلَ وَ مَسْعُودٌ وَ حَبِيبٌ بَنُو عَمْرٍو فَعَرَضَ عَلَيْهِمْ نَفْسَهُ فَقَالَ أَحَدُهُمْ أَنَا أَسْرِقُ ثِيَابَ الْكَعْبَةِ إِنْ كَانَ اللَّهُ بَعَثَكَ بِشَيْ ءٍ قَطُّ وَ قَالَ الْآخَرُ أَ عَجَزَ اللَّهُ أَنْ يُرْسِلَ غَيْرَكَ وَ قَالَ الْآخَرُ وَ اللَّهِ لَا أُكَلِّمُكَ بَعْدَ مَجْلِسِكَ هَذَا أَبَداً وَ لَئِنْ كُنْتَ رَسُولًا كَمَا تَقُولُ فَلَأَنْتَ أَعْظَمُ خَطَراً مِنْ أَنْ يُرَدَّ عَلَيْكَ الْكَلَامُ وَ إِنْ كُنْتَ تَكْذِبُ عَلَى اللَّهِ فَمَا يَنْبَغِي لِي أَنْ أُكَلِّمَكَ بَعْدُ وَ تَهَزَّءُوا بِهِ وَ أَفْشَوْا فِي قَوْمِهِمْ (۱) مَا رَاجَعُوهُ بِهِ فَقَعَدُوا لَهُ صَفَّيْنِ عَلَى طَرِيقِهِ فَلَمَّا مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بَيْنَ صَفَّيْهِمْ جَعَلُوا لَا يَرْفَعُ رِجْلَيْهِ وَ لَا يَضَعُهُمَا إِلَّا رَضَخُوهُمَا بِالْحِجَارَةِ حَتَّى أَدْمَوْا رِجْلَيْهِ فَخَلَصَ مِنْهُمْ وَ هُمَا يَسِيلَانِ دَماً فَعَمَدَ فَجَاءَ إِلَى حَائِطٍ مِنْ حِيطَانِهِمْ فَاسْتَظَلَّ فِي ظِلِّ نَخْلَةٍ (۲) مِنْهُ وَ هُوَ مَكْرُوبٌ مُوجَعٌ تَسِيلُ رِجْلَاهُ دَماً فَإِذَا فِي الْحَائِطِ عُتْبَةُ بْنُ رَبِيعَةَ وَ شَيْبَةُ بْنُ رَبِيعَةَ فَلَمَّا رَآهُمَا كَرِهَ مَكَانَهُمَا لِمَا يَعْلَمُ مِنْ عَدَاوَتِهِمَا لِلَّهِ وَ رَسُولِهِ فَلَمَّا رَأَيَاهُ أَرْسَلَا إِلَيْهِ غُلَاماً لَهُمَا يُدْعَى عَدَّاسٌ مَعَهُ عِنَبٌ وَ هُوَ نَصْرَانِيٌّ مِنْ أَهْلِ نِيْنَوَى فَلَمَّا جَاءَهُ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مِنْ أَيِّ أَرْضٍ أَنْتَ قَالَ مِنْ أَهْلِ نِيْنَوَى قَالَ مِنْ مَدِينَةِ الْعَبْدِ الصَّالِحِ يُونُسَ بْنِ مَتَّى فَقَالَ لَهُ عَدَّاسٌ وَ مَا يُدْرِيكَ مَنْ يُونُسُ بْنُ مَتَّى فَقَالَ صلى الله عليه و آله أَنَا رَسُولُ اللَّهِ وَ اللَّهُ تَعَالَى أَخْبَرَنِي خَبَرَ يُونُسَ بْنِ مَتَّى فَلَمَّا أَخْبَرَهُ بِمَا أَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ مِنْ شَأْنِ يُونُسَ خَرَّ عَدَّاسٌ سَاجِداً لِلَّهِ وَ مُعَظِّماً لِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ جَعَلَ يُقَبِّلُ قَدَمَيْهِ وَ هُمَا تَسِيلَانِ الدِّمَاءَ فَلَمَّا بَصُرَ عُتْبَةُ وَ شَيْبَةُ مَا يَصْنَعُ غُلَامُهُمَا سَكَتَا فَلَمَّا أَتَاهُمَا قَالَا مَا شَأْنُكَ سَجَدْتَ لِمُحَمَّدٍ وَ قَبَّلْتَ قَدَمَيْهِ وَ لَمْ نَرَكَ فَعَلْتَ ذَلِكَ بِأَحَدٍ مِنَّا قَالَ هَذَا رَجُلٌ صَالِحٌ أَخْبَرَنِي بِشَيْ ءٍ عَرَفْتُهُ مِنْ شَأْنِ رَسُولٍ بَعَثَهُ اللَّهُ إِلَيْنَا يُدْعَى يُونُسَ بْنَ مَتَّى فَضَحِكَا وَ قَالَا لَا يَفْتِنَنَّكَ عَنْ نَصْرَانِيَّتِكَ فَإِنَّهُ رَجُلٌ خَدَّاعٌ فَرَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَى مَكَّةَ حَتَّى إِذَا كَانَ بِنَخْلَةٍ قَامَ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ يُصَلِّي فَمَرَّ بِهِ نَفَرٌ مِنْ أَهْلِ نَصِيبِينَ مِنَ الْيَمَنِ فَوَجَدُوهُ يُصَلِّي صَلَاةَ الْغَدَاةِ وَ يَتْلُو الْقُرْآنَ فَاسْتَمَعُوا لَهُ.

و هذا معنى قول سعيد بن جبير و جماعه.

ص: ۷۷

۱- فی قومهم خ ل.

۲- فی المصدر: فی ظل حبله. أقول: حبله: شجر العنب.

وَ قَالَ آخَرُونَ أَمِرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ يُنْذِرَ الْجِنَّ وَ يَدْعُوَهُمْ إِلَى اللَّهِ وَ يَقْرَأَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنَ فَصَرَفَ اللَّهُ إِلَيْهِ نَفَراً مِنَ الْجِنِّ مِنْ نَيْنَوَى فَقَالَ صلی الله علیه و آله إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَقْرَأَ عَلَى الْجِنِّ اللَّيْلَهَ فَأَيُّكُمْ يَتْبَعُنِي فَاتَّبَعَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ وَ لَمْ يَحْضُرْ مَعَهُ أَحَدٌ غَيْرِي فَانْطَلَقْنَا حَتَّى إِذَا كُنَّا بِأَعْلَى مَكَّهَ وَ دَخَلَ نَبِيُّ اللَّهِ شِعْباً يُقَالُ لَهُ شِعْبُ الْحَجُونِ وَ خَطَّ لِي خَطّاً ثُمَّ أَمَرَنِي أَنْ أَجْلِسَ فِيهِ وَ قَالَ لَا تَخْرُجْ مِنْهُ حَتَّى أَعُودَ إِلَيْكَ ثُمَّ انْطَلَقَ حَتَّى قَامَ فَافْتَتَحَ الْقُرْآنَ فَغَشِيَتْهُ أَسْوِدَهٌ (۱) كَثِيرَهٌ حَتَّى حَالَتْ بَيْنِي وَ بَيْنَهُ حَتَّى لَمْ أَسْمَعْ صَوْتَهُ ثُمَّ انْطَلَقُوا وَ طَفِقُوا يَتَقَطَّعُونَ مِثْلَ قِطَعِ السَّحَابِ ذَاهِبِينَ حَتَّى بَقِيَ مِنْهُمْ رَهْطٌ وَ فَرَغَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَعَ الْفَجْرِ فَانْطَلَقَ فَبَرَزَ ثُمَّ قَالَ هَلْ رَأَيْتَ شَيْئاً فَقُلْتُ نَعَمْ رَأَيْتُ رِجَالًا سُوداً مُسْتَثْفِرِي (۲) ثِيَابٍ بِيضٍ قَالَ أُولَئِكَ جِنُّ نَصِيبِينَ.

و روی علقمه عن عبد الله قال لم أكن مع رسول الله صلی الله علیه و آله لیله الجن و وددت أنی کنت معه.

و روی عن ابن عباس أنهم کانوا سبعه نفر من جن نصیبین فجعلهم رسول الله صلی الله علیه و آله رسلا إلی قومهم و قال زر بن حبیش کانوا تسعه نفر منهم زوبعه.

وَ رَوَى مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: لَمَّا قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الرَّحْمَنَ (۳) عَلَى النَّاسِ سَكَتُوا فَلَمْ يَقُولُوا شَيْئاً فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْجِنُّ كَانُوا أَحْسَنَ جَوَاباً مِنْكُمْ لَمَّا قَرَأْتُ عَلَيْهِمْ فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ (۴) قَالُوا لَا وَ لَا بِشَيْ ءٍ مِنْ آلَائِكَ رَبَّنَا نُكَذِّبُ.

یا قَوْمَنا أَجِيبُوا داعِيَ اللَّهِ یعنون محمدا صلی الله علیه و آله إذ دعاهم إلی توحیده و خلع الأنداد دونه وَ آمِنُوا بِهِ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ أی إن آمنتم بالله و رسوله یغفر لکم وَ يُجِرْكُمْ مِنْ عَذابٍ أَلِيمٍ فی هذا دلاله علی أنه علیه السلام کان مبعوثا إلی الجن کما کان مبعوثا إلی الإنس و لم یبعث الله نبیا إلی الإنس و الجن قبله وَ مَنْ لا يُجِبْ داعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ أی لا یعجز الله فیسبقه و یفوته وَ لَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِياءُ أی أنصار

۱- الأسوده: جمع السواد.

۲- استثفر بثوبه: ثنی طرفه فأخرج من بین فخذیه و غرزه فی حجزته.

۳- السوره: ۵۵.

۴- الآیه: ۱۶ و غیرها.

يمنعونه من الله أُولئِكَ فِي ضَلالٍ مُبِينٍ أى عدول عن الحق ظاهر انتهى كلامه رفع مقامه. (۱) و قال الرازى روى عن الحسن أن هؤلاء من الجن كانوا يهودا لأن فى الجن مللا كما فى الإنس و المحققون على أن الجن مكلفون سئل ابن عباس هل للجن ثواب قال نعم لهم ثواب و عليهم عقاب يلتقون فى الجنه و يزدحمون على أبوابها ثم قال و اختلفوا فى أن الجن هل لهم ثواب أم لا فقيل لا ثواب لهم إلا النجاه من النار ثم يقال لهم كونوا ترابا مثل البهائم و احتجوا بقوله تعالى وَ يُجِرْكُمْ مِنْ عَذابٍ أَلِيمٍ و هو قول أبى حنيفه و الصحيح أنهم فى حكم بنى آدم فى الثواب و العقاب و هذا قول ابن أبى ليلى و مالك و كل دليل يدل على أن البشر يستحقون الثواب على الطاعه فهو بعينه قائم فى حق الجن و الفرق بين البابين بعيد جدا. (۲) و قال الطبرسى فى قوله تعالى قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ أى استمع القرآن طائفه من الجن و هم جيل رقاق الأجسام خفيه (۳) على صوره مخصوصه بخلاف صوره الإنسان و الملائكه فإن الملك مخلوق من النور و الإنس من الطين و الجن من النار فَقالُوا أى الجن بعضها لبعض إِنَّا سَمِعْنا قُرْآناً عَجَباً العجب ما يدعو إلى التعجب منه لخفاء سببه و خروجه عن العاده (۴) يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ أى الهدى فَآمَنَّا بِهِ أى بأنه من عند الله وَ لَنْ نُشْرِكَ فيما بعد بِرَبِّنا أَحَداً فنوجه العباده إليه و فيه دلاله على أنه صلى الله عليه و آله كان مبعوثا إلى الجن أيضا و أنهم عقلاء مخاطبون و بلغات العرب عارفون و أنهم يميزون بين المعجز و غير المعجز و أنهم دعوا قومهم إلى الإسلام و أخبروهم بإعجاز القرآن و أنه كلام الله تعالى

۱- مجمع البيان ۹: ۹۱- ۹۴.

۲- مفاتيح الغيب: تفسير سوره الاحقاف ج ۲۸ ص ۳۱.

۳- فى المصدر: خفيفه.

۴- فى المصدر: زياده لم يوردها المصنّف و هى: و خروجه عن العاده فى مثله، فلما كان القرآن قد خرج بتأليفه المخصوص عن العاده فى الكلام و خفى سببه عن الأنام كان عجبا لا محاله، و أيضا فانه مباين لكلام الخلق فى المعنى و الفصاحه و النظام، لا يقدر أحد على الإتيان بمثله، و قد تضمن أخبار الاولين و الآخرين و ما كان و ما يكون أجراه اللّه على يد رجل امى فاستعظموه و سموه عجبا.

و روی الواحدی بإسناده عن سعید بن جبیر عن ابن عباس قال ما قرأ رسول الله صلی الله علیه و آله علی الجن و ما رآهم انطلق رسول الله صلی الله علیه و آله فی طائفه من أصحابه عامدین إلی سوق عکاظ و قد حیل بین الشیاطین و بین خبر السماء فرجعت الشیاطین إلی قومهم فقالوا ما لکم قالوا حیل بیننا و بین خبر السماء و أرسلت علینا الشهب قالوا ما ذاک إلا من شی ء حدث فاضربوا مشارق الأرض و مغاربها فمر النفر الذین أخذوا نحو تهامه بالنبی صلی الله علیه و آله و هو بنخل عامدین إلی سوق عکاظ و هو یصلی بأصحابه صلاه الفجر فلما سمعوا القرآن استمعوا له و قالوا هذا الذی حال بیننا و بین خبر السماء فرجعوا إلی قومهم و قالوا إِنَّا سَمِعْنا قُرْآناً عَجَباً یَهْدِی إِلَی الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَ لَنْ نُشْرِکَ بِرَبِّنا أَحَداً فأوحی الله تعالی إلی نبیه صلی الله علیه و آله قُلْ أُوحِیَ إِلَیَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ- و رواه البخاری و مسلم.

و عن علقمه بن قیس قال قلت لعبد الله بن مسعود من کان منکم مع النبی صلی الله علیه و آله لیله الجن فقال ما کان منا معه أحد فقدناه ذات لیله و نحن بمکه فقلنا اغتیل رسول الله صلی الله علیه و آله أو استطیر فانطلقنا نطلبه من الشعاب فلقیناه مقبلا من نحو حرا فقلنا یا رسول الله أین کنت لقد أشفقنا علیک و قلنا له بتنا اللیله بشر لیله بات بها قوم حین فقدناک فقال لنا إنه أتانی داعی الجن فذهبت أقرئهم القرآن فذهب بنا فأرانا آثارهم و آثار نیرانهم فأما أن یکون صحبه منا أحد فلم یصحبه.

و عن أبی روق قال هم تسعه نفر من الجن قال أبو حمزه الثمالی و بلغنا أنهم من بنی الشیبان (۱) و هم أکثر الجن عددا و هم عامه جنود إبلیس و قیل کانوا سبعه نفر من جن نصیبین رآهم النبی صلی الله علیه و آله فآمنوا به و أرسلهم إلی سائر الجن.

وَ أَنَّهُ تَعالی جَدُّ رَبِّنا مَا اتَّخَذَ صاحِبَهً وَ لا وَلَداً أی تعالی جلال ربنا و عظمته عن اتخاذ الصاحبه و الولد أو تعالت صفاته أو قدرته أو ذکره أو فعله و أمره أو ملکه أو آلاؤه و نعمه و الجمیع یرجع إلی معنی واحد و هو العظمه و الجلال

وَ رُوِیَ عَنِ الْبَاقِرِ وَ الصَّادِقِ علیهما السلام أَنَّهُ لَیسَ لِلَّهِ تَعَالَی جَدٌّ وَ إِنَّمَا قَالَتْهُ الْجِنُّ بِجَهَالَهٍ فَحَکَاهُ سُبْحَانَهُ کَمَا

۱- فی المصدر: من بنی الشیصبان.

قَالَتْ (۱).

وَ أَنَّهُ كانَ يَقُولُ سَفِيهُنا أى جاهلنا و المراد به إبليس عَلَى اللَّهِ شَطَطاً و الشطط السرف فى ظلم النفس و الخروج عن الحق وَ أَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ تَقُولَ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِباً أى حسبنا أن ما يقولونه من اتخاذ الشريك و الصاحبه و الولد صدق و أنا على حق حتى سمعنا القرآن و تبينا الحق به وَ أَنَّهُ كانَ رِجالٌ مِنَ الْإِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجالٍ مِنَ الْجِنِّ أى يعتصمون و يستجيرون و كان الرجل من العرب إذا نزل الوادى فى سفره ليلا قال أعوذ بعزيز هذا الوادى من شر سفهاء قومه و كان هذا منهم على حسب اعتقادهم أن الجن تحفظهم و قيل معناه أنه كان رجال من الإنس يعوذون برجال من أجل الجن و من معره الجن فَزادُوهُمْ رَهَقاً أى فزاد الجن للإنس إثما على إثمهم الذى كانوا عليه من الكفر و المعاصى و قيل رَهَقاً أى طغيانا و قيل فرقا و خوفا و قيل شرا و قيل ذله و قال الزجاج يجوز أن يكون الإنس الذين كانوا يستعيذون بالجن زادوا الجن رهقا لأنهم كانوا يزدادون طغيانا فى قومهم بهذا التعوذ فيقولون سدنا الجن و الإنس و يجوز أن يكون الجن زادوا الإنس رهقا.

وَ أَنَّهُمْ ظَنُّوا كَما ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَداً أى قال مؤمنو الجن لكفارهم إن كفار الإنس الذين يعوذون برجال من الجن فى الجاهليه حسبوا كما حسبتم يا معشر الجن أن لن يبعث الله رسولا بعد موسى عليه السلام أو عيسى عليه السلام و قيل إن هذه الآيه مع ما قبلها اعتراض من إخبار الله تعالى يقول إن الجن ظنوا كما ظننتم معاشر الإنس أن الله لا يحشر أحدا يوم القيامه و لا يحاسبه أو لن يبعث الله أحدا رسولا ثم حكى عن الجن قولهم وَ أَنَّا لَمَسْنَا السَّماءَ أى مسسناها و قيل معناه طلبنا الصعود إلى السماء فعبر عن ذلك باللمس مجازا و قيل التمسنا قرب السماء لاستراق السمع فَوَجَدْناها مُلِئَتْ حَرَساً شَدِيداً أى حفظه من الملائكه شدادا وَ شُهُباً و التقدير ملئت من الحرس و الشهب وَ أَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْها مَقاعِدَ لِلسَّمْعِ أى كان يتهيأ لنا فيما قبل القعود فى مواضع الاستماع فنسمع منها صوت الملائكه و كلامهم فَمَنْ يَسْتَمِعِ منا الْآنَ

۱- أقول: الجد: الحظ و البخت، و يأتى بمعنى العظمه و الجلال أيضا، و الظاهر أن المعنى المنفى فى الحديث هو الأول، لانه من صفات الآدميين التى يمكن أن يفقدوها مره، و يجدوها اخرى.

ذلک یَجِدْ لَهُ شِهاباً رَصَداً یرمی به و یرصد له و شهابا مفعول به و رصدا صفته قال معمر قلت للزهری کان یرمی بالنجوم فی الجاهلیه قال نعم قلت أ فرأیت قوله أَنَّا کُنَّا نَقْعُدُ مِنْها الآیه قال غلظ و شدد أمرها حین بعث النبی صلی الله علیه و آله قال البلخی إن الشهب کانت لا محاله فیما مضی من الزمان غیر أنه لم یکن یمنع بها الجن عن صعود السماء فلما بعث النبی صلی الله علیه و آله منع بها الجن من الصعود وَ أَنَّا لا نَدْرِی أَ شَرٌّ أُرِیدَ بِمَنْ فِی الْأَرْضِ أی بحدوث الرجم بالشهب و حراسه السماء جوزوا هجوم انقطاع التکلیف أو تغییر الأمر بتصدیق نبی من الأنبیاء و ذلک قوله أَمْ أَرادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَداً أی صلاحا و قیل معناه أن هذا المنع لا یدری أ لعذاب سینزل بأهل الأرض أم لنبی یبعث و یهدی إلی الرشد فإن مثل هذا لا یکون إلا لأحد هذین وَ أَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَ مِنَّا دُونَ ذلِکَ أی دون الصالحین فی الرتبه کُنَّا طَرائِقَ قِدَداً أی فرقا شتی علی مذاهب مختلفه و أهواء متفرقه وَ أَنَّا ظَنَنَّا أی علمنا أَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللَّهَ فِی الْأَرْضِ أی لن نفوته إن أراد بنا أمرا وَ لَنْ نُعْجِزَهُ هَرَباً أی أنه یدرکنا حیث کنا وَ أَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدی أی القرآن آمَنَّا بِهِ فَمَنْ یُؤْمِنْ بِرَبِّهِ فَلا یَخافُ بَخْساً أی نقصانا فیما یستحقه من الثواب وَ لا رَهَقاً أی لحاق ظلم و غشیان مکروه وَ أَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَ مِنَّا الْقاسِطُونَ أی الجائرون عن طریق الحق فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولئِکَ تَحَرَّوْا رَشَداً أی التمسوا الصواب و الهدی وَ أَمَّا الْقاسِطُونَ فَکانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَباً یلقون فیها فتحرقهم کما تحرق النار الحطب انتهی. (۱)

أقول: سیأتی الکلام فی حقیقه الجن و کیفیاتهم و أحوالهم فی کتاب السماء و العالم إن شاء الله تعالی.

و قال القاضی فی الشفا رأی عبد الله بن مسعود الجن لیله الجن و سمع کلامهم و شبههم برجال الزط (۲)

وَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِنَّ شَیْطَاناً تَفَلَّتَ الْبَارِحَهَ لِیَقْطَعَ عَلَیَّ صَلَاتِی فَأَمْکَنَنِی اللَّهُ مِنْهُ فَأَخَذْتُهُ فَأَرَدْتُ أَنْ أَرْبِطَهُ إِلَی سَارِیَهٍ (۳) مِنْ سَوَارِی الْمَسْجِدِ حَتَّی

ص: ۸۲

۱- مجمع البیان ۱۰: ۳۶۷- ۳۷۱.

۲- الزط: قوم من السودان و الهنود طوال.

۳- الساریه: الأسطوانه.

تَنْظُرُوا إِلَيْهِ کُلُّکُمْ فَذَکَرْتُ دَعْوَهَ أَخِی سُلَیْمَانَ علیه السلام رَبِّ اغْفِرْ لِی وَ هَبْ لِی (۱) مُلْکاً الْآیَهَ فَرَدَّهُ اللَّهُ خَاسِئاً (۲)

**[ترجمه]طبرسی در باره این فرموده خداوند «و إذ صرفنا الیک نفراً من الجنّ یستمعون القرآن» گوید: معنایش این است که: ای محمد صلی الله علیه و آله و سلم یادآور آنگاه که گروهی از جنّیان را به سوی تو فرستادیم تا به قرآن گوش فرا دهند. و گفته شده: معنایش این است که با توفیق و لطف خود آنان را از سرزمینشان به سوی تو رواته کردیم تا اینکه به نزد تو آمدند. و گفته شده: آنان را با طرد کردن با ستارگان از استراق سمع در آسمان از تو بازداشتیم در حالی که از زمان عیسی علیه السلام از آن بازداشته نشده بودند، پس گفتند: سبب و دلیل این اتفاقی که در آسمان افتاده چیزی نیست جز امری که در زمین روی داده است، پس به زمین روانه شدند تا اینکه با پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم ملاقات کردند در حالی که آن حضرت از بطن نخله به سوی عکاظ بازمی‌گشت و نماز صبح را به پا می‌داشت، آنان به قرآن گوش فرا دادند و نگاه کردند که پیامبر چگونه نماز می‌گزارد. ابن عباس و ابن جبیر این مطلب را نقل کرده‌اند. بر این اساس طرد آنان با ستارگان، لطفی بر جنیان است. «فلما حضروه» یعنی هنگامی که بر قرآن یا بر پیامبر حاضر شدند. «قالوا» یعنی به همدیگر گفتند. «أنصتوا» یعنی ساکت باشید تا به قرائت آن گوش دهیم. «فلمّا قضی» یعنی وقتی قرائت قرآن تمام شد. «ولّوا» یعنی بازگشتند. «الی قومهم منذرین» یعنی به قوم خود هشدار دادند اگر بدان ایمان نیاورند عذاب خداوند به آن‌ها خواهد رسید.

«قالوا یا قومنا إنّا سمعنا کتاباً أنزل من بعد موسی» مقصودشان از کتاب، قرآن بود. «مصدّقاً لما بین یدیه» یعنی تایید کننده کتاب‌های پیش از خود است. «یهدی الی الحقّ» یعنی به دین حقّ و راستین هدایت می‌کند. «و الی طریق مستقیم» یعنی راهی که رونده آن را به بهشت رهنمود می‌کند.

داستان: زهری گوید: پس از اینکه ابو طالب درگذشت، مصیبت و گرفتاری پیامبر

ص: ۷۶

صلی الله علیه و آله و سلم زیاد شد، پس آن حضرت به طائف پناه بردند، تا بنی ثقیف، ایشان را در مقابل آزار و اذیت کفار مکه حمایت کنند و آن حضرت را در شهر و قبیله خود جا دهند. پیامبر سه نفر از بزرگان ثقیف را که با هم برادر بودند کنار یکدیگر مشاهده کرد، این‌ها عبد یالیل بن عمرو، و حبیب بن عمرو، و مسعود بن عمرو بودند که از رؤساء ثقیف به شمار می... رفتند. حضرت رسول صلی اللَّه علیه و آله جریان خود را با آنان در میان گذاشت و دعوت خویش را اظهار نمود، و از ظلم و ستم قریش آن‌ها را آگاه کرد، یکی از آن‌ها گفت: من پرده کعبه را دزدیده باشم اگر تو پیامبر خدا باشی!، دیگری گفت: مگر خداوند عاجز بود که تو را بفرستد، می‌خواست دیگری را که قدرت و نیرو داشت برای رسالت بفرستد. سومی گفت: به خدا قسم، من پس از این، با شما سخن نخواهم گفت، اگر شما پیامبر باشی بزرگتر از این هستی که کسی مانند من با شما گفتگو کند، و اگر دروغ بگوئی و پیامبر نباشی باز هم بدتر از این می‌باشی که با شما سخن بگویم؟!. این سه برادر حضرت رسول صلی اللَّه علیه و آله را استهزاء و ریشخند نمودند، و جریان او را در میان مردم افشا کردند، هنگامی که پیامبر خواست از طائف بیرون رود، اراذل و ولگردان به تحریک این سه نفر در طرفین راه قرار گرفتند، و خاتم النبیین را سنگ باران کردند، و پاهای مبارک آن بزرگوار را مجروح و خون آلود نمودند. حضرت رسول از دست آن‌ها رهائی پیدا کرد در حالی که خون از قدمهایش جاری بود، در این موقع پیامبر به کنار دیواری رفت و در سایه درختی نشست، در حالی که از شدت درد و رنج

فوق العاده ناراحت بنظر می‌رسید، در این هنگام متوجه شد که عتبه و شیبه پسران ربیعه در میان باغ هستند، و از جهت عداوتی که این دو برادر با حضرت داشتند، پیامبر از دیدن آنان ناراحت گردید. عتبه و شیبه نیز پیامبر را دیدند که در کنار دیوار باغ آن‌ها نشسته،

غلام خود را که «عداس» نام داشت و از اهل «نینوا» بود با مقداری انگور نزد حضرت رسول فرستادند، هنگامی که عداس خدمت آن جناب رسید پیامبر از وی سؤال کرد شما از اهل کجا هستی؟ عرض کرد: من از اهل نینوا می‌باشم، فرمود: از شهر بنده صالح یونس بن متی می‌باشی؟ عداس عرض کرد: تو از یونس بن متی چه خبری داری؟ حضرت رسول صلی اللّه علیه و آله که به هر کس در هر مقامی بود رسالت خود را تبلیغ می‌کرد به عداس فرمود: من رسول پروردگار هستم، و خداوند جریان یونس بن متی را برای من نقل کرده است، هنگامی که جریان زندگی و خصوصیات یونس را شرح داد، عداس به سجده افتاد، و خود را به پاهای خون آلود پیامبر افکند و بوسید. در این هنگام عتبه و شیبه از دور جریان غلام خود را با حضرت رسول مشاهده می‌کردند، و چیزی نمی‌گفتند، عداس از نزد پیامبر برگشت، و پیش اربابان خود رفت، گفتند: چرا با محمد این گونه رفتار کردی و پاهای او را بوسیدی و حال اینکه با ما این طرز معاشرت نداری؟! عداس گفت: این مرد صالح و درستکاری است، وی از اخبار پیامبر ما یونس ابن متی مطالبی اظهار داشت، که من قبلا از آن‌ها اطلاع داشتم. عتبه و شیبه از حرف غلام خود خندیدند و گفتند: این مرد فریبنده است مواظب باش شما را از نصرانیت بر نگرداند، حضرت رسول صلی اللّه علیه و آله پس از این جریان بطرف مکه برگشتند. تا اینکه در دلِ شب در کنار نخلی برای نماز به پا خواست که گروهی از نصیبینِ یمن بر آن حضرت گذر کردند و متوجه شدند که آن حضرت نماز صبح را می‌گزارد و قرآن تلاوت می‌کند. پس به او گوش فرا دادند. و این معنای سخن سعید بن جبیر و گروهی از صحابه است.

ص: ۷۷

و دیگران گفته‌اند: به رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم امر شد که جنیان را انذار داده و به سوی خدا دعوت کند و قرآن را بر آنان بخواند. پس خداوند گروهی از جنیان نینوی را به سوی آن حضرت روانه کرد. پیامبر فرمود: من امشب امر شده‌ام که بر جنیان قرآن بخوانم کدام یک از شما مرا همراهی می‌کند؟ عبدالله بن مسعود آن حضرت را دنبال کرد. عبدالله گوید کسی غیر از خود با آن حضرت همراه نشد. پس به راه افتادیم تا به بلندترین نقطه مکه رسیدیم و پیامبر خدا وارد وادی‌ای شد که به آن شعب حجون می‌گفتند و خطی برای من کشید سپس به من امر فرمود که در آن بنشینم و فرمود: از آن خط بیرون نیا تا به نزدت بازگردم. سپس رفت و برخاست و قرآن را گشود. پس سیاهی‌های بسیاری آن حضرت را فرا گرفت تا جایی که میان من و آن حضرت حائل شد و من نمی‌توانستم صدای ایشان را بشنوم. سپس جنیان رفتند و همچون پاره‌های ابر پراکنده شدند و رفتند و فقط گروهی از آنان باقی ماندند. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم با طلوع فجر از کارش فارغ شد و به راه افتاد و بیرون آمد و آشکار شد. سپس فرمود: آیا چیزی دیدی؟ عرض کردم: آری مردانی سیاه دیدم که لباس‌های سفیدی از میان ران‌هایشان خارج کرده بودند. فرمود: آنان جن نصیبین بودند. علقمه از عبدالله روایت کرده که گوید: من در شب جن همراه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نبودم اما دوست داشتم همراه آن حضرت می‌رفتم. و از ابن عباس روایت شده که آنان هفت نفر گروه از جن نصیبین بودند که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آنان را به عنوان نماینده و فرستاده قوم خود روانه کرد. زر بن حبیش گوید: آنان نه گروه بودند که از جمله آنان «زوبعة» بود. محمد بن منکدر از جابر بن عبدالله

روایت کرده که گوید: هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم سوره الرحمن را بر مردم قرائت فرمود خاموش گشته و چیزی بر زبان نیاوردند. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: جنیان بهتر از شما بهتر پاسخ می‌گویند، هنگامی که آیه «فبأیّ آلاء ربّکما تکذّبان» را بر آنان خواندم گفتند: نه، هرگز ای پروردگار ما چیزی از نعمت‌های تو را تکذیب نمی‌کنیم.

«یا قومنا أجیبوا داعی الله» مقصودشان از داعی، محمد صلی الله علیه و آله و سلم بود که به توحید خداوند آنان را دعوت کرد و شریکان غیر خدا را کنار گذاشت. «و آمنوا به یغفر لکم من ذنوبکم» یعنی اگر به خدا و پیامبرش ایمان بیاورید گناهان شما را می‌آمرزد. «و یجرکم من عذاب الیم» در این آیه دلالتی است بر اینکه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به سوی جنیان مبعوث شد همانطور که به سوی انسان‌ها مبعوث شده و خداوند پیش از آن حضرت، پیامبری را به سوی انس و جن مبعوث نداشته بود. «و من لا یجب داعی الله فلیس بمعجز فی الارض» یعنی خدا را ناتوان نمی‌کند تا پیشی گرفته و از دست خدا برهد. «و لیس به من دونه أولیاء» یعنی یاورانی

که او را در مقابل خدا منع کنند. «اولئک فی ضلال مبین» یعنی عدول از حقّ امری آشکار است. سخن طبرسی پایان یافت و خدا جایگاه او را بالا ببرد. -. مجمع البیان ۹ : ۹۱ - ۹۴ -

رازی گوید: از حسن روایت شده که این جنیان یهودی بودند زیرا در میان جنیان بسان انسان‌ها آئین و باورهای مختلفی است. محققان بر این باورند که جنیان نیز مکلف هستند. از ابن عباس سؤال شد که آیا جنیان پاداش می‌گیرند؟ گفت: آری، آنان هم پاداش و هم مجازات دارند که در بهشت می‌گیرند و بر درهای بهشت ازدحام می‌کنند. سپس گوید: در اینکه آیا جنیان پاداش می‌گیرند یا نهٔ اختلاف نظر وجود دارد. گفته شده: آنان پاداشی جز رهایی و نجات از آش دوزخ ندارند. سپس به آنان گفته می‌شود: همچون چهارپایان خاک شوید! و به این فرموده خداوند احتجاج کرده‌اند: «و یجرکم من عذاب الیم» و این نظر ابوحنیفه است. و وجه درست این است که آنان در پاداش و عقاب همچون بنی‌آدم هستند و این دیدگاه، نظر ابن ابی لیلی و مالک است و هر دلیلی که بیانگر این است که انسان سزاوار پاداش با انجام طاعات است، همان دلائل در باره جنیان صدق می‌کند و تفاوت گذاشتن میان این دو مبحث، بسیار بعید می‌نماید. -. مفاتیح الغیب: تفسیر سوره احقاف ج ۲۸ ص ۳۱ -

طبرسی در باره این فرموده خداوند: «قل اوحی الی انّه استمع نفر من الجنّ» گوید: یعنی گروهی از جنیان قرآن را شنیدند که نژادی نازک جسم و سبک اندام به شکلی ویژه داشتند و بر خلاف شکل انسان و فرشتگان بودند. چرا که فرشته از نور آفریده شده و انسان از گِل، و جن از آتش. «فقالوا» یعنی جنیان به هم گفتند: «إنّا سمعنا قرآناً عجباً» «عجب» چیزی است که به دلیل پوشیده بودن سبب، و خارق العاده بودن آن، تعجب را برمی‌انگیزد. «یهدی الی الرشد» یعنی هدایت. «فآمنّا به» یعنی ایمان آوردیم که این کتاب از جانب خدا نازل شده است. «و لن نشرک» یعنی در ادامه شرک نمی‌ورزیم. «بربّنا احداً» پس عبادت را متوجه خدا می‌کنیم. و در این آیه، دلالتی است بر اینکه آن حضرت به سوی جنیان مبعوث شده است و آنان عاقل بوده و مورد خطاب قرار گرفته‌اند و زبان عرب را می‌دانستند و تفاوت میان معجزه و غیر معجزه را تشخیص می‌دادند و قومشان را به اسلام دعوت کرده و آنان را از معجزه بودن قرآن خبر دادند و تبیین نمودند که این کتاب، کلام خداوند متعال است.

واحدی با اسنادش از سعید بن جبیر از ابن عباس روایت کرده که گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم چیزی بر جنیان قرائت نفرمود و آنـان را ندیـد. بلکه همراه بـا گروهی از یـارانش به سوی بازار عکاظ می‌رفتنـد در حالی که میان شـیاطین و و اخبار آسـمان دنیا مانع ایجاد شده بود. پس شیاطین به سوی قومشان بازگشتند. گفتند: شما را چه شده است؟ گفتند: میان ما و اخبـار آسـمان دنیا مانع ایجاد شـده و شـهاب‌هایی به سوی ما فرسـتاده شـده است. گفتنـد: این مساله فقط به خاطر اتفاق مهمی است که رخ داده است، پس به سوی مشرق و مغرب زمین برویـد. گروهی از جنیـانی که به سـمت تهـامه رفته بودنـد بر پیامبر گذر کردند در حالی که آن حضـرت در نخل بود و قصد حرکت به سـمت بازار عکاظ داشت و نماز صبح را برای یارانش به پا می‌داشت. هنگامی که قرآن را شـنیدند بـدان گوش فرا داند و گفتند: این همان چیزی است که میان ما و دست‌یابی به اخبار آسـمانِ دنیا حائل شـده است، پس به سوی قومشان برگشـتند و گفتنـد: «إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا * يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَن نُّشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَداً.» - . جن / ۱ - ۲ - {گفتند: راستی ما قرآنی شگفت آور شـنیدیم. [که] به راه راست هدایت می کند. پس به آن ایمان آوردیم و هرگز کسـی را شریک پروردگارمان قرار نخواهیم داد.} خداوند اینگونه به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم وحی نازل کرد: «قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ.» - . جن / ۱ - ۲ - {بگو: «به من وحی شده است که تنی چند از جنّیان گوش فرا داشتند.} بخاری و مسلم نیز این حدیث را روایت کرده‌اند.

علقمه بن قیس گوید: به عبدالله بن مسعود گفتم: در شب جن چه کسـی از شـما همراه پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم بود؟ گفـت: کسـی از مـا، همراه او نبـود. یکی از شب‌هـا در حـالی که مـا در مکه بـودیم آن حضـرت را گم کردیم. گفـتیم پیـامبر غافلگیرانه کشـته شده یا به آسمان‌ها پرواز کرده است. پس به راه افتادیم و به دنبال آن حضرت به دره‌ها رفتیم. آن حضرت را یافتیم که از سـمت حراء می‌آمـد. عرض کردیم: ای رسول خدا کجا بودید، ما به خاطر نبود شـما ترسـیدیم؟ و به آن حضـرت گفـتیم: امشب وقـتی شـما را گم کردیم به بـدترین نحوی که ممکن است کسـی شب را به صـبح برسانـد سـپری کردیم. آن حضـرت به مـا فرمود: دعوت کننـده جنیـان نزد من آمـد و من رفتم تا بر آن قرآن بخوانم. آن حضـرت ما را با خود برد و آثار آنـان و آتش‌هایشـان را به مـا نشان داد. اما در این رابطه که کسـی از ما آن حضـرت را همراهی کرده باشـد، حقیقت نـدارد و کسـی از ما همراه پیامبر نبود. ابو روق گویـد: آنان نه گروه از جنیان بودنـد. ابوحمزه ثمالی گوید: به ما خبر رسـید که آنان از بنی شـیبان بودند و شمار آنان از همه جنیان بیشتر بود و آنان عموم لشکریان ابلیس بودند. و گفته شده که آنان هفت گروه از جنیان نصـیبین بودند که پیامبر صـلی الله علیه و آله و سلم آنان را دید و به آن حضرت ایمان آوردند و آن حضرت آن‌ها را به سوی دیگر جنیان فرستاد.

«و انّه تعـالی جدّ ربّنا ما اتّخـذ صاحبـهً و لا ولـداً» یعنی: شـکوه و عظمت پروردگار ما والاتر از آن است که همسر و فرزنـدی اختیار کنـد، یا به این معنی که صـفات یا قـدرت یا ذکر یا فعل و امر خداونـد یا مُلک و نعمت‌های خداوند والا گشـته است و همه این موارد به یـک معنی برمی‌گردد و آن عظمت و شـکوه و جلالـل است. از امـام بـاقر و امام صادق علیهما السـلام روایت شـده که فرمودنـد: همانا جدّی برای خداوند متعال نیست و جنیان از روی نادانی آن را بر زبان آوردند و خداوند از زبان آنان نقل کرده است.

ص: ۸۰

«و انّه كان يقول سفيهنا» يعنى نادان ما و مقصود از آن، ابليس بود. «على الله شططاً» شطط به معناى زياده‌روى در ستم بر نفس و خروج از حقّ است. «و أنّا ظننّا أن لن تقول الانس و الجنّ على الله كذباً» يعنى پندارمان اين بود كه آنچه در باره اينكه خداوند شريك و همسر و فرزند اتخاذ كرده، درست است و ما بر حقّ هستيم تا اينكه قرآن را شنيديم و حقّ را بدان آشكار نموديم. «و أنّه كان رجال من الانس يعوذون برجال من الجنّ» يعنى چنگ مى‌زنند و پناه مى‌برند. و هرگاه شخص عربى در سفر در هنگام شب در وادى‌اى فرود مى‌آمد مى‌گفت: به بزرگ و عزيز اين وادى از شرّ سفيهان قومش پناه مى‌برم. و اين كار را بدين خاطر انجام مى‌دادند كه بر اساس باورهايشان، جن از آنان محافظت مى‌كند. و گفته شده: معنايش اين است كه اشخاصى از انسان‌ها به خاطر جنيان و از آزار جنيان به اشخاصى ديگر پناه مى‌بردند. «فزادوهم رهقاً» يعنى جن، بر گناه و كفر و معصيت آنان مى‌افزود. و گفته شده: «رهقاً» به معناى «طغياناً» است و گفته شده: به معناى فرقاً و خوفاً و نيز گفته شده به معناى «شرّاً» و همچنين گفته شده به معناى «ذلّة» است. زجاج گويد: اين معنى جايز است كه انسان‌هايى كه به جن پناه مى... بردند بر جنيان فشار بيشرى وارد مى‌كردند زيرا آنان به خاطر اين تعويذ و پناه بردن، ستم بيشترى بر قومشان روا مى‌داشتند و قوم آنان مى‌گفتند: جنّ و انس مانع ما شدند. و جايز است به اين معنا باشد كه جنيان ستم و فشار بيشترى بر انسان‌ها وارد مى... كردند.

«و أنّهم ظنّوا كما ظننتم أن لن يبعث الله أحداً» يعنى جنيان ايمان دار به جنيان كافر مى‌گفتند: انسان‌هاى كافر كه در جاهليت به برخى جنيان پناه مى‌بردند - همانطور كه شما اى گروه جنيان مى‌پنداشتيد - پندارشان اين بود كه خداوند پس از موسى عليه السلام يا عيسى عليه السلام پيامبرى را مبعوث نمى‌كند. و گفته شده: اين آيه و آيه پيش از آن دو جمله معترضه‌اى است كه خداوند در ميان گفته‌هاى جنيان آورده است. مى‌فرمايد: اى آدميان جنيان بسان پندار و گمان شما، گمان كردند خداوند در روز قيامت كسى را محشور و محاسبه نمى‌كند، يا اينكه كسى را به عنوان پيامبر مبعوث نمى‌كند. سپس از زبان جنيان سخنانشان را نقل مى‌كند: «و أنّا لمسنا السماء» يعنى آسمان را لمس كرديم. و گفته شده: براى استراق سمع به نزديك آسمان دنيا رفتيم. «فوجدناها ملدت حرساً شديداً» يعنى: فرشتگانى پاسبان و توانا. «و شهباً» در تقدير اينگونه بود كه: آسمان را پر از نگهبانان و شهاب‌ها يافتيم. «و أنّا كنّا نقعد منها مقاعد السمع» يعنى پيش‌تر در جاهاى استماع، مكان‌هاى براى ما آماده شده بود و ما به صدا و سخن فرشتگان گوش فرا مى‌داديم. «فمن يستمع» هر كس از ما «الآن»

ص: ۸۱

اكنون آن را گوش دهد. «يجد له شهاباً رصداً» يعنى تير شهابى به سويش پرتاب مى‌شود و در كمين اوست. و «شهاباً» مفعول به و «رصداً» صفت براى آن است. معمّر گويد: به زهرى گفتم: در زمان جاهليت ستارگان پرتاب مى‌شدند؟ گفت:

آرى. گفتم: آيا اين آيه را ديده‌اى: «أنّا كنّا نقعد منها» - . جن / ۹ -

{و در [آسمان] براى شنيدن، به كمين مى نشستيم.}؟ گفت: هنگامى كه پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم مبعوث شد اين كار سخت و مشكل گشت. بلخى گويد: ناگزير شهاب‌ها و ستارگان در زمان‌هاى گذشته وجود داشته‌اند اما مانع جنيان از صعود

به آسـمان دنیا نبودنـد و هنگامی که پیامبر مبعوث شد جنیان از صـعود به آسـمان منع شدند. «و أنّا لا ندری أشـرّ أُرید بمن فی الارض» یعنی طرد شدن با شهاب‌ها و پاسبانی آسمان. آنان دو امر: قطع تکلیف، یا تغییر امر با تصدیق یکی از پیامبران، را جایز دانسـته‌اند. که در این فرموده آمده است: «أم أراد بهم ربّهم رشداً» یعنی خوبی و صـلاح آنان اراده شده است. و گفته شده: به این معنا است که این ممانعت از اسـتماع مشـخص نیست آیا به خاطر عذابی است که به زودی بر سر اهل زمین نازل می‌شود یا به خاطر پیامبری است که مبعوث شـده و به سوی صـلاح هـدایت می‌کنـد، و این چنین اتفاقی فقط به خاطر یکی از این دو امر می‌توانـد باشـد. «و أنّا منّا الصاحون و منّا دون ذلک» یعنی در رتبه و جایگاه از صالحان پایین‌ترند. «کنّا طرائق قدداً» یعنی فرقه‌ هـای مختلفی بـا دیـدگاه‌هـا و باورهـای مختلف و تمایلات متنوع بودیم. «و أنّا ظنّنا» یعنی دانستیم. «أن لن نعجز الله فی الارض» یعنی اگر خداونـد برای مـا امری اراده کرده باشـد راهی گریزی برای مـا نیسـت. و «و لن نعجزه هرباً» یعنی هر جـا باشـیم به ما دست می‌یابـد. «و أنّـا لمّـا سـمعنا الهـدی» یعنی قرآن. «آمنّـا به فمن یؤمن بربّه فلاـ یخـاف بخساً» یعنی از نقص در پاداشـی که شایسـته اوست، ترسـی نـدارد. «و لاـ رهقـاً» یعنی به او سـتم نمی‌شود و امر ناپسـند و ناخوشاینـد دامنگیرش نمی‌شود. «و أنّـا منّا المسـلمون و منّا القاسـطون» یعنی کسانی که از طریق حقّ دوری گزیده و سـتم پیشه کرده‌اند. «فمن اسلم فأُولئک تحرّوا رشداً» یعنی راه صواب و هـدایت را در پیش‌گرفته‌انـد. «و أمّـا القاسـطون فکانوا لجهنّم حطباً» یعنی در دوزخ می‌افتنـد و همانگونه که آتش هیزم را می‌سوزاند، آنان را نیز می‌سوازند. پایان سخن. -. مجمع البیان ۱۰ : ۳۶۷ – ۳۷۱ –

می‌گویم: ان شاء الله در باره حقیقت جنّ و کیفیت آن‌ها و احوالشان در کتاب آسمان و جهان سخن می‌گوییم.

قاضـی در کتاب شـفا گوید: عبدالله بن مسـعود در شب جن، جنیان را دید و سـخنشان را شـنید و آنان را به زطیان سیاه پوست تشبیه کرد. و پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم فرمود: شـیطانی دیشب رها شـده بود تا نمازم را قطع کنـد اما خداونـد مرا بر او مسلط کرد و او را گرفتم و خواستم به یکی از ستون‌های مسجد

ص: ۸۲

ببندم تا همه شـما او را ببینید. امام دعای برادرم سـلیمان علیه السـلام را به یاد آوردم که گفت: «ربّ اغفر لی و هب لی ملکاً لا ینبغی لأحـد من بعدی» -. ص / ۳۵ – {«پروردگارا، مرا ببخش و مُلکی به من ارزانی دار که هیـچ کس را پس از من سـزاوار نباشد.} پس خداوند آن جنّ را ذلیلانه بازگرداند. -. شرح الشفاء ۱ : ۷۳۶ – ۷۳۸ –

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

ل، الخصال أُبَيٌّ عَنْ سَـعْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ رَاشِدٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ سَـهْلٍ عَنْ سُـهَيْلِ بْنِ غَزْوَانَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْـدِ اللَّهِ علیه السـلام يَقُولُ إِنَّ امْرَأَةً مِنَ الْجِنِّ كَانَ يُقَالُ لَهَا عَفْرَاءُ كَانَتْ تَنْتَابُ (۳) النَّبِيَّ صـلی الله علیه و آله فَتَسْـمَعُ مِنْ كَلَامِهِ فَتَأْتِي صَالِحِي الْجِنِّ فَيُسْلِمُونَ عَلَى يَدَيْهَا وَ إِنَّهَا فَقَدَهَا النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله فَسَأَلَ عَنْهَا جَبْرَئِيلَ فَقَالَ إِنَّهَا زَارَتْ أُخْتاً لَهَا تُحِبُّهَا

فِي اللَّهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله طُوبَى لِلْمُتَحَابِّينَ فِي اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى خَلَقَ فِي الْجَنَّهِ عَمُوداً مِنْ يَاقُوتَهٍ حَمْرَاءَ عَلَيْهِ سَبْعُونَ أَلْفَ قَصْرٍ فِي كُلِّ قَصْرٍ سَبْعُونَ أَلْفَ غُرْفَهٍ خَلَقَهَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِلْمُتَحَابِّينَ وَ الْمُتَزَاوِرِينَ فِي اللَّهِ ثُمَّ قَالَ يَا عَفْرَاءُ أَيَّ شَيْءٍ رَأَيْتِ قَالَتْ رَأَيْتُ عَجَائِبَ كَثِيرَهً قَالَ فَأَعْجَبُ مَا رَأَيْتِ قَالَتْ رَأَيْتُ إِبْلِيسَ فِي الْبَحْرِ الْأَخْضَرِ عَلَى صَخْرَهٍ بَيْضَاءَ مَادّاً يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ وَ هُوَ يَقُولُ إِلَهِي إِذَا بَرَرْتَ قَسَمَكَ وَ أَدْخَلْتَنِي نَارَ جَهَنَّمَ فَأَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ إِلَّا خَلَّصْتَنِي مِنْهَا وَ حَشَرْتَنِي مَعَهُمْ فَقُلْتُ يَا حَارِثُ مَا هَذِهِ الْأَسْمَاءُ الَّتِي تَدْعُو بِهَا قَالَ لِي رَأَيْتُهَا عَلَى سَاقِ الْعَرْشِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَخْلُقَ اللَّهُ آدَمَ بِسَبْعَهِ آلَافِ سَنَهٍ فَعَلِمْتُ أَنَّهُمْ أَكْرَمُ الْخَلْقِ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَأَنَا أَسْأَلُهُ بِحَقِّهِمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله وَ اللَّهِ لَوْ أَقْسَمَ أَهْلُ الْأَرْضِ بِهَذِهِ الْأَسْمَاءِ لَأَجَابَهُمْ (۴).

**[ترجمه]خصال: غزوان گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: زنی از جنّیان که عفرا نام داشت به حضور پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم شرفیاب می شد و سخن آن حضرت را می شنید و به نزد شایستگان جنّ می آمد و آن‌ها به دست او اسلام را می پذیرفتند، مدّتی پیامبر او را ندید، از جبرئیل در مورد او پرسید، عرض کرد: او به زیارت یکی از خواهران دینی خود که به خاطر خدا او را دوست می دارد رفته است. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: خوشا به حال کسانی که به خاطر خدا یکدیگر را دوست می دارند! به راستی که خداوند متعال در بهشت ستونی از یاقوت سرخ آفریده که هفتاد هزار کاخ بر آن استوار است و در هر کاخی هفتاد هزار اتاق است که خداوند این ها را برای کسانی که به خاطر او به یک دیگر مهر ورزیده و به زیارت یکدیگر می روند، آفریده است. ای عفرا! چه دیدی؟ گفت: ابلیس را در دریای سبز بر روی سنگی سفید دیدم که دستان خود را به آسمان بلند کرده و می گفت: خدای من! آنگاه که تو به سوگند خود وفا کرده و مرا به دوزخ وارد کنی، پس من تو را به حق محمّد، علی، فاطمه، حسن و حسین سوگند خواهم داد که مرا از آن رهایی بخشیده و با آنان محشور گردانی. من به او گفتم: ای حارث! این نام هایی که خدا را با آن‌ها فرا می خوانی چیست؟ او به من گفت: من این نام ها را هفت هزار سال پیش از آنکه خداوند آدم را بیافریند، بر پایه عرش دیدم، و دانستم که آن‌ها گرامی ترین آفریدگان در پیشگاه خدا هستند. اینک خدا را به حق آنان. پیامبر فرمود: سوگند به خدا! اگر همه مردم روی زمین خدا را به این نام ها سوگند دهند، خداوند آن‌ها را پاسخ می دهد. - . خصال ۲ : ۷۱ -

**[ترجمه]

«۲»

فس، تفسیر القمی قَالَ: الْجِنُّ مِنْ وُلْدِ الْجَانِّ مِنْهُمْ مُؤْمِنُونَ وَ كَافِرُونَ وَ يَهُودُ وَ نَصَارَى وَ تَخْتَلِفُ أَدْيَانُهُمْ وَ الشَّيَاطِينُ مِنْ وُلْدِ إِبْلِيسَ وَ لَيْسَ فِيهِمْ مُؤْمِنٌ (۵) إِلَّا وَاحِدٌ اسْمُهُ هَامُ بْنُ هِيمِ بْنِ لَاقِيسَ بْنِ إِبْلِيسَ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَرَآهُ جَسِيماً عَظِيماً وَ أَمْراً مَهُولًا فَقَالَ لَهُ مَنْ أَنْتَ قَالَ أَنَا هَامُ بْنُ هِيمِ بْنِ لَاقِيسَ بْنِ إِبْلِيسَ كُنْتُ يَوْمَ قَتَلَ قَابِيلُ هَابِيلَ

۱- ص: ۳۵.

۲- شرح الشفاء ۱: ۷۳۶ و ۷۳۸.

۳- تأتی خ ل.
۴- الخصال ۲: ۱۷۱.
۵- مؤمنون خ ل.

غُلَاماً ابْنَ أَعْوَامٍ أَنْهَى عَنِ الِاعْتِصَامِ وَ آمُرُ بِإِفْسَادِ الطَّعَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِئْسَ لَعَمْرِي الشَّابُّ الْمُؤَمَّلُ وَ الْكَهْلُ الْمُؤَمَّرُ فَقَالَ دَعْ عَنْكَ هَذَا يَا مُحَمَّدُ فَقَدْ جَرَتْ تَوْبَتِي عَلَى يَدِ نُوحٍ عليه السلام وَ لَقَدْ كُنْتُ مَعَهُ فِي السَّفِينَةِ فَعَاتَبْتُهُ عَلَى (۱) دُعَائِهِ عَلَى قَوْمِهِ وَ لَقَدْ كُنْتُ مَعَ إِبْرَاهِيمَ عليه السلام حَيْثُ أُلْقِيَ فِي النَّارِ فَجَعَلَهَا اللَّهُ عَلَيْهِ بَرْداً وَ سَلَاماً وَ لَقَدْ كُنْتُ مَعَ مُوسَى عليه السلام حِينَ غَرِقَ اللَّهُ فِرْعَوْنَ وَ نَجَّى بَنِي إِسْرَائِيلَ وَ لَقَدْ كُنْتُ مَعَ هُودٍ عليه السلام حِينَ دَعَا عَلَى قَوْمِهِ فَعَاتَبْتُهُ عَلَى دُعَائِهِ عَلَى قَوْمِهِ وَ لَقَدْ كُنْتُ مَعَ صَالِحٍ عليه السلام فَعَاتَبْتُهُ عَلَى دُعَائِهِ عَلَى قَوْمِهِ وَ لَقَدْ قَرَأْتُ الْكُتُبَ فَكُلُّهَا تُبَشِّرُنِي بِكَ وَ الْأَنْبِيَاءُ يُقْرِءُونَكَ السَّلَامَ وَ يَقُولُونَ أَنْتَ أَفْضَلُ الْأَنْبِيَاءِ وَ أَكْرَمُهُمْ فَعَلِّمْنِي مِمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ شَيْئاً فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام عَلِّمْهُ فَقَالَ هَامٌ يَا مُحَمَّدُ إِنَّا لَا نُطِيعُ إِلَّا نَبِيّاً أَوْ وَصِيَّ نَبِيٍّ فَمَنْ هَذَا قَالَ هَذَا أَخِي وَ وَصِيِّي وَ وَزِيرِي وَ وَارِثِي عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ قَالَ نَعَمْ نَجِدُ اسْمَهُ فِي الْكُتُبِ إِلْيَا فَعَلَّمَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَلَمَّا كَانَتْ لَيْلَةُ الْهَرِيرِ بِصِفِّينَ جَاءَ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: گوید: جنّ از فرزندان جانّ است. برخی از آن‌ها مؤمن و برخی کافرند و برخی یهودی و برخی مسیحی اند و ادیان مختلفی دارند. شیاطین از فرزندان ابلیس اند و در میان آن‌ها تنها یک مؤمن وجود دارد به نام هام بن هیم بن لاقیس بن ابلیس، که نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمد، پیامبر او را دید. بسیار عظیم الجثه و بزرگ و ترسناک بود. پرسید: تو کی هستی؟ عرض کرد: من هام بن هیم بن لاقیس بن ابلیس هستم. روزی که قابیل، هابیل را کشت

ص: ۸۳

پسر چند ساله بودم و از پرهیزکاری نهی می کردم و امر به فاسد کردن طعام می کردم. رسول خدا صلی الله علیه و آله به وی فرمود: سوگند به جانم که چه بد جوانی هستی که امیدها به اوست و چه بد میانسالی که چنین فرمان ها می دهد. عرض کرد: ای محمد! از این سخن ها بگذر که من به دست نوح علیه السلام توبه کرده ام و همراه او در کشتی بودم و وقتی قوم خود را نفرین کرد او را سرزنش کردم آن گاه که ابراهیم در آتش انداخته شد، همراه او بودم که خدا آتش را برای او سرد و سلامت گرداند. آن گاه که موسی فرعون را غرق کرد و بنی اسرائیل نجات یافتند، همراه او بودم. من نزد هود بودم، و آن گاه که قومش را نفرین کرد، او را سرزنش نمودم و همراه صالح بودم و او را به خاطر نفرین قومش سرزنش کردم و من همه کتاب ها را خوانده ام؛ همه آن‌ها آمدن تو را مژده و بشارت داده اند و پیامبران همه به تو سلام رسانده اند و می گفتند که تو بهترین و بلندمرتبه ترین پیامبر خدا هستی. پس از آن چه خدا به تو نازل کرده چیزی به من بیاموز. پیامبر صلی الله علیه و آله به امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: به او بیاموز! هام عرض کرد: ای محمد! من تنها از پیامبر یا جانشین او اطاعت می کنم، این کیست؟ فرمود: این برادر و جانشین و وارث من علی بن ابی طالب علیه السلام است، عرض کرد: بلی، اسم او را در کتاب های الیا آمده است. امیر المؤمنین علیه السلام به او آموخت و در شب هریر، در جنگ صِفّین نزد حضرت آمد. - تفسیر قمی : ۳۵۱ -

**[ترجمه]

بیان

قوله صلی الله علیه و آله الشاب المؤمل لعل المعنی بئس حالک فی حال شبابک حیث کنت مؤملا- علی بناء المفعول (۳) یأملون منک الخیر و فی حال شیخوختک حیث صیروک أمیرا و فی روایات العامه بئس لعمر الله عمل الشیخ المتوسم و الشاب المتلوم قال الجزری المتوسم المتحلی بسمه الشیوخ و المتلوم المتعرض للأئمه فی الفعل السیئ و یجوز أن یکون من اللؤمه و هی الحاجه أی المنتظر لقضائها.

**[ترجمه]«الشاب المؤمل» شاید معنی اینگونه باشد که: چه بد وضعیتی در دوره جوانی داشتی آن وقت که امیدها به تو بوده است. و «مؤمَّلاً» بر صیغه اسم مفعول است. از تو امید خیر داشتند و در زمان پیری که تو را امیر خود کردند. در روایت‌های عامه اینگونه آمده است: «بئس بعمر الله الشیخ المتوسّم و الشابّ المتلوّم» جزری گوید: المتوسّم یعنی کسی که به نشانه پیری آراسته شده است و المتلوّم کسی است که با کارهای زشت متعرض امامان می‌شود. و جایز است که از اللومة باشد که معنای حاجت است، یعنی کسی که در انتظار برآورده شدن نیاز است.

**[ترجمه]

«۳»

عم، إعلام الوری جَاءَ فِی الْآثَارِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا خَرَجَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِلَی بَنِی الْمُصْطَلِقِ وَ نَزَلَ بِقُرْبِ وَادٍ وَعْرٍ فَلَمَّا كَانَ آخِرُ اللَّيْلِ هَبَطَ عَلَيْهِ جَبْرَئِيلُ يُخْبِرُهُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْ كُفَّارِ الْجِنِّ قَدِ اسْتَبْطَنُوا (۴) الْوَادِیَ يُرِيدُونَ كَيْدَهُ وَ إِيقَاعَ الشَّرِّ بِأَصْحَابِهِ فَدَعَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام وَ قَالَ اذْهَبْ إِلَی هَذَا الْوَادِی فَسَيَعْرِضُ لَكَ مِنْ أَعْدَاءِ اللَّهِ الْجِنُّ مَنْ

۱- فعاتبته عن دعائه علی قومه خ ل.

۲- تفسیر القمّیّ: ۳۵۱.

۳- أو علی بناء الفاعل، أی یأمل کل ما تطلبه نفسه. وافق الصواب أم لا.

۴- أی دخلوا بطن الوادی.

يُرِيدُکَ فَادْفَعْهُ بِالْقُوَّهِ الَّتِی أَعْطَاکَ اللَّهُ إِيَّاهَا وَ تَحَصَّنْ مِنْهُ (۱) بِأَسْمَاءِ اللَّهِ الَّتِی خَصَّکَ بِعِلْمِهَا وَ أَنْفَذَ مَعَهُ مِائَهَ رَجُلٍ مِنْ أَخْلَاطِ النَّاسِ وَ قَالَ لَهُمْ كُونُوا مَعَهُ وَ امْتَثِلُوا أَمْرَهُ فَتَوَجَّهَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام إِلَى الْوَادِی فَلَمَّا قَارَبَ (۲) شَفِيرَهُ أَمَرَ الْمِائَهَ الَّذِينَ صَحِبُوهُ أَنْ يَقِفُوا بِقُرْبِ الشَّفِيرِ وَ لَا يُحْدِثُوا شَيْئاً حَتَّى يَأْذَنَ لَهُمْ ثُمَّ تَقَدَّمَ فَوَقَفَ عَلَى شَفِيرِ الْوَادِی وَ تَعَوَّذَ بِاللَّهِ مِنْ أَعْدَائِهِ وَ سَمَّاهُ بِأَحْسَنِ أَسْمَائِهِ وَ أَوْمَأَ إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ تَبِعُوهُ أَنْ يَقْرُبُوا مِنْهُ فَقَرُبُوا وَ كَانَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَهُمْ فُرْجَهٌ مَسَافَتُهَا غَلْوَهٌ ثُمَّ رَامَ الْهُبُوطَ إِلَى الْوَادِی فَاعْتَرَضَتْ رِيحٌ عَاصِفٌ كَادَ الْقَوْمُ أَنْ يَقَعُوا عَلَى وُجُوهِهِمْ لِشِدَّتِهَا وَ لَمْ تَثْبُتْ أَقْدَامُهُمْ عَلَى الْأَرْضِ مِنْ هَوْلِ مَا لَحِقَهُمْ فَصَاحَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام أَنَا عَلِيُّ بْنُ أَبِی طَالِبِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَصِيُّ رَسُولِ اللَّهِ وَ ابْنُ عَمِّهِ اثْبُتُوا إِنْ شِئْتُمْ وَ ظَهَرَ لِلْقَوْمِ أَشْخَاصٌ كَالزُّطِّ تُخَيَّلَ فِی أَيْدِيهِمْ شُعَلُ النَّارِ قَدِ اطْمَأَنُّوا بِجَنَبَاتِ الْوَادِی (۳) فَتَوَغَّلَ (۴) أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام بَطْنَ الْوَادِی وَ هُوَ يَتْلُو الْقُرْآنَ وَ يُومِئُ بِسَيْفِهِ يَمِيناً وَ شِمَالًا فَمَا لَبِثَتِ الْأَشْخَاصُ حَتَّى صَارَتْ كَالدُّخَانِ الْأَسْوَدِ وَ كَبَّرَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام ثُمَّ صَعِدَ مِنْ حَيْثُ هَبَطَ فَقَامَ مَعَ الْقَوْمِ الَّذِينَ تَبِعُوهُ حَتَّى أَسْفَرَ الْمَوْضِعُ عَمَّا اعْتَرَاهُ فَقَالَ لَهُ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا لَقِيتَ يَا أَبَا الْحَسَنِ فَقَدْ كِدْنَا نَهْلِکُ خَوْفاً وَ إِشْفَاقاً عَلَيْکَ فَقَالَ علیه السلام لَمَّا تَرَاءَى لِيَ الْعَدُوُّ جَهَرْتُ فِيهِمْ بِأَسْمَاءِ اللَّهِ فَتَضَاءَلُوا وَ عَلِمْتُ مَا حَلَّ بِهِمْ مِنَ الْجَزَعِ فَتَوَغَّلْتُ الْوَادِیَ غَيْرَ خَائِفٍ مِنْهُمْ وَ لَوْ بَقُوا عَلَى هَيْئَاتِهِمْ لَأَتَيْتُ عَلَى آخِرِهِمْ وَ كَفَى اللَّهُ كَيْدَهُمْ وَ كَفَى الْمُسْلِمِينَ شَرَّهُمْ وَ سَيَسْبِقُنِی بَقِيَّتُهُمْ إِلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فَيُؤْمِنُوا بِهِ وَ انْصَرَفَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام بِمَنْ مَعَهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَخْبَرَهُ الْخَبَرَ فَسُرِّيَ عَنْهُ وَ دَعَا لَهُ بِخَيْرٍ وَ قَالَ لَهُ قَدْ سَبَقَکَ يَا عَلِيُّ إِلَيَّ مَنْ أَخَافَهُ اللَّهُ بِکَ فَأَسْلَمَ وَ قَبِلْتُ إِسْلَامَهُ (۵).

۱- فی المصدر: تحصن منهم.

۲- فی المصدر: قرب.

۳- فی المصدر: قد اطمأنوا فأطافوا بجنبات الوادی.

۴- توغل: ذهب و ابعد.

۵- إعلام الوری: ۱۰۷ و ۱۰۸ ط ۱ و ۱۸۲ و ۱۸۳ ط ۲.

**[ترجمه]اعلام الوری: از ابن عباس روایت شده که وی گفت: هنگامی که حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله به طرف بنی مصطلق رفتند در نزدیک محلی بنام «وعر» فرود آمدند، در اواخر شب جبرئیل خدمت آن جناب رسید و از کید و شر گروهی از جنیان که در اطراف بیابان در کمین آن حضرت هستند اطلاع دادند. پیامبر علی علیه السّلام را طلبیدند و فرمودند: به طرف این وادی حرکت کنید؛ و در سر راه خود به گروهی از جنیان

ص: ۸۴

خواهی رسید و آن‌ها قصد دارند شما را اذیت کنند، تو نیز با آنان مقابله کن، و با نیروئی که خداوند به تو داده است آن‌ها را دفع کن و از آن منطقه دور نما، و به علم و دانشی که پروردگار به تو عنایت کرده و به اسماء جلاله خداوند که مخصوص تو گردانیده پناهنده باش. حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله صد نفر از میان لشکریانش برگزید و با امیر المؤمنین فرستاد، و آنان را امر کرد در همه امور از علی بن ابی طالب فرمان برند و از طاعت وی سرنپیچند، علی علیه السّلام به اتفاق یارانش به طرف مأموریت حرکت کرد، و چون به کنار وادی رسیدند به اصحاب خود دستور داد توقف کنند و تا از آن حضرت دستور صادر نشده کاری انجام ندهند. پس از این علی علیه السّلام جلو آمد و در کنار وادی توقف کرد، و از دشمنان پروردگار به خداوند پناه برد، و اسماء جلاله را بر زبان جاری کرد، و بعد به یاران خود امر کرد تا نزدیک او بیایند، آنان نیز نزدیک او حاضر شدند، و به فاصله کمی از او توقف کردند. در این هنگام امیر المؤمنین علیه السّلام خود را در میان وادی انداختند، و باد شدیدی شروع به وزیدن کرد، شدت باد به اندازه ای بود که یاران امیر المؤمنین قادر به مقاومت نبودند و نزدیک بود آنان به رو افکنده شوند، و از شدت ترس و وحشت پاهای آنان در زمین بند نمی‌شد. در این وقت که ترس همگان را فرا گرفته بود، علی علیه السّلام فریاد زدند و خود را معرفی کردند، و به آنان فرمودند: من علی بن ابی طالب وصی رسول خدا هستم اکنون اگر قدرت دارید در جای خود صبر کنید. در این هنگام اشخاصی مانند زطیان در مقابل آن‌ها ظاهر شدند، و یاران امیر المؤمنین خیال می‌کردند که این گروه در دست خود شعله های آتش دارند، این اشخاص با کمال اطمینان در اطراف وادی حرکت می‌کردند. علی علیه السّلام به سرعت در میان آن وادی به سیر خود ادامه داد، و قرآن قرائت می‌کرد و شمشیر خود را به طرف چپ و راست اشاره می‌نمود، در این وقت آن اشخاص غیر عادی که در کنار وادی ایستاده بودند مانند دودی سیاه شدند و امیر المؤمنین علیه السّلام بار دیگر از میان وادی بالا آمدند و پس از اینکه زمین روشن شد با یارانش برخاستند و از آن محل دور شدند. اصحاب حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله عرض کردند: یا ابا الحسن شما در این واقعه چه چیزها مشاهده کردی؟ ما نزدیک بود از دیدن بعضی چیزهای غیر عادی از بین برویم؟ علی علیه السّلام فرمود: من هنگامی که دشمن را مشاهده کردم، اسماء پروردگار را با فریاد بلند خواندم و آنان بسیار کوچک شدند، و من دانستم که از ترس به این حال افتاده اند. پس از این بدون اینکه از آن‌ها ترسی داشته باشم در میان وادی به راه خود ادامه دادم، و اگر چنانچه آنان به حال اول خود باقی مانده بودند، من همه آنان را از بین می‌بردم، و لیکن خداوند مکر و شرّ آن‌ها را از مسلمین رفع کرد، و بقیه آنان که از دست من رها شدند قبل از من حضور حضرت رسول خواهند رسید و مسلمان خواهند شد. امیر المؤمنین علیه السّلام به اتفاق یارانش مراجعت کردند و خدمت حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله رسیدند، و جریان کار خود را به آن جناب گزارش دادند، حضرت از وی خشنود شد و برای او دعا کرد و پس از آن فرمود: پیش از تو گروهی از آنان آمدند و مسلمان شدند، و من هم از آنان پذیرفتم. - . اعلام الوری : ۱۰۷ - ۱۰۸ چاپ اول و ۱۸۲ - ۱۸۳ چاپ دوم. -

ص: ۸۵

**[ترجمه]

بیان

ضؤل ضئاله صغر و رجل متضائل دقیق و سری عنه الهم علی بناء المفعول مشددا انکشف.

**[ترجمه]ضؤل ضئالة یعنی: کوچک شد. و رجل متضائل یعنی لاغر. و سُرّی عنه الهمّ با صیغه مجهول و تشدید راء یعنی غم و اندوه از او زدوده شد.

**[ترجمه]

«۴»

عُیُونُ الْمُعْجِزَاتِ، مِنْ کِتَابِ الْأَنْوَارِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَوَیْهِ (۱) عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ عَلِیٍّ الدِّمَشْقِیِّ عَنْ أَبِی هَاشِمٍ (۲) الزُّبَالِیِّ عَنْ زَاذَانَ عَنْ سَلْمَانَ قَالَ: کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله ذَاتَ یَوْمٍ جَالِساً بِالْأَبْطَحِ وَ عِنْدَهُ جَمَاعَةٌ مِنْ أَصْحَابِهِ وَ هُوَ مُقْبِلٌ عَلَیْنَا بِالْحَدِیثِ إِذْ نَظَرْنَا إِلَی زَوْبَعَةٍ (۳) قَدِ ارْتَفَعَتْ فَأَثَارَتِ الْغُبَارَ وَ مَا زَالَتْ تَدْنُو وَ الْغُبَارُ یَعْلُو إِلَی أَنْ وَقَفَتْ بِحِذَاءِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله ثُمَّ بَرَزَ مِنْهَا شَخْصٌ کَانَ فِیهَا ثُمَّ قَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّی وَافِدُ قَوْمِی وَ قَدِ اسْتَجَرْنَا بِکَ فَأَجِرْنَا وَ ابْعَثْ مَعِی مِنْ قِبَلِکَ مَنْ یُشْرِفُ عَلَی قَوْمِنَا فَإِنَّ بَعْضَهُمْ قَدْ بَغَی عَلَیْنَا لِیَحْکُمَ بَیْنَنَا وَ بَیْنَهُمْ بِحُکْمِ اللَّهِ وَ کِتَابِهِ وَ خُذْ عَلَیَّ الْعُهُودَ وَ الْمَوَاثِیقَ الْمُؤَکَّدَهَ أَنْ أَرُدَّهُ إِلَیْکَ فِی غَدَاةِ غَدٍ سَالِماً إِلَّا أَنْ تَحْدُثَ عَلَیَّ حَادِثَةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مَنْ أَنْتَ وَ مَنْ قَوْمُکَ قَالَ أَنَا عطرفه (۴) (عُرْفُطَهُ) بْنُ شِمْرَاخٍ أَحَدُ بَنِی نَجَاحٍ وَ أَنَا وَ جَمَاعَةٌ مِنْ أَهْلِی کُنَّا نَسْتَرِقُ السَّمْعَ فَلَمَّا مُنِعْنَا مِنْ ذَلِکَ آمَنَّا وَ لَمَّا بَعَثَکَ اللَّهُ نَبِیّاً آمَنَّا بِکَ عَلَی مَا عَلِمْتَهُ وَ قَدْ صَدَّقْنَاکَ وَ قَدْ خَالَفَنَا بَعْضُ الْقَوْمِ وَ أَقَامُوا عَلَی مَا کَانُوا عَلَیْهِ فَوَقَعَ بَیْنَنَا وَ بَیْنَهُمُ الْخِلَافُ وَ هُمْ أَکْثَرُ مِنَّا عَدَداً وَ قُوَّةً وَ قَدْ غَلَبُوا عَلَی الْمَاءِ وَ الْمَرَاعِی وَ أَضَرُّوا بِنَا وَ بِدَوَابِّنَا فَابْعَثْ مَعِی مَنْ یَحْکُمُ بَیْنَنَا بِالْحَقِّ فَقَالَ لَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَاکْشِفْ لَنَا عَنْ وَجْهِکَ حَتَّی نَرَاکَ عَلَی هَیْئَتِکَ الَّتِی أَنْتَ عَلَیْهَا قَالَ فَکَشَفَ لَنَا عَنْ صُورَتِهِ فَنَظَرْنَا فَإِذَا شَخْصٌ عَلَیْهِ شَعْرٌ کَثِیرٌ وَ إِذَا رَأْسُهُ طَوِیلٌ طَوِیلُ الْعَیْنَیْنِ عَیْنَاهُ فِی طُولِ رَأْسِهِ صَغِیرُ الْحَدَقَتَیْنِ وَ لَهُ أَسْنَانُ السِّبَاعِ ثُمَّ إِنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله أَخَذَ عَلَیْهِ الْعَهْدَ وَ الْمِیثَاقَ عَلَی أَنْ یَرُدَّ عَلَیْهِ فِی غَدٍ مَنْ یَبْعَثُ بِهِ مَعَهُ فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ ذَلِکَ الْتَفَتَ إِلَی أَبِی بَکْرٍ فَقَالَ سِرْ مَعَ أَخِینَا عطرفه (عُرْفُطَهَ) وَ انْظُرْ إِلَی مَا هُمْ عَلَیْهِ وَ احْکُمْ بَیْنَهُمْ بِالْحَقِّ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ أَیْنَ هُمْ قَالَ هُمْ تَحْتَ الْأَرْضِ

ص: ۸۶

۱- فی المصدر: عبد ربّه.

۲- فی المصدر: عن أبی هاشم الرمانی.

۳- الزوبعه: ریح ترتفع بالتراب أو بمیاه البحار و تستدیر کأنها عمود.

۴- عرفطه خ ل فی المواضع.

فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ وَ كَيْفَ أَطِيقُ النُّزُولَ تَحْتَ الْأَرْضِ وَ كَيْفَ أَحْكُمُ بَيْنَهُمْ وَ لَا أَحْسِنُ كَلَامَهُمْ ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَقَالَ لَهُ مِثْلَ قَوْلِهِ لِأَبِى بَكْرٍ فَأَجَابَ بِمِثْلِ جَوَابِ أَبِى بَكْرٍ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى عُثْمَانَ وَ قَالَ لَهُ مِثْلَ قَوْلِهِ لَهُمَا فَأَجَابَهُ كَجَوَابِهِمَا ثُمَّ اسْتَدْعَى بِعَلِيٍّ عليه السلام وَ قَالَ لَهُ يَا عَلِيُّ سِرْ مَعَ أَخِينَا عطرفه (عُرْفُطَه) وَ تُشْرِفُ عَلَى قَوْمِهِ وَ تَنْظُرُ إِلَى مَا هُمْ عَلَيْهِ وَ تَحْكُمُ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ فَقَامَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام مَعَ عطرفه (عُرْفُطَه) وَ قَدْ تَقَلَّدَ سَيْفَهُ قَالَ سَلْمَانُ فَتَبِعْتُهُمَا إِلَى أَنْ صَارَ إِلَى الْوَادِى فَلَمَّا تَوَسَّطَاهُ نَظَرَ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ قَالَ قَدْ شَكَرَ اللَّهُ تَعَالَى سَعْيَكَ يَا بَا عَبْدِ اللَّهِ فَارْجِعْ فَوَقَفْتُ أَنْظُرُ إِلَيْهِمَا فَانْشَقَّتِ الْأَرْضُ وَ دَخَلَا فِيهَا وَ رَجَعْتُ (١) وَ تَدَاخَلَنِى مِنَ الْحَسْرَهِ مَا اللَّهُ أَعْلَمُ بِهِ كُلُّ ذَلِكَ إِشْفَاقاً عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ أَصْبَحَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله وَ صَلَّى بِالنَّاسِ الْغَدَاهَ وَ جَاءَ وَ جَلَسَ عَلَى الصَّفَا وَ حَفَّ بِهِ أَصْحَابُهُ وَ تَأَخَّرَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ ارْتَفَعَ النَّهَارُ وَ أَكْثَرَ النَّاسُ الْكَلَامَ إِلَى أَنْ زَالَتِ الشَّمْسُ وَ قَالُوا إِنَّ الْجِنِّيَّ احْتَالَ عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ قَدْ أَرَاحَنَا اللَّهُ مِنْ أَبِى تُرَابٍ وَ ذَهَبَ عَنَّا افْتِخَارُهُ بِابْنِ عَمِّهِ عَلَيْنَا وَ أَكْثَرُوا الْكَلَامَ إِلَى أَنْ صَلَّى النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله صَلَاهَ الْأُولَى وَ عَادَ إِلَى مَكَانِهِ وَ جَلَسَ عَلَى الصَّفَا وَ مَا زَالَ يُحَدِّثُ أَصْحَابَهُ (٢) إِلَى أَنْ وَجَبَتْ صَلَاهُ الْعَصْرِ وَ أَكْثَرَ الْقَوْمُ الْكَلَامَ وَ أَظْهَرُوا الْيَأْسَ مِنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَصَلَّى النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله صَلَاهَ الْعَصْرِ وَ جَاءَ وَ جَلَسَ عَلَى الصَّفَا وَ أَظْهَرَ الْفِكْرَ فِى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ ظَهَرَتْ شَمَاتَهُ الْمُنَافِقِينَ بِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ كَادَتِ الشَّمْسُ تَغْرُبُ فَتَيَقَّنَ الْقَوْمُ أَنَّهُ قَدْ هَلَكَ وَ إِذَا قَدِ انْشَقَّ الصَّفَا وَ طَلَعَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام مِنْهُ وَ سَيْفُهُ يَقْطُرُ دَماً وَ مَعَهُ عطرفه (عُرْفُطَه) فَقَامَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله وَ قَبَّلَ بَيْنَ عَيْنَيْهِ وَ جَبِينَيْهِ وَ قَالَ لَهُ مَا الَّذِى حَبَسَكَ عَنِّى إِلَى هَذَا الْوَقْتِ فَقَالَ عليه السلام صِرْتُ إِلَى جِنٍّ كَثِيرٍ قَدْ بَغَوْا عَلَى عطرفه (عُرْفُطَه) وَ قَوْمِهِ مِنَ الْمُنَافِقِينَ فَدَعَوْتُهُمْ إِلَى ثَلَاثِ خِصَالٍ فَأَبَوْا عَلَيَّ وَ ذَلِكَ أَنِّى دَعَوْتُهُمْ إِلَى الْإِيمَانِ بِاللَّهِ تَعَالَى وَ الْإِقْرَارِ بِنُبُوَّتِكَ وَ رِسَالَتِكَ فَأَبَوْا فَدَعَوْتُهُمْ إِلَى أَدَاءِ الْجِزْيَهِ فَأَبَوْا فَسَأَلْتُهُمْ أَنْ يُصَالِحُوا عطرفه (عُرْفُطَه) وَ قَوْمَهُ فَيَكُونَ بَعْضُ الْمَرْعَى لعطرفه (لِعُرْفُطَه) وَ قَوْمِهِ وَ كَذَلِكَ الْمَاءُ فَأَبَوْا ذلك كُلَّهُ فَوَضَعْتُ سَيْفِى فِيهِمْ وَ قَتَلْتُ

ص: ٨٧

١- فى المصدر: و عادت الى ما كانت، و على هذا فالضمير للأرض.

٢- فى المصدر: يحدث أصحابه بالحديث.

مِنْهُمْ ثَمَانِينَ (۱) أَلْفاً فَلَمَّا نَظَرُوا إِلَى مَا حَلَّ بِهِمْ طَلَبُوا الْأَمَانَ وَ الصُّلْحَ ثُمَّ آمَنُوا وَ زَالَ الْخِلَافُ بَيْنَهُمْ (۲) وَ مَا زِلْتُ مَعَهُمْ إِلَى السَّاعَةِ فَقَالَ عطرفه (عُرْفُطَهُ) (۳) يَا رَسُولَ اللَّهِ جَزَاكَ اللَّهُ وَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَنَّا خَيْراً (۴).

**[ترجمه]عیون المعجزات: از سلمان روایت شده که گوید: روزی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم همراه با شماری از یارانش در ابطح نشسته بود و در حالی که آن حضرت برای ما صحبت می‌کرد به گردبادی نگاه کردیم که بالا رفته و گرد و غبار را برانگیخته و همین طور نزدیک می‌شد و غبار بالا می‌رفت تا اینکه در جلو کفش پیامبر ایستاد. سپس شخصی از میان آن بیرون آمد و گفت: ای رسول خدا من فرستاده قوم خود هستم و به تو پناه آوردیم پس ما را پناه بده و از جانب خویش کسی را به نزد ما بفرست - برخی از آنان بر ما ستم روا داشته‌اند - تا بین ما و آنان با حکم و کتاب خدا قضاوت کند و عهد و پیمان جدّی از من بگیر که فردا صبح او را سالم به نزدت بازگردانم مگر اینکه مُقدّر و حادثه‌ای از جانب خدا برایم اتفاق بیفتد. (که در این صورت معذورم) پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: تو کیستی؟ و قوم تو چه کسانی هستند؟ گفت: من عطرفه بن شمراخ یکی از افراد بنی نجاح هستم. من و گروهی از قومم استراق سمع می‌کردیم و زمانی که از این کار منع شدیم ایمان آوردیم و چون خداوند تو را به پیامبری مبعوث داشت - همانطور که دانستی - به تو ایمان آوردیم و تو را تصدیق کردیم و با این کار با برخی از قوم خود مخالفت کردیم و آنان بر همان کیش و آئینی که بودند باقی ماندند. پس میان ما و آن‌ها نزاع و مخالفت درگرفت و شمار و نیروی آن‌ها از ما بیشتر است. آب‌ها و چراگاه‌های ما را تصرف کرده و به ما و ستورانمان آسیب رساندند. پس کسی را همراه ما بفرست تا میان ما بر اساس حق، قضاوت و داوری کند. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به او فرمود: چهره‌ات را برای ما نمایان کن تا سیمای واقعی تو را ببینیم. گوید: او چهره‌اش را برای ما آشکار نمود و به ناگاه ما شخصی را دیدم که موی بسیاری داشت، سر او دراز و چشمانی کشیده داشت که حدقه‌های کوچک چشمش در میان سری دراز بود و دندان‌هایی چون دندان درندگان داشت. سپس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از او عهد و پیمان گرفت که شخصی را که با وی می‌فرستد فردا به نزدش بازگرداند. پس از گرفتن عهد رو به سوی ابوبکر نمود و فرمود: با برادرمان عطرفه برو و در کار آنان بنگر و با حقّ در میانشان قضاوت کن. گفت: ای رسول خدا آنان کجا هستند؟ فرمود: آنان زیر زمین‌اند.

ص: ۸۶

ابوبکر گفت: چگونه می‌توانم به زیر زمین بروم؟ و چگونه می‌توانم میان آنان قضاوت کنم در حالی که کلام آنان را به خوبی نمی‌فهمم. سپس رو به سوی عمر بن خطاب نمود و همان چیزی که به ابوبکر گفته بود فرمود، و عمر نیز به مانند ابوبکر به آن حضرت پاسخ گفت. سپس رو به سوی عثمان نمود و همان عباراتی که به آن دو گفته بود به او گفت و عثمان نیز به مانند آن دو پاسخ داد. سپس علی علیه السلام را احضار کرد و به او فرمود: ای علی با برادرمان عطرفه همراه شود و به نزد قومش برو و در وضعیتشان بنگر و با حقّ میان آن‌ها قضاوت کن. امیرالمؤمنین علیه السلام با عطرفه برخاست و شمشیرش را بر گردن آویخت. سلمان گوید: من آن دو را دنبال کردم تا به وادی رسیدیم. چون به میانه وادی رسیدند امیرالمؤمنین علیه السلام به من نگاه کرد و فرمود: ای بنده خدا، خدا سعی تو را سپاس گوید، بازگرد. من ایستادم و به آن دو نگاه می‌کردم که زمین شکافه شد و آن دو وارد زمین شدند.

من بازگشتم در حالی که افسوس و حسرتی که فقط خدا می‌داند تا چه اندازه بود، مرا فرا گرفته بود و این افسوس و حسرتم به خاطر امیرالمؤمنین بود. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به بامداد درآمد و نماز صبح را برای مردم اقامه کرد. سپس آمد و بر صفا نشست و یارانش گرد آن حضرت جمع شدند. امیرالمؤمنین درنگ گرد و روز بلند شده بود. مردم بسیار به سخن گفتن پرداختند تا اینکه خورشید پدیدار شد. گفتند: آن شخص جنّی بر پیامبر نیرنگ زد و خداوند ما را از ابوتراب آسوده گردانید و فخرورزی او و به پسرعمویش را از سرِ ما برداشت. و بسیار سخن راندند تا اینکه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نماز ظهر را اقامه کرد و به مکان خویش برگشت و بر صفا نشست و یارانش پیوسته صحبت می‌کردند تا اینکه زمان نماز عصر فرا رسید. و مردم بسیار با هم سخن گفتند و به خاطر امیرالمؤمنین اظهار یأس و ناامیدی کردند. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نماز عصر را برپا داشت و آمد و بر صفا نشست و افکارش را در باره امیرالمؤمنین آشکار نمود و شماتت و شادمانی منافقان در باره امیرالمؤمنین آشکار گشت. چیزی نمانده بود که خورشید غروب کند و مردم یقین حاصل کردند که او هلاک شده است، که به ناگاه صفا شکافته شد و امیرالمؤمنین از زیر آن پدیدار شد درحالی که از شمشیرش خون می‌چکید و عطرفه نیز همراه او بود. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به سوی او رفت و میان دو چشم و پیشانی‌اش را بوسید و به او فرمود: چه چیز مانع از این شد که تا این وقت نزد من نیایی؟ علی علیه السلام فرمود: به سوی جنیان بسیاری که قومشان از منافقان بودند و بر عطرفه و قومش سرکشی کرده و ستم روا داشتند رفتم و آنان را به سه خصلت دعوت کردم اما از من نپذیرفتند. در واقع من آنان را به ایمان به خداوند متعال و اقرار به نبوّت و رسالت شما دعوت نمودم اما نپذیرفتند. پس آنان را به پرداخت جزیه دعوت کردم و باز از پذیرش آن ابا کردند. سپس از آن‌ها خواستم که با عطرفه و قومش مصالحه کنند تا برخی چراگاه‌ها به عطرفه و قومش تعلق بگیرد و آبشخورها نیز برای آنان باشد اما همه این درخواست‌ها را ردّ کردند. پس شمشیرم را به روی آنان کشیدم و

ص: ۸۷

هشتاد هزار تن از آنان را کُشتم و چون دیدند که چه بلایی بر سرشان آمده امان خواسته و خواستار صلح شدند. سپس ایمان آورده و نزاع و درگیری میانشان به پایان رسید و تا اکنون در میانشان بودم. عطرفه گفت: ای رسول خدا، خداوند به تو و امیرالمؤمنین در ازای کاری که برای ما انجام دادید جزای خیر دهاد. - . عیون المعجزات : ۳۶ - ۳۹ -

**[ترجمه]

بیان

الزوبعه رئیس من رؤساء الجن و منه سمی الإعصار زوبعه (۵) قاله الجوهری.

**[ترجمه]«الزوبعهٔ» یکی از رؤسای جن است که از همین کلمه به گردباد و طوفان، زوبعهٔ گویند. جوهری این مطلب را بیان کرده است.

**[ترجمه]

«۵»

سن، المحاسن عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الصَّلْتِ عَنْ أَبِی هُدَیَّهَ (۶) عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَانَ ذَاتَ یَوْمٍ جَالِساً عَلَی بَابِ الدَّارِ وَ مَعَهُ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام إِذْ أَقْبَلَ شَیْخٌ فَسَلَّمَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ انْصَرَفَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِعَلِیٍّ علیه السلام أَ تَعْرِفُ الشَّیْخَ فَقَالَ عَلِیٌّ علیه السلام مَا أَعْرِفُهُ فَقَالَ صلی الله علیه و آله هَذَا إِبْلِیسُ فَقَالَ عَلِیٌّ علیه السلام لَوْ عَلِمْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ لَضَرَبْتُهُ ضَرْبَهً بِالسَّیْفِ فَخَلَّصْتُ أُمَّتَکَ مِنْهُ قَالَ فَانْصَرَفَ إِبْلِیسُ إِلَی عَلِیٍّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ ظَلَمْتَنِی یَا أَبَا الْحَسَنِ أَ مَا سَمِعْتَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ یَقُولُ وَ شارِکْهُمْ فِی الْأَمْوالِ وَ الْأَوْلادِ (۷) فَوَ اللَّهِ مَا شَرِکْتُ أَحَداً أَحَبَّکَ فِی أُمِّهِ (۸).

**[ترجمه]محاسن: از انس بن مالك روایت شده كه گوید: روزی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم همراه با علی بن ابی طالب علیه السلام بر در خانه نشسته بود كه پیرمری آمد و بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم سلام كرد و رفت. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به علی علیه السلام فرمود: آیا آن شیخ را می‌شناسی؟ علی علیه السلام فرمود: او را نمی‌شناسم. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: این ابلیس است. علی علیه السلام فرمود: یا رسول الله اگر می‌دانستم با شمیشر ضربه‌ای بر او می‌زدم و امتت را از دست او خلاص می گردانیدم. گوید: ابلیس به نزد علی علیه السلام رفت و به او گفت: ای ابا الحسن به من ظلم كردی آیا نشنیدی كه خداوند عزّ و جلّ می‌فرماید: «وَشَارِكْهُمْ فِي الأَمْوَالِ وَالأَوْلادِ» - . اسراء / ۶۴ - {و با آنان در اموال و اولاد شركت كن.} سوگند به خدا من با كسی كه از زمان تولدش تو را دوست داشته، شریك نشده‌ام. - . محاسن : ۳۳۲ -

**[ترجمه]

«۶»

ع، علل الشرائع الْحُسَیْنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ فُرَاتِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ مُعْتَمِرٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلِیٍّ الرَّمْلِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُوسَی عَنْ یَعْقُوبَ بْنِ إِسْحَاقَ الْمَرْوَزِیِّ عَنْ عُمَرَ (۹) بْنِ مَنْصُورٍ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ أَبَانٍ عَنْ یَحْیَی بْنِ أَبِی کَثِیرٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی هَارُونَ الْعَبْدِیِ

ص: ۸۸

۱- فی المصدر: زهاء ثمانین ألفا.

۲- فی المصدر: ثم آمنوا و صاروا اخوانا و زال الخلاف بینهم.

۳- عرفطه خ ل.

۴- عیون المعجزات: ۳۶- ۳۹.

۵- و المراد بها فی الحدیث هو المعنی الثانی.

۶- هکذا فی النسخه، و لعله بالباء الموحده، و الحدیث مرسل جدا، لان روایه ابن الصلت الراوی عن الإمام الجواد علیه السلام من أنس بن مالک بواسطه واحده غریبه جدا.

۷- الإسراء: ۶۴.

۸- المحاسن: ۳۳۲، و فيه: ما شاركت.

۹- فی المصدر: عمرو بن منصور.

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: كُنَّا بِمِنًى مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذْ بَصَرْنَا بِرَجُلٍ سَاجِدٍ وَ رَاكِعٍ وَ مُتَضَرِّعٍ فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَحْسَنَ صَلَاتَهُ فَقَالَ صلی الله علیه و آله هُوَ الَّذِی أَخْرَجَ أَبَاكُمْ مِنَ الْجَنَّهِ فَمَضَی إِلَيْهِ عَلِيٌّ علیه السلام غَيْرَ مُكْتَرِثٍ (۱) فَهَزَّهُ هَزَّةً أَدْخَلَ أَضْلَاعَهُ الْيُمْنَی فِی الْيُسْرَی وَ الْيُسْرَی فِی الْيُمْنَی ثُمَّ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَقَالَ لَنْ تَقْدِرَ عَلَی ذَلِكَ إِلَی أَجَلٍ مَعْلُومٍ مِنْ عِنْدِ رَبِّی مَا لَكَ تُرِيدُ قَتْلِی فَوَ اللَّهِ مَا أَبْغَضَكَ أَحَدٌ إِلَّا سَبَقَتْ نُطْفَتِی إِلَی رَحِمِ أُمِّهِ قَبْلَ نُطْفَهِ أَبِيهِ وَ لَقَدْ شَارَكْتُ مُبْغِضِيكَ فِی الْأَمْوَالِ وَ الْأَوْلَادِ وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فِی مُحْكَمِ كِتَابِهِ وَ شارِكْهُمْ فِی الْأَمْوالِ وَ الْأَوْلادِ الْخَبَرَ (۲).

**[ترجمه]ص: ۸۸

علل الشرایع: جابر بن عبدالله انصاری گوید: ما در معیّت رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله در منی بودیم، مردی را دیدیم که سجود و رکوع می کند و تضرّع دارد، عرض کردیم: ای رسول خدا چقدر نیکو نماز می خواند! حضرت فرمود: این مرد همان است که پدر شما را از بهشت اخراج نمود، علی علیه السّلام بدون پروا به طرفش رفته پس او را تکان داد به طوری که دنده های راستش در چپ و دنده های چپش در راست او فرو رفت، سپس حضرت به او فرمود: اگر خدا بخواهد تو را خواهم کُشت. شیطان گفت: تا زمان معهود که پروردگارم معیّن نموده تو بر این کار قادر نیستی، چرا مرا می خواهی بکشی به خدا سوگند احدی تو را دشمن ندارد مگر آن که نطفه من زودتر از نطفه پدرش در رحم مادرش قرار گرفته است و من در اموال و اولاد دشمنان تو شرکت دارم چنانچه خداوند عزّ و جلّ در کتاب محکمش می فرماید: «وَشَارِكْهُمْ فِی الأَمْوَالِ وَالأَوْلادِ» - . اسراء / ۶۴ - {و با آنان در اموال و اولاد شرکت کن.}

**[ترجمه]

«۷»

ب، قرب الإسناد مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ أَبِی جَمِيلَهَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِ سُلَيْمَانَ هَبْ لِی مُلْكاً لا يَنْبَغِی لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِی إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ (۳) قُلْتُ فَأُعْطِیَ الَّذِی دَعَا بِهِ قَالَ نَعَمْ وَ لَمْ يُعْطَ بَعْدَهُ إِنْسَانٌ مَا أُعْطِیَ نَبِيَّ اللَّهِ مِنْ غَلَبَهِ الشَّيْطَانِ فَخَنَقَهُ إِلَی إِبْطِهِ (۴) حَتَّی أَصَابَ لِسَانُهُ (۵) يَدَ رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَوْ لَا مَا دَعَا بِهِ سُلَيْمَانُ علیه السلام لَأَرَيْتُكُمُوهُ (۶).

**[ترجمه]قرب الاسناد: ابو جمیلهٔ از امام صادق علیه السلام در باره این فرموده خداوند «وَهَبْ لِی مُلْكًا لَّا يَنبَغِی لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِی إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ» - . ص / ۳۵ - {و مُلکی به من ارزانی دار که هیچ کس را پس از من سزاوار نباشد، در حقیقت، تویی که خود بسیار بخشنده ای.} روایت کرده که گفتم: آیا چیزی که برای آن دعا نمود به او داده شد؟ فرمود: آری، و آنچه به پیامبر خدا داده شده به انسانی پیش از او داده نشد. آن حضرت شیطان را مغلوب کرده و به زیر بغلش کشانید تا جایی که زبانش به دست رسول خدا برخورد کرد. و رسول خدا فرمود: اگر به خاطر دعایی که سلیمان نبی کرد، نبود او (شیطان) را به شما نشان می‌دادم. - . قرب الاسناد : ۸۱ -

**[ترجمه]

فس، تفسیر القمی وَ إِذْ صَرَفْنا إِلَيْكَ نَفَراً مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ إِلَى قَوْلِهِ فَلَمَّا قُضِيَ أَيْ فَرَغَ وَلَّوْا إِلى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ إِلَى قَوْلِهِ أُولئِكَ فِي ضَلالٍ مُبِينٍ فَهَذَا كُلُّهُ حِكَايَةٌ عَنِ الْجِنِّ وَ كَانَ سَبَبُ نُزُولِ هَذِهِ الْآيَةِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله خَرَجَ مِنْ مَكَّةَ إِلَى سُوقِ عُكَاظٍ وَ مَعَهُ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ يَدْعُو النَّاسَ إِلَى الْإِسْلَامِ فَلَمْ يُجِبْهُ أَحَدٌ وَ لَمْ يَجِدْ (۷) مَنْ يَقْبَلُهُ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى مَكَّةَ فَلَمَّا بَلَغَ مَوْضِعاً يُقَالُ لَهُ وَادِي مَجَنَّةَ تَهَجَّدَ بِالْقُرْآنِ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ فَمَرَّ بِهِ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَلَمَّا سَمِعُوا قِرَاءَةَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله اسْتَمَعُوا لَهُ فَلَمَّا سَمِعُوا قِرَاءَتَهُ قَالَ

ص: ۸۹

۱- اکترث للامر: بالی به. و لا یکترث له: لا یعبأ به و لا یبالیه.

۲- علل الشرائع: ۵۸ و ۵۹. و الآیه فی الاسراء: ۶۵.

۳- ص: ۳۵.

۴- ساریه خ ل. أقول: و فی المصدر: سوابطه.

۵- بلسانه خ ل.

۶- قرب الإسناد: ۸۱.

۷- و لم یجد أحدا خ ل.

بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ أَنْصِتُوا يَعْنِی اسْكُتُوا فَلَمَّا قُضِیَ أَیْ فَرَغَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنَ الْقِرَاءَهِ وَلَّوْا إِلی قَوْمِهِمْ مُنْذِرِینَ قالُوا یا قَوْمَنا إِنَّا سَمِعْنا كِتاباً أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسی مُصَدِّقاً لِما بَیْنَ یَدَیْهِ یَهْدِی إِلَی الْحَقِّ وَ إِلی طَرِیقٍ مُسْتَقِیمٍ یا قَوْمَنا أَجِیبُوا داعِیَ اللَّهِ وَ آمِنُوا بِهِ إِلَی قَوْلِهِ أُولئِكَ فِی ضَلالٍ مُبِینٍ فَجَاءُوا إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَسْلَمُوا وَ آمَنُوا وَ عَلَّمَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله شَرَائِعَ الْإِسْلَامِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ (۱) عَلَی نَبِیِّهِ قُلْ أُوحِیَ إِلَیَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ السُّورَهَ كُلَّهَا فَحَكَی اللَّهُ قَوْلَهُمْ وَ وَلَّی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلَیْهِمْ مِنْهُمْ وَ كَانُوا یَعُودُونَ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی كُلِّ وَقْتٍ فَأَمَرَ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ أَنْ یُعَلِّمَهُمْ وَ یُفَقِّهَهُمْ فَمِنْهُمْ مُؤْمِنُونَ وَ كَافِرُونَ وَ نَاصِبُونَ وَ یَهُودُ وَ نَصَارَی وَ مَجُوسٌ وَ هُمْ وُلْدُ الْجَانِّ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: خداونـد در آیـات زیر به بیان حکایت های در باره جنیان می پردازد: «وإِذْ صَرَفْنَا إِلَیكَ نَفَرًا مِّنَ الجِنِّ یَسْتَمِعُونَ القُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالوا أَنصِتُوا فَلَمَّا قُضِیَ» یعنی فارغ شد. تا این فرموده: «أُولئِكَ فِی ضَلال مُّبِینٍ» سبب نزول این آیـات این است که رسول خـدا صـلی الله علیه و آله و سـلم به همراه زیـد بن حـارثه از مکه به بـازار عکاظ رفت تا مردم را به اسـلام دعوت کنـد. اما هیـچ کس به او پاسـخ مثبت نداد. آن حضـرت به سوی مکه بازگشت. زمانی که به مکانی به نام وادی مجنه رسـید، شب هنگـام شـروع به خوانـدن قرآن کرد. در این هنگـام گروهی از جنیـان از آن جا عبور می کردنـد. زمانی که صدای قرآن خواندن رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را شنیدند،

ص: ۸۹

گروهی از آنها به گروهی دیگر می گفتنـد: «أَنصِتُوا» یعنی سـکوت کنید. «فَلَمَّا قُضِیَ» یعنی رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سلم از قرائت قرآن فارغ شـد. «ولوا إلی قَومِهِم مُّنـذِرِینَ * قَالوا یَا قَومَنَا إِنَّا سَمِعْنَا کِتَابًا أُنزِل مِن بَعْدِ مُوسَی مُصَدِّقًا لمَا بَیْنَ یَدَیْهِ یَهْدِی إِلی الحَقِّ وإِلی طَرِیقٍ مُّسْتَقِیمٍ * یَا قَومَنَا أَجِیبُوا دَاعِیَ اللهِ وآمِنُوا بِهِ» تـا این فرموده: « أُولئِكَ فِی ضَلال مُّبِینٍ» آنهـا به محضـر پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم آمدند و ایمان آوردند. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نیز شریعت اسلام را به آنها آموخت. پس از آن، خداونـد سوره جن را به طور کامـل بر رسول خـدا نازل کرد. خداونـد در آن سوره، سـخنان آنها، قبول ولایـت رسول خـدا صـلی الله علیه و آله و سـلم توسط آنها و آمـدن پیاپی ایشان نزد آن حضـرت را ذکر فرموده است. رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سلم نیز به امیر المؤمنین علیه السلام دستور داد تا به آنها احکام اسلام را یاد دهد. گروهی از آنها مؤمن، گروهی کافر و برخی ناصبی هسـتند. همچنین در میان آنها یهودی، مسیحی و مجوسی نیز یافت می شود. همه آنها از نسل جانّ هستند. - . تفسیر قمی : ۶۲۳ - ۶۲۴ -

**[ترجمه]

«۹»

قب، المناقب لابن شـهرآشوب ابْنُ جُبَیْرٍ قَالَ: تَوَجَّهَ النَّبِیُّ صـلی الله علیه و آله تِلْقَاءَ مَكَّهَ وَ قَامَ بِنَخْلَهَ فِی جَوْفِ اللَّیْلِ یُصَلِّی فَمَرَّ بِهِ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَوَجَدُوهُ یُصَلِّی صَلَاهَ الْغَدَاهِ وَ یَتْلُو الْقُرْآنَ فَاسْتَمَعُوا إِلَیْهِ وَ قَالَ آخَرُونَ أُمِرَ رَسُولُ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله أَنْ یُنْذِرَ الْجِنَّ فَصَرَفَ اللَّهُ إِلَیْهِ نَفَراً مِنَ الْجِنِّ مِنْ نَیْنَوَی قَوْلُهُ وَ إِذْ صَرَفْنا إِلَیْكَ نَفَراً مِنَ الْجِنِّ وَ كَانَ بَاتَ فِی وَادِی الْجِنِّ وَ هُوَ عَلَی مِیلٍ مِنَ الْمَدِینَهِ فَقَالَ علیه السلام إِنِّی أُمِرْتُ أَنْ أَقْرَأَ عَلَی الْجِنِّ اللَّیْلَهَ فَأَیُّكُمْ یَتَّبِعُنِی فَاتَّبَعَهُ ابْنُ مَسْعُودٍ وَ سَاقَ الْحَدِیثَ مِثْلَ مَا رَوَاهُ

الطَّبْرِسِيُّ.

وَ رُوِيَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُمْ كَانُوا سَبْعَةَ نَفَرٍ مِنْ جِنِّ نَصِيبِينَ فَجَعَلَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ وَ قَالَ زِرُّ بْنُ حُبَيْشٍ كَانُوا سَبْعَةً مِنْهُمْ زَوْبَعَةُ وَ قَالَ غَيْرُهُ وَ هُمْ مسار وَ يسار وَ بشار وَ الأزد وَ خميع (۳).

**[ترجمه]مناقب: ابن جبير گويد: پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم به سوى مكه رهسپار شد و در دلِ شب در كنار نخلى ايستاد و نماز گزارد. گروهى از جنيان بر آن حضرت گذر كردند و ديدند كه او نماز صبح به پا مى‌دارد و قرآن تلاوت مى‌كند. پس به آن حضرت گوش فرا دادند. ديگران گفته‌اند: به رسول خدا صلى الله عليه و آله و سلم امر شده كه جنيان را انذار دهد. پس خداوند گروهى از جنيان نينوى را به سوى او فرستاد.

و در باره اين فرموده خداوند: «وإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الجِنِّ» و ايشان در وادى جنّ كه در يك مايلى مدينه بود شب را سپرى كرد و فرمود: من امر شده‌ام كه امشب براى جنيان قرآن قرائت كنم، كدام يك از شما به دنبال من مى‌آيد. ابن مسعود او را دنبال نموده و بر منوال طبرسى حديث را روايت كرده است.

از ابن عباس روايت شده كه آنان هفت نفر از جنيان نصيبين بودند كه پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم آنان را به عنوان فرستاده به سوى قومشان فرستاد. زر بن جيش گويد: آنان هفت نفر بودند كه زوبعة از جمله آنان بود و ديگران گفته‌اند: آنان مسار و يسار و بشار و ازد و خميع بودند. - . مناقب آل ابى طالب ۱ : ۴۴ -

**[ترجمه]

«۱۰»

قب، المناقب لابن شهرآشوب لَمَّا سَارَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله إِلَى وَادِي حُنَيْنٍ لِلْحَرْبِ إِذَا بِالطَّلَائِعِ قَدْ رَجَعَتْ وَ الْأَعْلَامُ وَ الْأَلْوِيَةُ قَدْ وَقَفَتْ فَقَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله يَا قَوْمِ مَا الْخَبَرَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ حَيَّةٌ عَظِيمَةٌ قَدْ سَدَّتْ عَلَيْنَا الطَّرِيقَ كَأَنَّهَا جَبَلٌ عَظِيمٌ لَا يُمْكِنُنَا مِنَ الْمَسِيرِ فَسَارَ

ص: ۹۰

۱- فى المصدر: فجاءوا إلى رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله يطلبون شرائع الإسلام، فأنزل اللّه اه.

۲- تفسير القمّىّ: ۶۲۳ و ۶۲۴.

۳- مناقب آل أبى طالب ۱: ۴۴.

النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله حَتَّى أَشْرَفَ عَلَيْهَا فَرَفَعَتْ رَأْسَهَا وَ نَادَتِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ طَاحِ بْنِ إِبْلِيسَ مُؤْمِنٌ بِكَ قَدْ سِرْتُ إِلَيْكَ فِي عَشَرَةِ آلَافٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي حَتَّى أُعِينَكَ عَلَى حَرْبِ الْقَوْمِ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله انْعَزِلْ عَنَّا وَ سِرْ بِأَهْلِكَ عَنْ أَيْمَانِنَا فَفَعَلَ ذَلِكَ وَ سَارَ الْمُسْلِمُونَ (١).

أَقُولُ سَيَأْتِي فِي بَابِ عَمَلِ النَّيْرُوزِ عَنِ الْمُعَلَّى بْنِ خُنَيْسٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام أَنَّ يَوْمَ النَّيْرُوزِ هُوَ الْيَوْمُ الَّذِي وَجَّهَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَلِيّاً عليه السلام إِلَى وَادِي الْجِنِّ فَأَخَذَ عَلَيْهِمُ الْعُهُودَ وَ الْمَوَاثِيقَ.

و سيأتی أكثر أخبار هذا الباب فی باب استيلاء أمير المؤمنين صلوات الله عليه على الجن و الشياطين.

**[ترجمه]مناقب: هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم برای جنگ به وادی حنین رفت ناگاهان پیش‌قراولان لشکر بازگشتند و پرچم‌ها و علم‌ها از حرکت بازایستاده شدند. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به آنان فرمود: ای مردم چه خبر است؟ گفتند: ای رسول خدا ماری بزرگ سدّ راه ما شد گویی کوهی بزرگ بود و ما نمی‌توانستیم به حرکت ادامه دهیم.

ص: ۹۰

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به راه افتاد تا بر آن مار مشرف شد. مار سرش را بلند کرد و ندا سر داد: سلام بر تو ای رسول خدا، من هیثم بن طاح بن ابلیس هستم که به تو ایمان آوردم و همراه با ده هزار تن از اهل بیتم به سوی تو آمده‌ام تا تو را در جنگ با این قوم یاری دهم. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: از ما فاصله بگیر و با خانواده‌ات از سمت راست ما حرکت کن. او این کار را انجام داد و مسلمانان پیروز شدند. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۸۸ -

می‌گویم: در ادامه در باب نوروز روایتی از معلی بن خنیس از امام صادق علیه السلام خواهد آمد که روز نوروز، روزی بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم علی علیه السلام را به وادی جن روانه کرد و او از آنان عهد و پیمان گرفت. و بیشتر روایت‌های این باب را در باب تسلط امیرالمؤمنین بر جن و شیاطین بیان خواهیم کرد.

**[ترجمه]

باب ۱۰ آخر و هو من الأول فی الهواتف من الجن و غيرهم بنبوته ص

الأخبار

«۱»

قب، المناقب لابن شهرآشوب فی حديث مازن بن العصفور الطائی أنه لما نحر عتيره (٢) سمع من صنمه.

بعث نبی من مضر*** فدع نحيتا من حجر

ثم نحر يوما آخر عتيره (٣) أخرى فسمع منه:

هذا نبی مرسل*** جاء بخیر منزل

أبو عبیس قال سمعت قریش فی اللیل هاتفا علی أبی قبیس یقول شعرا:

إذا أسلم السعدان یصبح بمکه*** محمد لا یخشی خلاف المخالف

فلما أصبحوا قال أبو سفیان من السعدان سعد بکر (۴) و سعد تمیم ثم سمع فی اللیله الثانیه

۱- مناقب آل أبی طالب ۱: ۸۸ ط النجف.

۲- العتیره: شاه کان العرب یذبحونها لآلهتهم فی شهر رجب.

۳- بحیره خ ل.

۴- فی المصدر: من السعدان؟ قیل: سعد بکر و سعد تمیم.

أيا سعد سعد الأوس كن أنت ناصرا***و يا سعد سعد الخزرجين غطارف

أجيبا إلى داعى الهدى و تمنيا***على الله فى الفردوس خير زخارف

فلما أصبحوا قال أبو سفيان هو سعد بن معاذ و سعد بن عباده.

قال تميم الداری أدرکنی اللیل فی بعض طرقات الشام فلما أخذت مضجعی قلت أنا اللیله فی جوار هذا الوادی فإذا مناد یقول عذ بالله فإن الجن لا تجیر أحدا علی الله قد بعث نبی الأمیین رسول الله و قد صلینا خلفه بالحجون و ذهب کید الشیاطین و رمیت بالشهب فانطلق إلی محمد رسول رب العالمین.

سعید بن جبیر قال قال سواد بن قارب نمت علی جبل من جبال السراه فأتانی آت و ضربنی برجله و قال قم یا سواد بن قارب أتاک رسول من لوی بن غالب فلما استویت أدبر و هو یقول:

عجبت للجن و أرجاسها***و رحلها العیس بأحلاسها(۱)

تهوی إلی مکه تبغی الهدی***(۲) ما صالحوها مثل أنجاسها

فعدت فنمت فضربنی برجله فقال مثل الأول فأدبر قائلا:

عجبت للجن و تطلابها***(۳) و رحلها العیس بأقتابها(۴)

تهوی إلی مکه تبغی الهدی***ما صادقوها مثل کذابها

فعدت فنمت فضربنی برجله فقال مثل الأول فلما استویت أدبر و هو یقول:

عجبت للجن و أشرارها*** و رحلها العیس بأکوارها. (۵)

تهوی إلی مکه تبغی الهدی***ما مؤمنوها مثل کفارها

قال فرکبت ناقتی و أتیت مکه عند النبی و أنشدته:

۱- العیس: کرام الإبل. و أیضا الإبل البیض یخالط بیاضها سواد خفیف. و الاحلاس جمع الحلس: کل ما یوضع علی ظهر الدابّه تحت السرج أو الرحل.

۲- أی تطلبه.

۳- و طلابها خ ل

۴- الاقتاب جمع القتب: الرحل

۵- الاكوار جمع الكور: رحل البعير أو الرحل بأداته.

أتانی جن قبل هدء و رقده***و لم یک فیما قد أتانا بکاذب

ثلاث لیال قوله کل لیله***أتاک رسول من لوی بن غالب

فأشهد أن الله لا رب غیره*** و أنک مأمون علی کل غائب

-و کان لبنی عذره صنم یقال له حمام فلما بعث النبی صلی الله علیه و آله سمع من جوفه یقول یا بنی هند بن حزام ظهر الحق و أودی (۱) الحمام و دفع الشرک الإسلام ثم نادی بعد أیام لطارق یقول یا طارق یا طارق بعث النبی الصادق جاء بوحی ناطق صدع صادع بتهامه لناصریه السلامه و لخاذلیه الندامه هذا الوداع منی إلی یوم القیامه ثم وقع الصنم لوجهه فتکسر.

قال زید بن ربیعه فأتیت النبی صلی الله علیه و آله فأخبرته بذلک فقال کلام الجن المؤمنین فدعانا إلی الإسلام.

و سمع صوت الجن بمکه لیله خرج النبی صلی الله علیه و آله:

جزی الله رب الناس خیر جزائه***رسولا أتی فی خیمتی أم معبد

فیا لقصی ما زوی الله عنکم***به من فعال لا یجازی بسودد

فأجابه حسان فی قوله:

لقد خاب قوم زال عنهم نبیهم***و قد سر من یسری إلیه و یغتدی(۲)

نبی یری ما لا یری الناس حوله***و یتلو کتاب الله فی کل مشهد

و إن قال فی یوم مقاله غائب***فتصدیقها فی ضحوه العید أوغد

و هتف من جبال مکه یوم بدر:

أذل الحنیفیون بدرا بوقعه***سینقض منها ملک کسری و قیصرا

أصاب رجالا من لوی و جردت***حرائر یضربن الحرائر حسرا

۱- أودی: هلک.

۲- سری إلیه: سار إلیه لیلا. اغتدی علیه: أتاه غدوه.

ألا ويح من أمسى عدو محمد*** لقد ضاق خزيا فی الحياه و خسرا

و أصبح فی هافی (۱) العجاجه معفرا***تناوله الطير الجياع و تنقرا

فعلموا الواقعه و ظهر الخبر من الغد.

و دخل العباس بن مرداس السلمی علی وثن يقال له الضمير فكنس ما حوله و مسحه و قبله فإذا صائح يصيح يا عباس بن مرداس:

قل للقبائل من سليم كلها***هلك الضمير و فاز أهل المسجد

هلك الضمير و كان يعبد مره***قبل الكتاب إلی النبی محمد

إن الذی جا بالنبوه (۲) و الهدی*** بعد ابن مريم من قريش مهتد

فخرج فی ثلاثمائه راكب من قومه إلی النبی صلی الله عليه و آله فلما رآه النبی صلی الله عليه و آله تبسم ثم قال يا عباس بن مرداس كيف كان إسلامک فقص عليه القصه فقال صلی الله عليه و آله صدقت و سر بذلک صلی الله عليه و آله.

و فی حديث سيار الغسانی لما قال له عمر أ كاهن أنت فقال قد هدی الله بالإسلام كل جاهل و دفع بالحق كل باطل و أقام بالقرآن كل مائل القصه فأخذت ظبيه بذی العسف فإذا بهاتف:

يا أيها الركب السراع الأربعه*** خلوا سبيل الظبيه المروعه

فخليتها فلما جن الليل فإذا أنا بهاتف يقول:

خذها و لا تعجل و خذها عن ثقه***فإن شر السير سير الحقحقه

هذا نبی فائز من حققه

و قال عمرو بن جبله الكلبی عترنا عتيره لعمره اسم صنم فسمعنا من جوفه مخاطب سادنه عصام (۳) يا عصام يا عصام جاء الإسلام و ذهبت الأصنام و حقنت

۱- هامی خ ل.

۲- فی المصدر: جاء النبوّه.

۳- فی المصدر: يخاطب سادنه. أقول: السادن الخادم و الحاجب.

الـدماء و وصـلت الأرحـام ففزعت من ذلـك ثم عترنـا أخرى فسـمعنا يقول لرجـل اسـمه بكر يا بكر بن جبل جاء النبى المرسـل يصدقه المطعمون فى المحل أرباب يثرب ذات النخل و يكذبه أهل نجد و تهامه و أهل فلج و اليمامه.

فأتيا إلى النبى و أسلما و أنشد عمرو:

أجبت رسول الله إذ جاء بالهدى***فأصبحت بعد الحمد لله أوحدا

تكلم شيطان من جوف هبل بهذه الأبيات:

قاتل الله رهط كعب بن فهر***ما أضل العقول و الأحلاما

جاءنا تائه (۱) يعيب علينا***دين آبائنا الحماه الكراما

فسـجدوا كلهم و تنقصوا النبى صـلى الله عليه و آله و قال هلموا غدا فسـمع أيضا فحزن النبى صـلى الله عليه و آله من ذلك فأتاه جنى مؤمن و قال يا رسول الله أنا قتلت مسعر الشيطان المتكلم فى الأوثان فأحضر المجمع لأجيبه فلما اجتمعوا و دخل النبى صلى الله عليه و آله خرت الأصنام على وجوهها فنصبوها و قالوا تكلم فقال:

أنا الذى سمانى المطهرا***أنا قتلت ذا الفخور (۲) مسعرا.

إذا طغى لما طغى و استكبرا***و أنكر الحق و رام المنكرا:

بشتمه نبينا المطهرا*** قد أنزل الله عليه السورا.

من بعد موسى فاتبعنا الأثرا

فقالوا إن محمدا يخادع اللات(۳) كما خادعنا.

تاريخ الطبرى أنه روى الزهرى فى حديث جبير بن مطعم عن أبيه قال كنا جلوسا قبل أن يبعث رسول الله بشـهر نحرنا جزورا فإذا صائح يصيح من جوف الصنم

۱- التائه: المتكبر و الضال.

۲- فى المصدر: ذا الفجور.

۳- هكذا فى الكتاب ومصدره ، ولعله مصحف هبل ، أو أن الجنى دخل جوف اللات.

اسمعوا العجب ذهب استراق الوحی و یرمی بالشهب لنبی بمکه اسمه محمد مهاجرته إلی یثرب.

الطبری فی حدیث ابن إسحاق و الزهری عن عبد الله بن کعب مولی عثمان أنه قال عمر لقد کنا فی الجاهلیه نعبد الأصنام و نعلق الأوثان حتی أکرمنا الله بالإسلام (۱) فقال الأعرابی لقد کنت کاهنا فی الجاهلیه قال فأخبرنا ما أعجب ما جاءک به صاحبک قال جاءنی قبل الإسلام جاء فقال أ لم تر إلی الجن أبالسها و إیاسها من دینها و لحاقها بالقلاص و أحلاسها (۲) فقال عمر إنی و الله لعند وثن من أوثان الجاهلیه فی معشر من قریش قد ذبح له رجل من العرب عجلا فنحن ننظر قسمه لیقسم لنا منه إذ سمعت من جوف العجل صوتا ما سمعت صوتا قط أنفذ منه و ذلک قبل الإسلام بشهر أو سنه یقول یا آل ذریح أمر نجیح رجل فصیح یقول لا إله إلا الله.

و منه حدیث الخثعمی و حدیث سعد بن عباده و حدیث سعد بن عمرو الهذلی (۳).

و فی حدیث خزیم بن فاتک الأسدی أنه وجد إبله بأبرق العزل القصه فسمع هاتفا:

هذا رسول الله ذو الخیرات*** جاء بیاسین و حامیمات

فقلت من أنت قال أنا مالک بن مالک بعثنی رسول الله إلی حی نجد قلت لو کان لی من یکفینی إبلی لأتیته فآمنت به فقال أنا فعلوت بعیرا منها و قصدت المدینه و الناس فی صلاه الجمعه فقلت فی نفسی لا أدخل حتی ینقضی صلاتهم فأنا أنیخ راحلتی إذ خرج إلی رجل قال یقول لک رسول الله ادخل فدخلت فلما رآنی قال ما فعل الشیخ الذی ضمن لک أن یؤدی إبلک إلی أهلک قلت لا علم لی به قال إنه أداها سالمین (۴) قلت أشهد أن لا إله إلا الله و أنک رسول الله (۵).

۱- فی المصدر: و نعنق الاوثان.

۲- القلاص جمع القلوص: الشابه من الإبل أو الباقیه علی السیر. و الاحلاس جمع الحلس: کل ما یوضع علی ظهر الدابّه تحت السرج أو الرحل.

۳- مناقب آل أبی طالب ۱: ۷۶- ۷۹.

۴- فی المصدر: أداها سالمه.

۵- مناقب آل أبی طالب ۱: ۸۹.

**[ترجمه]مناقب: در حدیث مازن بن عصفور طائی آمده است هنگامی که عتیره‌ای - . عتیرة: گوسفندی بود که عرب‌ها در ماه رجب برای الهه‌های خود ذبح می‌کردند. - قربانی کرد از بُت شنید که اینگونه سرود:

پیامبری از مضر مبعوث شده است، پس بُت کوچکی را که با سنگ ساخته‌ای رها کن.

سپس روز دیگری عتیره دیگری قربانی کرد و این شعر را از بُت شنید:

این پیامبر مرسل است که خیر و برکتی نازل شده را با خود آورده است.

ابو عبیس گوید: قریش شب‌هنگامی صدایی را بر ابو قبیس شنید که این شعر را می‌سرود:

هنگامی که دو سعد اسلام آوردند، محمد به بامداد در می‌آید در حالی که از مخالفت مخالفان باکی ندارد.

چون صبح کردند ابوسفیان گفت: دو سعد، سعد بکر و سعد تمیم است؟ سپس در شب دوم این اشعار را شنید:

ص: ۹۱

ای سعد، سعد اوس، تو یاور باش، و ای سعد، سعد خزرجی‌ها که سخاوتمند و بزرگوارید.

دعوت شخصی را که به هدایت دعوت می‌کند پاسخ گویید و از خداوند بهترین زینت‌ها را در بهشت آرزو کنید.

هنگامی که صبح کردند ابوسفیان گفت: آن دو، سعد بن معاذ و سعد بن عبادة هستند.

تمیم داری گوید: در یکی از راه‌های شام بودم که شب فرا رسید و چون خواستم به خواب بروم گفتم: امشب من در پناه این وادی هستم که به ناگاه شخصی ندا سر داد: به خداوند پناه ببر، زیرا جنّیان کسی را در مقابل خداوند پناه نمی‌دهند. پیامبر امّی رسول خدا مبعوث شد و ما در کوه حجون پشت سر او نماز خواندیم و نیرنگ شیاطین را از بین برد و با شهاب‌هایی طرد شدند، پس به سوی محمد فرستاده پرودگار جهانیان رهسپار شو.

سعبد بن جبیر گفت: سواد بن قارب گوید: بر روی یکی از کوه‌های سراۀ خوابیدم که شخصی به نزدم آمد و ضربه‌ای به پایم زد و گفت: ای سواد بن قارب برخیز، فرستاده‌ای از لویّ بن غالب نزد تو آمده است. هنگامی که برخاستم دیدم که او پشت کرده در حالی که این شعر را می‌سرود:

از جنّ و پلیدهای آن‌ها، و باروبنه آن‌ها که شترانی سفید با پالان‌هایی است، در شگفتم.

مشتاق مکه شده و طالب هدایت هستند، جن‌های صالح همچون جن‌های پلید و نجس نیستند.

من دو باره خوابیدم، او به پایم زد و همان شعر را تکرار کرد و در حالی که پشت کرده بود می‌گفت:

از جنیان و خواسته‌هایشان و باروبنه آن‌ها که بر روی شترانی سفید است در شگفتم.

مشتاق مکه شده و طالب هدایت هستند، جن‌های راست‌گو مثل جنّ‌های دروغ‌گو نیستند.

باز دو باره خوابیدم پس به پایم زد همان عبارات را بازگو کرد و چون برخاستم دیدم که پشت کرده در حالی که اینگونه می‌سرود:

از جنّیان و شرورهای آن‌ها، و از باروبنه آن‌ها که بر روی شترانی سفید است در شگفتم.

مشتاق مکه شده و طالب هدایت هستند، جنّ‌های مؤمن بسان جنّ‌های کافر نیستند.

گوید: سوار بر شترم شدم و در مکه به نزد پیامبر آمدم و این اشعار را برای آن حضرت سرودم:

ص: ۹۲

پیش از اینکه آرام بگیرم و بخوابم جنّی نزد من آمد و در بیان آن چیزی که برای ما آورد، دروغ‌گو نبود.

سه شب، در هر شب او می‌گفت: فرستاده‌ای از جانب لویّ بن غالب نزد تو آمده است.

پس گواهی بده که هیچ معبودی جز خداوند یکتا نیست و همانا تو برای هر شخص غائبی امین هستی.

بنی عذرهٔ بُتی به نام «حمام» داشتند. هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم مبعوث شد از داخل آن صدایی شنیده شد که می‌گفت:

ای فرزندان هند بن حزام، حقّ آشکار گشت و «حمام» نابود شد و اسلام، شرک را زدود. و پس از چند روز طارق را ندا کرد و می‌گفت:

ای طارق ای طارق، پیامبر راست‌گفتار مبعوث شد، وحی ناطقی را آورد، شخصی در تهامهٔ برای یاورانش فریاد سلامتی سر داد و برای خوارکنندگانش، ندامت و پشیمانی فریاد کشید، این بدرود من است تا روز قیامت است. سپس آن بُت با صورت بر زمین افتاد و شکسته شد.

زید بن ربیعه گوید: نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمدم و آن جریان را برای ایشان بازگو کردم. فرمود: سخن جنیانِ ایمان‌دار است. پس ما را به اسلام دعوت فرمود.

و در مکّه در شبی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بیرون رفت صدای جنیان شنیده شد که می‌گفتند:

خداوند که پروردگار مردم است جزای خیر به فرستاده‌ای بدهد که وارد دو خیمه امّ معبد شد.

ای قوم قصی بن کلاب، کارهای که خداوند از شما دریغ کرد، با سروری جزا داده نمی‌شود.

حسّان بن ثابت اینگونه او را جواب داد:

یقینا! قومی که پیامبرشان از میان آن رفت، ناامید شدند و کسانی که پیامبر در شب و روز به نزدشان آمد، شادمان گشتند.

پیامبری است که چیزهایی می‌بیند که مردم در اطراف او نمی‌بینند، و در هر مجتمعی کتاب خداوند را تلاوت می‌کند.

و اگر روزی گفته‌ای از غیبیات بر زبان آورد، تصدیق آن در نیم‌روز عید یا فردای آن روز به وقع می‌پیوندد.

در روز بدر از کوه‌های مکه صدایی بلند شد که می‌گفت:

حنیفی‌ها در معرکه‌ای ماه را ذلیل کردند که در نتیجه آن پادشاهی ایران و روم از بین خواهد رفت.

مردانی از قوم لویّ را کُشت و افسوس بر دلِ زنان آزاده یضر بن حرائر نهاد.

ص: ۹۳

بدانید وای بر کسی که دشمن محمد شود که یقیناً در دنیا خوار و ذلیل و زیانمند می‌شود.

و در میان گرد و غبار بر خاک مالیده می‌شود و پرندگان گرسنه او را می‌خورند و بر او نوک می‌زنند.

آنان واقعه را به درستی یافتند و آن خبر در آینده آشکار گردید.

عباس بن مرداس سلمی بر بُتی که «الضمیر» نام داشت وارد شد. او اطراف بُت را جارو کرد و آن را مسح کرد و بوسید که به ناگاه شخصی فریاد زد: ای عباس بن مرداس؛

به همه قبائل سلیم بگو: «الضمیر» هلاک شد و اهل مسجد پیروز شدند.

«الضمیر» هلاک شد و پیش از اینکه کتاب قرآن به سوی محمد پیامبر نازل شود، در برهه‌ای پرستش می‌شد.

همانا کسی که نبوّت و هدایت را پس از پسر مریم آورده است، از قریش است و او هدایت‌گر است.

پس او به همراه سیصد سوارکار از قومش به سوی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم رهسپار شد. هنگامی که پیامبر او را دید لبخندی زد و فرمود: ای عباس بن مرداس، اسلام آوردن تو چگونه انفاق افتاد؟ او داستان را برای آن حضرت بازگو کرد. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: راست گفتی. و از این اتفاق خرسند و شادمان گشت.

در روایت سیار غسانی آمده است که: هنگامی که عمر به او گفت: آیا تو کاهن هستی؟ گفت: خداوند با اسلام هر جاهلی را

هـدایت کرد، و با حقّ هر باطلی را زدود و با قرآن هر کج رونده‌ای را راست کرد. داسـتان: پس آهویی در ذی العسف گرفت که ناگاه این صدا بیرون آمد:

ای چهار سواری که سریع می‌روید، آهوی ترسو را رها کنید.

پس آهو را رها کردم و چون شب تاریک شد، صدایی شنیدم که می گفت:

آن را بگیر و شتاب نکن و با اطمینان آن را بگیر، چرا که بدترین نوع راه رفتن، تند راه رفتن است.

این پیامبری است که هر کس او را تصدیق کند، رستگار است.

عمرو بن جبلـهٔ کلبی گوید: عتیره‌ای را برای بُتی به نام «عمرهٔ» قربانی کردیم. پس از داخل آن صدایی شـنیدیم که شخصـی به نام عصام که خدمتکار و نگهبانش بود را مخاطب قرار داد و گفت: ای عصام ای عصام اسلام آمد، و بُت‌ها برچیده شدند و از ریختن

ص: ۹۴

خون‌هـا جلوگیری شـد و صـله رحم برقرار شـد. من از این اتفـاق به ترس و دلهره افتـادم. سـپس عتیره دیگری قربانی کردیم و شندیم که به شخصی به نام بکر می گفت:

ای بکر بن جبل، پیامبر مرسل آمـد، کسانی که در خشـکسالی اطعام می کننـد او را تصـدیق می کننـد، کسانی که اربابان یثرب بوده و نخل‌هایی دارند، و اهل نجد و تهامه و اهل فلج و یمامه او را تکذیب کردند.

آن دو نفر نزد پیامبر آمدند و اسلام آوردند و عمرو این شعر را سرود:

رسول خـدا را اجابت نمودم آنسان که برنامه هـدایت را آورد، و حمـد و سـپاس برای خداونـد، پس از اسـلام آوردنم بی‌همتا شدم.

شیطانی از داخل بُت هُبل این اشعار را بر زبان آورد:

خداوند طایفه کعب بن فهر را نابود کند، چقدر خردها و عقل‌ها را گمراه ساختند.

شخصی متکبر و گمراه نزد ما آمد و به خاطر دین اجداد نجیب‌زاده و بزرگوارمان بر ما عیب گرفت.

همه آن‌ها سجده بردند و از شأن پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم کاستند. و گفت: فردا بشتابید و آن را نیز شنید. پس پیامبر از این ماجرا انـدوهگین شـد. یکی از جنیان مؤمن نزد آن حضـرت آمد و گفت: ای رسول خدا من «مسـعر» شـیطانی که از داخل بت‌ها سـخن می گفت کُشتم، پس اجتماعی برپا کن تا او را جواب دهم. هنگامی که مردم گرد آمدند و پیامبر صلی الله علیه و

آله و سلم وارد شد، بت‌ها از روی بر زمین افتادند. مردم بت‌ها را راست کردند و گفتند: سخن بگو. بُت گفت:

من کسی هستم که مرا مطهّر نامیده است، من «مسعر» مغرور و متکبر را کُشتم.

آنسان که سرکشی کرده و تکبر ورزید و حقّ را انکار کرد و در پی امور ناپسند برآمد،

با دشنام دادن پیامبر مطهّر، پیامبری که خداوند سوره‌هایی را بر وی نازل فرمود،

پس از موسی، و ما او را تبعیت نمودیم.

پس گفتند: محمد بُت لات را فریب می‌دهد همانگونه که ما را فریب داده است.

تاریخ طبری: زهری در حدیث جبیر بن مطعم از پدرش روایت کرده است که گفت: یک ماه پیش از آنکه رسول خدا مبعوث شود، ما گردهم آمده و حیواناتی را قربانی کردیم که به ناگاه شخصی از میان بُت فریاد برآورد:

ص: ۹۵

این امر شگفت را بشنوید، استراق وحی به پایان رسید، و با شهاب‌ها طرد شدند، به خاطر پیامبری در مکّه، نام او محمد است و به یثرب مهاجرت می‌کند.

طبری در حدیث اسحاق، و زهری از عبدالله بن کعب خدمتکار عثمان روایت کرده که عمر گفت: ما در زمان جاهلیت بت‌ها را پرستش می‌کردیم و بر کیش بت‌پرستی بودیم تا اینکه خداوند با اسلام ما را بزرگ و گرامی داشت. شخصی بادیه نشین گفت: من در زمان جاهلیت کاهن بودم. گفت: پس ما را با خبر ساز که عجیب ترین چیزی که همراهِ جنّیِ تو برایت آورد چه بود؟ گفت: پیش از اسلام شخصی نزد من آمد و گفت: آیا به جنیان و ابلیس‌های آنان نمی‌نگری، و در ناامید شدن آن‌ها از دینشان و پیوستنشان به شتران جوان و بار و بنه آن‌ها دقت نمی‌کنی؟ عمر گفت: سوگند به خدا من در میان گروهی از قریش در نزد یکی از بت‌های زمان جاهلیت بودم که مردی عرب گوسفندی را برای آن قربانی کرده بود. ما به او نگاه می‌کردیم تا برای ما گوشت قربانی را تقسیم کند که به ناگاه از داخل گوسفند صدایی شنیدم که هرگز صدایی رساتر از آن نشنیده بودم - و این ماجرا یک ماه یا یک سال پیش از ظهور اسلام بود - آن صدا می‌گفت: ای آل ذریح، امری موفق در راه است، مردی فصیح می‌آید که می‌گوید: لا اله الا الله.

از جمله این روایت‌ها، حدیث خثعمی و حدیث سعد بن عبادهٔ و خدیث سعد بن عمرو هذلی است. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۷۶ - ۷۹ -

در حدیث خزیم بن فاتک اسدی آمده است که او شترش را در ابرق العزل دید و بقیه داستان، پس صدایی شنید که می‌گفت:

این رسول خدا است که صاحب خیر و برکت فراوان است، و یاسین و حم‌ها را آورده است.

گفتم: تو کیستی؟ گفت: من مالک بن مالک هستم، رسول خدا مرا به سوی قبیله نجد فرستاده است. گفتم: اگر کسی را داشتم که از شترم مراقبت می‌کرد نزد او می‌رفتم و به او ایمان می‌آوردم. گفت: من این کار را بر عهده می‌گیرم، پس بر شتری سوار شدم و به سمت مدینه رفتم. هنگامی که به آنجا رسیدم مردم در نماز جمعه بودند. با خودم گفتم: وارد نمی‌شوم تا اینکه نمازشان را به پایان ببرند. و من شترم را می‌خواباندم که مردی به سوی من آمد و گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می‌فرماید: داخل شو. پس من داخل شدم و هنگامی که مرا دید فرمود: آن شیخی که وعده کرده بود شترت را به نزد خانواده‌ات برساند، چه کار کرد؟ گفتم: از او خبر ندارم. فرمود: او شتران را سالم به خانواده‌ات رساند. گفتم: گواهی می‌دهم هیچ معبودی جز خدای یکتا نیست و تو فرستاده خداوند هستی.

ص: ۹۶

**[ترجمه]

بیان

العتیره شاه کانوا یذبحونها فی رجب لآلهتهم و الغطریف السید و الحجون بفتح الحاء جبل بمکه و هی مقبره و یقال رحلت البعیر أی شددت علی ظهره الرحل و هفا الشی ء فی الهواء إذا ذهب و العجاجه الغبار.

و قال الجزری فی حدیث سلمان شر السیر الحقحقه هو المتعب من السیر و قیل هو أن تحمل الدابه علی ما لا تطیقه و الفلج موضع بین بصره و ضریه.

**[ترجمه]«العتیرة» گوسفندی بود که در ماه رجب برای الهه‌هایشان ذبح می‌کردند. «الغطریف» به معنای سرور و بزرگ است. «الحجون» با فتحه خاء کوهی در مکه است که گورستان بود. و گفته می‌شود: رحلت البعیر، یعنی باروبنه را بر پشت شتر بستم. و «هفا الشیء فی الهواء» هرگاه چیزی به هوا برود. «العجاجة» به معنای غبار است.

جزری گوید: در حدیث سلمان آمده است: شرّ السیر الحقحقة، نوعی راه رفتن خسته کننده است. و گفته شده: این است که بر چهارپا باری سنگین‌تر از آنچه توان دارد بگذاری. و «الفلج» مکانی ما بین بصره و ضریّة است.

**[ترجمه]

«۲»

أَقُولُ رَوَی فِی الْمُنْتَقَی، بِإِسْنَادِهِ عَنْ یَعْقُوبَ بْنِ زَیْدِ بْنِ طَلْحَهَ أَنَّ رَجُلًا مَرَّ عَلَی مَجْلِسٍ بِالْمَدِینَهِ فِیهِ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَنَظَرَ إِلَیْهِ عُمَرُ فَقَالَ أَ کَاهِنٌ هُوَ فَقَالَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ هُدِیَ بِالْإِسْلَامِ کُلُّ جَاهِلٍ وَ دُفِعَ بِالْحَقِّ کُلُّ بَاطِلٍ وَ أُقِیمَ بِالْقُرْآنِ کُلُّ مَائِلٍ وَ أُغْنِیَ بِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله کُلُّ عَائِلٍ فَقَالَ عُمَرُ مَتَی عَهْدُکَ بِهَا یَعْنِی صَاحِبَتَهُ قَالَ قُبَیْلَ الْإِسْلَامِ أَتَتْنِی فَصَرَخَتْ یَا سَلَامُ یَا سَلَامُ الْحَقُّ الْمُبِینُ وَ الْخَیْرُ الدَّائِمُ غَیْرُ حِلْمِ النَّائِمِ اللَّهُ أَکْبَرُ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ أَنَا أُحَدِّثُکَ بِمِثْلِ هَذَا وَ اللَّهِ إِنَّا لَنَسِیرُ فِی بَادِیَهٍ

مَلْسَاءَ لَا يُسْمَعُ فِيهَا إِلَّا الصَّدَى (١) إِذْ نَظَرْنَا فَإِذَا رَاكِبٌ مُقْبِلٌ أَسْرَعُ مِنَ الْفَرَسِ حَتَّى كَانَ مِنَّا عَلَى قَدْرِ مَا يُسْمِعُنَا صَوْتَهُ فَقَالَ يَا أَحْمَدُ يَا أَحْمَدُ اللَّهُ أَعْلَى وَ أَمْجَدُ أَتَاكَ مَا وَعَدَكَ مِنَ الْخَيْرِ يَا أَحْمَدُ ثُمَّ ضَرَبَ رَاحِلَتَهُ حَتَّى أَتَى مِنْ وَرَائِنَا فَقَالَ عُمَرُ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا بِالْإِسْلَامِ وَ أَكْرَمَنَا بِهِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ أَنَا أُحَدِّثُكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمِثْلِ هَذَا وَ أَعْجَبَ قَالَ عُمَرُ حَدِّثْ قَالَ انْطَلَقْتُ أَنَا وَ صَاحِبَانِ لِي نُرِيدُ الشَّامَ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِقَفْرَةٍ مِنَ الْأَرْضِ نَزَلْنَا بِهَا فَبَيْنَا نَحْنُ كَذَلِكَ إِذْ لَحِقَنَا رَاكِبٌ فَكُنَّا أَرْبَعَةً قَدْ أَصَابَنَا سَغَبٌ (٢) شَدِيدٌ فَالْتَفَتُّ فَإِذَا أَنَا بِظَبْيَةٍ عَضْبَاءَ تَرْتَعُ قَرِيباً مِنَّا فَوَثَبْتُ إِلَيْهَا فَقَالَ الرَّجُلُ الَّذِي لَحِقَنَا خَلِّ سَبِيلَهَا لَا أَبَا لَكَ وَ اللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُهَا وَ نَحْنُ نَسْلُكُ هَذَا الطَّرِيقَ وَ نَحْنُ عَشَرَةٌ أَوْ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ فَيُخْطَفُ (٣) بَعْضُنَا فَمَا هُوَ إِلَّا أَنْ كَانَ هَذِهِ الظَّبْيَةُ فَمَا يُهَيِّجُهَا أَحَدٌ فَأَبَيْتُ وَ قُلْتُ لِعُمَرَ وَ اللَّهِ (۴) لَا أُخَلِّيهَا فَارْتَحَلْنَا وَ قَدْ شَدَّدْتُهَا مَعِي حَتَّى إِذَا ذَهَبَ سَدَفٌ

ص: ٩٧

١- الصدى: ما يرده الجبل أو غيره إلى المصوت مثل صوته.

٢- السغب: الجوع.

٣- فی المصدر: فيختطف.

۴- هكذا فی النسخه، و الصحيح لعمر اللّه بلا واو كما فی المصدر.

مِنَ اللَّيْلِ إِذَا هَاتِفٌ يَهْتِفُ بِنَا وَ يَقُولُ:

يَا أَيُّهَا الرَّكْبُ السِّرَاعُ الْأَرْبَعَهْ*** خَلُّوا سَبِيلَ النَّافِرِ الْمُفَزَّعَهْ

خَلُّوا عَنِ الْعَضْبَاءِ فِي الْوَادِي مَعَهْ*** لَا تَذْبَحَنَّ الظَّبْيَهَ الْمُرَوَّعَهْ

فِيهَا لِأَيْتَامٍ صِغَارٍ مَنْفَعَهْ

قَالَ فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهَا ثُمَّ انْطَلَقْنَا حَتَّى أَتَيْنَا الشَّامَ فَقَضَيْنَا حَوَائِجَنَا ثُمَّ أَقْبَلْنَا حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالْمَكَانِ الَّذِي كُنَّا فِيهِ هَتَفَ هَاتِفٌ مِنْ خَلْفِنَا:

إِيَّاكَ لَا تَعْجَلْ وَ خُذْهَا مِنْ ثِقَهْ ***فَإِنَّ شَرَّ السَّيْرِ سَيْرُ الْحَقْحَقَهْ

قَدْ لَاحَ نَجْمٌ وَ أَضَاءَ مَشْرِقَهْ ***يَخْرُجُ مِنْ ظَلْمَاءَ عَسْفٌ مُوبِقَهْ

ذَاكَ رَسُولٌ مُفْلِحٌ مَنْ صَدَّقَهُ*** اللَّهُ أَعْلَى أَمْرَهُ وَ حَقَّقَهْ

(۱).

**[ترجمه]می گویم: در المنتقی با اسناد یعقوب بن زید بن طلحهٔ آمده است که مردی بر مجلسی در مدینه که عمر بن خطاب در آن بود، گذر کرد. عمر به آن مرد نگریست و گفت: آیا او کاهن است؟ گفت: ای امیرالمؤمنین، با اسلام هر جاهلی هدایت شد، و با حقّ هر باطلی دفع شد و هر کج‌روی با قرآن راست شد، و با محمد صلی الله علیه و آله و سلم هر نیازمندی بی‌نیاز شد. عمر گفت: چه چیز از همراه جنی‌ات به یاد داری؟ مقصودش همراهِ جنّی او بود. گفت: اندکی پیش از اسلام نزد من آمد و فریاد برآورد: به به، به به، حقّ آشکار، و برکت پیوسته، که رویای شخص خوابیده نیست، الله اکبر. شخصی از میان قوم گفت: ای امیرالمؤمنین من داستانی مانند آن را برای شما بازگو می کنم، سوگند به خدا، ما در بیابانی خشک که صدایی جز پژواک شنیده نمی‌شد، راه می‌رفتیم که به ناگاه دیدیم سواری سریع‌تر از اسب به سمت ما آمد تا اینکه به اندازه‌ای به ما نزدیک شد که صدای او را می‌شنیدیم و گفت: ای احمد ای احمد، خداوند از همه والاتر و بزرگ‌تر است، ای احمد خیری که به تو وعده داده شد، به تو رسید. سپس بر ستورش زد تا اینکه از پشت ما گذر کرد. عمر گفت: سپاس برای خداوندی که با اسلام ما را هدایت کرد و بدان ما را کرامت بخشید. مردی از انصار گفت: ای امیرالمؤمنین من داستانی عجیب‌تر از آن را برای شما بازگو می کنم. عمر گفت: بازگو کن. گفت: من و دو نفر از همراهانم به سمت شام بیرون رفتیم تا اینکه به بیابانی بی‌آب و علف رسیدم و در آنجا فرود آمدیم. در این اثناء سواری به ما ملحق شد و ما چهار نفر شدیم که گرسنگی شدیدی دامنگیر ما شد. من به اطراف توجه کردم و به ناگاه دیدم که آهوئی گوش بریده در نزدیکی ما می‌چرد. پس به سوی آن جهیدم. مردی که به ما ملحق شده بود گفت: خدا پدرت را بیامرزد او را رها کن. سوگند به خدا در حالی که این راه را می... پیمودیم ما ده نفر یا بیشتر بودیم که آهو را دیدم. و یکی از ما ربوده شد. چیزی جز آهو نبود و کسی آهو را تحریک نکرد و من نپذیرفتم و گفتم: سوگند به خدا آهو را رها نمی کنم. ما به راه افتادیم و من آهو را به خودم بستم

تا اینکه پاسی از شب سپری شد که شخصی بر ما فریاد کشید و گفت:

ای چهار سواری که سریع می‌روید، آهوی رمیده ترسان را رها کنید.

آهوی گوش بریده را در وادی رها کنید، آهویی ترسو را ذبح نکنید.

در این آهو برای کودکان یتیم منافع زیادی است.

گفت: آهو را رها کردم و به راه افتادیم تا اینکه به شام رسیدیم و نیازهایمان را برآورده ساخته و سپس آمدیم تا اینکه به مکانی که در آنجا بودیم رسیدیم و شخصی از پشت سر ما فریاد برآورد:

برحذر باش شتاب نکن و با اطمینان آن را بگیر چرا که بدترین نوع راه رفتن، شتافتن و راه رفتن خسته کننده است.

ستاره‌ای درخشید و مشرق خود را نورانی کرد، این ستاره از تاریکی مرگ‌بار و هلاک کننده بیرون آمد.

آن، فرستاده‌ای است که هر کس او را تصدیق کند رستگار می‌شود و خداوند امر خود را علوّ بخشید و آن را محقق ساخت.

**[ترجمه]

بیان

السدف بالضم الطائفه من اللیل و السدف محرکه سواد اللیل.

**[ترجمه]«السُدف» با ضمه پاسی از شب است و «السدف» با حروف متحرک به معنای سیاهی شب است.

**[ترجمه]

«۳»

ختص، الإختصاص أَبُو مُحَمَّدٍ عَنْ صَبَّاحٍ الْمُزَنِیِّ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ حَصِیرَهَ عَنِ الْأَصْبَغِ بْنِ نُبَاتَهَ قَالَ: كُنَّا مَعَ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام یَوْمَ الْجُمُعَهِ فِی الْمَسْجِدِ بَعْدَ الْعَصْرِ إِذْ أَقْبَلَ رَجُلٌ طُوَالٌ كَأَنَّهُ بَدَوِیٌّ فَسَلَّمَ عَلَیْهِ فَقَالَ لَهُ عَلِیٌّ علیه السلام مَا فَعَلَ جِنِّیُّكَ الَّذِی كَانَ یَأْتِیكَ قَالَ إِنَّهُ لَیَأْتِینِی إِلَی أَنْ وَقَفْتُ بَیْنَ یَدَیْكَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ قَالَ عَلِیٌّ علیه السلام فَحَدِّثِ الْقَوْمَ بِمَا كَانَ مِنْهُ فَجَلَسَ وَ سَمِعْنَا لَهُ فَقَالَ إِنِّی لَرَاقِدٌ بِالْیَمَنِ قَبْلَ أَنْ یَبْعَثَ اللَّهُ نَبِیَّهُ صلی الله علیه و آله فَإِذَا جِنِّیٌّ أَتَانِی نِصْفَ اللَّیْلِ فَرَفَسَنِی (۲) بِرِجْلِهِ وَ قَالَ اجْلِسْ فَجَلَسْتُ ذَعِراً فَقَالَ اسْمَعْ قُلْتُ وَ مَا أَسْمَعُ قَالَ:

عَجِبْتُ لِلْجِنِّ وَ إِبْلَاسِهَا ***وَ رَكْبِهَا الْعِیسَ بِأَحْلَاسِهَا

تَهْوِی إِلَی مَكَّهَ تَبْغِی الْهُدَی*** مَا طَاهِرُ الْجِنِّ كَأَنْجَاسِهَا

فَارْحَلْ إِلَى الصَّفْوَهِ مِنْ هَاشِمٍ*** وَ ارْمِ بِعَيْنَيْکَ إِلَی رَأْسِهَا

قَالَ فَقُلْتُ وَ اللَّهِ لَقَدْ حَدَثَ فِی وُلْدِ هَاشِمٍ شَیْ ءٌ أَوْ يَحْدُثُ وَ مَا أَفْصَحَ (٣) لِی وَ إِنِّی

ص: ٩٨

١- المنتقی فی مولود المصطفی: القسم الثالث: باب فیما کان من زمان نبوّته و مده إقامته بمکّه.

٢- رفسه: ضربه فی صدره.

٣- أی ما بین مراده و لا أوضحه.

لَأَرْجُو أَنْ يُفْصِحَ لِی فَأَرِقْتُ (۱) لَیْلَتِی وَ أَصْبَحْتُ کَئِیباً فَلَمَّا کَانَ مِنَ الْقَابِلَهِ أَتَانِی نِصْفَ اللَّیْلِ وَ أَنَا رَاقِدٌ فَرَفَسَنِی بِرِجْلِهِ وَ قَالَ اجْلِسْ فَجَلَسْتُ ذَعِراً فَقَالَ اسْمَعْ فَقُلْتُ وَ مَا أَسْمَعُ قَالَ:

عَجِبْتُ لِلْجِنِّ وَ أَخْبَارِهَا*** وَ رَکْبِهَا الْعِیسَ بِأَکْوَارِهَا

تَهْوِی إِلَی مَکَّهَ تَبْغِی الْهُدَی*** مَا مُؤْمِنُو الْجِنِّ کَکُفَّارِهَا

فَارْحَلْ إِلَی الصَّفْوَهِ مِنْ هَاشِمٍ*** بَیْنَ رَوَابِیهَا (۲) وَ أَحْجَارِهَا

فَقُلْتُ وَ اللَّهِ لَقَدْ حَدَثَ فِی وُلْدِ هَاشِمٍ أَوْ یَحْدُثُ وَ مَا أَفْصَحَ لِی وَ إِنِّی لَأَرْجُو أَنْ یُفْصِحَ لِی فَأَرِقْتُ لَیْلَتِی وَ أَصْبَحْتُ کَئِیباً فَلَمَّا کَانَ مِنَ الْقَابِلَهِ أَتَانِی نِصْفَ اللَّیْلِ وَ أَنَا رَاقِدٌ فَرَفَسَنِی بِرِجْلِهِ وَ قَالَ اجْلِسْ فَجَلَسْتُ وَ أَنَا ذَعِرٌ فَقَالَ اسْمَعْ قُلْتُ وَ مَا أَسْمَعُ قَالَ:

عَجِبْتُ لِلْجِنِّ وَ أَلْبَابِهَا*** وَ رَکْبِهَا الْعِیسَ بِأَنْیَابِهَا

تَهْوِی إِلَی مَکَّهَ تَبْغِی الْهُدَی*** مَا صَادِقُو الْجِنِّ کَکَذَّابِهَا

فَارْحَلْ إِلَی الصَّفْوَهِ مِنْ هَاشِمٍ*** أَحْمَدَ أَزْهَرَ خَیْرِ أَرْبَابِهَا

قُلْتُ عَدُوَّ اللَّهِ أَفْصَحْتَ فَأَیْنَ هُوَ قَالَ ظَهَرَ بِمَکَّهَ یَدْعُو إِلَی شَهَادَهِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ فَأَصْبَحْتُ وَ رَحَلْتُ نَاقَتِی وَ وَجَّهْتُهَا قِبَلَ مَکَّهَ فَأَوَّلُ مَا دَخَلْتُهَا لَقِیتُ أَبَا سُفْیَانَ وَ کَانَ شَیْخاً ضَالًّا فَسَلَّمْتُ عَلَیْهِ وَ سَأَلْتُهُ عَنِ الْحَیِّ فَقَالَ وَ اللَّهِ إِنَّهُمْ مُخْصِبُونَ إِلَّا أَنَّ یَتِیمَ أَبِی طَالِبٍ قَدْ أَفْسَدَ عَلَیْنَا دِینَنَا قُلْتُ وَ مَا اسْمُهُ قَالَ مُحَمَّدٌ أَحْمَدُ قُلْتُ وَ أَیْنَ هُوَ قَالَ تَزَوَّجَ بِخَدِیجَهَ بِنْتِ خُوَیْلِدٍ فَهُوَ عَلَیْهَا نَازِلٌ فَأَخَذْتُ بِخِطَامِ نَاقَتِی ثُمَّ انْتَهَیْتُ إِلَی بَابِهَا فَعَقَلْتُ نَاقَتِی ثُمَّ ضَرَبْتُ الْبَابَ فَأَجَابَتْنِی مَنْ هَذَا فَقُلْتُ أَنَا أَرَدْتُ مُحَمَّداً فَقَالَتْ اذْهَبْ إِلَی عَمَلِکَ مَا تَذَرُونَ مُحَمَّداً یَأْوِیهِ ظِلُّ بَیْتٍ قَدْ طَرَدْتُمُوهُ وَ هَرَبْتُمُوهُ وَ حَصَّنْتُمُوهُ اذْهَبْ إِلَی عَمَلِکَ قُلْتُ رَحِمَکِ اللَّهُ إِنِّی رَجُلٌ أَقْبَلْتُ مِنَ الْیَمَنِ وَ عَسَی اللَّهُ أَنْ یَکُونَ قَدْ مَنَّ عَلَیَّ بِهِ فَلَا تَحْرِمِینِیَ النَّظَرَ إِلَیْهِ وَ کَانَ صلی الله علیه و آله رَحِیماً فَسَمِعْتُهُ یَقُولُ یَا خَدِیجَهُ افْتَحِی الْبَابَ

۱- أرق: ذهب عنه النوم فی اللیل.

۲- الروابی جمع الرابیه: ما ارتفع من الأرض.

فَفَتَحَتْ فَدَخَلْتُ فَرَأَيْتُ النُّورَ فِي وَجْهِهِ سَاطِعاً نُورٌ فِي نُورٍ ثُمَّ دُرْتُ خَلْفَهُ فَإِذَا أَنَا بِخَاتَمِ النُّبُوَّةِ مَعْجُونٌ عَلَى كَتِفِهِ الْأَيْمَنِ فَقَبَّلْتُهُ ثُمَّ قُمْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ وَ أَنْشَأْتُ أَقُولُ:

أَتَانِي نَجِيٌّ (۱) بَعْدَ هَدْءٍ وَ رَقْدَهٍ*** وَ لَمْ يَکُ فِيمَا قَدْ تَلَوْتُ (۲) بِکَاذِبٍ

ثَلَاثَ لَيَالٍ قَوْلُهُ کُلَّ لَيْلَهٍ*** أَتَاکَ رَسُولٌ مِنْ لُوَيِّ بْنِ غَالِبٍ

فَشَمَّرْتُ عَنْ ذَيْلِي الْإِزَارَ وَ وَسَّطَتْ ***بِيَ الذِّعْلِبُ (۳) الْوَجْنَاءُ بَيْنَ السَّبَاسِبِ

فَمُرْنَا بِمَا يَأْتِيکَ يَا خَيْرَ قَادِرٍ*** (۴) وَ إِنْ کَانَ فِيمَا جَاءَ شَيْبُ الذَّوَائِبِ

وَ أَشْهَدُ أَنَّ اللَّهَ لَا شَيْ ءَ غَيْرُهُ*** وَ أَنَّکَ مَأْمُونٌ عَلَى کُلِّ غَائِبٍ

وَ أَنَّکَ أَدْنَى الْمُرْسَلِينَ وَسِيلَهً*** إِلَى اللَّهِ يَا ابْنَ الْأَکْرَمِينَ الْأَطَايِبِ

وَ کُنْ لِي شَفِيعاً يَوْمَ لَا ذُو شَفَاعَهٍ*** إِلَى اللَّهِ يُغْنِي (۵) عَنْ سَوَادِ بْنِ قَارِبٍ

وَ کَانَ اسْمُ الرَّجُلِ سَوَادَ بْنَ (۶) قَارِبٍ فَرُحْتُ (۷) وَ اللَّهِ مُؤْمِناً بِهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ خَرَجَ إِلَى صِفِّينَ فَاسْتُشْهِدَ مَعَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام (۸).

**[ترجمه]اختصاص: اصبغ بن نباته گوید: روز جمعه در مسجد پس از نماز عصر همراه امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام بودیم که مردی بلند قد آمد گویا بیابان نشینی بود. آن مرد بر آن حضرت سلام کرد و علی علیه السلام فرمود: آن جنّی‌ای که نزد تو آمد چه کرد؟ گفت: او به نزد من می‌آید تا اینکه من در مقابل شما ایستادم ای امیرالمؤمنین. علی علیه السلام فرمود: از ماجرای او برای این مردم بازگو کن. او نشست و ما به او گوش سپردیم. پس گفت: پیش از اینکه خداوند پیامبرش محمد صلی الله علیه و آله و سلم را مبعوث کند، من در یمن خوابیده بودم که در نیمه‌های شب یک جنّ نزد من آمد و با پایش ضربه‌ای به سینه من زد و گفت: بنشین. من با ترس و هراس نشستم. گفت: گوش فرا بده. گفتم: چه چیز بشنوم؟ گفت:

از جنیان و ابلیس‌های آنان و ستوران آن‌ها که شتران سفیدی هستند که پارچه زین و پالان دارند در شگفتم.

مشتاق مکه شده و طالب هدایت هستند، جنیان پاک همچون جنیان ناپاک نیستند.

پس به سوی فرزند پاک و خالص هاشم کوچ کن و چشمانت را به سوی رئیس و سرور این قبیله بینداز.

گوید: گفتم: سوگند به خدا در میان فرزندان هاشم چیزی رخ داده است یا رخ می‌دهد و برای من آشکار نشد و امید دارم

برایم آشکار گردد. آن شب را بیدار ماندم و اندوهگین شدم. چون شب بعد فرا رسید نیمه‌های شب در حال خواب به نزد من آمد و با پایش ضربه‌ای به سینه‌ام زد و گفت: بنشین، من با ترس و هراس نشستم و گفتم: چه چیزی بشنوم؟ گفت:

از جنیان و اخبار مربوط به آنان و از شتران سفید و پالان‌های آنان در شگفتم.

مشتاق مکه شده و طالب هدایت هستند، جنیان مؤمن با جنیان کافر برابر نیستند.

پس از میان تپه‌ها و سنگ‌ها به سوی فرزند پاک و خالص هاشم کوچ کن.

پس گفتم: سوگند به خدا در میان فرزندان هاشم اتفاقی رخ داده یا رخ می‌دهد و برای من آشکار نکرد و من امید داشتم که برایم آشکار می‌نمود. آن شب را بیدار ماندم و اندوهگین شدم. چون شب بعد فرا رسید در حال خواب نیمه‌های شب به سراغم آمد و با پا ضربه‌ای به سینه من زد و گفت: بنشین. من با ترس و هراس نشستم. گفت: بشنو. گفتم: چه چیز بشنوم؟ گفت:

از جنّ و خردهایشان و از ستورانشان که شتران سفید دارای دندان هستند، در شگفتم.

مشتاق مکه شده و طالب هدایت‌اند. جنیان صادق با جنیان دروغ‌گو برابر نیستند.

پس به سوی فرزند پاک و خالص هاشم کوچ کن، او پسندیده‌ترین و درخشان‌ترین است و بهترین ارباب بنی هاشم است.

گفتم: ای دشمن خدا، آشکار کردی، پس او کجاست؟ گفت: در مکه ظهور کرد و به گواهی دادن به اینکه هیچ معبودی جز خدای یکتا نیست و اینکه محمد فرستاده خداوند است، دعوت می‌کند. پس من صبح هنگام بار و بنه شترم را بستم و به سوی مکه رهسپار شدم. در ابتدا که وارد مکه شدم با ابوسفیان روبه رو شدم که پیرمردی گمراه بود. بر او سلام کردم و از قبیله وی سوال کردم. گفت: به خدا سوگند آنان در آسایش‌اند جز اینکه یتیم ابوطالب دینشان را تباه کرده است. گفتم: اسم او چیست؟ گفت: محمد، احمد. گفتم: او کجاست؟ گفت: با خدیجه دختر خویلد ازدواج نموده و در نزد اوست. پس افسار شترم را گرفته و به سوی منزل او رفتم و شترم را بستم و در را کوبیدم. خدیجه گفت: کیستی؟ گفتم: من محمد را می‌خواهم. گفت: برو دنبال کارت، محمد را رها نمی‌کنید که در سایه منزلی باشد، شما او را طرد کرده و فراری دادید و او را در تنگنا قرار دادید، برو به دنبال کارت. گفتم: خدا تو را رحم کند، من مردی هستم که از یمن آمده‌ام و امید دارم خداوند به واسطه او بر من منّت نهد. پس مرا از نگاه کردن به او محروم نگردان. و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بسیار مهربان بود.

ص: ۹۹

من از ایشان شنیدم که می‌فرمود: ای خدیجه در را باز کن. او در را باز کرد و من وارد شدم و نوری آشکار و درخشان را در صورتش دیدم، نور در نور بود. سپس به پشت او چرخیدم و به شانه راست خاتم پیامبران تکیه داده و میان دو دست آن حضرت را بوسیدم در حالی که این ابیات را می‌سرودم:

پس از آرامش و خوابی، نجوا کننده‌ای نزد من آمد و من در آنچه بازگو می‌کنم دروغ نمی‌گویم.

سه شب، هر شب او می‌گفت: فرستاده‌ای از لویّ بن غالب نزد تو آمده است.

پس من شلوار از دامن کشیدم (خودم را آماده کردم) و شتری قوی و محکمی مرا به وسط بیابان‌های بی آب و علف کشاند.

ای بهترین توانا به آنچه بر تو نازل شد ایمان آورده و آن را تصدیق نمودیم هر چند به خاطر سختی برخی امور آن، زلف و موی سر سفید گردد.

و گواهی می‌دهم که معبودی غیر از خداوند یکتا نیست و تو امین هر شخص غائب هستی.

و تو در میان پیامبران نزدیک‌ترین واسطه و وسیله هستی ای فرزند گرامی‌ترین و پاک‌ترین افرادم.

و در روزی که هیچ شافعی در پیشگاه خداوند نیست که سواد بن قارب را بی‌نیاز کند، تو شافعم باش.

نام آن مرد سواد بن قارب بود. سوگند به خدا من به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم ایمان آوردم. سپس برای جنگ صفین رهسپار شد و در رکاب امیرالمؤمنین شهید شد. - . اختصاص : نسخه خطی. -

**[ترجمه]

بیان

العیس بالکسر الإبل البیض یخالط بیاضها شی ء من الشقره و الأحلاس جمع حلس و هو کساء یطرح علی ظهر البعیر قوله إلی رأسها الضمیر راجع إلی القبیله و الأکوار جمع الکور بالضم و هو الرحل بأداته و الهدء السکون و الذعلب الناقه القویه و الوجناء الناقه الصلبه و سباسب جمع سبسب (۹) قوله شیب الذوائب أی قبلنا و صدقنا بما یأتیک به الوحی من الله و إن کان فیه أمور شداد تشیب منها الذوائب و رأیت فی بعض الکتب مکان الشعر الأول:

ص: ۱۰۰

۱- نجیی خ ل.

۲- قد بلوت خ ل.

۳- قال الجزریّ فی النهایه: فی حدیث سواد بن مطرف: الذعلب الوجناء، الذعلب و الذعلبه:

۴- یا خیر من مشی خ ل.

۵- سواک بمغن خ ل.

۶- و قد سماه الجزریّ سواد بن مطرف.

۷- فرجعت خ ل.

٨- الاختصاص: مخطوط.

٩- و السبب: القفر و المفازه.

عجبت للجن و تجساسها***و شدها العيس بأحلاسها

تهوى إلى مكه تبغى الهدى***ما خير الجن كأنجاسها

و مكان الثانى:

عجبت للجن و تطلابها***و شدها العيس بأقتابها

إلى قوله:

فارحل إلى الصفوه من هاشم***ليس قداماها كأذنابها

التجساس تفعال من التجسس كالتطلاب من الطلب و القدامى المتقدمون و الأذناب المتأخرون.

و روى فيه عن أبى هريره أن قوما من خثعم كانوا عند صنم لهم جلوسا و كانوا يتحامون إلى أصنامهم فيقال لأبى هريره هل كنت تفعل ذلك فيقول أبو هريره و الله فعلت فأكثرت فالحمد لله الذى أنقذنى بمحمد صلى الله عليه و آله قال أبو هريره فالقوم مجتمعون عند صنمهم إذ سمعوا بهاتف يهتف:

يا أيها الناس ذوى الأجسام*** و مسند و الحكم إلى الأصنام

أ كلكم أوره كالكهام***أ لا ترون ما أرى أمامى

من ساطع يجلو دجى الظلام*** قد لاح للناظر من تهام

قد بدأ للناظر الشئام***ذاك نبى سيد الأنام

من هاشم فى ذروه السنام***مستعلن بالبلد الحرام

جاء يهد الكفر بالإسلام***أكرمه الرحمن من إمام

قال أبو هريره فأمسكوا ساعه حتى حفظوا ذلك ثم تفرقوا فلم تمض بهم ثالثه حتى جاءهم خبر رسول الله صلى الله عليه و آله أنه قد ظهر بمكه.

أقول الأوره الأحمق و يقال كهمته الشدائد أى جبنته عن الإقدام و أكهم بصره كل و رق و رجل كهام كسحاب كليل عيى لا غناء عنده و قوم كهام أيضا و المتكهم المتعرض للشر و الشئام كفعال بالهمز نسبه إلى الشام أى يظهر نوره للشامى كما يظهر للتهامى.

**[ترجمه]«العیس» با کسره عین به معنای شتر سفیدی است که سفیدی آن با بوری آمیخته است. «الاحلاس» جمع حلس به معنای پارچه‌ای است که بر پشت شتر پهن می‌کنند. و سخن او: «الی رأسها» ضمیر در آن به قبیلهٔ برمی‌گردد. «الاکوار» جمع الکور با ضمه کاف به معنای وسایل بار و بنه است. «الهدء» یعنی: آرامش. «الذعلب» شتر تنومند است و «الوجناء» یعنی شتر محکم. «سباسب» جمع سبسب است. سخن او: «شیب الذوائب» یعنی: آنچه از وحی که از جانب خداوند بر تو نازل شد قبول کردیم و تصدیق نمودیم هرچند در آن امور سختی باشد که به خاطر آن زلف و موی سر ما سفید گردد. در برخی کتاب‌ها به جای شعر او این ابیات را دیدم:

ص: ۱۰۰

از جنّیان و جاسوسی بیش‌از حدّ آنان و بار و بنه بستن آنان بر شتران سفید در شگفتم.

مشتاق مکه شده و طالب هدایت‌اند. جنیان خوب با جنیان پلید یکسان نیستند.

و به جای شعر دوم این ابیات را دیده‌ام:

از جن و طلب کردن بیش از حدّ آنان و با رو بنه بستن آنان بر شتران سفید در شگفتم.

تا این سخن:

پس به سوی فرزند پاک و خالص هاشم سفر کن که پیشینیان آنان همچون پسینیان‌شان نیستند.

«التجساس» بر وزن تفعال از «التجسس» است، مانند «التطلاب» که از «الطلب» است. و «القدامی» یعنی پیشینیان و «الاذناب» یعنی پسینیان.

در این کتاب از ابوهریرهٔ روایت شده که قومی از خثعم در مقابل یکی از بت‌هایشان نشسته بودند و از بت‌هایشان درخواست حمایت می‌کردند. - به ابوهریرهٔ گفته شد: آیا تو آن کار را انجام می‌دادی؟ ابوهریرهٔ می‌گفت: به خدا سوگند این کار را بسیار انجام دادم. و حمد و سپاس برای خداوندی که با محمد صلی الله علیه و آله و سلم مرا از این عمل نجات داد - ابوهریرهٔ گفت: مردم در نزد بُت خود نشسته بودند که صدایی شنیدند که می‌گفت:

ای مردم دارای جسم که به بت‌ها تکیه کرده و حکم و قضاوت را نزد بت‌ها می‌برید.

آیا همه شما کودن و بی‌فایده هستید، آیا چیزی را که من در مقابل خویش می‌بینم شما نمی‌بینید؟

درخشانی که تاریکی ظلمت‌ها را زدود و روشن گردانید، که برای شخص بیننده از تهام آشکار گشته است.

و برای کسانی که از شام می‌نگرند آشکار گردیده است، او پیامبری است که سرور مردمان است.

از میان فرزندان هاشم در جایگاه والایی قرار دارد و در سرزمینی که مورد حرمت خداوند است ظهور کرد.

آمد در حالی که با اسلام، کفر را ویران کرد و خداوند رحمن او را پیشوای بزرگ قرار داد.

ابوهریرهٔ گوید: ساعتی درنگ کردند تا آن شعرها راحفظ کردند سپس متفرق شدند. سه روز از آن ماجرا نگذشته بود که اخبار رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به آنان رسید که در مکه ظهور کرده است.

می گویم: «الأورهٔ» به معنای احمق است. گفته می‌شود: «کهمته الشدائد» یعنی سختی‌ها او از دلاوری بازداشت و او را ترسو گردانید. و «أکهم بصره» یعنی چشمش را ضعیف و نازک گردانید. و «رجل کهام» بر وزن سحاب یعنی: شخص ضعیفی که هیچ سود و فایده‌ای در نزدش نیست. و «قوم کهام» و نیز «المتکهم» شخصی است که در معرض شرّ قرار می گیرد. «الشئام» بر وزن فعال با همزه اسم منسوب به شام است، یعنی نور او برای فرد شامی آشکار می گردد همانطور که برای فرد تهامی آشکار می‌شود.

ص: ۱۰۱

**[ترجمه]

«۴»

کَنْزُ الْکَرَاجُکِیِّ، ذَکَرُوا أَنَّهُ کَانَ لِسَعْدِ الْعَشِیرَهِ صَنَمٌ یُقَالُ لَهُ فِرَاضٌ وَ کَانُوا یُعَظِّمُونَهُ وَ کَانَ سَادِنَهُ رَجُلٌ مِنْ بَنِی أَنَسِ اللَّهِ بْنِ سَعْدِ الْعَشِیرَهِ یُقَالُ لَهُ ابْنُ وَقْشَهَ فَحَدَّثَ رَجُلٌ مِنْ بَنِی أَنَسِ اللَّهِ یُقَالُ لَهُ ذُبَابُ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ کَانَ لِابْنِ وَقْشَهَ رَئِیٌّ (۱) مِنَ الْجِنِّ یُخْبِرُهُ بِمَا یَکُونُ فَأَتَاهُ ذَاتَ یَوْمٍ فَأَخْبَرَهُ قَالَ فَنَظَرَ إِلَیَّ وَ قَالَ یَا ذُبَابُ اسْمَعِ الْعَجَبَ الْعُجَابَ بُعِثَ أَحْمَدُ بِالْکِتَابِ یَدْعُو بِمَکَّهَ لَا یُجَابُ قَالَ فَقُلْتُ مَا هَذَا الَّذِی تَقُولُ قَالَ مَا أَدْرِی هَکَذَا قِیلَ لِی فَلَمْ یَکُنْ إِلَّا قَلِیلٌ حَتَّی سَمِعْنَا بِخُرُوجِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَامَ ذُبَابٌ إِلَی الصَّنَمِ فَحَطَمَهُ ثُمَّ أَتَی النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَأَسْلَمَ عَلَی یَدِهِ وَ قَالَ بَعْدَ إِسْلَامِهِ شِعْرٌ:

تَبِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ إِذْ جَاءَ بِالْهُدَی*** وَ خَلَّفْتُ فِرَاضاً بِأَرْضٍ هَوَانٍ

شَدَدْتُ عَلَیْهِ شِدَّهً فَتَرَکْتُهُ ***کَأَنْ لَمْ یَکُنْ وَ الدَّهْرُ ذُو حِدْثَانٍ

وَ لَمَّا رَأَیْتُ اللَّهَ أَظْهَرَ دِینَهُ*** أَجَبْتُ رَسُولَ اللَّهِ حِینَ دَعَانِی

فَمَنْ مُبَلِّغٌ سَعْدِ الْعَشِیرَهِ أَنَّنِی*** شَرَیْتَ الَّذِی یَبْقَی بِآخَرَ فَانِی

قَالَ وَ رُوِیَ أَنَّهُ کَانَ لِبَنِی عُذْرَهَ صَنَمٌ یُقَالُ لَهُ حَمَامٌ وَ کَانُوا یُعَظِّمُونَهُ وَ کَانَ فِی بَنِی هِنْدِ بْنِ حِزَامٍ وَ کَانَ سَادِنَهُ رَجُلٌ مِنْهُمْ یُقَالُ لَهُ طَارِقٌ وَ کَانُوا یَعْتِرُونَ عِنْدَهُ الْعَتَائِرَ قَالَ زِمْلُ بْنُ عَمْرٍو الْعُذْرِیُّ فَلَمَّا ظَهَرَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله سَمِعْنَا مِنْهُ صَوْتاً وَ هُوَ یَقُولُ یَا بَنِی هِنْدِ بْنِ حِزَامٍ ظَهَرَ الْحَقُّ وَ أَوْدَی حَمَامٌ وَ دَفَعَ الشِّرْکَ الْإِسْلَامُ قَالَ فَفَزِعْنَا لِذَلِکَ وَ هَالَنَا فَمَکَثْنَا أَیَّاماً ثُمَّ سَمِعْنَا صَوْتاً آخَرَ وَ هُوَ

يَقُولُ يَا طَارِقُ يَا طَارِقُ بُعِثَ النَّبِيُّ الصَّادِقُ بِوَحْيٍ نَاطِقٍ صُدِعَ صَادِعٌ بِأَرْضِ تِهَامَهَ لِنَاصِرِيهِ السَّلَامَهُ وَ لِخَاذِلِيهِ النَّدَامَهُ هَذَا الْوَدَاعُ مِنِّی إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ ثُمَّ وَقَعَ الصَّنَمُ لِوَجْهِهِ قَالَ زِمْلٌ فَخَرَجْتُ حَتَّی أَتَیْتُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله وَ مَعِی نَفَرٌ مِنْ قَوْمِی فَأَخْبَرْنَاهُ بِمَا سَمِعْنَا فَقَالَ ذَاکَ کَلَامُ مُؤْمِنٍ مِنَ الْجِنِّ ثُمَّ قَالَ یَا مَعْشَرَ الْعَرَبِ إِنِّی رَسُولُ اللَّهِ إِلَی الْأَنَامِ کَافَّهً أَدْعُوهُمْ (٢) إِلَی عِبَادَهِ اللَّهِ وَحْدَهُ وَ إِنِّی رَسُولُهُ

ص: ١٠٢

١- الرئی: الذی یرجع إلی رأیه.

٢- فی المصدر: أدعوکم.

وَ عَبْدُهُ وَ أَنْ تَحُجُّوا الْبَيْتَ وَ تَصُومُوا شَهْراً مِنِ اثْنَیْ عَشَرَ شَهْراً وَ هُوَ شَهْرُ رَمَضَانَ فَمَنْ أَجَابَنِی فَلَهُ الْجَنَّهُ نُزُلًا وَ ثَوَاباً وَ مَنْ عَصَانِی كَانَتْ لَهُ النَّارُ مُنْقَلَباً وَ عِقَاباً قَالَ فَأَسْلَمْنَا وَ عَقَدَ لِی لِوَاءً وَ كَتَبَ لِی كِتَاباً فَقَالَ زِمْلٌ عِنْدَ ذَلِكَ (شِعْرٌ):

إِلَيْكَ رَسُولُ اللَّهِ أَعْمَلْتُ نَصَّهَا*** أُكَلِّفُهَا حَزْناً وَ قَوْزاً مِنَ الرَّمْلِ

لِأَنْصُرُ خَيْرَ النَّاسِ نَصْراً مُؤَزَّراً*** وَ أَعْقَدُ حَبْلًا مِنْ حِبَالِكَ فِی حَبْلِی

وَ أَشْهَدُ أَنَّ اللَّهَ لَا شَیْ ءَ غَيْرُهُ*** أَدِينُ لَهُ مَا أَثْقَلَتْ قَدَمِی نَعْلِی

قَالَ وَ ذَكَرُوا أَنَّ عَمْرَو بْنَ مُرَّهَ كَانَ يُحَدِّثُ فَيَقُولُ خَرَجْتُ حَاجّاً فِی الْجَاهِلِيَّهِ فِی جَمَاعَهٍ مِنْ قَوْمِی فَرَأَيْتُ فِی الْمَنَامِ وَ أَنَا فِی الطَّرِيقِ كَأَنَّ نُوراً قَدْ سَطَعَ مِنَ الْكَعْبَهِ حَتَّى أَضَاءَ إِلَى نَخْلِ يَثْرِبَ وَ جَبَلَیْ جُهَيْنَهَ الْأَشْعَرِ وَ الْأَجْرَدِ وَ سَمِعْتُ فِی النَّوْمِ قَائِلًا يَقُولُ تَقَشَّعَتِ الظَّلْمَاءُ وَ سَطَعَ الضِّيَاءُ وَ بُعِثَ خَاتَمُ الْأَنْبِيَاءِ ثُمَّ أَضَاءَ إِضَاءَهً أُخْرَى حَتَّى نَظَرْتُ إِلَى قُصُورِ الْحِيرَهِ وَ أَبْيَضِ الْمَدَائِنِ وَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ أَقْبَلَ حَقٌّ فَسَطَعَ وَ دَمَغَ بَاطِلٌ فَانْقَمَعَ فَانْتَبَهْتُ فَزِعاً وَ قُلْتُ لِأَصْحَابِی وَ اللَّهِ لَيَحْدُثَنَّ بِمَكَّهَ فِی هَذَا الْحَیِّ مِنْ قُرَيْشٍ حَدَثٌ ثُمَّ أَخْبَرْتُهُمْ بِمَا رَأَيْتُ فَلَمَّا انْصَرَفْنَا إِلَى بِلَادِنَا جَاءَنَا مُخْبِرٌ يُخْبِرُ أَنَّ رَجُلًا مِنْ قُرَيْشٍ يُقَالُ لَهُ أَحْمَدُ قَدْ بُعِثَ وَ كَانَ لَنَا صَنَمٌ فَكُنْتُ أَنَا الَّذِی أَسْدُنُهُ فَشَدَدْتُ عَلَيْهِ فَكَسَرْتُهُ وَ خَرَجْتُ حَتَّى قَدِمْتُ عَلَيْهِ مَكَّهَ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ يَا عَمْرَو بْنَ مُرَّهَ أَنَا النَّبِیُّ الْمُرْسَلُ إِلَى الْعِبَادِ كَافَّهً أَدْعُوهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ وَ آمُرُهُمْ بِحَقْنِ الدِّمَاءِ وَ صِلَهِ الْأَرْحَامِ وَ عِبَادَهِ الرَّحْمَنِ وَ رَفْضِ الْأَوْثَانِ وَ حِجِّ الْبَيْتِ وَ صَوْمِ شَهْرِ رَمَضَانَ فَمَنْ أَجَابَ فَلَهُ الْجَنَّهُ وَ مَنْ عَصَى فَلَهُ النَّارُ فَآمِنْ بِاللَّهِ يَا عَمْرَو بْنَ مُرَّهَ تَأْمَنْ يَوْمَ الْقِيَامَهِ مِنَ النَّارِ فَقُلْتُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ آمَنْتُ بِمَا جِئْتَ بِهِ مِنْ حَلَالٍ وَ حَرَامٍ وَ إِنْ أَرْغَمَ ذَلِكَ كَثِيراً مِنَ الْأَقْوَامِ وَ أَنْشَأْتُ أَقُولُ:

شَهِدْتُ بِأَنَّ اللَّهَ حَقٌّ وَ أَنَّنِی*** لِآلِهَهِ الْأَحْجَارِ أَوَّلُ تَارِكٍ

وَ شَمَّرْتُ عَنْ سَاقِی الْإِزَارَ مُهَاجِراً*** إِلَيْكَ أَجُوبُ (۱) الْوَعْثَ بَعْدَ الدَّكَادِكِ

لِأَصْحَبُ خَيْرَ النَّاسِ نَفْساً وَ وَالِداً*** رَسُولُ مَلِيكِ النَّاسِ فَوْقَ الْحَبَائِكِ

ثُمَّ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ابْعَثْنِی إِلَى قَوْمِی لَعَلَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى أَنْ يَمُنَّ بِی عَلَيْهِمْ

۱- جاب البلاد: قطعها.

كَمَا مَنَّ عَلَيَّ بِكَ فَبَعَثَنِي وَ قَالَ عَلَيْكَ بِالرِّفْقِ وَ الْقَوْلِ السَّدِيدِ وَ لَا تَكُ فَظّاً غَلِيظاً وَ لَا مُسْتَكْبِراً وَ لَا حَسُوداً فَأَتَيْتُ قَوْمِي فَقُلْتُ يَا بَنِي رِفَاعَةَ بَلْ يَا مَعْشَرَ جُهَيْنَةَ (۱) إِنَّ اللَّهَ وَ لَهُ الْحَمْدُ قَدْ جَعَلَكُمْ خِيَارَ مَنْ أَنْتُمْ مِنْهُ وَ بَغَّضَ إِلَيْكُمْ فِي جَاهِلِيَّتِكُمْ مَا حَبَّبَ إِلَى غَيْرِكُمْ مِنَ الْعَرَبِ الَّذِينَ كَانُوا يَجْمَعُونَ بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ وَ يَخْلُفُ الرَّجُلُ مِنْهُمْ عَلَى امْرَأَةِ أَبِيهِ وَ إِغَارَةَ فِي الشَّهْرِ الْحَرَامِ فَأَجِيبُوا هَذَا الَّذِي مِنْ لُوَيٍّ تَنَالُوا شَرَفَ الدُّنْيَا وَ كَرَامَةَ الْآخِرَةِ وَ سَارِعُوا فِي أَمْرِهِ يَكُنْ بِذَلِكَ لَكُمْ عِنْدَهُ فَضِيلَةٌ قَالَ فَأَجَابُونِي إِلَّا رَجُلٌ مِنْهُمْ فَإِنَّهُ قَامَ فَقَالَ يَا عَمْرَو بْنَ مُرَّةَ أَمَرَّ اللَّهُ عَيْشَكَ أَ تَأْمُرُنَا بِرَفْضِ آلِهَتِنَا وَ تَفْرِيقِ جَمَاعَتِنَا وَ مُخَالَفَةِ دِينِ آبَائِنَا وَ مَنْ مَضَى مِنْ أَوَائِلِنَا إِلَى مَا يَدْعُوكَ إِلَيْهِ هَذَا الْمُضَرِيُّ مِنْ تِهَامَةَ لَا وَ لَا حُبّاً وَ لَا كَرَامَةً ثُمَّ أَنْشَأَ يَقُولُ (شِعْرٌ):

إِنَّ ابْنَ مُرَّةَ قَدْ أَتَى بِمَقَالَةٍ*** لَيْسَتْ مَقَالَةَ مَنْ يُرِيدُ صَلَاحاً

إِنِّي لَأَحْسَبُ قَوْلَهُ وَ فَعَالَهُ*** يَوْماً وَ إِنْ طَالَ الزَّمَانُ ذُبَاحاً

يُسَفِّهُ الْأَحْلَامَ (۲) مِمَّنْ قَدْ مَضَى*** مَنْ رَامَ ذَاكَ لَا أَصَابَ فَلَاحاً

فَقَالَ لَهُ عَمْرٌو الْكَذَّابُ مِنِّي وَ مِنْكَ أَمَرَّ اللَّهُ عَيْشَهُ وَ أَبْكَمَ لِسَانَهُ وَ أَكْمَهَ إِنْسَانَهُ (۳) قَالَ عَمْرٌو فَوَ اللَّهِ لَقَدْ عَمِيَ وَ مَا مَاتَ حَتَّى سَقَطَ فُوهُ وَ كَانَ لَا يَقْدِرُ عَلَى الْكَلَامِ وَ لَا يُبْصِرُ شَيْئاً وَ افْتَقَرَ وَ احْتَاجَ (۴).

**[ترجمه]كنزالكراكجى: گفتند قبيله سعد العشيره بتى داشتند به نام «فراص» و آن را بزرگ مى‌داشتند و خدمتكارى داشت از بنى انس اللّه بنام ذباب بن حرث بن سعد العشيره كه او را «ابن وقشه» مى‌خواندند و مردى از بنى انس اللّه به نام ذباب بن حرث بن عمرو گفت: ابن وقشه همزادى از جنيان داشت كه به او از آينده خبر مى‌داد، يک روز نزد او آمد كه گزارش دهد. ذباب گفت: به من نگريست و گفت: شگفت‌ترين سخنان را بشنو كه مبعوث شدن احمد است با كتاب دعوت كند در مكه و پذيرا نباشند. گفتم: اين چه سخن است كه گوئى؟ گفت: خودم هم نمى‌دانم چنين به من گفتند، گويد اندكى نگذشت كه شنيديم پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم در مكه ظهور كرده و ذباب بر سر بت رفت و آن را خرد كرد و نزد پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم آمد و به او گرويد و مسلمان شد و پس از مسلمانى خود سرود:

شعر

پيرو رسول خدا شدم آنگاه كه هدايت را آورد. و پشت سر نهادم فراص را در سرزمين خوارى.

بر او يورش بردم و او را وانهادم، تا گويا در روزگار چنين چيزى نبوده است.

و چون ديدم خدا دينش را آشكار كرده، پذيرا شدم از رسول خدا چون دعوت كرد.

كيست از من به سعد العشيره برساند، كه من خريدم آنچه پاينده است بدان چه نابود شود.

گويد: روايت است كه قبيله بنى عذره، بتى داشتند به نام حمام كه بزرگش مى‌داشتند و در خاندان بنى هند بن حزام بود و خدمتكارش مردى از آنان بود به نام «طارق» كه شترها را نزد او قربانى مى‌كردند. زمل بن عمرو عذرى گفت: چون پيامبر

صلی الله علیه و آله و سلم ظهور کرد از آن بت این آواز را شنیدیم که می‌گفت: ای بنی هند بن حزام حق ظاهر شد و حمام نابود گردید و اسلام شرک و بت پرستی را راند. گوید: از این گفتار در هراس افتادیم و چند روز درنگ کردیم و آواز دیگری شنیدیم که می‌گفت: ای طارق ای طارق مبعوث شد پیامبر صادق به وحی گویا، پیامبر گوینده ای در سرزمین تهامه آمده که برای یاورانش، سلامتی و برای کسانی که او را خوار گردانند پشیمانی است. این بدرود من است با شما تا روز قیامت. و آن بت به رو بر زمین افتاد. زمل گفت: من بیرون شدم تا نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمدم با تنی چند از قوم خود و از آنچه شنیدیم به آن حضرت گزارش دادیم و فرمود: آن گوینده یک جنّ مؤمن بوده وانگه فرمود: ای گروه عرب من فرستاده خدا به سوی همه مردم هستم که آنان را به پرستش خدا می‌خوانم که یکتا است و من هم فرستاده و بنده اویم،

ص: ۱۰۲

و شما را دعوت می‌کنم که به حج خانه خدا بروید و یک ماه از دوازده ماه که ماه رمضان است را روزه بگیرید. و هر که از من پذیرد بهشت دارد که پذیرائی شود و پاداش او باشد و هر کس نافرمانی کند به دوزخ رود که سرانجام و کیفر او است. گوید: ما مسلمان شدیم و آن حضرت برای من پرچمی بست و نامه ای نوشت و زمل در این هنگام سرود:

شعر

به سویت ای رسول اللَّه من شتر بر فراز و نشیب دشت‌های پر از رمل راندم.

تا به خوبی بهترین مردمان را یاری کنم تا که رشته ای از رشته‌هایت را بر رشته ام ببندم.

من گواهم جز خدا معبود دیگر نیست دین من این‌است تا زمانی که ساقم به کفشم فشار آورد.

گفته اند عمرو بن مره بسیار بازگو می‌کرد که: من در دوران جاهلیت با جمعی از قوم خود به حج رفتم و خواب دیدم میان راهم که نوری از خانه کعبه تابید تا نخل‌های یثرب و دو کوه اشعر و اجرد جهینه را روشن کرد و در خواب شنیدم یکی می... گفت: پرده تاریکی درید، و روشنی تابید و خاتم پیامبران در رسید، و آنگاه بار دیگر تابید که در پرتو آن کاخ‌های حیره و سپیدی مدائن را دیدم و شنیدم که می‌گفت: حق آمد و تابان شد و باطل سرنگون و ریشه کن شد، و هراسناک از خواب بیدار شدم و به همراهانم گفتم: به خدا در مکه و در همین طایفه قریش اتفاق تازه ای رخ می‌دهد و آنگاه گزارش خواب خود را بدان‌ها دادم و چون به بلاد خود بازگشتیم شخصی برای ما خبر آورد که مردی از قریش که او را احمد گویند مبعوث شده است. و ما بتی داشتیم که من نگهدار و خدمتکار آن بودم و بر آن شوریدم و آن را شکستم و بیرون شدم تا در مکه آن حضرت را دیدار کردم و به او گزارش دادم و فرمود: ای مرّهٔ، منم پیامبر فرستاده شده بر همه بندگان، آن‌ها را به اسلام دعوت می‌کنم و به حفظ جان و صله خویشان و عبادت خدای رحمان و ترک بت‌های بی‌جان و حج خانه کعبه و روزه ماه رمضان امر می‌کنم و هر که انجام دهد بهشت دارد و هر که نافرمان شد دوزخ. به خدا ایمان آور ای عمرو بن مرّهٔ تا در روز رستاخیز آسوده باشی از دوزخ. من گفتم گواهی می‌دهم که معبودی جز خدای یکتا نیست و توئی رسول خدا، و ایمان دارم بدان چه

از حکم حلال و حرام آوردی و اگر چه مایه زبونی بسیاری از مردمان است و شروع کردم به سرودن و گفتم:

شعر

گواهم به اینکه خدا حق است و من اولین کسی هستم که بت‌های سنگی را ترک می‌کنم.

دامن از ساق بر کشیدم (خودم را آماده کردم) و به سوی تو سفر کردم و هر خاک و سنگی را برای رسیدن به تو کوبیدم.

همراه و یاور بهترین مردمان می‌شوم که بهترین فرد و بهترین پدر است، فرستاده خدا و مالک مردمانی است که بر روی راه... های شنی راه می‌روند.

سپس گفتم: ای رسول خدا مرا نزد قبیله‌ام بفرست چه بسا خداوند تبارک و تعالی به واسطه من بر آن‌ها منت نهد

ص: ۱۰۳

چنانچه به وجود شما بر من منت نهاد. فرمود: بسیار خوب نرمش کن، استوار بگو، سخت دل و ترشروی و متکبر و حسود مباش. من نزد قومم آمدم و گفتم: ای بنی رفاعهٔ و ای مردم جهینه، سپاس خدا را است که شما را بهترین نژاد عرب ساخته و در دوران جاهلیت مبغوض شما کرده آنچه را دلخواه دیگر عرب بوده که دو خواهر را با هم به همسری می‌گرفتند و مردی بر سر زن پدر خود شوهر می‌شد و در ماههای حرام غارت می‌کرد. دعوت این فرد که از طایفه لویّ است را پاسخ گوئید، تا به شرافت دنیا و کرامت آخرت دست‌یابید. شتاب گیرید در کار او تا آنکه نزد او برتری یابید، گوید: همه از من پذیرفتند جز یک مردی که برخاست و گفت: ای عمرو بن مرّهٔ، خدا زندگیت را تلخ سازد آیا ما را وامی‌داری دست از معبودان خود بکشیم و جمع خود را پریشان کنیم و کیش پدران و گذشته ها را وانهیم. از پیشینیان ما چه کسی آنچه را که این مرد مضری نژاد و تهامی او را بدان دعوت کرده، پذیرفته است، نه، نه هرگز خوبی و بزرگواری‌ای در این کار نیست. و آنگاه چنین سرود:

شعر

ابن مرّهٔ گفتاری آورده که سخن و گفتار شخص نیک‌خواه نیست.

من پندارم که گفته و کار او روزی به قتل و کشتار می‌رسد.

پیران و گذشتگان را سفیه می‌خواند و هر کس به دنبال این باشد رستگار نخواهد شد.

عمرو به او گفت: هر کدام از ما که دروغ می‌گوئیم خدا زندگیش را تلخ، و زبانش را لال و چشمش را کور گرداند. عمرو گفت: به خدا کور شد و نمرد تا دهانش بند آمد و نتوانست سخن گوید و چیزی نمی‌دید و بینوا و نیازمند شد. - . کنزالکراجکی : ۹۲ - ۹۴ -

**[ترجمه]

بيان

فی النهایه النص التحریک حتی یستخرج أقصی سیر الناقه و فی القاموس القوز المستدیر من الرمل و الکثیب المشرف و قال الوعث المکان السهل الدهش تغیب فیه الأقدام و الطریق العسر و قال الدکداک من الرمل ما یکبس أو ما التبد منه بالأرض أو هی أرض فیها غلظ و الجمع دکادک و قال الجوهری الحباک و الحبیکه

ص: ۱۰۴

۱- فی المصدر: یا معشر جهینه أنا رسول اللّه إلیکم، أدعوکم إلی الجنه و أحذرکم من النار، یا معشر جهینه إه. أقول: فیه سقط، و الصحیح: أنا رسول اللّه إلیکم.

۲- فی المصدر:

۳- أی عینه.

۴- کنز الکراجکیّ: ۹۲- ۹۴.

الطریقه فی الرمل و نحوه و جمع الحباک الحبک و جمع الحبیکه حبائک و قوله تعالی وَ السَّماءِ ذاتِ الْحُبُکِ (۱) قالوا طرائق النجوم و قال فی النهایه فی حدیث کعب بن مره و شعره إنی لأحسب البیت هکذا جاء فی الروایه و الذباح القتل و هو أیضا نبت یقتل آکله.

**[ترجمه]در النهایهٔ آمده است: «النصّ» این است که شتر را به راه رفتن با تمام سرعت برانگیزی. در قاموس آمده است: «القوز» شن‌های دایره‌ای، و تپه مشرف است. و گوید: «الوعث» مکان هموار و ترسناک که جای پا در آن پنهان می‌شود و نیز به معنای راه دشوار است. و گوید: «الدکداک» شن سخت و سفت است، یا شنی است که بر زمین انباشته شود، یا زمینی است که در آن سفتی و سختی باشد و جمع آن دکادک است. جوهری گوید: «الحباک و الحبیکهٔ»

ص: ۱۰۴

راه در شنزار و مانند آن است. و جمع الحباک «الحبک» و جمع الحبیکهٔ «حبائک» است. و در باره این فرموده خداوند «و السماء ذات الحبک» - . ذاریات / ۷ -

{سوگند به آسمان مشبّک} گویند: مقصود راه ستارگان است. و در النهایهٔ گوید: در حدیث کعب بن مرّهٔ و شعر او گوید: «إنّی لأحسب» ادامه بیت. در روایت بدین صورت آمده است. و «الذباح» به معنای قتل و کشتار است و نیز به معنای گیاهی است که خورنده‌اش را می‌کشد.

**[ترجمه]

باب ۱۱ معجزاته فی إخباره صلی الله علیه و آله بالمغیبات و فیه کثیر مما یتعلق بباب إعجاز القرآن

الأخبار

«۱»

نجم، کتاب النجوم مِنْ کِتَابِ الدَّلَائِلِ تَصْنِیفِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ الْحِمْیَرِیِّ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: طَلَبَ قَوْمٌ مِنْ قُرَیْشٍ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله حَاجَهً فَقَالَ إِنَّکُمْ تُمْطَرُونَ غَداً فَأَصْبَحَتْ (۲) کَأَنَّهَا زُجَاجَهٌ وَ ارْتَفَعَ النَّهَارُ قَالَ فَأَتَاهُ رَجُلٌ عَظِیمٌ عِنْدَ النَّاسِ فَقَالَ مَا کَانَ أَغْنَاکَ عَمَّا تَکَلَّمْتَ بِهِ أَمْسِ مَا رَأَیْنَاکَ هَکَذَا قَطُّ فَارْتَفَعَتْ سَحَابَهٌ مِنْ قِبَلِ الصَّوْرَیْنِ فَاطَّرَدَتِ الْأَوْدِیَهُ وَ جَاءَهُمْ مِنَ الْمَطَرِ مَا جَاءُوا إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالُوا اطْلُبْ إِلَی اللَّهِ أَنْ یَکُفَّهَا عَنَّا فَقَالَ اللَّهُمَّ حَوَالَیْنَا وَ لَا عَلَیْنَا فَارْتَفَعَ السَّحَابُ یَمِیناً وَ شِمَالًا (۳).

**[ترجمه]فرج الهموم: از کتاب دلائل نوشته عبدالله بن جعفر حمیری با اسنادش از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: قومی از قریش به نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمده و از او خواستار برآورده شدن حاجتی شدند. آن حضرت فرمود: فردا بر شما باران نازل می‌شود. پس آسمان همچون شیشه‌ای شد و روز بالا آمد. گوید: مردی از بزرگانشان نزد پیامبر آمد و گفت: آیا چیزی نبوده که تو را بی‌نیاز کند از آنچه دیروز با تو در باره آن صحبت کردم؟ شما را هرگز اینگونه ندیده...

ایم. پس ابری از جانب «صوران» بلند شد و آب‌های دشت‌ها و وادی‌ها جاری شدند و به اندازه باران بارید که به نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آمدند و گفتند: از خداوند بخواه آن را از ما بازدارد. پیامبر فرمود: «پروردگارا باران را بر اطراف ما بباران نه بر ما» پس ابرها به سمت راست و چپ بالا رفتند. - . فرج الهموم : ۲۲۲ -

**[ترجمه]

بیان

قال الفیروزآبادی صوره بالضم موضع من صدر یلملم و صوران قریه بالیمن و موضع بقرب المدینه.

**[ترجمه]فیروزآبادی گوید: «صورة» با ضمه: مکانی در صدر یلملم است و «صوران» روستایی در یمن و مکانی در نزدیکی مکه است.

**[ترجمه]

«۲»

ب، قرب الإسناد الْیَقْطِینِیُّ عَنِ ابْنِ مَیْمُونٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السلام قَالَ: قَالَ أَبِی کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَخَذَ مِنَ الْعَبَّاسِ یَوْمَ بَدْرٍ دَنَانِیرَ کَانَتْ مَعَهُ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ مَا عِنْدِی غَیْرُهَا فَقَالَ فَأَیْنَ الَّذِی اسْتَخْبَیْتَهُ عِنْدَ أُمِّ الْفَضْلِ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ

۱- الذاریات: ۷.

۲- أی السماء.

۳- فرج المهموم: ۲۲۲.

مَا كَانَ مَعَهَا أَحَدٌ حِينَ اسْتَخْبَيْتُهَا (۱).

**[ترجمه]قرب الاسناد: ابن میمون از امام باقر علیه السلام روایت کرده است که فرمود: پدرم فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در روز بدر چند درهمی که عباس داشت از وی گرفت. او گفت: ای رسول خدا، چیزی غیر از آن درهم‌ها ندارم. فرمود:

پس آن درهم‌هایی که در نزد ام فضل پنهان کردی کجاست؟ گفت: گواهی می‌دهم که معبودی جز خدای یکتا نیست و تو فرستاده خداوند هستی،

ص: ۱۰۵

هنگامی که درهم‌ها را نزد او پنهان کردم، کسی همراهش نبود. - . قرب الاسناد : ۱۱ -

**[ترجمه]

«۳»

یر، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ عَنْ مُوسَى بْنِ سَعْدَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ صَبَّاحٍ الْمُزَنِيِّ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ حَصِيرَةَ عَنْ حَبَّةَ الْعُرَنِيِّ قَالَ سَمِعْتُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام يَقُولُ إِنَّ يُوشَعَ بْنَ نُونٍ علیه السلام كَانَ وَصِيَّ مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ علیه السلام وَ كَانَتْ أَلْوَاحُ مُوسَى علیه السلام مِنْ زُمُرُّدٍ أَخْضَرَ فَلَمَّا غَضِبَ مُوسَى علیه السلام أَلْقَى الْأَلْوَاحَ مِنْ يَدِهِ فَمِنْهَا مَا تَكَسَّرَ وَ مِنْهَا مَا بَقِيَ وَ مِنْهَا مَا ارْتَفَعَ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ مُوسَى علیه السلام الْغَضَبُ قَالَ يُوشَعُ بْنُ نُونٍ علیه السلام أَ عِنْدَكَ تِبْيَانُ مَا فِي الْأَلْوَاحِ قَالَ نَعَمْ فَلَمْ يَزَلْ يَتَوَارَثُهَا رَهْطٌ مِنْ بَعْدِ رَهْطٍ حَتَّى وَقَعَتْ فِي أَيْدِي أَرْبَعَةِ رَهْطٍ مِنَ الْيَمَنِ وَ بَعَثَ اللَّهُ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله بِتِهَامَةَ وَ بَلَّغَهُمُ الْخَبَرَ فَقَالُوا مَا يَقُولُ هَذَا النَّبِيُّ قِيلَ يَنْهَى عَنِ الْخَمْرِ وَ الزِّنَا وَ يَأْمُرُ بِمَحَاسِنِ الْأَخْلَاقِ وَ كَرَمِ الْجِوَارِ فَقَالُوا هَذَا أَوْلَى بِمَا فِي أَيْدِينَا مِنَّا فَاتَّفَقُوا أَنْ يَأْتُوهُ فِي شَهْرِ كَذَا وَ كَذَا فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَى جَبْرَئِيلَ ائْتِ النَّبِيَّ فَأَخْبَرَهُ فَأَتَاهُ فَقَالَ إِنَّ فُلَاناً وَ فُلَاناً وَ فُلَاناً وَرِثُوا أَلْوَاحَ مُوسَى علیه السلام وَ هُمْ يَأْتُوكَ فِي شَهْرِ كَذَا وَ كَذَا فِي لَيْلَةِ كَذَا وَ كَذَا فَسَهَرَ لَهُمْ تِلْكَ اللَّيْلَةَ فَجَاءَ الرَّكْبُ فَدَقُّوا عَلَيْهِ الْبَابَ وَ هُمْ يَقُولُونَ يَا مُحَمَّدُ قَالَ نَعَمْ يَا فُلَانَ بْنَ فُلَانٍ وَ يَا فُلَانَ بْنَ فُلَانٍ وَ يَا فُلَانَ بْنَ فُلَانٍ وَ يَا فُلَانَ بْنَ فُلَانٍ أَيْنَ الْكِتَابُ الَّذِي تَوَارَثْتُمُوهُ مِنْ يُوشَعَ بْنِ نُونٍ وَصِيِّ مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ قَالُوا نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ أَنَّكَ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ وَ اللَّهِ مَا عَلِمَ بِهِ أَحَدٌ قَطُّ مُنْذُ وَقَعَ عِنْدَنَا قَبْلَكَ قَالَ فَأَخَذَهُ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله فَإِذَا هُوَ كِتَابٌ بِالْعِبْرَانِيَّةِ دَقِيقٌ (۲) فَدَفَعَهُ إِلَيَّ وَ وَضَعْتُهُ عِنْدَ رَأْسِي فَأَصْبَحْتُ بِالْغَدَاةِ (۳) وَ هُوَ كِتَابٌ بِالْعَرَبِيَّةِ جَلِيلٌ فِيهِ عِلْمُ مَا خَلَقَ اللَّهُ مُنْذُ قَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرْضُ إِلَى أَنْ تَقُومَ السَّاعَةُ فَعَلِمْتُ ذَلِكَ (۴).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: حبّه عرنی گوید: از امیر مؤمنان علی علیه السلام شنیدم که فرمود: یوشع بن نون، وصی موسی بن عمران بود و الواح موسی از زبرجد سبز بود. هنگامی که موسی علیه السلام به خشم آمد، الواح را از دستش بر زمین انداخت و قسمتی از آن خرد شد و قسمتی باقی ماند و قسمتی به آسمان رفت. آن گاه که خشم موسی فرو نشست، به یوشع بن نون گفت: آیا توضیح و تفسیر آن چه در الواح است، نزد تو است؟ گفت: بلی، پس همچنان گروهی پس از گروه دیگر آن را بر

ارث می بردند تا این که به دست سه گروه از یمن افتاد و خدای تبارک و تعالی محمد صلی الله علیه و آله و سلم را در تهامه برانگیخت و این خبر به آنان رسید. آنان گفتند: این پیامبر چه می گوید؟ گفته شد: از شراب و زنا نهی می کند و به اخلاق نیکو و حُسن همسایگی دستور می دهد. گفتند: او به آن چه در دست ما است، از ما شایسته تر است. پس به توافق رسیدند که فلان ماه نزد وی بیایند. خدا بر جبرئیل علیه السلام وحی کرد که نزد پیامبر علیه السلام برود و آن خبر را به وی برساند. جبرئیل نزد او آمد و گفت: فلانی و فلانی و فلانی آن چه را در الواح بود به ارث بردند؛ و الواح موسی علیه السلام و آنان در فلان ماه و در فلان شب نزد تو خواهند آمد. فرمودند: حضرت آن شب را در انتظارشان بود. پس آن کاروان از راه فرا رسید و در خانه‌اش را زدند در حالی که می گفتند: ای محمد! گفت: بلی ای فلان بن فلان و ای فلان بن فلان و ای فلان بن فلان و ای فلان بن فلان. کتابی را که از یوشع فرزند نون، وصی موسی فرزند عمران به ارث برده اید کجا است؟ گفتند: گواهی می دهیم که خدایی جز الله نیست و او یکتا است و هیچ شریکی ندارد و تو رسول خدا هستی. به خدا قسم، از هنگامی که به دست ما افتاد، هیچ کس قبل از تو به آن آگاهی نیافته است. - فرمودند:- پیامبر که سلام و درود خدا بر او باد، آن را گرفت و آن کتابی ظریف به زبان عبرانی بود. آن را به من داد و من آن را زیر سرم قرار دادم. هنگامی که صبح شد، دیدم که کتابی گرانقدر به زبان عربی است و علم آن چه را خدا از هنگام آفرینش آسمان‌ها و زمین تا روز قیامت خلق کرده است در آن وجود دارد. پس آن را دانستم. - . بصائر الدرجات : ۳۹ -

**[ترجمه]

«۴»

ص، قصص الأنبیاء علیهم السلام الصَّدُوقُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَامِدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ إِسْحَاقَ الدَّقَّاقِ عَنْ عُمَرَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ رَاشِدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَرْمَلَةَ

ص: ۱۰۶

۱- قرب الإسناد: ۱۱.

۲- رقیق خ ل.

۳- فی المصدر: و أصبحت بالکتاب.

۴- بصائر الدرجات: ۳۹.

عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِی هُرَيْرَهَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَوْماً جَالِساً فَاطَّلَعَ عَلَيْهِ عَلِيٌّ علیه السلام مَعَ جَمَاعَهٍ فَلَمَّا رَآهُمْ تَبَسَّمَ قَالَ جِئْتُمُونِی تَسْأَلُونِّی عَنْ شَیْ ءٍ إِنْ شِئْتُمْ أَعْلَمْتُكُمْ بِمَا جِئْتُمْ وَ إِنْ شِئْتُمْ تَسْأَلُونِّی فَقَالُوا بَلْ تُخْبِرُنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ جِئْتُمْ تَسْأَلُونَنِی عَنِ الصَّنَائِعِ لِمَنْ تَحِقُّ فَلَا يَنْبَغِی أَنْ يُصْنَعَ إِلَّا لِذِی حَسَبٍ أَوْ دِينٍ وَ جِئْتُمْ تَسْأَلُونَنِی عَنْ جِهَادِ الْمَرْأَهِ فَإِنَّ جِهَادَ الْمَرْأَهِ حُسْنُ التَّبَعُّلِ (۱) لِزَوْجِهَا وَ جِئْتُمْ تَسْأَلُونَنِی عَنِ الْأَرْزَاقِ مِنْ أَيْنَ أَبَی اللَّهُ أَنْ يَرْزُقَ عَبْدَهُ إِلَّا مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُ فَإِنَّ الْعَبْدَ إِذَا لَمْ يَعْلَمْ وَجْهَ رِزْقِهِ كَثُرَ دُعَاؤُهُ (۲).

**[ترجمه]قصص الانبياء: ابو هريرۀ گويد:

ص: ۱۰۶

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم روزی نشسته بود كه علی علیه السلام با گروهی بر آن حضرت وارد شدند. پيامبر با ديدن آنان لبخندی زد و فرمود: آمده‌ايد كه در باره چيزی از من سؤال كنيد، اگر می‌خواهيد شما را از پرسش‌هايتان با خبر سازم و اگر می‌خواهيد از من بپرسيد؟ گفتند: البته ما را از آن باخبر ساز ای رسول خدا. فرمود: آمده‌ايد بپرسيد كه احسان و بخشش‌ها مستحقّ چه كسانی است؟ در جواب می گويم شايسته نيست بخشش و احسانی انجام پذيرد مگر برای شخص صاحب حسب و دين. و آمده‌ايد كه در باره جهاد زن بپرسيد، در جواب می گويم همانا جهاد زن، خوشرفتاری با شوهرش است. و آمده‌ايد در باره روزی‌ها بپرسيد كه از چه جهت خداوند به شيوه‌ای به بنده‌اش روزی می‌دهد كه نمی‌داند؟ زيرا اگر بنده نداند منبع روزی‌اش از كجاست، بيشتر دعا می كند. - . قصص الانبياء : نسخه خطی -

**[ترجمه]

بيان

الصنائع جمع الصنيعه و هی العطيه و الكرامه و الإحسان.

**[ترجمه]«الصنائع» جمع «الصنيعۀ» به معنای بخشش و اكرام و احسان است.

**[ترجمه]

«۵»

ص، قصص الأنبياء علیهم السلام الصَّدُوقُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَامِدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عُمَرَ بْنِ حُصَيْنٍ الْبَاهِلِيِّ عَنْ عُمَرَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ مُسْلِمِ بْنِ يَسَارٍ قَالَ قَالَ أَبُو عُقْبَهَ الْأَنْصَارِيُّ كُنْتُ فِی خِدْمَهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَجَاءَ نَفَرٌ مِنَ الْيَهُودِ فَقَالُوا لِیَ اسْتَأْذِنْ لَنَا عَلَی مُحَمَّدٍ فَأَخْبَرْتُهُ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا أَخْبِرْنَا عَمَّا جِئْنَا نَسْأَلُكَ عَنْهُ قَالَ جِئْتُمُونِی تَسْأَلُونَنِی عَنْ ذِی الْقَرْنَيْنِ قَالُوا نَعَمْ فَقَالَ كَانَ غُلَاماً مِنْ أَهْلِ الرُّومِ نَاصِحاً لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَأَحَبَّهُ اللَّهُ وَ مَلَكَ الْأَرْضَ فَسَارَ حَتَّی أَتَی مَغْرِبَ الشَّمْسِ ثُمَّ سَارَ إِلَی مَطْلَعِهَا ثُمَّ سَارَ إِلَی جَبَلِ (۳) يَأْجُوجَ وَ مَأْجُوجَ فَبَنَی فِيهَا السَّدَّ قَالُوا نَشْهَدُ

أَنَّ هَذَا شَأْنُهُ وَ إِنَّهُ لَفِی التَّوْرَاهِ (۴).

**[ترجمه]قصص الانبیاء: ابو عقبه انصاری گوید: من در خدمت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بودم که گروهی از یهودیان آمدند و گفتند: از محمد اجازه بگیر که نزد او برویم. من به آن حضرت خبر دادم و آنان بر پیامبر وارد شدند و گفتند: ما را از آنچه که برای پرسیدن در باره آن نزد تو آمده‌ایم با خبر ساز. فرمود: نزد من آمده‌اید تا در باره ذو القرنین بپرسید. گفتند: آری. فرمود: او جوانی از اهل روم بود، بنده خیرخواهی برای خدا بود و خداوند او را دوست داشت و حکومت زمین را به وی داد. پس رهسپار شده و به مغرب خورشید رسید، سپس حکومت خود را تا مطلع خورشید ادامه داد و به طرف سپاه یاجوج و ماجوج رفت و سدّی برپا کرد. گفتند:

گواهی می‌دهیم که این سخنان، بیان حال او (ذو القرنین) بود و همین عبارات در تورات نیز آمده است. - . قصص الانبیاء : نسخه خطی -

**[ترجمه]

«۶»

ص، قصص الأنبیاء علیهم السلام بِالْإِسْنَادِ إِلَی الصَّدُوقِ بِإِسْنَادِهِ إِلَی ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: دَخَلَ أَبُو سُفْیَانَ عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله یَوْماً فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ أُرِیدُ أَنْ أَسْأَلَکَ عَنْ شَیْ ءٍ فَقَالَ صلی الله علیه و آله إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُکَ قَبْلَ أَنْ تَسْأَلَنِی قَالَ افْعَلْ قَالَ أَرَدْتَ أَنْ تَسْأَلَ عَنْ مَبْلَغِ عُمُرِی فَقَالَ نَعَمْ یَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ إِنِّی أَعِیشُ ثَلَاثاً وَ سِتِّینَ سَنَهً فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّکَ صَادِقٌ فَقَالَ صلی الله علیه و آله بِلِسَانِکَ دُونَ قَلْبِکَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَ اللَّهِ مَا کَانَ إِلَّا مُنَافِقاً قَالَ وَ لَقَدْ کُنَّا فِی مَحْفِلٍ فِیهِ

ص: ۱۰۷

۱- التبعل: طاعه المرأه لزوجها و حسن العشره معه.

۲- قصص الأنبیاء: مخطوط.

۳- جبل خ ل.

۴- قصص الأنبیاء: مخطوط.

أَبُو سُفْيَانَ وَ قَدْ كُفَّ بَصَرُهُ وَ فِينَا عَلِيٌّ علیه السلام فَأَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ فَلَمَّا قَالَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ هَاهُنَا مَنْ يَحْتَشِمُ قَالَ وَاحِدٌ مِنَ الْقَوْمِ لَا فَقَالَ لِلَّهِ دَرُّ أَخِي بَنِي هَاشِمٍ انْظُرُوا أَيْنَ وَضَعَ اسْمَهُ فَقَالَ عَلِيٌّ علیه السلام أَسْخَنَ اللَّهُ عَيْنَكَ يَا بَا سُفْيَانَ اللَّهُ فَعَلَ ذَلِكَ بِقَوْلِهِ عَزَّ مِنْ قَائِلٍ وَ رَفَعْنا لَكَ ذِكْرَكَ (۱) فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ أَسْخَنَ اللَّهُ عَيْنَ مَنْ قَالَ لَيْسَ هَاهُنَا مَنْ يَحْتَشِمُ (۲).

**[ترجمه]قصص الانبیاء: ابن عباس گوید: روی ابوسفیان بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم وارد شد و گفت: ای رسول خدا، می‌خواهم در باره مسأله‌ای از شما سؤال کنم. فرمود: اگر بخواهی پیش از اینکه بپرسی تو را از آن باخبر سازم. گفت: مرا با خبر کن. فرمود: می‌خواهی بپرسی من چقدر عمر می‌کنم. گفت: آری، ای رسول خدا. فرمود: من شصت و سه سال زندگی می‌کنم. گفت: گواهی می‌دهم که تو راستگوئی. پس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: گواهی دادنت با زبان است نه با قلب. ابن عباس گوید: به خدا سوگند او منافق بود. گوید: ما در مجلسی بودیم که

ص: ۱۰۷

ابوسفیان نیز حضور داشت در حالی که بینائی‌اش را از دست داده بود، و علی علیه السلام نیز در میان ما بود. پس مؤذّن اذان گفت. هنگامی که موذّن گفت: «أشهد أن محمداً رسول الله» ابوسفیان گفت: در اینجا کسی هست که خشمگین باشد؟ یکی از قوم گفت: خیر. ابو سفیان گفت: چه خوب است، برادر بنی‌هاشم، بنگرید که اسمش را کجا قرار داده است؟ علی علیه السلام فرمود: خداوند چشمانت را به گریه بیندازد ای ابا سفیان. خداوند -عزّ من قائل - اینگونه نامش را بزرگ گردانید آنجا که می‌فرماید: «و رفعنا لک ذکرک» - . شرح / ۴ - {و نامت را برای تو بُلند گردانیدیم.} ابو سفیان گفت: خداوند چشم کسی را به گریه بیندازد که می‌گوید: در اینجا کسی نیست که رودربایستی کند. - . قصص الانبیاء : نسخه خطی -

**[ترجمه]

بیان

أسخن الله عینه أبکاه.

**[ترجمه]اسخن الله عینه: یعنی خداوند چشم او را به گریه اندازد.

**[ترجمه]

«۷»

ص، قصص الأنبیاء علیهم السلام الصَّدُوقُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَامِدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَرْبٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنَ حُجْرٍ عَنْ عَمِّهِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أُمِّهِ عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ قَالَ: جَاءَنَا ظُهُورُ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ أَنَا فِي مُلْكٍ عَظِيمٍ وَ طَاعَةٍ مِنْ قَوْمِي فَرَفَضْتُ ذَلِكَ وَ آثَرْتُ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ قَدِمْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَخْبَرَنِي أَصْحَابُهُ أَنَّهُ بَشَّرَهُمْ قَبْلَ قُدُومِي بِثَلَاثٍ

فَقَالَ هَذَا وَائِلُ بْنُ حُجْرٍ قَدْ أَتَاكُمْ مِنْ أَرْضٍ بَعِيدَةٍ مِنْ حَضْرَمَوْتَ رَاغِباً فِی الْإِسْلَام طَائِعاً بَقِيَّةُ أَبْنَاءِ الْمُلُوكِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَانَا ظُهُورُكَ وَ أَنَا فِی) مُلْكٍ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَیَّ أَنْ رَفَضْتُ ذَلِكَ وَ آثَرْتُ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ دِينَهُ رَاغِباً فِيهِ فَقَالَ صلی الله علیه و آله صَدَقْتَ اللَّهُمَّ بَارِكْ فِی وَائِلٍ وَ فِی وُلْدِهِ وَ وُلْدِ وُلْدِهِ (٣).

یج، الخرائج و الجرائح مُرْسَلًا مِثْلَهُ وَ فِيهِ فَلَمَّا قَدِمْتُ عَلَيْهِ أَدْنَانِی وَ بَسَطَ لِی رِدَاءَهُ فَجَلَسْتُ عَلَيْهِ فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ وَ قَالَ هَذَا وَائِلُ بْنُ حُجْرٍ قَدْ أَتَانَا رَاغِباً فِی الْإِسْلَامِ طَائِعاً بَقِيَّةَ أَبْنَاءِ الْمُلُوكِ اللَّهُمَّ بَارِكْ فِی وَائِلٍ وَ وُلْدِهِ وَ وُلْدِ وُلْدِهِ

**[ترجمه]قصص الانبیاء: وائل بن حجر گوید: خبر ظهور محمّد صلّی اللَّه علیه و آله به ما رسید و من ملک و پادشاهی بزرگی داشتم و قومم از من فرمان می‌بردند. تمام آن‌ها را ترک کرده و در جستجوی خدا و پیامبرش به مدینه آمدم. وقتی که به مدینه رسیدم. اصحاب پیامبر به من گفتند: سه روز پیش، پیامبر آمدن تو را خبر داده و گفته است: این وائل بن حجر است از مکانی دور از حضرموت می آید، او بازمانده سلاطین است که به اسلام مشتاق است و فرمانبردار است. عرض کردم: ای رسول خدا، خبر ظهور تو به ما رسید در حالی که من ملک بزرگی داشتم، پس خداوند بر من منّت نهاد و هر چه را داشتم وانهادم و با کمال اشتیاق خداوند و پیامبرش و دینش را ترجیح داده و برگزیدم. فرمود: راست گفتی، خداوندا به وائل و فرزندانش و ذریّه‌اش برکت بده. - . قصص الانبیاء : نسخه خطی -

خرائج: به صورت مرسل همین حدیث را آورده است و در آن آمده است: وقتی بر او وارد شدم مرا نزدیک خود خواند. ردایش را بر زمین انداخت و من روی آن نشستم. سپس بالای منبر رفت و فرمود: «این وائل بن حجر، بازمانده سلاطین است که با اشتیاق به اسلام و با فرمانبرداری نزد ما آمده است. خدایا! به وائل و فرزندان و ذریّه اش، برکت بده.

ص: ۱۰۸

**[ترجمه]

«۸»

ص، قصص الأنبیاء علیهم السلام الصَّدُوقُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: أُتِیَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بِأُسَارَی فَأَمَرَ بِقَتْلِهِمْ مَا خَلَا رَجُلًا مِنْ بَيْنِهِمْ فَقَالَ الرَّجُلُ كَيْفَ أَطْلَقْتَ عَنِّی مِنْ بَيْنِهِمْ فَقَالَ أَخْبَرَنِی جَبْرَئِيلُ عَنِ اللَّهِ تَعَالَی ذِكْرُهُ أَنَّ فِيكَ خَمْسَ خِصَالٍ يُحِبُّهُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ الْغَيْرَةَ الشَّدِيدَةَ عَلَی حَرَمِكَ وَ السَّخَاءَ وَ حُسْنَ الْخُلُقِ وَ صِدْقَ اللِّسَانِ وَ الشَّجَاعَةَ فَأَسْلَمَ الرَّجُلُ وَ حَسُنَ إِسْلَامُهُ (۴).

ص: ۱۰۸

۱- الشرح: ۴.

۲- قصص الأنبياء: مخطوط.

۳- قصص الأنبياء: مخطوط.

٤- قصص الأنبياء: مخطوط.

**[ترجمه]قصص الانبیاء: هشام ابن سالم از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: اسیرانی را نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آوردند و ایشان دستور کشتن همه، به جز یک نفر از میان آنان را داد. آن مرد گفت: چرا من را از میان آنان آزاد کردی؟ فرمود: جبرئیل از جانب خداوند - تعالی ذکره - به من خبر داد که پنج ویژگی در توست که خداوند و پیامبرش آن را دوست دارند: غیرت بسیار بر محارمت، سخاوتمندی، خوشرفتاری، راستگوئی، و دلاوری. آن مرد اسلام آورد و اسلامش کامل شد. - . قصص الانبیاء : نسخه خطی -

**[ترجمه]

«۹»

ص، قصص الأنبیاء علیهم السلام الصَّدُوقُ عَنْ أَبِیهِ عَنْ سَعْدٍ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مَهْزِیَارَ عَنْ أَخِیهِ عَلِیٍّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ سَعِیدٍ عَنِ النَّضْرِ عَنْ مُوسَی بْنِ بَکْرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: ضَلَّتْ نَاقَةُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی غَزْوَةِ تَبُوکَ فَقَالَ الْمُنَافِقُونَ یُحَدِّثُنَا عَنِ الْغَیْبِ وَ لَا یَعْلَمُ مَکَانَ نَاقَتِهِ فَأَتَاهُ جَبْرَئِیلُ علیه السلام فَأَخْبَرَهُ بِمَا قَالُوا وَ قَالَ إِنَّ نَاقَتَکَ فِی شِعْبِ کَذَا مُتَعَلِّقٌ زِمَامُهَا بِشَجَرَةِ کَذَا فَنَادَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الصَّلَاةَ جَامِعَةً قَالَ فَاجْتَمَعَ النَّاسُ فَقَالَ أَیُّهَا النَّاسُ إِنَّ نَاقَتِی بِشِعْبِ کَذَا فَبَادَرُوا إِلَیْهَا حَتَّی أَتَوْهَا (۱).

**[ترجمه]قصص الانبیاء: موسی بن بکر از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: شتر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در غزوه تبوک گم شد. منافقان گفتند: از امور غیبی به ما خبر می‌دهد و لیکن مکان شترش را نمی‌داند. جبرئیل علیه السلام نزد آن حضرت آمد و سخن منافقان را برای او بازگو نمود و گفت: شترت در فلان درّه است و با افسارش به درختی بسته شده است. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم برای نماز جماعت ندا کرد. گوید: مردم گرد آمدند و پیامبر فرمود:

ای مردم شترم در فلان درّه است پس به سوی آن بروید، آنان رفتند تا اینکه شتر را آوردند. - . قصص النبیاء : نسخه خطی. -

**[ترجمه]

«۱۰»

یر، بصائر الدرجات مُوسَی بْنُ عُمَرَ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِیسَی عَنْ خَالِدِ بْنِ نَجِیحٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام جُعِلْتُ فِدَاکَ سَمَّی رَسُولُ اللَّهِ أَبَا بَکْرٍ الصِّدِّیقَ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَکَیْفَ قَالَ حِینَ کَانَ مَعَهُ فِی الْغَارِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنِّی لَأَرَی سَفِینَةَ جَعْفَرِ بْنِ أَبِی طَالِبٍ تَضْطَرِبُ فِی الْبَحْرِ ضَالَّةً قَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ إِنَّکَ لَتَرَاهَا قَالَ نَعَمْ قَالَ فَتَقْدِرُ أَنْ تُرِیَنِیهَا قَالَ ادْنُ مِنِّی قَالَ فَدَنَا مِنْهُ فَمَسَحَ عَلَی عَیْنَیْهِ ثُمَّ قَالَ انْظُرْ فَنَظَرَ أَبُو بَکْرٍ فَرَأَی السَّفِینَةَ وَ هِیَ تَضْطَرِبُ فِی الْبَحْرِ ثُمَّ نَظَرَ إِلَی قُصُورِ أَهْلِ الْمَدِینَةِ فَقَالَ فِی نَفْسِهِ الْآنَ صَدَّقْتُ أَنَّکَ سَاحِرٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الصِّدِّیقُ أَنْتَ (۲).

**[ترجمه]خالد بن نجیح گوید: به امام صادق علیه السلام گفتم: فدایت گردم، آیا پیامبر صلی اللّه علیه و آله ابو بکر را «صدیق» نامیده است؟ فرمود: آری! پرسید: چطور؟ فرمود: آنگاه که همراه او در غار بود حضرت فرمود: من کشتی جعفر بن

ابی طالب را می بینم که در دریا راه را گم کرده و مضطرب است. ابو بکر گفت: یا رسول اللّه، تو آن را می بینی؟ فرمود: آری. گفت: می توانی آن را به من نشان دهی؟ فرمود: نزدیک من بیا. امام صادق علیه السّلام فرمود: ابو بکر نزد آن حضرت آمد و حضرت دست بر چشمان او کشید و فرمود نگاه کن. ابو بکر نگاه کرد و کشتی را دید که در دریا مضطرب است. سپس خانه های اهل مدینه را دید، پیش خود گفت: الان تصدیق می کنم که تو ساحری!! حضرت فرمود: تو صدیق هستی! - . بصائر الدرجات : ۱۲۵ -

**[ترجمه]

بیان

قوله الصدیق أنت علی سبیل التهکم.

**[ترجمه]عبارت «الصدیق انت» به شیوه تمسخر است.

**[ترجمه]

«۱۱»

عم، إعلام الوری یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ نَاقَتَهُ افْتَقَدَتْ فَأَرْجَفَ (۳) الْمُنَافِقُونَ فَقَالُوا یُخْبِرُنَا بِخَبَرِ السَّمَاءِ وَ لَا یَدْرِی أَیْنَ هُوَ نَاقَتُهُ فَسَمِعَ ذَلِکَ فَقَالَ إِنِّی وَ إِنْ کُنْتُ أُخْبِرُکُمْ بِلَطَائِفِ الْأَسْرَارِ لَکِنِّی لَا أَعْلَمُ مِنْ ذَلِکَ إِلَّا مَا عَلَّمَنِی اللَّهُ فَلَمَّا وَسْوَسَ لَهُمُ الشَّیْطَانُ دَلَّهُمْ عَلَی حَالِهَا وَ وَصَفَ لَهُمُ الشَّجَرَةَ الَّتِی هِیَ مُتَعَلِّقَةٌ بِهَا فَأَتَوْهَا فَوَجَدُوهَا عَلَی مَا وَصَفَ قَدْ تَعَلَّقَ خِطَامُهَا (۴) بِشَجَرَةٍ (۵).

۱- قصص الأنبیاء: مخطوط.

۲- بصائر الدرجات: ۱۲۵.

۳- أرجف: خاض فی الاخبار السیئه قصد أن یهیج الناس، أی خاضوا فی تشکیک الناس و الطعن علیه صلّی اللّه علیه و آله.

۴- قد تعلق خطامها بشجره أشار إلیها خ ل.

۵- إعلام الوری: ۱۸ و ۱۹ ط ۱ و ۳۸ ط ۲. و أقول: ألفاظ الحدیث من الخرائج، و أمّا إعلام الوری فالفاظه یخالف ذلک. راجعه.

**[ترجمه]اعلام الوری، خرائج: روایت شده هنگامی که شتر پیامبر صلی اللّه علیه و آله گم شده بود منافقین در مدینه به فتنه انگیزی برخاستند و گفتند: وی از آسمان به ما خبر می‌دهد و لیکن از محل ناقه اش بی اطلاع است. پیامبر سخن آنان را شنید و فرمود: اگر چه من شما را از اسرار دقیق با خبر می کنم، اما چیزی از آن را نمی‌دانم مگر اینکه خداوند مرا از آن آگاه کند. هنگامی که شیطان آنان را وسوسه کرد، حالات شتر را که وی اکنون در کجا واقع شده برای مردم بیان فرمود و درختی را که شتر بدان بسته شده بود را برایشان وصف نمود. عده ای به آنجا رفتند و شتر را همان طور که پیامبر وصف کرده بود یافتند که افسارش به درختی بسته شده بود. - . اعلام الوری : ۱۸ و ۱۹ چاپ اول، و ۳۸ چاپ دوم. -

ص: ۱۰۹

**[ترجمه]

«۱۲»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ مَنْ کَانَ بِحَضْرَتِهِ مِنَ الْمُنَافِقِینَ کَانُوا لَا یَکُونُونَ فِی شَیْ ءٍ مِنْ ذِکْرِهِ إِلَّا أَطْلَعَهُ اللَّهُ عَلَیْهِمْ وَ بَیَّنَهُ فَیُخْبِرُهُمْ بِهِ حَتَّی کَانَ بَعْضُهُمْ یَقُولُ لِصَاحِبِهِ اسْکُتْ وَ کُفَّ فَوَ اللَّهِ لَوْ لَمْ یَکُنْ عِنْدَنَا إِلَّا الْحِجَارَهُ لَأَخْبَرَتْهُ حِجَارَهُ الْبَطْحَاءِ لَمْ یَکُنْ ذَلِکَ مِنْهُ وَ لَا مِنْهُمْ مَرَّهً وَ لَا مَرَّاتٍ بَلْ یُکْثِرُ ذَلِکَ أَنْ یُحْصِیَ عَدَدَهُ حَتَّی یَظُنَّ ظَانٌّ أَنَّ ذَلِکَ کَانَ بِالظَّنِّ وَ التَّخْمِینِ کَیْفَ وَ هُوَ یُخْبِرُهُمْ بِمَا قَالُوا عَلَی مَا لَفَظُوا وَ یُخْبِرُهُمْ عَمَّا فِی ضَمَائِرِهِمْ فَکُلَّمَا ضُوعِفَتْ عَلَیْهِمُ الْآیَاتُ ازْدَادُوا عَمًی لِعِنَادِهِمْ (۱).

**[ترجمه]خرائج: منافقین در بین اصحاب پیامبر، هیچ کاری نمی کردند و هیچ سخنی نمی گفتند مگر اینکه خداوند متعال پیامبر را از آن آگاه می کرد. حتی یکی از منافقین به دوستش می گفت: ساکت شو و دست نگه‌دار، به خدا سوگند اگر اینجا سنگ هم نباشد، سنگ ریزه های بطحاء به او خبر می دهند. خبر دادن پیامبر یک بار و چند بار نبود - بلکه آنقدر زیاد بود که به شمارش در نمی‌آمد - تا بتوان گفت پیامبر از ظنّ، حرف می زد یا تخمین می زد. چگونه امکان دارد اینگونه باشد حال آنکه پیامبر حتی الفاظ آن‌ها را می گفت و از نیّاتشان خبر می داد. ولی هر چقدر بر تعداد آیات و نشانه‌ها بر آن‌ها افزوده می‌شد عناد منافقان بیشتر می شد.

**[ترجمه]

«۱۳»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ أَتَی یَهُودَ النَّضِیرِ مَعَ جَمَاعَهٍ مِنْ أَصْحَابِهِ فَانْدَسَّ لَهُ رَجُلٌ مِنْهُمْ وَ لَمْ یُخْبِرْ أَحَداً وَ لَمْ یُؤَامِرْ (۲) بَشَراً إِلَّا مَا أَضْمَرَهُ عَلَیْهِ وَ هُوَ یُرِیدُ أَنْ یَطْرَحَ عَلَیْهِ صَخْرَهً وَ کَانَ قَاعِداً فِی ظِلِّ أُطُمٍ مِنْ آطَامِهِمْ فَنَذَرَتْهُ (۳) نَذَارَهُ اللَّهِ فَقَامَ رَاجِعاً إِلَی الْمَدِینَهِ وَ أَنْبَأَ الْقَوْمَ بِمَا أَرَادَ صَاحِبُهُمْ فَسَأَلُوهُ فَصَدَّقَهُمْ وَ صَدَّقُوهُ وَ بَعَثَ اللَّهُ عَلَی الَّذِی أَرَادَ کَیْدَهُ أَمَسَّ الْخَلْقِ بِهِ (۴) رَحِماً فَقَتَلَهُ فَنَفَلَ (۵) مَالَهُ رَسُولُ اللَّهِ کُلَّهُ.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که یهود نضیر به همراه گروهی از اصحابش آمدند و یکی از آنان پنهان شد و به کسی در این

باره خبر نداد و جز آنچه در دل پنهان کرده بود با کسی مشورت نکرد، و او می‌خواست سنگی بر آن حضرت بیندازد. اما خداوند پیامبر را از این توطئه آگاه کرد و پیامبر راهی مدینه شد و قومش را از تصمیمی که دوستشان گرفته بود با خبر ساخت و آنان قضیه را از آن شخص یهودی پرسیدند، او هم تصدیق کرد و آن شخص پیامبر را تصدیق کرد. و خداوند یکی از نزدیک‌ترین شخص به آن فرد را مأمور او کرد و او را کُشت و همه اموالش به پیامبر رسید و آن حضرت به صورت نافله بین مردم تقسیم کرد.

**[ترجمه]

بیان

قوله فاندس أی اختفی و الأطم بضمتین القصر و کل حصن مبنی بحجاره و کل بیت مربع مسطح و الجمع آطام و أطوم.

**[ترجمه]عبارت «فاندسّ» یعنی پنهان شد. «الأُطُم» با دو ضمّه به معنای: قصر و هر قلعه‌ای که با سنگ ساخته شود، و هر خانه چهارگوش مسطح است و جمع آن آطام و اُطوم است.

**[ترجمه]

«۱۴»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ عَلِیّاً قَالَ بَعَثَنِی رَسُولُ اللَّهِ وَ الزُّبَیْرُ وَ الْمِقْدَادُ مَعِی فَقَالَ انْطَلِقُوا حَتَّی تَبْلُغُوا رَوْضَهَ خَاخٍ فَإِنَّ فِیهَا امْرَأَهً مَعَهَا صَحِیفَهٌ مِنْ حَاطِبِ بْنِ أَبِی بَلْتَعَهَ إِلَی الْمُشْرِکِینَ فَانْطَلَقْنَا وَ أَدْرَکْنَاهَا وَ قُلْنَا أَیْنَ الْکِتَابُ قال (قَالَتْ) مَا مَعِی کِتَابٌ فَفَتَّشَهَا الزُّبَیْرُ وَ الْمِقْدَادُ وَ قَالا مَا نَرَی مَعَهَا کِتَاباً فَقُلْتُ حَدَّثَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ وَ تَقُولَانِ لَیْسَ مَعَهَا لَتُخْرِجِنَّهُ أَوْ لَأُجَرِّدَنَّکِ فَأَخْرَجَتْهُ مِنْ حُجْزَتِهَا (۶) فَلَمَّا عَادُوا إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ یَا حَاطِبُ

۱- قوله: لم یکن ذلک إلی آخره من کلام الراوندیّ.

۲- أی لم یشاور.

۳- فبدرته خ ل.

۴- أی أقربهم به رحما.

۵- نقل خ ل. أقول: نفل ماله أی أعطاه الناس و قسمه بینهم نافله.

۶- الحجزه: معقد الازار.

مَا حَمَلَکَ عَلَی هَذَا قَالَ أَرَدْتُ أَنْ یَکُونَ لِی یَدٌ عِنْدَ الْقَوْمِ وَ مَا ارْتَدَدْتُ فَقَالَ صَدَقَ حَاطِبٌ لَا تَقُولُوا لَهُ إِلَّا خَیْراً.

و فی هذا إعلام (۱) بمعجزات منها إخباره عن الکتاب و عن بلوغ المرأه روضه خاخ و منها شهادته لحاطب بالصدق فقد وجد کل ذلک کما أخبر.

**[ترجمه]خرائج: علی علیه السّلام می فرماید: در فتح مکه پیامبر اکرم صلّی اللّه علیه و آله و سلم من، زبیر و مقداد را فرستاد و فرمود: «بروید فلان مکان و در آنجا زنی را می بینید که حاطب بن ابی بلتعه، نامه ای توسط او به مشرکان فرستاده است». علی علیه السّلام می فرماید: رفتیم و زن را در همان جا دیدیم. به او گفتیم نامه کجاست؟ گفت: من نامه ای ندارم. زبیر و مقداد او را جستجو کردند ولی چیزی نیافتند. من گفتم: پیامبر در مورد آن سخن گفته و شما می‌گوئید: چیزی همراه نیست. یا باید نامه را بدهد یا او را لخت می کنم. زن نامه را از میان گیسوانش خارج کرد! وقتی حضور پیامبر برگشتند. حاطب را طلبید و فرمود:

ص: ۱۱۰

«چه چیز تو را به این کار وادار کرده است؟». گفت: خواستم بر گردن آن‌ها منّتی گذاشته باشم و من مرتدّ نشده‌ام. حضرت فرمود: «حاطب راست می گوید» چیزی جز خوبی به او نگوئید.

در اینجا چند تا معجزه است: از جمله: خبر دادن حضرت از نامه، و اینکه آن زن به باغ خاخ رسیده، و نیز تصدیق گفتار حاطب. همه چیز همان طور بود که حضرت خبر داده بود.

**[ترجمه]

«۱۵»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله أَنْفَذَ عَمَّاراً فِی سَفَرٍ لِیَسْتَقِیَ فَعَرَضَ لَهُ شَیْطَانٌ فِی صُورَهِ عَبْدٍ أَسْوَدَ فَصَرَعَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَقَالَ صلی الله علیه و آله إِنَّ الشَّیْطَانَ قَدْ حَالَ بَیْنَ عَمَّارٍ وَ بَیْنَ الْمَاءِ فِی صُورَهِ عَبْدٍ أَسْوَدَ وَ إِنَّ اللَّهَ أَظْفَرَ عَمَّاراً فَدَخَلَ فَأَخْبَرَ بِمِثْلِهِ.

**[ترجمه]روایت شده که پیامبر صلّی اللّه علیه و آله عمّار را روانه سفری کرد تا آب فراهم کند. در میانه راه شیطان در ظاهر برده‌ای سیاه متعرض او شد و عمار او را سه بار بر زمین زد. پیامبر فرمود: شیطان در ظاهر برده‌ای سیاه مانع عمار برای رسیدن به آب شد و خداوند عمار را پیروز گردانید. عمار بر آن حضرت وارد شد و همان سخنان را برای مردم بازگو کرد و آنان را از قضیه باخبر ساخت.

**[ترجمه]

«۱۶»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ أَبَا سَعِیدٍ الْخُدْرِیَّ قَالَ کُنَّا نَخْرُجُ فِی غَزَوَاتٍ مُتَرَافِقِینَ تِسْعَهً وَ عَشَرَهً فَنَقْسِمُ الْعَمَلَ فَیَقْعُدُ بَعْضُنَا فِی الرِّحَالِ وَ بَعْضاً یَعْمَلُ لِأَصْحَابِهِ وَ یَسْقِی رُکَّابَهُمْ وَ یَصْنَعُ طَعَامَهُمْ وَ طَائِفَهٌ تَذْهَبُ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَاتَّفَقَ فِی رُفْقَتِنَا رَجُلٌ یَعْمَلُ عَمَلَ ثَلَاثَهِ نَفَرٍ یَحْطِبُ وَ یَسْقِی وَ یَصْنَعُ طَعَاماً فَذُکِرَ ذَلِکَ لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ ذَلِکَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَلَقِینَا الْعَدُوَّ وَ قَاتَلْنَاهُمْ فَجُرِحَ وَ أَخَذَ الرَّجُلُ سَهْماً فَقَتَلَ بِهِ نَفْسَهُ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنِّی رَسُولُ اللَّهِ وَ عَبْدُهُ.

**[ترجمه]روایت شده که ابو سعید خدری می گوید: در جنگ‌ها، گروه‌های ده نفری یا نه نفری تشکیل می دادیم و کارها را میان خود تقسیم می کردیم؛ عده ای از ما پالان‌های شتران را درست می کردند و عده‌ای دیگر برای یارانشان کار می کردند و به چارپایان آن‌ها آب و علف می دادند و برایشان غذا می‌پختند. و کسانی هم پیش پیامبر می رفتند. اتفاقاً در گروه ما یک نفر، کار سه نفر را انجام می داد یعنی: هم هیزم جمع می کرد، هم چهارپایان را آب می داد و هم غذا می پخت. در حضور پیامبر حرف او به میان آمد. حضرت فرمود: «او اهل آتش است!». هنگامی که جنگ در گرفت، این شخص در جنگ زخمی شد، سرانجام تیری بر کشید و خود را با آن کُشت. پیامبر اکرم صلّی اللَّه علیه و آله فرمود: «گواهی می دهم که من فرستاده خدا و بنده او هستم».

**[ترجمه]

«۱۷»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله جَالِساً فِی ظِلِّ حَجَرٍ کَادَ أَنْ یَنْصَرِفَ عَنْهُ الظِّلُّ فَقَالَ إِنَّهُ سَیَأْتِیکُمْ رَجُلٌ یَنْظُرُ إِلَیْکُمْ بِعَیْنِ شَیْطَانٍ فَإِذَا جَاءَکُمْ فَلَا تُکَلِّمُوهُ فَلَمْ یَلْبَثُوا أَنْ طَلَعَ عَلَیْهِمْ رَجُلٌ أَزْرَقُ فَدَعَاهُ وَ قَالَ عَلَی مَا تَشْتِمُونِّی أَنْتَ وَ أَصْحَابُکَ فَقَالَ لَا نَفْعَلُ قَالَ دَعْنِی آتِکَ بِهِمْ فَدَعَاهُمْ فَجَعَلُوا یَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَ مَا فَعَلُوا فَأَنْزَلَ اللَّهُ یَوْمَ یَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِیعاً فَیَحْلِفُونَ لَهُ کَما یَحْلِفُونَ لَکُمْ (۲).

**[ترجمه]از ابن عبّاس روایت شده که گوید: پیامبر در سایه سنگی نشسته بود، نزدیک بود سایه برگردد فرمود: «الآن مردی می آید که با چشم شیطان می نگرد؛ وقتی آمد با او سخن نگویید». چیزی نگذشت که مرد زرد چهره ای آمد. رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله او را فراخواند و گفت: «چرا با رفقایت به من ناسزا می گفتید؟!». مرد گفت: نه ما این کار را نکردیم. بعد گفت: اجازه بده آن‌ها را پیش شما بیاورم. آنان آمدند و به خدا قسم خوردند که چنین چیزی نگفته اند. در این هنگام این آیه نازل شد: «یَوْمَ یَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِیعاً فَیَحْلِفُونَ لَهُ کَما یَحْلِفُونَ لَکُم» - . مجادله : ۱۸ - {روزی که خدا همه آنان را برمی انگیزد، همان گونه که برای شما سوگند یاد می کردند برای او [نیز] سوگند یاد می کنند.}

**[ترجمه]

«۱۸»

یج، الخرائج و الجرائح مِنْ مُعْجِزَاتِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَّ أَبَا الدَّرْدَاءِ کَانَ یَعْبُدُ صَنَماً فِی الْجَاهِلِیَّهِ وَ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ

رَوَاحَهَ وَ مُحَمَّدَ بْنَ مَسْلَمَهَ يَنْتَظِرَانِ خَلْوَهَ أَبِی الدَّرْدَاءِ فَغَابَ فَدَخَلَا عَلَی بَیْتِهِ وَ كَسَرَا صَنَمَهُ فَلَمَّا رَجَعَ قَالَ لِأَهْلِهِ مَنْ فَعَلَ هَذَا قَالَتْ لَا أَدْرِی سَمِعْتُ صَوْتاً فَجِئْتُ وَ قَدْ خَرَجُوا ثُمَّ قَالَتْ لَوْ كَانَ الصَّنَمُ یَدْفَعُ لَدَفَعَ عَنْ نَفْسِهِ فَقَالَ أَعْطِینِی حُلَّتِی فَلَبِسَتْهَا (۳)

۱- قوله: و فی هذا إعلام إه من كلام الراوندیّ.

۲- المجادله: ۱۸.

۳- أی اعطاها إیّاه لیلبسها.

فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله هَذَا أَبُو الدَّرْدَاءِ یَجِی ءُ وَ یُسْلِمُ فَإِذَا هُوَ جَاءَ وَ أَسْلَمَ.

وَ مِنْهَا أَنَّهُ صلی الله علیه و آله أَخْبَرَ أَبَا ذَرٍّ بِمَا جَرَی عَلَیْهِ بَعْدَ وَفَاتِهِ فَقَالَ کَیْفَ بِکَ إِذَا أُخْرِجْتَ مِنْ مَکَانِکَ قَالَ أَذْهَبُ إِلَی الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ قَالَ کَیْفَ بِکَ إِذَا أُخْرِجْتَ مِنْهُ قَالَ أَذْهَبُ إِلَی الشَّامِ قَالَ کَیْفَ بِکَ إِذَا أُخْرِجْتَ مِنْهَا قَالَ أَعْمِدُ إِلَی سَیْفِی فَأَضْرِبُ بِهِ حَتَّی أُقْتَلَ قَالَ لَا تَفْعَلْ وَ لَکِنِ اسْمَعْ وَ أَطِعْ فَکَانَ مَا کَانَ حَتَّی أُخْرِجَ إِلَی الرَّبَذَهِ.

وَ مِنْهَا أَنَّهُ صلی الله علیه و آله قَالَ لِفَاطِمَهَ إِنَّکِ أَوَّلُ أَهْلِ بَیْتِی لَحَاقاً بِی فَکَانَتْ أَوَّلَ مَنْ مَاتَ بَعْدَهُ.

وَ مِنْهَا أَنَّهُ قَالَ لِأَزْوَاجِهِ أَطْوَلُکُنَّ یَداً أَسْرَعُکُنَّ بِی لُحُوقاً قَالَتْ عَائِشَهُ کُنَّا نَتَطَاوَلُ بِالْأَیْدِی حَتَّی مَاتَتْ زَیْنَبُ بِنْتُ جَحْشٍ.

وَ مِنْهَا أَنَّهُ صلی الله علیه و آله ذَکَرَ زَیْدَ بْنَ صُوحَانَ فَقَالَ زَیْدٌ وَ مَا زَیْدٌ یَسْبِقُ مِنْهُ عُضْوٌ إِلَی الْجَنَّهِ فَقُطِعَتْ یَدُهُ یَوْمَ نَهَاوَنْدَ فِی سَبِیلِ اللَّهِ (۱).

وَ مِنْهَا مَا أَخْبَرَ عَنْ أُمِّ وَرَقَهَ (۲) الْأَنْصَارِیَّهِ فَکَانَ یَقُولُ انْطَلِقُوا بِنَا إِلَی الشَّهِیدَهِ نَزُورُهَا فَقَتَلَهَا غُلَامٌ وَ جَارِیَهٌ لَهَا بَعْدَ وَفَاتِهِ.

وَ مِنْهَا أَنَّهُ صلی الله علیه و آله قَالَ: فِی مُحَمَّدِ (۳) بْنِ الْحَنَفِیَّهِ یَا عَلِیُّ سَیُولَدُ لَکَ وَلَدٌ قَدْ نَحَلْتُهُ اسْمِی وَ کُنْیَتِی.

وَ مِنْهَا أَنَّهُ صلی الله علیه و آله قَالَ: رَأَیْتُ فِی یَدِی سِوَارَیْنِ مِنْ ذَهَبٍ فَنَفَخْتُهُمَا فَطَارَا فَأَوَّلْتُهُمَا هَذَیْنِ الْکَذَّابَیْنِ مُسَیْلَمَهَ کَذَّابَ الْیَمَامَهِ وَ کَذَّابَ صَنْعَاءَ الْعَبْسِیَّ.

وَ مِنْهَا أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَیْرِ قَالَ: احْتَجَمَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَأَخَذْتُ الدَّمَ لِأُهَرِیقَهُ فَلَمَّا بَرَزْتُ حَسَوْتُهُ (۴) فَلَمَّا رَجَعْتُ قَالَ مَا صَنَعْتَ قُلْتُ جَعَلْتُهُ فِی أَخْفَی مَکَانٍ قَالَ

۱- فکان کما قال خ.

۲- روقه خ ل. أقول: هو مصحف، و الصحیح ما فی المتن، و هی أم ورقه بنت عبد اللّه بن الحارث بن عویمر الأنصاریه الصحابیه. ترجمها ابن حجر فی التقریب: ۶۷۰.

۳- بل قال صلّی اللّه علیه و آله ذلک فی ابنه أبی القاسم محمّد بن الحسن الإمام الثانی عشر المهدی المنتظر عجل اللّه ظهوره الشریف.

۴- حسا المرق. شربه شیئا بعد شی ء.

أَلْفَاکَ (۱) شَرِبْتَ الدَّمَ ثُمَّ قَالَ وَیْلٌ لِلنَّاسِ مِنْکَ وَ وَیْلٌ لَکَ مِنَ النَّاسِ.

وَ مِنْهَا أَنَّهُ صلی الله علیه و آله قَالَ: لَیْتَ شِعْرِی أَیَّتُکُنَّ صَاحِبَهُ الْجَمَلِ الْأَدْبَبِ تَخْرُجُ فَتَنْبَحُهَا کِلَابُ الْحَوْأَبِ.

وَ رُوِیَ لَمَّا أَقْبَلَتْ عَائِشَهُ مِیَاهَ بَنِی عَامِرٍ لَیْلًا نَبَحَتْهَا کِلَابُ الْحَوْأَبِ قَالَتْ مَا هَذَا قَالُوا الْحَوْأَبُ قَالَتْ مَا أَظُنُّنِی إِلَّا رَاجِعَهً رُدُّونِی إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ لَنَا ذَاتَ یَوْمٍ کَیْفَ بِإِحْدَاکُنَّ إِذَا نَبَحَ عَلَیْهَا کِلَابُ الْحَوْأَبِ.

وَ مِنْهَا أَنَّهُ صلی الله علیه و آله قَالَ: أَخْبَرَنِی جَبْرَائِیلُ أَنَّ ابْنِی الْحُسَیْنَ یُقْتَلُ بَعْدِی بِأَرْضِ الطَّفِّ فَجَاءَنِی بِهَذِهِ التُّرْبَهِ فَأَخْبَرَنِی أَنَّ فِیهَا مَضْجَعَهُ.

وَ مِنْهَا أَنَّ أُمَّ سَلَمَهَ قَالَتْ کَانَ عَمَّارٌ یَنْقُلُ اللَّبِنَ بِمَسْجِدِ الرَّسُولِ وَ کَانَ صلی الله علیه و آله یَمْسَحُ التُّرَابَ عَنْ صَدْرِهِ وَ یَقُولُ تَقْتُلُکَ الْفِئَهُ الْبَاغِیَهُ (۲).

وَ مِنْهَا مَا رَوَی أَبُو سَعِیدٍ الْخُدْرِیُّ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَسَمَ یَوْماً قَسْماً فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ تَمِیمٍ اعْدِلْ فَقَالَ وَیْحَکَ وَ مَنْ یَعْدِلُ إِذَا لَمْ أَعْدِلْ قِیلَ نَضْرِبُ عُنُقَهُ قَالَ لَا إِنَّ لَهُ أَصْحَاباً یُحَقِّرُ أَحَدُکُمْ صَلَاتَهُ وَ صِیَامَهُ مَعَ صَلَاتِهِمْ وَ صِیَامِهِمْ یَمْرُقُونَ مِنَ الدِّینِ مُرُوقَ السَّهْمِ مِنَ الرَّمِیَّهِ رَئِیسُهُمْ (۳) رَجُلٌ أَدْعَجُ إِحْدَی (۴) ثَدْیَیْهِ مِثْلُ ثَدْیِ الْمَرْأَهِ قَالَ أَبُو سَعِیدٍ إِنِّی کُنْتُ مَعَ عَلِیٍّ حِینَ قَتَلَهُمْ فَالْتَمَسَ فِی الْقَتْلَی بِالنَّهْرَوَانِ فَأُتِیَ بِهِ عَلَی النَّعْتِ الَّذِی نَعَتَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله.

وَ مِنْهَا أَنَّهُ صلی الله علیه و آله قَالَ: تُبْنَی مَدِینَهٌ بَیْنَ دِجْلَهَ وَ دُجَیْلٍ وَ قُطْرُبُّلَ وَ الصَّرَاهُ تُجْبَی إِلَیْهَا خَزَائِنُ الْأَرْضِ یُخْسَفُ بِهَا یَعْنِی بَغْدَادَ وَ ذَکَرَ أَرْضاً یُقَالُ لَهَا الْبَصْرَهُ إِلَی جَنْبِهَا نَهَرٌ یُقَالُ لَهُ دِجْلَهُ ذُو نَخْلٍ یَنْزِلُ بِهَا بَنُو قَنْطُورَاءَ یَتَفَرَّقُ النَّاسُ فِیهِ ثَلَاثَ فِرَقٍ فِرْقَهٍ تَلْحَقُ بِأَهْلِهَا فَیَهْلِکُونَ وَ فِرْقَهٍ تَأْخُذُ عَلَی أَنْفُسِهَا فَیَکْفُرُونَ وَ فِرْقَهٍ تَجْعَلُ ذَرَارِیَّهُمْ خَلْفَ

۱- أی أجدک شربت ذلک؟.

۲- فقتله معاویه و أصحابه علیهم لعائن اللّه.

۳- آیتهم خ ل.

۴- أحد ثدییه خ ل.

ظُهُورِهِمْ يُقَاتِلُونَ قَتْلَاهُمْ شُهَدَاءَ يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَى بَقِيَّتِهِمْ (۱).

**[ترجمه]خرائج: از معجزات پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم این است که ابو درداء در جاهلیت بتی را می پرستید عبد اللّٰه بن رواحه و محمّد بن مسلمه کمین کردند، وقتی که از خانه بیرون رفت، وارد شدند و بت او را شکستند. هنگامی که برگشت به همسرش گفت: چه کسی این بت را شکسته است؟. همسرش گفت: نمی دانم صدایی را شنیدم اما وقتی رفتم، فرار کرده بودند. سپس همسرش گفت: اگر از دست این بت کاری ساخته بود نمی گذاشت او را بکشند. ابو درداء گفت: لباسم را بیاور، لباسش را پوشید و خارج شد تا خدمت پیامبر بیاید.

ص: ۱۱۱

پیامبر اکرم صلّی اللّٰه علیه و آله فرمود: ابو درداء می آید تا مسلمان شود. همان طور هم شد. او آمد و اسلام آورد.

از معجزات دیگر این است که رسول خدا صلّی اللّٰه علیه و آله از تمام وقایعی که بر سر ابو ذر بعد از وفات آن حضرت آمد، خبر داد و به او فرمود: «چه وضعیتی داری وقتی که تو را از مدینه بیرون می کنند؟». گفت: به مکه می روم. فرمود: «اگر از مکه هم بیرونت کنند کجا می روی؟». گفت: به شام. فرمود: «اگر از آنجا نیز اخراجت کنند چه می کنی؟». گفت: شمشیر می کشم و می جنگم تا شهید شوم. فرمود: «نه این کار را نکن، بلکه بشنو و اطاعت کن» همین گونه بود تا اینکه به ربذه تبعید شد.

از جمله معجزات دیگر این است که رسول خدا صلّی اللّٰه علیه و آله و سلم به فاطمه سلام اللّٰه علیها فرمود: «تو اولین کس از اهل بیتم هستی که به من ملحق می شوی». و اوّلین شخص از اهل بیت پیامبر، حضرت فاطمه بود که بعد از آن حضرت وفات کرد.

و از جمله آن: رسول خدا صلّی اللّٰه علیه و آله به همسرانش فرمود: «هر کدام از شما که دستش باز باشد، زودتر به من ملحق می شود». عایشه می گوید: در دست باز بودن با هم مسابقه می‌دادیم (یعنی صدقه می دادیم) تا اینکه زینب بنت جحش وفات کرد.

و از جمله آن: پیامبر اکرم صلّی اللّٰه علیه و آله از زید بن صوحان یاد کرد و فرمود: زید و چه زیدی! عضوی از اعضای او جلوتر از خودش به بهشت می رود تا در جنگ نهاوند، یک دستش در راه خدا قطع شد.

و از جمله آن: پیامبر اکرم صلّی اللّٰه علیه و آله و سلم از شهادت ام ورقه انصاریه خبر داد و فرمود: «بیایید برویم و شهیده را زیارت کنیم» غلامش او را کشته بود و کنیزی بعد از وفاتش از او باقی ماند.

و از جمله آن: رسول خدا صلّی اللّٰه علیه و آله و سلم در باره محمّد بن حنفیّه فرمود: «یا علی! در آینده تو پسری خواهی داشت که اسم و کنیه ام را به او بخشیدم».

و از جمله آن: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: دو دستبند طلا در دستم دیدم، پس در آن‌ها دمیدم و به پرواز

درآمدند و من آن دو دستبند را به دو نفر کذّاب تفسیر کردم: مسیلمه، کذّاب یمامه و صنعاء عبسی کذّاب.

و از جمله آن: عبد اللّٰه بن زبیر می گوید: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم حجامت کرد و من خون او را گرفتم تا به جایی بریزم. وقتی که دور شدم آن را نوشیدم! هنگامی که برگشتم، پیامبر فرمود: «چکار کردی؟» گفتم: در جایی دفن کردم.

ص: ۱۱۲

فرمود: «می بینم که آن را نوشیده ای». بعد فرمود: «وای به حال مردم از شرّ تو، و وای به حال تو از شرّ مردم!»

و از جمله آن: پیامبر صلّی اللّٰه علیه و آله به همسرانش فرمود: «کدام یک از شما صاحب شتر پُر موست که سگهای «حوأب» او را پارس می کنند.»

و روایت شده است که در جنگ جمل هنگامی که عایشه به آب‌های بنی عامر رسید، شب بود، سگ‌های «حوأب» پارس کردند. عایشه گفت: این مکان کجاست؟ گفتند: اینجا «حوأب» است گفت: من باید برگردم مرا برگردانید؛ چون روزی رسول خدا صلّی اللّٰه علیه و آله فرمود: «چه کار می کنید وقتی که سگ‌های حوأب به روی یکی از شما پارس کنند؟»

و از جمله معجزات آن حضرت این است که پیامبر صلّی اللّٰه علیه و آله و سلم فرمود: «جبرئیل به من خبر داد که پسرم حسین در زمین طفّ به شهادت می رسد. و از خاک آنجا برای من آورد و گفت: قبر حسین آنجا خواهد بود».

و از جمله آن: ام سلمه می گوید: عمّار، سنگ و آجر برای مسجد پیامبر حمل می کرد. پیامبر از سینه اش خاک را پاک می کرد و می فرمود: «تو را گروه ستمکاری می کشند».

و از جمله آن روایتی است که ابو سعید خدری نقل می کند: روزی پیامبر صلّی اللّٰه علیه و آله و سلم غنیمتی را تقسیم می کرد. مردی از بنی تمیم گفت: «عدالت را مراعات کن!». حضرت فرمود: «وای بر تو! اگر من مراعات نکنم چه کسی آن را مراعات خواهد کرد؟». اصحاب گفتند: اجازه دهید گردنش را بزنیم. فرمود: «نه، او یارانی پیدا می کند که نماز و روزه شما در مقابل نماز و روزه آن‌ها خیلی ناچیز است. از دین خارج می شوند، همان گونه که تیر از کمان خارج می شود و رئیس آن‌ها مردی است با چشمان بزرگ و سیاه و یکی از دو پستانش شبیه پستان زن است!». ابو سعید می گوید: با علی علیه السّلام در نهروان بودم، وقتی آن‌ها را به قتل رساند دیدم که در بین کشته ها در پی کسی می گردد، و همان کسی را پیدا کرد که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم توصیف کرده بود.

و از جمله آن: پیامبر اکرم صلّی اللّٰه علیه و آله و سلم فرمود: «شهری بین دجله و شاخه ای از آن و قریه «قطربل» و «صراه» بنا می شود و تمام مالیات‌های روی زمین آنجا صرف می شود». این شهر همان بغداد است. باز هم فرمود: «زمینی است که به آن بصره می گویند و در نزدیک آن رودخانه ای جریان دارد که به آن دجله می گویند؛ نخلستان زیادی در آنجاست. «بنی قنطوراء» در آنجا سکنی می گزینند. و به سه دسته تقسیم می شوند: گروهی به اهل آنجا ملحق می شوند و هلاک می گردند. و گروهی تابع هوای نفس می شوند و کفر می ورزند. و گروه سوم، اولادشان را پشت سر می گذارند

و می جنگند و کشته های آن‌ها شهید هستند و خداوند پیروزی را برای بقیه آن‌ها میسّر می گرداند.

**[ترجمه]

بیان

قال فی النهایه فی الحدیث أنه قال لنسائه أسرعکن لحوقا بی أطولکن یدا کنی بطول الید- عن العطاء و الصدقه.

یقال فلان طویل الباع إذا کان سمحا جوادا و کان زینب تحب الصدقه و هی ماتت قبلهن و قال فی قوله الأدبب أراد الأدب فترک الإدغام لأجل الحوأب و الأدب الکثیر وبر الوجه و النباح صیاح الکلب و الحوأب منزل بین البصره و مکه و الأدعج الأسود العین و قیل المراد به هنا سواد الوجه.

و قال الفیروزآبادی قُطْرُبُّلُ بالضم و تشدید الباء الموحده أو بتخفیفها و تشدید اللام موضعان أحدهما بالعراق ینسب إلیه الخمر و قال الصراه نهر بالعراق.

و قال الجزری فی حدیث حذیفه یوشک بنو قنطورا أن یخرجوا أهل العراق من عراقهم و یروی أهل البصره منها کأنی بهم خنس الأنوف خزر العیون عراض الوجوه قیل إن قنطورا کانت جاریه لإبراهیم الخلیل علیه السلام ولدت له أولادا منهم الترک و الصین و منه حدیث ابن عمر و یوشک بنو قنطورا أن یخرجوکم من أرض البصره و حدیث أبی بکره إذا کان آخر الزمان جاء بنو قنطورا و قال و فیه تقاتلون قوما خنس الأنف الخنس بالتحریک انقباض قصبه الأنف و عرض الأرنبه (۲) و المراد بهم الترک لأنه الغالب علی آنافهم و هو شبیه بالفطس (۳).

**[ترجمه]در النهایهٔ گوید: در حدیث آمده است که آن حضرت به همسرانش فرمود: «هر کدام از شما که دستش باز باشد، زودتر به من ملحق می شود». آن حضرت با عبارت باز بودن دست از بخشیدن و صدقه دادن کنایه آورده است. گفته می‌شود: «فلان طویل الباع» (فلانی دست‌باز است): هرگاه بخشنده و باکرامت باشد. و زینب بنت جحش صدقه دادن را دوست می... داشت و او پیش از دیگر همسران پیامبر فوت شد. در باره عبارت «الادبب» گوید: مقصود از آن «الأدبّ» است که به خاطر تطابق وزنی با «الحوأب» ادغام صورت نگرفته است. و «الأدبّ» یعنی آنچه پُر موی و پُر پشم باشد. «النباح» به معنای صدای سگ است. و «الحوأب» مکانی میان بصره و مکه است. «الأدعج» به معنای سیاه چشم است و گفته شده مقصود از این کلمه کسی است که صورت سیاه دارد.

فیروزآبادی گوید: «قطربّل» با ضمه و تشدید باء موحدهٔ، یا با تخفیف باء و تشدید لام: دو مکان است که یکی در عراق است که شراب بدان نسبت می‌دهند. و گوید: «الصراهٔ» رودی در عراق است.

جزری گوید: در حدیث حذیفه آمده است: نزدیک است بنوقنطورا مردمان عراق را از عراق بیرون کنند – و روایت شده که

نزدیک بود مردم بصره را نیز از آنجا بیرون کنند - گویا آنان بینی کج، چشم ریز و صورت پهن هستند. گفته شده: «قنطورا» کنیزی ابراهیم خلیل علیه السلام بود که از او فرزندانی پدید آمدند که ترک‌ها و چینی‌ها از جمله آنان‌اند. و نیز در حدیث ابن عمر آمده است که: نزدیک است که بنو قنطورا شما را از سرزمین بصره بیرون کنند. و در حدیث ابی بکرهٔ آمده است: چون آخر الزمان شود، بنو قنطورا می‌آید. و گوید: و در آن زمان با مرمانی بینی‌کج می‌جنگند. «الخنس» با حرکت حروف: به معنای بسته شدن پرده بینی، و پهنای طرف بینی است. و مقصود از این قوم، ترک‌ها هستند زیرا این ویژگی، بر شکل بینی آنان غلبه دارد و آن، شبیه فرو رفتگی استخوان بینی است.

**[ترجمه]

«۱۹»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ رَجُلًا أَتَی النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ إِنِّی خَرَجْتُ وَ امْرَأَتِی حَائِضٌ وَ رَجَعْتُ وَ هِیَ حُبْلَی فَقَالَ مَنْ تَتَّهِمُ قَالَ فُلَاناً وَ فُلَاناً قَالَ ائْتِ بِهِمَا فَجَاءَ بِهِمَا فَقَالَ صلی الله علیه و آله إِنْ یَكُنْ مِنْ هَذَا فَسَیَخْرُجُ قَطَطاً (۴) كَذَا وَ كَذَا فَخَرَجَ كَمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که مردی به حضور پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم آمد و گفت: من برای سفر بیرون رفتم درحالی که همسرم حائض بود و چون برگشتم آبستن بود. فرمود: چه کسانی را متهم می‌کنی؟ گفت: فلانی و فلانی را. فرمود: آن دو را بیاور. او آن دو مرد را آورد. پس پیامبر فرمود: اگر کار از جانب این شخص صورت گرفته باشد، نوزادی با موی کوتاه و مجعّد به دنیا می‌آید و همانگونه شد که پیامبر فرموده بود.

**[ترجمه]

«۲۰»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ مَا طَعِمْتُ طَعَاماً مُنْذُ یَوْمَیْنِ

۱- علی یقینهم خ ل.

۲- الارنبه واحده الارنب: طرف الانف.

۳- الفطس: انخفاض قصبه الانف.

۴- رجل قطط: قصیر الشعر جعده.

فَقَالَ عَلَيْکَ بِالسُّوقِ فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ دَخَلَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَيْتُ السُّوقَ أَمْسِ فَلَمْ أُصِبْ شَيْئاً فَبِتُّ بِغَيْرِ عَشَاءٍ قَالَ فَعَلَيْکَ بِالسُّوقِ فَأَتَى بَعْدَ ذَلِکَ أَيْضاً فَقَالَ صلى الله عليه و آله عَلَيْکَ بِالسُّوقِ فَانْطَلَقَ إِلَيْهَا فَإِذَا عِيرٌ قَدْ جَاءَتْ وَ عَلَيْهَا مَتَاعٌ فَبَاعُوهُ فَفَضَلَ بِدِينَارٍ (۱) فَأَخَذَهُ الرَّجُلُ وَ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ قَالَ مَا أَصَبْتُ شَيْئاً قَالَ هَلْ أَصَبْتَ مِنْ عِيرِ آلِ فُلَانٍ شَيْئاً قَالَ لَا قَالَ بَلَى ضُرِبَ لَکَ فِيهَا بِسَهْمٍ وَ خَرَجْتَ مِنْهَا بِدِينَارٍ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَمَا حَمَلَکَ عَلَى أَنْ تَكْذِبَ قَالَ أَشْهَدُ أَنَّکَ صَادِقٌ وَ دَعَانِي إِلَى ذَلِکَ إِرَادَةُ أَنْ أَعْلَمَ أَ تَعْلَمُ مَا يَعْمَلُ النَّاسُ وَ أَنْ أَزْدَادَ خَيْراً إِلَى خَيْرٍ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله صَدَقْتَ مَنِ اسْتَغْنَى أَغْنَاهُ اللَّهُ وَ مَنْ فَتَحَ عَلَى نَفْسِهِ بَابَ مَسْأَلَةٍ فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ سَبْعِينَ بَاباً مِنَ الْفَقْرِ لَا يَسُدُّ أَدْنَاهَا شَيْ ءٌ فَمَا رُئِيَ سَائِلًا بَعْدَ ذَلِکَ الْيَوْمِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ الصَّدَقَةَ لَا تَحِلُّ لِغَنِيٍّ وَ لَا لِذِي مِرَّةٍ سَوِيٍّ (۲) أَيْ لَا يَحِلُّ لَهُ أَنْ يَأْخُذَهَا وَ هُوَ يَقْدِرُ أَنْ يَكُفَّ نَفْسَهُ عَنْهَا.

**[ترجمه]خرائج: مردی به حضور رسول اکرم آمد و گفت: یا رسول اللّه! دو روز است که غذایی نخورده ام. حضرت فرمود: «برو به بازار!» روز بعد باز هم پیش پیامبر آمد

و گفت: به بازار رفتم و چیزی نیافتم و گرسنه خوابیدم. باز هم حضرت فرمود: «برو به بازار!». روز دیگر نیز آمد باز هم پیامبر فرمود: «برو به بازار!». او به بازار رفت و در آن هنگام کاروانی به بازار آمده بود و کالایی با خود آورده بود و به قیمت ناچیزی آن را فروخت. آن شخص هم از آن کالاـ چیزی خرید و پیش رسول خدا برگشت و باز هم گفت: چیزی نیافتم! حضرت فرمود: «آیا از کاروان چیزی نخریدی؟» گفت: نه! حضرت فرمود: «تو در آنجا سهمی داشتی و به اندازه یک دینار خریدی». مرد گفت: بلی. حضرت فرمود: «چه چیز تو را به دروغ گفتن واداشت؟». مرد گفت: تو راست می گویی و من برای اینکه تو را امتحان کنم که آیا از کارهای مردم خبر داری یا نه، دروغ گفتم. حضرت فرمود: «راست گفتی، هر کس عزّت نفس داشته باشد خدا او را غنی می کند و هر کس در گدایی را به روی خود باز کند، خداوند متعال هفتاد در فقر را به روی او باز می کند که کوچکترین آنها را چیزی نمی بندد». و بعد از این روز آن شخص هرگز دیده نشد که گدایی کند. بعد حضرت فرمود: «صدقه بر شخص ثروتمند و کسی که توانا و اعضایش سالم است و می تواند بدون آن زندگی کند، حلال نیست».

**[ترجمه]

«۲۱»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَوْماً جَالِساً إِذْ قَامَ مُتَغَيِّرَ اللَّوْنِ فَتَوَسَّطَ الْمَسْجِدَ ثُمَّ أَقْبَلَ يُنَاجِي طَوِيلًا ثُمَّ رَجَعَ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ رَأَيْنَا مِنْکَ مَنْظَراً مَا رَأَيْنَاهُ فِيمَا مَضَى قَالَ إِنِّي نَظَرْتُ إِلَى مَلَکِ السَّحَابِ إِسْمَاعِيلَ وَ لَمْ يَهْبِطْ إِلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِعَذَابٍ فَوَثَبْتُ مَخَافَةَ أَنْ يَكُونَ قَدْ نَزَلَ فِي أُمَّتِي شَيْ ءٌ (۳) فَسَأَلْتُهُ مَا أَهْبَطَهُ فَقَالَ اسْتَأْذَنْتُ رَبِّي فِي السَّلَامِ عَلَيْکَ فَأَذِنَ لِي قُلْتُ فَهَلْ أُمِرْتَ فِيهَا (۴) بِشَيْ ءٍ قَالَ نَعَمْ فِي يَوْمِ كَذَا وَ فِي شَهْرِ كَذَا فِي سَاعَةِ كَذَا فَقَامَ الْمُنَافِقُونَ وَ ظَنُّوا أَنَّهُمْ عَلَى شَيْ ءٍ فَكَتَبُوا ذَلِکَ الْيَوْمَ وَ كَانَ أَشَدَّ يَوْمٍ حَرّاً فَأَقْبَلَ الْقَوْمُ يَتَغَامَزُونَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِعَلِيٍّ عليه السلام انْظُرْ هَلْ تَرَى فِي السَّمَاءِ شَيْئاً فَخَرَجَ ثُمَّ قَالَ أَرَى فِي مَكَانِ كَذَا كَهَيْئَةِ التُّرْسِ غَمَامَةً فَمَا لَبِثُوا أَنْ جَلَّلَتْهُمْ

سَحَابَةٌ سَوْدَاءُ ثُمَّ هَطَلَتْ عَلَيْهِمْ حَتَّى ضَجَّ النَّاسُ.

ص: ۱۱۵

۱- بفضل دينار خ ل.

۲- فى النهايه: فيه لا تحل الصدقه لغنى و لذى مره سوى، المره: القوّه، و الشده، و السوى:

۳- بشى ء خ ل.

۴- أمرت فينا خ ل.

**[ترجمه]خرائج: امام باقر علیه السّلام فرمود: روزی رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله و سلم در مسجد نشسته بود، که ناگهان رنگش تغییر کرد، برخاست و به وسط مسجد آمد مثل اینکه با کسی حرف می زند، کمی مکث نمود و برگشت. مردم گفتند: یا رسول اللَّه! امروز حالتی در شما دیدیم که قبل از آن ندیده بودیم. حضرت فرمود: «فرشته باران (اسماعیل) را دیدم که می خواهد عذاب نازل کند، ترسیدم که بر امت من باشد. لذا برخاستم و از او سؤال کردم که چه چیزی او را وادار به فرود آمدن کرده است؟». گفت: از خدا اذن خواستم که به شما سلام کنم، خدا نیز اذن داد.

پرسیدم: «آیا دستور نداری که باران بیاوری؟». گفت: چرا، در فلان ماه و فلان روز و فلان ساعت. منافقین در مجلس بودند. فرمایش حضرت را یادداشت کردند تا آن روز رسید. هوا خیلی گرم بود منافقین طعنه زدند تا اینکه رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله فرمود: «یا علی! برو ببین ابری در آسمان هست؟». علی علیه السّلام بیرون آمد سپس گفت: در فلان نقطه از آسمان ابری به اندازه زرهی می‌بینم. چیزی نگذشت که ابر سیاهی آسمان را گرفت و چنان بارید که مردم به ناله در آمدند.

ص: ۱۱۵

**[ترجمه]

بیان

الهطل تتابع المطر.

**[ترجمه]«الهطل» یعنی بارش پی در پی.

**[ترجمه]

«۲۲»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِیِّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَوْماً عَلَی عَلِیٍّ علیه السلام وَ الزُّبَیْرُ قَائِمٌ مَعَهُ (۱) یُکَلِّمُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا تَقُولُ لَهُ فَوَ اللَّهِ لَتَکُونَنَّ أَوَّلَ الْعَرَبِ تَنْکُثُ بَیْعَتَهُ.

**[ترجمه]خرائج: امام باقر علیه السّلام فرمود: روزی رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله و سلم دید که علی علیه السّلام و زبیر با هم صحبت می کنند. به زبیر فرمود: «به او چه می گویی؟ سوگند به خدا تو اولین کس از عرب هستی که بیعت او را خواهی شکست.

**[ترجمه]

«۲۳»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ أَنَّهُ صلى الله عليه و آله قَالَ لِجَيْشٍ بَعَثَهُمْ إِلَى أُكَيْدِرَ دُومَهِ الْجَنْدَلِ أَمَا إِنَّكُمْ تَأْتُونَهُ فَتَجِدُونَهُ يَصِيدُ الْبَقَرَ فَوَجَدُوهُ كَذَلِكَ.

**[ترجمه]خرائج: پيامبر، سپاه اسلام را به طرف دومه الجندل اعزام كرد و به آن‌ها فرمود: «اكيدر را در حال شكار كردن گاو وحشى مى يابيد» چون سپاه به آنجا رسيدند، همان گونه يافتند كه پيامبر فرموده بود.

**[ترجمه]

«۲۴»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ أَنَّهُ لَمَّا نَزَلَتْ إذا جاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَ الْفَتْحُ (۲) قَالَ نُعِيَتْ (۳) إِلَيَّ نَفْسِي أَنِّي (۴) مَقْبُوضٌ فَمَاتَ فِي تِلْكَ السَّنَهِ وَ قَالَ لَمَّا بَعَثَ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ إِلَى الْيَمَنِ إِنَّكَ لَا تَلْقَانِي بَعْدَ هَذَا.

**[ترجمه]خرائج: روايت شده كه وقتى سوره «إِذا جاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَ الْفَتْحُ» نازل شد، پيامبر فرمود: «روحم به من بانگ زد كه من امسال مى ميرم» و همان سال نيز وفات كرد.

و گويد: هنگامى كه معاذ بن جبل را به يمن فرستاد، فرمود: «بعد از اين، مرا ديگر ملاقات نخواهى كرد.»

**[ترجمه]

«۲۵»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ عَنِ الصَّادِقِ عليه السلام قَالَ: أَصَابَتْ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي غَزْوَهِ الْمُصْطَلِقِ رِيحٌ شَدِيدَهٌ فَقَلَّبَتِ (۵) الرِّحَالَ وَ كَادَتْ تَدُقُّهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَمَا إِنَّهَا مَوْتُ مُنَافِقٍ قَالُوا فَقَدِمْنَا الْمَدِينَهَ فَوَجَدْنَا رِفَاعَهَ بْنَ زَيْدٍ مَاتَ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ وَ كَانَ عَظِيمَ النِّفَاقِ وَ كَانَ أَصْلُهُ مِنَ الْيَهُودِ فَضَلَّتْ نَاقَهُ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي تِلْكَ (۶) الرِّيحِ فَزَعَمَ يَزِيدُ بْنُ الْأُصَيْبِ (۷) وَ كَانَ فِي مَنْزِلِ عُمَارَهَ بْنِ حَزْمٍ كَيْفَ يَقُولُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْغَيْبَ وَ لَا يَدْرِي أَيْنَ نَاقَتُهُ قَالَ (۸) بِئْسَ مَا قُلْتَ وَ اللَّهِ مَا يَقُولُ هُوَ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْغَيْبَ وَ هُوَ صَادِقٌ فَأُخْبِرَ النَّبِيُّ بِذَلِكَ فَقَالَ لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَ إِنَّ اللَّهَ أَخْبَرَنِي أَنَّ نَاقَتِي فِي هَذَا الشِّعْبِ تَعَلَّقَ زِمَامُهَا بِشَجَرَهٍ فَوَجَدُوهَا كَذَلِكَ وَ لَمْ يَبْرَحْ أَحَدٌ مِنْ ذَلِكَ الْمَوْضِعِ فَأَخْرَجَ عُمَارَهُ ابْنَ الْأُصَيْبِ (۹) مِنْ مَنْزِلِهِ.

**[ترجمه]خرائج: از امام صادق عليه السلام روايت شده كه فرمود: در غزوه مصطلق پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم گرفتار باد شديدى شد تا جايى كه بارو بنه و پالان شتران واژگون شد و نزديك بود باد آن‌ها را خورد كند. رسول خدا صلى الله عليه و آله و سلم فرمود: اين باد به خاطر مرگ يك منافق است. گويند: به مدينه آمديم و ديدم كه رفاعه بن زيد در آن روز مرده است و او منافق سرسخت و سرشناسى بود و در اصل يهودى بود. شتر پيامبر در آن باد گم شد و يزيد بن اصيب كه در منزل عماره بن حزم بود، ظنّ و گمان برده و مى گفت: او غيب مى‌داند، اما نمى‌داند شترش كجاست؟ عماره گفت: چه بد سخنى گفتى! سوگند به خدا، او نمى گويد كه غيب مى‌داند و او راستگو است. خبر اين قضيه به پيامبر رسيد و فرمود: جز خداوند

کسی غیب نمی‌داند و خداوند به من خبر داده که شترم در این درّه است که افسارش به درختی بسته شده است. آنان آنگونه که پیامبر گفته بود شتر را یافتند و کسی از آن مکان تکان نخورد و عماره یزید بن اصیب را از منزلش بیرون کرد.

**[ترجمه]

«۲۶»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَتَبَ إِلَی قَیْسِ بْنِ عُرَنَهَ الْبَجَلِیِّ یَأْمُرُهُ بِالْقُدُومِ

ص: ۱۱۶

۱- قائم بین یدیه خ ل.

۲- النصر: ۱.

۳- أی أخبرت بوفاتی.

۴- و انی خ ل.

۵- فبتت خ ل.

۶- فی تلک اللیله خ ل.

۷- زید بن الاصب خ ل.

۸- قالوا خ ل.

۹- ابن الاصب خ ل.

عَلَيْهِ فَأَقْبَلَ وَ مَعَهُ خُوَيْلِدُ بْنُ الْحَارِثِ الْكَلْبِيُّ حَتَّى إِذَا دَنَا مِنَ الْمَدِينَةِ هَابَ الرَّجُلُ أَنْ يَدْخُلَ فَقَالَ لَهُ قَيْسٌ أَمَّا إِذَا أَبَيْتَ أَنْ تَدْخُلَ فَكُنْ فِي هَذَا الْجَبَلِ حَتَّى آتِيَهُ فَإِنْ رَأَيْتُ الَّذِي تُحِبُّ (۱) أَدْعُوكَ فَاتَّبِعْنِي فَأَقَامَ وَ مَضَى قَيْسٌ حَتَّى إِذَا دَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله الْمَسْجِدَ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ أَنَا آمِنٌ قَالَ نَعَمْ وَ صَاحِبُكَ الَّذِي تَخَلَّفَ فِي الْجَبَلِ قَالَ فَإِنِّي أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ فَبَايَعَهُ وَ أَرْسَلَ إِلَى صَاحِبِهِ فَأَتَاهُ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله يَا قَيْسُ إِنَّ قَوْمَكَ قَوْمِي وَ إِنَّ لَهُمْ فِي اللَّهِ وَ فِي رَسُولِهِ خَلَفاً.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلم به قیس بن عرنه بجلی نوشت که به نزد

ص: ۱۱۶

او بیاید. او نیز با خویلد بن حارث کلبی روانه شد، وقتی که به نزدیکی مدینه رسیدند، خویلد از ورود به مدینه، بیم داشت. قیس به او گفت: اگر نمی‌خواهی وارد شهر شوی، بالای تپه ای باش، اگر اوضاع را مساعد یافتم تو را صدا می کنم تا بیایی. قیس به مسجد پیامبر آمد و خطاب به آن حضرت گفت: یا رسول اللّه! آیا من در امان هستم؟ حضرت فرمود: «آری، هم تو و هم همراه تو که در بالای تپه است، در امان هستید». در این هنگام، قیس گفت: «گواهی می دهم خدایی جز خدای یگانه نیست و تو فرستاده او هستی». آنگاه با پیامبر بیعت کرد و دنبال رفیقش رفت، حضرت به او فرمود: «ای قیس! قوم تو قوم من است. و آن‌ها نزد خدا و رسولش کسی را دارند».

**[ترجمه]

«۲۷»

قب، المناقب لابن شهرآشوب یج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ أَنَّ أَبَا ذَرٍّ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي قَدِ اجْتَوَيْتُ الْمَدِينَةَ أَ فَتَأْذَنُ لِي أَنْ أَخْرُجَ أَنَا وَ ابْنُ أَخِي إِلَى الْغَابَةِ فَنَكُونَ بِهَا فَقَالَ إِنِّي أَخْشَى أَنْ تُغِيرَ حَيٌّ مِنَ الْعَرَبِ فَيُقْتَلَ ابْنُ أَخِيكَ فَتَأْتِيَ فَتَسْعَى فَتَقُومَ بَيْنَ يَدَيَّ مُتَّكِئاً عَلَى عَصَاكَ فَتَقُولَ قُتِلَ ابْنُ أَخِي وَ أُخِذَ السَّرْحُ (۲) فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَا يَكُونُ إِلَّا (۳) خَيْرٌ فَأَذِنَ لَهُ فَأَغَارَتْ خَيْلُ بَنِي فَزَارَةَ فَأَخَذُوا السَّرْحَ وَ قَتَلُوا ابْنَ أَخِيهِ فَجَاءَ أَبُو ذَرٍّ مُعْتَمِداً عَلَى عَصَاهُ وَ وَقَفَ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ بِهِ طَعْنَةٌ قَدْ جَافَتْهُ (۴) فَقَالَ صَدَقَ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ (۵).

**[ترجمه]مناقب، خرائج: روایت شده که ابوذر گفت: هوای مدینه با من ناسازگار است، اجازه می خواهم با برادرزاده ام تا «الغابهٔ» بروم و مدتی بمانم. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: می ترسم سواران عرب بتازند و برادرزاده ات را بکشند، بعد با سر و موی ژولیده بیایی و بر عصایت تکیه کنی و بگویی برادرزاده ام کشته شد، شترانم را به تاراج بردند. گفت: امیدوارم که سفر بخیر باشد، ان شاء اللّه. رسول خدا اجازه داد. سواران بنی فزاره بر او تاختند، رمه شتران به تاراج رفت و برادرزاده اش کشته شد. ابو ذر تک وتنها با زخمی کاری آمد و بر عصا تکیه کرد و در نزد رسول خدا ایستاد و گفت: خدا و رسولش درست گفتند. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۱۰۰ چاپ نجف، الفاظ حدیث در این کتاب به این صورت است: ابوذر از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم اجازه خواست که با برادر زاده‌اش در مزینه باشد. رسول خدا فرمود: می ترسم سواران

عرب بتازند و برادرزاده ات را بکشند، بعد با سروموی ژولیده بیایی و بر عصایت تکیه کنی و بگویی برادرزاده ام کشته شد، شترانم را به تاراج بردند. رسول خدا اجازه داد. ابو ذر با زن و برادرزاده اش به خارج رفت، دیری نگذشت که عیینهٔ بن حصن بر او تاخت، رمه شترانش را به تاراج برد و برادرزاده‌اش را کشت و زنش را اسیر بردند. ابو ذر تک وتنها با زخمی کاری آمد و بر عصا تکیه کرد و گفت: خدا و رسولش درست گفتند: رمه به تاراج رفت، برادرزاده ام کشته شد و اینک منم که بر عصا تکیه کرده ام. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فریاد زد. مسلمانان بسیج شدند و رمه را باز گرفتند.

-

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فی حدیث العرنیین فاجتووا المدینه أی أصابهم الجوی و هو المرض و داء الجوف إذا تطاول و ذلک إذا لم یوافقهم هواؤها و استوخموها یقال اجتویت البلد إذا کرهت المقام فیه و إن کنت فی نعمه انتهی و الغابه موضع بالحجاز

ص: ۱۱۷

۱- نحب خ ل.

۲- السرح: الماشیه.

۳- علی خیر خ ل.

۴- أجافته خ ل.

۵- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۰۰ ط النجف، ألفاظ الحدیث فیه هکذا: و استأذن أبو ذر رسول اللّٰه أن یکون فی مزینه مع ابن أخیه، فقال: انی أخشی أن تغیر علیک خیل من العرب فتقتل ابن أخیک فتأتینی شعثا فتقوم بین یدی متکئا علی عصی فتقول: قتل ابن أخی و اخذ السرح، ثم أذن له فخرج و لم یلبث الا قلیلا حتّی أغار علیه عیینه بن حصن و أخذ السرح و قتل ابن أخیه و أخذت امرأته، فأقبل أبو ذر یستند حتّی وقف بین یدی رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله و به طعنه جائفه، فاعتمد علی عصاه و قال: صدق اللّٰه و رسوله، اخذ السرح، و قتل ابن أخی، و قمت بین یدیک علی عصای، فصاح رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله فی المسلمین فخرجوا بالطلب فردوا السرح.

ثم إن هذا من أبی ذر رضی الله عنه علی تقدیر صحته لعله کان قبل کمال إیمانه و استقرار أمره.

**[ترجمه]جزری گوید: در حدیث عرنی‌ها، «فاجتووا المدینة» یعنی: به بیماری جوی گرفتار شدند و آن بیماری است که شکم را به شدت به درد می‌آورد و آن در زمانی است که هوای آنجا با آن‌ها سازگار نباشد. گفته می‌شود: «اجتویت البلد» هرگاه از ماندن در شهری بیزار شوی هرچند در رفاه و نعمت باشی. پایان سخن. «الغابة» مکانی در حجاز است.

ص: ۱۱۷

و این گفته ابوذر رضی الله عنه با در نظر گرفتن صحّت و درستی آن، شاید مربوط به زمانی باشد که ایمان او کامل نگشته و او در امور دینی مستقر و ثابت نگردیده است.

**[ترجمه]

«۲۸»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَقِیَ فِی غَزْوَهِ ذَاتِ الرِّقَاعِ رَجُلًا مِنْ مُحَارِبٍ یُقَالُ لَهُ عَاصِمٌ فَقَالَ لَهُ یَا مُحَمَّدُ أَ تَعْلَمُ الْغَیْبَ قَالَ لَا یَعْلَمُ الْغَیْبَ إِلَّا اللَّهُ قَالَ وَ اللَّهِ لَجَمَلِی هَذَا أَحَبُّ إِلَیَّ مِنْ إِلَهِکَ قَالَ لَکِنَّ اللَّهَ أَخْبَرَنِی (۱) مِنْ عِلْمِ غَیْبِهِ أَنَّهُ تَعَالَی یَبْعَثُ عَلَیْکَ قَرْحَهً فِی مُسْبَلِ (۲) لِحْیَتِکَ حَتَّی تَصِلَ إِلَی دِمَاغِکَ فَتَمُوتَ وَ اللَّهِ إِلَی النَّارِ فَرَجَعَ فَبَعَثَ اللَّهُ قَرْحَهً فَأَخَذَتْ فِی لِحْیَتِهِ حَتَّی وَصَلَتْ إِلَی دِمَاغِهِ فَجَعَلَ یَقُولُ لِلَّهِ دَرُّ الْقُرَشِیِّ إِنْ قَالَ بِعِلْمٍ أَوْ زَجْرٍ أَصَابَ (۳).

**[ترجمه]خرائج: روایت شده که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در غزوه ذات الرقاع با مردی از قبیله محارب به نام «عاصم» رو به رو شد. او گفت: ای محمد آیا غیب می‌دانی؟ فرمود: احدی جز خداوند غیب نمی‌داند. گفت: به خدا سوگند این شترم را از خدای تو بیشتر دوست دارم. فرمود: اما خداوند از علم غیبش به من خبر داده که در قسمت پایین چانه‌ات زخمی ایجاد می‌کند تا اینکه به مغز سرت می‌رسد و می‌میری و سوگند به خدا به آتش افکنده می‌شوی. او بازگشت و خداوند زخمی در او ایجاد کرد و چانه‌اش را فرا گرفت تا اینه به مغزش رسید. و او می‌گفت: چه خوب گفت آن مرد قریشی، اگر از روی علم یا از روی پیشگوئی سخن بر زبان راند، در هر حالت راست و درست گفت.

**[ترجمه]

«۲۹»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ وَابِصَهَ بْنَ مَعْبَدٍ الْأَسَدِیَّ أَتَاهُ وَ قَالَ فِی نَفْسِهِ لَا أَدَعُ مِنَ الْبِرِّ وَ الْإِثْمِ شَیْئاً إِلَّا سَأَلْتُهُ فَلَمَّا أَتَاهُ قَالَ لَهُ بَعْضُ أَصْحَابِهِ إِلَیْکَ یَا وَابِصَهُ عَنْ سُؤَالِ رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله دَعُوا وَابِصَهَ ادْنُ فَدَنَوْتُ (۴) فَقَالَ تَسْأَلُ عَمَّا جِئْتَ لَهُ أَمْ أُخْبِرُکَ قَالَ أَخْبِرْنِی قَالَ جِئْتَ تَسْأَلُ عَنِ الْبِرِّ وَ الْإِثْمِ قَالَ نَعَمْ فَضَرَبَ یَدَهُ عَلَی صَدْرِهِ ثُمَّ قَالَ الْبِرُّ مَا اطْمَأَنَّتْ إِلَیْهِ النَّفْسُ وَ الْبِرُّ مَا اطْمَأَنَّ إِلَیْهِ الصَّدْرُ وَ الْإِثْمُ مَا تَرَدَّدَ فِی الصَّدْرِ وَ جَالَ فِی الْقَلْبِ وَ إِنْ أَفْتَاکَ النَّاسُ وَ إِنْ أَفْتَوْکَ.

**[ترجمه]خرائج: وابصه اسدی به حضور پیامبر آمد و با خودش گفت از تمام نیکی‌ها و بدی‌ها از او می پرسم. وقتی به نزد آن حضرت آمد یکی از یارانش به وابصه گفت: برو از پیامبر سؤال کن. رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلم فرمود: «وابصه را رها کنید، نزدیک شو». پس نزدیک آمدم. حضرت فرمود: «می پرسی، یا من از پرسش‌هایت خبر دهم؟». وابصه گفت: شما خبر دهید. حضرت فرمود: «آمده ای که از نیکی و گناه سؤال کنی». گفت: بلی، همین طور است. حضرت دستش را به سینه او زد و فرمود: «نیکی چیزی است که جان به آن مطمئن شود و نیکی چیزی که است سینه در آن اطمینان حاصل کند، و گناه چیزی است که در قلب بچرخد - در آن شک کند - و در قلب دَور بزند، دیگران هرچه می‌خواهند بگویند.

**[ترجمه]

«۳۰»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ أَتَاهُ وَفْدُ عَبْدِ الْقَیْسِ فَدَخَلُوا عَلَیْهِ فَلَمَّا أَدْرَکُوا حَاجَتَهُمْ قَالَ ائْتُونِی بِتَمْرِ أَرْضِکُمْ مِمَّا مَعَکُمْ فَأَتَاهُ کُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ بِنَوْعٍ مِنْهُ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله هَذَا یُسَمَّی کَذَا وَ هَذَا یُسَمَّی کَذَا فَقَالُوا أَنْتَ أَعْلَمُ بِتَمْرِ أَرْضِنَا مِنَّا فَوَصَفَ لَهُمْ أَرْضَهُمْ فَقَالُوا أَ دَخَلْتَهَا قَالَ لَا لَکِنْ فُسِحَ لِی فَنَظَرْتُ إِلَیْهَا فَقَامَ رَجُلٌ مِنْهُمْ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا خَالِی بِهِ خَبَلٌ فَأَخَذَ بِرِدَائِهِ وَ قَالَ اخْرُجْ یَا عَبْدَ اللَّهِ (۵) ثَلَاثاً ثُمَّ أَرْسَلَهُ فَبَرَأَ ثُمَ

ص: ۱۱۸

۱- قد أخبرنی خ ل.

۲- مشتبک لحیتک خ ل. و مسبل اللحیه: الدائره فی وسط الشفه العلیا او الذقن.

۳- فأصاب خ ل. أقول: الزجر: التکهن. و التفاؤل بطیر ان الطیر إن کان عن یمین، او التطیر منه إن کان عن یسار.

۴- هکذا فی النسخه، و لعله مصحف فدنی.

۵- یا أبا عبد اللّه خ ل. و الصحیح یا عدو اللّه- خطابا للشیطان- راجع ج ۱۷ ص ۲۲۹.

أَتَوْهُ بِشَاةٍ هَرِمَةٍ فَأَخَذَ إِحْدَى أُذُنَيْهَا بَيْنَ إِصْبَعَيْهِ فَصَارَ لَهَا مِيسَماً ثُمَّ قَالَ خُذُوهَا فَإِنَّ هَذَا مِيسَمٌ فِی آذَانِ مَا تَلِدُ إِلَی يَوْمِ الْقِيَامَهِ فَهِیَ تَتَوَالَدُ كَذَلِكَ.

**[ترجمه]خرائج: روايت شده كه گروهى از قبيله عبدالقيس نزد آن حضرت آمده و بر ايشان وارد شدند. هنگامى كه حاجت آنان را برآورده ساخت، فرمود: از خرماى سرزمينتان هر چه همراه داريد نزد من بياوريد. هر يک از آنان، نوعى خرما نزد آن حضرت آوردند. پس پيامبر فرمود: نام اين خرما فلان است و نام اين خرما فلان است. گفتند: تو خرماى سرزمين‌مان را از ما بهتر مى‌شناسى. پس پيامبر سرزمين‌شان را براى آن‌ها توصيف نمود. گفتند: بدانجا آمده‌اى؟ فرمود: نه، اما برايم فراخ گرديد و بدان نگريستم. يكى از ميان آنان برخاست و گفت: اى رسول خدا، اين شخص منگ و گيج است. پيامبر لباس او را گرفت و سه بار فرمود :اى بنده خدا بيرون شو، سپس او را فرستاد و بهبودى يافت.

ص: ۱۱۸

سپس گوسفندى پير را نزد آن حضرت آوردند و پيامبر با دو انگشت يكى از گوش‌هاى گوسفند را گرفت و نشانه‌اى بر آن ايجاد شد. سپس فرمود: آن را برداريد، اين نشانه، در گوش همه برّه‌هايى كه تا روز قيامت مى‌زايد باقى مى‌ماند. و نسل آن، همه اينگونه متولد مى‌شوند.

**[ترجمه]

«۳۱»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ لِلْعَبَّاسِ وَيْلٌ لِذُرِّيَّتِی مِنْ ذُرِّيَّتِكَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَخْتَصِی قَالَ إِنَّهُ أَمْرٌ قَدْ قُضِیَ أَیْ لَا يَنْفَعُ الْخِصَاءُ (۱) فَعَبْدُ اللَّهِ قَدْ وُلِدَ وَ صَارَ لَهُ وُلْدٌ.

**[ترجمه]خرائج: روايت شده كه پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم به عباس فرمود: واى بر نسل من از نسل تو. گفت: اى رسول خدا آيا خودم را اخته كنم؟ فرمود: اين امرى است كه مقدّر و محتوم شده است، يعنى اخته كردن سودى نمى‌بخشد زيرا «عبدالله» به دنيا آمده و فرزندانى از نسل او به وجود آمده‌اند.

**[ترجمه]

«۳۲»

يج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ نَاقَهً ضَلَّتْ لِبَعْضِ أَصْحَابِهِ فِی سَفَرٍ كَانَ فِيهِ فَقَالَ صَاحِبُهَا لَوْ كَانَ نَبِيّاً لَعَلِمَ أَيْنَ النَّاقَهُ فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ صلی الله علیه و آله الْغَيْبُ لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا اللَّهُ انْطَلِقْ يَا فُلَانُ فَإِنَّ نَاقَتَكَ فِی مَكَانِ كَذَا (۲) قَدْ تَعَلَّقَ زِمَامُهَا بِشَجَرَهٍ فَوَجَدَهَا كَمَا قَالَ.

**[ترجمه]روايت شده كه شتر يكى از ياران پيامبر در يكى از سفرهايش گم شد. صاحب شتر گفت: اگر پيامبر مى‌بود، مى...

دانست آن شتر کجاست. این خبر به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم رسید و فرمود: احدی جز خداوند غیب را نمی‌داند، فلانی برو، شترت در فلان جا است و افسارش به درختی بسته شده است. او رفت و شتر را همانگونه که پیامبر گفته بود، یافت.

**[ترجمه]

«۳۳»

یج، الخرائج و الجرائح مِنْ مُعْجِزَاتِهِ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ أَخْبَرَ النَّاسَ بِمَکَّهَ بِمِعْرَاجِهِ وَ قَالَ آیَهُ ذَلِکَ أَنَّهُ نَدَّ لِبَنِی فُلَانٍ فِی طَرِیقِی بَعِیرٌ فَدَلَلْتُهُمْ عَلَیْهِ وَ هُوَ الْآنَ یَطْلُعُ (۳) عَلَیْکُمْ مِنْ ثَنِیَّهِ کَذَا یَقْدُمُهَا جَمَلٌ أَوْرَقُ عَلَیْهِ غِرَارَتَانِ (۴) إِحْدَاهُمَا سَوْدَاءُ وَ الْأُخْرَی بَرْقَاءُ فَوَجَدُوا الْأَمْرَ عَلَی مَا قَالَ.

وَ مِنْهَا أَنَّهُ صلی الله علیه و آله رَأَی عَلِیّاً علیه السلام نَائِماً فِی بَعْضِ الْغَزَوَاتِ فِی التُّرَابِ فَقَالَ یَا أَبَا تُرَابٍ أَ لَا أُحَدِّثُکَ بِأَشْقَی النَّاسِ أَخِی ثَمُودَ (۵) وَ الَّذِی یَضْرِبُکَ عَلَی هَذَا وَ وَضَعَ یَدَهُ عَلَی قَرْنِهِ حَتَّی تَبُلَّ هَذِهِ مِنْ هَذَا وَ أَشَارَ إِلَی لِحْیَتِهِ وَ مِنْهَا أَنَّهُ صلی الله علیه و آله قَالَ لِعَلِیٍّ علیه السلام تُقَاتِلُ بَعْدِی النَّاکِثِینَ وَ الْقَاسِطِینَ وَ الْمَارِقِینَ فَکَانَ کَذَلِکَ وَ مِنْهَا قَوْلُهُ لِعَمَّارٍ سَتَقْتُلُکَ الْفِئَهُ الْبَاغِیَهُ وَ آخِرُ زَادِکَ ضَیَاحٌ مِنْ لَبَنٍ فَأُتِیَ عَمَّارٌ بِصِفِّینَ بِلَبَنٍ فَشَرِبَهُ فَبَارَزَ (۶) فَقُتِلَ.

ص: ۱۱۹

۱- و عبد اللّه خ ل. أقول: قوله: أی لا ینفع اه من کلام الراوندیّ.

۲- بمکان کذا خ ل.

۳- و هی الآن تطلع علیکم خ ل.

۴- الغراره: الجوالق.

۵- احیمر ثمود خ ل.

۶- و بارز خ ل.

وَ مِنْهَا أَنَّهُ لَمَّا كَانَتْ قُرَيْشٌ تَحَالَفُوا وَ كَتَبُوا بَيْنَهُمْ صَحِيفَةً أَلَّا يُجَالِسُوا وَاحِداً مِنْ بَنِي هَاشِمٍ وَ لَا يُبَايِعُوهُمْ حَتَّى يُسَلِّمُوا إِلَيْهِمْ مُحَمَّداً لِيَقْتُلُوهُ وَ عَلَّقُوا تِلْكَ الصَّحِيفَةَ فِي الْكَعْبَةِ وَ حَاصَرُوا بَنِي هَاشِمٍ فِي الشِّعْبِ شِعْبِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ أَرْبَعَ سِنِينَ فَأَصْبَحَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله يَوْماً وَ قَالَ لِعَمِّهِ أَبِي طَالِبٍ إِنَّ الصَّحِيفَةَ الَّتِي كَتَبَتْهَا قُرَيْشٌ فِي قَطِيعَتِنَا قَدْ بَعَثَ اللَّهُ عَلَيْهَا دَابَّةً فَلَحَسَتْ كُلَّ مَا فِيهَا غَيْرَ اسْمِ اللَّهِ وَ كَانُوا قَدْ خَتَمُوهَا بِأَرْبَعِينَ خَاتَماً مِنْ رُؤَسَاءِ قُرَيْشٍ فَقَالَ أَبُو طَالِبٍ يَا ابْنَ أَخِي أَ فَأَصِيرُ (۱) إِلَى قُرَيْشٍ فَأُعْلِمَهُمْ بِذَلِكَ قَالَ إِنْ شِئْتَ فَصَارَ أَبُو طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَيْهِمْ فَاسْتَبْشَرُوا بِمَصِيرِهِ إِلَيْهِمْ وَ اسْتَقْبَلُوهُ بِالتَّعْظِيمِ وَ الْإِجْلَالِ وَ قَالُوا قَدْ عَلِمْنَا الْآنَ أَنَّ رِضَى قَوْمِكَ أَحَبُّ إِلَيْكَ مِمَّا كُنْتَ فِيهِ أَ فَتُسَلِّمُ إِلَيْنَا مُحَمَّداً وَ لِهَذَا جِئْتَنَا فَقَالَ يَا قَوْمِ قَدْ جِئْتُكُمْ (۲) بِخَبَرٍ أَخْبَرَنِي بِهِ ابْنُ أَخِي مُحَمَّدٌ فَانْظُرُوا فِي ذَلِكَ فَإِنْ كَانَ كَمَا قَالَ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ ارْجِعُوا عَنْ قَطِيعَتِنَا وَ إِنْ كَانَ بِخِلَافِ مَا قَالَ سَلَّمْتُهُ إِلَيْكُمْ وَ اتَّبَعْتُ مَرْضَاتَكم قَالُوا وَ مَا الَّذِي أَخْبَرَكَ قَالَ أَخْبَرَنِي أَنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ عَلَى صَحِيفَتِكُمْ دَابَّةً فَلَحَسَتْ مَا فِيهَا غَيْرَ اسْمِ اللَّهِ فَحُطُّوهَا فَإِنْ كَانَ الْأَمْرُ بِخِلَافِ مَا قَالَ سَلَّمْتُهُ إِلَيْكُمْ فَفَتَحُوهَا فَلَمْ يَجِدُوا فِيهَا شَيْئاً غَيْرَ اسْمِ اللَّهِ فَتَفَرَّقُوا وَ هُمْ يَقُولُونَ سِحْرٌ سَحَرَ وَ انْصَرَفَ أَبُو طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ.

**[ترجمه]از معجزات پیامبر اکرم صلّی اللَّه علیه و آله و سلم این بود که از معراج خود به مردم مکّه خبر داد و فرمود: «نشانه آن این است که شتر فلان اشخاص در کاروانی در حال آمدن، فرار کرد و گم شد و من آن‌ها را به جای آن راهنمایی کردم. و کاروان در حالی که شتری خاکستری رنگ در پیشاپیش آن در حرکت است می رسد. و دو جوال، یکی سیاه و دیگری خالدار بر پشت اوست» پس همان گونه یافتند که پیامبر فرموده بود.

و از جمله معجزات آن حضرت این بود که: در یکی از جنگ‌ها، پیامبر اکرم صلّی اللَّه علیه و آله، علی علیه السّلام را روی خاک خوابیده دید و فرمود: ای ابو تراب! تو را خبر دهم از شقی ترین مردم؛ یکی پی کننده شتر صالح و دیگری کسی است که به اینجا ضربه می زند- دستش را بر سر علی علیه السّلام گذاشت- و خون تا اینجا می آید و به محاسن علی علیه السّلام اشاره کرد.

و از جمله آن: پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله و سلم به علی علیه السّلام فرمود: بعد از من با ناکثین، قاسطین و مارقین جنگ خواهی کرد. و همین طور شد.

و از جمله آن: رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله به عمّار فرمود: «تو را گروه ستمکاری خواهند کشت و آخرین غذای تو شیری است آمیخته با آب». در جنگ صفین شیری آوردند، عمّار خورد و به میدان رفت و شهید شد.

ص: ۱۱۹

و از جمله آن: هنگامی که قریش هم‌پیمان شدند و میان خود صحیفه‌ای نوشتند که با هیچ یک از افراد بنی‌هاشم مجالست نکنند و با آن‌ها معامله ننمایند تا اینکه محمد را به ایشان تسلیم کرده تا او را به قتل برسانند، و آن صحیفه را بر کعبه آویختند و بنی‌هاشم را در شعب ابی‌طالب چهار سال محاصره کردند، در این هنگام بود که روزی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمد و به عمویش ابوطالب فرمود: خداوند بر آن صحیفه‌ای که قریش در معاهده میان ما و آن‌هانوشته بودند، جانوری مامور کرد و همه صحیفه به جز اسم «الله» را خورده است و آنان با چهل مهر از رؤسای قریش آن را مهر زده بودند. ابوطالب گفت: ای

برادرزاده‌ام به نزد قریش بروم و آنان را از این مسأله آگاه کنم. فرمود: اگر می‌خواهی برو. ابوطالب رضی الله عنه به سوی قریش رفت و آنان از آمدن ابوطالب شادمان گشتند و با اکرام و اجلال از وی استقبال کردند و گفتند: اکنون دریافتیم که رضایت قومت در نظر تو از وضعیتی که در آن هستی خوشایندتر است، آیا محمد را به ما تسلیم می کنی و برای همین کار نزد ما آمده‌ای؟ گفت: ای قوم، من برای شما خبری آورده‌ام که برادرزاده‌ام مرا از آن باخبر ساخته است، پس در این مسأله بنگرید اگر همانطور باشد که او گفته، از خدا بترسید و از معاهده‌ای که بستیم، بازگردید و اگر بر خلاف گفته او باشد، او را به شما تحویل می‌دهم و رضایت شما را دنبال می کنم. گفتند: تو را از چه چیز باخبر ساخته است؟ گفت: به من خبر داد که خداوند، جانوری را بر صحیفه شما مأمور کرده و به جز اسم «الله» همه کلمات آن را خورده است. اگر این مسأله بر خلاف گفته محمد باشد او را به شما تسلیم می کنم. آنان صحیفه را باز کردند و به جز اسم «الله» چیزی در آن نیافتند. پس متفرق شدند درحالی که می گفتند: جادو است، جادو است. و ابوطالب رضی الله عنه نیز بازگشت.

**[ترجمه]

بیان

ند البعیر شرد و نفر و البرقاء ما اجتمع فیه سواد و بیاض و الضیاح بالفتح اللبن الرقیق یصب فیه ماء ثم یخلط و اللحس باللسان معروف و اللحس أیضا أکل الدود الصوف و أکل الجراد الخضر.

**[ترجمه]«ندّ البعیر» یعنی شتر رمید و آواره شد. «البرقاء» چیزی است که سیاهی و سفیدی در آن جمع شود. «الضیاح» با فتحه ضاد: شیر رقیقی است که آب در آن می‌ریزند سپس مخلوط می کنند. «اللحس» با زبان معروف است. (یعنی: لیسیدن با زبان) و همچنین «اللحس» یعنی: کرم، پشم را خورد و ملخ، سبزه را خورد.

**[ترجمه]

«۳۴»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله کَانَ یَوْماً جَالِساً وَ حَوْلَهُ عَلِیٌّ وَ فَاطِمَهُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ علیهم السلام فَقَالَ لَهُمْ کَیْفَ بِکُمْ إِذَا کُنْتُمْ صَرْعَی وَ قُبُورُکُمْ شَتَّی فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام أَ نَمُوتُ مَوْتاً أَوْ نُقْتَلُ قَتْلًا فَقَالَ بَلْ تُقْتَلُ یَا بُنَیَّ ظُلْماً وَ یُقْتَلُ أَخُوکَ ظُلْماً وَ یُقْتَلُ أَبُوکَ ظُلْماً وَ تُشَرَّدُ ذَرَارِیُّکُمْ فِی الْأَرْضِ فَقَالَ الْحُسَیْنُ علیه السلام وَ مَنْ یَقْتُلُنَا قَالَ شِرَارُ النَّاسِ قَالَ فَهَلْ یَزُورُنَا أَحَدٌ قَالَ نَعَمْ طَائِفَهٌ مِنْ أُمَّتِی یُرِیدُونَ بِزِیَارَتِکُمْ بِرِّی وَ صِلَتِی فَإِذَا کَانَ یَوْمُ

۱- أ أمضی خ ل.

۲- انی قد جئتکم خ ل.

الْقِيَامَهِ جِئْتُهُمْ وَ أَخَلِّصُهُمْ مِنْ أَهْوَالِهِ (۱).

**[ترجمه]خرائج: روایت شده روزی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم نشسته بود و علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام نیز حضور داشتند. پیامبر فرمود: چه بر شما خواهد گذشت هنگامی که از دنیا بروید و مرقدهای شما از یک دیگر دور باشد. حسین علیه السلام پرسید: آیا می‌میریم یا ما را می کشند؟ فرمود: ای پسرکم تو را از با ستم می کشند و برادرت با ستم کشته می‌شود و پدرت با ستم کشته می‌شود و فرزندان شما در روی زمین پراکنده و آواره می‌شوند. حسین علیه السلام پرسید چه کسی ما را می کشد؟ فرمود: بدترین مردم. پرسید: آیا پس از شهادتمان کسی ما را زیارت خواهد کرد؟ فرمود: آری، عده از پیروان من که می خواهند حق مرا ادا کنند و به من احسان نمایند به زیارت شما می آیند، در نتیجه فردای

ص: ۱۲۰

قیامت، آنان را به صحنه قیامت می‌آورم و از سختیها و گرفتاریهای قیامت نجات می‌دهم. -. خرائج : ۲۲۰ - ۲۲۱ -

**[ترجمه]

«۳۵»

شف، کشف الیقین مِنْ کِتَابٍ عَتِیقٍ تَارِیخُهُ سَنَهُ ثَمَانٍ وَ ثَمَانِینَ (۲) هِجْرِیَّهٌ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ الزُّهْرِیُّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ ثُمَّ قَالَ مَا هَذَا لَفْظُهُ وَ أَنَا کُنْتُ مَعَهُ صلی الله علیه و آله یَوْمَ قَالَ یَأْتِی تِسْعُ نَفَرٍ مِنْ حَضْرَمَوْتَ فَیُسْلِمُ مِنْهُمْ سِتَّهٌ وَ لَا یُسْلِمُ مِنْهُمْ ثَلَاثَهٌ فَوَقَعَ فِی قُلُوبِ کَثِیرٍ مِنْ کَلَامِهِ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ یَقَعَ فَقُلْتُ أَنَا صَدَقَ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ هُوَ کَمَا قُلْتَ یَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ أَنْتَ الصِّدِّیقُ الْأَکْبَرُ وَ یَعْسُوبُ الْمُؤْمِنِینَ وَ إِمَامُهُمْ وَ تَرَی مَا أَرَی وَ تَعْلَمُ مَا أَعْلَمُ وَ أَنْتَ أَوَّلُ الْمُؤْمِنِینَ إِیمَاناً وَ کَذَلِکَ خَلَقَکَ اللَّهُ وَ نَزَعَ مِنْکَ الشَّکَّ وَ الضَّلَالَ فَأَنْتَ الْهَادِی الثَّانِی وَ الْوَزِیرُ الصَّادِقُ فَلَمَّا أَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَعَدَ فِی مَجْلِسِهِ ذَلِکَ وَ أَنَا عَنْ یَمِینِهِ أَقْبَلَ التِّسْعَهُ رَهْطٍ مِنْ حَضْرَمَوْتَ حَتَّی دَنَوْا مِنَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ سَلَّمُوا فَرَدَّ عَلَیْهِمُ السَّلَامَ وَ قَالُوا یَا مُحَمَّدُ اعْرِضْ عَلَیْنَا الْإِسْلَامَ فَأَسْلَمَ مِنْهُمْ سِتَّهٌ وَ لَمْ یُسْلِمِ الثَّلَاثَهُ فَانْصَرَفُوا فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لِلثَّلَاثَهِ أَمَّا أَنْتَ یَا فُلَانُ فَسَتَمُوتُ بِصَاعِقَهٍ مِنَ السَّمَاءِ وَ أَمَّا أَنْتَ یَا فُلَانُ فَسَیَضْرِبُکَ أَفْعًی فِی مَوْضِعِ کَذَا وَ کَذَا وَ أَمَّا أَنْتَ یَا فُلَانُ فَإِنَّکَ تَخْرُجُ فِی طَلَبِ مَاشِیَهٍ وَ إِبِلٍ لَکَ فَیَسْتَقْبِلُکَ نَاسٌ مِنْ کَذَا فَیَقْتُلُونَکَ فَوَقَعَ فِی قُلُوبِ الَّذِینَ أَسْلَمُوا فَرَجَعُوا إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُمْ مَا فَعَلَ أَصْحَابُکُمُ الثَّلَاثَهُ الَّذِینَ تَوَلَّوْا عَنِ الْإِسْلَامِ وَ لَمْ یُسْلِمُوا فَقَالُوا وَ الَّذِی بَعَثَکَ بِالْحَقِّ نَبِیّاً مَا جَاوَزُوا مَا قُلْتَ وَ کُلٌّ مَاتَ بِمَا قُلْتَ وَ إِنَّا جِئْنَاکَ لِنُجَدِّدَ الْإِسْلَامَ وَ نَشْهَدَ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْکَ وَ أَنَّکَ الْأَمِینُ عَلَی الْأَحْیَاءِ وَ الْأَمْوَاتِ (۳).

**[ترجمه]کشف الیقین: از کتابی قدیمی که تاریخ آن به سال صد و هشتاد و هشت هجری برمی گردد، گوید: جعفر بن محمد از پدرش از جدّش روایت کرده و گوید: - که الفاظ حدیث به این صورت است - من خدمت آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم بودم، روزی که فرمود: نه نفر از حضرموت می‌آیند که شش نفر از آنان اسلام می‌آورد و سه نفر اسلام نمی‌آورد. از این سخن پیامبر در دلِ بسیاری از مسلمانان شک و تردید راه یافت. عرض کردم: ای رسول الله، خدا و پیامبرش

راست می گوینـد و باور دارم که همانطور که شـما فرمودیـد، اتفاق می‌افتـد. پیامبر فرمود: تو صـدیق اکبر، و یعسوب مؤمنان و امام آنان هستی و آنچه را من می‌بینم تو نیز می‌بینی، و آنچه را می‌دانم تو نیز می‌دانی و تو اولین کسی بودی که ایمان آوردی و اینچنین خداونـد تـو را آفریـد و شـکّ و گمراهی را از وجود تو پـاک کرد، پس تو هـدایت‌گر دوم و وزیر راسـتگو هسـتی. هنگامی که رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سـلم به صـبح درآمد و در آن مجلس نشست و من در سمت راست آن حضرت نشسـتم، آن نه نفر، که گروهی از حضـرموت بودنـد، آمدنـد و به پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم نزدیک شده سـلام دادند. پیامبر سـلام آنان را پاسخ گفت. گفتنـد: ای محمـد اسـلام را بر ما عرضه کن. پس شـش نفر از آنان اسـلام آوردند و سه نفر اسـلام را نپذیرفتند. آنان بازگشـتند و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به آن سه نفر فرمود: اما فلانی تو، با صاعقه‌ای از آسمان خواهی مرد و فلانی تو را ماری در فلان مکان نیش می‌زند، و فلانی تو، به دنبال گوسفند و شتری می‌روی و مردمانی در فلان جا از تو اسـتقبال می کننـد و سـپس تو را می کشـند. پس افرادی که اسـلام آورده بودنـد به شک و تردیـد افتادنـد. آنان به نزد رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سـلم بازگشـتند و پیامبر به آنان فرمود: آن سه نفر از دوستانتان که از اسلام روی گرداندند و اسـلام نیاوردند چه بر سرشان آمد؟ گفتند: سوگند به خداوندی که تو را به حقّ به پیامبری مبعوث کرد، از آنچه شما فرمودید تجاوز نکردنـد و هر یک به همان صورتی که گفتیـد، مُردنـد، و ما نزد شـما آمـده‌ایم تا اسـلام خود را تجدیـد کنیم و گواهی می‌دهیم که تو فرستاده خداوند هستی و درود خداوند بر تو باد و تو امانت‌دار بر زنده‌ها و مرده‌هایی. - . کشف الیقین : ۱۹۶ -

**[ترجمه]

«۳۶»

عم، إعلام الوری وَ أَمَّا آیَاتُهُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ فِی إِخْبَارِهِ بِالْغَائِبَاتِ وَ الْكَوَائِنِ بَعْدَهُ فَأَكْثَرُ مِنْ أَنْ تُحْصَی وَ تُعَدَّ فَمِنْ ذَلِكَ مَا رُوِیَ عَنْهُ فِی مَعْنَی قَوْلِهِ تَعَالَی لِیُظْهِرَهُ عَلَی الدِّینِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ (۴) وَ هُوَ مَا رَوَاهُ أُبَیُّ بْنُ كَعْبٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ بُشِّرَ

۱- الخرائج: ۲۲۰ و ۲۲۱. فیه: فقال الحسن: أ نموت موتا أو نقتل قتلا؟ فقال: بل تقتل یا بنی بالسم.

۲- و استظهر المصنّف فی الهامش أن الصحیح: ثمان و ثمانین و مائه.

۳- کشف الیقین: ۱۹۶. و فیه: و انک الأمین علی الاحیاء و الأموات بعد هذا و هذه.

۴- التوبه: ۳۳.

هَذِهِ الْأَمَهُ بِالسَّنَاءِ وَ الرِّفْعَهِ وَ النُّصْرَهِ وَ التَّمْكِينِ فِی الْأَرْضِ فَمَنْ عَمِلَ مِنْهُمْ عَمَلَ الْآخِرَهِ لِلدُّنْيَا لَمْ يَكُنْ لَهُ فِی الْآخِرَهِ نَصِيبٌ.

وَ رَوَی بُرَيْدَهُ الْأَسْلَمِیُّ أَنَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ السَّلَامُ قَالَ: سَتُبْعَثُ بُعُوثٌ (۱) فَكُنْ فِی بَعْثٍ يَأْتِی خُرَاسَانَ ثُمَّ اسْكُنْ مَدِينَهَ مَرْوٍ فَإِنَّهُ بَنَاهَا ذُو الْقَرْنَيْنِ وَ دَعَا لَهَا بِالْبَرَكَهِ وَ قَالَ لَا يُصِيبُ أَهْلَهَا سُوءٌ.

وَ رَوَی أَبُو هُرَيْرَهَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَا تَقُومُ السَّاعَهُ حَتَّی تُقَاتِلُوا خُوزاً وَ كِرْمَانَ قَوْماً مِنْ أَعَاجِمَ حُمْرَ الْوُجُوهِ فُطْسَ الْأُنُوفِ صِغَارَ الْأَعْيُنِ كَأَنَّ وُجُوهَهُمُ الْمَجَانُّ الْمُطْرَقَهُ (۲).

وَ رَوَی أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَأَيْتُ ذَاتَ لَيْلَهٍ فِيمَا يَرَی النَّائِمُ كَأَنَّا فِی دَارِ عُقْبَهَ بْنِ رَافِعٍ فَأُتِينَا بِرُطَبٍ مِنْ رُطَبِ ابْنِ طَابٍ (۳) فَأَوَّلْتُ الرِّفْعَهَ لَنَا فِی الدُّنْيَا وَ الْعَافِيَهَ فِی الْآخِرَهِ وَ أَنَّ دِينَنَا قَدْ طَابَ.

وَ مِنْ ذَلِكَ إِخْبَارُهُ بِمَا يُحْدِثُ أُمَّتُهُ بَعْدَهُ نَحْوَ قَوْلِهِ صلی الله علیه و آله لَا تَرْجِعُوا (۴) بَعْدِی كُفَّاراً يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ- رَوَاهُ الْبُخَارِیُّ فِی الصَّحِيحِ مَرْفُوعاً إِلَی ابْنِ عُمَرَ.

وَ قَوْلُهُ رَوَاهُ أَبُو حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَا فَرَطُكُمْ عَلَی الْحَوْضِ مَنْ وَرَدَ شَرِبَ وَ مَنْ شَرِبَ لَمْ يَظْمَأْ أَبَداً وَ لَيَرِدَنَّ عَلَیَّ أَقْوَامٌ أَعْرِفُهُمْ وَ يَعْرِفُونَنِی ثُمَّ يُحَالُ بَيْنِی وَ بَيْنَهُمْ قَالَ أَبُو حَازِمٍ سَمِعَ النُّعْمَانُ بْنُ أَبِی عَيَّاشٍ وَ أَنَا أُحَدِّثُ النَّاسَ بِهَذَا الْحَدِيثِ فَقَالَ هَكَذَا سَمِعْتَ سَهْلًا يَقُولُ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَأَنَا أَشْهَدُ عَلَی أَبِی سَعِيدٍ الْخُدْرِیِّ يَزِيدُ فِيهِ فَأَقُولُ إِنَّهُمْ أُمَّتِی فَيُقَالُ إِنَّكَ لَا تَدْرِی مَا عَمِلُوا (۵) بَعْدَكَ فَأَقُولُ سُحْقاً

۱- البعوث جمع البعث: الجيش، أو كل قوم بعثوا.

۲- المجن و المجنه: كل ما وقی من السلاح. الترس. و الجمع المجان. قال الجزریّ فی طرق أی التراس التی البست العقب شيئا فوق شی ء، و منه طارق النعل: إذا صيرها طاقا فوق طاق و ركب بعضها فوق بعض، و رواه بعضهم بتشديد الراء للتكثير و الأول أشهر.

۳- ابن طاب ضرب من الرطب.

۴- فی المصدر: لترجعوا.

۵- فی المصدر: ما فعلوا.

لِمَنْ بَدَّلَ بَعْدِی (۱)- ذَکَرَهُ الْبُخَارِیُّ فِی الصَّحِیحِ.

وَ قَوْلُهُ صلی الله علیه و آله فِیمَا رَوَاهُ شُعْبَهُ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ أَبِی خَالِدٍ عَنْ قَیْسِ بْنِ أَبِی حَازِمٍ أَنَّ عَائِشَهَ لَمَّا أَتَتْ عَلَی الْحَوْأَبِ سَمِعَتْ نُبَاحَ الْکَلْبِ (۲) فَقَالَتْ مَا أَظُنُّنِی إِلَّا رَاجِعَهً (۳) سَمِعْتُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ لَنَا أَیَّتُکُنَّ تَنْبَحُ عَلَیْهَا کِلَابُ الْحَوْأَبِ فَقَالَ الزُّبَیْرُ لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ یُصْلِحَ بِکِ بَیْنَ النَّاسِ.

وَ قَوْلُهُ لِلزُّبَیْرِ لَمَّا لَقِیَهُ وَ عَلِیّاً علیه السلام فِی سَقِیفَهِ بَنِی سَاعِدَهَ فَقَالَ أَ تُحِبُّهُ یَا زُبَیْرُ قَالَ وَ مَا یَمْنَعُنِی قَالَ فَکَیْفَ بِکَ إِذَا قَاتَلْتَهُ وَ أَنْتَ ظَالِمٌ لَهُ.

وَ عَنْ أَبِی جِرْوَهَ الْمَازِنِیِّ قَالَ: سَمِعْتُ عَلِیّاً یَقُولُ لِلزُّبَیْرِ نَشَدْتُکَ اللَّهَ أَ مَا سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ إِنَّکَ تُقَاتِلُنِی وَ أَنْتَ ظَالِمٌ (۴) قَالَ بَلَی وَ لَکِنِّی نَسِیتُ.

وَ قَوْلُهُ صلی الله علیه و آله لِعَمَّارِ بْنِ یَاسِرٍ تَقْتُلُکَ الْفِئَهُ الْبَاغِیَهُ- أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِی الصَّحِیحِ.

وَ عَنْ أَبِی الْبَخْتَرِیِّ أَنَّ عَمَّاراً أُتِیَ بِشَرْبَهٍ مِنْ لَبَنٍ فَضَحِکَ فَقِیلَ لَهُ مَا یُضْحِکُکَ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَخْبَرَنِی وَ قَالَ هُوَ آخِرُ شَرَابٍ أَشْرَبُهُ حِینَ أَمُوتُ.

وَ قَوْلُهُ فِی الْخَوَارِجِ سَیَکُونُ فِی أُمَّتِی فِرْقَهٌ یُحْسِنُونَ الْقَوْلَ وَ یُسِیئُونَ الْفِعْلَ

۱- سیأتی الحدیث باسانیده المتکثره فی محله، و الحدیث صریح فی أن صحابه النبیّ صلّی اللّه علیه و آله أحدثوا بعد رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله أمورا فیها خلاف ما قال اللّه و رسوله، و لذا استحقوا السحق و الویل.

۲- فی المصدر: نباح الکلاب.

۳- لسائل أن یسأل عائشه أم المؤمنین! لما ذا خرجت من بیتک بعد ما سمعت ذلک من الرسول الاکرم صلّی اللّه علیه و آله، و بعد ما کنت تقرأ آناء اللیل و أطراف النهار: «وَ قَرْنَ فِی بُیُوتِکُنَّ» الآیه؟! و هلا رجعت الی بیتک بعد ما رأیت بعینیک کلاب الحواب و سمعت بأذنیک نباحها و کان یذاکرتک قوله صلّی اللّه علیه و آله. «ایتکن تنبح علیها کلاب الحوأب» و هل کان یقنعک قول زبیر «لعل اللّه أن یصلح بک» بعد قول اللّه و رسوله صلّی اللّه علیه و آله؟ و هل کان قوله حجه بعد حجه اللّه و حجه رسوله؟ نعم هذا و اشباهه ممّا وقع بعد النبیّ الاقدس صلّی اللّه علیه و آله ممّا جعل الناس حیاری کیف رجعوا بعد نبیهم الهادی صلّی اللّه علیه و آله القهقری و لم یتمسکوا بهداه و انقادوا میولهم و أهواءهم المردیه؟ أعاذنا اللّه من شرور أنفسنا، و سیأتی ان شاء اللّه فی محله تفصیل تلک الواقعه و أشباهها.

۴- فی المصدر: و انت ظالم لی.

یَدْعُونَ إِلَی کِتَابِ اللَّهِ وَ لَیْسُوا مِنْهُ فِی شَیْ ءٍ یَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ لَا یُجَاوِزُ تَرَاقِیَهُمْ یَمْرُقُونَ مِنَ الدِّینِ کَمَا یَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِیَّهِ لَا یَرْجِعُونَ إِلَیْهِ حَتَّی یَرْتَدَّ عَلَی فُوْقِهِ هُمْ شَرُّ الْخَلْقِ وَ الْخَلِیقَهِ طُوبَی لِمَنْ قَتَلُوهُ طُوبَی لِمَنْ قَتَلَهُمْ وَ مَنْ قَتَلَهُمْ کَانَ أَوْلَی بِاللَّهِ مِنْهُمْ قَالُوا یَا رَسُولَ اللَّهِ فَمَا سِیمَاهُمْ قَالَ التَّحْلِیقُ- رَوَاهُ أَنَسُ بْنُ مَالِکٍ.

وَ قَوْلُهُ لِأَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیٍّ علیه السلام إِنَّ الْأُمَّهَ سَتَغْدِرُ بِکَ بَعْدِی.

وَ قَوْلُهُ لَهُ علیه السلام تُقَاتِلُ بَعْدِی النَّاکِثِینَ وَ الْقَاسِطِینَ وَ الْمَارِقِینَ.

وَ مِنْ ذَلِکَ إِخْبَارُهُ بِقَتْلِ مُعَاوِیَهَ حُجْراً وَ أَصْحَابَهُ فِیمَا رَوَاهُ ابْنُ وَهْبٍ عَنْ أَبِی لَهِیعَهَ عَنْ أَبِی الْأَسْوَدِ قَالَ: دَخَلَ مُعَاوِیَهُ عَلَی عَائِشَهَ فَقَالَتْ مَا حَمَلَکَ عَلَی قَتَلَ أَهْلِ عَذْرَاءَ حُجْرٍ وَ أَصْحَابِهِ فَقَالَ یَا أُمَّ الْمُؤْمِنِینَ إِنِّی رَأَیْتُ قَتْلَهُمْ صَلَاحاً لِلْأُمَّهِ وَ بَقَاءَهُمْ فَسَاداً لِلْأُمَّهِ فَقَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ سَیُقْتَلُ بِعَذْرَاءَ نَاسٌ یَغْضَبُ اللَّهُ لَهُمْ وَ أَهْلُ السَّمَاءِ.

وَ رَوَی ابْنُ لَهِیعَهَ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ یَزِیدَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَرِیرٍ (۱) الْغَافِقِیِّ قَالَ سَمِعْتُ عَلِیّاً علیه السلام یَقُولُ یَا أَهْلَ الْعِرَاقِ سَیُقْتَلُ سَبْعَهُ نَفَرٍ بِعَذْرَاءَ مَثَلُهُمْ کَمَثَلِ أَصْحَابِ الْأُخْدُودِ فَقُتِلَ حُجْرُ بْنُ عَدِیٍّ وَ أَصْحَابُهُ.

وَ مِنْ ذَلِکَ إِخْبَارُهُ بِقَتْلِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام رَوَی أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ أُمِّ سَلَمَهَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله اضْطَجَعَ ذَاتَ یَوْمٍ لِلنَّوْمِ فَاسْتَیْقَظَ وَ هُوَ خَاثِرٌ ثُمَّ اضْطَجَعَ فَرَقَدَ ثُمَّ اسْتَیْقَظَ وَ هُوَ خَاثِرٌ دُونَ مَا رَأَیْتُ مِنْهُ فِی الْمَرَّهِ الْأُولَی ثُمَّ اضْطَجَعَ وَ اسْتَیْقَظَ وَ فِی یَدِهِ تُرْبَهٌ حَمْرَاءُ یُقَبِّلُهَا فَقُلْتُ مَا هَذِهِ التُّرْبَهُ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنِی جَبْرَئِیلُ علیه السلام أَنَّ هَذَا یُقْتَلُ بِأَرْضِ الْعِرَاقِ لِلْحُسَیْنِ علیه السلام (۲) فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ أَرِنِی تُرْبَهَ الْأَرْضِ الَّتِی یُقْتَلُ بِهَا فَهَذِهِ تُرْبَتُهَا.

وَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ قَالَ: اسْتَأْذَنَ مَلَکُ الْمَطَرِ أَنْ یَأْتِیَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَذِنَ لَهُ فَقَالَ لِأُمِّ سَلَمَهَ احْفَظِی عَلَیْنَا الْبَابَ لَا یَدْخُلُ أَحَدٌ فَجَاءَ الْحُسَیْنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام فَوَثَبَ

۱- فی المصدر: عبد اللّه بن رزین، و هو مصحف، و الصواب ما فی المتن؛ و هو بتقدیم الزاء المعجمه علی الراء مصغرا.

۲- هکذا فی نسخه المصنّف، و فی الطبعه الحروفیه: یعنی الحسین، و فی المصدر: و أشار إلی الحسین علیه السلام.

حَتَّى دَخَلَ فَجَعَلَ يَقَعُ عَلَى مَنْكِبِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ الْمَلَكُ أَ تُحِبُّهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله نَعَمْ قَالَ فَإِنَّ أُمَّتَكَ سَتَقْتُلُهُ وَ إِنْ شِئْتَ أَرَيْتُكَ الْمَكَانَ الَّذِي يُقْتَلُ فِيهِ قَالَ فَضَرَبَ يَدَهُ فَأَرَاهُ تُرَاباً أَحْمَرَ فَأَخَذَتْهُ أُمُّ سَلَمَةَ فَصَيَّرَتْهُ فِي طَرَفِ ثَوْبِهَا فَكُنَّا نَسْمَعُ أَنْ يُقْتَلَ بِكَرْبَلَاءَ.

وَ مِنْ ذَلِكَ إِخْبَارُهُ بِمَصَارِعِ أَهْلِ بَيْتِهِ صلى الله عليه و آله رَوَى الْحَاكِمُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ سَيِّدِ الْعَابِدِينَ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: زَارَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَعَمِلْنَا لَهُ خَزِيرَةً وَ أَهْدَتْ إِلَيْهِ أُمُّ أَيْمَنَ قَعْباً (1) مِنْ زُبْدٍ وَ صَحْفَةً مِنْ تَمْرٍ فَأَكَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَكَلْنَا مَعَهُ ثُمَّ وَضَّأْتُ (2) رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَمَسَحَ رَأْسَهُ وَ وَجْهَهُ بِيَدِهِ وَ اسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَدَعَا اللَّهَ مَا شَاءَ ثُمَّ أَكَبَّ إِلَى الْأَرْضِ بِدُمُوعٍ غَزِيرَةٍ مِثْلِ الْمَطَرِ فَهِبْنَا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَنْ نَسْأَلَهُ فَوَثَبَ الْحُسَيْنُ عليه السلام فَأَكَبَّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ يَا أَبَتِ رَأَيْتُكَ تَصْنَعُ مَا لَمْ تَصْنَعْ مِثْلَهُ قَطُّ قَالَ يَا بُنَيَّ سُرِرْتُ بِكُمُ الْيَوْمَ سُرُوراً لَمْ أُسَرَّ بِكُمْ مِثْلَهُ وَ إِنَّ حَبِيبِي جَبْرَئِيلَ أَتَانِي وَ أَخْبَرَنِي أَنَّكُمْ قَتْلَى وَ مَصَارِعَكُمْ شَتَّى وَ أَحْزَنَنِي ذَلِكَ فَدَعَوْتُ اللَّهَ لَكُمْ بِالْخِيَرَةِ فَقَالَ الْحُسَيْنُ عليه السلام فَمَنْ يَزُورُنَا عَلَى تَشَتُّتِنَا وَ تَبَعُّدِ قُبُورِنَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي يُرِيدُونَ بِهِ بِرِّي وَ صِلَتِي إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ زُرْتُهَا بِالْمَوْقِفِ وَ أَخَذْتُ بِأَعْضَادِهَا فَأَنْجَيْتُهَا مِنْ أَهْوَالِهِ وَ شَدَائِدِهِ.

وَ مِنْ ذَلِكَ إِخْبَارُهُ عَنْ قَتْلَى أَهْلِ الْحَرَّةِ فَكَانَ كَمَا أَخْبَرَ رُوِيَ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي سَفَرٍ مِنْ أَسْفَارِهِ فَلَمَّا مَرَّ بِحَرَّةِ زُهْرَةَ وَقَفَ فَاسْتَرْجَعَ فَسَاءَ ذَلِكَ مَنْ مَعَهُ وَ ظَنُّوا أَنَّ ذَلِكَ مِنْ أَمْرِ سَفَرِهِمْ فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الَّذِي رَأَيْتَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ أَمَا إِنَّ ذَلِكَ لَيْسَ مِنْ سَفَرِكُمْ قَالُوا فَمَا هُوَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ يُقْتَلُ بِهَذِهِ الْحَرَّةِ خِيَارُ أُمَّتِي بَعْدَ أَصْحَابِي قَالَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قُتِلَ يَوْمَ الْحَرَّةِ سَبْعُمِائَةِ رَجُلٍ مِنْ حَمَلَةِ الْقُرْآنِ فِيهِمْ ثَلَاثَةٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ كَانَ الْحَسَنُ يَقُولُ لَمَّا كَانَ يَوْمُ الْحَرَّةِ قُتِلَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ حَتَّى كَادَ لَا يَنْفَلِتُ أَحَدٌ وَ كَانَ فِيمَنْ قُتِلَ ابْنَا زَيْنَبَ رَبِيبَةِ

۱– القعب: القدح الضخم الغليظ. و في المصدر: و أهدت له أم ايمن قعبا من ثريد.

۲– في المصدر: توضأ.

رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُمَا ابْنَا زَمْعَهَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَسْوَدِ (۱) وَ كَانَ وَقَعَتِ الْحَرَّهُ يَوْمَ الْأَرْبِعَاءِ لِثَلَاثٍ بَقِينَ مِنْ ذِی الْحِجَّهِ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ سِتِّينَ وَ مِنْ ذَلِکَ قَوْلُهُ صلی الله علیه و آله فِی ابْنِ عَبَّاسٍ لَنْ يَمُوتَ حَتَّی يَذْهَبَ بَصَرُهُ وَ يُؤْتَی عِلْماً فَكَانَ كَمَا قَالَ وَ قَوْلُهُ فِی زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ وَ قَدْ عَادَهُ مِنْ مَرَضٍ كَانَ بِهِ لَيْسَ عَلَيْكَ مِنْ مَرَضِكَ بَأْسٌ وَ لَكِنْ كَيْفَ بِكَ إِذَا عُمِّرْتَ بَعْدِی فَعَمِيتَ قَالَ إِذاً أَحْتَسِبَ وَ أَصْبِرَ قَالَ إِذاً تَدْخُلَ (۲) الْجَنَّهَ بِغَيْرِ حِسَابٍ.

وَ مِنْ ذَلِکَ قَوْلُهُ فِی الْوَلِيدِ بْنِ يَزِيدَ الْأَوْزَاعِيِّ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ قَالَ: وُلِدَ لِأَخِی أُمِّ سَلَمَهَ مِنْ أُمِّهَا غُلَامٌ فَسَمَّوْهُ الْوَلِيدَ فَقَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله تُسَمُّونَ بِأَسْمَاءِ فَرَاعِنَتِكُمْ غَيِّرُوا اسْمَهُ فَسَمُّوهُ عَبْدَ اللَّهِ فَإِنَّهُ سَيَكُونُ فِی هَذِهِ الْأُمَّهِ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ الْوَلِيدُ لَهُوَ شَرٌّ لِأُمَّتِی مِنْ فِرْعَوْنَ لِقَوْمِهِ قَالَ فَكَانَ النَّاسُ يَرَوْنَ أَنَّهُ الْوَلِيدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِکِ ثُمَّ رَأَيْنَا أَنَّهُ الْوَلِيدُ بْنُ يَزِيدَ.

وَ مِنْ ذَلِکَ قَوْلُهُ صلی الله علیه و آله فِی بَنِی أَبِی الْعَاصِ وَ بَنِی أُمَيَّهَ رَوَی أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ عَنْهُ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ: إِذَا بَلَغَ بَنُو أَبِی الْعَاصِ ثَلَاثِينَ رَجُلًا اتَّخَذُوا دِينَ اللَّهِ دَغَلًا وَ عِبَادَ اللَّهِ خَوَلًا وَ مَالَ اللَّهِ دُوَلًا- وَ فِی رِوَايَهِ أَبِی هُرَيْرَهَ أَرْبَعِينَ رَجُلًا.

ابْنُ مُرْهِبٍ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ مُعَاوِيَهَ بْنِ أَبِی سُفْيَانَ فَدَخَلَ عَلَيْهِ مَرْوَانُ يُكَلِّمُهُ فِی حَاجَتِهِ فَقَالَ اقْضِ حَاجَتِی فَوَ اللَّهِ إِنَّ مُئُونَتِی لَعَظِيمَهٌ وَ إِنِّی أَبُو عَشَرَهٍ وَ عَمُّ عَشَرَهٍ وَ أَخُو عَشَرَهٍ فَلَمَّا أَدْبَرَ مَرْوَانُ وَ ابْنُ عَبَّاسٍ جَالِسٌ مَعَهُ عَلَی السَّرِيرِ فَقَالَ مُعَاوِيَهُ أَشْهَدُ بِاللَّهِ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ أَ مَا تَعْلَمُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ إِذَا بَلَغَ بَنُو الْحَكَمِ ثَلَاثِينَ رَجُلًا اتَّخَذُوا مَالَ اللَّهِ بَيْنَهُمْ دُوَلًا وَ عِبَادَ اللَّهِ خَوَلًا وَ دِينَ اللَّهِ دَغَلًا فَإِذَا بَلَغُوا تِسْعَهً وَ تِسْعِينَ وَ أَرْبَعَمِائَهٍ كَانَ هَلَاكُهُمْ أَسْرَعَ

۱- فی المصدر: عبد الأسود.

۲- تدخل به خ ل.

مِنْ لَوْكِ (۱) تَمْرَهٍ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ اللَّهُمَّ نَعَمْ وَ تَرَكَ مَرْوَانُ حَاجَهً لَهُ (۲) فَرَدَّ عَبْدُ الْمَلِكِ إِلَى مُعَاوِيَهَ فَكَلَّمَهُ فَلَمَّا أَدْبَرَ عَبْدُ الْمَلِكِ قَالَ أَنْشُدُكَ اللَّهَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ أَ مَا تَعْلَمُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ذَكَرَ هَذَا فَقَالَ أَبُو الْجَبَابِرَهِ الْأَرْبَعَهُ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ اللَّهُمَّ نَعَمْ.

يُوسُفُ بْنُ مَازِنٍ الرَّاسِبِيُّ قَالَ: قَامَ رَجُلٌ إِلَى الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عليهما السلام فَقَالَ يَا مُسَوِّدَ وَجْهِ الْمُؤْمِنِ فَقَالَ الْحَسَنُ لَا تُؤَنِّبْنِي (۳) رَحِمَكَ اللَّهُ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله رَأَى بَنِي أُمَيَّهَ يَخْطُبُونَ عَلَى مِنْبَرِهِ رَجُلًا فَرَجُلًا فَسَاءَهُ ذَلِكَ فَنَزَلَتْ إِنَّا أَعْطَيْناكَ الْكَوْثَرَ (۴) الْكَوْثَرُ نَهَرٌ فِي الْجَنَّهِ وَ نَزَلَتْ إِنَّا أَنْزَلْناهُ فِي لَيْلَهِ الْقَدْرِ وَ ما أَدْراكَ ما لَيْلَهُ الْقَدْرِ لَيْلَهُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ (۵) يَعْنِي أَلْفَ شَهْرٍ تَمْلِكُهُ بَنُو أُمَيَّهَ فَحَسَبْنَا ذَلِكَ فَإِذَا هُوَ لَا يَزِيدُ وَ لَا يَنْقُصُ.

و الروايات فى هذا الفن من الآيات كثيره لا يتسع لذكر جميعها هذا الكتاب و فيما أوردناه منها كفايه لذوى الألباب. (۶)

**[ترجمه]اعلام الورى: يكى از دلائل حضرت رسول صلى اللّٰه عليه و آله خبر دادن از امور غيبى و حوادث گذشته و آينده است در اين مورد مطالب زيادى وجود دارد كه از حد احصاء و شمارش درگذشته است. از جمله آن، روايتى است كه از آن حضرت در باره معناى آيه شريفه « لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ» - . توبه / ۳۳ - {تا آن را بر هر چه دين است پيروز گرداند، هر چند مشركان خوش نداشته باشند.}بيان فرمود. و اين حديث را ابى بن كعب روايت كرده كه رسول خدا صلى الله عليه و آله و سلم فرمود:

ص: ۱۲۱

اين امت به مجد و عظمت و عزت و رفعت مژده داده شده، و خداوند آنان را در روى زمين قدرت و سلطنت مى بخشد، و هر كس از امت من عمل آخرت را براى رسيدن به جاه و جلال دنيا انجام دهد در آن جهان بهره اى نخواهد داشت.

بريده اسلمى روايت كرده كه حضرت رسول صلى اللّٰه عليه و آله و سلم فرمود: به زودى سپاهيانى برانگيخته گردند، و تو در ميان مردمانى قرار گير كه به طرف خراسان فرستاده خواهند شد، پس از اينكه به خراسان رفتى، در شهر مرو منزل كن، زيرا اين شهر را ذو القرنين بنا كرد و براى او از خداوند بركت خواست، حضرت فرمود: مردمان مرو را هيچ گاه بدى نخواهد رسيد.

ابو هريره گويد: حضرت رسول صلى اللّٰه عليه و آله فرمود: قبل از اينكه قيامت برسد گروهى از مردمان عجم كه داراى صورت هاى سرخ و دماغ‌هاى پهن و چشمان كوچك هستند با اهالى خوزستان و كرمان جنگ خواهند كرد و چهره هاى اين مردم مانند سپر مى‌باشد.

انس بن مالك گويد: حضرت رسول صلى اللّٰه عليه و آله فرمود: شبى در خواب ديدم مثل اينكه در منزل عقبه بن رافع هستم و براى ما دو دانه خرما از خرماى «ابن طاب» آوردند، من خرماى اول به عزت و سربلندى در دنيا، و خرماى دوم را به عافيت در آخرت تعبير كردم و البته دين ما هم پاك است.

از جمله دلائل حضرت رسول صلى اللّٰه عليه و آله اخبار به حوادث و وقايعى است كه بعد از او در اين ملت پديد آمده، و از

جمله آن اخبار و گفتار آن جناب است که فرمود: شما پس از من کافر نشوید، که گردن یک دیگر را بزنید. این حدیث را بخاری در صحیح خود از ابن عمر روایت کرده است.

ابو حازم از سهل بن حنیف روایت کرده که حضرت رسول فرمود: من قبل از شما در کنار حوض کوثر خواهم بود، هر کس بر آن حوض وارد شود و از آب آن بیاشامد هرگز تشنه نخواهد شد، عده ای بر من وارد خواهند شد که آن‌ها را می شناسم و آنان هم مرا می‌شناسند، و لیکن بین من و آن‌ها فاصله ایجاد خواهد شد. ابو حازم گوید: من در حضور نعمان بن ابی عیاش این حدیث را برای مردم می‌خواندم، او گفت: من نیز این روایت را به همین طریق از سهل بن حنیف شنیده ام و همچنین گفت: من از ابو سعید خدری هم این حدیث را شنیدم و او مقداری هم بر این روایت اضافه می کرد. در حدیث ابو سعید دنبال حدیث این است که: پیامبر فرمود: خداوندا این‌ها امت من هستند چرا امروز از خوردن آب کوثر محروم شدند،

ص: ۱۲۲

جواب آمد: اینان بعد از شما مرتکب اعمالی شده اند که شما از آن اطلاع ندارید، من در این هنگام خواهم گفت: معذب باشند کسانی که پس از من در دین تغییر و تبدیل دادند این حدیث را بخاری در صحیح خود روایت کرده است.

قیس بن ابی حازم گوید: هنگامی که عایشه از «حوأب» می گذشت، فریاد سگ‌ها را شنید و گفت: من گمان دارم از این سفر برگردم، زیرا از حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله شنیدم به ما می‌فرمود: کدام یک از شما خواهید بود که سگ‌های حوأب بر او پارس خواهند کرد، زبیر گفت: خیر، شما از این مسافرت برنگردید امید است خداوند به وسیله شما بین مردم را اصلاح کند.

حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله روزی به زبیر هنگامی که خدمتش رسیده بود، و امیر المؤمنین در این وقت در سقیفه بنی ساعده بودند فرمود: یا زبیر آیا علی بن ابی طالب را دوست داری؟ عرض کرد: چرا وی را دوست نداشته باشم؟! فرمود: چگونه خواهی بود هنگامی که از روی ظلم و ستم با وی جنگ کنی؟

ابو جروه مازنی گوید: از علی بن ابی طالب علیه السّلام شنیدم به زبیر می‌فرمود: تو را به خداوند قسم می‌دهم آیا از پیغمبر صلی اللّٰه علیه و آله نشنیدی که می‌فرمود: تو با علی ابن ابی طالب خواهی جنگید، و به وی ظلم خواهی کرد، گفت: آری شنیدم و لیکن فراموش کردم.

حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله به عمار بن یاسر فرمود: جماعتی ستمگر پس از من تو را خواهند کشت این حدیث را مسلم در صحیح خود تخریج کرده است، ابو البختری روایت کرده که برای عمار بن یاسر مقداری شیر آوردند، وی هنگامی که شیر را دید خنده اش گرفت، گفتند: چرا در این وقت خندیدی؟ گفت: پیامبر فرمود: آخرین شربت تو در دنیا مقداری شیر خواهد بود.

حضرت خاتم النبیین صلی اللّٰه علیه و آله در باره خوارج فرمود: به زودی در امت من جماعتی خوش گفتار و بدکردار پیدا خواهند شد،

اینان مردم را به کتاب خداوند دعوت می کنند و حال اینکه خودشان هیچ خبری از وی ندارند. این گروه قرآن را می‌خوانند و لیکن از خواندن آن سودی نخواهند برد، آنان از دین بیرون می‌روند همان گونه که تیر از کمان خارج می گردد، و این جماعت به طرف دین نخواهند آمد، همچنان که تیر به طرف تیرکش باز نمی گردد. اینان بد ترین مخلوقات هستند، خوشا به حال آن کس که به دست این طائفه کشته گردد، و یا با آنان جنگ کند و آن‌ها را بکشد، و کسی که این مردم را بکشد در نزد خداوند مقامش از آن‌ها شایسته تر است، در این هنگام عرض کردند: یا رسول اللَّه! علامت این گونه مردمان چیست؟ فرمود: نشانه این جماعت سر تراشیدن است. این حدیث را انس بن مالك از حضرت رسول صلی اللَّه علیه و آله نقل کرده است.

حضرت رسول به امیرالمؤمنین علیه السّلام فرمود: به زودی امت پس از من در باره شما مکر و خدعه کنند.

و آن حضرت به علی علیه السلام فرمود: تو پس از من با ناکثین و قاسطین و مارقین جنگ خواهی کرد.

حضرت خاتم النبیین صلی اللَّه علیه و آله از کشته شدن حجر بن عدی و اصحاب او به دست معاویه خبر دادند، و این موضوع را ابوالاسود روایت می کند. ابو الاسود گوید: هنگامی که معاویه نزد عایشه رفت، عایشه گفت: چرا حجر و اصحاب او را کشتی؟ معاویه گفت: یا ام المؤمنین! من کشتن این‌ها را برای اصلاح امت انجام دادم، و اگر چنانچه از کشتن آنان دست باز می‌داشتم ملت را به طرف فساد می کشانیدند. عایشه گفت: از حضرت رسول صلی اللَّه علیه و آله شنیدم می‌فرمود: به زودی در «عذراء» مردمانی کشته شوند، و خداوند با اهل آسمان‌ها برای کشته شدن این جماعت به خشم و غضب خواهند آمد.

عبد اللَّه بن رزین غافقی گوید: از علی بن ابی طالب علیه السّلام شنیدم می‌فرمود: ای اهل عراق به همین زودی در «عذراء» هفت نفر کشته خواهند شد، و مثل این ها مانند اصحاب اخدود است، پس از فرمایش آن حضرت چندی نگذشت که حجر بن عدی و اصحاب او در «عذراء» کشته شدند.

و از جمله این معجزات، اخبار آن حضرت به شهادت امام حسین علیه السّلام است. ام سلمه گوید: در یکی از روزها پیامبر به خواب رفته بودند، پس از اندکی ناگهان از خواب بیدار شدند و قدری ناراحت و افسرده به نظر می‌رسیدند، بار دیگر به خواب رفتند و پس از اندکی باز بیدار گردیدند، و باز برای سومین بار خوابیدند، و هنگامی که از خواب برخاستند در دستشان مقداری خاك قرمز بود. ام سلمه گوید: عرض کردم: این خاك چیست که در دست دارید؟ فرمود: اینك جبرئیل به من خبر داد که فرزند شما حسین علیه السّلام در زمین عراق کشته خواهد شد، من گفتم: یا جبرئیل زمینی که وی در آنجا کشته خواهد شد به من نشان بده، اکنون این خاك که در دست دارم از آن زمین است.

انس بن مالك گوید: فرشته موکل به باران از حضرت رسول صلی اللَّه علیه و آله و سلم اذن گرفت تا خدمت آن بزرگوار برسد، پیامبر به وی اذن ورود دادند، در این هنگام به امّ سلمه فرمودند: مواظب در منزل باشید تا کسی داخل نگردد. در این وقت حسین بن علی علیهما السّلام از راه رسید

ص: ۱۲۴

و به سرعت داخل خانه شد، و بر دوش حضرت رسول قرار گرفت، فرشته گفت: او را دوست داری؟ فرمود: آری گفت: امت شما در آینده نزدیکی، وی را خواهند کشت، اگر میل دارید من اکنون زمینی را که او را در آنجا می‌کشند به شما نشان دهم. فرشته موکل بر باران که در خدمت پیامبر بودند، دست خود را به طرفی زد، و مقداری خاک قرمز به آن جناب نشان داد، پس از این ام سلمه این خاک را گرفت و در گوشه جامه اش نگهداری کرد، انس بن مالک گوید: ما می شنیدیم که وی در کربلا کشته خواهد شد.

و از جمله آن، اخبار حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله از مشاهد اهل بیت: حاکم أبو عبد اللّٰه حافظ از امام سجاد علیه السّلام و او از جدش روایت کرده که آن حضرت فرمود: روزی حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله و سلم به دیدن ما آمدند، و ما برای آن حضرت غذائی تهیّه کرده بودیم، و امّ ایمن هم مقداری طعام به ایشان هدیه نموده بود، در این هنگام حضرت از این غذا میل فرمود و ما هم با او شرکت کردیم. پس از این پیامبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم وضو گرفتند و رو به طرف قبله کردند و مقداری دعا نمودند، و بعد به سجده رفتند، در این موقع مانند باران از دیدگانش اشگک جاری بود، ما خواستیم از حضرت رسول سؤالاتی کنیم، که ناگهان حسین خود را به روی او انداخت، و گفت: ای پدر من امروز از شما عملی را دیدم که تا کنون ندیده بودم فرمود: ای پسرک من، من امروز به وسیله شما خوشوقت شدم باندازه که مانند امروز برایم خوشحالی حاصل نشده بود، دوست من جبرئیل آمد و به من اطلاع داد که همه شما کشته خواهید شد، و مشاهد و مقابر شما از همدیگر پراکنده خواهد شد، و این موضوع برای من موجب نگرانی شد، لذا برای شما دعا کردم. حسین عرض کرد: اکنون که قبور ما از یک دیگر دور خواهد ماند، و ما از هم متفرق خواهیم شد پس چه اشخاصی ما را زیارت خواهند کرد؟ پیامبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم فرمود: گروهی از امت من برای اینکه به صله و عطای من برسند به زیارت شما خواهند آمد هنگامی که روز قیامت بیاید من در موقف به زیارت آن‌ها خواهم رفت، و آنان را از رنج‌ها و سختیهای آن روز نجات می‌دهم.

و از جمله این معجزات، اخبار حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله از کشته شدن اهل حره است و به همان صورتی بود که پیامبر خبر داده بود. ایوب بن بشیر گوید: حضرت خاتم النبیین صلی اللّٰه علیه و آله و سلم برای سفر از مدینه بیرون شدند هنگامی که به «حره زهره» گذر کردند، توقف کرده و کلمه استرجاع بر زبان جاری نمودند، اشخاصی که در خدمت آن حضرت بودند از این موضوع ناراحت شدند، و خیال کردند که این عمل پیامبر از این جهت است که در این سفر برای آن‌ها پیش آمد سوئی روی خواهد داد. عمر بن خطاب گفت: یا رسول اللّٰه چیزی را مشاهده کردید؟ فرمود: نگران نباشید در این سفر به شما رنج و آسیبی نخواهد رسید، گفتند: پس چرا استرجاع نمودید؟ فرمود در این حرّه بهترین امت من پس از اصحابم کشته خواهند شد.، انس بن مالک گوید: روز حره هفتصد نفر از حاملان قرآن کشته شدند، که در میان آنان سه نفر صحابی نیز بودند. حسن بصری گوید: روز حرّه، اهل مدینه کشته شدند، و نزدیک بود که یک نفر از آن‌ها نجات پیدا نکند، و در میان کشته شدگان دو پسر زینب ربیبه‌ی

ص: ۱۲۵

حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله و سلم که از زمعه بن عبد الاسود بودند، وجود داشتند. وقعه حره در روز چهارشنبه بیست

و هفتم ذو الحجه سال شصت و سه اتفاق افتاد.

حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله در باره ابن عباس فرمود: وی قبل از اینکه از دنیا برود نابینا خواهد شد، و از علم و دانش هم بهره مند خواهد گردید، و او نیز همان گونه شد که پیامبر فرموده بود.

خاتم النبیین صلی اللّٰه علیه و آله هنگامی که به عیادت زید بن ارقم تشریف برده بودند فرمودند: تو از این مرض ضرری نخواهی دید، و لیکن چه می‌کنی در وقتی که پس از من زندگی کنی و نابینا گردی؟ عرض کرد: در آن هنگام صبر خواهم کرد فرمود: در صورتی که صبر کنی بدون حساب و کتاب داخل بهشت خواهی شد.

و از جمله آن، سخن حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله در باره ولید بن یزید اوزاعی است. سعید بن مسیب گوید: از برادر مادری‌ام، یعنی ام سلمه، کودکی متولد شد و او را ولید نام نهادند. حضرت رسول فرمود: نام‌های متکبرین و فراعنه خود را بر کودکان مگذارید، اکنون اسم او را برگردانید و عبد اللّٰه بگذارید، زیرا که پس از این مردی در این امت خواهد آمد که به او ولید خواهند گفت و ضرر او برای امت من از زیان فرعون بر قومش بیشتر است. راوی گوید: مردم خیال می‌کردند مقصود حضرت، ولید بن عبد الملك بوده و لیکن پس از این دانستیم که مقصود از این مرد ولید بن یزید بن عبد الملك بوده است.

و از جمله آن، سخن حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله و سلم در باره بنی امیه و بنی ابی العاص است. ابو سعید خدری از پیامبر روایت کرده که آن حضرت فرمود: هنگامی که بنو ابی العاص به سی نفر رسیدند، دین خداوند را وسیله مکر و حیله و خدعه و نیرنگ خود قرار خواهند داد، و بندگان خدا را برای خویش برده و عبید خواهند کرد، و مال پروردگار را بین خود تقسیم می‌کنند و به یکدیگر به ارث می‌دهند و در حدیث ابو هریره، عدد این اشخاص چهل نفر ذکر شده است.

ابن مرهب گوید: نزد معاویه بودم که مروان بر او داخل شد و با او در مورد حاجت خود سخن می‌گفت، مروان ضمن سخنانی که با وی داشت این بود که: حاجت مرا روا کن و خواسته ام را انجام بده، زیرا من مخارج زیادی دارم، من پدر ده نفر و عموی ده نفر و برادر ده نفر هستم. هنگامی که مروان از نزد معاویه بیرون شد، ابن عباس پهلوی معاویه نشسته بود. در این موقع معاویه روی خود را به طرف ابن عباس کرد و گفت: ای پسر عباس شما را به خدا آیا نمی‌دانی که پیامبر فرمود: هر گاه بنو حکم به چهل نفر برسند مال خدا را بین خود تقسیم کرده و بندگان او را عبد قرار داده و دین و مذهب را وسیله مکر و فریب قرار خواهند داد، و هر گاه به چهار صد و نود و نه نفر رسیدند هلاکت آنان از خوردن یك دانه خرما سریع تر است.

ص: ۱۲۶

ابن عباس گفت: آری به خدا قسم چنین است، در این هنگام مروان از حاجت خود دست برداشت، پس از این عبد الملك وارد شد و با معاویه به گفتگو پرداخت. بعد از اینکه او نیز از نزد معاویه بیرون شد، معاویه به ابن عباس گفت: آیا به خاطر داری که حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله و سلم در باره این شخص فرمود: این پدر چهار نفر جبار است؟ ابن عباس گفت: آری به خدا چنین است.

یوسف بن مازن راسبی گوید: شخصی نزد حضرت حسن بن علی علیهما السّلام به پا خواست و گفت: ای سیاه کننده چهره

مؤمنین، حضرت مجتبی علیه السّلام فرمود: مرا ملامت و سرزنش مکن خداوند تو را رحمت کند، همانا پیامبر صلی اللّٰه علیه و آله و سلم در خواب دیدند بنی امیه بر منبر او رفته و خطبه می‌خوانند، این موضوع موجب ناراحتی آن جناب گردید و خداوند در این هنگام این آیه شریفه را نازل فرمود: «إِنَّا أَعْطَيْناكَ الْكَوْثَرَ» کوثر نام نهری در بهشت میباشد، و هم چنین این آیات شریفه نازل گردید: «إِنَّا أَنْزَلْناهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ* وَ ما أَدْراكَ ما لَيْلَةُ الْقَدْرِ* لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ» مقصود از هزار ماه مدت خلافت و سلطنت بنی امیه می‌باشد راوی گوید: ما این مدت را حساب کردیم و خلافت آنان درست هزار ماه بود.

روایات در این موضوع زیاد است و ذکر همه این‌ها در این کتاب ممکن نیست، و همین چند روایت نیز برای اهل بصیرت و عقل و دانش کفایت می‌کند. - . اعلام الوری : ۲۰ - ۲۴ چاپ اول، و ۴۱ - ۴۶ چاپ دوم. -

**[ترجمه]

بیان

قال فی النهایه فیه ذکر خوز و کرمان و روی خوز أو کرمان و الخوز جبل معروف و کرمان صقع معروف فی العجم و یروی بالراء المهمله و هو من أرض فارس و صوبه الدارقطنی و قیل إذا أضیف فبالراء و إذا عطف فبالزای و قال الفطس انخفاض قصبه الأنف و انفراشها و الرجل أفطس و قال المجان المطرقه المجان جمع مجن أی التراس التی ألبست العقب شیئا بعد شی ء انتهی و العقب العصب الذی تعمل منه الأوتار و المراد تشبیه وجوه الترک فی عرضها و نتو وجناتها بالتراس المطرقه و یقرأ المطرقه علی بناء الإفعال و التفعیل کلاهما بفتح الراء و الأول أفصح.

و فی النهایه فی حدیث الحوض فأقول سحقا سحقا أی بعدا بعدا.

ص: ۱۲۷

۱- اللوک: ما یمضغ.

۲- فی المصدر: فورد.

۳- أبنه: عابه و عیره و فی المصدر (ط ۲) لا تؤنبنی و المعنی واحد.

۴- السوره: ۹۷.

۵- السوره: ۱۰۸.

۶- إعلام الوری: ۲۰- ۲۴ ط ۱ و ۴۱- ۴۶ ط ۲.

قوله حتی یرتـد أی السـهم علی فوقه و الفوق بـالضم موضع الوتر من السـهم و المعنی أنهم لاـ یرجعون إلی الـدین کما لا یرجع السـهم بعـد خروجه من الرمیه علی جهه فـوقه و قـال الجزری فی قوله یمرقون من الـدین أی یجوزونه و یخرقونه و یبعـدونه کما یمرق السهم الشی ء المرمی به انتهی.

و کون التحلیق علاـمه لهم لاـ یـدل علی ذم حلق الرأس کمـا ورد أنه مثله لأعـدائکم و جمـال لکم و سیأتی فی بـابه إن شاء الله تعالی.

و قال الفیروزآبادی العذراء مدینه النبی صلی الله علیه و آله و بلا لام موضع علی برید من دمشق أو قریه بالشام.

و قـال الجزری فیه أصـبح رسول الله و هو خـاثر النفس أی ثقیـل النفس غیر طیب و لاـ نشیط و قال الخزیره لحم یقطع صـغارا و یصب علیه ماء کثیر فإذا نضج زر علیه الدقیق فإن لم یکن فیها لحم فهی عصیده و قیل هی حساء من دقیق و دسم و قیل إذا کان من دقیق فهو حریره و إذا کان من نخاله فهو خزیره و قال فی قوله دغلا أی یخـدعون الناس و أصل الدغل الشـجر الملتف الذی یکمن أهـل الفسـاد فیه و قیـل هو من قولهم أدغلت هـذا الأمر إذا أدخلت فیه ما یخالفه و یفسـده و فی قوله خولا بالتحریک أی خـدما و عبیـدا یعنی أنهم یسـتخدمونهم و یسـتعبدونهم و الـدول بضم الـدال و فتـح الواو جمع الدوله بالضم و هو ما یتداول من المال فیکون لقوم دون قوم.

**[ترجمه]در النهایـهٔ آمـده است: در آن «خـوزو کرمـان» ذکر شـده و به صـورت «خـوزوا کرمـان» نیز روایت شـده و «الخوز» کوهی معروف است. و «کرمـان» منطقه‌ای معروف در بلاـد ایران است. و بـا راء مهمله «الخور» روایت شـده که از منـاطق ایران است و دارقطنی آن را صـحیح دانسـته است. و گفته شـده اگر به کلمه اضـافه شود بـا راء، و اگر بر کلمه‌ای عطف گردد با زاء می‌آیـد. و گوید: «الفطس» به معنای فرورفتگی و پهن شدن اسـتخوان بینی است. و «الرجل أفطس». و گوید: «المجان المطرقهٔ» مجـانّ جمع مجنّ به معنای سپری است که انـدک انـدک «عقب» را می‌پوشانـد. و «العقب» تاری است که با آن زه کمان می... سازند. و مقصود از آن تشبیه نمودن چهره ترک‌ها در پهنا و فرورفتگی آن به سپر است. و «المطرقه» با صیغه با افعال و تفعیل – در هر دو با فتحه راء – خوانده می‌شود و وجه اول فصیح‌تر است.

در النهایهٔ در حدیث حوص آمده است: می گویم: «سحقاً سحقاً» یعنی «بعداً بعداً» (دور باد).

ص: ۱۲۷

در سـخن او: حتی یرتـدّ – یعنی تیر – علی فوقه، «الفوق» با ضـمه فاء: تیرکِش کمان است. و معنای آن بـدین صورت است که آنـان به دین بـازنمی‌گردنـد همانگونه که تیر پس از خارج شـدن از کمان به تیرکِش بازنمی‌گردد. جزری در باره این فرموده پیامبر: «یمرقون من الدین» گوید: یعنی از آن تجاوز کرده و آن را سوراخ می‌کنند و آن را دو می‌کنند همانطور که تیر، چیزی را که به سمت آن پرتاب می‌شود، سوراخ می‌کند و می‌شکند. پایان سخن.

و اینکه تراشـیدن سـر از نشانه‌های آنان است، بر نکوهش تراشـیدن سر دلالت ندارد همانطور که روایت شده که تراشیدن سر، بسان گوش و بینی بریدن برای دشمنان، و زینتی برای شما است. و ان شاء الله در باب مربوط به آن، بیان خواهیم کرد.

فیروزآبادی گوید: «العذراء» شهر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم است و بدون لام مکانی در یک بریدی دمشق، یا روستایی در شام است.

جزری گوید: در روایت آمده است که «أصبح رسول الله و هو خاثر النفس» یعنی گرفته و منقلب بود و سرحال و شادمان نبود. و گوید: «الخزیرة» گوشتی است که به تکه‌های ریز بریده می‌شود و آب زیادی بر آن می‌ریزند، و چون پخته شود، آرد بر آن می‌ریزند. اگر در آن گوشت نباشد «عصیدة» گویند. و گفته شده: شوربائی از آرد و چربی است. و گفته شده: اگر با آرد باشد «حریرة» و اگر با نخاله آرد درست شود «خزیرة» گویند. و در باره این کلمه «دغلاً» گوید: یعنی مردم را می‌فریبند. و اصل «الدغل» درخت پُر شاخ و برگ و درهم پیچیده است که اهل فساد در آن پنهان می‌شوند. و گفته شده: از این سخنشان است که گویند: «أدغلت هذا الامر» هرگاه در آن امر چیزی وارد کرده که مخالفش باشد و آن را فاسد کند. و فرموده ایشان «خَولاً» با حرکت حروف یعنی: خدمتکاران و بردگان، یعنی: آنان مردم را به خدمتکاری و بردگی می کشانند. و «الدُوَل» با ضمه دال و فتحه واو جمع «الدُولة» با ضمه دال است و آن، مال و ثروتی است که بین مردم می‌چرخد و گروهی از آن بهره برده و گروهی محروم می‌مانند.

**[ترجمه]

«۳۷»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَیْسٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام یَقُولُ وَ هُوَ یُحَدِّثُ النَّاسَ بِمَکَّهَ صَلَّی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْفَجْرَ ثُمَّ جَلَسَ مَعَ أَصْحَابِهِ حَتَّی طَلَعَتِ الشَّمْسُ فَجَعَلَ یَقُومُ الرَّجُلُ بَعْدَ الرَّجُلِ حَتَّی لَمْ یَبْقَ مَعَهُ إِلَّا رَجُلَانِ أَنْصَارِیٌّ وَ ثَقَفِیٌّ فَقَالَ لَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ لَکُمَا حَاجَهً تُرِیدَانِ أَنْ تَسْأَلَا عَنْهَا فَإِنْ شِئْتُمَا أَخْبَرْتُکُمَا بِحَاجَتِکُمَا قَبْلَ أَنْ تَسْأَلَانِی وَ إِنْ شِئْتُمَا فَاسْأَلَا عَنْهَا قَالا بَلْ تُخْبِرُنَا قَبْلَ أَنْ نَسْأَلَکَ عَنْهَا فَإِنَّ ذَلِکَ أَجْلَی لِلْعَمَی وَ أَبْعَدُ مِنَ الِارْتِیَابِ وَ أَثْبَتُ لِلْإِیمَانِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَمَّا أَنْتَ یَا أَخَا ثَقِیفٍ فَإِنَّکَ جِئْتَ تَسْأَلُنِی عَنْ وُضُوئِکَ وَ صَلَاتِکَ مَا لَکَ فِی ذَلِکَ مِنَ الْخَیْرِ أَمَّا وُضُوؤُکَ فَإِنَّکَ إِذَا وَضَعْتَ یَدَکَ فِی إِنَائِکَ

ثُمَّ قُلْتَ بِسْمِ اللَّهِ تَنَاثَرَتْ مِنْهَا مَا اكْتَسَبْتَ مِنَ الذُّنُوبِ فَإِذَا غَسَلْتَ وَجْهَكَ تَنَاثَرَتِ الذُّنُوبُ الَّتِي اكْتَسَبَتْهَا عَيْنَاكَ بِنَظَرِهَا (۱) وَ فُوكَ فَإِذَا غَسَلْتَ ذِرَاعَكَ (۲) تَنَاثَرَتِ الذُّنُوبُ عَنْ يَمِينِكَ وَ شِمَالِكَ فَإِذَا مَسَحْتَ رَأْسَكَ وَ قَدَمَيْكَ تَنَاثَرَتِ الذُّنُوبُ الَّتِي مَشَيْتَ إِلَيْهَا عَلَى قَدَمَيْكَ فَهَذَا لَكَ فِي وُضُوئِكَ (۳).

**[ترجمه]کافی: محمد بن قیس روایت کرده است: از امام باقر علیه السّلام به هنگامی که در مکّه برای مردم سخن می گفت شنیدم که فرمود: رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلم نماز فجر را با امامت بر اصحاب خود به جای آورد. و آنگاه به گفتگو با ایشان بنشست تا زمانی که خورشید برآمد، پس حاضران یک یک بپا خاستند، تا آنکه جز دو مرد یکی از انصار و دیگری از ثقیف با او باقی نماند، پس پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلم با ایشان گفت: من دانستم که شما را حاجتی است و می... خواهید در باره آن از من سؤال کنید، پس اگر بخواهید پیش از آنکه بپرسید شما را از حاجتتان خبر دهم، و اگر بخواهید خود سؤال کنید. آن دو گفتند: یا رسول اللّه بهتر آن است که شما ما را خبر دهید و در این باره آغاز سخن کنید، زیرا در رفع ابهام مؤثّرتر و از شکّ و ریب دورتر و برای ایمان استوارکننده تر است. پس رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلم فرمود: امّا تو ای مرد ثقفی نزد من برای این آمده ای تا در باره وضویت و نمازت و فائده ای که در آن‌ها برای تو نهاده است از من سؤال کنی. اکنون بدان که تو چون دست خود را (برای وضو) در آب بزنی و

ص: ۱۲۸

بگوئی بسم اللّه الرّحمن الرّحیم، گناهانی که دست‌های تو مرتکب شده اند فرو می ریزد، و چون روی خود را بشوئی گناهان چشمانت با نگریستنشان، و دهانت با تلفّظ به آن انجام داده اند افشانده و ریخته می شوند، و چون دو ذراع خود را بشوئی، گناهان از راست و چپ تو پراکنده گردند، و چون سر و گام‌هایت را مسح کنی، گناهانی که در پی آن‌ها رهسپارشده ای فرو می‌ریزد، پس این فائده ای است که در وضوی تو نهاده شده است. - . فروع کافی ۱ : ۲۱ -

**[ترجمه]

«۳۸»

کا، الکافی الْعِدَّةُ عَنْ سَهْلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَعْقُوبَ عَنْ عُمَرَ أَخِي عُذَافِرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ضَلَّتْ نَاقَتُهُ فَقَالَ النَّاسُ فِيهَا يُخْبِرُنَا عَنِ السَّمَاءِ وَ لَا يُخْبِرُنَا عَنْ نَاقَتِهِ فَهَبَطَ عَلَيْهِ جَبْرَئِيلُ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ نَاقَتُكَ فِي وَادِي كَذَا وَ كَذَا مَلْفُوفٌ خِطَامُهَا بِشَجَرَةِ كَذَا وَ كَذَا قَالَ فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ وَ قَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَكْثَرْتُمْ عَلَيَّ فِي نَاقَتِي أَلَا وَ مَا أَعْطَانِي اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا أُخِذَ مِنِّي أَلَا وَ إِنَّ نَاقَتِي فِي وَادِي كَذَا وَ كَذَا مَلْفُوفٌ خِطَامُهَا بِشَجَرَةِ كَذَا وَ كَذَا فَابْتَدَرَهَا النَّاسُ فَوَجَدُوهَا كَمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۴).

**[ترجمه]کافی: پیامبر اکرم صلّی اللّه علیه و آله و سلّم شترش گم شد و مردم گفتند: این همان است که از آسمان به ما خبر می دهد ولی نمی داند شترش کجاست! در همین هنگام جبرئیل بر آن حضرت نازل شد و عرض کرد: ای محمد! شترت در فلان درّه است و افسارش به فلان درخت پیچیده شده است. پیامبر اکرم صلّی اللّه علیه و آله و سلّم به منبر رفت و حمد و ثنای

خدای به جای آورد و فرمود: ای مردم! شما در غیاب من پیرامون شترم سخن بسیار گفتید، اینک بدانید که آنچه خدا به من داده بهتر است از آنچه از من گرفته، بدانید که شتر من در فلان درّه است و افسارش به فلان درخت بسته شده است. مردم به آن نشانی که حضرت صلّی اللّه علیه و آله و سلّم داد رفتند و همانگونه که پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم گفته بود شتر را یافتند. - . روضه کافی : ۲۲۱ - ۲۲۲ -

**[ترجمه]

«۳۹»

قب، المناقب لابن شهرآشوب الزُّبَیْرِیُّ وَ الشَّعْبِیُّ أَنَّ قَیْصَرَ حَارَبَ کِسْرَی فَکَانَ هَوَی الْمُسْلِمِینَ مَعَ قَیْصَرَ لِأَنَّهُ صَاحِبُ کِتَابٍ وَ مِلَّهٍ وَ أَشَدُّ تَعْظِیماً لِأَمْرِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ کَانَ وَضَعَ کِتَابَهُ عَلَی عَیْنِهِ وَ أَمَرَ کِسْرَی بِتَمْزِیقِهِ حِینَ أَتَاهُمَا کِتَابُهُ یَدْعُوهُمَا إِلَی الْحَقِّ فَلَمَّا کَثُرَ الْکَلَامُ بَیْنَ الْمُسْلِمِینَ وَ الْمُشْرِکِینَ قَرَأَ الرَّسُولُ الم غُلِبَتِ الرُّومُ (۵) الْآیَهَ ثُمَّ حَدَّدَ الْوَقْتَ فِی قَوْلِهِ فِی بِضْعِ سِنِینَ (۶) ثُمَّ آکَدَهُ فِی قَوْلِهِ وَعْدَ اللَّهِ (۷) فَغَلَبُوا یَوْمَ الْحُدَیْبِیَهِ وَ بَنَوُا الرُّومِیَّهَ (۸) وَ رُوِیَ عَنْهُ لِفَارِسَ نَطْحَهٌ أَوْ نَطْحَتَانِ ثُمَّ قَالَ لَا فَارِسَ بَعْدَهَا أَبَداً وَ الرُّومُ ذَاتُ الْقُرُونِ کُلَّمَا ذَهَبَ قَرْنٌ خَلَفَ قَرْنٌ هَبْهَبَ إِلَی آخِرِ الْأَبَدِ.

ص: ۱۲۹

۱- فی المصدر: بنظرهما.

۲- فی المصدر: ذراعیک.

۳- فروع الکافی ۱: ۲۱.

۴- روضه الکافی: ۲۲۱ و ۲۲۲.

۵- الروم: ۱ و ۲ و ۶.

۶- الروم: ۱ و ۲ و ۶.

۷- الروم: ۱ و ۲ و ۶.

۸- الرومیه: بلد بالمدائن خرب.

قَتَادَهُ وَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ فِی قَوْلِهِ وَ إِنَّ مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ لَمَنْ یُؤْمِنُ بِاللَّهِ (۱) نَزَلَتْ فِی النَّجَاشِیِّ لَمَّا مَاتَ نَعَاهُ جَبْرَئِیلُ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَجَمَعَ النَّاسَ فِی الْبَقِیعِ وَ کُشِفَ لَهُ مِنَ الْمَدِینَهِ إِلَی أَرْضِ الْحَبَشَهِ فَأَبْصَرَ سَرِیرَ النَّجَاشِیِّ وَ صَلَّی عَلَیْهِ فَقَالَتِ الْمُنَافِقُونَ فِی ذَلِکَ فَجَاءَتِ الْأَخْبَارُ مِنْ کُلِّ جَانِبٍ أَنَّهُ مَاتَ فِی ذَلِکَ الْیَوْمِ فِی تِلْکَ السَّاعَهِ وَ مَا عَلِمَ هِرَقْلُ بِمَوْتِهِ إِلَّا مِنْ تُجَّارٍ رَأَوْا مِنَ الْمَدِینَهِ.

الْکَلْبِیُّ فِی قَوْلِهِ فَشُدُّوا الْوَثاقَ (۲) نَزَلَتْ فِی الْعَبَّاسِ لَمَّا أُسِرَ فِی یَوْمِ بَدْرٍ فَقَالَ لَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله افْدِ نَفْسَکَ وَ ابْنَیْ أَخِیکَ یَعْنِی عَقِیلًا وَ نَوْفَلًا وَ حَلِیفَکَ یَعْنِی عُتْبَهَ بْنَ أَبِی جَحْدَرٍ فَإِنَّکَ ذُو مَالٍ فَقَالَ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَکْرَهُونِی وَ لَا مَالَ عِنْدِی قَالَ فَأَیْنَ الْمَالُ الَّذِی وَضَعْتَهُ بِمَکَّهَ عِنْدَ أُمِّ الْفَضْلِ حِینَ خَرَجْتَ وَ لَمْ یَکُنْ مَعَکُمَا أَحَدٌ وَ قُلْتَ إِنْ أَصَبْتُ فِی سَفَرِی فَلِلْفَضْلِ کَذَا وَ لِعَبْدِ اللَّهِ کَذَا وَ لِقُثَمَ کَذَا قَالَ وَ الَّذِی بَعَثَکَ بِالْحَقِّ نَبِیّاً مَا عَلِمَ بِهَذَا أَحَدٌ غَیْرُهَا وَ إِنِّی لَأَعْلَمُ إِنَّکَ لَرَسُولُ اللَّهِ فَفَدَی نَفْسَهُ بِمِائَهِ أُوقِیَّهٍ وَ کُلَّ وَاحِدٍ بِمِائَهِ أُوقِیَّهٍ فَنَزَلَ یا أَیُّهَا النَّبِیُّ قُلْ لِمَنْ فِی أَیْدِیکُمْ مِنَ الْأَسْری (۳) الْآیَهَ فَکَانَ الْعَبَّاسُ یَقُولُ صَدَقَ اللَّهُ وَ صَدَقَ رَسُولُهُ فَإِنَّهُ کَانَ مَعِی عِشْرُونَ أُوقِیَّهً فَأُخِذَتْ فَأَعْطَانِی اللَّهُ مَکَانَهَا عِشْرِینَ عَبْداً کُلٌّ مِنْهُمْ یُضْرَبُ (۴) بِمَالٍ کَثِیرٍ أَدْنَاهُمْ یُضْرَبُ بِعِشْرِینَ أَلْفَ دِرْهَمٍ.

وَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام بَیْنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی الْمَسْجِدِ إِذْ قَالَ قُمْ یَا فُلَانُ قُمْ یَا فُلَانُ حَتَّی أَخْرَجَ خَمْسَهَ نَفَرٍ فَقَالَ اخْرُجُوا مِنْ مَسْجِدِنَا لَا تُصَلُّونَ فِیهِ وَ أَنْتُمْ لَا تُزَکُّونَ وَ حُکْمُهُ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرامَ (۵) وَ فِیهِ حَدِیثُ عُمَرَ وَ مِثْلُ حُکْمِهِ عَلَی الْیَهُودِ أَنَّهُمْ لَنْ یَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ (۶) فَعَجَزُوا عَنْهُ وَ هُمْ مُکَلَّفُونَ مُخْتَارُونَ وَ یَقْرَأُ هَذِهِ الْآیَهَ فِی

۱- آل عمران: ۱۹۹.

۲- محمّد: ۴.

۳- الأنفال: ۷۰.

۴- أی یتجر بماله له.

۵- الفتح: ۲۷.

۶- راجع سوره الجمعه آیه: ۷.

سُورَهٍ يُقْرَأُ بِهَا فِی جَوَامِعِ الْإِسْلَامِ یَوْمَ الْجُمُعَهِ جهْراً تَعْظِیماً لِلْآیَهِ الَّتِی فِیهَا وَ حُکْمُهُ عَلَی أَهْلِ نَجْرَانَ أَنَّهُمْ لَوْ بَاهَلُوا لَأَضْرِمَ الْوَادِی عَلَیْهِمْ نَاراً فَامْتَنَعُوا وَ عَلِمُوا صِحَّهَ قَوْلِهِ وَ نَحْوُ قَوْلِهِ فَسَوْفَ یَکُونُ لِزاماً (۱) وَ قَوْلِهِ یَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَهَ الْکُبْری (۲).

وَ رُوِیَ أَنَّهُمْ کَانُوا عَلَی تَبُوکَ فَقَالَ لِأَصْحَابِهِ اللَّیْلَهَ تَهُبُّ رِیحٌ عَظِیمَهٌ شَدِیدَهٌ فَلَا یَقُومَنَّ أَحَدُکُمُ اللَّیْلَهَ فَهَاجَتِ الرِّیحُ فَقَامَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ فَحَمَلَتْهُ الرِّیحُ فَأَلْقَتْهُ بِجَبَلِ طَیِّئٍ.

وَ أَخْبَرَ وَ هُوَ بِتَبُوکَ بِمَوْتِ رَجُلٍ (۳) بِالْمَدِینَهِ عَظِیمِ النِّفَاقِ فَلَمَّا قَدِمُوا الْمَدِینَهَ وَجَدُوهُ قَدْ مَاتَ فِی ذَلِکَ الْیَوْمِ.

وَ أَخْبَرَ بِمَقْتَلِ الْأَسْوَدِ الْعَنْسِیِّ الْکَذَّابِ لَیْلَهَ قَتْلِهِ وَ هُوَ بِصَنْعَاءَ وَ أَخْبَرَ بِمَنْ قَتَلَهُ.

وَ قَالَ یَوْماً لِأَصْحَابِهِ الْیَوْمَ تُنْصَرُ الْعَرَبُ عَلَی الْعَجَمِ فَجَاءَ الْخَبَرُ بِوَقْعَهِ ذِی قَارٍ بِنَصْرِ الْعَرَبِ عَلَی الْعَجَمِ.

وَ کَانَ یَوْماً جَالِساً بَیْنَ أَصْحَابِهِ فَقَالَ وَقَعَتِ الْوَاقِعَهُ أَخَذَ الرَّایَهَ زَیْدُ بْنُ حَارِثَهَ فَقُتِلَ وَ مَضَی شَهِیداً وَ قَدْ أَخَذَهَا بَعْدَهُ جَعْفَرُ بْنُ أَبِی طَالِبٍ وَ تَقَدَّمَ فَقُتِلَ وَ مَضَی شَهِیداً ثُمَّ وَقَفَ صلی الله علیه و آله وَقْفَهً لِأَنَّ عَبْدَ اللَّهِ کَانَ تَوَقَّفَ عِنْدَ أَخْذِ الرَّایَهِ ثُمَّ أَخَذَهَا ثُمَّ قَالَ أَخَذَ الرَّایَهَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَهَ وَ تَقَدَّمَ فَقُتِلَ وَ مَاتَ شَهِیداً ثُمَّ قَالَ أَخَذَ الرَّایَهَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِیدِ فَکَشَفَ الْعَدُوَّ عَنِ الْمُسْلِمِینَ ثُمَّ قَامَ مِنْ وَقْتِهِ وَ دَخَلَ إِلَی بَیْتِ جَعْفَرٍ وَ نَعَاهُ إِلَی أَهْلِهِ وَ اسْتَخْرَجَ وُلْدَهُ.

وَ نَظَرَ صلی الله علیه و آله إِلَی ذِرَاعَیْ سُرَاقَهَ بْنِ مَالِکٍ دَقِیقَیْنِ أَشْعَرَیْنِ فَقَالَ کَیْفَ بِکَ یَا سُرَاقَهُ إِذَا أُلْبِسْتَ بَعْدِی سِوَارَیْ کِسْرَی فَلَمَّا فُتِحَتْ فَارِسُ دَعَاهُ عُمَرُ وَ أَلْبَسَهُ سِوَارَیْ کِسْرَی.

- وَ قَوْلُهُ صلی الله علیه و آله لِسَلْمَانَ سَیُوضَعُ عَلَی رَأْسِکَ تَاجُ کِسْرَی فَوُضِعَ التَّاجُ عَلَی رَأْسِهِ عِنْدَ الْفَتْحِ.

وَ قَوْلُهُ لِأَبِی ذَرٍّ کَیْفَ تَصْنَعُ إِذَا أُخْرِجْتَ مِنْهَا الْخَبَرَ.

وَ ذَکَرَ صلی الله علیه و آله یَوْماً زَیْدَ بْنَ صُوحَانَ فَقَالَ زَیْدٌ وَ مَا زَیْدٌ یَسْبِقُهُ عُضْوٌ مِنْهُ إِلَی الْجَنَّهِ فَقُطِعَتْ یَدُهُ فِی یَوْمِ نَهَاوَنْدَ فِی سَبِیلِ اللَّهِ.

وَ قَالَ صلی الله علیه و آله إِنَّکُمْ سَتَفْتَحُونَ مِصْرَ فَإِذَا فَتَحْتُمُوهَا فَاسْتَوْصُوا بِالْقِبْطِ خَیْراً فَإِنَّ لَهُمْ رَحِماً وَ ذِمَّهً یَعْنِی أَنَّ أُمَّ إِبْرَاهِیمَ (۴) مِنْهُمْ.

وَ قَوْلُهُ صلی الله علیه و آله

۱- الفرقان: ۷۷.

۲- الدخان: ۱۶.

٣- هو رفاعه بن زيد على ما تقدم.

٤- أى ماريه القبطيه.

إِنَّکَمْ تَفْتَحُونَ رُومِیَّهَ فَإِذَا فَتَحْتُمْ کَنِیسَتَهَا الشَّرْقِیَّهَ فَاجْعَلُوهَا مَسْجِداً وَ عُدُّوا سَبْعَ بَلَاطَاتٍ (۱) ثُمَّ ارْفَعُوا الْبَلَاطَهَ الثَّامِنَهَ فَإِنَّکَمْ تَجِدُونَ تَحْتَهَا عَصَا مُوسَی علیه السلام وَ کِسْوَهَ إِیلِیَا.

وَ أَخْبَرَ صلی الله علیه و آله بِأَنَّ طَوَائِفَ مِنْ أُمَّتِهِ یَغْزُونَ فِی الْبَحْرِ وَ کَانَ کَذَلِکَ.

وَ خَرَجَ الزُّبَیْرُ إِلَی یَاسِرٍ بِخَیْبَرَ مُبَارِزاً فَقَالَتْ أُمُّهُ صَفِیَّهُ أَ یَاسِرٌ یَقْتُلُ ابْنِی یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ لَا بَلْ ابْنُکَ یَقْتُلُهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَکَانَ کَمَا قَالَ.

وَ فِی شَرَفِ الْمُصْطَفَی عَنْ الْخَرْکُوشِیِّ أَنَّهُ قَالَ لِطَلْحَهَ إِنَّکَ سَتُقَاتِلُ عَلِیّاً وَ أَنْتَ ظَالِمٌ وَ قَوْلُهُ الْمَشْهُورُ لِلزُّبَیْرِ إِنَّکَ تُقَاتِلُ عَلِیّاً وَ أَنْتَ ظَالِمٌ وَ قَوْلُهُ صلی الله علیه و آله لِعَائِشَهَ سَتَنْبَحُ عَلَیْکِ کِلَابُ الْحَوْأَبِ وَ قَوْلُهُ لِفَاطِمَهَ علیها السلام بِأَنَّهَا أَوَّلُ أَهْلِهِ لَحَاقاً بِهِ فَکَانَ کَذَلِکَ وَ قَوْلُهُ لِعَلِیٍّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمَا لَأُعْطِیَنَّ الرَّایَهَ غَداً رَجُلًا فَکَانَ کَمَا قَالَ وَ قَوْلُهُ صلی الله علیه و آله لَهُ إِنَّکَ سَتُقَاتِلُ النَّاکِثِینَ وَ الْقَاسِطِینَ وَ الْمَارِقِینَ وَ قَوْلُهُ صلی الله علیه و آله فِی یَوْمِ أُحُدٍ وَ قَدْ أَفَاقَ مِنْ غَشْیَتِهِ إِنَّهُمْ لَنْ یَنَالُوا مِنَّا مِثْلَهَا أَبَداً وَ إِخْبَارُهُ صلی الله علیه و آله بِقَتْلِ عَلِیٍّ وَ الْحُسَیْنِ علیهما السلام (۲) وَ عَمَّارٍ سُلَیْمَانُ بْنُ صُرَدَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله حِینَ أَجْلَی عَنْهُ الْأَحْزَابُ أن لا (الْآنَ) نَغْزُوهُمْ وَ لَا یَغْزُونَنَا وَ قَالَ صلی الله علیه و آله لِرَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِهِ مُجْتَمِعِینَ أَحَدُکُمْ ضِرْسُهُ فِی النَّارِ مِثْلُ أُحُدٍ فَمَاتُوا کُلُّهُمْ عَلَی اسْتِقَامَهٍ وَ ارْتَدَّ مِنْهُمْ وَاحِدٌ فَقُتِلَ مُرْتَدّاً وَ قَالَ لِآخَرِینَ آخِرُکُمْ مَوْتاً فِی النَّارِ یَعْنِی أَبَا مَحْذُورَهَ وَ أَبَا هُرَیْرَهَ وَ سَمُرَهَ فَمَاتَ أَبُو هُرَیْرَهَ ثُمَّ أَبُو مَحْذُورَهَ وَ وَقَعَ سَمُرَهُ فِی نَارٍ فَاحْتَرَقَ فِیهَا وَ أَخْبَرَ صلی الله علیه و آله بِقَتْلِ أُبَیِّ بْنِ خَلَفٍ الْجُمَحِیِّ فَخُدِشَ یَوْمَ أُحُدٍ خَدْشاً لَطِیفاً فَکَانَ مَنِیَّتَهُ (۳).

الْخَرْکُوشِیُّ فِی شَرَفِ النَّبِیِّ أَنَّهُ قَالَ لِلْأَنْصَارِ إِنَّکُمْ سَتَرَوْنَ بَعْدِی أَثَرَهً (۴) فَلَمَّا وَلِیَ مُعَاوِیَهُ عَلَیْهِمْ مَنَعَ عَطَایَاهُمْ فَقَدِمَ عَلَیْهِمْ فَلَمْ یَتَلَقَّوْهُ فَقَالَ لَهُمْ مَا الَّذِی مَنَعَکُمْ

۱- البلاط: صفائح الحجاره التی یفرش بها.

۲- فی المصدر: و الحسنین. و هو الصحیح علی ما تقدم.

۳- فی المصدر: فکانت منیته.

۴- أی سیفضل غیرکم علیکم.

أَنْ تَلْقَوْنِی قَالُوا لَمْ یَکُنْ لَنَا ظُهُورٌ (۱) نَرْکَبُهَا فَقَالَ لَهُمْ أَیْنَ کَانَتْ نَوَاضِحُکُمْ فَقَالَ أَبُو قَتَادَهَ عَقَرْنَاهَا یَوْمَ بَدْرٍ فِی طَلَبِ أَبِیکَ ثُمَّ رَوَوْا لَهُ الْحَدِیثَ فَقَالَ لَهُمْ مَا قَالَ لَکُمْ رَسُولُ اللَّهِ قَالُوا قَالَ لَنَا اصْبِرُوا حَتَّی تَلْقَوْنِی قَالَ فَاصْبِرُوا إِذاً فَقَالَ فِی ذَلِکَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ حَسَّانَ:

أَ لَا أَبْلِغْ مُعَاوِیَهَ بْنَ صَخْرٍ*** أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ بِنَا کَلَامِی

فَإِنَّا صَابِرُونَ وَ مُنْظِرُوکُمْ ***إِلَی یَوْمِ التَّغَابُنِ وَ الْخِصَامِ

السُّدِّیُّ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لِأَصْحَابِهِ یَدْخُلُ عَلَیْکُمُ الْآنَ رَجُلٌ مِنْ رَبِیعَهَ یَتَکَلَّمُ بِکَلَامِ شَیْطَانٍ فَدَخَلَ الْحَطِیمُ بْنُ هِنْدٍ وَحْدَهُ فَقَالَ إِلَی مَا تَدْعُو یَا مُحَمَّدُ فَأَخْبَرَهُ فَقَالَ أَنْظِرْنِی فَلِی مَنْ أُشَاوِرُهُ ثُمَّ خَرَجَ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله دَخَلَ بِوَجْهٍ کَافِرٍ وَ خَرَجَ بِعَقِبٍ غَادِرٍ فَذَهَبَ وَ أَخَذَ سَرْحَ الْمَدِینَهِ.

أَبُو هُرَیْرَهَ قَالَ صلی الله علیه و آله لَیَرْعُفَنَّ جَبَّارٌ مِنْ جَبَابِرَهِ بَنِی أُمَیَّهَ عَلَی مِنْبَرِی هَذَا فَرُئِیَ عَمْرُو بْنُ سَعِیدِ بْنِ الْعَاصِ سَالَ رُعَافُهُ.

وَ رُوِیَ عَنْهُ صلی الله علیه و آله الْأَئِمَّهُ مِنْ قُرَیْشٍ فَلَمْ یُوجَدْ إِمَامٌ ضَلَالٌ أَوْ حَقٌّ إِلَّا مِنْهُمْ.

أَنَسٌ أَنَّهُ قَالَ: لَا تَسْأَلُونِی عَنْ شَیْ ءٍ إِلَّا بَیَّنْتُهُ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ بَنِی سَهْمٍ یُقَالُ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حُذَافَهَ وَ کَانَ یُطْعَنُ فِی نَسَبِهِ فَقَالَ یَا نَبِیَّ اللَّهِ مَنْ أَبِی قَالَ أَبُوکَ حُذَافَهُ بْنُ قَیْسٍ فَنَزَلَتْ یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَسْئَلُوا عَنْ أَشْیاءَ (۲) قَوْلُهُ سُبْحانَ الَّذِی أَسْری بِعَبْدِهِ لَیْلًا (۳) وَ وَصْفُهُ لِبَیْتِ الْمَقْدِسِ وَ تَعْدِیدُهُ أَبْوَابَهُ وَ أَسَاطِینَهُ وَ حَدِیثُ الْعِیرِ الَّتِی مَرَّ بِهَا وَ الْجَمَلِ الْأَحْمَرِ الَّذِی یَقْدُمُهَا وَ الْغِرَارَتَیْنِ (۴) عَلَیْهِ وَ اسْتَأْسَرَ بَنُو لِحْیَانَ خُبَیْبَ بْنَ عَدِیٍّ الْأَنْصَارِیَّ وَ بَاعُوهُ مِنْ أَهْلِ مَکَّهَ فَأَنْشَدَ خُبَیْبٌ:

ص: ۱۳۳

۱- الظهور جمع الظهر: الرکاب التی تحمل الاثقال.

۲- المائده: ۱۰۱.

۳- الاسری: ۱.

۴- الغراره: الجوالق.

لَقَدْ جُمِعَ الْأَحْزَابُ حَوْلِی وَ أَلَّبُوا*** قَبَائِلَهُمْ وَ اسْتَجْمَعُوا كُلَّ مَجْمَعٍ

وَ قَدْ حَشَدُوا أَوْلَادَهُمْ وَ نِسَاءَهُمْ*** وَ قُرِّبْتُ مِنْ جِذْعٍ (۱) طَوِيلٍ مُمَنَّعٍ

فَذَا الْعَرْشِ صَبَّرَنِی عَلَی مَا یُرَادُ بِی*** فَقَدْ یَاسَ مِنْهُمْ بَعْدَ یَوْمِی وَ مَطْمَعِی

وَ تَاللَّهِ مَا أَخْشَی إِذَا كُنْتُ ذَا تُقًی*** عَلَی أَیِّ جَمْعٍ كَانَ لِلَّهِ مَصْرَعِی

فَلَمَّا صُلِبَ قَالَ السَّلَامُ عَلَیْكَ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ كَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فِی ذَلِكَ الْوَقْتِ بَیْنَ أَصْحَابِهِ بِالْمَدِینَهِ فَقَالَ وَ عَلَیْكَ السَّلَامُ ثُمَّ بَكَی وَ قَالَ هَذَا خُبَیْبٌ یُسَلِّمُ عَلَیَّ حِینَ قَتَلَتْهُ قُرَیْشٌ.

وَ كَتَبَ صلی الله علیه و آله عَهْداً لِحَیِّ سَلْمَانَ بِكَازِرُونَ هَذَا كِتَابٌ مِنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَسُولِ اللَّهِ سَأَلَهُ الْفَارِسِیُّ سَلْمَانُ وَصِیَّهً بِأَخِیهِ مِهَادِ (۲) بْنِ فَرُّوخَ بْنِ مَهْیَارَ وَ أَقَارِبِهِ وَ أَهْلِ بَیْتِهِ وَ عَقِبِهِ مِنْ بَعْدِهِ مَا تَنَاسَلُوا مَنْ أَسْلَمَ مِنْهُمْ وَ أَقَامَ عَلَی دِینِهِ سَلَامُ اللَّهِ أَحْمَدُ اللَّهَ إِلَیْكُمْ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَی أَمَرَنِی (۳) أَنْ أَقُولَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیكَ لَهُ أَقُولُهَا وَ آمُرُ النَّاسَ بِهَا وَ الْأَمْرُ كُلُّهُ لِلَّهِ (۴) خَلَقَهُمْ وَ أَمَاتَهُمْ وَ هُوَ یَنْشُرُهُمْ وَ إِلَیْهِ الْمَصِیرُ ثُمَّ ذَكَرَ فِیهِ مِنِ احْتِرَامِ سَلْمَانَ إِلَی أَنْ (۵) قَالَ وَ قَدْ رَفَعْتُ عَنْهُمْ جَزَّ النَّاصِیَهِ وَ الْجِزْیَهَ وَ الْخُمُسَ وَ الْعُشْرَ وَ سَائِرَ الْمُؤَنِ وَ الْكُلَفِ فَإِنْ سَأَلُوكُمْ فَأَعْطُوهُمْ وَ إِنِ اسْتَغَاثُوا بِكُمْ فَأَغِیثُوهُمْ وَ إِنِ اسْتَجَارُوا بِكُمْ فَأَجِیرُوهُمْ وَ إِنْ أَسَاءُوا فَاغْفِرُوا لَهُمْ وَ إِنْ أُسِیءَ إِلَیْهِمْ فَامْنَعُوا عَنْهُمْ وَ

۱- أراد به الصلیب.

۲- مهیار خ ل. أقول: و فیما حكی عن تاریخ گزیده: ما هاد بن فرخ.

۳- فیما حكی عن تاریخ گزیده: أحمد اللّه إلیك الذی أمرنی.

۴- فیما حكی عن تاریخ گزیده: و ان الخلق خلق اللّه و الامر حكم اللّه.

۵- فی المحكی عن تاریخ گزیده تمام الحدیث هكذا: و إن كل أمر یزول، و كل شی ء یفنی، و كل نفس ذائقه الموت، من آمن باللّه و رسوله كان له فی الآخره دعه الفائزین، و من أقام علی دینه تركناه فلا اكراه فی الدین، فهذا الكتاب لاهل بیت سلمان، ان لهم ذمّه اللّه و ذمتی علی دمائهم و أموالهم فی الأرض التی یقیمون سهلها و جبلها و مرعاها و عیونها غیر مظلومین، و لا مضیقا علیهم، فمن قرئ علیه كتابی هذا من المؤمنین و المؤمنات فعلیه أن یحفظهم و یكرمهم و لا یتعرض لهم بالاذی و المكروه.

لِيُعْطُوا (۱) مِنْ بَيْتِ مَالِ الْمُسْلِمِينَ فِي كُلِّ سَنَةٍ مِائَتَيْ حُلَّةٍ وَ مِنَ الْأَوَاقِي مِائَةً فَقَدِ اسْتَحَقَّ سَلْمَانُ ذَلِكَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ثُمَّ دَعَا لِمَنْ عَمِلَ بِهِ وَ دَعَا عَلَى مَنْ أَذَاهُمْ وَ كَتَبَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَ الْكِتَابُ إِلَى الْيَوْمِ فِي أَيْدِيهِمْ وَ يَعْمَلُ الْقَوْمُ بِرَسْمِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَلَوْ لَا ثِقَتُهُ بِأَنَّ دِينَهُ يُطْبِقُ الْأَرْضَ لَكَانَ كَتْبُهُ هَذَا السِّجِلَّ مُسْتَحِيلًا..

و كتب نحوه لأهل تميم الدارى من محمد رسول الله للداريين إذا أعطاه الله الأرض وهبت لهم بيت عين و صرين (۲) و بيت إبراهيم..

و كتب صلى الله عليه و آله للعباس الحيره من الكوفه و الميدان من الشام و الخط من هجر و مسيره ثلاثه أيام من أرض اليمن فلما افتتح ذلك أتى به إلى عمر فقال هذا مال كثير القصه..

و من العجائب الموجوده تدبيره صلى الله عليه و آله أمر دينه بأشياء قبل حاجته إليها مثل وضعه

ص: ۱۳۵

۱- فی المحکی المذکور: و لهم أن یعطوا من بیت المال فی کل سنه مائه حله فی شهر رجب، و مائه فی الاضحیه فقد استحق سلمان ذلک منا، و لان فضل سلمان علی کثیر من المؤمنین، و انزل فی الوحی أن الجنه إلی سلمان أشوق من سلمان إلی الجنه و هو ثقتی و امینی و تقی و نقی و ناصح لرسول اللّه و المؤمنین، و سلمان منا أهل البیت، فلا یخالفن أحد هذه الوصیه فیما أمرت به من الحفظ و البر لاهل بیت سلمان و ذراریهم من أسلم منهم و أقام علی دینه، و من خالف هذه الوصیه فقد خالف لوصیه اللّه و رسوله، و علیه لعنه اللّه الی یوم الدین، و من أکرمهم فقد أکرمنی و له عند اللّه الثواب، و من آذاهم فقد آذانی و أنا خصمه یوم القیامه، جزاؤه نار جهنم و برئت منه ذمتی و السلام علیکم. و کتب علیّ بن أبی طالب بأمر رسول اللّه فی رجب سنه تسع من الهجره، و شهد علی ذلک سلمان و أبو ذر و عمّار و بلال و المقداد و جماعه اخری من المؤمنین. انتهی.
۲- هکذا فی نسخه المصنّف، و فی المصدر، وهب لهم بین عین و حیرین.

المواقیت للحج و وضع عمره و المسلخ و بطن العقیق میقاتا لأهل العراق و لا عراق یومئذ و الجحفه لأهل الشام و لیس به من یحج یومئذ و من أصغی إلی ما نقل عنه علم أن الأولین و الآخرین یعجزون عن أمثالها و أن ذلک لا یتصور إلا أن یکون من الوحی و التنزیل.

و قَوْلُهُ صلی الله علیه و آله زُوِیَتْ (۱) لِیَ الْأَرْضُ فَأُرِیتُ مَشَارِقَهَا وَ مَغَارِبَهَا وَ سَیَبْلُغُ مُلْکُ أُمَّتِی مَا زُوِیَ لِی مِنْهَا فَصَدَقَ فِی خَبَرِهِ فَقَدْ مَلَکَهُمْ مِنْ أَوَّلِ الْمَشْرِقِ إِلَی آخِرِ الْمَغْرِبِ مِنْ بَحْرِ الْأَنْدُلُسِ وَ بِلَادِ الْبَرْبَرِ وَ لَمْ یَتَّسِعُوا فِی الْجَنُوبِ وَ لَا فِی الشِّمَالِ کَمَا أَخْبَرَ صلی الله علیه و آله سَوَاءً بِسَوَاءٍ.

وَ قَوْلُهُ لِعَدِیِّ بْنِ حَاتِمٍ لَا یَمْنَعُکَ مِنْ هَذَا الدِّینِ الَّذِی تَرَی مِنْ جَهْدِ أَهْلِهِ وَ ضَعْفِ أَصْحَابِهِ فَلَکَأَنَّهُمْ بَیْضَاءُ الْمَدَائِنِ قَدْ فُتِحَتْ عَلَیْهِمْ وَ کَأَنَّهُمْ بِالظَّعِینَهِ تَخْرُجُ مِنَ الْحِیرَهِ حَتَّی تَأْتِیَ مَکَّهَ بِغَیْرِ خِفَارٍ (۲) وَ لَا تَخَافُ إِلَّا اللَّهَ فَأَبْصَرَ عَدِیٌّ ذَلِکَ کُلَّهُ.

وَ قَوْلُهُ صلی الله علیه و آله لِخَالِدِ بْنِ الْوَلِیدِ وَ قَدْ بَعَثَهُ إِلَی أُکَیْدِرَ بْنِ عَبْدِ الْمَلِکِ مَلِکِ کِنْدَهَ وَ کَانَ نَصْرَانِیّاً سَتَجِدُهُ یَصِیدُ الْبَقَرَ فَخَرَجَ حَتَّی کَانَ مِنْ حِصْنِهِ بِمَنْظَرِ الْعَیْنِ فِی لَیْلَهٍ مُقْمِرَهٍ صَائِفَهٍ وَ هُوَ عَلَی سَطْحٍ لَهُ وَ مَعَهُ امْرَأَتُهُ فَبَاتَتِ الْبَقَرُ تَحُکُّ بِقُرُونِهَا بَابَ الْقَصْرِ فَقَالَتْ هَلْ رَأَیْتَ مِثْلَ ذَلِکَ قَطُّ قَالَ لَا وَ اللَّهِ قَالَتْ فَمَنْ یتْرُکُ (۳) هَذَا قَالَ لَا أَحَدَ فَنَزَلَ وَ رَکِبَ عَلَی فَرَسِهِ

۱- أی جمعت.

۲- من خفره: أجاره و حماه و أمنه.

۳- هکذا فی الکتاب و مصدره، و استظهر المصنّف فی الهامش أنّه مصحف ببابک. أقول:

وَ مَعَهُ نَفَرٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ فِيهِمْ أَخٌ لَهُ يُقَالُ لَهُ حَسَّانُ وَ بَعَثَ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَنْشَدَ فِي ذَلِكَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي طَيِّئٍ:

تَبَارَكَ سَائِقُ الْبَقَرَاتِ إِنِّي***رَأَيْتُ اللَّهَ يَهْدِي كُلَّ هَادٍ

فَمَنْ يَكُ حَائِداً عَنْ ذِي تَبُوكَ*** فَإِنَّا قَدْ أُمِرْنَا بِالْجِهَادِ

وَ قَوْلُهُ لِكِنَانَهَ زَوْجِ صَفِيَّهَ وَ الرَّبِيعِ أَيْنَ آنِيَتُكُمَا الَّتِي كُنْتُمَا تُعِيرَانِهَا أَهْلَ مَكَّهَ قَالا هُزِمْنَا فَلَمْ تَزَلْ تَضَعُنَا أَرْضٌ وَ تَقِلُّنَا أَرْضٌ أُخْرَى وَ أَنْفَقْنَاهَا فَقَالَ لَهُمَا إِنَّكُمَا إِنْ كَتَمْتُمَا شَيْئاً فَاطَّلَعْتُ عَلَيْهِ اسْتَحْلَلْتُ دِمَاءَكُمَا وَ ذَرَارِيَّكُمَا قَالا نَعَمْ فَدَعَا رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ وَ قَالَ اذْهَبْ إِلَى قَرَاحِ (۱) كَذَا وَ كَذَا ثُمَّ ائْتِ النَّخِيلَ فَانْظُرْ نَخْلَهً عَنْ يَمِينِكَ وَ عَنْ يَسَارِكَ وَ انْظُرْ نَخْلَهً مَرْفُوعَهً فَأْتِنِي بِمَا فِيهَا فَانْطَلَقَ فَجَاءَ بِالْآنِيَهِ وَ الْأَمْوَالِ فَضَرَبَ عُنُقَهُمَا.

وَ قَالَ الْجَارُودُ بْنُ عَمْرٍو الْعَبْدِيُّ وَ سَلَمَهُ بْنُ عَبَّادٍ الْأَزْدِيُّ إِنْ كُنْتَ نَبِيّاً فَحَدِّثْنَا عَمَّا جِئْنَا نَسْأَلُكَ عَنْهُ فَقَالَ صلى الله عليه و آله أَمَّا أَنْتَ يَا جَارُودُ فَإِنَّكَ جِئْتَ تَسْأَلُنِي عَنْ دِمَاءِ الْجَاهِلِيَّهِ وَ عَنْ حِلْفِ الْإِسْلَامِ وَ عَنِ الْمُنِيحَهِ قَالَ أَصَبْتَ فَقَالَ صلى الله عليه و آله فَإِنَّ دِمَاءَ الْجَاهِلِيَّهِ مَوْضُوعٌ وَ حِلْفُهَا لَا يَزِيدُهُ الْإِسْلَامُ إِلَّا شِدَّهً وَ لَا حِلْفَ فِي الْإِسْلَامِ وَ مِنْ أَفْضَلِ الصَّدَقَهِ أَنْ تُمْنِحَ أَخَاكَ ظَهْرَ الدَّابَّهِ وَ لَبَنَ الشَّاهِ وَ أَمَّا أَنْتَ يَا سَلَمَهَ بْنَ عَبَّادٍ فَجِئْتَ تَسْأَلُنِي عَنْ عِبَادَهِ الْأَوْثَانِ وَ يَوْمِ السَّبَاسِبِ وَ عَقْلِ الْهَجِينِ أَمَّا عِبَادَهُ الْأَوْثَانِ فَإِنَّ اللَّهَ جَلَّ وَ عَزَّ يَقُولُ إِنَّكُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ (۲) الْآيَهَ وَ أَمَّا يَوْمُ السَّبَاسِبِ فَقَدْ أَبْدَلَكَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَيْلَهَ الْقَدْرِ وَ يَوْمَ الْعِيدِ لَمْحَهً تَطْلُعُ الشَّمْسُ لَا شُعَاعَ لَهَا وَ أَمَّا عَقْلُ الْهَجِينِ فَإِنَّ أَهْلَ الْإِسْلَامِ تَتَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ وَ يُجِيرُ أَقْصَاهُمْ عَلَى أَدْنَاهُمْ وَ أَكْرَمُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاهُمْ قَالا نَشْهَدُ بِاللَّهِ أَنَّ ذَلِكَ كَانَ فِي أَنْفُسِنَا..

۱- القراح: الأرض لا ماء فيها و لا شجر.

۲- الأنبياء: ۹۸.

وَ فِی حَدِیثِ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله صَلَّی وَ تَفَرَّقَ النَّاسُ فَبَقِیَ أَنْصَارِیٌّ وَ ثَقَفِیٌّ فَقَالَ لَهُمَا قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ لَکُمَا حَاجَهً تُرِیدَانِ أَنْ تَسْأَلَانِی عَنْهَا فَإِنْ شِئْتُمَا أَخْبَرْتُکُمَا بِحَاجَتِکُمَا قَبْلَ أَنْ تَسْأَلَانِی وَ إِنْ شِئْتُمَا فَاسْأَلَا فَقَالا نُحِبُّ أَنْ تُخْبِرَنَا بِهَا قَبْلَ أَنْ نَسْأَلَکَ فَإِنَّ ذَلِکَ أَجْلَی لِلْعَمَی وَ أَثْبَتُ لِلْإِیمَانِ فَقَالَ صلی الله علیه و آله یَا أَخَا الْأَنْصَارِ إِنَّکَ مِنْ قَوْمٍ یُؤْثِرُونَ عَلَی أَنْفُسِهِمْ وَ أَنْتَ قَرَوِیٌّ وَ هَذَا بَدَوِیٌّ أَ فَتُؤْثِرُهُ بِالْمَسْأَلَهِ قَالَ نَعَمْ قَالَ أَمَّا أَنْتَ یَا أَخَا ثَقِیفٍ فَإِنَّکَ جِئْتَ تَسْأَلُنِی عَنْ وُضُوئِکَ وَ صَلَاتِکَ وَ مَا لَکَ عَلَی ذَلِکَ مِنَ الْأَجْرِ فَأَخْبَرَهُ بِذَلِکَ وَ أَمَّا أَنْتَ یَا أَخَا الْأَنْصَارِ فَجِئْتَ تَسْأَلُنِی عَنْ حَجِّکَ وَ عُمْرَتِکَ وَ مَا لَکَ فِیهِمَا وَ أَخْبَرَهُ صلی الله علیه و آله بِفَضْلِهِمَا.

أَنَسٌ أَنَّهُ قَالَ لِرَجُلٍ اسْمُهُ أَبُو بَدْرٍ قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَسَأَلَهُ حُجَّهً فَقَالَ فِی قَلْبِکَ مِنْ أَرْبَعَهِ أَشْهُرٍ کَذَا وَ کَذَا فَصَدَّقَهُ وَ أَسْلَمَ..

أَتَی سَائِلٌ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ سَأَلَهُ شَیْئاً فَأَمَرَهُ بِالْجُلُوسِ فَأَتَاهُ رَجُلٌ بِکِیسٍ وَ وَضَعَ قُبَلَهُ وَ قَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ هَذِهِ أَرْبَعُمِائَهِ دِرْهَم أَعْطِهِ (۱) الْمُسْتَحِقَّ فَقَالَ صلی الله علیه و آله یَا سَائِلُ خُذْ هَذِهِ الْأَرْبَعَمِائَهِ دِینَارٍ فَقَالَ صَاحِبُ الْمَالِ یَا رَسُولَ اللَّهِ لَیْسَ بِدِینَارٍ وَ إِنَّمَا هُوَ دِرْهَمٌ فَقَالَ صلی الله علیه و آله لَا تُکَذِّبْنِی فَإِنَّ اللَّهَ صَدَّقَنِی وَ فَتَحَ رَأْسَ الْکِیسِ فَإِذَا هُوَ دَنَانِیرُ فَعَجِبَ الرَّجُلُ وَ حَلَفَ أَنَّهُ شَحَنَهَا (۲) مِنَ الدَّرَاهِمِ قَالَ صَدَقْتَ وَ لَکِنْ لَمَّا جَرَی عَلَی لِسَانِیَ الدَّنَانِیرُ جَعَلَ اللَّهُ الدَّرَاهِمَ دَنَانِیرَ.

وَ کَتَبَ صلی الله علیه و آله إِلَی ابْنِ جُلَنْدَی وَ أَهْلِ عُمَانَ وَ قَالَ أَمَا إِنَّهُمْ سَیَقْبَلُونَ کِتَابِی وَ یُصَدِّقُونِّی وَ یَسْأَلُکُمْ ابْنُ جُلَنْدَی هَلْ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ مَعَکُمْ بِهَدِیَّهٍ فَقُولُوا لَا فَسَیَقُولُ لَوْ کَانَ رَسُولَ اللَّهِ بَعَثَ مَعَکُمْ بِهَدِیَّهٍ لَکَانَتْ مِثْلَ الْمَائِدَهِ الَّتِی نَزَلَتْ عَلَی بَنِی إِسْرَائِیلَ وَ عَلَی الْمَسِیحِ فَکَانَ کَمَا قَالَ صلی الله علیه و آله.

وَ فِی حَدِیثِ جَرِیرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْبَجَلِیِّ وَ عَبْدَهَ بْنِ مُسْهِرٍ لَمَّا قَالَ لَهُ أَخْبِرْنِی عَمَّا أَسْأَلُکَ

۱- فی المصدر: أعطها المستحق.

۲- أی ملاها.

وَ مَا أَحَرْتُ وَ مَا أَبْصَرْتُ يُرِيدُ فِي الْمَنَام فَقَالَ صلى الله عليه و آله أَمَّا مَا أَحَرْتَ فَسَيْفُکَ الْحُسَامُ وَ ابْنُکَ الْهُمَامُ وَ فَرَسُکَ عِصَامٌ وَ رَأَيْتَ فِي الْمَنَامِ فِي غَلَسِ الظَّلَام أَنَّ ابْنَکَ يُرِيدُ الْغَزْلَ فَلَقِيَهُ أَبُو ثغل (ثُعَلٍ) عَلَى سَفْحِ الْجَبَلِ مَعَ إِحْدَى نِسَاءِ بَنِي ثغل (ثُعَلٍ) (۱) فَقَتَلَهُ نَجْدَهُ بْنُ جَبَلٍ ثُمَّ أَخْبَرَهُ بِمَا يَجْرِي (۲) وَ مَا يَجِبُ أَنْ يَعْمَلَ.

قَالَ أَبُو شَهْم مَرَّتْ بِي جَارِيَهٌ بِالْمَدِينَهِ فَأَخَذْتُ بِكَشْحِهَا (۳) قَالَ وَ أَصْبَحَ الرَّسُولُ صلى الله عليه و آله يُبَايِعُ النَّاسَ قَالَ فَأَتَيْتُهُ فَلَمْ يُبَايِعْنِي فَقَالَ صَاحِبِ الْجُبَيْذَهَ (۴) قُلْتُ وَ اللَّهِ لَا أَعُودُ قَالَ فَبَايَعَنِي.

و أمثله ذلک کثيره فصار مخبرات مقاله على ما أخبر به صلى الله عليه و آله. (۵)

**[ترجمه]مناقب: زبیری و شعببی روایت کرده‌اند: قیصر روم با کسری ایران جنگید و مسلمانان طرفدار قیصر روم بودند زیرا او صاحب کتاب (آسمانی) و آئینی بود و امر رسالت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را بزرگداشت و نامه پیامبر را بر روی چشمانش قرار داد در حالی که کسری ایران دستور به پاره کردن نامه داد زمانی که نامه آن حضرت برای دعوت کردن به حقّ به دست آن دو رسید. هنگامی که مسلمانان و مشرکان در این باره بسیار سخن راندند رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم این آیه را قرائت فرمود: «الم غُلِبَتِ الرُّومُ» - . روم / ۱ - {رومیان شکست خوردند.} سپس با این آیه «فی بضع سنین» زمان پیروزی را تعیین نمود و با این آیه «وعدَ اللهِ» آن را تأیید کرد. پس ایرانیان در روز حدیبیه مغلوب شده و رومیان شهر روم را بنا نمودند. و از آن حضرت روایت شده که فرمود: ایرانیان یک یا دو بار با مسلمانان می‌جنگند و پس از آن شکست خورده و مُلکشان از بین می‌رود. اما رومیان دوره‌های بسیاری دارند هر بار که دوره‌ای تمام شود سریعا دوره و عصر دیگری جای آن را می گیرد و این امر تا ابد ادامه دارد. (همواره با مسلمانان در حال جنگ هستند.)

ص: ۱۲۹

قتاده و جابر بن عبدالله در باره این فرموده خداوند: «و إنّ من أهل الکتابِ لمن یؤمنُ بالله» - . آل عمران / ۱۹۹ - {و البته از میان اهل کتاب کسانی هستند که به خدا ایمان دارند.} گویند این آیه در باره نجاشی نازل شد. هنگامی که او فوت شد جبرئیل خبر مرگش را برای پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آورد. پیامبر مردم را در بقیع گرد آورد و از مدینه، سرزمین حبشه برای آن حضرت نمایان شد و تخت (تابوت) نجاشی را مشاهده کرد و بر او نماز گزارد. منافقان در این باره سخنان بسیاری ردّ و بدل کردند. اما بعداً اخبار از هر سو رسید که نجاشی در آن روز و در آن ساعت فوت شده است و هرقل تنها از طریق تاجرهایی که از مدینه دیده بودند، از مرگ او مطّلع شد.

کلبی در باره این آیه «فشدّوا الوثاق» {پس [اسیران را] استوار در بند کشید.} گوید: در باره عباس هنگامی که در جنگ بدر به اسارت درآمد نازل شد. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به او فرمود: برای خود و دو برادر زاده‌ات - یعنی: عقیل و نوفل - و هم‌پیمانت - یعنی عتبه بن ابی جحدر - فدیه بده، که تو اموال زیادی داری. گفت: مردم از من بیزارند و من مال زیادی ندارم. پیامبر فرمود: کجاست آن مالی که در مکه به ام الفضل سپردی وقتی از مکه بیرون آمدی؟ و گفتی: اگر در این سفر بلایی بر سر من آمد، فلان مقدار به فضل و فلان مقدار به عبدالله و فلان مقدار به قثم تعلق دارد. گفت: سوگند به خداوندی که تو را به حقّ به پیامبری مبعوث کرد، هیچ کس غیر از من و همسرم از آن خبر نداشت و من می‌دانم که تو فرستاده خدایی.

او برای خود و هر کدام از آن‌ها صد اوقیه فدیه داد. پس این آیه نازل شد: «یا ایها النَّبِیُّ قُل لِّمَن فِی أَیْدِیکَم مِّنَ الأَسْرَی» - . انفال / ۷۰ - {ای پیامبر، به کسانی که در دست شما اسیرند بگو:} تا آخر آیه. و عباس می گفت: خدا و پیامبرش راست گفتند. همراه من بیست اوقیه بود که از من گرفتند و خداوند به جای آن بیست برده به من داد که هر کدام مال و اموال بسیاری برای من بدست آوردند که کمترین آن‌ها بیست هزار درهم مال برایم گرد آورد.

ابوجعفر گوید: هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در مسجد نشسته بود، ناگهان فرمود: فلانی برخیز، فلانی برخیز، تا اینکه پنج نفر را از جای خود بلند کرد و از مسجد بیرون کرد و آنگاه فرمود: از مسجد ما بیرون بروید، شما که زکات نمی‌دهید در مسجد نماز مگذارید.

و حکم آن این آیه است: « لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ» - . فتح / ۲۷ -

{شما بدون شک در مسجد الحرام در خواهید آمد.} و در این باره حدیث عمر است. و همان حکم بر یهود جاری چرا که آنان آرزوی مرگ نمی کردند و از آن عاجز ماندند در حالی که مکلّف و مختار بود. و این آیه در

ص: ۱۳۰

سوره‌ای که در مساجد جامع در روز جمعه قرائت می‌شود، به صورت جهری به خاطر بزرگداشت نشانه‌ای که در باره آن نازل شده، خوانده می‌شود. و حکم آن در باره اهل نجران این است که اگر مباهله می کردند صحرا پر از آتش می‌شد. پس از این کار امتناع کرده و درستی سخن پیامبر را دریافتند. و مانند این فرموده: «فَسَوْفَ یَکُونُ لِزَامًا» - . فرقان / ۷۷ - {و به زودی [عذاب بر شما] لازم خواهد شد.} و این فرموده: «یَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْکُبْرَی» - . دخان / ۱۶ - {روزی که دست به حمله می زنیم، همان حمله بزرگ}.

و روایت شده که آنان در غزوه تبوک بودند که به یارانش فرمود: امشب تندبادی بزرگ و شدید می‌وزد، پس هیچ از شما امشب برنخیزد و به دنبال کار نرود. پس باد تندی وزید و یکی از قوم برخاسته و باد او را با خود برد و بر کوه «طییء» زد.

در حالی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در تبوک بود از مرگ یکی از سران منافقان خبر داد. هنگامی که به مدینه آمد دریافتند که او در آن روز مرده بود. و نیز از کشته شدن اسود عنسی کذّاب در شب قتلش در حالی که در صنعاء بود، خبر داد و از قاتل او خبر داد. و روزی به اصحابش فرمود: امروز عرب بر عجم پیروز می‌شوند. پس خبر پیروزی عرب بر عجم در جنگ ذی‌قار رسید. و روزی آن حضرت در میان یارانش نشسته بود که فرمود: جنگ در گرفت، زید بن حارثه پرچم را گرفت و کشته و شهید شد. پس از او جعفر بن ابی طالب پرچم را گرفت و پیش‌روی کرد و کشته و شهید شد. سپس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم اندکی از سخن گفتن باز ایستاد - زیرا عبدالله اندکی در گرفتن پرچم درنگ کرد سپس آن را گرفت - سپس فرمود: عبدالله بن رواحه پرچم را گرفت و پیش‌روی کرد و بعد کشته و شهید شد. سپس فرمود: خالد بن ولید پرچم را گرفت و دشمن را از مسلمانان دفع کرد. سپس آن حضرت فورا برخاست و به خانه جعفر رفت و خبر مرگش را به خانواده‌اش داد و فرزندانش را بیرون آورد، و به دو بازوی نازک و پُرموی سراقه بن مالک نگریست و فرمود: چگونه‌ای ای

سراقه هنگامی که پس از من دو دستبند پادشاه ایران بر تو پوشانده می‌شود؟ زمانی که ایران فتح شد، عمر او را فراخواند و دو دستبند پادشاه ایران را بر او پوشانید. و آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم به سلمان فرمود: به زودی تاج پادشاه ایران بر سر تو گذاشته می‌شود و در هنگام فتح ایران تاج بر سرش گذاشته شد. و آن حضرت به ابوذر فرمود: چه کار می کنی زمانی که از مدینه اخراج شوی. بخشی از روایت.

روزی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از زید صولجان یاد کرد و فرمود: زید و چه زیدی؟ یکی از اعضایش پیش از او به بهشت می‌رود. پس در روز جنگ نهاوند دستش در راه خدا قطع شد. و آن حضرت فرمود: شما مصر را فتح خواهید کرد و چون آنجا را فتح کردید با نیکی و نرمی با قبطیان رفتار کنید چرا که آنان مورد رحمت و در عهد و پیمان ما هستند. مقصود آن حضرت این بود که مادر ابراهیم (ماریه قبطیه) از جمله آنان است. و آن حضرت فرمود:

شما روم را فتح خواهید کرد، پس هرگاه آنجا را فتح کردید کلیسای واقع در مشرق آنجا را مسجد کنید و هفت سنگ‌فرش را بشمرید سپس سنگ‌فرش هشتم را بلند کنید که در زیر آن عصای موسی علیه السلام و کسای ایلیا را می‌یابید. و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از این خبر داد که گروهی از امّتش در دریا می‌جنگند و همین طور شد. زبیر در روز خیبر برای جنگ تن به تن با یاسر بیرون شد. مادرش صفیّهٔ گفت: ای رسول خدا آیا یاسر پسرم را می کشد؟ فرمود: نه، ان‌شاء الله پسرت او را خواهد کشت. و همانطور شد که پیامبر گفته بود.

در شرف المصطفی از خرگوشی روایت شده که آن حضرت به طلحه گفت: تو با علی جنگ خواهی کرد و در این امر ستم پیشه می کنی. و سخن مشهور پیامبر به زبیر این بود که فرمود: تو راه ستم پیش می گیری و با علی می‌جنگی. و به عائشه فرمود: سگان حوأب بر تو پارس می کنند. و به فاطمه علیها السلام فرمود: او اولین کسی است که از اهل بیتش به او ملحق می‌شود و همین گونه شد. و به علی علیه السلام فرمود: قطعاً فردا پرچم به دست مردی داده می‌شود و همانطور شد که پیامبر فرموده بود. و به او فرمود: تو با ناکثین و قاسطین و مارقین جنگ خواهی کرد. و آن حضرت در روز احد در حالی که به هوش آمده بود فرمود: یقیناً آنان هرگز اینچنین به ما ضربه نمی‌زنند. و آن حضرت از کشته شدن علی و حسین علیهما السلام و عمّار خبر داد.

سلیمان بن صرد روایت کرده که هنگامی که احزاب از اطراف آن حضرت پراکنده شدند فرمود: ما با آن‌ها نمی‌جنگیم و آن... ها با ما نمی‌جنگند. و آن حضرت به یکی از یارانش که در اطرافش گرد آمده بودند فرمود: دندان آسیاب یکی از شما در آتش همچون کوه احد است. پس همه آن‌ها با پایداری مُردند و یکی از آن‌ها مرتدّ شد و کشته شد. و به سایرین فرمود: آخرین شما در داخل آتش می‌میرد - یعنی ابو مخدورهٔ و ابو هریرهٔ و سمرهٔ - پس ابوهریرهٔ مُرد، سپس ابو مخدورهٔ مُرد و سمرهٔ در آتشی افتاد و در آن سوخت. و آن حضرت از کشته شدن ابی بن خلف جمحی خبر داد. و او روز احد زخمی سطحی برداشت و در اثر آن مُرد.

خرگوشی در شرف النبی روایت کرده که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به انصار فرمود: شما پس از من می‌بینید که دیگران بر شما برتری داده می‌شوند. هنگامی که معاویه حکومت بر آنان را عهده‌دار شد، عطایا و بخشش‌هایی آنان را قطع کرد. و بر

آنان وارد شد اما کسی از او استقبال نکرد. معاویه به آن‌ها گفت: چه چیز

ص: ۱۳۲

شما را از استقبال من بازداشت؟گفتند: ما مرکبی نداریم تا بر آن سوار شویم. او به آن‌ها گفت: شتران آب‌کش شما کجا هستند؟ ابوقتاده گفت: روز بدر با درخواست پدرت آن‌ها را ذبح کردیم. سپس آن حدیث را برای او روایت کردند. معاویه به آنان گفت: رسول خدا به شما چه فرمود؟ گفتند: به ما فرمود: صبر پیشه کنید تا اینکه مرا ملاقات می‌کنید. گفت: پس صبر کنید. عبدالرحمن بن حسان در این باره سروده است:

هان! سخن ما را به امیر المؤمنین معاویه پسر صخر برسان.

ما صبر پیشه می‌کنیم و شما را تا روز زیان و مخاصمه (قیامت) منتظر می‌گذاریم.

سدّیّ روایت کرده که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به یارانش فرمود: اکنون مردی از قبیله ربیعه بر شما وارد می‌شود که با کلام شیطان سخن می‌گوید. پس حطیم بن هند به تنهایی داخل شد و گفت: ای محمد به چه چیز دعوت می‌کنی؟ پیامبر او را از دعوتش باخبر ساخت. او گفت: به من مهلت بده، من کسی را دارم که با او مشورت می‌کنم. سپس بیرون رفت. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: با صورت کافر وارد شد و با پشتِ خائن بیرون شد. او رفت و به سمت اطراف مدینه رهسپار شد.

ابو هریرهٔ گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: خون از بینی یکی از ستمگران بنی‌امیهٔ بر این منبرم روان می‌شود. عمرو بن سعید بن عاص را دیدند که خون از بینی‌اش روان شد.

و از آن حضرت روایت شده که پیشوایان از قریش‌اند و همه پیشوایان حقّ و پیشوایان گمراهی تنها از میان آنان بودند.

انس گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: از هر چه بپرسید برایتان تبیین می‌کنم. مردی از قبیله بنی سهم به نام عبدالله بن حذافهٔ که از نسب او عیب می‌گرفتند و بر او طعنه می‌زدند برخاست و گفت: ای پیامبر خدا پدر من کیست؟ فرمود: پدرت حذافهٔ بن قیس است. پس این آیه نازل شد: « يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَسْأَلُواْ عَنْ أَشْيَاء إِن تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ» - . مائده / ۱۰۱ - {ای کسانی که ایمان آورده اید، از چیزهایی که اگر برای شما آشکار گردد شما را اندوهناك می کند مپرسید.}

و از جمله معجزات آن حضرت، فرموده خداوند است که می‌فرماید: «سبحان الذی اسری بعبده لیلاً» - . اسری / ۱ - {منزّه است آن [خدایی] که بنده اش را شبانگاهی سیر داد.} و پیامبر بیت المقدس را توصیف نمود و دروازه‌ها و ستون‌های آن را برشمرد و در باره الاغی که بر آن گذر کرد و شتر قرمزی که در جلو الاغ بود و دو جوالی که بر شتر بود، سخن گفت.

بنو لحیان، خبیب بن عدی انصاری را اسیر کرده و به مردم مکه فروختند. پس خبیب این اشعار را سرود:

ص: ۱۳۳

احزاب گرد من جمع شدند و قبیله‌هایشان را گرد آوردند و هر مجمعی را جمع کردند.

و فرزندان و زنانشان را گرد آوردند و مرا به تنه (صلیب) دراز محکمی نزدیک کردند. صاحب عرش مرا بر آنچه می‌خواستند بر سر من آورند صبر و شکیبایی داد و پس از امروز و طمع در کشتن من از ایشان ناامید شد

و به خدا قسم اگر پرهیزگار باشم باکی ندارم که در کدام مَجمع به خاطر خدا کشته شوم.

هنگامی که به صلیب کشیده شد گفت: السلام علیك یا رسول خدا. و پیامبر در این وقت در مدینه در میان یارانش بود. پس فرمود: و علیك السلام. سپس گریست و فرمود: این خبیب است که بر من سلام می‌دهد وقتی قریش او را کشتند.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم برای قبیله سلمان در کازرون اینگونه نامه نوشت: این نامه‌ای است از محمد بن عبدالله پیامبر خدا، که سلمان فارسی از من درخواست سفارشی برای برادرش معاد بن فروخ بن مهیار و خویشاوندانش و اهل بیتش و نوادگانش پس از او کرده است تا زمانی که زاد و ولد می‌کنند، هر کدام از آنان که اسلام آورند و بر دین او باشند: سلام خدا بر شما باد، خداوند یکتا را سپاس می‌گویم، همانا خداوند متعال مرا امر فرمود که بگویم: «لا اله الا الله وحده لا شریک له» این شعار را می‌گویم و مردم را بدان امر می‌کنم و همه امور از آنِ خداوند است، اوست که مخلوقات را آفرید و آنان را می‌میراند و اوست که آنان را حشر می‌کند و بازگشت همه به سوی اوست. سپس در نامه از احترام و بزرگداشت نسبت به سلمان سخن گفت - . در تاریخ گزیده کل حدیث به این صورت روایت شده است: «هر امری پایان می‌پذیرد و هر چیزی نابود می‌شود و هر نفسی مرگ را می‌چشد. هر کس به خدا و رسولش ایمان بیاورد در آخرت از آسایش رستگاران بهره‌مند خواهد شد و هر کس بر دین خود بماند، در دین هیچ اجباری نیست. این نامه برای اهل بیت سلمان است. آنان در ذمّه خداوند هستند و ذمّه و امان من بر خون آن‌ها و اموالشان است در سرزمینی که در دشت و کوه چراگاه و چشمه‌ها به سر می... برند بی‌آنکه مورد ستم واقع شوند. هر کدام از مردان و زنان ایمان که این نامه بر او خوانده می‌شود می‌بایست آنان را محافظت کرده و گرامی بدارد و با آزار و کارهای ناپسند متعرض آنان نشود. -

تا اینجا که فرمود: و من ؟؟؟؟؟؟ و جزیه و خمس و عشر و دیگر هزینه‌های مادی را از آنان برداشتم. اگر از شما چیزی خواستند به آن‌ها بدهید و اگر از شما مدد خواستند آنان را یاری کنید و اگر به شما پناه آوردند به آن‌ها پناه دهید و اگر مرتکب اشتباهی شدند از آن‌ها گذشت کنید و اگر مورد توهین واقع شدند

ص: ۱۳۴

از آنان حمایت کنید و باید هر سال از بیت المال صد لباس و صد اوقیه به آن‌ها داده شود، زیرا سلمان از جانب رسول خدا، شایستگی آن‌ها را یافته است. سپس برای کسانی که بدان عمل کنند دعای خیر نمود و بر علیه کسانی که آنان را آزار دهند دعای شرّ کرد. و علی بن ابی طالب نامه را نوشت و آن نامه تا به امروز در دست آن‌ها است و مردم به دستورات و قوانین پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم عمل می‌کنند. و اگر پیامبر اطمینان نداشت که دینش زمین را فرا نمی‌گیرد، امکان نداشت که این نامه را بنویسد.

و مانند این نامه را برای اهل تمیم داریّ نوشت:

از محمـد رسول خـدا برای مردم داریّ، چون خداوند زمین را به من بخشـید، بیت عین و صـرین و بیت ابراهیم را به آنان می... بخشم.

و برای عباس نـوشت کـه حیره از کـوفه، و میـدان از شـام و خطّ از هجر و فاصـله سه روزی سـرزمین یمن به او تعلـق دارد. و هنگامی که آن مناطق فتح شد نامه را به نزد عمر آورد و او گفت: این مال بسیاری است. بخشی از داستان.

و از شـگفتی‌های موجود این است که پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم امور دینش را با چیزهایی پیش از نیاز پیدا کردن بدان تدبیر می‌نمود، مانند اینکه

ص: ۱۳۵

برای حجّ اوقـاتی قرار داد و عمره را مقرر نمود و مسـلخ و بطن عقیق را برای مردم عراق وضع نمود در حـالی که در آن زمان عراق نبود، و جحفه را برای مردم شام قرار داد در حالی که در آن زمان در شام کسـی نبود که حجّ بگذارد و هر کس آنچه را که از آن حضـرت نقل شده، بشـنود یقین پیدا می‌کند که پیشـینیان و پسینیان از انجام اینچنین کارهایی ناتوان و عاجز بودند، و این امر ممکن نیست مگر اینکه از طریق وحی و آیات نازل شده باشد.

و آن حضرت فرمود: زمین برای من جمع شد و مشرق و مغرب زمین به من نمایان شد و وسعت مُلك امتم به اندازه آنچه برایم نمایان شد، می‌رسد. و آن حضـرت در خبر دادن صادق بود چرا که مسلمانان اول مشرق تا آخر مغرب از دریای اندلس و بلاد بربر را تحت مالکیت خود درآوردند و از جنوب و شـمال نتوانسـتند ملك را (به آن اندازه) توسـعه دهند و دقیقاً همانگونه شد که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم خبر داده بود.

و آن حضـرت به عـدی بن حـاتم فرمود: چیزی تو را از این دینی که رنـج و ضـعف اهـل آن را می‌بینی باز نـدارد، گویا بیضاء المـدائن تحت تصـرفشان در آمـده و گویا آنان در محملی هسـتند که از حیرهٔ بیرون می‌آیـد تا بدون نگاهبان و محافظ به مکه می‌رسند و از احدی جز خداوند نمی‌ترسند. عدیّ همه این چیزها را دید.

پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم در زمانی که خالد بن ولید را به سوی اکیدر پادشاه نصرانی کندهٔ، رهسپار کرد، فرمود: او را در حال شـکار گاو می‌بینی. خالـد بیرون شـد تا اینکه در شبی مهتابیِ گرم با چشـمان خود، قلعه او را دیـد در حالی که اکیدر همراه بـا همسـرش بر یکی از پشت‌بـام‌هایش بود. گاوی با شاخ به دروازه قصـر را ضـربه می‌زد. همسـرش گفت: آیا این چنین چیزی دیـده‌ای؟ گفت: نه به خدا. گفت: کیست که این گاو رها کند؟ گفت: هیچ کس این کار را نمی‌کند. پس پایین آمد و بر اسبش سوار شد و

ص: ۱۳۶

همراه چند نفر از اعضای خانواده‌اش بودند که از جمله آن‌ها یکی از برادرهایش به نام حسّان بود. و او را نزد رسول خدا صلی

الله و آله و سلم فرستاد و یکی از افراد بنی طیّیء در این باره سرود:

مبارك است کسی که گاوها را می‌راند. همانا من دریافتم که خداوند هر هدایت‌گری را هدایت می‌کند.

پس هر کس از ذی تبوك دوری می‌کند، یقیناً ما به جهاد امر شده‌ایم.

و آن حضرت به کنانهٔ شوهر صفیّه و به ربیع فرمود: کجاست آن ظرف‌های شما که به مردم مکه عاریه می‌دادید. گفتند: شکست خوردیم، و پیوسته در جایی ماندگار می‌شدیم و جایی دیگر ما را مجبور به نقل مکان می‌کرد و به همین خاطر آن‌ها را انفاق کردیم. پیامبر به آن‌ها فرمود: اگر شما دو نفر چیزی را کتمان کنید و من بر آن اطلاع یابم، خونتان و فرزندانتان را حلال می‌شمارم. گفتند: باشد. پس آن حضرت یکی از انصار را فرا خواند و به او فرمود: به فلان بیابان برو و بعد به نخلستان برو و به نخل سمت راست و سمت چپ بنگر و به نخلی که برپاست نگاه کن و هر چه در آن است را بیاور. او رفت و ظرف‌ها و اموال را آورد. پس پیامبر گردن آن‌دو را زد.

جارود بن عمرو عبدیّ و سلمهٔ بن عباد ازدی گفتند: اگر تو پیامبر ما هستی، سوالاتی را که برای پرسیدن آن نزد تو آمده‌ایم برای ما بازگو کن. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: اما تو ای جارود، آمده‌ای تا در باره خون‌های جاهلیت و از حلف (سوگند و پیمان‌های زیانمند) اسلام و از منیحهٔ بپرسی. گفت: درست فرمودی. پیامبر فرمود: خون‌های جاهلیت ملغی است و اسلام بر حلف و پیمان جاهلیت جز سختی نمی‌افزاید و هیچ حلفی در اسلام نیست، و از بهترین صدقه‌ها این است که از پشت چهارپا و شیر گوسفند به برادرت ببخشی. و اما تو ای سلمه بن عباد آمده‌ای که در باره عبادت بت‌ها، و از روز عید سباسب، و از عقل الهجین (برابر نبودن دیه شخص شریف النسب با وضیع النسب) بپرسی. اما در باره عبادت بت‌ها خداوند عزّ و جلّ می... فرماید: «إنّکم و ما تعبدون من دون الله حصبُ جهنّم» - . انبیاء / ۷۰ - {در حقیقت، شما و آنچه غیر از خدا می پرستید، هیزم دوزخید.} و اما خداوند به جای روز عید سباسب، شب قدر و روز عید را چشم بر هم زدنی قرار داده است که خورشید بتابد بی آن که شعاع داشته باشد و اما در باه عقل الهجین باید بگویم که خون اهل اسلام با هم برابر است و دورترین آنان به نزدیکترینشان پناه می‌دهد و گرامی‌ترین آن‌ها نزد خداوند، با تقواترین آن‌ها است. آن دو گفتند: خدا را گواه می‌گیریم که همین پرسش‌ها در نظر ما بود.

ص: ۱۳۷

در روایت امام باقر علیه السّلام آمده است که پیامبر نماز گذارد و پس از نماز مردم متفرق شدند. و یک مرد انصاری و یک مرد ثقفی باقی ماندند. پس پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلم به ایشان گفت: من دانستم که شما را حاجتی است و می‌خواهید در باره آن از من سؤال کنید، پس اگر بخواهید پیش از آنکه بپرسید شما را از حاجتتان خبر دهم، و اگر بخواهید خود سؤال کنید. آن دو گفتند: یا رسول اللّه بهتر آن است که شما ما را خبر دهید و در این باره آغاز سخن کنید، زیرا در رفع ابهام مؤثّرتر و از شکّ و ریب دورتر و برای ایمان استوارکننده تر است. پس رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلم فرمود: اما تو ای مرد انصاری از قومی هستی که دیگران را بر خود مقدّم می‌دارند و تو فردی شهرنشینی و این فرد ثقفی بادیه‌نشین است. پس آیا در طرح سؤال او را بر خود ترجیح و برتری می‌دهی و نوبت را به او می‌دهی؟ مرد انصاری گفت: آری. پیامبر فرمود: امّا تو

ای مرد ثقفی نزد من برای این آمده ای تا در باره وضویت و نمازت و فائده ای که در آن‌ها برای تو نهاده است از من سؤال کنی. و او را از آن‌ها با خبر ساخت. و اما تو ای مرد انصاری، تو آمده‌ای تا در باره حجّ و عمره‌ات و ثوابی که در آن‌ها برای تو موجود است بپرسی. و او را نیز از فضیلت حجّ و عمره با خبر ساخت.

انس گوید: آن حضرت به مردی به نام ابوبدر فرمود: بگو: لا اله الا الله. آن مرد از او حجّت و دلیلی خواست. فرمود: چهار ماه است که در دلت فلان و فلان چیز می‌گذرد. ابوبدر او را تصدیق نمود و اسلام آورد.

گدایی به نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمد و از او چیزی طلبید. پیامبر به او امر فرمود که بنشیند. شخصی کیسه‌ای آورد و در مقابل پیامبر نهاد و گفت: ای رسول خدا این چهار صد درهم است، آن را به این شخص مستحقّ بدهید. فرمود: ای گدا این چهارصد دینار بگیر. صاحب مال گفت: ای رسول خدا دینار نیست، بلکه درهم است. فرمود: مرا تکذیب نکن زیرا خداوند مرا تصدیق نموده است. و سر کسیه را گشود و به ناگاه دینارهایی در آن بود. آن مرد در شگفت ماند و سوگند یاد کرد که کیسه را از درهم پر کرده بود. فرمود: راست می‌گویی، اما چون بر زبان من دینار جاری شد، خداوند درهم‌ها را دینار کرد.

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم برای ابن جلندی و اهل عمّان نامه نوشت و فرمود: آنان نامه مرا می‌بوسند و مرا تصدیق می‌کنند و ابن جلندی می‌پرسد که آیا رسول خدا هدیه‌ای همراه شما فرستاده است؟ پس شما بگویید: خیر. و او خواهد گفت: اگر رسول خدا همراه شما هدیه‌ای می‌فرستاد، همچون مائده‌ای می‌بود که بر بنی‌اسرائیل و بر حضرت مسیح علیه السلام نازل شد. پس همانطور شد که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرموده بود.

در حدیث جریر بن عبدالله بجلی و عبدهٔ بن مسهر آمده است که هنگامی که به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم گفت: از آنچه می‌خواهم از تو بپرسم

ص: ۱۳۸

و آنچه را بازگرداندم و آنچه دیده‌ام - مقصودش در خواب بود - مرا با خبر ساز. آن حضرت فرمود: اما آنچه که بازگرداندی شمشیر برنده‌ات بود، و پسرت همام نام دارد و اسبت عصام است، و در خواب در تاریکی دیدی که پسرت قصد شکار آهوئی را دارد که با قبیله ابو ثعل مواجه شد، در دامنه کوه به همراه یکی از زنان بنو قغل، که نجدهٔ بن جبل او را به قتل رساند. سپس از آنچه که اتفاق می‌افتد و آنچه که می‌بایست انجام دهد به او خبر داد.

ابو شهم گوید: در مدینه کنیزی بر من گذر کرد و من پهلوی او را گرفتم. گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم با مردم بیعت می‌کرد. گوید: من نزد آن حضرت رفتم اما با من بیعت نکرد. و فرمود: صاحب کنیز بزرگ سرین. گفتم: به خدا برنمی‌گردم. گوید: پس با من بیعت نمود.

و از اینگونه مثال‌ها فراوان است و به صورت پیشگویی‌های سخنان آن حضرت که از آن خبر داده در آمده است. - . مناقب ۱ : ۹۳- ۱۰۰ -

**[ترجمه]

بیان

قال فی النهایه فیه فارس نطحه أو نطحتین ثم لا فارس بعدها أبدا معناه أن فارس تقاتل المسلمین مره أو مرتین ثم یبطل ملکها و یزول فحذف الفعل لبیان المعنی و القرون جمع قرن و هو أهل کل زمان و فی القاموس الهبهبه السرعه و ترقرق السراب و الزجر و الانتباه و الذبح و الهبهبی الحسن الخدمه و القصاب و السریع کالهبهب فَسَوْفَ یَکُونُ لِزاماً بناء علی کونه إشاره إلی قتلهم ببدر و کذا البطشه قوله و لم یتسعوا فی الجنوب أی لم یحصل لهم السعه فی الملک فی الجنوب و الشمال ما حصلت لهم فی المشرق و المغرب قوله بالظعینه أی المرأه المسافره و قال الفیروزآبادی الظعینه الهودج فیه امرأه أم لا و المرأه ما دامت فی الهودج و قال الجوهری خد الأرض شقها و فی القاموس منحه کمنعه و ضربه أعطاه و الاسم المنحه بالکسر و منحه الناقه

۱- فی المصدر: ثعل بالعین المهمله فی الموضعین، و لعله الصحیح، قال ابن الأثیر فی اللباب ۱: ۱۹۵: الثعلی بضم الثاء و فتح العین نسبه إلی ثعل بن عمرو بن الغوث بن طیئ، قبیل کبیر فیهم العدد منهم عده بطون: بحتر و سلامان و غیرهما.

۲- یجزی خ ل.

۳- الکشح: ما بین السره و وسط الظهر.

۴- فی المصدر: الخبنده، و لعله الصحیح، و فی القاموس: جاریه خبنده: تامه القصب أو ثقیله الورکین.

۵- مناقب آل أبی طالب ۱: ۹۳- ۱۰۰ ط النجف.

جعل له وبرها و لبنها و ولدها و هی المنحه و المنیحه.

و قال الجزری فی الحدیث أبدلکم الله بیوم السباسب یوم العید یوم السباسب عید للنصاری (۱) انتهی.

قوله عقل الهجین أی دیه غیر شریف النسب هل تساوی دیه الشریف أو أنه لما کان عنده أنه لا یقتص الشریف للهجین سأله صلی الله علیه و آله عن قدر دیته فأجابه صلی الله علیه و آله بنفی ما توهمه قوله ما أحرت بالحاء المهمله المخففه أی رددت أو بالخاء المعجمه المشدده أی ترکت وراء ظهرک و الجنبذه بالضم القبه و لعله تصحیف الجبذه بمعنی الجذبه (۲).

**[ترجمه]در النهایة گوید: در حدیث آمده است: «فیه فارس نطحة او نطحتان و لا فارس بعدها ابداً» بدین معناست که ایرانیان یک یا دو بار با مسلمانان می‌جنگند سپس ملک و پادشاهی آنان تباه شده و از بین می‌رود. و فعل به جهت بیان معنا حذف شده است. و «القرون» جمع «قرن» به معنای اهل هر زمان و دوره است. و در قاموس آمده است: «الهبهبة» به معنای: سرعت، و درخشش سراب، و بازداشتن و هشیار شدن، و قربانی کردن آمده است. و «الهبهبیّ» به معنای: خوش‌خدمت، قصاب، و سریع آمده است مانند «الهبهب».

«فسوف یکون لزاماً» بر این اساس است که این عبارت به کشته‌شدن آنان در جنگ بدر اشاره دارد و نیز «البطشة» به همین امر اشاره دارد. فرموده آن حضرت: «و لم یتّسعوا فی الجنوب» یعنی: به اندازه‌ای که در مشرق و مغرب ملک و حکومت خود را گسترده می کنند، در شمال و جنوب نمی‌توانند وسعت ببخشند. فرموده او «بالظعینة» یعنی زنی که بر روی محمل و کجاوه است. فیروزآبادی گوید: «الظعینة»

کجاوه است چه زن در آن باشد یا نباشد، و نیز به معنای زن است تا زمانی که در کجاوه باشد. جوهری گوید: خدّ الارض: یعنی زمین را شکافت. و در قاموس آمده است: «منحه» بر وزن منعه و ضربه، یعنی: به او بخشید. و اسم آن «المِنحة» با کسره است. و «منحه الناقة»

ص: ۱۳۹

یعنی: پشم و شیر و فرزند ماده شتر را به او بخشید. و آن بخشش، «المنحة» و «المنیحة» است.

جزری گوید: در حدیث «أبدلکم الله بیوم السباسب یوم العید» روز سباسب، عید مسیحیان است. پایان سخن.

فرموده آن حضرت: «عقل الهجین» یعنی دیه کسی که اصل و نسب بزرگ ندارد با دیه کسی که اصل و نسب بزرگ دارد برابر نیست، یا از این جهت که در نظر او، شخصِ با اصل و نسب در مقابل شخص فرومایه و پست قصاص نمی‌شود، از پیامبر در باره مقدار دیه او پرسش کرد و پیامبر با نفی ظن و گمان او به آن شخص پاسخ داد. فرموده آن حضرت: «ما أحرتَ» با حاء مهمله مخفّفه یعنی: بازگرداندی، یا با خاء معجمه مشدّده یعنی: رها کردی و پشت سر انداختی. و «الجنبذة» با ضمّه به معنای گنبد است. و شاید تصحیف شده «الجبذة» به معنای مسافت دور باشد.

**[ترجمه]

قب، المناقب لابن شهرآشوب قَالَ أَبُو سُفْيَانَ فِی فِرَاشِهِ مَعَ هِنْدٍ الْعَجَبُ یُرْسَلُ یَتِیمُ أَبِی طَالِبٍ وَ لَا أُرْسَلُ فَقَصَّ عَلَیْهِ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مِنْ غَدِهِ فَهَمَّ أَبُو سُفْیَانَ بِعُقُوبَهِ هِنْدٍ لِإِفْشَاءِ سِرِّهِ فَأَخْبَرَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بِعَزْمِهِ فِی عُقُوبَتِهَا فَتَحَیَّرَ أَبُو سُفْیَانَ.

قَتَادَهُ قَالَ أُبَیُّ بْنُ خَلَفٍ الْجُمَحِیُّ وَ فِی رِوَایَهِ غَیْرِهِ صَفْوَانُ بْنُ أُمَیَّهَ الْمَخْزُومِیُّ لِعُمَیْرِ بْنِ وَهْبٍ الْجُمَحِیِّ عَلَیَّ نَفَقَاتُکَ وَ نَفَقَاتُ عِیَالِکَ مَا دُمْتُ حَیّاً إِنْ سِرْتَ إِلَی الْمَدِینَهِ وَ قَتَلْتَ مُحَمَّداً فِی نَوْمِهِ فَنَزَلَ جَبْرَئِیلُ بِقَوْلِهِ سَواءٌ مِنْکُمْ مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ (۳) الْآیَهَ فَلَمَّا رَآهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ لِمَ جِئْتَ فَقَالَ لِفِدَاءِ أَسْرَی عِنْدَکُمْ قَالَ وَ مَا بَالُ السَّیْفِ قَالَ قَبَّحَهَا اللَّهُ وَ هَلْ أَغْنَتْ مِنْ شَیْ ءٍ (۴) قَالَ فَمَا ذَا شَرَطْتَ لِصَفْوَانَ بْنِ أُمَیَّهَ فِی الْحِجْرِ قَالَ وَ مَا ذَا شَرَطْتُ قَالَ تَحَمَّلْتَ لَهُ بِقَتْلِی عَلَی أَنْ یَقْضِیَ دَیْنَکَ وَ یَعُولَ عِیَالَکَ وَ اللَّهُ حَائِلٌ بَیْنِی وَ بَیْنَکَ فَأَسْلَمَ الرَّجُلُ ثُمَّ لَحِقَ بِمَکَّهَ وَ أَسْلَمَ مَعَهُ بِشْرٌ وَ حَلَفَ صَفْوَانُ أَنْ لَا یُکَلِّمَهُ أَبَداً (۵).

ص: ۱۴۰

۱- و هو عید السعانین: عید الاحد الذی قبل الفصح و الفصح بالکسر عند النصاری: عید تذکار قیامه السیّد المسیح الفادی من الموت، و عند الیهود: عید تذکار خروجهم من مصر.

۲- قسمنا أن الصحیح خبنده.

۳- الرعد: ۱۰.

۴- فی المصدر: و هل أغنث عن شی ء.

۵- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۱۳.

**[ترجمه]مناقب: ابو سفیان در بسترش به هند گفت: در شگفتم که یتیم ابوطالب به پیامبری مبعوث شده و من مبعوث نشده... ام. فردای آن شب پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم سخنانش را برای او بازگو کرد. پس ابوسفیان در صدد برآمد که هند را به خاطر افشای رازش مجازات و تنبیه کند. پیامبر از تصمیمش برای مجازات هند، او را با خبر کرد و ابوسفیان حیرت زده شد.

قتاده گوید: ابی بن خلف جمحی - و در روایت دیگران، صفوان بن امیّه مخزومی - به عمیر بن وهب جمحی گفت: اگر به مدینه بروی و محمد را در خواب بکشی، تا زمانی که زنده‌ای مخارج زندگی خود و خانواده‌ات را بر عهده می گیرم. پس چبرئیل این آیه را نازل کرد: «سواء منکم من اسرّ القولَ و من جَهَرَ بِهِ» {[برای او] یکسان است: کسی از شما سخن [خود] را نهان کند و کسی که آن را فاش گرداند.} بخشی از آیه. هنگامی که رسول خدا او را دید فرمود: برای چه آمده‌ای؟ گفت: برای فدیه دادن اسیرانی که در نزد شماست. فرمود: شمشیر را چه می‌شود؟

گفت: خداوند آن را زشت بگرداند آیا از چیزی بی‌نیاز کرده است؟ (کارکردی داشته است؟) فرمود: با صفوان بن امیه در حجر چه شرطی بستی؟ گفت: چه شرطی بستم؟ فرمود: مسوؤلیت قتل مرا به عهده گرفتی در ازای اینکه او بدهی‌ات را پرداخت کند و مخارج زندگی خانواده‌ات را تأمین کند، و خداوند میان من و تو حائل شد. آن مرد اسلام آورد سپس به مکه ملحقّ شد و بشر نیز همراه او اسلام آورد و صفوان سوگند یاد کرد که هرگز با او سخن نگوید. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۱۱۳ -

ص: ۱۴۰

**[ترجمه]

«۴۱»

قب، المناقب لابن شهرآشوب فِی حَدِیثِ خُزَیْمِ بْنِ أَوْسٍ سَمِعْتُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله یَقُولُ هَذِهِ الْحِیرَهُ الْبَیْضَاءُ قَدْ رُفِعَتْ لِی وَ هَذِهِ الشَّیْمَاءُ بِنْتُ نُفَیْلَهَ الْأَزْدِیَّهِ عَلَی بَغْلَهٍ شَهْبَاءَ مُعْتَجِرَهٌ بِخِمَارٍ أَسْوَدَ فَقُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ نَحْنُ دَخَلْنَا الْحِیرَهَ (۱) فَوَجَدْنَا کَمَا تَصِفُ فَهِیَ لِی قَالَ نَعَمْ هِیَ لَکَ قَالَ فَلَمَّا فَتَحُوا الْحِیرَهَ تَعَلَّقَ بِهَا وَ شَهِدَ لَهُ مُحَمَّدُ بْنُ مُسَیْلَمَهَ (۲) وَ مُحَمَّدُ بْنُ بَشِیرٍ الْأَنْصَارِیَّانِ بِقَوْلِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَسَلَّمَهَا إِلَیْهِ خَالِدٌ فَبَاعَهَا مِنْ أَخِیهَا بِأَلْفِ دِینَارٍ.

أَبُو هُرَیْرَهَ قَالَ صلی الله علیه و آله إِذَا هَلَکَ کِسْرَی فَلَا کِسْرَی بَعْدَهُ وَ إِذَا هَلَکَ قَیْصَرُ فَلَا قَیْصَرَ بَعْدَهُ وَ الَّذِی نَفْسِی بِیَدِهِ لَیُنْفَقَنَّ کُنُوزُهُمَا فِی سَبِیلِ اللَّهِ.

جُبَیْرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله تُبْنَی مَدِینَهٌ بَیْنَ دِجْلَهَ وَ دُجَیْلٍ وَ الصَّرَاهِ وَ قُطْرُبُّلَ تُجْبَی (۳) إِلَیْهَا خَزَائِنُ الْأَرْضِ.

وَ فِی رِوَایَهٍ تَسْکُنُهَا جَبَابِرَهُ الْأَرْضِ الْخَبَرَ.

أَبُو بَکْرَهَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِنَّ نَاساً (۴) مِنْ أُمَّتِی یَنْزِلُونَ بِغَائِطٍ یُسَمُّونَهُ الْبَصْرَهَ وَ عِنْدَهُ نَهَرٌ یُقَالُ لَهُ دِجْلَهُ یَکُونُ لَهُمْ

عَلَيْهَا جِسْرٌ وَ يَكْثُرُ أَهْلُهَا وَ يَكُونُ مِنْ أَمْصَارِ الْمُهَاجِرِينَ الْخَبَرَ.

فَضَالَهُ بْنُ أَبِی فَضَالَهَ الْأَنْصَارِیُّ وَ عُثْمَانُ بْنُ صُهَیْبٍ أَنَّهُ قَالَ لِعَلِیٍّ علیه السلام فِی خَبَرٍ أَشْقَی الْآخِرِینَ الَّذِی یَضْرِبُکَ عَلَی هَذِهِ وَ أَشَارَ إِلَی یَافُوخِهِ (۵).

أَنَسُ بْنُ الْحَارِثِ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله یَقُولُ إِنَّ ابْنِی هَذَا یَعْنِی الْحُسَیْنَ یُقْتَلُ بِأَرْضٍ مِنَ الْعِرَاقِ فَمَنْ أَدْرَکَهُ مِنْکُمْ فَلْیَنْصُرْهُ قَالَ فَقُتِلَ أَنَسٌ مَعَ الْحُسَیْنِ علیه السلام وَ فِیهِ حَدِیثُ الْقَارُورَهِ الَّتِی أَعْطَی أُمَّ سَلَمَهَ.

۱- فی المصدر: فوجدناها.

۲- هکذا فی الکتاب و مصدره، و فیه وهم، و الصحیح محمّد بن مسلمه، و هو محمّد بن مسلمه ابن سلمه الأنصاریّ صحابی مشهور، مات بعد الأربعین.

۳- أی تجمع إلیها.

۴- فی المصدر: إن اناسا من امتی.

۵- الیافوخ: او الیأفوخ: الموضع الذی یتحرک من رأس الطفل، و هو فراغ بین عظام جمجمته فی مقدمتها و أعلاها لا یلبث أن تلتقی فیه العظام.

وَ حَدِيثُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ علیهما السلام أَنَّهُ سَيُصْلِحُ اللَّهُ بِهِ فِئَتَيْنِ.

وَ حَدِيثُ فَاطِمَهَ الزَّهْرَاءِ علیها السلام وَ بُكَاؤُهَا وَ ضِحْكُهَا عِنْدَ وَفَاهِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ حَدِيثُ كِلَابِ الْحَوْأَبِ.

وَ حَدِيثُ عَمَّارٍ تَقْتُلُكَ الْفِئَهُ الْبَاغِيَهُ.

حُذَيْفَهُ قَالَ: لَوْ أُحَدِّثُكُمْ بِمَا سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ لَوَجَمْتُمُونِی (۱) قَالُوا سُبْحَانَ اللَّهِ نَحْنُ نَفْعَلُ.

قَالَ: لَوْ أُحَدِّثُكُمْ أَنَّ بَعْضَ أُمَّهَاتِكُمْ تَأْتِيكُمْ فِی كَتِيبَهٍ كَثِيرٌ عَدَدُهَا شَدِيدٌ بَأْسُهَا تُقَاتِلُكُمْ صَدَّقْتُمْ قَالُوا سُبْحَانَ اللَّهِ وَ مَنْ يُصَدِّقُ بِهَذَا قَالَ تَأْتِيكُمْ أُمُّكُمْ الْحُمَيْرَاءُ فِی كَتِيبَهٍ يَسُوقُ بِهَا أَعْلَاجُهَا مِنْ حَيْثُ تَسُوءُ وُجُوهُكُمْ.

ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله أَيَّتُكُنَّ صَاحِبَهُ الْجَمَلِ الْأَدْبَبِ يُقْتَلُ حَوْلَهَا قَتْلَى كَثِيرَهٌ بَعْدَ أَنْ كَادَتْ.

وَ قَالَ صلی الله علیه و آله أَطْوَلُكُنَّ يَداً أَسْرَعُكُنَّ لُحُوقاً بِی فَكَانَتْ سَوْدَهُ أَطْوَلَهُنَّ يَداً بِالْمَعْرُوفِ.

ابْنُ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله يَكُونُ فِی ثَقِيفٍ كَذَّابٌ وَ مُبِيرٌ فَكَانَ الْكَذَّابُ الْمُخْتَارَ (۲) وَ الْمُبِيرُ الْحَجَّاجَ.

وَ مِنْهُ إِخْبَارُهُ صلی الله علیه و آله بِأُوَيْسٍ الْقَرَنِيِّ.

حَكَى الْعَقَبِيُّ (۳) أَنَّ أَبَا أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيَّ رُئِيَ عِنْدَ خَلِيجِ قُسْطَنْطِينِيَهَ فَسُئِلَ عَنْ حَاجَتِهِ قَالَ أَمَّا دُنْيَاكُمْ فَلَا حَاجَهَ لِی فِيهَا وَ لَكِنْ إِنْ مِتُّ فَقَدِّمُونِی مَا اسْتَطَعْتُمْ فِی بِلَادِ الْعَدُوِّ فَإِنِّی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَقُولُ يُدْفَنُ عِنْدَ سُورِ الْقُسْطَنْطِينِيَّهِ رَجُلٌ صَالِحٌ مِنْ أَصْحَابِی وَ قَدْ رَجَوْتُ أَنْ أَكُونَهُ ثُمَّ مَاتَ فَكَانُوا يُجَاهِدُونَ وَ السَّرِيرُ يُحْمَلُ وَ يُقَدَّمُ فَأَرْسَلَ قَيْصَرُ فِی ذَلِكَ فَقَالُوا صَاحِبُ نَبِيِّنَا وَ قَدْ سَأَلَنَا أَنْ نَدْفِنَهُ فِی بِلَادِكَ وَ نَحْنُ مُنْفِذُونَ

۱- فی المصدر: لرجمتمونی.

۲- الحدیث کما تری مرویّ عن العامّه، و لا یعتمد علیه بعد ارساله و تعارضه مع ما ورد فی حق المختار من الروایات المادحه.

۳- فی المصدر: القعبی. و لعله مصحف القعنبی.

وَصِيَّتَهُ قَالَ فَإِذَا وَلَّيْتُمْ أَخْرَجْنَاهُ إِلَى الْكِلَابِ فَقَالُوا لَوْ نُبِشَ مِنْ قَبْرِهِ مَا تُرِکَ بِأَرْضِ الْعَرَبِ نَصْرَانِيٌّ إِلَّا قُتِلَ وَ لَا كَنِيسَةٌ إِلَّا هُدِّمَتْ فَبُنِيَ عَلَى قَبْرِهِ قُبَّةٌ يُسْرَجُ فِيهَا إِلَى الْيَوْمِ وَ قَبْرُهُ إِلَى الْآنَ يُزَارُ فِي جَنْبِ سُورِ الْقُسْطَنْطِينِيَّةِ (۱).

**[ترجمه]مناقب: در حدیث خزیم بن اوس آمده است: از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم شنیدم که می‌فرمود: این حیره بیضاء برای من فتح شد و این شیماء دختر نفیلهٔ ازدی بر قاطر سفید است که چادر سیاهی بر سر کرده است. عرض کردم: ای رسول خدا اگر ما وارد حیره شدیم و همانطور که شما فرمودید یافتیم آن زن برای من باشد؟ فرمود: آری، او برای توست. گوید: هنگامی که حیره را فتح کردند، او شیفته آن زن شد و محمد بن مسیلمهٔ و محمد بن بشیر که هر دو انصار بودند شهادت دادند که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم این را فرموده است. پس خالد آن زن را به او تحویل داد. و او را از برادرش با هزار دینا خریداری کرد.

ابو هریرهٔ گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: اگر کسری (پادشاه ایران) هلاک شود کسرائی پس از او نیست و اگر قیصر (پادشاه روم) هلاک شود قیصری بعد از او نخواهد بود، سوگند به خداوندی که جانم در دست اوست قطعاً گنجینه‌های آن‌ها در راه خدا انفاق می‌شود.

جبیر بن عبدالله روایت می‌کند که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: شهری میان دجله و دجیل بنا می‌شود، و گنیجنه‌های زمین در صراء و قطربلّ جمع می‌شود.

و در روایتی آمده است: ستمگران زمین در آن سکنی می‌گزینند. بخشی از روایت.

ابوبکرهٔ گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: مردمانی از امّتم به محل مطمئنی فرود می‌آیند که آن را بصره می‌نامند و در آنجا رودخانه‌ای به نام دجله است که بر آن رودخانه پُلی می‌سازند و جمعیت مردم آنجا زیاد می‌شود و از شهرهایی است که مهاجران بدانجا می‌روند. بخشی از روایت.

فضالهٔ بن ابی فضالهٔ انصاری و عثمان بن صهیب روایت کرده‌اند که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در روایتی به علی علیه السلام فرمود: بدترین پسینیان کسی است که بر اینجا ضربه می‌زند و به ملاج او اشاره کرد.

انس بن حارث گوید: از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم شنیدم که می‌فرمود: این پسرم یعنی حسین در منطقه‌ای از عراق کشته می‌شود، پس هر کس از شما که او را درک کرد باید یاریش کند. و انس همراه حسین علیه السلام کشته شد.

و در آن روایتی است در باره ظرفی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به امّ سلمه بخشید.

ص: ۱۴۱

و روایتی است در باره حسن بن علی علیه السلام که فرمود: خداوند به واسطه او میان دو گروه صلح برقرار می‌کند.

و روایتی در باره فاطمه علیها السلام آمده که در هنگام وفات پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم گریست و خندید.

و حدیث سگ‌های حوأب است.

و حدیثی در باره عمار است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: گروهی ستمکار تو را می کشند.

حذیفهٔ گوید: اگر آنچه را از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم شنیده‌ام برای شما بازگو کنم، بر من مشت می‌زنید. گفتند: سبحان الله ما این کار را بکنیم؟ گفت: اگر به شما بگویم که یکی از مادران شما (امّهات المؤمنین) با لشکری بر شما می‌آیند که شمار و قدرتشان زیاد است، باور می کنید؟ گفتند: سبحان الله کیست که این سخن را باور کند؟ گفت: مادر حمیرای شما با لشکری بر شما می‌آید که کافران عجم این لشکر را پیش می‌رانند و چهره‌های شما زشت می گردد.

ابن عباس گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به همسرانش فرمود: هر کدام از شما که صاحب شتر پر کُرک و پشم باشد، در اطرافش شمار زیادی کشته می‌شوند پس از آنکه نزدیک است خودش کشته شود.

و فرمود: هر کدام از شما که دستش باز باشد، زودتر به من ملحق می شود. «سودهٔ» در میان آنان در نیکی کردن دست‌بازتر بود.

ابن عمر گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در میان قوم ثقیف شخصی کذّاب و شخصی نابود کننده خواهد بود. کذّاب، مختار ثقفی و نابود کننده، حجاج ثقفی بود.

و از جمله آن خبرهایی است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در باره اویس قرنی فرمود.

عقبیّ نقل کرده که ابو ایوب انصاری در خلیج قسطنطنیه دیده شد، از او پرسیدن که برای چه کار به آنجا آمده است. گفت: من هیچ نیاز و حاجتی در دنیای شما ندارم. اما اگر مُردم تا آنجا که می‌توانید مرا به سرزمین دشمن پیش ببرید زیرا من از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم شنیدم که می‌فرمود: در کنار دیوارهای قسطنطنیه مردی صالح از یارانم دفن می‌شود. و من امید دارم که آن شخص باشم. سپس فوت شد و آنان جهاد می کردند و تخت او را حمل کرده و به پیش‌می‌بردند. قیصر روم کسی را فرستاد تا از علت کار جویا شود. گفتند: دوست پیامبر ما از ما درخواست کرده بود که او را در سرزمین تو دفن کنیم

ص: ۱۴۲

و ما وصیّت او را انجام می‌دهیم. فرستاده گفت: چون شما بازگردید ما جسد او را بیرون آورده و جلوی سگ‌ها می‌اندازیم. گفتند: اگر قبر او را نبش کنید، در سرزمین عرب یک مسیحی باقی نمی‌ماند مگر اینکه کشته شود و یک کلیسا باقی نمی‌ماند مگر اینکه ویران گردد. پس بر قبر او گنبدی ساختند و تا به امروز روشن باقی ماند و قبر او تاکنون در کنار دیوارهای قسطنطیه زیارت می‌شد.

**[ترجمه]

بيان

فی الصحاح أصل الغائط المطمئن من الأرض الواسع و وجمه دفعه و ضربه بجمع الكف و الأعلاج جمع العلج بالكسر و هو الرجل القوی الضخم و الرجل من كفار العجم و غيرهم.

قوله بعد أن كادت أی أن تغلب و تظفر أو تهلك أو هو من الكيد بمعنى الحرب أو بمعنى المكر.

**[ترجمه]در صحاح آمده است: اصل «الغائط» زمين مطمئن و فراخ است. و «وجمه» يعنی او را دور كرد و با كفّ دستش به او ضربه زد. و «الأعلاج» جمع «العِلج» با كسره عين است كه به معنای مرد نيرومند و تنومند است، و نيز به معنای كافر عجم و ديگر كافران است.

فرموده ايشان «بعد أن كادت» يعنی پس از آنكه نزديک است مغلوب شده و هلاک شود. يا اينكه از «الكيد» به معنای جنگ يا به معنای نيرنگ باشد.

**[ترجمه]

«۴۲»

شی، تفسير العياشی عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَحْيَى الْكَاهِلِيِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ لَمَّا أُسْرِیَ بِرَسُولِ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ آلِهِ السَّلَامُ أَتَاهُ جَبْرَئِيلُ بِالْبُرَاقِ فَرَكِبَهَا فَأَتَى بَيْتَ الْمَقْدِسِ فَلَقِیَ مَنْ لَقِیَ مِنْ إِخْوَانِهِ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ ثُمَّ رَجَعَ فَأَصْبَحَ يُحَدِّثُ أَصْحَابَهُ أَنِّی أَتَيْتُ بَيْتَ الْمَقْدِسِ اللَّيْلَةَ وَ لَقِيتُ إِخْوَاناً مِنَ الْأَنْبِيَاءِ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ كَيْفَ أَتَيْتَ بَيْتَ الْمَقْدِسِ اللَّيْلَةَ فَقَالَ جَاءَنِی جَبْرَئِيلُ عليه السلام بِالْبُرَاقِ فَرَكِبْتُهُ وَ آيَةُ ذَلِكَ أَنِّی مَرَرْتُ بِعِيرٍ لِأَبِی سُفْيَانَ عَلَى مَاءِ بَنِی فُلَانٍ وَ قَدْ أَضَلُّوا جَمَلًا لَهُمْ وَ هُمْ فِی طَلَبِهِ قَالَ فَقَالَ الْقَوْمُ (۲) بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ إِنَّمَا جَاءَ رَاكِبٌ سَرِيعٌ وَ لَكِنَّكُمْ قَدْ أَتَيْتُمُ الشَّامَ وَ عَرَفْتُمُوهَا فَاسْأَلُوهُ عَنْ أَسْوَاقِهَا وَ أَبْوَابِهَا وَ تُجَّارِهَا قَالَ فَسَأَلُوهُ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ الشَّامُ وَ كَيْفَ أَسْوَاقُهَا وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِذَا سُئِلَ عَنِ الشَّیْ ءِ لَا يَعْرِفُهُ شَقَّ عَلَيْهِ حَتَّى يُرَى ذَلِكَ فِی وَجْهِهِ قَالَ فَبَيْنَا هُوَ كَذَلِكَ إِذَا أَتَاهُ جَبْرَئِيلُ عليه السلام فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذِهِ الشَّامُ قَدْ رُفِعَتْ لَكَ فَالْتَفَتَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَإِذَا هُوَ بِالشَّامِ وَ أَبْوَابِهَا وَ تُجَّارِهَا فَقَالَ أَيْنَ السَّائِلُ عَنِ الشَّامِ فَقَالُوا أَيْنَ بَيْتُ فُلَانٍ وَ مَكَانُ فُلَانٍ فَأَجَابَهُمْ فِی كُلِّ مَا سَأَلُوهُ عَنْهُ قَالَ فَلَمْ يُؤْمِنْ فِيهِمْ (۳) إِلَّا

ص: ۱۴۳

۱- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۲۱ و ۱۲۲.

۲- فقال له القوم خ ل.

۳- فلم يؤمن منهم خ ل.

قَلِيلٌ وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ وَ ما تُغْنِي الْآياتُ وَ النُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لا يُؤْمِنُونَ (۱) فَنَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ لَا نُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ بِرَسُولِهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ بِرَسُولِهِ (۲).

أقول: الأبواب السالفه و الآتيه مشحونه بإخباره صلى الله عليه و آله بالغائبات لا سيما قصص بدر و إنما أوردنا في هذا الباب شطرا منها.

**[ترجمه]تفسير عياشى: عياشى از عبد الله بن يحيى كاهلى نقل كرده است كه از امام صادق عليه السلام شنيدم كه فرمود: وقتى رسول خدا صلى الله عليه و آله به معراج برده شد، جبرييل، براق را آورد و ايشان بر آن سوار شد و به بيت المقدس رفت و با پيامبران، ديدار كرد. سپس بازگشت و به يارانش چنين فرمود: من امشب به بيت المقدس رفتم و با برادران پيامبرم ديدار كردم. اصحاب گفتند: اى رسول خدا! شما چطور امشب از بيت المقدس آمده ايد؟ رسول خدا فرمود: جبرييل، براق را آورد و من سوار آن شدم و به معراج رفتم. نشانه رفتن من به معراج همين است كه (گذرم به) بر كاروان ابو سفيان كه بر چشمه بنى فلان توقف داشتند، افتاد. در حالى كه آنان شترى را گم كرده بودند و دنبال آن مى گشتند. امام عليه السلام مى فرمايد: آن جماعت به يكديگر گفتند: او بايد خيلى سريع باشد. شما كه به شام رفته و آن را مى شناسيد، از محمد درباره بازارها و دروازه ها و بازرگانان شام بپرسيد. امام عليه السلام فرمود: از رسول خدا صلى الله عليه و آله پرسيدند و گفتند: شام و بازارهاى آن چگونه بود؟ و رسول خدا به گونه اى بود كه اگر درباره چيزى از او مى پرسيدند و جواب آن را نمى دانست، بر او سخت و گران بود و اين سنگينى را مى شد در چهره ايشان ديد. در همين حال كه پيامبر چنين بود، ناگهان جبرييل نازل شد و گفت: اى رسول خدا! اين شام است كه در مقابل توست. رسول خدا نگاه كرد و ديد كه شام با دروازه ها و بازارها و بازرگانانش در مقابل چشمان او قرار گرفته است. پس فرمود: آن كسى كه در باره شام سؤال مى كرد، كجا رفته است؟ از پيامبر صلى الله عليه و آله سؤال كردند كه: خانه فلانى و مكان فلانى در كجاى شام واقع شده است؟ پيامبر صلى الله عليه و آله جواب همه سؤالات آنان را داد، اما از آن جمع

ص: ۱۴۳

جز عده اى اندك به رسول خدا ايمان نياوردند. اين آيه تفسير همين موضوع است «وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَن قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ» ما به خداوند پناه مى بريم از اين كه به خداوند و رسول او ايمان نياوريم. به خدا و رسول او ايمان آورديم. - . تفسير عياشى : نسخه خطى. -

مى‌گويم: روايت‌هاى پيشين و روايت‌هاى كه در ادامه مى‌آيد مملوء از روايت‌هايى است كه آن حضرت از غائبات خبر داده است بويژه داستان بدر كه ما در اين باب، بخشى از آن را آورديم.

**[ترجمه]

باب ۱۲ آخر فيما أخبر بوقوعه بعده صلى الله عليه و آله

الأخبار

«۱»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی حَمَّوَیْهِ بْنُ عَلِیِّ بْنِ حَمَّوَیْهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ بَکْرٍ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ حُبَابٍ الْجَمْحِیِّ عَنْ مَکِّیٍّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَسَارٍ عَنْ وَهْبِ بْنِ حِزَامٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ یَحْیَی بْنِ أَیُّوبَ عَنْ یَزِیدَ بْنِ أَبِی حَبِیبٍ عَنْ أَبِی سَلَمَهَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أُمِّ سَلَمَهَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَوْصَی عِنْدَ وَفَاتِهِ بِخُرُوجِ الْیَهُودِ مِنْ جَزِیرَهِ الْعَرَبِ فَقَالَ اللَّهَ اللَّهَ فِی الْقِبْطِ فَإِنَّکُمْ سَتَظْهَرُونَ عَلَیْهِمْ وَ یَکُونُونَ لَکُمْ عُدَّهً وَ أَعْوَاناً فِی سَبِیلِ اللَّهِ (۳).

**[ترجمه]امالی طوسی: امّ سلمهٔ گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در هنگام وفات سفارش نمود که یهود را از جزیرهٔ العرب بیرون کنند و فرمود: خدا را خدا را در باره قبطیان (مردم مصر)، چرا که شما بر آنان پیروز می‌شوید و آن‌ها برای شما نیرو و یاورانی در راه خدا می‌شوند. - . امالی طوسی : ۲۵۸ -

**[ترجمه]

بیان

القبط بالکسر أهل مصر.

**[ترجمه]مقصود از «القِبط» با کسره قاف، مردم مصر هستند.

**[ترجمه]

«۲»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی جَمَاعَهٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْهَیْثَمِ عَنْ جَدِّهِ إِسْحَاقَ بْنِ بُهْلُولٍ عَنْ أَبِیهِ بُهْلُولِ بْنِ حَسَّانَ عَنْ طَلْحَهَ بْنِ زَیْدٍ عَنِ الْوَصِینِ (۴) بْنِ عَطَاءٍ عَنْ عُمَیْرِ بْنِ هَانِی عَنْ جُنَادَهَ بْنِ أَبِی أُمَیَّهَ عَنْ عُبَادَهَ بْنِ الصَّامِتِ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: سَتَکُونُ فِتَنٌ لَا یَسْتَطِیعُ الْمُؤْمِنُ أَنْ یُغَیِّرَ فِیهَا بِیَدٍ وَ لَا لِسَانٍ فَقَالَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام وَ فِیهِمْ (۵) یَوْمَئِذٍ مُؤْمِنُونَ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَیَنْقُصُ ذَلِکَ مِنْ إِیْمَانِهِمْ شَیْئاً قَالَ لَا إِلَّا کَمَا یَنْقُصُ

۱- یونس: ۱۰۱.

۲- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

۳- أمالی ابن الشیخ: ۲۵۸.

۴- هکذا فی النسخه، و الصحیح الوضین بالمعجمه کما فی التقریب.

۵- فی المصدر: فقال علیّ بن أبی طالب علیه السلام: یا رسول اللّه و فیهم.

الْقَطْرُ مِنَ الصَّفَا إِنَّهُمْ يَكْرَهُونَهُ بِقُلُوبِهِمْ (۱).

**[ترجمه]امالی طوسی: عبادة بن صامت از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم روایت کرده که فرمود: فتنه‌های خواهد آمد که مؤمن نمی‌تواند با دست و زبانش چیزی از آن را تغییر دهد. علی بن ابی طالب علیه السلام فرمود: در آن روز مؤمنانی وجود دارند؟ فرمود: آری. فرمود: آیا این کار از ایمانشان چیزی می‌کاهد؟ فرمود: خیر، مگر آنچنانکه

ص: ۱۴۴

قطره از سنگ صاف بکاهد، چرا که آنان با قلب‌هایشان از آن فتنه‌ها بیزارند. -. امالی طوسی : ۳۰۲ -

**[ترجمه]

«۳»

مع، معانی الأخبار الْهَمَذَانِيُّ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ جُمَيْعٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا مَشَتْ أُمَّتِي الْمُطَيْطَا (۲) وَ خَدَمَتْهُمْ فَارِسُ وَ الرُّومُ كَانَ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ.

و المطیطا التبختر و مد الیدین فی المشی (۳).

**[ترجمه]معانی الاخبار: عمرو بن جمیع گوید: امام صادق علیه السّلام فرمود: پدرم از پدرش از جدّش علیهم السّلام برایم بازگو نمود که پیامبر خدا صلی اللّه علیه و آله فرمود: هر گاه امّتم با تکبّر و ناز فروختن راه بروند، و پارسیان و رومیها خدمتکار ایشان شوند، بجان هم افتند، و با یک دیگر در افتند، «مطیطا» با خود نمائی و برازندگی راه رفتن، و کشیدن دو دست در وقت راه رفتن است. -. معانی الاخبار : ۸۷ -

**[ترجمه]

«۴»

ب، قرب الإسناد هَارُونُ عَنِ ابْنِ زِيَادٍ عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ: تَارِكُوا الْحَبَشَةَ مَا تَارَكُوكُمْ فَوَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَسْتَخْرِجُ كَنْزَ الْكَعْبَةِ إِلَّا ذُو السُّوَيْقَتَيْنِ (۴).

**[ترجمه]قرب الاسناد: جعفر از پدرانش علیهم السلام روایت کرده که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: مردم حبشه را ترک کنید مادامی که شما را ترک می‌کنند، سوگند به خداوندی که جانم در دست اوست، گنج کعبه را فقط مردمان ساق... کوتاه بیرون می‌آورند. -. قرب الاسناد : ۴۰ -

**[ترجمه]

بيان

قال فی النهایه فی الحدیث لا یستخرج کنز الکعبه إلا ذو السویقتین من الحبشه السویقه تصغیر الساق و هی مؤنثه فلذلک ظهرت التاء فی تصغیرها و إنما صغر الساقین لأن الغالب علی سوق الحبشه الدقه و الحموشه. انتهی و قال فی جامع الأصول الکنز مال کان معدا فیها من نذور کانت تحمل إلیها قدیما و غیرها و قال الطیبی فی شرح المشکاه قیل هو کنز مدفون تحت الکعبه و قال الکرمانی فی شرح البخاری و منه یخرب الکعبه ذو السویقتین و هذا عند قرب الساعه حیث لا یبقی قائل الله الله (۵) و قیل یخرب بعد رفع القرآن من الصدور و المصحف بعد موت عیسی علیه السلام انتهی.

**[ترجمه]در نهایهٔ گوید: در حدیث آمده است: «لا یستخرج کنز الکعبهٔ الا ذو السویقتین من الحبشهٔ» «السویقهٔ» اسم مصغّر «الساق» است و این کلمه مؤنث می‌باشد به همین دلیل در تصغیر آن تاء ظاهر می‌شود و دلیل تصغیر «الساقین» در این است که غالباً ساق مردمان حبشه نازک و لاغر و باریک است. پایان سخن.

در جامع الاصول گوید: «الکنز» (گنج) اموالی است از نذرهایی که از زمان‌های قدیم و دیگر عصور در آن فراهم آمده است. و طیّ در شرح مشکاهٔ گوید: گفته شده: آن گنجی است که در زیر کعبه دفن شده است. و کرمانی در شرح بخاری گوید: و در حدیث آمده است که مردمان ساق کوتاه کعبه را ویران می‌کنند. و این در هنگام نزدیکی قیامت اتفاق می‌افتد، در زمانی که کسی نیست که الله الله بگوید. و گفته شده: پس از برداشته شدن قرآن از دل‌ها و برداشته شدن مصحف، پس از وفات عیسی علیه السلام، کعبه ویران می‌شود. پایان سخن.

**[ترجمه]

«۵»

ب، قرب الإسناد هَارُونُ عَنِ ابْنِ صَدَقَةَ عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ علیهم السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ: إِذَا ظَهَرَتِ الْقَلَانِسُ (۶) الْمُتَرَّكَهُ ظَهَرَ الرِّيَاءُ (۷).

ص: ۱۴۵

۱- أمالی ابن الشیخ، ۳۰۲.

۲- هکذا فی الکتاب، و الصحیح المطیطاء بالمد.

۳- معانی الأخبار: ۸۷.

۴- قرب الإسناد. ۴۰.

۵- کذا فی النسخه مکرّرا.

۶- المشرکه خ ل.

۷- الزنا خ ل. أقول: الحدیث یوجد فی قرب الإسناد: ۴۱ و فیه: إذا ظهرت القلانیس المشترکه ظهر الزنا. و أخرجه الشیخ الحرّ

العـامليّ فى الوسائل فى ب ٣١ من الملا‌ـبس و فيه: إذا ظهرت القلا‌ـنس المتركه ظهر الزنـا. و يوجـد مثل ذلك بألفاظه فى فروع الكافى ٢: ٢١٣.

**[ترجمه]قرب الاسناد: جعفر از پدرش علیهم السلام روایت کرده که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هرگاه کلاه‌های سفید تُرکی ظاهر شود، ریاء ظاهر می گردد.

ص: ۱۴۵

**[ترجمه]

بیان

فی بعض النسخ المشرکه بالشین و لعله من الشراک أی القلانس التی فیه خطوط و طرائق کما تلبسه البکتاشیه أو من الشرک بمعنی الحباله أی قلانس أهل الشید فعلی الوجهین یناسب نسخه الریاء بالراء المهمله و الیاء المثناه التحتانیه و یحتمل أن یکون من الشرک بالکسر بمعنی الکفر أی قلانس الأعاجم و أهل الشرک فیناسب نسخه الزنا بالزای المعجمه و النون و فی بعض النسخ بالتاء المثناه الفوقانیه و قیل إنه منسوب إلی طائفه الترک و سیأتی مزید شرح له فی باب القلانس إن شاء الله تعالی.

**[ترجمه]در برخی نسخه‌ها «المشرکة» با شین آمده است و شاید از «الشراک» باشد یعنی کلاه‌هایی که خطوط و نقوش دارد، همانطور که بکتاشی‌ها آن را بر سر می‌گذاشتند. یا از «الشرک» به معنای دام و تله باشد، یعنی کلاه‌های مردم شید. با این دوجه با نسخه‌ای که «الریاء» (با راء مهمله و یاء دو نقطه در زیر) مناسبت دارد. و احتمال دارد از «الشِّرک» با کسره شین به معنای کفر باشد، یعنی: کلاه‌های عجم‌ها و اهل شرک که در این صورت با نسخه‌ای که «الزناء» (با زاء معجمه و نون) مناسبت دارد. و در برخی نسخه‌ها با تاء (دو نقطه در بالا) ذکر شده است. و گفته شده: این کلاه منسوب به مردمان ترک است. ان شاء الله در باب کلاه‌ها شرح و توضیح بیشتری در این باره می‌آوریم.

**[ترجمه]

«۶»

ثو، ثواب الأعمال أَبِی عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ النَّوْفَلِیِّ عَنِ السَّکُونِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله سَیَأْتِی عَلَی أُمَّتِی زَمَانٌ تَخْبُثُ فِیهِ سَرَائِرُهُمْ وَ تَحْسُنُ فِیهِ عَلَانِیَتُهُمْ طَمَعاً فِی الدُّنْیَا لَا یُرِیدُونَ بِهِ مَا عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ یَکُونُ أَمْرُهُمْ رِیَاءً لَا یُخَالِطُهُ خَوْفٌ یَعُمُّهُمُ اللَّهُ مِنْهُ بِعِقَابٍ فَیَدْعُونَهُ دُعَاءَ الْغَرِیقِ فَلَا یُسْتَجَابُ لَهُمْ (۱).

**[ترجمه]ثواب الاعمال: سکونی از امام صادق علیه السلام نقل کرده است که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: بر امّت من زمانی خواهد رسید که باطنشان پلید می گردد و برای رسیدن به دنیا ظاهر خود را می آرایند، و به دنبال اجر و پاداش الهی نیستند. کارشان برای خودنمایی است و به ترس از خدا آمیخته نیست. خدا هم آنان را دچار عقوبت می کند، آن گاه مانند شخص غریق برای نجات خود دعا می کنند و دعایشان مستجاب نمی شود. - . ثواب الاعمال : ۲۴۴ -

**[ترجمه]

«۷»

ثو، ثواب الأعمال بِهَذَا الْإِسْنَادِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله سَيَأْتِی عَلَى أُمَّتِی زَمَانٌ لَا يَبْقَى مِنَ الْقُرْآنِ إِلَّا رَسْمُهُ وَ لَا مِنَ الْإِسْلَامِ إِلَّا اسْمُهُ يُسَمَّوْنَ (۲) بِهِ وَ هُمْ أَبْعَدُ النَّاسِ مِنْهُ مَسَاجِدُهُمْ عَامِرَةٌ وَ هِیَ خَرَابٌ مِنَ الْهُدَى فُقَهَاءُ ذَلِكَ الزَّمَانِ شَرُّ فُقَهَاءَ تَحْتَ ظِلِّ السَّمَاءِ مِنْهُمْ خَرَجَتِ الْفِتْنَةُ وَ إِلَيْهِمْ تَعُودُ (۳).

**[ترجمه]ثواب الاعمال: نیز به همین سند نقل شده است كه پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: بر امّت من زمانی خواهد رسید كه از قرآن چیزی جز خطّ آن و از اسلام چیزی جز نام آن باقی نمی ماند. مردم به نام مسلمان خوانده می شوند ولی از اسلام بسیار دورند. مسجدهایشان از نظر بنا آباد ولی از نظر هدایت ویران است. دانشمندان آن دوران بدترین دانشمندان زیر این آسمانند، فتنه از آنان پدید می آید و به سوی خودشان باز می گردد. - . ثواب الاعمال : ۲۴۴ -

**[ترجمه]

«۸»

كا، الكافی أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْكُوفِيِّ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَامِرٍ عَنِ

ص: ۱۴۶

۱- ثواب الأعمال: ۲۴۴. و فيه: لا يخالطهم خوف يعمهم اللّه بعقاب.

۲- يتسمون خ ل.

۳- ثواب الأعمال: ۲۴۴.

الْعَرْزَمِيِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله سَیَأْتِی عَلَی النَّاسِ زَمَانٌ لَا یُنَالُ الْمُلْکُ فِیهِ إِلَّا بِالْقَتْلِ وَ التَّجَبُّرِ (۱) وَ لَا الْغِنَی إِلَّا بِالْغَصْبِ وَ الْبُخْلِ وَ لَا الْمَحَبَّهُ إِلَّا بِاسْتِخْرَاجِ الدِّینِ وَ اتِّبَاعِ الْهَوَی فَمَنْ أَدْرَکَ ذَلِکَ الزَّمَانَ فَصَبَرَ عَلَی الْفَقْرِ وَ هُوَ یَقْدِرُ عَلَی الْغِنَی وَ صَبَرَ عَلَی الْبِغْضَهِ وَ هُوَ یَقْدِرُ عَلَی الْمَحَبَّهِ وَ صَبَرَ عَلَی الذُّلِّ وَ هُوَ یَقْدِرُ عَلَی الْعِزِّ آتَاهُ اللَّهُ ثَوَابَ خَمْسِینَ صِدِّیقاً مِمَّنْ صَدَّقَ بِی (۲).

أقول: قد مضت الأخبار من هذا الباب فی باب أشراط الساعه و ستأتی فی باب علامات قیام القائم علیه السلام.

ص: ۱۴۷

۱- و التجری خ ل.

۲- أصول الکافی ۲: ۹۱.

**[ترجمه]اصول کافی: عزرمی از امام جعفر صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود

ص: ۱۴۶

: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: بر مردم زمانی خواهد آمد در آن به پادشاهی نتوان رسید مگر به کشتن و گردنکشی کردن، و بی نیازی نتوان یافت مگر به غضب و بخل ورزیدن، و به محبّت و دوستی نمی توان یافت مگر به بیرون شدن از دین و پیروی کردن هوا و هوس؛ پس هر که آن زمان را دریابد و بر فقر صبر کند، با آنکه بر بی نیازی قادر باشد، و بر دشمنی مردم صبر کند، با آنکه بر دوستی ایشان قادر باشد، و بر خواری صبر کند، با آنکه قادر بر عزّت باشد، خدا او را ثواب پنجاه صدّیق عطا کند؛ از آن صدّیقانی که مرا تصدیق کرده اند. - . اصول کافی ۲ : ۹۱ -

می گویم: اخبار مربوط به این باب در باب نشانه‌های قیامت ذکر شد و در باب نشانه‌های قیام قائم علیه السلام نیز خواهد آمد.

ص: ۱۴۷

**[ترجمه]

أبواب أحواله صلی الله علیه و آله من البعثه إلی نزول المدینه

باب ۱ المبعث و إظهار الدعوه و ما لقی صلی الله علیه و آله من القوم و ما جری بینه و بینهم و جمل أحواله إلی دخول الشعب و فیه إسلام حمزه رضی الله عنه و أحوال کثیر من أصحابه و أهل زمانه

الآیات

البقره: «ما یَوَدُّ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ وَ لَا الْمُشْرِکِینَ أَنْ یُنَزَّلَ عَلَیْکُمْ مِنْ خَیْرٍ مِنْ رَبِّکُمْ وَ اللَّهُ یَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ یَشاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیمِ»(۱۰۵) (و قال تعالی): «کَما أَرْسَلْنا فِیکُمْ رَسُولًا مِنْکُمْ یَتْلُوا عَلَیْکُمْ آیاتِنا وَ یُزَکِّیکُمْ وَ یُعَلِّمُکُمُ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَهَ وَ یُعَلِّمُکُمْ ما لَمْ تَکُونُوا تَعْلَمُونَ»(۱۵۱)

(و قال تعالی): «وَ اذْکُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَیْکُمْ وَ ما أَنْزَلَ عَلَیْکُمْ مِنَ الْکِتابِ وَ الْحِکْمَهِ یَعِظُکُمْ بِهِ وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِکُلِّ شَیْ ءٍ عَلِیمٌ»(۲۳۱)

(و قال تعالی): «تِلْکَ آیاتُ اللَّهِ نَتْلُوها عَلَیْکَ بِالْحَقِّ وَ إِنَّکَ لَمِنَ الْمُرْسَلِینَ»(۲۵۲)

آل عمران: «وَ اذْکُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَیْکُمْ إِذْ کُنْتُمْ أَعْداءً فَأَلَّفَ بَیْنَ قُلُوبِکُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْواناً وَ کُنْتُمْ عَلی شَفا حُفْرَهٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَکُمْ مِنْها کَذلِکَ یُبَیِّنُ اللَّهُ لَکُمْ آیاتِهِ لَعَلَّکُمْ تَهْتَدُونَ»(۱۰۳)

(و قال تعالی): «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَی الْمُؤْمِنِینَ إِذْ بَعَثَ فِیهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ یَتْلُوا عَلَیْهِمْ آیاتِهِ وَ یُزَکِّیهِمْ وَ یُعَلِّمُهُمُ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَهَ وَ إِنْ کانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِی ضَلالٍ مُبِینٍ»(۱۶۴)

النساء: «ما أَصابَکَ مِنْ حَسَنَهٍ فَمِنَ اللَّهِ وَ ما أَصابَکَ مِنْ سَیِّئَهٍ فَمِنْ نَفْسِکَ وَ أَرْسَلْناکَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَ کَفی بِاللَّهِ شَهِیداً* مَنْ یُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطاعَ اللَّهَ وَ مَنْ تَوَلَّی فَما أَرْسَلْناکَ عَلَیْهِمْ حَفِیظاً»(۷۹-۸۰)

(و قال تعالی): «إِنَّا أَوْحَیْنا إِلَیْکَ کَما أَوْحَیْنا إِلی نُوحٍ وَ النَّبِیِّینَ (إلی قوله): لکِنِ اللَّهُ یَشْهَدُ بِما أَنْزَلَ إِلَیْکَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَ الْمَلائِکَهُ یَشْهَدُونَ وَ کَفی بِاللَّهِ شَهِیداً»(۱۶۳-۱۶۶)

المائده: «یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الْکافِرِینَ»(۶۷)

(و قال تعالی): «ما عَلَی الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلاغُ وَ اللَّهُ یَعْلَمُ ما تُبْدُونَ وَ ما تَکْتُمُونَ»(۹۹)

الأنعام: «قُلْ أَ غَیْرَ اللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِیًّا فاطِرِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ هُوَ یُطْعِمُ وَ لا یُطْعَمُ قُلْ إِنِّی أُمِرْتُ أَنْ أَکُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَ لا تَکُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِکِینَ»(۱۴) (إلی آخر الآیات)

(و قال تعالی): «قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَیَحْزُنُکَ الَّذِی یَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لا یُکَذِّبُونَکَ وَ لکِنَّ الظَّالِمِینَ بِآیاتِ اللَّهِ یَجْحَدُونَ»(۳۳)

(و قال تعالی): «قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِنْ هُوَ إِلَّا ذِکْری لِلْعالَمِینَ»(۹۰)

(و قال تعالی): «اتَّبِعْ ما أُوحِیَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِکِینَ *وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ ما أَشْرَکُوا وَ ما جَعَلْناکَ عَلَیْهِمْ حَفِیظاً وَ ما أَنْتَ عَلَیْهِمْ بِوَکِیلٍ* وَ لا تَسُبُّوا الَّذِینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَیَسُبُّوا اللَّهَ عَدْواً بِغَیْرِ عِلْمٍ کَذلِکَ زَیَّنَّا لِکُلِّ أُمَّهٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلی رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَیُنَبِّئُهُمْ بِما کانُوا یَعْمَلُونَ»(۱۰۶-۱۰۸)

(إلی قوله تعالی): «وَ کَذلِکَ جَعَلْنا لِکُلِّ نَبِیٍّ عَدُوًّا شَیاطِینَ الْإِنْسِ وَ الْجِنِّ یُوحِی بَعْضُهُمْ إِلی بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُوراً وَ لَوْ شاءَ رَبُّکَ ما فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَ ما یَفْتَرُونَ* وَ لِتَصْغی إِلَیْهِ أَفْئِدَهُ الَّذِینَ لا یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ وَ لِیَرْضَوْهُ وَ لِیَقْتَرِفُوا ما هُمْ مُقْتَرِفُونَ»(۱۱۲-۱۱۳)

(إلی قوله تعالی): «أَ وَ مَنْ کانَ مَیْتاً فَأَحْیَیْناهُ وَ جَعَلْنا لَهُ نُوراً یَمْشِی بِهِ فِی النَّاسِ کَمَنْ مَثَلُهُ فِی الظُّلُماتِ لَیْسَ بِخارِجٍ مِنْها کَذلِکَ زُیِّنَ لِلْکافِرِینَ ما کانُوا یَعْمَلُونَ* وَ کَذلِکَ جَعَلْنا فِی کُلِّ قَرْیَهٍ أَکابِرَ مُجْرِمِیها لِیَمْکُرُوا فِیها وَ ما یَمْکُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَ ما یَشْعُرُونَ»(۱۲۲-۱۲۳)

الأعراف: «قُلْ يا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّی رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْکُمْ جَمِيعاً الَّذِی لَهُ مُلْکُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ يُحيِی وَ يُمِيتُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِی يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ کَلِماتِهِ وَ اتَّبِعُوهُ لَعَلَّکُمْ تَهْتَدُونَ»(۱۵۸)

(و قال): «خُذِ الْعَفْوَ وَ أْمُرْ بِالْعُرْفِ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْجاهِلِينَ»(۱۹۹)

الأنفال: «وَ إِذْ قالُوا اللَّهُمَّ إِنْ کانَ هذا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِکَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنا حِجارَةً مِنَ السَّماءِ أَوِ ائْتِنا بِعَذابٍ أَلِيمٍ* وَ ما کانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَ أَنْتَ فِيهِمْ وَ ما کانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ* وَ ما لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَ هُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ وَ ما کانُوا أَوْلِياءَهُ إِنْ أَوْلِياؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَ لکِنَّ أَکْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ* وَ ما کانَ صَلاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُکاءً وَ تَصْدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذابَ بِما کُنْتُمْ تَکْفُرُونَ»(۳۲-۳۵)

التوبه: «هُوَ الَّذِی أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدی وَ دِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَی الدِّينِ کُلِّهِ وَ لَوْ کَرِهَ الْمُشْرِکُونَ»(۳۳)

يونس: «وَ إِمَّا نُرِيَنَّکَ بَعْضَ الَّذِی نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّکَ فَإِلَيْنا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلی ما يَفْعَلُونَ»(۴۶)

يوسف: «نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْکَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِما أَوْحَيْنا إِلَيْکَ هذَا الْقُرْآنَ وَ إِنْ کُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغافِلِينَ»(۳)

(و قال تعالی): «قُلْ هذِهِ سَبِيلِی أَدْعُوا إِلَی اللَّهِ عَلی بَصِيرَةٍ أَنَا وَ مَنِ اتَّبَعَنِی وَ سُبْحانَ اللَّهِ وَ ما أَنَا مِنَ الْمُشْرِکِينَ»(۱۰۸)

الرعد: «إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ»(۷)

(و قال تعالی): «وَ إِنْ ما نُرِيَنَّکَ بَعْضَ الَّذِی نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّکَ فَإِنَّما عَلَيْکَ الْبَلاغُ وَ عَلَيْنَا الْحِسابُ»(۴۰)

الحجر: «لا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْکَ إِلی ما مَتَّعْنا بِهِ أَزْواجاً مِنْهُمْ وَ لا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَ اخْفِضْ جَناحَکَ لِلْمُؤْمِنِينَ* وَ قُلْ إِنِّی أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ* کَما أَنْزَلْنا عَلَی الْمُقْتَسِمِينَ* الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ* فَوَ رَبِّکَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ* عَمَّا کانُوا يَعْمَلُونَ *فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِکِينَ* إِنَّا کَفَيْناکَ الْمُسْتَهْزِئِينَ* الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ

فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ* وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّکَ یَضِیقُ صَدْرُکَ بِما یَقُولُونَ* فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ وَ کُنْ مِنَ السَّاجِدِینَ*وَ اعْبُدْ رَبَّکَ حَتَّی یَأْتِیَکَ الْیَقِینُ»(۸۸-۹۹)

النحل: «وَ ما أَنْزَلْنا عَلَیْکَ الْکِتابَ إِلَّا لِتُبَیِّنَ لَهُمُ الَّذِی اخْتَلَفُوا فِیهِ وَ هُدیً وَ رَحْمَةً لِقَوْمٍ یُؤْمِنُونَ»(۶۴)

(و قال تعالی): «وَ نَزَّلْنا عَلَیْکَ الْکِتابَ تِبْیاناً لِکُلِّ شَیْ ءٍ وَ هُدیً وَ رَحْمَةً وَ بُشْری لِلْمُسْلِمِینَ»(۸۹)

(و قال تعالی): «ادْعُ إِلی سَبِیلِ رَبِّکَ بِالْحِکْمَةِ وَ الْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَ جادِلْهُمْ بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّکَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِیلِهِ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِینَ»(۱۲۵)

الإسراء: «نَحْنُ أَعْلَمُ بِما یَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ یَسْتَمِعُونَ إِلَیْکَ وَ إِذْ هُمْ نَجْوی إِذْ یَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُوراً* انْظُرْ کَیْفَ ضَرَبُوا لَکَ الْأَمْثالَ فَضَلُّوا فَلا یَسْتَطِیعُونَ سَبِیلًا»(۴۷-۴۸)

الکهف: «وَ اتْلُ ما أُوحِیَ إِلَیْکَ مِنْ کِتابِ رَبِّکَ لا مُبَدِّلَ لِکَلِماتِهِ وَ لَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَداً»(۲۷)

مریم: «أَ فَرَأَیْتَ الَّذِی کَفَرَ بِآیاتِنا وَ قالَ لَأُوتَیَنَّ مالًا وَ وَلَداً* أَطَّلَعَ الْغَیْبَ أَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمنِ عَهْداً* کَلَّا سَنَکْتُبُ ما یَقُولُ وَ نَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذابِ مَدًّا* وَ نَرِثُهُ ما یَقُولُ وَ یَأْتِینا فَرْداً»(۷۷-۸۰)

(و قال تعالی): «فَإِنَّما یَسَّرْناهُ بِلِسانِکَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِینَ وَ تُنْذِرَ بِهِ قَوْماً لُدًّا»(۹۷)

طه: «کَذلِکَ نَقُصُّ عَلَیْکَ مِنْ أَنْباءِ ما قَدْ سَبَقَ وَ قَدْ آتَیْناکَ مِنْ لَدُنَّا ذِکْراً* مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ یَحْمِلُ یَوْمَ الْقِیامَةِ وِزْراً»(۹۹-۱۰۰)

الأنبیاء: «وَ إِذا رَآکَ الَّذِینَ کَفَرُوا إِنْ یَتَّخِذُونَکَ إِلَّا هُزُواً أَ هذَا الَّذِی یَذْکُرُ آلِهَتَکُمْ وَ هُمْ بِذِکْرِ الرَّحْمنِ هُمْ کافِرُونَ»(۳۶)

الحج: «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یُجادِلُ فِی اللَّهِ بِغَیْرِ عِلْمٍ وَ یَتَّبِعُ کُلَّ شَیْطانٍ مَرِیدٍ* کُتِبَ عَلَیْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ یُضِلُّهُ وَ یَهْدِیهِ إِلی عَذابِ السَّعِیرِ»(۳-۴)

(و قال تعالی): «قُلْ یا أَیُّهَا النَّاسُ إِنَّما أَنَا لَکُمْ نَذِیرٌ مُبِینٌ»(۴۹)

(و قال تعالی): «لِکَلِّ أَمَّهٍ جَعَلْنا مَنْسَکاً هُمْ ناسِکَوهُ فَلا یُنازِعُنَّکَ فِی الْأَمْرِ وَ ادْعُ إِلی رَبِّکَ إِنَّکَ لَعَلی هُدیً مُسْتَقِیمٍ»(۶۷)

الفرقان: «وَ ما أَرْسَلْناکَ إِلَّا مُبَشِّراً وَ نَذِیراً* قُلْ ما أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شاءَ أَنْ یَتَّخِذَ إِلی رَبِّهِ سَبِیلًا* وَ تَوَکَّلْ عَلَی الْحَیِّ الَّذِی لا یَمُوتُ وَ سَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَ کَفی بِهِ بِذُنُوبِ عِبادِهِ خَبِیراً»(۵۶-۵۸)

الشعراء: «لَعَلَّکَ باخِعٌ نَفْسَکَ أَلَّا یَکُونُوا مُؤْمِنِینَ* إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَیْهِمْ مِنَ السَّماءِ آیَهً فَظَلَّتْ أَعْناقُهُمْ لَها خاضِعِینَ»(۳-۴)

(و قال تعالی): «وَ أَنْذِرْ عَشِیرَتَکَ الْأَقْرَبِینَ»(۲۱۴)

فاطر: «إِنَّ اللَّهَ یُسْمِعُ مَنْ یَشاءُ وَ ما أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِی الْقُبُورِ* إِنْ أَنْتَ إِلَّا نَذِیرٌ إِنَّا أَرْسَلْناکَ بِالْحَقِّ بَشِیراً وَ نَذِیراً»(۲۲-۲۴)

یس: «لِیُنْذِرَ مَنْ کانَ حَیًّا وَ یَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَی الْکافِرِینَ»(۷۰)

المؤمن: «فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَإِمَّا نُرِیَنَّکَ بَعْضَ الَّذِی نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّیَنَّکَ فَإِلَیْنا یُرْجَعُونَ»(۷۷)

حمعسق: «فَلِذلِکَ فَادْعُ وَ اسْتَقِمْ کَما أُمِرْتَ وَ لا تَتَّبِعْ أَهْواءَهُمْ وَ قُلْ آمَنْتُ بِما أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ کِتابٍ وَ أُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَیْنَکُمُ اللَّهُ رَبُّنا وَ رَبُّکُمْ لَنا أَعْمالُنا وَ لَکُمْ أَعْمالُکُمْ لا حُجَّهَ بَیْنَنا وَ بَیْنَکُمُ اللَّهُ یَجْمَعُ بَیْنَنا وَ إِلَیْهِ الْمَصِیرُ»(۱۵)

(و قال تعالی): «ما کُنْتَ تَدْرِی مَا الْکِتابُ وَ لَا الْإِیمانُ وَ لکِنْ جَعَلْناهُ نُوراً نَهْدِی بِهِ مَنْ نَشاءُ مِنْ عِبادِنا وَ إِنَّکَ لَتَهْدِی إِلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ* صِراطِ اللَّهِ الَّذِی لَهُ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ أَلا إِلَی اللَّهِ تَصِیرُ الْأُمُورُ»(۵۲-۵۳)

الزخرف: «فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِکَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ* أَوْ نُرِیَنَّکَ الَّذِی وَعَدْناهُمْ فَإِنَّا عَلَیْهِمْ مُقْتَدِرُونَ* فَاسْتَمْسِکْ بِالَّذِی أُوحِیَ إِلَیْکَ إِنَّکَ عَلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ* وَ إِنَّهُ لَذِکْرٌ لَکَ وَ لِقَوْمِکَ وَ سَوْفَ تُسْئَلُونَ»(۴۱-۴۴)

الفتح: «إِنَّا أَرْسَلْناکَ شاهِداً وَ مُبَشِّراً وَ نَذِیراً* لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ تُعَزِّرُوهُ وَ تُوَقِّرُوهُ وَ تُسَبِّحُوهُ بُکْرَهً وَ أَصِیلًا»(۸-۹)

الذاريات: «فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فما أَنْتَ بِمَلُومٍ* وَ ذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ»(۵۴-۵۵)

الطور: «فَذَكِّرْ فَما أَنْتَ بِنِعْمَهِ رَبِّكَ بِكاهِنٍ وَ لا مَجْنُونٍ»(۲۹)

النجم: «فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّى عَنْ ذِكْرِنا وَ لَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَياهَ الدُّنْيا (إلى قوله تعالى): هذا نَذِيرٌ مِنَ النُّذُرِ الْأُولى»(۲۹-۵۶)

القمر: «فَتَوَلَّ عَنْهُمْ»(۶)

القلم: «فَلا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ* وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ* وَ لا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ* هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ* مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ* عُتُلٍّ بَعْدَ ذلِكَ زَنِيمٍ* (إلى آخر الآيات)(۸-۵۲)

المعارج: «سَأَلَ سائِلٌ بِعَذابٍ واقِعٍ* لِلْكافِرينَ لَيْسَ لَهُ دافِعٌ* مِنَ اللَّهِ ذِي الْمَعارِجِ»(۱-۳)

(و قال تعالى): «فَما لِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ* عَنِ الْيَمِينِ وَ عَنِ الشِّمالِ عِزِينَ* أَ يَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُدْخَلَ جَنَّهَ نَعِيمٍ* (إلى آخر السوره)(۳۶-۴۴)

المزمل: «إِنَّا أَرْسَلْنا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شاهِداً عَلَيْكُمْ كَما أَرْسَلْنا إِلى فِرْعَوْنَ رَسُولًا* فَعَصى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْناهُ أَخْذاً وَبِيلًا»(۱۵-۱۶)

المدثر: «يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ* قُمْ فَأَنْذِرْ* (إلى قوله) ذَرْنِي وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِيداً* وَ جَعَلْتُ لَهُ مالًا مَمْدُوداً *وَ بَنِينَ شُهُوداً* وَ مَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيداً *ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ* كَلَّا إِنَّهُ كانَ لِآياتِنا عَنِيداً* سَأُرْهِقُهُ صَعُوداً* إِنَّهُ فَكَّرَ وَ قَدَّرَ *فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ* ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ* ثُمَّ نَظَرَ* ثُمَّ عَبَسَ وَ بَسَرَ* ثُمَّ أَدْبَرَ وَ اسْتَكْبَرَ* فَقالَ إِنْ هذا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ* إِنْ هذا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ* سَأُصْلِيهِ سَقَرَ»(۱-۲۶) (إلى قوله تعالى): «فَما لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَهِ مُعْرِضِينَ* كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَهٌ *فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَهٍ* بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتى صُحُفاً مُنَشَّرَهً»(۴۹-۵۲)

القيامه: «فَلا صَدَّقَ وَ لا صَلَّى* وَ لكِنْ كَذَّبَ وَ تَوَلَّى* ثُمَّ ذَهَبَ إِلى أَهْلِهِ يَتَمَطَّى* أَوْلى لَكَ فَأَوْلى* ثُمَّ أَوْلى لَكَ فَأَوْلى»(۳۱-۳۵)

النبأ: «عَمَّ يَتَساءَلُونَ* عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ* الَّذِی هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ»(۱-۳)

عبس: «قُتِلَ الْإِنْسانُ ما أَكْفَرَهُ* مِنْ أَیِّ شَیْ ءٍ خَلَقَهُ* مِنْ نُطْفَهٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ* ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ* ثُمَّ أَماتَهُ فَأَقْبَرَهُ* ثُمَّ إِذا شاءَ أَنْشَرَهُ *كَلَّا لَمَّا يَقْضِ ما أَمَرَهُ»(۱۷-۲۳)

التكوير: «إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ* ذِی قُوَّهٍ عِنْدَ ذِی الْعَرْشِ مَكِينٍ* مُطاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ* وَ ما صاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ* وَ لَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ* وَ ما هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ* وَ ما هُوَ بِقَوْلِ شَيْطانٍ رَجِيمٍ* فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ *إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعالَمِينَ* لِمَنْ شاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ»(۱۹-۲۸)

المطففين: «إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ* وَ إِذا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغامَزُونَ* وَ إِذَا انْقَلَبُوا إِلى أَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ* وَ إِذا رَأَوْهُمْ قالُوا إِنَّ هؤُلاءِ لَضالُّونَ* وَ ما أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حافِظِينَ* فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ* عَلَى الْأَرائِكِ يَنْظُرُونَ* هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ ما كانُوا يَفْعَلُونَ»(۲۹-۳۶)

الأعلى: «سَنُقْرِئُكَ فَلا تَنْسى* إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَ ما يَخْفى* وَ نُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرى* فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرى* سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشى* وَ يَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى* الَّذِی يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرى* ثُمَّ لا يَمُوتُ فِيها وَ لا يَحْيى»(۶-۱۳)

الغاشيه: «فَذَكِّرْ إِنَّما أَنْتَ مُذَكِّرٌ* لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ* إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَ كَفَرَ* فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذابَ الْأَكْبَرَ* إِنَّ إِلَيْنا إِيابَهُمْ *ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنا حِسابَهُمْ»(۲۱-۲۶)

البلد: «لا أُقْسِمُ بِهذَا الْبَلَدِ* وَ أَنْتَ حِلٌّ بِهذَا الْبَلَدِ* وَ والِدٍ وَ ما وَلَدَ* لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ فِی كَبَدٍ* أَ يَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ* يَقُولُ أَهْلَكْتُ مالًا لُبَداً* أَ يَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ* أَ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ* وَ لِساناً وَ شَفَتَيْنِ* وَ هَدَيْناهُ النَّجْدَيْنِ»(۱-۱۰)

العلق: «اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِی خَلَقَ* خَلَقَ الْإِنْسانَ مِنْ عَلَقٍ* اقْرَأْ وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ* الَّذِی عَلَّمَ بِالْقَلَمِ* عَلَّمَ الْإِنْسانَ ما لَمْ يَعْلَمْ (إلى آخر السوره)(۱-۱۹)

البينه: «لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ وَ الْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ حَتَّى

تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَهُ* رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ يَتْلُوا صُحُفاً مُطَهَّرَةً* فِيها كُتُبٌ قَيِّمَهٌ* وَ ما تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ ما جاءَتْهُمُ الْبَيِّنَهُ»(۱–۴)

القريش: «لِإِيلافِ قُرَيْشٍ* إِيلافِهِمْ رِحْلَهَ الشِّتاءِ وَ الصَّيْفِ»(السوره)(۱–۴)

الماعون: «أَ رَأَيْتَ الَّذِى يُكَذِّبُ بِالدِّينِ» (السوره)(۱–۷)

الجحد: «قُلْ يا أَيُّهَا الْكافِرُونَ» (السوره)(۱–۶)

تبت: «تَبَّتْ يَدا أَبِى لَهَبٍ» (السوره)(۱–۵)

الفلق: «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ» (إلى آخر السوره)(۱–۵)

lt;meta info="- مَّا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُواْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلاَ الْمُشْرِكِينَ أَن يُنَزَّلَ عَلَيْكُم مِّنْ خَيْرٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَاللّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَن يَشَاء وَاللّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ. - . بقره / ۱۰۵ -

{نه کسانی که از اهل کتاب کافر شده اند، و نه مشرکان [هیچ کدام] دوست نمی دارند خیری از جانب پروردگارتان بر شما فرود آید، با آنکه خدا هر که را خواهد به رحمت خود اختصاص دهد، و خدا دارای فزون بخشی عظیم است.}

- كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولاً مِّنكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَهَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُواْ تَعْلَمُونَ. - . بقره / ۱۵۱ -

{همان طور که در میان شما، فرستاده ای از خودتان روانه کردیم، [که] آیات ما را بر شما می خواند، و شما را پاک می گرداند، و به شما کتاب و حکمت می آموزد، و آنچه را نمی دانستید به شما یاد می دهد.}

- وَاذْكُرُواْ نِعْمَتَ اللّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَهِ يَعِظُكُم بِهِ وَاتَّقُواْ اللّهَ وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ. - . بقره / ۲۳۱ -

{و نعمت خدا را بر خود و آنچه را که از کتاب و حکمت بر شما نازل کرده و به [وسیله] آن به شما اندرز می دهد، به یاد آورید و از خدا پروا داشته باشید، و بدانید که خدا به هر چیزی داناست.}

- تِلْكَ آيَاتُ اللّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ. - . بقره / ۲۵۲ -

{این [ها] آیات خداست که ما آن را به حق بر تو می خوانیم، و به راستی تو از جمله پیامبرانی.}

- وَاذْكُرُواْ نِعْمَهَ اللّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَاء فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَهٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ. - . آل عمران / ۱۰۳ -

{و نعمت خدا را بر خود یاد کنید: آن گاه که دشمنان [یکدیگر] بودید، پس میان دلهای شما الفت انداخت، تا به لطف او برادران هم شدید و بر کنار پرتگاه آتش بودید که شما را از آن رهانید. این گونه، خداوند نشانه های خود را برای شما روشن می کند، باشد که شما راه یابید.}

- لَقَدْ مَنَّ اللّهُ عَلَی الْمُؤمِنِینَ إِذْ بَعَثَ فِیهِمْ رَسُولاً مِّنْ أَنفُسِهِمْ یَتْلُو عَلَیْهِمْ آیَاتِهِ وَیُزَکِّیهِمْ وَیُعَلِّمُهُمُ الْکِتَابَ وَالْحِکْمَةَ وَإِن کَانُواْ مِن قَبْلُ لَفِی ضَلالٍ مُّبِینٍ. - . آل عمران / ۱۶۴ -

{به یقین، خدا بر مؤمنان منت نهاد [که] پیامبری از خودشان در میان آنان برانگیخت، تا آیات خود را بر ایشان بخواند و پاکشان گرداند و کتاب و حکمت به آنان بیاموزد، قطعاً پیش از آن در گمراهی آشکاری بودند.}

ص: ۱۴۸

- مَّا أَصَابَکَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّهِ وَمَا أَصَابَکَ مِن سَیِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِکَ وَأَرْسَلْنَاکَ لِلنَّاسِ رَسُولاً وَکَفَی بِاللّهِ شَهِیدًا * مَّنْ یُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللّهَ وَمَن تَوَلَّی فَمَا أَرْسَلْنَاکَ عَلَیْهِمْ حَفِیظًا. - . نساء / ۷۹ - ۸۰ -

{ هر چه از خوبیها به تو می رسد از جانب خداست و آنچه از بدی به تو می رسد از خود توست و تو را به پیامبری، برای مردم فرستادیم، و گواه بودن خدا بس است. هر کس از پیامبر فرمان بَرَد، در حقیقت، خدا را فرمان برده و هر کس رویگردان شود، ما تو را بر ایشان نگهبان نفرستاده ایم.}

- إِنَّا أَوْحَیْنَا إِلَیْکَ کَمَا أَوْحَیْنَا إِلَی نُوحٍ وَالنَّبِیِّینَ مِن بَعْدِهِ - تا این فرموده - لَّکِنِ اللّهُ یَشْهَدُ بِمَا أَنزَلَ إِلَیْکَ أَنزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَالْمَلآئِکَةُ یَشْهَدُونَ وَکَفَی بِاللّهِ شَهِیدًا. - . نساء / ۱۶۳ - ۱۶۶ -

{ما هم چنان که به نوح و پیامبران بعد از او، وحی کردیم، به تو [نیز] وحی کردیم - تا این فرموده - لیکن خدا به [حقانیّت] آنچه بر تو نازل کرده است گواهی می دهد. [او] آن را به علم خویش نازل کرده است و فرشتگان [نیز] گواهی می دهند. و کافی است خدا گواه باشد.}

- یَا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللّهَ لاَ یَهْدِی الْقَوْمَ الْکَافِرِینَ. - . مائده / ۶۷ -

{ای پیامبر، آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده، ابلاغ کن و اگر نکنی پیامش را نرسانده ای. و خدا تو را از [گزندِ] مردم نگاه می دارد. آری، خدا گروه کافران را هدایت نمی کند.}

- مَّا عَلَی الرَّسُولِ إِلاَّ الْبَلاَغُ وَاللّهُ یَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَکْتُمُونَ. - . مائده / ۹۹ -

{بر پیامبر [خدا، وظیفه ای] جز ابلاغ [رسالت] نیست، و خداوند آنچه را آشکار و آنچه را پوشیده می دارید می داند.}

- قُلْ أَغَيْرَ اللّهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلاَ يُطْعَمُ قُلْ إِنِّيَ أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكَينَ. - . انعام / ۱۴ -

{بگو: «آیا غیر از خدا- پدیدآورنده آسمانها و زمین- سرپرستی برگزینم؟ و اوست که خوراک می دهد، و خوراک داده نمی شود.» بگو: «من مأمورم که نخستین کسی باشم که اسلام آورده است، و [به من فرمان داده شده که:] هرگز از مشرکان مباش.»}

- قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لاَ يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللّهِ يَجْحَدُونَ. - . انعام / ۳۳ -

{به یقین، می دانیم که آنچه می گویند تو را سخت غمگین می کند. در واقع آنان تو را تکذیب نمی کنند، ولی ستمکاران آیات خدا را انکار می کنند.}

- قُل لاَّ أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلاَّ ذِكْرَى لِلْعَالَمِينَ. - . انعام / ۹۰ -

{بگو: «من، از شما هیچ مزدی بر این [رسالت] نمی طلبم. این [قرآن] جز تذکری برای جهانیان نیست.»}

- اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ * وَلَوْ شَاء اللّهُ مَا أَشْرَكُواْ وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ * وَلاَ تَسُبُّواْ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللّهِ فَيَسُبُّواْ اللّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِم مَّرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ. - . انعام / ۱۰۶ - ۱۰۸ -

{ از آنچه از پروردگارت به تو وحی شده پیروی کن. هیچ معبودی جز او نیست، و از مشرکان روی بگردان. و اگر خدا می خواست آنان شرک نمی آوردند، و ما تو را بر ایشان نگهبان نکرده ایم، و تو وکیل آنان نیستی. و آنهایی را که جز خدا می خوانند دشنام مدهید که آنان از روی دشمنی [و] به نادانی، خدا را دشنام خواهند داد. این گونه برای هر امتی کردارشان را آراستیم. آن گاه بازگشت آنان به سوی پروردگارشان خواهد بود، و ایشان را از آنچه انجام می دادند آگاه خواهد ساخت.}

- وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نِبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الإِنسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَاء رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ * وَلِتَصْغَى إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ بِالآخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُواْ مَا هُم مُّقْتَرِفُونَ. - . انعام / ۱۱۲ - ۱۱۳ -

{ و بدین گونه برای هر پیامبری دشمنی از شیطانهای انس و جن برگماشتیم. بعضی از آنها به بعضی، برای فریب [یکدیگر]، سخنان آراسته القا می کنند و اگر پروردگار تو می خواست چنین نمی کردند. پس آنان را با آنچه به دروغ می سازند واگذار. و [چنین مقرر شده است] تا دلهای کسانی که به آخرت ایمان نمی آورند به آن [سخن باطل] بگراید و آن را بپسندد، و تا اینکه آنچه را باید به دست بیاورند، به دست آورند.}

- أَوَ مَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ * وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجَرِمِيهَا لِيَمْكُرُواْ فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ إِلاَّ بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ. - . انعام / ۱۲۲ - ۱۲۳ -

{ آیا کسی که مرده [دل] بود و زنده اش گردانیدیم و برای او نوری پدید آوردیم تا در پرتو آن، در میان مردم راه برود، چون کسی است که گویی گرفتار در تاریکیهاست و از آن بیرون آمدنی نیست؟ این گونه برای کافران آنچه انجام می دادند زینت داده شده است. و بدین گونه، در هر شهری گناهکاران بزرگش را می گماریم تا در آن به نیرنگ پردازند، و [لی] آنان جز به خودشان نیرنگ نمی زنند و درک نمی کنند.}

ص: ۱۴۹

- قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّی رَسُولُ اللّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِی لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ يُحْيِی وَيُمِيتُ فَآمِنُواْ بِاللّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الأُمِّيِّ الَّذِی يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ. - . اعراف / ۱۵۸ -

{بگو: «ای مردم، من پیامبر خدا به سوی همه شما هستم، همان [خدایی] که فرمانروایی آسمانها و زمین از آنِ اوست. هیچ معبودی جز او نیست که زنده می کند و می میراند. پس به خدا و فرستاده او- که پیامبر درس نخوانده ای است که به خدا و کلمات او ایمان دارد- بگروید و او را پیروی کنید، امید که هدایت شوید.»}

- خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ. - . اعراف / ۱۹۹ -

{گذشت پیشه کن، و به [کار] پسندیده فرمان ده، و از نادانان رُخ برتاب.}

- وَإِذْ قَالُواْ اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَـذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاء أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ * وَمَا كَانَ اللّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ * وَمَا لَهُمْ أَلاَّ يُعَذِّبَهُمُ اللّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُواْ أَوْلِيَاءهُ إِنْ أَوْلِيَآؤُهُ إِلاَّ الْمُتَّقُونَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ * وَمَا كَانَ صَلاَتُهُمْ عِندَ الْبَيْتِ إِلاَّ مُكَاء وَتَصْدِيَةً فَذُوقُواْ الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ. - . انفال / ۳۲ - ۳۵ -

{و [یاد کن] هنگامی را که گفتند: «خدایا، اگر این [کتاب] همان حقّ از جانب توست، پس بر ما از آسمان سنگهایی بباران یا عذابی دردناک بر سر ما بیاور.» و [لی] تا تو در میان آنان هستی، خدا بر آن نیست که ایشان را عذاب کند، و تا آنان طلب آمرزش می کنند، خدا عذاب کننده ایشان نخواهد بود. چرا خدا [در آخرت] عذابشان نکند، با اینکه آنان [مردم را] از [زیارت] مسجد الحرام باز می دارند در حالی که ایشان سرپرست آن نباشند. چرا که سرپرست آن جز پرهیزگاران نیستند، ولی بیشترشان نمی دانند. و نمازشان در خانه [خدا] جز سوت کشیدن و کف زدن نبود. پس به سزای آنکه کفر می ورزیدید، این عذاب را بچشید!}

- هُوَ الَّذِی أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ. - . توبه / ۳۳ -

{او کسی است که پیامبرش را با هدایت و دین درست، فرستاد تا آن را بر هر چه دین است پیروز گرداند، هر چند مشرکان خوش نداشته باشند.}

- وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِی نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللّهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ. - . یونس / ۴۶ -

{ و اگر پاره ای از آنچه را که به آنان وعده می دهیم به تو بنمایانیم، یا تو را بمیرانیم [در هر دو صورت] بازگشتشان به سوی ماست. سپس خدا بر آنچه می کنند گواه است.}

- نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِن كُنتَ مِن قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ. - . يوسف / ۳ -

{ ما نیکوترین سرگذشت را به موجب این قرآن که به تو وحی کردیم، بر تو حکایت می کنیم، و تو قطعاً پیش از آن از بی خبران بودی.}

- قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَاْ وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللّهِ وَمَا أَنَاْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ. - . يوسف / ۱۰۸ -

{بگو: «این است راه من، که من و هر کس (پیروی ام) کرد با بینایی به سوی خدا دعوت می کنیم، و منزّه است خدا، و من از مشرکان نیستم.»}

- إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ. - . رعد / ۷ -

{[ای پیامبر،] تو فقط هشداردهنده ای، و برای هر قومی رهبری است.}

- وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلاَغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ. - . رعد / ۴۰ -

{و اگر پاره ای از آنچه را که به آنان وعده می دهیم به تو بنمایانیم، یا تو را بمیرانیم، جز این نیست که بر تو رساندن [پیام] است و بر ما حساب [آنان].}

- لاَ تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ وَلاَ تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ * وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ * كَمَا أَنزَلْنَا عَلَى المُقْتَسِمِينَ * الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ * فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِيْنَ * عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ * فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ * إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ * الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللّهِ إِلهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ * وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ * فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ * وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ. - . -

{و به آنچه ما دسته هایی از آنان [کافران] را بدان برخوردار ساخته ایم چشم مدوز، و بر ایشان اندوه مخور، و بال خویش برای مؤمنان فرو گستر. و بگو: «من همان هشداردهنده آشکارم.» همان گونه که [عذاب را] بر تقسیم کنندگان نازل کردیم: همانان که قرآن را جزء جزء کردند [به برخی از آن عمل کردند و بعضی را رها نمودند]. پس سوگند به پروردگارت که از همه آنان خواهیم پرسید، از آنچه انجام می دادند. پس آنچه را بدان مأموری آشکار کن و از مشرکان روی برتاب، که ما [شرّ] ریشخندگران را از تو برطرف خواهیم کرد. همانان که با خدا معبودی دیگر قرار می دهند.

ص: ۱۵۰

پس به زودی [حقیقت را] خواهند دانست. و قطعاً می دانیم که سینه تو از آنچه می گویند تنگ می شود. پس با ستایش

پروردگارت تسبیح گوی و از سجده کنندگان باش. و پروردگارت را پرستش کن تا اینکه مرگ تو فرا رسد.}

- وَمَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلاَّ لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُواْ فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ. - . نحل / ۶۴ -

{و ما [این] کتاب را بر تو نازل نکردیم، مگر برای اینکه آنچه را در آن اختلاف کرده اند، برای آنان توضیح دهی، و [آن] برای مردمی که ایمان می آورند، رهنمود و رحمتی است.}

- وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ. - . نحل / ۸۹ -

{و این کتاب را که روشنگر هر چیزی است و برای مسلمانان رهنمود و رحمت و بشارتگری است، بر تو نازل کردیم.}

- ادْعُ إِلِى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ. - . نحل / ۱۲۵ -

{با حکمت و اندرز نیکو به راه پروردگارت دعوت کن و با آنان به [شیوه ای] که نیکوتر است مجادله نمای. در حقیقت، پروردگار تو به [حال] کسی که از راه او منحرف شده داناتر، و او به [حال] راه یافتگان [نیز] داناتر است.}

- نَّحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَى إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلاَّ رَجُلاً مَّسْحُورًا * انظُرْ كَيْفَ ضَرَبُواْ لَكَ الأَمْثَالَ فَضَلُّواْ فَلاَ يَسْتَطِيعْونَ سَبِيلاً. - . اسرای / ۴۷ - ۴۸ -

{ هنگامی که به سوی تو گوش فرا می دارند ما بهتر می دانیم به چه [منظور] گوش می دهند، و [نیز] آن گاه که به نجوا می پردازند وقتی که ستمگران گویند: «جز مردی افسون شده را پیروی نمی کنید.» ببین چگونه برای تو مثلها زدند و گمراه شدند، در نتیجه راه به جایی نمی توانند ببرند.}

- وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَن تَجِدَ مِن دُونِهِ مُلْتَحَدًا. - . کهف / ۲۷ -

{و آنچه را که از کتاب پروردگارت به تو وحی شده است بخوان. کلمات او را تغییردهنده ای نیست، و جز او هرگز پناهی نخواهی یافت.}

- أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا * أَاطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمِ اتَّخَذَ عِندَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا * كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا * وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا. - . مریم / ۷۷ - ۸۰ -

{آیا دیدی آن کسی را که به آیات ما کفر ورزید و گفت: «قطعاً به من مال و فرزند [بسیار] داده خواهد شد»؟ آیا بر غیب آگاه شده یا از [خدای] رحمان عهدی گرفته است؟ نه چنین است. به زودی آنچه را می گوید، می نویسیم و عذاب را برای او خواهیم افزود. و آنچه را می گوید، از او به ارث می بریم و تنها به سوی ما خواهد آمد.}

- كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَاء مَا قَدْ سَبَقَ وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِن لَّدُنَّا ذِكْرًا * مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وِزْرًا. - . طه / ۹۹

{ این گونه از اخبار پیشین بر تو حکایت می رانیم، و مسلماً به تو از جانب خود قرآنی داده ایم. هر کس از [پیروی] آن روی برتابد، روز قیامت بار گناهی بر دوش می گیرد.}

- وَإِذَا رَآکَ الَّذِینَ کَفَرُوا إِن یَتَّخِذُونَکَ إِلَّا هُزُوًا أَهَذَا الَّذِی یَذْکُرُ آلِهَتَکُمْ وَهُم بِذِکْرِ الرَّحْمَنِ هُمْ کَافِرُونَ. - . انبیاء / ۳۶ -

{و کسانی که کافر شدند، چون تو را ببینند فقط به مسخره ات می گیرند [و می گویند:] «آیا این همان کس است که خدایانتان را [به بدی] یاد می کند؟» در حالی که آنان خود، یاد [خدای] رحمان را منکرند.}

- وَمِنَ النَّاسِ مَن یُجَادِلُ فِی اللَّهِ بِغَیْرِ عِلْمٍ وَیَتَّبِعُ کُلَّ شَیْطَانٍ مَّرِیدٍ * کُتِبَ عَلَیْهِ أَنَّهُ مَن تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ یُضِلُّهُ وَیَهْدِیهِ إِلَی عَذَابِ السَّعِیرِ. - . حجّ / ۳ - ۴ -

{ و برخی از مردم در باره خدا بدون هیچ علمی مجادله می کنند و از هر شیطان سرکشی پیروی می نمایند. بر [شیطان] مقرر شده است که هر کس او را به دوستی گیرد، قطعاً او و وی را گمراه می سازد و به عذاب آتشش می کشاند.}

- قُلْ یَا أَیُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا لَکُمْ نَذِیرٌ مُّبِینٌ. - . حجّ / ۴۹ -

{ بگو: «ای مردم، من برای شما فقط هشداردهنده ای آشکارم.»}

ص: ۱۵۱

- لِکُلِّ أُمَّهٍ جَعَلْنَا مَنسَکًا هُمْ نَاسِکُوهُ فَلَا یُنَازِعُنَّکَ فِی الْأَمْرِ وَادْعُ إِلَی رَبِّکَ إِنَّکَ لَعَلَی هُدًی مُّسْتَقِیمٍ. - . حجّ / ۶۷ -

{برای هر امتی مناسکی قرار دادیم که آنها بدان عمل می کنند، پس نباید در این امر با تو به ستیزه برخیزند، به راه پروردگارت دعوت کن، زیرا تو بر راهی راست قرار داری.}

- وَمَا أَرْسَلْنَاکَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِیرًا * قُلْ مَا أَسْأَلُکُمْ عَلَیْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَن شَاء أَن یَتَّخِذَ إِلَی رَبِّهِ سَبِیلًا * وَتَوَکَّلْ عَلَی الْحَیِّ الَّذِی لَا یَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَکَفَی بِهِ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِیرًا. - . فرقان / ۵۶ - ۵۸ -

{و تو را جز بشارتگر و بیم دهنده نفرستادیم. بگو: «بر این [رسالت] اجری از شما طلب نمی کنم، جز اینکه هر کس بخواهد راهی به سوی پروردگارش [در پیش] گیرد.» و بر آن زنده که نمی میرد توکل کن و به ستایش او تسبیح گوی و همین بس که او به گناهانِ بندگانش آگاه است.}

- لَعَلَّکَ بَاخِعٌ نَّفْسَکَ أَلَّا یَکُونُوا مُؤْمِنِینَ * إِن نَّشَأْ نُنَزِّلْ عَلَیْهِم مِّن السَّمَاء آیَهً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِینَ. - . شعراء / ۳ - ۴ -

{شاید تو از اینکه [مشرکان] ایمان نمی آورند، جان خود را تباه سازی. اگر بخواهیم، معجزه ای از آسمان بر آنان فرود می

آوریم، تا در برابر آن، گردنهایشان خاضع گردد.}

- وَأَنذِرْ عَشِيرَتَکَ الْأَقْرَبِينَ. - . شعراء / ۱۴ -

{و خویشانِ نزدیکت را هشدار ده.}

- إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاء وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ * إِنْ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ * إِنَّا أَرْسَلْنَاکَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا. - . فاطر / ۲۲ - ۲۴ -

{و زندگان و مردگان یکسان نیستند. خداست که هر که را بخواهد شنوا می گرداند و تو کسانی را که در گورهایند نمی توانی شنوا سازی. تو جز هشداردهنده ای [بیش] نیستی. ما تو را بحق، [به سِمَتِ] بشارتگر و هشدار دهنده گسیل داشتیم.}

- لِيُنذِرَ مَن كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ. - . یس / ۷۰ -

{تا هر که را [دلی] زنده است بیم دهد، و گفتار [خدا] در باره کافران محقّق گردد.}

- فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَإِمَّا نُرِيَنَّکَ بَعْضَ الَّذِی نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّکَ فَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ. - . غافر / ۷۷ -

{پس صبر کن که وعده خدا راست است. پس- چه پاره ای از آنچه را که به آنان وعده داده ایم، به تو بنمایانیم، چه تو را از دنیا ببریم- [در هر صورت آنان] به سوی ما بازگردانیده می شوند.}

- فَلِذَلِکَ فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءهُمْ وَقُلْ آمَنتُ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِن كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ. - . شوری / ۱۵ -

{ بنا بر این به دعوت پرداز، و همان گونه که مأموری ایستادگی کن، و هوسهای آنان را پیروی مکن و بگو: «به هر کتابی که خدا نازل کرده است ایمان آوردم و مأمور شدم که میان شما عدالت کنم خدا پروردگار ما و پروردگار شماست اعمال ما از آنِ ما و اعمال شما از آنِ شماست میان ما و شما خصومتی نیست خدا میان ما را جمع می کند، و فرجام به سوی اوست.}

- مَا كُنتَ تَدْرِی مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِن جَعَلْنَاهُ نُورًا نَّهْدِی بِهِ مَنْ نَّشَاء مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّکَ لَتَهْدِی إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ {الشوری/۵۲} صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِی لَهُ مَا فِی السَّمَاوَاتِ وَمَا فِی الْأَرْضِ أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ. - . شوری / ۵۲ - ۵۳ -

{و نمی دانستی کتاب چیست و نه ایمان [کدام است؟] ولی آن را نوری گردانیدیم که هر که از بندگان خود را بخواهیم به وسیله آن راه می نماییم، و به راستی که تو به خوبی به راه راست هدایت می کنی. راهِ همان خدایی که آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است از آنِ اوست. هش دار که [همه] کارها به خدا بازمی گردد.}

- فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِکَ فَإِنَّا مِنْهُم مُّنتَقِمُونَ {الزخرف/۴۱} أَوْ نُرِيَنَّکَ الَّذِی وَعَدْنَاهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِم مُّقْتَدِرُونَ {الزخرف/۴۲} فَاسْتَمْسِکْ بِالَّذِی أُوحِیَ إِلَيْکَ إِنَّکَ عَلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ {الزخرف/۴۳} وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّکَ وَلِقَوْمِکَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ. - . زخرف / ۴۱ - ۴۴

-

{پس اگر ما تو را [از دنیا] ببریم، قطعاً از آنان انتقام می کشیم، یا [اگر] آنچه را به آنان وعده داده ایم به تو نشان دهیم حتماً ما بر آنان قدرت داریم. پس به آنچه به سوی تو وحی شده است چنگ دَرْزَنْ، که تو بر راهی راست قرار داری. و به راستی که [قرآن] برای تو و برای قوم تو [مایه] تذکّری است، و به زودی [در مورد آن] پرسیده خواهید شد.}

- إِنَّا أَرْسَلْنَاکَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا * لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا. - . فتح / ۸ - ۹ -

{[ای پیامبر،] ما تو را [به سِمَتِ] گواه و بشارتگر و هشداردهنده ای فرستادیم. تا به خدا و فرستاده اش ایمان آورید و او را یاری کنید و ارجش نهید، و [خدا] را بامدادان و شامگاهان به پاکی بستایید.}

ص: ۱۵۲

- فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَا أَنتَ بِمَلُومٍ * وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَى تَنفَعُ الْمُؤْمِنِينَ. - . ۵۴ - ۵۵ -

{پس، از آنان روی بگردان، که تو درخور نکوهش نیستی. و پند ده، که مؤمنان را پند سود بخشد.}

- فَذَكِّرْ فَمَا أَنتَ بِنِعْمَتِ رَبِّکَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ. - . طور / ۲۹ -

{پس اندرز ده که تو به لطف پروردگارت نه کاهنی و نه دیوانه.}

- فَأَعْرِضْ عَن مَّن تَوَلَّى عَن ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا * تا این فرموده: هذا نذیر من النذر الاولی. - . نجم / ۲۹ - ۵۶ -

{ پس، از هر کس که از یاد ما روی برتافته و جز زندگی دنیا را خواستار نبوده است، روی برتاب. تا این فرموده: این [پیامبر نیز] بیم دهنده ای از [جمله] بیم دهندگان نخستین است.}

- فَتَوَلَّ عَنهُم. - . قمر / ۶ -

{پس، از آنان روی برتاب.}

- فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ * وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ * وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ * هَمَّازٍ مَّشَّاء بِنَمِيمٍ * مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ * عُتُلٍّ بَعْدَ ذَلِکَ زَنِيمٍ. تا پایان آیات سوره. - . قلم / ۸ - ۵۲ -

{ پس، از دروغزنان فرمان مبر. دوست دارند که نرمی کنی تا نرمی نمایند. و از هر قَسَم خورنده فرومایه ای فرمان مبر: [که] عیبجوست و برای خبرچینی گام برمی دارد، مانع خیر، متجاوز، گناه پیشه، گستاخ، [و] گذشته از آن زنازاده است،} تا پایان آیات سوره.

- سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ * لِّلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ * مِّنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ. - . معارج / ۱ - ۳ -

{پرسنده ای از عذاب واقع شونده ای پرسید، که اختصاص به کافران دارد [و] آن را بازدارنده ای نیست. [و] از جانب خداوندِ صاحب درجات [و مراتب] است.}

- فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ * عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ * أَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ أَن يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ. تا پایان سوره. - . معارج / ۳۶ - ۴۴ -

{چه شده است که آنان که کفر ورزیده اند، به سوی تو شتابان، گروه گروه، از راست و از چپ [هجوم می آورند]؟ آیا هر یک از آنان طمع می بندد که در بهشت پر نعمت درآورده شود؟}

- إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَى فِرْعَوْنَ رَسُولًا * فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا. - . مزمل / ۱۵ - ۱۶ -

{ بی گمان، ما به سوی شما فرستاده ای که گواه بر شماست روانه کردیم، همان گونه که فرستاده ای به سوی فرعون فرستادیم. [ولی] فرعون به آن فرستاده عصیان ورزید، پس ما او را به سختی فرو گرفتیم.}

- يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنذِرْ * وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ * وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ * وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ * وَلَا تَمْنُن تَسْتَكْثِرُ * وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ * فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ * فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ * عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ * ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا * وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَّمْدُودًا * وَبَنِينَ شُهُودًا * وَمَهَّدتُّ لَهُ تَمْهِيدًا * ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ * كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا * سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا * إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ * فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ * ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ * ثُمَّ نَظَرَ * ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ * ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ * فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ * إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ * سَأُصْلِيهِ سَقَرَ. - . مدّثر / ۱ - ۲۶ - تا این فرموده خداوند: فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ * كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُّسْتَنفِرَةٌ * فَرَّتْ مِن قَسْوَرَةٍ * بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ أَن يُؤْتَى صُحُفًا مُّنَشَّرَةً. - . مدّثر / ۴۹ - ۵۲ -

{ای کشیده ردایِ شب بر سر، برخیز و بترسان. و پروردگار خود را بزرگ دار. و لباس خویشتن را پاک کن. و از پلیدی دور شو. و منّت مگذار و فزونی مَطلب. و برای پروردگارت شکیبایی کن. پس چون در صور دمیده شود، آن روز [چه] روز ناگواری است! بر کافران آسان نیست. مرا با آنکه [او را] تنها آفریدم واگذار. و دارایی بسیار به او بخشیدم، و پسرانی آماده [به خدمت، دادم]، و برایش [عیش خوش] آماده کردم. باز [هم] طمع دارد که بیفزایم. ولی نه، زیرا او دشمنِ آیات ما بود. به زودی او را به بالا- رفتن از گردنه [عذاب] وادار می کنم. آری، [آن دشمن حقّ] اندیشید و سنجید. کُشته بادا، چگونه [او] سنجید؟ [آری،] کشته بادا، چگونه [او] سنجید. آن گاه نظر انداخت. سپس رو ترش نمود و چهره در هم کشید. آن گاه پشت گردانید و تکبر ورزید، و گفت: «این [قرآن] جز سحری که [به برخی] آموخته اند نیست. این غیر از سخن بشر نیست.» زودا که او را به سَقَر در آورم. تا این فرمود خداوند: پس چرا از این تذکار رو گردانند؟ به خرانِ رمنده ای مانند: که از پیش شیری گریزان شده است. بلکه هر مردی از ایشان خواهد که نامه هایی سر گشاده دریافت کند.}

- فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّى * وَلَكِن كَذَّبَ وَتَوَلَّى * ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى أَهْلِهِ يَتَمَطَّى * أَوْلَى لَكَ فَأَوْلَى * ثُمَّ أَوْلَى لَكَ فَأَوْلَى. - . قیامت / ۳۱ - ۳۵ -

{پس [گوینـد] تصدیق نکرد و نماز برپا نداشت، بلکه تکذیب کرد و روی گردانید، سـپس خرامان به سوی اهل خویش رفت! وای بر تو! پس وای [بر تو!] بازهم وای بر تو! وای بر تو.}

ص: ۱۵۳

- عَمَّ يَتَسَاءلُونَ * عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ * الَّذِی هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ. -. نبأ / ۱- ۳ -

{درباره چه چیز از یکدیگر می پرسند؟ از آن خبر بزرگ، که درباره آن با هم اختلاف دارند.}

- قُتِلَ الْإِنسَانُ مَا أَكْفَرَهُ * مِنْ أَيِّ شَیْءٍ خَلَقَهُ * مِن نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ * ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ * ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ * ثُمَّ إِذَا شَاء أَنشَرَهُ * كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ. -. عبس / ۱۷ - ۲۳ -

{ کشـته باد انسان، چه ناسپاس است! او را از چه چیز آفریده است؟ از نطفه ای خلقش کرد و اندازه مقرّرش بخشید. سپس راه را بر او آسان گردانید. آن گاه به مرگش رسانید و در قبرش نهاد. سـپس چون بخواهد او را برانگیزد. ولی نه! هنوز آنچه را به او دستور داده، به جای نیاورده است.}

- إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ * ذِی قُوَّةٍ عِندَ ذِی الْعَرْشِ مَكِينٍ * مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ * وَمَا صَاحِبُكُم بِمَجْنُونٍ * وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ *وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ * وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ * فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ * إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ * لِمَن شَاء مِنكُمْ أَن يَسْتَقِيمَ. -. تکویر / ۱۹ - ۲۸ -

{که [قرآن] سـخن فرشته بزرگواری است. نیرومند [که] پیش خداوند عرش، بلندپایگاه است. در آنجا [هم] مُطاع [و هم] امین است. و رفیق شما مجنون نیست و قطعاً آن [فرشته وحی] را در افق رخشان دیده. و او در امر غیب بخیل نیست. و [قرآن] نیست سخن دیوِ رجیم. پس به کجـا می رویـد؟ این [سـخن] بجز پنـدی برای عالمیـان نیست برای هر یـک از شـما که خواهـد به راه راست رَوَد.}

- إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُواْ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ * وَإِذَا مَرُّواْ بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ * وَإِذَا انقَلَبُواْ إِلَى أَهْلِهِمُ انقَلَبُواْ فَكِهِينَ * وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاء لَضَالُّونَ * وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ * فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُواْ مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ * عَلَى الْأَرَائِكِ يَنظُرُونَ * هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ. -. مطففین / ۲۹ - ۳۶ -

{[آری، در دنیـا] کسـانی که گنـاه می کردنـد، آنـان را که ایمـان آورده بودنـد به ریشـخند می گرفتنـد. و چون بر ایشـان می گذشـتند، اشـاره چشم و ابرو با هم ردّ و بـدل می کردنـد. و هنگامی که نزد خانواده [های] خود بازمی گشـتند، به شوخ طبعی می پرداختنـد. و چون مؤمنان را می دیدنـد، می گفتند: «اینها [جماعتی] گمراهند.» و حال آنکه آنان برای بازرسـی [کار] شان فرسـتاده نشده بودند. و [لی] امروز، مؤمنانند که بر کافران خنده می زنند. بر تختها [ی خود نشسـته]، نظاره می کنند. [تا ببینند] آیا کافران به پاداش آنچه می کردند رسیده اند؟}

- سَنُقْرِؤُكَ فَلَا تَنسَى * إِلَّا مَا شَاء اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى * وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَى *فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَى * سَيَذَّكَّرُ مَن

يَخْشَى * وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى * الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَى * ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى. - . اعلى / ۶ - ۱۳ -

{ما بزودی [آیات خود را به وسیله سروش غیبی] بر تو خواهیم خواند، تا فراموش نکنی، جز آنچه خدا خواهد، که او آشکار و آنچه را که نهان است می داند. و برای تو آسانترین [راه] را فراهم می گردانیم. پس پند ده، اگر پند سود بخشد. آن کس که ترسد، بزودی عبرت گیرد. و نگون بخت، خود را از آن دور می دارد، همان کس که در آتشی بزرگ درآید، آن گاه نه در آن می میرد و نه زندگانی می یابد.}

- فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنتَ مُذَكِّرٌ * لَّسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ * إِلَّا مَن تَوَلَّى وَكَفَرَ * فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ *إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ * ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ. - . غاشيه / ۲۱ - ۲۶ -

{پس تذکّر ده که تو تنها تذکّردهنده ای. بر آنان تسلّطی نداری، مگر کسی که روی بگرداند و کفر ورزد، که خدا او را به آن عذاب بزرگتر عذاب کند. در حقیقت، بازگشت آنان به سوی ماست، آن گاه حساب [خواستن از] آنان به عهده ماست.}

- لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ * وَأَنتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ * وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ * لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي كَبَدٍ * أَيَحْسَبُ أَن لَّن يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ * يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُّبَدًا * أَيَحْسَبُ أَن لَّمْ يَرَهُ أَحَدٌ * أَلَمْ نَجْعَل لَّهُ عَيْنَيْنِ * وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ *وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ. - . بلد / ۱ - ۱۰ -

{سوگند به این شهر، و حال آنکه تو در این شهر جای داری، سوگند به پدری [چنان] و آن کسی را که به وجود آورد، براستی که انسان را در رنج آفریده ایم. آیا پندارد که هیچ کس هرگز بر او دست نتواند یافت؟ گوید: «مال فراوانی تباه کردم.» آیا پندارد که هیچ کس او را ندیده است؟ آیا دو چشمش نداده ایم؟ و زبانی و دو لب. و هر دو راه [خیر و شرّ] را بدو نمودیم.}

- اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ * خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ * اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ * الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ * عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ *كَلَّا إِنَّ الْإِنسَانَ لَيَطْغَى * أَن رَّآهُ اسْتَغْنَى * إِنَّ إِلَى رَبِّكَ الرُّجْعَى * أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى * عَبْدًا إِذَا صَلَّى * أَرَأَيْتَ إِن كَانَ عَلَى الْهُدَى * أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَى * أَرَأَيْتَ إِن كَذَّبَ وَتَوَلَّى * أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى * كَلَّا لَئِن لَّمْ يَنتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ * نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ * فَلْيَدْعُ نَادِيَه * سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ * كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ. - . علق / ۱ - ۱۹ -

{بخوان به نام پروردگارت که آفرید. انسان را از عَلَق آفرید. بخوان، و پروردگار تو کریمترین [کریمان] است. همان کس که به وسیله قلم آموخت.آنچه را که انسان نمی دانست [بتدریج به او] آموخت. حقّاً که انسان سرکشی می کند، همین که خود را بی نیاز پندارد. در حقیقت، بازگشت به سوی پروردگار توست. آیا دیدی آن کس را که باز می داشت، بنده ای را آن گاه که نماز می گزارد؟ چه پنداری اگر او بر هدایت باشد، یا به پرهیزگاری وادارد [برای او بهتر نیست]؟ [و باز] آیا چه پنداری [که] اگر او به تکذیب پردازد و روی برگرداند [چه کیفری در پیش دارد]؟ مگر ندانسته که خدا می بیند؟ زنهار، اگر باز نایستد، موی پیشانی [او] را سخت بگیریم، [همان] موی پیشانی دروغزن گناه پیشه را. [بگو] تا گروه خود را بخواند. بزودی آتشبانان را فرا خوانیم. زنهار! فرمانش مَبَر، و سجده کن، و خود را [به خدا] نزدیک گردان.}

- الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنفَكِّينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ * رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُّطَهَّرَةً * فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ * وَمَا

تَفَرَّقَ الَّذِينَ أَوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِن بَعْدِ مَا جَاءتْهُمُ الْبَيِّنَهُ. - . بيّنه / ۱ - ۴ -

{ کافرانِ اهل کتاب و مشرکان، دست بردار نبودند تا دلیلی آشکار بر ایشان آید:

ص: ۱۵۴

فرستاده ای از جانب خدا که [بر آنان] صحیفه هایی پاک را تلاوت کند، که در آن‌ها نوشته های استوار است. و اهل کتاب دستخوشِ پراکندگی نشدند، مگر پس از آنکه برهان آشکار برای آنان آمد.}

- قُرَیْشٍ * إِیلَافِهِمْ رِحْلَهَ الشِّتَاء وَالصَّیْفِ * فَلْیَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَیْتِ * الَّذِی أَطْعَمَهُم مِّن جُوعٍ وَآمَنَهُم مِّنْ خَوْفٍ. - . قریش / ۱ - ۴ -

{برای الفت دادنِ قریش، الفتشان هنگام کوچ زمستان و تابستان، [خدا پیلداران را نابود کرد.] پس باید خداوند این خانه را بپرستند، همان [خدایی] که در گرسنگی غذایشان داد، و از بیم [دشمن] آسوده خاطرشان کرد.}

- أَرَأَیْتَ الَّذِی یُکَذِّبُ بِالدِّینِ * فَذَلِکَ الَّذِی یَدُعُّ الْیَتِیمَ * وَلَا یَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْکِینِ * فَوَیْلٌ لِّلْمُصَلِّینَ * الَّذِینَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ * الَّذِینَ هُمْ یُرَاؤُونَ * وَیَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ. - . ماعون / ۱ - ۷ -

{ آیا کسی را که [روزِ] جزا را دروغ می خواند، دیدی؟ این همان کس است که یتیم را بسختی می راند، و به خوراک دادن بینوا ترغیب نمی کند. پس وای بر نمازگزارانی، که از نمازشان غافلند، آنان که ریا می کنند، و از [دادن] زکات [و وسایل و ما یحتاج خانه] خودداری می ورزند.}

- قُلْ یَا أَیُّهَا الْکَافِرُونَ * لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ * وَلَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ * وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدتُّمْ * وَلَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ * لَکُمْ دِینُکُمْ وَلِیَ دِینِ. - . کافرون / ۱ - ۶ -

{بگو: «ای کافران، آنچه می پرستید، نمی پرستم. و آنچه می پرستم، شما نمی پرستید. و نه آنچه پرستیدید من می پرستم. و نه آنچه می پرستم شما می پرستید. دین شما برای خودتان، و دینِ من برای خودم.»

- تَبَّتْ یَدَا أَبِی لَهَبٍ وَتَبَّ * مَا أَغْنَى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا کَسَبَ * سَیَصْلَى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ * وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَهَ الْحَطَبِ * فِی جِیدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ. - . مسد / ۱ - ۵ -

{بریده باد دو دست ابو لهب، و مرگ بر او باد. دارایی او و آنچه اندوخت، سودش نکرد. بزودی در آتشی پُرزبانه درآید. و زنش، آن هیمه کش [آتش فروز]، بر گردنش طنابی از لیف خرماست.}

- قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ * مِن شَرِّ مَا خَلَقَ * وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ * وَمِن شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِی الْعُقَدِ * وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ. - . فلق / ۱ - ۵ -

{بگو: «پناه می برم به پروردگار سپیده دم، از شرّ آنچه آفریده، و از شرّ تاریکی چون فراگیرد، و از شرّ دمندگان افسون در گره ها، و از شرّ [هر] حسود، آن گاه که حَسَد ورزد.»}

**[ترجمه]

تفسیر

قال البیضاوی مِنْ خَیْرٍ فسر الخیر بالوحی و بالعلم و النصره و لعل المراد به ما یعم ذلک. (۱) وَ یُعَلِّمُکُمْ ما لَمْ تَکُونُوا تَعْلَمُونَ أی بالفکر و النظر إذ لا طریق إلی معرفته سوی الوحی. (۲) وَ اذْکُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَیْکُمْ التی من جملتها الهدایه و بعثه محمد صلی الله علیه و آله بالشکر و القیام بحقوقها وَ ما أَنْزَلَ عَلَیْکُمْ مِنَ الْکِتابِ وَ الْحِکْمَهِ القرآن و السنه یَعِظُکُمْ بِهِ بما أنزل علیکم. (۳) إِذْ کُنْتُمْ أَعْداءً أی فی الجاهلیه متقاتلین فَأَلَّفَ بَیْنَ قُلُوبِکُمْ بالإسلام فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْواناً متحابین مجتمعین علی الأخوه فی الله و قیل کان الأوس و الخزرج أخوین لأبوین فوقع بین أولادهما العداوه و تطاولت الحروب مائه و عشرین سنه حتی أطفأها الله بالإسلام و ألف بینهم برسول الله صلی الله علیه و آله.

وَ کُنْتُمْ عَلی شَفا حُفْرَهٍ مِنَ النَّارِ مشرفین علی الوقوع فی نار جهنم لکفرکم إذ لو أدرککم الموت فی تلک الحاله لوقعتم فی النار فَأَنْقَذَکُمْ مِنْها بالإسلام و شفا البئر طرفها و جانبها. (۴)

۱- أنوار التنزیل ۱: ۱۰۴.

۲- أنوار التنزیل ۱: ۱۲۳.

۳- أنوار التنزیل ۱: ۱۶۱.

۴- أنوار التنزیل ۱: ۲۲۴.

قـال الطبرسـی رحمه الله: قـال مقاتـل افتخر رجلاـن من الأوس و الخزرج ثعلبه بن غنم من الأوس و أسـعد بن زراره من الخزرج فقال الأوسـی منا خزیمه بن ثابت ذو الشـهادتین و منا حنظله غسیل الملائکه و منا عاصم بن ثابت بن أفلح حمی الدیار (۱) و منا سعـد بن معـاذ الـذی اهتز عرش الرحمن له و رضـی الله بحکمه فی بنی قریظه و قـال الخزرجی منا أربعه أحکموا القرآن أبی بن کعب و معاذ بن جبل و زیـد بن ثابت و أبو زیـد و منا سـعد بن عباده خطیب الأنصار و رئیسـهم فجری الحـدیث بینهما تعصـبا و تفاخرا (۲) و نادیا فجاء الأوس إلی الأوسی و الخزرج إلی الخزرجی و معهم السلاح فبلغ ذلک النبی صلی الله علیه و آله فرکب حمارا و أتاهم فأنزل الله هذه الآیات فقرأها علیهم فاصطلحوا. (۳) قوله تعالی مِنْ أَنْفُسِهِمْ قال البیضاوی من نسبهم أو من جنسهم عربیا مثلهم لیفهموا کلامه بسهوله و یکونوا واقفین علی حاله فی الصدق و الأمانه مفتخرین به و قرئ من أنفسهم أی من أشرفهم لأنه صـلی الله علیه و آله کان من أشـرف القبائل وَ یُزَکِّیهِمْ یطهرهم من دنس الطبائع و سوء العقائد و الأعمال وَ إِنْ کانُوا إن هی المخففه. (۴) ما أَصابَکَ مِنْ حَسَـنَهٍ من نعمه فَمِنَ اللَّهِ أی تفضلا منه وَ ما أَصابَکَ مِنْ سَیِّئَهٍ من بلیه فَمِنْ نَفْسِکَ لأنها السبب فیها لاجتلابها بالمعاصـی. (۵) قـال الطبرسـی قیـل خطـاب للنبی صـلی الله علیه و آله و المراد به الأـمه و قیـل خطـاب للإنسـان أی ما أصابک أیها الإنسان. (۶) قوله حَفِیظاً أی تحفظ علیهم أعمالهم و تحاسبهم علیها إنما عَلَیْکَ الْبَلاغُ وَ

۱- فی المصدر: حمی الدین.

۲- فی المصدر: فغضبنا و تفاخرا.

۳- مجمع البیان ۲: ۴۸۲.

۴- أنوار التنزیل ۱: ۲۴۲.

۵- أنوار التنزیل ۱: ۲۸۹.

۶- مجمع البیان ۳: ۷۹.

عَلَيْنَا الْحِسابُ (١) إِنَّا أَوْحَيْنا إِلَيْکَ کَما أَوْحَيْنا قال البيضاوى جواب لأهل الكتاب عن اقتراحهم أن ينزل عليهم كتابا من السماء و احتجاج عليهم بأن أمره فى الوحى كسائر الأنبياء لكِنِ اللَّهُ يَشْهَدُ استدراك عن مفهوم ما قبله و كأنه لما تعنتوا عليه بسؤال كتاب ينزل عليهم من السماء و احتج عليهم بقوله إِنَّا أَوْحَيْنا إِلَيْکَ قال إنهم لا يشهدون و لكِنِ اللَّهُ يَشْهَدُ أو إنهم أنكروه و لكن الله يثبته و يقرره بِما أَنْزَلَ إِلَيْکَ من القرآن المعجز الدال على نبوتك روى أنه لما نزلت إِنَّا أَوْحَيْنا إِلَيْکَ قالوا ما نشهد لك فنزلت أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ أنزله متلبسا بعلمه الخاص به و هو العلم بتأليفه على نظم يعجز عنه كل بليغ أو بحال من يستعد النبوه و يستأهل نزول الكتاب عليه أو بعلمه الذى يحتاج إليه الناس فى معاشهم و معادهم وَ الْمَلائِکَةُ يَشْهَدُونَ أيضا بنبوتك وَ کَفى بِاللَّهِ شَهِيداً أى و كفى بما أقام من الحجج على صحه نبوتك عن الاستشهاد بغيره. (٢) قوله تعالى بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْکَ مِنْ رَبِّکَ أقول سيأتى أنها نزلت فى ولايه أمير المؤمنين عليه السلام.

وَ اللَّهُ يَعْلَمُ ما تُبْدُونَ وَ ما تَکْتُمُونَ أى من تصديق أو تكذيب أو الأعم.

قوله تعالى قُلْ أَ غَيْرَ اللَّهِ قال الطبرسى رحمه الله قيل إن أهل مكه قالوا لرسول الله صلى الله عليه و آله يا محمد تركت مله قومك و قد علمنا أنه لا يحملك على ذلك إلا الفقر فإنا نجمع لك من أموالنا حتى تكون من أغنانا فنزلت. (٣) قوله تعالى قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُکَ الَّذِى يَقُولُونَ قال الطبرسى رحمه الله أى ما يقولون إنك شاعر أو مجنون و أشباه ذلك فَإِنَّهُمْ لا يُکَذِّبُونَکَ قرأ نافع و الكسائى و الأعشى عن أبى بكر لا يكذبونك بالتخفيف و هو قراءه على عليه السلام و المروى عن الصادق عليه السلام و الباقون بفتح الكاف و التشديد و اختلف فى معناه على وجوه:

أحدها لا يكذبونك بقلوبهم اعتقادا و إن كانوا يظهرون بأفواههم التكذيب عنادا

١- أنوار التنزيل ١: ٢٢.

٢- فى المصدر ١: ٣١٧ و ٣١٨.

٣- مجمع البيان ۴: ٢٧٩.

و هو قول أکثر المفسرین و یؤیده ما

رُوِیَ عَنْ سَلَّام بْنِ مِسْکِینٍ عَنْ أَبِی یَزِیدَ الْمَدَنِیِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ لَقِیَ أَبَا جَهْلٍ فَصَافَحَهُ أَبُو جَهْلٍ فَقِیلَ لَهُ فِی ذَلِکَ فَقَالَ وَ اللَّهِ إِنِّی لَأَعْلَمُ أَنَّهُ صَادِقٌ وَ لَکِنْ مَتَی کُنَّا تَبَعاً لِعَبْدِ مَنَافٍ فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآیَهَ.

و ثانیها أن المعنی لا یکذبونک بحجه و لا یتمکنون من إبطال ما جئت به ببرهان و یؤیده ما

رُوِیَ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام أَنَّهُ کَانَ یَقْرَأُ لَا یُکَذِّبُونَکَ وَ یَقُولُ إِنَّ الْمُرَادَ بِهَا أَنَّهُمْ لَا یُؤْتُونَ بِحَقٍّ هُوَ أَحَقُّ مِنْ حَقِّکَ.

و ثالثها أن المراد لا یصادفونک کاذبا.

و رابعها أن المراد لا ینسبونک إلی الکذب فیما أتیت به لأنک کنت عندهم أمینا صدوقا و إنما یدفعون ما أتیت به و یقصدون التکذیب بآیات الله.

و خامسها أن المراد أن تکذیبک راجع إلی و لست مختصا به لأنک رسول فمن رد علیک فقد رد علی. (۱) قوله تعالی قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أی علی التبلیغ و قیل القرآن أَجْراً أی جعلا من قبلکم إِنْ هُوَ أی التبلیغ و قیل القرآن أو الغرض إِلَّا ذِکْری لِلْعالَمِینَ تذکیر و عظه لهم. (۲) قوله تعالی وَ لا تَسُبُّوا قال الطبرسی رحمه الله قال ابن عباس لما نزلت إِنَّکُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ (۳) الآیه قال المشرکون یا محمد لتنتهین عن سب آلهتنا أو لنهجون ربک فنزلت الآیه و قال قتاده کان المسلمون یسبون أصنام الکفار فنهاهم الله عن ذلک لئلا یسبوا الله فإنهم قوم جهله و

سُئِلَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله إِنَّ الشِّرْکَ أَخْفَی مِنْ دَبِیبِ النَّمْلِ عَلَی صَفْوَانٍهِ سَوْدَاءَ فِی لَیْلَهٍ ظَلْمَاءَ فَقَالَ کَانَ الْمُؤْمِنُونَ یَسُبُّونَ مَا یَعْبُدُ الْمُشْرِکُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ کَانَ الْمُشْرِکُونَ یَسُبُّونَ مَا یَعْبُدُ الْمُؤْمِنُونَ فَنَهَی اللَّهُ الْمُؤْمِنِینَ عَنْ سَبِّ آلِهَتِهِمْ لِکَیْلَا یَسُبُّوا الْکُفَّارُ إِلَهَ الْمُؤْمِنِینَ فَیَکُونَ

۱- مجمع البیان ۴: ۲۹۳ و ۲۹۴.

۲- أنوار التنزیل ۱: ۳۹۰.

۳- الأنبیاء: ۹۸.

الْمُؤْمِنُونَ قَدْ أَشْرَكُوا مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ. (۱).

و فی قوله أَ وَ مَنْ کانَ مَيْتاً قیل إنها نزلت فی حمزه بن عبد المطلب و أبی جهل و ذلک أن أبا جهل آذی رسول الله صلی الله علیه و آله فأخبر بذلک حمزه و هو علی دین قومه فغضب و جاء و معه قوس فضرب بها رأس أبی جهل و آمن عن ابن عباس و قیل نزلت فی عمار بن یاسر حین آمن و أبی جهل عن عکرمه و هو المروی عن أبی جعفر علیه السلام و قیل إنها عامه فی کل مؤمن و کافر. (۲) قوله تعالی إِنِّی رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ قال البیضاوی الخطاب عام و کان رسول الله مبعوثا إلی کافه الثقلین و سائر الرسل إلی أقوامهم جَمِيعاً حال من إلیکم الَّذِی لَهُ مُلْکُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ صفه لله أو مدح منصوب أو مرفوع أو مبتدأ خبره لا إِلهَ إِلَّا هُوَ و علی الوجوه الأول بیان لما قبله يُحيِي وَ يُمِيتُ مزید تقریر لاختصاصه بالألوهیه. (۳) قوله تعالی وَ إِذْ قالُوا اللَّهُمَّ قال الطبرسی رحمه الله القائل لذلک النضر بن الحارث و روی فی الصحیحین أنه من قول أبی جهل وَ ما کانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ أی أهل مکه بعذاب الاستیصال وَ أَنْتَ فِيهِمْ أی و أنت مقیم بین أظهرهم قال ابن عباس إن الله لم یعذب قومه حتی أخرجوه منها وَ ما کانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ أی و فیهم بقیه المؤمنین بعد خروجک من مکه و ذلک

أن النبی صلی الله علیه و آله لما خرج من مکه بقیت فیها بقیه من المؤمنین لم یهاجروا لعذر و کانوا علی عزم الهجره فرفع الله العذاب عن مشرکی مکه لحرمه استغفارهم فلما خرجوا أذن الله فی فتح مکه.

و قیل معناه و ما یعذبهم الله بعذاب الاستیصال فی الدنیا و هم یقولون غفرانک ربنا و إنما یعذبهم علی شرکهم فی الآخره

وَ فِی تَفْسِيرِ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ لَمَّا قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله لِقُرَيْشٍ إِنِّی أَقْتُلُ جَمِيعَ مُلُوكِ الدُّنْيَا وَ أَجُرُّ الْمُلْكَ إِلَيْكُمْ فَأَجِيبُونِی إِلَى مَا أَدْعُوكُمْ إِلَيْهِ تَمْلِكُونَ بِهَا الْعَرَبَ وَ يَدِينُ لَكُمُ الْعَجَمُ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ اللَّهُمَّ إِنْ کانَ هذا هُوَ الْحَقَّ الْآيَةَ حَسَداً لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ قَالَ غُفْرَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَ ما کانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ الْآيَةَ.

و لما هموا بقتل رسول الله صلی الله علیه و آله و

۱- مجمع البیان ۴: ۳۴۷.

۲- مجمع البیان ۴: ۳۵۹.

۳- أنوار التنزیل ۱: ۴۵۰ و ۴۵۱.

أخرجوه من مكه أنزل الله سبحانه وَ ما لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ الآيه فعذبهم الله بالسيف يوم بدر و قتلوا و قيل معناه لو استغفروا لم يعذبهم و فى ذلك استدعاء للاستغفار و قال مجاهد و فى أصلابهم من يستغفر وَ ما كانُوا أى المشركون أَوْلِياءَهُ أى أولياء المسجد الحرام إِنْ أَوْلِياؤُهُ أى ما أولياء المسجد الحرام إِلَّا الْمُتَّقُونَ هذا هو المروى عن أبى جعفر عليه السلام وَ ما كانَ صَلاتُهُمْ أى صلاه هؤلاء المشركين الصادين عن المسجد الحرام إِلَّا مُكاءً وَ تَصْدِيَةً قال ابن عباس كانت قريش يطوفون بالبيت عراه يصفرون و يصفقون و صلاتهم معناه دعاؤهم أى يقيمون المكاء و التصديه مكان الدعاء و التسبيح و قيل أراد ليست لهم صلاه و لا عباده و إنما يحصل منهم ما هو ضرب من اللهو و اللعب فالمسلمون الذين يطيعون الله و يعبدونه عند هذا البيت أحق بمنع المشركين منه.

و روى أن النبى صلى الله عليه و آله كان إذا صلى فى المسجد الحرام قام رجلان من بنى عبد الدار عن يمينه فيصفران و رجلان عن يساره فيصفقان بأيديهما فيخلطان عليه صلاته فقتلهم الله جميعا ببدر.

و لهم يقول و لبقيه بنى عبد الدار فَذُوقُوا الْعَذابَ أى عذاب السيف يوم بدر أو عذاب الآخره. (۱) بَعْضَ الَّذِى نَعِدُهُمْ أى من العقوبه فى الدنيا و منها وقعه بدر أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ أى نميتنك قبل أن ينزل ذلك بهم قيل إن الله سبحانه وعد نبيه صلى الله عليه و آله أن ينتقم له منهم إما فى حياته أو بعد وفاته و لم يحده بوقت.

قوله تعالى وَ إِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ أى قبل الوحى أو القرآن لَمِنَ الْغافِلِينَ عن الحكم و القصص التى فى القرآن.

قُلْ هذِهِ سَبِيلِى أى طريقتى و سنتى أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ أى إلى توحيده و عدله و دينه عَلى بَصِيرَةٍ على يقين و معرفه و حجه لا على وجه التقليد و الظن أَنَا وَ مَنِ اتَّبَعَنِى أى أدعوكم أنا و يدعوكم أيضا من آمن بى و اتبعنى و سيأتى أن المراد به أمير المؤمنين عليه السلام وَ سُبْحانَ اللَّهِ أى سبح الله تسبيحا أو قل سبحان الله و قيل اعتراض بين الكلامين.

۱- مجمع البيان ۴: ۵۳۹- ۵۴۱.

قوله وَ لِكَلِّ قَوْمٍ هادٍ أی أنت هاد لكل قوم أو المعنی جعل الله لكل قوم هاديا و ستأتی الأخبار فی ذلک فی كتاب الإمامه.

قوله تعالی وَ إِنْ ما نُرِيَنَّکَ بَعْضَ الَّذِی نَعِدُهُمْ قال الطبرسی أی نعد هؤلاء الكفار من نصر المؤمنين عليهم و تمكينک منهم بالقتل و الأسر و اغتنام الأموال أَوْ نَتَوَفَّيَنَّکَ أی نقبضنک إلينا قبل أن نريک ذلک و بين بذلک أن بعض ذلک فی حياته و بعضه بعد وفاته فَإِنَّما عَلَيْکَ الْبَلاغُ وَ عَلَيْنَا الْحِسابُ أی عليک أن تبلغهم ما أرسلناک به إليهم و تقوم بما أمرناک بالقيام به و علينا حسابهم و مجازاتهم و الانتقام منهم إما عاجلا و إما آجلا و فی هذا دلاله علی أن الإسلام سيظهر علی سائر الأديان فی أيامه (۱) و بعد وفاته و قد وقع المخبر به علی وفق الخبر. (۲) وَ لا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ أی علی كفار قريش إن لم يؤمنوا و نزل بهم العذاب وَ اخْفِضْ جَناحَکَ أی تواضع لِلْمُؤْمِنِينَ و أصله أن الطائر إذا ضم فرخه إلی نفسه بسط جناحه ثم خفضه فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ أی أظهر و أعلن و صرح بما أمرت به غير خائف وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ أی لا تخاصمهم إلی أن تؤمر بقتالهم أو لا تلتفت إليهم و لا تخف منهم وَ كُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ أی المصلين حَتَّی يَأْتِيَکَ الْيَقِينُ أی الموت المتيقن. (۳) بِالْحِكْمَهِ أی القرآن و قيل هی المعرفه بمراتب الأفعال فی الحسن و القبح و الصلاح و الفساد وَ الْمَوْعِظَهِ الْحَسَنَهِ هی الصرف عن القبيح علی وجه الترغيب فی تركه و التزهيد فی فعله وَ جادِلْهُمْ بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ أی ناظرهم بالقرآن و بأحسن ما عندک من الحجج و قيل هو أن يجادلهم علی قدر ما يحتملونه

كَمَا جَاءَ فِی الْحَدِيثِ أُمِرْنَا مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ أَنْ نُكَلِّمَ النَّاسَ عَلَی قَدْرِ عُقُولِهِمْ (۴).

قوله تعالی نَحْنُ أَعْلَمُ بِما يَسْتَمِعُونَ بِهِ قد مر تفسيره فی كتاب الإحتجاج.

قوله لا مُبَدِّلَ لِكَلِماتِهِ أی لآياته و كتبه أو مواعيده و تقديراته أو أنبيائه و حججه

ص: ۱۶۱

۱- فی المصدر: سيظهر علی سائر الأديان و يبطل الشرک فی أيّامه.

۲- مجمع البيان ۶: ۲۹۸ و ۲۹۹.

۳- مجمع البيان ۶: ۳۴۵- ۳۴۷.

۴- مجمع البيان ۶: ۳۹۲ و ۳۹۳.

صلوات الله علیهم قوله مُلْتَحَداً أی ملجأ و معدلا و محیصا.

قوله تعالی أَ فَرَأَیْتَ الَّذِی کَفَرَ بِآیاتِنا قال الطبرسی رحمه الله

روی فی الصحیح عن خباب بن الأرت قال کنت رجلا غنیا و کان لی علی العاص بن وائل دین فأتیته أتقاضاه فقال لی لا أقضیک حتی تکفر بمحمد فقلت لن أکفر به حتی نموت و نبعث (۱) فقال فإنی لمبعوث بعد الموت فسوف أقضیک إذا رجعت إلی مال و ولد.

فنزلت. (۲) قوله تعالی لُدًّا اللد جمع الألد و هو الشدید الخصومه مِنْ لَدُنَّا ذِکْراً أی کتابا مشتملا علی الأقاصیص و الأخبار حقیقا بالتفکر و الاعتبار و قیل ذکرا جمیلا بین الناس مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ عن الذکر أو عن الله فَإِنَّهُ یَحْمِلُ یَوْمَ الْقِیامَهِ وِزْراً عقوبه ثقیله فادحه علی کفره و ذنوبه.

قوله تعالی وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یُجادِلُ قال الطبرسی رحمه الله قیل المراد به النضر بن الحارث فإنه کان کثیر الجدال و کان یقول الملائکه بنات الله و القرآن أساطیر الأولین و ینکر البعث. (۳) قوله تعالی لِکُلِّ أُمَّهٍ أی أهل دین جَعَلْنا مَنْسَکاً متعبدا أو شریعه تعبدوا بها هُمْ ناسِکُوهُ ینسکونه فَلا یُنازِعُنَّکَ سائر أرباب الملل فِی الْأَمْرِ فی أمر الدین أو النسائک لأنهم أهل عناد أو لأن دینک أظهر من أن یقبل النزاع و قیل المراد نهی الرسول عن الالتفات إلی قولهم و تمکینهم من المناظره فإنها إنما تنفع طالب حق و هؤلاء أهل مراء و قیل نزلت فی کفار خزاعه قالوا للمسلمین ما لکم تأکلون ما قتلتم و لا تأکلون ما قتله الله إِلَّا مَنْ شاءَ أی إلا فعل من شاء أَنْ یَتَّخِذَ إِلی رَبِّهِ سَبِیلًا أن یتوب إلیه و یطلب الزلفی عنده بالإیمان و الطاعه فصور ذلک بصوره الأجر من حیث إنه مقصود فعله و قیل الاستثناء منقطع باخِعٌ نَفْسَکَ أی قاتل نفسک أَلَّا یَکُونُوا مُؤْمِنِینَ

۱- فی المصدر: حتی تموت و تبعث.

۲- مجمع البیان ۶: ۵۲۸.

۳- مجمع البیان ۷: ۷۱.

لئلا- يؤمنوا أو خيفه أن لا- يؤمنوا إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّماءِ آيَةً أى دلاله ملجئه إلى الإيمان أو بليه قاسره إليه. (١) وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ قال الطبرسى رحمه الله أى رهطك الأدنين و اشتهرت القصه (٢) بذلك عند الخاص و العام و

فِي الْخَبَرِ الْمَأْثُورِ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ أَنَّهُ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ جَمَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَ هُمْ يَوْمَئِذٍ أَرْبَعُونَ رَجُلًا الرَّجُلُ مِنْهُمْ يَأْكُلُ الْمُسِنَّةَ وَ يَشْرَبُ الْعُسَّ فَأَمَرَ عَلِيّاً عليه السلام بِرِجْلِ شَاةٍ فَأَدَمَهَا (٣) ثُمَّ قَالَ ادْنُوا بِسْمِ اللَّهِ فَدَنَا الْقَوْمُ عَشَرَةً عَشَرَةً فَأَكَلُوا حَتَّى صَدَرُوا ثُمَّ دَعَا بِقَعْبٍ مِنْ لَبَنٍ فَجَرَعَ مِنْهُ جُرْعَةً ثُمَّ قَالَ هَلُمُّوا اشْرَبُوا بِسْمِ اللَّهِ فَشَرِبُوا حَتَّى رَوُوا فَبَدَرَهُمْ أَبُو لَهَبٍ فَقَالَ هَذَا مَا سَحَرَكُمْ بِهِ الرَّجُلُ فَسَكَتَ صلى الله عليه و آله يَوْمَئِذٍ وَ لَمْ يَتَكَلَّمْ ثُمَّ دَعَاهُمْ مِنَ الْغَدِ إِلَى مِثْلِ ذَلِكَ مِنَ الطَّعَامِ وَ الشَّرَابِ ثُمَّ أَنْذَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الْبَشِيرُ فَأَسْلِمُوا وَ أَطِيعُونِي تَهْتَدُوا ثُمَّ قَالَ مَنْ يُؤَاخِينِي وَ يُوَازِرُنِي وَ يَكُونُ وَلِيِّي وَ وَصِيِّي بَعْدِي وَ خَلِيفَتِي فِي أَهْلِي وَ يَقْضِي دَيْنِي فَسَكَتَ الْقَوْمُ فَأَعَادَهَا ثَلَاثاً كُلَّ ذَلِكَ يَسْكُتُ الْقَوْمُ وَ يَقُولُ عَلِيٌّ أَنَا فَقَالَ فِي الْمَرَّةِ الثَّالِثَةِ أَنْتَ فَقَامَ الْقَوْمُ وَ هُمْ يَقُولُونَ لِأَبِي طَالِبٍ أَطِعِ ابْنَكَ فَقَدْ أُمِّرَ عَلَيْكَ- أورده الثعلبى فى تفسيره.

وَ رُوِيَ عَنْ أَبِي رَافِعٍ هَذِهِ الْقِصَّةُ وَ أَنَّهُ جَمَعَهُمْ فِي الشِّعْبِ فَصَنَعَ لَهُمْ رِجْلَ شَاةٍ فَأَكَلُوا حَتَّى تَضَلَّعُوا (۴) وَ سَقَاهُمْ عُسّاً فَشَرِبُوا كُلُّهُمْ حَتَّى رَوُوا ثُمَّ قَالَ إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي أَنْ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ وَ أَنْتُمْ عَشِيرَتِي وَ رَهْطِي وَ إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَبْعَثْ نَبِيّاً إِلَّا وَ جَعَلَ لَهُ مِنْ أَهْلِهِ أَخاً وَ وَزِيراً وَ وَارِثاً وَ وَصِيّاً وَ خَلِيفَةً فِي أَهْلِهِ فَأَيُّكُمْ يَقُومُ فَيُبَايِعُنِي عَلَى أَنَّهُ أَخِي وَ وَارِثِي وَ وَزِيرِي وَ وَصِيِّي وَ يَكُونُ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي فَسَكَتَ الْقَوْمُ فَقَالَ لَيَقُومَنَ

١- قاسره عليه خ ل.

٢- ستأتى أخبار كثيره فى ذلك عن العامّه و الخاصّه فى محله.

٣- فى النهايه: فيه فأدمته أى خلطته و جعلت فيه إداما يؤكل، يقال فيه بالمد و القصر، و فى الصحاح، الادم: الالفه و الاتفاق، يقال: أدم اللّه بينهما، أى أصلح و ألف، و كذلك آدم اللّه بينهما. منه رحمه اللّه.

۴- تضلع: امتلأ شبعا أو ريا.

قَائِمُكَمْ أَوْ لَيَكُونَنَّ مِنْ غَيْرِكُمْ ثُمَّ لَتَنْدَمُنَّ ثُمَّ أَعَادَ الْكَلَامَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَقَامَ عَلِيٌّ عليه السلام فَبَايَعَهُ فَأَجَابَهُ ثُمَّ قَالَ ادْنُ مِنِّی فَدَنَا مِنْهُ فَفَتَحَ فَاهُ وَ مَجَّ فِی فِیهِ مِنْ رِیقِهِ وَ تَفَلَ بَیْنَ كَتِفَیْهِ وَ ثَدْیَیْهِ فَقَالَ أَبُو لَهَبٍ بِئْسَ مَا حَبَوْتَ بِهِ ابْنَ عَمِّكَ أَنْ أَجَابَكَ فَمَلَأْتَ فَاهُ وَ وَجْهَهُ بُزَاقاً فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مَلَأْتُهُ حُكْماً وَ عِلْماً.

وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَةُ صَعِدَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلَى الصَّفَا فَقَالَ یَا صَبَاحَاهْ فَاجْتَمَعَتْ إِلَیْهِ قُرَیْشٌ فَقَالُوا مَا لَكَ فَقَالَ أَ رَأَیْتَكُمْ إِنْ أَخْبَرْتُكُمْ أَنَّ الْعَدُوَّ مُصَبِّحُكُمْ أَوْ مُمَسِّیكُمْ مَا كُنْتُمْ تُصَدِّقُونَنِی قَالُوا بَلَى قَالَ فَإِنِّی نَذِیرٌ لَكُمْ بَیْنَ یَدَیْ عَذَابٍ شَدِیدٍ قَالَ أَبُو لَهَبٍ تَبّاً لَكَ أَ لِهَذَا دَعَوْتَنَا جَمِیعاً فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى تَبَّتْ یَدا أَبِی لَهَبٍ إِلَى آخِرِ السُّورَهِ (۱).

و فی قراءه ابن مسعود و أنذر عشیرتک الأقربین و رهطک منهم المخلصین و روی ذلک عن أبی عبد الله علیه السلام. (۲) قوله تعالی إِنَّ اللَّهَ یُسْمِعُ مَنْ یَشاءُ بهدایته فیوفقه لفهم آیاته و الاتعاظ بعظاته وَ ما أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِی الْقُبُورِ ترشیح لتمثیل المصرین علی الکفر بالأموات و مبالغه فی إقناطه عنهم إِنْ أَنْتَ إِلَّا نَذِیرٌ فما علیک إلا الإنذار و أما الإسماع فلا إلیک.

قوله لِیُنْذِرَ أی القرآن أو الرسول صلی الله علیه و آله مَنْ كانَ حَیًّا أی عاقلا- فهما فإن الغافل کالمیت أو مؤمنا فی علم الله فإن الحیاه الأبدیه بالإیمان و تخصیص الإنذار به لأنه المنتفع به وَ یَحِقَّ الْقَوْلُ أی تجب کلمه العذاب عَلَى الْكافِرِینَ المصرین علی الکفر فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ بهلاک الکفار حَقٌّ کائن لا محاله فَإِمَّا نُرِیَنَّكَ ما مزیده لتأکید الشرط بَعْضَ الَّذِی نَعِدُهُمْ و هو القتل و الأسر أَوْ نَتَوَفَّیَنَّكَ قبل أن تراه فَإِلَیْنا یُرْجَعُونَ یوم القیامه فنجازیهم بأعمالهم.

قوله تعالی لا حُجَّةَ أی لا حجاج و لا خصومه.

قوله تعالی فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِی أُوحِیَ إِلَیْكَ أی من القرآن بأن تتلوه حق تلاوته

ص: ۱۶۴

۱- السوره: ۱۱۱.

۲- مجمع البیان ۷: ۲۰۶.

و تتبع أوامره و تنتهی عمـا نهی فیه عنه إِنَّکَ عَلی صِـراطٍ مُسْـتَقِیم أی علی دین حق وَ إِنَّهُ لَـذِکْرٌ لَکَ وَ لِقَوْمِکَ أی و إن القرآن الذی أوحی إلیک لشـرف لک و لقومک من قریش وَ سَوْفَ تُسْـئَلُونَ عن شـکر ما جعله الله لکم من الشرف أو عما یلزمکم من القیام بحق القرآن.

أقول: سیأتی فی الأخبار أن المراد بالقوم الأئمه علیهم السلام و هم یسألون عن علم القرآن.

قوله تعـالی فَتَوَلَّ عَنْهُمْ أی فـأعرض عن مجـادلتهم بعـد مـا کررت علیهم الـدعوه فـأبوا إلاـ الإصـرار و العناد فَما أَنْتَ بِمَلُومٍ علی الإعراض بعـد ما بـذلت جهـدک فی البلاغ وَ ذَکِّرْ و لا تـدع التذکیر و الموعظه فَإِنَّ الذِّکْری تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِینَ من قدر الله إیمانه أو من آمن فإنه یزداد بصیره.

فذکر فاثبت علی التذکیر و لا تکترث بقولهم فَما أَنْتَ بِنِعْمَهِ رَبِّکَ بحمد الله و إنعامه بِکاهِنٍ وَ لا مَجْنُونٍ کما یقولون.

فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّی أی عن دعوته و الاهتمام بشأنه فإن من کانت الدنیا منتهی همته و مبلغ علمه لا تزیده الدعوه إلا عنادا.

هـذا نَـذِیرٌ مِنَ النُّذُرِ الْأُولی أی هـذا القرآن نـذیر من جنس الإنذارات المتقدمه أو هذا الرسول نذیر من جنس المنذرین الأولین. (۱) فَتَوَلَّ عَنْهُمْ لعلمک أن الإنذار لا یغنی فیهم قوله تعالی وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَیُدْهِنُونَ أی تلین لهم فی دینک فیلینون فی دینهم کُلَّ حَلَّافٍ أی کثیر الحلف بالباطـل لقله مبالاـته بالکـذب مَهِینٍ من المهـانه و هی القله فی الرأی و التمیز و قیل ذلیل عنـد الله و عند النـاس قیـل یعنی الولیـد بن المغیره عرض عن النبی صـلی الله علیه و آله المـال لیرجع عن دینه و قیـل الأـخنس بن شـریق و قیل الأسود بن عبـد یغوث هَمَّازٍ أی عیاب مَشَّاءٍ بِنَمِیم أی یفسـد بین الناس بالنمیمه مَنَّاعٍ لِلْخَیْرِ أی بخیل بالمال أو عن الإسـلام مُعْتَدٍ متجاوز فی الظلم أَثِیمٍ کثیر الإثم عُتُلٍّ بَعْدَ ذلِکَ أی جاف غلیظ بعد ما عد من مثالبه زَنِیمٍ أی دعی ملصق إلی قوم لیس

۱- و ذلک لان النذیر قد یکون مصدرا غیر قیاسیه للانذار و قد یکون صفه بمعنی المنذر و الجمع نذر.

منهم أَنْ كـانَ ذا مالٍ وَ بَنِينَ أى قال ذلك حينئـذ لأن كان متمولا مسـتظهرا بالبنين من فرط غروره أو عله للا تطع أى لا تطع من هذه مثالبه لأن كان ذا مال سَنَسِـمُهُ بالكى عَلَى الْخُرْطُومِ أى على الأنف و قد أصاب أنف الوليد جراحه يوم بدر فبقى أثره و قيل هو عباره عن غايه الإذلال أو نسود وجهه يوم القيامه.

قوله تعالى سَأَلَ سائِلٌ قال البيضاوى أى دعا داع به بمعنى اسـتدعاه و لذلك عدى الفعل بالباء و السائل نضر بن الحارث فإنه قال إِنْ كانَ هذا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ أو أبو جهل فإنه قال فَأَسْـقِطْ عَلَيْنا كِسَـفاً مِنَ السَّماءِ سأله اسـتهزاء أو الرسول اسـتعجل بعذابهم. (۱)

أقول: ستأتى أخبار كثيره فى أنها نزلت فى النعمان بن الحارث الفهرى حين أنكر ولايه أمير المؤمنين عليه السلام و قال اللَّهُمَّ إِنْ كانَ هذا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنا حِجارَةً مِنَ السَّماءِ فرماه الله بحجر على رأسه فقتله.

قوله مُهْطِعِينَ أى مسـرعين عِزِينَ أى فرقـا شتى قيـل كـان المشـركون يحلقون حول رسول الله صـلى الله عليه و آله حلقـا حلقـا و يسـتهزءون بكلامه أَ يَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُـدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ بلا إيمان و هو إنكار لقولهم لو صح ما يقوله لنكونن فيها أفضـل حظا منهم كما فى الدنيا. (۲) إِنَّا أَرْسَـلْنا إِلَيْكُمْ رَسُولًا يا أهل مكه شاهِداً عَلَيْكُمْ يشـهد عليكم يوم القيامه بالإجابه و الامتناع وَبِيلًا أى ثقيلا. (۳) قوله تعالى يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قال الطبرسى رحمه الله أى المتدثر بثيابه

قـال الأوزاعى سـمعت يحيى بن أبى كثير يقول سـألت أبا سـلمه أى القرآن أنزل من قبل قال يا أَيُّهَا الْمُـدَّثِّرُ فقلت أو اقْرَأْ بِاسْـمِ رَبِّكَ فقال سألت جابر بن عبد الله أى القرآن أنزل قبل قال يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ فقلت أو اقْرَأْ قَالَ جَابِرٌ أُحَدِّثُكُمْ مَا

۱- أنوار التنزيل ۲: ۵۴۷.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۵۴۹ و ۵۵۰.

۳- أنوار التنزيل ۲: ۵۵۹.

حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله علیه و آله قَالَ جَاوَرْتُ بِحِرَاءَ شَهْراً فَلَمَّا قَضَیْتُ جِوَارِی نَزَلْتُ فَاسْتَبْطَنْتُ الْوَادِیَ فَنُودِیتُ فَنَظَرْتُ أَمَامِی وَ خَلْفِی وَ عَنْ یَمِینِی وَ عَنْ شِمَالِی فَلَمْ أَرَ أَحَداً ثُمَّ نُودِیتُ فَرَفَعْتُ رَأْسِی فَإِذَا هُوَ عَلَی الْعَرْشِ فِی الْهَوَاءِ یَعْنِی جَبْرَئِیلَ علیه السلام فَقُلْتُ دَثِّرُونِی دَثِّرُونِی فَصَبُّوا عَلَیَّ مَاءً فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ یا أَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ.

و فی روایه فخشیت (۱) منه فرقا حتی هویت إلی الأرض فجئت إلی أهلی فقلت زملونی فنزل یا أَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ أی لیس بک ما تخافه من الشیطان إنما أنت نبی فأنذر الناس و ادعهم إلی التوحید.

و فی هذا ما فیه لأن الله تعالی لا یوحی إلی رسوله إلا بالبراهین النیره و الآیات البینه الداله علی أن ما یوحی إلیه إنما هو من الله تعالی فلا یحتاج إلی شیء سواها و لا یفزع و لا یفزع و لا یفرق و قیل معناه یا أیها الطالب صرف الأذی بالدثار اطلبه بالإنذار و خوف قومک بالنار إن لم یؤمنوا و قیل إنه کان قد تدثر بشمله صغیره لینام فقال یا أیها النائم قم من نومک فأنذر قومک و قیل إن المراد به الجد فی الأمر و القیام بما أرسل به فکأنه قیل له لا تنم عما أمرتک به و هذا کما تقول العرب فلان لا ینام فی أمره إذا وصف بالجد و صدق العزیمه. (۲)

و قال فی قوله تعالی ذَرْنِی وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِیداً نزلت الآیات فی الولید بن المغیره المخزومی و ذلک أن قریشا اجتمعت فی دار الندوه فقال لهم الولید إنکم ذوو أحساب و ذوو أحلام و إن العرب یأتونکم فینطلقون من عندکم علی أمر مختلف فأجمعوا أمرکم علی شیء واحد ما تقولون فی هذا الرجل قالوا نقول إنه شاعر فعبس عندها و قال قد سمعنا الشعر فما یشبه قوله الشعر فقالوا نقول إنه کاهن قال إذا یأتونه فلا یجدونه یحدث بما یحدث به الکهنه قالوا نقول إنه مجنون قال إذا یأتونه فلا یجدونه مجنونا قالوا نقول إنه ساحر قال و ما الساحر فقالوا بشر یحببون بین المتباغضین و یبغضون بین المتحابین قال فهو ساحر فخرجوا فکان

۱- فی المصدر: فجثیت منه فرقا.

۲- مجمع البیان ۱۰: ۳۸۴.

لا يلقى أحد منهم النبى صلى الله عليه و آله إلا قال يا ساحر يا ساحر و اشتد عليه ذلك فأنزل الله تعالى يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ إلى قوله إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ- عن مجاهد.

و يروى أن النبى صلى الله عليه و آله لما أنزل عليه حم تَنْزِيلُ الْكِتابِ (١) قام إلى المسجد و الوليد بن المغيره قريب منه يسمع قراءته فلما فطن النبى صلى الله عليه و آله لاستماعه لقراءته أعاد قراءه الآيه فانطلق الوليد حتى أتى مجلس قومه بنى مخزوم فقال و الله لقد سمعت من محمد آنفا كلاما ما هو من كلام الإنس و لا من كلام الجن و إن له لحلاوه و إن عليه لطلاوه (٢) و إن أعلاه لمثمر و إن أسفله لمعذق و إنه ليعلو و ما يعلى ثم انصرف إلى منزله فقال قريش صبأ (٣) و الله الوليد و الله ليصبأن قريش كلهم و كان يقال للوليد ريحانه قريش فقال لهم أبو جهل أنا أكفيكموه فانطلق فقعد إلى جنب الوليد حزينا فقال له ما لى أراك حزينا يا ابن أخى قال هذه قريش يعيبونك على كبر سنك و يزعمون أنك زينت كلام محمد فقام مع أبى جهل حتى أتى مجلس قومه فقال تزعمون أن محمدا مجنون فهل رأيتموه يخنق قط قالوا اللهم لا قال تزعمون أنه كاهن فهل رأيتم عليه شيئا من ذلك قالوا اللهم لا قال تزعمون أنه شاعر فهل رأيتموه أنه ينطق بشعر قط قالوا اللهم لا قال تزعمون أنه كذاب فهل جربتم عليه شيئا من الكذب قالوا اللهم لا و كان يسمى الصادق الأمين قبل النبوه من صدقه قالت قريش للوليد فما هو فتفكر فى نفسه ثم نظر و عبس فقال ما هو إلا ساحر أ ما رأيتموه يفرق بين الرجل و أهله و ولده و مواليه فهو ساحر و ما يقوله سحر يؤثر. (۴).

أقول: قد مر تفسير الآيات فى كتاب الاحتجاج.

ثم قال رحمه الله فى قوله عَلَيْها تِسْعَةَ عَشَرَ قالوا لما نزلت هذه الآيه قال أبو جهل لقريش ثكلتكم أمهاتكم أ ما تسمعون ابن أبى كبشه يخبركم أن خزنه النار

١- غافر: ١ و ٢.

٢- الطلاوه بتثليث الطاء: الحسن و البهجه.

٣- صبأ: خرج من دين إلى دين آخر.

۴- مجمع البيان ١٠: ٣٨۶ و ٣٨٧.

تسعه عشر و أنتم الدهم و الشجعان (۱) أ فيعجز كـل عشـره منكـم أن تبطشوا برجل من خزنه جهنم فقال أبو الأسـد الجمحى أنا أكفيكم سـبعه عشـر عشـره على ظهرى و سـبعه على بطنى فـاكفونى أنتم اثنين فنزل تمـام الآيات. (۲) و قـال رحمه الله فى قـوله كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ أى وحشـيه نافره فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ يعنى الأسـد عن عطاء و الكلبى قال ابن عباس الحمر الوحشـيه إذا عاينت الأسـد هربت منه كذلك هؤلاء الكفار إذا سـمعوا النبى صـلى الله عليه و آله يقرأ القرآن هربوا منه و قيل القسوره الرماه و رجال القنص (۳) بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتى صُحُفاً مُنَشَّرَةً أى كتبا من السماء تنزل إليهم بأسمائهم أن آمنوا بمحمد و قيل معناه أنهم يريـدون صـحفا من الله تعـالى بالبراءه من العقوبه و إسـباغ النعمه حتى يؤمنوا و قيل يريـد كل واحـد منهم أن يكون رسولا يوحى إليه متبوعـا و أنف من أن يكون تابعا. (۴) و قـال فى قوله تعـالى ثُمَّ ذَهَبَ إِلى أَهْلِهِ يَتَمَطَّى أى رجع إليهم يتبختر و يختال فى مشـيه قيل إن المراد بـذلك أبو جهل بن هشام أَوْلى لَکَ فَأَوْلى هـذا تهديد من الله له و المعنى وليك المكروه يا أبا جهل و قرب منك و

جاءت الروايه أن رسول الله صلى الله عليه و آله أخذ بيد أبى جهل ثم قال له أَوْلى لَکَ فَأَوْلى ثُمَّ أَوْلى لَکَ فَأَوْلى فقال أبو جهل بأى شـى ء تهددنى لا تسـتطيع أنت و لا ربك أن تفعلا بى شـيئا و إنى لأعز أهل هذا الوادى فأنزل الله سبحانه كما قال له رسول الله صلى الله عليه و آله.

و قيل معناه الـذم أولى لك من تركه إلا أنه حـذف و كثر فى الكلام حتى صار بمنزله الويل لك و صار من المحذوف الذى لا يجوز إظهـاره و قيـل هو وعيـد على وعيـد و قيـل معناه وليك الشـر فى الـدنيا وليك ثم وليك الشـر فى الآخره وليك و التكرار للتأكيد و قيل (۵) بعدا لك من خيرات

۱- الدهم: العدد الكثير.

۲- مجمع البيان ۱۰: ۳۸۸.

۳- أى الصيادين.

۴- مجمع البيان ۱۰: ۳۹۲.

۵- عن الأصمعى أنّه تهديد و وعيد، معناه قاربك ما يهلكك، أى نزل بك.

الدنيا و بعدا لک من خيرات الآخره و قيل أولى لک ما تشاهده يا أبا جهل يوم بدر فأولى لک فى القبر ثم أولى لک يوم القيامه و لذلک أدخل ثم فأولى لک فى النار. (۱) و قال فى قوله تعالى عَمَّ يَتَساءَلُونَ أصله عما قالوا لما بعث رسول الله صلى الله عليه و آله و أخبرهم بتوحيد الله و بالبعث بعد الموت و تلا- عليهم القرآن جعلوا يتساءلون بينهم أى يسأل بعضهم بعضا على طريق الإنكار و التعجب فيقولون ما ذا جاء به محمد و ما الذى أتى به فأنزل الله عَمَّ يَتَساءَلُونَ أى عن أى شى ء يتساءلون و المعنى تفخيم القصه ثم ذكر أن تساءلهم عما ذا فقال عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ و هو القرآن و قيل هو نبأ القيامه و قيل كل ما اختلفوا فيه من أصول الدين. (۲)

أقول: سيأتى أنه ولايه أمير المؤمنين عليه السلام فى أخبار كثيره.

و قال رحمه الله فى قوله تعالى قُتِلَ الْإِنْسانُ أى عذب و لعن و هو إشاره إلى كل كافر و قيل هو أميه بن خلف و قيل عتبه بن أبى لهب إذ قال كفرت برب النجم إذا هوى ما أَكْفَرَهُ أى ما أشد كفره و قيل إن ما للاستفهام أى أى شى ء أوجب كفره أى ليس هاهنا شى ء يوجب الكفر فما الذى دعاه إليه مع كثره نعم الله عليه مِنْ أَيِّ شَيْ ءٍ خَلَقَهُ استفهام للتقرير و قيل معناه لم لا ينظر إلى أصل خلقته ليدله على وحدانيه الله تعالى مِنْ نُطْفَهٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ أطوارا نطفه ثم علقه إلى آخر خلقه و على حد معلوم من طوله و قصره و سمعه و بصره و أعضائه و حواسه و مده عمره و رزقه و جميع أحواله ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ أى سبيل الخروج من بطن أمه (۳) أو طريق الخير و الشر

۱- مجمع البيان ۱۰: ۴۰۱.

۲- مجمع البيان ۱۰: ۴۲۱.

۳- زاد الطبرسىّ قدّس سرّه توضيحا تركه المصنّف، و هو: و ذلک أن رأسه كان الى رأس أمه و كذلک رجلاه كانت الى رجليها فقلبه اللّه عند الولاده ليسهل خروجه منها. ثم قال: و قيل: «ثُمَّ السَّبِيلَ» أى سبيل الدين «يَسَّرَهُ» و طريق الخير و الشر بين له و خيره و مكنه من فعل الخير و اجتناب الشر، و نظيره «وَ هَدَيْناهُ النَّجْدَيْنِ».

كَلَّا أى حقـا لَمَّا يَقْضِ مـا أَمَرَهُ من إخلاص عبادته و لم يؤد حق الله عليه مع كثره نعمه (۱) و قـال فى قوله تعالى إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ أى إن القرآن قول رسول كريم على ربه و هو جبرئيـل عليه السـلام و هو كلام الله أنزله على لسانه ثم وصف جبرئيل فقال ذِی قُوَّهٍ أى فيما كلف و أمر به من العلم و العمل و تبليغ الرساله و قيل ذى قـدره فى نفسه عِنْدَ ذِی الْعَرْشِ مَكِينٍ أى متمكن عند الله خالق العرش رفيع المنزله عنده مُطاعٍ ثَمَّ أى فى السـماء تطيعه الملائكه قالوا و من طاعه الملائكه لجبرئيل عليه السـلام أنه أمر خازن الجنه ليله المعراج حتى فتـح لمحمد صـلى الله عليه و آله أبوابها فدخلها و رأى ما فيها و أمر خازن النار ففتح له عنها حتى نظر إليها أَمِينٍ على وحى الله و رسالاته إلى أنبيائه

وَ فِی الْحَدِيثِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالَ لِجَبْرَئِيلَ مَا أَحْسَنَ مَا أَثْنَی عَلَيْکَ رَبُّکَ ذِی قُوَّهٍ عِنْدَ ذِی الْعَرْشِ مَكِينٍ مُطاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ فَمَـا کَـانَتْ قُوَّتُـکَ وَ مَا کَانَتْ أَمَانَتُکَ فَقَالَ أَمَّا قُوَّتِی فَإِنِّی بُعِثْتُ إِلَی مَـدَائِنِ قَوْمِ لُوطٍ وَ هِیَ أَرْبَعُ مَـدَائِنَ فِی کُلِّ مَـدِينَهٍ أَرْبَعُمِـائَهِ أَلْفِ مُقَاتِلٍ سِوَی الـذَّرَارِیِّ فَحَمَلْتُهُمْ مِنَ الْأَرْضِ السُّفْلَی حَتَّی سَـمِعَ أَهْلُ السَّمَاوَاتِ أَصْوَاتَ الـدَّجَاجِ و نُبَاحَ الْكِلَابِ ثُمَّ هَوَيْتُ بِهِنَّ فَقَلَّبْتُهُنَّ وَ أَمَّا أَمَانَتِی فَإِنِّی لَمْ أُؤْمَرْ بِشَیْ ءٍ فَعَدَوْتُهُ إِلَی غَيْرِهِ.

ثم خـاطب سـبحانه جمـاعه الكفـار فقـال وَ مـا صـاحِبُكُمْ الـذى يـدعوكم إلى الله بِمَجْنُونٍ و المجنون المغطى على عقله حتى لا يدرك الأمور على ما هى عليه وَ لَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ أى رأى محمد صـلى الله عليه و آله جبرئيل عليه السلام على صورته التى خلقه الله تعـالى عليهـا حيث تطلع الشـمس و هو الأفق الأعلى من ناحيه المشـرق وَ ما هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَـنِينٍ قرأ أهل البصـره غير سهـل و ابن كثير و الكسائى بالظاء و الباقون بالضاد فعلى الأول أى ليس بمتهم فيما يخبر به عن الله و على الثانى أى ليس ببخيل فيما يؤدى عن الله وَ ما هُوَ بِقَوْلِ شَـيْطانٍ رَجِيمٍ أى ليس القرآن بقول شـيطان ألقاه إليه كما قال المشـركون إن الشيطان يلقى إليه كما يلقى إلى الكهنه فَأَيْنَ تَـذْهَبُونَ فأى طريق تسـلكون أبين من هـذه الطريقه التى قـد بينت لكم أو فأين تعدلون عن القرآن إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعالَمِينَ أى ما القرآن إلا عظه و تذكره للخلق

ص: ۱۷۱

۱- مجمع البيان ۱۰: ۴۳۸ و ۴۳۹.

لِمَنْ شاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ على أمر الله و طاعته. (۱) و قال فی قوله إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا يعنى كفار قريش و مترفيهم كأبى جهل و الوليد بن المغيره و العاص بن وائل و أصحابهم كانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يعنى أصحاب النبى صلى الله عليه و آله مثل عمار و خباب و بلال و غيرهم يَضْحَكُونَ على وجه السخريه بهم و الاستهزاء فى دار الدنيا أو من جدهم فى عبادتهم لإنكارهم البعث أو لإيهام العوام أن المسلمين على باطل وَ إِذا مَرُّوا أى المؤمنون بِهِمْ يَتَغامَزُونَ أى يشير بعضهم إلى بعض بالأعين و الحواجب استهزاء بهم و قيل نزلت فى على عليه السلام و ذلك أنه كان فى نفر من المسلمين جاءوا إلى النبى صلى الله عليه و آله فسخر منهم المنافقون و ضحكوا و تغامزوا ثم رجعوا إلى أصحابهم فقالوا رأينا اليوم الأصلع فضحكنا منه فنزلت الآيه قبل أن يصل على عليه السلام و أصحابه إلى النبى صلى الله عليه و آله قوله فَكِهِينَ أى إذا رجع هؤلاء الكفار إلى أهلهم رجعوا معجبين بما هم فيه يتفكهون بذكرهم وَ ما أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حافِظِينَ أى لم يرسل هؤلاء الكفار حافظين على المؤمنين ما هم عليه و ما كلفوا حفظ أعمالهم (۲) قوله تعالى سَنُقْرِئُكَ فَلا تَنْسى قال البيضاوى أى سنقرئک على لسان جبرئيل أو سنجعلک قارئا بإلهام القراءه فلا تنسى أصلا من قوه الحفظ إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ نسيانه بأن ينسخ تلاوته و قيل المراد به القله أو نفى النسيان رأسا إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَ ما يَخْفى ما ظهر من أحوالكم و ما بطن أو جهرک بالقراءه مع جبرئيل و ما دعاک إليه من مخافه النسيان فيعلم ما فيه صلاحكم من إبقاء و إنساء وَ نُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرى و نعدک للطريقه اليسرى فى حفظ الوحى أو التدين و نوفقک لها و لهذه النكته قال نُيَسِّرُكَ لا نيسر لک عطف على سَنُقْرِئُكَ و إِنَّهُ يَعْلَمُ اعتراض فَذَكِّرْ بعد ما استتب لک الأمر إِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرى لعل هذه الشرطيه إنما جاءت بعد تكرير التذكير و حصول اليأس عن البعض لئلا يتعب نفسه و يتلهف عليهم أو لذم المذكرين و استبعاد تأثير الذكرى فيهم أو للإشعار بأن التذكير إنما يجب إذا ظن نفعه و لذلک أمر بالإعراض عمن تولى

۱- مجمع البيان ۱۰: ۳۴۵- ۳۴۷.

۲- مجمع البيان ۱۰: ۴۵۶ و ۴۵۸.

سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشى سيتعظ و ينتفع بها من يخشى الله وَ يَتَجَنَّبُهَا و يتجنب الذكرى الْأَشْقَى الكافر فإنه أشقى من الفاسق أو الأشقى من الكفره لتوغله فى الكفر الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرى أى نار جهنم ثُمَّ لا يَمُوتُ فِيها فيستريح وَ لا يَحْيى حياه تنفعه. (۱) لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ بمتسلط إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَ كَفَرَ لكن من تولى و كفر فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذابَ الْأَكْبَرَ يعنى عذاب الآخره و قيل متصل فإن جهاد الكفار و قتلهم تسلط و كأنه أوعدهم بالجهاد فى الدنيا و العذاب فى الآخره و قيل هو استثناء من قوله فَذَكِّرْ إِنَّ إِلَيْنا إِيابَهُمْ رجوعهم ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنا حِسابَهُمْ فى المحشر. (۲) لا أُقْسِمُ بِهذَا الْبَلَدِ أقسم سبحانه بمكه و قيده بحلول الرسول صلى الله عليه و آله فيه إظهارا لمزيد فضله و إشعارا بأن شرف المكان شرف (۳) أهله و قيل حل مستحل تعرضك فيه (۴) وَ والِدٍ أى آدم أو إبراهيم عليه السلام وَ ما وَلَدَ ذريته أو محمد صلى الله عليه و آله فِي كَبَدٍ أى تعب و مشقه و هو تسليه للرسول صلى الله عليه و آله بما كان (۵) يكابده من قريش و الضمير فى أَ يَحْسَبُ لبعضهم الذى كان يكابد منه أكثر أو يغتر بقوته كأبى الأشد بن كلده فإنه كان يبسط تحت قدمه (۶) أديم عكاظى و يجذبه عشره فيتقطع و لا يزل قدماه أو لكل أحد منهم أو الإنسان (۷) أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ فينتقم منه يَقُولُ أى فى ذلك الوقت أَهْلَكْتُ مالًا لُبَداً أى كثيرا و المراد ما أهلكه سمعه و مفاخره و معاداه للرسول صلى الله عليه و آله أَ يَحْسَبُ

۱- أنوار التنزيل ۲: ۵۹۸ و ۵۹۹.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۶۰۰ و ۶۰۱.

۳- فى المصدر: بشرف أهله.

۴- فى المصدر: و قيل: حل مستحل تعرضك فيه، كما يستحل تعرض الصيد فى غيره، أو حلال لك أن تفعل فيه ما تريد ساعه من النهار، فهو وعد بما أحل له عام الفتح.

۵- فى المصدر: مما كان.

۶- فى المصدر: تحت قدميه.

۷- فى المصدر: أو للإنسان.

أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ حين كان ينفق أو بعد ذلك فيسأله عنه. [(۱)] و قال الطبرسی قيل هو الحارث بن عامر بن نوفل بن عبد مناف و ذلک أنه أذنب ذنبا فاستفتى النبى صلى الله عليه و آله فأمره أن يكفر فقال لقد ذهب مالى فى الكفارات و النفقات منذ دخلت فى دين محمد عن مقاتل. [(۲)] اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ أى اقرأ القرآن مفتتحا باسمه أو مستعينا به و قيل الباء زائده أى اقرأ اسم ربک الذى خلق كل شىء خَلَقَ الْإِنْسانَ مِنْ عَلَقٍ جمع علقه اقْرَأْ تكرير للمبالغه أو الأول مطلق و الثانى للتبليغ أو فى الصلاه و لعله لما قيل اقرأ باسم ربک فقال ما أنا بقارى فقيل له اقْرَأْ وَ رَبُّکَ الْأَكْرَمُ الزائد فى الكرم على كل كريم الَّذِى عَلَّمَ بِالْقَلَمِ أى الخط بالقلم عَلَّمَ الْإِنْسانَ ما لَمْ يَعْلَمْ بخلق القوى و نصب الدلائل و إنزال الآيات فيعلمک القراءه و إن لم تكن قارئا و أكثر المفسرين على أن هذه السوره أول ما نزل من القرآن و أول يوم نزل جبرئيل على رسول الله صلى الله عليه و آله و هو قائم على حراء علمه خمس آيات من أول هذه السوره و قيل سوره المدثر و قيل سوره الحمد.

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ أى اليهود و النصارى وَ الْمُشْرِكِينَ أى عبده الأصنام مُنْفَكِّينَ عما كانوا عليه من دينهم حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ أى الرسول صلى الله عليه و آله أو القرآن رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ بدل من البينه بنفسه أو بتقدير مضاف أو مبتدإ يَتْلُوا صُحُفاً مُطَهَّرَةً صفته أو خبره و الرسول و إن كان أميا لكنه لما تلا مثل ما فى الصحف كان كالتالى لها و قيل المراد جبرئيل و كون الصحف مطهره أن الباطل لا يأتى ما فيها و أنها لا يمسها إلا المطهرون فِيها كُتُبٌ قَيِّمَةٌ مكتوبات مستقيمه ناطقه بالحق وَ ما تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ عما كانوا عليه بأن آمن بعضهم و كفر آخرون إِلَّا مِنْ بَعْدِ ما جاءَتْهُمُ البشاره به فى كتبهم و على ألسنه رسلهم فكانت الحجه قائمه عليهم.

۱- أنوار التنزيل ۲: ۶۰۴.

۲- مجمع البيان ۱۰: ۴۹۳ و ۴۹۴.

قوله تعالى رِحْلَةَ الشِّتاءِ قال الطبرسی کانت لقريش رحلتان فی کل سنه رحله فی الشتاء إلى اليمن لأنها بلاد حاميه و رحله فی الصيف إلى الشام لأنها بلاد بارده و لو لا هاتان الرحلتان لم يمكنهم به مقام و قيل إن كلتا الرحلتين كانت إلى الشام و لكن رحله الشتاء فی البحر إلى وائله طلبا للدف ء و رحله الصيف إلى بصرى و أذرعات طلبا للهواء. (۱) و قال فی قوله أَ رَأَيْتَ الَّذِی يُكَذِّبُ بِالدِّينِ أی بالجزاء و الحساب قال الكلبی نزلت فی العاص بن وائل السهمی و قيل فی الوليد بن المغيره عن السدی و مقاتل و قيل فی أبی سفيان كان ينحر فی كل أسبوع جزورين فأتاه يتيم فسأله شيئا فقرعه بعصاه (۲) عن ابن جريح و قيل فی رجل من المنافقين عن ابن عباس يَدُعُّ الْيَتِيمَ أی يدفعه بعنف وَ لا يَحُضُّ عَلى طَعامِ الْمِسْكِينِ أی لا يطعمه و لا يحث عليه إذا عجز. (۳)

أقول: قد مضى سبب نزول سوره الجحد فی كتاب الاحتجاج.

وَ قَالَ الطَّبْرِسِيُّ رَوَى ابْنُ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ صَعِدَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ذَاتَ يَوْمٍ الصَّفَا فَقَالَ يَا صَبَاحَاهْ فَاجْتَمَعَتْ إِلَيْهِ قُرَيْشٌ فَقَالُوا لَهُ مَا لَکَ فَقَالَ أَ رَأَيْتُمْ لَوْ أَخْبَرْتُكُمْ أَنَّ الْعَدُوَّ مُصَبِّحُكُمْ أَوْ مُمَسِّيكُمْ أَ مَا كُنْتُمْ تُصَدِّقُونِّی قَالُوا بَلَى قَالَ فَإِنِّی نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَیْ عَذابٍ شَدِيدٍ فَقَالَ أَبُو لَهَبٍ تَبّاً لَکَ لِهَذَا دَعَوْتَنَا جَمِيعاً فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ السُّورَةَ تَبَّتْ يَدا أَبِی لَهَبٍ وَ تَبَّ.

أی خسرت يداه أو صفرتا من كل خير و هو ابن عبد المطلب عم النبی صلى الله عليه و آله وَ امْرَأَتُهُ و هی أم جميل بنت حرب أخت أبی سفيان حَمَّالَةَ الْحَطَبِ كانت تحمل الغضا و الشوک فتطرحه فی طريق رسول الله صلى الله عليه و آله إذا خرج إلى الصلاه ليعقره عن ابن عباس و فی روايه الضحاک قال الربيع بن أنس كانت تبث و تنشر الشوک على طريق الرسول صلى الله عليه و آله فيطؤه كما يطأ أحدكم الحرير و قيل إنها كانت تمشی بالنميمه بين الناس فتلقى بينهم العداوه و توقد نارها بالتهييج كما يوقد النار

۱- مجمع البيان ۱۰: ۵۴۵.

۲- أی ضربه به.

۳- مجمع البيان ۱۰: ۵۴۷.

الحطب فسمی النمیمه حطبا عن ابن عباس و قیل معناه حماله الخطایا فِی جِیدِها حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ أی حبل من لیف و إنما وصفها بهذه الصفه تخسیسا لها و تحقیرا و قیل حبل تکون له خشونه اللیف و حراره النار و ثقل الحدید یجعل فی عنقها زیاده فی عذابها و قیل فی عنقها سلسله من حدید طولها سبعون ذراعا تدخل فی فیها و تخرج من دبرها و تدار علی عنقها فی النار عن ابن عباس و سمیت السلسله مسدا لأنها ممسوده أی مفتوله و قیل إنها کانت لها قلاده فاخره من جوهر فقالت لأنفقها فی عداوه محمد فتکون عذابا فی عنقها یوم القیامه عن سعید بن المسیب

وَ یُرْوَی عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِی بَکْرٍ قَالَتْ لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ السُّورَهُ أَقْبَلَتِ الْعَوْرَاءُ أُمُّ جَمِیلٍ بِنْتِ حَرْبٍ وَ لَهَا وَلْوَلَهٌ وَ فِی یَدِهَا فِهْرٌ وَ هِیَ تَقُولُ:

مُذَمَّماً أَبَیْنَا*وَ دِینَهُ قَلَیْنَا*وَ أَمْرَهُ عَصَیْنَا

وَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله جَالِسٌ فِی الْمَسْجِدِ وَ مَعَهُ أَبُو بَکْرٍ فَلَمَّا رَآهَا أَبُو بَکْرٍ قَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ أَقْبَلَتْ وَ أَنَا أَخَافُ أَنْ تَرَاکَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّهَا لَنْ تَرَانِی وَ قَرَأَ قُرْآناً فَاعْتَصَمَ بِهِ کَمَا قَالَ وَ قَرَأَ وَ إذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنا بَیْنَکَ وَ بَیْنَ الَّذِینَ لا یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ حِجاباً مَسْتُوراً (۱) فَوَقَفَتْ عَلَی أَبِی بَکْرٍ وَ لَمْ تَرَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَتْ یَا أَبَا بَکْرٍ أُخْبِرْتُ أَنَّ صَاحِبَکَ هَجَانِی فَقَالَ لَا وَ رَبِّ الْبَیْتِ مَا هَجَاکِ فَوَلَّتْ وَ هِیَ تَقُولُ قُرَیْشٌ عَلِمَتْ أَنِّی بِنْتُ سَیِّدِهَا.

وَ رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ: صَرَفَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ عَنِّی ثُمَّ إِنَّهُمْ یَذُمُّونَ مُذَمَّماً وَ أَنَا مُحَمَّدٌ (۲).

أقول: قد مر تفسیر سوره الفلق فی باب عصمته صلی الله علیه و آله.

**[ترجمه]بیضاوی گوید: «من خیر» خیر، به معنای وحی و علم و نصرت تفسیر شده است و شاید مقصود از آن چیزی است که همه این‌ها را شامل شود. - . انوار التنزیل ۱ : ۱۰۴ -

«و یعلّمکم ما لم تکونوا تعلمون» یعنی چیزهایی را به شما آموخت که با فکر و بینش بدان راه نمی‌یافتید زیرا راهی برای شناخت آن جز با وحی وجود ندارد. - . انوار التنزیل ۱ : ۱۲۳ -

«اذکروا نعمت الله علیکم» نعمت‌هایی که از جمله آن، هدایت و بعثت محمد صلی الله علیه و آله و سلم است که ذکر این نعمت‌ها با شکرگذاری و انجام حقوق آن‌ها ممکن است. «و ما انزل الله علیکم من الکتاب و الحکمهٔ» مقصود قرآن و سنّت است. «یعظکم به» یعنی به آنچه بر شما نازل فرمود پندتان می‌دهد. - . انوار التنزیل ۱ : ۱۶۱ -

«إذ کنتم اعداء» یعنی در جاهلیت با هم در حال جنگ بودید. «فألّف بین قلوبکم» با اسلام میان دل‌های شما الفت برقرار نمود. «فأصبحتم بنعمته اخواناً» یعنی با نعمت اسلام شما دوستدار هم شده و بر دوستی و برادری در راه خدا گردهم آمدید. و گفته شده اوس و خزرج دو برادر یک پدر و مادر بودند که میان فرزندانشان دشمنی و عداوت صورت گرفت و صد و بیست سال جنگ‌های آنان به درازا کشیده شد تا اینکه خداوند با اسلام آتش جنگ آن‌ها را فرو نشاند و به وسیله رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم میان آنان الفت برقرار کرد.

«و كنتم على شفا حفرة من النار» يعنى به خاطر كفرورزى‌تان در شُرُف افتادن در آتش دوزخ بوديد چرا كه اگر در آن وضعيت، مرگ شما را فرا مى گرفت قطعا در آتش دوزخ مى‌افتاديد. «فأنقذكم منها» يعنى با اسلام شما را از آن نجات داد. «شفا حفرة» يعنى گوشه و كناره گودال. - . انوار التنزيل ۱ : ۲۲۴ -

ص: ۱۵۵

مقاتل گويد: دو مرد از قبيله اوس و خزرج: از اوس ثعلبه و از خزرج اسعد بن زراره با هم به فخر فروشى پرداختند. مرد اوسى گفت: خزيمه بن ثابت ذو الشهادتين از ما است و نيز حنظله غسيل الملائكه و عاصم بن ثابت بن افلح كه سرزمين‌ها را حمايت كرد و سعد بن معاذ كه عرش رحمان به خاطر او به جنبش آمد و خداوند به حكم او در بنى قريظه خشنود گرديد از ما هستند. خزرجى گفت: از ما چهارتن‌اند كه قرآن را محكم و استوار كردند: ابى بن كعب، و معاذ بن جبل، و زيد بن ثابت و ابو زيد. و نيز از ما است سعد بن عباده رئيس و خطيب انصار. و بالآخره سخن ميان آن دو بسيار رد و بدل شد تا آتش خشم در وجودشان شعله كشيد و مفاخره شدت يافت و هر يك، قبيله خود را ندا دادند و به كمك خواستند. اوسيان به سوى مرد اوسى و خزرجيان به طرف خزرجى شتافتند و همه مسلح و آماده پيكار بودند اين خبر به پيامبر اكرم صلى الله عليه و آله و سلم رسيد. حضرت سوار الاغ گشت و به نزد ايشان شد و خداوند اين آيه در اين مورد فرستاد. پيامبر آيه را بر آنان قرائت فرمود و آنان صلح كردند. - . مجمع البيان ۲ : ۴۸۲ -

در باره اين فرموده خداوند: «من أنفسهم» بيضاوى گويد: يعنى از نسب آنان، يا از نژادشان كه مانند خودشان عرب بود تا سخن او را به آسانى بفهمند و بر راستگويى و امانت‌دارى آن حضرت واقف گشته و به او افتخار كنند. و «من أنفسهم» به معناى «من أشرفهم» قرائت شده است زيرا پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم در ميان برترين قبايل بود. «و يزكّيهم» يعنى آنان را از خلق و خوى‌هاى ناپسند و باورها و كارهاى ناشايست پاك مى گرداند. «إن» در «و إن كانو» مخفّفه است. - . انوار التنزيل ۱ : ۲۴۲ -

«ما اصابك من حسنة» يعنى نعمت‌هاى كه به تو مى‌رسد. «فمن الله» يعنى فضل و منّتى از جانب خداوند است. «و ما اصابك من سيئة» يعنى بلايا. «فمن نفسك» زيرا سبب و دليل آن، روى آوردنش به گناهان است. - . انوار التنزيل ۱ : ۲۹۸ -

طبرسى گويد: گفته شده: خطاب به پيامبر و منظور امّت است. و گفته شده: خطاب به انسان است، يعنى اى انسان هر چه كه به تو برسد. - . مجمع البيان ۳ : ۷۹ -

فرموده خداوند «حفيظاً» يعنى تو را نفرستاديم تا آنان را از كارهايشان حفظ كنى و به خاطر اعمالشان آنان را محاسبه كنى بلكه تنها وظيفه تو، ابلاغ

ص: ۱۵۶

و رساندن است و حساب‌رسى تنها بر عهده ماست.

«انّا أوحينا اليك كما أوحينا» بیضاوی گوید: جوابی است برای اهل کتاب برای پیشنهاد آنان مبنی بر اینکه کتابی از آسمان بر آنان نازل شود، و احتجاج و برهانی است برای آنان که وحی به آن حضرت همچون سایر پیامبران است. «لکنّ الله یشهد» استدراکی از مفهوم ماقبل آن است، و گویی هنگامی که با درخواست کتابی که از آسمان بر آنان نازل شود پیامبر را در مشقت انداختند و آن حضرت با این فرموده «إنّا اوحینا الیك» برای آن‌ها دلیل و برهان آورد، فرمود: آنان گواهی نمی‌دهند بلکه خداوند گواهی می‌دهد، یا اینکه آنان پیامبر را انکار می‌کنند اما خداوند او را ثابت و تایید می‌کند. « بما انزل الیك» در قرآن اعجازهایی است که بر نبوّت تو دلالت دارد. روایت شده هنگامی که «انّا اوحیناك الیك» نازل شد گفتند: ما بر تو گواه نیستیم. پس این آیه نازل شد: «أنزله بعلمه» یعنی با علم ویژه خود آن را نازل فرمود، و آن، علم به تالیف نظم و چینشی است که هر بلیغی از آن عاجز است، یا علم به وضعیت کسی است که مستعدّ نبوّت است و آمادگی نازل شدن کتاب بر او را دارد، یا با علمی که مردم در دنیا و آخرت بدان نیاز دارد. «و الملائکۀ یشهدون» آنان نیز به پیامبری تو گواهی می‌دهند. «و کفی بالله شهیداً» یعنی حجت و برهان‌هایی که بر صحت نبوّت تو ارائه فرمود از شهادت و گواهی غیر او کفایت می‌کند. - . انوار التنزیل ۱ : ۲۲ -

فرموده خداوند «بلّغ ما اُنزل الیك من ربّک» می‌گویم: در ادامه بیان خواهد شد که این آیه در باره ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام نازل شده است.

«و الله یعلم ما تبدون و ما تکتمون» یعنی خداوند بر تصدیق و تکذیب یا بر اموری عامّ‌تر از آن آگاه است.

در باره این فرموده خداوند «قل أغیر الله» طبرسی رحمه الله گوید: گفته شده: اهل مکّه به رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم گفتند: ای محمد دین قومت را رها کردی، و می‌دانیم که این کار را از روی فقر انجام داده‌ای ما از اموال خود را برای تو گردآوری می‌کنیم تا از همه ما ثروتمندتر شوی. به همین مناسبت، آیه نازل شد. - . مجمع البیان ۴ : ۲۷۹ -

در باره این فرموده خداوند «قد نعلم أنّه لیحزنك الذی یقولون» طبرسی رحمه الله گوید: یعنی ما می‌دانیم که تو از اینکه آن‌ها می‌گویند: تو شاعر یا دیوانه‌ای یا جملاتی اینچنینی می‌گویند، اندوهگین می‌شوی. «فإنّهم لا یکذّبونك» نافع و کسائی و اعشی از ابوبکر آن را به صورت «لا ـ یکـذبونک» با تخفیف قرائت کرده‌اند. و این قرائت علی علیه السلام است و از امام صادق نیز همین قرائت روایت شده است و دیگران با فتحه کاف و تشدید قرائت کرده‌اند و در باره مفهوم این جمله اقوالی است:

قول اول: آن‌ها قلباً تو را تکذیب نمی کنند. بلکه در قلب معتقدند که تو راستگو هستی.

ص: ۱۵۷

این معنی را بیشتر مفسران قرآن قبول کرده اند. گویند: مقصود خداوند این است که آن‌ها می‌دانند که تو پیامبر هستی، لکن با داشتن علم، تو را انکار می‌کنند. و روایتی که سلام بن مسکین از ابو یزید مدنی نقل کرده است آن را تأیید می‌کند که گفته است: ابو جهل پیامبر را ملاقات و با او مصافحه کرد. از ابو جهل علت را پرسیدند. گفت: به خدا می‌دانم که او راستگوست. لکن کی ما تابع عبد مناف بوده ایم؟! این آیه، به همین مناسبت نازل شد.

قول دوم: مقصود این است که آن‌ها برای تکذیب تو دلیلی ندارند، دلیل آن روایتی است که می گوید: علی علیه السلام قرائت می‌کرد: «لا- یکذبونک» و می فرمود: مقصود این است که آن‌ها نمی‌توانند حقی ارائه دهند که حقانیت آن بیشتر و محکم‌تر از قرآن کریم باشد.

قول سوم: مقصود این است که آن‌ها تو را دروغگو نمی یابند.

قول چهارم: مقصود این است که آن‌ها به تو در آنچه آوردی نسبت دروغ نمی‌دهند زیرا تو در نزد آنان امین و راستگو هستی و در واقع آنچه را آوردی ردّ می‌کنند و قصدشان تکذیب آیات خداوند می‌باشد.

قول پنجم: مقصود این است که آن‌ها تو را تکذیب نمی‌کنند، بلکه مرا تکذیب می‌کنند، زیرا تکذیب تو در حقیقت تکذیب من است. تو فرستاده منی. هر کس تو را رد کند، مرا رد کرده است. - . مجمع البیان ۴ : ۲۹۳ - ۲۹۴ -

فرموده خداوند «قُل لا اسألکم علیه» یعنی: بر تبلیغ، و گفته شده: مقصود قرآن است. «أجراً» یعنی پاداش و دستمزدی از جانب شما. «إن هو» مقصود تبلیغ است، و گفته شده: مقصود قرآن یا هدف است. «إلا ذکری للعالمین» یعنی یادآوری و پندی برای جهانیان است. - . انوار التنزیل ۱ : ۳۹۰ -

در باره این فرموده خداوند «و لا تسبّوا» طبرسی رحمه الله گوید: ابن عباس گوید: وقتی آیه «إِنَّكُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّم» - . انبیاء / ۹۸ - {در حقیقت، شما و آنچه غیر از خدا می پرستید، هیزم دوزخید.} نازل شد، مشرکین به پیامبر اسلام گفتند: اگر از دشنام خدایان ما خودداری نکنی، خدایت را هجو می کنیم. بدین‌جهت این آیه نازل شد. قتاده گوید: مسلمانان خدایان کفار را بدگویی می کردند. خداوند در این آیه آن‌ها را از این‌کار نهی کرد تا آن قوم، خدا را بدگویی نکنند زیرا آنان قومی نادان‌اند. و از امام صادق علیه السلام درباره فرمایش پیامبر که می فرماید: شرک از صدای مورچه بر روی سنگ سیاه در شب ظلمانی مخفی تر است، سؤال کردند. فرمود: مؤمنین بت‌ها را نکوهش می کردند. مشرکین هم واکنش نشان داده، معبود مؤمنین را نکوهش می کردند. خداوند آن‌ها را از این کار منع کرد، تا کفار، خدای مومنین را نکوهش نکنند،

ص: ۱۵۸

زیرا مؤمنین با این کار خود به طور ناخودآگاه گرفتار شرک می شدند. - . مجمع البیان ۴ : ۳۴۷ -

و در باره این فرموده خداوند «أومن کان میتاً» گوید: گفته اند: درباره حمزه بن عبد المطلب و ابو جهل بن هشام نازل شده است. ابو جهل پیامبر را می آزرد این مطلب به گوش حمزه که هنوز مسلمان نشده بود، رسید، با خشم و غضب، در حالی که کمانی به دست داشت نزد ابو جهل آمد و کمان را بر سرش زد. سپس ایمان آورد. این قول از ابن عباس است. و گفته شده: این آیه درباره عمار بن یاسر- وقتی که ایمان آورد- و ابو جهل نازل شده است. این قول از عکرمه است. و این قول از امام باقر علیه السلام نیز روایت شده است. برخی گویند: این آیه، عام است و شامل هر مؤمن و کافری می‌شود. - . مجمع البیان ۴ : ۳۵۹ -

در بـاره اين فرموده خداونـد «إنّى رسول الله اليكم» بيضاوى گويـد: خطاب عامّ است و رسول خـدا صـلى الله عليه و آله و سـلم براى همه انس و جنّ برانگيخته شـده است و ديگر پيـامبران براى قوم خود مبعوث شدنـد. «جميعـاً» حال براى (ضـمير) «اليكم» است. «الذى له ملك السموات و الارض» صفت براى خداوند، يا مدح منصوب، يا مرفوع يا مبتدايى است كه خبر آن «لا اله الا هو» است و بنا بر وجه اول توضـيحى براى ماقبل آن است. «يحيى و يميت» تقرير و تاكيـد بيشترى براى اختصاص يافتن الوهيت به خداوند است. -. انوار التنزيل ۱ : ۴۵۰ - ۴۵۱ -

در بـاره اين فرموده خداونـد متعال «و إذ قالوا اللهمّ» طبرسـى گويـد: گوينـده اين سـخن نضـر بن حارث است. و در صـحيحين روايت شـده كه اين سـخن از ابوجهل است. «و ما كان الله ليعذّبهم» يعنى اهل مكه را با عذاب ريشه‌بر كندن عذاب مى‌كند. «و انت فيهم» يعنى در حالى كه تو در ميان آنان هستى. ابن عباس گويـد: خداونـد آن‌ها را عـذاب نكرده، مگر هنگامى كه پيامبر اسـلام را از مكه بيرون كردنـد. «وَ مـا كـانَ اللَّهُ مُعَـذِّبَهُمْ وَ هُمْ يَسْـتَغْفِرُونَ» مقصـود اين است كه بعـد از اخراج تـو هم بـا بودن گروهى از مؤمنين در ميان ايشان، عـذابشان نخواهـد كرد. بعـد از آنكه پيامبر از مكه خارج شد، بقيه مؤمنين با داشـتن عذر در مكه بودنـد و مى خواسـتند، مهاجرت كننـد. خداوند به خاطر احترام و به خاطر اسـتغفار آنان، اهل مكه را عذاب نكرد. پس از آنكه اين‌هـا هم از مكه خـارج شدنـد، دسـتور فتـح مكه را صادر فرمود، اين معنى از گروهى از مفسـران است. برخى گوينـد: منظور اين است كه آن‌ها را در دنيا به خاطر اينكه از خدا طلب مغفرت مى كنند، عذاب نمى كند بلكه عذاب آن‌ها را به خاطر شرك ورزيـدنشان در آخرت موكول مى كنـد. در تفسـير على بن ابراهيم است كه: پيامبر به قريش فرمود: من شاهان جهان را مى كشم و سلطنت را به شما مى دهم. مرا اطاعت كنيد تا بر عرب و عجم سلطنت كنيد. ابو جهل از راه حسد گفت: خدايا اگر اين سـخن حق است ... سـپس گفت: خـدايا ما را بيامرز، از اين‌رو اين آيه نازل شـد: «وَ ما كانَ اللَّهُ لِيُعَـذِّبَهُمْ وَ ...» هنگامى كه تصميم به قتل پيامبر گرفتند و

ص: ۱۵۹

او را از مكه خارج كردند، خداوند فرمود: «وَ ما لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ ....» در نتيجه، در جنگ بدر آن‌ها را به شمشير عذاب كرد و كشته شدند. برخى گويند: يعنى اگر استغفار كنند، آن‌ها را عذاب نمى كند. بدين‌ترتيب آن‌ها را دعوت به استغفار مى كند. مجاهد گويد: در اصـلاب آن‌ها كسانى بودند، كه اسـتغفار مى كردند. «و ما كانوا» يعنى مشـركان «أولياءه» يعنى اولياى مسجد الحرام. «إنّ اوليـاءه» يعنى كسـى اوليـاى مسـجد الحرام نيست «الاـ المتقون» از امـام باقر عليه السـلام نيز همين طور روايت شـده است. «و ما كان صلاتهم» يعنى نماز اين مشركان كه از مسجد الحرام جلوگيرى مى‌كنند «الا مكاء و تصدية».

ابن عباس گويـد: قريش با تن عريان خانه خـدا را طواف مى كردند و سوت مى كشـيدند و كف مى زدند. مقصود از «صـلاه» دعاست. يعنى به جاى دعا و تسبيح، سوت مى كشـيدند و كف مى زدند. در حقيقت، عبادت آن‌ها نوعى لهو و لعب بود. پس مسلمين، كه در كنار اين خانه، به عبادت و اطاعت مى پردازند، بايد مشركين را از آن دور سازند.

در روايت است كه وقتى پيامبر خدا صـلى الله عليه و آله و سـلم مشـغول نماز مى شد، دو مرد از بنى عبد الدار، سـمت راستش مى ايستادند و سوت مى كشيدند و دو تن در سمت چپش مى ايستادند و كف مى زدند و از اينكه به راحتى نماز گذارد، مانع مى شدنـد. پيامبر خـدا همه آن‌ها را در جنگ بـدر كشت. اكنون به اين عده و ساير بنى عبد الدار مى فرمايد: «فَذُوقُوا الْعَذابَ»

یعنی: عذاب شمشیر بدر را بچشید یا عذاب آخرت را بچشید. - . مجمع البیان ۴ : ۵۳۹ - ۵۴۱ -

«بعض الـذی نعدهم» یعنی مجازات‌هایی در دنیا از جمله داسـتان بدر که به تو نشان می‌دهیم. «أو نتوفّینّک» یعنی پیش از آنکه عذاب بر آن‌ها نازل گرد تو را می‌میرانیم. گفته شده: خداوند سبحان به پیامبرش صلی الله علیه و آله و سلم وعده داد که انتقام او را از آنان می گیرد یا در زمان حیات آن حضرت یا پس از وفات او، و وقتی را برای آن تعیین نکرده است.

و فرموده خداوند «و إن کنت من قبله» یعنی قبل از وحی یا قبل از قرآن. «لمن الغافلین» یعنی از حکمت‌ها و داستان‌هایی که در قرآن آمده غافل بودی.

«قـل هـذه سبیلی» یعنی طریقه و راه و روش من. «أدعو الی الله» یعنی به توحیـد و عـدالت و دین خداونـد دعوت می کنم. «علی بصیرهٔ» از روی یقین و معرفت و دلیل قاطع، نه از روی تقلید و گمان. «أنا و من اتّبعنی» یعنی من شـما را بدان دعوت می کنم و کسانی هم که به من ایمان آورده‌اند شـما را دعوت می کنند. که در ادامه بیان خواهیم کرد که مقصود از آن امیرالمؤمنین علیه السـلام اسـت. «و سـبحان الله» یعنی خداونـد پـاک و منزه است. یـا بـدین معنی که: بگـو: خداونـد منزه است. و گفته شـده این عبارت جمله معترضه‌ای میان دو جمله است.

ص: ۱۶۰

فرموده خداونـد: «و لکلّ قوم هاد» یعنی: تو برای هر قومی هـدایت گر هستی. یا بـدین معنا که خداونـد برای هر قومی هدایت... گری قرار داده است. و روایت‌های مربوط به این مبحث را در بخش امامت می‌آوریم.

در باره این فرموده خداوند «و إمّا نرینّک بعض الذی نعدهم» طبرسـی گوید: این کافران را به پیروی مؤمنان بر آنان و اینکه تو آنان را به قتل رسانده و به اسارت می کشی و اموالشان را به غنیمت می گیری، وعده می‌دهیم. «أو نتوفّینّک» یعنی پیش از آنکه عـذاب را به تو نشـان دهیم تو را قبض روح کرده و به نزد خود بـازمی گردانیم. و این آیه گواه بر این مطلب است که برخی از این وعده‌ها، در زمان حیات آن حضـرت و برخی دیگر پس از وفات او رخ می‌دهد. «فإنّما علیک البلاغ و علینا الحساب» یعنی بر توست آنچه را که تو را با آن به سوی مردم فرسـتادیم، برسانی و آنچه به انجامش دسـتور دادیم انجام دهی، و بر ماست که در آینـده نزدیـک یـا دور به حسـاب و مجازات آنان برسـیم و از آن‌ها انتقام بگیریم. این آیه می‌رسانـد که اسـلام در روزگار پیامبر و پس از وفات آن حضرت بر دیگر ادیان پیروز می گردد. و همانگونه رخ داد که بدان خبر داده شد. - . مجمع البیان ۶ : ۲۹۸ - ۲۹۹ -

«و لا تحزن علیهم» یعنی بر کفار قریش اگر ایمان نیاوردنـد و دچار عذاب شدند، تو غم مخور. «و اخفض جناحک» یعنی نرمی و فروتنی کن. «للمؤمنین» و اصـل عبـارت این است که پرنـده هرگاه جوجه‌اش را به طرف خود می‌آورد نخست پر و بال می... گشایـد سپس بال‌هایش را به زیر می‌آورد. «فاصـدع بما تؤمر» بدون ترس و بیم امر خداوند را برملا و آشـکار کن. «و أعرض عن المشـرکین» یعنی پیش از اینکه به جنگیدن با مشـرکان امر شوی، با آنان خصومت نکن، یا بدین معنی که به آن‌ها توجهی نکن و از آنان نترس. «و کن من الساجـدین» یعنی از نمازگزاران باش. «حتی یاتیک الیقین» یعنی مرگ قطعی. - . مجمع البیان

- ۳۴۷ - ۳۴۵ : ۶

«بالحکمۀ» یعنی قرآن. و گفته شده حکمت، شناختِ نیک و بد، و صلاح و فساد کارها است. «الموعظۀ الحسنۀ» ترغیب و تشویق مردم به ترک زشتی‌ها و بازداشتن از آن است. «و جادلهم بالتی هی احسن» یعنی با قرآن با آنان مناظره کن و با بهترین دلیل و برهان‌هایی که در نزد توست با آنان جدل کن و گفته شده: مقصود این است که به اندازه قدرت تحملشان با آن‌ها بحث و گفتگو کن. چنان که در حدیث آمده است: «ما پیامبران مأموریم که با مردم به اندازه خردهایشان سخن بگوییم». - . مجمع البیان ۶ ۳۹۲ - ۳۹۳ -

فرموده خداوند «نحن اعلم بما یستمعون به» تفسیر این آیه در کتاب احتجاج بیان شد.

فرموده خداوند «لا مبدّل لکلماته» یعنی آیات و کتاب‌های خداوند، یا وعده‌ها و تقدیرات الهی، یا پیامبران و حجت‌های

ص: ۱۶۱

او که سلام و درود خدا بر آن‌ها باد. فرموده خداوند «ملتحداً» یعنی پناهگاه و راه نجاتی نخواهند یافت.

در باره این فرموده خداوند «أفرأیت الذی کفر بآیاتنا» طبرسی گوید: در روایت صحیح از خباب بن ارت، نقل شده است که می گفت: من مردی غنی بودم و از عاص بن وائل طلبی داشتم. هنگامی که طلبم را از او مطالبه کردم، گفت: طلبت را نمی دهم، جز اینکه به محمد صلی الله علیه و آله و سلم کافر شوی. گفتم: هرگز به او کافر نمی شوم تا اینکه بمیریم و مبعوث شویم. گفت: پس از مرگ زنده می شوم و هنگامی که بر سر مال و فرزند بازگشتم، دینم را ادا می کنم. که این آیه نازل شد. - . مجمع البیان ۶ : ۵۲۸ -

فرموده خداوند «لدّاً» جمع ألدّ به معنای شدید الخصومۀ است. «من لدنّا ذکراً» یعنی کتابی که مشتمل بر داستان‌ها و روایت‌ها است، و شایسته تفکر و عبرت‌گیری است. و گفته شده: نامی نیک و زیبا در میان مردم است. «من أعرض عنه» یعنی از ذکر یا از خداوند اعراض کند. «فإنّه یحمل یوم القیامۀ وزراً» یعنی مجازاتی سنگین و هولناکی که به خاطر کفر ورزیدن و انجام گناهان بر او تحمیل می‌شود.

در باره این فرموده خداوند «و من الناس من یجادل» طبرسی گوید: منظور نضر بن حارث است که مردی سخت جدلی بود و می گفت: فرشتگان دختران خدایند و قرآن افسانه ها و اساطیر گذشتگان است و منکر قیامت می شد.

فرموده خداوند «لکلّ امّۀ» یعنی مردمانی که اهل دین‌اند. «جعلنا منسکاً» یعنی محل نیایش و شریعتی قرار دادیم که بر اساس آن عبادت کنند. «هم ناسکوه» یعنی بدان می‌پردازند. «فلا ینازعنّک» دیگر کسانی که صاحب کیش و آئین‌اند. «فی الامر» یعنی در امر دین، یا در عبادت‌ها، زیرا آنان اهل سرکشی و لجاجت هستند. یا به این دلیل که دین تو آشکارتر از آن است که نزاع و مجادله بپذیرد. و گفته شده: مقصود از آن بازداشتن پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از توجه کردن به سخنان آن‌ها و احترام نهادن به آنان در بحث و مناظره است، چرا که این دین، طالب حقّ را سود می‌بخشد در حالی که اینان اهل شکّ و

تردیـد هسـتند. و گفته شـده: در باره کفار خزاعهٔ نازل شد که به مسـلمانان گفتند: شـما را چه شده که آنچه را خود کشـته‌اید می‌خوریـد و آنچه را خـدا کشته است (مرده) نمی‌خورید؟ «الا من شاء» یعنی هر کس که بخواهد. «أن یتّخد الی ربه سبیلا» به این صورت که به سوی خـدا توبه کرده و بـا ایمان و طاعت به نزد خـدا نزدیکی بجویـد. پس آن را به صورت اجر و پادش به تصویر کشـیده است از این نظر که هـدف کار او بوده است. و گفته شـده: اسـتثناء منقطع است. «باخع نفسک» یعنی خودت را بکشی.«أن لا یکونوا مؤمنین»

ص: ۱۶۲

تا ایمان نیاورنـد، یا ترس از اینکه ایمان نیاورنـد. «إن نشأ ننزّل علیهم من السـماء آیـهٔ» یعنی نشانه‌ای که کاری می کند به ایمان پناه آورند، یا بلایی که از آن باز دارد.

در بـاره این فرموده خداونـد «و انـذر عشـیرتک الاقربین» طبرسـی گویـد: یعنی: خویشاونـدان نزدیکت را انـذار کن. و داسـتان مربوط به این ماجرا در نزد خاصه و عامه مشـهور است. در خبر ماثور از براء بن عازب روایت شـده که گویـد: هنگامی که این آیه نازل شـد، پیامبر اولاد عبـد المطلب را جمع کرد و آن‌ها چهل مرد بودنـد که هر کـدام یک بزغاله می‌خوردند و یک قدح بزرگ می نوشـیدند. پیامبر خدا به علی علیه السلام دستور داد که پای گوسفندی را طبخ کنند و به نان مخلوط سازند. آن گاه گفت: به نام خدا نزدیک شوید. آن‌ها ده نفر ده نفر، نزدیک آمدند و خوردند. آن گاه قدحی آوردند که پر از شیر بود. پیامبر جرعه ای از آن نوشید. سپس به آن‌ها گفت: به نام خدا بنوشید. همگی نوشیدند تا سیر شدند. ابو لهب پیشدستی کرده، گفت: این مرد شما را سحر کرده است.

پیامبر سـخنی نگفت و روز دیگر نیز آن‌ها را دعوت کرد و مثل روز پیش از آن‌ها پـذیرایی نمود. آن گاه آن‌ها را انذار کرده، فرمود: ای فرزندان عبد المطلب، من مأمورم که شما را انذار کنم و بشارت دهم. اسلام آورید و اطاعتم کنید. تا هدایت شوید. آن گـاه فرمود: چه کسـی با من برادر و همکار می‌شود و چه کسـی دست دوستی به من می‌دهـد و بعـد از من وصـی من و در خاندان من جانشین من و ادا کننده دین من می شود؟ همه سکوت کردند تا سه بار تکرار کرد و هم چنان آن‌ها ساکت بودند. و در هر سه بـار علی علیه السـلام جواب می‌داد: من. پیـامبر هم در مرتبه سوم به علی گفت: تو. قوم برخاسـتند، در حالی که به ابو طالب می گفتند:

پسرت را اطـاعت کن که او را بر تو امیر سـاخت. این روایت را ثعلبی در تفسـیر خود آورده است. این داسـتان از ابو رافع هم روایت شده است. طبق این روایت، پیامبر همه را در شعب جمع کرد و گوسفندی را پختند و همگی خوردند تا سیر شدند و از کـاسه ای نیز همگی نوشـیدند تـا سـیراب گشـتند. آن گـاه پیـامبر به آن‌هـا فرمود: خـدا مرا مأمور کرده است که خویشاونـدان نزدیکم را بترسانم. شـما خویشاونـدان و قبیله من هستید. خدا پیامبری را برنگزید، مگر اینکه یکی از افراد خانواده اش را برادر و وزیر و وارث و جانشین و وصی او گردانید. چه کسی بر می‌خیزد و با من بیعت می کند که برادر و وارث و وزیر و وصی من باشـد و نسـبت به من همچون هارون باشـد نسـبت به موسـی، الا اینکه بعد از من پیامبری نخواهد بود. مردم ساکت شدند. پس پیامبر فرمود: یا یکی از شما برمی‌خیزد

ص: ۱۶۳

یا اینکه او از میان غیر شما انتخاب شود. سپس سخنش را سه بار تکرار کرد. علی علیه السلام برخاست و با او بیعت نمود و او را اجابت کرد. سپس پیامبر به علی فرمود: نزد من آی. آن گاه دهانش را گشود و آب دهان خود را در دهان او ریخت و میان شانه ها و بر سینه او نیز آب دهان خود را مالید. ابو لهب گفت: به پاداش اینکه اجابتت کرد، بد چیزی به او بخشیدی. دهان و صورتش را پر از آب دهان کردی. پیامبر فرمود: او را پر از علم و حکمت کردم.

از ابن عباس نقل شده که چون این آیه نازل شد، پیامبر بالای کوه صفا رفته، فرمود: یا صباحاه! (به فریاد برسید) قریش جمع شده، گفتند: چیست؟ فرمود: آیا اگر به شما بگویم که دشمن شبانه یا بامدادان به شما حمله ور می‌شود، تصدیقم می کنید؟ گفت: آری. فرمود: شما را از عذاب شدیدی که در پیش دارید، می ترسانم. ابو لهب گفت: هلاک بشوی! برای این همه ما را دعوت کردی. خداوند هم سوره «تَبَّتْ یَدا أَبِی لَهَبٍ وَ تَبَّ» را نازل کرد. و در قرائت ابن مسعود آمده است: «و أنذر عشیرتک الآقربین * و رهطک منهم المخلصین» و از امام صادق علیه السلام نیز چنین روایت شده است.

فرموده خداوند «انّ الله یسمع من یشاء» با هدایت خود او را شنوا کرده و توفیق فهم آیات و پند پذیری از موعظه‌هایش را به او می‌دهد. «و ما انت بمسمع من فی القبور» ترشیح و تاکیدی برای تشبیه اصرار کنندگان بر کفر به مردگان، و مبالغه در ناامید کردن پیامبر از آنان است. «إن أنت الا نذیر» یعنی تنها وظیفه تو انذار و هشدار دادن است و اما شنوا کردن وظیفه تو نیست.

فرموده خداوند «لینذر» یعنی قرآن یا پیامبر. «من کان حیّاً» یعنی کسی که عاقل و فهیم باشد، چرا که شخص غافل مانند مرده است. یا مقصود کسی است که در علم خداوندی مؤمن باشد زیرا زندگی ابدی با ایمان است، و اختصاص یافتن انذار به او از این جهت است که تنها اوست که از آن نفع می‌برد. «و یحقّ القول» یعنی عذاب الهی بر کافرانی که بر کفر اصرار می‌ورزند واجب می گردد.

«فاصبر انّ وعد الله» با هلاک کافران «حقّ» ناگزیر خواهد بود. «فإمّا نرینّک» «ما» زائده برای تاکید شرط است. «بعض الذی نعدهم» و آن قتل و به اسارت گرفتن است. «أو نتوفّینّک» پیش از اینکه عذاب را ببینی. «فالینا یرجعون» در روز قیامت به نزد ما بازمی گردند و ما به خاطر اعمالشان آنان را مجازات می کنیم.

فرموده خداوند «لا حجّة» یعنی هیچ جدال و خصومتی در آن نیست.

فرموده خداوند «فاستمسک بالذی اوحی الیک» یعنی از قرآن، به این صورت که به نحوی شایسته آن را تلاوت کنی

ص: ۱۶۴

و از اوامر آن پیروی کرده و از نواهی آن دست برداری. «إنّک علی صراط مستقیم» یعنی بر دین حقّ. «و إنّه لذکر لک و لقومک» یعنی قرآنی که به تو وحی شده، مایه شرافت و بزرگی تو و قومت یعنی قریش است. «و سوف تسألون» از شکرگذاری آنچه خداوند مایه شرافت شما قرار داد، یا از آنچه می‌بایست در حق قرآن انجام دهید، سوال می‌شوید.

می گویم: در اخبار روایت‌ها می‌آید که مقصود از قوم امامان علیهم السلام است و آنان هستند که از علم قرآن سوال می‌شوند.

فرموده خداوند «فتولّ عنهم» یعنی از مجادله با آنان پس از آنکه دعوت خود را برایشان تکرار نمودی و جز پافشاری و سرکشی و اجاجت جوابی ندیدی، روی بگردان. «فما أنت بملوم» به خاطر اعراض آنان ملامت نمی‌شوی پس از آن که نهایت تلاش خود را برای تبلیغ به کار بردی. «و ذكّر» یادآوری و پند دادن را رها نكن. «فإنّ الذکری تنفع المؤمنین» مقصود کسی است که خداوند ایمان او را ارج بنهد، یا کسی که ایمان آورده است زیرا بر بینش و بصیرت او افزوده می‌شود.

«فذكّر» یعنی بر ذکر و یادآوری ثابت بمان و به سخنان آن‌ها توجهی نشان مده. «فما أنت بنعمهٔ ربّک» به حمد و سپاس خداوند و نعمت بخشیدن او «بكاهن و لا مجنون» چنان که آنان می گویند.

«فأعرض عمن تولی» یعنی از دعوت و اهتمام به او روی بگردان، زیرا کسی که منتهای همّت و خواسته و هدف علمش، دنیا باشد دعوت الهی جز بر عناد و سرکشی او چیزی نمی‌افزاید.

«هذا نذير من النذر الاولی» یعنی این قرآن نذیری از جنس انذارات پیشین است، یا اینکه این پیامبر نذیری از جنس انذاردهندگان نخستین است.

«فتولّ عنهم» زیرا می‌دانی که انذار در آنان اثری نمی کند.

فرموده خداوند «ودّوا لو تدهن فتدهنون» یعنی در دینت با آنان نرمی و سازش کنی و آنان در دینشان نرمی کنند. «کلّ حلّاف» یعنی کسی که فراوان به باطل سوگند می‌خورد زیرا اهمیت چندانی به دروغ نمی‌دهد. «مهین» از مهانهٔ به معنای سستی رأی و عدم تشخیص امور است. و گفته شده به معنای کسی است که در نزد خدا و در نزد مردم ذلیل و خوار است. گفته شده: مقصود از آن شخص ولید بن مغیرهٔ است که به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم پیشنهاد دادن ثروت داد تا از دینش برگردد. و گفته شده: اخنس بن شریق بود و برخی گفته‌اند: اسود بن عبد یغوث است. «همّاز» یعنی بسیار عیب‌گیر. «مشّاء بنمیم» یعنی با سخن چینی میان مردم فساد می‌افکند. «منّاع للخیر» یعنی از دادن مال یا از اسلام آوردن بخیل است. «معتدٍ» یعنی در ستم، سرکشی می کند. «أثیمٍ» یعنی بسیار گناهکار. «عُتُلّ بعد ذلک» یعنی پس از آنکه بدی‌هایش شمرده شد سرسخت و خشن است. «زنیمٍ» یعنی حرامزاده‌ای که به قومی منتسب است که از جمله آنان نیست.

ص: ۱۶۵

«أن کان ذا مالٍ و بنین» یعنی در این هنگام آن سخن را می گوید زیرا ثروتمند بوده و به خاطر غرور بسیار به پسران پشت می... بندد، یا اینکه علت و دلیلی برای «لاـ تطع» باشد یعنی از معایب این شخص اطاعت نکن زیرا او دارای اموال بسیاری است. «سنسمه» با داغ کردن. «علی الخرطوم» یعنی بر بینی. و بینی ولید در روز بدر زخمی برداشت که جای آن زخم باقی ماند. و گفته شده عبارتی است برای بیان نهایت خواری و زبونی، یا به این معنا که در روز قیامت چهره او را زشت می گردانیم.

در باره فرموده خداوند «سأل سائل» بیضاوی گوید: یعنی شخص خواستار عذاب شد، به معنای «استدعاه» و از این جهت فعل با

«باء» متعدّی شده است و شخص پرسش گر و درخواست کننده نضر بن حارث بود زیرا او گفته بود: «ان کان هذا هو الحقّ من عندک» یا اینکه آن شخص ابوجهل بوده که گفته است: «فأسقط علینا کسفاً من السماء» و از روی تمسخر از آن حضرت سوال کرد. یا مقصود این باشد که پیامبر خواستار تعجیل عذاب آنان شده است. -. انوار التنزیل ۲ : ۵۴۷ -

می گویم: به زودی روایت‌های بسیاری می‌آید مبنی بر اینکه این آیه در باره نعمان بن حارث فهری نازل شد زمانی که ولایت امیرالمؤمنین را انکار کرد و گفت: «اللهمّ إن کان هذا هو الحقّ من عندک فأمطر علینا حجارة من السماء». پس خداوند با انداختن سنگی بر سرش، او را کُشت.

فرموده خداوند «مهطعین» یعنی در حالی که شتابان هستند. «عزین» یعنی فرقه‌های مختلف. گفته شده: مشرگان به صورت گروه گروه بر گرد پیامبر حلقه می‌زدند و سخن آن حضرت را به تمسخر می گرفتند. «أیطمع کلّ امرىء منهم أن یدخل جنّة النعیم» بدون ایمان این طمع را دارد و این آیه، ردّ و انکار سخنشان است که می گفتند: اگر آنچه او می گوید درست باشد ما در آن سهم بیشتری از آنان داریم همانطور که در دنیا اینگونه بود. -. انوار التنزیل ۲ : ۵۴۹ - ۵۵۰ -

«إنا ارسلنا الیکم رسولاً» ای اهل مکه. «شاهداً علیکم» روز قیامت با اجابت و امتناع بر شما گواهی می‌دهد. «وبیلاً» یعنی سنگین. -. انوار التنزیل ۲ : ۵۵۹ -

در باره این فرموده خداوند «یا ایّها المدّثر» طبرسی گوید: یعنی متدثّر و فرو رفته به لباسش. اوزاعی گوید: شنیدم یحیی بن کثیر می گفت: پرسیدم از ابو سلمه اوّل سوره قرآن که نازل شد کدام است؟ گفت: «یا أَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ» گفتم: آیا «اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ» نبود؟ گفت: پرسیدم از جابر بن عبد اللّه اوّل سوره که نازل شد کدام است؟ گفت: «یا أَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ» پس گفت: یا «اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ» پس جابر گفت: حدیث کنم برای شما آنچه رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ما را حدیث نمود.

ص: ۱۶۶

فرمود: یک ماه مجاور کوه حرا شدم پس از آن از کوه پائین آمده و وارد صحرا شدم پس سرم را بلند نموده و ناگاه او را یعنی جبرئیل را در هوا بر تختی دیدم. گفتم: مرا بپوشانید مرا بپوشانید. پس روی من آب ریختند. خداوند عزّ و جلّ این آیه نازل فرمود: «یا أَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ» و در روایتی آمده که از ترس آن به زانو در آمده و به زمین افتادم و آمدم نزد خانواده ام و گفتم: مرا بپوشانید. پس این آیات نازل شد: «یا أَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ» یعنی نیست تو را چیزی که از شیطان بترسی، به درستی که تو پیامبر هستی، برخیز و مردم را انذار کن.

و در این، فرمان است آنچه که باید باشد زیرا خدای تعالی به پیامبرش وحی نمی‌کند مگر با برهان‌هایی روشن، و معجزات آشکاری که دلالت کننده باشد بر اینکه آنچه بر او وحی می‌شود، از طرف خدای تعالی است، پس به چیزی جز آن‌ها نیاز ندارد و فزع و جزع نمی‌کند. و بعضی گفته اند: معنایش این است: ای کسی که با فرو رفتن در جامه‌ات، طالب و خواهان دفع آزار و اذیت هستی، با انذار قومت آن را بخواه و اگر ایمان نیاورندند آنان را با آتش جهنم بترسان. و بعضی گفته اند: که آن حضرت خود را به جامه کوچکی پیچیده تا بخوابد پس فرمان آمد: ای خوابیده از خواب بر خیز و قوم و خویشانت را بترسان.

و بعضی گفته اند: مقصود از کلمه «قُم» جدّیت و کوشش در کار و انجام رسالت و ترک سستی در این وظیفه است و مثل این است که گفته شود: از آنچه به آن تو را امر کردم نخواب و کوتاهی نکن. و این مانند قول عرب است که وقتی می‌خواهند کسی را به کوشش و راستی عزیمت و تصمیم تعریف کنند، می گوید: فلانی در کارش خواب ندارد. - . مجمع البیان ۱۰ : ۳۸۴ -

و در باره این فرموده خداوند «ذرنی و من خلقت وحیداً» گوید: این آیات در باره ولید بن مغیره مخزومی نازل شده است و این در وقتی بود که قریش در دار الندوه جمع شدند. ولید به ایشان گفت: شما صاحبان حسب و شخصیّت هستید و عرب نزد شما می‌آید و از نزد شما بر امری که مورد اختلاف آن‌ها بوده، برمی گردند و به سبب رأی و نظر شما اختلافشان رفع می‌شود. پس جمع کنید فکرتان را بر یک مطلب. چه می گویید در باره این مرد (یعنی پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم)؟ گفتند: می گوییم او شاعر است، ولید رو ترش کرد و گفت: ما شعر را شنیدیم سخنان (محمّد) شباهت به شعر ندارد. پس گفتند: می گوییم که او کاهن است. گفت: وقتی نزد او می آیید او را نمی یابید که مانند کاهن ها سخنی بگوید. گفتند: می گوییم که او دیوانه است. گفت: وقتی با او ملاقات می‌کنید او را دیوانه نخواهید دید. گفتند: می گوییم که او جادوگر است. گفت: ساحر کدام است؟ گفتند: انسانی است که میان دشمنان، دوستی و بین دوستان، دشمنی می‌اندازد. گفت: پس او ساحر و جادوگر است. آنان بیرون رفتند

ص: ۱۶۷

و هیچ یک از آن‌ها با پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله و سلم ملاقات نمی‌کرد مگر اینکه می‌گفت: ای جادوگر ای جادوگر. و این امر بر پیامبر گران آمد. پس خدای تعالی نازل فرمود «یا أَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ» تا آیه «إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ». و روایت شده که وقتی خداوند سوره «حم تَنْزِیلُ الْکِتابِ» را بر پیامبرش نازل فرمود، آن حضرت برخاست و به مسجد الحرام آمد و ولید بن مغیره نزدیک آن حضرت بود و قرائت ایشان را می‌شنید و وقتی پیامبر متوجّه گوش دادن ولید به قرائتش شد قرائت آیات را تکرار فرمود. پس ولید به راه افتاد تا به مجلس خویشانش بنی مخزوم رسید و گفت: سوگند به خدا اندکی پیش از محمد کلامی شنیدم که نه کلام آدمی و نه کلام جنیان نیست و برای آن حلاوت و شیرینی مخصوصی و بر آن لذّت است، و اینکه بالای آن با ثمر و پائین آن گوارا، و آن برتری می‌کند و چیزی برتر و بالاتر آن نیست. سپس به منزل خودش رفت. قریش گفتند: به خدا سوگند که ولید از دین خود خارج شد و سوگند به خدا که تمام قریش از این دین نیاکان خود خارج خواهند شد و به ولید ریحانه قریش می‌گفتند. پس ابو جهل به آن‌ها گفت: من شما را از او کفایت می‌کنم و آمد در کنار ولید در حال حزن و اندوه نشست. ولید گفت: ای برادرزاده‌ام، تو را محزون نبینم. ابو جهل گفت: این قریش است که تو را با این سالخوردگی و پیری سرزنش و عیب جویی می‌کند و گمان می‌کنند که تو سخن محمّد را زینت داده ای. پس با ابو جهل برخاست و به مجلس خویشانش آمد و گفت: آیا گمان می‌کنید که محمّد دیوانه است؟ آیا دیده اید او را که هرگز گلوی خود بفشرد؟ گفتند: نه به خدا. گفت: آیا تصوّر می‌کنید که او کاهن است؟ آیا دیده اید که بر او چیزی از کهانت باشد؟ گفتند نه به خدا. گفت: آیا خیال می‌کنید که او شاعر است؟ آیا هرگز دیده اید که او شعر بگوید؟ گفتند: نه به خدا. گفت: آیا گمان می‌کنید که او دروغگوست؟ آیا دروغی از او را تجربه کرده‌اید؟ گفتند: نه به خدا. و او به خاطر راستگوی، صادق امین نامیده می‌شد. پس قریش به ولید گفتند: پس او کیست؟ ولید به فکر فرو رفت سپس نگاه کرد و رو ترش نمود و گفت: او فقط جادوگر است.

آیـا او را ندیدیـد که میـان مرد و همسـرش و فرزنـدان او و بنـدگانش جـدایی می‌انـدازد پس او جـادوگر و آنچه او می‌گـوید سحری است که اثر می‌کند.

می‌گویم: در کتاب احتجاج تفسیر این آیان بیان شد.

سپس طبرسـی در باره این فرموده خداونـد «علیها تسعهٔ عشـر» گویـد: هنگامی که آیه نازل شد ابو جهل به مردم قریش گفت: مادرتان در مرگتان بنشیند، آیا می‌شنوید پسر ابی کبشه خبر می‌دهد که خزینه داران و پاسبانان دوزخ

ص: ۱۶۸

نوزده نفرنـد و شـما مردم بسیار دلیر هستید آیا عاجز و ناتوان است هر ده نفر از شـما که یکی از پاسـبانان و نگهبانان دوزخ را نابود کنـد؟ ابو الاسود جحمی گفت: من هفده نفر آن‌ها را کفایت می‌کنم، ده نفر آنان را بر پشت و گرده ام و هفت نفر را بر شکم، و شما همگی، دو نفر از آن‌ها را نابود کنید. پس تمام آیه نازل شد. - . مجمع البیان ۱۰ : ۳۸۸ -

و طبرسـی در باره این فرموده خداوند «کأنّهم حمر مستنفرهٔ» گوید: یعنی گورخران وحشـی فراری هستند «فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَهٍ» که از شـیر فرار می‌کننـد. این قول از عطاء و کلبی روایت شـده است. ابن عبّاس گویـد: وقتی گورخر وحشـی شـیر را می‌بیند از او فرار می‌کنـد، همین طور این مردم کافر وقتی می شـنیدند که پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله و سـلم قرآن می‌خواند از او فرار می... کردند. و گفته شده: مراد از قسوره، تیر اندازان و مردان شکارچی است. « بَلْ یُرِیدُ کُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ یُؤْتی صُحُفاً مُنَشَّرَهً»

یعنی هر یک از آن‌ها می‌خواهد که کتاب و نامه ای از آسـمان به اسم او نازل شود که ایمان آورید به محمّد صـلّی اللّه علیه و آله و سـلم، و بعضـی گفتنـد: بـدین معناست که آن‌ها می‌خواهند نامه ای از خدای تعالی برای آنان بیاید مبنی بر برائت و بری بودن آن‌هـا از عـذاب قیـامت و گوارایی و جواز نعمت‌های بهشتی بر ایشان، تا ایمان آورنـد. و برخی گفتنـد: هر یک از آن‌ها می‌خواهند که پیامبری باشـند که به آن‌ها وحی برسد و پیروی شوند و از اینکه تابع و پیرو باشند، ابا دارند. - . مجمع البیان ۱۰ : ۳۹۲ -

و در باره این فرموده خداوند «ثُمَّ ذَهَبَ إِلی أَهْلِهِ یَتَمَطَّی» گوید: یعنی برگشت به سوی خاندانش با تکبر و غرور که در رفتنش افتخـار می‌کرد. و بعضـی گفتنـد که مقصود ابو جهـل ابن هشـام است. «أَوْلی لَکَ فَأَوْلی» و این تهدیـدی از جانب خـداست و معنایش این است که ای ابو جهل سـختی‌ها و زشتی‌ها سزاوار تو و نزدیک به تو است. و در روایتی آمده، که رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سـلم دست ابوجهـل را گرفت و فرمود: «أَوْلی لَکَ فَأَوْلی ثُمَّ أَوْلی لَکَ فَأَوْلی» ابو جهل گفت: به چه چیز مرا تهدید می‌کنی؟ تو و خدای تو توانایی اینکه کاری به من کنید را ندارید و من عزیزترین مردم این سرزمین هستم. پس خداوند سبحان چنانچه پیامبر فرمود در باره او نازل نمود. و بعضی گفته اند. یعنی مذمّت و سرزنش سزاوارتر و شایسته تر است بر تو از ترک آن، و قسـمت دو حـذف گردیده است و در کلام بسـیار آمده تا به منزله «الویل لک» شده است و از محذوف‌هایی شده که اظهار آن جایز نیست. و گفته شـده: آن تهدیـدی بر تهدیـد است. و گفته شـده: معنایش این است که بدی در دنیا سـزاوار توست، سـزاوار تو است. سـپس بـدی در آخرت شایسـته توست، شایسته تو است. و تکرار برای تأکیـد است. گفته شـده: دور

باشی تو از خیرات

ص: ۱۶۹

دنیا و دور باشی از خیرات و خوبی‌های آخرت. و بعضی گفته اند: سزاوار تو است ای ابو جهل آنچه که در جنگ بدر دیدی، پس سزاوار تو است آنچه در قبرت ببینی و آنچه در قیامت خواهی دید و برای همین «ثمّ» داخل نمود و گفت: «ثم فاولی لک فی النّار» سپس سزاوار توست آنچه در آتش خواهی دید. -. مجمع البیان ۱۰ : ۴۰۱ -

و در باره این فرموده خداوند «عَمَّ يَتَساءَلُونَ» گوید: اصل آن «عمّا» بوده است. مفسّرین گفته‌اند: هنگامی که رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله مبعوث گردید و ایشان را به توحید و یکتایی خدای تعالی و به زنده شدن بعد از مرگ خبر داد و بر ایشان قرآن تلاوت نمود. مشرکین در میان خود شروع به سؤال و جواب کردند و یعنی به طریق انکار و تعجّب از خودشان می‌پرسیدند و می‌گفتند: محمّد چه چیز آورده و چه چیز بر او نازل شده است؟ پس خداوند تعالی نازل فرمود: «عَمَّ يَتَساءَلُونَ» یعنی از کدام چیز از هم می‌پرسید. و مقصود، بزرگداشت قصّه است. سپس ذکر فرمود که سؤال و جواب و پرسش‌های آن‌ها از چیست و فرمود: «عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ» و آن قرآن است. و گفته شده: یعنی خبر روز قیامت. و گفته اند: هر آنچه در اصول دین که در باره آن اختلاف نظر داشتند. -. مجمع البیان ۱۰ : ۴۲۱ -

می‌گویم: در ادامه در روایت‌های بسیاری خواهد آمد که این آیه در باره ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام است.

و در باره این فرموده خداوند «قُتِلَ الْإِنْسانُ» گوید: یعنی معذّب و ملعون باد انسان و آن اشاره به هر کافر و ناسپاسی است. و گفته شده: آن شخص امیّه بن خلف (از سران قریش) است. و بعضی گفته اند: آن عتبه بن ابی لهب است که گفت: من کافر به پروردگار نجم و ستاره ام وقتی که فرود آمد. «ما أَكْفَرَهُ» یعنی چه اندازه کفر او سخت و چه اندازه گمراهی او آشکار است. و گفته شده: ما استفهامیّه است. یعنی چه چیز او را کافر نمود و موجب کفر او شد. پس مثل اینکه گفته است اینجا چیزی نیست که موجب کفر او شده و او را به کفر بخواند. پس چه چیز او را به سوی کفر فراخواند با و جود اینکه نعمت‌های خداوند بر او فراوان بوده است. «مِنْ أَيِّ شَيْ ءٍ خَلَقَهُ» لفظ آن استفهام و معنایش تقریر و بیان است و بعضی گفته اند: معنایش این است چرا به اصل و ریشه خلقتش نمی‌نگرد که خدا او را از چه چیز آفریده تا او را دلالت و رهبری به یکتایی خدای تعالی کند؟ «مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ» در چند مرحله او را آفرید: از نطفه سپس علقه تا آخر خلقتش و بر اندازه معلومی از درازی، و کوتاهی و شنوایی و بینایی و حواس او و اعضاء او و مدّت عمر او و مقدار روزی او و تمام احوال او. «ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ» یعنی راه خروج از شکم مادرش، یا راه خیر و شرّ.

ص: ۱۷۰

«كَلَّا» یعنی حقّا «لَمَّا يَقْضِ ما أَمَرَهُ» از اخلاص عبادتش، و حقّ خدای تعالی که بر اوست علی رغم بسیاری نعمت‌های او، ادا نکرد. -. مجمع البیان ۱۰ : ۴۳۸ - ۴۳۹ -

و در باره این فرموده خداوند «إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ» می‌گوید: یعنی قرآن گفته فرستاده بزرگواری است بر پروردگارش و او

جبرئیل علیه السّلام است. و آن کلام خدای تعالی است که بر لسان او نازل کرده است سپس جبرئیل را تعریف کرده و فرمود: «ذِی قُوَّةٍ» یعنی در آنچه تکلیف به او شده و به آن مأمور گردیده از علم و عمل و تبلیغ رسالت توانمند است. و بعضی گفته اند: صاحب قدرت در نفس خود می‌باشد. «عِنْدَ ذِی الْعَرْشِ مَکِینٍ» یعنی نزد خداوند صاحب عرش، متمکّن است و دارای جایگاه والایی است. «مُطاعٍ ثَمَّ» یعنی در آسمان فرشتگان او را اطاعت می کنند. گویند: از اطاعت فرشتگان به جبرئیل علیه السّلام این است که او خازن بهشت را شب معراج امر کرد تا درهای بهشت را برای محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلم باز کرد تا داخل آن شده و دید آنچه در بهشت بود، و مالک دوزخ را امر کرد پس درِ جهنّم را برای او گشود تا به آن نگریست. «أَمِینٍ» یعنی بر وحی و رسالات خدا به سوی انبیاء و پیامبران امین است. و در حدیث آمده که رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله به جبرئیل علیه السّلام فرمود: چقدر خداوند تو را نیکو ستوده است. «ذِی قُوَّةٍ عِنْدَ ذِی الْعَرْشِ مَکِینٍ مُطاعٍ ثَمَّ أَمِینٍ» پس قوّه و نیروی تو چه اندازه و امانت تو چه بوده است؟ گفت: در باره قوّت و توانم اینکه خدا وند مرا به سوی شهرهای قوم لوط که چهار شهر بود و در هر شهر غیر از زن‌ها و بچه‌ها شهر چهار صد هزار جنگجو بود، برانگیخت. پس آن را از پائین ترین زمین (یعنی از اعماق زمین) کنده و برداشتم تا اهل آسمان صدای خروس و مرغان و زوزه سگان آن‌ها را شنیدند. پس آن‌ها را سرنگون و وارونه افکندم. و امّا در باره امانت من اینکه من امر به چیزی نشدم که آن را به غیر از اهلش و صاحبش بدهم. سپس خداوند سبحان جماعت کفّار را مخاطب قرار داده و فرمود: «وَ ما صاحِبُکُمْ» کسی که شما را به سوی خدا دعوت می- کند. «بِمَجْنُونٍ» مجنون کسی است که بر عقلش پرده ای باشد که درک و احساس امور را بر آنچه هست نکند. «وَ لَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِینِ» یعنی محمّد صلّی اللّه علیه و آله جبرئیل علیه السّلام را دید بر صورتی که خدای تعالی او را به آن آفریده در جایی که خورشید طلوع می کند و آن افق اعلی از طرف مشرق است. «وَ ما هُوَ عَلَی الْغَیْبِ بِضَنِینٍ» اهل بصره به جز سهل و ابن کثیر و کسائی با ظاء قرائت کرده‌اند و دیگران با ضاد. بنا بر قرائت اول یعنی: بر وحی خدای تعالی و آنچه او را از اخبار غیبی خبر می‌دهد متّهم نیست. و بنا بر قرائت دوم بدین معنا است که او در رسانیدن آنچه از خدا به او اعلام شده بخیل نیست. «وَ ما هُوَ بِقَوْلِ شَیْطانٍ رَجِیمٍ» یعنی قرآن گفته و قول شیطان رجیم که به او القاء کرده باشد نیست چنانچه مشرکین می گویند: شیطان به او القاء می کند همانطوری که به کاهنان و جادوگران القاء می کند. «فَأَیْنَ تَذْهَبُونَ» پس کدام راه را که از این راه روشن تر باشد و برای شما آشکار کردم می پیمائید. یا بدین معنا که شما از این قرآن به کجا عدول می کنید. «إِنْ هُوَ إِلَّا ذِکْرٌ لِلْعالَمِینَ» یعنی نیست قرآن مگر موعظه و تذکّر برای مردم.

ص: ۱۷۱

«لِمَنْ شاءَ مِنْکُمْ أَنْ یَسْتَقِیمَ» برای کسی که از شما می‌خواهد بر امر خدا و طاعت او مستقیم باشد. -. مجمع البیان ۱۰ : ۳۴۵ - ۳۴۷ -

و در باره این فرموده خداوند «ان الذین اجرموا» گوید: یعنی کفار قریش و مجرمان آنان همچون ابوجهل و ولید بن مغیره و عاص بن وائل و دوستان آنان. «کانوا من الذین آمنوا» یعنی یاران پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم مثل عمّار و خبّاب و بلال و دیگران. «یضحکون» بر طریق استهزاء به آنان، و به تمسخر گرفتن آنان در دنیا، یا اینکه به خاطر اینکه روز قیامت را انکار می کردند از جدیت و کوشش مسلمانان در عبادت می‌خندیدند. یا بدین جهت بوده که مردن عوام را به این وهم بیندازند که مسلمانان بر باطل هستند. «و إذا مرّوا» یعنی هرگاه مومنان بر آن دسته مشرگان گذر می کردند. «بهم یتغامزون» یعنی برخی از

آنان از روی تمسخر با چشم و ابرو به برخی دیگر اشاره می‌کردند. و گفته شده: این آیه در شأن علی بن ابی طالب علیه السلام نازل شده و این در وقتی بود که آن حضرت در میان جمعی از مسلمین نزد پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم آمد. پس منافقین به او مسخره کرده و خندیدند و با چشم و ابر و اشاره کردند. سپس به سوی یاران و هم کیشان خود برگشته و گفتند: ما اصلع (یعنی علی بن ابی طالب) را دیدیم و بر او خندیدیم. قبل از آنکه علی علیه السّلام با اصحابش به پیامبر صلّی اللّه برسند آیه نازل شد. «فکهین» یعنی هر گاه این کافران به نزد خانواده خود بازمی‌گشتند از آنچه که آنان در آن به ذکر آن‌ها شوخی می‌... کردند، در شگفت بودند. «و ما ارسلوا علیهم حافظین» یعنی این کافران فرستاده نشده‌اند که نگهبان مؤمنان باشند و مکلّف نشده‌اند که اعمال آنان را حفظ کنند. - . مجمع البیان ۱۰ : ۴۵۶ - ۴۵۸ -

در باره این فرموده خداوند «سنقرئک فلا تنسی» بیضاوی گوید: یعنی بر زبان جبرئیل بر تو قرائت می‌کنیم یا اینکه تو را با الهام قرائت، قاری قرار خواهیم داد پس هرگز نیروی حفظ کردن را فراموش نکن. «الا ـ ما شاء الله» فراموشی آن با منسوخ شدن تلاوت آن است. و گفته شده: مقصود از آن کم شدن، یا نفی کلّی فراموشی است. «إنّه یعلم الجهر و ما یخفی» یعنی احوال آشکار و پنهان شما. یا مقصود قرائت بلند تو با جبرئیل، و آنچه که از ترس فراموشی تو را بدان فرا می‌خواند، پس از میان باقی گذاشتن و فراموش کردن هر کدام را که به صلاح شماست را می‌داند. «و نیسّرک للیسری» یعنی راه آسانی را در حفظ وحی و دینداری برای تو هموار می‌کنیم، و توفیق پیمودن آن را به تو می‌دهیم و به خاطر همین نکته مهم فرمود: «نیسّرک» و نفرمود: «نیسّر لک» که عطف بر «سنقرئک» شود. «إنّه یعلم» جمله معترضه است. «فذکّر» یعنی پس از آنکه امر رسالت برایت برقرار و پابرجا شد. «إن نفعت الذکری» چه بسا این جمله شرط پس از تکرار تذکیر و حصول یأس و ناامیدی از جانب برخی مردم، آمده است تا خود را خسته نکند و بر آنان افسوس و حسرت نخورد، یا به جهت نکوهش افراد تذکیر داده شده، و بعید بودن تاثیر ذکر و یادآوری در آنان باشد، یا برای آگاهی دادن از این باشد که تذکیر، هنگامی که واجب می‌گردد که نفع و سود بردن از آن پنداشته شود و به همین خاطر پیامبر امر شده که از کسانی که روی گردانی کردند، اعراض کند.

ص: ۱۷۲

«سیذکّر من یخشی» یعنی کسی که از خداوند بترسد از آن پند و سود می‌برد. «و یتجنّبها الکبری» یعنی از ذکر دوری می‌... گزینند. «الاشقی» کافر. چرا که کافر از فاسق نگون بخت‌تر است. یا اینکه بدبخت‌ترین کافران باشد به این جهت که در کفر غوطه‌ور شده است. «الذی یصلی النار الکبری» یعنی آتش دوزخ. «ثمّ لا یموت فیها» نمی‌میرد تا بتواند استراحت کند. «و لا یحیی» یعنی زندگی‌ای که بتواند از آن سود ببرد ندارد. - . انوار التنزیل ۲ : ۵۹۸ - ۵۹۹ -

«لست علیهم بمصیطر» یعنی بر آنان تسلط نمی‌یابی. «الا ـ من تولّی و کفر» اما هر کس پشت کرده و کفر بورزد. «فیعذّبه الله العذاب الاکبر» یعنی عذاب آخرت. و گفته شده: به جمله پیشین متصل است زیرا جهاد با کافران و کشتن آنان، همان تسلّط یافتن است و گویی آنان را در دنیا به جهاد و مبارزه، و در آخرت به عذاب وعده داده است. و گفته شده: این عبارت استثنایی از کلمه «فذکّر» است. «إنّ الینا ایابهم» یعنی بازگشت آنان به سوی ماست. «ثم انّ علینا حسابهم» در محشر حساب آن‌ها بر عهده ماست. - . انوار التنزیل ۲ : ۶۰۰ - ۶۰۱ -

«لا اقسم بهذا البلد» خداوند سبحان به مکه سوگند یاد کرده و سوگند را مقید به ورود پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم کرده

است، که بیـانگر فضـیلت و برتری فراوان آن حضـرت است و این را می‌رسانـد که ارزش و شـرافت مکـان به ارزش و شـرافت مردم آن مکان است. و گفته شـده: حلالی است که برای تو میسـر شـده است. «و والـدٍ» یعنی آدم یا ابراهیم علیه السـلام. «و ما ولد» یعنی نوادگان او یا مقصود محمد صلی الله علیه و آله و سلم است. «فی کبد» یعنی رنج و مشقّت. و این عبارت دلداری‌ای برای پیامبر است از رنـج و سـختی‌های که از طرف قریش دامنگیر آن حضـرت شـد. و ضـمیر در «أیحسب» به برخی از کافران برمی‌گردد که پیامبر رنج بیشتری از آنان دید، یا مرجع ضـمیر کسانی هسـتند که به توان و نیروی خویش مغرور می‌شوند مانند ابی اشـدّ بن کلـدهٔ بود که در زیر پاهایش پوستی عکاظی پهن می‌کرد و ده نفر آن را از زیر او می‌کشـیدند، پوست قطعه قطعه می‌شد اما پاهای او نمی‌لغزید. یا مقصود هر کدام از آن کافران است، و یا مقصود انسان است. «أن لن یقدر علیه احد» که از او انتقام بگیرد. «یقول» یعنی در آن هنگام گوید: «أهلکت مالاً لبداً» یعنی اموال بسیار. و مقصود اموالی است که در راستای بدنام کردن پیامبر و فخرورزی و دشمنی با آن حضرت تباه کرده است. «أیحسب

ص: ۱۷۳

أن لم یره احـد» یعنی در هنگامی که انفاق می‌کند، یا پس از آن، و در باره آن از او پرسـش می‌شود. - . انوار التنزیل ۲ : ۶۰۴ -

طبرسی گوید: گفته شده: آن شخص حارث بن نوفل بن عبد مناف بود. و از این قرار بود که او گناهی مرتکب شد و از رسول خـدا صـلی الله علیه و آله و سـلم فتوا خواست و پیـامبر او را امر کرد که کفّـاره بدهـد. پس او گفت: از وقـتی وارد دین محمد شدم مالم در کفارات و صدقات تمام شد. این قول از مقاتل نقل شده است. - . مجمع البیان ۱۰ : ۴۹۳ - ۴۹۴ -

«اقرأ بـاسم ربّک» یعنی قرائت قرآن را بـا اسم او یـا بـا اسـتعانت از او آغاز کن. و گفته شـده: باء زائـده است، یعنی بخوان نام پروردگارت را که همه چیز را آفریـد. «خلق الانسان من علق» علق جمع «علقـهٔ» است. «اقرأ» تکراری برای مبالغه است. یا اینکه اقرأ اول خوانـدن مطلق است و اقرأ دوم برای تبلیغ است، یا خوانـدن در نماز است. و چه بسا از این جهت باشد که هنگامی که به پیامبر گفته شـد: به نام پروردگارت بخوان، فرمود: من خواننـده نیسـتم. پس گفته شد: «إقرأ و ربّک الاکرم» یعنی خداوندی که در کرم و بخشـش بر هر کریم بالاـتر است. «الـذی علّم بـالقلم» یعنی نوشـتن بـا قلم را آموخت. «علّم الانسـان ما لم یعلم» با آفرینش نیروها و برپایی دلائل و فرسـتادن آیات، پس خواندن را به تو می‌آموزد هر چند خواننده نباشـی. بیشتر مفسـران بر این باورنـد که این سوره اولین سوره‌ای از قرآن است که نازل شـد و اولین روزی که جبرئیل علیه السـلام بر پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم فرود آمـد در حـالی که آن حضـرت در غـار حراء بـود، پنـج آیه از این سوره را به او آموخت. و گفته شـده: اولین سوره، سوره مدّثر بوده و گفته شده: سوره حمد است.

«لم یکن الذین کفروا من اهل الکتاب» یعنی یهودیان و مسیحیان. و «المشـرکین» یعنی بت‌پرستان. «منفکّین» از دین خود دست بردار نبودنـد. «حتّی تـأتیهم البیّنـهٔ» یعنی رسول خـدا یا قرآن. «رسول من الله» خود این کلمه بـدل برای «البیّنـهٔ» است، یا اینکه با تقـدیر مضاف یا با تقـدیر مبتـدا بـدل است. «یتلو صـحفاً مطهّرهٔ» صـفت یا خبر برای آن است. و هر چند رسول درس ناخوانده است اما هنگامی که چیزی مانند آنچه در صـحیفه‌ها آمده را تلاوت کرده، همچون کسـی است که آن را تلاوت نموده است، و گفته شده مقصود از آن جبرئیل است و پاک بودن صـحیفه‌ها به این معنا است که باطل بدان راه نمی‌یابد و جز پاکان کسـی

بدان دست نمی‌یازد. «فیها کتب قیّمهٔ» نوشته‌های راستین که از حقّ سخن می گوید. «و ما تفرّق الذین اُوتوا الکاب» از دینی که بر آن بودند دستخوش پراکندگی نشدند به این صورت که برخی از آنان ایمان آورده و برخی دیگر کافر شوند. «الا من بعد ما جاءتهم» مگر پس از آنکه بشارت بدان در کتاب‌هایشان و بر زبان پیامبرانشان آمد، پس حجّت و برهان، بر آنان برپا داشته شد.

ص: ۱۷۴

در باره این فرموده خداوند «وحلهٔ الشتاء» طبرسی گوید: قریش در هر سال دو سفر داشتند: سفری در زمستان که به یمن می... رفتند زیرا آنجا منطقه گرمسیر بود. و سفری در تابستان به شام می‌رفتند که سرزمینی سردسیر بود و اگر این دو سفر نبود برای آن‌ها امکان نداشت که در حرم و مکه اقامت نمایند. و گفته شده: هر دو سفر به شام بوده، اما سفر زمستانی در دریا و ایله برای گرم شدن و سفر تابستانی به سوی بصری و اذرعات شام بود برای هواخوری. - . مجمع البیان ۱۰ : ۵۴۵ -

و در باره این فرموده خداوند «أرأیت الذی یکذّب بالدین» گوید: یعنی کسی که پاداش و حساب‌رسی قیامت را تکذیب می... کند. کلبی گوید: این آیه در باره عاص بن وائل سهمی نازل شد. و سدی و مقاتل گفته‌اند: در باره ولید بن مغیرهٔ نازل شد. ابن جریح گوید: در باره ابوسفیان نازل شد که در هر هفته دو حیوان می کشت و چون یتیمی نزد او می‌آمد با عصا او را می... زد. و ابن عباس گوید: در باره مردی از منافقین نازل شد. «یدّع الیتیم» یعنی یتیم را با خشونت می‌راند. «و لا یحضّ علی طعام المسکین» یعنی مسکین را طعام نمی‌دهد و در وقت تنگی و ناتوانی خود، دیگران را به این کار تشویق نمی کند. - . مجمع البیان ۱۰ : ۵۴۷ -

می گویم: در کتاب احتجاج اسباب نزول سوره حجد را بیان کردیم.

طبرسی گوید: سعید بن جبیر از ابن عباس روایت کرده که روزی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از صفا بالا رفت و فرمود: یا صباحاه (به فریاد برسید). مردم قریش گرد آمدند و به آن حضرت گفتند: تو را چه شده است؟ فرمود: اگر به شما بگویم دشمنی صبح یا شام به شما حمله می کند آیا مرا تصدیق می کنید؟ گفتند: آری. فرمود: بدانید که من شما را از عذاب سختی که پیش‌رو دارید انداز می‌دهم. ابولهب گفت: نابود باشی باری این همه ما را فرا خواندی؟ پس خداوند این سوره را نازل کرد: «تبّت یدا ابی لهب» یعنی هر دو دست ابولهب زیانکار باد یا به این معنی که دو دست او از خیر تهی گردد. و او پسر عبدالمطلب و عموی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بود. «و امرأته» همسر او ام جمیل دختر حرب خواهر ابوسفیان بود. «حمّالهٔ الحطب» بن عباس گوید: او خار و خاشاك و بوته‌های تیغ‌دار را برداشته و بر سر آن حضرت می‌ریخت تا هر وقت برای نماز بیرون رود به پای او فرو رفته و مجروح شود. در روایت ضحاك، ربیع بن انس گوید: او خار بر سر راه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم می‌افکند و آن حضرت بر آن قدم می گذاشت همانطور که یکی از شما بر حریر نرم قدم می گذارد. و ابن عباس گوید: او میان مردم سخن‌چینی می کرد و بین آنان دشمنی می‌انداخت و آتش جنگ را برمی‌افروخت چنانچه آتش

ص: ۱۷۵

هیزم را روشن می کند و آن را آتش می‌زند. از این رو سخن چینی را «حطب» (هیزم) نامیدند. و برخی گفته‌اند: بدین معناست که او حمل کننده گناهان است. «فی جیدها حبلٌ من مسد» یعنی ریسمانی از لیف خرما. در حقیقت این توصیف به جهت پست و تحقیر کردن او بوده است. و برخی گفته‌اند: ریسمانی که زبری لیف خرما و سوزش آتش و سنگینی آهن را دارد که در گردنش آویخته می‌شود تا بر عذاب او بیفزاید. و ابن عباس گوید: در گردن او زنجیری از آهن با طول هفتاد زراع است که از دهانش داخل، و از مقعد او خارج می‌شود و دور گردنش در آتش پیچیده می‌شود. و زنجیر را مسدّ می‌نامند از این جهت که «ممسودهٔ» یعنی بافته‌شده است. سعید بن مسیب گوید: ام جمیل یک گردنبند قیمتی از جنس جواهر داشت و گفت: آن را در دشمنی محمد صرف می کنم. پس آن گردنبند در روز قیامت عذابی بر گردن او خواهد بود. از اسماء دختر ابوبکر روایت شده که گوید: هنگامی که این سوره نازل شد ام جمیل دختر حرب که عوراء نام داشت فریاد و جوش و خروشی راه انداخته بود و در دستش سنگ بزرگی بود و می گفت:

از آن شخص نکوهیده ابا کردیم و از دینش خشم گرفتیم و از اوامر او سرکشی کردیم.

در این هنگام حضرت رسول در مسجد نشسته بود، و ابو بکر هم در خدمت آن حضرت بودند هنگامی که ابو بکر چشمش به امّ جمیل افتاد عرض کرد: یا رسول اللّه، امّ جمیل به طرف ما می آید و من می‌ترسم از طرف او به شما آسیبی برسد، حضرت فرمود: او مرا نخواهد دید، در این وقت پیامبر چند آیه از قرآن را خواندند و به کلام خدا پناهنده شدند، و از جمله آیاتی که قرائت فرمودند این آیه شریفه بود: «وَ إِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنا بَيْنَكَ وَ بَيْنَ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجاباً مَسْتُوراً.» - . اسری / ۴۵ - ۴۶ - {و چون قرآن بخوانی، میان تو و کسانی که به آخرت ایمان ندارند پرده ای پوشیده قرار می دهیم} در این هنگام امّ جمیل آمد نزد ابو بکر توقف کرد ولی حضرت رسول صلی اللّه علیه و آله را ندید و گفت: یا ابا بکر به من اطلاع دادند که دوست تو مرا هجو کرده است، ابو بکر گفت: به پروردگار کعبه سوگند دوست من تو را هجو نکرده است، وی پس از این گفتار از نزد ابو بکر رفت و می گفت: قریش می‌داند که من دختر رئیس آن‌ها هستم. و روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: خداوند سبحان آنان را از من برگردانید و آن‌ها مذمّم را نکوهش می کنند و من محمّد هستم. - . مجمع البیان ۱۰ : ۵۵۹ - ۵۶۰ -

می گویم: تفسیر سوره علق در باب عصمت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بیان شد.

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

ك، إكمال الدين أَبِي عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنِ ابْنِ عَمِيرَةَ عَنْ دَاوُدَ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: كَانَ عَلِيٌّ علیه السلام مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِي غَيْبَتِهِ لَمْ يَعْلَمْ بِهَا أَحَدٌ (۳).

**[ترجمه]کمال الدین: داود بن یزید از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: علی علیه السلام در زمان غیبت رسول

خدا صلی الله علیه و آله و سلم همراه آن حضرت بود و کسی از آن خبر نداشت. - . کمال الدین : ۱۹۷ -

**[ترجمه]

«۲»

ک، إکمال الدین ابْنُ الْوَلِیدِ عَنْ سَعْدٍ وَ الصَّفَّارِ مَعاً عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ وَ الْیَقْطِینِیِّ مَعاً

ص: ۱۷۶

۱- الإسراء: ۴۵.

۲- مجمع البیان ۱۰: ۵۵۹ و ۵۶۰.

۳- کمال الدین: ۱۹۷. اسناد الحدیث فی المصدر فیه وهم راجعه.

عَنْ صَفْوَانَ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ مُحَمَّدٍ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: اكْتَتَمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِمَكَّةَ مُخْتَفِياً خَائِفاً خَمْسَ سِنِينَ لَيْسَ يُظْهِرُ أَمْرَهُ وَ عَلِيٌّ علیه السلام اكْتَتَمَ (۱) مَعَهُ وَ خَدِيجَةُ علیها السلام ثُمَّ أَمَرَهُ اللَّهُ أَنْ يَصْدَعَ بِمَا أُمِرَ بِهِ فَظَهَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَظْهَرَ أَمْرَهُ (۲).

غط، الغیبه للشیخ الطوسی عن سعد مثله (۳).

**[ترجمه]کمال الدین: محمّد بن علیّ حلبیّ

ص: ۱۷۶

از امام صادق علیه السّلام روایت می کند که فرمود: رسول خدا پنج سال در مکّه مختفی و خائف و نهان بود و امرش را اظهار نمی کرد و تنها علی علیه السلام و خدیجه علیها السلام همراه او بودند، سپس خدای تعالی فرمان داد که رسالتش را آشکار کند و رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم ظهور کرد و امرش را آشکار فرمود. - . کمال الدین : ۱۹۷ -

غیبهٔ طوسی: از سعد همین حدیث روایت کرده است. - . غیبهٔ طوسی : ۲۱۶ - ۲۱۷ -

**[ترجمه]

«۳»

ک، إكمال الدین وَ فِی خَبَرٍ آخَرَ أَنَّهُ صلی الله علیه و آله كَانَ مُخْتَفِياً بِمَكَّةَ ثَلَاثَ سِنِينَ (۴).

**[ترجمه]کمال الدین: در روایت دیگری آمده است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم سه سال در مکه پنهان ماند و دعوتش را آشکار نکرد. - . کمال الدین : ۱۱۷ -

**[ترجمه]

«۴»

ک، إكمال الدین أَبِی وَ ابْنُ الْوَلِيدِ مَعاً عَنْ سَعْدٍ وَ الْحِمْيَرِيِّ وَ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ وَ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ عِيسَى وَ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ وَ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَكَثَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِمَكَّةَ بَعْدَ مَا جَاءَهُ الْوَحْيُ عَنِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى ثَلَاثَ عَشْرَةَ سَنَةً مِنْهَا ثَلَاثُ سِنِينَ مُخْتَفِياً خَائِفاً لَا يُظْهِرُ حَتَّى أَمَرَهُ اللَّهُ أَنْ يَصْدَعَ بِمَا أُمِرَ بِهِ فَأَظْهَرَ حِينَئِذٍ الدَّعْوَةَ (۵).

غط، الغیبه للشیخ الطوسی سعد مثله (۶).

**[ترجمه]کمال الدین: عبیدالله حلبی از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم

بعد از آنکه وحی بر او نازل شد سیزده سال درنگ کرد که سه سال آن را مختفی و خائف بود و ظاهر نمی شد تا آنکه خدای تعالی فرمان داد که رسالتش را آشکار کند و در این هنگام دعوت را اظهار کرد. - . کمال الدین : ۱۱۷ -

غیبهٔ طوسی: از سعد همین روایت نقل شده است. - . غیبهٔ طوسی : ۲۱۷ -

**[ترجمه]

«۵»

ل، الخصال أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ عُقْبَهَ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: رَنَّ إِبْلِیسُ أَرْبَعَ رَنَّاتٍ أَوَّلُهُنَّ یَوْمَ لُعِنَ وَ حِینَ أُهْبِطَ إِلَی الْأَرْضِ وَ حِینَ بُعِثَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله عَلَی حِینِ فَتْرَهٍ مِنَ الرُّسُلِ وَ حِینَ أُنْزِلَتْ أُمُّ الْکِتَابِ وَ نَخَرَ نَخْرَتَیْنِ حِینَ أَکَلَ آدَمُ علیه السلام مِنَ الشَّجَرَهِ وَ حِینَ أُهْبِطَ مِنَ الْجَنَّهِ (۷).

**[ترجمه]خصال: برخی اصحاب ما از امام صادق علیه السلام روایت کرده‌اند که فرمود: ابلیس چهار بار شیون کرد. نخستین بار روزی بود که به او لعنت شد و دیگر زمانی که به زمین فرود آمد و دیگر وقتی که محمد صلی الله علیه و آله و سلم پس از مدتی که پیامبر نیامده بود به پیامبری مبعوث گردید و دیگر زمانی که سوره فاتحه نازل شد و او دو بار شاد شد، زمانی که آدم از آن درخت خورد و زمانی که او از بهشت فرود آمد. - . خصال ۱ : ۱۲۶ -

**[ترجمه]

بیان

الرنه الصیاح و النخیر صوت بالأنف.

**[ترجمه]«الرنّهٔ» یعنی فریاد و شیون. و «النخیر» یعنی صدا بیرون آوردن از بینی.

**[ترجمه]

«۶»

ع، علل الشرائع الطَّالَقَانِیُّ عَنِ الْجَلُودِیِّ عَنِ الْجَوْهَرِیِّ عَنْ عَبْدِ الْوَاحِدِ بْنِ غِیَاثٍ عَنْ

۱- فیه و فی الغیبه: و علی معه.

۲- کمال الدین: ۱۹۷.

۳- غیبه الطوسیّ: ۲۱۶ و ۲۱۷، و الاسناد فیه هکذا: سعد بن عبد اللّه عن محمّد بن الحسن بن أبی الخطاب، عن صفوان إه.

۴- کمال الدین: ۱۱۷.

۵- کمال الدین: ۱۱۷.

۶- غیبه الطوسیّ: ۲۱۷. رواه الطوسیّ بإسناده عن سعد، عن أحمد بن محمّد بن عیسی و محمّد بن الحسین بن أبی الخطاب عن الحسن بن محبوب.

۷- الخصال ۱: ۱۲۶.

أَبِی عَوَانَهَ عَنْ عُمَرَ (۱) بْنِ الْمُغِیرَهِ عَنْ أَبِی صَادِقٍ (۲) عَنْ رَبِیعَهَ بْنِ نَاجِدٍ أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِعَلِیٍّ علیه السلام یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ بِمَا وَرِثْتَ ابْنَ عَمِّکَ دُونَ عَمِّکَ فَقَالَ یَا مَعْشَرَ النَّاسِ فَفَتَحُوا (۳) آذَانَهُمْ وَ اسْتَمَعُوا فَقَالَ علیه السلام جَمَعَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَنِی عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فِی بَیْتِ رَجُلٍ مِنَّا أَوْ قَالَ أَکْبَرِنَا فَدَعَا بِمُدٍّ وَ نِصْفٍ مِنْ طَعَامٍ وَ قَدَحٍ لَهُ یُقَالُ لَهُ الْغُمَرُ فَأَکَلْنَا وَ شَرِبْنَا وَ بَقِیَ الطَّعَامُ وَ الشَّرَابُ کَمَا هُوَ وَ فِینَا مَنْ یَأْکُلُ الْجَذَعَهَ وَ یَشْرَبُ الْفَرَقَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنْ قَدْ تَرَوْنَ هَذِهِ فَأَیُّکُمْ یُبَایِعُنِی عَلَی أَنَّهُ أَخِی وَ وَارِثِی وَ وَصِیِّی فَقُمْتُ إِلَیْهِ وَ کُنْتُ أَصْغَرَ الْقَوْمِ وَ قُلْتُ أَنَا قَالَ اجْلِسْ ثُمَّ قَالَ ذَلِکَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ کُلَّ ذَلِکَ أَقُومُ إِلَیْهِ فَیَقُولُ اجْلِسْ حَتَّی کَانَ فِی الثَّالِثَهِ فَضَرَبَ بِیَدِهِ عَلَی یَدِی فَبِذَلِکَ وَرِثْتُ ابْنَ عَمِّی دُونَ عَمِّی (۴).

**[ترجمه]علل الشرایع:

ص: ۱۷۷

ربیعه بن ناجد نقل کرده که مردی به علی علیه السّلام عرض کرد: یا امیر المؤمنین چرا شما از پسر عموی خود (یعنی پیامبر اکرم صلّی اللَّه علیه و آله) ارث بردید ولی عموی شما از ایشان ارث نبرد؟ حضرت فرمودند: ای مردم گوشهای خود را باز کنید و کلام مرا بشنوید: رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله ما فرزندان عبد المطّلب را در خانه مردی از خودمان - یا فرمودند در خانه مردی که بزرگتر ما محسوب می شد - جمع نمود، بعد یک مدّ و نیم طعام با قدحی که به آن غمر می گفتند طلب نموده و از ما پذیرایی نمود ما طعام را خورده و شراب را آشامیدیم ولی بعد از دست کشیدن از غذا و شراب، طعام و آب همچنان باقی مانده بود گویا کسی از آن چیزی تناول نکرده است در حالی که بین ما کسی بود که یک بزغاله را تناول نموده و یک ظرف شانزده رطلی از آب را می آشامید. باری رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند: حال که این صحنه را مشاهده نمودید کدام یک از شما با من بیعت می کند که برادر و وارث و وصیّ من باشد؟ من از جا برخاسته در حالی که از همه کوچک تر بودم عرض کردم: من. پیامبر اکرم صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند: بنشین. سپس کلام خود را سه بار تکرار نموده و در هر بار من از جا برخاسته و عرض کردم: من حاضرم. ولی آن حضرت هر بار فرمودند: بنشین تا بالاخره در نوبت سوّم که من اظهار آمادگی کردم نبیّ اکرم صلّی اللَّه علیه و آله با من دست داده و پیمان و عهد بست از این رو فقط من وارث آن حضرت بوده نه عمویم. - . علل الشرایع : ۶۷ - ۶۸ -

**[ترجمه]

بیان

الغمر بضم الغین و فتح المیم القدح الصغیر و الفرق بالفتح و قد یحرک مکیال هو سته عشر رطلا.

**[ترجمه]«الغمر» با ضمه غین و فتحه میم به معنای کاسه بزرگ است. و «الفرق» با فتحه و گاهی با حرکت حروف: پیمانه‌ای معادل شانزده رطل است.

**[ترجمه]

«۷»

ع، علل الشرائع الطَّالَقَانِيُّ عَنِ الْجَلُودِيِّ عَنِ الْمُغِيرَهِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْأَزْدِيِّ عَنْ قَيْسِ بْنِ الرَّبِيعِ وَ شَرِيكِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ نَوْفَلٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ (۵) وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ أَيْ رَهْطَكَ الْمُخْلَصِينَ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَ هُمْ إِذْ ذَاكَ أَرْبَعُونَ رَجُلًا يَزِيدُونَ رَجُلًا أَوْ يَنْقُصُونَ رَجُلًا فَقَالَ أَيُّكُمْ يَكُونُ أَخِي وَ وَارِثِي وَ وَزِيرِي وَ وَصِيِّي وَ خَلِيفَتِي فِيكُمْ بَعْدِي فَعَرَضَ عَلَيْهِمْ ذَلِكَ رَجُلًا رَجُلًا كُلَّهُمْ يَأْبَى ذَلِكَ حَتَّى أَتَى عَلَيَّ فَقُلْتُ أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ هَذَا أَخِي وَ وَارِثِي وَ وَصِيِّي وَ وَزِيرِي وَ خَلِيفَتِي فِيكُمْ بَعْدِي فَقَامَ الْقَوْمُ يَضْحَكُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ وَ يَقُولُونَ لِأَبِي طَالِبٍ قَدْ أَمَرَكَ

ص: ۱۷۸

۱- فی المصدر: عمرو بن المغیره.

۲- فی التقریب: اسمه مسلم بن زید أو عبد اللّه بن ناجد، و فی رجال الطوسیّ: عبد خیر بن ناجد.

۳- افتحوا آذانکم و اسمعوا خ ل. و فی المصدر جمع بین الجملتین، فقال: افتحوا آذانکم و اسمعوا ففتحوا اه.

۴- علل الشرائع: ۶۷ و ۶۸.

۵- أنزلت خ ل.

أَنْ تَسْمَعَ وَ تُطِيعَ لِهَذَا الْغُلَامِ (۱).

أقول:- و رواه السيد فی الطرف بإسناده عن الأعمش مثله (۲).

**[ترجمه]علل الشرایع: عبد اللّه بن حارث بن نوفل از علیّ بن ابی طالب علیه السّلام روایت کرده که فرمود: هنگامی که آیه شریفه: «وَ أَنْذِرْ عَشِیرَتَکَ الْأَقْرَبِینَ» (بترسان قوم مخلص خود را). نازل شد رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله فرزندان عبد المطلب را که در آن روز چهل مرد با یک نفر زیاده یا کم بودند دعوت نمود و به آن‌ها فرمود: کدام یک از شما حاضرید برادر و وصیّ و وارث و وزیر و جانشینم پس از من در بین خویش باشید؟ نبیّ اکرم صلّی اللّه علیه و آله این کلام را به یک یک ایشان عرضه داشت و آن‌ها ابا ورزیده و نمی پذیرفتند تا به من رسیدند، من عرض کردم: من حاضرم ای رسول خدا. رسول اکرم صلّی اللّه علیه و آله فرمودند: ای فرزندان عبد المطلب، این برادر و وارث و وصیّ و وزیر و جانشین من بین شما پس از من می باشد. آن جماعت برخاستند در حالی که بعضی به روی برخی می خندیدند به ابو طالب گفتند: به تو امر نمود

ص: ۱۷۸

که فرمان این جوان را شنیده و اطاعت کنی. - . علل الشرایع : ۶۸ -

می گویم: سید نیز در «الطرف» با اسنادش از اعش همین حدیث را روایت کرده است. - . الطرف : ۷ -

**[ترجمه]

«۸»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ فَضَّالٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ عُقْبَهَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ إِبْلِیسَ رَنَّ رَنِیناً لَمَّا بَعَثَ اللَّهُ نَبِیَّهُ صلی الله علیه و آله عَلَی حِینِ فَتْرَهٍ مِنَ الرُّسُلِ وَ حِینَ أُنْزِلَتْ أُمُّ الْکِتَابِ (۳).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن عقبه، از حضرت امام جعفر صادق علیه السلام روایت کرد که ایشان فرمود: شیطان دو بار ناله سر داد، آن گاه که خداوند، محمّد صلی الله علیه و آله را پس از مدتی که پیامبری نیامده بود به پیامبری برانگیخت و هنگامی که سوره حمد نازل شد. - . تفسیر قمی : ۲۶ -

**[ترجمه]

«۹»

فس، تفسیر القمی فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ حَتَّی تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ یَنْبُوعاً أَیْ عَیْناً أَوْ تَکُونَ لَکَ جَنَّهٌ أَیْ بُسْتَانٌ مِنْ نَخِیلٍ وَ عِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهارَ خِلالَها تَفْجِیراً مِنْ تِلْکَ الْعُیُونِ أَوْ تُسْقِطَ السَّماءَ کَما زَعَمْتَ عَلَیْنا کِسَفاً وَ ذَلِکَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ إِنَّهُ سَیَسْقُطُ مِنَ السَّمَاءِ کِسَفٌ لِقَوْلِهِ وَ إِنْ یَرَوْا کِسْفاً مِنَ السَّماءِ ساقِطاً یَقُولُوا سَحابٌ

مَرْكُومٌ (۴) وَ قَوْلِهِ أَوْ تَـأْتِيَ بِـاللَّهِ وَ الْمَلاـئِكَهِ قَبِيلًـا وَ الْقَبِيلُ الْكَثِيرُ أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ الْمُزَخْرَفُ بِالـذَّهَبِ أَوْ تَرْقى فِي السَّمـاءِ وَ لَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّى تُنَزِّلَ عَلَيْنـا كِتاباً نَقْرَؤُهُ يَقُولُ مَنَّ اللَّهُ إِلَى عَبْـدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أُمَيَّهَ أَنَّ مُحَمَّداً صَادِقٌ وَ أَنِّي أَنَا بَعَثْتُهُ وَ يَجِي ءُ مَعَهُ أَرْبَعَهٌ مِنَ الْمَلَائِكَهِ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ كَتَبَهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ قُلْ سُبْحانَ رَبِّي هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَراً رَسُولًا (۵).

أقول: سيأتي ما يوضح الخبر في باب فتح مكه.

**[ترجمه]تفسير قمي: در روايت ابو جـارود از امـام محمـد بـاقر عليه السـلام آمـده كه فرمود: آيه: «حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الأَرْضِ يَنبُوعًـا» يعنى چشـمه اى «أَوْ تَكُونَ لَـكَ جَنَّهٌ» يعنى بـاغ و بوسـتانى «مِّن نَّخِيـلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الأَنْهَـارَ خِلالَهَـا تَفْجِيرًا» يعنى از آن چشـمه هـا «أَوْ تُسْـقِطَ السَّمَـاء كَمَـا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَـفًا» زيرا پيامبر صـلى الله عليه و آله [به آنها] فرموده بود: پاره اى از آسـمان سقوط خواهد كرد، زيرا خداوند فرموده: «وَإِن يَرَوْا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَّرْكُومٌ» - . طور / ۴۴ -

{و اگر پاره سـنگى را در حال سقوط از آسمان ببينند مى گويند: «ابرى متراكم است.»} و آيه: «أَوْ تَأْتِيَ بِاللّهِ وَالْمَلآئِكَهِ قَبِيلًا» و القَبيـل يعنى كثير و زيـاد، «أَوْ يَكُونَ لَـكَ بَيْتٌ مِّن زُخْرُفٍ» يعنى مُزيّن به طلا، «أَوْ تَرْقَى فِي السَّمَاء وَلَن نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَّقْرَؤُهُ» در آن نوشـته شده: از سوى خدا به عبد الله بن ابى اميّه كه محمد راسـتگو است، و من او را مبعوث كرده ام و همراه او چهار تن از ملائكه مى آيند تا شهادت دهند خدا اين نامه را نوشته است. و خداوند عزّ و جلّ نازل فرمود: «قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنتُ إَلاَّ بَشَرًا رَّسُولًا.» - . تفسير قمى : ۳۸۸ - ۳۸۹ و ديگر آيات ذكر شده در سوره اسراء آيات ۹۰ تا ۹۳ آمده است كه ترجمه آن به شرح زير است: { و گفتند: «تا از زمين چشمه اى براى ما نجوشانى، هرگز به تو ايمان نخواهيم آورد. يا [بايد] براى تو باغى از درختان خرما و انگور باشد و آشـكارا از ميان آنها جويبارها روان سازى، يا چنان كه ادعا مى كنى، آسمان را پاره پاره بر [سـر] ما فرو اندازى، يا خدا و فرشتگان را در برابر [ما حاضر] آورى، يا براى تو خانه اى از طلا [كارى] باشد، يا به آسـمان بالا روى، و به بالا رفتن تو [هم] اطمينان نخواهيم داشت، تا بر ما كتابى نازل كنى كه آن را بخوانيم.» بگو: «پاك است پروردگار من، آيا [من] جز بشرى فرستاده هستم؟»} -

مى گويم: به زودى در باب مربوط به فتح مكه ضرح و توضيح اين روايت خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۱۰»

فس، تفسـير القمى فَاصْـدَعْ بِمـا تُؤْمَرُ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْـرِكِينَ إِنَّا كَفَيْناكَ الْمُسْـتَهْزِئِينَ فَإِنَّهَا نَزَلَتْ بِمَكَّهَ بَعْـدَ أَنْ نُبِّئَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِثَلَاثِ سِـنِينَ وَ ذَلِكَ أَنَّ النُّبُوَّهَ نَزَلَتْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صـلى الله عليه و آله يَوْمَ الْإِثْنَيْنِ وَ أَسْلَمَ عَلِيٌّ عليه السلام يَوْمَ الثَّلَاثَاءِ ثُمَّ أَسْـلَمَتْ خَـدِيجَهُ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ زَوْجَهُ النَّبِيِّ صـلى الله عليه و آله ثُمَّ دَخَلَ أَبُو طَالِبٍ إِلَى النَّبِيِّ صـلى الله عليه و آله وَ هُوَ يُصَلِّي وَ عَلِيٌّ عليه السلام بِجَنْبِهِ وَ كَانَ مَعَ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ جَعْفَرٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ لَهُ أَبُو طَالِبٍ صِلْ جَنَاحَ

۱- علل الشرائع: ۶۸.

۲- الطرف: ۷.

۳- تفسير القمّیّ: ۲۶.

۴- الطور: ۴۴.

۵- تفسير القمّیّ: ۳۸۸ و ۳۸۹، و الآيات فی الاسراء: ۹۰- ۹۳.

ابْنِ عَمِّکَ فَوَقَفَ جَعْفَرٌ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَی یَسَارِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَبَدَرَ رَسُولُ اللَّهِ مِنْ بَیْنِهِمَا فَکَانَ یُصَلِّی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَلِیٌّ علیه السلام وَ جَعْفَرٌ وَ زَیْدُ بْنُ حَارِثَهَ وَ خَدِیجَهُ فَلَمَّا أَتَی لِذَلِکَ سِنُونَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَیْهِ فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِکِینَ إِنَّا کَفَیْناکَ الْمُسْتَهْزِئِینَ وَ کَانَ الْمُسْتَهْزِءُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله خَمْسَهً الْوَلِیدَ بْنَ الْمُغِیرَهِ وَ الْعَاصَ بْنَ وَائِلٍ وَ الْأَسْوَدَ بْنَ الْمُطَّلِبِ وَ الْأَسْوَدَ بْنَ عَبْدِ یَغُوثَ وَ الْحَارِثَ بْنَ طَلَاطِلَهَ الْخُزَاعِیَّ.

أقول: ثم ساق الحدیث إلی آخر خبر هلاک المستهزءین علی ما نقلنا عنه فی أبواب المعجزات.

ثم قال فخرج رسول الله صلی الله علیه و آله فقام علی الحجر فقال یا معشر قریش یا معشر (۱) العرب أدعوکم إلی شهاده أن لا إله إلا الله و أنی رسول الله و آمرکم بخلع الأنداد و الأصنام فأجیبونی تملکون بها العرب و تدین لکم العجم و تکونون ملوکا فی الجنه فاستهزءوا منه و قالوا جن محمد بن عبد الله و لم یجسروا علیه لموضع أبی طالب فاجتمعت قریش علی أبی طالب (۲) فقالوا یا أبا طالب إن ابن أخیک قد سفه أحلامنا و سب آلهتنا و أفسد شباننا و فرق جماعتنا فإن کان یحمله علی ذلک العدم جمعنا له مالا فیکون أکثر قریش مالا و نزوجه أی امرأه شاء من قریش فقال له أبو طالب ما هذا یا ابن أخ فقال یا عم هذا دین الله الذی ارتضاه لأنبیائه و رسله بعثنی الله رسولا إلی الناس فقال یا ابن أخ إن قومک قد أتونی یسألونی أن أسألک أن تکف عنهم فقال یا عم لا أستطیع أن أخالف أمر ربی فکف عنه أبو طالب ثم اجتمعوا إلی أبی طالب فقالوا أنت سید من ساداتنا فادفع إلینا محمدا لنقتله و تملک علینا فقال أبو طالب قصیدته الطویله یقول فیها:

و لما رأیت القوم لا ود بینهم (۳)*** و قد قطعوا کل العری و الوسائل

کذبتم و بیت الله یبزی محمد***و لما نطاعن دونه و نناضل

و نسلمه (۴) حتی نصرع حوله*** و نذهل عن أبنائنا و الحلائل

ص: ۱۸۰

۱- یا معاشر خ ل.

۲- فی المصدر: الی أبی طالب.

۳- فی المصدر: لا ود عندهم.

۴- فی المصدر: و ننصره.

فلمـا اجتمعت قريش على قتـل رسول الله صـلى الله عليه و آله و كتبوا الصـحيفه القـاطعه جمع أبو طـالب بنى هـاشم و حلف لهم بـالبيت و الركن و المقـام و المشـاعر فى الكعبه لئن شـاكت محمـدا شوكه لآتين عليكم يا بنى هاشم (۱) فأدخله الشـعب و كان يحرسه بالليل و النهار قائما بالسـيف على رأسه أربع سنين فلما خرجوا من الشعب حضر (۲) أبا طالب الوفاه فدخل إليه رسول الله صلى الله عليه و آله و هو يجود بنفسه فقـال يـا عم ربيت صـغيرا و كفلت يتيما فجزاك الله عنى خيرا أعطنى كلمه أشـفع لك بها عند ربى (۳) فروى أنه لم يخرج من الدنيا حتى أعطى رسول الله الرضا. (۴).

**[ترجمه]تفسير قمى: «فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ* إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ» - . حجر / ۹۴ - ۹۵ - {پس آنچه را بدان مأمورى آشـكار كن و از مشـركان روى برتاب، كه ما [شـرّ] ريشخندگران را از تو برطرف خواهيم كرد.} اين آيه، سه سال بعد از بعثت پيامبر صـلى الله عليه و آله در مكه نازل شد. پيامبر صلى الله عليه و آله در روز دوشنبه مبعوث شد و على عليه السـلام روز سه شـنبه اسـلام آورد، سـپس خديجه بِنت خُوَيلِد، همسر پيامبر، اسلام را پذيرفت. ابو طالب همراه جعفر نزد پيامبر آمد و ديد حضرت نماز مى خواند و على عليه السلام كنار او ايستاده است. به جعفر گفت:كنار

ص: ۱۷۹

پسـر عمويت نماز بگزار. جعفر سمت چپ ايستاد و پيامبر صلى الله عليه و آله ميان على عليه السلام و جعفر قرار گرفت. پس از آن پيامبر صـلى الله عليه و آله نماز مى خواند و على عليه السلام و جعفر و زيد بن حارثه و خديجه به حضرت اقتدا مى كردند. بعد از سه سال خداوند فرمود: «فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ* إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ». آنان كه پيامبر صلى الله عليه و آله را مسـخره مى كردنـد، پنـج نفر بودنـد: وليد بن مُغيره، عاص بن وائل، اسود بن مُطَّلِب و اسود بن عبد يَغُوث و حارث بن طُلاطِله خُزاعى.

مى گويم: سـپس حـديث را تـا پايان اخبار مربوط به هلاك اسـتهزاء كننـدگان بر منوالى كه در باب‌هاى معجزات ذكر كرديم، آورده است و سـپس گويد: سـپس پيامبر خدا صـلى الله عليه و آله بيرون آمد و بر روى سنگى ايستاد و فرمود: اى قريشيان! اى عرب! از شـما مى خواهم كه شـهادت دهيد معبودى جز الله وجود ندارد و من فرستاده و پيامبر اويم، بت ها و هر چه را شريك خـدا مى دانيـد، رها كنيد و خواسته و فرمان مرا بپذيريد تا بر همه عرب مسلط شويد و عجم تابع و مطيع شـما شود و شـما در بهشت هم پادشاهى كنيد. قريشيان خنديدند و او را مسـخره كردند و گفتند: محمد بن عبد الله، ديوانه و مجنون شده است، اما به خـاطر موقعيت و جايگاه ابو طالب، جرأت و جسارت بيشترى نكردنـد، قريشـيان نزد ابو طالب رفتنـد و گفتنـد: اى ابو طالب! برادرزاده تو، عقيـده و باورهاى ما را احمقانه مى دانـد و به بت ها و معبودان ما دشـنام و نفرين مى گويد و جوانان ما را فاسـد مى كنـد و اجتمـاع مـا را پراكنـده و متفرق مى سـازد. اگر فقر او را بـه ايـن كـار واداشـته، مـالى براى او جمع مى كنيـم تا ثروتمنـدترين شـخص قريش بشـود و هر زنى را كه بخواهـد به عقـد او درمى آوريم. ابـو طـالب از پيـامبر صـلى الله عليه و آله پرسيد: اى پسر برادرم! اين حرف ها كه مى گويى چيست؟ فرمود: اين دين خداست كه خدا آن را براى پيامبران و فرستادگان خود پسـنديده، خداونـد مرا به پيامبرى به سوى مردم فرسـتاده است. ابو طالب گفت: قوم تو، قريش پيش من آمـده بودنـد و از من خواستند تا به تو بگويم آنها را رها كن و به حال خود بگـذار، پيامبر صـلى الله عليه و آله فرمود: اى عمو جان نمى توانم با خواسـته خـدا مخـالفت كنم. ابو طـالب ديگر چيزى نگفت. قريشـيان دوبـاره نزد ابو طـالب جمع شدنـد و گفتنـد: تو بزرگ ما

هستی؛ محمد را به ما واگذار تا او را بکشیم و در ازای آن، تو پادشاه و سلطان ما باش، ابو طالب قصیده ای طولانی در جواب آن‌ها سرود که برخی از ابیات آن چنین است:

چون دیدم که هیچ دوستی و محبتی برای قریش باقی نمانده و همه پیوندها و دستاویزها را گسسته اند.

دروغ می گویید، به خدای کعبه سوگند! محمد خوار و مقهور نمی شود، هنوز ما پیشاپیش او با شمشیرها و نیزه ها نجنگیده ایم.

تنها در صورتی دست از او برمی داریم که در اطراف او به خاک افتاده و کشته شده و زنان و فرزندان را فراموش کرده باشیم.

ص: ۱۸۰

وقتی همه قریش در قتل پیامبر خدا صلی الله علیه و آله اجماع کردند و پیمان نامه ای لازم الاجرا نوشتند، ابو طالب، بنی هاشم را جمع کرد و آن‌ها را به کعبه و رکن و مقام و مشعر سوگند داد که اگر خاری به پای محمد صلی الله علیه و آله خلید، همه شما به حمایت از او بیایید. پس پیامبر صلی الله علیه و آله را به شِعب بُرد و چهار سال شب و روز، شمشیر به دست بالای سر حضرت مواظب او بود. وقتی از شعب بیرون آمدند، ابو طالب وفات یافت. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله در حالی که دائماً می گفت: ای عموجان فدایتان شوم! نزد ابو طالب آمد و گفت: «ای عموجان کودکی را تربیت کردی و یتیمی را کفالت نمودی؛ خداوند به جای من پاداش نیک و خیر به تو عطا کند، کلمه ای را بگو تا به واسطه آن نزد خداوند برایت شفاعت کنم» - . شیعه دوازده امامی بر این باورند که ابوطالب مؤمن بود اما از قومش می‌ترسید و دینش را پنهان کرد. - روایت شده است که ابو طالب تا پیامبر صلی الله علیه و آله را راضی نکرد از دنیا نرفت. - . تفسیر قمی : ۳۵۴ - ۳۵۵ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری یبزی أی یقهر و یغلب أراد لا یبزی فحذف لا من جواب القسم و هی مراده أی لا یقهر و لم نقاتل عنه و ندافع و فلان یناضل عن فلان إذا رامی عنه و حاج و تکلم بعذره و دفع عنه.

**[ترجمه]جزری گوید: «یبزی» یعنی چیره و مغلوب می‌سازد. و مقصود «لا یبزی» بوده که «لا» در جواب قسم حذف گردیده است. و آن مقصود بوده است، یعنی مغلوب و چیره نمی‌شود و به خاطر او نمی‌جنگیم و از او دفاع نمی‌کنیم. و فلان یناضل عن فلان: هرگاه از او دفاع کرده و بر او احتجاج کند و برایش عذر بیاورد و از وی رفع اتهام کند.

**[ترجمه]

«۱۱»

فس، تفسیر القمی وَ أَنْذِرْ عَشِیرَتَکَ الْأَقْرَبِینَ قَالَ نَزَلَتْ (۵) وَ رَهْطَکَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِینَ (۶) قَالَ نَزَلَتْ بِمَکَّهَ فَجَمَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَنِی هَاشِمٍ وَ هُمْ أَرْبَعُونَ رَجُلًا کُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ یَأْکُلُ الْجَذَعَ وَ یَشْرَبُ الْقِرْبَهَ فَاتَّخَذَ لَهُمْ طَعَاماً یَسِیراً بِحَسَبِ مَا أَمْکَنَ فَأَکَلُوا حَتَّی شَبِعُوا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَنْ یَکُونُ وَصِیِّی وَ وَزِیرِی وَ خَلِیفَتِی فَقَالَ أَبُو لَهَبٍ هَذَا (۷) مَا سَحَرَکُمْ مُحَمَّدٌ فَتَفَرَّقُوا فَلَمَّا کَانَ الْیَوْمُ الثَّانِی أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَفَعَلَ بِهِمْ مِثْلَ ذَلِکَ ثُمَّ سَقَاهُمُ اللَّبَنَ (۸) فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَیُّکُمْ یَکُونُ وَصِیِّی وَ وَزِیرِی وَ خَلِیفَتِی فَقَالَ

۱- لاتین علیکم (علیهم خ ل) ببنی هاشم خ ل.

۲- فی المصدر: حضرت.

۳- إن ما علیه الشیعه الإمامیّه أن أبا طالب کان مؤمنا یتقی قومه و یستر دینه، و الاخبار بذلک کثیره، و أشعاره علیه داله، فما فی الخبر اما أخذه القمّیّ من العامّه و أورده علی طبق عقیدتهم فی ذلک، و اما کان ذلک من النبیّ صلّی اللّه علیه و آله علی ظاهر حال أبی طالب، و أراد أنّه یظهر فی آخر لحظاته من الدنیا ما کان یستره من عقیدته، و سیجی ء الکلام فی ذلک مشبعا فی محله إن شاء اللّه.

۴- تفسیر القمّیّ: ۳۵۴ و ۳۵۵.

۵- المصدر خال عن قوله: قال: نزلت.

۶- تقدم أنّه قراءه ابن مسعود.

۷- خذوا خ ل، و فی المصدر: جزما سحرکم محمد.

۸- حتی رووا خ.

أَبُو لَهَبٍ هَذَا مَا سَحَرَكُمْ مُحَمَّدٌ فَتَفَرَّقُوا فَلَمَّا كَانَ الْيَوْمُ الثَّالِثُ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَفَعَلَ بِهِمْ مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ سَقَاهُمُ اللَّبَنَ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَيُّكُمْ يَكُونُ وَصِيِّي وَ وَزِيرِي وَ خَلِيفَتِي وَ يُنْجِزُ عِدَاتِي وَ يَقْضِي دَيْنِي فَقَامَ عَلِيٌّ علیه السلام وَ كَانَ أَصْغَرَهُمْ سِنّاً وَ أَحْمَشَهُمْ سَاقاً وَ أَقَلَّهُمْ مَالًا فَقَالَ أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْتَ هُوَ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: آیه «و أنذر عشیرتک الأقربین» گوید: نازل شد: «و رهطک منهم المخلصین» گوید: در مکه نازل شد، و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بنی هاشم را جمع نمود، و آن‌ها چهل مرد بودند و هر کدامشان توانایی داشتند که یک گوسفند جوان و یک مشک آب بخورند، اما رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم غذایی اندک برایشان فراهم آورد و آن‌ها از آن خوردند و سیر گشتند. سپس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم گفت: چه کسی وصی و وزیر و جانشین من می‌گردد؟. پس ابو لهب با تاکید گفت: محمد شما را جادو کرده است. در روز دوم، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم دستور داد که به مانند دیروز شیر و غذایی فراهم گردد و آن گاه به آنان شیر نوشاند تا این که سیر گشتند و سپس به آن‌ها فرمود: کدام یک از شما وصی و وزیر و جانشین من می گردد؟

باز ابو لهب با تاکید گفت که محمد شما را جادو کرده و همگی پراکنده شدند. در روز سوم، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم دستور داد که به مانند دو روز قبل عمل شود و سپس به آنان شیر نوشاند و گفت: کدام یک از شما وصی و وزیر می گردد و وعده های مرا به انجام می رساند و دینم را ادا می کند. سپس علی علیه السلام که سن و سال و دارایی اش از همه کمتر بود و ساق های پاهایش از همه آنها نازک تر بود، به پا خواست و گفت: «من، ای رسول خدا» سپس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: تو همان فرد هستی. - . تفسیر قمی : ۴۷۴ -

**[ترجمه]

«۱۲»

فس، تفسیر القمی وَ عَجِبُوا أَنْ جاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ قَالَ نَزَلَتْ بِمَكَّةَ لَمَّا أَظْهَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الدَّعْوَةَ بِمَكَّةَ اجْتَمَعَتْ قُرَيْشٌ إِلَى أَبِي طَالِبٍ فَقَالُوا يَا أَبَا طَالِبٍ إِنَّ ابْنَ أَخِيكَ قَدْ سَفَّهَ أَحْلَامَنَا وَ سَبَّ آلِهَتَنَا وَ أَفْسَدَ شَبَابَنَا وَ فَرَّقَ جَمَاعَتَنَا فَإِنْ كَانَ الَّذِي يَحْمِلُهُ عَلَى ذَلِكَ الْعُدْمَ جَمَعْنَا لَهُ مَالًا حَتَّى يَكُونَ أَغْنَى رَجُلٍ فِي قُرَيْشٍ وَ نُمَلِّكَهُ عَلَيْنَا فَأَخْبَرَ أَبُو طَالِبٍ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِذَلِكَ فَقَالَ لَوْ وَضَعُوا الشَّمْسَ فِي يَمِينِي وَ الْقَمَرَ فِي يَسَارِي مَا أَرَدْتُهُ وَ لَكِنْ يُعْطُونِي كَلِمَةً يُمَلَّكُونَ بِهَا الْعَرَبَ وَ يَدِينُ لَهُمْ بِهَا الْعَجَمُ وَ يَكُونُونَ مُلُوكاً فِي الْجَنَّةِ فَقَالَ لَهُمْ أَبُو طَالِبٍ ذَلِكَ فَقَالُوا نَعَمْ وَ عَشْرَ كَلِمَاتٍ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تَشْهَدُونَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ فَقَالُوا نَدَعُ ثَلَاثَمِائَةٍ وَ سِتِّينَ إِلَهاً وَ نَعْبُدُ إِلَهاً وَاحِداً فَأَنْزَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ وَ عَجِبُوا أَنْ جاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَ قالَ الْكافِرُونَ هذا ساحِرٌ كَذَّابٌ إِلَى قَوْلِهِ إِلَّا اخْتِلاقٌ (۲) أَيْ تَخْلِيطٌ (۳).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «وَعَجِبُوا أَن جَاءهُم مُّنذِرٌ مِّنْهُمْ»، این آیه وقتی در مکّه نازل شد که رسول خدا صلی الله علیه و آله

دعوت خویش را آشکار کرد و قریشیان نزد ابو طالب گرد آمدند و گفتند: ای ابو طالب! این عموزاده تو ما را بی‌خرد خوانده و خدایان ما را ناسزا گفته و جوانان ما را به تباهی کشانده و جمع ما را پراکنده کرده است. اگر تهیدستی، او را به چنین کاری وامی‌دارد، ما چنان ثروتی به او می‌دهیم که بی‌نیازترین مرد قریش شود و او را فرمانروای خود می کنیم. ابو طالب، رسول خدا صلی الله علیه و آله را از این سخن آگاه ساخت. حضرت صلی الله علیه و آله فرمود: اگر خورشید را در دست راست من و ماه را در دست چپ من گذارند، من آن را نمی‌خواهم، بلکه می خواهم سخنی به من بدهند (بگویند) که با آن بر عرب فرمانروا می‌شوند و عجم به فرمانشان در می‌آید و پادشاهان آخرت خواهند شد. ابو طالب، این سخن به آن‌ها رساند و آن‌ها پذیرفتند و گفتند: فقط ده کلمه. رسول خدا صلی الله علیه و آله به آنها فرمود: تَشهَدونَ أن لا إله إلاّ الله و أنّی رسولُ اللهِ (گواهی دهید که هیچ خدایی جز الله نیست و من فرستاده اویم). گفتند: سیصد و شصت خدا را کنار بگذاریم و یک خدا را بپرستیم؟! پس خداوند متعال نازل فرمود: «وَعَجِبُوا أَن جَاءهُم مُّنذِرٌ مِّنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ، أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا» – . مزمل / ۱۰ – تا آن جا که فرمود: «إِلَّا اخْتِلَاقٌ»، یعنی دیوانگی. – . تفسیر قمی : ۵۶۱ – ۵۶۲ –

**[ترجمه]

«۱۳»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ الْأَصْبَهَانِیِّ عَنِ الْمِنْقَرِیِّ (۴) عَنْ حَفْصٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَا حَفْصُ إِنَّ مَنْ صَبَرَ صَبَرَ قَلِیلًا وَ إِنَّ مَنْ جَزِعَ جَزِعَ قَلِیلًا ثُمَّ قَالَ عَلَیْکَ بِالصَّبْرِ فِی جَمِیعِ أُمُورِکَ فَإِنَّ اللَّهَ بَعَثَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله وَ أَمَرَهُ (۵) بِالصَّبْرِ وَ الرِّفْقِ فَقَالَ وَ اصْبِرْ (۶) عَلی ما یَقُولُونَ وَ اهْجُرْهُمْ هَجْراً جَمِیلًا (۷) وَ قَالَ ادْفَعْ بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ

۱- تفسیر القمّیّ: ۴۷۴.

۲- ص: ۴- ۷.

۳- تفسیر القمّیّ: ۵۶۱ و ۵۶۲.

۴- رواه الکلینی فی الکافی أیضا، و فیه اختلاف ذکره المصنّف فی الهامش، نذکره بعد ذلک.

۵- فأمره خ ل.

۶- المزّمّل: ۱۰.

۷- و ذرنی و المکذبین أولی النعمه. کا.

السَّیِّئَهَ (۱) فَإِذَا الَّذِی بَیْنَکَ وَ بَیْنَهُ عَداوَهٌ کَأَنَّهُ وَلِیٌّ حَمِیمٌ (۲) فَصَبَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَتَّی قَابَلُوهُ بِالْعِظَام (۳) وَ رَمَوْهُ بِهَا (۴) فضَاقَ صَدْرُهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ (۵) وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّکَ یَضِیقُ صَدْرُکَ بِما یَقُولُونَ (۶) ثُمَّ کَذَّبُوهُ وَ رَمَوْهُ فَحَزِنَ لِذَلِکَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَیَحْزُنُکَ الَّذِی یَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لا یُکَذِّبُونَکَ وَ لکِنَّ الظَّالِمِینَ بِآیاتِ اللَّهِ یَجْحَدُونَ وَ لَقَدْ کُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِکَ فَصَبَرُوا عَلی ما کُذِّبُوا وَ أُوذُوا حَتَّی أَتاهُمْ نَصْرُنا (۷) فَأَلْزَمَ نَفْسَهُ صلی الله علیه و آله الصَّبْرَ (۸) فَقَعَدُوا وَ ذَکَرُوا اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی وَ کَذَّبُوهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَقَدْ صَبَرْتُ فِی نَفْسِی وَ أَهْلِی وَ عِرْضِی وَ لَا صَبْرَ لِی عَلَی ذِکْرِهِمْ (۹) إِلَهِی فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَ لَقَدْ خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَیْنَهُما فِی سِتَّهِ أَیَّامٍ وَ ما مَسَّنا مِنْ لُغُوبٍ فَاصْبِرْ عَلی ما یَقُولُونَ (۱۰) فَصَبَرَ صلی الله علیه و آله فِی جَمِیعِ أَحْوَالِهِ ثُمَّ بُشِّرَ فِی الْأَئِمَّهِ مِنْ عِتْرَتِهِ (۱۱) وَ وُصِفُوا بِالصَّبْرِ فَقَالَ وَ جَعَلْنا مِنْهُمْ (۱۲) أَئِمَّهً یَهْدُونَ بِأَمْرِنا لَمَّا صَبَرُوا وَ کانُوا بِآیاتِنا یُوقِنُونَ (۱۳) فَعِنْدَ ذَلِکَ قَالَ صلی الله علیه و آله الصَّبْرُ مِنَ الْإِیمَانِ کَالرَّأْسِ مِنَ الْبَدَنِ (۱۴) فَشَکَرَ اللَّهُ لَهُ ذَلِکَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَیْهِ وَ تَمَّتْ کَلِمَتُ رَبِّکَ الْحُسْنی عَلی بَنِی إِسْرائِیلَ بِما صَبَرُوا وَ دَمَّرْنا ما کانَ یَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَ قَوْمُهُ وَ ما کانُوا

۱- لفظه «السیئه» لیست فی المصحف الشریف، و لکنه موجود فی المصدرین و الآیه فی فصلت: ۳۴.

۲- و ما یلقاها الا الذین صبروا و ما یلقاها الا ذو حظ عظیم. کا.

۳- حتی نالوه بالعظائم کا.

۴- أی بالعظائم، و هی نسبتهم إیّاه الی السحر و الجنون و الشعر و غیرها.

۵- فأنزل اللّه عزّ و جلّ علیه. کا.

۶- فسبح بحمد ربک و کن من الساجدین. کا. أقول: الآیتان فی سوره الحجر: ۹۷ و ۹۸.

۷- الأنعام: ۳۳.

۸- فتعدوا. کا. أقول: هو موجود أیضا فی نسخه مخطوطه من تفسیر القمّیّ.

۹- علی ذکر الهی کا.

۱۰- ق: ۳۸ و ۳۹.

۱۱- ثم بشر فی عترته بالائمه. کا.

۱۲- الصحیح کما فی المصحف الشریف: و جعلنا منهم.

۱۳- السجده: ۲۴.

۱۴- من الجسد. کا.

يَعْرِشُونَ (۱) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله آيَهُ بُشْرَى (۲) وَ انْتِقَام فَأَبَاحَ اللَّهُ قَتْلَ الْمُشْرِكِينَ (۳) حَيْثُ وُجِدُوا فَقَتَلَهُمْ عَلَى يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَحِبَّائِهِ وَ عَجَّلَ لَهُ ثَوَابَ صَبْرِهِ مَعَ مَا ادَّخَرَ لَهُ فِي الْآخِرَهِ (۴).

كا، الكافي على عن أبيه و على بن محمد القاسانى عن الأصبهانى مثله (۵).

**[ترجمه]تفسیر قمی: حفص گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: ای حفص! هر که صبر می کند، کم صبر کرده است و هرکه بی تابی کند، کم بی تابی کرده است. سپس فرمود: بر تو است که در همه امور صبر کنی، زیرا که خداوند، محمد که سلام و درود خدا بر او و اهل بیت او باد را مبعوث کرد و به او دستور داد که صبر و ملایمت را پیشه خود سازد. و فرمود: «وَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا» - . مزمل / ۱۰ -

{و بر آن چه می گویند شکیبا باش و از آنان با دوری گزیدنی خوش فاصله بگیر} و فرمود: «ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

ص: ۱۸۲

فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ» - . فصلت / ۳۴ -

{و نیکی با بدی یکسان نیست. (بدی را) آن چه خود بهتر است دفع کن. آن گاه کسی که میان تو و میان او دشمنی است گویی دوستی یکدل می گردد} پس پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم صبر کرد تا این که تهمت‌های بزرگی را به او نسبت داده اند، ایشان به تنگ آمد و خداوند عز و جل این آیه را نازل کرد: «وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ» - . حجر / ۹۷ - {و قطعا می دانیم که سینه تو از آن چه می گویند، تنگ می شود}. او را تکذیب کردند و به او تهمت زدند و به خاطر این غمگین شد و خدا این آیه را نازل کرد: «وَقَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لاَ يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللّهِ يَجْحَدُونَ * وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُواْ عَلَى مَا كُذِّبُواْ وَأُوذُواْ حَتَّى أَتَاهُمْ نَصْرُنَا» - . انعام / ۳۳ - ۳۴ - {به یقین، می دانیم که آنچه می گویند تو را سخت غمگین می کند. در واقع آنان تو را تکذیب نمی کنند، ولی ستمکاران آیات خدا را انکار می کنند. و پیش از تو نیز پیامبرانی تکذیب شدند، ولی بر آنچه تکذیب شدند و آزار دیدند شکیبایی کردند تا یاری ما به آنان رسید.} و حضرت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم خود را به صبر ملزم ساخته است، پس آنان شروع کردند به بدگویی و تکذیب خدای تبارک و تعالی؛ رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: من در مورد خود، خانواده و ناموسم صبر کردم، اما نمی توانم در رابطه با بدگویی به خدا صبر کنم. سپس خدا این آیه ها را نازل کرد: «وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِن لُّغُوبٍ * فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ» - . ق / ۳۸ - ۳۹ - {و در حقیقت، آسمان‌ها و زمین و آن چه را که میان آن دو است، در شش هنگام آفریدیم و احساس ماندگی نکردیم. و بر آن چه می گویند صبر کن}. رسول خدا که سلام و درود خدا بر او و اهل بیت او باد، در همه احوال، صبر را پیشه خود ساخت. سپس در مورد ائمه از خاندانش که سلام و درود خدا بر ایشان باد، بشارت داده است و به صبر توصیف شدند و فرمود: «وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ» - . سجده / ۲۴ -

{و چون شکیبایی کردند و به آیات ما یقین داشتند، برخی از آنان را پیشوایانی قرار دادیم که به فرمان ما (مردم را) هدایت

می کردند.} و آن گاه امام صادق علیه السلام فرمودند: (جایگاه) صبر نسبت به ایمان، مانند (جایگاه) سر در بدن است. پس خدا او را (به خاطر صبرش) مورد ستایش قرار داده است و این آیه را بر او نازل کرد: «وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَآئِيلَ بِمَا صَبَرُواْ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَ قَوْمُهُ وَمَا كَانُواْ

ص: ۱۸۳

يَعْرِشُونَ» - . اعراف / ۱۳۷ - {وعده نیکوی پروردگارت به فرزندان اسرائیل تحقق یافت و آن چه را که فرعون و قومش ساخته و افراشته بودند، ویران کردیم}. حضرت پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: (این آیه) آیه بشارت و انتقام است و خدا (به مسلمانان) اجازه داده است که مشرکان را هر جا که می یابند، بکشند. پس خدا آنان را به دست رسول خدا صلی الله علیه و آله و دوستدارانش کشت و در اجر و پاداش صبرش تعجیل کرد، علاوه بر اجر و پاداشی که در آخرت برای او ذخیره کرده است. - . تفسیر قمی : ۱۸۴ - ۱۸۵ -

کافی: از اصبهانی همین حدیث روایت شده است. - . اصول کافی ۲ : ۸۸ - ۸۹ -

**[ترجمه]

«۱۴»

ص، قصص الأنبیاء علیهم السلام ذَكَرَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ وَ هُوَ مِنْ أَجَلِّ رُوَاةِ أَصْحَابِنَا أَنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله لَمَّا أَتَى لَهُ سَبْعٌ وَ ثَلَاثُونَ سَنَةً كَانَ يَرَى فِي نَوْمِهِ كَأَنَّ آتِياً أَتَاهُ فَيَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ كَانَ بَيْنَ الْجِبَالِ يَرْعَى غَنَماً فَنَظَرَ إِلَى شَخْصٍ يَقُولُ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ لَهُ مَنْ أَنْتَ قَالَ أَنَا جَبْرَئِيلُ أَرْسَلَنِي اللَّهُ إِلَيْكَ لِيَتَّخِذَكَ رَسُولًا وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَكْتُمُ ذَلِكَ فَأَنْزَلَ جَبْرَئِيلَ بِمَاءٍ مِنَ السَّمَاءِ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ فَتَوَضَّأْ فَعَلَّمَهُ جَبْرَئِيلُ الْوُضُوءَ عَلَى الْوَجْهِ وَ الْيَدَيْنِ مِنَ الْمِرْفَقِ وَ مَسْحِ الرَّأْسِ وَ الرِّجْلَيْنِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَ عَلَّمَهُ الرُّكُوعَ وَ السُّجُودَ فَدَخَلَ عَلِيٌّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا وَ هُوَ يُصَلِّي هَذَا لَمَّا تَمَّ لَهُ صلی الله علیه و آله أَرْبَعُونَ سَنَةً فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيْهِ يُصَلِّي قَالَ يَا أَبَا الْقَاسِمِ مَا هَذَا قَالَ هَذِهِ الصَّلَاةُ الَّتِي أَمَرَنِي اللَّهُ بِهَا فَدَعَاهُ إِلَى الْإِسْلَامِ فَأَسْلَمَ وَ صَلَّى مَعَهُ وَ أَسْلَمَتْ خَدِيجَةُ فَكَانَ لَا يُصَلِّي إِلَّا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَلِيٌّ علیه السلام وَ خَدِيجَةُ علیها السلام خَلْفَهُ فَلَمَّا أَتَى لِذَلِكَ أَيَّامٌ دَخَلَ أَبُو طَالِبٍ إِلَى مَنْزِلِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ مَعَهُ جَعْفَرٌ فَنَظَرَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَلِيٌّ بِجَنْبِهِ يُصَلِّيَانِ فَقَالَ لِجَعْفَرٍ يَا جَعْفَرُ صِلْ جَنَاحَ ابْنِ عَمِّكَ فَوَقَفَ جَعْفَرُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ مِنَ الْجَانِبِ الْآخَرِ ثُمَّ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَى بَعْضِ أَسْوَاقِ الْعَرَبِ فَرَأَى زَيْداً فَاشْتَرَاهُ لِخَدِيجَةَ وَ وَجَدَهُ غُلَاماً كَيِّساً فَلَمَّا تَزَوَّجَهَا وَهَبَتْهُ لَهُ فَلَمَّا نُبِّئَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَسْلَمَ زَيْدٌ أَيْضاً فَكَانَ يُصَلِّي خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلِيٌّ وَ جَعْفَرٌ وَ زَيْدٌ وَ خَدِيجَةُ (۶).

ص: ۱۸۴

۱- الأعراف: ۱۳۷.

٢- انه بشرى.

٣- فاباح اللّه عزّ و جلّ له قتال.

٤- تفسير القمّىّ: ١٨٤ و ١٨٥.

٥- أصول الكافى ٢: ٨٨ و ٨٩.

٦- قصص الأنبياء: مخطوط.

**[ترجمه]قصص الانبیاء: علی بن ابراهیم که از بزرگان روات و اصحاب امامیه است در کتاب خود گفته حضرت خاتم النبیین صلی اللّٰه علیه و آله هنگامی که به سی و هفتمین سال زندگی خود رسیدند، در خواب می‌دیدند که یک‌نفر نزد وی می آید و آن حضرت را به عنوان «رسول اللّٰه» خطاب می کند، و در میان کوه‌ها گوسفندی را می‌چرانید که ناگهان مردی را دید که وی را مورد خطاب قرار داده و می گوید: یا رسول اللّٰه! حضرت فرمود: تو کیستی؟ گفت: من جبرئیل هستم خداوند مرا به سوی شما فرستاده تا شما را به عنوان رسالت برگزیند. پیامبر این موضوع را از مردم مخفی می‌داشت، در یکی از روزها جبرئیل نازل گردید و مقداری آب برای آن حضرت از آسمان آورد و گفت: یا محمّد برخیز از این آب وضو بگیر، جبرئیل در این هنگام به آن جناب آداب وضو و شستن دست و صورت از مرفق و مسح سر و پا تا کعبین، و همچنین سجود و رکوع را تعلیم کرد. هنگامی که پیامبر به چهلمین سال زندگی خویش رسید، روزی علی بن ابی طالب بر آن جناب داخل گردید، در حالی که وی به نماز مشغول بود، موقعی که چشمش بر پیغمبر افتاد، عرض کرد: یا ابا القاسم! این چه عملی است انجام می... دهی؟ فرمود: این همان نماز است که خداوند مرا به انجام آن امر فرموده است، حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله پس از این علی بن ابی طالب را به اسلام دعوت فرمود، علی علیه السّلام هم دعوت او را پذیرفت، و با آن حضرت به نماز پرداخت. در این هنگام خدیجه نیز اسلام اختیار کرده بود، و تنها او به همراه علی بن ابی طالب با پیغمبر نماز می خواندند و جز دیگری در آن روز نماز نمی خواند، چند روزی که از این قضیه گذشت ناگهان ابو طالب به اتفاق جعفر بر حضرت رسول وارد شدند در این وقت مشاهده کرد که رسول خدا و علی علیهما السّلام به خواندن نماز اشتغال دارند، ابو طالب به جعفر گفت: خود را به پسر عمویت نزدیک کن و با او نماز بگذار، جعفر نیز در یک طرف حضرت قرار گرفت. روزی پیامبر به یکی از بازارهای عرب بیرون شدند، و در آن جا زید را که جوان باهوشی بود دیدند، و او را برای خدیجه خریداری کردند، هنگامی که حضرت با خدیجه ازدواج فرمودند خدیجه این زید را به آن جناب بخشید، موقعی که پیامبر نبوت خود را اظهار داشت، پس از علی بن ابی طالب، زید به آن حضرت ایمان آورد، و بعد از این چهار نفر که عبارت از علی بن ابی طالب و جعفر و خدیجه و زید باشند با پیامبر نماز می‌گزاردند. - . قصص الانبیاء : مخطوط -

ص: ۱۸۴

**[ترجمه]

بیان

قوله صل جناح ابن عمک أمر من وصل یصل أی لما کان علی علیه السلام فی أحد جنبیه بمنزله جناح واحد فقف بجنبه الآخر لیتم جناحاه و یحتمل التشدید من الصلاه (۱) و الأول أظهر.

**[ترجمه]سخن او «صل جناح ابن عمّک» امر به این است که هر کس به دیگری وصل شود خداوند آن‌ها را به هم وصل می‌کند. یعنی زمانی که علی علیه السلام در یک طرف پیامبر قرار گرفت به منزله یک بال بود، پس تو در طرف دیگر او قرار بگیر تا دو بالش کامل گردد. و ممکن است با تشدید باشد از «الصلاة» باشد و معنای اول آشکارتر است.

**[ترجمه]

ص، قصص الأنبياء عليهم السلام قَالَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ وَ لَمَّا أَتَى عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله زَمَانٌ عِنْدَ ذَلِكَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ (۲) فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ قَامَ عَلَى الْحِجْرِ وَ قَالَ يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ يَا مَعْشَرَ الْعَرَبِ أَدْعُوكُمْ إِلَى عِبَادَةِ اللَّهِ وَ خَلْعِ الْأَنْدَادِ وَ الْأَصْنَامِ وَ أَدْعُوكُمْ إِلَى شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ فَأَجِيبُونِي تَمْلِكُونَ بِهَا الْعَرَبَ وَ تَدِينُ لَكُمْ بِهَا الْعَجَمُ وَ تَكُونُونَ مُلُوكاً فَاسْتَهْزَءُوا مِنْهُ وَ ضَحِكُوا وَ قَالُوا جُنَّ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَ آذَوْهُ بِأَلْسِنَتِهِمْ وَ كَانَ مَنْ يَسْمَعُ مِنْ خَبَرِهِ مَا سَمِعَ مِنْ أَهْلِ الْكُتُبِ يُسْلِمُونَ فَلَمَّا رَأَتْ قُرَيْشٌ مَنْ يَدْخُلُ فِي الْإِسْلَامِ جَزِعُوا مِنْ ذَلِكَ وَ مَشَوْا إِلَى أَبِي طَالِبٍ وَ قَالُوا كُفَّ عَنَّا ابْنَ أَخِيكَ فَإِنَّهُ قَدْ سَفَّهَ أَحْلَامَنَا وَ سَبَّ آلِهَتَنَا وَ أَفْسَدَ شَبَابَنَا وَ فَرَّقَ جَمَاعَتَنَا وَ قَالُوا يَا مُحَمَّدُ إِلَى مَا تَدْعُو قَالَ إِلَى شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ خَلْعِ الْأَنْدَادِ كُلِّهَا قَالُوا نَدَعُ ثَلَاثَمِائَةٍ وَ سِتِّينَ إِلَهاً وَ نَعْبُدُ إِلَهاً وَاحِداً وَ حَكَى اللَّهُ تَعَالَى عَزَّ وَ عَلَا قَوْلَهُمْ وَ عَجِبُوا أَنْ جاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَ قالَ الْكافِرُونَ هذا ساحِرٌ كَذَّابٌ أَ جَعَلَ الْآلِهَةَ إِلهاً واحِداً إِنَّ هذا لَشَيْءٌ عُجابٌ إِلَى قَوْلِهِ بَلْ لَمَّا يَذُوقُوا عَذابِ (۳) ثُمَّ قَالُوا لِأَبِي طَالِبٍ إِنْ كَانَ ابْنُ أَخِيكَ يَحْمِلُهُ عَلَى هَذَا الْعَدَمُ جَمَعْنَا لَهُ مَالًا فَيَكُونُ أَكْثَرَ قُرَيْشٍ مَالًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَا لِي حَاجَةٌ فِي الْمَالِ فَأَجِيبُونِي تَكُونُوا مُلُوكاً فِي الدُّنْيَا وَ مُلُوكاً فِي الْآخِرَةِ فَتَفَرَّقُوا ثُمَّ جَاءُوا إِلَى أَبِي طَالِبٍ فَقَالُوا أَنْتَ سَيِّدٌ مِنْ سَادَاتِنَا وَ ابْنُ أَخِيكَ فَرَّقَ جَمَاعَتَنَا فَهَلُمَّ نَدْفَعْ إِلَيْكَ أَبْهَى فَتًى مِنْ قُرَيْشٍ وَ أَجْمَلَهُمْ وَ أَشْرَفَهُمْ عُمَارَةَ بْنَ الْوَلِيدِ يَكُونُ لَكَ ابْناً وَ تَدْفَعُ إِلَيْنَا مُحَمَّداً لِنَقْتُلَهُ فَقَالَ أَبُو طَالِبٍ مَا أَنْصَفْتُمُونِي تَسْأَلُونِّي أَنْ أَدْفَعَ إِلَيْكُمُ ابْنِي لِتَقْتُلُوهُ وَ تَدْفَعُونَ إِلَيَّ ابْنَكُمْ لِأُرَبِّيَهُ لَكُمْ فَلَمَّا أَيِسُوا مِنْهُ كَفُّوا (۴).

ص: ۱۸۵

۱- أقول و سيأتى بيان ذلك مشروحا فى ج ۳۵: ص ۶۹.

۲- الحجر: ۹۴.

۳- ص: ۴- ۸.

۴- قصص الأنبياء: مخطوط.

**[ترجمه]قصص الانبیاء: علی بن ابراهیم گفت: چون پس از آن، سه سال بر رسول خدا صلی الله علیه و آله گذشت، خداوند بر او نـازل فرمود: «فَاصْـدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْـرِکِینَ» - . حجر / ۹۴ - {پس آن چه را بـدان مأموری آشـکار کن و از مشـرکان روی برتاب}، پس رسول خدا صـلی الله علیه و آله بیرون رفت و بر حجر (در گوشه شمالی کعبه) ایستاد و فرمود: ای جماعت قریش و ای جماعت عرب! شما را به پرستش خداوند و کنار گذاشتن شریک‌ها و بت‌ها فرا می‌خوانم و شما را دعوت می‌کنم تا گواهی دهیـد هیـچ خـدایی جز الله نیست؛ چرا که من فرسـتاده خـدا هسـتم. پس مرا اجابت کنید تا بر عرب فرمانروا شوید و عجم به فرمانتان درآید و پادشاهان بهشت شوید. آن‌ها آن حضرت را ریشخند کردند و خندیدند و گفتند: محمّد پسر عبد الله دیوانه شده و او را با زبان‌هایشان آزردند. آن گاه ابو طالب به حضـرت صـلی الله علیه و آله عرض کرد: ای برادر زاده! این چه کاریست؟ فرمود: ای عمو! این دین خـداست که آن را برای فرشـتگان و پیامبرانش برگزیده و دین ابراهیم و پیامبرانش پس از اوست، خداونـد مرا برانگیخته و به سوی مردم فرسـتاده است. عرض کرد: ای برادر زاده! قوم تو این دین را از تو نمی... پذیرند، از آن‌ها دست بکش. حضرت صلی الله علیه و آله فرمود: چنین نمی کنم؛ چرا که خداوند مرا به این دعوت فرمان داده است. پس ابو طالب دیگر اصـرار نکرد. رسول خـدا صـلی الله علیه و آله همه وقت به دعوت روی می‌آورد و آن‌ها را فرا می... خواند و بر حذر می‌داشت، کسانی که خبر ظهور حضـرت را از اهل کتاب شـنیده بودند، اسلام آوردند. وقتی قریشیان آنان را دیدند که به اسـلام می گروند، از این امر برآشفتند و نزد ابو طالب رفتند و گفتند: برادر زاده‌ات را از ما بازدار؛ چرا که او ما را بی‌خرد خوانـده و خـدایان مـا را ناسـزا گفته و جوانـان مـا را به تباهی کشانـده و جمع ما را پراکنـده کرده است. و گفتنـد: ای محمـد! مـا را به چه فرا می‌خـوانی؟ فرمود: به این که گواهی دهیـد هیـچ خـدایی جر الله نیست، و همه این شـریک‌هـا را کنـار بگذارید. عرض کردند: سیصد و شـصت خدا را کنار بگذاریم و یک خدا را بپرستیم؟! خداوند سبحان سخن آنان را حکایت کرد و فرمود: «وَعَجِبُوا أَن جَاءهُم مُّنذِرٌ مِّنْهُمْ وَقَالَ الْکَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ کَذَّابٌ، أَجَعَلَ الْآلِهَهَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَیْءٌ عُجَابٌ» تا آن جا که فرمود: «بَلْ لَمَّا یَذُوقُوا عَذَابِ» - . ص / ۴- ۸ - { و از اینکه هشداردهنده ای از خودشان برایشان آمده درشگفتند، و کافران می گوینـد: «این، ساحری شـیّاد است. آیا خـدایان [متعـدّد] را خـدای واحدی قرار داده؟ این واقعاً چیز عجیبی است.» و بزرگانشان روان شدنـد [و گفتنـد:] «برویـد و بر خدایان خود ایسـتادگی نمایید که این امر قطعاً هدف [ما] ست. [از طرفی] این [مطلب] را در آیین اخیر [عیسوی هم] نشـنیده ایم این [ادّعـا] جز دروغ بـافی نیست.} بـار دیگر قریش نزد ابو طـالب آمدنـد و گفتنـد: اگر برادرزاده ات از جهت فقر و ناداری این ادعا را می‌کند ما اموال و ثروت زیادی به او می‌دهیم تا وی از همه قریش ثروتش بیشتر باشـد، ابو طـالب به آن جنـاب گفت: قریش چنین پیشـنهادی را می‌کننـد، پیامبر فرمود: من به این اموال احتیاجی نـدارم، آنان دین مرا بپذیرنـد تا پادشاه دنیا و آخرت گردنـد و عرب و عجم در برابر آن‌ها خاضع شوند. پس از این هم متفرق شدنـد، و بار دیگر آمدنـد و گفتنـد: یا ابا طالب شـما از رؤساء و مشایـخ ما هستید، اینک برادرزاده جماعت ما را از هم متفرق می‌کنـد، ما اکنون حاضـریم که زیباترین جوان قریش را که در صـباحت و ملاحت نظیر نـدارد و از نظر حسب و نسب نیز فوق العـاده است یعنی عمـاره بن ولیـد به شـما ببخشـیم، و در مقابل آن برادرزاده ات محمّـد را به ما بـده تا او را بکشـیم. ابو طالب گفت: شـما در این جا انصاف نکردید، من پسـرم را بدهم تا شما او را بکشید، و شما نیز در مقابل او پسرتان را به من بدهید تا او را تربیت کنم؟! هنگامی که قریش این سخن را از ابو طالب شنیدند نومید برگشتند و از ابو طالب دست کشیدند. - . قصص الانبیاء مخطوط -

**[ترجمه]

«۱۶»

ص، قصص الأنبياء عليهم السلام كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَا يَكُفُّ عَنْ عَيْبِ آلِهَهِ الْمُشْرِكِينَ وَ يَقْرَأُ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنَ وَ كَانَ الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَهِ مِنْ حُكَّامِ الْعَرَبِ يَتَحَاكَمُونَ إِلَيْهِ فِي الْأُمُورِ وَ كَانَ لَهُ عَبِيدٌ عَشَرَهٌ عِنْدَ كُلِّ عَبْدٍ أَلْفُ دِينَارٍ يَتَّجِرُ بِهَا وَ مَلَكَ الْقِنْطَارَ وَ كَانَ عَمَّ أَبِي جَهْلٍ فَقَالُوا لَهُ يَا عَبْدَ شَمْسٍ (۱) مَا هَذَا الَّذِي يَقُولُ مُحَمَّدٌ أَ سِحْرٌ أَمْ كِهَانَهٌ أَمْ خَطْبٌ فَقَالَ دَعُونِي أَسْمَعْ كَلَامَهُ فَدَنَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ هُوَ جَالِسٌ فِي الْحِجْرِ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ أَنْشِدْنِي شِعْرَكَ فَقَالَ مَا هُوَ بِشِعْرٍ وَ لَكِنَّهُ كَلَامُ اللَّهِ الَّذِي بَعَثَ أَنْبِيَاءَهُ وَ رُسُلَهُ بِهِ فَقَالَ اتْلُ فَقَرَأَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ فَلَمَّا سَمِعَ الرَّحْمَنَ اسْتَهْزَأَ مِنْهُ وَ قَالَ تَدْعُو إِلَى رَجُلٍ بِالْيَمَامَهِ بِاسْمِ الرَّحْمَنِ قَالَ لَا وَ لَكِنِّي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ وَ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ثُمَّ افْتَتَحَ حم السَّجْدَهَ فَلَمَّا بَلَغَ إِلَى قَوْلِهِ فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صاعِقَهً مِثْلَ صاعِقَهِ عادٍ وَ ثَمُودَ (۲) وَ سَمِعَهُ اقْشَعَرَّ جِلْدُهُ وَ قَامَتْ كُلُّ شَعْرَهٍ فِي بَدَنِهِ وَ قَامَ وَ مَشَى إِلَى بَيْتِهِ وَ لَمْ يَرْجِعْ إِلَى قُرَيْشٍ فَقَالُوا صَبَا أَبُو عَبْدِ شَمْسٍ إِلَى دِينِ مُحَمَّدٍ فَاغْتَمَّتْ قُرَيْشٌ وَ غَدَا عَلَيْهِ أَبُو جَهْلٍ فَقَالَ فَضَحْتَنَا يَا عَمِّ قَالَ يَا ابْنَ أَخِ مَا ذَاكَ وَ إِنِّي عَلَى دِينِ قَوْمِي وَ لَكِنِّي سَمِعْتُ كَلَاماً صَعْباً تَقْشَعِرُّ مِنْهُ الْجُلُودُ قَالَ أَ فَشِعْرٌ هُوَ قَالَ مَا هُوَ بِشِعْرٍ قَالَ فَخَطْبٌ قَالَ لَا إِنَّ الْخَطْبَ كَلَامٌ مُتَّصِلٌ وَ هَذَا كَلَامٌ مَنْثُورٌ لَا يُشْبِهُ بَعْضُهُ بَعْضاً لَهُ طُلَاوَهٌ قَالَ فَكِهَانَهٌ هُوَ قَالَ لَا قَالَ فَمَا هُوَ قَالَ دَعْنِي أُفَكِّرُ فِيهِ فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ قَالُوا يَا عَبْدَ شَمْسٍ مَا تَقُولُ قَالَ قُولُوا هُوَ سِحْرٌ فَإِنَّهُ آخَذُ بِقُلُوبِ النَّاسِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِ ذَرْنِي وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِيداً وَ جَعَلْتُ لَهُ مالًا مَمْدُوداً وَ بَنِينَ شُهُوداً إِلَى قَوْلِهِ عَلَيْها تِسْعَهَ عَشَرَ (۳).

وَ فِي حَدِيثِ حَمَّادِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَهَ قَالَ: جَاءَ وَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ اقْرَأْ عَلَيَّ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسانِ وَ إِيتاءِ ذِي الْقُرْبى وَ يَنْهى عَنِ الْفَحْشاءِ وَ الْمُنْكَرِ وَ الْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (۴) فَقَالَ أَعِدْ

ص: ۱۸۶

۱- هكذا في النسخه، و الصحيح يا با عبد شمس.

۲- فصّلت: ۱۳.

۳- المدّثّر: ۱۱- ۳۰.

۴- النحل: ۹۰.

فَأَعَادَ فَقَالَ وَ اللَّهِ إِنَّ لَهُ الْحَلَاوَةَ وَ الطَّلَاوَةَ إِنَّ أَعْلَاهُ لَمُثْمِرٌ وَ إِنَّ أَسْفَلَهُ لَمُعْذِقٌ وَ مَا هَذَا بِقَوْلِ بَشَرٍ (۱).

قب، المناقب لابن شهرآشوب ذكر القصتين مختصرا مثله (۲)

**[ترجمه]قصص الانبياء: حضرت رسول صلی اللَّه علیه و آله همواره از خدایان مشرکین انتقاد می کرد و برای آن‌ها قرآن می خواند. ولید بن مغیره یکی از شیوخ بزرگ عرب بود و اعراب در اختلافات خود برای داوری به وی رجوع می‌کردند و او فرزندان زیادی هم داشت که همیشه در مکه بودند، و نیز ده غلام مالک بود که در نزد هر کدام از آنان هزار دینار بود که برای ولید تجارت می کردند، این ولید از صاحبان قنطار به شمار می‌رفت. و او عموی ابو جهل بن هشام بود، روزی به وی گفتند: یا ابا عبد الشمس این کلماتی که محمّد بر زبان جاری می‌سازد چیست؟ آیا این ها سحر است و یا کهانت و یا خطبه می‌باشند؟ گفت: اکنون مرا به حال خود واگذارید تا سخنان او را بشنوم پس از این، جریان را به شما بگویم. هنگامی که حضرت رسول در حجر نشسته بود ولید نزد آن جناب رفت و گفت یا محمّد از اشعار خود برای من بخوان، پیامبر صلی اللَّه علیه و آله فرمود: کلمات من شعر نیست بلکه کلام خداوند است که پیامبران خود را برای اظهار آن‌ها مبعوث فرموده است، ولید گفت: اینک برای من از آن کلمات قرائت کن. حضرت رسول در این هنگام «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ» را برای او قرائت کرد ولید موقعی که کلمه «رحمان» را شنید، حضرت را استهزاء نمود، و گفت تو مردم را به طرف شخصی که اکنون در یمامه است و رحمان نام دارد دعوت می کنی؟! پیغمبر فرمود: چنین نیست بلکه من مردم را به سوی خداوند که رحمان و رحیم است می‌خوانم. حضرت خاتم النبیین صلی اللَّه علیه و آله بعد از این مذاکرات سوره حم سجده را قرائت نمود، هنگامی که به این آیه شریفه رسید: «فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُکُمْ صاعِقَةً مِثْلَ صاعِقَةِ عادٍ وَ ثَمُودَ» - . فصلت / ۱۳ - {پس اگر روی برتافتند بگو: «شما را از آذرخشی چون آذرخش عاد و ثمود بر حذر داشتم.»} ولید چون این آیه را شنید بدنش لرزید و موهای بدن و ریشش راست شد، پس از این از جای خود برخاست و به منزلش رفت، و دیگر به طرف قریش باز نگشت. در این هنگام قریش گفتند: یا ابا حکم! عبد شمس هم از دین آباء و اجدادی خود دست کشید، و به مذهب جدید گرائید، مشرکین قریش از این موضوع بسیار ناراحت گردیدند و غم و اندوهی آن‌ها را فرا گرفت. ابو جهل هنگام صبح نزد ولید رفت و گفت: ای عمو! تو ما را رسوا کردی و سر افکنده ساختی، ولید گفت: چنین نیست من بر دین پدران خود باقی هستم، و لیکن من کلامی شنیدم که بدنم از آن به لرزه در آمد، ابو جهل گفت: آیا آن کلام شعر است؟ گفت: شعر نیست، ابو جهل گفت: آیا گفتار محمد خطبه است؟ ولید گفت: خطبه هم نیست، زیرا خطبه کلامی است که به هم متصل است، ولی کلام محمد از هم پراکنده می‌باشد، و به هم شباهتی ندارد، و بسیار شیرین و زیبا است. ابو جهل گفت: پس کهانت است، ولید پاسخ داد: کهانت نیست، ابو جهل بار دیگر گفت: پس چیست؟ ولید گفت: مرا اندکی مهلت بده تا در این باره بیندیشم، چون روز دیگر شد گفتند: جواب ما را بگوئید، ولید گفت: بگوئید کلام او سحر است، و دل مردم را مسحور میکند، پس از این خداوند در باره ولید فرمود: «ذَرْنِی وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِیداً* وَ جَعَلْتُ لَهُ مالًا مَمْدُوداً* وَ بَنِینَ شُهُوداً» تا آنجا که فرمود: «عَلَیْها تِسْعَةَ عَشَرَ».

عکرمه گوید: ولید بن مغیره خدمت حضرت رسول صلی اللَّه علیه و آله آمد و گفت: از کلمات خود برای من بخوان حضرت این آیه شریفه را قرائت فرمود: «إِنَّ اللَّهَ یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسانِ وَ إِیتاءِ ذِی الْقُرْبی وَ یَنْهی عَنِ الْفَحْشاءِ وَ الْمُنْکَرِ وَ الْبَغْیِ یَعِظُکُمْ لَعَلَّکُمْ تَذَکَّرُونَ» - . نحل / ۹۰ - {در حقیقت، خدا به دادگری و نیکوکاری و بخشش به خویشاوندان فرمان می دهد و از کار

زشت و ناپسند و ستم باز می دارد. به شما اندرز می دهد، باشد که پند گیرید.} ولید عرض کرد: بار دیگر بخوان، حضرت دو مرتبه آیه را تکرار کرد،

ص: ۱۸۶

گفت: به خدا قسم این کلام شیرینی و ملاحت و شیوائی و فصاحت فوق العاده ای دارد، و بالای آن با ثمر و پائین آن گوارا است. و این سخن بشر نیست. - . قصص الانبیاء : نسخه خطی -

مناقب: این دو داستان را به صورت مختصر بر همین منوال آورده است. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۵۲ - ۵۳ -

**[ترجمه]

بیان

فی القاموس الطلاوه مثلثه الحسن و البهجه و القبول و فی النهایه العذق بالفتح النخله و بالکسر العرجون بما فیه من الشماریخ و منه حدیث مکه و أعذق إذخرها أی صارت له عذوق و شعب و قیل أعذق بمعنی أزهر.

**[ترجمه]در قاموس آمده است: «الطلاوة» یعنی زیبایی و نیکویی و پسندیدگی. و در نهایة آمده است: «العذق» با فتحه به معنای نخل، و با کسره به معنای خوشه‌های آویخته درخت خرماست. و از همین کلمه حدیث مکّه است. و «أعذق أذخرها» یعنی یعنی دارای خوشه و شاخه شد. و گفته شده: اعذق یعنی شکوفه داد.

**[ترجمه]

«۱۷»

ص، قصص الأنبیاء علیهم السلام کَانَ قُرَیْشٌ یَجِدُّونَ فِی أَذَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ کَانَ أَشَدَّ النَّاسِ عَلَیْهِ عَمُّهُ أَبُو لَهَبٍ فَکَانَ صلی الله علیه و آله ذَاتَ یَوْمٍ جَالِساً فِی الْحِجْرِ فَبَعَثُوا إِلَی سَلَی الشَّاهِ (۳) فَأَلْقَوْهُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَاغْتَمَّ مِنْ ذَلِکَ فَجَاءَ إِلَی أَبِی طَالِبٍ فَقَالَ یَا عَمِّ کَیْفَ حَسَبِی فِیکُمْ قَالَ وَ مَا ذَاکَ یَا ابْنَ أَخٍ قَالَ إِنَّ قُرَیْشاً أَلْقَوْا عَلَیَّ السَّلَی فَقَالَ لِحَمْزَةَ خُذِ السَّیْفَ وَ کَانَتْ قُرَیْشٌ جَالِسَةً فِی الْمَسْجِدِ فَجَاءَ أَبُو طَالِبٍ وَ مَعَهُ السَّیْفُ وَ حَمْزَةُ وَ مَعَهُ السَّیْفُ فَقَالَ أَمِرَّ السَّلَی عَلَی سِبَالِهِمْ فَمَنْ أَبَی فَاضْرِبْ عُنُقَهُ فَمَا تَحَرَّکَ أَحَدٌ حَتَّی أَمَرَّ السَّلَی عَلَی سِبَالِهِمْ ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ یَا ابْنَ أَخِ هَذَا حَسَبُکَ مِنَّا وَ فِینَا (۴).

**[ترجمه]قصص الانبیاء: مشرکین قریش در آزار و اذیت حضرت رسول صلی اللّه علیه و آله می‌کوشیدند، و از همه ستمکارتر ابو لهب عموی آن جناب بود، یکی از روزها که پیامبر در حجر نشسته بود، مشرکین رحم گوسفندی را که بچه اش از وی بیرون شده بود توسط اراذل خود بر حضرت رسول انداختند. خاتم النبیین صلی اللّه علیه و آله از این جهت بسیار محزون و غمگین شد، و نزد عمویش ابو طالب رفت، و فرمود: ای عمو موقعیت من در میان شما چگونه است؟ گفت: برای چه

برادرزاده ام؟ فرمود: قریش مرا آزار می‌دهند و رحم گوسفند را روی من می اندازند. ابو طالب به حمزه گفت: شمشیر خود را بردار، در این هنگام مشرکین در مسجد نشسته بودند، و ابو طالب نیز شمشیر خود را برداشت و به اتفاق حمزه به مسجد آمدند. ابو طالب گفت: این بچه دان گوسفند را بردار و بر لب‌های این اشخاص بکش، و هر کس از این امر جلوگیری کرد، گردنش را بزن، راوی گوید: حمزه امر ابو طالب را اجرا کرد و آنان هم مقاومت نکردند، پس از این گفت: ای برادرزاده این است مقام و شخصیت شما در نزد ما. - . قصص الانبیاء : نسخه خطی -

**[ترجمه]

«۱۸»

قب، المناقب لابن شهرآشوب ابْنُ عَبَّاسٍ دَخَلَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله الْكَعْبَةَ وَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ مَنْ يَقُومُ إِلَى هَذَا الرَّجُلِ فَيُفْسِدُ عَلَيْهِ صَلَاتَهُ فَقَامَ ابْنُ الزِّبَعْرَى وَ تَنَاوَلَ فَرْثاً وَ دَماً وَ أَلْقَى ذَلِكَ عَلَيْهِ فَجَاءَ أَبُو طَالِبٍ وَ قَدْ سَلَّ سَيْفَهُ فَلَمَّا رَأَوْهُ جَعَلُوا يَنْهَضُونَ فَقَالَ وَ اللَّهِ لَئِنْ قَامَ أَحَدٌ جَلَّلْتُهُ بِسَيْفِي ثُمَّ قَالَ يَا ابْنَ أَخِي مَنِ الْفَاعِلُ بِكَ قَالَ هَذَا عَبْدُ اللَّهِ (۵) فَأَخَذَ أَبُو طَالِبٍ فَرْثاً وَ دَماً وَ أَلْقَى عَلَيْهِ.

وَ فِي رِوَايَاتٍ مُتَوَاتِرَةٍ أَنَّهُ أَمَرَ عَبِيدَهُ أَنْ يُلْقُوا السَّلَى عَنْ ظَهْرِهِ وَ يَغْسِلُوهُ ثُمَّ أَمَرَهُمْ

۱- قصص الأنبياء: مخطوط.

۲- مناقب آل أبي طالب ۱: ۵۲ و ۵۳ راجعه.

۳- السلی: جلده يكون ضمنها الولد في بطن أمه، و إذا انقطعت في البطن هلكت الام و الولد.

۴- قصص الأنبياء: مخطوط.

۵- في المصدر: من الفاعل بك هذا؟ قال عبد اللّه.

أَنْ يَأْخُذُوهُ فَيُمِرُّوا عَلَى أَسْبِلَتِهِمْ بِذَلِكَ.

وَ فِي رِوَايَةِ الْبُخَارِيِّ أَنَّ فَاطِمَةَ علیها السلام أَمَاطَتْهُ (۱) ثُمَّ أَوْسَعَتْهُمْ شَتْماً وَ هُمْ يَضْحَكُونَ فَلَمَّا سَلَّمَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله قَالَ اللَّهُمَّ عَلَيْكَ الْمَلَأُ مِنْ قُرَيْشٍ اللَّهُمَّ عَلَيْكَ أَبَا جَهْلِ بْنَ هِشَامٍ وَ عُتْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ وَ شَيْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ وَ عُقْبَةَ بْنَ أَبِي مُعَيْطٍ وَ أُمَيَّةَ بْنَ خَلَفٍ فَوَ اللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ مَا سَمَّى النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله يَوْمَئِذٍ أَحَداً إِلَّا وَ قَدْ رَأَيْتُهُ يَوْمَ بَدْرٍ وَ قَدْ أُخِذَ بِرِجْلِهِ يَجُرُّ إِلَى الْقَلِيبِ مَقْتُولًا إِلَّا أُمَيَّةَ فَإِنَّهُ كَانَ مُنْتَفِخاً فِي دِرْعِهِ فَتَزَايَلَ مَنْ جَرَّهُ فَأَقَرُّوهُ وَ أَلْقَوْا عَلَيْهِ الْحَجَرَ.

مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ وَقَفَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله عَلَى قَلِيبِ بَدْرٍ فَقَالَ بِئْسَ عَشِيرَةُ الرَّجُلِ كُنْتُمْ لِنَبِيِّكُمْ كَذَّبْتُمُونِي وَ صَدَّقَنِي النَّاسُ وَ أَخْرَجْتُمُونِي وَ آوَانِي النَّاسُ وَ قَاتَلْتُمُونِي وَ نَصَرَنِي النَّاسُ ثُمَّ قَالَ هَلْ وَجَدْتُمْ ما وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا فَقَدْ وَجَدْتُ مَا وَعَدَنِي رَبِّي حَقّاً ثُمَّ قَالَ إِنَّهُمْ يَسْمَعُونَ مَا أَقُولُ (۲) أَقُولُ تَمَامُهُ فِي فَضَائِلِ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام.

**[ترجمه]مناقب: ابن عباس گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم وارد کعبه شد و شروع به نماز خواندن نمود. ابوجهل گفت: چه کسی برمی‌خیزد و نماز این مرد را باطل می‌کند؟ ابن زبعری برخاست و سرگین شکمبه حیوان و خونی را برداشت و بر پیامبر انداخت. پس ابوطالب در حالی که شمشیرش را بیرون کشیده بود، آمد. وقتی او را دیدند برخاستند. ابوطالب گفت: سوگند به خدا اگر کسی این کار را انجام داده باشد با شمشیرم به حساب او می‌رسم. سپس گفت: ای برادرزاده‌ام چه کسی این کار را با تو کرد؟ فرمود: این عبدالله. پس ابوطالب سرگین و خون را برداشت و بر او انداخت.

و در روایت‌های متواتری آمده است که به عبیده امر کرد بچه‌دان را از پشت آن حضرت بیندازد و او را بشوید. سپس به آنان دستور داد

ص: ۱۸۷

که او را بگیرند و بچه‌دان را به لب‌های آنان بکشند.

در روایت بخاری آمده است که فاطمه علیها السلام آن را از دوش پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم برداشت سپس بدان‌ها دشنام داد و آنان می‌خندیدند. چون پیامبر سلام نماز را داد فرمود: «پروردگارا اشراف قریش مخصوصا ابوجهل بن هشام و عتبهٔ بن ربیعهٔ و شیبهٔ بن ربیه و عقبهٔ بن ابی معیط و امیّهٔ بن خلف را هلاک کن.» سوگند به خداوندی که جز او معبودی نیست پیامبر در آن روز نام هر کس را برد، من در روز بدر او را دیدم که پایش را گرفته و به درون چاه کشاندند به جز امیّهٔ بن خلف که به دلیل پوشیدن زرّه باد کرده بود، پس در اثر کشیده شدن از هم پاره پاره شد و او را در چاه افکندند و سنگی بر او انداختند.

محمد بن اسحاق گوید: پیامبر بر سر چاه بدر ایستاد و فرمود: چه بد قومی برای پیامبرتان بودید، مرا تکذیب نمودید و مرا از دیارتان بیرون کردید در حالی که مردم مرا پناه دادند، و با من جنگیدید در حالی که مردم مرا یاری دادند. سپس فرمود: آیا آنچه را پروردگارتان وعده داده بود راست و درست یافتید؟ به راستی که من وعده پروردگارم را راست و درست یافتم. سپس فرمود: آنان سخنان مرا می‌شنوند. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۵۴ - ۵۵ - می‌گویم: کل این روایت در باب فضیلت‌های

امیرالمؤمنین بیان خواهد شد.

**[ترجمه]

«۱۹»

ك، إكمال الدين أَبِی وَ ابْنُ الْوَلِيدِ مَعاً عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى مَعاً عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام مَا أَجَابَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَحَدٌ قَبْلَ عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ خَدِيجَةَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا وَ لَقَدْ مَكَثَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِمَكَّةَ ثَلَاثَ سِنِينَ مُخْتَفِياً خَائِفاً يَتَرَقَّبُ وَ يَخَافُ قَوْمَهُ وَ النَّاسَ (۳).

**[ترجمه]كمال الدين: محمد بن مسلم روايت كرده كه امام باقر عليه السلام فرمود: هيچ كس قبل از علیّ بن أبی طالب و خديجه رسول اكرم را اجابت نكرد، و رسول خدا صلّی اللّه عليه و آله و سلّم در مكّه سه سال پنهان و خائف و منتظر بود و از قومش و مردمان می ترسيد. - . كمال الدين : ۱۸۹ -

**[ترجمه]

«۲۰»

فس، تفسير القمی عَلِيُّ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الطَّائِيِّ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ عَنْ حَفْصٍ الْكُنَاسِيِّ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ بَكْرٍ (۴) الْأَرَّجَانِيَّ قَالَ: قَالَ لِیَ الصَّادِقُ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عليهما السلام أَخْبِرْنِی عَنِ الرَّسُولِ (۵) صلى الله عليه و آله كَانَ عَامّاً لِلنَّاسِ أَ لَيْسَ قَدْ قَالَ اللَّهُ فِی مُحْكَمِ كِتَابِهِ وَ ما أَرْسَلْناكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ (۶) لِأَهْلِ الشَّرْقِ وَ الْغَرْبِ وَ أَهْلِ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ مِنَ الْجِنِ

ص: ۱۸۸

۱- أی أبعدته و أزالته عنه صلّی اللّه عليه و آله.

۲- مناقب آل أبی طالب ۱: ۵۴ و ۵۵.

۳- كمال الدين: ۱۸۹ و فيه: يخاف الناس بحذف العاطف.

۴- بكير خ ل، و هو الموجود فی المصدر، و لكن فی رجال الشيخ: بكر كما فی المتن.

۵- رسول اللّه خ ل.

۶- سباء: ۲۸.

وَ الْإِنْسِ هَلْ بَلَّغَ (۱) رِسَالَتَهُ إِلَيْهِمْ كُلِّهِمْ قُلْتُ لَا أَدْرِی قَالَ یَا ابْنَ بَکْرٍ (۲) إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمْ یَخْرُجْ مِنَ الْمَدِینَهِ فَکَیْفَ بَلَّغَ (۳) أَهْلَ الشَّرْقِ وَ الْغَرْبِ قُلْتُ لَا أَدْرِی (۴) قَالَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی أَمَرَ جَبْرَئِیلَ فَاقْتَلَعَ الْأَرْضَ بِرِیشَهٍ مِنْ جَنَاحِهِ وَ نَصَبَهَا لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله (۵) وَ کَانَتْ بَیْنَ یَدَیْهِ مِثْلَ رَاحَتِهِ فِی کَفِّهِ یَنْظُرُ إِلَی أَهْلِ الشَّرْقِ وَ الْغَرْبِ وَ یُخَاطِبُ کُلَّ قَوْمٍ بِأَلْسِنَتِهِمْ وَ یَدْعُوهُمْ إِلَی اللَّهِ وَ إِلَی نُبُوَّتِهِ بِنَفْسِهِ فَمَا بَقِیَتْ قَرْیَهٌ وَ لَا مَدِینَهٌ إِلَّا وَ دَعَاهُمُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بِنَفْسِهِ (۶).

**[ترجمه]تفسیر قمی: اَرَّجانی روایت می کند که امام صادق علیه السلام از من پرسید: به من بگو رسول خدا صلی الله علیه و آله که برای عموم مردم فرستاده شده بود، آیا خداوند در آیات محکم کتاب خود نفرموده است: «وَمَا أَرْسَلْنَاکَ إِلَّا کَافَّةً لِّلنَّاسِ»؟ که منظور برای تمام ساکنین مشرق و مغرب و آسمانیان و زمینیان اعم از جن

ص: ۱۸۸

و انس می باشد. آیا رسول خدا صلی الله علیه و آله توانست رسالت و پیام خود را به همه آن‌ها برساند؟ راوی می گوید: عرض کردم: نمی دانم. حضرت فرمود: ای پسر بکر! رسول خدا صلی الله علیه و آله از مدینه خارج نشده است، پس چگونه توانسته است به اهل مشرق و مغرب ابلاغ کند؟ عرض کردم: نمی‌دانم. فرمود: خداوند به جبرئیل علیه السلام فرمود و او زمین را با یک پر از بال خود از بیخ و بن برکند و آن را در مقابل رسول خدا نهاد و زمین در مقابل رسول خدا صلی الله علیه و آله به مانند کف دست او نسبت به دست او بود و رسول خدا صلی الله علیه و آله به ساکنین مشرق و مغرب می نگریست و هر قوم را با زبانشان مورد خطاب قرار می داد و خود، آنان را به خداوند متعال و نبوت خود فرا می خواند. پس پیامبر صلی الله علیه و آله به این ترتیب به تنهایی توانست تمام ساکنان آبادی ها و شهرها را به سوی خداوند متعال و نبوت خود دعوت کند. - . تفسیر قمی : ۵۳۹ - ۵۴۰ -

**[ترجمه]

«۲۱»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْقَاسِمِ عَنْ جَدِّهِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَا تَدَعْ صِیَامَ یَوْمِ سَبْعٍ وَ عِشْرِینَ مِنْ رَجَبٍ فَإِنَّهُ الْیَوْمُ الَّذِی نَزَلَتْ فِیهِ النُّبُوَّهُ عَلَی مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله (۷).

**[ترجمه]کافی: امام صادق علیه السلام فرمود: روزه بیست و هفتم ماه رجب را ترک نکن زیرا آن روزی است که نبوت بر محمد صلی الله علیه و آله و سلم نازل شد. - . فروع کافی : ۲۰۳ -

**[ترجمه]

«۲۲»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الْأَوَّلِ علیه السلام قَالَ: بَعَثَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مُحَمَّداً صلی الله علیه و

آله رَحْمَهً لِلْعَالَمِینَ فِی سَبْعٍ وَ عِشْرِینَ مِنْ رَجَبٍ الْخَبَرَ (۸).

**[ترجمه]کافی: امام موسی بن جعفر علیه السلام فرمود: خداوند عزّ و جلّ محمد صلی الله علیه و آله و سلم را در بیست و هفتم رجب به عنوان رحمتی برای جهانیان مبعوث کرد. بخشی از روایت. - . فروع کافی ۱ : ۲۰۳ -

**[ترجمه]

«۲۳»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنِ ابْنِ قُولَوَیْهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْجَوْهَرِیِّ عَنِ الْأَشْعَرِیِّ عَنِ الْبَزَنْطِیِّ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ کَثِیرٍ النَّوَّاءِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: فِی الْیَوْمِ السَّابعِ وَ الْعِشْرِینَ مِنْ رَجَبٍ نَزَلَتِ النُّبُوَّهُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْخَبَرَ (۹).

ص: ۱۸۹

۱- أبلغ خ ل.

۲- بکیر خ ل.

۳- أبلغ خ ل.

۴- و لا أدری خ ل.

۵- لرسول اللّه خ ل.

۶- تفسیر القمّیّ: ۵۳۹ و ۵۴۰. أقول: لعل المراد من تبلیغه الناس کلهم معنی ورد مثله فی حقّ إبراهیم علیه السلام أیضا، من انه امر أن ینادی بالحج فصعد رکنا من البیت و نادی: ألا هلم الحجّ فأسمع من فی أصلاب الرجال و أرحام النساء، فلبوا: لبیک داعی اللّه، لبیک داعی اللّه و یشبهه أیضا، ما ورد من روایات الذر راجع.

۷- فروع الکافی ۱: ۲۰۳.

۸- فروع الکافی ۱: ۲۰۳.

۹- أمالی ابن الشیخ: ۲۸.

**[ترجمه]امالی طوسی: کثیر النوا از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: در روز بیست و هفتم ماه رجب، نبوّت بر رسوب خدا نازل شد. بخشی از روایت. - . امالی طوسی : ۲۸ -

ص: ۱۸۹

**[ترجمه]

«۲۴»

کا، الکافی عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ رَفَعَهُ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: یَوْمَ سَبْعَهٍ وَ عِشْرِینَ مِنْ رَجَبٍ نُبِّئَ فِیهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْحَدِیثَ.

أقول: سیأتی مثله بأسانید فی کتاب الصوم.

**[ترجمه]کافی: علی بن محمد به صورت مرفوع از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: در روز بیست و هفتم ماه رجب رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به پیامبری مبعوث شد.

می گویم: به زودی در باب روز با سندهایش این حدیث خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۲۵»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام فِی عِلَلِ الْفَضْلِ عَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ: فَإِنْ قَالَ فَلِمَ جُعِلَ الصَّوْمُ فِی شَهْرِ رَمَضَانَ خَاصَّهً دُونَ سَائِرِ الشُّهُورِ قِیلَ لِأَنَّ شَهْرَ رَمَضَانَ هُوَ الشَّهْرُ الَّذِی أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَی فِیهِ الْقُرْآنَ إِلَی قَوْلِهِ علیه السلام وَ فِیهِ نُبِّئَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله (۱).

**[ترجمه]عیون اخبار رضا: در علت‌هایی که فضل بن شاذان از امام رضا علیه السلام پرسید، گفت: اگر بپرسد چرا روزه فقط در ماه رمضان مقرّر شده نه ماه‌های دیگر؟ گفته می‌شود برای اینکه ماه رمضان ماهی است که خداوند متعال قرآن را در آن نازل فرمود، تا این فرموده او: و در این ماه پیامبر به نبوت برگزیده شد. - . عیون اخبار رضا : ۲۶۱ -

**[ترجمه]

بیان

هذا الخبر مخالف لسائر الأخبار المستفیضه و لعل المراد به معنی آخر ساوق لنزول القرآن أو غیره من المعانی المجازیه أو یکون المراد بالنبوه فی سائر الأخبار الرساله و یکون النبوه فیه بمعنی نزول الوحی علیه صلی الله علیه و آله فیما یتعلق بنفسه کما

سیأتی تحقیقه و یمکن حمله علی التقیه فإن العامه قد اختلفوا فی زمان بعثته صلی الله علیه و آله علی خمسه أقوال:

الأول لسبع عشره خلت من شهر رمضان.

الثانی لثمان عشره خلت من رمضان.

الثالث لأربع و عشرین خلت من شهر رمضان.

الرابع للثانی عشر من ربیع الأول.

الخامس لسبع و عشرین من رجب و علی الأخیر اتفاق الإمامیه.

**[ترجمه]این روایت با روایت‌های منتشر و پخش شده مخالفت دارد و شاید مقصود از آن معنای دیگری باشد که با نزول قرآن یا دیگر معنانی مجازی مناسبت دارد، یا اینکه مقصود از نبوّت در دیگر روایت‌ها، رسالت باشد و نبوّت در ماه رمضان به معنای نزول وحی بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم است در آنچه مربوط به خود آن حضرت باشد که در ادامه توضیح و تبیین آن خواهد آمد. و ممکن است حمل بر تقیّه گردد زیرا عامّه در باره زمان بعثت پیامبر بر پنج قول اختلاف‌نظر دارند:

قول اول: هفدهم ماه رمضان.

قول دوم: هجدهم ماه رمضان.

قول سوم: بیست و چهارم ماه رمضان.

قول چهارم: دوازدهم ربیع الاول.

قول پنجم: بیست و هفتم رجب. که شیعه امامی بر این قول آخر اتفاق نظر دارند.

**[ترجمه]

«۲۶»

ك، إكمال الدين أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِيسَی عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ عَنِ ابْنِ أُذَيْنَهَ وَ بُرَيْدٍ الْعِجْلِيِّ (۲) قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی جَعْفَرٍ عليه السلام إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هادٍ (۳) فَقَالَ الْمُنْذِرُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَلِيٌّ الْهَادِی وَ فِی كُلِّ زَمَانٍ إِمَامٌ مِنَّا يَهْدِيهِمْ إِلَی مَا جَاءَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۴).

۱- عیون أخبار الرضا: ۲۶۱.

۲- فى المصدر المطبوع و المخطوط: عن بريد العجلىّ، و هو الصحيح و الا فيلزم أن يكون:

۳- الرعد: ۷.

۴- كمال الدين: ۳۷۵.

**[ترجمه]کمال الدین: برید عجلی گوید: به امام باقر علیه السلام عرض کردم: مقصود از آیه «أنّما انت منذر و لکلّ قوم هاد» - . رعد / ۷ - {[ای پیامبر،] تو فقط هشداردهنده ای، و برای هر قومی رهبری است.}چیست؟ فرمود: منذر، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم است و علی علیه السلام هادی است و در هر زمان امامانی از ما هستند که آنان را به آنچه رسول خدا آورده است هدایت می کند. - . کمال الدین : ۳۷۵ -

ص: ۱۹۰

**[ترجمه]

«۲۷»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی جَمَاعَةٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَرِیرٍ الطَّبَرِیُّ سَنَهَ ثَمَانٍ وَ ثَلَاثِمِائَهٍ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَیْدٍ الرَّازِیُّ عَنْ سَلَمَهَ بْنِ الْفَضْلِ الْأَبْرَشِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ الْغَفَّارِ بْنِ الْقَاسِمِ قَالَ أَبُو الْمُفَضَّلِ وَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَیْمَانَ الْبَاغَنْدِیُّ (۱) وَ اللَّفْظُ لَهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّبَّاحِ الْجَرْجَرَائِیِّ (۲) عَنْ سَلَمَهَ بْنِ صَالِحٍ الْجُعْفِیِّ عَنْ سُلَیْمَانَ الْأَعْمَشِ وَ أَبِی مَرْیَمَ جَمِیعاً عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ نَوْفَلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَنْذِرْ عَشِیرَتَکَ الْأَقْرَبِینَ (۳) دَعَانِی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لِی یَا عَلِیُّ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَی أَمَرَنِی أَنْ أُنْذِرَ عَشِیرَتَکَ الْأَقْرَبِینَ (۴) قَالَ فَضِقْتُ بِذَلِکَ ذَرْعاً وَ عَرَفْتُ أَنِّی مَتَی أُبَادِیهِمْ بِهَذَا الْأَمْرِ أَرَی مِنْهُمْ مَا أَکْرَهُ فَصَمْتُ عَلَی (۵) ذَلِکَ وَ جَاءَنِی جَبْرَئِیلُ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ إِنَّکَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ مَا أُمِرْتَ بِهِ عَذَّبَکَ رَبُّکَ فَاصْنَعْ لَنَا یَا عَلِیُّ صَاعاً مِنْ طَعَامٍ وَ اجْعَلْ عَلَیْهِ رِجْلَ شَاهٍ وَ امْلَأْ (۶) لَنَا عُسّاً مِنْ لَبَنٍ ثُمَّ اجْمَعْ لِی بَنِی عَبْدِ الْمُطَّلِبِ حَتَّی أُکَلِّمَهُمْ وَ أُبَلِّغَهُمْ مَا أُمِرْتُ بِهِ فَفَعَلْتُ مَا أَمَرَنِی بِهِ ثُمَّ دَعَوْتُهُمْ أَجْمَعَ وَ هُمْ یَوْمَئِذٍ أَرْبَعُونَ رَجُلًا یَزِیدُونَ رَجُلًا أَوْ یَنْقُصُونَ رَجُلًا فِیهِمْ أَعْمَامُهُ أَبُو طَالِبٍ وَ حَمْزَهُ وَ الْعَبَّاسُ وَ أَبُو لَهَبٍ فَلَمَّا اجْتَمَعُوا لَهُ دَعَانِی بِالطَّعَامِ الَّذِی صَنَعْتُ لَهُمْ فَجِئْتُ بِهِ

ص: ۱۹۱

۱- منسوب إلی باغند بفتح الغین و سکون النون، قال یاقوت: قال تاج الإسلام: أظنها من قری واسط: ینسب إلیها أبو بکر أحمد بن محمّد بن سلیمان الأزدیّ المعروف بالباغندی، کان عارفا حافظا للحدیث، توفی فی ذی الحجه سنه ۳۱۲، و أخوه محمّد بن محمّد، حدث عن شعیب بن أیوب الصریفینی، روی عنه أبو الحسین محمّد بن المظفر الحافظ، و ذکر أنّه سمع منه بالموصل.

۲- منسوب إلی جرجرایا بفتح الجیم و سکون الراء الأولی: بلد من أعمال النهروان الاسفل بین واسط و بغداد من الجانب الشرقی، کانت مدینه و خربت مع ما خرب من النهروانات و قد خرج منها جماعه من العلماء و الشعراء و الکتاب و الوزراء، منهم محمّد بن الصباح بن سفیان الجرجرائی و ابنه جعفر.

۳- تقدم الایعاز إلی موضع الآیه فی الآیات.

۴- فی المصدر: عشیرتی.

۵- فی تفسیر فرات: فصمت عن ذلک، أقول: هو الصحیح إمّا من صام یصوم أی أمسکت، أو بتشدید التاء من صمت أی سکت.

۶- فی تفسیر فرات: و أعدلنا.

فَلَمَّا وَضَعْتُهُ تَنَاوَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله جِذْمَةً مِنَ اللَّحْمِ فَنَتَفَهَا (۱) بِأَسْنَانِهِ ثُمَّ أَلْقَاهَا فِی نَوَاحِی الصَّفْحَهِ ثُمَّ قَالَ خُذُوا بِسْمِ اللَّهِ فَأَكَلَ الْقَوْمُ حَتَّى صَدَرُوا (۲) مَا لَهُمْ بِشَیْءٍ مِنَ الطَّعَامِ حَاجَةٌ وَ مَا أَرَى إِلَّا مَوَاضِعَ أَيْدِيهِمْ وَ ايْمُ اللَّهِ الَّذِی نَفْسُ عَلِیٍّ بِيَدِهِ إِنْ كَانَ الرَّجُلُ الْوَاحِدُ مِنْهُمْ لَيَأْكُلُ مَا قَدَّمْتُ لِجَمِيعِهِمْ ثُمَّ جِئْتُهُمْ بِذَلِكَ الْعُسِّ فَشَرِبُوا حَتَّى رَوُوا جَمِيعاً (۳) وَ ايْمُ اللَّهِ إِنْ كَانَ الرَّجُلُ الْوَاحِدُ مِنْهُمْ لَيَشْرَبُ مِثْلَهُ فَلَمَّا أَرَادَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ يُكَلِّمَهُمْ بَدَرَهُ أَبُو لَهَبٍ إِلَى الْكَلَامِ فَقَالَ لَشَدَّ مَا سَحَرَكُمْ صَاحِبُكُمْ فَتَفَرَّقَ الْقَوْمُ وَ لَمْ يُكَلِّمْهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لِی مِنَ الْغَدِ يَا عَلِیُّ إِنَّ هَذَا الرَّجُلَ قَدْ سَبَقَنِی إِلَى مَا سَمِعْتَ مِنَ الْقَوْلِ فَتَفَرَّقَ الْقَوْمُ قَبْلَ أَنْ أُكَلِّمَهُمْ فَعُدْ (۴) لَنَا مِنَ الطَّعَامِ بِمِثْلِ مَا صَنَعْتَ ثُمَّ اجْمَعْهُمْ لِی قَالَ فَفَعَلْتُ ثُمَّ جَمَعْتُهُمْ فَدَعَانِی بِالطَّعَامِ فَقَرَّبْتُهُ لَهُمْ فَفَعَلَ كَمَا فَعَلَ بِالْأَمْسِ وَ أَكَلُوا حَتَّى مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ حَاجَةٍ ثُمَّ قَالَ اسْقِهِمْ فَجِئْتُهُمْ بِذَلِكَ الْعُسِّ فَشَرِبُوا حَتَّى رَوُوا مِنْهُ جَمِيعاً ثُمَّ تَكَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ يَا بَنِی عَبْدِ الْمُطَّلِبِ إِنِّی وَ اللَّهِ مَا أَعْلَمُ شَابّاً فِی الْعَرَبِ جَاءَ قَوْمَهُ بِأَفْضَلَ مِمَّا جِئْتُكُمْ بِهِ إِنِّی قَدْ جِئْتُكُمْ بِخَيْرِ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَهِ وَ قَدْ أَمَرَنِیَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ أَدْعُوَكُمْ إِلَيْهِ فَأَيُّكُمْ يُؤْمِنُ بِی وَ يُؤَازِرُنِی عَلَى أَمْرِی فَيَكُونَ أَخِی وَ وَصِيِّی وَ وَزِيرِی وَ خَلِيفَتِی فِی أَهْلِی مِنْ بَعْدِی قَالَ فَأَمْسَكَ الْقَوْمُ وَ أَحْجَمُوا عَنْهَا جَمِيعاً قَالَ فَقُمْتُ وَ إِنِّی لَأَحْدَثُهُمْ سِنّاً وَ أَرْمَصُهُمْ عَيْناً وَ أَعْظَمُهُمْ بَطْناً وَ أَحْمَشُهُمْ سَاقاً فَقُلْتُ أَنَا يَا نَبِیَّ اللَّهِ أَكُونُ وَزِيرَكَ عَلَى مَا بَعَثَكَ اللَّهُ بِهِ قَالَ فَأَخَذَ بِيَدِی ثُمَّ قَالَ إِنَّ هَذَا أَخِی وَ وَصِيِّی وَ وَزِيرِی وَ خَلِيفَتِی فِيكُمْ فَاسْمَعُوا لَهُ وَ أَطِيعُوا قَالَ فَقَامَ الْقَوْمُ يَضْحَكُونَ وَ يَقُولُونَ لِأَبِی طَالِبٍ قَدْ أَمَرَكَ أَنْ تَسْمَعَ لِابْنِكَ وَ تُطِيعَ (۵).

ص: ۱۹۲

۱- فی المصدرین: فشقها.

۲- فی تفسیر فرات: كلوا بسم اللّه فأكل القوم حتّی نهلوا.

۳- فی تفسیر فرات: ثم قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: اسقهم یا علی فجئت بذلک العس فشربوا منه حتّی نهلوا جمیعا.

۴- فی تفسیر فرات: أعد لی و هو الصحیح.

۵- مجالس الشیخ: ۲۰ و ۲۱.

فر، تفسیر فرات بن إبراهيم جعفر بن محمد بن أحمد الأودي بإسناده عن أمير المؤمنين عليه السلام مثله (۱)

**[ترجمه]امـالی طوسـی: عبـدالله بن عبـاس از علی علیه السـلام روایت می کنـد که فرمود: هنگامی که آیه «وَأَنـذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ» نازل شد، رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سـلم مرا فراخواند و گفت: ای علی، همانا خداوند تبارک و تعالی مرا امر کرده است که خویشاونـدان نزدیکم را انـذار دهم، و انجـام آن برایم گران است و می دانم که هرگاه به انجام این امر مبادرت ورزم، امور ناگواری را از جانب آنان می‌بینم و من نیز در برابر آن سـکوت اختیار کردم. پس جبرئیل نزد من آمد و فرمود: ای محمـد! اگر آن چه را که پروردگارت امر کرده، انجام نـدهی، تو را عذاب خواهد کرد. حال ای علی! قدری غذا فراهم کن و بر روی آن یک ران گوسفند قرار ده، و ظرفی از شیر نیز برایمان مهیا کن. و من نیز به آن چه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم دسـتور داده بود، عمـل کردم و سـپس همگی آنـان را در آن روز که حـدود چهـل مرد یـک نفر یا کمتر یا بیشتر بودنـد، دعوت کردم و عموهای پیامبرصلی الله علیه و آله و سلم، ابو طالب و حمزه و عباس و ابو لهب نیز در میان آنان بودند. هنگامی که نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آمدند، آن حضرت مرا به آوردن غذایی که برایشان ساخته بودم، فراخواند و من نیز آن را آوردم.

ص: ۱۹۱

هنگامی که آن را به زمین گذاشتم، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم اندکی از گوشت را برگرفت و آن را با دندان‌هایش تکه تکه کرد و سپس آن را در اطراف سفره انداخت و فرمود: با نام خدا آن را برگیرید. سپس آن را خوردند تا این که سیر شدند و دیگر میلی به غذا نداشـتند و تنها جای دست‌هایشان باقی مانده بود و قسم به ذاتی که جان علی در دست اوست، یک نفر از آنان می توانست آن چه را که برای همه آن‌ها آوردم، بخورد. سپس آن ظرف شیر را برایشان آوردم و همگی از آن نوشیدند تا این که سـیراب گشـتند و قسم به خدا، یک نفر از آنان می توانست تمامی آن چه را که برایشان آوردم بنوشد، اما آن مقدار غذا و شیر همه را سیر کرد. سپس هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم خواست صحبت کند، ابو لهب زمام سخن را به دست گرفت و گفت: چه قـدر خوب رفیقتان شـما را جادو کرد و آن‌ها نیز پراکنـده شدنـد و رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سلم نتوانست با آنان صحبت کنند. صبح روز بعد به من گفت: ای علی! این مرد قبل از این که آن چه را به تو گفتم بیان کنم زمام سـخن را به دست گرفت، و قبل از این که حرفم را بزنم آن‌ها متفرق شدنـد. امروز نیز ماننـد غـذایی که دیروز آماده کردی، فراهم کن و سـپس آنـان را جمع کن. امـام علی علیه السـلام روایت می کنـد که من این کـار را انجـام دادم و آن‌ها را جمع کردم، و رسول خـدا صـلی الله علیه و آله و سـلم مرا به آوردن غـذا امر فرمود و من هم آن را نزد ایشان آوردم و به مانند دیروز غذا را تقسیم کرد، و شروع به خوردن کردند تا این که آنقدر خوردند که میلی به خوردن احساس نمی کردند و سپس فرمود: نوشـیدنی‌شـان را نیز بیاور و من نیز آن ظرف شـیر را برایشان آوردم، و از آن نوشـیدند تا این که همگی از آن سـیراب گشـتند. سپس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم شروع به سخن گفتن کرد و فرمود: ای فرزندان عبدالمطلب! همانا به خدا قسم، من جوانی از عرب نمی شـناسم که برای قومش چیزی بهتر از آن چه من برایتـان به ارمغان آورده ام، آورده باشـد، همانا من خیر دنیـا و آخرت را برایتـان آورده‌ام و پرودگار بلنـد مرتبه مرا امر کرده که شـما را به آن دعوت کنم، حال کـدام یک از شما به من ایمان می آورد و مرا در کارهایم یاری می کند تا برادر و وصـی و وزیر و پس از من جانشینم در میان خویشاوندان من باشـد؟ امـام علی علیه السـلام روایت می‌کننـد که آن‌هـا از او روی برگرداندنـد و از کمک کردن به او خودداری کردنـد.

سپس من که از همه ایشان کم سن و سال تر و کم تجربه‌تر و فربه‌تر و نازک ساق‌تر بودم، به پا خواستم و عرض کردم: ای رسول خدا! در ماموریتی که خداوند به منظور آن تو را بر انگیزانده است، وزیرت می‌شوم. سپس دستم را گرفت و گفت: همانا این، برادر و وصی و وزیر و جانشین من در میان شما خواهد بود، پس به حرفش گوش دهید و از او اطاعت کنید. سپس آن‌ها شروع به خنده کردند و به ابوطالب گفتند: به تو دستور داد که به حرف فرزندت گوش دهی و از او فرمانبرداری کنی. - . امالی طوسی : ۲۰ - ۲۱ -

ص: ۱۹۲

تفسیر فرات: احمد اودی با اسنادش از امیرالمؤمنین همین حدیث را روایت کرده است. - . تفسیر فرات : ۱۰۸ - ۱۰۹ -

**[ترجمه]

بیان

العس بالضم القدح الکبیر و الجذمه بالکسر القطعه قوله علیه السلام أرمصهم عینا الرمص بالتحریک وسخ یجتمع فی مؤق (۲) العین و لما کان الغالب أن ذلک یکون فی الأطفال کنی علیه السلام عن صغر السن بذلک و کذا عظم البطن و رجل أحمش الساقین دقیقهما.

**[ترجمه]«العُسّ» با ضمه کاسه بزرگ است. و «الجِذمهٔ» با کسره به معنای قطعه و پاره از چیزی است. فرموده آن حضرت «أرمصهم عیناً» رمص با حرکت حروف: چرکی است که در مجرای اشک پدید می‌آید، و با توجه به اینکه این چرک غالباً در کودکان وجود دارد با این عبارت از خردسالی کنایه آورده است و نیز «عظم البطن» نیز بر همین منوال است و «رجل احمش الساقین» یعنی مردی که ساق‌هایش نازک و باریک است.

**[ترجمه]

«۲۸»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی بِإِسْنَادِهِ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ صَالِحٍ عَنْ زَیْدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَقَدْتُ بِالْأَبْطَحِ عَلَی سَاعِدِی وَ عَلِیٌّ عَنْ یَمِینِی وَ جَعْفَرٌ عَنْ یَسَارِی وَ حَمْزَهُ عِنْدَ رِجْلِی قَالَ فَنَزَلَ جَبْرَئِیلُ وَ مِیکَائِیلُ وَ إِسْرَافِیلُ فَفَزِعْتُ لِخَفْقِ أَجْنِحَتِهِمْ قَالَ فَرَفَعْتُ رَأْسِی فَإِذَا إِسْرَافِیلُ یَقُولُ لِجَبْرَئِیلَ إِلَی أَیِّ الْأَرْبَعَهِ بُعِثْتَ وَ بُعِثْنَا مَعَکَ قَالَ فَرَکَضَ (۳) بِرِجْلِهِ فَقَالَ إِلَی هَذَا وَ هُوَ مُحَمَّدٌ سَیِّدُ النَّبِیِّینَ ثُمَّ قَالَ مَنْ هَذَا الْآخَرُ قَالَ هَذَا أَخُوهُ وَ وَصِیُّهُ (۴) وَ هُوَ سَیِّدُ الْوَصِیِّینَ ثُمَّ قَالَ فَمَنِ الْآخَرُ قَالَ جَعْفَرُ بْنُ أَبِی طَالِبٍ لَهُ جَنَاحَانِ خَضِیبَانِ یَطِیرُ بِهِمَا فِی الْجَنَّهِ ثُمَّ قَالَ فَمَنِ الْآخَرُ قَالَ عَمُّهُ حَمْزَهُ وَ هُوَ سَیِّدُ الشُّهَدَاءِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ (۵).

**[ترجمه]امالی طوسی: امام صادق علیه السلم فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: در ابطح با تکیه بر

بـازویم خوابیـده بودم و علی در سـمت راست، و جعفر در سـمت چپ و حمزه در کنـار پایم دراز کشـیده بودنـد که جبرئیل و میکائیل و اسـرافیل فرود آمدند و من از تکان خوردن بال‌های آنان به ترس افتادم. فرمود: سرم را بلند کردم به ناگاه اسرافیل به جبرئیـل گفت: به سوی کـدام چهار نفر فرسـتاده شـدی؟ و ما همراه تو فرسـتاده شـدیم؟ فرمود: پس او به پایش زد و گفت: به سـوی این شـخص که او محمـد سـرور پیـامبران است. سـپس گفت: و این یکی کیست؟ گفت: این برادر و وصـیّ اوست و او سرور اوصیاء است. سپس گفت: آن دیگری کیست؟ گفت: او جعفر بن ابی طالب است که دو بال رنگین و حنا بسته دارد که بـا آن در بهشت پرواز می‌کنـد. سـپس گفت: و آن دیگری کیست؟ گفت: عمـویش حمزه که سـرور شـهیدان در روز قیـامت است. - . امالی طوسی : ۸۹ -

**[ترجمه]

«۲۹»

قب، المناقب لابن شـهرآشوب أَرْسَـلَهُ اللَّهُ تَعَالَى بَعْدَ أَرْبَعِينَ سَـنَهً مِنْ عُمُرِهِ حِينَ تَكَامَلَ بِهَا وَ اشْتَدَّ قُوَاهُ لِيَكُونَ مُتَهَيِّئاً وَ مُتَأَهِّباً لِمَا أَنْـذَرَ بِهِ وَ لِبِعْثَتِهِ دَرَجَـاتٌ أُولَاهَـا الرُّؤْيَـا الصَّادِقَهُ وَ الثَّانِيَهُ- مَـا رَوَاهُ الشَّعْبِيُّ وَ دَاوُدُ بْنُ عَـامِرٍ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَرَنَ جَبْرَئِيلَ بِنُبُوَّهِ رَسُولِهِ ثَلَاثَ سِنِينَ يَسْمَعُ حِسَّهُ وَ لَا يَرَى شَخْصَهُ وَ يُعَلِّمُهُ الشَّيْ ءَ بَعْدَ الشَّيْ ءِ وَ لَا يَنْزِلُ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ فَكَانَ فِي هَذِهِ الْمُدَّهِ مُبَشِّراً غَيْرَ مَبْعُوثٍ إِلَى الْأُمَّهِ وَ الثَّالِثَهُ حَدِيثُ خَدِيجَهَ وَ وَرَقَهَ بْنِ نَوْفَلٍ الرَّابِعَهُ أَمْرُهُ بِتَحْدِيثِ النِّعَمِ فَأُذِنَ لَهُ فِي ذِكْرِهِ دُونَ إِنْذَارِهِ قَوْلُهُ وَ أَمَّا بِنِعْمَهِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ (۶)

ص: ۱۹۳

۱- تفسیر فرات: ۱۰۸ و ۱۰۹ فیه: جعفر بن محمّد بن أحمد بن یوسف الأزدیّ، و فی متنه اختلافات ذکرت بعضها راجعه.

۲- المؤق و الموق: مجری الدمع من العین.

۳- فرفس خ ل. أقول: رفس أی ضرب.

۴- فی المصدر: و وصیه و ابن عمه.

۵- مجالس الشیخ: ۸۹.

۶- تقدم ذکر موضع الآیه و الآیات التی بعد ذلک فی الآیات.

أَیْ بِمَا جَاءَکَ مِنَ النُّبُوَّهِ وَ الْخَامِسَهُ حِینَ نَزَلَ عَلَیْهِ الْقُرْآنُ بِالْأَمْرِ وَ النَّهْیِ فَصَارَ بِهِ مَبْعُوثاً وَ لَمْ یُؤْمَرْ بِالْجَهْرِ وَ نَزَلَ یا أَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ فَأَسْلَمَ عَلِیٌّ وَ خَدِیجَهُ ثُمَّ زَیْدٌ ثُمَّ جَعْفَرٌ وَ السَّادِسَهُ أُمِرَ بِأَنْ یَعُمَّ بِالْإِنْذَارِ بَعْدَ خُصُوصِهِ وَ یَجْهَرَ بِذَلِکَ وَ نَزَلَ فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ وَ ذَلِکَ بَعْدَ ثَلَاثِ سِنِینَ مِنْ مَبْعَثِهِ وَ نَزَلَ وَ أَنْذِرْ عَشِیرَتَکَ الْأَقْرَبِینَ فَنَادَی یَا صَبَاحَاهْ وَ السَّابِعَهُ الْعِبَادَاتُ لَمْ یُشَرَّعْ مِنْهَا مُدَّهَ مُقَامِهِ بِمَکَّهَ إِلَّا الطَّهَارَهُ وَ الصَّلَاهُ وَ کَانَتْ فَرْضاً عَلَیْهِ وَ سُنَّهً لِأُمَّتِهِ ثُمَّ فُرِضَتِ الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ بَعْدَ إِسْرَائِهِ وَ ذَلِکَ فِی السَّنَهِ التَّاسِعَهِ مِنْ نُبُوَّتِهِ فَلَمَّا تَحَوَّلَ إِلَی الْمَدِینَهِ فُرِضَ صِیَامُ شَهْرِ رَمَضَانَ فِی السَّنَهِ الثَّانِیَهِ مِنَ الْهِجْرَهِ فِی شَعْبَانَ وَ حُوِّلَتِ الْقِبْلَهُ وَ فُرِضَ زَکَاهُ الْفِطْرِ وَ شُرِّعَ (۱) فِیهَا صَلَاهُ الْعِیدِ وَ کَانَ فُرِضَ الْجُمُعَهُ فِی أَوَّلِ الْهِجْرَهِ بَدَلًا مِنْ صَلَاهِ الظُّهْرِ ثُمَّ فُرِضَتْ زَکَاهُ الْأَمْوَالِ ثُمَّ الْحَجُّ وَ الْعُمْرَهُ وَ التَّحْلِیلُ وَ التَّحْرِیمُ وَ الْحَظْرُ وَ الْإِبَاحَهُ وَ الِاسْتِحْبَابُ وَ الْکَرَاهَهُ ثُمَّ فُرِضَ الْجِهَادُ ثُمَّ وَلَایَهُ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ نَزَلَ الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ (۲).

**[ترجمه]مناقب: خداوند متعال پیامبرش را پس از گذشت چهل سال از عمر مبارکش هنگامی که به تکامل و پختگی رسید و از لحاظ بدنی نیرومند گشت، به سوی مردم فرستاد تا آمادگی برای آنچه بدان انذار شد را داشته باشد. و بعثت آن حضرت چند مرتبه (مرحله) داشت: مرتبه اول رویای صادقه بود. و مرتبه دوم روایتی است که شعبی و داود بن عامر نقل کرده‌اند که خداوند متعال جبرئیل را به نبوت پیامبرش به مدت سه سال همنشین کرد و آن حضرت، جبرئیل را احساس می‌کرد اما او را نمی‌دید و اندک اندک چیزهایی به او می‌آموخت و قرآن بر او نازل نمی‌شد. پس پیامبر در این مدت مبشری بود که به سوی امّت مبعوث نشده بود. و مرتبه سوم: روایتی است خدیجه و ورقه بن نوفل روایت کرده‌اند و مرتبه چهارم: امر خداوند است به پیامبر برای بازگو کردن نعمت‌ها، پس به پیامبر اجازه داد تا بازگو کند و انذار ندهد. و فرمود: «و امّا بنعمهٔ ربّک فحدّث»

یعنی از نبوتی که برای تو آمد برای مردم بازگو کن. و مرتبه پنجم: هنگامی بود که قرآن با امر و نهی بر ایشان نازل شد پس بدان مبعوث گردید اما هنوز به آشکار کردن آن امر نشده بود و آیه «یا ایّها المدّثّر» نازل شد پس علی و خدیجه سپس زید و سپس جعفر اسلام آوردند. مرتبه ششم: آن حضرت امر شد که انذار را پس از اختصاصی بودن، عمومی گرداند و آن را آشکار نماید و آیه «فاصدع بما تؤمر» نازل شد. ابن اسحاق گوید: و این اتفاق پس از گذشت سه سال از بعثت ایشان بود. و آیه «و انذر عشیرتک الاقربین» نازل شد.

پس پیامبر ندا سر داد یا صباحاه (به فریاد برسید). مرتبه هفتم بعثت این بود که در زمان اقامت آن حضرت در مکه هیچ یک از عبادات به جز طهارت و نماز که بر پیامبر فرض و بر امتش سنت بود، تشریع نشده بود. و پس از معراج، در سال نهم از نبوت ایشان نمازهای پنجگانه واجب گردید. هنگامی که به مدینه رفت، روزه ماه رمضان در سال دوم هجری در ماه شعبان واجب شد و قبله تغییر یافت و زکات فطر فرض گردید و در همان سال نماز عید تشریع شد. و نماز جمعه در سال اول هجرت به جای نماز ظهر فرض شد، سپس زکات مال واجب گردید و پس از آن حجّ و عمره و احکام حلال و حرام و منع و اباحه و استحباب و کراهت فرض گردید و سپس جهاد واجب شد و پس از آن ولایت امیرالمؤمنین اعلام گردید و آیه «الیوم اکملت لکم دینکم» نازل شد. -. مناقب ۱ : ۴۰ - ۴۱ -

**[ترجمه]

قب، المناقب لابن شهرآشوب عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ الْقُمِّيُّ فِي كِتَابِهِ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله لَمَّا أَتَى لَهُ سَبْعٌ وَ ثَلَاثُونَ سَنَةً كَانَ يَرَى فِي نَوْمِهِ كَأَنَّ آتِياً أَتَاهُ فَيَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَيُنْكِرُ ذَلِكَ فَلَمَّا طَالَ عَلَيْهِ الْأَمْرُ كَانَ يَوْماً بَيْنَ الْجِبَالِ يَرْعَى غَنَماً لِأَبِي طَالِبٍ فَنَظَرَ إِلَى شَخْصٍ يَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ لَهُ مَنْ أَنْتَ قَالَ أَنَا جَبْرَئِيلُ أَرْسَلَنِي اللَّهُ إِلَيْكَ لِيَتَّخِذَكَ رَسُولًا فَأَخْبَرَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله خَدِيجَةَ بِذَلِكَ فَقَالَتْ يَا مُحَمَّدُ أَرْجُو أَنْ يَكُونَ كَذَلِكَ فَنَزَلَ عَلَيْهِ جَبْرَئِيلُ وَ أَنْزَلَ عَلَيْهِ مَاءً مِنَ السَّمَاءِ وَ عَلَّمَهُ الْوُضُوءَ وَ الرُّكُوعَ وَ السُّجُودَ فَلَمَّا تَمَّ لَهُ أَرْبَعُونَ سَنَةً عَلَّمَهُ حُدُودَ الصَّلَاةِ وَ لَمْ يَنْزِلْ عَلَيْهِ أَوْقَاتُهَا فَكَانَ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ فِي كُلِّ وَقْتٍ.

أَبُو مَيْسَرَةَ وَ بُرَيْدَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله كَانَ إِذَا انْطَلَقَ بَارِزاً سَمِعَ صَوْتاً يَا مُحَمَّدُ فَيَأْتِي خَدِيجَةَ وَ يَقُولُ يَا خَدِيجَةُ قَدْ خَشِيتُ أَنْ يَكُونَ خَالَطَ عَقْلِي شَيْ ءٌ إِنِّي إِذَا خَلَوْتُ أَسْمَعُ صَوْتاً وَ أَرَى نُوراً.

مُحَمَّدُ بْنُ كَعْبٍ وَ عَائِشَةُ أَوَّلُ مَا بُدِئَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ مِنَ الْوَحْيِ الرُّؤْيَا الصَّادِقَةُ وَ كَانَ

ص: ۱۹۴

۱- فی المصدر: و فرض.

۲- مناقب آل أبی طالب ۱: ۴۰ و ۴۱. و الآیه فی المائده: ۳.

یَرَی الرُّؤْیَا فَتَأْتِیهِ مِثْلُ فَلَقِ الصُّبْحِ ثُمَّ حُبِّبَ إِلَیْهِ الْخَلَاُ فَکَانَ یَخْلُو بِغَارِ حِرَاءَ فَسَمِعَ نِدَاءَ یَا مُحَمَّدُ فَغُشِیَ عَلَیْهِ فَلَمَّا کَانَ الْیَوْمُ الثَّانِی سَمِعَ مِثْلَهُ نِدَاءً فَرَجَعَ إِلَی خَدِیجَهَ وَ قَالَ زَمِّلُونِی زَمِّلُونِی فَوَ اللَّهِ لَقَدْ خَشِیتُ عَلَی عَقْلِی فَقَالَتْ کَلَّا وَ اللَّهِ لَا یُخْزِیکَ اللَّهُ أَبَداً إِنَّکَ لَتَصِلُ الرَّحِمَ وَ تَحْمِلُ الْکَلَّ وَ تَکْسِبُ الْمُعْدِمَ (۱) وَ تَقْرِی الضَّیْفَ وَ تُعِینُ عَلَی نَوَائِبِ الْحَقِّ فَانْطَلَقَتْ خَدِیجَهُ حَتَّی أَتَتْ وَرَقَهَ بْنَ نَوْفَلٍ فَقَالَ وَرَقَهُ هَذَا وَ اللَّهِ النَّامُوسُ (۲) الَّذِی أُنْزِلَ عَلَی مُوسَی وَ عِیسَی علیهما السلام وَ إِنِّی أَرَی فِی الْمَنَامِ ثَلَاثَ لَیَالٍ أَنَّ اللَّهَ أَرْسَلَ فِی مَکَّهَ رَسُولًا اسْمُهُ مُحَمَّدٌ وَ قَدْ قَرُبَ وَقْتُهُ وَ لَسْتُ أَرَی فِی النَّاسِ رَجُلًا أَفْضَلَ مِنْهُ فَخَرَجَ صلی الله علیه و آله إِلَی حِرَاءَ فَرَأَی کُرْسِیّاً مِنْ یَاقُوتَهٍ حَمْرَاءَ مِرْقَاهً مِنْ زَبَرْجَدٍ وَ مِرْقَاهً مِنْ لُؤْلُؤٍ فَلَمَّا رَأَی ذَلِکَ غُشِیَ عَلَیْهِ فَقَالَ وَرَقَهُ یَا خَدِیجَهُ فَإِذَا أَتَتْهُ الْحَالَهُ فَاکْشِفِی عَنْ رَأْسِکِ فَإِنْ خَرَجَ فَهُوَ مَلَکٌ وَ إِنْ بَقِیَ فَهُوَ شَیْطَانٌ فَنَزَعَتْ خِمَارَهَا فَخَرَجَ الْجَائِی فَلَمَّا اخْتَمَرَتْ عَادَ فَسَأَلَهُ وَرَقَهُ عَنْ صِفَهِ الْجَائِی فَلَمَّا حَکَاهُ قَامَ وَ قَبَّلَ رَأْسَهُ وَ قَالَ ذَاکَ النَّامُوسُ الْأَکْبَرُ الَّذِی نَزَلَ عَلَی مُوسَی وَ عِیسَی علیهما السلام ثُمَّ قَالَ أَبْشِرْ فَإِنَّکَ أَنْتَ النَّبِیُّ الَّذِی بُشِّرَ بِهِ مُوسَی وَ عِیسَی علیهما السلام وَ إِنَّکَ نَبِیٌّ مُرْسَلٌ سَتُؤْمَرُ بِالْجِهَادِ وَ تَوَجَّهَ نَحْوَهَا وَ أَنْشَأَ یَقُولُ:

فَإِنْ یَکُ حَقّاً یَا خَدِیجَهُ فَاعْلَمِی***حَدِیثَکِ إِیَّانَا فَأَحْمَدُ مُرْسَلٌ

وَ جِبْرِیلُ یَأْتِیهِ وَ مِیکَالُ مَعَهُمَا***مِنَ اللَّهِ وَحْیٌ یَشْرَحُ الصَّدْرَ مُنَزَّلٌ

یَفُوزُ بِهِ مَنْ فَازَ عِزّاً لِدِینِهِ***وَ یَشْقَی بِهِ الْغَاوِی الشَّقِیُّ الْمُضَلِّلُ

فَرِیقَانِ مِنْهُمْ فِرْقَهٌ فِی جِنَانِهِ***وَ أُخْرَی بِأَغْلَالِ الْجَحِیمِ تُغَلَّلُ

وَ مِنْ قَصِیدَهٍ لَهُ: (۳)

یَا لَلرِّجَالُ لِصَرْفِ الدَّهْرِ وَ الْقَدَرِ***وَ مَا لِشَیْ ءٍ قَضَاهُ اللَّهُ مِنْ غَیْرٍ

۱- الکل: الضعیف. الیتیم. قوله: تکسب المعدم أی تعطی الفقیر من قولهم: کسب و کسب و أکسب فلانا مالا أو علما: أناله إیاه.

۲- الناموس: الوحی. جبرئیل علیه السلام.

۳- و القصیده طویله أخرجها الحاکم فی المستدرک ۲: ۶۰۹ و فیه: بخفی الغیب.

حَتَّی خَدِیجَهُ تَدْعُونِی لِأَخْبِرَهَا***وَ مَا لَنَا بِخَفِیِّ الْعِلْمِ مِنْ خَبَرٍ

فَخَبَّرَتْنِی بِأَمْرٍ قَدْ سَمِعْتُ بِهِ***فِیمَا مَضَی مِنْ قَدِیمِ النَّاسِ وَ الْعَصْرِ

بِأَنَّ أَحْمَدَ یَأْتِیهِ فَیُخْبِرُهُ***جِبْرِیلُ أَنَّکَ مَبْعُوثٌ إِلَی الْبَشَرِ

وَ مِنْ قَصِیدَهٍ لَهُ:

فَخَبَّرَنَا عَنْ کُلِّ خَیْرٍ بِعِلْمِهِ***وَ لِلْحَقِّ أَبْوَابٌ لَهُنَّ مَفَاتِحُ

وَ إِنَّ ابْنَ عَبْدِ اللَّهِ أَحْمَدَ مُرْسَلٌ***إِلَی کُلِّ مَنْ ضَمَّتْ عَلَیْهِ الْأَبَاطِحُ

وَ ظَنِّی بِهِ أَنْ سَوْفَ یُبْعَثُ صَادِقاً***کَمَا أُرْسِلَ الْعَبْدَانِ نُوحٌ وَ صَالِحٌ

وَ مُوسَی وَ إِبْرَاهِیمُ حَتَّی یُرَی لَهُ***بَهَاءٌ وَ مَنْشُورٌ مِنَ الذِّکْرِ وَاضِحٌ

وَ رُوِیَ أَنَّهُ نَزَلَ جَبْرَئِیلُ عَلَی جِیَادٍ (۱) أَصْفَرَ وَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بَیْنَ عَلِیٍّ علیه السلام وَ جَعْفَرٍ فَجَلَسَ جَبْرَئِیلُ عِنْدَ رَأْسِهِ وَ مِیکَائِیلُ عِنْدَ رِجْلِهِ وَ لَمْ یُنَبِّهَاهُ إِعْظَاماً لَهُ فَقَالَ مِیکَائِیلُ إِلَی أَیِّهِمْ بُعِثْتَ قَالَ إِلَی الْأَوْسَطِ فَلَمَّا انْتَبَهَ أَدَّی إِلَیْهِ جَبْرَئِیلُ الرِّسَالَهَ عَنِ اللَّهِ تَعَالَی فَلَمَّا نَهَضَ جَبْرَئِیلُ لِیَقُومَ أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِثَوْبِهِ ثُمَّ قَالَ مَا اسْمُکَ قَالَ جَبْرَئِیلُ ثُمَّ نَهَضَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لِیَلْحَقَ بِقَوْمِهِ فَمَا مَرَّ بِشَجَرَهٍ وَ لَا مَدَرَهٍ إِلَّا سَلَّمَتْ عَلَیْهِ وَ هَنَّأَتْهُ ثُمَّ کَانَ جَبْرَئِیلُ یَأْتِیهِ وَ لَا یَدْنُو مِنْهُ إِلَّا بَعْدَ أَنْ یَسْتَأْذِنَ عَلَیْهِ فَأَتَاهُ یَوْماً وَ هُوَ بِأَعْلَی مَکَّهَ فَغَمَزَ بِعَقِبِهِ بِنَاحِیَهِ الْوَادِی فَانْفَجَرَ عَیْنٌ فَتَوَضَّأَ جَبْرَئِیلُ وَ تَطَهَّرَ الرَّسُولُ ثُمَّ صَلَّی الظُّهْرَ وَ هِیَ أَوَّلُ صَلَاهٍ فَرَضَهَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ صَلَّی أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام مَعَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ رَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ یَوْمِهِ إِلَی خَدِیجَهَ فَأَخْبَرَهَا فَتَوَضَّأَتْ وَ صَلَّتْ صَلَاهَ الْعَصْرِ مِنْ ذَلِکَ الْیَوْمِ.

وَ رُوِیَ أَنَّ جَبْرَئِیلَ علیه السلام أَخْرَجَ قِطْعَهَ دِیبَاجٍ فِیهَا خَطٌّ فَقَالَ اقْرَأْ قُلْتُ کَیْفَ أَقْرَأُ وَ لَسْتُ بِقَارِئٍ إِلَی ثَلَاثِ مَرَّاتٍ فَقَالَ فِی الْمَرَّهِ الرَّابِعَهِ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ إِلَی قَوْلِهِ ما لَمْ یَعْلَمْ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَی جَبْرَئِیلَ وَ مِیکَائِیلَ علیهما السلام وَ مَعَ کُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَکٍ وَ أَتَی بِالْکُرْسِیِّ وَ وَضَعَ تَاجاً عَلَی رَأْسِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ أَعْطَی لِوَاءَ الْحَمْدِ بِیَدِهِ فَقَالَ اصْعَدْ عَلَیْهِ وَ احْمَدِ اللَّهَ فَلَمَّا نَزَلَ عَنِ الْکُرْسِیِّ تَوَجَّهَ إِلَی خَدِیجَهَ فَکَانَ کُلُّ شَیْ ءٍ یَسْجُدُ لَهُ وَ یَقُولُ بِلِسَانٍ فَصِیحٍ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا نَبِیَّ اللَّهِ فَلَمَّا دَخَلَ الدَّارَ صَارَتِ الدَّارُ مُنَوَّرَهً فَقَالَتْ

۱- أقول: کذا فی النسخ کلها و لعله مصحف «جواد» و الأصفر صفه له راجع ص ۱۹۸.

خَدِیجَهُ وَ مَا هَذَا النُّورُ قَالَ هَذَا نُورُ النُّبُوَّهِ قُولِی لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَتْ طَالَ مَا قَدْ عَرَفْتُ ذَلِکَ ثُمَّ أَسْلَمَتْ فَقَالَ یَا خَدِیجَهُ إِنِّی لَأَجِدُ بَرْداً فَدَثَّرَتْ عَلَیْهِ فَنَامَ فَنُودِیَ یا أَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ الْآیَهَ فَقَامَ وَ جَعَلَ إِصْبَعَهُ فِی أُذُنِهِ وَ قَالَ اللَّهُ أَکْبَرُ اللَّهُ أَکْبَرُ فَکَانَ کُلُّ مَوْجُودٍ یَسْمَعُهُ یُوَافِقُهُ.

وَ رُوِیَ أَنَّهُ لَمَّا نَزَلَ قَوْلُهُ وَ أَنْذِرْ عَشِیرَتَکَ الْأَقْرَبِینَ (۱) صَعِدَ رَسُولُ اللَّهِ ذَاتَ یَوْمِ الصَّفَا فَقَالَ یَا صَبَاحَاهْ (۲) فَاجْتَمَعَتْ إِلَیْهِ قُرَیْشٌ فَقَالُوا مَا لَکَ قَالَ أَ رَأَیْتَکُمْ إِنْ أَخْبَرْتُکُمْ أَنَّ الْعَدُوَّ مُصَبِّحُکُمْ أَوْ مُمَسِّیکُمْ مَا کُنْتُمْ تُصَدِّقُونَنِی قَالُوا بَلَی قَالَ فَإِنِّی نَذِیرٌ لَکُمْ بَیْنَ یَدَیْ عَذابٍ شَدِیدٍ فَقَالَ أَبُو لَهَبٍ تَبّاً لَکَ أَ لِهَذَا دَعَوْتَنَا فَنَزَلَتْ سُورَهُ تَبَّتْ (۳).

قَتَادَهُ أَنَّهُ خَطَبَ ثُمَّ قَالَ أَیُّهَا النَّاسُ إِنَّ الرَّائِدَ لَا یَکْذِبُ أَهْلَهُ وَ لَوْ کُنْتُ کَاذِباً لَمَا کَذَبْتُکُمْ وَ اللَّهِ الَّذِی لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِنِّی رَسُولُ اللَّهِ إِلَیْکُمْ حَقّاً خَاصَّهً وَ إِلَی النَّاسِ عَامَّهً وَ اللَّهِ لَتَمُوتُونَ کَمَا تَنَامُونَ وَ لَتُبْعَثُونَ کَمَا تَسْتَیْقِظُونَ وَ لَتُحَاسَبُونَ کَمَا تَعْمَلُونَ وَ لَتُجْزَوْنَ بِالْإِحْسَانِ إِحْسَاناً وَ بِالسُّوءِ سُوءاً وَ إِنَّهَا الْجَنَّهُ أَبَداً وَ النَّارُ أَبَداً وَ إِنَّکُمْ أَوَّلُ مَنْ أُنْذِرْتُمْ ثُمَّ فَتَرَ الْوَحْیُ فَجَزِعَ لِذَلِکَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله جَزَعاً شَدِیداً فَقَالَتْ لَهُ خَدِیجَهُ لَقَدْ قَلَاکَ رَبُّکَ (۴) فَنَزَلَ سُورَهُ الضُّحَی (۵) فَقَالَ لِجَبْرَئِیلَ مَا یَمْنَعُکَ أَنْ تَزُورَنَا فِی کُلِ

۱- تقدم الایعاز إلی موضع الآیه و غیرها فی صدر الباب.

۲- قال الجزریّ فی النهایه ۲: ۲۷۱: فیه لما نزلت «وَ أَنْذِرْ عَشِیرَتَکَ الْأَقْرَبِینَ» صعد علی الصفا و قال: یا صباحاه، هذه کلمه یقولها المستغیث، و أصلها إذا صاحوا للغاره، لانهم أکثر ما کانوا یغیرون عند الصباح، و یسمون یوم الغاره یوم الصباح، فکأن القائل: یا صباحاه یقول:

۳- سوره: ۱۱۱.

۴- لم نظفر فی غیر ذلک الطریق أن یسند ذلک إلی خدیجه علیها سلام اللّه. و المذکور فی مجمع البیان و غیره فی نزول الآیه إسناد ذلک القول الی المشرکین، و فی بعض الروایات إلی أم جمیل امرأه أبی لهب، و المعلوم من حال خدیجه أنّها کانت من المصدقین له صلّی اللّه علیه و آله من أول یوم، و کانت تراعی نهایه الأدب فی تکلیمها معه و عشرتها إیاه صلّی اللّه علیه و آله، فالنسبه غیر خالیه عن البعد و الغرابه فتأمل.

۵- سوره: ۹۳.

يَوْمٍ فَنَزَلَ وَ ما نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ إِلَى قَوْلِهِ نَسِيًّا (۱).

**[ترجمه]مناقب: علی بن ابراهیم بن هاشم قمی در کتاب خود گفته است: حضرت خاتم النبیین صلی اللّه علیه و آله هنگامی که به سی و هفتمین سال زندگی خود رسیدند، در خواب می‌دیدند که یک‌نفر نزد وی می آید و آن حضرت را به عنوان «رسول اللّه» خطاب می کند، و آن حضرت از این موضوع اظهار تعجب می‌کردند و چون این مطلب چندین بار برای ایشان تکرار شد روزی در میان کوه‌ها گوسفندی از گوسفندان ابوطالب را می‌چرانید که ناگهان مردی را دید که وی را مورد خطاب قرار داده و می گوید: یا رسول اللّه! حضرت فرمود: تو کیستی؟ گفت: من جبرئیل هستم خداوند مرا به سوی شما فرستاده تا شما را به عنوان رسالت برگزیند. پیامبر این موضوع را با خدیجه در میان گذاشت. خدیجه گفت: ای محمد امیدوارم اینگونه باشد. پس جبرئیل نازل گردید و مقداری آب برای آن حضرت از آسمان آورد به او وضو و رکوع و سجود را آموخت. و چون به سن چهل سالگی رسید ارکان نماز را به آن حضرت تعلیم داد و هنوز اوقات نماز بر ایشان نازل نشده بود و پیامبر در هر وقت دو رکعت نماز می‌گزارد.

ابومیسره و بریده روایت کرده‌اند که هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بیرون رفت صدایی شنید که می‌گفت: ای محمد. پس به نزد خدیجه رفت و فرمود: ای خدیجه می‌ترسم در عقلم خللی راه یافته است، من هرگاه تنها می‌شوم صدایی را می‌شنوم و نوری را می‌بینم.

محمد بن کعب و عائشه روایت کرده‌اند: اولین چیزی که بدان، وحی بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آغاز شد، رؤیای صادقه در خواب بود

ص: ۱۹۴

و هر خوابی که ایشان می‌دید همچون سپیده دم صبح روشن بود. سپس تنهایی‌گزیدن برای آن حضرت خوشایند افتاد و در غار حراء تنها بود که صدایی شنید: ای محمد. پس بیهوش شد و در روز دوم نیز ندایی مانند آن صدا را شنید. پس به نزد خدیجه بازگشت و فرمود: مرا بپوشانید مرا بپوشانید، سوگند به خدا می‌ترسم خللی در عقلم راه یافته باشد. خدیجه گفت: نه، سوگند به خدا، خداوند هرگز تو را خوار و زبون نمی‌کند زیرا تو پیوند خویشاوندی را انجام می‌دهی و ضعیفان را یاری می... رسانی و از نیازمندان دست‌گیری می‌کنی و مهمان را پذیرایی می‌کنی و بر مصیبت‌های الهی شکیبا هستی. خدیجه به راه افتاد تا اینکه به نزد ورقهٔ بن نوفل رسید. ورقهٔ گفت: سوگند به خدا این وحی و ناموسی (جبرئیل) است که بر موسی و عیسی علیهما السلام نازل شد و من سه شب است که در خواب می‌بینم خداوند در مکه پیامبری را به نام محمّد فرستاده است و قطعاً زمانش نزدیک شده است، و من در میان مردم کسی بهتر از او را (برای پیامبری) نمی‌یابم. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به سوی غار حراء بیرون رفت و در آنجا کرسی‌ای از یاقوت سرخ، نردبانی از زمرّد و نردبانی از مروارید دید. با دیدن آن‌ها بیهوش شد. پس ورقهٔ گفت: ای خدیجه اگر به آن حالت دچار شد، موی سرت را ظاهر کن اگر از آن حالت بیرون آمد، فرشته‌ای است و اگر باقی ماند، شیطان است. پس خدیجه چادر از سر برداشت و او بیرون رفت و چون دوباره روسری بر سر کرد، بازگشت. ورقهٔ بن نوفل از ویژگی و ظاهر آن فرشته از پیامبر پرسید و چون پیامبر برایش بازگو نمود، ورقه برخاست و بر سر آن حضرت بوسه زد و گفت: این جبرئیل است که بر موسی و عیسی علیهما السلام نیز نازل شد. سپس گفت: مژده بده که

به راستی تو پیامبری هستی که موسی و عیسی علیهما السلام بدان بشارت داده‌اند و تو پیامبر فرستاده شده‌ای هستی که به جهاد امر می‌شود و به سوی آن حضرت رو کرد و این ابیات را سرود:

ای خدیجه اگر راست و درست باشد بدان آنچه برای ما بازگو کردی این است که او احمد مرسل است.

و جبرئیل نزد او می‌آید و میکائیل همراه آن دو است، وحی نازل شده‌ای از جانب خداوند است که سینه را فراخ می‌گرداند.

هر کس عزّت برای دینش بدست آورد بدان پیروز می‌گردد و شخص سرگردانِ نگون‌بختِ گمراه بدان به شقاوت می‌رسد.

اینان دو گروه‌اند: گروهی در باغ‌های بهشت خداوند و دیگری در زنجیرهای دوزخ به زنجیر کشیده می‌شوند.

و در قصیده دیگری سروده است:

از حوادث روزگار و تقدیر به شما مردان کمک می‌طلبم. و چیزی که را که خداوند مقدّر کند دگرگونی ندارد.

ص: ۱۹۵

تا اینکه خدیجه مرا فرا خواند که او را خبر دهم، و ما از علم و دانش پنهان چگونه می‌توانیم خبر بدهیم.

پس مرا از مطلبی باخبر کرد که در زمان‌های گذشته از مردمان و دوره‌های پیشین شنیده‌ام.

که او نزد احمد می‌آید و جبرئیل به او خبر می‌دهد که تو به سوی بشر مبعوث شده‌ای.

و در قصیده دیگر سروده است:

پس ما را با علم و دانش خود از هر خیر و برکتی با خبر ساخت، و اینکه حقّ، درهایی دارد که کلیدهای برای آن‌ها وجود دارد.

و پسر عبدالله احمد، به سوی همه کسانی که زمین‌های پهناور آنان را در بر می‌گیرد، فرستاده شده است.

و پندارم این است که به زودی مردی صادق مبعوث می‌شود همانطور که دو بنده خدا: نوح و صالح فرستاده و مبعوث شدند.

و همانطور که موسی و ابراهیم مبعوث شدند، تا اینکه رونق و آوازه او، و کتاب و ذکر پخش شده و آشکارِ او، دیده شود.

و روایت شده که جبرئیل بر اسب زردی نزول کرد درحالی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم میان علی علیه السلام و جعفر بود. جبرئیل در کنار سر پیامبر و میکائیل در کنار پای آن حضرت نشستند و به خاطر بزرگداشت ایشان، آن حضرت را آگاه نکردند. میکائیل گفت: به سوی کدام یک از آن‌ها فرستاده شدی؟ گفت: به سوی مردی که در وسط است. هنگامی که پیامبر آگاه شد جبرئیل رسالت خداوند متعال را به او تقدیم کرد و هنگامی که جبرئیل خواست برخیزد، رسول خدا صلی الله علیه و

آله و سلم لباس او را گرفت سپس فرمود: نام تو چیست؟ گفت: جبرئیل. سپس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم برخاست تا به قومش ملحق شود، و بر هیچ درخت و سنگی گذر نکرد مگر اینکه بر ایشان سلام دادند و تبریک گفتند. پس از آن جبرئیل به نزد ایشان می‌آمد و به آن حضرت نزدیک نمی‌شد مگر بعد از آنکه از او اجازه می‌گرفت. روزی نزد پیامبر آمد در حالی که ایشان در بالای مکه بود. جبرئیل به تپه‌ای که در جانب صحرا بود اشاره کرد، در این هنگام چشمه‌ای جاری شد. جبرئیل وضو گرفت و پیامبر نیز طهارت گرفت، سپس نماز ظهر را به جای گزارد و این نماز اولین نمازی بود که خداوند عزّ و جلّ واجب کرد، و امیرالمؤمنین علیه السلام همراه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نماز گزارد و همان روز پیامبر به نزد خدیجه بازگشت و او را باخبر ساخت، او نیز وضو گرفت و نماز عصر آن روز را به جای گزارد.

روایت شده که جبرئیل تکه‌ای پارچه ابریشمی که بر آن نوشته‌ای بود بیرون آورد و گفت: آن را بخوان. گفتم: چگونه بخوانم در حالی که خواندن نمی‌دانم؟ سه بار این را گفت. بار چهارم گفت: «اقرأ باسم ربّک» تا این فرموده «ما لم یعلم» سپس خداوند متعال جبرئیل و میکائیل علیهما السلام را فرو فرستاد و همراه با هر یک هفتاد هزار فرشته بود، و کرسیّ را آورد و تاجی را بر سر محمد صلی الله علیه و آله و سلم نهاد و لواء محمد را به دست محمد داد و گفت: بر آن بالا برو و خدا را سپاس بگوی. هنگامی که از کرسیّ پایین آمد به سوی خدیجه رفت، و هر چیزی سر راه به او سجده می‌برد و با زبان آشکار می‌گفت: سلام بر تو ای پیامبر خدا. وقتی وارد خانه شد، خانه نورانی شد.

خدیجه گفت: این نور چیست؟ فرمود: این نور نبوّت است، بگو: لا اله الا الله، محمد رسول الله. گفت: دیر زمانی است که این را دانستم، سپس اسلام آورد. پیامبر فرمود: ای خدیجه من احساس سرما می‌کنم. پس خدیجه او را پوشانید. پس ندا آمد: «یا ایّها المدثر» آن حضرت برخاست و انگشتش را در گوش خود کرد و فرمود: الله اکبر الله اکبر. و هر موجودی که این را شنید با او همراه و موافق شد.

روایت شده که هنگامی که آیه «و أنذر عشیرتک الأقربین» نازل شد، روزی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بالای کوه صفا رفته، فرمود: یا صباحاه! (به فریاد برسید) - . جزری گوید: «یا صباحاه» عبارتی است که شخص فریاد طلب آن را می‌گوید و اصل آن زمانی به کار برده می‌شود که برای جنگ و غارت فریاد می‌زدند زیرا آنان بیشتر در صبح می‌جنگیدند و روز جنگ را «یوم الصباح» می‌گفتند گویی شخصی که می‌گوید: یا صباحاه، گفته است: دشمن بر ما هجوم آورده است. - قریش جمع شده، گفتند: چیست؟ فرمود: آیا اگر به شما بگویم که دشمن شبانه یا بامدادان به شما حمله ور می‌شود، تصدیقم می... کنید؟ گفت: آری. فرمود: شما را از عذاب شدیدی که در پیش دارید، می ترسانم. ابو لهب گفت: هلاک بشوی! برای این همه ما را دعوت کردی. خداوند هم سوره «تَبَّتْ یَدا أَبِی لَهَبٍ وَ تَبَّ» را نازل کرد.

قتادهٔ گوید: پیامبر خطبه خواند سپس فرمود: ای مردم جلودار به پیروانش دروغ نمی‌گوید و اگر هم من دروغ‌گو بودم به شما دروغ نمی‌گفتم، سوگند به خداوندی که جز او معبودی نیست من فرستاده بر حقّ و مخصوص خداوند به سوی شما، و به سوی همه مردم هستم، به خدا سوگند همانطور که می‌خوابید خواهید مُرد و همانطور که از خواب بیدار می‌شوید مبعوث خواهید شد و همانطور که عمل می‌کنید محاسبه می‌شوید و در ازای کار نیک، پاداش نیک و در ازای کار بد، مجازات بد

خواهید دید، و پاداش کارهای نیک، بهشت جاویدان و مجازات کارهای بد دوزخ ادبی است و شما اولین کسانی هستید که انذار داده شدید. سپس وحی قطع گردید و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از این مسأله به شدت اندوهگین و بی‌تاب شد. خدیجه به ایشان گفت: پروردگارت از دست تو ناراحت شده است. پس سوره «ضحی» نازل شد. و آن حضرت به جبرئیل فرمود: چه چیز مانع از این شد که هر

ص: ۱۹۷

روز نزد ما بیایی؟ پس این آیه «و ما نتنزّل الا بأمر ربّک - تا این فرموده نسیّاً» - . مریم / ۶۴ - {و [ما فرشتگان] جز به فرمان پروردگارت نازل نمی شویم. آنچه پیش روی ما و آنچه پشت سر ما و آنچه میان این دو است، [همه] به او اختصاص دارد، و پروردگارت هرگز فراموشکار نبوده است.}

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فیه ذکر جیاد (۲) و هو موضع بأسفل مکه معروف من شعابها و قال الجوهری الرائد الذی یرسل فی طلب الکلإ یقال لا یکذب الرائد أهله.

**[ترجمه]جزری گوید: در این روایت «جیاد» ذکر شده است که مکانی در پایین مکه که یکی از دره‌های معروف آنجا بود. جوهری گوید: «الرائد» کسی است که به دنبال غذا می‌رود و می گویند: «لا یکذب الرائد اهله» یعنی جلودار به قومش دروغ نمی گوید.

**[ترجمه]

«۳۱»

قب، المناقب لابن شهرآشوب الْفَائِقُ أَنَّهُ لَمَّا اعْتَرَضَ أَبُو لَهَبٍ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عِنْدَ إِظْهَارِ الدَّعْوَهِ قَالَ لَهُ أَبُو طَالِبٍ یَا أَعْوَرُ مَا أَنْتَ وَ هَذَا.

قال الأخفش الأعور الذی خیب و قیل یا ردی و منه الکلمه العوراء و قال ابن الأعرابی الذی لیس له أخ من أبیه و أمه.

ابْنُ عَبَّاسٍ إِنَّ الْوَلِیدَ بْنَ الْمُغِیرَهِ أَتَی قُرَیْشاً فَقَالَ إِنَّ النَّاسَ یَجْتَمِعُونَ غَداً بِالْمَوْسِمِ وَ قَدْ فَشَا أَمْرُ هَذَا الرَّجُلِ فِی النَّاسِ وَ هُمْ یَسْأَلُونَکُمْ عَنْهُ فَمَا تَقُولُونَ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ أَقُولُ إِنَّهُ مَجْنُونٌ وَ قَالَ أَبُو لَهَبٍ أَقُولُ إِنَّهُ شَاعِرٌ وَ قَالَ عُقْبَهُ بْنُ أَبِی مُعَیْطٍ أَقُولُ إِنَّهُ کَاهِنٌ فَقَالَ الْوَلِیدُ بَلْ أَقُولُ هُوَ سَاحِرٌ یُفَرِّقُ بَیْنَ الرَّجُلِ وَ الْمَرْأَهِ وَ بَیْنَ الرَّجُلِ وَ أَخِیهِ وَ أَبِیهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَی ن وَ الْقَلَمِ (۳) الْآیَهَ وَ قَوْلَهُ وَ ما هُوَ بِقَوْلِ شاعِرٍ الْآیَهَ.

وَ كَانَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله يَقْرَأُ الْقُرْآنَ فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ وَ الْوَلِيدُ وَ عُتْبَهُ وَ شَيْبَهُ لِلنَّضْرِ بْنِ الْحَارِثِ مَا يَقُولُ مُحَمَّدٌ فَقَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ مِثْلُ مَا كُنْتُ أُحَدِّثُكُمْ عَنِ الْقُرُونِ الْمَاضِيَهِ فَنَزَلَ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَ جَعَلْنا عَلى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّهً (۴) الْآيَهَ.

الْكَلْبِيُّ قَالَ النَّضْرُ بْنُ الْحَارِثِ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُمَيَّهَ يَا مُحَمَّدُ لَنْ نُؤْمِنَ بِكَ حَتَّى تَأْتِيَنَا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ مَعَهُ أَرْبَعَهُ أَمْلَاكٍ يَشْهَدُونَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ أَنَّكَ رَسُولُهُ فَنَزَلَ وَ لَوْ نَزَّلْنا عَلَيْكَ كِتاباً فِي قِرْطاسٍ (۵) وَ قَالَ قُرَيْشُ مَكَّهَ أَوْ يَهُودُ الْمَدِينَهِ إِنَّ هَذِهِ الْأَرْضَ لَيْسَتْ بِأَرْضِ الْأَنْبِيَاءِ وَ إِنَّمَا أَرْضُ الْأَنْبِيَاءِ الشَّامُ فَأْتِ الشَّامَ فَنَزَلَ وَ إِنْ

۱- مناقب آل أبی طالب ۱: ۴۰- ۴۴ و الآیه فی سوره مریم: ۶۴.

۲- أقول: فی المصدر: فیه ذکر أجیاد، اه و هو الصحیح.

۳- سوره: ۶۸.

۴- الأنعام: ۲۵.

۵- الأنعام: ۷.

كادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ (۱) وَ قالَ أَهْلُ مَكَّهَ تَرَكْتَ مِلَّهَ قَوْمِكَ وَ قَدْ عَلِمْنَا أَنَّهُ لَا يَحْمِلُكَ عَلَى ذَلِكَ إِلَّا الْفَقْرُ فَإِنَّا نَجْمَعُ لَكَ مِنْ أَمْوَالِنَا حَتَّى تَكُونَ مِنْ أَغْنَانَا فَنَزَلَ قُلْ أَ غَيْرَ اللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا (۲) وَ كَانَ الْمُشْرِكُونَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ مَا ذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ عَلَى مُحَمَّدٍ قَالُوا أَسَاطِيرَ الْأَوَّلِينَ فَنَزَلَ وَ إِذا قِيلَ لَهُمْ ما ذا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ (۳) الْآيَهَ.

ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَتْ قُرَيْشٌ إِنَّ الْقُرْآنَ لَيْسَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَلْعَامٌ وَ كَانَ قَيْناً بِمَكَّهَ رُومِيّاً نَصْرَانِيّاً وَ قَالَ الضَّحَّاكُ أَرَادُوا بِهِ سَلْمَانَ وَ قَالَ مُجَاهِدٌ عَبْداً لِبَنِي الْحَضْرَمِيِّ يُقَالُ لَهُ يَعِيشُ فَنَزَلَ وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّما يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ (۴) الْآيَهَ.

وَ قَوْلُهُ وَ قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هذا إِلَّا إِفْكٌ افْتَراهُ مُحَمَّدٌ وَ اخْتَلَقَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِهِ وَ أَعانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ يَعْنُونَ عَدَّاساً مَوْلَى حُوَيْطِبٍ وَ يَسَاراً غُلَامَ الْعَلَاءِ بْنِ الْحَضْرَمِيِّ وَ جبْراً مَوْلَى عَامِرٍ وَ كَانُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَكَذَّبَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى فَقَالَ فَقَدْ جاؤُ ظُلْماً (۵) الْآيَاتِ (۶).

**[ترجمه]مناقب: فائق گويد: در زمانى كه رسول خدا صلى الله عليه و آله و سلم دعوتش را آشكار نمود ابوجهل سدّ راه او شد و ابوطالب به او گفت: اى اعور، تو را چه به اين كار.

اخفش گويد: اعور كسى است كه نااميد شود، و گفته شده به معناى: اى پست و رذل است. و از همين معنا گويند: «الكلمة العوراء» يعنى سخن ناپسند. و ابن اعرابى گويد: كسى است كه از پدر و مادرش برادر ندارد.

ابن عباس گويند: وليد بن مغيره به نزد قريش آمد و گفت: مردم فردا در موسم حج گرد مى‌آيند و امر اين مرد در ميان مردم انتشار پيدا كرده است و آنان از شما در باره او مى‌پرسند، پس شما چه مى گوييد؟ ابوجهل گفت: مى گويم: او ديوانه است. و ابولهب گفت: مى گويم: او شاعر است، و عقبة بن ابى معيط گفت: مى گويم: او كاهن است. پس وليد گفت: اما من مى گويم: او ساحر است، چرا كه ميان مرد و زن و ميان مرد و برادر و پدرش تفرقه مى‌افكند. پس خداوند متعال سوره «ن و القلم» و آيه «و ما هو بقول شاعر» را نازل كرد.

پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم قرآن را قرائت مى‌فرمود كه ابوسفيان و وليد و عتبة و شيبة به نضر به حارث گفتند: محمد چه مى گويد؟ گفت: اسطوره‌هاى پيشينيان، مانند همان چيزهايى كه من از مردمان قرن‌هاى گذشته براى شما بازگو كردم. پس آيه: «و منهم من يستمع اليك و جعلنا على قلوبهم اكنّة» - . انعام / ۲۵ - {و برخى از آنان به تو گوش فرا مى دهند، و [لى] ما بر دلهايشان پرده ها افكنده ايم.} نازل شد.

كلبى روايت كرده است: نضر بن حارث و عبدالله بن اميّة گفتند: اى محمد به تو ايمان نمى‌آوريم تا اينكه كتابى از جانب خدا براى ما بياورى، و با آن كتاب چهار فرشته باشند كه گواهى بدهند كه از جانب خداوند است و اينكه تو فرستاده خدائى. پس آيه «ولو نزّلنا عليك كتاباً فى قرطاس» - . انعام / ۷ - {و اگر مكتوبى، نوشته بر كاغذ، بر تو نازل مى كرديم.} و قريش مكه يا يهوديان مدينه گفتند: اين سرزمين، سرزمين پيامبران نيست، و در حقيقت سرزمين پيامبران، شام است پس به شام برو. پس آيه «و إن

كادوا ليستفزّونک من الأرض» - . اسراء / ۷۶ - {و چيزى نمانده بود كه تو را از اين سرزمين بركَنند.} و مردم مكه گفتند: اى محمد دين قومت را رها كردى، و مى‌دانيم كه اين كار را از روى فقر انجام داده‌اى ما از اموال خود را براى تو گردآورى مى‌ كنيم تا از همه ما ثروتمندتر شوى. به همين مناسبت، آيه «قل أغير الله أتّخذ وليّاً» - . انعام / ۱۴ - {بگو: «آيا غير از خدا سرپرستى برگزينم؟} و هنگامى كه به مشركان گفته شد: پروردگارتان بر محمد چه نازل كرد، گفتند: افسانه‌هاى پيشينيان است. پس آيه «و إذا قيل لهم ما انزل ربّكم» - . نحل / ۲۴ - { و چون به آنان گفته شود: «پروردگارتان چه چيز نازل كرده است؟»} نازل شد.

ابن عباس گويد: قريش گفتند: قرآن از جانب خدا نيست بلكه «بلعام» به او آميخته است و بلعام آوازخوانى مسيحى رومى ساكن مكه بود. و ضحاک گويد:

مقصودشان از بعام، سلمان بود. و مجاهد گويد: برده‌اى بنى خضرم به نام «يعيش» بود. پس آيه «و لقد نعلم انّهم يقولون انّما يعلّمه بشر» - . نحل / ۱۰۳ - {و نيک مى دانيم كه آنان مى گويند: «جز اين نيست كه بشرى به او مى آموزد.»} نازل شد.

و فرموده خداوند: و قال الذين كفروا ان هذا الا إفک افتراه» يعنى محمد از پيش خود ساخته است. «و أعانه عليه قوم آخرون» مقصودشان «عداس» خدمتكار خويطب و «يسار» غلام علابن خضرمى و «حبر» خدمتكار عامر بود. و اين افراد از اهل كتاب بودند. پس خداوند سخن آنان را تكذيب نمود و اين آيه را نازل فرمود: «قد جاءوا ظلماً» - . فرقان / ۴ - {قطعاً [با چنين نسبتى] ظلم و بهتانى به پيش آوردند.} - . مناقب آل ابى طالب ۱ : ۴۵ - ۴۶ -

**[ترجمه]

«۳۲»

قب، المناقب لابن شهرآشوب ابْنُ عَبَّاسٍ وَ مُجَاهِدٌ فِي قَوْلِهِ وَ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ لا نُزِّلَ (۷) عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً واحِدَةً كَمَا أُنْزِلَتِ التَّوْرَاةُ وَ الْإِنْجِيلُ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى كَذلِكَ مُتَفَرِّقاً لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤادَكَ (۸) وَ ذَلِكَ أَنَّهُ كَانَ يُوحَى فِي كُلِّ حَادِثَةٍ وَ لِأَنَّهَا نَزَلَتْ عَلَى أَنْبِيَاءَ يَكْتُبُونَ وَ يَقْرَءُونَ وَ الْقُرْآنُ نَزَلَ عَلَى نَبِيٍّ أُمِّيٍّ وَ لِأَنَّ فِيهِ نَاسِخاً وَ مَنْسُوخاً وَ فِيهِ مَا هُوَ جَوَابٌ لِمَنْ سَأَلَهُ عَنْ أُمُورٍ وَ فِيهِ مَا هُوَ إِنْكَارٌ لِمَا كَانَ وَ فِيهِ مَا هُوَ حِكَايَةُ شَيْ ءٍ جَرَى

۱- الإسراء: ۷۶.

۲- الأنعام: ۱۴.

۳- النحل: ۲۴.

۴- النحل: ۱۰۳.

۵- الفرقان: ۴.

۶- مناقب آل أبی طالب ۱: ۴۵ و ۴۶.

۷- هکذا فی الکتاب و مصدره، و الصحیح کما فی المصدر: نزل.

۸- الفرقان: ۳۲.

وَ لَمْ یَزَلْ صلی الله علیه و آله یُرِیهِمُ الْآیَاتِ وَ یُخْبِرُهُمْ بِالْمَغِیبَاتِ فَنَزَلَ وَ لا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ (۱) الْآیَهَ وَ مَعْنَاهُ لَا تَعْجَلْ بِقِرَاءَتِهِ عَلَیْهِمْ حَتَّی أُنْزِلَ عَلَیْکَ التَّفْسِیرُ فِی أَوْقَاتِهِ کَمَا أُنْزِلَ عَلَیْکَ التِّلَاوَهُ بَاعَ خَبَّابُ بْنُ الْأَرَتِّ سُیُوفاً مِنَ الْعَاصِ بْنِ وَائِلٍ فَجَاءَهُ یَتَقَاضَاهُ فَقَالَ أَ لَیْسَ یَزْعُمُ مُحَمَّدٌ أَنَّ فِی الْجَنَّهِ مَا ابْتَغَی أَهْلُهَا مِنْ ذَهَبٍ وَ فِضَّهٍ وَ ثِیَابٍ وَ خَدَمٍ قَالَ بَلَی قَالَ فَأَنْظِرْنِی أَقْضِکَ هُنَاکَ حَقَّکَ فَوَ اللَّهِ لَا تَکُونُ هُنَالِکَ وَ أَصْحَابُکَ عِنْدَ اللَّهِ آثَرُ مِنِّی فَنَزَلَ أَ فَرَأَیْتَ الَّذِی کَفَرَ بِآیاتِنا إِلَی قَوْلِهِ فَرْداً (۲) وَ تَکَلَّمَ النَّضْرُ بْنُ الْحَارِثِ مَعَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَکَلَّمَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَتَّی أَفْحَمَهُ (۳) ثُمَّ قَالَ إِنَّکُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ (۴) الْآیَهَ فَلَمَّا خَرَجَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله قَالَ ابْنُ الزِّبَعْرَی أَمَا وَ اللَّهِ لَوْ وَجَدْتُهُ فِی مَجْلِسٍ لَخَصَمْتُهُ فَسَلُوا مُحَمَّداً أَ کُلُّ مَا یُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ فِی جَهَنَّمَ مَعَ مَنْ عَبَدَهُ فَنَحْنُ نَعْبُدُ الْمَلَائِکَهَ وَ الْیَهُودُ تَعْبُدُ عُزَیْراً وَ النَّصَارَی تَعْبُدُ عِیسَی فَأُخْبِرَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ یَا وَیْلُ أُمِّهِ أَ مَا عَلِمَ أَنَّ مَا لِمَا لَا یَعْقِلُ وَ مَنْ لِمَنْ یَعْقِلُ فَنَزَلَ إِنَّ الَّذِینَ سَبَقَتْ لَهُمْ (۵) الْآیَهَ وَ قَالَتِ الْیَهُودُ أَ لَسْتَ لَمْ تَزَلْ نَبِیّاً قَالَ بَلَی قَالَتْ فَلِمَ لَمْ تَنْطِقْ فِی الْمَهْدِ کَمَا نَطَقَ عِیسَی علیه السلام فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ خَلَقَ عِیسَی مِنْ غَیْرِ فَحْلٍ فَلَوْ لَا أَنَّهُ نَطَقَ فِی الْمَهْدِ لَمَا کَانَ لِمَرْیَمَ عُذْرٌ إِذْ أُخِذَتْ بِمَا یُؤْخَذُ بِهِ مِثْلُهَا وَ أَنَا وُلِدْتُ بَیْنَ أَبَوَیْنِ وَ اجْتَمَعَتْ قُرَیْشٌ إِلَیْهِ فَقَالُوا إِلَی مَا تَدْعُونَا یَا مُحَمَّدُ قَالَ إِلَی شَهَادَهِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ خَلْعِ الْأَنْدَادِ کُلِّهَا قَالُوا نَدَعُ ثَلَاثَمِائَهٍ وَ سِتِّینَ إِلَهاً وَ نَعْبُدُ إِلَهاً وَاحِداً فَنَزَلَ وَ عَجِبُوا أَنْ جاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ إِلَی قَوْلِهِ عَذابِ (۶)

۱- طه: ۱۱۵.

۲- مریم: ۷۷- ۸۰.

۳- أفحمه: أسکته بالحجه.

۴- الأنبیاء: ۹۸.

۵- الأنبیاء: ۱۰۱.

۶- ص: ۴- ۸.

نَزَلَ أَبُو سُفْيَانَ وَ عِكْرِمَهُ وَ أَبُو الْأَعْوَرِ السُّلَمِيُّ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبَيٍّ وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِی سَرْحٍ فَقَالُوا یَا مُحَمَّدُ ارْفُضْ ذِكْرَ آلِهَتِنَا وَ قُلْ إِنَّ لَهَا شَفَاعَهً لِمَنْ عَبَدَهَا وَ نَدَعُکَ وَ رَبَّکَ فَشَقَّ ذَلِکَ عَلَى النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَأَمَرَ فَأُخْرِجُوا مِنَ الْمَدِینَهِ وَ نَزَلَ وَ لا تُطِعِ الْکافِرِینَ مِنْ أَهْلِ مَکَّهَ وَ الْمُنافِقِینَ (۱) مِنْ أَهْلِ الْمَدِینَهِ.

ابْنُ عَبَّاسٍ عَیَّرُوا النَّبِیَّ بِکَثْرَهِ التَّزَوُّجِ وَ قَالُوا لَوْ کَانَ نَبِیّاً لَشَغَلَتْهُ النُّبُوَّهُ عَنْ تَزَوُّجِ النِّسَاءِ فَنَزَلَ وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا رُسُلًا مِنْ قَبْلِکَ (۲).

ابْنُ عَبَّاسٍ وَ الْأَصَمُّ کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یُصَلِّی عِنْدَ الْمَقَامِ فَمَرَّ بِهِ أَبُو جَهْلٍ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ أَ لَمْ أَنْهَکَ عَنْ هَذَا وَ تَوَعَّدَهُ فَأَغْلَظَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ وَ انْتَهَرَهُ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ بِأَیِّ شَیْ ءٍ تُهَدِّدُنِی أَ مَا وَ اللَّهِ إِنِّی لَأَکْبَرُ هَذَا الْوَادِی نَادِیاً فَنَزَلَتْ أَ رَأَیْتَ الَّذِی یَنْهی إِلَى قَوْلِهِ فَلْیَدْعُ نادِیَهُ سَنَدْعُ الزَّبانِیَهَ (۳) فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لَوْ نَادَى لَأَخَذَتْهُ الزَّبَانِیَهُ بِالْعَذَابِ مَکَانَهُ.

الْقُرَظِیُّ قَالَتْ قُرَیْشٌ یَا مُحَمَّدُ شَتَمْتَ الْآلِهَهَ وَ سَفِهْتَ الْأَحْلَامَ وَ فَرَّقْتَ الْجَمَاعَهَ فَإِنْ طَلَبْتَ مَالًا أَعْطَیْنَاکَ أَوِ الشَّرَفَ سَوَّدْنَاکَ أَوْ کَانَ بِکَ عِلَّهٌ دَاوَیْنَاکَ فَقَالَ صلی الله علیه و آله لَیْسَ شَیْ ءٌ مِنْ ذَلِکَ بَلْ بَعَثَنِی اللَّهُ إِلَیْکُمْ رَسُولًا وَ أَنْزَلَ کِتَاباً فَإِنْ قَبِلْتُمْ مَا جِئْتُ بِهِ فَهُوَ حَظُّکُمْ فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ وَ إِنْ تَرُدُّوهُ أَصْبِرُ حَتَّى یَحْکُمَ اللَّهُ بَیْنَنَا قَالُوا فَسَلْ رَبَّکَ أَنْ یَبْعَثَ مَلَکاً یُصَدِّقُکَ وَ یَجْعَلَ لَنَا کُنُوزاً وَ جِنَاناً وَ قُصُوراً مِنْ ذَهَبٍ أَوْ یُسْقِطَ عَلَیْنَا السَّمَاءَ کَمَا زَعَمْتَ کِسَفاً أَوْ تَأْتِیَ بِاللَّهِ وَ الْمَلَائِکَهِ قَبِیلًا فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُمَیَّهَ الْمَخْزُومِیُّ وَ اللَّهِ لَا أُؤْمِنُ بِکَ حَتَّى تَتَّخِذَ سُلَّماً إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ تَرْقَى وَ أَنَا أَنْظُرُ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ إِنَّهُ أَبَى إِلَّا سَبَّ الْآلِهَهِ وَ شَتْمَ الْآبَاءِ وَ إِنِّی أُعَاهِدُ اللَّهَ لَأَحْمِلَنَّ حَجَراً فَإِذَا سَجَدَ ضَرَبْتُ بِهِ رَأْسَهُ فَانْصَرَفَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله حَزِیناً فَنَزَلَ وَ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنا (۴) الْآیَاتِ.

ص: ۲۰۱

۱- الأحزاب: ۱ و ۴۸.

۲- الرعد: ۳۸.

۳- العلق: ۹- ۱۸.

۴- الإسراء: ۹۰- ۹۳.

الْكَلْبِیُ قَالَتْ قُرَیْشٌ یَا مُحَمَّدُ تُخْبِرُنَا عَنْ مُوسَی وَ عِیسَی وَ عَادٍ وَ ثَمُودَ فَأْتِ بِآیَهٍ حَتَّی نُصَدِّقَکَ فَقَالَ صلی الله علیه و آله أَیَّ شَیْ ءٍ تُحِبُّونَ أَنْ آتِیَکُمْ بِهِ قَالُوا اجْعَلْ لَنَا الصَّفَا ذَهَباً وَ ابْعَثْ لَنَا بَعْضَ مَوْتَانَا حَتَّی نَسْأَلَهُمْ عَنْکَ وَ أَرِنَا الْمَلَائِکَهَ یَشْهَدُونَ لَکَ أَوِ ائْتِنَا بِاللَّهِ وَ الْمَلائِکَهِ قَبِیلًا فَقَالَ صلی الله علیه و آله فَإِنْ فَعَلْتُ بَعْضَ مَا تَقُولُونَ أَ تُصَدِّقُونِّی قَالُوا وَ اللَّهِ لَئِنْ فَعَلْتَ (۱) لَنَتَّبِعَنَّکَ أَجْمَعِینَ فَقَامَ صلی الله علیه و آله یَدْعُو أَنْ یُجْعَلَ الصَّفَا ذَهَباً فَجَاءَهُ جَبْرَئِیلُ علیه السلام فَقَالَ إِنْ شِئْتَ أَصْبَحَ الصَّفَا ذَهَباً وَ لَکِنْ إِنْ لَمْ یُصَدِّقُوا عَذَّبْتُهُمْ وَ إِنْ شِئْتَ تَرَکْتَهُمْ حَتَّی یَتُوبَ تَائِبُهُمْ فَقَالَ صلی الله علیه و آله بَلْ یَتُوبُ تَائِبُهُمْ فَنَزَلَ وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَیْمانِهِمْ لَئِنْ جاءَهُمْ نَذِیرٌ (۲).

وَ رُوِیَ أَنَّ قُرَیْشاً کَانُوا یَلْعَنُونَ الْیَهُودَ وَ النَّصَارَی بِتَکْذِیبِهِمُ الْأَنْبِیَاءَ وَ لَوْ أَتَاهُمْ نَبِیٌّ لَنَصَرُوهُ فَلَمَّا بَعَثَ اللَّهُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله کَذَّبُوهُ فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ وَ کَانُوا یُشِیرُونَ إِلَیْهِ بِالْأَصَابِعِ بِمَا حَکَی اللَّهُ عَنْهُمْ وَ إِذا رَأَوْکَ إِنْ یَتَّخِذُونَکَ إِلَّا هُزُواً (۳) یَقُولُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ أَ هذَا الَّذِی یَذْکُرُ آلِهَتَکُمْ وَ ذَلِکَ قَوْلُهُ إِنَّهَا جَمَادٌ لَا تَنْفَعُ وَ لَا تَضُرُّ وَ هُمْ بِذِکْرِ الرَّحْمنِ هُمْ کافِرُونَ وَ مَشَّشَ أُبَیُّ بْنُ خَلَفٍ بِعَظْمٍ رَمِیمٍ فَفَتَّهُ فِی یَدِهِ ثُمَّ نَفَخَهُ فَقَالَ أَ تَزْعُمُ أَنَّ رَبَّکَ یُحْیِی هَذَا بَعْدَ مَا تَرَی فَنَزَلَ وَ ضَرَبَ لَنا مَثَلًا (۴) السُّورَهَ.

وَ ذَکَرُوا أَنَّهُ کَانَ إِذَا قَدِمَ عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَفْدٌ لِیَعْلَمُوا عِلْمَهُ انْطَلَقُوا بِأَبِی لَهَبٍ إِلَیْهِمْ وَ قَالُوا لَهُ أَخْبِرْ عَنِ ابْنِ أَخِیکَ فَکَانَ یَطْعُنُ فِی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ الْبَاطِلَ وَ قَالَ إِنَّا لَمْ نَزَلْ نُعَالِجُهُ مِنَ الْجُنُونِ فَیَرْجِعُ الْقَوْمُ وَ لَا یَلْقَوْنَهُ.

طَارِقٌ الْمُحَارِبِیُ رَأَیْتُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فِی سُوَیْقَهِ ذِی الْمَجَازِ عَلَیْهِ حُلَّهٌ حَمْرَاءُ وَ هُوَ یَقُولُ یَا أَیُّهَا النَّاسُ قُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ تُفْلِحُوا وَ أَبُو لَهَبٍ یَتْبَعُهُ وَ یَرْمِیهِ بِالْحِجَارَهِ وَ قَدْ أَدْمَی کَعْبَهُ وَ عُرْقُوبَیْهِ (۵) وَ هُوَ یَقُولُ یَا أَیُّهَا النَّاسُ لَا تُطِیعُوهُ فَإِنَّهُ کَذَّابٌ (۶).

۱- فی المصدر: و اللّه لو فعلت.

۲- فاطر: ۴۲.

۳- هکذا فی نسخه المصنّف و غیره: و فی المصدر «وَ إِذا رَآکَ الَّذِینَ کَفَرُوا إِنْ یَتَّخِذُونَکَ إِلَّا هُزُواً» و هو الصحیح، راجع المصحف الشریف: الأنبیاء: ۳۶.

۴- یس: ۷۸.

۵- عرقوب: عصب غلیظ فوق العقب.

۶- مناقب آل أبی طالب ۱: ۴۹- ۵۱.

**[ترجمه]مناقب: ابن عباس و مجاهد در باره این فرموده خداوند «و قال الذین کفروا لو لا انزل علیه القرآن جملهٔ واحدهٔ» - . فرقان / ۳۲ - {و کسانی که کافر شدند، گفتند: «چرا قرآن یک جا بر او نازل نشده است؟»} گویند: همانطور که انجیل و تورات نازل شد. پس خداوند متعال فرمود: «کذلک» { ین گونه [ما آن را به تدریج نازل کردیم]} یعنی به صورت پراکنده نازل شد. «لنثّبت به فؤادک» {تا قلبت را به وسیله آن استوار گردانیم} به این صورت که در هر رویدادی بر پیامبر وحی می... شود و بدین خاطر بود که کتاب‌های پیشین بر پیامبرانی نازل شد که نوشتن و خواندن می‌دانستند اما قرآن بر پیامبر درس ناخوانده نازل شد، و اینکه در قرآن آیات ناسخ و منسوخ وجود دارد و در آن پاسخ‌هایی برای کسانی است که در باره اموری از پیامبر پرسش می‌کردند، برخی از آیات قرآن در انکار و ردّ اموری است که در آن دوره بود، و برخی از آن بازگویی و نقل چیزی است که اتفاق افتاده است

ص: ۱۹۹

و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم پیوسته آیات را به آنان می‌نمایاند و از مغیبات آنان را با خبر می‌ساخت. پس آیه: «و لا تعجل بالقرآن» - . طه / ۱۱۵ - {و در [خواندن] قرآن شاب نکن.} نازل شد. خبّات بن ارت شمشیرهایی را به عاص بن وائل فروخت و نزد او آمد و بدهی خود را مطالبه نمود. عاص به او گفت: آیا محمد باور ندارد که در بهشت، اهل بهشت هر چه از طلا و نقره و لباس و خدمتکار بخواهند، به آن‌ها ارزانی داشته می‌شود؟ گفت: آری. گفت: پس به من مهلت بده تا حقّت را در آنجا پرداخت کنم. سوگند به خدا در آنجا تو و یارانت در نزد خداوند از من برتر و ارجح نیستید. پس آیه «أفرأیت الذی کفر بآیاتنا» تا این فرموده «فرداً» - . مریم / ۷۷ - ۸۰ -

نضر بن حارث با پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم سخن گفت و رسول خدا نیز با او صحبت کرد تا اینکه او را با دلیل و برهان ساکت نمود سپس فرمود: «إنّکم و ما تعبدون من دون الله حصب جهنّم» - . انبیاء / ۹۸ - {در حقیقت، شما و آنچه غیر از خدا می پرستید، هیزم دوزخید.} هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بیرون رفت ابن زبعری گفت: سوگند به خدا اگر در مجلسی با او رویاروی شوم با او مخاصمه می‌کنم. از محمد بپرسید آیا هر چه غیر از خدا پرستش می‌شود به همراه کسانی که آن را می‌پرستند در جهنم‌اند؟ ما فرشتگان را می‌پرستیم و یهودیان عزیر و مسیحیان عیسی را می‌پرستند. این خبر به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم رسید، پس فرمود: وای بر او (مادرش به عزایش بنشیند) آیا نمی‌داند که «ما» برای غیر عاقل است و «من» برای عاقل؟ پس آیه «إنّ الذین سبقت لهم» نازل شد.

یهودیان گفتند: آیا هنوز هم پیامبری؟ فرمود: البته. گفتند: پس چرا در گهواره سخن نگفتی همانطور که عیسی علیه السلام سخن گفت؟ فرمود: همانا خداوند عزّ و جلّ عیسی را بدون داشتن پدر آفرید، و اگر در گهواره سخن نمی‌گفت، حضرت مریم عذری نداشت آن هنگام که به خاطر مساله‌ای مانند آن مساله مؤاخذه می‌شد، و حال آنکه من از پدر و مادر متولد شده‌ام.

قریش گرد آن حضرت جمع شدند و گفتند: به چه چیز ما را دعوت می‌کنی؟ فرمود: به گواهی دادن به اینکه هیچ معبودی جز خداوند یکتا نیست و به کنار گذاشتن همه شریکان و بُت‌ها. گفتند: سیصد و شصت معبود را رها کنیم و یک معبود را بپرستیم؟ پس آیه «و عجبوا ان جاءهم منذر منهم» تا این فرموده «عذاب» - . ص / ۴ - ۸ -

نازل شد.

ابوسفیان و عکرمهٔ و ابو اعور سلمیّ به نزد عبدالله بن اُبیّ آمدند و عبدالله بن ابی سرح و گفتند: ای محمد ذکر معبودان ما را رها کن و بگو: این معبودان برای کسانی که آن‌ها را می‌پرستند شفاعت می کنند، و ما نیز تو را با پروردگارت وا می‌نهیم. این سخن بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم گران آمد، پس دستور داد و آنان را از مدینه بیرون کردند و این آیه نازل شد: «و لا تطع الکافرین» از اهل مکه و «المنافقین» - . احزاب / ۱ و ۴۸ - از اهل مدینه.

ابن عباس گوید: بر پیامبر به خاطر ازدواج متعدد عیب گرفتند و گفتند: اگر پیامبر می‌بود امر نبوّت و پیامبری او را از همسرگزینی بازمی‌داشت. پس این آیه نازل شد: «و لقد ارسلناك رسلاً من قبلك» - . رعد / ۳۸ - {و قطعاً پیش از تو [نیز] رسولانی فرستادیم.}

ابن عباس و اصمّ گویند: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در کنار مقام ابراهیم نماز می‌خواند که ابوجهل بر ایشان گذر کرد و گفت: ای محمد آیا تو را از این کار بازنداشتم، و آن حضرت را تهدید نمود. پس رسول خدا با سخنان سخت و درشت او را مورد خطاب قرار داد و او را نهیب داد. پس ابوجهل گفت: ای محمد به چه چیز مرا تهدید می کنی، به خدا سوگند ندا و فریاد من از کل این وادی بلندتر و بزرگ‌تر است. پس آیه «أرأیت الذی ینهی» تا این فرموده «فلیدع نادیه * سندع الزبانیهٔ» - . علق / ۹ - ۱۸ - { [بگو] تا گروه خود را بخواند. بزودی آتشبانان را فرا خوانیم.} نازل شد. ابن عباس گوید: اگر ندا می کرد، در همان‌جا فرشتگان عذاب او را عذاب می‌دادند.

قرظی گوید: قریش گفتند: ای محمد خدایان ما را ناسزا گفتی و ما را بی‌خرد خواندی و جمع ما را پراکنده کردی. اگر ثروت می‌خواهی به تو می‌دهیم، یا اگر شرافت و بزرگی می‌خواهی تو را بزرگ و مهتر می گردانیم و اگر بیماری‌ای داری تو را معالجه می کنیم. آن حضرت فرمود: هیچ کدام از این موارد نیست، بلکه خداوند مرا به عنوان فرستاده به سوی شما مبعوث داشته است، و کتابی را نازل فرموده است که اگر آنچه را من آورده‌ام بپذیرید، همان بهره شما در دنیا و آخرت است و اگر نپذیرید و آن را ردّ کنید صبر پیشه می کنم تا خداوند میان من و شما حکم کند. گفتند: پس از پروردگارت بخواه که فرشته‌ای را بفرستد تا تو را تصدیق کند و گنجینه‌ها باغ‌ها و کاخ‌هایی از جنس طلا برای ما قرار دهد یا چنان که ادعا می کنی، آسمان را پاره پاره بر سر ما فرو اندازی، یا خدا و فرشتگان را در برابر ما حاضر آوری. عبدالله بن امیّهٔ مخزومی گفت: سوگند به خدا به تو ایمان نمی‌آورم تا اینکه نزدبانی از آسمان برگیری، بعد از آن بالا بروی و من تو را بنگرم . ابوجهل گفت: او جز ناسزا گفن به خدایان و دشنام پدران ما کاری انجام نمی‌دهد و من با خداوند عهد می‌بندم سنگی را می‌برم و چون به سجده برود سنگ را بر سرش می‌زنم. پس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم اندوهگین شد. پس این آیات «و قالوا لن نؤمن بک حتی تفجر لنا» - . اسراء / ۹۰ - ۹۳ - {و گفتند: «تا از زمین چشمه ای برای ما نجوشانی، هرگز به تو ایمان نخواهیم آورد.} نازل شد.

کلبی گوید: قریش گفتند: ای محمد، در باره موسی و عیسی و قوم عاد و ثمود ما را باخبر کن و آیه‌ای بیاور تا تو را تصدیق کنیم. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: دوست دارید از چه چیز برای شما آیه‌ای بیاورم؟ صفا را برای ما طلا کن، و تعدادی از مردگان ما را برانگیز تا در باره تو از آنان بپرسیم، و فرشتگانی را به ما نشان بده تا برای تو گواهی بدهند، یا اینکه خدا و فرشتگان را در برابر ما حاضر آوری. فرمود: اگر یکی از این کارها را انجام بدهم مرا تصدیق می‌کنید؟ گفتند: سوگند به خدا اگر این کار را انجام بدهی همگی ما از تو پیروی می‌کنیم. پس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم برخاست تا دعا کند که صفا به طلا تبدیل گردد که جبرئیل علیه السلام نزد ایشان آمد و گفت: اگر بخواهی صفا به طلا تبدیل می‌شود اما اگر تصدیق نکنند آنان را عذاب می‌دهم، و اگر بخواهی آنان را رها می‌کنم تا توبه‌کننده‌شان توبه کند. پس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: البته توبه‌کننده آن‌ها توبه کند. پس آیه «و أقسموا بالله جهد ایمانهم لئن جاءهم نذیر» - . فاطر / ۴۲ - {و با سوگندهای سخت خود به خدا سوگند یاد کردند که اگر هرآینه هشداردهنده ای برای آنان بیاید.}

روایت شده که قریش یهودیان و مسیحیان را به خاطر اینکه پیامبران را تکذیب کردند، لعن و نفرین می‌کردند و (می‌گفتند) اگر پیامبری بر آنان بیاید او را یاری خواهند داد. هنگامی که خداوند پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را مبعوث کرد، ایشان را تکذیب کردند و این آیه نازل شد و همانطور که خداوند نقل می‌کند با انگشت به او اشاره می‌کردند: «و إذ رآک الذین کفروا إن یتّخذونک الا هزواً» {و کسانی که کافر شدند، چون تو را ببینند فقط به مسخره ات می گیرند} و به یکدیگر می... گفتند: «أ هذا الذی یذکر آلهتکم» {آیا این همان کس است که خدایانتان را [به بدی] یاد می کند؟} و این فرموده اوست که: آنان جماداتی هستند که نه سود و نه زیانی دارند. «و هم بذکر الرحمن هم کافرون» - . انبیاء / ۳۶ - {در حالی که آنان خود، یاد [خدای] رحمان را منکرند.} و اُبیّ بن خلف استخوان پوسیده‌ای را مکید و مغز آن را درآورد و در دستش آن را شکست سپس آن را به هوا پرتاب کرد و گفت: گمان می‌کنی پروردگارت این را زنده می‌کند پس از آنکه دیدی که به چه صورت درآمد؟ پس آیه «و ضرب لنا مثلا» - . یس / ۷۸ - نازل شد.

و آورده‌اند که هنگامی که گروه و طایفه‌ای به نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم می‌آمدند تا از علم او اطلاع پیدا کنند، ابولهب را نزد آنان می‌بردند و به او می‌گفتند: از برادر زاده‌ات سخن بگو. ابولهب نیز بر پیامبر عیب می‌گرفت و حرف‌های پوچ و باطل در باره او بر زبان می‌آورد و می‌گفت: ما هنوز از دیوانگی او در رنج هستیم. پس آن قوم برمی‌گشتند و پیامبر را ملاقات نمی‌کردند.

طارق محاربیّ گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را در بازار کوچک ذی المجاز دیدم که جامه‌ای قرمز بر تن داشت و می‌گفت: ای مردم بگویید لا اله الا الله تا رستگار شوید. ابولهب نیز آن حضرت را دنبال می‌کرد و با سنگ ایشان را می‌زد تا جایی که استخوان و دو عصب پاشنه پای آن حضرت خون‌آلود شد، و ابولهب می‌گفت: ای مردم او را اطاعت نکنید چرا که او کذّاب است. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۴۹ - ۵۱ -

ص: ۲۰۲

**[ترجمه]

بيان

المش مسح اليد بالشی ء و الخلط.

**[ترجمه]«المشّ» یعنی دست کشیدن بر چیزی و برهم زدن آن.

**[ترجمه]

«۳۳»

قب، المناقب لابن شهرآشوب رَوَى أَبُو أَیُّوبَ الْأَنْصَارِیُ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله وَقَفَ بِسُوقِ ذِی الْمَجَازِ فَدَعَاهُمْ إِلَی اللَّهِ وَ الْعَبَّاسُ قَائِمٌ یَسْمَعُ الْکَلَامَ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّکَ کَذَّابٌ وَ مَضَی إِلَی أَبِی لَهَبٍ وَ ذَکَرَ ذَلِکَ فَأَقْبَلَا یُنَادِیَانِ أَنَّ ابْنَ أَخِینَا هَذَا کَذَّابٌ فَلَا یَغُرَّنَّکُمْ عَنْ دِینِکُمْ قَالَ وَ اسْتَقْبَلَ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله أَبُو طَالِبٍ فَاکْتَنَفَهُ وَ أَقْبَلَ عَلَی أَبِی لَهَبٍ وَ الْعَبَّاسِ فَقَالَ لَهُمَا مَا تُرِیدَانِ تَرِبَتْ أَیْدِیکُمَا وَ اللَّهِ إِنَّهُ لَصَادِقُ الْقِیلِ ثُمَّ أَنْشَأَ أَبُو طَالِبٍ:

أَنْتَ الْأَمِینُ أَمِینُ اللَّهِ لَا کَذِبَ***وَ الصَّادِقُ الْقَوْلُ لَا لَهْوَ وَ لَا لَعِبَ

أَنْتَ الرَّسُولُ رَسُولُ اللَّهِ نَعْلَمُهُ***عَلَیْکَ تَنْزِلُ مِنْ ذِی الْعِزَّهِ الْکُتُبُ

مُقَاتِلٌ إِنَّهُ رَفَعَ أَبُو جَهْلٍ یَوْماً بَیْنَهُ وَ بَیْنَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ أَنْتَ مِنْ ذَلِکَ الْجَانِبِ وَ نَحْنُ مِنْ هَذَا الْجَانِبِ فَاعْمَلْ أَنْتَ عَلَی دِینِکَ وَ مَذْهَبِکَ وَ إِنَّنَا عَامِلُونَ عَلَی دِینِنَا وَ مَذْهَبِنَا فَنَزَلَ وَ قالُوا قُلُوبُنا فِی أَکِنَّهٍ (۱).

ابْنُ عَبَّاسٍ کَانَ جَمَاعَهٌ إِذَا صَحَّ جِسْمُ أَحَدِهِمْ وَ نُتِجَتْ فَرَسُهُ وَ وَلَدَتِ امْرَأَتُهُ غُلَاماً وَ کَثُرَتْ مَاشِیَتُهُ رَضِیَ بِالْإِسْلَامِ وَ إِنْ أَصَابَهُ وَجَعٌ أَوْ سُوءٌ قَالَ مَا أَصَبْتُ فِی هَذَا الدِّینِ إِلَّا سُوءاً فَنَزَلَ وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَعْبُدُ اللَّهَ عَلی حَرْفٍ (۲) وَ نَهَی أَبُو جَهْلٍ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَنِ الصَّلَاهِ وَ قَالَ إِنْ رَأَیْتُ مُحَمَّداً یُصَلِّی لَأَطَأَنَّ عُنُقَهُ فَنَزَلَ فَاصْبِرْ لِحُکْمِ رَبِّکَ وَ لا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِماً أَوْ کَفُوراً (۳).

ابْنُ عَبَّاسٍ فِی قَوْلِهِ وَ إِنْ کادُوا لَیَفْتِنُونَکَ عَنِ الَّذِی أَوْحَیْنا (۴) قَالَ وَفْدُ ثَقِیفٍ نُبَایِعُکَ عَلَی ثَلَاثٍ لَا نَنْحَنِی (۵) وَ لَا نَکْسِرُ إِلَهاً بِأَیْدِینَا وَ تَمَتِّعْنَا بِاللَّاتِ سَنَهً فَقَالَ صلی الله علیه و آله لَا خَیْرَ فِی دِینٍ لَیْسَ فِیهِ رُکُوعٌ وَ سُجُودٌ فَأَمَّا کَسْرُ أَصْنَامِکُمْ

۱- فصّلت: ۵.

۲- الحجّ: ۱۱.

۳- الإنسان: ۲۴.

۴- الإسراء: ۷۳.

٥- أی لا نرکع و لا نسجد أی لا نصلی.

بِأَيْدِيكَمْ فَذَاکَ لَکَمْ وَ أَمَّا الطَّاغِيَهُ اللَّاتُ فَإِنِّی غَيْرُ مُمَتِّعُکَمْ بِهَا قَالُوا أَجِّلْنَا سَنَهً حَتَّی نَقْبِضَ مَا يُهْدَی لِآلِهَتِنَا فَإِذَا قَبَضْنَاهَا كَسَرْنَاهَا وَ أَسْلَمْنَا فَهُمْ بِتَأْجِيلِهِمْ فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَهُ.

قَالَ قَتَادَهُ فَلَمَّا سَمِعَ قَوْلَهُ ثُمَّ لا تَجِدُ لَکَ عَلَيْنا نَصِيراً (۱) قَالَ اللَّهُمَّ لَا تَكِلْنِی إِلَی نَفْسِی طَرْفَهَ عَيْنٍ أَبَداً وَ كَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله يَطُوفُ فَشَتَمَهُ عُقْبَهُ بْنُ أَبِی مُعَيْطٍ وَ أَلْقَی عِمَامَتَهُ فِی عُنُقِهِ وَ جَرَّهُ مِنَ الْمَسْجِدِ فَأَخَذُوهُ مِنْ يَدِهِ وَ كَانَ صلی الله علیه و آله يَوْماً جَالِساً عَلَی الصَّفَا فَشَتَمَهُ أَبُو جَهْلٍ ثُمَّ شَجَّ رَأْسَهُ حَمْزَهُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ (۲) (شِعْرٌ):

لَقَدْ عَجِبْتُ لِأَقْوَامٍ ذَوِی سَفَهٍ***مِنَ الْقَبِيلَيْنِ مِنْ سَهْمٍ وَ مَخْزُومٍ

الْقَائِلِينَ لِمَا جَاءَ النَّبِیُّ بِهِ***هَذَا حَدِيثٌ أَتَانَا غَيْرَ مَلْزُومٍ

فَقَدْ أَتَاهُمْ بِحَقٍّ غَيْرِ ذِی عِوَجٍ***وَ مُنَزَّلٌ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ مَعْلُومٌ

مِنَ الْعَزِيزِ الَّذِی لَا شَیْ ءَ يَعْدِلُهُ***فِيهِ مَصَادِيقُ مِنْ حَقٍّ وَ تَعْظِيمٍ

فَإِنْ تَكُونُوا لَهُ ضِدّاً يَكُنْ لَكُمْ***ضِدّاً بِغَلْبَاءَ مِثْلَ اللَّيْلِ عُلْكُومٍ

فَآمِنُوا بِنَبِیٍّ لَا أَبَا لَكُمْ***ذِی خَاتَمٍ صَاغَهُ الرَّحْمَنُ مَخْتُومٍ

(۳).

**[ترجمه]مناقب: ابو ايوب انصاری روايت كرده كه پيامبر صلی الله عليه و آله و سلم در بازار ذی المجاز ايستاد و مردم را به سوی خداوند دعوت كرد و عباس ايستاده بود و سخن ايشان را می‌شنيد. پس گفت: گواهی می‌دهم كه تو دروغ‌گو هستی. و به نزد ابولهب رفت و مسأله را برايش بازگو كرد. پس هر دو آمدند و ندا سر دادند كه اين برادرزاده ما دروغ‌گو و كذّاب است، پس شما را در امر دينتان نفريبد. گويد: و ابوطالب از پيامبر صلی الله عليه و آله و سلم استقبال نمود و در اطراف ايشان قرار گرفت و به طرف ابولهب و عباس رفت و به آن دو گفت: چه می‌خواهيد، به خاک ماليده شويد (خاک نشنين شويد)؟ به خدا سوگند او راست‌گفتار است. سپس ابوطالب اين اشعار را سرود:

تو بی‌ترديد امانت‌دار خداوند هستی، هيچ دروغی در كار نيست، و تو راست‌گفتاری، هيچ سرگرمی و بازيچه‌ای در اين امر نيست.

توی فرستاده خدا هستی و ما می‌دانيم. از جانب خداوندِ صاحب عزّت، كتاب بر تو نازل شد.

مقاتل گويد: ابوجهل روزی ميان خود و رسول خدا چيزی گذاشت و گفت: ای محمد تو در آن طرف و ما در اين طرف باشيم، تو بر دين و مذهب خود عمل كن و ما بر دين و مذهب خود عمل می‌كنيم. پس آيه «و قالوا قلوبنا فی أكنّهٔ» - . فصلت / ۵ - نازل شد.

ابن عباس گوید: گروهی بودند که هرگاه یکی از آن‌ها سلامتی جسمانی بدست می‌آورد و اسبش کرّه به دنیا می‌آورد و زنش پسر می‌زائید و چهارپایانش بسیار می شد به اسلام رضایت می‌داد و چون درد یا پیشامد ناگواری به او می‌رسید می... گفت: از این دین جز بدبختی چیزی نیافتم. پس آیه «و من الناس من یعبد الله علی حرف» - . حج / ۱۱ - {و از میان مردم کسی است که خدا را فقط بر یک حال [و بدون عمل] می پرستد.}

ابوجهل رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را از نماز خواندن باز می‌داشت و می گفت: اگر محمد را در حال نماز ببینم پا بر گردنش می‌نهم. پس آیه «فاصبر لحکم ربّک و لا تطع منهم آثماً أو کفوراً» - . انسان / ۲۴ - {پس در برابر فرمان پروردگارت شکیبایی کن، و از آنان گناهکار یا ناسپاسگزار را فرمان مَبَر.}

ابن عباس در باره این فرموده خداوند «و إن کادوا لیفتنونک عن الذی أوحینا» - . اسراء / ۷۳ - {و چیزی نمانده بود که تو را از آنچه به سوی تو وحی کرده ایم گمراه کنند.} گوید: هیئت ثقیف گفتند: بر سه چیز با تو بیعت می کنیم؛ خم نمی‌شویم (رکوع و سجده نمی‌بریم) و بُتی را با دستان خویش نمی‌شکنیم، و اجازه بده یک سال از اموال هدیه شده به «لات» بهره‌ببریم. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هیچ خیری در دینی نیست که رکوع و سجود نداشته باشد، و اما در باره شکستن بت‌ها

ص: ۲۰۳

با دستان خود، اختیار با خودتان است، و در باره بُت سرکش «لات» من شما را از آن بهره‌مند نمی گردانم. گفتند: یک سال به ما مهلت بده تا هدایایی که به بت ما هدیه می‌شود برگیریم، و وقتی هدایا را گرفتیم آن را می‌شکنیم و اسلام می‌آوریم. پس پیامبر خواست به آنان مهلت بدهد که این آیه نازل شد.

قتادهٔ گوید: هنگامی که پیامبر این آیه را شنید: «ثمّ لا تجد لک علینا نصیراً» - . اسراء / ۷۵ - {آن گاه در برابر ما برای خود یاوری نمی یافتی} فرمود: پروردگارا هرگز مرا به اندازه یک چشم برهم زدن نیز به خود وامگذار.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم طواف می‌کرد که عقبهٔ بن ابی معیط به او ناسزا گفت و دستارش را بر گردن آن حضرت انداخت و ایشان را از مسجد بیرون کشید و یارانش حضرت را از دست او رهانیدند. و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم روزی بر صفا نشسته بود که ابوجهل ایشان را دشنام داد و بعد حمزه بن عبدالمطلب سر او را شکست.

(شعر)

من از مردمانی نادان از دو قبیه سهم و مخزوم در شگفتم.

کسانی که آنسان که پیامبر دینش را عرضه کرد، گفتند: این سخنی است که برای ما آمده و هیچ لزومی برای تبعیت و پیروی از آن وجود ندارد.

در حقیقت حقّی را که هیچ کژی در آن نیست برایشان آورده است که کتابی آشکار و معلوم است و از جانب خدا نازل شده است.

از جانب خداوندی که هیچ چیز با او برابری نمی‌کند، و در این کتاب مصداق‌هایی از حقّ و عظمت نهفته است.

اگر بر علیه آن باشید گردن کلفتی درشت هیکل همچون شب بر علیه شما می‌ایستد.

پس - خدا پدرتان را بیامرزد - به پیامبری که دارای انگشتری مهر شده است که خداوند رحمان آن را ساخته است.

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فی الحدیث علیک بذات الدین تربت یداک ترب الرجل إذا افتقر أی لصق بالتراب و أترب إذا استغنی و هذه الکلمه جاریه علی ألسنه العرب لا یریدون بها الدعاء علی المخاطب و لا وقوع الأمر به و قال الغلباء الغلیظه العنق و هم یصفون الساده بغلظ الرقبه و طولها و قال العلکوم القویه الصلبه.

أقول: یحتمل أن یکون الموصوف بهما الناقه أو الفرقه و الجماعه.

**[ترجمه]جزری در حدیث: «علیک بذات الدین تربت یداک» گوید: «ترب الرجل»: هنگامی است که تهیدست شود، یعنی به خاک بنشیند. و «أترب» هرگاه ثروتمند شود. این عبارت بر زبان عرب جاری شده و مقصودشان نفرین مخاطب و مصیبت وارد شدن بر او نیست. و گوید: «الغلباء» به معنای گردن کلفت است. و آنان سروران و بزرگان را به کلفتی و درازی گردن توصیف می‌کردند. و گوید: «العلکوم» یعنی تنومند.

می‌گویم: ممکن است موصوف این صفت‌ها «الناقهٔ» (شتر) یا «الفرقه» و «الجماعهٔ» (گروه) باشد.

**[ترجمه]

«۳۴»

قب، المناقب لابن شهرآشوب ابْنُ عَبَّاسٍ وَ أَنَسٌ أَوْحَی اللَّهُ إِلَیْهِ یَوْمَ الْإِثْنَیْنِ السَّابِعَ وَ الْعِشْرِینَ مِنْ رَجَبٍ وَ لَهُ أَرْبَعُونَ سَنَهً (۴) ابْنُ مَسْعُودٍ إِحْدَی وَ أَرْبَعُونَ سَنَهً

ص: ۲۰۴

۱- الإسراء: ۷۵.

۲- فی المصدر: قال حمزه بن عبد المطلب.

۳- مناقب آل أبی طالب ۱: ۵۱ و ۵۲.

۴- علیه اتفاق الإمامیّه کما تقدم، و أمّا سائر الأقوال فشاذه.

ابْنُ الْمُسَيَّبِ وَ ابْنُ عَبَّاسٍ ثَلَاثٌ وَ أَرْبَعُونَ سَنَةً وَ كَانَ لِإِحْدَى عَشْرَةَ خَلَوْنَ مِنْ رَبِيعٍ الْأَوَّلِ وَ قِيلَ لِعَشْرٍ خَلَوْنَ مِنْ رَبِيعٍ الْأَوَّلِ وَ قِيلَ بُعِثَ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ لِقَوْلِهِ شَهْرُ رَمَضانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ (۱) أَيْ ابْتِدَاءُ إِنْزَالِهِ لِلسَّابِعَ عَشَرَ أَوْ الثَّامِنَ عَشَرَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَ الرَّابِعِ وَ الْعِشْرِينَ عَنْ أَبِي الْخُلْدِ (۲) قَامَ يَدْعُو النَّاسَ وَ أَقَامَ (۳) أَبُو طَالِبٍ بِنُصْرَتِهِ فَأَسْلَمَ خَدِيجَةُ وَ عَلِيٌّ وَ زَيْدٌ وَ أُسْرِيَ بِهِ بَعْدَ النُّبُوَّةِ بِسَنَتَيْنِ وَ قَالُوا بِسَنَةٍ وَ سِتَّةِ أَشْهُرٍ بَعْدَ رُجُوعِهِ مِنَ الطَّائِفِ.

الْحَلَبِيُّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: اكْتَتَمَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِمَكَّةَ مُسْتَخْفِياً خَائِفاً خَمْسَ سِنِينَ لَيْسَ يَظْهَرُ وَ عَلِيٌّ عليه السلام مَعَهُ وَ خَدِيجَةُ ثُمَّ أَمَرَهُ اللَّهُ أَنْ يَصْدَعَ بِمَا يُؤْمَرُ فَظَهَرَ وَ أَظْهَرَ أَمْرَهُ (۴).

**[ترجمه]مناقب: ابن عباس و انس گويند: روز دوشنبه، بيست و هفتم رجب در حالى پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم چهل سال داشتند، خداوند به ايشان وحى كرد.

ابن مسعود گفته است: آن حضرت چهل و يک ساله بودند.

ص: ۲۰۴

ابن مسيّب و ابن عباس گويند: چهل و سه ساله بودند. و يازدهم ربيع الاول بود. و گفته شده: دهم ربيع الاول بود. و برخى گفته‌اند: در ماه رمضان مبعوث شد بنا به اين فرموده خداوند «شهر رمضان الذى انزل بيه القرآن» - . بقره / ۱۸۵ - {ماه رمضان [همان ماه] است كه در آن، قرآن فرو فرستاده شده است.} يعنى آغاز نزول قرآن در هفدهم يا هجدهم رمضان بود.

از ابن عباس روايت شده كه بيست و چهارم رمضان بود.

از ابوخلد روايت شده كه: آن حضرت به دعوت مردم برخاست و ابوطالب به يارى ايشام پرداخت. پس خديجه و على و زيد اسلام آورد و پس از دو سال از نبوّت به معراج رفت. و گفته‌اند: يک سال و شش ماه پس از بازگشت از طائف به معراج رفت.

حلبى از امام صادق عليه السلام روايت كرده كه فرمود: رسول خدا پنج سال در مكّه مختفى و خائف و نهان بود و امرش را اظهار نمى كرد و تنها على عليه السلام و خديجه عليها السلام همراه او بودند، سپس خداى تعالى فرمان داد كه رسالتش را آشكار كند و رسول خدا صلّى اللّه عليه و آله و سلّم ظهور كرد و امرش را آشكار فرمود. - . مناقب آل ابى طالب ۱ : ۱۵۰ -

**[ترجمه]

«۳۵»

شى، تفسير العياشى عَنْ زُرَارَةَ وَ حُمْرَانَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ وَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَوْلُهُ خَيْرُ الْماكِرِينَ (۵) قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَدْ كَانَ لَقِيَ مِنْ قَوْمِهِ بَلَاءً شَدِيداً حَتَّى أَتَوْهُ ذَاتَ يَوْمٍ وَ هُوَ سَاجِدٌ حَتَّى طَرَحُوا عَلَيْهِ رَحِمَ شَاةٍ فَأَتَتْهُ ابْنَتُهُ وَ هُوَ سَاجِدٌ لَمْ يَرْفَعْ رَأْسَهُ فَرَفَعَتْهُ عَنْهُ وَ مَسَحَتْهُ ثُمَّ أَرَاهُ اللَّهُ بَعْدَ ذَلِكَ الَّذِي يُحِبُّ إِنَّهُ كَانَ بِبَدْرٍ وَ لَيْسَ مَعَهُ غَيْرُ فَارِسٍ وَاحِدٍ ثُمَّ كَانَ

مَعَهُ يَوْمَ الْفَتْحِ اثْنَا عَشَرَ أَلْفاً حَتَّى جَعَلَ أَبُو سُفْيَانَ وَ الْمُشْرِكُونَ يَسْتَغِيثُونَ ثُمَّ لَقِيَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام مِنَ الشِّدَّهِ وَ الْبَلَاءِ وَ التَّظَاهُرِ عَلَيْهِ وَ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ أَحَدٌ مِنْ قَوْمِهِ بِمَنْزِلَتِهِ أَمَّا حَمْزَهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ وَ أَمَّا جَعْفَرٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقُتِلَ يَوْمَ مُؤْتَهَ (۶).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: از زراره و حمران، از امام باقر و امام صادق علیهما السلام روایت شده است که در باره این فرموده خدای عزّ و جلّ: «وَاللّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ» - . آل عمران / ۵۴، انفال / ۳۰ -

{و خدا بهترین تدبیرکنندگان است.} فرمودند: همانا رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از قومش آزارهای بسیاری دید. روزی هنگامی که در حال سجود بود، شکنبه گوسفندی بر وی انداختند. دخترش نزد او آمد و در همان حالی که پیامبر در سجده بود، آن چه را مشرکان بر وی انداخته بودند، از سرش برداشت و (سر و روی پدر را) پاک کرد. سپس خدا آن چه را دوست می داشت به وی نشان داد. او در بدر بود در حالی که فقط یک سوار کار همراه او بود و هنگامی که روز فتح فرا رسید، دوازده هزار نفر همراه او بودند به طوری که ابو سفیان و مشرکان مجبور شدند از او طلب کمک کنند. سپس امیر مؤمنان علیه السلام به خاطر ایشان سختی و ابتلا و رویارویی‌های زیادی را دید و کسی از قوم او به این پایه از مقام و منزلت نرسید. حمزه در جنگ احد کشته شد و جعفر در غزوه موته کشته شد. - . تفسیر عیاشی : نسخه خطی. و بحرانی در تفسیر خود «البرهان» جلد ۲ ص ۷۸این حدیث را تخریج کرده است. -

**[ترجمه]

«۳۶»

م، تفسیر الإمام علیه السلام قَالَ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ علیهما السلام إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا تَرَكَ التِّجَارَهَ إِلَى الشَّامِ وَ تَصَدَّقَ بِكُلِّ مَا رَزَقَهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ تِلْكَ التِّجَارَاتِ كَانَ يَغْدُو كُلَّ يَوْمٍ إِلَى حِرَاءَ يَصْعَدُهُ

۱- البقره: ۱۸۵.

۲- فی المصدر: أبی الجلید. و لم أتحققهما.

۳- فی المصدر: و قام.

۴- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۵۰.

۵- آل عمران: ۵۴: أو الأنفال: ۳۰.

۶- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط، و أخرجه البحرانیّ فی تفسیره البرهان ۲: ۷۸.

وَ یَنْظُرُ مِنْ قُلَلِهِ إِلَی آثَارِ رَحْمَهِ اللَّهِ وَ إِلَی أَنْوَاعِ عَجَائِبِ رَحْمَتِهِ وَ بَدَائِعِ حِکْمَتِهِ وَ یَنْظُرُ إِلَی أَکْنَافِ السَّمَاءِ (۱) وَ أَقْطَارِ الْأَرْضِ وَ الْبِحَارِ وَ الْمَفَاوِزِ وَ الْفَیَافِی فَیَعْتَبِرُ بِتِلْکَ الْآثَارِ وَ یَتَذَکَّرُ بِتِلْکَ الْآیَاتِ وَ یَعْبُدُ اللَّهَ حَقَّ عِبَادَتِهِ فَلَمَّا اسْتَکْمَلَ أَرْبَعِینَ سَنَهً وَ نَظَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَی قَلْبِهِ فَوَجَدَهُ أَفْضَلَ الْقُلُوبِ وَ أَجَلَّهَا وَ أَطْوَعَهَا وَ أَخْشَعَهَا وَ أَخْضَعَهَا أَذِنَ لِأَبْوَابِ السَّمَاءِ فَفُتِحَتْ وَ مُحَمَّدٌ یَنْظُرُ إِلَیْهَا وَ أَذِنَ لِلْمَلَائِکَهِ فَنَزَلُوا وَ مُحَمَّدٌ یَنْظُرُ إِلَیْهِمْ وَ أَمَرَ بِالرَّحْمَهِ فَأُنْزِلَتْ عَلَیْهِ مِنْ لَدُنْ سَاقِ الْعَرْشِ إِلَی رَأْسِ مُحَمَّدٍ وَ غُرَّتِهِ وَ نَظَرَ إِلَی جَبْرَئِیلَ الرُّوحِ الْأَمِینِ الْمُطَوَّقِ بِالنُّورِ طَاوُسِ الْمَلَائِکَهِ هَبَطَ إِلَیْهِ وَ أَخَذَ بِضَبْعِهِ (۲) وَ هَزَّهُ وَ قَالَ یَا مُحَمَّدُ اقْرَأْ قَالَ وَ مَا أَقْرَأُ قَالَ یَا مُحَمَّدُ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ الَّذِی خَلَقَ خَلَقَ الْإِنْسانَ مِنْ عَلَقٍ اقْرَأْ وَ رَبُّکَ الْأَکْرَمُ الَّذِی عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْإِنْسانَ ما لَمْ یَعْلَمْ (۳) ثُمَّ أَوْحَی إِلَیْهِ مَا أَوْحَی إِلَیْهِ رَبُّهُ عَزَّ وَ جَلَّ ثُمَّ صَعِدَ إِلَی الْعُلْوِ وَ نَزَلَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله مِنَ الْجَبَلِ (۴) وَ قَدْ غَشِیَهُ مِنْ تَعْظِیمِ جَلَالِ اللَّهِ وَ وَرَدَ عَلَیْهِ مِنْ کَبِیرِ (۵) شَأْنِهِ مَا رَکِبَهُ الْحُمَّی وَ النَّافِضُ (۶) یَقُولُ وَ قَدِ اشْتَدَّ عَلَیْهِ مَا یَخَافُهُ مِنْ تَکْذِیبِ قُرَیْشٍ فِی خَبَرِهِ وَ نِسْبَتِهِمْ إِیَّاهُ إِلَی الْجُنُونِ وَ أَنَّهُ یَعْتَرِیهِ شَیَاطِینُ (۷) وَ کَانَ مِنْ أَوَّلِ أَمْرِهِ أَعْقَلَ خَلْقِ اللَّهِ (۸) وَ أَکْرَمَ بَرَایَاهُ وَ أَبْغَضَ الْأَشْیَاءِ إِلَیْهِ الشَّیْطَانُ وَ أَفْعَالُ الْمَجَانِینِ وَ أَقْوَالُهُمْ فَأَرَادَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ یَشْرَحَ صَدْرَهُ وَ یُشَجِّعَ قَلْبَهُ فَأَنْطَقَ اللَّهُ الْجِبَالَ وَ الصُّخُورَ وَ الْمَدَرَ وَ کُلَّمَا وَصَلَ إِلَی شَیْ ءٍ مِنْهَا نَادَاهُ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا مُحَمَّدُ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا وَلِیَّ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ (۹) أَبْشِرْ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ فَضَّلَکَ وَ جَمَّلَکَ وَ

۱- و أقطارها خ.

۲- الضبع: وسط العضد و فی المصدر: بضبعیه. و هزه: حرکه.

۳- سوره العلق: ۱- ۵.

۴- عن الجبل خ ل.

۵- من کبر شأنه خ ل و فی المصدر: من کبریاء شأنه.

۶- النافض: حمی الرعده.

۷- شیطان خ ل. و فی المصدر: الشیطان.

۸- خلیقه اللّه. خ ل.

۹- زاد فی المصدر: بعد قوله: رسول اللّه: السلام علیک یا حبیب اللّه ابشر. و لم یذکر قوله:

زَیَّنَکَ وَ أَکْرَمَکَ فَوْقَ الْخَلَائِقِ أَجْمَعِینَ مِنَ الْأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ لَا یَحْزُنْکَ أَنْ تَقُولَ قُرَیْشٌ إِنَّکَ مَجْنُونٌ وَ عَنِ الدِّینِ مَفْتُونٌ فَإِنَّ الْفَاضِلَ مَنْ فَضَّلَهُ رَبُّ الْعَالَمِینَ وَ الْکَرِیمَ مَنْ کَرَّمَهُ خَالِقُ الْخَلْقِ أَجْمَعِینَ فَلَا یَضِیقَنَّ صَدْرُکَ مِنْ تَکْذِیبِ قُرَیْشٍ وَ عُتَاهِ الْعَرَبِ لَکَ فَسَوْفَ یَبْلُغُکَ رَبُّکَ أَقْصَی مُنْتَهَی الْکَرَامَاتِ وَ یَرْفَعُکَ إِلَی أَرْفَعِ الدَّرَجَاتِ وَ سَوْفَ یُنَعِّمُ وَ یُفَرِّحُ أَوْلِیَاءَکَ بِوَصِیِّکَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ سَوْفَ یَبُثُّ عُلُومَکَ فِی الْعِبَادِ وَ الْبِلَادِ بِمِفْتَاحِکَ وَ بَابِ مَدِینَهِ حِکْمَتِکَ (۱) عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ سَوْفَ یُقِرُّ عَیْنَکَ بِبِنْتِکَ فَاطِمَهَ وَ سَوْفَ یُخْرِجُ مِنْهَا وَ مِنْ عَلِیٍّ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ سَیِّدَیْ شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ سَوْفَ یَنْشُرُ فِی الْبِلَادِ دِینَکَ وَ سَوْفَ یُعَظِّمُ أُجُورَ الْمُحِبِّینَ لَکَ وَ لِأَخِیکَ وَ سَوْفَ یَضَعُ فِی یَدِکَ لِوَاءَ الْحَمْدِ فَتَضَعُهُ فِی یَدِ أَخِیکَ عَلِیٍّ فَیَکُونُ تَحْتَهُ کُلُّ نَبِیٍّ وَ صِدِّیقٍ وَ شَهِیدٍ یَکُونُ قَائِدَهُمْ أَجْمَعِینَ إِلَی جَنَّاتِ النَّعِیمِ فَقُلْتُ فِی سِرِّی یَا رَبِّ مَنْ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ الَّذِی وَعَدْتَنِی بِهِ وَ ذَلِکَ بَعْدَ مَا وُلِدَ عَلِیٌّ علیه السلام وَ هُوَ طِفْلٌ أَ هُوَ وَلَدُ عَمِّی وَ قَالَ بَعْدَ ذَلِکَ لَمَّا تَحَرَّکَ عَلِیٌّ وَلِیداً (۲) وَ هُوَ مَعَهُ أَ هُوَ هَذَا فَفِی کُلِّ مَرَّهٍ مِنْ ذَلِکَ أُنْزِلَ عَلَیْهِ مِیزَانُ الْجَلَالِ فَجُعِلَ مُحَمَّدٌ فِی کِفَّهٍ مِنْهُ وَ مُثِّلَ لَهُ عَلِیٌّ علیه السلام وَ سَائِرُ الْخَلْقِ مِنْ أُمَّتِهِ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ فِی کِفَّهٍ فَوُزِنَ بِهِمْ فَرَجَحَ ثُمَّ أُخْرِجَ مُحَمَّدٌ مِنَ الْکِفَّهِ وَ تُرِکَ عَلِیٌّ فِی کِفَّهِ مُحَمَّدٍ الَّتِی کَانَ فِیهَا فَوُزِنَ بِسَائِرِ أُمَّتِهِ فَرَجَحَ بِهِمْ وَ عَرَفَهُ (۳) رَسُولُ اللَّهِ بِعَیْنِهِ وَ صِفَتِهِ وَ نُودِیَ فِی سِرِّهِ یَا مُحَمَّدُ هَذَا عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ صَفِیِّیَ الَّذِی أُؤَیِّدُ بِهِ هَذَا الدِّینَ یُرَجَّحُ عَلَی جَمِیعِ أُمَّتِکَ بَعْدَکَ فَذَلِکَ حِینَ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِی بِأَدَاءِ الرِّسَالَهِ وَ خَفَّفَ عَنِّی (۴) مُکَافَحَهَ الْأُمَّهِ وَ سَهَّلَ عَلَیَّ مُبَارَزَهَ الْعُتَاهِ الْجَبَابِرَهِ (۵) مِنْ قُرَیْشٍ (۶).

**[ترجمه]تفسیر امام: علی بن محمد علیه السلام فرمود: هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم تجارت به شام را ترک کرد و هر آنچه خداوند از راه این تجارت‌ها به او ارزانی فرموده بود، بخشید، هر روز صبح به غار حراء می‌رفت و بر بلندای غار می‌رفت

ص: ۲۰۵

و از آنجا به آثار و نشانه‌های رحمت الهی، و به انواع شگفتی‌های رحمت و حکمت خداوند می‌نگریست و به کرانه‌های آسمان و زمین و دریاها و بیابان‌ها نگاه می‌کرد و از این نشانه‌ها عبرت می‌گرفت و از آن‌ها متذکّر می‌شد و خداوند را به گونه‌ای شایسته عبادت می‌کرد. هنگامی که سن چهل سالگی را کامل کرد و خداوند به قلب ایشان نگریست و آن را بهترین و برترین و خاشع‌ترین و خاضع‌ترین قلب یافت، به درهای آسمان اجازه داد و باز شدند و محمد صلی الله علیه و آله و سلم بدان نگریست. و به فرشتگان اذن داد و آنان فرود آمدند و محمد بدان‌ها نگریست. و به رحمت امر فرمود و رحمت الهی از بطن عرش بر سر و پیشانی محمد فرود آمد و به جبرئیل روح امین احاطه شده به نور و طاووس فرشتگان نگاه کرد، و جبرئیل فرود آمد و بازوی پیامبر را گرفت و تکان داد و گفت: ای محمد بخوان. فرمود: چه چیز بخوانم؟ گفت: ای محمد «اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ الَّذِی خَلَقَ * خَلَقَ الْإِنسانَ مِنْ عَلَقٍ * اقْرَأْ وَرَبُّکَ الْأَکْرَمُ * الَّذِی عَلَّمَ بِالْقَلَمِ * عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ یَعْلَمْ» - . علق / ۱ - ۵ - {بخوان به نام پروردگارت که آفرید. انسان را از عَلَق آفرید. بخوان، و پروردگار تو کریمترین [کریمان] است. همان کس که به وسیله قلم آموخت.آنچه را که انسان نمی دانست [بتدریج به او] آموخت.} سپس آنچه را که خداوند عزّ و جلّ به او وحی کرده بود به پیامبر وحی نمود سپس به بالا رفت و محمد از کوه پایین آمد در حالی که از عظمت جلال خداوندی بیهوش شده بود و به خاطر کبریای امر خداوند به تب و لرز دچار شد. می‌فرمود: ترس از اینکه قریش خبر او را تکذیب کرده و نسبت دیوانگی و شیطان‌زدگی به ایشان بدهند بر آن حضرت سخت و گران آمد، در حالی که پیامبر در ابتدای امر رسالتش

خردمندترین و گرامی‌ترین مخلوقات خداوند بود و منفورترین چیزها در نزد ایشان شیطان و کردار و گفتار دیوانگان بود. پس خداوند اراده کرد که سینه او را فراخ و ایشان را قوی‌دل گرداند. خداوند کوه‌ها و صخره‌ها و سنگلاخ‌ها را به زبان درآورد و هر وقت به یکی از این جمادات می‌رسید، آن حضرت را ندا می‌کرد: سلام بر تو ای محمد، همانا خداوند عزّ و جلّ تو را برتری داد و زیبا گردانید

ص: ۲۰۶

و آراسته کرد و بر همه مخلوقات پیشین و پسین گرامی‌تر قرار داد، از این دل‌نگران نباشی که قریش بگوید: تو دیوانه هستی و در امر دینت فریفته شده‌ای، زیرا فاضل و برتر کسی است که پروردگار جهانیان او را فضیلت و برتری بخشیده باشد، و گرامی کسی است که آفریدگار همه آفریدگاران وی را گرامی داشته باشد. پس، از اینکه قریش و سرکشان عرب تو را تکذیب کنند دلتنگ نباش چرا که به زودی پروردگارت تو را به منتهای درجات کرامت و بزرگواری می‌رساند و تو را به بالاترین مراتب به اوج می‌برد و دوستداران تو با وصیّ تو علی بن ابی طالب بهره‌مند و شادمان می‌گردند و علم و دانشت در میان بندگان و سرزمین‌ها با کلیدهای خود و دروازه شهر حکمتت: علی بن ابی طالب پخش می‌گردد، و در آینده چشمانت با دخترت فاطمه روشن می‌گردد و از او و علی، حسن و حسین که دو سرور و سالار جوانان بهشت‌اند به دنیا می‌آیند، و دین تو در سرزمین‌ها منتشر می‌گردد و پاداش دوستداران تو و برادرت بزرگ داشته می‌شود، و به زودی لواء (پرچم) حمد در دستانت قرار می‌گیرد و تو آن را در دست برادرت علیّ می‌نهی و در هر پیامبر و صدّیق و شهیدی در زیر آن پرچم قرار می‌- گیرند، و او پیشوا و راهبر همه آنان به سوی باغ‌های پر نعمت بهشت خواهد بود. پس در نهان با خودم گفت: ای پروردگارا علی بن ابی طالب که وعده او را به من داده‌ای چه کسی است؟ - و این مربوط به زمانی است که علی علیه السلام متولد شده و کودکی بود - آیا او فرزند عمویم است؟

و پس از این هنگامی که علی اندکی بزرگ شد و همراه وی بود، فرمود: آیا آن شخص، این مرد است؟ پس در هر بار که اینگونه سوال می‌نمود خداوند ترازوی جلال و بزرگی را به نزد پیامبر می‌فرستاد و محمد در یکی از کفه‌های ترازو قرار می‌- گرفت و علی و دیگر مخلوقات از امتش تا روز قیامت در کفه دیگر (به صورت فرضی)، و آن‌ها را وزن می‌کرد و محمد بر همه آنان سنگینی می‌کرد. سپس محمد از ترازو بیرون آمد و علی را در کفّه‌ای که محمد در آن بود، گذاشت و او را با سایر امتش وزن نمود و بر آنان سنگینی کرد. بدین تریت رسول خدا ظاهر و ویژگی‌های او را شناخت و در نهان مورد ندا قرار گرفت: ای محمد این علی بن ابی طالب، برگزیده من است که با او این دین را پشتیبانی و تایید می‌کند، و او پس از تو بر همه امّت برتری دارد. و این هنگامی بود که خداوند سینه‌ام را برای ادای رسالت فراخ گشاده کرد و رویارویی با امت را برایم ساده نمود و مبارزه با سرکشان ستمکار قریش را بر من آسان کرد. - . تفسیر منسوب به امام حسن عسکری علیه السلام : ۶۰ - ۶۱ -

**[ترجمه]

عم، إعلام الورى أَبُو بَكْرٍ الْبَيْهَقِيُّ فِی کِتَابِ دَلَائِلِ النُّبُوَّهِ قَالَ أَخْبَرَنَا الْحَافِظُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ

ص: ۲۰۷

۱- فی المصدر: مدینه علمک.

۲- قلیلا خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۳- فعرفه خ ل.

۴- علی خ ل.

۵- و الجبابره خ ل.

۶- التفسیر المنسوب الی الامام العسکریّ علیه السلام: ۶۰ و ۶۱.

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَعْقُوبَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ يُونُسَ بْنِ بَكْرٍ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي الْأَشْعَثِ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ إِيَاسِ بْنِ عَفِيفٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَفِيفٍ أَنَّهُ قَالَ: كُنْتُ امْرَأً تاجِراً فَقَدِمْتُ مِنًى أَيَّامَ الْحَجِّ وَ كَانَ الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ امْرَأً تَاجِراً فَأَتَيْتُهُ أَبْتَاعُ مِنْهُ وَ أَبِيعُهُ قَالَ فَبَيْنَا نَحْنُ إِذَا خَرَجَ (١) رَجُلٌ مِنْ خِبَاءٍ يُصَلِّي فَقَامَ تُجَاهَ الْكَعْبَةِ ثُمَّ خَرَجَتِ امْرَأَةٌ فَقَامَتْ تُصَلِّي وَ خَرَجَ غُلَامٌ يُصَلِّي مَعَهُ فَقُلْتُ يَا عَبَّاسُ مَا هَذَا الدِّينُ إِنَّ هَذَا الدِّينَ مَا نَدْرِي مَا هُوَ فَقَالَ هَذَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ يَزْعُمُ أَنَّ اللَّهَ أَرْسَلَهُ وَ أَنَّ كُنُوزَ كِسْرَى وَ قَيْصَرَ يُسْتَفْتَحُ (٢) عَلَيْهِ وَ هَذِهِ امْرَأَتُهُ خَدِيجَةُ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ آمَنَتْ بِهِ وَ هَذَا الْغُلَامُ ابْنُ عَمِّهِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ آمَنَ بِهِ قَالَ عَفِيفٌ فَلَيْتَنِي كُنْتُ آمَنْتُ بِهِ يَوْمَئِذٍ فَكُنْتُ أَكُونُ ثَانِياً تَابِعَهُ.

إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ وَ قَالَ فِي الْحَدِيثِ إِذْ خَرَجَ مِنْ خِبَاءٍ فَوَثَبَ نَظَرَ إِلَى السَّمَاءِ فَلَمَّا رَآهَا قَدْ مَالَتْ قَامَ يُصَلِّي ثُمَّ ذَكَرَ قِيَامَ خَدِيجَةَ خَلْفَهُ.

وَ أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ الْفَضْلِ بِإِسْنَادٍ ذَكَرَهُ عَنْ مجاهدين حبر (مُجَاهِدِ بْنِ جَبْرٍ) (٣) قَالَ: كَانَ مِمَّا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَ أَرَادَ بِهِ الْخَيْرَ أَنَّ قُرَيْشاً أَصَابَتْهُمْ أَزْمَةٌ (٤) شَدِيدَةٌ وَ كَانَ أَبُو طَالِبٍ ذَا عِيَالٍ كَثِيرَةٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِلْعَبَّاسِ عَمِّهِ وَ كَانَ مِنْ أَيْسَرِ بَنِي هَاشِمٍ يَا عَبَّاسُ إِنَّ أَخَاكَ أَبَا طَالِبٍ كَثِيرُ الْعِيَالِ وَ قَدْ أَصَابَ النَّاسَ مَا تَرَى مِنْ هَذِهِ الْأَزْمَةِ فَانْطَلِقْ (٥)

١- في المصدر: إذ خرج.

٢- في المصدر: ستفتح عليه.

٣- هكذا في الكتاب و فيه وهم، و الصحيح مجاهد بن جبر و هو بفتح الجيم و سكون الباء، و الرجل مجاهد بن جبر أبو الحجاج المخزومي مولاهم الكوفيّ، امام في التفسير و في العلم وثقه ابن حجر في التقريب: ۴۸۲ و قال: مات سنه ١٠١ (أو) ١٠٢ (أو) ١٠٣ (أو) ١٠۴ و له ٨٣ سنه. أقول: و الحديث أيضا ذكره الحاكم أبو عبد اللّه النيسابوريّ في المستدرك ٣: ۵٧۶ بإسناده عن أبي محمّد الحسن بن محمّد بن يحيى بن الحسن ابن أخي طاهر العقيقي، عن جده يحيى بن الحسن، عن عبيد اللّه بن عبيد اللّه الطلحي، عن أبيه، عن يحيى بن محمّد بن عباد بن هانئ السجزي: عن محمّد بن إسحاق، عن ابن أبي نجيح، عن مجاهد بن جبر أبي الحجاج.

۴- الازمه: الشده و الضيقه. القحط.

۵- في المستدرك: فانطلق بنا إليه.

حَتَّى نُخَفِّفَ عَنْهُ مِنْ عِيَالِهِ (۱) وَ أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلِيّاً فَضَمَّهُ إِلَيْهِ فَلَمْ يَزَلْ عَلِيٌّ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَتَّى بَعَثَهُ اللَّهُ نَبِيّاً فَاتَّبَعَهُ عَلِيٌّ وَ آمَنَ بِهِ وَ صَدَّقَهُ (۲).

**[ترجمه]اعلام الوری:

ص: ۲۰۷

اسماعیل بن ایاس بن عفیف از جدش روایت می کند که وی گفت: من مرد تاجری بودم، و در یکی از روزها به منی رفته بودم و عباس بن عبد المطلب هم به تجارت اشتغال داشت، من نزد او رفتم و قصد داشتم که با وی خرید و فروش نمایم. راوی گوید: در این هنگام که من با عباس سرگرم گفتگو بودیم ناگهان مردی از گوشه در آمد و در مقابل کعبه ایستاد و به نماز مشغول شد، پس از او زنی و بعد جوانی آمدند و با او به نماز مشغول گردیدند، من گفتم: ای عباس این دین چیست؟ ما این دین را تا امروز ندیده بودیم، مطلب از چه قرار است؟ عباس گفت: این محمّد بن عبد اللَّه است که گمان می کند وی رسول خداوند است، و به همین زودی‌ها گنج های کسری و قیصر به روی او گشوده می گردد، او نیز خدیجه دختر خویلد همسر اوست که به وی ایمان آورده، و آن جوان هم پسر عمویش علی بن ابی طالب است که به وی گرویده است، عفیف گوید: کاش من آن روز به او ایمان آورده بودم و از وی پیروی می کردم.

محمّد بن اسحاق گوید: در حدیث آمده هر گاه حضرت رسول از گوشه ای خارج می‌شدند، فورا به آسمان نگاه می کردند، هنگامی که مشاهده می نمودند که خورشید از وسط آسمان به طرف غرب مایل شده به پا می خواستند و نماز می گزاردند، پس از این، راوی، از نماز خدیجه در پشت سر حضرت رسول یادآوری کرده است.

مجاهد بن جبر گوید: از نیکی هائی که خداوند در باره علی بن ابی طالب علیه السّلام انجام داد این بود که: برای قریش گرفتاری شدیدی پیش آمد کرد، و آنان از نظر زندگی ناراحت شدند در میان آن‌ها وضع ابو طالب که فرزندان و اهل و عیال زیادی داشت خوب نبود.، یکی از روزها حضرت رسول صلی اللَّه علیه و آله به عباس بن عبد المطلب گفت تو از این سختی که اکنون پدید آمده اطلاع داری،

ص: ۲۰۸

و اوضاع ابو طالب را هم می‌دانی اکنون لازم است برویم هر کدام یکی از فرزندان او را تکفل کنیم تا وی از این سختی رهائی یابد. پیامبر علی را با خود برد، و او همواره در نزد او بود، تا آنگاه که آن حضرت به رسالت برانگیخته شد، و علی علیه السّلام هم بلافاصله به او ایمان آورد و گفته های او را تصدیق کرد. - . اعلام الوری : ۲۵ چاپ اول، و ۴۹ چاپ دوم. -

**[ترجمه]

عم، إعلام الورى جِدَّتْ قُرَيْشٌ فِي أَذَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ كَانَ أَشَدَّ النَّاسِ عَلَيْهِ عَمُّهُ أَبُو لَهَبٍ وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ذَاتَ يَوْمٍ جَالِساً فِي الْحِجْرِ فَبَعَثُوا إِلَى سَلَى الشَّاةِ فَأَلْقَوْهُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَاغْتَمَّ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مِنْ ذَلِكَ فَجَاءَ إِلَى أَبِي طَالِبٍ فَقَالَ يَا عَمِّ كَيْفَ حَسَبِي فِيكُمْ قَالَ وَ مَا ذَاكَ يَا ابْنَ أَخٍ قَالَ إِنَّ قُرَيْشاً أَلْقَوْا عَلَيَّ السَّلَى فَقَالَ لِحَمْزَةَ خُذِ السَّيْفَ وَ كَانَتْ قُرَيْشٌ جَالِسَةً فِي الْمَسْجِدِ فَجَاءَ أَبُو طَالِبٍ وَ مَعَهُ السَّيْفُ وَ حَمْزَةُ وَ مَعَهُ السَّيْفُ فَقَالَ أَمِرَّ السَّلَى عَلَى سِبَالِهِمْ فَمَنْ أَبَى فَاضْرِبْ عُنُقَهُ فَمَا تَحَرَّكَ أَحَدٌ حَتَّى أَمَرَّ السَّلى عَلَى سِبَالِهِمْ ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ يَا ابْنَ أَخٍ هَذَا حَسَبُكَ فِينَا.

وَ فِي كِتَابِ دَلَائِلِ النُّبُوَّةِ عَنْ أَبِي دَاوُدَ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ سَمِعْتُ عَمْرَو بْنَ مَيْمُونٍ يُحَدِّثُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله سَاجِداً وَ حَوْلَهُ نَاسٌ مِنْ قُرَيْشٍ وَ ثَمَّ سَلَى بَعِيرٍ فَقَالُوا مَنْ يَأْخُذُ سَلَى هَذَا الْجَزُورِ أَوِ الْبَعِيرِ فَيُفَرِّقُهُ (٣) عَلَى ظَهْرِهِ فَجَاءَ عُقْبَةُ بْنُ أَبِي مُعَيْطٍ فَقَذَفَهُ عَلَى ظَهْرِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ جَاءَتْ فَاطِمَةُ عليها السلام فَأَخَذَتْهُ مِنْ ظَهْرِهِ وَ دَعَتْ عَلَى مَنْ صَنَعَ ذَلِكَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله دَعَا عَلَيْهِمْ إِلَّا يَوْمَئِذٍ فَقَالَ اللَّهُمَّ عَلَيْكَ الْمَلَأَ مِنْ قُرَيْشٍ اللَّهُمَّ عَلَيْكَ أَبَا جَهْلِ بْنَ هِشَامٍ وَ عُتْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ وَ شَيْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ وَ عُقْبَةَ بْنَ أَبِي مُعَيْطٍ وَ أُمَيَّةَ بْنَ خَلَفٍ أَوْ أُبَيَّ بْنَ خَلَفٍ شَكَّ شُعْبَةُ

١- في المصدر بعد ذلك: فانطلقا إليه و قالا له، فقال: اتركوا لي عقيلا و خذوا من شئتم، فأخذ إه. أقول: فيه اختصار، و تفصيله على ما في المستدرك هكذا: نخفف عنه من عياله، آخذ من بنيه رجلا، و تأخذ أنت رجلا فنكفلهما عنه، فقال العباس: نعم، فانطلقا حتّى أتيا أبا طالب فقالا: انا نريد أن نخفف عنك من عيالك حتّى تنكشف عن الناس ما هم فيه، فقال لهما أبو طالب:

٢- إعلام الورى: ٢٥ ط ١ و ٤٩ ط ٢.

٣- في المصدر: فيقذفه.

قَالَ عَبْدُ اللَّهِ وَ لَقَدْ رَأَيْتُهُمْ قُتِلُوا يَوْمَ بَدْرٍ وَ أُلْقُوا فِي الْقَلِيبِ أَوْ قَالَ فِي بِئْرٍ غَيْرَ أَنَّ أُمَيَّةَ بْنَ خَلَفٍ أَوْ أُبَيَّ بْنَ خَلَفٍ كَانَ رَجُلًا بَادِناً فَقُطِّعَ قَبْلَ أَنْ يَبْلُغَ الْبِئْرَ.

أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ قَالَ وَ أَخْبَرَنَا الْحَافِظُ أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرٍ الْفَقِيهُ أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا الْحَمِيدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا بُنَانُ بْنُ بِشْرٍ (١) وَ ابْنُ أَبِي خَالِدٍ قَالا سَمِعْنَا قَيْساً يَقُولُ سَمِعْنَا خَبَّاباً يَقُولُ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ هُوَ مُتَوَسِّدٌ بُرْدَةُ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ وَ قَدْ لَقِينَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ شِدَّةً شَدِيدَةً فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَ لَا تَدْعُو اللَّهَ لَنَا فَقَعَدَ وَ هُوَ مُحْمَرٌّ وَجْهُهُ فَقَالَ إِنْ كَانَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ لَيُمْشَطُ أَحَدُهُمْ بِأَمْشَاطِ الْحَدِيدِ مَا دُونَ عَظْمِهِ مِنْ لَحْمٍ أَوْ عَصَبٍ مَا يَصْرِفُهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ وَ يُوضَعُ الْمِنْشَارُ عَلَى مَفْرِقِ رَأْسِهِ فَيُشَقُّ بِاثْنَيْنِ مَا يَصْرِفُهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ وَ لَيُتِمَّنَّ اللَّهُ هَذَا الْأَمْرَ حَتَّى يَسِيرَ الرَّاكِبُ مِنْ صَنْعَاءَ إِلَى حَضْرَمَوْتَ لَا يَخَافُ إِلَّا اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الذِّئْبَ عَلَى غَنَمِهِ.

رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي الصَّحِيحِ عَنِ الْحُمَيْدِيِّ وَ أَخْرَجَاهُ (٢) مِنْ وَجْهٍ آخَرَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ (٣) قَالَ وَ حَدَّثَنَا الْحَافِظُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَرَّ بِعَمَّارٍ وَ أَهْلِهِ وَ هُمْ يُعَذَّبُونَ فِي اللَّهِ فَقَالَ أَبْشِرُوا آلَ عَمَّارٍ فَإِنَّ مَوْعِدَكُمُ الْجَنَّةُ.

وَ أَخْبَرَنَا ابْنُ بُشْرَانَ الْعَدْلُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ: أَوَّلُ شَهِيدٍ كَانَ اسْتُشْهِدَ فِي الْإِسْلَامِ أُمُّ عَمَّارٍ سُمَيَّةُ طَعَنَهَا أَبُو جَهْلٍ بِطَعْنَةٍ فِي قُبُلِهَا (٤).

وَ رَوَى عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ بِإِسْنَادِهِ قَالَ: كَانَ أَبُو جَهْلٍ تَعَرَّضَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله

١- هكذا فى الكتاب و فى المصدر الطبعه الأولى، و فى الثانيه: بيان بن بشر، و هو الصحيح.

٢- فى المصدر: و أخرجه.

٣- و أخرج نحوه الحاكم النيسابوريّ فى المستدرك ٣: ٣٨٢ باسناد له عن قيس بن أبى حازم، عن خباب.

٤- هكذا فى الكتاب و فى أسد الغابه، و فى المصدر: فى قلبها.

وَ آذَاهُ بِالْكَلَامِ وَ اجْتَمَعَتْ بَنُو هَاشِمٍ فَأَقْبَلَ حَمْزَةُ وَ كَانَ فِي الصَّيْدِ فَنَظَرَ إِلَى اجْتِمَاعِ النَّاسِ فَقَالَ مَا هَذَا فَقَالَتْ لَهُ امْرَأَةٌ مِنْ بَعْضِ السُّطُوحِ يَا بَا يَعْلَى إِنَّ عَمْرَو بْنَ هِشَامٍ تَعَرَّضَ لِمُحَمَّدٍ وَ آذَاهُ فَغَضِبَ حَمْزَةُ وَ مَرَّ نَحْوَ أَبِي جَهْلٍ وَ أَخَذَ قَوْسَهُ فَضَرَبَ بِهَا رَأْسَهُ ثُمَّ احْتَمَلَهُ فَجَلَدَ بِهِ الْأَرْضَ وَ اجْتَمَعَ النَّاسُ وَ كَادَ يَقَعُ فِيهِمْ شَرٌّ فَقَالُوا لَهُ يَا بَا يَعْلَى صَبَوْتَ إِلَى دِينِ ابْنِ أَخِيكَ قَالَ نَعَمْ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ عَلَى جِهَةِ الْغَضَبِ وَ الْحَمِيَّةِ فَلَمَّا رَجَعَ إِلَى مَنْزِلِهِ نَدِمَ فَغَدَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ يَا ابْنَ أَخٍ أَ حَقّاً مَا [(١)] تَقُولُ فَقَرَأَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله سُورَةً مِنَ الْقُرْآنِ فَاسْتَبْصَرَ حَمْزَةُ وَ ثَبَتَ عَلَى دِينِ الْإِسْلَامِ وَ فَرِحَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ سَرَّ أَبُو طَالِبٍ بِإِسْلَامِهِ وَ قَالَ فِي ذَلِكَ:

فَصَبْراً أَبَا يَعْلَى عَلَى دِينِ أَحْمَدَ***وَ كُنْ مُظْهِراً لِلدِّينِ وُفِّقْتَ صَابِراً

وَ حُطْ مَنْ أَتَى بِالدِّينِ مِنْ عِنْدِ رَبِّهِ***بِصِدْقٍ وَ حَقٍّ لَا تَكُنْ حَمْزُ كَافِراً [(٢)]

فَقَدْ سَرَّنِي إِذْ قُلْتَ إِنَّكَ مُؤْمِنٌ***فَكُنْ لِرَسُولِ اللَّهِ فِي اللَّهِ نَاصِراً

وَ نَادِ قُرَيْشاً بِالَّذِي قَدْ أَتَيْتَهُ***جِهَاراً وَ قُلْ مَا كَانَ أَحْمَدُ سَاحِراً

[(٣)].

**[ترجمه]اعلام الورى: مشركين قريش در آزار و اذيت حضرت رسول صلى اللّٰه عليه و آله كوشش داشتند، و از همه ستمكارتر ابو لهب عموى آن حضرت بود، يكى از روزها كه پيامبر در حجر نشسته بود، مشركين رحم گوسفندى را كه بچه اش از وى بيرون شده بود توسط اراذل خود بر حضرت رسول انداختند. خاتم النبيين صلى اللّٰه عليه و آله از اين جهت بسيار محزون و غمگين شد، و نزد عمويش ابو طالب رفت، و فرمود: اى عمو موقعيت من در ميان شما چگونه است؟ گفت: براى چه برادرزاده ام؟ فرمود: قريش مرا آزار مى‌دهند و رحم گوسفند را روى من مى اندازند. ابو طالب به حمزه گفت: شمشير خود را بردار، در اين هنگام مشركين در مسجد نشسته بودند، و ابو طالب نيز شمشير خود را برداشت و به اتفاق حمزه به مسجد آمدند. ابو طالب گفت: اين بچه دان گوسفند را بردار و بر لب‌هاى اين اشخاص بكش، و هر كس از اين امر جلوگيرى كرد، گردنش را بزن، راوى گويد: حمزه امر ابو طالب را اجرا كرد و آنان هم مقاومت نكردند، پس از اين گفت: اى برادرزاده اين است مقام و شخصيت شما در نزد ما.

عمرو بن ميمون از عبد اللّٰه نقل كرده كه وى گفت: هنگامى كه حضرت رسول صلى اللّٰه عليه و آله در حال سجده بود و جماعتى از قريش هم نزديك او بودند و بچه دان شترى هم در آنجا بود، يكى از آن‌ها گفت: چه كسى اين رحم شتر را مى... گيرد و بر روى محمد مى اندازد؟ در اين هنگام عقبه بن ابى معيط حاضر شد و اين عمل زشت را انجام داد. حضرت فاطمه عليها السّلام آمد و او را از پشت حضرت برداشت، و به كسى كه مرتكب اين كار شده بود نفرين كرد، عبد اللّٰه گويد: من پيامبر را ديدم كه در آن روز مشركين را نفرين مى‌كرد، و جز در اين روز او را در حال نفرين نديده بودم. پيامبر فرمود: خدايا اشراف قريش مخصوصا ابو جهل، و عتبه بن ربيعه، و شيبه بن ربيعه، و عقبه بن ابى معيط، و اميه بن خلف - يا ابى بن خلف - را هلاك كن

ص: ۲۰۹

عبد اللّه گوید: من همه آن‌ها را در روز بدر کشته دیدم که اجساد آن‌ها را به چاه عمیقی انداختند. و امیه بن خلف چون مردی جسیم بود قبل از اینکه به ته چاه برسد از هم پاره پاره شد. بخاری این روایت را در صحیح خود نقل کرده است.

خباب گوید: خدمت حضرت خاتم النبیین رسیدم در حالی که خود را به بردی پیچیده و در سایه کعبه نشسته بود، و ما از مشرکین آزار و اذیت زیادی را دیده بودیم، عرض کردم: یا رسول اللّه! آیا برای ما دعا نمی‌کنی؟ پیامبر در این هنگام نشسته و چهره اش قرمز شده بود، فرمود: کسانی که قبل از شما بودند، اگر با میخ‌ها گوشت و استخوان آن‌ها را سوراخ می‌کردند، از دین و عقیده خود بر نمی‌کشتند. قبل از شما اشخاصی بودند که آن‌ها را با ارّه از هم نصف می‌کردند، لیکن از عقیده و مذهب خود دست بردار نبودند، خداوند این امر را به پایان خواهد رسانید، و هنگامی خواهد رسید که یک سواره از صنعاء تا حضرموت خواهد رفت و جز پروردگار از احدی نخواهد ترسید.

این حدیث را بخاری در صحیح خود روایت کرده است و به صورت دیگری از اسماعیل تخریج کرده است.

جابر گوید: حضرت رسول صلی اللّه علیه و آله به عمار و خانواده اش گذشتند در حالی که مشرکین آنان را اذیت می‌کردند، و این عذاب از جهت این بود که آنان به خداوند ایمان آورده بودند، پیامبر فرمود: ای آل عمار صبر کنید شما را در مقابل این عذاب به بهشت پروردگار مژده می‌دهم،

مجاهد گوید: اول کسی که در اسلام شهید شد «سمیه» مادر عمار بود، ابو جهل با یک تیری که به قلب وی زد او را از پا در آورد.

علی بن ابراهیم گفته: روزی ابو جهل متعرض پیامبر شد

ص: ۲۱۰

و با سخنان خود او را اذیت کرد، در این هنگام بنی هاشم اجتماع کردند، و حمزه بن عبد المطلب که به شکار رفته بود از راه رسید، و متوجه اجتماع مردم شد، و گفت: این جریان از چه قرار است؟ زنی از پشت بام گفت: یا ابا یعلی! عمرو بن هشام متعرض محمد شده است و او را اذیت کرده است. در این موقع حمزه با حالت خشم و غضب به طرف ابو جهل رفت، و کمان او را گرفت و به سرش کوبید، سپس وی را برداشت و بر زمین افکند، مردم پیرامون او جمع شدند، و نزدیک بود جنگ و فسادی درگیرد، گفتند: یا ابا یعلی تو هم به دین برادرزاده ات گرویدی؟! گفت: آری أشهد أن لا اله الّا اللّه و أشهد أنّ محمدا رسول اللّه حمزه بن عبد المطلب این مطلب را از روی حمیت و تعصب و خشم و غضبش گفت. بعد از این جریان حمزه به منزل خود مراجعت کرد، و از عمل خود پشیمان شد روز بعد خدمت حضرت رسول صلی اللّه علیه و آله رسید و گفت: ای برادرزاده آیا این مطالبی را که اظهار می‌کنی درست است؟ پیامبر سوره‌ای از قرآن را برای عمویش حمزه قرائت کرد و او اسلام را اختیار کرد و بر دین اسلام ثابت و پابرجا ماند، حضرت خاتم النبیین از اسلام حمزه بسیار شادمان شد و ابو طالب هم از مسلمان شدن حمزه خوشنود گردید و گفت:

ای ابا یعلی شکیبا باش بر کیش محمد و آشکار کننده دین باش تا توفیق صبر و شکیبایی به تو داده شود.

بر جا پای کسی که از جانب خدا دین آورده است، قدم بگذار و از ته دل باورش کن و ای حمزه کافر مباش.

هنگامی که گفتی ایمان آورده‌ای شاد گشتم، پس در راه خدا برای رسول خدا یاور باش.

آشکارا به قریشیان بگو که ایمان آوردی و بگو که احمد پیامبر، ساحر و جادوگر نیست. - . اعلام الوری : ۳۱ - ۳۲ چاپ اول، ۵۸ چاپ دوم. -

قصص الانبیاء: ابوجهل سدّ راه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم قرار گرفت، و حدیث را بر همین منوال ذکر کرده است. - . قصص الانبیاء: نسخه خطی -

**[ترجمه]

«۳۹»

فر، تفسیر فرات بن إبراهيم الْحُسَيْنُ بْنُ سَعِيدٍ مُعَنْعَناً عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ عليه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَمَّا نَزَلَتْ عَلَيَّ وَ أَنْذِرِ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ وَ رَهْطَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام هَذِهِ قِرَاءَةُ عَبْدِ اللَّهِ (۴).

**[ترجمه]تفسیر فرات: جعفر از پدرش علیهما السلام روایت کرده که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هنگامی که آیه «و أنذر عشیرتک الاقربین» - . شعراء / ۲۱۴ - {و خویشانِ نزدیکت را هشدار ده.} بر من نازل شد. و «رهطک منهم المخلصین» امام باقر فرمود: این قرائت عبدالله است. - . تفسیر فرات : ۱۰۹ -

**[ترجمه]

«۴۰»

فر، تفسیر فرات بن إبراهيم عُبَيْدُ بْنُ كَثِيرٍ مُعَنْعَناً عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام فِي قَوْلِهِ تَعَالَى وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ قَالَ دَعَاهُمْ يَعْنِي النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فَجَمَعَهُمْ عَلَى فَخِذِهِ شَاهٍ وَ قَدَحٍ مِنْ لَبَنٍ

۱- فی المصدر: أحق ما تقول؟.

۲- فی المصدر: و خطّ بالخاء المعجمه و فی هامشه: أی امش موضع قدمه. أقول: لعله أخذه المحشی من خاط یخیط، یقال: خاط إلیه أی مر علیه مره واحده أو سریعه. و الا فالامر من خطا یخطو یکون اخط لاخط اللّهمّ الا أن یکون الهمزه قد سقطت للضروره.

٣- إعلام الورى: ٣١ و ٣٢ ط ١ و ٥٨ ط ٢.

٤- تفسير فرات: ١٠٩.

أَوْ قَالَ قَعْبٍ مِنْ لَبَنٍ وَ إِنَّ فِيهِمْ يَوْمَئِذٍ ثَلَاثِينَ رَجُلًا يَأْكُلُ كُلَّ رَجُلٍ جَذَعَةً قَالَ فَأَكَلْنَا حَتَّى شَبِعْنَا وَ شَرِبْنَا حَتَّى رَوِينَا (۱).

**[ترجمه]تفسير فرات: عبيد بن كثير با سند معنعن از على بن ابى طالب عليه السلام روايت كرده كه در باره اين فرموده خداوند «و أنذر عشيرتك الاقربين» - . شعراء / ۲۱۴ - {و خويشانِ نزديكت را هشدار ده.} فرمود: پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم آنان را فرا خواند و بر يك ران گوسفند و كاسه‌اى شير گردآورد، يا فرمود: كاسه بزرگى از شير.

ص: ۲۱۱

و در آن روز، آنان سى مرد بودند كه هر مرد قادر به خوردن يک گوسفند بود. فرمود: پس ما شروع به خوردن كرديم تا اينكه سير شديم و نوشيديم تا اينكه سيراب شديم. - . تفسير فرات : ۱۱ - ۱۱۲ -

**[ترجمه]

«۴۱»

فر، تفسير فرات بن إبراهيم الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عَفَّانَ مُعَنْعَناً عَنْ أَبِي رَافِعٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله جَمَعَ وُلْدَ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فِي الشِّعْبِ وَ هُمْ يَوْمَئِذٍ وُلْدُهُ لِصُلْبِهِ وَ أَوْلَادُهُمْ أَرْبَعُونَ رَجُلًا (۲) فَصَنَعَ لَهُمْ رِجْلَ شَاةٍ وَ ثَرَدَ لَهُمْ ثَرِيدَةً فَصَبَّ عَلَيْهِ (۳) ذَلِكَ الْمَرَقَ وَ اللَّحْمَ ثُمَّ قَدَّمُوهَا إِلَيْهِمْ فَأَكَلُوا مِنْهُ حَتَّى شَبِعُوا (۴) ثُمَّ سَقَاهُمْ عُسّاً وَاحِداً (۵) فَشَرِبُوا كُلُّهُمْ مِنْ ذَلِكَ الْعُسِّ حَتَّى رَوُوا ثُمَّ قَالَ أَبُو لَهَبٍ وَ اللَّهِ وَ إِنَّ مِنَّا نَفَرٌ يَأْكُلُ أَحَدُهُمُ الْجَفْرَةَ وَ مَا يُصْلِحُهَا فَمَا يَكَادُ يُشْبِعُهُ وَ يَشْرَبُ الْفَرَقَ مِنَ النَّبِيذِ فَمَا يُرْوِيهِ وَ إِنَّ ابْنَ أَبِي كَبْشَةَ دَعَانَا عَلَى رِجْلِ شَاةٍ وَ عُسٍّ مِنْ شَرَابٍ فَشَبِعْنَا وَ رَوِينَا إِنَّ هَذَا لَهُوَ السِّحْرُ الْمُبِينُ قَالَ ثُمَّ دَعَاهُمْ فَقَالَ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي أَنْ أُنْذِرَ عَشِيرَتِيَ الْأَقْرَبِينَ وَ رَهْطِيَ الْمُخْلَصِينَ وَ إِنَّكُمْ عَشِيرَتِيَ الْأَقْرَبُونَ (۶) وَ رَهْطِيَ الْمُخْلَصُونَ (۷) وَ إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَبْعَثْ نَبِيّاً إِلَّا جَعَلَ لَهُ أَخاً مِنْ أَهْلِهِ وَ وَارِثاً وَ وَصِيّاً وَ وَزِيراً فَأَيُّكُمْ يَقُومُ فَيُبَايِعُنِي عَلَى أَنَّهُ أَخِي وَ وَزِيرِي وَ وَارِثِي دُونَ أَهْلِي وَ وَصِيِّي وَ خَلِيفَتِي فِي أَهْلِي وَ يَكُونُ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى غَيْرَ أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي فَأَمْسَكَ الْقَوْمُ فَقَالَ وَ اللَّهِ لَيَقُومَنَّ قَائِمُكُمْ أَوْ لَتَكُونَنَ (۸) فِي غَيْرِكُمْ ثُمَّ لَتَنْدَمُنَّ فَقَامَ عَلِيٌّ عليه السلام وَ هُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ كُلُّهُمْ فَبَايَعَهُ وَ أَجَابَهُ إِلَى مَا دَعَاهُ إِلَيْهِ فَقَالَ ادْنُ مِنِّي فَدَنَا مِنْهُ فَقَالَ افْتَحْ فَاكَ فَمَجَّ فِي فِيهِ مِنْ رِيقِهِ وَ تَفَلَ بَيْنَ كَتِفَيْهِ وَ بَيْنَ ثَدْيَيْهِ فَقَالَ أَبُو لَهَبٍ لَبِئْسَ مَا حَبَوْتَ بِهِ ابْنَ عَمِّكَ أَجَابَكَ (۹) فَمَلَأْتَ فَاهُ وَ وَجْهَهُ بُزَاقاً قَالَ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله

ص: ۲۱۲

۱- تفسير فرات: ۱۱۱ و ۱۱۲.

۲- في المصدر: و هم يومئذ أربعون رجلا.

۳- في المصدر: فصب عليها.

۴- في المصدر: حتى تضلعوا. أقول: أي امتلئوا شبعا.

۵- في المصدر: عسا واحدا من لبن.

٦- الاقربين خ ل.

٧- المخلصين خ ل.

٨- فى المصدر: ليكونن.

٩- فى المصدر: أجابك لما دعوته إليه.

بَلْ مَلَأْتُهُ عِلْماً وَ حِلْماً وَ فَهْماً (۱).

**[ترجمه]تفسیر فرات: ابو رافع روایت می‌کند: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرزندان عبدالمطلب را در شِعب جمع کرد و در آن زمان فرزندان تنی عبدالمطلب و نوه هایش چهل فرد بودند. سپس برایشان پای گوسفند درست کرده و تریدی برایشان ساخت و خورشت و گوشت ها را بر روی آن ریخت و از آنان پذیرایی نمود و آن‌ها نیز شروع به خوردن کردند تا این که سیر شدند و سپس از یک ظرف شیر نیز آنان را نوشاند و همگی از آن نوشیدند و سیراب گشتند. ابو لهب گفت: به خدا قسم بعضی از ما می تواند یک ظرف بزرگ غذا بخورد و سیر نشود و همچنین ظرفی از شراب بنوشد و هنوز هم او را میل به نوشیدن باشد، اما فرزند ابو کبشه ما را فراخواند و به خوردن پای گوسفند و ظرف کوچکی از نوشیدنی جمع نموده و همگی ما را سیر گرداند و تشنگی مان را برطرف نمود، بی شک این جادویی آشکار است. راوی روایت می کند که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بعد از این به آن‌ها فرمود: همانا خداوند عز و جل به من امر کرده که خویشاوندان نزدیک و اقوام مخلص خویش را انذار دهم، و شما خویشاوندان نزدیک و اقوام مخلص من هستید، و همانا خداوند هر نبی‌ای را که فرستاده، برادر و وارث و وزیر و وصیی از اهل و خاندانش برای او برگزیده است. حال کدام یک از شما به پا می‌خیزد و با من بیعت می‌کند که برادر و وزیر و وارث و وصی و جانشین من در میان خاندانم باشد، و برای من به منزله هارون از برای موسی باشد، با این تفاوت که بعد من پیامبری مبعوث نمی شود؟ آن‌ها همگی ساکت ماندند. آن حضرت فرمود: به خدا قسم، یا یکی از شما برمی‌خیزد و یا این که یک فرد از غیر شما انتخاب می‌شود و آن گاه شما پشیمان خواهید شد. راوی می گوید که علی علیه السلام به پا خاست در حالی که همگی آنان به او نگاه می‌کردند و با پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بیعت کرد و به دعوتش پاسخ گفت، سپس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به او گفت: به من نزدیک شو؛ و او نیز به رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نزدیک گشت و به او فرمود: دهانت را باز کن. امام علی علیه السلام نیز چنین کرد و پیامبرصلی الله علیه و آله و سلم نیز از آب دهانش در دهان ایشان ریخت و از آب دهان مبارک، بین دو کتف و دو سینه اش قرار داد. سپس ابولهب گفت: بد هدیه ای به پسر عمویت دادی، او به درخواستت پاسخ گفت و تو دهن و صورتش را از آب دهان آغشته گرداندی. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم گفت:

ص: ۲۱۲

نه، من آن را سرشار از علم و حکمت و دانش گرداندم. -. تفسیر فرات : ۱۱۳ -

**[ترجمه]

بیان

الجفر من أولاد المعز ما بلغ أربعه أشهر و فصل عن أمه و أخذ فی الرعی و الأنثی جفره ذکره الجزری و قال کان المشرکون ینسبون النبی صلی الله علیه و آله إلی أبی کبشه و هو رجل من خزاعه خالف قریشا فی عباده الأوثان شبهوه به و قیل إنه کان جد النبی صلی الله علیه و آله من قبل أمه (۲) فأرادوا أنه نزع فی الشبه إلیه.

**[ترجمه]«الجفر» بچه گوسفند است که چهار ساله باشد و از مادرش جدا و به چراگاه برده شود. و مؤنث آن «الجفرة» است. این مطلب را جزری ذکر کرده است. و گوید: مشرکان، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را به ابی کبشهٔ نسبت می‌دادند و او مردی از خزاعهٔ بود که با قریش در باره عبادت بت‌ها مخالفت کرد، و پیامبر را به او تشبیه می‌کردند. و گفته شده: ابی کبشهٔ، جدّ پیامبر از طرف مادرش بود. و مقصودشان این بود که پیامبر در ظاهر شبیه اوست.

**[ترجمه]

«۴۲»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ الْحَسَنِ قَالَ سَمِعْتُ جَعْفَراً علیه السلام یَقُولُ جَاءَ جَبْرَئِیلُ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ رَبُّکَ یُقْرِئُکَ السَّلَامَ وَ یَقُولُ لَکَ دَارِ خَلْقِی (۳).

**[ترجمه]کافی: حسین بن حسن روایت کرده است که گفت: شنیدم از حضرت امام جعفر علیه السلام که می فرمود: «جبرئیل علیه السلام به خدمت پیغمبر صلی الله علیه و آله آمد و عرض کرد که: یا محمد! پروردگارت تو را سلام می رساند و به تو می فرماید که: با خلق من مدارا کن. - . اصول کافی ۲ : ۱۱۶ -

**[ترجمه]

«۴۳»

کا، الکافی أَبُو عَلِیٍّ الْأَشْعَرِیُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ بْنِ بَزِیعٍ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ بَزِیعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَمَرَنِی رَبِّی بِمُدَارَاةِ النَّاسِ کَمَا أَمَرَنِی بِأَدَاءِ الْفَرَائِضِ (۴).

**[ترجمه]کافی: عبداللَّه بن سنان، از امام جعفر صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود که: پروردگارم مرا امر فرموده که با مردمان مدارایی کنم، چنان که مرا به جا آوردن واجبات امر فرموده است. - . اصول کافی ۲ : ۱۱۷ -

**[ترجمه]

«۴۴»

کا، الکافی الْعِدَّةُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ عُبَیْدِ بْنِ یَحْیَی الثَّوْرِیِّ الْعَطَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ الْعَلَوِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ: لَمَّا أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ رَسُولَهُ صلی الله علیه و آله بِإِظْهَارِ الْإِسْلَامِ وَ ظَهَرَ الْوَحْیُ رَأَی قِلَّةً مِنَ الْمُسْلِمِینَ وَ کَثْرَةً مِنَ الْمُشْرِکِینَ فَاهْتَمَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَمّاً شَدِیداً فَبَعَثَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَیْهِ جَبْرَئِیلَ علیه السلام بِسِدْرٍ مِنْ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَی فَغَسَلَ بِهِ رَأْسَهُ فَجَلَا بِهِ هَمَّهُ (۵).

**[ترجمه]فروع کافی: محمد بن حسین علوی از پدرش از جدّش از علی علیهم السلام روایت کرده که فرمود: هنگامی که فرستاده‌اش محمد صلی الله علیه و آله و سلم را به اظهار اسلام امر فرمود و وحی را آشکار نمود، پیامبر شمار اندک مسلمانان و شمار فراوان مشرکان را دید و از این مسأله بسیار اندوهگین شد. پس خداوند عزّ و جلّ جبرئیل را با سدر از سدرة المنتهی بهشت فرستاد و پیامبر با آن سرش را شست و اندوهش برطرف شد. - . فروع کافی ۲ : ۲۲۰ -

**[ترجمه]

«۴۵»

کا، الکافی الْحُسَیْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْمُعَلَّی عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ وَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیهما السلام قَالا إِنَّ النَّاسَ لَمَّا کَذَّبُوا بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَمَّ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی بِهَلَاکِ أَهْلِ الْأَرْضِ إِلَّا عَلِیّاً فَمَا سِوَاهُ بِقَوْلِهِ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَما أَنْتَ بِمَلُومٍ ثُمَّ بَدَا لَهُ فَرَحِمَ الْمُؤْمِنِینَ ثُمَّ قَالَ لِنَبِیِّهِ صلی الله علیه و آله وَ ذَکِّرْ فَإِنَّ الذِّکْری تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِینَ (۶).

۱- تفسیر فرات: ۱۱۳.

۲- أقول: یعنی أنّها کنیه وهب بن عبد مناف جده صلّی اللّه علیه و آله من قبل أمه، و قد یحتمل فی ذلک أنّها کنیه زوج حلیمه السعدیه.

۳- أصول الکافی ۲: ۱۱۶ و ۱۱۷.

۴- أصول الکافی ۲: ۱۱۶ و ۱۱۷.

۵- فروع الکافی ۲: ۲۲۰.

۶- روضه الکافی: ۱۰۳، و الآیتان فی سوره الذاریات: ۵۴ و ۵۵.

أقول: سيأتى فى باب عمل النيروز

عَنِ الْمُعَلَّى بْنِ خُنَيْسٍ عَنْ أَبِى عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّ يَوْمَ النَّيْرُوزِ هُوَ الْيَوْمُ الَّذِى هَبَطَ فِيهِ جَبْرَئِيلُ علیه السلام عَلَى النَّبِيِّ صلى الله علیه و آله.

و قد مضى بعض أخبار الباب فى أبواب المعجزات.

**[ترجمه]کافی: ابو بصیر نقل کرده است که امام باقر علیه السلام و امام صادق علیه السلام فرمودند: وقتی مردم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را تکذیب کردند، خداوند تصمیم گرفت که ساکنان زمین را نابود گرداند و به جز علی علیه السلام هیچ شخص دیگری را استثنا نکرد. آن جا که می فرماید: «فَتَول عَنْهُمْ فَمَا أَنتَ بِمَلومٍ» - . ذاریات / ۵۴ - { پس، از آنان روی بگردان، که تو درخور نکوهش نیستی.} سپس در این تصمیم برای او «بدا» حاصل شد و به مؤمنان رحم کرد و به پیامبر خود صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: «وذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَى تَنفَعُ المُؤْمِنِينَ» - . ذاریات / ۵۵ - { و پند ده، که مؤمنان را پند سود بخشد.}. - . روضه الکافی : ۱۰۳ -

ص: ۲۱۳

می گویم: در باب عمل نوروز از معلی بن خنیس از امام صادق علیه السلام می آید که روز نوروز همان روزی بود که جبرئیل بر پیامبر فرود آمد. و برخی از این روایت‌ها در باب معجزات بیان شد.

**[ترجمه]

«۴۶»

وَ رَوَى السَّيِّدُ بْنُ طَاوُسٍ فِي كِتَابِ سَعْدِ السُّعُودِ، مِنْ كِتَابِ تَفْسِيرِ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَبَّاسِ بْنِ مَرْوَانَ عَنِ حُسَيْنِ بْنِ الْحَكَمِ الْخَيْبَرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَرِيرٍ عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ يَحْيَى عَنْ عَفَّانَ بْنِ سَلْمَانَ قَالَ وَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْكَاتِبُ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَفَّانَ وَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُوسَى بْنِ زَكَرِيَّا عَنِ الْوَاحِدِ بْنِ غِيَاثٍ قَالا (۱) حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَهَ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ الْمُغِيرَهِ عَنْ أَبِى صَادِقٍ عَنْ أَبِى رَبِيعَهَ بْنِ نَاجِدٍ أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِعَلِيٍّ علیه السلام يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ لِمَ وَرِثْتَ ابْنَ عَمِّكَ دُونَ عَمِّكَ قَالَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ حَتَّى اشْرَأَبَّ النَّاسُ وَ نَشَرُوا آذَانَهُمْ ثُمَّ قَالَ جَمَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله علیه و آله أَوْ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله علیه و آله بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ كُلُّهُمْ يَأْكُلُ الْجَذَعَهَ وَ يَشْرَبُ الْفَرَقَ قَالَ فَصَنَعَ لَهُمْ مُدّاً مِنْ طَعَامٍ فَأَكَلُوا حَتَّى شَبِعُوا قَالَ وَ بَقِيَ الطَّعَامُ كَمَا هُوَ كَأَنَّهُ لَمْ يُمَسَّ وَ لَمْ يُشْرَبْ فَقَالَ يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ إِنِّي بُعِثْتُ إِلَيْكُمْ بِخَاصَّهٍ (۲) وَ إِلَى النَّاسِ بِعَامَّهٍ وَ قَدْ رَأَيْتُمْ مِنْ هَذِهِ الْآيَهِ مَا رَأَيْتُمْ (۳) فَأَيُّكُمْ يُبَايِعُنِي عَلَى أَنْ يَكُونَ أَخِي وَ صَاحِبِي وَ وَارِثِي فَلَمْ يَقُمْ إِلَيْهِ أَحَدٌ قَالَ فَقُمْتُ وَ كُنْتُ أَصْغَرَ الْقَوْمِ سِنّاً فَقَالَ اجْلِسْ قَالَ ثُمَّ قَالَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كُلَّ ذَلِكَ أَقُومُ إِلَيْهِ فَيَقُولُ لِيَ اجْلِسْ حَتَّى كَانَتِ الثَّالِثَهُ ضَرَبَ يَدَهُ عَلَى يَدِي فَقَالَ فَلِذَلِكَ وَرِثْتُ ابْنَ عَمِّي دُونَ عَمِّي (۴).

ص: ۲۱۴

۱- أی عفان بن سلیمان و عبد الواحد بن غیاث.

۲- فی المصدر: خاصّه. و فیه بعد ذلک: عامه.

۳- أی کفایه الطعام و الشراب بقلتهما جمیعکم و بقاؤهما بحالهما.

۴- سعد السعود: ۱۰۴ و ۱۰۵. أقول: سأل هارون موسی بن جعفر علیه السلام عن تلک المسأله فأجاب بوجه آخر فقال: ان النبیّ صلّی اللّه علیه و آله لم یورث من قدر علی الهجره فلم یهاجر، و إن علیا آمن و هاجر، قال اللّه تعالی: «وَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ لَمْ یُهاجِرُوا ما لَکُمْ مِنْ وَلایَتِهِمْ مِنْ شَیْ ءٍ حَتَّی یُهاجِرُوا» راجع تفصیلها ج ۱۰: ۲۴۲.

**[ترجمه]سید بن طاووس در کتاب سعد السعود از کتاب تفسیر محمد بن عباس بن مروان ابو ربیعه بن ناجد روایت کرده که گوید: مردی به علی علیه السلام گفت: مردی به علی علیه السّلام عرض کرد: یا امیر المؤمنین چرا شما از پسر عموی خود (یعنی پیامبر اکرم صلّی اللَّه علیه و آله) ارث بردید ولی عموی شما از ایشان ارث نبرد؟ سه بار این سوال را پرسی تا اینکه مردم گرد آمده و گوش سپردند. سپس فرمودند: رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله ما فرزندان عبد المطّلب را جمع نمود، - یا فرمود: فرا خواند - هر کدام از آنان یک بزغاله را تناول نموده و یک ظرف شانزده رطلی از آب را می آشامید. فرمود: پیامبر یک مدّ غذا پخت و آنان شروع به خوردن کردند تا اینکه سیر شدند. و فرمود: غذا همچنان به حال اول باقی ماند گویی کسی به آن دست نزده بود و از آن نوشیده بود. پس پیامبر فرمود: ای فرزندان عبدالمطلب من به صورت ویژه به سوی شما و به صورت عام به سوی مردن مبعوث شده‌ام حال که این صحنه و نشانه را مشاهده نمودید کدام یک از شما با من بیعت می کند که برادر و وارث و وصیّ من باشد؟ و کسی از جای بلند نشد. امام فرمود: من از جا برخاسته در حالی که از همه کوچک تر بودم عرض کردم: من. پیامبر اکرم صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند: بنشین. سپس کلام خود را سه بار تکرار نموده و در هر بار من از جا برمی‌خاستم ولی آن حضرت هر بار فرمودند: بنشین، تا بالاخره در نوبت سوّم پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم دستانش را بر دست من زد و با من عهد بست. و فرمود: از این رو فقط من وارث آن حضرت بوده نه عمویم. - . سعد السعود : ۱۰۴ - ۱۰۵ می گویم: هارون از موسی بن جعفر علیه السلام در این باره پرسید و امام به نحوی دیگر به او پاسخ داد و فرمود: گفتم: همانا پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم برای کسی که توانایی هجرت داشت اما هجرت نکرد، حق ارث قرار نداده است و علی علیه السلام ایمان آورد و هجرت کرد. و خداوند این آیه را نازل فرمود: «وَالَّذِينَ آمَنُواْ وَلَمْ يُهَاجِرُواْ مَا لَكُم مِّن وَلاَيَتِهِم مِّن شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُواْ» {و کسانی که ایمان آورده اند ولی مهاجرت نکرده اند، هیچ گونه خویشاوندی (دینی) با شما ندارند، مگر آنکه (در راه خدا) هجرت کنند} -

ص: ۲۱۴

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فیه فینادی یوم القیامه مناد فیشرئبون لصوته أی یرفعون رءوسهم لینظروا إلیه و کل رافع رأسه مشرئب.

**[ترجمه]جزری در این باره گوید: روز قیامت شخص ندا می کند و همه به صدای او گوش می‌سپارند، یعنی سرهایشان را بلند کرده تا به او بنگرند و هر کسی که سرش را بلند کنند «مشرئب» می‌نامند.

**[ترجمه]

«۴۷»

أَقُولُ ثُمَّ رَوَى السَّيِّدُ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي الْكِتَابِ الْمَسْطُورِ مِنَ الْكِتَابِ الْمَذْكُورِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْبَاهِلِيِّ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ النَّهَاوَنْدِيِّ

عَنْ عَمَّارِ بْنِ حَمَّادٍ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ مُبَارَكِ بْنِ فَضَّالٍ (۱) وَ الْعَامَّهُ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله قَالَ: إِنَّ قَوْماً خَاضُوا فِي بَعْضِ أَمْرِ عَلِيٍّ عليه السلام بَعْدَ الَّذِي كَانَ مِنْ وَقْعَهِ الْجَمَلِ قَالَ الرَّجُلُ الَّذِي سَمِعَ مِنَ (۲) الْحَسَنِ الْحَدِيثَ وَيْلَكُمْ مَا تُرِيدُونَ مِنْ أَوَّلِ السَّابِقِ بِالْإِيمَانِ بِاللَّهِ وَ الْإِقْرَارِ بِمَا جَاءَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لَقَدْ كُنْتُ عَاشِرَ عَشَرَهٍ مِنْ وُلْدِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ إِذْ أَتَانَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام فَقَالَ أَجِيبُوا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَى غَدٍ (۳) فِي مَنْزِلِ أَبِي طَالِبٍ فَتَغَامَزْنَا فَلَمَّا وَلَّى قُلْنَا أَ تَرَى مُحَمَّداً أَنْ يُشْبِعَنَا الْيَوْمَ وَ مَا مِنَّا يَوْمَئِذٍ مِنَ الْعَشَرَهِ رَجُلًا إِلَّا وَ هُوَ يَأْكُلُ الْجَذَعَهَ السَّمِينَهَ وَ يَشْرَبُ الْفَرَقَ مِنَ اللَّبَنِ فَغَدَوْا عَلَيْهِ فِي مَنْزِلِ أَبِي طَالِبٍ وَ إِذَا نَحْنُ بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَحَيَّيْنَاهُ بِتَحِيَّهِ الْجَاهِلِيَّهِ وَ حَيَّانَا هُوَ بِتَحِيَّهِ الْإِسْلَامِ فَأَوَّلُ مَا أَنْكَرْنَا مِنْهُ ذَلِكَ ثُمَّ أَمَرَ بِجَفْنَهٍ مِنْ خُبْزٍ وَ لَحْمٍ فَقُدِّمَتْ إِلَيْنَا وَ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى ذِرْوَتِهَا وَ قَالَ بِسْمِ اللَّهِ كُلُوا عَلَى اسْمِ اللَّهِ فَتَغَيَّرْنَا لِذَلِكَ ثُمَّ تَمَسَّكْنَا لِحَاجَتِنَا إِلَى الطَّعَامِ وَ ذَلِكَ أَنَّنَا جَوَّعْنَا أَنْفُسَنَا لِلْمِيعَادِ بِالْأَمْسِ فَأَكَلْنَا حَتَّى انْتَهَيْنَا وَ الْجَفْنَهُ كَمَا هِيَ مُدَفَّقَهٌ ثُمَّ دَفَعَ إِلَيْنَا عُسّاً مِنْ لَبَنٍ فَكَانَ عَلِيٌّ يَخْدُمُنَا فَشَرِبْنَا كُلُّنَا حَتَّى رَوِينَا وَ الْعُسُّ عَلَى حَالِهِ حَتَّى إِذَا فَرَغْنَا قَالَ يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ إِنِّي نَذِيرٌ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ جَلَّ وَ عَزَّ إِنِّي أَتَيْتُكُمْ بِمَا لَمْ يَأْتِ بِهِ أَحَدٌ مِنَ الْعَرَبِ فَإِنْ تُطِيعُونِي تَرْشُدُوا وَ تُفْلِحُوا وَ تَنْجَحُوا إِنَّ هَذِهِ مَائِدَهٌ أَمَرَنِيَ اللَّهُ بِهَا فَصَنَعْتُهَا لَكُمْ كَمَا صَنَعَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ عليه السلام لِقَوْمِهِ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَإِنَّ اللَّهَ يُعَذِّبُهُ عَذَاباً لَا يُعَذِّبُهُ أَحَداً مِنَ الْعَالَمِينَ وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ اسْمَعُوا مَا أَقُولُ لَكُمْ وَ اعْلَمُوا يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ أَنَّ اللَّهَ لَمْ يَبْعَثْ رَسُولًا إِلَّا جَعَلَ لَهُ أَخاً

ص: ۲۱۵

۱- هكذا في الكتاب، و في المصدر: فضاله، و هو الصحيح، و الرجل مترجم في التقريب ۴۸۱.

۲- هكذا في الكتاب و مصدره، و استظهر المصنّف أن الصحيح: سمع منه.

۳- غداء: ظ.

وَ وَزِيراً وَ وَصِيّاً وَ وَارِثاً مِنْ أَهْلِهِ وَ قَدْ جَعَلَ لِي وَزِيراً كَمَا جَعَلَ لِلْأَنْبِيَاءِ قَبْلِي وَ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَرْسَلَنِي إِلَى النَّاسِ كَافَّةً وَ أَنْزَلَ عَلَيَّ وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ وَ رَهْطَكَ الْمُخْلَصِينَ وَ قَدْ وَ اللَّهِ أَنْبَأَنِي بِهِ وَ سَمَّاهُ لِي وَ لَكِنْ أَمَرَنِي أَنْ أَدْعُوَكُمْ وَ أَنْصَحَ لَكُمْ وَ أَعْرِضَ عَلَيْكُمْ لِئَلَّا يَكُونَ لَكُمُ الْحُجَّةُ فِيمَا بَعْدُ وَ أَنْتُمْ عَشِيرَتِي وَ خَالِصُ رَهْطِي فَأَيُّكُمْ يَسْبِقُ إِلَيْهَا عَلَى أَنْ يُؤَاخِيَنِي فِي اللَّهِ وَ يُوَازِرَنِي فِي اللَّهِ جَلَّ وَ عَزَّ وَ مَعَ ذَلِكَ يَكُونُ لِي يَداً عَلَى جَمِيعِ مَنْ خَالَفَنِي فَأَتَّخِذُهُ وَصِيّاً وَ وَلِيّاً وَ وَزِيراً يُؤَدِّي عَنِّي وَ يُبَلِّغُ رِسَالَتِي وَ يَقْضِي دَيْنِي مِنْ بَعْدِي وَ عِدَاتِي مَعَ أَشْيَاءَ اشْتَرَطَهَا فَسَكَتُوا فَأَعَادَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كُلَّهَا لَيَسْكُتُونَ (۱) وَ يَثِبُ فِيهَا عَلِيٌّ فَلَمَّا سَمِعَهَا أَبُو لَهَبٍ قَالَ تَبّاً لَكَ يَا مُحَمَّدُ وَ لِمَا جِئْتَنَا بِهِ أَ لِهَذَا دَعَوْتَنَا وَ هَمَّ أَنْ يَقُومَ مُوَلِّياً فَقَالَ أَمَا وَ اللَّهِ لَتَقُومُنَّ أَوْ يَكُونُ فِي غَيْرِكُمْ وَ قَالَ يُحَرِّضُهُمْ لِئَلَّا يَكُونَ لِأَحَدٍ مِنْهُمْ فِيمَا بَعْدَ حُجَّةٌ قَالَ فَوَثَبَ عَلِيٌّ عليه السلام فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا لَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ يَا أَبَا الْحَسَنِ أَنْتَ لَهَا قُضِيَ الْقَضَاءُ وَ جَفَّ الْقَلَمُ (۲) يَا عَلِيُّ اصْطَفَاكَ اللَّهُ بِأَوَّلِهَا وَ جَعَلَكَ وَلِيَّ آخِرِهَا (۳).

**[ترجمه]می گویم: سید بن طاووس از مردی از یاران پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم روایت کرده که گفته است: گروهی پس از نبرد جمل بر سر مساله‌ای با علی به نزاع و مجادله پرداختند. مردی که از حسن، حدیث را شنیده بود گفت: وای بر شما، از کسی که در ایمان به خداوند و اقرار به آنچه از جانب خدا آمد، پیشگام‌تر از همه بود، چه می‌خواهید؟ من دهمین فرزند عبدالمطلب بودم که علی بن ابی طالب علیه السلام نزد ما آمد و فرمود: فردا در منزل ابوطالب، دعوت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را اجابت کنید، ما از سخن او چشم‌پوشی کردیم. هنگامی که خواست برگردد، گفتیم: به نظرت محمد امروز ما را سیر می کند؟ و از ما ده مرد هیچ کس نبود که یک گوسفند چاق را نخورد و یک کاسه شانزده رطلی شیر را ننوشد. صبح فردا به منزل ابوطالب رفتند و ما در محضر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم ایستادیم و بر منوال دوره جاهلی بر ایشان درود و سلام فرستادیم و آن حضرت به شیوه اسلامی بر ما درود و سلام کرد، و این نخستین موردی بود که به خاطر از ایشان ناراحت شدیم. سپس دستور فرمود کاسه‌ای نان و گوشت آماده کنند و آن را جلوی ما نهادند. آن حضرت دستش را بر بالای ظرف غذا نهاد و فرمود: به نام خدا، با آغاز نام خدا بخورید. ما از این گفته متغیّر شدیم سپس در پی رفع نیازمان به غذا برآمدیم، زیرا از روز قبل خود را برای این وعده که پیامبر داده بوده گرسنه نگاه‌داشته بودیم. پس شروع به خوردن نمودیم تا اینکه سیر شدیم و ظرف غذا همچنان پُر بود. سپس ظرفی بزرگی از شیر به ما داد. و علی از ما پذیرایی می کرد. پس نوشیدیم تا اینکه سیراب شدیم و ظرف شیر دست‌نخورده ماند، تا اینکه از خوردن و آشامیدن فارغ شدیم. در این هنگام پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: ای فرزندان عبدالمطلب من از جانب خداوند عزّ و جلّ به عنوان منذر به سوی شما فرستاده شده‌ام تا شما را انذار دهم، من چیزی برای شما آورده‌ام که هیچ از قوم عرب برای شما نیاورده است. پس اگر از من اطاعت کنید، راه‌می‌یابید و رستگار و پیروز خواهید شد. این، سفره‌ای است که خداوند مرا بدان امر فرمود و من آن را برای شما مهیّا ساختم همانگونه که عیسی پسر مریم علیه السلام برای قومش مهیّا کرد. هر یک از شما اگر از این پس کافر شود، خداوند او را چنان عذابی می کند که هیچ یک از جهانیان را آن چنان عذاب نکرده باشد، و از خداوند پروا داشته باشید و به آنچه می... گویم گوش فرا دهید، و بدانید ای فرزندان عبدالمطلب همانا خداوند هیچ پیامبری را مبعوث نمی کند مگر اینکه برایش برادر و وزیر و وصیّ و وارثی از خاندان او برگزیند و یقینا برای من وزیر گماشته است چنان که برای دیگر انبیای پیش از من وزیر و دستیار قرار داد، و به درستی که خداوند مرا به سوی همه انسان‌ها فرستاده است و این آیه بر من نازل شده که: «و أنذر عشيرتك الاقربين» - . شعراء / ۲۱۴ -

{و خویشانِ نزدیکت را هشـدار ده.} و خویشاونـدان مخلصت را نیز انذار کن. و سوگند به خداوند، پروردگار مرا از آن باخبر ساخته و اسم او را برایم بـازگو نموده است. اما مرا امر فرموده که شـما را دعوت کنم و پنـد و انـدرزتان دهم و آن را بر شـما عرضه نمایم تا در آینـده هیـچ دلیل و بهانه‌ای برای شـما باقی نماند. شـما خویشاوندان و خاندان مخلص من هستید، حال کدام یک از شما برای آن «وصیّ» پیشگام می‌شود تا در راه خدا برادر و دوست من شود و در راه دین خداوند عزّ و جلّ مرا یاری و پشتیبانی کنـد، و بـدین ترتیب در برابر همه کسانی که با من مخالفت می‌کنـد قـدرت و توانایی بـدست آورم، و او را به عنوان وصیّ و ولیّ

ص: ۲۱۵

و وزیر خود انتخـاب کنم تـا از جـانب من به تبیلغ دین و رسالت من بپردازد و پس از من دَین و وعـده‌هایم را به انجام رسانـد، البته با شـروطی که بیان می‌کنم. همگی ساکت شدند و آن حضـرت سه بار این جملات را تکرار نمود هر سه بار آنان سکوت کردنـد و علی در هر سه بـار برای آن پیش آمـد. ابولهب بـا شـنیدن سـخنان پیامبر گفت: هلاک شوی ای محمـد، چرا ما را به خـاطر آن احضـار کرد، آیـا به خـاطر این مسأله مرا فرا خوانـد؟ و خـواست که برخیزد و مجلس را ترک کرده و برگردد. پس پیامبر فرمود: سوگند به خدا یا یکی از شـما آن را بر عهده می‌گیرد یا اینکه کسی غیر از شما عهده‌دار آن خواهد شد. و روای گویـد: پیامبر آنان را بر آن اصـرار ورزیـد تا بعدا دلیل و بهانه‌ای نیاورند. گوید: علی علیه السـلام جلو آمد و فرمود: ای رسول خدا، من عهده‌دار آن می‌شوم. پس رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سـلم فرمود: ای ابا الحسن تو شایسـته آن هستی، تقدیر و قضای الهی انجام شد و به قلم رفت (در لوح محفوظ قطعی و حتمی شد). ای علی خداوند تو را برای ابتدای آن برگزیده است و تو را ولیّ و صاحب پایان آن قرار داده است. -. سعد السعود : ۱۰۶ -

**[ترجمه]

بیان

قوله تمسكنا لعل المعنى أمسكنا عن الكلام متكلفين قوله مدفقه أي ممتلئه ينصب الطعام من أطرافها.

**[ترجمه]شایـد مقصود از سـخن او «تمسّـکنا» این باشد که از سـر ناچاری از سـخن گفتن پرهیز کردیم. (تا گرسـنه نمانیم) و سخن او: «مدفقهٔ» یعنی لبریز به نحوی که غذا از اطراف آن بریزد.

**[ترجمه]

«۴۸»

نهـج، نهج البلاغه إِلَی أَنْ بَعَثَ اللَّهُ سُـبْحَانَهُ مُحَمَّداً (۴) لِإِنْجَازِ عِـدَتِهِ وَ تَمَامِ نُبُوَّتِهِ مَأْخُوذاً عَلَی النَّبِیِّینَ مِیثَاقُهُ مَشْـهُورَهً سِـمَاتُهُ (۵) کَرِیماً مِیلَادُهُ وَ أَهْلُ الْأَرْضِ یَوْمَئِذٍ مِلَلٌ مُتَفَرِّقَهٌ وَ أَهْوَاءٌ مُنْتَشِـرَهٌ وَ طَرَائِقُ (۶) مُتَشَـتِّتَهٌ بَیْنَ مُشَبِّهٍ لِلَّهِ بِخَلْقِهِ أَوْ مُلْحِدٍ فِی اسْمِهِ أَوْ مُشِیرٍ إِلَی غَیْرِهِ فَهَدَاهُمْ بِهِ مِنَ الضَّلَالَهِ وَ أَنْقَذَهُمْ بِمَکَانِهِ مِنَ الْجَهَالَهِ ثُمَّ اخْتَارَ سُبْحَانَهُ لِمُحَمَّدٍ

۱- فی المصدر: یسکتون.

۲- قال الجزریّ فی النهایه: جفت الاقلام و طویت الصحف: یرید ما کتب فی اللوح المحفوظ من المقادیر و الکائنات، و الفراغ منها، تمثیلا بفراغ الکاتب من کتابته و یبس قلمه.

۳- سعد السعود: ۱۰۶.

۴- فی المصدر: محمّدا رسول اللّه.

۵- أی علاماته، فی کتب الأنبیاء السابقین الذین بشروا الخلائق بنبوّته و إنقاذهم من المهالک.

۶- فی المصدر: طوائف، و فی طبعه: طرائق.

لِقَاءَهُ وَ رَضِيَ لَهُ مَا عِنْدَهُ وَ أَكْرَمَهُ عَنْ دَارِ الدُّنْيَا وَ رَغِبَ بِهِ عَنْ مُقَارَبَهِ (۱) الْبَلْوَى فَقَبَضَهُ إِلَيْهِ كَرِيماً صلى الله علیه و آله (۲).

**[ترجمه]نهج البلاغۀ: تا این که خـدای سـبحان، برای وفای به وعـده خود، و کامل گردانیدن دوران نبوّت، حضـرت محمّد (که درود خدا بر او باد) را مبعوث کرد، پیامبری که از همه پیامبران پیمان پذیرش نبوّت او را گرفته بود، نشانه های او شـهرت داشت، و تولّدش بر همه مبـارك بود. در روزگـاری که مردم روی زمین دارای مـذاهب پراکنـده، خواسـته هـای گونا گون، و روش های متفاوت بودند: عدّه ای خدا را به پدیده ها تشبیه کرده و گروهی نام های ارزشـمند خدا را انکار و به بت ها نسـبت می دادند، و برخی به غیر خدا اشاره می کردند. پس خدای سبحان، مردم را به وسیله محمد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم

ص: ۲۱۶

از گمراهی نجات داد و هدایت کرد، و از جهالت رهایی بخشید. سپس دیدار خود را برای پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بر گزید، و آنچه نزد خود داشت برای او پسـندید و او را با کوچ دادن از دنیا گرامی داشت، و از گرفتاری ها و مشـكلات رهایی بخشید و کریمانه قبض روح کرد. - . نهج البلاغه ۱ : ۲۷ - ۲۸ چاپ تهران. -

**[ترجمه]

بیان

الضـمیر فی عـدته راجع إلی الله و فی نبوته إلی الرسول و یحتمل إرجاعهما إلی الرسول بأن یکون الإضافه فی عـدته إضافه إلی المفعول کما یحتمل إرجاعهما إلی الله بأن یکون المراد بقوله نبوته النبوه التی سـنها و قـدرها لإصـلاح الخلق و السـمه العلامه و المیلاد وقت الولاده و الطرائق المذاهب و التشـتت التفرق و الانتشار قوله ملحد فی اسمه أی یطلق علیه و ینسب إلیه ما لا یلیق به أو یطلق اسـمه علی غیره قوله أو مشیر إلی غیره کالدهریه و عبده الأصنام و فی قوله ملل و ما بعده تقدیر مضاف أی ذوو ملل أو الحمل علی المبالغه أو یقدر المضاف فی المبتدإ و بعضها مؤکده لبعض و یمکن الفرق بوجه.

**[ترجمه]ضمیر در «عدته» به خداوند و نبوّت خدا به پیامبر برمی‌گردد و ممکن است مرجع آن پیامبر باشد به این صورت که اضـافه در «عـدته» اضـافه به مفعـول باشـد. همـانطور که ممکن است ارجـاع آن به خداونـد باشـد به این صورت که مقصود از «نبوّته» نبوّتی باشد که خداوند آن را وضع نمود و برای اصـلاح مخلوقات مقدر کرد. و «السمۀ» به معنای نشانه و علامت است. و «المیلاـد» یعنی زمـان ولادت. و «الطرائق» یعنی راهها. و «التشـتّت» یعنی پراکنـدگی و انتشار. فرموده ایشان: «ملحـد فی اسـمه» یعنی چیزی بر آن اطلاـق می‌کنـد یـا چیزی به آن نسبت می‌دهـد که ناشـایست است، یا اینکه نام آن را بر چیز دیگری اطلاق می‌کند. فرموده ایشان: «أو مشـیراً الی غیره» مانند دنیا پرستان و بت‌پرستان. و در فرموده او: «ملل» و ما بعد آن، به تقدیر مضافی است یعنی: «ذووا ملـل» یـا حمـل بر مبالغه می‌شود، یا اینکه مضاف در مبتـدا و بخشـی از آن بخشـی دیگر را تاکیـد می‌کنـد و ممکن است در حالتی با هم تفاوت داشته باشند.

**[ترجمه]

نهج، نهج البلاغه وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ أَرْسَلَهُ بِالدِّينِ الْمَشْهُورِ وَ الْعِلْمِ الْمَأْثُورِ وَ الْكِتَابِ الْمَسْطُورِ وَ النُّورِ السَّاطِعِ وَ الضِّيَاءِ اللَّامِعِ وَ الْأَمْرِ الصَّادِعِ إِزَاحَةً لِلشُّبُهَاتِ وَ احْتِجَاجاً بِالْبَيِّنَاتِ وَ تَحْذِيراً بِالْآيَاتِ وَ تَخْوِيفاً لِلْمَثُلَاتِ (۳) وَ النَّاسُ فِي فِتَنٍ انْجَذَمَ (۴) فِيهَا حَبْلُ الدِّينِ وَ تَزَعْزَعَتْ سَوَارِي الْيَقِينِ وَ اخْتَلَفَ النَّجْرُ (۵) وَ تَشَتَّتَ الْأَمْرُ وَ ضَاقَ الْمَخْرَجُ وَ عَمِيَ الْمَصْدَرُ فَالْهُدَى خَامِلٌ وَ الْعَمَى شَامِلٌ عُصِيَ الرَّحْمَنُ وَ نُصِرَ الشَّيْطَانُ وَ خُذِلَ الْإِيمَانُ فَانْهَارَتْ دَعَائِمُهُ وَ تَنَكَّرَتْ مَعَالِمُهُ وَ دَرَسَتْ سُبُلُهُ وَ عَفَتْ (۶) شُرُكُهُ أَطَاعُوا الشَّيْطَانَ فَسَلَكُوا مَسَالِكَهُ وَ وَرَدُوا مَنَاهِلَهُ بِهِمْ سَارَتْ أَعْلَامُهُ وَ قَامَ لِوَاؤُهُ فِي فِتَنٍ

ص: ۲۱۷

۱- عن مقام البلوی خ ل.

۲- نهج البلاغه ۱: ۲۷ و ۲۸ المطبوع بالمطبعه الرحمانيه بمصر، ۸ و ۹ المطبوع بطهران فی سنه ۱۳۰۲.

۳- فی المصدر: بالمثلات. أقول: أی إنذارا بالعقوبات.

۴- انجزم خ ل.

۵- بفتح النون و سكون الجيم، أی اختطفت أصول معتقداتهم، فكل يزعم نفسه علی الحق و غيره علی الباطل.

۶- أی محت و درست واضحات الطرق و سويها.

دَاسَتْهُمْ بِأَخْفَافِهَا وَ وَطِئَتْهُمْ بِأَظْلَافِهَا وَ قَامَتْ عَلَى سَنَابِكِهَا فَهُمْ فِيهَا تَائِهُونَ حَائِرُونَ جَاهِلُونَ مَفْتُونُونَ فِي خَيْرِ دَارٍ وَ شَرِّ جِيرَانٍ نَوْمُهُمْ سُهُودٌ وَ كُحْلُهُمْ دُمُوعٌ بِأَرْضٍ عَالِمُهَا مُلْجَمٌ وَ جَاهِلُهَا مُكْرَمٌ (۱).

**[ترجمه]نهج البلاغه: و شهادت می دهم كه محمّد صلّى اللّه عليه و آله و سلّم بنده خدا و فرستاده اوست. خداوند او را با دینی آشکار، و نشانه ای پایدار و قرآنی نوشته شده و استوار و نوری درخشان و چراغی تابان و فرمانی آشکار کننده فرستاد تا شک و تردیدها را نابود سازد و با دلائل روشن استدلال کند، و با آیات الهی مردم را پرهیز دهد، و از کیفرهای الهی بترساند. خدا پیامبر اسلام را زمانی فرستاد که مردم در فتنه ها گرفتار شده، رشته های دین پاره شده و ستون های ایمان و یقین ناپایدار بود. در اصول دین اختلاف داشته، و امور مردم پراکنده بود، راه رهایی دشوار و پناهگاهی وجود نداشت، چراغ هدایت بی نور، و کور دلی همگان را فرا گرفته بود. خدای رحمان معصیت می شد و شیطان یاری می گردید، ایمان بدون یاور مانده و ستون های آن ویران گردیده و نشانه های آن انکار شده، راه های آن ویران و جاده های آن کهنه و فراموش گردیده بود. مردم جاهلی شیطان را اطاعت می کردند و به راه های او می رفتند و در آبشخور شیطان سیراب می شدند. با دست مردم جاهلیت، نشانه های شیطان، آشکار و پرچم او بر افراشته گردید. فتنه ها،

ص: ۲۱۷

مردم را لگد مال کرده و با سم های محکم خود نابودشان کرده و پا بر جا ایستاده بود. امّا مردم حیران و سرگردان، بی خبر و فریب خورده، در کنار بهترین خانه (کعبه) و بدترین همسایگان (بت پرستان) زندگی می کردند. خواب آن‌ها بیداری، و سرمه چشم آن‌ها اشک بود، در سرزمینی که دانشمند آن لب فرو بسته و جاهل گرامی بود. - . نهج البلاغه ۱ : ۳۱ - ۳۲ -

**[ترجمه]

توضیح

قوله و العلم المأثور العلم إما بالكسر أو بفتحتين أی ما يهتدى به و المأثور المقدم على غيره و المنقول و لا يخفى مناسبتهما و الصادع الظاهر الجلی و المَثُلات جمع مَثُلَه بفتح الميم و ضم الثاء العقوبه قوله انجذم أی انقطع و فی بعض النسخ بالزای بمعناه و الزعزعه الاضطراب و السواری جمع الساريه و هی الدعامه و النجر الأصل و الطبع فانهارت أی انهدمت و تنكرت أی تغيرت و الشرك بضمتين جمع شركه بفتحتين و هی معظم الطريق أو وسطها قوله فی فتن داستهم متعلق بقوله سارت و قام أو خبر ثان لقوله و الناس و السنابك أطراف مقدم الحافر قوله فی خير دار إما خبر ثالث أو متعلق بقوله تائهون و ما بعده و المراد بخير الدار مكه و بشر الجيران كفار قريش و العالم الملجم من آمن به و الجاهل المكرم من كذبه و فيه احتمالات أخر لا يناسب المقام و قوله عليه السلام نومهم سهود و كحلهم دموع كنايه عن كثره الفتن فيهم بحيث كانوا لا ينامون اهتماما بأنفسهم و إعدادا لقتال عدوهم و يبكون على قتلاهم و ما ذهب منهم من الأموال و غيرها.

**[ترجمه]سخن ایشان: «و العلم مأثور» «العلم» یا با کسره عین است یا با فتحه عین و لام به معنای آنچه است که برای راهنمایی نصب می‌شود. و «المأثور» یعنی چیزی که بر غیر آن تقدم و برتری دارد، و به معنای منقول نیز می‌باشد که در

مناسبت آن با سیاق خطبه آشکار است. و «الصادع» یعنی آشکار و واضح. و «المثلات» جمع مَثُلة با فتحه میم و ضمه ثاء، به معنای مجازات است. سخن ایشان: «انجذم» یعنی قطع شد. و در برخی نسخه‌ها با زای به همان معنا آمده است. «الزعزعة» یعنی اضطراب. «السواری» جمع الساریة به معنای ستون است. و «النجر» یعنی ریشه و سرشت. «فانهارت» یعنی ویران شد و «تنکّرت» یعنی تغییر کرد. و «الشُرُک» با دو ضمه جمع الشَرَکة با دو فتحه، به معنای قسمت بزرگ راه یا وسط آن است. و «فی فتن داستهم» متعلق به «سارت و قام» است، یا اینکه خبر دوم برای «و الناس» و «السنابک» می‌باشد. قسمت جلوی سُم است. «فی خیر دار» یا خبر سوم، یا متعلق به «تائهون» و ما بعد آن است. و مقصود از «خیر دار» مکّه، و مقصود از «شرّ جیران» کفار قریش و مقصود از «العالم الملجم» کسی است که به پیامبر ایمان می آورد و مقصود ا ز«الجاهل المکرم» کسی است که پیامبر را تکذیب می‌کند. و در معنای آن احتمالات دیگر ممکن است که با سیاق کلام مناسبت ندارد. سخن ایشان: «نومهم سهود» . «کحلهم دموع» کنایه از فتنه‌های زیادی است که به آنان می‌رسد به گونه‌ای که به خاطر توجه به خودشان و آمادگی برای جنگ با دشمن، نمی‌خوابند و بر کشتگانشان و اموالی که از دست می‌دهند و بر چیزهای دیگر گریه می‌کنند.

**[ترجمه]

«۵۰»

نهج، نهج البلاغه أَرْسَلَهُ عَلَى حِینِ فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ وَ طُولِ هَجْعَةٍ مِنَ الْأُمَمِ وَ اعْتِزَام (۲) مِنَ الْفِتَنِ وَ انْتِشَارٍ مِنَ الْأُمُورِ وَ تَلَظٍّ مِنَ الْحُرُوبِ وَ الدُّنْیَا کَاسِفَةُ النُّورِ ظَاهِرَةُ الْغُرُورِ عَلَى حِینِ اصْفِرَارٍ مِنْ وَرَقِهَا (۳) وَ إِیَاسٍ مِنْ ثَمَرِهَا وَ اغْوِرَارٍ مِنْ مَائِهَا قَدْ دَرَسَتْ أَعْلَامُ الْهُدَى (۴) وَ ظَهَرَتْ أَعْلَامُ الرَّدَى فَهِیَ مُتَجَهِّمَةٌ لِأَهْلِهَا عَابِسَةٌ فِی وَجْهِ طَالِبِهَا ثَمَرُهَا

۱- نهج البلاغه ۱: ۳۱- ۳۳.

۲- من اعتزم الفرس فی عنانه: مرّ جامحا لا- ینثنی، و هی کنایه عن غلبه الفتن. و یروی بالراء المهمله کما سیأتی من اعترم الفرس: سطا و مالت. و یحتمل أن یکون من اعترم الصبی ثدی أمه أی مصه، و المعنی التزمت الفتن بهم کما التزم الصبی ثدی أمه.

۳- هذا و ما بعدها تمثیل لتغیر الدنیا و زوال خیراتها و غلبه الشرور و الفتن علیها، و یأس الناس من التمتع بها. و الأیّام أیّام الجاهلیه.

۴- فی المصدر: قد درست منار الهدی.

الْفِتْنَهُ وَ طَعَامُهَا الْجِيفَهُ وَ شِعَارُهَا (۱) الْخَوْفُ وَ دِثَارُهَا السَّيْفُ (۲).

**[ترجمه]نهج البلاغه: خدا پیامبر اسلام را هنگامی مبعوث فرمود که از زمان بعثت پیامبران پیشین مدّت ها گذشته، و ملّت ها در خواب عمیقی فرو خفته بودنـد. فتنه و فسـاد جهان را فرا گرفته و اعمال زشت رواج یافته بود. آتش جنگ همه جا زبانه می کشید و دنیا، بی نور و پر از مکر و فریب گشته بود. برگ های درخت زندگی به زردی گراییده و از میوه آن خبری نبود، آب حیات فروخشکیده و نشانه های هـدایت کهنه و ویران شده بود. پرچم های هلاکت و گمراهی آشـکار و دنیا با قیافه زشتی به مردم می نگریست، و با چهره ای عبوس و غم آلود با اهل دنیا روبرو می گشت. میوه درخت

ص: ۲۱۸

دنیا در جاهلیّت فتنه، و خوراکش مردار بود، در درونش وحشت و اضـطراب، و بر بیرون شمشـیرهای ستم حکومت داشت. - . نهج البلاغه ۱ : ۱۷۰ - ۱۷۱ -

**[ترجمه]

بیان

الفـتره انقطـاع الـوحی بین الرسـل و الهجعه النوم و الا۔عتزام العزم کـأن الفتنه مصـممه للهرج و الفسـاد و فی بعض النسـخ بـالراء المهمله أی کثره و شده و فی الکافی و اعتراض من قولهم اعترض الفرس إذا مشـی علی غیر الطریق و التلظی التلهب و الاغورار ذهـاب المـاء من غار الماء إذا ذهب و منه قوله تعالی إِنْ أَصْبَحَ ماؤُکُمْ غَوْراً (۳) و الـدروس الامحـاء و التجهم العبوس و المراد بالجیفه ما کانوا یکتسـبونه بالمکاسب المحرمه فی الجاهلیه أو ما کانوا یأکلون من الحیوانات التی أزهقت روحها بغیر التـذکیه و فی تشبیه الخوف بالشعار و السیف بالدثار وجوه من اللطف و البلاغه.

**[ترجمه]«الفترهٔ» به معنای قطع شـدن وحی در میان پیامبران است. «الهجعهٔ» خواب. و «الاعتزام» به معنای تصـمیم است گویی که فتنه برای آشوب و فسـاد مصـمّم گشـته است. و در برخی نسـخه‌ها با راء مهلمه به معنای کثرت و شـدّت آمـده است. و در کـافی به صورت «و اعتراض» ذکر شـده که از این سـخنشان است: «اعترض الفرس» هرگاه اسب به بیراهه رود. و «التلظّی» یعنی برافروخته شـدن. و «الا۔غورار» یعنی فرو رفتن آب. که از «غـار المـاء» می‌باشـد هرگـاه آب در زمین فرو برود. و از همین کلمه خداوند متعال فرموده است: «إن اصبح ماؤکم غوراً» - . ملک / ۳۰ - {یا آب آن [در زمین] فروکش کند.} و «الدروس» یعنی محـو شـدن، و «التجهّم» یعنی چهره در هم کشـیدن. و مقصـود از «الجیفـهٔ» اموالی است که از راه کسب و کـار حرام در زمـان جاهلیت به دست می‌آوردنـد، یا مقصود گوشت حیواناتی بود که می‌خوردنـد و آن حیوانات را بی‌آنکه پاکیزه گردانـد کشـته می‌شدند و در تشبیه ترس به لباس و شمشیر به لباس نکته‌های ظریف و شیوایی نهفته است.

**[ترجمه]

نهج، نهج البلاغه بَعَثَهُ وَ النَّاسُ ضُلَّالٌ فِی حَیْرَهٍ وَ حَاطِبُونَ (۴) فِی فِتْنَهٍ قَدِ اسْتَهْوَتْهُمُ الْأَهْوَاءُ وَ اسْتَزَلَّتْهُمُ الْکِبْرِیَاءُ (۵) وَ اسْتَخَفَّتْهُمُ الْجَاهِلِیَّهُ الْجَهْلَاءُ حَیَارَی فِی زَلْزَالٍ مِنَ الْأَمْرِ وَ بَلَاءٍ (۶) مِنَ الْجَهْلِ فَبَالَغَ صلی الله علیه و آله فِی النَّصِیحَهِ وَ مَضَی عَلَی الطَّرِیقَهِ وَ دَعَا إِلَی الْحِکْمَهِ وَ الْمَوْعِظَهِ الْحَسَنَهِ (۷).

**[ترجمه]نهج البلاغه: خدا پیامبر اسلام را به هنگامی مبعوث فرمود که مردم در حیرت و سرگردانی بودند، در فتنه ها به سر می بردند، هوی و هوس بر آن‌ها چیره شده، و خود بزرگ بینی و تکبّر به لغزش های فراوانشان کشانده بود، و نادانی‌های جاهلیّت پست و خوارشان کرده، و در امور زندگی حیران و سرگردان بودند، و بلای جهل و نادانی دامنگیرشان بود. پس پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در نصیحت و خیرخواهی نهایت تلاش را کرد، و آنان را به راه راست راهنمایی، و از راه حکمت و موعظه نیکو، مردم را به خدا دعوت فرمود. - . نهج البلاغه : ۲۰۲ - ۲۰۳ -

**[ترجمه]

بیان

الحاطب هو الذی یجمع الحطب و یقال حاطب لیل لمن یجمع بین الصواب و الخطاء و یتکلم بالغث و السمین.

أقول: و یحتمل أن یکون علیه السلام استعار الحطب لما یکتسبونه من الأعمال لأنها کانت مما یحرقهم فی النار و فی بعض النسخ خابطون أی کانت حرکاتهم علی غیر نظام قوله علیه السلام استهوتهم الأهواء أی دعتهم و جذبتهم إلی أنفسها أو إلی مهاوی الهلاک

۱- الشعار من الثیاب: ما یلی البدن. و الدثار: فوق الشعار.

۲- نهج البلاغه ۱: ۱۷۰ و ۱۷۱.

۳- الملک: ۳۰.

۴- خابطون خ.

۵- و استزلهم الکبراء خ. أقول: أی أضلهم سادتهم و کبراؤهم.

۶- بلبال خ ل.

۷- نهج البلاغه: ۲۰۲ و ۲۰۳.

و يقال استخفه أى وجده خفيفا و خف عليه تحريكه و الزلزال بالفتح اسم و بالكسر مصدر.

**[ترجمه]«الحاطب» کسی است که هیزم جمع می‌کند و به کسی که درست و نادرست را با هم جمع می‌کند و سخنان باارزش و بی‌ارزش را بر زبان می‌آورد، «حاطب اللیل» گویند.

می‌گویم: ممکن است امام علیه السلام هیزم را برای کارهایی که انجام می‌دهند استعاره آورده باشد زیرا اعمال آنان از جمله چیزهایی است که آنان را در آتش می‌سوزاند. و در برخی نسخه‌ها «خاطبون» ذکر شده است، یعنی حرکت‌های آنان بدون نظم و ترتیب است. سخن امام علیه السلام: «استهوتهم الاهواء» یعنی هوی و هوس آنان را به سوی خود فرا خوانده و جذب کرده است، یا اینکه به سوی پرتگاه‌های نابودی می‌کشاند.

ص: ۲۱۹

و گفته می‌شود: «استخفه» یعنی او را خوار و ذلیل یافت و «خفّ علیه تحریکه». و «الزلزال» با فتحه زای، اسم و با کسره مصدر است.

**[ترجمه]

«۵۲»

نهج، نهج البلاغه أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ بَعَثَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله وَ لَيْسَ أَحَدٌ مِنَ الْعَرَبِ يَقْرَأُ كِتَاباً وَ لَا يَدَّعِي نُبُوَّةً وَ لَا وَحْياً فَقَاتَلَ بِمَنْ أَطَاعَهُ مَنْ عَصَاهُ يَسُوقُهُمْ إِلَى مَنْجَاتِهِمْ وَ يُبَادِرُ السَّاعَةَ (۱) أَنْ تَنْزِلَ بِهِمْ يَحْسِرُ الْحَسِيرُ وَ يَقِفُ الْكَسِيرُ (۲) فَيُقِيمُ عَلَيْهِ حَتَّى يُلْحِقَهُ غَايَتَهُ إِلَّا هَالِكاً لَا خَيْرَ فِيهِ حَتَّى أَرَاهُمْ مَنْجَاتَهُمْ وَ بَوَّأَهُمْ مَحَلَّتَهُمْ فَاسْتَدَارَتْ رَحَاهُمْ وَ اسْتَقَامَتْ قَنَاتُهُمْ (۳).

**[ترجمه]نهج البلاغة: پس از ستایش پروردگار، همانا خداوند سبحان، حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را مبعوث فرمود، در روزگارانی که عرب کتابی نخوانده و ادّعای وحی و پیامبری نداشت. پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله و سلّم با یارانش به مبارزه با مخالفان پرداخت تا آنان را به سر منزل نجات کشاند، و پیش از آن که مرگشان فرا رسد آنان را به رستگاری رساند. با خستگان مدارا کرد، و شکسته حالان را زیر بال گرفت تا همه را به راه راست هدایت فرمود، جز آنان که راه گمراهی پیمودند. و در آن‌ها خیری نبود. همه را نجات داد، و در جایگاه مناسب رستگاری، استقرارشان بخشید، تا آن که آسیاب زندگی آنان به چرخش در آمد، و نیزه شان تیز شد. -. نهج البلاغه : ۲۱۵ - ۲۱۶ -

**[ترجمه]

إيضاح

قوله و ليس أحد من العرب يقرأ كتابا أى فى زمانه صلى الله عليه و آله و ما قاربه فلا ينافى بعثه هود و صالح و شعيب عليهم السلام فى العرب و أما خالد بن سنان فلو ثبت بعثته فلم يكن يقرأ كتابا و يدعى شريعه و إنما نبوته كانت مشابهه لنبوه جماعه

من أنبياء بنى إسرائيل لم يكن لهم كتب و لا شرائع مع أنه يمكن أن يكون المراد الزمان الذى بعده.

قوله عليه السلام و يبادر الساعه أن تنزل بهم أى يسارع إلى هدايتهم و تسليكهم لسبيل الله كيلا تنزل بهم الساعه على عمى منهم عن صراط الله قوله عليه السلام يحسر الحسير الحسير الذى أعيا فى طريقه و الغرض وصفه صلى الله عليه و آله بالشفقه على الخلق فى حال أسفارهم معه فى الغزوات و نحوها أى أنه كان يسير فى آخرهم و يفتقد المنقطع منهم عن عياء أو انكسار مركوب فلا يزال يلطف به حتى يبلغه أصحابه إلا ما لا يمكن إيصاله و لا يرجى أو المراد من وقف قدم عقله فى السلوك إلى الله أو انكسر لضلاله كان صلى الله عليه و آله هو المقيم له على المحجه البيضاء و يهديه حتى يوصله إلى الغايه المطلوبه إلا من لا ـ يرجى فيه الخير كأبى جهل و أبى لهب و أضرابهما و منجاتهم نجاتهم أو محل نجاتهم و محلتهم منزلهم و استداره رحاهم كنايه عن اجتماعهم و اتساق أمورهم.

**[ترجمه]سخن ایشان «عرب کتابی نخوانده» یعنی در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و زمان نزدیک به آن، پس با بعثت هود و صالح و شعیب علیهم السلام در میان عرب منافات ندارد. و اما اگر بعثت خالد بن سنان ثابت شود، او کتابی نخوانده و ادّعای شریعت ننموده است. و در حقیقت نبوّت او مشابه با نبوّت گروهی از پیامبران بنی اسرائیل است که کتاب و شریعت نداشتند، هر چند که ممکن است مقصود زمانی پس از زمان پیامبر باشد.

فرموده امام علیه السلام «و يبادر الساعهٔ أن تنزل بهم» یعنی برای هدایت و بردن آنان به راه خداوند شتاب می‌کند تا در حالت کوری و گمراهی از راه خداوند قیامت بر آنان نازل نشود. سخن ایشان: «يحسر الحسير» حسیر کسی است که در راه می‌ماند، و مقصود از آن توصیف پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به دلسوزی بر مردم در حالت سفرشان با آن حضرت در غزوات و مانند آن است، یعنی آن حضرت به دنبال آنان حرکت می‌کرد و از کسانی که به دلیل ناتوانی یا زخمی شدن چهارپایشان جا می‌ماندند، پرس و جو می‌کرد و پیوسته به آنان لطف و مهربانی می‌کرد تا آن‌ها را به دوستانش برساند، مگر در صورتی که امیدی به رساندن او نبوده و این کار امکان‌پذیر نباشد، یا مقصود این است که هر کس عقل و خردش در مسیر سلوک الهی باز می‌ماند یا به سبب گمراهی شکسته می‌شد، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم او را بر راه روشن می‌انداخت و راهنمایی‌اش می‌کرد تا اینکه او را به هدف مطلوب می‌رساند، مگر کسی که امید خیری در او نباشد مانند ابوجهل و الولهب و امثال آنان. و «منجاتهم» یعنی محل نجات آنان. و «محلّتهم» یعنی مکان نزول آنان.

و «چرخش آسیاب آنان» کنایه از گردهمایی آنان و نظم و ترتیب یافتن کارهای آنان.

**[ترجمه]

«۵۳»

نهج، نهج البلاغه أَرْسَلَهُ دَاعِياً إِلَى الْحَقِّ وَ شَاهِداً عَلَى الْخَلْقِ فَبَلَّغَ رِسَالاتِ رَبِّهِ غَيْرَ

ص: ۲۲۰

۱- فی المصدر: و یبادر بهم الساعه.

۲- الکسیر: المکسور.

۳- نهج البلاغه: ۲۱۵ و ۲۱۶.

وَانٍ وَ لَا مُقَصِّرٍ وَ جَاهَدَ فِی اللَّهِ أَعْدَاءَهُ غَیْرَ وَاهِنٍ وَ لَا مُعَذِّرٍ إِمَامُ مَنِ اتَّقَی وَ بَصَرُ مَنِ اهْتَدَی (۱).

**[ترجمه]نهج البلاغه: خداوند پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را فرستاد تا دعوت کننده به حق، و گواه اعمال خلق باشد. پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بدون سستی و کوتاهی، رسالت پروردگارش را رسانید، و در راه خدا

ص: ۲۲۰

با دشمنانش بدون عذر تراشی جنگید. پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم پیشوای پرهیزکاران، و روشنی بخش چشم هدایت شدگان است. - . نهج البلاغه ۱ : ۲۴۷ -

**[ترجمه]

بیان

الوانی الفاتر الکال و الواهن الضعیف و المعذر المعتذر من غیر عذر.

**[ترجمه]«الوانی» یعنی ضعیف و خسته و ناتوان. و «الواهن» یعنی ضعیف. و «المعذّر» کسی است که بدون داشتن عذر، بهانه می آورد.

**[ترجمه]

«۵۴»

نهج، نهج البلاغه أَرْسَلَهُ عَلَی حِینِ فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ وَ تَنَازُعٍ مِنَ الْأَلْسُنِ فَقَفَّی بِهِ الرُّسُلَ وَ خَتَمَ بِهِ الْوَحْیَ فَجَاهَدَ فِی اللَّهِ الْمُدْبِرِینَ عَنْهُ وَ الْعَادِلِینَ بِهِ (۲).

**[ترجمه]نهج البلاغه: خدا پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را پس از یک دوران طولانی که دیگر پیامبران نبودند، فرستاد: زمانی که میان طرفداران مذاهب گوناگون نزاع در گرفته و راه اختلاف می پیمودند. پس او را در پی پیامبران فرستاد و وحی را با فرستادن پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ختم فرمود. پس پیامبر صلّی اللّه علیه و آله با تمام مخالفانی که به حق پشت کردند، و از آن منحرف گشتند به مبارزه پرداخت. - . نهج البلاغه ۱ : ۲۷۰ -

**[ترجمه]

بیان

العادلون به الجاعلون له عدیلا و مثلا.

**[ترجمه]«العادلون به» یعنی کسانی برای خداوند عدیل و همتا قرار می‌دهند.

**[ترجمه]

«۵۵»

نهج، نهج البلاغه فَبَعَثَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله بِالْحَقِّ لِيُخْرِجَ عِبَادَهُ مِنْ عِبَادَةِ الْأَوْثَانِ إِلَى عِبَادَتِهِ وَ مِنْ طَاعَةِ الشَّيْطَانِ إِلَى طَاعَتِهِ بِقُرْآنٍ قَدْ بَيَّنَهُ وَ أَحْكَمَهُ لِيَعْلَمَ الْعِبَادُ رَبَّهُمْ إِذْ جَهِلُوهُ وَ لِيُقِرُّوا بِهِ (۳) إِذْ جَحَدُوهُ وَ لِيُثْبِتُوهُ بَعْدَ إِذْ أَنْكَرُوهُ فَتَجَلَّى سُبْحَانَهُ لَهُمْ فِي كِتَابِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونُوا رَأَوْهُ بِمَا أَرَاهُمْ مِنْ قُدْرَتِهِ وَ خَوَّفَهُمْ مِنْ سَطْوَتِهِ وَ كَيْفَ مَحَقَ مَنْ مَحَقَ بِالْمَثُلَاتِ وَ احْتَصَدَ مَنِ احْتَصَدَ بِالنَّقِمَاتِ (۴).

**[ترجمه]نهج البلاغه: خداوند حضرت محمّد صلّى اللّه عليه و آله و سلّم را به حق برانگيخت تا بندگان خود را از پرستش دروغين بت ها رهايى بخشيده به پرستش خود راهنمايى كند، و آنان را از پيروى شيطان نجات داده به اطاعت خود كشاند، با قرآنى كه معنى آن را آشكار كرد و اساسش را استوار فرمود، تا بندگان عظمت و بزرگى خدا را بدانند كه نمى دانستند، و به پروردگار، اعتراف كنند پس از انكارهاى طولانى اعتراف كردند، و او را پس از آن كه نسبت به خدا آشنايى نداشتند به درستى بشناسند. پس خداى سبحان در كتاب خود بى آن كه او را بنگرند خود را به بندگان شناساند، و قدرت خود را به همه نمايانـد، و از قهر خود ترسانـد، و اینکه چگونه بـا كيفرها ملّتى را كه بايـد نابود كنـد از ميان برداشت و آنان را چگونه با داس انتقام درو كرد. - . نهج البلاغه ۱ : ۲۸۴ -

**[ترجمه]

بيان

أحكمه أی أتقنه و منعه من الفساد لفظا و معنى و ليقروا به أی باللسان و ليثبتوه أی بالقلب فتجلى سبحانه لهم أی ظهر و انكشف بما نبههم عليه فيه من آيات القدره و القصص و قيل المراد بالكتاب (۵) عالم الإيجاد لاشتماله على آثار الصنع و محق الشيء أبطله و محاه و الاحتصاد قطع الزرع و هنا كنايه عن استئصالهم.

**[ترجمه]«احكمه» يعنى به خوبى اساسش را استوار گردانيد و آن را از فساد در معنا و لفظ محفوظ داشت. و «ليقّروا به» يعنى بـا زبـان و «ليثبتوه» يعنى با قلب. «فتجلّى سبحانه لهم» يعنى ظاهر شـد و آيات قـدرت و داستان‌هايى را كه آن‌ها را از آن آگاه كرد، آشـكار نمود. و گفته شـده مقصود از كتـاب، دنياى آفرينش است به خاطر مشـتمل بودن بر آثار و نشانه‌هاى آفرينش. و «محق الشـىء» يعنى باطل و محو كرد. و «الاحتصاد» يعنى بريـدن و درو كردن كشت. و در اينجا كنايه از ريشه كن كردن آنان است.

**[ترجمه]

نهج، نهج البلاغه وَ أَشْـهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ وَ نَجِيبُهُ وَ صَفْوَتُهُ لَا يُوَازَى فَضْلُهُ وَ لَا يُجْبَرُ فَقْدُهُ أَضَاءَتْ بِهِ الْبِلَادُ بَعْدَ الضَّلَالَهِ الْمُظْلِمَهِ وَ الْجَهَالَهِ الْغَالِبَهِ (۶) وَ الْجَفْوَهِ الْجَافِيَهِ وَ النَّاسُ

ص: ۲۲۱

۱- نهج البلاغه ۱: ۲۴۷.

۲- نهج البلاغه ۱: ۲۷۰.

۳- بعد خ ل.

۴- نهج البلاغه ۱: ۲۸۴.

۵- استعمال الکتاب فی عرفه علیه السلام بهذا المعنی بعید جدا بل هو استعمال محدث بعده بکثیر.

۶- الغالیه خ.

يَسْتَحِلُّونَ الْحَرِيمَ وَ يَسْتَذِلُّونَ الْحَكِيمَ يَحْيَوْنَ عَلَى فَتْرَةٍ وَ يَمُوتُونَ عَلَى كَفْرَةٍ (۱).

**[ترجمه]نهج البلاغه: و شهادت می دهم که حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بنده و فرستاده برگزیده و انتخاب شده او است، که در فضل و برتری، همتایی ندارد و هرگز فقدان او جبران نگردد. شهرهایی به وجود او روشن گشت، پس از آن که گمراهی وحشتناکی همه جا را فرا گرفته بود، و جهل و نادانی بر اندیشه ها غالب و قساوت و سنگدلی بر دلها مسلط بود، و مردم

ص: ۲۲۱

حرام را حلال می شمردند، و دانشمندان را تحقیر می کردند، و جدای از دین الهی زندگی کرده و در حال کفر و بی دینی جان می سپردند. - . نهج البلاغه ۱ : ۲۹۱ -

**[ترجمه]

بیان

لا یوازی أی لا یساوی فضله و لا یبلغه أحد و الجبر إصلاح العظم من کسر و الغالبه فی بعض النسخ بالیاء المثناه أی المجاوزه عن الحد و الجفوه غلظ الطبع و قساوه القلب و الوصف للمبالغه کشعر شاعر و المراد بالفتره هنا انقطاع الوحی أو ترک الاجتهاد فی الطاعات.

**[ترجمه]«لا یوازی» یعنی با فضل آن برابر نیست و کسی به پای آن نمی‌رسد. و «الجبر» یعنی شکسته‌بندی استخوان. «الغالبة» در برخی نسخه‌ها با یاء دو نقطه یعنی: چیزی که از حدّ تجاوز کند. «الحفوة» خشونت و سنگدلی و وصف آن برای مبالغه است همانطور که گفته می‌شود «شعر شاعر» و مقصود از «الفترة» در اینجا قطع شدن وحی یا ترک تلاش و کوشش در انجام عبادات است.

**[ترجمه]

«۵۷»

نهج، نهج البلاغه أَرْسَلَهُ عَلَى حِينِ فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ وَ طُولِ هَجْعَةٍ (۲) مِنَ الْأُمَمِ وَ انْتِقَاضٍ مِنَ الْمُبْرَمِ فَجَاءَهُمْ بِتَصْدِيقِ الَّذِی بَيْنَ يَدَيْهِ وَ النُّورِ الْمُقْتَدَى بِهِ (۳).

**[ترجمه]خداوند پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را هنگامی فرستاد که پیامبران حضور نداشتند، و امّت ها در خواب غفلت بودند، و رشته های دوستی و انسانیّت از هم گسسته بود. پس پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم به میان خلق آمد در حالی که کتاب های پیامبران پیشین را تصدیق کرد، و با «نوری» هدایتگر انسان‌ها شد که همه باید از آن اطاعت نمایند. - . نهج البلاغه ۱ : ۳۰۸ -

**[ترجمه]

بیان

المبرم من الحبل المفتول و انتقاضه کنایه عن تعطیل قواعد الشرع و تزلزل أساس الدین.

**[ترجمه]«المبرم» طناب پیچیده شده و محکم است. «انتقاضه» کنایه از تعطیل شدن قواعد شریعت، و تزلزل بنیان دین است.

**[ترجمه]

«۵۸»

نهج، نهج البلاغه بَعَثَهُ (۴) بِالنُّورِ الْمُضِی ءِ وَ الْبُرْهَانِ الْجَلِیِّ وَ الْمِنْهَاجِ الْبَادِی وَ الْکِتَابِ الْهَادِی أُسْرَتُهُ خَیْرُ أُسْرَهٍ وَ شَجَرَتُهُ خَیْرُ شَجَرَهٍ أَغْصَانُهَا مُعْتَدِلَهٌ وَ ثِمَارُهَا مُتَهَدِّلَهٌ مَوْلِدُهُ بِمَکَّهَ وَ هِجْرَتُهُ بِطَیْبَهَ (۵) عَلَا بِهَا ذِکْرُهُ وَ امْتَدَّ (۶) بِهَا صَوْتُهُ أَرْسَلَهُ بِحُجَّهٍ کَافِیَهٍ وَ مَوْعِظَهٍ شَافِیَهٍ وَ دَعْوَهٍ مُتَلَافِیَهٍ أَظْهَرَ بِهِ الشَّرَائِعَ الْمَجْهُولَهَ وَ قَمَعَ بِهِ الْبِدَعَ الْمَدْخُولَهَ وَ بَیَّنَ بِهِ الْأَحْکَامَ الْمَفْصُولَهَ (۷).

**[ترجمه]نهج البلاغه: خداوند پیامبرش را با نوری درخشان، و برهانی آشکار، و راهی روشن، و کتابی هدایتگر بر انگیخت. خانواده او نیکوترین خانواده، و درخت وجودش از بهترین درختان است که شاخه های آن راست و میوه های آن سر به زیر و در دسترس همگان است، زادگاه او مکه، و هجرت او به مدینه پاک و پاکیزه است، که در آنجا نام او بلند شد و دعوتش به همه جا رسید. خدا او را با برهانی کامل و کافی (قرآن) و پندهای شفا بخش، و دعوتی جبران کننده فرستاد. با فرستادن پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم شریعت های ناشناخته را شناساند، و ریشه بدعت های راه یافته در ادیان آسمانی را قطع کرد، و احکام و مقرّرات الهی را بیان فرمود. - . نهج البلاغه ۱ : ۳۱۵ - ۳۱۶ -

**[ترجمه]

بیان

لعل المراد بالنور المضی ء نور النبوه و بالبرهان الجلی المعجزات الباهره و بالمنهاج البادی شریعته الواضحه و أسرته أهل بیته صلی الله علیه و آله و شجرته أصله و قبیلته و اعتدال أغصانه کنایه عن تقارب أهل بیته فی الفضل و الکمال أو عدم الاختلاف بینهم

۱- نهج البلاغه ۱: ۲۹۱.

۲- قیل الهجعه: المره من الهجوع و هو النوم لیلا- نوم الغفله فی ظلمات الجهاله، و انتقاض الاحکام الإلهیّه التی ابرمت علی ألسنه الأنبیاء السابقین نقضها الناس علی مخالفتها.

۳- نهج البلاغه ۱: ۳۰۸.

۴- ابتعثه خ.

۵- طیبه: المدینه المنوره.

۶- و امتد منها خ ل.

۷- نهج البلاغه ۱: ۳۱۵ و ۳۱۶.

قوله علیه السلام متهدله أی متدلیه کنایه عن سهوله اجتناء العلم منها و ظهورها و کثرتها و قوله علیه السلام و دعوه متلافیه لتلافیها ما فسد من قلوبهم و نظام أمورهم فی الجاهلیه قوله علیه السلام المفصوله أی ببیانه صلی الله علیه و آله أو فصلها الله سبحانه و أوضحها له صلی الله علیه و آله.

**[ترجمه]شاید مقصود از «النور المضیء» نور نبوّت، و مقصود از «البرهان الجلیّ» معجزات آشکار و درخشان، و مقصود از «المنهاج البادی» شریعت آشکار باشد. «أسرته» یعنی اهل بیت آن حضرت. «شجرته» یعنی اصل و قبیه ایشان. «اعتدال أعضائه» کنایه از نزدیک بودن اهل بیت ایشان در فضیلت و کمالات، یا نبود اختلاف میان آنان است.

ص: ۲۲۲

سخن امام علیه السلام: «متهدّلهٔ» کنایه از سهولت برگرفتن علم و دانش از آن و آشکار و فراوان بودن آن است. و سخن ایشان: «و دعوهٔ متلافیهٔ» زیرا دعوتی است که فساد دل‌های آنان را جبران می‌کند و امورات آنان را در جاهلیت نظم و ترتیب بخشید. «المفصولهٔ» یعنی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم احکام را توضیح می‌دهد، یا خداوند سبحان احکام را تفصیل و توضیح می... دهد.

**[ترجمه]

«۵۹»

نهج، نهج البلاغه وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ الصَّفِیُّ وَ أَمِینُهُ الرَّضِیُّ صلی الله علیه و آله أَرْسَلَهُ بِوُجُوبِ الْحُجَجِ وَ ظُهُورِ الْفَلَجِ وَ إِیضَاحِ الْمَنْهَجِ فَبَلَّغَ الرِّسَالَهَ صَادِعاً (۱) بِهَا وَ حَمَلَ عَلَی الْمَحَجَّهِ دَالًّا عَلَیْهَا وَ أَقَامَ أَعْلَامَ الِاهْتِدَاءِ وَ مَنَارَ الضِّیَاءِ وَ جَعَلَ أَمْرَاسَ الْإِسْلَامِ مَتِینَهً وَ عُرَی الْإِیمَانِ وَثِیقَهً (۲).

**[ترجمه]نهج البلاغه: گواهی می دهم که محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بنده و فرستاده خدا، و پیامبر برگزیده، و امانت دار پسندیده اوست «درود خدا بر او و عترت او باد» خدا او را با حجّت های الزام کننده، و پیروزی آشکار، و راه روشن فرستاد، پس رسالت خود را آشکارا رساند، و مردم را به راه راست وا داشت، و آن را به همگان نشان داد، و نشانه های هدایت را بر افراشت، و چراغ های روشن را بر سر راه آدمیان گرفت، رشته های اسلام را استوار کرد، و دستگیره های ایمان را محکم و پایدار کرد. - . نهج البلاغه ۱ : ۳۷۲ - ۳۷۳ -

**[ترجمه]

بیان

قوله بوجوب الحجج أی تمامها و نفوذها و لزومها و الفلج بالتحریک النصره و الغلبه و المرسه بالتحریک الحبل و جمع جمعه أمراس و المتانه الشده.

**[ترجمه]سخن ایشان: «بوجوب الحجج» یعنی با کامل گردانیدن و اجرا و الزام حجت‌ها. «الفلج» با حرکت حروف به معنای نصرت و چیرگی است، و «المرسئة» با حرکت حروف به معنای طناب است و جمع الجمع آن «امراس» است، و «المتانة» یعنی استحکام.

**[ترجمه]

«۶۰»

نهج، نهج البلاغه وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ دَعَا إِلَى طَاعَتِهِ وَ قَاهَرَ أَعْدَاءَهُ جِهَاداً عَنْ دِينِهِ لَا يَثْنِيهِ عَنْ ذَلِكَ اجْتِمَاعٌ عَلَى تَكْذِيبِهِ وَ الْتِمَاسٌ لِإِطْفَاءِ نُورِهِ (۳).

**[ترجمه]نهج البلاغة: و گواهی می دهم که محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بنده و پیامبر اوست، انسان ها را به اطاعت خدا دعوت فرمود، و با دشمنان خدا در راه دین او پیکار و مغلوبشان کرد. هرگز همداستانی دشمنان که او را دروغگو خواندند، او را از دعوت حق باز نداشت، و تلاش آنان برای خاموش کردن نور رسالت به نتیجه ای نرسید. - . نهج البلاغه ۱ : ۳۸۸ -

**[ترجمه]

بیان

لا یثنیه أی لا یصرفه و لا یعطفه.

**[ترجمه]«لا یثنیه» یعنی او را باز نمی‌دارد و رأی ایشان را نمی‌زد.

**[ترجمه]

«۶۱»

نهج، نهج البلاغه وَ لَمْ يَجْمَعْ بَيْتٌ وَاحِدٌ يَوْمَئِذٍ فِي الْإِسْلَامِ غَيْرَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ خَدِيجَةَ وَ أَنَا ثَالِثُهُمَا أَرَى نُورَ الْوَحْيِ وَ الرِّسَالَةِ وَ أَشَمُّ رِيحَ النُّبُوَّةِ وَ لَقَدْ سَمِعْتُ رَنَّةَ الشَّيْطَانِ حِينَ نَزَلَ الْوَحْيُ عَلَيْهِ صلی الله علیه و آله فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا هَذِهِ الرَّنَّةُ فَقَالَ هَذَا الشَّيْطَانُ قَدْ أَيِسَ مِنْ عِبَادَتِهِ إِنَّكَ تَسْمَعُ مَا أَسْمَعُ وَ تَرَى مَا أَرَى إِلَّا أَنَّكَ لَسْتَ بِنَبِيٍّ وَ لَكِنَّكَ وَزِيرٌ وَ إِنَّكَ لَعَلَى خَيْرٍ (۴).

**[ترجمه]نهج البلاغه: در آن روزها، در هیچ خانه اسلام راه نیافت جز خانه رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم که خدیجه هم در آن بود و من سوّمین آنان بودم. من نور وحی و رسالت را می دیدم، و بوی نبوّت را می بوییدم من هنگامی که وحی بر پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرود می آمد، ناله شیطان را شنیدم، گفتم ای رسول خدا، این ناله کیست؟ گفت:

شیطان است که از پرستش خویش مأیوس گردیـد و فرمود: «علی! تو آنچه را من می شـنوم، می شـنوی، و آنچه را که من می بینم، می بینی، جز اینکه تو پیامبر نیستی، بلکه وزیر من بوده و به راه خیر می روی». - . نهج البلاغه ۱ : ۴۱۷ -

**[ترجمه]

بیان

قال ابن أبی الحدید و أما رنه الشیطان

فَرَوَی أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ فِی مُسْنَدِهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام قَالَ: کُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَبِیحَهَ اللَّیْلَهِ الَّتِی أُسْرِیَ بِهِ فِیهَا وَ هُوَ بِالْحِجْرِ یُصَلِّی فَلَمَّا قَضَی صَلَاتَهُ وَ قَضَیْتُ صَلَاتِی سَمِعْتُ رَنَّهً شَدِیدَهً فَقُلْتُ یَا رَسُولَ

۱- صدع به: تکلم به جهارا و فصله. و المحجه: جاده الطریق أی وسطه.

۲- نهج البلاغه ۱: ۳۷۲ و ۳۷۳.

۳- نهج البلاغه ۱: ۳۸۸.

۴- نهج البلاغه ۱: ۴۱۷.

اللَّهِ مَا هَذِهِ الرَّنَّهُ قَالَ أَ لَا تَعْلَمُ هَذِهِ رَنَّهُ الشَّيْطَانِ عَلِمَ أَنَّهُ أَسْرِىَ بِىَ اللَّيْلَهَ إِلَى السَّمَاءِ فَأَيِسَ مِنْ أَنْ يُعْبَدَ فِى هَذِهِ الْأَرْضِ.

وَ قَدْ رُوِىَ عَنِ النَّبِىِّ صلى الله عليه و آله مَا يُشَابِهُ هَذَا لَمَّا بَايَعَهُ الْأَنْصَارُ السَّبْعُونَ لَيْلَهَ الْعَقَبَهِ سُمِعَ مِنَ الْعَقَبَهِ صَوْتٌ عَالٍ فِى جَوْفِ اللَّيْلِ يَا أَهْلَ مَكَّهَ هَذَا مُذَمَّمٌ وَ الصُّبَاهُ مَعَهُ قَدْ أَجْمَعُوا عَلَى حَرْبِكُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِلْأَنْصَارِ أَ لَا تَسْمَعُونَ مَا يَقُولُ هَذَا أَزَبُّ الْكَعْبَهِ يَعْنِى شَيْطَانَهَا وَ قَدْ رُوِىَ أَزْيَبُ الْعَقَبَهِ ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَيْهِ فَقَالَ أَ تَسْمَعُ يَا عَدُوَّ اللَّهِ أَ مَا وَ اللَّهِ لَأَفْرُغَنَّ لَكَ.

انتهى. (۱) أقول و هاتان الرنتان غير ما ورد فى الخبر و هى إحدى الرنتين اللتين مضتا فى الخبرين.

**[ترجمه]ابن ابى الحديد گويد: در باره ناله شيطان، احمد بن حنبل در مسند خود از على بن ابى طالب عليه السلام روايت كرده است كه فرمود: من در صبح روزى كه رسول خدا صلى الله عليه و آله و سلم به معراج رفت همراه ايشان بودم و آن حضرت بر روى حجر نماز مى‌خواند. هنگامى كه نمازش به پايان رسيد و من نيز نمازم را به پايان بردم، ناله و فغان بلندى شنيدم. عرض كردم: اى رسول خدا،

ص: ۲۲۳

اين ناله از چيست؟ فرمود: اين ناله شيطان است، چرا كه خبردار شده كه من امشب به آسمان مى‌روم و از اين نااميد شده كه در اين سرزمين كسى او را عبادت نكند.

و از روايتى مشابه اين از پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم نقل شده است كه هنگامى كه در شب عقبهٔ، انصار با آن حضرت بيعت كردند در تاريكى شب از عقبهٔ صداى بلند شنيده شد كه مى‌گفت: اى اهل مكّه اين مذمّم است و صباهٔ با اوست و مى‌خواهند با شما بجنگند. پس رسول خدا صلى الله عليه و آله و سلم به انصار فرمود: آيا نمى‌شنويد كه اين «ازب كعبه» يعنى شيطان آن، چه مى‌گويد - و به صورت «ازيب كعبه» نيز روايت شده است - سپس رو به سوى او كرد و فرمود: اى دشمن خدا آيا مى‌شنوى؟ سوگند به خدا كه از دست تو خلاص مى‌شوم. پايان سخن. - . شرح نهج البلاغه از ابن ابى الحديد ۳ : ۲۵۴ -

مى‌گويم: اين دو ناله غير از آن چيزى است كه در روايت آمد، و آن ناله، يكى از دو ناله و صدايى بود كه در دو روايت ذكر شد.

**[ترجمه]

«۶۲»

نهج، نهج البلاغه وَ نَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ خَاضَ إِلَى رِضْوَانِ اللَّهِ كُلَّ غَمْرَهٍ وَ تَجَرَّعَ فِيهِ كُلَّ غُصَّهٍ وَ قَدْ تَلَوَّنَ لَهُ الْأَدْنَوْنَ وَ تَأَلَّبَ عَلَيْهِ الْأَقْصَوْنَ وَ خَلَعَتْ إِلَيْهِ الْعَرَبُ أَعِنَّتَهَا وَ ضَرَبَتْ إِلَى مُحَارَبَتِهِ بُطُونَ رَوَاحِلِهَا حَتَّى أَنْزَلَتْ بِسَاحَتِهِ عَدَاوَتَهَا مِنْ أَبْعَدِ الدَّارِ وَ أَسْحَقِ الْمَزَارِ (۲).

**[ترجمه]نهج البلاغة: و شهادت مى دهيم كه محمّد صلّى اللّه عليه و آله و سلّم بنده و فرستاده اوست، كه در راه رضايت

حق در کام هر گونه سختی و ناراحتی فرو رفت، و جام مشکلات و ناگواریها را سر کشید، روزگاری خویشاوندان او به دو رویی و دشمنی پرداختند، و بیگانگان در کینه توزی و دشمنی با او متّحد شدند. اعراب برای نبرد با پیامبر عنان گسیخته، و با تازیانه بر مرکب ها نواخته و از هر سو گرد می آمدند، و از دورترین سرزمین، و فراموش شده ترین نقطه ها، دشمنی خود را بر پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرود آوردند. - . نهج البلاغه ۱ : ۴۲۵ -

**[ترجمه]

بیان

الغمره الزحمه من الماء و الناس و الشده و خوضها اقتحامها قوله علیه السلام و قد تلون أی تغیر أقاربه ألوانا (۳) و تألب أی تجمع علیه الأبعدون نسبا قوله علیه السلام و خلعت هذا مثل سائر أی أوجفوا إلیه مسرعین لمحاربته لأن الخیل إذا خلعت أعنتها کان أسرع لجریها و السحق البعد.

**[ترجمه]«الغمرة» قسمت پرآب، و گروهی از مردم، و به معنای سختی نیز می‌باشد. و «خوضها» یعنی فرو رفتن در آن. سخن امام «و قد تلوّن» یعنی نزدیکان او به چند رنگ تغییر یافتند. و «تألّب» یعنی کسانی که نسبت دورتری با آن حضرت داشتند بر ایشان گرد آمدند. «خلعت الیه العرب أعنّتها» این مثل مشهوری است، یعنی به سرعت برای جنگ با او شتافتند. زیرا هرگاه افسار اسبان کنده شود، سریع‌تر می‌دوند. «السحق» یعنی: دوری و نابودی.

**[ترجمه]

«۶۳»

نهج، نهج البلاغه وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ أَرْسَلَهُ وَ أَعْلَامُ الْهُدَى دَارِسَةٌ وَ مَنَاهِجُ الدِّينِ طَامِسَةٌ فَصَدَعَ بِالْحَقِّ وَ نَصَحَ لِلْخَلْقِ وَ هَدَى إِلَى الرُّشْدِ وَ أَمَرَ بِالْقَصْدِ صلی الله علیه و آله (۴).

**[ترجمه]نهج البلاغه: و گواهی می دهم که محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بنده و فرستاده اوست، خدا پیامبرش را هنگامی فرستاد که نشانه های هدایت از یاد رفته، و راه های دین ویران شده بود. او حق را آشکار، و مردم را نصیحت فرمود، همه را به رستگاری هدایت، و به میانه روی فرمان داد. - . نهج البلاغه ۱ : ۴۲۸ -

**[ترجمه]

«۶۴»

نهج، نهج البلاغه بَعَثَهُ حِينَ لَا عَلَمٌ قَائِمٌ وَ لَا مَنَارٌ سَاطِعٌ وَ لَا مَنْهَجٌ وَاضِحٌ (۵).

۱- شرح النهج لابن أبی الحدید ۳: ۲۵۴.

۲- نهج البلاغه ۱: ۴۲۵.

۳- فلم یثبتوا معه. و لم یوفوا بعهدهم له.

۴- نهج البلاغه ۱: ۴۲۸.

۵- نهج البلاغه ۱: ۴۳۰.

**[ترجمه]نهج البلاغه: خداوند هنگامی پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را مبعوث فرمود که نشانه ای از دین الهی بر پا، و نه چراغ هدایتی روشن، و نه راه حقّی آشکار بود. -. نهج البلاغه ۱ : ۴۳۰ -

ص: ۲۲۴

**[ترجمه]

بیان

الساطع المرتفع.

**[ترجمه]الساطع یعنی المرتفع.

**[ترجمه]

«۶۵»

نهج، نهج البلاغه ثُمَّ إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ بَعَثَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله بِالْحَقِّ حِینَ دَنَا مِنَ الدُّنْیَا الِانْقِطَاعُ وَ أَقْبَلَ مِنَ الْآخِرَهِ الِاطِّلَاعُ وَ أَظْلَمَتْ بَهْجَتُهَا بَعْدَ إِشْرَاقٍ وَ قَامَتْ بِأَهْلِهَا عَلَی سَاقٍ وَ خَشُنَ مِنْهَا مِهَادٌ وَ أَزِفَ مِنْهَا قِیَادٌ (۱) فِی انْقِطَاعٍ مِنْ مُدَّتِهَا وَ اقْتِرَابٍ مِنْ أَشْرَاطِهَا وَ تَصَرُّمٍ مِنْ أَهْلِهَا وَ انْفِصَامٍ مِنْ حَلْقَتِهَا وَ انْتِشَارٍ مِنْ سَبَبِهَا وَ عَفَاءٍ مِنْ أَعْلَامِهَا وَ تَکَشُّفٍ مِنْ عَوْرَاتِهَا وَ قِصَرٍ مِنْ طُولِهَا جَعَلَهُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ بَلَاغاً لِرِسَالَتِهِ وَ کَرَامَهً لِأُمَّتِهِ وَ رَبِیعاً لِأَهْلِ زَمَانِهِ وَ رِفْعَهً لِأَعْوَانِهِ وَ شَرَفاً لِأَنْصَارِهِ (۲).

**[ترجمه]نهج البلاغه: سپس خداوند سبحان حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را هنگامی مبعوث فرمود که دنیا به مراحل پایانی رسیده، نشانه های آخرت نزدیک، و رونق آن به تاریکی گراییده و اهل خود را به پاداشته، جای آن ناهموار، آماده نیستی و نابودی، زمانش در شرف پایان، و نشانه های نابودی آن آشکار، موجودات در آستانه مرگ، حلقه زندگی آن شکسته، و اسباب حیات در هم ریخته، پرچمهای دنیا پوسیده، و پرده هایش دریده، و عمرها به کوتاهی رسیده بود. در این هنگام خداوند پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را ابلاغ کننده رسالت، افتخار آفرین امّت، چونان باران بهاری برای تشنگان حقیقت آن روزگاران، مایه سربلندی مسلمانان، و عزّت و شرافت یارانش قرار داد. -. نهج البلاغه ۱ : ۴۳۷ -

**[ترجمه]

بیان

علی ساق أی علی شده و المهاد الفراش قوله علیه السلام و أزف منها قیاد أی قرب منها انقیاد للانقطاع و الزوال و أشراط الساعه علاماتها و التصرم الانقضاء و الانفصام الانقطاع و کنی بالحلقه عن نظامها و اجتماع أهلها بالنوامیس و الشرائع و السبب کل شی ء یتوصل به إلی غیره و انتشاره کنایه عن فساد أسباب ذلک النظام و العفاء الدروس و الهلاک و یمکن أن یکون

المراد بالأعلام العلماء و الصلحاء (۳) قوله من طولها أی من امتدادها و قرئ الطول بكسر الطاء و فتح الواو بمعنی الحبل.

**[ترجمه]«علی ساق» یعنی با سختی. «المهاد» به معنای فرش و بساط است. «ازف منها قیاد» یعنی زمانش در شرف پایان و زوال بود. «اشراط الساعة» یعنی نشانه‌های قیامت. «التصرّم» منقضی شدن. و «الانفصام» یعنی پایان یافتن. و با حلقه ها از نظم و ترتیب آن، و با گردهمایی اهل آن از قوانین و شریعت‌ها کنایه آورده است. «السبب» هر چیزی است که بدان به چیزی دیگر برسند. و «انتشار السبب» کنایه از فاسد شدن اسباب این نظام است. «العفاء» به معنای کهنگی و نابودی است. و ممکن است مقصود از «الاعلام» دانشمندان و انسان‌های صالح باشند. «من طولها» یعنی از امتداد یافتن آن. و «الطول» با کسره طاء و فتح واو به معنای ریسمان، قرائت شده است.

**[ترجمه]

«۶۶»

نهج، نهج البلاغه أَرْسَلَهُ بِالضِّيَاءِ وَ قَدَّمَهُ فِي الاصْطِفَاءِ فَرَتَقَ بِهِ الْمَفَاتِقَ وَ سَاوَرَ بِهِ الْمُغَالِبَ وَ ذَلَّلَ بِهِ الصُّعُوبَةَ وَ سَهَّلَ بِهِ الْحُزُونَةَ حَتَّى سَرَّحَ الضَّلَالَ عَنْ يَمِينٍ وَ شِمَالٍ (۴).

**[ترجمه]نهج البلاغه: خدا پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را با روشنایی اسلام فرستاد، و در گزینش، او را بر همه مقدّم داشت، با بعثت او شکاف ها را پر، و سلطه گران پیروز را در هم شکست، و سختی ها را آسان، و ناهمواری ها را هموار فرمود تا آن که گمراهی را از چپ و راست تار و مار کرد. - . نهج البلاغه ۱ : ۴۵۵ -

**[ترجمه]

بيان

قوله علیه السلام فی الاصطفاء أی علی غيره من الأنبياء و الأوصياء و المفاتق جمع مفتق أی أصلح به المفاسد و الأمور و المنتشره و المساوره المواثبه أی كسر به صلی الله علیه و آله سوره من أراد الطغيان و الحزن المكان الغليظ الخشن و الحزونه الخشونه قوله علیه السلام حتی سرح الضلال أی طرده و أسرع به ذهابا عن يمين و شمال من قولهم ناقه سرح و منسرحه أی سريعه.

**[ترجمه]مقصود سخن امام از «فی الاصطفاء» این است که ایشان را بر دیگر انبیاء و اوصیاء مقدم داشت. «المفاتق» جمع مفتق است، یعنی: مفاصد و امور پراکنده را به واسطه ایشان درست نمود. «المساورة» به معنای برحهیدن است، یعنی: به واسطه پیامبر تجاوز و سرکشی کسانی را که قصد طغیان داشتند، درهم شکست. و «الحزن» به معنای مکان سخت و ستبر است. «الحزونة» یعنی خشونت و ستبرگی. فرموده ایشان: «حتی سرح الظلال» یعنی گمراهی را طرد کرد و سریعاً از راست و چپ آن را بیرون کرد. و از این سخنشان است که گویند: «ناقة سرح و منسرحة» یعنی شتر سریع.

**[ترجمه]

«۶۷»

نهج، نهج البلاغه فَصَدَعَ بِمَا أَمَرَ بِهِ وَ بَلَّغَ رِسَالَهَ رَبِّهِ فَلَمَّ اللَّهُ بِهِ الصَّدْعَ وَ رَتَقَ بِهِ

۱- نفاد خ ل.

۲- نهج البلاغه ۱: ۴۳۷.

۳- او الخيرات و المحاسن، قبال العورات.

۴- نهج البلاغه ۱: ۴۵۵.

الْفَتْقَ وَ أَلَّفَ بِهِ بَيْنَ ذَوِي الْأَرْحَامِ بَعْدَ الْعَدَاوَهِ الْوَاغِرَهِ فِي الصُّدُورِ وَ الضَّغَائِنِ الْقَادِحَهِ فِي الْقُلُوبِ (۱).

**[ترجمه]نهج البلاغه: پیامبر اسلام صلّی اللّه علیه و آله و سلّم آنچه را که به ابلاغ شد آشکار کرد،

ص: ۲۲۵

و پیام های پروردگارش را رساند. او شکاف های اجتماعی را به وحدت اصلاح، و فاصله ها را به هم پیوند داد و پس از آن که آتش دشمنی ها و کینه های بر افروخته در دل ها راه یافته بود، میان خویشاوندان یگانگی بر قرار کرد. - . نهج البلاغه ۱ : ۴۸۹ -

**[ترجمه]

بیان

لم الله شعثه أی أصلح و جمع ما تفرق من أموره و الصدع الشق و كذا الفتق و الرتق ضده و الوغره شده توقد الحر و منه قیل فی صدره علی وغر بالتسكین أی ضغن و عداوه و توقد من الغیظ و الضغینه الحقد أی الحقد الذی یقدح النار فی القلوب و یوقدها فیها.

**[ترجمه]«لم الله شعثه» یعنی امور پراكنده را درست و جمع نمود. و «الصدع» یعنی شكاف، و «الفتق» نیز به همین معنا است و «الرتق» متضاد آن است. «الوغرة»

شدت تابش گرما است. و از همین كلمه گویند: «فی صدره علیّ وغر» با سكون غین، یعنی نسبت به من كینه و دشمنی دارد و از كینه برافروخته است. «الضغینة» یعنی كینه‌ای كه آتش در دل‌ها می‌افكند و آن را برمی‌افروزد.

**[ترجمه]

«۶۸»

نهج، نهج البلاغه إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ بَعَثَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله نَذِيراً لِلْعَالَمِينَ وَ أَمِيناً عَلَى التَّنْزِيلِ وَ أَنْتُمْ مَعْشَرَ الْعَرَبِ عَلَى شَرِّ دِينٍ وَ فِي شَرِّ دَارٍ مُنِيخُونَ بَيْنَ حِجَارَهٍ خُشْنٍ وَ حَيَّاتٍ صُمٍّ تَشْرَبُونَ الْكَدِرَ وَ تَأْكُلُونَ الْجَشِبَ وَ تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَ تَقْطَعُونَ أَرْحَامَكُمْ الْأَصْنَامُ فِيكُمْ مَنْصُوبَهٌ وَ الْآثَامُ بِكُمْ مَعْصُوبَهٌ (۲).

**[ترجمه]نهج البلاغه: خداوند، پیامبر اسلام، حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را هشدار دهنده جهانیان مبعوث فرمود، تا امین و پاسدار وحی الهی باشد، آنگاه كه شما ملّت عرب، بدترین دین را داشته، و در بدترین خانه زندگی می كردید، میان غارها، سنگهای خشن و مارهای سمّی خطرناك فاقد شنوایی، به سر می بردید، آب های آلوده می نوشیدید و غذاهای ناگوار می خوردید، خون یكدیگر را به ناحق می ریختید، و پیوند خویشاوندی را می بریدید، بت ها میان شما پرستش

می شد، و مفاسد و گناهان، شما را فرا گرفته بود. - . نهج البلاغه ۱ : ۷۴ -

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام شر دار أی باعتبار شمول الکفر و الضلاله أو باعتبار أن أکثرها البوادی و لقله المعموره و قله الماء فلا ینافی کونها خیر دار للصالحین لشرافه المکان و یحتمل أن یکون المراد الدار المجازیه أی دار الجاهلیه و الإناخه الإقامه بالمکان و الحیه الصماء التی لا تنزجر بالصوت کأنها لا تسمع و ربما یراد بها الصلبه الشدیده و قیل یجوز أن یعنی بالحجاره و الحیات المجاز یقال للأعداء حیات و إنه لحجر خشن المس إذا کان ألد الخصام و الجشب الطعام الغلیظ الخشن و الذی لا إدام معه قوله علیه السلام معصوبه أی مشدوده.

**[ترجمه]فرموده امام «شرّ دار» یعنی به اعتبار فراگیری کفر و گمراهی، یا به اعتبار اینکه بیشتر آنجا بیابان بوده است، و به خاطر کمبود آبادانی و کمبود آب، پس با اینکه بهترین سرای برای انسان‌های صالح باشد منافاتی ندارد زیرا آن مکان شرافت دارد و ممکن است مقصود، سرای و خانه مجازی باشد، یعنی خانه جاهلیّت. «الاناخۀ» یعنی اقامت در مکان. «الحیّۀ الصمّاء» ماری است که با صدا دور نمی‌شود گویی نمی‌شنود و چه بسا مقصود از آن مار سخت و سفت باشد. و گفته شده: جایز است مقصود از مارها و سنگ‌ها به صورت مجازی باشد، گفه می‌شود: للأعداء حیّات، و أنّه لحجر خشن المسّ: هرگاه دشمن سرسختی باشد. «الجشب» غذائی است که سخت و ستبر باشد و نتوان از آن نان‌خورش درست کرد و «معصوبۀ» یعنی بسته شده.

**[ترجمه]

«۶۹»

نهج، نهج البلاغه إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ بَعَثَ مُحَمَّداً وَ لَیْسَ أَحَدٌ مِنَ الْعَرَبِ یَقْرَأُ کِتَاباً وَ لَا یَدَّعِی نُبُوَّةً فَسَاقَ النَّاسَ حَتَّی بَوَّأَهُمْ مَحَلَّتَهُمْ (۳) وَ بَلَّغَهُمْ مَنْجَاتَهُمْ فَاسْتَقَامَتْ قَنَاتُهُمْ وَ اطْمَأَنَّتْ صِفَاتُهُمْ (۴).

۱- نهج البلاغه ۱: ۴۸۹. و فیه: و بلغ رسالات ربّه.

۲- نهج البلاغه ۱: ۷۴.

۳- أی موضع حلولهم الذی یلیق إنسانیتهم و منزلتهم و استعدادهم.

۴- نهج البلاغه ۱: ۸۹.

**[ترجمه]نهج البلاغ: همانا خداوند هنگامی محمد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را مبعوث فرمود که هیچ کس از عرب، کتاب آسمانی نداشت، و ادّعای پیامبری نمی کرد. پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم مردم جاهلی را تا به جایگاه کرامت انسانی پیش برد و به رستگاری رساند، که سر نیزه هایشان کندی نپذیرفت و پیروز شدند و جامعه آنان استحکام گرفت. - . نهج البلاغه ۱ : ۸۹ -

ص: ۲۲۶

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام حتی بوأهم محلتهم أی أسکنهم منزلتهم التی خلقوا لأجلها من الإسلام و الإیمان و العلم و سائر الکمالات بحسب استعداداتهم و المنجاه محل النجاه و القناه الرمح و استقامتها کنایه عن القوه و الغلبه و الدوله (۱) و الصفاه الحجر الأملس المنبسط استعیرت لحالهم التی کانوا علیها من النهب و الغاره و الخوف و التزلزل فکانوا کالواقف علی حجر أملس متزلزل فاطمأنت أحوالهم و سکنوا فی مواطنهم بسبب مقدمه صلی الله علیه و آله.

**[ترجمه]فرموده امام علیه السلام: «حتّی بوّأهم محلّتهم» یعنی آنان را در منزلت‌هایی که به خاطر آن آفریده شدند، از جمله اسلام و ایمان و علم و دیگر کمالات بر اساس توانایی‌هایشان، جای داد. «المنجاة» مجل نجات است. «القناة» نیزه و «استقامت الرمح» کنایه از قوّت و جیرگی و حکومت است. «الصفاة» صخره نرم پهن است. که برای وضعیت چپاول و جنگ و ترس و تزلزل استعاره آورده شده است. گویی آنان بر سنگی نرم و متزلزل ایستاده بودند. پس وضعیتشان سر و سامان یافت و به سبب قدوم مبارک پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در سرزمین‌های خود سکونت گزیدند.

**[ترجمه]

«۷۰»

نهج، نهج البلاغه وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ ابْتَعَثَهُ وَ النَّاسُ یَضْرِبُونَ فِی غَمْرَهٍ وَ یَمُوجُونَ فِی حَیْرَهٍ قَدْ قَادَتْهُمْ أَزِمَّهُ الْحَیْنِ وَ اسْتَغْلَقَتْ عَلَی أَفْئِدَتِهِمْ أَقْفَالُ الرَّیْنِ (۲).

**[ترجمه]نهج البلاغ: گواهی می دهم که محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بنده و فرستاده اوست، هنگامی او را مبعوث فرمود که مردم در گرداب جهالت فرو رفته بودند، و در حیرت و سرگردانی به سر می بردند، هلاکت آنان را مهار کرده و به سوی خود می کشید، و گمراهی بر جان و دلشان قفل زده بود. - . نهج البلاغه ۱ : ۳۹۱ - ۳۹۲ -

**[ترجمه]

بیان

الضـرب السـير السريع و الضارب السابح و الغمره الماء الكثير (۳) و الحين الهلاک و اسـتغلقت أی تعسـر فتحها و الرين الطبع و التغطيه (۴)

**[ترجمـه]«الضـرب» يعنی حرکـت سـريع. «الضـارب» شـناگر است. و «الغمرة» يعنی: آب فروان. «الحين» به معنـای هلاـکت و نـابودی است و «اسـتغلقت» يعنی به صورتی بود که گشودن قفـل‌هـای دل آن‌هـا سـخت و دشوار شـد. «الرين» يعنی سـرشت و پوشاندن.

**[ترجمه]

«۷۱»

قـال الکازرونی فی المنتقی فيما رواه بإسـناده (۵) أول مـا بـدئ به رسول الله من الوحی الرؤيـا الصـادقه و کـان لاـ يری رؤيا إلا جاءت به مثل فلق الصبح ثم حبب إليه الخلاء فکان يأتی حراء فيتعبد فيه (۶) حتی فجأه الحق و هو فی غار حراء فجاءه الملک و ساق الحديث إلی أن قال.

ص: ۲۲۷

۱- أو عن استقامه أحوالهم.

۲- نهج البلاغه ۱: ۳۹۱ و ۳۹۲.

۳- و المراد شده الفتن و بلاياها، أو شده الجهل و رزاياه.

۴- أی غطاء الجهل و حجاب الضلال.

۵- و الاسناد هکذا: حدّثنا شيخنا تقی الدين أبو الثناء محمود بن علیّ بن مقبل الدقوقی، حدّثنا أبو عبد اللّه محمّد بن يعقوب بن أبی الفرج حـدّثنا أبو علیّ حنبل بن عبـد اللّه بن فرج الرصافی، حدّثنا أمين الحضـره أبو القاسم هبه اللّه بن محمّد بن عبد الواحد بن الحصـين، حـدّثنا أبو علیّ الحسن بن علیّ بن محمّـد المشـهور بابن المـذهب، حـدّثنا أبو بکر أحمـد بن جعفر بن حمدان بن مالک القطيعی حدّثنا عبد اللّه بن أحمد بن محمّد بن حنبل حدّثنی أبی حدّثنا عبد الرزاق حدّثنا معمر عن الزهری اخبرنی عروه عن عائشه أنها قالت: اول اه.

۶- فی المصـدر: فکان يأتی حراء فيتحنث فيه. و هو التعبد الليالی ذوات العدد و يتزود لذلک ثمّ يرجع الی خديجه فتزوده لمثلها حتّی فجأه الحق.

كان ورقه بن نوفل ابن عم خديجه امرأ تنصر فى الجاهليه و كان يكتب العبرانى بالعربيه من الإنجيل ما شاء الله أن يكتب و كان شيخا كبيرا قد عمى فقالت له خديجه أى ابن عم اسمع من ابن أخيك فقال ورقه يا ابن أخى ما ترى فأخبره رسول الله صلى الله عليه و آله فقال ورقه هذا الناموس الأكبر الذى أنزل الله تعالى على موسى عليه السلام يا ليتنى فيها جذعا أكون حيا حين يخرجك قومك فقال رسول الله عليه السلام أ و مخرجى هم قال نعم لم يأت رجل قط بما جئت به إلا عودى و إن يدركنى يومك أنصرك نصرا مؤزرا ثم لم ينشب ورقه أن توفى و فتر الوحى فتره ثم أتاه الوحى الناموس جبرئيل عليه السلام و صاحب سر الملك.

قوله جذعا أى شابا قويا كالجذع من الدواب حتى أبالغ فى نصرك قوله مؤزرا أى بالغا فى القوه لم ينشب بفتح الشين أى لم يمكث و لم يحدث شيئا و لم يشتغل به

وَ فِی رِوَایَهٍ أُخْرَی أَنَّ خَدِیجَهَ أَتَتْ وَرَقَهَ وَ قَالَتْ أَخْبِرْنِی عَنْ جَبْرَئِیلَ مَا هُوَ قَالَ قُدُّوسٌ قُدُّوسٌ مَا ذُکِرَ جَبْرَئِیلُ فِی بَلْدَهٍ لَا یَعْبُدُونَ فِیهَا اللَّهَ قَالَتْ إِنَّ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَنِی أَنَّهُ أَتَاهُ قَالَ فَإِنْ کَانَ جَبْرَئِیلُ هَبَطَ إِلَی هَذِهِ الْأَرْضِ لَقَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَیْهَا خَیْراً عَظِیماً هُوَ النَّامُوسُ الْأَکْبَرُ الَّذِی أَتَی مُوسَی وَ عِیسَی علیهما السلام بِالرِّسَالَهِ وَ الْوَحْیِ قَالَتْ فَأَخْبِرْنِی هَلْ تَجِدُ فِیمَا قَرَأْتَ مِنَ التَّوْرَاهِ وَ الْإِنْجِیلِ أَنَّ اللَّهَ یَبْعَثُ نَبِیّاً فِی هَذَا الزَّمَانِ یَکُونُ یَتِیماً فَیُؤْوِیهِ اللَّهُ وَ فَقِیراً فَیُغْنِیهِ اللَّهُ تَکْفُلُهُ امْرَأَهٌ مِنْ قُرَیْشٍ أَکْثَرُهُمْ حَسَباً وَ ذَکَرَتْ کَلَاماً آخَرَ فَقَالَ لَهَا نَعْتُهُ مِثْلُ نَعْتِکِ یَا خَدِیجَهُ قَالَتْ فَهَلْ تَجِدُ غَیْرَهَا قَالَ نَعَمْ إِنَّهُ یَمْشِی عَلَی الْمَاءِ کَمَا مَشَی عِیسَی ابْنُ مَرْیَمَ وَ تُکَلِّمُهُ الْمَوْتَی کَمَا کَلَّمَتْ عِیسَی ابْنَ مَرْیَمَ علیه السلام وَ تُسَلِّمُ عَلَیْهِ الْحِجَارَهُ وَ تَشْهَدُ لَهُ الْأَشْجَارُ وَ أَخْبَرَهَا بِنَحْوِ قَوْلِ بَحِیرَی ثُمَّ انْصَرَفَتْ عَنْهُ وَ أَتَتْ عَدَّاساً الرَّاهِبَ وَ کَانَ شَیْخاً قَدْ وَقَعَ حَاجِبَاهُ عَلَی عَیْنَیْهِ مِنَ الْکِبَرِ فَقَالَتْ یَا عَدَّاسُ أَخْبِرْنِی عَنْ جَبْرَئِیلَ علیه السلام مَا هُوَ فَقَالَ قُدُّوسٌ قُدُّوسٌ وَ خَرَّ سَاجِداً وَ قَالَ مَا ذُکِرَ جَبْرَئِیلُ فِی بَلْدَهٍ لَا یُذْکَرُ اللَّهُ فِیهَا وَ لَا یُعْبَدُ قَالَتْ أَخْبِرْنِی عَنْهُ قَالَ لَا وَ اللَّهِ لَا أُخْبِرُکِ حَتَّی تُخْبِرَنِی مِنْ أَیْنَ عَرَفْتِ اسْمَ جَبْرَئِیلَ قَالَتْ لِی عَلَیْکَ عَهْدُ اللَّهِ وَ مِیثَاقُهُ بِالْکِتْمَانِ قَالَ نَعَمْ قَالَتْ

أَخْبَرَنِی بِهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ أَتَاهُ قَالَ عَدَّاسٌ ذَلِکِ النَّامُوسُ الْأَکْبَرُ الَّذِی کَانَ یَأْتِی مُوسَی وَ عِیسَی علیهما السلام بِالْوَحْیِ وَ الرِّسَالَهِ وَ اللَّهِ لَئِنْ کَانَ نَزَلَ جَبْرَئِیلُ عَلَی هَذِهِ الْأَرْضِ لَقَدْ نَزَلَ إِلَیْهَا خَیْرٌ عَظِیمٌ وَ لَکِنْ یَا خَدِیجَهُ إِنَّ الشَّیْطَانَ رُبَّمَا عَرَضَ لِلْعَبْدِ فَأَرَاهُ أُمُوراً فَخُذِی کِتَابِی هَذَا فَانْطَلِقِی بِهِ إِلَی صَاحِبِکِ فَإِنْ کَانَ مَجْنُوناً فَإِنَّهُ سَیَذْهَبُ عَنْهُ وَ إِنْ کَانَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ فَلَنْ یَضُرَّهُ (۱) ثُمَّ انْطَلَقَتْ بِالْکِتَابِ مَعَهَا فَلَمَّا دَخَلَتْ مَنْزِلَهَا إِذَا هِیَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَعَ جَبْرَئِیلَ علیه السلام قَاعِدٌ یُقْرِئُهُ هَذِهِ الْآیَاتِ ن وَ الْقَلَمِ وَ ما یَسْطُرُونَ ما أَنْتَ بِنِعْمَهِ رَبِّکَ بِمَجْنُونٍ وَ إِنَّ لَکَ لَأَجْراً غَیْرَ مَمْنُونٍ وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیمٍ فَسَتُبْصِرُ وَ یُبْصِرُونَ بِأَیِّکُمُ الْمَفْتُونُ أَیِ الضَّالُّ أَوِ الْمَجْنُونُ (۲) فَلَمَّا سَمِعَتْ خَدِیجَهُ قِرَاءَتَهُ اهْتَزَّتْ فَرَحاً ثُمَّ رَآهُ صلی الله علیه و آله عَدَّاسٌ (۳) فَقَالَ اکْشِفْ لِی عَنْ ظَهْرِکَ فَکَشَفَ فَإِذَا خَاتَمُ النُّبُوَّهِ یَلُوحُ بَیْنَ کَتِفَیْهِ فَلَمَّا نَظَرَ عَدَّاسٌ إِلَیْهِ خَرَّ سَاجِداً یَقُولُ قُدُّوسٌ قُدُّوسٌ أَنْتَ وَ اللَّهِ النَّبِیُّ الَّذِی بَشَّرَ بِکَ مُوسَی وَ عِیسَی علیهما السلام أَمَا وَ اللَّهِ یَا خَدِیجَهُ لَیَظْهَرَنَّ لَهُ أَمْرٌ عَظِیمٌ وَ نَبَأٌ کَبِیرٌ فَوَ اللَّهِ یَا مُحَمَّدُ إِنْ عِشْتُ حَتَّی تُؤْمَرَ بِالدُّعَاءِ لَأَضْرِبَنَّ بَیْنَ یَدَیْکَ بِالسَّیْفِ هَلْ أُمِرْتَ بِشَیْ ءٍ بَعْدُ قَالَ لَا قَالَ سَتُؤْمَرُ ثُمَّ تُؤْمَرُ ثُمَّ تُکَذَّبُ ثُمَّ یُخْرِجُکَ قَوْمُکَ (۴) وَ اللَّهُ یَنْصُرُکَ وَ مَلَائِکَتُهُ.

قال ابن إسحاق کان أول من اتبع رسول الله صلی الله علیه و آله خدیجه و کان أول ذکر آمن به علی علیه السلام و هو یومئذ ابن عشر سنین ثم زید بن حارثه قیل ثم أسلم بلال و قیل ثم أبو بکر ثم الزبیر و عثمان و طلحه و سعد بن أبی وقاص و عبد الرحمن بن عوف. (۵)

ص: ۲۲۹

۱- فی المصدر: و سألته عما سألت عنه ورقه بن نوفل فأخبرها بنحو ما قال ورقه بن نوفل ثمّ انطلقت.

۲- فی المصدر: یعنی بالمفتون الضال، و الصحیح فی تفسیر المفتون أنّه المجنون.

۳- فی المصدر: اهتزت فرحا، ثمّ قال للنبی صلّی اللّه علیه و آله: فداک أبی و امی امض معی إلی عداس، فقام معها إلی عداس، فلما أن سلم علیه قال: ادن منی، فدنا منه، قال: اکشف اه.

۴- فی المصدر: بعد ذلک: فشق ذلک علی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، قال: یا عداس و انهم لیخرجونی؟ قال: نعم ما جاء و اللّه أحد بمثل ما جئت به الا أخرجه قومه، و کان قومه أشد الناس علیه، و اللّه ینصرک و ملائکته، ثمّ انصرف عنه النبیّ.

۵- المنتقی فی مولود المصطفی: الباب الثانی فیما کان فی السنه الأولی من نبوّته.

و قال ابن الأثير فی الکامل قال الواقدی و أسلم أبو ذر قالوا رابعا أو خامسا و أسلم عمرو بن عیینه السلمی رابعا أو خامسا و قیل إن الزبیر کان رابعا أو خامسا و أسلم خالد بن سعید بن العاص خامسا. (۱) و قال فی المنتقی و مما کان فی مبعثه صلی الله علیه و آله رمی الشیاطین بالشهب بعد عشرین یوما من البعث روی عن ابن عباس قال لما بعث الله محمدا صلی الله علیه و آله دحر (۲) الجن و رموا بالکواکب و کانوا قبل یستمعون لکل قبیل من الجن مقعد یستمعون فیه فأول من فزع لذلک أهل الطائف فجعلوا یذبحون لآلهتهم من کان له إبل أو غنم کل یوم حتی کادت أموالهم یذهب ثم تناهوا و قال بعضهم لبعض أ لا ترون معالم السماء کما هی لم یذهب منها شی ء و قال إبلیس هذا أمر حدث فی الأرض ائتونی من کل أرض بتربه فکان یؤتی بالتربه فیشمها و یلقیها حتی أتی بتربه تهامه فشمها و قال هنا الحدث.

و مما کان فی مبعثه صلی الله علیه و آله ما روی أنه لما بعث الله نبیه أصبح کسری ذات غداه و قد انفصم طاق ملکه من وسطها فلما رأی ذلک أحزنه و قال شاه بشکست یقول الملک انکسر ثم دعا کهانه و سحرته و منجمیه و قال انظروا فی ذلک الأمر فنظروا ثم قالوا لیخرجن من الحجاز سلطان یبلغ المشرق تخصب عنه الأرض کأفضل ما أخصبت من ملک کان قبله.

وَ رُوِیَ عَنِ الْحَسَنِ الْبَصْرِیِّ أَنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالُوا یَا رَسُولَ اللَّهِ مَا حُجَّهُ اللَّهِ عَلَی کِسْرَی فِیکَ قَالَ بَعَثَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مَلَکاً فَأَخْرَجَ یَدَهُ مِنْ سُورِ جِدَارِ بَیْتِهِ الَّذِی هُوَ فِیهِ تَلْأْلَأُ نُوراً فَلَمَّا رَآهَا فَزِعَ فَقَالَ لَمْ تَفْزَعْ یَا کِسْرَی إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ رَسُولًا وَ أَنْزَلَ عَلَیْهِ کِتَاباً فَاتَّبِعْهُ تَسْلَمْ دُنْیَاکَ وَ آخِرَتُکَ قَالَ سَأَنْظُرُ..

و عن أبی سلمه (۳) قال بعث الله عز و جل ملکا إلی کسری و هو فی بیت من بیوت

۱- الکامل ۱: ۲۱.

۲- دحره: طرده دفعه. أبعده.

۳- فی المصدر: عن أبی سلمه بن عبد الرحمن بن عوف. أقول: قیل: اسمه عبد اللّه، و قیل إسماعیل.

إيوانه الـذی لا يـدخل عليه فيه أحـد فلم يرعه إلا به قائما علی رأسه فی يـده عصا بالهاجره فی ساعته التی کان يقيل فيها فقال يا کسـری أ تسـلم أو أکسـر هذه العصا فقال بهل بهل بالفارسيه و معناها خل خل و أمهل و لا تکسر فانصرف عنه ثم دعا حراسه و حجـابه فتغيـظ عليهم و قـال من أدخل الرجل علی قالوا ما دخل عليک أحـد و لا رأيناه حتی إذا کان العام القابل أتاه فی الساعه التی أتاه فيها فقال له کما قال له ثم قال أ تسـلم أو أکسـر هذه العصا فقال بهل بهل فخرج عنه فدعا کسـری حجابه و بوابه فتغيظ عليهم و قـال لهم کما قال أول مره فقالوا ما رأينا أحـدا دخل عليک حتی إذا کان فی العام الثالث أتاه فی الساعه التی جاء فيها و قال له کما قال ثم قال أ تسلم أو أکسر هذه العصا فقال بهل بهل قال فکسر العصا ثم خرج فهلک کسری عند ذلک.

و يروی عن أبی سـلمه أنه قال ذکر لی أن الملک إنما دخل عليه بقارورتين فی يده ثم قال أسلم فلم يفعل فضرب إحداهما علی الأخری فرضضهما ثم خرج و کان من هلاکه ما کان.

و يروی أن خالـد بن وبده (۱) کـان رئيسا فی المجوس و أسـلم قال کان کسـری إذا رکب رکب أمامه رجلان فيقولان له ساعه فساعه أنت عبد و لست برب فيشـير برأسه أی نعم قال فرکب يوما فقالا له ذلک فلم يشر برأسه فشکوا إلی صاحب شرطه فرکب صـاحب شـرطه ليعاتبه و کان کسـری قـد نام فلما وقع صوت حوافر الـدواب فی سـمعه استيقظ فـدخل عليه صاحب شـرطه فقال أيقظتمونی و لم تدعونی أنام إنی رأيت أنه رمی بی فوق سـبع سـماوات فوقفت بين يدی الله تعالی فإذا رجل بين يديه عليه إزار و رداء فقال لی سـلم مفاتيـح خزائن أرضـی إلی هذا فأيقظتمونی قال و صاحب الإزار و الرداء يعنی به النبی صـلی الله عليه و آله (۲)

**[ترجمه]می گويم: کازرونی در منتقی با اسـنادش آورده است: اولين چيزی که بدان وحی بر رسول خدا صلی الله عليه و آله و سـلم آغاز شد، رؤيای صادقه در خواب بود و هر خوابی که ايشان می‌ديد همچون سپيده دم صبح روشن بود. سپس تنهايی... گزيدن و خلوت برای آن حضـرت خوشايند افتاد و به غار حراء می‌آمد و در آنجا به عبادت مشغول می‌شد - . در کتاب آمده است: شب‌های متعدد به عبادت مشغول می‌شد و توشه‌ای با خود می‌برد سپس به نزد خديجه برمی‌گشت و و خديجه برای چند شب ديگر برايش توشه می‌بست تا ناگاه وحی فرا رسـيد. - تا ناگاه وحی فرا رسيد و آن حضرت در غار حراء بود. فرشته آمد. و حديث را ادامه داده تا اينجا که گفته است:

ص: ۲۲۷

ورقه بن نوفل پسـرعموی خديجه در زمان جاهليت مسيحی بود و تا جايی که خدا می‌خواست انجيل را از زبان عبرانی به زبانی عربی می‌نوشت و او پيرمردی مسنّ بود که نابينا شده بود. خديجه به او گفت: ای پسـر عمو، از برادرزاده‌ات بشـنو. ورقه گفت: ای برادرزاده! چه می‌بينی؟ پيامبر صـلی الله عليه و آله و سـلم باری او بازگو نمود. ورقه گفت: اين ناموس اکبر «جبرئيل» اسـت که خداوند بر موسـی عليه السـلام نازل کرد. ای کاش من جوان بودم و زنده می‌ماندم هنگامی که قومت تو را بيرون می کنند. رسـول خـدا صـلی الله عليه و آله و سـلم فرمود: آيـا آنـان مرا بيرون می کننـد. گفت: آری. آنچه را که تو آورده‌ای هيـچ کس نمی‌آورد مگر اينکه بـا او دشـمنی کننـد و اگر من در آن هنگام تو را دريابم، ياريت می‌کنم. سـپس چنـدان طول نکشـيد که ورقه وفات يافت. و وحی مدتی قطع گرديد سپس وحی ناموس يعنی جبرئيل عليه السلام فرشته صاحب سرّ پيامبر آمد.

سخن او« جذعاً» یعنی جوانی تنومند همچون چهارپایان کوچک، تا بتوانم با تمام وجود تو را یاری کنم. «مؤزراً» یعنی بسیار نیرومند. «لم ینشب» با فتحه شین یعنی طول نکشید و اتفاقی نیفتاد و به کاری مشغول نشد.

در روایت دیگری آمده است: خدیجه به نزد ورقه رفت و گفت: به من بگو که جبرئیل چیست؟ گفت: قدّوس قدّوس! نام جبرئیل در هیچ منطقه‌ای ذکر نشده که خداوند در آنجا عبادت نشده باشد. گفت: محمد بن عبدالله به من خبر داده که جبرئیل به نزد او آمده است. ورقه گفت: اگر جبرئیل به این سرزمین آمده است قطعا خداوند خیر و برکت فراوان به این دیار می‌فرستد. جبرئیل، ناموس بزرگی است که با رسالت و وحی به سوی موسی و عیسی علیهما السلام آمد. خدیجه گفت: به من خبر بده که در آنچه از تورات و انجیل خوانده‌ای چیزی یافتی مبنی بر اینکه خداوند در این روزگار پیامبری مبعوث کند که یتیم باشد و خداوند پناهش دهد، نیازمند باشد و خداوند بی‌نیازش کند، و زنی از قریش او را سرپرستی می‌کند که از همه آنان نژاد و نسب بالاتری داشته باشد. و در باب تعریف خود سخنان دیگری بر زبان آورد. ورقه گفت: ویژگی این پیامبر همین است که تو گفتی؟ خدیجه گفت: آیا ویژگی دیگری دارد؟ گفت: آری، بر آب راه می‌رود چنان که عیسی بر آن می‌رفت و مردگان با او سخن می‌گویند همانطور که با عیسی بن مریم سخن گفتند، و سنگ بر او سلام دهد و درختان برای او گواهی می‌دهند و به مانند سخنان بحیرا برای او بازگو نمود. سپس خدیجه از نزد او بازگشت و به نزد عداس راهب آمد. و عداس پیرمردی بود که ابروانش بر چشمانش افتاده بود. خدیجه گفت: به من خبر بده که جبرئیل چیست؟ گفت: قدّوس قدّوس و سجده‌کنان بر زمین افتاد. و گفت: نام جبرئیل در سرزمینی برده نمی‌شود که در آنجا خداوند ذکر و عبادت نشود. گفت: مرا از جبرئیل باخبر کن. گفت: نه به خدا تو را با خبر نمی‌کنم تا نگویی که نام جبرئیل را از کجا شناختی؟ گفت: به خدا بر تو عهد و پیان می‌بندم که راز را فاش نکنی. گفت: باشد.

ص: ۲۲۸

گفت: محمد بن عبدالله به من خبر داده که جبرئیل به نزدش آمده است. عداس گفت: آن ناموس اکبری است که به موسی و عیسی علیهما السلام وحی و رسالت می‌شد، به خدا سوگند اگر جبرئیل به این دیار آمده، قطعا خداوند خیر و برکت فراوان به این دیار می‌فرستد، و اما ای خدیجه چه بسا شیطان متعرض بنده‌ای گردد و اموری به او بنمایاند. این کتاب مرا بگیر و به نزد شوهرت ببر، اگر دیوانه باشد به برکت این کتاب شفا می‌یابد و دیوانگی‌اش برطرف می‌شود و اگر امری از جانب خداوند باشد ضرری به او نمی‌رساند. خدیجه کتاب را با خود برد و هنگامی که وارد خانه‌اش شد رسول خدا صلی الله علیه و سلم را یافت که با جبرئیل نشسته بود و جبرئیل این آیات را بر ایشان خواند: « ن وَالْقَلَم وَمَا يَسْطُرُونَ * مَا أَنتَ بِنِعْمَهِ رَبِّکَ بِمَجْنُونٍ * وَإِنَّ لَکَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ * وَإِنَّکَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ * فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ * بِأَييِّکُمُ الْمَفْتُونُ » – . قلم / ۱ – ۶ –

{ نون، سوگند به قلم و آنچه می نویسند، [که] تو، به لطف پروردگارت، دیوانه نیستی. و بی گمان، تو را پاداشی بی منّت خواهد بود. و راستی که تو را خویی والاست! به زودی خواهی دید و خواهند دید، [که] کدام یک از شما دستخوش جنونید.} «المفتون» یعنی گمراه یا دیوانه. چون خدیجه قرائت رسول خدا را شنید، شادمان گشت. سپس عداس آن حضرت را دید و گفت: پشتت را به من نشان بده، پیامبر جامه کنار زد که ناگاه مهر نبوّت از میانه شانه آن حضرت می‌تابید و چون عداس آن را دید سجده‌کنان بر زمین افتاد و می گفت: قدّوس قدّوس، به خدا سوگند تو همان پیامبری که موسی و عیسی به

ظهور تو بشارت دادند. اما سوگند به خدا ای خدیجه! امری بزرگ و خبری عظیم برای او ظهور می‌کند. سوگند به خدا ای محمد! اگر من زنده بمانم تا آن زمان که به دعوت مردم امر بشوی، پیشاپیش تو با کفار می‌جنگم. آیا به دعوت مردم امر شده‌ای؟ فرمود: خیر. گفت: به زودی فرمان دعوت به تو داده می‌شود و باز امر به دعوت می‌شوی سپس تو را تکذیب می‌کنند و بعد قومت تو را بیرون می‌کنند و خداوند و فرشتگانش به یاری تو می‌آیند.

ابن اسحاق گوید: اولین شخصی که از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم تبعیت کرد، خدیجه بود و اولین مردی که به آن حضرت ایمان آورد علی علیه السلام بود که در آن زمان ده سال داشت، سپس زید بن حارثه، گفته شده: بلال اسلام آورد و گفته شده: ابوبکر اسلام آورد، و پس از آن‌ها زبیر و عثمان و سعد بن ابی وقاص و عبدالرحمن بن عوف مسلمان شدند. - . المنتقی فی مولود المصطفی : باب دو در ذکر احول سال اول نبوّت -

ص: ۲۲۹

ابن اثیر در کامل گوید: واقدی گوید: و ابوذر اسلام آورد و گفته‌اند: چهارمین یا پنجمین نفری بود که مسلمان شد. و عمرو بن عیینه سلمی چهارمین یا پنجمین نفری بود که اسلام آورد. و گفته شده: زبیر چهارمین یا پنجمین شخصی بود که مسلمان شد و خالد بن سعید بن عاص پنجمین نفر بود که اسلام آورد. - . کامل ۱ : ۲۱ -

در المنتقی آمده است: از جمله قضایای که در هنگام بعثت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم اتفاق افتاد این بود که پس از گذشت بیست روز از بعثت، شیاطین با شهاب‌هایی طرد شدند. از ابن عباس روایت شده که گفت: هنگامی که خداوند محمد صلی الله علیه و آله و سلم را مبعوث کرد جنیان طرد شده و با ستارگان رجم شدند. در حالی که پیش از این استماع می‌کردند و هر طایفه‌ای از جنیان جایگاهی داشتند که از آنجا استراق سمع می‌کردند. اولین گروهی که از این مسأله ترسیدند جنیان طائف بودند و هر کدام از آنان که شتر و گوسفند داشتند هر روز برای خدایانشان قربانی می‌کردند تا اینکه نزدیک بود همه اموالشان را از دست بدهند. سپس از این کار دست برداشتند و به یکدیگر گفتند: آیا نشانه‌های آسمان را نمی‌بیند که چیزی از آن کم نشده است و به همان حال باقی مانده است. و ابلیس گفت: دلیل منع استراق سمع، اتفاقی است که در زمین افتاده است، از هر منطقه‌ای مقداری خاک پیش من بیاورید. آنان خاک می‌آوردند و ابلیس بو می‌کرد و می‌انداخت تا اینکه از خاک تهامه آوردند. ابلیس آن را بوئید و گفت: اینجا قضیه‌ای رخ داده است.

و از جمله قضایای دیگری که در هنگام بعثت اتفاق افتاد، این است که روایت شده هنگامی که خداوند پیامبرش را مبعوث کرد، کسری (پادشاه ایران) بامدادی نشسته بود دید که طاق ایوانش از میان شکافته شد. با دیدن آن سخن اندوهگین شد و گفت: «شاه بشکست» یعنی پادشاهی ما برافتاد. سپس کاهنان و ساحران و منجمانش را فرا خواند و گفت: در این قضیه اندیشه کنید. آنان فکر کردند و گفتند: از حجاز پادشاهی بیرون می‌آید که به مشرق می‌رسد و زمین از برکت او چندان فراخی یابد که پیش از او دوره هیچ پادشاهی اینگونه نبوده است.

از حسن بصری روایت شده که صحابه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم گفتند: ای رسول خدا، حجت خداوند بر کسری (پادشاه ایران) در باره تو چه چیزی است؟ فرمود: خداوند فرشته‌ای فرستاد و او دستش را از لای دیوار خانه‌ای که کسری در

آنجا بود بیرون کرد و از پرتو این دست، خانه پر نور شد. کسری با دیدن آن ترسید. فرشته گفت: ای کسری چرا می‌ترسی؟ همانا خداوند پیامبری فرستاده و کتابی بر او نازل فرموده است، از او پیروی کن تا تمام دنیا و آخرتت به سلامت باشد. گفت: در این باره فکر می‌کنم.

از ابوسلمه روایت شده که گفت: خداوند عزّ و جلّ فرشته‌ای را به سوی کسری فرستاد و او در یکی از خانه‌های

ص: ۲۳۰

کاخش بود که کسی بدانجا نمی‌رفت. در قیلوله نیمروز کسری ناگاه دید که شخصی با عصایی در دست بر بالای سرش ایستاده است. گفت: ای کسری! مسلمان می‌شوی یا این عصا را بشکنم؟ کسری به فارسی گفت: «بهل بهل» یعنی رها کن و مهلت بده و مشکن. فرشته بازگردید. سپس کسری دربانان و نگهبانان را فرا خواند و آنان را با خشم تمام بازخواست کرد و گفت: چه کسی این مرد را بر من وارد کرد؟ گفتند: کسی بر شما وارد نشد و ما او را ندیدیم. تا اینکه سال دیگر شد و همان فرشته با آن عصا در همان ساعت و در همان خانه به نزد او آمد و همان جملات را به او گفت. سپس گفت: آیا مسلمان می‌... شوی یا این عصا را بکشنم. گفت: «بهل بهل». فرشته بیرون رفت و کسری دربانان و نگهبانانش را طلبید و با خشم آنان را بازخواست کرد و به مانند بار پیشین با آنان سخن گفت. گفتند: کسی را ندیدیم که بر شما وارد شود. چون سال سوم رسید در همان ساعتی که آمده بود، به نزدش آمد و همان جملات را به او گفت، و گفت: آیا مسلمان می‌شوی یا این عصا را بشکنم؟ او گفت: «بهل بهل» گوید: عصا را شکست و بعد بیرون رفت. و کسری در همان نزدیکی هلاك شد.

از ابوسلمه روایت شده که گفت: برای من اینگونه نقل شده که فرشته در حالی که دو قاروره (ظرف) در دست داشت نزد کسری آمد و گفت: اسلام بیاور. او اسلام نیاورد پس فرشه ظرف‌ها را بر هم زد و خورد کرد و بیرون رفت. و هلاکت و مرگ کسری فرا رسید.

خالد بن وبده که یکی از رؤسای زردشتیان بود و اسلام آورد گفته است: هرگاه کسری سوار بر ستور می‌شد در پیش او دو مرکب حرکت می‌کردند و دم به دم به او می‌گفتند: تو بنده‌ای و خدا نیستی. و او با اشاره سر تصدیق می‌کرد. گوید: روزی سوار شد و آن دو به کسری همان جمله را گفتند و او با اشاره سر تصدیق نکرد. پس به صاحب شرطه (فرمانده ارتش) شکایت بردند و او سوار شد تا کسری را مؤاخده کند و در آن حال کسری خوابیده بود. صدای پای چهارپایان به گوش کسری رسید و بیدار شد. صاحب شرطه آمد. کسری گفت: چرا مرا بیدار کردی! در خواب دیدم مرا بالای هفت آسمان بردند و من در محضر خداوند ایستادم و مردی که ردا و ازاری بر تن داشت در محضر خداوند ایستاده بود. خداوند به من گفت: کلیدهای گنجینه‌های زمین را به این مرد تسلیم کن. و در این میان مرا بیدار کردید. روای گوید: مقصودش از آن صاحب ازار و رداء پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بود. - . المنتقی فی مولود المصطفی : باب دو در ذکر احول سال اول نبوّت -

**[ترجمه]

شی، تفسیر العیاشی عَنْ عَمَّارِ بْنِ (۳) مِیثَمٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قَرَأَ رَجُلٌ عِنْدَ

ص: ۲۳۱

۱- فی المصدر: خالد بن ربده.

۲- المنتقی: الباب الثانی فیما کان فی السنه الأولی من نبوّته.

۳- هکذا فی الکتاب و فی تفسیر البرهان ۱: ۵۲۳، و لم نجد الرجل فی أصحاب الصادق علیه السلام، و الظاهر أنّه مصحف عمران بن میثم کما فی اسناد الکافی، و الرجل عمران بن میثم بن یحیی الأسدی المترجم فی رجال الشیخ و فی فهرست النجاشیّ.

أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام فَإِنَّهُمْ لا یُکَذِّبُونَکَ وَ لکِنَّ الظَّالِمِینَ بِآیاتِ اللَّهِ یَجْحَدُونَ (۱) فَقَالَ بَلَی وَ اللَّهِ لَقَدْ کَذَّبُوهُ أَشَدَّ التَّکْذِیبِ وَ لَکِنَّهَا مُخَفَّفَهٌ لَا یَکْذِبُونَکَ لَا یَأْتُونَ بِبَاطِلٍ یُکَذِّبُونَ بِهِ حَقَّکَ (۲).

کا، الکافی محمد بن یحیی عن أحمد بن محمد عن الحسین بن سعید عن النضر عن محمد بن أبی حمزه عن یعقوب بن شعیب عن عمران بن میثم عنه علیه السلام مثله (۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: عمار بن میثم از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: مردی نزد

ص: ۲۳۱

امیر مؤمنان علیه السلام آیه: «فَإِنَّهُمْ لَا یُکَذِّبُونَکَ وَلَکِنَّ الظَّالِمِینَ بِآیَاتِ اللّهِ یَجْحَدُونَ» - . انعام / ۳۳ - {به یقین، می دانیم که آنچه می گویند تو را سخت غمگین می کند. در واقع آنان تو را تکذیب نمی کنند، ولی ستمکاران آیات خدا را انکار می کنند.} را قرائت کرد. ایشان فرمود: بلی و قسم به خدا به شدت آن را تکذیب کردند و آیه بدون تشدید یعنی چنین نازل شده است: لا یکذبونک، تو را تکذیب نمی‌کنند، یعنی باطلی را نمی‌آورند که با آن، حق تو را تکذیب کنند. - . تفسیر عیاشی : مخطوط -

کافی: عمران بن میثم همین حدیث را از امام صادق علیه السلام روایت کرده است

**[ترجمه]

«۷۳»

شی، تفسیر العیاشی عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ الْمُنْذِرِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِهِ فَإِنَّهُمْ لا یُکَذِّبُونَکَ قَالَ لَا یَسْتَطِیعُونَ إِبْطَالَ قَوْلِکَ (۴).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: حسین بن منذر از امام صادق علیه السلام روایت کرده که در باره این آیه «فإنّهم لا یکذبونک» فرمود: یعنی نمی‌توانند سخن تو را باطل کنند. - . تفسیر عیاشی ک مخطوط -

**[ترجمه]

«۷۴»

ختص، الإختصاص قَرَنَ إِسْرَافِیلُ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثَلَاثَ سِنِینَ یَسْمَعُ الصَّوْتَ وَ لَا یَرَی شَیْئاً ثُمَّ قَرَنَ بِهِ جَبْرَئِیلُ علیه السلام عِشْرِینَ سَنَهً وَ ذَلِکَ حَیْثُ أُوحِیَ إِلَیْهِ فَأَقَامَ بِمَکَّهَ عَشْرَ سِنِینَ ثُمَّ هَاجَرَ إِلَی الْمَدِینَهِ فَأَقَامَ بِهَا عَشْرَ سِنِینَ وَ قُبِضَ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ ابْنُ ثَلَاثٍ وَ سِتِّینَ سَنَهً (۵).

**[ترجمه]اختصاص: اسرافیل به مدت سه سال با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم همنشین شد و آن حضرت صدا می‌شنید اما چیزی نمی‌دید. سپس جبرئیل علیه السلام بیست سال قرین پیامبر شد و این در زمانی بود که به ایشان وحی می‌نمود. آن حضرت ده سال در مکه اقامت داشت و بعد از آن به مدینه هجرت نمود و ده سال در آنجا بماند و در حالی که شصت و سه ساله بود، قبض روح گردید. - . اختصاص : ۱۳۰ -

**[ترجمه]

«۷۵»

الطُّرَفُ، لِلسَّيِّدِ بْنِ طَاوُسٍ نَقْلًا مِنْ كِتَابِ الْوَصِيَّةِ لِعِيسَى بْنِ الْمُسْتَفَادِ عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ علیهما السلام قَالَ: سَأَلْتُ عَنْ بَدْءِ الْإِسْلَامِ كَيْفَ أَسْلَمَ عَلِيٌّ وَ كَيْفَ أَسْلَمَتْ خَدِيجَةُ فَقَالَ تَأْبَى إِلَّا أَنْ تَطْلُبَ أُصُولَ الْعِلْمِ وَ مُبْتَدَأَهُ أَمَا وَ اللَّهِ إِنَّكَ لَتَسْأَلُ تَفَقُّهاً ثُمَّ قَالَ سَأَلْتُ أَبِي علیه السلام عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ لِي لَمَّا دَعَاهُمَا (۶) رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ يَا عَلِيُّ وَ يَا خَدِيجَةُ أَسْلَمْتُمَا لِلَّهِ وَ سَلَّمْتُمَا لَهُ وَ قَالَ إِنَّ جَبْرَئِيلَ عِنْدِي يَدْعُوكُمَا إِلَى بَيْعَةِ الْإِسْلَامِ فَأَسْلِمَا تَسْلَمَا وَ أَطِيعَا تَهْدِيَا فَقَالا فَعَلْنَا وَ أَطَعْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ إِنَّ جَبْرَئِيلَ عِنْدِي يَقُولُ لَكُمَا إِنَّ لِلْإِسْلَامِ شُرُوطاً وَ عُهُوداً وَ مَوَاثِيقَ فَابْتَدِئَاهُ بِمَا شَرَطَ اللَّهُ عَلَيْكُمَا لِنَفْسِهِ وَ

۱- الأنعام: ۳۳. أقول: قد عرفت قبلا أن نافع و الكسائی و الاعشی عن أبی بكر قرءوا بالتخفيف كما فی الروايه.

۲- تفسير العيّاشیّ: مخطوط.

۳- روضه الكافی: ۲۰۰ و فيه. علی أمير المؤمنين عليه السلام.

۴- تفسير العيّاشیّ مخطوط، و أخرجه البحرانیّ فی الموضع المتقدم ذكره.

۵- الاختصاص: ۱۳۰.

۶- فی المصدر: لما أسلما دعاهما.

لِرَسُولِهِ أَنْ تَقُولَا نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ فِي مُلْكِهِ (۱) لَمْ يَتَّخِذْ وَلَداً وَ لَمْ يَتَّخِذْ صَاحِبَةً إِلَهاً وَاحِداً مُخْلِصاً وَ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ أَرْسَلَهُ إِلَى النَّاسِ كَافَّةً بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ وَ نَشْهَدُ أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي وَ يُمِيتُ وَ يَرْفَعُ وَ يَضَعُ وَ يُغْنِي وَ يُفْقِرُ وَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ وَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ قَالَا شَهِدْنَا قَالَ وَ إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ عَلَى الْمَكَارِهِ وَ غَسْلُ الْوَجْهِ وَ الْيَدَيْنِ وَ الذِّرَاعَيْنِ وَ مَسْحُ الرَّأْسِ وَ الرِّجْلَيْنِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَ غُسْلُ الْجَنَابَةِ فِي الْحَرِّ وَ الْبَرْدِ وَ إِقَامُ الصَّلَاةِ وَ أَخْذُ الزَّكَاةِ مِنْ حِلِّهَا وَ وَضْعِهَا فِي أَهْلِهَا وَ حِجُّ الْبَيْتِ وَ صَوْمُ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ بِرُّ الْوَالِدَيْنِ وَ صِلَةُ الرَّحِمِ وَ الْعَدْلُ فِي الرَّعِيَّةِ وَ الْقَسْمُ بِالسَّوِيَّةِ وَ الْوُقُوفُ عِنْدَ الشُّبْهَةِ وَ رَفْعُهَا إِلَى الْإِمَامِ فَإِنَّهُ لَا شُبْهَةَ عِنْدَهُ وَ طَاعَةُ وَلِيِّ الْأَمْرِ بَعْدِي وَ مَعْرِفَتُهُ فِي حَيَاتِي وَ بَعْدَ مَوْتِي وَ الْأَئِمَّةُ مِنْ بَعْدِهِ وَاحِدٌ بَعْدَ وَاحِدٍ وَ مُوَالاةُ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ وَ مُعَادَاةُ أَعْدَاءِ اللَّهِ وَ الْبَرَاءَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ وَ حِزْبِهِ وَ أَشْيَاعِهِ وَ الْبَرَاءَةُ مِنَ الْأَحْزَابِ تَيْمٍ وَ عَدِيٍّ وَ أُمَيَّةَ وَ أَشْيَاعِهِمْ وَ أَتْبَاعِهِمْ وَ الْحَيَاةُ عَلَى دِينِي وَ سُنَّتِي وَ دِينِ وَصِيِّي وَ سُنَّتِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَ الْمَوْتُ عَلَى مِثْلِ ذَلِكَ (۲) وَ تَرْكُ شُرْبِ الْخَمْرِ وَ مُلَاحَاةُ النَّاسِ (۳) يَا خَدِيجَةُ فَهِمْتِ مَا شَرَطَ رَبُّكِ عَلَيْكِ قَالَتْ نَعَمْ وَ آمَنْتُ وَ صَدَّقْتُ وَ رَضِيتُ وَ سَلَّمْتُ قَالَ عَلِيٌّ وَ أَنَا عَلَى ذَلِكَ فَقَالَ يَا عَلِيُّ تُبَايِعُنِي عَلَى مَا شَرَطْتُ عَلَيْكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَبَسَطَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله كَفَّهُ وَ وَضَعَ كَفَّ عَلِيٍّ عليه السلام فِي كَفِّهِ وَ قَالَ بَايِعْنِي يَا عَلِيُّ عَلَى مَا شَرَطْتُ عَلَيْكَ وَ أَنْ تَمْنَعَنِي مِمَّا تَمْنَعُ مِنْهُ نَفْسَكَ فَبَكَى عَلِيٌّ عليه السلام وَ قَالَ بِأَبِي وَ أُمِّي لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله اهْتَدَيْتَ وَ رَبِّ الْكَعْبَةِ وَ رَشَدْتَ وَ وُفِّقْتَ أَرْشَدَكَ اللَّهُ يَا خَدِيجَةُ ضَعِي يَدَكِ فَوْقَ يَدِ عَلِيٍّ فَبَايِعِي لَهُ فَبَايَعَتْ عَلَى مِثْلِ مَا بَايَعَ عَلَيْهِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام عَلَى أَنَّهُ لَا جِهَادَ عَلَيْهَا ثُمَّ قَالَ يَا خَدِيجَةُ هَذَا عَلِيٌّ مَوْلَاكِ وَ مَوْلَى الْمُؤْمِنِينَ وَ إِمَامُهُمْ بَعْدِي قَالَتْ صَدَقْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ بَايَعْتُهُ عَلَى مَا قُلْتَ أُشْهِدُ اللَّهَ وَ أُشْهِدُكَ (۴) وَ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيداً عَلِيماً (۵).

۱- زاد المصدر: لم يلده والد.

۲- زاد فی المصدر بعد ذلک: غير شاقه لامانته، و لا متعيده و لا متأخره عنه. أقول: المتعيده الغضبان. الظلوم.

۳- الملاحاة: المنازعه. الملاومه.

۴- فی المصدر: و اشهدک بذلک.

۵- الطرف: ۴- ۶ أقول: لعل شرطه صلّى اللّه عليه و آله عليهما زائدا على ما كان يشرط.

**[ترجمه]طرف: به نقل از کتاب الوصیّة عیسی بن مستفاد آورده است که گوید: از امام موسی بن جعفر علیه السلام در باره آغاز ظهور اسلام و چگونگی اسلام آوردن علی علیه السلام و خدیجه سؤال کردم. حضرت فرمود: پیداست که می خواهی از دانش اسلامی و احکام دینی که چگونه پدید آمد آگاه شوی؟ و سوگند به خدا تو از روی کنجکاوی می‌پرسی. سپس فرمود: من هم از پدرم حضرت صادق علیه السلام راجع به همین موضوع سؤال کردم، پدرم فرمود: وقتی پیامبر صلی الله علیه وآله و سلم خدیجه و علی علیه السلام را به اسلام دعوت کرد فرمود: ای علی و ای خدیجه! برای خدا اسلام بیاورید و خود راتسلیم ذات مقدس او کنید! و فرمود: جبرئیل هم اکنون نزد من است و شما را دعوت می کند که اسلام را بپذیرید شما نیز اسلام بیاورید تا سلامتی یابید و از خدا فرمان برید تا هدایت و رستگار شوید. باز فرمود: جبرئیل نزد من است و به شما می گوید: اسلام شرطها و عهدها و پیمان‌هایی دارد. خدا قبل از هر چیز برای خود و

ص: ۲۳۲

پیامبرش با شما شرط می‌کند و تعهد می‌گیرد که بگویید: گواهی می‌دهیم خدائی جز خداوند یکتا که شریکی در قلمرو حکومتش ندارد، و همسر و فرزندی اختیار نکرده است. خداوند یگانه و بی‌نقص و عیب است. و گواهی دهید که بنده او محمد پیامبر خدا است که خدا او را برای عموم بشر تا روز قیامت اعزام داشته است.گواهی دهید که خداوند زنده می‌کند و می‌میراند، و بالا می‌برد و پایین می‌آورد، و بی‌نیاز می‌کند و نیازمند می‌گرداند و هرچه بخواهد می‌کند، و مردگان را از گورها بر می‌انگیزد، خدیجه و علی گفتند: گواهی می‌دهیم. پیامبر فرمود: و دیگر اعمالی است که باید انجام دهید و آن: وضو گرفتن یعنی شستشوی صورت و دست‌ها و بازوان و مسح سر و پاها تا مرفق و غسل جنابت در گرما و سرما و نمازگزاردن و گرفتن زکات و صرف آن در مورد خود و حج خانه خدا و روزه ماه رمضان و جهاد در راه خدا و نیکی نسبت به پدر و مادر و تحکیم پیوند خویشاوندی وعدالت در میان رعیت و تقسیم عادلانه مال وثروت و خود نگاه‌داری در موارد شبهه‌ناک و ارجاع حکم آن به پیشوای برحق است، زیرا برای خود او شبهه‌ناک نیست، و می‌داند که چه باید کرد. و پیروی از جانشین بعد از من و شناخت او در زمان من و بعد از مرگ من و شناختن پیشوایان بعد از او یکی بعد از دیگری و دوست داشتن خدا و دشمنی با دشمنان خدا و بیزاری از شیطان پلید، و بیزاری از حزب‌هایی مانند تمیم و عدیّ و اُمیّه و طرفداران و پیروان آنان، و زنده‌نگه داشتن دین و سنت من و دین جانشین من و روش او تا روز قیامت و مردن بر این عقیده و اجتناب از شراب خواری و نزاع و کشمکش با مردم است. ای خدیجه! شروطی را که خداوند برای پذیرش اسلام مقرر داشته است شنیدی؟ گفت آری، و ایمان آوردم و همه را گواهی می دهم و خشنودم و تسلیم هستم. علی علیه السلام فرمود: من نیز بر این عقیده‌ام. پیامبر فرمود ای علی! بر اساس این شرطها با من بیعت می‌کنی؟ گفت:آری. پیامبردست‌های خود را گشود و دست علی را گرفت و فرمود: ای علی! با این شرطها که کردم بیعت کن و آنچه برای خود نمی‌خواهی برای من نیز مخواه! علی گریست و گفت: پدر و مادرم به قربانت! من هیچ نیرو و قدرتی را بالاتر از خدا نمی دانم! پیامبر فرمود: ای علی! به خدای کعبه به واقع نائل گشتی و به کمال رشد و توفیق الهی رسیدی! ای خدیجه! خدا تو را به حق و حقیقت رهنمون گردد. دست خود را بگذار روی دست علی و با علی بیعت کن بدین گونه خدیجه نیز مانند علی بن ابی‌طالب بیعت کرد، بر این اساس که جهاد را از زن نخواسته اند. سپس فرمود: ای خدیجه! این علی سرپرست تو و سرپرست سایر مؤمنان و پیشوای آن‌ها پس از من است. خدیجه گفت: یا رسول الله! تصدیق دارم و بر اساس آنچه گفتی با علی هم بیعت کردم و در پیشگاه خداوند و حضور تو گواهی می‌دهم. - . طرف : ۴ -

- ۶

ص: ۲۳۳

**[ترجمه]

«۷۶»

فس، تفسیر القمی فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ قُلْ أَیُّ شَیْ ءٍ أَکْبَرُ شَهادَهً قُلِ اللَّهُ شَهِیدٌ بَیْنِی وَ بَیْنَکُمْ (۱) وَ ذَلِکَ أَنَّ مُشْرِکِی أَهْلِ مَکَّهَ قَالُوا یَا مُحَمَّدُ مَا وَجَدَ اللَّهُ رَسُولًا یُرْسِلُهُ غَیْرَکَ مَا نَرَی أَحَداً یُصَدِّقُکَ بِالَّذِی تَقُولُ وَ ذَلِکَ فِی أَوَّلِ مَا دَعَاهُمْ وَ هُوَ یَوْمَئِذٍ بِمَکَّهَ قَالُوا وَ لَقَدْ سَأَلْنَا عَنْکَ الْیَهُودَ وَ النَّصَارَی فَزَعَمُوا أَنَّهُ لَیْسَ لَکَ ذِکْرٌ عِنْدَهُمْ فَأْتِنَا (۲) بِمَنْ یَشْهَدُ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله اللَّهُ شَهِیدٌ بَیْنِی وَ بَیْنَکُمْ الْآیَهَ قَالَ أَ إِنَّکُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَهً أُخْری یَقُولُ اللَّهُ لِمُحَمَّدٍ فَإِنْ شَهِدُوا فَلا تَشْهَدْ مَعَهُمْ قَالَ قُلْ لا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّما هُوَ إِلهٌ واحِدٌ وَ إِنَّنِی بَرِی ءٌ مِمَّا تُشْرِکُونَ (۳).

**[ترجمه]تفسیر قمی: در روایت ابو جارود، از امام باقر علیه السلام نقل شده است که در مورد این سخن خدای تبارک و تعالی: «قُلْ أَیُّ شَیْءٍ أَکْبَرُ شَهَادهً قُلِ اللّهِ شَهِیدٌ بِیْنِی وَبَیْنَکُم» -. انعام / ۱۹ -

{بگو: «گواهی چه کسی از همه برتر است؟» بگو: «خدا میان من و شما گواه است.} فرمود: از این رو است که مشرکان اهل مکه گفتند: ای محمد! خدا پیامبر دیگری غیر از تو نیافته است که بفرستد؟! ما کسی را نمی بینیم که گفته های تو را باور کند. این امر در آغاز دعوت آن حضرت اتفاق افتاده است، در حالی که ایشان در آن هنگام در مکه بود. گفتند: ما از یهودیان و مسیحیان در مورد تو سئوال کردیم و آنان ادعا کردند که تو در کتاب‌های آنان ذکر نشده ای، پس کسی را بیاور که شهادت دهد تو رسول خدایی. رسول خدا که سلام و درود خدا بر او و اهل بیت او باد، فرمود: خدا بین من و شما گواه است. فرمود: «أَئِنَّکُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللّهِ آلِهَهً أُخْرَی» {آیا واقعاً شما گواهی می دهید که در جنب خدا، خدایان دیگری است؟» } خدا به محمد که سلام و درود خدا بر او و اهل بیت او باد، می‌فرماید: اگر شهادت دهند، با آنان شهادت ندهی « قُل لاَّ أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَـهٌ وَاحِدٌ وَإِنَّنِی بَرِیءٌ مِّمَّا تُشْرِکُونَ» { بگو: «من گواهی نمی دهم.» بگو: «او تنها معبودی یگانه است، و بی تردید، من از آنچه شریک [او] قرار می دهید بیزارم.»}. - . تفسیر قمی : ۱۸۲ -

**[ترجمه]

«۷۷»

فس، تفسیر القمی وَ إِذْ قالُوا اللَّهُمَّ إِنْ کانَ هذا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِکَ (۴) الْآیَهَ فَإِنَّهَا نَزَلَتْ لَمَّا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِقُرَیْشٍ إِنَّ اللَّهَ بَعَثَنِی أَنْ أَقْتُلَ جَمِیعَ مُلُوکِ الدُّنْیَا وَ أَجُرَّ الْمُلْکَ إِلَیْکُمْ فَأَجِیبُونِی إِلَی مَا أَدْعُوکُمْ إِلَیْهِ تَمْلِکُوا (۵) بِهَا الْعَرَبَ وَ تَدِینُ لَکُمْ بِهَا الْعَجَمُ وَ تَکُونُوا مُلُوکاً فِی الْجَنَّهِ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ اللَّهُمَّ إِنْ کانَ هذا الَّذِی یَقُولُ (۶) مُحَمَّدٌ هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِکَ فَأَمْطِرْ عَلَیْنا حِجارَهً مِنَ السَّماءِ أَوِ ائْتِنا بِعَذابٍ أَلِیمٍ حَسَداً لِرَسُولِ اللَّهِ ثُمَّ قَالَ کُنَّا وَ بَنِی هَاشِمٍ (۷) کَفَرَسَیْ رِهَانٍ نَحْمِلُ إِذَا حَمَلُوا وَ

نَظْعَنُ إِذَا ظَعَنُوا وَ نُوقِدُ إِذَا أَوْقَدُوا فَلَمَّا اسْتَوَى بِنَا وَ بِهِمُ الرَّكْبُ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ مِنَّا نَبِيٌّ لَا نَرْضَى بِذَلِكَ أَنْ يَكُونَ فِي (۸)

ص: ۲۳۴

۱- الأنعام: ۱۹.

۲- فأرنا من خ ل.

۳- تفسير القمّيّ: ۱۸۲.

۴- الأنفال: ۳۲.

۵- تملكون خ ل.

۶- يقوله خ ل.

۷- في المصدر: و بنو هاشم.

۸- من بني هاشم خ ل.

بَنِی هَاشِمٍ وَ لَا یَکُونَ فِی (۱) بَنِی مَخْزُومٍ ثُمَّ قَالَ غُفْرَانَکَ اللَّهُمَّ فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِی ذَلِکَ وَ ما کانَ اللَّهُ لِیُعَذِّبَهُمْ وَ أَنْتَ فِیهِمْ وَ ما کانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَ هُمْ یَسْتَغْفِرُونَ (۲) حِینَ قَالَ غُفْرَانَکَ اللَّهُمَّ فَلَمَّا هَمُّوا بِقَتْلِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَخْرَجُوهُ مِنْ مَکَّهَ قَالَ اللَّهُ وَ ما لَهُمْ أَلَّا یُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَ هُمْ یَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ وَ ما کانُوا أَوْلِیاءَهُ یَعْنِی قُرَیْشاً مَا کَانُوا أَوْلِیَاءَ مَکَّهَ إِنْ أَوْلِیاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ (۳) أَنْتَ وَ أَصْحَابُکَ یَا مُحَمَّدُ فَعَذَّبَهُمُ اللَّهُ بِالسَّیْفِ یَوْمَ بَدْرٍ فَقُتِلُوا (۴).

**[ترجمه]تفسیر قمی: آیه «اللَّهُمَّ إِن کَانَ هَـذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِکَ فَأَمْطِرْ عَلَیْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاء أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِیمٍ» - . انفال / ۳۲ - { و [یاد کن] هنگامی را که گفتند: «خدایا، اگر این [کتاب] همان حقّ از جانب توست، پس بر ما از آسمان سنگهایی باران یا عذابی دردناک بر سر ما بیاور.»} هنگامی نازل شد که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به قریش فرمودند: همانا خدا مرا فرستاد تا همه پادشاهان عالم را بکشم و پادشاهی را از آن شما سازم. پس دعوت مرا بپذیرید تا با آن بر عربها حکومت کنید و با آن عجم تابع شما شوند و در بهشت پادشاه و سرور باشید. ابو جهل گفت: خدایا! اگر آن چه محمد می گوید از جانب شما حق است، پس ما را از آسمان سنگباران کن و یا عذابی دردناک بر ما بفرست. او این را از روی حسادت به رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم گفت. سپس گفت: ما و بنی هاشم مانند اسب‌های مسابقه (شرط بندی) بودیم. هر گاه آنان حمله می کردند، ما نیز حمله می کردیم و هر گاه با شمشیر می زدند، ما نیز می زدیم و هر گاه آتش بر می افروختند (برای میهمان نوازی) ما نیز آتش بر می افروختیم. پس هنگامی که بر یک مرتبه رسیدیم (همرتبه شدیم)، یکی از آنان گفت: من پیامبرم. ما نمی پذیریم که پیامبری از

ص: ۲۳۴

بنی هاشم باشد و از بنی مخزوم نباشد، سپس گفت: خدایا از تو طلب آمرزش می کنم. پس خدا در این باره این آیه را نازل فرمود: «وَمَا کَانَ اللّهُ لِیُعَذِّبَهُمْ وَأَنتَ فِیهِمْ وَمَا کَانَ اللّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ یَسْتَغْفِرُونَ» - . انفال / ۳۳ - {و [لی] تا تو در میان آنان هستی، خدا بر آن نیست که ایشان را عذاب کند، و تا آنان طلب آمرزش می کنند، خدا عذاب کننده ایشان نخواهد بود.} هنگامی که گفت: خدایا از تو طلب آمرزش می کنم.

پس هنگامی که خواستند رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را بکشند و او را از مکه اخراج کنند، خدا فرمود: «وَمَا لَهُمْ أَلاَّ یُعَذِّبَهُمُ اللّهُ وَهُمْ یَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا کَانُواْ أَوْلِیَاءهُ» - . انفال / ۳۴ -

{چرا خدا [در آخرت] عذابشان نکند، با اینکه آنان [مردم را] از [زیارت] مسجد الحرام باز می دارند در حالی که ایشان سرپرست آن نباشند.} یعنی قریش که اولیای مکه نبودند «إِنْ أَوْلِیَآؤُهُ إِلاَّ الْمُتَّقُونَ» {چرا که سرپرست آن جز پرهیزگاران نیستند.} تو و یاران تو - ای محمد - پس خدا آنان را در روز جنگ بدر به وسیله شمشیر، مورد عذاب خویش قرار داد، پس کشته شدند. - . تفسیر قمی : ۲۵۳ - ۲۵۴ -

**[ترجمه]

قب، المناقب لابن شهرآشوب الْكَلْبِيُ أَتَى أَهْلُ مَكَّهَ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فَقَالُوا مَا وَجَدَ اللَّهُ رَسُولًا غَيْرَكَ مَا نَرَى أَحَداً يُصَدِّقُكَ فِيمَا تَقُولُ وَ لَقَدْ سَأَلْنَا عَنْكَ الْيَهُودَ وَ النَّصَارَى فَزَعَمُوا أَنَّهُ لَيْسَ لَكَ عِنْدَهُمْ ذِكْرٌ فَأَرِنَا مَنْ يَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ كَمَا تَزْعُمُ فَنَزَلَ قُلْ أَيُّ شَيْ ءٍ أَكْبَرُ شَهادَهً (۵) الْآيَهَ وَ قَالُوا الْعَجَبُ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يَجِدْ رَسُولًا يُرْسِلُهُ إِلَى النَّاسِ إِلَّا يَتِيمَ أَبِي طَالِبٍ فَنَزَلَ الر تِلْكَ آياتُ الْكِتابِ الْحَكِيمِ أَ كانَ لِلنَّاسِ (۶) الْآيَاتِ وَ قَالَ الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَهِ وَ اللَّهِ لَوْ كَانَتِ النُّبُوَّهُ حَقّاً لَكُنْتُ أَوْلَى بِهَا مِنْكَ لِأَنَّنِي أَكْبَرُ مِنْكَ سِنّاً وَ أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَ قَالَ جَمَاعَهٌ لِمَ لَمْ يُرْسِلْ رَسُولًا مِنْ مَكَّهَ أَوْ مِنَ الطَّائِفِ عَظِيماً يَعْنِي أَبَا جَهْلٍ وَ عَبْدَ نَائِلٍ (۷) فَنَزَلَ وَ قَالُوا لَوْ لا نُزِّلَ هذَا الْقُرْآنُ عَلى رَجُلٍ (۸) وَ قَالَ أَبُو جَهْلٍ زَاحَمَنَا بَنُو عَبْدِ مَنَافٍ فِي الشَّرَفِ حَتَّى إِذَا صِرْنَا كَفَرَسَيْ رِهَانٍ قَالُوا مِنَّا نَبِيٌّ يُوحَى إِلَيْهِ وَ اللَّهِ لَا نُؤْمِنُ بِهِ وَ لَا نَتَّبِعُهُ أَبَداً إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَا وَحْيٌ كَمَا يَأْتِيهِ فَنَزَلَ وَ إِذا جاءَتْهُمْ آيَهٌ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتى (۹) الْآيَهَ

۱- من بنی مخزوم.

۲- الأنفال: ۳۳ و ۳۴.

۳- الأنفال: ۳۳ و ۳۴.

۴- تفسیر القمّیّ: ۲۵۳ و ۲۵۴.

۵- تقدم موضع الآیه قبیل ذاک.

۶- سوره یونس: ۱.

۷- هکذا فی الکتاب و المصدر، و فی مجمع البیان: ابن عبد یالیل.

۸- الزخرف: ۳۲.

۹- الأنعام: ۱۲۴.

وَ قَالَ الْحَارِثُ بْنُ نَوْفَلِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ إِنَّا لَنَعْلَمُ أَنْ قَوْلَكَ حَقٌّ وَ لَكِنْ يَمْنَعُنَا أَنْ نَتَّبِعَ الْهُدَى مَعَكَ وَ نُؤْمِنَ بِكَ مَخَافَهَ أَنْ يَتَخَطَّفَنَا الْعَرَبُ مِنْ أَرْضِنَا وَ لَا طَاقَهَ لَنَا بِهَا فَنَزَلَتْ وَ قالُوا إِنْ نَتَّبِعِ الْهُدى مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ أَرْضِنا فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى رَادّاً عَلَيْهِمْ أَ وَ لَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَماً آمِناً (۱).

**[ترجمه]مناقب: کلبی گوید: اهل مکه نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمدند و گفتند: ای محمد! خدا پیامبر دیگری غیر از تو نیافته است که بفرستد؟! ما کسی را نمی بینیم که گفته های تو را باور کند ما از یهودیان و مسیحیان در مورد تو سئوال کردیم و آنان ادعا کردند که تو در کتاب‌های آنان ذکر نشده ای، پس کسی را بیاور که شهادت دهد تو رسول خدایی آنگونه که ادعا می کنی. پس آیه «قل أیّ شیء أکبر شهادهٔ» - . انعام / ۱۹ - {بگو: «گواهی چه کسی از همه برتر است؟»} و گفتند: شگفت این است که خداوند متعال پیامبری غیر از یتیم ابو طالب نیافته است که به سوی مردم بفرستد. پس این آیه نازل شد: «الر تلک آیات الکتاب الحکیم * أکان الناس» - . یونس / ۱ -

{ الف، لام، راء. این است آیاتِ کتابِ حکمت آموز. آیا برای مردم ....}.

ولید بن مغیره گوید: به خدا سوگند اگر نبوّت راست بود من از تو بدان شایسته‌ترم زیرا من از بزرگسال‌تر و ثروتمندتر هستم. و گروهی گفتند: چرا خداوند فرستاده‌ای بزرگ را از مکّه و یا از طائف نفرستاد؟ مقصودشان ابوجهل و عبد نایل بود. پس آیه «و قالوا لو لا نزّل هذا القرآن علی رجل من القریتین عظیم» - . زخرف / ۳۲ - {و گفتند: «چرا این قرآن بر مردی بزرگ از [آن] دو شهر فرود نیامده است؟»} نازل شد. و ابوجهل گفت: فرزندان عبدمناف در شرافت و بزرگی با ما رقابت کردند تا جایی که ما و آنان مانند اسب‌های مسابقه (شرط بندی) بودیم. گفتند: از میان ما پیامبری است که به او وحی می‌شود، به خدا سوگند به او ایمان نمی‌آوریم و هرگز از او پیروی نمی‌کنیم مگر اینکه برای ما وحی‌ای بیاید همانطور که برای او وحی می... آید. پس آیه «و إذا جاءتهم آیهٔ قالوا لن نؤمن حتّی نؤتی ما اُوتی رسل الله» - . انعام / ۱۲۴ - {و چون آیتی برایشان بیاید، می گویند: «هرگز ایمان نمی آوریم تا اینکه نظیر آنچه به فرستادگان خدا داده شده است به ما [نیز] داده شود.»} نازل شد.

ص: ۲۳۵

حارث بن نوفل بن عبد مناف گوید: ما می‌دانیم که سخنانت حقّ است اما ترس از اینکه عرب ما را از سرزمین‌مان خواهند ربود مانع از این می‌شود از هدایتی که تو آوردی پیروی کنیم. و ما نیز توان و تحمل آن را نداریم که ما را بیرون کنند. پس آیه «و قالوا إن نتّبع الهدی معک نتخطّف العرب من أرضنا» {و گفتند: «اگر با تو از [نورِ] هدایت پیروی کنیم، از سرزمین خود ربوده خواهیم شد.» } نازل شد و خداوند در جواب آنان فرمود: «أو لم نمکّن لهم حرماً آمناً» - . قصص / ۵۷ -

{ آیا آنان را در حرمی امن جای ندادیم.}

**[ترجمه]

قب، المناقب لابن شهرآشوب مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ فِي خَبَرٍ طَوِيلٍ عَنْ كَثِيرِ بْنِ عَامِرٍ أَنَّهُ طَلَعَ مِنَ الْأَبْطَحِ رَاكِبٌ وَ مِنْ وَرَائِهِ سَبْعَ عَشْرَةَ نَاقَةً مُحَمَّلَةً ثِيَابَ دِيبَاجٍ عَلَى كُلِّ نَاقَةٍ عَبْدٌ أَسْوَدُ يَطْلُبُ النَّبِيَّ الْكَرِيمَ لِيَدْفَعَهَا إِلَيْهِ بِوَصِيَّةٍ مِنْ أَبِيهِ فَأَوْمَأَ ابْنُ أَبِي الْبَخْتَرِيِّ إِلَى أَبِي جَهْلٍ وَ قَالَ هَذَا صَاحِبُكَ فَلَمَّا دَنَا مِنْهُ قَالَ مَا أَنْتَ بِصَاحِبِي فَمَا زَالَ يَدُورُ حَتَّى رَأَى النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فَسَعَى إِلَيْهِ وَ قَبَّلَ يَدَيْهِ وَ رِجْلَيْهِ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله أَ لَيْسَ أَنْتَ بَلَحاً [(٢)] نَاجِيَ بْنَ الْمُنْذِرِ السَّكَّاكِيَّ قَالَ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَأَيْنَ سَبْعَ عَشْرَةَ نَاقَةً مُحَمَّلَةً ذَهَباً وَ فِضَّةً وَ دُرّاً وَ يَاقُوتاً وَ جَوْهَراً وَ وَشْياً وَ مُلْحَماً وَ غَيْرَ ذَلِكَ قَالَ هِيَ وَرَائِي مُقْبِلَةٌ فَقَالَ هِيَ سَبْعَ عَشْرَةَ نَاقَةً عَلَى كُلِّ نَاقَةٍ عَبْدٌ أَسْوَدُ عَلَيْهِمْ أَقْبِيَةُ الدِّيبَاجِ وَ مَنَاطِقُ الذَّهَبِ وَ أَسْمَاؤُهُمْ مُحْرِزٌ وَ مُنْعِمٌ وَ بَدْرٌ وَ شِهَابٌ وَ مِنْهَاجٌ وَ فُلَانٌ وَ فُلَانٌ قَالَ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ سَلِّمِ الْمَالَ وَ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ فَأَوْرَدَ الْمَالَ بِجُمْلَتِهِ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ يَا آلَ غَالِبٍ إِنْ لَمْ تُنْصِفُونِي وَ تَنْصُرُونِي عَلَيْهِ لَأَضَعَنَّ سَيْفِي فِي صَدْرِي وَ هَذَا الْمَالُ كُلُّهُ لِلْكَعْبَةِ وَ رَكِبَ فَرَسَهُ وَ جَرَّدَ سَيْفَهُ وَ نَفَرَتْ مَكَّةَ أَقْصَاهَا وَ أَدْنَاهَا حَتَّى أَجَابَتْ أَبَا جَهْلٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مُقَاتِلٍ وَ رَكِبَ أَبُو طَالِبٍ فِي بَنِي هَاشِمٍ وَ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَ أَحَاطُوا بِالنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله ثُمَّ قَالَ أَبُو طَالِبٍ مَا الَّذِي تُرِيدُونَ قَالَ أَبُو جَهْلٍ إِنَّ ابْنَ أَخِيكَ قَدْ جَنَى عَلَيْنَا جِنَايَاتٍ عَظِيمَةً وَ يَحِقُّ لِلْعَرَبِ أَنْ تَغْضَبَ وَ تَسْفِكَ الدِّمَاءَ وَ تَسْبِيَ النِّسَاءَ قَالَ أَبُو طَالِبٍ وَ مَا ذَاكَ فَذَكَرَ قِصَّةَ الْغُلَامِ وَ أَنَّ مُحَمَّداً سَحَرَهُ وَ رَدَّهُ إِلَى دِينِهِ وَ أَخَذَ مِنْهُ الْمَالَ وَ هُوَ شَيْءٌ مَبْعُوثٌ لِلْكَعْبَةِ فَقَالَ قِفْ حَتَّى أَمْضِيَ إِلَيْهِ وَ أَسْأَلَهُ عَنْ ذَلِكَ فَلَمَّا أَتَى النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله وَ سَأَلَهُ رَدَّ ذَلِكَ قَالَ لَا أُعْطِيهِ حَبَّةً وَاحِدَةً قَالَ خُذْ عَشَرَةً وَ أَعْطِهِ سَبْعَةً فَأَبَى ثُمَّ أَمَرَ صلى الله عليه و آله أَنْ تُوقَفَ الْهَدِيَّةُ بَيْنَ

ص: ٢٣٦

١- مناقب آل أبي طالب ١: ٤٧، و الآيه في القصص: ٥٧.

٢- في المصدر: ملجأ.

يَدَيْهِ وَ يُنَادِيَهَا سَبْعَ مَرَّاتٍ فَإِنْ كَلَّمَتْهَا فَالْهَدِيَّهُ هَدِيَّتُهَا وَ إِنْ كَلَّمْتُهَا أَنَا وَ أَجَابَتْنِي فَالْهَدِيَّهُ هَدِيَّتِي فَأَتَى أَبُو طَالِبٍ وَ قَالَ إِنَّ ابْنَ أَخِي قَدْ أَجَابَکَ إِلَى النَّصَفِهِ وَ ذَكَرَ مَقَالَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ الْمِيعَادَ غَداً عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ فَأَتَى أَبُو جَهْلٍ إِلَى الْكَعْبَهِ وَ سَجَدَ لِهُبَلَ وَ رَفَعَ رَأْسَهُ وَ ذَكَرَ الْقِصَّهَ ثُمَّ قَالَ أَسْأَلُکَ أَنْ تَجْعَلَ النُّوقَ تُخَاطِبُنِي وَ لَا يَشْمَتَ بِي مُحَمَّدٌ وَ أَنَا أَعْبُدُکَ مِنْ أَرْبَعِينَ سَنَهً وَ مَا سَأَلْتُکَ حَاجَهً فَإِنْ أَجَبْتَنِي هَذِهِ لَأَضَعَنَّ لَکَ قُبَّهً مِنْ لُؤْلُؤٍ أَبْيَضَ وَ سِوَارَيْنِ مِنَ الذَّهَبِ وَ خَلْخَالَيْنِ مِنَ الْفِضَّهِ وَ تَاجاً مُكَلَّلًا بِالْجَوْهَرِ وَ قِلَادَهً مِنَ الْعِقْيَانِ (۱) ثُمَّ إِنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله حَضَرَ وَ كَانَ مِنْهُ الْمُعْجِزَاتُ أَجَابَهُ كُلُّ نَاقَهٍ سَبْعَ مَرَّاتٍ وَ شَهِدَتْ بِنُبُوَّتِهِ بَعْدَ عَجْزِ أَبِي جَهْلٍ فَأَخَذَ الْمَالَ (۲).

**[ترجمه]مناقب: محمد بن اسحاق در روايتى طولانى از كثير بن عامر نقل كرده كه: سوارى از ابطح نمايان شد و به دنبال او هفده شتر با بار پارچه‌هاى ابريشمى حركت مى‌كردند، و بر هر شتر يك برده سياه بود. اين شخص در پى پيامبر كريم بود تا آن وسايل را بنا به وصيّت پدرش به او بدهد. ابن ابى بخترى به ابو جهل اشاره كرد و گفت: اين صاحب توست. هنگامى كه او به ابوجهل نزديك شد گفت: تو صاحب و دوست من نيستى. همچنان مى‌چرخيد تا اينكه پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم را ديد، پس به سوى او شتافت و دست و پاهاى حضرت را بوسيد. پيامبر صلى الله عليه و اله و سلم به او فرمود: آيا تو بلحا ناجى بن منذر سكاكى هستى؟ گفت: آرى اى رسول خدا. فرمود: پس آن هفده شترى كه بار طلا و نقره و مرواريد و ياقوت و گوهر و زيور و پارچه ابريشمى و چيزهاى ديگرى داشتند، كجاست؟ گفت: در راه است. فرمود: هفده شتر است كه بر هر شتر برده سياه سوار است و آنان قباى ابريشمى و كمربند طلائى بر تن دارند و نام‌هاى آنان محرز، منعم، بدر، شهاب، منهاج و فلانى و فلانى است. گفت: آرى اى رسول خدا. فرمود: اموال را به من تحويل بده من محمد بن عبدالله هستم. آن شخص همه اموال را به پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم داد. ابوجهل گفت: اى خاندان غالب اگر مرا خدمت نكنيد و مرا بر او يارى ندهيد، شمشيرم را در سينه خودم فرو مى‌كنم، و همه اين اموال براى كعبه است. پس سوار بر اسبش شد و شمشيرش را بيرون كشيد و به تمام نقاط مكه سر زد تا اينكه هفتاد هزار جنگجو ابوجهل را اجابت گفتند و ابوطالب نيز به ميان بنى هاشم و بنى عبدالمطلب رفت و اطراف پيامبر را گرفتند. سپس ابوطالب گفت: چه مى‌خواهيد؟ ابوجهل گفت: برادرزاده‌ات جنايت‌هاى بزرگى بر عليه ما مرتكب شده است و اين حقّ را به عرب داده كه خشمگين شده و خون بريزند و زنان را اسير كند. ابوطالب گفت: جريان از چه قرار است؟ ابوجهل داستان آن جوان را برايش بازگو كرد و اينكه محمد او را جادو كرد و به دينش كشانيد، و اموالى كه براى كعبه فرستاده شده بود، از او گرفت. گفت: بايست تا به نزد او بروم و در اين باره از او پرسم. هنگامى كه به نزد پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم آمد و از ايشان درخواست كرد، پيامبر درخواست او را ردّ كرد و فرمود: حتى يك دانه هم به او نمى‌دهم. گفت: ده شتر را بردار و هفت شتر را به او بده. پيامبر نپذيرفت. سپس امر فرمود كه هدايای بر روى

ص: ۲۳۶

شتران درمقابل ابوجهل گذاشته شود و او هفت بار آن را ندا كند اگر با او سخن گفتند، هدايا از آن اوست، و اگر من با آن شتران سخن گفتم و مرا اجابت كردند هدايا از آن من است. ابوطالب آمد و گفت: برادرزاده‌ام تو را به عدالت و انصاف دعوت كرده است. و گفته‌هاى پيامبر را برايش بازگو نمود، و اينكه موعد فردا در هنگام طلوع خورشيد است. پس ابوجهل به كعبه آمد و براى هبل سجده برد و سرش را بلند كرد و ماجرا را بازگو نمود سپس گفت: از تو مى‌خواهم كارى كنى كه

شتران با من سخن بگویند، و محمد را از ناکامی من خوشحال ننمایی، و من چهل سال است که بنده توام و چیزی از تو نخواسته‌ام. اگر این خواسته‌ام را اجابت کنی حتماً گنبدی از مروارید سفید و دو دستبند طلا و دو خلخال نقره و تاجی جواهر نشان و گردنبدی از طلای خالص برای تو می گذارم. سپس پیامبر در آن میعادگاه حاضر شد و معجزات آن حضرت آشکار شد و همه شتران هفت بار ایشان را اجابت کرده و به نبوّت آن حضرت گواهی دادند پس از آنکه ابوجهل عاجز و ناکام ماند، پس پیامبر اموال را گرفت. -. مناقب آل ابی طالب ۱ : ۱۱۶ -

**[ترجمه]

«۸۰»

قب، المناقب لابن شهرآشوب كَانَ أَبُو جَهْلٍ يَقُولُ لَيْتَ لِمُحَمَّدٍ إِلَيَّ حَاجَةً فَأَسْخَرُ مِنْهُ وَ أَرُدُّهُ إِذِ اشْتَرَى أَبُو جَهْلٍ مِنْ رَجُلٍ طَارِئٍ (۳) بِمَكَّةَ إِبِلًا فَلَوَاهُ بِحَقِّهِ (۴) فَأَتَى نَادِيَ (۵) قُرَيْشٍ مُسْتَجِيراً بِهِمْ فَأَحَالُوهُ عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله اسْتِهْزَاءً بِهِ لِقِلَّهِ مِنْعَتِهِ (۶) عِنْدَهُمْ فَأَتَى الرَّجُلُ مُسْتَجِيراً بِهِ فَمَضَى صلى الله عليه و آله مَعَهُ وَ قَالَ قُمْ يَا أَبَا جَهْلٍ وَ أَدِّ إِلَى الرَّجُلِ حَقَّهُ إِنَّمَا كُنِّيَ أَبَا جَهْلٍ ذَلِكَ الْيَوْمَ وَ كَانَ اسْمُهُ عَمْرَو بْنَ هِشَامٍ فَقَامَ مُسْرِعاً وَ أَدَّى حَقَّهُ فَقَالَ لَهُ بَعْضُ أَصْحَابِهِ فَعَلَ ذَلِكَ (۷) فَرَقاً مِنْ مُحَمَّدٍ قَالَ وَيْحَكُمْ أَعْذِرُونِي إِنَّهُ لَمَّا أَقْبَلَ رَأَيْتُ عَنْ يَمِينِهِ رِجَالًا بِأَيْدِيهِمْ حِرَابٌ تَتَلَأْلَأُ وَ عَنْ يَسَارِهِ ثُعْبَانَانِ تَصْطَكُّ أَسْنَانُهُمَا وَ تَلْمَعُ النِّيرَانُ مِنْ أَبْصَارِهِمَا لَوِ امْتَنَعْتُ لَمْ آمَنْ أَنْ يَبْعَجُوا (۸) بِالْحِرَابِ بَطْنِي وَ يَقْضَمُنِي الثُّعْبَانَانِ (۹).

**[ترجمه]مناقب: ابوجهل می گفت: ای کاش محمد نزد من حاجتی داشت و به نزد من می آمد و او را مسخره می کردم و درخواستش را ردّ می کردم. ابوجهل در مکه از مرد غریبی شتری خریده بود و بدهی‌اش را به آن فرد انکار می کرد. آن مرد در مجلس رسمی قریش حاضر شد و به آنان پناه برد. قریش نیز از روی استهزاء او را به نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرستادند زیرا آن حضرت در نزد آنان نفود و قدرت زیادی نداشت. آن مرد نزد پیامبر آمده و به آن حضرت پناه برد و حضرت نیز به اتفاق او به منزل ابوجهل رفتند. پیامبر فرمود: ای ابوجهل برخیز و حقّ این مرد را پرداخت کن. در حقیقت ابوجهل، کنیه او بود و اسم واقعی او عمرو بن هشام بود. ابوجهل شتبان برخاست و حقّ آن شخص را پرداخت کرد. برخی از یارانش به او گفتند از ترس محمد این کار را انجام دادی؟ گفت: وای بر شما مرا معذور بدارید، وقتی او آمد در سمت راست او مردانی را دیدم که دشنه‌های برّاق در دست داشتند، و در سمت چپ او دو مار دیدم که دندان می‌خائیدند و آتش از چشمانشان می‌بارید. اگر از پرداخت حقّ آن شخص امتناع می کردم از این ایمن نبودم که با دشنه‌ها شکمم را پاره کنند و مارها مرا بخورند. -. مناقب آل ابی طالب ۱ : ۱۱۲ - ۱۱۳ -

**[ترجمه]

«۸۱»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ سَدِيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: أَخْبَرَنِي جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَ

۱- العقبان : الذهب الخالص.

۲- مناقب آل أبی طالب ۱ : ۱۱۶.

۳- الطارئ : الغریب : خلاف الاصلی.

۴- أی جحده دینه.

۵- النادی : المجلس. ومجمع القوم.

۶- المنعه : العز والقوه.

۷- أی خوفا منه.

۸- أی أن یشقوا.

۹- مناقب آل أبی طالب ۱ : ۱۱۲ و ۱۱۳.

الْمُشْرِكِينَ كَانُوا إِذَا مَرُّوا بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله طَأْطَأَ أَحَدُهُمْ رَأْسَهُ (۱) وَ ظَهْرَهُ هَكَذَا وَ غَطَّى رَأْسَهُ بِثَوْبِهِ حَتَّى لَا يَرَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَأَنْزَلَ اللَّهُ أَلا إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ أَلا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيابَهُمْ يَعْلَمُ ما يُسِرُّونَ وَ ما يُعْلِنُونَ (۲).

کا، الکافی محمد بن یحیی عن أحمد بن محمد عن ابن محبوب عن جمیل بن صالح عن سدیر مثله (۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: سدیر از امام باقر علیه السلام روایت کرده که فرمود: جابر بن عبد الله برایم روایت کرد

ص: ۲۳۷

که مشرکان هر وقت بر رسول خدا صلی الله علیه و آله گذر می کردند، سر و سینه هایشان را پایین می انداختند - اینگونه - و سر خود را در لباس پنهان می کردند تا پیامبر آنها را نبینند. در نتیجه، خداوند این آیه را نازل فرمود: «أَلا إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ» تا «وَمَا يُعْلِنُونَ». - . تفسیر عیاشی : مخطوط و آیه ۵ سوره هود می‌باشد. -

کافی: سدیر همین حدیث را روایت کرده است. - . روضه الکافی : ۱۴۴ -

**[ترجمه]

«۸۲»

کا، الکافی أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ النَّضْرِ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: أَقْبَلَ أَبُو جَهْلِ بْنُ هِشَامٍ وَ مَعَهُ قَوْمٌ (۴) مِنْ قُرَيْشٍ فَدَخَلُوا عَلَى أَبِي طَالِبٍ فَقَالُوا إِنَّ ابْنَ أَخِيكَ قَدْ آذَانَا وَ آذَى آلِهَتَنَا فَادْعُهُ وَ مُرْهُ فَلْيَكُفَّ عَنْ آلِهَتِنَا وَ نَكُفُّ عَنْ إِلَهِهِ قَالَ فَبَعَثَ أَبُو طَالِبٍ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ فَدَعَاهُ فَلَمَّا دَخَلَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله لَمْ يَرَ فِي الْبَيْتِ إِلَّا مُشْرِكاً فَقَالَ السَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى ثُمَّ جَلَسَ فَخَبَّرَهُ أَبُو طَالِبٍ بِمَا جَاءُوا لَهُ فَقَالَ أَ وَ هَلْ لَهُمْ فِي كَلِمَةٍ خَيْرٍ لَهُمْ مِنْ هَذَا يَسُودُونَ بِهَا الْعَرَبَ وَ يَطَئُونَ أَعْنَاقَهُمْ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ نَعَمْ وَ مَا هَذِهِ الْكَلِمَةُ فَقَالَ تَقُولُونَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَالَ فَوَضَعُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَ خَرَجُوا هُرَّاباً وَ هُمْ يَقُولُونَ ما سَمِعْنا بِهذا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هذا إِلَّا اخْتِلاقٌ فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِي قَوْلِهِمْ صلى الله عليه و آله وَ الْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ إِلَى قَوْلِهِ إِلَّا اخْتِلاقٌ (۵).

**[ترجمه]کافی: جابر از حضرت امام باقر علیه السلام روایت کرده که فرمود: ابو جهل بن هشام با گروهی از قریشیان نزد ابو طالب رفتند و گفتند: این برادر زاده‌ات ما و خدایان ما را می‌آزارد. او را فراخوان و به او امر کن که از خدایان ما دست بردارد تا ما هم از خدای او دست برداریم. ابو طالب کسی را نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله فرستاد و ایشان را فراخواند. چون رسول خدا صلی الله علیه و آله وارد خانه شد، در خانه به جز مشرک کسی ندید، پس فرمود: سلام بر هر که از حق پیروی کند. سپس نشست و ابو طالب از آن چه مشرکان گفته بودند، ایشان را آگاه ساخت. حضرت صلی الله علیه و آله فرمود: آیا به جای این پیشنهاد، سخنی نمی‌خواهند که با آن بر عرب سروری کنند و آنان را به زیر فرمان خود درآورند؟ ابو جهل عرض کرد: آری، آن سخن چیست؟ فرمود: بگویید: هیچ خدایی جز الله نیست. آنان انگشت‌هایشان خود را در گوش‌هایشان نهادند و

گریزان از آن جا بیرون رفتند و می گفتند: ما این سخن از هیچ یک از ملّت های پیشین نشنیده‌ایم، بی شک این سخنی ساختگی است. آن گاه خداوند متعال درباره گفته آنها نازل فرمود: «ص وَالْقُرْآنِ ذِی الذِّکْرِ» تا آن جا که فرمود: «إِلَّا اخْتِلَاقٌ».

- . اصول کافی ۲ : ۶۴۹ و آیات در سوره ص ۱ - ۷ می‌باشد. -

**[ترجمه]

«۸۳»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم یَحْیَی بْنُ زِیَادٍ مُعَنْعَناً عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ قَالَ: سَأَلْتُ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ علیهما السلام أَنِّی أَؤُمُّ قَوْمِی فَأَجْهَرُ بِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ قَالَ نَعَمْ حَقٌّ مَا جُهِرَ بِهِ (۶) قَدْ جَهَرَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَانَ مِنْ أَحْسَنِ النَّاسِ صَوْتاً بِالْقُرْآنِ فَإِذَا قَامَ مِنَ اللَّیْلِ یُصَلِّی جَاءَ أَبُو جَهْلٍ وَ الْمُشْرِکُونَ یَسْتَمِعُونَ قِرَاءَتَهُ فَإِذَا قَالَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ

ص: ۲۳۸

۱- فی الکافی: إذا مروا برسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله حول البیت طأطأ.

۲- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط، و الآیه فی هود: ۵.

۳- روضه الکافی: ۱۴۴.

۴- فوج خ ل.

۵- أصول الکافی ۲: ۶۴۹، و الآیات فی سوره ص: ۱- ۷.

۶- فی المصدر: حق فاجهر به.

الرَّحِيمِ وَضَعُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَ هَرَبُوا فَإِذَا فَرَغَ مِنْ ذَلِكَ جَاءُوا فَاسْتَمَعُوا وَ كَانَ أَبُو جَهْلٍ يَقُولُ إِنَّ ابْنَ أَبِي كَبْشَةَ لَيُرَدِّدُ اسْمَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَيُحِبُّهُ فَقَالَ جَعْفَرٌ عليه السلام صَدَقَ وَ إِنْ كَانَ كَذُوباً قَالَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَ إِذا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلى أَدْبارِهِمْ نُفُوراً (۱) وَ هُوَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر فرات: از امام باقر علیه السلام پرسیدم که من برای قومم امامت می‌کنم و «بسم الله الرحمن الرحیم» را با صورت جهری می‌خوانم، آیا درست است؟ فرمود: آری. درست و شایسته این است که به صورت جهری خوانده شود چرا که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آن را جهری می‌خواند. سپس فرمود: رسول الله صلی الله علیه و آله در قرائت قرآن زیباترین صورت را داشت، و چون شب‌هنگام برمی‌خاست تا نماز بخواند ابوجهل و مشرکان به قرائت ایشان گوش می‌دادند، و هنگامی که «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ

ص: ۲۳۸

الرَّحِیمِ» را قرائت می‌کرد، انگشتاشان را بر گوش‌های خود می‌گذاشتند و فرار می‌کردند. و چون پیامبر قرائت آن را به پایان می‌برد باز می‌گشتند و گوش می‌دادند. و ابوجهل می‌گفت: فرزند ابن ابی کبشهٔ نان خدایش را بسیار تکرار می‌کند، او قطعاً پروردگارش را بسیار دوست می‌دارد. امام جعفر فرمود: راست گفت هر چند او دروغ‌گو است. فرمود: پس خداوند آیه «وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْاْ عَلَى أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا» - . اسراء / ۴۶ - {و چون در قرآن پروردگار خود را به یگانگی یاد کنی با نفرت پشت می کنند.} را نازل فرمود که مقصود از آن «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» بود. - . تفسیر فرات : ۸۵ -

**[ترجمه]

«۸۴»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عُلْوَانَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ دَاوُدَ بْنِ دَاوُدَ (۳) عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي حَفْصٍ الصَّائِغِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السلام قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ عَلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ لَوْ لا أَنْ ثَبَّتْناكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئاً قَلِيلًا إِذاً لَأَذَقْناكَ ضِعْفَ الْحَياةِ وَ ضِعْفَ الْمَماتِ (۴) قَالَ تَفْسِيرُهَا قَالُوا (۵) نَعْبُدُ إِلَهَكَ سَنَةً وَ تَعْبُدُ إِلَهَنَا سَنَةً قَالَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ قُلْ يا أَيُّهَا الْكافِرُونَ لا أَعْبُدُ ما تَعْبُدُونَ وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ (۶) إِلَى آخِرِ السُّورَةِ (۷).

**[ترجمه]تفسیر فرات: ابو حفص صائغ از امام باقر علیه السلام روایت کرده که فرمود: هنگامی که این آیه بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نازل شد: «وَلَوْلاَ أَن ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدتَّ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلاً * إِذاً لَّأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ» - . اسراء / ۷۴ - ۷۵ - {و اگر تو را استوار نمی داشتیم، قطعاً نزدیک بود کمی به سوی آنان متمایل شوی. در آن صورت، حتماً تو را دو برابر [در] زندگی و دو برابر [پس از] مرگ [عذاب] می چشانیدیم.} فرمود: تفسیر آن این است که مشرکان گفتند: یک سال خدای تو را می‌پرستیم و یک سال خدای خودمان را می‌پرستیم. فرمود: پس خداوند متعال سوره کافرون را بر آن حضرت نازل فرمود. - . تفسیر فرات : ۲۳۱ -

**[ترجمه]

«۸۵»

كا، الكافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: بَیْنَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فِی الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَ عَلَیْهِ ثِیَابٌ لَهُ جُدُدٌ فَأَلْقَی الْمُشْرِکُونَ عَلَیْهِ سَلَی نَاقَةٍ فَمَلَئُوا ثِیَابَهُ بِهَا فَدَخَلَهُ مِنْ ذَلِکَ مَا شَاءَ اللَّهُ فَذَهَبَ إِلَی أَبِی طَالِبٍ فَقَالَ لَهُ یَا عَمِّ کَیْفَ تَرَی حَسَبِی فِیکُمْ فَقَالَ لَهُ وَ مَا ذَاکَ یَا ابْنَ أَخِی فَأَخْبَرَهُ الْخَبَرَ فَدَعَا أَبُو طَالِبٍ حَمْزَةَ وَ أَخَذَ السَّیْفَ وَ قَالَ لِحَمْزَةَ خُذِ السَّلَی ثُمَّ تَوَجَّهْ إِلَی الْقَوْمِ وَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مَعَهُ فَأَتَی قُرَیْشاً وَ هُمْ حَوْلَ الْکَعْبَةِ فَلَمَّا رَأَوْهُ عَرَفُوا الشَّرَّ فِی وَجْهِهِ ثُمَّ قَالَ لِحَمْزَةَ أَمِرَّ السَّلی عَلَی سِبَالِهِمْ فَفَعَلَ ذَلِکَ حَتَّی أَتَی عَلَی آخِرِهِمْ ثُمَّ الْتَفَتَ أَبُو طَالِبٍ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله

ص: ۲۳۹

۱- الإسراء: ۴۶.

۲- تفسیر فرات: ۸۵.

۳- فی المصدر: داود بن أبی داود، عن أبیه قال: حدّثنا جعفر بن أبی الصائغ.

۴- الإسراء: ۷۴ و ۷۵.

۵- فی المصدر: قال قومه: تعال حتّی نعبد.

۶- الکافرون: ۱- ۳.

۷- تفسیر فرات: ۲۳۱.

فَقَالَ يَا ابْنَ أَخِي هَذَا حَسَبُكَ فِينَا (۱).

**[ترجمه]کافی: هشام بن حکم از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: در این که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در مسجد الحرام نشسته بود و جامه‌های نوی در برداشت مشرکین رحم گوسفندی را که بچه اش از وی بیرون شده بود بر ایشان انداختند و جامه او را کاملا کثیف و آلوده کردند. و پیامبر از این کار زشت آنان تا خدا خواست آزرده و اندوهگین شد و نزد ابو طالب رفت، و به او فرمود: ای عمو موقعیت و حسب من در میان شما هاشمیان چگونه است؟ گفت: ای برادرزاده ام مگر چه شده است؟ پیامبر ماجرا را برای او بازگو نمود. ابو طالب حمزه را خواست و شمشیر برداشت و به حمزه گفت: آن بچه‌دان شتر را بردار. سپس به سوی مردم رفتند و پیامبر همراه او بود. نزد قریش آمد در حالی که آنان گِرد کعبه بودند. چون او را دیدند از چهره‌اش شرّ و بدی دانستند. ابو طالب به حمزه گفت: این بچه دان گوسفند را بردار و بر لب‌های این اشخاص بکش. حمزه اینچنین کرد تا همه را به پایان رساند. سپس رو به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نمود و گفت:

ص: ۲۳۹

پس از این گفت: ای برادرزاده این است مقام و شخصیت شما در نزد ما. - . اصول کافی ۱ : ۴۴۹ -

**[ترجمه]

«۸۶»

عم، إعلام الوری رُوِیَ أَنَّ أَبَا جَهْلٍ عَاهَدَ اللَّهَ أَنْ یَفْضَخَ (۲) رَأْسَهُ صلی الله علیه و آله بِحَجَرٍ إِذَا سَجَدَ فِی صَلَاتِهِ فَلَمَّا قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یُصَلِّی وَ سَجَدَ وَ كَانَ إِذَا صَلَّی صَلَّی بَیْنَ الرُّكْنَیْنِ الْأَسْوَدِ وَ الْیَمَانِیِّ وَ جَعَلَ الْكَعْبَةَ بَیْنَهُ وَ بَیْنَ الشَّامِ احْتَمَلَ أَبُو جَهْلٍ الْحَجَرَ ثُمَّ أَقْبَلَ نَحْوَهُ حَتَّی إِذَا دَنَا مِنْهُ رَجَعَ مُنْتَقِعاً (۳) لَوْنُهُ مَرْعُوباً قَدْ یَبِسَتْ یَدَاهُ عَلَی حَجَرِهِ حَتَّی قَذَفَ الْحَجَرَ مِنْ یَدِهِ وَ قَامَ إِلَیْهِ رِجَالٌ مِنْ قُرَیْشٍ فَقَالُوا مَا لَكَ یَا أَبَا الْحَكَمِ قَالَ عَرَضَ لِی دُونَهُ فَحْلٌ مِنَ الْإِبِلِ مَا رَأَیْتُ مِثْلَ هَامَتِهِ وَ قَصَرَتِهِ وَ لَا أَنْیَابِهِ لِفَحْلٍ قَطُّ فَهَمَّ أَنْ یَأْكُلَنِی (۴).

**[ترجمه]اعلام الوری: روایت شده که ابو جهل با خدا پیمان بسته بود که با سنگی فرق مبارک پیامبر صلی اللّه علیه و آله را بشکافد، و تصمیم گرفته بود هنگامی که آن جناب به سجده می‌رود نیت شوم و پلید خود را به مرحله عمل برساند، حضرت رسول موقعی که نماز می خواند در بین رکن اسود و یمانی می ایستاد و کعبه را بین خود و شام قرار می‌داد. ابوجهل سنگ را برداشت و به سمت پیامبر آمد و زمانی که به آن حضرت نزدیک گردید با ترس و دلهره در حالی که رنگش تغییر کرده بود بازگشت و دستانش بر سنگ خشک گردید تا اینکه سنگ را از دستش انداخت. مردی از قریش در مقابلش ایستاد و گفت: یا ابا الحکم! تو را چه شده؟ گفت: بین من و او شتران نرینه قوی هیکل و گردن کلفتی که من هرگز مانند آنها را ندیده ام حائل شدند، نزدیک بود که این شتران مرا بخورند. - . اعلام الوری : ۱۹ چاپ اول و ۳۹ چاپ دوم. -

**[ترجمه]

بیان

القصره محرکه أصل العنق.

**[ترجمه]«القَصَرة» با حرکت حروف به معنای بیخ گردن است.

**[ترجمه]

«۸۷»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّهُ لَمَّا نَزَلَ فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ إِنَّا كَفَيْناكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ (۵) يَعْنِي خَمْسَةَ نَفَرٍ فَبَشَّرَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله أَصْحَابَهُ أَنَّ اللَّهَ كَفَاهُ أَمْرَهُمْ فَأَتَى الرَّسُولُ صلى الله عليه و آله الْبَيْتَ وَ الْقَوْمُ فِي الطَّوَافِ وَ جَبْرَئِيلُ عَنْ يَمِينِهِ فَمَرَّ الْأَسْوَدُ بْنُ الْمُطَّلِبِ فَرَمَى (۶) فِي وَجْهِهِ بِوَرَقَةٍ خَضْرَاءَ فَأَعْمَى اللَّهُ بَصَرَهُ وَ أَثْكَلَهُ وُلْدَهُ وَ مَرَّ بِهِ الْأَسْوَدُ بْنُ عَبْدِ يَغُوثَ فَأَوْمَأَ إِلَى بَطْنِهِ فَسَقَى مَاءً فَمَاتَ حَبَناً (۷) فَمَرَّ بِهِ الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَةِ فَأَوْمَأَ إِلَى جُرْحٍ كَانَ فِي أَسْفَلِ رِجْلِهِ فَانْتَقَضَ بِذَلِكَ فَقَتَلَهُ وَ مَرَّ بِهِ الْعَاصُ بْنُ وَائِلٍ فَأَشَارَ إِلَى أَخْمَصِ رِجْلِهِ فَخَرَجَ عَلَى حِمَارٍ لَهُ يُرِيدُ الطَّائِفَ فَدَخَلَتْ فِيهِ شَوْكَةٌ فَقَتَلَتْهُ وَ مَرَّ بِهِ الْحَارِثُ بْنُ طَلَاطِلَةَ فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ فَتَفَقَّأَ قَيْحاً فَمَاتَ (۸).

۱- أصول الكافی ۱: ۴۴۹.

۲- أی أن يكسر رأسه.

۳- انتقع لونه: تغير و اختطف لامر أصابه كالحزن و الفرغ.

۴- إعلام الورى: ۱۹ ط ۱ و ۳۹ ط ۲.

۵- تقدم الايعاز إلى موضع الآیه مكرّرا.

۶- أی جبرئيل.

۷- الحبن: عظم البطن و تورمه، و المراد به الاستسقاء.

۸- تفقأ الدمل: تشقق و استظهر المصنّف فی الهامش أنّه مصحف: فتقيأ. أقول: تقدم ذكر المستهزئين و كيفيه قتلهم فی ج ۱۷: ۲۸۲ و ۲۸۳ و فی باب معجزاته فی كفايه شر الاعداء بما يخالف المذكور هاهنا راجع ص ۶۵- ۶۷.

**[ترجمه]خرائج: روایت شده: وقتی که آیه «فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ إِنَّا كَفَيْناكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ» - . حجر / ۹۴ - ۹۵ -

{پس آنچه را بدان مأموری آشکار کن و از مشرکان روی برتاب، که ما [شرّ] ریشخندگران را از تو برطرف خواهیم کرد.} نازل شد، استهزاکنندگان پنج نفر بودند. پیامبر اکرم صلّی اللّٰه علیه و آله به اصحابش خبر داد که خداوند شرّ آن‌ها را کم خواهد کرد. رسول خدا صلّی اللّٰه علیه و آله به خانه کعبه آمد، مردم طواف می کردند و جبرئیل در طرف راست پیامبر قرار داشت. وقتی اسود بن مطلب عبور کرد، جبرئیل ورق سبزی را به صورت او انداخت، خداوند چشمش را کور کرد و اولادش را در ماتم او نشاند. ولید بن مغیره را دید جبرئیل به زخمی که در پایین پای او بود، اشاره کرد آن زخم بزرگ شد و او را کُشت. عاص بن وائل آمد باز جبرئیل به باطن قدم او اشاره نمود و او سوار الاغش شد و به طرف طائف رفت، خاری به بدنش فرو رفت و او را کُشت. و حارث بن طلاطله بر آن حضرت گذر کرد و جبرئیل به او اشاره کرد جراحتی پیدا کرد زخمش شکافته شد و مُرد.

ص: ۲۴۰

**[ترجمه]

«۸۸»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِيَ أَنَّهُ صلى الله عليه و آله لَمَّا تَلَا وَ النَّجْمِ إِذا هَوى ما ضَلَّ صاحِبُكُمْ وَ ما غَوى (۱) قَالَ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ (۲) كَفَرْتُ بِرَبِّ النَّجْمِ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله سَلَّطَ اللَّهُ عَلَيْكَ كَلْباً مِنْ كِلَابِهِ يَعْنِي أَسَداً فَخَرَجَ مَعَ أَصْحَابِهِ (۳) إِلَى الشَّامِ حَتَّى إِذَا كَانُوا بِهَا رَأَى أَسَداً فَجَعَلَتْ فَرَائِصُهُ تُرْعَدُ (۴) فَقِيلَ لَهُ مِنْ أَيِّ شَيْ ءٍ تُرْعَدُ وَ مَا نَحْنُ وَ أَنْتَ إِلَّا سَوَاءٌ فَقَالَ إِنَّ مُحَمَّداً دَعَا عَلَيَّ لَا وَ اللَّهِ مَا أَظَلَّتْ هَذِهِ السَّمَاءُ ذَا لَهْجَةٍ (۵) أَصْدَقَ مِنْ مُحَمَّدٍ ثُمَّ وَضَعُوا الْعَشَاءَ فَلَمْ يُدْخِلْ يَدَهُ فِي فِيهِ ثُمَّ جَاءَ الْقَوْمُ فَحَاطُوهُ بِأَنْفُسِهِمْ وَ بِمَتَاعِهِمْ وَ وَسَّطُوهُ بَيْنَهُمْ وَ نَامُوا جَمِيعاً حَوْلَهُ فَجَاءَهُمُ الْأَسَدُ فَهَمَسَ يَسْتَنْشِقُ رَجُلًا رَجُلًا حَتَّى انْتَهَى إِلَيْهِ فَضَغَمَهُ ضَغْمَةً كَانَتْ إِيَّاهَا وَ قَالَ بِآخِرِ رَمَقٍ أَ لَمْ أَقُلْ إِنَّ مُحَمَّداً أَصْدَقُ النَّاسِ وَ مَاتَ (۶).

**[ترجمه]خرائج: روایت شده هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آیه «و النجم اذا هوی * ما ضلّ صاحبكم و ما غوی» - . نجم / ۱ - ۲ - {سوگند به اختر [قرآن] چون فرود می آید، [که] یار شما نه گمراه شده و نه در نادانی مانده.} را تلاوت فرمود. مردی از قریش گفت: من به پروردگار ستارگان کافر شدم. پس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به او فرمود: پروردگارا سگی از سگ‌هایش را بر تو مسلط گرداند. مقصودش شیر بود. او با یارانش به سمت شام بیرون رفت، وقتی بدانجا رسیدند شیری را دید و تری و لرز او را فرا گرفت. به او گفتند: از چه چیز می‌لرزی همه ما در شرایط مساوی هستیم. گفت: محمد بر علیه من دعا کرده است. نه، به خدا سوگند این آسمان زبانی صادق‌تر از محمد را در زیر خود ندارد. سپس سفره شام پهن کردند و او دستش را به دهان نبرد. سپس مردم آمدند و با جسم خود و با کالاهایشان او را احاطه کردند و او را در میان خود قرار داده و همگی در اطرافش خوابیدند. شیر آمد و به آرامی چهره‌های یک یک آنان را بوئید تا اینکه به او رسید و به صورتی مرگبار و کشنده او را گاز گرفت و او در آخرین لحظات عمرش گفت: آیا نگفتم که محمد صادق‌ترین مردم

است؟ و مُرد. -. خرائج : ۱۸۵ -

**[ترجمه]

بيان

الهمس الصوت الخفى و أخفى ما يكون من صوت القدم و الضغم العض كانت إياها أى موتته و قاطعه حياته.

**[ترجمه]«الهمس» صدای آهسته و آهسته‌تر از صدای پا است. و «الضغم» یعنی گاز گرفتن. «کانت ایاها» یعنی مرگبار و کشنده.

**[ترجمه]

«۸۹»

وَ أَقُولُ قَالَ فِی الْمُنْتَقَی، فِی السَّنَهِ الْخَامِسَهِ مِنْ نُبُوَّتِهِ صلی الله علیه و آله تُوُفِّیَتْ سُمَیَّهُ بِنْتُ حباط مَوْلَاهُ أَبِی حُذَیْفَهَ بْنِ الْمُغِیرَهِ وَ هِیَ أُمُّ عَمَّارِ بْنِ یَاسِرٍ أَسْلَمَتْ بِمَکَّهَ قَدِیماً وَ کَانَتْ مِمَّنْ تُعَذَّبُ فِی اللَّهِ لِتَرْجِعَ عَنْ دِینِهَا فَلَمْ تَفْعَلْ فَمَرَّ بِهَا أَبُو جَهْلٍ فَطَعَنَهَا فِی قَلْبِهَا (۷) فَمَاتَتْ وَ کَانَتْ عَجُوزاً کَبِیرَهً فَهِیَ أَوَّلُ شَهِیدَهٍ فِی الْإِسْلَامِ وَ فِی سَنَهِ سِتٍّ أَسْلَمَ حَمْزَهُ وَ عُمَرُ وَ قَدْ قِیلَ أَسْلَمَا فِی سَنَهِ خَمْسٍ قَالَ وَ لَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَی فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِکِینَ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلَی الصَّفَا وَ نَادَی فِی أَیَّامِ الْمَوْسِمِ یَا أَیُّهَا النَّاسُ إِنِّی رَسُولُ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِینَ فَرَمَقَهُ النَّاسُ بِأَبْصَارِهِمْ قَالَهَا ثَلَاثاً ثُمَّ انْطَلَقَ حَتَّی أَتَی الْمَرْوَهَ ثُمَّ وَضَعَ یَدَهُ فِی أُذُنِهِ ثُمَّ نَادَی ثَلَاثاً بِأَعْلَی صَوْتِهِ یَا

۱- النجم: ۱ و ۲.

۲- تقدم فی باب معجزاته فی کفایه شر الاعداء ص: ۵۷ أنّه عتبه بن أبی لهب.

۳- مع أصحابه فی کثره خ ل.

۴- فی المصدر: ترتعد، و کذا فیما بعده.

۵- فی المصدر: من ذی لهجه.

۶- الخرائج: ۱۸۵. أقول: ضغمه: عضه بمل ء فمه.

۷- فی المصدر: فطعنها فی قبلها، و قد تقدم مثله فی حدیث.

أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّی رَسُولُ اللَّهِ ثَلَاثاً فَرَمَقَهُ النَّاسُ بِأَبْصَارِهِمْ وَ رَمَاهُ أَبُو جَهْلٍ قَبَّحَهُ اللَّهُ بِحَجَرٍ فَشَجَّ بَیْنَ عَیْنَیْهِ وَ تَبِعَهُ الْمُشْرِکُونَ بِالْحِجَارَهِ فَهَرَبَ حَتَّی أَتَی الْجَبَلَ فَاسْتَنَدَ إِلَی مَوْضِعٍ یُقَالُ لَهُ الْمُتَّکَأُ وَ جَاءَ الْمُشْرِکُونَ فِی طَلَبِهِ وَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام وَ قَالَ یَا عَلِیُّ قَدْ قُتِلَ مُحَمَّدٌ فَانْطَلَقَ إِلَی مَنْزِلِ خَدِیجَهَ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهَا فَدَقَّ الْبَابَ فَقَالَتْ خَدِیجَهُ مَنْ هَذَا قَالَ أَنَا عَلِیٌّ قَالَتْ یَا عَلِیُّ مَا فَعَلَ مُحَمَّدٌ قَالَ لَا أَدْرِی إِلَّا أَنَّ الْمُشْرِکِینَ قَدْ رَمَوْهُ بِالْحِجَارَهِ وَ مَا أَدْرِی أَ حَیٌّ هُوَ أَمْ مَیِّتٌ فَأَعْطِینِی شَیْئاً فِیهِ مَاءٌ وَ خُذِی مَعَکِ شَیْئاً مِنْ هَیْسٍ [(۱)](#content_note_242_1) وَ انْطَلِقِی بِنَا نَلْتَمِسُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَإِنَّا نَجِدُهُ جَائِعاً عَطْشَاناً فَمَضَی حَتَّی جَازَ الْجَبَلَ وَ خَدِیجَهُ مَعَهُ فَقَالَ عَلِیٌّ یَا خَدِیجَهُ اسْتَبْطِنِی [(۲)](#content_note_242_2) الْوَادِیَ حَتَّی أَسْتَظْهِرَهُ فَجَعَلَ یُنَادِی یَا مُحَمَّدَاهْ یَا رَسُولَ اللَّهِ نَفْسِی لَکَ الْفِدَاءُ فِی أَیِّ وَادٍ أَنْتَ مُلْقًی وَ جَعَلَتْ خَدِیجَهُ تُنَادِی مَنْ أَحَسَّ لِیَ النَّبِیَّ الْمُصْطَفَی مَنْ أَحَسَّ لِیَ الرَّبِیعَ الْمُرْتَضَی مَنْ أَحَسَّ لِیَ الْمَطْرُودَ فِی اللَّهِ مَنْ أَحَسَّ لِی أَبَا الْقَاسِمِ وَ هَبَطَ عَلَیْهِ جَبْرَئِیلُ علیه السلام فَلَمَّا نَظَرَ إِلَیْهِ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بَکَی وَ قَالَ مَا تَرَی مَا صَنَعَ بِی قَوْمِی کَذَّبُونِی وَ طَرَدُونِی وَ خَرَجُوا عَلَیَّ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ نَاوِلْنِی یَدَکَ فَأَخَذَ یَدَهُ فَأَقْعَدَهُ عَلَی الْجَبَلِ ثُمَّ أَخْرَجَ مِنْ تَحْتِ جَنَاحِهِ دُرْنُوکاً [(۳)](#content_note_242_3) مِنْ دَرَانِیکِ الْجَنَّهِ مَنْسُوجاً بِالدُّرِّ وَ الْیَاقُوتِ وَ بَسَطَهُ حَتَّی جَلَّلَ بِهِ جِبَالَ تِهَامَهَ ثُمَّ أَخَذَ بِیَدِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَتَّی أَقْعَدَهُ عَلَیْهِ ثُمَّ قَالَ لَهُ جَبْرَئِیلُ یَا مُحَمَّدُ أَ تُرِیدُ أَنْ تَعْلَمَ کَرَامَتَکَ عَلَی اللَّهِ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَادْعُ إِلَیْکَ تِلْکَ الشَّجَرَهَ تُجِبْکَ فَدَعَاهَا فَأَقْبَلَتْ حَتَّی خَرَّتْ بَیْنَ یَدَیْهِ سَاجِدَهً فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ مُرْهَا تَرْجِعْ فَأَمَرَهَا فَرَجَعَتْ إِلَی مَکَانِهَا وَ هَبَطَ عَلَیْهِ إِسْمَاعِیلُ حَارِسُ السَّمَاءِ الدُّنْیَا فَقَالَ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ أَمَرَنِی رَبِّی أَنْ أُطِیعَکَ أَ فَتَأْمُرُنِی أَنْ أَنْثُرَ عَلَیْهِمُ النُّجُومَ فَأُحْرِقَهُمْ وَ أَقْبَلَ مَلَکُ الشَّمْسِ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَ تَأْمُرُنِی أَنْ آخُذَ عَلَیْهِمُ الشَّمْسَ فَأَجْمَعَهَا عَلَی رُءُوسِهِمْ فَتُحْرِقَهُمْ وَ أَقْبَلَ مَلَکُ الْأَرْضِ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ أَمَرَنِی أَنْ أُطِیعَکَ أَ فَتَأْمُرُنِی أَنْ آمُرَ الْأَرْضَ فَتَجْعَلَهُمْ فِی بَطْنِهَا

۱- هکذا فی النسخه و مصدره، و لعله مصحف حیس، قال الفیروزآبادی: الحیس: الخلط و تمر یخلط بسمن و أقط فیعجن شدیدا ثمّ یندر منه نواه و ربما جعل فیه سویق.

۲- أی ادخلی أنت بطن الوادی حتّی أعلو أنا ظهره.

۳- الدرنوک و الدرنیک: نوع من البسط له خمل.

کَمَا هُمْ عَلَی ظَهْرِهَا وَ أَقْبَلَ مَلَکُ الْجِبَالِ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَمَرَنِی أَنْ أَطِیعَکَ أَ فَتَأْمُرُنِی أَنْ آمُرَ الْجِبَالَ فَتَنْقَلِبَ عَلَیْهِمْ فَتَحْطِمَهُمْ وَ أَقْبَلَ مَلَکُ الْبِحَارِ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ أَمَرَنِی رَبِّی أَنْ أُطِیعَکَ أَ فَتَأْمُرُنِی أَنْ آمُرَ الْبِحَارَ فَتُغْرِقَهُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَدْ أُمِرْتُمْ بِطَاعَتِی قَالُوا نَعَمْ فَرَفَعَ رَأْسَهُ إِلَی السَّمَاءِ وَ نَادَی أَنِّی لَمْ أُبْعَثْ عَذَاباً إِنَّمَا بُعِثْتُ رَحْمَهً لِلْعَالَمِینَ دَعُونِی وَ قَوْمِی فَإِنَّهُمْ لَا یَعْلَمُونَ وَ نَظَرَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام إِلَی خَدِیجَهَ تَجُولُ فِی الْوَادِی فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَ لَا تَرَی إِلَی خَدِیجَهَ قَدْ أَبْکَتْ لِبُکَائِهَا مَلَائِکَهُ السَّمَاءِ ادْعُهَا إِلَیْکَ فَأَقْرِئْهَا مِنِّی السَّلَامَ وَ قُلْ لَهَا إِنَّ اللَّهَ یُقْرِئُکِ السَّلَامَ وَ بَشِّرْهَا أَنَّ لَهَا فِی الْجَنَّهِ بَیْتاً مِنْ قَصَبٍ لَا نَصَبَ فِیهِ وَ لَا صَخَبَ (۱) لُؤْلُؤاً مُکَلَّلًا بِالذَّهَبِ فَدَعَاهَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ الدِّمَاءُ تَسِیلُ مِنْ وَجْهِهِ عَلَی الْأَرْضِ وَ هُوَ یَمْسَحُهَا وَ یَرُدُّهَا قَالَتْ فِدَاکَ أَبِی وَ أُمِّی دَعِ الدَّمْعَ یَقَعْ عَلَی الْأَرْضِ قَالَ أَخْشَی أَنْ یَغْضَبَ رَبُّ الْأَرْضِ عَلَی مَنْ عَلَیْهَا فَلَمَّا جُنَّ عَلَیْهِمُ اللَّیْلُ انْصَرَفَتْ خَدِیجَهُ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهَا وَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَلِیٌّ علیه السلام وَ دَخَلَتْ بِهِ مَنْزِلَهَا فَأَقْعَدَتْهُ عَلَی الْمَوْضِعِ الَّذِی فِیهِ الصَّخْرَهُ وَ أَظَلَّتْهُ بِصَخْرَهٍ مِنْ فَوْقِ رَأْسِهِ وَ قَامَتْ فِی وَجْهِهِ تَسْتُرُهُ بِبُرْدِهَا (۲) وَ أَقْبَلَ الْمُشْرِکُونَ یَرْمُونَهُ بِالْحِجَارَهِ فَإِذَا جَاءَتْ مِنْ فَوْقِ رَأْسِهِ صَخْرَهٌ وَقَتْهُ الصَّخْرَهُ وَ إِذَا رَمَوْهُ مِنْ تَحْتِهِ وَقَتْهُ الْجُدْرَانُ الْحِیطُ وَ إِذَا رُمِیَ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ وَقَتْهُ خَدِیجَهُ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهَا بِنَفْسِهَا وَ جَعَلَتْ تُنَادِی یَا مَعْشَرَ قُرَیْشٍ تُرْمَی الْحُرَّهُ فِی مَنْزِلِهَا فَلَمَّا سَمِعُوا ذَلِکَ انْصَرَفُوا عَنْهُ وَ أَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ غَدَا إِلَی الْمَسْجِدِ یُصَلِّی قَالَ وَ فِی سَنَهِ ثَمَانٍ مِنْ نُبُوَّتِهِ صلی الله علیه و آله نَزَلَتْ الم غُلِبَتِ الرُّومُ (۳) کَمَا مَرَّتْ قِصَّتُهُ فِی بَابِ إِعْجَازِ الْقُرْآنِ.

ص: ۲۴۳

۱- فی النهایه: فی حدیث خدیجه: «بشر خدیجه ببیت من قصب فی الجنه» القصب فی هذا الحدیث: لؤلؤ مجوف واسع کالقصر المنیف. و القصب من الجوهر: ما استطال منه فی تجویف.

۲- فی المصدر: تستره ببردته.

۳- المنتقی فی مولود المصطفی: الفصل الرابع فی ذکر هجره الحبشه، و الباب الرابع: فیما کان فی سنه ست و سنه سبع من نبوّته صلّی اللّه علیه و آله، و الباب الخامس: فیما کان فی سنه ثمان من نبوّته صلّی اللّه علیه و آله.

**[ترجمه]می گویم: در منتقی گوید: در سال پنجم از نبوّت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، سمیّهٔ دختر حباط کنیز ابو حذیفه بن مغیره وفات یافت و او مادر عمّار بن یاسر بود که از همان اوائل در مکه اسلام آورده بود و از جمله کسانی بود که در راه خدا شکنجه شد تا از دینش برگردد امام برنگشت. پس ابوجهل بر او گذر کرد و نیزه‌ای در قلبش فرو کرد و او وفات یافت و در آن زمان پیرزنی بزرگسال بود. و او اولین شهید در راه اسلام بود.

در سال ششم از نبوّت حمزه و عمر اسلام آوردند. و برخی گفته‌اند اسلام آوردن آن دو در سال پنجم بود. گوید: و هنگامی که آیه «فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ » - . حجر / ۹۴ - {پس آنچه را بدان مأموری آشکار کن و از مشرکان روی برتاب} رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بر صفا بالا رفت و در ایام موسم حجّ ندا سر داد: ای مردم من رسول خدا هستم خداوندی که پروردگار جهانیان است. مردم به او خیره شدند و آن حضرت سه بار تکرار فرمود. سپس به راه افتاد تا به مروهٔ رسید و دستانش را در گوش نهاد و سه بار با صدای بلند فرمود: ای

ص: ۲۴۱

مردم من فرستاده خداوند هستم. باز مردم به او خیره شدند و ابوجهل - خداوند چهره او را زشت بگرداند - سنگی به طرف آن حضرت پرتاب کرد و پیشانی (میان دو چشم) ایشان را شکست و مشرکان با پرتاب سنگ او را دنبال کردند و پیامبر گریخت تا اینکه به مکانی به نام «المتکأ» رسید و مشرکان در پی او آمدند. و شخصی به نزد علی بن ابی طالب رفت و گفت: ای علی محمد را کشتند. علی علیه السلام به منزل خدیجه رضی الله عنها رفت و در را کوبید. خدیجه گفت: کیستی؟ گفت: من علی هستم. گفت: ای علی محمد چه کرد؟ گفت: نمی‌دانم ولی مشرکان او را سنگ باران کردند و نمی‌دانم زنده است یا مرده. ظرف آبی به من بده و چنگال پاره‌ای با خود بردار و با من بیا تا در طلب رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم برویم که او را تشنه و گرسنه خواهیم یافت. علی علیه السلام به راه افتاد تا اینکه از کوه عبور کرد و خدیجه با او همراه بود. علی علیه السلام گفت: ای خدیجه تو وارد وادی بشو تا من بر پشت وادی بروم بلکه ایشان را بیابیم. و ندا کرد: یا رسول الله جانم به فدایت در کدام وادی افتاده‌ای؟ و خدیجه فریاد می‌زد: این پیامبر برگزیده مرا که دید؟ این بهار مرتضای مرا که دید؟ این آواره در راه خدای مرا که دید؟ ابوالقاسم را که دید؟ جبرئیل علیه السلام بر آن حضرت فرود آمد و هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به او نگاه کرد گریست و فرمود: دیدی که قومم با من چه کردند؟ مرا تکذیب کردند و مرا طرد کردند و بر من شورش نمودند. جبرئیل گفت: ای محمد دستت را به من بده. پس دستش را گرفت و ایشان را بر بالای کوه نشاند، سپس از زیر بال‌هایش فرشی از فرش‌های بهشت بیرون آورد که با مروارید و یاقوت بافته شده بود و آن را پهن کرد تا اینکه همه کوه‌های تمامه را بدان پوشانید. سپس دست رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را گرفت و بر آن نشاند. و جبرئیل به ایشان گفت: ای محمد آیا می‌خواهی کرامت و بزرگی‌ات را در نزد خداوند ببینی؟ فرمود: آری. جبرئیل گفت: آن درخت را به سوی خود فرا بخوان تا تو را جواب دهد. حضرت درخت را فرا خواند و درخت پیش آمد تا اینکه در مقابل او سجده کنان بر زمین افتاد. سپس جبرئیل گفت: ای محمد دستور بده تا برگردد. پیامبر دستور داد و درخت به جای خود بازگشت. بعد اسماعیل نگهبان آسمان دنیا فرود آمد و گفت: سلام بر تو ای رسول خدا، پروردگارم به من دستور داده که از تو اطاعت کنم آیا به من امر می کنی که ستارگان را بر آنان (مشرکان) فرو بریزم و آن‌ها را بسوزانم؟ و فرشته خورشید آمد و گفت: سلام بر تو ای رسول خدا، آیا مرا امر می کنی که خورشید را بگیرم و بر سر آنان گرد آورم تا بسوزند؟ و فرشته زمین

آمد و گفت: سلام بر تو ای رسول خدا خداوند عزّ و جلّ مرا امر فرمود که از تو فرمان ببرم، آیا مرا دستور می‌دهی تا زمین را امر کنم که آنان را از پشت خود به شکم خود بکشاند؟

ص: ۲۴۲

و فرشته کوه‌ها آمد و گفت: سلام بر تو ای رسول خدا، خداوند مرا امر فرمود که از تو اطاعت کنم، آیا مرا امر می کنی که به کوه‌ها فرمان دهم که بر سر آنان واژگون شوند تا همه را خرد کند؟ و فرشته دریاها آمد و گفت: سلام بر تو ای رسول خدا، پروردگارم به من فرمان داد که از تو اطاعت کنم، آیا مرا دستور می‌دهی که دریاها را امر کنم تا آن‌ها را غرق کند؟ رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: شما امر شده‌اید که از من اطاعت کنید؟

گفتند: آری. پس سرش را به آسمان بلند کرد و ندا برآورد: من برای عذاب مبعوث نشده‌ام و در حقیقت به عنوان رحمت برای همه جهانیان فرستاده شده‌ام. مرا با قومم رها کنید چرا که آنان نمی‌دانند. جبرئیل به خدیجه نگاه کرد که در وادی می... گشت پس گفت: ای رسول خدا آیا خدیجه را نمی‌بینی که فرشتگان آسمان برای گریه او می گریند؟ او را فرا بخوان و سلام مرا بر او برسان و به او بگو: خداوند بر او سلام می‌رساند و به او مژده می‌دهد که در بهشت خانه‌ای مروارید دارد که هیچ رنج و سر و صدایی در آن نیست، و این خانه از مروراید آراسته به طلا می‌باشد. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در حالی که خون از چهره‌اش بر زمین می‌ریخت و بر آن دست می‌برد و بر اندامش می کشید، خدیجه را فراخواند. خدیجه گفت: پدر و مادرم فدایت باد بگذار تا خون بر زمین جاری شود. فرمود: از آن می‌ترسم که پروردگار زمین بر مردم زمین خشم بگیرد. هنگای که تاریکی شب فرا رسید خدیجه رضی الله عنها و پیامبر صلی الله علیه و سلم و علی علیه السلام بازگشتند و خدیجه پیامبر را وارد منزلش نمود. و آن حضرت را در جایی نشاند که تخته سنگی در آنجا بود و با تخته سنگ دیگری بالای سرش را پوشاند و خود در مقابل پیامبر ایستاد و با لباس، آن حضرت را پوشانید. مشرکان آمدند و شروع به پرتاب سنگ به طرف پیامبر کردند، هر بار که از بالا سنگ می‌اندختند تخته سنگ سپر ایشان می‌شد و چون از پایین سنگ می‌انداختند دیوارهای خانه از او محافظت می کردند و چون از رو به رو به طرف ایشان سنگ پرتاب می کردند خدیجه رضی الله عنها خود را سپر آن حضرت می‌نمود و فریاد بر می‌آورد: ای قریشیان چگونه زن آزاده‌ای را در خانه خود سنگ‌باران می کنید؟ مشرکان با شنیدن این سخن بازگشتند. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به بامداد درآمد و به سوی مسجد رفت تا نماز بگذارد. گوید: در سال هشتم نبوّت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم سوره روم نازل شد. - . المنتقی فی مولود المصطفی : فصل چهارم در بیان هجرت به حبشه، و باب چهارم در بیان احوال سال ششم و هفتم از نبوّت پیامبر صلی الله علیه و آله و سله و باب پنجم در بیان احوال سال هشتم از نبوّت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم. -

چنان که داستانش را در باب اعجاز قرآن آوردیم.

ص: ۲۴۳

**[ترجمه]

باب ۲ آخر فی کیفیه صدور الوحی و نزول جبرئیل علیه السلام و عله احتباس الوحی و بیان أنه صلی الله علیه و آله هل کان قبل

البعثه متعبدا بشريعه أم لا

الآيات

مريم: «وَ ما نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّک لَهُ ما بَیْنَ أَیْدِینا وَ ما خَلْفَنا وَ ما بَیْنَ ذلِک وَ ما کانَ رَبُّک نَسِیًّا»(۶۴)

طه: «وَ لا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ یُقْضی إِلَیْک وَحْیُهُ وَ قُلْ رَبِّ زِدْنِی عِلْماً»(۱۱۴)

الفرقان: «وَ قالَ الَّذِینَ کَفَرُوا لَوْ لا نُزِّلَ عَلَیْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَهً واحِدَهً کَذلِک لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤادَک وَ رَتَّلْناهُ تَرْتِیلًا»(۳۲)

الشعراء: «وَ إِنَّهُ لَتَنْزِیلُ رَبِّ الْعالَمِینَ* نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِینُ* عَلی قَلْبِک لِتَکُونَ مِنَ الْمُنْذِرِینَ* بِلِسانٍ عَرَبِیٍّ مُبِینٍ»(۱۹۲-۱۹۵)

النمل: «وَ إِنَّک لَتُلَقَّی الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَکِیمٍ عَلِیمٍ»(۶)

حمعسق: «وَ ما کانَ لِبَشَرٍ أَنْ یُکَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْیاً أَوْ مِنْ وَراءِ حِجابٍ أَوْ یُرْسِلَ رَسُولًا فَیُوحِیَ بِإِذْنِهِ ما یَشاءُ إِنَّهُ عَلِیٌّ حَکِیمٌ* وَ کَذلِک أَوْحَیْنا إِلَیْک رُوحاً مِنْ أَمْرِنا ما کُنْتَ تَدْرِی مَا الْکِتابُ وَ لَا الْإِیمانُ وَ لکِنْ جَعَلْناهُ نُوراً نَهْدِی بِهِ مَنْ نَشاءُ مِنْ عِبادِنا وَ إِنَّک لَتَهْدِی إِلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ»(۵۱-۵۲)

النجم: «عَلَّمَهُ شَدِیدُ الْقُوی* ذُو مِرَّهٍ فَاسْتَوی (إلی قوله) أَوْ أَدْنی»(۵-۹)

القیامه: «لا تُحَرِّک بِهِ لِسانَک لِتَعْجَلَ بِهِ* إِنَّ عَلَیْنا جَمْعَهُ وَ قُرْآنَهُ* فَإِذا قَرَأْناهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ* ثُمَّ إِنَّ عَلَیْنا بَیانَهُ»(۱۶-۱۹)

ص: ۲۴۴

lt;meta info="- وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّکَ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَلِکَ وَمَا کَانَ رَبُّکَ نَسِيًّا. - . مریم / ۶۴ -

{و [ما فرشتگان] جز به فرمان پروردگارت نازل نمی شویم. آنچه پیش روی ما و آنچه پشت سر ما و آنچه میان این دو است، [همه] به او اختصاص دارد، و پروردگارت هرگز فراموشکار نبوده است.}

- وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِن قَبْلِ أَن يُقْضَى إِلَيْکَ وَحْيُهُ وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا. - . طه / ۱۱۴ -

{و در [خواندن] قرآن، پیش از آنکه وحی آن بر تو پایان یابد، شتاب مکن، و بگو: «پروردگارا، بر دانشم بیفزای.»}

- وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِکَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَکَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا. - . فرقان / ۳۲ -

{و کسانی که کافر شدند، گفتند: «چرا قرآن یک جا بر او نازل نشده است؟» این گونه [ما آن را به تدریج نازل کردیم] تا قلبت را به وسیله آن استوار گردانیم، و آن را به آرامی [بر تو] خواندیم.}

- وَإِنَّهُ لَتَنزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ * نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ * عَلَى قَلْبِکَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ * بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ. - . شعراء / ۱۹۲ - ۱۹۵ -

{و راستی که این [قرآن] وحی پروردگار جهانیان است. «روح الامین» آن را بر دلت نازل کرد، تا از [جمله] هشداردهندگان باشی، به زبان عربی روشن.}

- وَإِنَّکَ لَتُلَقَّى الْقُرْآنَ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ. - . نمل / ۶ -

{و حقّاً تو قرآن را از سوی حکیمی دانا دریافت می داری.}

- وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِن وَرَاء حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاء إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ * وَكَذَلِکَ أَوْحَيْنَا إِلَيْکَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِن جَعَلْنَاهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِ مَنْ نَّشَاء مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّکَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ. - . شوری / ۵۱ - ۵۲ -

{و هیچ بشری را نرسد که خدا با او سخن گوید جز [از راه] وحی یا از فراسوی حجابی، یا فرستاده ای بفرستد و به اذن او هر چه بخواهد وحی نماید. آری، اوست بلندمرتبه سنجیده کار. و همین گونه، روحی از امر خودمان به سوی تو وحی کردیم. تو نمی دانستی کتاب چیست و نه ایمان [کدام است؟] ولی آن را نوری گردانیدیم که هر که از بندگان خود را بخواهیم به وسیله آن راه می نماییم، و به راستی که تو به خوبی به راه راست هدایت می کنی.}

- عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى * ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى * وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى * ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى * فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى. - . نجم / ۵ - ۹ -

{ آن را [فرشته] شدید القوی به او فرا آموخت، [سروش] نیرومندی که [مسلّط] درایستاد. در حالی که او در افق اعلی بود، سپس نزدیک آمد و نزدیکتر شد، تا [فاصله اش] به قدرِ [طول] دو [انتهای] کمان یا نزدیکتر شد.}

- لَا تُحَرِّکْ بِهِ لِسَانَکَ لِتَعْجَلَ بِهِ * إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ * فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ *ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ. - . قیامت / ۱۶ - ۱۹ -

{زبانت را [در هنگام وحی] زود بحرکت درنیاور تا در خواندن [قرآن] شتابزدگی بخرج دهی. در حقیقت گردآوردن و خواندن آن بر [عهده] ماست. پس چون آن را برخواندیم [همان گونه] خواندن آن را دنبال کن. سپس توضیح آن [نیز] بر عهده ماست!}

ص: ۲۴۴

**[ترجمه]

تفسیر

قال البیضاوی فی قوله تعالی وَ ما نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّکَ حکایه قول جبرئیل علیه السلام حین استبطأه رسول الله صلی الله علیه و آله لما سئل عن قصه أصحاب الکهف و ذی القرنین و الروح و لم یدر ما یجیب و رجا أن یوحی إلیه فیه فأبطأ علیه خمسه عشر یوما و قیل أربعین یوما حتی قال المشرکون ودعه ربه و قلاه ثم نزل ببیان ذلک و التنزل النزول علی مهل لأنه مطاوع نزل و قد یطلق التنزل بمعنی النزول مطلقا کما یطلق نزل بمعنی أنزل و المعنی و ما ننزل وقتا غب وقت إلا بأمر الله علی ما تقتضیه حکمته و قرئ و ما یتنزل بالیاء و الضمیر للوحی لَهُ ما بَيْنَ أَيْدِينا وَ ما خَلْفَنا وَ ما بَيْنَ ذلِکَ و هو ما نحن فیه من الأماکن أو الأحایین لا ننقل من مکان إلی مکان و لا ننزل فی زمان دون زمان إلا بأمره و مشیته وَ ما کانَ رَبُّکَ نَسِيًّا تارکا لک أی ما کان عدم النزول إلا لعدم الأمر به و لم یکن ذلک عن ترک الله لک و تودیعه (۱) إیاک کما زعمت الکفره و إنما کان لحکمه رآها فیه. (۲) قوله تعالی وَ لا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ قال الطبرسی فیه وجوه:

أحدها أن معناه لا تعجل بتلاوته قبل أن یفرغ جبرئیل من إبلاغه فإنه صلی الله علیه و آله کان یقرأ معه و یعجل بتلاوته مخافه نسیانه أی تفهم ما یوحی إلیک إلی أن یفرغ الملک من تلاوته و لا تقرأ معه ثم اقرأ بعد فراغه منه.

و ثانیها أن معناه لا تقرئ به أصحابک و لا تمله (۳) حتی یتبین لک معانیه.

و ثالثها أن معناه و لا تسأل إنزال القرآن قبل أن یأتیک وحیه لأنه تعالی إنما ینزله بحسب المصلحه وقت الحاجه. (۴) قوله تعالی کَذلِکَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤادَکَ قال البیضاوی أی کذلک أنزلناه مفرقا لنقوی بتفریقه فؤادک علی حفظه و فهمه لأن حاله یخالف حال موسی و عیسی و داود علیهم السلام

ص: ۲۴۵

۱- التودیع: الهجران.

۲- أنوار التنزیل: ۲۵: ۴۲.

۳- من أملی یملی إملاء، و فی المصدر: و لا تقرئه لاصحابک و لا تمله علیهم.

۴- مجمع البيان ۷: ۳۲.

حیث کان أمیا و کانوا یکتبون فلو ألقی علیه جمله لتعیی (۱) بحفظه و لأن نزوله بحسب الوقائع یوجب مزید بصیره و خوض فی المعنی و لأنه إذا نزل منجما (۲) و یتحدی بکل نجم فیعجزون عن معارضته زاد ذلک قوه قلبه و لأنه إذا نزل به جبرئیل حالا بعد حال یثبت به فؤاده و من فوائد التفریق معرفه الناسخ و المنسوخ و منها انضمام القرائن الحالیه إلی الدلالات اللفظیه فإنه یعین علی البلاغه وَ رَتَّلْناهُ تَرْتِیلًا أی و قرأنا علیک شیئا بعد شیء علی تؤده و تمهل فی عشرین سنه أو ثلاث و عشرین سنه. (۳) قوله تعالی ما کانَ لِبَشَرٍ أی لا یصح له أَنْ یُکَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْیاً أی إلهاما و قذفا فی القلوب أو إلقاء فی المنام أَوْ مِنْ وَراءِ حِجابٍ أی یکلمه من وراء حجاب کما کلم موسی علیه السلام بخلق الصوت فی الطور و کما کلم نبینا صلی الله علیه و آله فی المعراج و هذا إما علی سبیل الاستعاره و التشبیه فإن من یسمع الکلام و لا یری المتکلم یشبه حاله بحال من یکلم من وراء حجاب أو المراد بالحجاب الحجاب المعنوی من کماله تعالی و نقص الممکنات و نوریته تعالی و ظلمانیه غیره کما سبق تحقیقه فی کتاب التوحید أَوْ یُرْسِلَ رَسُولًا أی ملکا فَیُوحِیَ بِإِذْنِهِ ما یَشاءُ فظهر أن وحیه تعالی منحصر فی أقسام ثلاثه إما بالإلهام و الإلقاء فی المنام أو بخلق الصوت بحیث یسمعه الموحی إلیه أو بإرسال ملک و علم الملک أیضا یکون علی هذه الوجوه (۴) و الملک الأول (۵) لا یکون علمه إلا بوجهین منها و قد یکون بأن یطالع فی اللوح و سیأتی تحقیقه فی الأخبار إِنَّهُ عَلِیٌّ عن أن یدرک بالأبصار حَکِیمٌ فی جمیع الأفعال وَ کَذلِکَ أَوْحَیْنا إِلَیْکَ رُوحاً قیل المراد القرآن و قیل جبرئیل و سیأتی فی الأخبار أن المراد به روح القدس فعلی الأخیرین المراد بأوحینا أرسلنا مِنْ أَمْرِنا أی بأمرنا أو أنه من عالم الأمر و قد مر تحقیقه و

۱- عی و عیی و تعیی بأمره: عجز عنه، و لم یطق إحکامه.

۲- أی فی أوقات معینه.

۳- أنوار التنزیل ۲: ۱۶۲.

۴- أی بالالهام، أو بخلق الصوت، أو بتوسیط ملک، و أمّا الالقاء فی المنام فلا یکون فی ملک.

۵- أی الملک الذی یأخذ عن اللّه بلا واسطه لا یکون علیه الا بالالهام أو بخلق الصوت.

سيأتی ما كُنْتَ تَدْرِی أی قبل الوحی مَا الْكِتابُ وَ لَا الْإِيمانُ قيل الكتاب القرآن و الإيمان الصلاه و قيل المراد أهل الإيمان على حذف المضاف و قيل المراد به الشرائع و معالم الإيمان و هو صلى الله عليه و آله لم يكن فی حال من الأحوال على غير الإيمان و استدل بهذه الآيه على أنه صلى الله عليه و آله لم يكن قبل النبوه متعبدا بشرع و سيأتی تحقيقه وَ لكِنْ جَعَلْناهُ أی القرآن أو الروح أو الإيمان.

قوله تعالى عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوى قال الطبرسی رحمه الله يعنی جبرئيل عليه السلام أی القوی فی نفسه و خلقته ذُو مِرَّةٍ أی قوه و شده فی خلقه و من قوته أنه اقتلع قری قوم لوط و من شدته صيحته لقوم ثمود حتى هلكوا و قيل ذو صحه و خلق حسن و قيل شديد القوى فی ذات الله ذُو مِرَّةٍ أی صحه فی الجسم سليم من الآفات و العيوب و قيل ذو مره أی ذو مرور فی الهواء ذاهبا و جائيا و نازلا و صاعدا فَاسْتَوى أی جبرئيل على صورته التی خلق عليها بعد انحداره إلى محمد صلى الله عليه و آله وَ هُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلى أی أفق المشرق (١) قالوا إن جبرئيل عليه السلام كان يأتی النبی صلى الله عليه و آله فی صوره الآدميين فسأله رسول الله صلى الله عليه و آله أن يريه نفسه على صورته التی خلق عليها فأراه نفسه مرتين مره فی الأرض و مره فی السماء أما فی الأرض ففی الأفق الأعلى و ذلك أن محمدا صلى الله عليه و آله كان بحراء فطلع له جبرئيل عليه السلام من المشرق فسد الأفق إلى المغرب فخر النبی صلى الله عليه و آله مغشيا عليه فنزل جبرئيل عليه السلام فی صوره الآدميين فضمه إلى نفسه و هو قوله ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّى و تقديره ثم تدلى أی قرب بعد بعده و علوه فی الأفق الأعلى فدنا من محمد صلى الله عليه و آله قال الحسن و قتاده ثم دنا جبرئيل بعد استوائه بالأفق الأعلى من الأرض فنزل إلى محمد صلى الله عليه و آله و قال الزجاج معنى دنا و تدلى واحد أی قرب فزاد فی القرب (٢) و قيل فاستوى أی ارتفع و علا إلى السماء بعد أن علم محمدا و قيل اعتدل واقفا فی الهواء بعد أن كان ينزل بسرعه ليراه النبی صلى الله عليه و آله و قيل معناه استوى جبرئيل و محمد صلى الله عليه و آله بالأفق الأعلى يعنی السماء

١- فی المصدر: «وَ هُوَ» كنايه عن جبرئيل أيضا «بِالْأُفُقِ الْأَعْلى يعنی افق المشرق، و المراد بالاعلى جانب المشرق، و هو فوق جانب المغرب فی صعيد الأرض لا فی الهواء.

٢- فی المصدر: لان معنى دنا قرب، و تدلى زاد فی القرب.

الدنيا ليله المعراج فَكانَ قابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنى أى كان ما بين جبرئيل و بين رسول الله صلى الله عليه و آله قاب قوسين قال عبد الله بن مسعود إن رسول الله صلى الله عليه و آله رأى جبرئيل و له ستمائه جناح. (۱)

أقول: سيأتى تفسير بقيه الآيات فى باب المعراج.

قوله تعالى لا تُحَرِّكْ بِهِ لِسانَكَ قال البيضاوى أى بالقرآن قبل أن يتم وحيه لِتَعْجَلَ بِهِ لتأخذه على عجله مخافه أن ينفلت منك إِنَّ عَلَيْنا جَمْعَهُ فى صدرك وَ قُرْآنَهُ و إثبات قراءته فى لسانك فَإِذا قَرَأْناهُ بلسان جبرئيل عليك فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ قراءته و تكرر فيه حتى يرسخ فى ذهنك ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنا بَيانَهُ بيان ما أشكل عليك من معانيه (۲).

**[ترجمه]بيضاوى در باره اين فرموده خداوند «و ما نتنزّل اله بامر ربّك» گويد: داستان سخن جبرئيل است هنگامى كه رسول خدا صلى الله عليه و آله و سلم تاخيرى در امر وحى از طرف جبرئيل ديد، آنسان كه در باره داستان اصحاب كهف و ذو القرنين و روح از او سؤال شد و نمى‌دانست چگونه جواب بدهد و اميد داشت در اين باره به او وحى شود. پانزده روز وحى به آن حضرت به تاخير افتاد و گفته شده: چهل روز، تا جايى كه مشركان گفتند: پروردگارش او را وانهاده و از او بيزار شده است. سپس آياتى در اين باره نازل شد. «التنزّل» يعنى فرود آمدن و نازل شدن به صورت آهسته است، زيرا مطاوعه فعل «نزل» مى‌باشد و گاهى تنزّل به معناى نزول مطلق اطلاق مى‌شود همانطور كه نزّل به معناى انزل اطلاق مى‌شود و آيه بدين معنا است كه: ما (فرشتگان) هر از چندگاهى نازل نمى‌شويم مگر به دستور خداوند طبق آنچه حكمت او اقتضا مى‌كند. و به صورت «و ما يتنزّل» با ياء قرائت شده كه در اين صورت ضمير به وحى برمى‌گردد. «له ما بين ايدينا و ما خلفنا و ما بين ذلك» و آن مكان‌ها و زمان‌هايى است كه ما در آن هستيم و از مكانى به مكان ديگر و از زمانى به زمان ديگر منتقل نمى‌شويم مگر با فرمان و خواست خداوند. «و ما كان ربّك منسيّاً» يعنى خداوند تو را ترك نكرده است، يعنى عدم نزول وحى تنها به دليل امر نشدن بدان بوده و به خاطر اين نبوده است كه خداوند تو را ترك كرده يا وا نهاده باشد آنگونه كه كافران مى‌پندارند و در حقيقت دليل آن حكمتى است كه خداوند در آن مقدر فرموده است. - . انوار التنزيل ۲۵ : ۴۲ -

در باره اين فرموده خداوند «و لا تعجل بالقرآن» طبرسى گويد: در اين باره چند وجه است:

وجه اول: بدين معنا است: پيش از آنكه جبرئيل ابلاغ وحى را به پايان برساند به تلاوت قرآن عجله مكن. معمولا پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم قرآن را با جبرئيل مى‌خواند و از ترس اينكه فراموش كند در تلاوت آن شتاب مى‌كرد. پس مقصود اين است كه پيامبر صبر كند تا وحى را به خوبى درك كند و از خواندن با فرشته وحى خوددارى كند و پس از قرائت فرشته او نيز به خواندن بپردازد.

وجه دوم: به اين معنا كه قرآن را براى اصحاب خود نخوان و براى آن‌ها املاء نكن تا وقتى كه معناى آن برايت آشكار گردد.

وجه سوم: معنايش اين است كه پيش از آنكه وحى بر تو نازل شود درخواست نزول قرآن نكن زيرا خداوند متعال قرآن را بر اساس مصلحت در صورت نياز نازل مى‌كند. - . مجمع البيان ۷ : ۳۲ -

در باره اين فرموده خداوند «كذلك لنثبت به فؤادك» بيضاوى گفته است: يعنى اينچنين قرآن را به صورت پراكنده نازل

فرمودیم تا قلب تو را با پراکنده بودنش برای حفظ و درک آن قوی بگردانیم، زیرا وضعیت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم با وضعیت موسی و عیسی و داود علیهم السلام

ص: ۲۴۵

تفاوت داشت چرا که آنان آن حضرت درس ناخوانده بود و آن پیامبران درس خوانده بودند. پس اگر قرآن به صورت یک باره بر ایشان نازل می‌شد توانایی حفظ کردن آن را نداشت و اینکه نزول آن به اقتضای رویدادها مستلزم بینش بیشتر و تفکر و فرو رفتن در معنای آن بود. دلیل دیگر اینکه هر گاه قرآن در اوقات مشخصی نازل می‌شد و در زمانی کفار را به مبارزه می... طلبید و آنان از معارضه با قرآن عاجز و درمانده می‌شدند، این امر بر قوّت قلب پیامبر می‌افزود و نیز اگر جبرئیل گهگاهی بر او نازل می‌شد، قلبش ثابت و پابرجا می‌ماند. و از دیگر فایده‌های پراکنده نازل شدن قرآن این است که آن حضرت ناسخ و منسوخ قرآن را می‌شناخت و قرینه‌های حالیّه را به دلالت‌های لفظی ربط و پیوست می‌داد و ایشان را بر بلاغت یاری می‌رساند. «و رتّلناه ترتیلاً» یعنی و اندک اندک به صورت آرام و آهسته در بیست سال یا بیست و سه سال بر خواندیم. - . انوار التنزیل ۲ : ۱۶۲ -

فرموده خداوند «ما کان لبشر» یعنی برای هیچ بشری امکان پذیر نیست. «أن یکلّمه الله الا وحیاً» یعنی الهام و افکندن در دل، یا القاء در خواب. «أو من وراء حجاب» یعنی از فراسوی حجابی با او سخن می گوید همانگونه که با موسی علیه السلام با ایجاد صدا در کوه طور سخن گفت، و آنگونه که با پیامبر ما محمد صلی الله علیه و آله و سلم در معراج سخن گفت. این عبارت یا به شیوه استعاره و تشبیه است زیرا وضعیت کسی که سخن را بشنود و سخن گو را نبیند همچون وضعیت کسی است که از ورای حجابی با او سخن بگویند. یا مقصود از حجاب، حجاب معنوی از جمله کمال خداوند و نقص ممکنات، و نوریت خداوند و ظلمانیت غیر او می‌باشد چنان که پیش‌تر در کتاب توحید بیان شد. «أو یرسل رسولاً» یعنی فرشته‌ای را بفرستد. «فیوحی بإذنه ما یشاء» پس آشکار گردید که وحی خداوند متعال منحصر در سه نوع وحی است: یا با الهام و القاء کردن در خواب، یا با ایجاد صدا و صوت به گونه‌ای که شخص وحی شده آن را بشنود، یا با فرستادن فرشته. و علم فرشته نیز به یکی از سه وجه می‌باشد. - . یعنی با الهام و ایجاد صدا یا با واسطه قرار دادن فرشته، اما القاء کردن در خواب در فرشته نیست. -

و علم فرشته اول فقط با دو وجه از سه وجه وحی ممکن است. - . یعنی فرشته‌ای که بدون واطسه از خداوند می گیرد وحی او فقط با دو نوع الهام و ایجاد صدا ممکن است. - و گاهی به این صورت است که در لوح محفوظ می‌نگرد، و توضیح و تبیین آن در روایت‌ها خواهد آمد. «إنّه علیّ» والاتر از آن است که با دیدگان درک شود. «حکیم» در همه کارها حکیم است. «و کذلک أوحینا الیک روحاً» گفته شده: مقصود از روح قرآن است و برخی گفته‌اند مقصود جبرئیل است و در روایت‌ها می‌آید که مقصود از آن روح القدس است. و بر طبق معنای دوم و سوم مقصود از «أوحینا» «ارسلنا» می‌باشد. «من أمرنا» یعنی با امر و فرمان ما. یا اینکه از عالم امر است. و توضیح آن پیش‌تر ذکر شد

ص: ۲۴۶

و در ادامه نیز می‌آید. «ما کنت تدری» یعنی پیش از نزول وحی نمی‌دانستی. «ما الکتاب و الایمان» گفته‌اند: مقصود از کتاب،

قرآن و مقصود از ایمـان، نمـاز است. و گفته‌انـد: مقصود اهـل ایمـان است که مضـاف حـذف شـده است. و گفته‌انـد: مقصود شریعت‌ها و نشانه‌های ایمان است. و پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم در هیـچ یک از احوال بی‌ایمان نبوده است و از این آیه استدلال کرده‌اند که آن حضرت پیش از نبوّت بر اساس شریعتی عبادت نکرده است. و به زودی شرح و تبیین آن خواهد آمد. «و لکن جعلناه» یعنی قرآن یا روح یا ایمان.

در باره این فرموده خداونـد «علّمه شدیـد القوی» طبرسـی گویـد: مقصود جبرئیل علیه السـلام است. یعنی: دارای قدرت و نیرو است و در آفرینش قوی می‌باشـد. «ذو مرّة» یعنی قوت و نیرومنـدی در آفرینش او. از نیرومنـدی جبرئیل یک نمونه آن بود که شهرهای قوم لوط را از ریشه بر کند و نمونه دیگر از قدرت او فریادی است که بر سر قوم ثمود زد که همگی هلاک شدند. و گفته شـده: یعنی: دارای سـلامتی و حسن خلق است. بعضـی گفته انـد: «شَدِیدُ الْقُوی» یعنی: در راه خدا نیرومند است «ذو مره» یعنی: دارای جسمی سالم و دور از آفات و عیوب است. و گفته‌اند «ذُو مِرَّةٍ» یعنی: دارای قدرت عبور از هواء است، که از روی هوا می‌رود و می‌آید و فرود آمده اوج می گیرد. «فَاسْتَوی» یعنی: جبرئیل با صورتی که آفریده شده است پس از نزول بر محمد اسـتقرار یـافت. «و هـو بِالْأُفُقِ الْأَعْلی» یعنی: افق مشـرق. - . در منبع آمـده است: «و هو» مقصود از این ضـمیر نیز جبرئیـل است. «بالافق الاعلی» یعنی افق مشرق و و منظور از اعلی سمت مشرق است در روی زمین و سمت مشرق بالاتر از سمت مغرب است، نه در هوا. -

می گوینـد: جبرئیـل همیشه به صورت انسـان‌هـایی بر حضـرت محمـد صـلی الله علیه و آله و سـلم نـازل می‌شـد، حضـرت از او خواست که به صورت اصـلی خودش که آفریـده شـده است بر او نازل شود؟ جبرئیل نیز دو بار خودش را به صورت اصـلی به حضرت نشان داد، یک بار در زمین و یک بار در آسمان، اما در زمین در افق اعلی بود، و آن هنگامی بود که حضرت در غار حراء بود که جبرئیل از طرف مشـرق بر حضـرت ظاهر شد، و تمام سطح افق را تا مغرب پوشانید، که پیامبر بر اثر آن غش کرد و افتاد، آن گاه جبرئیل به صورت انسانی ظاهر شـد و حضـرت را در آغوش کشـید و اینجا است که می‌فرمایـد: «ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّی» تقدیرش آن است (ثم تدلّی أی قرب بعد بعده و علوّه فی الأفق الأعلی فدنی من محمّد). حسن و قتاده گفته اند: سـپس جبرئیل بعد از آنکه در افق اعلی استقرار یافت بر پیامبر نازل شد. زجاج گوید: معنی دنی و تدلی هر دو یکی است. گفته شده: استوی، یعنی: پس از آنکه به سـرعت نـازل می‌شـد تـا پیـامبر او را ببینـد در هواء اسـتقرار یافت. و گفته شـده: اسـتوی، یعنی: جبرئیل و محمد صلی الله علیه و آله و سلم شب معراج در افق اعلی یعنی آسمان

ص: ۲۴۷

دنیـا اسـتقرار یافتنـد. «فَکـانَ قابَ قَوْسَـیْنِ» یعنی ما بین جبرئیل و رسول اللَّه مسافت دو کمان وجود داشت. عبـد اللَّه بن مسـعود گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم جبرئیل را دید در حالتی که دارای ششصد بال بود. - . مجمع البیان ۹ : ۱۷۳ -

می گویم: تفسیر بقیه آیات در باب معراج خواهد آمد.

در باره این فرموده خداونـد «لا تحرک به لسانک» بیضاوی گفته است: یعنی زبانت را با قرآن حرکت نـده پیش از اینکه وحی آن به پایان برسد. «لتعجل به» تا با عجله آن را بگیری از ترس اینکه از دسـتت برود. «إنّ علینا جمعه» در سینه تو جمع می کنیم.

«و قرآنه» یعنی اثبات قرائت آن بر زبانت. «فإذا قرأناه» با زبان جبرئیل بر تو قرائت کردیم. «فاتّبع قرآنه» یعنی از قرائت او پیروی کن، و آن را تکرار کن تا در ذهنت تثبیت می گردد. «ثمّ إنّ علینا بیانه» یعنی تبیین و شرح آن دسته از معانی آن که برایت مشکل است. - . انوار التنزیل ۲ : ۵۶۷ -

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

عد، العقائد الاعتقاد فی نزول الوحی من عند الله عز و جل بالأمر و النهی اعتقادنا فی ذلک أن بین عینی إسرافیل لوحا فإذا أراد الله عز و جل أن یتکلم بالوحی ضرب اللوح جبین إسرافیل فینظر فیه فیقرأ ما فیه فیلقیه إلی میکائیل و یلقیه میکائیل إلی جبرئیل علیه السلام و یلقیه جبرئیل إلی الأنبیاء علیهم السلام و أما الغشیه التی کانت تأخذ النبی صلی الله علیه و آله حتی یثقل و یعرق فإن ذلک کان یکون (۳) منه عند مخاطبه الله عز و جل إیاه فأما جبرئیل فإنه کان لا یدخل علی النبی صلی الله علیه و آله حتی یستأذنه إکراما له و کان یقعد بین یدیه قعده العبد (۴).

**[ترجمه]اعتقادات: اعتقاد در کیفیت نزول وحی از جانب خداوند عزّ و جلّ در امر و نهی: اعتقاد ما در این باب آنست که میان دو چشم اسرافیل لوحی است و چون حق سبحانه و تعالی اراده کند که با وحی سخن بگوید، لوح را بر پیشانی اسرافیل می‌زند پس در آن لوح نگاه می کند و چیزی را که در آن نوشته می‌خواند و آن را به میکائیل می‌رساند و میکائیل به جبرئیل می‌رساند و جبرئیل به پیامبران القاء می نماید. و اما وضع بیهوشی که پیامبر صلی اللّه علیه و آله و سلّم را می گرفت تا آن حدی که سنگین می شد و عرق می‌نمود، این حالت خاص وقتی بود که حقّ تعالی خود با آن حضرت تکلم می‌فرمود. و اما جبرئیل چنان بود که از روی احترام بدون اذن خواستن بر آن حضرت وارد نمی‌شد و در حضور او بنده وار می نشست. - . اعتقادات صدوق : ۱۰۰ -

**[ترجمه]

بیان

قال الشیخ المفید قدس الله روحه فی شرح هذا الکلام هذا أخذه أبو جعفر من شواذ الحدیث و فیه خلاف لما قدمه من أن اللوح ملک من ملائکه الله تعالی و أصل الوحی هو الکلام الخفی ثم قد یطلق علی کل شی ء قصد به إلی إفهام (۵) المخاطب

۱- مجمع البیان ۹: ۱۷۳.

۲- أنوار التنزیل ۲: ۵۶۷.

۳- فی المصدر: فانها کانت تکون.

۴- اعتقادات الصدوق: ۱۰۰.

۵- المصدر خال عن کلمه (إلی) و هو الصحیح.

على الستر له عن غيره و التخصيص له به دون من سواه و إذا أضيف إلى الله تعالى كان فيما يخص به الرسل صلى الله عليهم خاصه دون من سواهم (١) على عرف الإسلام و شريعه النبى صلى الله عليه و آله قال الله تعالى وَ أَوْحَيْنا إِلى أُمِّ مُوسى أَنْ أَرْضِعِيهِ (٢) الآيه فاتفق أهل الإسلام على أن الوحى كان رؤيا مناما و كلاما (٣) سمعته أم موسى على الاختصاص و قال تعالى وَ أَوْحى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ (۴) الآيه يريد به الإلهام الخفى إذ كان خالصا لمن أفرده (۵) دون من سواه فكان علمه حاصلا للنحل بغير كلام جهر به المتكلم فأسمعه غيره و قال تعالى وَ إِنَّ الشَّياطِينَ لَيُوحُونَ إِلى أَوْلِيائِهِمْ (۶) بمعنى يوسوسون إلى أوليائهم بما يلقونه من الكلام فى أقصى أسماعهم فيخصون بعلمهم دون من سواهم و قال فَخَرَجَ عَلى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرابِ فَأَوْحى إِلَيْهِمْ (٧) يريد به أشار إليهم من غير إفصاح

١- اعلم أن الوحى قد يطلق و يراد به الكلمه المقدّسه الإلهيّه التى تلقى إلى انبياء اللّه و رسله صلواته عليهم فى بيان شرائع اللّه و أحكامه، اما بتبليغ ملك يتمثل لهم فيروه، كتمثل جبرئيل كثيرا لنبيّنا صلوات اللّه عليه، أو يلقيها فى روعهم بلا مشاهده، كقوله تعالى: «نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ* عَلى قَلْبِكَ» و قوله صلّى اللّه عليه و آله: «إن روح القدس نفث فى روعى» أو بلا واسطه ملك باسماع اللّه تعالى نبيه تلك الكلمه، أو القائه فى روعه، و إلهامه إليه، كل ذلك إما فى حال اليقظه أو النوم، و الوحى بهذا المعنى يختص بالأنبياء عليهم السلام و لا يعم غيرهم، و قد يراد به تلك الكلمه لكن فى غير موضع الشرائع و الاحكام، بالالقاء فى الروع و الالهام، و ذلك المعنى يعم الأنبياء عليهم السلام و غيرهم، كما قال اللّه تعالى: «وَ أَوْحَيْنا إِلى أُمِّ مُوسى أَنْ أَرْضِعِيهِ» و قد يطلق و يراد به التسخير و ذلك فى غير ذوى العقول كقوله تعالى: «وَ أَوْحى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ» و قوله: «بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحى لَها» كما قد يطلق و يراد به الوسواس كقوله تعالى: «إِنَّ الشَّياطِينَ لَيُوحُونَ إِلى أَوْلِيائِهِمْ» و ذلك يختص بالشياطين و لا يضاف الا اليهم، و سيأتى عن أمير المؤمنين عليه السلام الايعاز الى معان أخر عن قريب.

٢- القصص: ٧.

٣- فى المصدر: أو كلاما.

۴- النحل: ۶٧.

۵- فى المصدر: إذا كان خاصا بمن أفرده.

۶- الأنعام: ١٢١.

٧- مريم: ١١.

الکلام شبه ذلک بالوحی لخفائه عمن سوی المخاطبین و لستره عمن سواهم و قد یری الله فی المنام خلقا کثیرا ما یصح تأویله و یثبت حقه لکنه لا- یطلق بعد استقرار الشریعه علیه اسم الوحی و لا- یقال فی هذا الوقت لمن طبعه الله (۱) علی علم شی ء إنه یوحی إلیه و عندنا أن الله تعالی یسمع الحجج بعد نبیه صلی الله علیه و آله کلاما یلقیه إلیهم فی علم ما یکون لکنه لا یطلق علیه اسم الوحی لما قدمناه من إجماع المسلمین علی أنه لا وحی لأحد بعد نبینا و إنه لا یقال فی شی ء مما ذکرنا أنه أوحی إلی أحد و لله تعالی أن یبیح إطلاق الکلام أحیانا و یحظره أحیانا و یمنع السمات بشی ء حینا و یطلقها حینا و أما المعانی فإنها لا تتغیر عن حقائقها علی ما قدمناه و أما الوحی من الله تعالی إلی نبیه فقد کان تاره بإسماعه الکلام من غیر واسطه و تاره بإسماعه الکلام علی ألسن الملائکه و الذی ذکره أبو جعفر رحمه الله من اللوح و القلم و ما یثبت فیه فقد جاء به حدیث إلا- أنا لا نعزم علی القول به و لا- نقطع علی الله بصحته و لا- نشهد منه إلا- بما علمناه و لیس الخبر به متواتر یقطع العذر و لا علیه إجماع و لا نطق القرآن به و لا- ثبت عن حجه الله تعالی فینقاد له و الوجه أن نقف فیه و نجوزه و لا- نقطع به و لا نرده و نجعله فی حیز الممکن فأما قطع أبی جعفر به و علمه علی اعتقاده فهو مستند إلی ضرب من التقلید و لسنا من التقلید فی شی ء (۲).

**[ترجمه]شیخ مفید علیه الرحمه در شرح این سخن گفته است: ابوجعفر این اعتقاد را از حدیث‌های شاذّ گرفته است. و آن مخالف است با آنچه پیش‌تر ذکر نموده که لوح نام ملکی از ملائکه خداوند تعالی است. وحی در اصل کلام آهسته است و سپس بر هر چیزی اطلاق می گردد که قصد می‌شود بدان چیزی را به مخاطب

ص: ۲۴۸

بفهمانی و از دیگران بپوشانی و فهماندن فقط مختص او گردد. و هر گاه وحی به خداوند نسبت داده شود، بنا بر عرف اسلام و شریعت پیامبر، از جمله مواردی است که خداوند پیامبران را بدان ویژه گردانیده است. خداوند متعال فرموده است: «وَ أَوْحَیْنا إِلی أُمِّ مُوسی أَنْ أَرْضِعِیهِ» - . قصص / ۷ -

{و به مادر موسی وحی کردیم که: «او را شیر ده.} تا آخر آیه. پس اتفاق نموده اند اهل اسلام بر آنکه آن وحی، خواب و سخنی بود که مادر موسی علیه السّلام به صورت ویژه شنید. و خداوند فرموده است: « وَ أَوْحی رَبُّکَ إِلَی النَّحْلِ» - . نحل / ۶۷ -

{و پروردگار تو به زنبور عسل وحی [الهام غریزی] کرد.} تا آخر آیه. مقصود از آن الهام پوشیده‌ای است هرگاه مختص باشد به کسی که او را از دیگران جدا نموه و اختصاص داده است. پس علم او برای زنبور عسل حاصل می گردد اما نه با کلامی که متکلم آشکار بنماید و دیگران بشنود. و فرموده است: «وَ إِنَّ الشَّیاطِینَ لَیُوحُونَ إِلی أَوْلِیائِهِمْ» - . انعام / ۱۲۱ -

{و در حقیقت، شیطانها به دوستان خود وسوسه می کنند.} یعنی شیاطین با افکندن سخنانی در منتهای گوش دوستدارنشان، آنان را وسوه می‌کنند. پس آنان به علم و وسوسه شیاطین از دیگران مختص می گردند. و فرمود: «فَخَرَجَ عَلی قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرابِ فَأَوْحی إِلَیْهِمْ» - . مریم / ۱۱ -

{پس، از محراب بر قوم خویش درآمد و ایشان را آگاه گردانید.} مقصود این است که بدون اظهار و آشکار نمودن سخن

بدان‌ها اشاره کرد.

ص: ۲۴۹

خداوند آن اشاره را به جهت پنهان بودن آن از غیر مخاطبین و پوشیده بودنش از غیر آن‌ها به وحی تشبیه کرده است. و گاهی خداونـد در خواب به مرمان بسیاری چیزهایی می‌نمایاند که تاویل آن درست و حقیقت آن ثابت می گردد، اما بعد از اسـتقرار عرف شـریعت، بر آن خواب اسم وحی، اطلاق نمی‌شود. و پس از اسـتقرار عرف شـریعت به کسـی که خداونـد او را بر چیزی آگاه می کنـد نمی گوینـد: به او وحی شـده است. و در نزد ما خداوند پس از پیامبر به حجت‌های خود سـخنانی در باره علم به آینـده القـا می کنـد امـا اسم وحی بر آن اطلاـق نمی‌شود. به جهت آنچه پیش‌تر ذکر نموده ام مسـلمانان اجماع دارنـد بر اینکه وحی پس از پیامبر برای هیچ کسـی نخواهد بود و در مواردی که بیان شد گفته نمی‌شود خداوند به کسی وحی نموده است. و خداونـد متعـال این اختیـار را دارد که گـاهی اطلاق سـخنی را بر چیزهایی جایز و گاهی ممنوع بدانـد. و نام‌گـذاری چیزی را گـاهی جایز و گاهی ممنوع بدانـد اما معانی به نحوی که پیش‌تر بیان کردیم از حقیقتشان تغییر نمی کننـد. و اما وحی از جانب خداونـد تعـالی به سوی پیـامبرش صـلی اللّه علیه و آله، گـاهی بـدون واسـطه کلامی را به ایشان القاء می کرد و گاهی بر زبان فرشـتگان به او کلاـمی را القـاء می کرد. و آنچه ابوجعفر در بـاره لوح و قلم و آنچه در آن ثـابت می‌شود، حـدیثی در بـاره آن آورده است امّـا مـا در باره قائل بودن بـدان مطمئن نیستیم و به درستی آن سـخن بر خداونـد قاطعانه سـخن نمی گوییم و بـدان گواهی می‌دهیم مگر آنچه از آن، که دانسـتیم. و آن روایت، روایـتی متواتر نیست که عـذرمان را رفع کنـد و مسـلمانان بر آن اجماع ندارنـد و قرآن در باره آن چیزی نگفته است و از جانب حجت خداوند ثابت نشده تا از آن پیروی و اطاعت کنیم. وجه درست در بـاره آن، این است که در مسـأله درنـگ کرده و آن را جـائز بـدانیم و آن را قاطعانه نپـذیریم و ردّ نکنیم و در دایره ممکنات قرار دهیم و اما اطمینان ابوجعفر از صـحت آن و علم او بر اعتقاد بـدان بر پایه نوعی تقلید است و ما در هیچ چیز اهل تقلید نیستیم. - . تصحیح اعتقادات : ۵۶ - ۵۷ -

**[ترجمه]

«۲»

عد، العقائد (۳) الاعتقاد فی نزول القرآن اعتقادنا فی ذلک أن القرآن نزل فی شهر رمضان فی لیله القدر جمله واحده إلی البیت المعمور ثم نزل من البیت المعمور فی مـده عشـرین سـنه و أن الله تبـارک و تعـالی أعطی نبیه العلم جمله واحـده ثم قال له وَ لا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ

ص: ۲۵۰

۱- فی نسخه من المصدر: اطلعه اللّه.

۲- الظاهر من کلام الصـدوق قـدس اللّه روحه انه بعد ما اعتقد أن الوحی قد یکون باسـماع اللّه تعالی نبیه، و قد یکون بتوسـیط الملـک أراد أن یبین کیفیه علم الملائکه و اطلاـعهم علی الوحی و أنّه کیف یلقی اللّه إلیهم ذلک فما ذکره مـذکور فی بعض

الأحاديث، و ستأتی فی الاخبار کیفیه اخری فی ذلک.

۳- تصحیح الاعتقادات: ۵۶ و ۵۷.

مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضى إِلَيْكَ وَحْيُهُ (۱) و قال عز و جل لا تُحَرِّكْ بِهِ لِسانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ (۲) إلى قوله بَيانَهُ (۳).

**[ترجمه]اعتقادات: اعتقاد در باره نزول قرآن: اعتقاد ما در این باب آن است که قرآن در ماه رمضان در شب قدر یک جا به سوی بیت المعمور نازل شد سپس از بیت المعمور در مدت بیست سال نازل شد و اینکه حق تعالی تمامی علم و دانش را یک جا به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بخشید و بعد فرمود: «وَ لا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ

مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضى إِلَيْكَ وَحْيُهُ» - . طه / ۱۱۴ - {و در [خواندن] قرآن، پیش از آنکه وحی آن بر تو پایان یابد، شتاب مکن،} و فرموده: «لا تُحَرِّكْ بِهِ لِسانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنا جَمْعَهُ وَ قُرْآنَهُ، فَإِذا قَرَأْناهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنا بَيانَهُ» { زبانت را [در هنگام وحی] زود بحرکت درنیاور تا در خواندن [قرآن] شتابزدگی بخرج دهی. در حقیقت گردآوردن و خواندن آن بر [عهده] ماست. پس چون آن را برخواندیم [همان گونه] خواندن آن را دنبال کن. سپس توضیح آن [نیز] بر عهده ماست!} - . اعتقادات : ۱۰۱ -

**[ترجمه]

بیان

قال الشيخ المفيد رحمه الله الذی ذهب إليه أبو جعفر فی هذا الباب أصله حديث واحد لا يوجب علما و لا عملا و نزول القرآن على الأسباب الحادثه حالا بحال يدل على خلاف ما تضمنه الحديث و ذلك أنه قد تضمن حكم ما حدث و ذكر ما جرى على وجهه و ذلك لا يكون على الحقيقه إلا بحدوثه عند السبب أ لا ترى إلى قوله تعالى وَ قالُوا (۴) قُلُوبُنا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْها بِكُفْرِهِمْ و قوله وَ قالُوا لَوْ شاءَ الرَّحْمنُ ما عَبَدْناهُمْ ما لَهُمْ بِذلِكَ مِنْ عِلْمٍ (۵) و هذا خبر عن ماض و لا يجوز أن يتقدم مخبره فيكون حينئذ خبرا عن ماض و هو لم يقع بل هو فی المستقبل و أمثال ذلك فی القرآن كثيره و قد جاء الخبر بذكر الظهار و سببه و أنه لما جادلت النبی صلى الله عليه و آله فی ذكر الظهار أنزل الله تعالى قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجادِلُكَ فِي زَوْجِها (۶) و هذه قصه كانت بالمدينه فكيف ينزل الله تعالى الوحی بها بمكه قبل الهجره فيخبر أنها قد كانت و لم تكن و لو تتبعنا قصص القرآن لجاء مما ذكرناه كثيرا ينسد (۷) به المقال و فيما ذكرنا منه كفايه لذوی الألباب و ما أشبه ما جاء به من الحديث بمذهب المشبهه الذين زعموا أن الله تعالى لم يزل متكلما بالقرآن و مخبرا عما يكون بلفظ كان و قد رد عليهم أهل التوحيد بنحو ما

۱- طه: ۱۱۴.

۲- القيامه: ۶- ۱۹.

۳- الاعتقادات: ۱۰۱.

۴- هكذا فی الكتاب، و الصحيح كما فی المصدر و المصحف الشريف: «وَ قَوْلِهِمْ قُلُوبُنا غُلْفٌ» راجع سوره النساء: ۱۵۵، و اما

قوله تعالى: «وَ قالُوا قُلُوبُنا غُلْفٌ» فتمامه: «بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا ما يُؤْمِنُونَ» راجع سوره البقره: ٨٨.

٥- الزخرف: ٢٠.

٦- المجادله: ١.

٧- فى المصدر: يتسع به المقال.

ذکرناه و قـد یجوز أن الخبر (۱) بنزول القرآن جمله فی لیله القـدر المراد به أنه نزل جمله منه فی لیله القـدر ثم تلاه مـا نزل منه إلی وفاه النبی صلی الله علیه و آله فأما أن یکون نزل بأسره و جمیعه فی لیله القدر فهو بعید مما یقتضیه ظاهر القرآن و التواتر من الأخبـار و إجماع العلماء علی اختلافها (۲) فی الآـراء و أمـا قوله تعـالی وَ لاـ تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ ففیه وجهان غیر ما ذکره أبو جعفر و عول فیه علی حدیث شاذ.

أحـدهما أن الله تعـالی نهـاه عن التسرع إلی تأویل القرآن قبل الوحی إلیه به و إن کان فی الإمکان من جهه اللغه ما لو قالوه (۳) علی مذهب أهل اللسان.

و الوجه الآخر أن جبرئیل علیه السـلام کان یوحی إلیه بالقرآن فیتلوه معه حرفا بحرف فأمره الله تعالی أن لا یفعل ذلک و یصغی إلی ما یأتیه به جبرئیل أو ینزله الله تعالی علیه بغیر واسـطه حتی یحصل الفراغ منه فإذا تم (۴) الوحی به تلاوه و نطق به فاقرأه فأما مـا ذکره المعول علی الحـدیث من التأویل فبعیـد لأنه لا وجه لنهی الله تعالی عن العجله بالقرآن الـذی هو فی السـماء (۵) الرابعه حتی یقضـی إلیه وحیه لأنه لم یکن محیطا علما بما فی السماء الرابعه قبل الوحی به إلیه فلا معنی لنهیه عما لیس فی إمکانه اللهم إلا أن یقول قائل ذلک إنه کان محیطا بعلم القرآن المودع فی السـماء الرابعه فینتقض کلامه و مذهبه أنه کان فی السـماء الرابعه لأن ما فی صدر رسول الله صـلی الله علیه و آله و حفظه فی الأرض فلا معنی لاختصاصه بالسماء و لو کان ما فی حفظ رسول الله صلی الله علیه و آله یوصف بأنه فی السماء الرابعه خاصه لکان ما فی حفظ غیره موصوفا بذلک و لا وجه حینئذ یکون

۱- فی المصدر: ان الخبر الوارد.

۲- فی المصدر: علی اختلافهم.

۳- فی المصدر: ما قالوه و هو الصحیح.

۴- فی المصدر: فاذا اتم الوحی.

۵- لم یرد الصـدوق ذلک، بل أراد أنّه تعالی نهاه عن العجله بالقرآن الـذی علمه جمله واحده بعد ما نزل إلی البیت المعمور، و بعبـاره ان اللّه تعالی أنزل فی لیله القـدر القرآن جمله واحـده إلی البیت المعمور، ثمّ أعلم النبیّ ذلک و علمه القرآن بجملته، فلا یحتاج إلی احاطته بالسماء الرابعه حتّی ینفیه عنه، و لا ینتقض کلامه أنّه کان فی السماء الرابعه.

لإضافته إلى السـماء الرابعه و لا إلى السـماء الأولى و من تأمل ما ذكرناه علم أن تأويل الآيه على ما ذكره المتعلق بالحـديث بعيد عن الصواب انتهى كلامه رفع الله مقامه. (۱)

و أقول: أمـا الاـعتراض الأـول الـذى أورده قـدس سـره على الصـدوق رحمه الله فغير وارد إذ ثبت بالأخبار المسـتفيضه أن جميع الكتب التى أنزلهـا الله تعـالى على أنبيائه أثبتها فى اللوح المحفوظ قبل خلق السـماء و الأرض ثم ينزل منها بحسب المصالـح فى كـل وقت و زمان و أما انطباقها على الوقائع المتأخره فلا ينافى ذلك لأن الله تعالى عالم بما يتكلمون و يصـدر منهم و يقع بينهم بعد ذلك فأثبت فى القرآن المثبت فى اللوح جواب جميع ذلك على وفق علمه الذى لا يتخلف فالمضـى إنما يكون بالنسبه إلى زمـان التبليغ إلى الخلق فلاـ اسـتبعاد فى أن ينزل هـذا الكتـاب جمله على النبى صـلى الله عليه و آله و يأمره بأن لا يقرأ على الأمه شيئـا منه إلاـ بعـد أن ينزل كـل جزء منه فى وقت معين ينـاسب تبليغه و فى واقعه معينه يتعلق بهـا و أما تشبيه صاحب هـذا القول بالمشـبهه القائلين بقـدم كلام الله فلا يخفى ما فيه لأن صاحب هـذا القول لا يقول بقـدم القرآن المؤلف من الحروف و لا بكونه صفه قـديمه لله قائمه بـذاته تعالى فأى مفسـده تلزم عليه و أما المشابهه فى أنه يمكن نفى القولين بتلك الآيات ففيه أن نفى هـذا المـذهب السـخيف أيضـا بتلـك الآيـات لاـ يتم بل ثبت بطلانه بسائر البراهين الموروده فى محالها و أما الاعتراضات التى أوردها على تفسـير الصـدوق للآـيه الكريمه فلعلهـا مبنيه على الغفله عن مراده فإن الظاهر أن الصـدوق رحمه الله أراد بـذلك الجمع بين الآيـات و الروايات و دفع ما يتوهم من التنافى بينها لأنه دلت الآيات على نزول القرآن فى ليله القـدر و الظاهر نزول جميعه فيها و دلت الآثار و الأخبار على نزول القرآن فى عشـرين أو ثلاث و عشـرين سنه و ورد فى بعض الروايات أن القرآن نزل فى أول ليله من شـهر رمضـان و دل بعضـها على أن ابتـداء نزوله فى المبعث فجمـع بينهـا بـأن فى ليله القـدر نزل القرآن جمله من اللوح إلى السـماء الرابعه لينزل من السماء الرابعه إلى الأرض بالتدريج و نزل فى أول ليله من شهر رمضان جمله القرآن على النبى صلى الله عليه و آله ليعلم هو لا ليتلوه على الناس ثم ابتداء نزوله آيه آيه و سوره سوره فى المبعث أو غيره

۱- تصحيح الاعتقادات ۵۷- ۶۰.

لیتلوه علی الناس و هذا الجمع مؤید بالأخبار و یمکن الجمع بوجوه أخر سیأتی تحقیقها فی باب لیله القدر و غیره فقوله رحمه الله إن الله تعالی أعطی نبیه صلی الله علیه و آله العلم جمله لا- یعنی به أنه أعطاه بمحض النزول إلی البیت المعمور لیرد علیه ما أورده رحمه الله و لا- أن المراد بالنزول إلی البیت المعمور أنه علمه النبی صلی الله علیه و آله و هذا منه رحمه الله غریب و أما اللوح الذی ذکره أولا أنه یضرب جبین إسرافیل علیه السلام فیحتمل أن یکون المراد به اللوح المحفوظ و یکون ذلک عند أول النزول إلی البیت المعمور أو یکون المراد اللوح الذی ثبت فیه القرآن فی السماء الرابعه و لعله بعد نظر إسرافیل فی اللوح علی الوجهین یجد فیه علامه یعرف بها مقدار ما یلزمه إنزالها أو یکون لوحا آخر ینقش فیه شی ء فشی ء عند إراده الوحی و لا ینافی انتقاش الأشیاء فیه کونه ملکا کما اعترض علیه المفید رحمه الله و إن کان بعیدا.

**[ترجمه]شیخ مفید گوید: به باور ابوجعفر در این باب دلیلش خبر واحدی است که مستلزم علم و عمل بدان نیست و نزول قرآن بر اسبابی که حادث می‌گردید حالی بعد حالی، بر خلاف مضمون روایت دلالت دارد. و بدین جهت است که قرآن حکم آنچه حادث گردیده و آنچه جاری شده را در بردارد و این محقق نمی‌گردد مگر با حدوث آن همراه با سبب. آیا در این فرموده خداوند دقت نمی‌کنی که می‌فرماید: «وَ قَوْلِهِمْ قُلُوبُنا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْها بِكُفْرِهِمْ» - . نساء / ۱۵۵ -

{و گفتارشان که: «دلهای ما در غلاف است» [لعنتشان کردیم] بلکه خدا به خاطر کفرشان بر دلهایشان مُهر زده.} و این فرموده خداوند: «وَ قالُوا لَوْ شاءَ الرَّحْمنُ ما عَبَدْناهُمْ ما لَهُمْ بِذلِكَ مِنْ عِلْمٍ» - . زخرف / ۲۰ - {و می گویند: «اگر [خدای] رحمان می خواست، آنها را نمی پرستیدیم.» آنان به این [دعوی] دانشی ندارند.} این دو آیه خبر از گذشته است و جایز نیست که مضمون خبر بر آن پیشی گیرد، زیرا در این صورت خبر از گذشته است در حالی که هنوز واقع نشده است، و حتی در آینده رخ می‌دهد. امثال این موارد در قرآن فراوان است. هنگامی که در باره ظهار مجادله کرد خداوند متعال آیه «قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجادِلُكَ فِي زَوْجِها» - . مجادله / ۱ - {خدا گفتار [زنی] را که در باره شوهرش با تو گفتگو و به خدا شکایت می کرد شنید.} را نازل فرمود. و این داستان در مدینه واقع شد پس چگونه خداوند متعال وحی در باره آن را در مکه پیش از هجرت نازل می‌کند و خبر بدهد که این ماجرا واقع شده، حال آنکه نبوده است. و اگر قرار باشد داستان‌های قرآن را دنبال کنیم موارد بسیاری می‌آوردیم که در این بحث ما نمی‌گنجد. و آنچه ذکر کردیم برای خردمندان بسنده می‌کند و این روایت‌ها بسیار شبیه اعتقاد اهل تشبیه است که بر این باورند خداوند متعال همواره به قرآن تکلم می‌کند و از آینده با لفظ گذشته خبر می‌- دهد، و اهل توحید

ص: ۲۵۱

این باور آنان را به صورتی که ذکر نمودیم ردّ کرده‌اند. و جایز است مقصود از نزول قرآن به صورت یک جا در شب قدر، این باشد که قسمتی از قرآن در شب قدر نازل شده و سپس بقیه قرآن تا زمان وفات پیامبر صلی الله علیه و اله و سلم نازل شد. اما عقیده به نزول قرآن به صورت یک جا در شب قدر، با توجه به مقتضای ظاهر قرآن و روایت‌های متواتر و اجماع علماء علی رغم اختلاف در نظراتشان، بعید می‌نماید. اما در باه این فرموده خداوند: «لا تعجل بالقرآن» غیر از آنچه ابوجعفر ذکر کرده و بر اساس حدیث شاذی بدان تکیه کرده، دو وجه دیگر جایز است:

وجه اول: اینکه خداوند متعال ایشان را از عجله کردن برای تاویل قرآن پیش از نازل شدن وحی در آن موضوع نهی کرده

است و اگر از نظر لغوی ممکن بود آن را بر مذهب اهل زبان نمی گفتند.

وجه دوم: اینکه جبرئیل علیه السلام برای آن حضرت وحی می‌آورد و پیامبر همراه او حرف به حرف آن را تلاوت می کرد. پس خداوند متعال ایشان را امر فرمود که این کار را نکند و به آنچه جبرئیل برای او می‌آورد گوش فرا دهد. یا اینکه خداوند بدون واسطه بر او نازل می‌فرمود تا از آن فراغت بال یابد و هنگامی که تلاوت وحی و بر زبان آوردن آن به پایان برسد، آن را قرائت کند. اما تاویلی که شخص اعتمادکننده بر حدیث ذکر کرده، بعید است زیرا نهی خداوند از عجله کردن به قرآنی که در آسمان چهارم است معنایی ندارد تا اینکه وحی به او پایان یابد زیرا علم پیامبر قبل از اینکه به ایشان وحی شود به آنچه در آسمان چهارم است احاطه ندارد، پس نهی از آنچه در استطاعت و توانایی او نیست معنایی ندارد، البته مگر اینکه شخصی بگوید: آن حضرت به علم قرآنی که در آسمان چهارم به ودیعت نهاده شده احاطه داشته است که در این صورت، سخن و عقیده او که وحی در آسمان چهارم است نقض می‌شود، زیرا آنچه در سینه و حافظه رسول خدا است، مختصّ به زمین است پس اینکه او، آن را به آسمان اختصاص داده است معنایی ندارد. و اگر آنچه را در حافظه رسول خدا است به صورت ویژه به آسمان چهارم اختصاص دهیم، آنچه را که در حافظه کسی جز پیامبر باشد به این ویژگی متصّف می گردد، و در این صورت اضافه شدن

آن به آسمان چهارم و به آسمان اول هیچ توجیه و معنایی ندارد و هر کس در آنچه ذکر کردیم اندیشه و تأمل کند خواهد دانست که تاویل آیه به صورتی که شخص چنگ زننده بر حدیث ذکر کرده، دور از صواب است. سخن او به پایان رسید و خداوند جایگاه او را والا گرداند.

می گویم: نخستین انتقادی که بر صدوق وارد کرده، جایز و صحیح نیست زیرا با روایت‌های رایج و مشهور ثابت شده همه کتاب‌هایی که خداوند بر پیامبرانش نازل کرده، پیش از آفرینش آسمان و زمین در لوح محفوظ ثابت گردانیده است. سپس بر حسب مصلحت‌ها در هر وقت و زمانی بخشی از آن را نازل کرده است. و اما منطبق کردن آن بر رویدادهای اخیر، با آن مطلب هیچ منافاتی ندارد زیرا خداوند متعال به آنچه بر زبان می‌آورند و از آنان صادر می‌شود و پس از آن در میانشان اتفاق می‌افتد آگاه است، پس در قرآن ثابت شده‌ی در لوح محفوظ، جواب همه آن‌ها را بر اساس علمش که تخلفی در آن نیست، اثبات کرد. پس زمان گذشته به نسبت زمان تبلیغ به مخلوقات زمان است و هیچ جای شگفتی نیست که این کتاب به صورت یک جا بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نازل شود و به او فرموده تا زمانی که هر بخش از آن در زمان مشخصِ مناسب با تبلیغ آن و در رویداد معیّنِ متعلق به آن، نازل نشده است، چیزی از قرآن را بر امّت نخواند. اما نادرست بودنِ تشبیه کردن قائل به این سخن به کسانی که قائل به قدیم بودن کلام خداوند هستند، واضح است، زیرا صاحب آن قول، معتقد به قدیم بودن قرآنی که از حروف تالیف شده، نیست و بر این باور نیست که قرآن صفت قدیم خدا و قائم به ذات خداوند اسن، پس چه مفسده و گناهی بر او ملزم می گردد! اما مشابهت از این جهت می‌باشد که چه بسا ممکن است با آن آیات، آن دو قول نفی گردد، و نیز نفی این مذهب باطل با آن آیات کامل نمی گردد بلکه بطلان آن با دلیل و برهان‌های دیگری که در جای مناسبش ذکر شد، ثابت گردیده است. اما انتقادهایی که در باره آیه کریمه بر صدوق وارد کرده است، شاید به جهت نایده

گرفتن مقصود او باشد زیرا به ظاهر مقصود صدوق از آن، جمع کردن میان آیات و روایات، و دفع این گمان است که میان آن‌ها منافات وجود دارد. از آنجایی که آیات بر این دلالت دارد که قرآن در شب قدر نازل شد و ظاهراً اینگونه است که همه قرآن یک جا در آن شب نازل شد. و اخبار و روایت‌ها بر این دلالت دارد که قرآن در بیست یا بیست و سه سال نازل شد و در برخی روایت‌ها آمده است که قرآن در شب اول ماه رمضان نازل شد و برخی روایات دیگر بر این دلالت دارد که آغاز نزول قرآن در زمان بعثت آن حضرت بوده است. پس او به این صورت میان این آیات و روایت‌ها جع کرده که: در شب قدر قرآن به صورت یک جا از لوح به آسمان چهارم نازل شد تا تدریجاً از آسمان چهارم به زمین فرستاده شود، و در اولین شب ماه رمضان قرآن به صورت یک جا بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نازل شد تا آن حضرت از آن اطلاع پیدا کند نه اینکه بر مردم تلاوت کند. سپس ابتدای نزولِ آیه آیه و سوره سوره آن در زمان بعثت یا در زمان

ص: ۲۵۳

دیگر بود تا پیامبر بر مردم تلاوت کند. و می‌توان به چند صورت دیگر میان آیات و روایت‌ها جمع کرد که شرح و تفصیل آن در باب شب قدر و باب‌های دیگر می‌آید. پس مقصود او از اینکه گفته است: خداوند متعال به صورت یک جا به پیامبر علم و دانش داد، این نیست که به محض نزول به بیت معمور به آن حضرت اعطا کرد تا آنچه را او ذکر کرده، ردّ نماید، و همچنین به این معنا نیست که مقصود از نازل شدن به بیت معمور، تعلیم قرآن به پیامبر باشد، و این سخن از او بعید است. و اما ممکن است مقصود از لوحی که در ابتدا ذکر کرد که به پیشانی اسرافیل می‌زد، لوح محفوظ باشد و این در زمان اولین نزول به بیت معمور بود، یا اینکه مقصود از آن، لوحی است که قرآن، در آسمان چهارم در آن ثبت گردد و چه بسا بعد از نگریستن اسرافیل به لوح بر طبق دو توجیه، در آن نشانه‌ای می‌یابد که به واسطه آن اندازه‌ای که می‌بایست نازل کند را می‌شناسد، یا اینکه لوح دیگری باشد که در هنگام اراده شدن وحی، اندک اندک در آن نقش می‌بندد و با نقش بستن و ثبت شدن چیزها در آن به عنوان یک فرشته، منافاتی ندارد همانگونه که مفید رحمه الله بر او انتقاد کرده است هر چند دیدگاه او بعید می‌نماید.

**[ترجمه]

«۳»

فس، تفسیر القمی وَ ما کانَ لِبَشَرٍ أَنْ یُکَلِّمَهُ اللَّهُ الْآیَهَ قَالَ وَحْیَ مُشَافَهَهٍ وَ وَحْیَ إِلْهَامٍ وَ هُوَ الَّذِی یَقَعُ فِی الْقَلْبِ أَوْ مِنْ وَراءِ حِجابٍ کَمَا کَلَّمَ اللَّهُ نَبِیَّهُ صلی الله علیه و آله وَ کَمَا کَلَّمَ اللَّهُ مُوسَی علیه السلام مِنَ النَّارِ أَوْ یُرْسِلَ رَسُولًا فَیُوحِیَ بِإِذْنِهِ ما یَشاءُ قَالَ وَحْیَ مُشَافَهَهٍ یَعْنِی إِلَی النَّاسِ ثُمَّ قَالَ لِنَبِیِّهِ صلی الله علیه و آله وَ کَذلِکَ أَوْحَیْنا إِلَیْکَ رُوحاً مِنْ أَمْرِنا ما کُنْتَ تَدْرِی مَا الْکِتابُ وَ لَا الْإِیمانُ قَالَ رُوحُ الْقُدُسِ هِیَ الَّتِی قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام فِی قَوْلِهِ وَ یَسْئَلُونَکَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّی (۱) قَالَ هُوَ مَلَکٌ أَعْظَمُ مِنْ جَبْرَئِیلَ وَ مِیکَائِیلَ کَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ مَعَ الْأَئِمَّهِ (۲).

أقول: سیأتی فی تفسیر النعمانی عن أمیر المؤمنین علیه السلام قال و أما تفسیر وحی النبوه و الرساله فهو قوله تعالی إِنَّا أَوْحَیْنا إِلَیْکَ کَما أَوْحَیْنا إِلی نُوحٍ وَ النَّبِیِّینَ مِنْ بَعْدِهِ وَ أَوْحَیْنا إِلی إِبْراهِیمَ وَ إِسْماعِیلَ (۳) إلی آخر الآیه و أما وحی الإلهام فهو قوله عز و جل وَ أَوْحی رَبُّکَ إِلَی النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِی مِنَ الْجِبالِ بُیُوتاً وَ مِنَ الشَّجَرِ وَ مِمَّا

۱- الإسراء: ۸۵.

۲- تفسير القمّيّ: ۶۰۵ و ۶۰۶.

۳- النساء: ۱۶۳.

يَعْرِشُونَ (۱) و مثله وَ أَوْحَيْنا إِلى أُمِّ مُوسى أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ (۲) و أما وحى الإشاره فقوله عز و جل فَخَرَجَ عَلى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرابِ فَأَوْحى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَ عَشِيًّا (۳) أى أشار إليهم كقوله تعالى أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزاً (۴) و أما وحى التقدير فقوله تعالى وَ أَوْحى فِي كُلِّ سَماءٍ أَمْرَها وَ قَدَّرَ فِيها أَقْواتَها (۵) و أما وحى الأمر فقوله سبحانه وَ إِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَ بِرَسُولِي (۶) و أما وحى الكذب فقوله عز و جل شَياطِينَ الْإِنْسِ وَ الْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلى بَعْضٍ (۷) إلى آخر الآيه و أما وحى (۸) الخبر فقوله سبحانه وَ جَعَلْناهُمْ (۹) أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنا وَ أَوْحَيْنا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْراتِ وَ إِقامَ الصَّلاهِ وَ إِيتاءَ الزَّكاهِ وَ كانُوا لَنا عابِدِينَ (۱۰).

**[ترجمه]تفسير قمی: «و ما كان لبشر أن يكلمه الله» تا آخر آيه، در باره معنی اين آيه گفت: منظور از وحی، گفت و گوی شفاهی و الهام است كه در قلب يا از پشت پرده انجام می گيرد؛ همچنان كه خداوند با پيامبر صلی الله عليه و آله و سلم سخن گفت و همچنين با حضرت موسی عليه السلام از داخل آتش گفتگو كرد. سپس به پيامبرش فرمود: « وكَذَلِكَ أَوحَينَا إِلَيكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنتَ تَدْرِي مَا الكِتَابُ ولا الإِيمَانُ» - . شوری / ۵۲ - {و همين گونه، روحی از امر خودمان به سوی تو وحی كرديم. تو نمی دانستی كتاب چيست و نه ايمان [كدام است؟]} گفت:

روح القدس است. همان چيزی است كه امام صادق عليه السلام در باره اين فرمود خداوند «يسألونک عن الروح قل الروح من امر ربی» - . اسراء / ۸۵ -

{و در باره روح از تو می پرسند، بگو: «روح از [سنخ] فرمان پروردگار من است.} فرمود: يكی از مخلوقات خداوند بود كه دارای جايگاهی برتر از جبرئيل و ميكائيل است و همراه رسول خدا صلی الله عليه و آله و سلم بود و امور را به او اطلاع می داد و از او حمايت می كرد و پس از ايشان، همراه با ائمه پس از ايشان خواهد بود.

می گويم: در تفسير نعمانی از اميرالمؤمنين خواهد آمد كه فرمود: تفسير وحی نبوّت و رسالت اين فرموده خداوند است: «إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِن بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَقَ وَيَعْقُوبَ وَالأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا» - . نساء / ۱۶۳ -

{ما هم چنان كه به نوح و پيامبران بعد از او، وحی كرديم، به تو [نيز] وحی كرديم و به ابراهيم و اسماعيل و اسحاق و يعقوب و اسباط و عيسی و ايوب و يونس و هارون و سليمان [نيز] وحی نموديم، و به داوود زبور بخشيديم.} و وحی الهام اين فرمودخ خداوند عزّ و جلّ است: «وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا

ص: ۲۵۴

يَعْرِشُونَ» - . نحل / ۶۸ - {و پروردگار تو به زنبور عسل وحی [الهام غريزی] كرد كه از پاره ای كوه ها و از برخی درختان و از آنچه داربست [و چفته سازی] می كنند، خانه هايی برای خود درست كن،} و نيز اين فرموده: «وَأَوْحَيْنَا إِلَى أُمِّ مُوسَى أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ» - . قصص / ۷ -

{و به مادر موسی وحی كرديم كه: «او را شير ده، و چون بر او بيمناک شدی او را در نيل بينداز،} اما وحی اشاره اين سخن

خداوند است که می‌فرماید: « فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَن سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا» - . مریم / ۱۱ -

{پس، از محراب بر قوم خویش درآمد و ایشان را آگاه گردانید که روز و شب به نیایش بپردازید.} یعنی به آنان اشاره کرد، مانند این فرموده: «لا تکلم الناس الا رمزاً» - . آل عمران / ۴۱ -

{سه روز با مردم، جز به اشاره سخن نگویی.} اما وحی تقدیر این فرموده خداوند سبحان است: «و أوحی فی کلّ سماء امرها و قدّر فیها اقواتها» - . فصلت / ۱۰ - ۱۲ - وحی امر نیز این سخن خداوند است: «و إذ أوحیت الی الحواریون أن آمنوا بی و برسولی» - . مائده / ۱۱۱ -

{و [یاد کن] هنگامی را که به حواریّون وحی کردم که به من و فرستاده ام ایمان آورید.} تا پایان آیه. وحی کذب نیر مصداق این آیه می‌باشد: «شیاطین الانس و الجنّ یوحی بعضهم الی بعض» - . انعام / ۱۱۲ -

{شیطان‌های انس و جنّ بعضی از آن‌ها به بعضی القا می کنند.}وحی خبر این فرموده خداوند است: «وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ» - . انبیاء / ۷۳ -

{و آنان را پیشوایانی قرار دادیم که به فرمان ما هدایت می کردند، و به ایشان انجام دادن کارهای نیک و برپاداشتن نماز و دادن زکات را وحی کردیم و آنان پرستنده ما بودند.} - . محکم و متشابه : ۲۱ - ۲۲ -

**[ترجمه]

«۴»

ب، قرب الإسناد الْيَقْطِينِيُّ عَنِ الْقَدَّاحِ عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ علیهما السلام قَالَ: احْتَبَسَ الْوَحْيُ عَلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فَقِيلَ احْتَبَسَ عَنْكَ الْوَحْيُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ كَيْفَ لَا يَحْتَبِسُ عَنِّي الْوَحْيُ وَ أَنْتُمْ لَا تُقَلِّمُونَ أَظْفَارَكُمْ وَ لَا تُنَقُّونَ (۱۱) رَوَائِحَكُمْ (۱۲).

ص: ۲۵۵

۱- النحل: ۶۸.

۲- القصص: ۷.

۳- مریم: ۱۱.

۴- آل عمران: ۴۱.

۵- هکذا فی الکتاب و مصدره، و لعلّ قوله: «وَ قَدَّرَ» تفسیر لقوله: «وَ أَوْحى و الا فالآیه هکذا: «وَ جَعَلَ فِيها رَواسِيَ مِنْ فَوْقِها وَ بارَكَ فِيها وَ قَدَّرَ فِيها أَقْواتَها فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَواءً لِلسَّائِلِينَ* ثُمَّ اسْتَوى إِلَى السَّماءِ وَ هِيَ دُخانٌ فَقالَ لَها وَ لِلْأَرْضِ ائْتِيا طَوْعاً أَوْ كَرْهاً قالَتا أَتَيْنا طائِعِينَ* فَقَضاهُنَّ سَبْعَ سَماواتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَ أَوْحى فِي كُلِّ سَماءٍ أَمْرَها» راجع سوره فصلت: ۱۰- ۱۲.

۶- المائده: ۱۱۱.

۷- الأنعام: ۱۱۲.

۸- أی الاخبار بوساطه الأنبیاء علیهم السلام.

۹- هکذا فی الکتاب و مصدره، و فی المصحف الشریف: «وَ جَعَلْناهُمْ» راجع سوره الأنبیاء: ۷۳.

۱۰- المحکم و المتشابه: ۲۱ و ۲۲.

۱۱- لا تنفون خ ل. رواجبکم خ ل.

۱۲- قرب الإسناد: ۱۳.

**[ترجمه]قرب الاسناد: قداح از امام جعفر و ایشان از پدرشان علیهم السلام روایت کرده که فرمود: وحی بر پیامبر صلی الله علیه و اله و سلم قطع شد. گفته شد: ای رسول خدا وحی بر شما قطع شده است؟ رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: چگونه وحی بر من قطع نشود در حالی که شما ناخن‌هایتان را کوتاه نمی‌کنید و بوهای بد خود را پاکیزه نمی‌کنید. - . قرب الاسناد / ۱۳ -

ص: ۲۵۵

**[ترجمه]

بیان

قوله روائحکم أی الکریهه و فی الکافی (۱) و بعض نسخ المنقول منه رواجبکم و هو أظهر و هی مفاصل أصول الأصابع أو بواطن مفاصلها أو هی قصب الأصابع أو مفاصلها أو ظهور السلامیات (۲) أو ما بین البراجم من السلامیات أو المفاصل التی تلی الأنامل ذکرها الفیروزآبادی.

**[ترجمه]سخن ایشان: «روائحکم» یعنی بوهای ناخوشایند. و در کافی - . فروع کافی ۲ : ۲۱۷ - آمده است و در برخی نسخه‌های منقول از آن «رواجبکم» آمده است که آشکارتر است. و به معنای بندهای بیخ انگشتان، یا داخل مفصل انگشتان، یا استخوان انگشت یا بند انگشتان، یا پشت استخوان‌های ریز و توخالی انگشتان است، یا ما بین مفاصل انگشتان و پشت استخوان‌های ریز و توخالی انگشتان، یا مفاصل بعد از سرانگشتان است. فیروزآبادی این مطالب را ذکر کرده است.

**[ترجمه]

«۵»

ع، علل الشرائع ابْنُ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ (۳) عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ جُمَیْعٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ جَبْرَئِیلُ إِذَا أَتَی النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَعَدَ بَیْنَ یَدَیْهِ قِعْدَهَ الْعَبْدِ وَ کَانَ لَا یَدْخُلُ حَتَّی یَسْتَأْذِنَهُ (۴).

**[ترجمه]علل الشرایع: عمرو بن جمیع از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: هر گاه جبرئیل محضر نبیّ اکرم صلّی اللّه علیه و آله مشرّف می شد در مقابل آن حضرت همچون بندگان می نشست و بدون اذن هرگز بر آن حضرت داخل نمی شد. - . علل الشرایع : ۱۴ -

**[ترجمه]

«۶»

ید، التوحید أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ هَاشِمٍ عَنِ ابْنِ أَبِی نَجْرَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ إِبْرَاهِیمَ وَ الْفَضْلِ ابْنَیْ مُحَمَّدٍ الْأَشْعَرِیَّیْنِ عَنْ

عُبَيْدِ بْنِ زُرَارَهَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله جُعِلْتُ فِدَاکَ الْغَشْیَهُ الَّتِی کَانَتْ تُصِیبُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا نَزَلَ عَلَیْهِ الْوَحْیُ قَالَ فَقَالَ ذَلِکَ (۵) إِذَا لَمْ یَکُنْ بَیْنَهُ وَ بَیْنَ اللَّهِ أَحَدٌ ذَاکَ إِذَا تَجَلَّی اللَّهُ لَهُ قَالَ ثُمَّ قَالَ تِلْکَ النُّبُوَّهُ یَا زُرَارَهُ وَ أَقْبَلَ یَتَخَشَّعُ (۶).

**[ترجمه]توحید: عبید بن زراره از پدرش روایت کرده که گفت: به امام علیه السلام عرض کردم: فدای تو گردم غشیه و بیهوشی که بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در هنگام نزول وحی، می‌رسید چه بود؟ راوی می گوید: حضرت فرمود: آن در وقتی بود که در میان او و خدا کسی نبود و برای ایشان متجلی و ظاهر می‌شد. راوی می گوید: بعد از آن فرمود: آن نبوّت است ای زراره، و شروع به اظهار فروتنی نمود. - . توحید : ۱۰۲ -

**[ترجمه]

بیان

تجلی الله تعالی ظهور آیات عظمته و جلاله (۷) أو هو کنایه عن غایه المعرفه.

**[ترجمه]مقصود از «تجلّی الله تعالی» ظهور نشانه‌های عظمت و جلال خداوند است، یا کنایه از نهایت معرفت الهی است.

**[ترجمه]

«۷»

ید، التوحید ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ ابْنِ أَبَانٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ سَعِیدٍ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الْفَرَّاءِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَا عَلِمَ

۱- فروع الکافی ۲: ۲۱۷.
۲- السلامیات جمع السلامی: کل عظم مجوف من صغار العظام، مثل عظام الأصابع و البراجم جمع البرجمه: مفاصل الأصابع أو العظام الصغار فی الید و الرجل.
۳- الصحیح کما فی المصدر: عن جده، عن أبیه، عن ابن أبی عمیر، و المراد بالجد أحمد بن أبی عبد اللّه البرقی، و الأب محمّد بن خالد البرقی.
۴- علل الشرائع: ۱۴.
۵- ذاک خ ل.
۶- التوحید: ۱۰۲.
۷- أو تکلیمه.

رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنَّ جَبْرَئِیلَ علیه السلام مِنْ قِبَلِ اللَّهِ إِلَّا بِالتَّوْفِیقِ (۱).

شی، تفسیر العیاشی عن محمد بن هارون عنه علیه السلام مثله (۲)

**[ترجمه]توحید: محمد بن مروان از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: اگر توفیق الهی نبود،

ص: ۲۵۶

رسول خدا نمی دانست که جبرئیل از جانب خداست. - . توحید : ۲۴۶ - ۲۴۷ -

تفسیر عیاشی: از محمد بن هارون از امام صادق علیه السلام همین حدیث روایت شده است. - . تفسیر عیاشی : مخطوط -

**[ترجمه]

بیان

أی وفقه بأن علم (۳) علما ضروریا أنه جبرئیل و لیس بشیطان أو قرن الوحی بمعجزات علم بها أنه من قبل الله.

**[ترجمه]توفیق الهی به این صورت بود که خداوند به پیامبر علمی ضروری داد به اینکه او، جبرئیل است و شیطان نیست، یا اینکه وحی را با معجزاتی قرین کرد که پیامبر از طریق آن دریافت که از طرف خداوند است.

**[ترجمه]

«۸»

یدٍ، التوحید ج، الإحتجاج فِیمَا أَجَابَ بِهِ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام عَنْ أَسْئِلَهِ الزِّنْدِیقِ الْمُدَّعِی لِلتَّنَاقُضِ فِی الْقُرْآنِ قَالَ علیه السلام وَ أَمَّا قَوْلُهُ وَ ما کانَ لِبَشَرٍ أَنْ یُکَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْیاً أَوْ مِنْ وَراءِ حِجابٍ أَوْ یُرْسِلَ رَسُولًا فَیُوحِیَ بِإِذْنِهِ ما یَشاءُ (۴) وَ قَوْلُهُ وَ کَلَّمَ اللَّهُ مُوسی تَکْلِیماً (۵) وَ قَوْلُهُ وَ ناداهُما رَبُّهُما (۶) وَ قَوْلُهُ یا آدَمُ اسْکُنْ أَنْتَ وَ زَوْجُکَ الْجَنَّهَ (۷) فَأَمَّا قَوْلُهُ ما کانَ لِبَشَرٍ أَنْ یُکَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْیاً أَوْ مِنْ وَراءِ حِجابٍ مَا یَنْبَغِی (۸) لِبَشَرٍ أَنْ یُکَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْیاً وَ لَیْسَ بِکَائِنٍ إِلَّا مِنْ وَرَاءِ حِجابٍ أَوْ یُرْسِلَ رَسُولًا فَیُوحِیَ بِإِذْنِهِ ما یَشاءُ کَذَلِکَ (۹) قَالَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی عُلُوّاً کَبِیراً قَدْ کَانَ الرَّسُولُ یُوحَی إِلَیْهِ مِنْ رُسُلِ السَّمَاءِ فَتُبَلِّغُ رُسُلُ السَّمَاءِ رُسُلَ الْأَرْضِ وَ قَدْ کَانَ الْکَلَامُ بَیْنَ رُسُلِ أَهْلِ الْأَرْضِ وَ بَیْنَهُ مِنْ غَیْرِ أَنْ یُرْسِلَ بِالْکَلَامِ مَعَ رُسُلِ أَهْلِ السَّمَاءِ وَ قَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا جَبْرَئِیلُ هَلْ رَأَیْتَ رَبَّکَ فَقَالَ جَبْرَئِیلُ إِنَّ رَبِّی لَا یُرَی فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ أَیْنَ تَأْخُذُ الْوَحْیَ فَقَالَ آخُذُهُ مِنْ إِسْرَافِیلَ فَقَالَ وَ مِنْ أَیْنَ یَأْخُذُهُ إِسْرَافِیلُ قَالَ یَأْخُذُهُ مِنْ مَلَکٍ فَوْقَهُ مِنَ الرُّوحَانِیِّینَ قَالَ فَمِنْ أَیْنَ یَأْخُذُهُ ذَلِکَ الْمَلَکُ قَالَ یَقْذِفُ فِی قَلْبِهِ قَذْفاً فَهَذَا وَحْیٌ وَ هُوَ کَلَامُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ کَلَامُ اللَّهِ لَیْسَ بِنَحْوٍ وَاحِدٍ مِنْهُ مَا کَلَّمَ

ص: ۲۵۷

١- التوحيد: ٢۴۶ و ٢۴٧.

٢- تفسير العيّاشىّ: مخطوط.

٣- أو ألهم إليه ذلك.

۴- الشورى: ۵١.

۵- النساء: ١۶۴.

۶- الأعراف: ٢٢.

٧- البقره: ٣۵.

٨- فى التوحيد: فانه ما ينبغى.

٩- خلا الاحتجاج عن قوله: و قوله: «وَ كَلَّمَ اللَّهُ مُوسى تَكْلِيماً» إلى قوله كذلك قال اللّه.

اللَّهُ بِهِ الرُّسُلَ وَ مِنْهُ مَا قَذَفَهُ فِي قُلُوبِهِمْ وَ مِنْهُ رُؤْيَا يُرِيهَا الرُّسُلَ وَ مِنْهُ وَحْيٌ وَ تَنْزِيلٌ يُتْلَى وَ يُقْرَأُ فَهُوَ كَلَامُ اللَّهِ (۱) فَاكْتَفِ بِمَا وَصَفْتُ لَكَ مِنْ كَلَامِ اللَّهِ فَإِنَّ مَعْنَى كَلَامِ اللَّهِ لَيْسَ بِنَحْوٍ وَاحِدٍ فَإِنَّهُ (۲) مِنْهُ مَا تَبْلُغُ مِنْهُ رُسُلُ السَّمَاءِ رُسُلَ الْأَرْضِ قَالَ فَرَّجْتَ عَنِّي فَرَّجَ اللَّهُ عَنْكَ وَ حَلَلْتَ عَنِّي عُقْدَةً فَعَظَّمَ اللَّهُ أَمْرَكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (۳).

**[ترجمه]توحید و احتجاج: امیرالمؤمنین در جواب زندیقی که ادعا می کرد در قرآن تناقض وجود دارد، فرمود: «وَ ما كانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْياً أَوْ مِنْ وَراءِ حِجابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ ما يَشاءُ» - . شوری / ۵۱ -

{و هیچ بشری را نرسد که خدا با او سخن گوید جز [از راه] وحی یا از فراسوی حجابی، یا فرستاده ای بفرستد و به اذن او هر چه بخواهد وحی نماید.} و فرموده خداوند: «وَ كَلَّمَ اللَّهُ مُوسى تَكْلِيماً» - . نشاء / ۱۶۴ -

{و خدا با موسی آشکارا سخن گفت.} و فرموده خداوند: «وَ ناداهُما رَبُّهُما» - . اعراف / ۲۲ -

{و پروردگارشان بر آن دو بانگ بر زد.} و «يا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَ زَوْجُكَ الْجَنَّةَ» - . بقره / ۳۵ -

{و گفتیم: «ای آدم، خود و همسرت در این باغ سکونت گیر [ید].} اما فرموده خداوند: «وَ ما كانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْياً أَوْ مِنْ وَراءِ حِجابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ ما يَشاءُ» یعنی برای هیچ انسانی ممکن نیست که خداوند با او جز از طریق وحی و یا از پشت حجاب و پرده سخن بگوید یا این که فرستاده ای را بفرستد و به اجازه خداوند آن چه را که اراده فرموده است به او وحی نماید. آری! خداوند بلند مرتبه و بزرگ چنین فرموده است: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم وحی را از فرستادگان آسمانی دریافت می کرد. بنابراین فرستادگان آسمانی به فرستاده های زمین وحی می کردند. او با فرستادگان زمین سخن می گفت نه با فرستادگان آسمانی. یک بار پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از جبرئیل پرسید: ای جبرئیل! آیا تو خدایت را دیده ای؟ جبرئیل علیه السلام گفت: خدایم دیده نمی شود. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم سئوال کرد: تو وحی را از کجا دریافت می کنی؟ او پاسخ داد: از اسرافیل! پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم پرسید: اسرافیل آن را از کجا دریافت می کند؟ جبرئیل گفت: از فرشته ای در میان عالم ملکوت اعلی که جایگاهش از او برتر است. رسول خدا مجدداً پرسید: آن فرشته وحی را از چه کسی دریافت می کند؟ جبرئیل علیه السلام فرمود: وحی به قلب او فرود می آید گویی چیزی به درون آن پرتاب شده است. این وحی است که همان کلام پروردگار است. کلام خداوند به یک شکل نیست. یک نوع از وحی، آن است که خداوند با آن با

پیامبران سخن گفته و گاهی مستقیما آن را به قلبشان القا کرده است. نوعی از آن به صورت رؤیایی است که پیامبران آن را می بینند. از جمله انواع دیگر آن، وحی و تنزیل است که خوانده و تلاوت می شود که همان کلام خداوند است. به آن چه از کلام خدا که برایت توصیف کردم اکتفا کن. زیرا کلام خدا فقط یک نوع نیست. بلکه یکی از انواع آن، همان چیزی است که فرستادگان آسمان به فرستادگان زمین منتقل می کنند. آن شخص گفت: مشکل مرا برطرف کردی! خداوند مشکلت را برطرف کند! و گرهی را از من گشودی پس خدا مزد تو را بزرگ گرداند یا امیر المؤمنین. - . توحید : ۲۶۹ - ۲۷۰ و احتجاج

**[ترجمه]

بيان

لعل سؤاله صلى الله عليه و آله عن رؤيه الرب تعالى بعد ما علم بالعقل أنه يمتنع عليه الرؤيه ليعلم بالوحى أيضا كما علم بالعقل و ليخبر الناس بما أوحى إليه من ذلك.

**[ترجمه]شايد پرسش پيامبر از ديدن خداوند متعال پس از آنكه با عقل دريافت كه رؤيت پروردگار برايش ممكن نيست، از اين جهت بوده كه از طريق وحى، آن را دريابد و مردم را از آنچه به او در اين باره وحى شده، با خبر كند.

**[ترجمه]

«۹»

فس، تفسير القمى أَبِى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ النَّضْرِ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِى جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: قَالَ جَبْرَئِيلُ لِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِى وَصْفِ إِسْرَافِيلَ هَذَا حَاجِبُ الرَّبِّ وَ أَقْرَبُ خَلْقِ اللَّهِ مِنْهُ وَ اللَّوْحُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ مِنْ يَاقُوتَهٍ حَمْرَاءَ فَإِذَا تَكَلَّمَ الرَّبُّ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى بِالْوَحْيِ ضَرَبَ اللَّوْحُ جَبِينَهُ فَنَظَرَ فِيهِ ثُمَّ أَلْقَى إِلَيْنَا نَسْعَى (۴) بِهِ فِى السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ إِنَّهُ لَأَدْنَى خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْهُ وَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَهُ تِسْعُونَ (۵) حِجَاباً مِنْ نُورٍ يَقْطَعُ دُونَهَا الْأَبْصَارُ مَا يُعَدُّ (۶) وَ لَا يُوصَفُ وَ إِنِّى لَأَقْرَبُ الْخَلْقِ مِنْهُ وَ بَيْنِى وَ بَيْنَهُ مَسِيرَهُ أَلْفِ عَامٍ (۷).

**[ترجمه]تفسير قمى: جابر از امام باقر عليه السلام روايت كرده است فرمود: جبرئيل در وصف اسرافيل به رسول خدا صلى الله عليه و سلم گفت: اين فرشته حاجب خداوند و نزديك ترين مخلوق به خداوند است، و لوح كه از ياقوت سرخ است در برابر ديدگان اوست. هرگاه خداوند وحى كند، وحى بر آن لوح نقش مى بندد و او در آن مى نگرد پس آن را به ما مى دهد و ما در آسمان ها و زمين آن را عملى مى سازيم، اين فرشته از همه مخلوقات به خدا نزديك تر است و بين خدا و او، هفتاد حجاب از نور است و اين فاصله را كه قابل اندازه گيرى نيست و نمى توان آن را توصيف كرد، مى پيمايد. و من از همه مخلوقات به او نزديك ترم و ميان من و او مسافت هزار سال وجود دارد. - . تفسير قمى : ۳۸۹ - ۳۹۰ -

**[ترجمه]

بيان

قوله و بينه و بينه أى و بين الموضع الذى جعله الله محل صدور الوحى من العرش أو المراد بالحجب الحجب المعنويه (۸).

**[ترجمه]«بينه و بينه» يعنى و ميان مكانى از عرش كه خداوند آن را محل صدور وحى قرار داده است، يا مقصود از حجاب،

حجاب‌های معنوی باشد.

**[ترجمه]

«۱۰»

فس، تفسیر القمی قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ فِی قَوْلِهِ بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِیدٌ فِی لَوْحٍ مَحْفُوظٍ (۹) قَالَ اللَّوْحُ الْمَحْفُوظُ لَهُ طَرَفَانِ طَرَفٌ عَلَى الْعَرْشِ (۱۰) وَ طَرَفٌ عَلَى جَبْهَهِ

ص: ۲۵۸

۱- إلى هنا تمّ الحدیث فی الاحتجاج.

۲- فان منه خ ل.

۳- التوحید: ۲۶۹ و ۲۷۰، الاحتجاج: ۱۲۷.

۴- فی المصدر: ثم ألقاه إلینا فنسعى به.

۵- فی المصدر: سبعون.

۶- ما لا یعد خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۷- تفسیر القمّیّ: ۳۸۹ و ۳۹۰.

۸- و المراد بالدنو القرب المعنوی لا المکانی.

۹- البروج: ۲۱ و ۲۲.

۱۰- فی المصدر: على یمین العرش.

إِسْرَافِيلَ فَإِذَا تَكَلَّمَ الرَّبُّ جَلَّ ذِكْرُهُ بِالْوَحْيِ ضَرَبَ اللَّوْحُ جَبِينَ إِسْرَافِيلَ فَنَظَرَ فِی اللَّوْحِ فَيُوحِی بِمَا فِی اللَّوْحِ إِلَی جَبْرَئِيلَ عليه السلام (١).

**[ترجمه]تفسیر قمی: منظور از این دو آیه: «بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ * فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ»، لوح محفوظ کناره دارد: کناره ای در سمت راست عرش، و کناره ای بر پیشانی اسرافیل است. آن گاه که خداوند وحی می گوید: لوح به پیشانی اسرافیل ضربه می زند،

ص: ٢۵٨

و اسرافیل در لوح می نگرد. و آن چه را در لوح است به جبرئیل علیه السلام وحی می کند. - . تفسیر قمی : ٧٢٠ -

**[ترجمه]

«۱۱»

فس، تفسیر القمی فِی رِوَايَةِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عليه السلام فِی قَوْلِهِ حَتَّی إِذا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قالُوا ما ذا قالَ رَبُّكُمْ قالُوا الْحَقَّ وَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ (٢) وَ ذَلِكَ أَنَّ أَهْلَ السَّمَاوَاتِ لَمْ يَسْمَعُوا وَحْياً فِيمَا بَيْنَ أَنْ بُعِثَ عِيسَی ابْنُ مَرْيَمَ عليه السلام إِلَی أَنْ بُعِثَ مُحَمَّدٌ صلی الله عليه و آله فَلَمَّا بَعَثَ اللَّهُ جَبْرَئِيلَ إِلَی مُحَمَّدٍ صلی الله عليه و آله سَمِعَ أَهْلُ السَّمَاوَاتِ صَوْتَ وَحْيِ الْقُرْآنِ كَوَقْعِ الْحَدِيدِ عَلَی الصَّفَا فَصَعِقَ أَهْلُ السَّمَاوَاتِ فَلَمَّا فَرَغَ مِنَ الْوَحْيِ انْحَدَرَ جَبْرَئِيلُ كُلَّمَا مَرَّ بِأَهْلِ السَّمَاءِ (٣) فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ يَقُولُ كُشِفَ عَنْ قُلُوبِهِمْ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ مَا ذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقَّ وَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ (۴).

**[ترجمه]تفسیر قمی: ابو جارود از امام باقر علیه السلام روایت می کند که پیرامون تفسیر آیه «حَتَّى إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ»

فرمود: منظور از آیه، این است که آسمانیان از زمان بعثت عیسی بن مریم علیه السلام تا بعثت محمد صلی الله علیه و آله صدای وحی را نشنیده بودند و چون خداوند، جبرئیل علیه السلام را به سوی رسول خدا صلی الله علیه و آله فرستاد و آسمانیان، صدای وحی قرآن را به مانند صدای فرو کوفته شدن آهن بر صخره شنیدند، همه مدهوش گشتند. چون ابلاغ وحی به پایان رسید، جبرئیل فرود آمد و هر گاه که از کنار ساکنان یک آسمان می گذشت، ترس و اضطراب جلال و سطوت الهی از دل هایشان برطرف می شد. خداوند در این آیه می فرماید: ترس و اضطراب از دل هایشان برطرف می شود و از یکدیگر می پرسند: پروردگارتان چه فرمود؟ پاسخ می دهند: پروردگارمان سخن حق را بیان داشته است و او بلند مرتبه و بزرگ است. - . تفسیر قمی : ٧٢٠ -

**[ترجمه]

بیان

قال الطبرسی رحمه الله فی قوله تعالی: حَتّٰی إِذٰا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ أی کشف الفزع عن قلوبهم و اختلف فی الضمیر فی قلوبهم فقیل یعود إلی المشرکین المتقدم ذکرهم أی إذا أخرج (۵) عن قلوبهم الفزع وقت الفزع لیسمعوا کلام الملائکه قالُوا أی قالت الملائکه لهم ما ذا قالَ رَبُّکُمْ قالُوا أی المشرکون الْحَقَّ أی قال الحق فیعترفون أن ما جاء به الرسل کان حقا عن ابن عباس و غیره و قیل یعود إلی الملائکه ثم اختلف فیه علی وجوه.

أحدها أن الملائکه إذا صعدوا بأعمال العباد و لهم زجل (۶) و صوت عظیم فتحسب الملائکه أنها الساعه فیخرون سجدا و یفزعون فإذا علموا أنه لیس ذلک قالوا ما ذا قالَ رَبُّکُمْ قالُوا الْحَقَ

۱- تفسیر القمّیّ: ۷۲۰ و فیه: فینظر.

۲- سبأ: ۲۳.

۳- فی المصدر: کلما مر بأهل سماء.

۴- تفسیر القمّیّ: ۵۳۹.

۵- فی المصدر: حتی إذا اخرج.

۶- أی صوت و ضجیج.

و ثانیها أن الفتره لما کان (۱) بین عیسی علیه السلام و محمد صلی الله علیه و آله و بعث الله محمدا أنزل الله سبحانه جبرئیل بالوحی فلما نزلت (۲) ظنت الملائکه أنه نزل بشیء من أمر الساعه فصعقوا لذلک فجعل جبرئیل یمر بکل سماء و یکشف عنهم الفزع فرفعوا رءوسهم و قال بعضهم لبعض ما ذا قالَ رَبُّکُمْ قالُوا الْحَقَّ یعنی الوحی عن مقاتل و الکلبی.

و ثالثها أن الله إذا أوحی إلی بعض ملائکته لحق الملائکه غشی عند سماع الوحی و یصعقون و یخرون سجدا للآیه العظیمه فإذا فزع عن قلوبهم سألت الملائکه ذلک الملک الذی أوحی إلیه ما ذا قال ربک أو یسأل بعضهم بعضا فیعلمون أن الأمر فی غیرهم عن ابن مسعود و اختاره الجبائی (۳).

**[ترجمه]طبرسی در باره این فرموده خداوند: «حَتَّی إِذا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ» - . سبا / ۲۳ -

{تا چون هراس از دلهایشان برطرف شود.} گوید: تا آنکه فزع از قلوبشان برداشته شود و در باره ضمیر در قول خدا (فی قلوبهم) اختلاف نظر دارند. بعضی گفته اند: به مشرکین که ذکر ایشان در پیش گذشت برمی‌گردد، بدین معنا که هرگاه فزع از دل‌هایشان بیرون رود وقت فزع، تا آنکه سخن فرشتگان را بشنوند. (قالُوا) یعنی فرشتگان به ایشان گفتند. «ما ذا قالَ رَبُّکُمْ قالُوا» یعنی پروردگار شما چه گفت، گفتند: یعنی این گروه مشرکین. (الْحَقَّ) یعنی گفت حق. ابن عباس و قتاده و ابن زید گفتند: پس اعتراف کردند که آنچه که پیامبران آورده اند حق است، و گفته اند: ضمیر بملائکه برمی‌گردد. اختلاف مفسّرین در معنای «ما ذا قالَ رَبُّکُمْ» بر چند وجه اختلاف کرده اند.

وجه اول: وقتی فرشتگان به اعمال بندگان بالا روند و بر ایشان صدای بزرگی بود، پس فرشتگان خیال کردند که روز قیامت شده، پس به سجده افتاده و می‌ترسیدند و وقتی دانستند که روز قیامت نیست، «قالُوا ما ذا قالَ رَبُّکُمْ قالُوا الْحَقَّ»

ص: ۲۵۹

وجه دوم: مقاتل و کلبی گویند: چون بین حضرت عیسی علیه السلام و حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم (فترت) واقع شد و خدا پیامبر را مبعوث کرد و خداوند جبرئیل را به او وحی نمود، پس فرشتگان گمان کردند که جبرئیل نازل شده به چیزی از امر قیامت، و برای همین بیهوش شدند. جبرئیل به هر یک از آسمان‌ها عبور می‌کرد و فزع را از ایشان برطرف می‌نمود. فرشتگان سر برداشته و بعضی از ایشان به برخی دیگر می‌گفت «ما ذا قالَ رَبُّکُمْ قالُوا الْحَقَّ» یعنی وحی.

وجه سوم: ابن مسعود گوید: و جبائی هم قول او را اختیار کرده که خدای تعالی وقتی به بعضی از فرشتگان وحی نمود. ملائکه در موقع شنیدن وحی بیهوش شده و به حالت سجده افتادند برای بزرگی آیت حق. وقتی فزع، از دل‌های ایشان برطرف شد فرشتگان پرسیدند: از این فرشته ای که بر او وحی شده، پروردگارت چه گفت. یا بعضی از دیگران می‌پرسند، پس می‌دانند که امر در غیر ایشان است. - . مجمع البیان ۸ : ۳۸۹ -

**[ترجمه]

ک، إکمال الدین إِنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله کَانَ یَکُونُ بَیْنَ أَصْحَابِهِ فَیُغْمَی عَلَیْهِ وَ هُوَ یَتَصَابُّ عَرَقاً (۴) فَإِذَا أَفَاقَ قَالَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ کَذَا وَ کَذَا وَ أَمَرَکُمْ بِکَذَا وَ نَهَاکُمْ عَنْ کَذَا وَ أَکْثَرُ مُخَالِفِینَا یَقُولُونَ إِنَّ ذَلِکَ کَانَ یَکُونُ عِنْدَ نُزُولِ جَبْرَئِیلَ علیه السلام فَسُئِلَ الصَّادِقُ علیه السلام عَنِ الْغَشْیَهِ الَّتِی کَانَتْ تَأْخُذُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله أَ کَانَتْ تَکُونُ عِنْدَ هُبُوطِ جَبْرَئِیلَ فَقَالَ لَا إِنَّ جَبْرَئِیلَ علیه السلام إِذَا أَتَی (۵) النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله لَمْ یَدْخُلْ عَلَیْهِ حَتَّی یَسْتَأْذِنَهُ فَإِذَا دَخَلَ عَلَیْهِ قَعَدَ بَیْنَ یَدَیْهِ قِعْدَهَ الْعَبْدِ وَ إِنَّمَا ذَلِکَ عِنْدَ مُخَاطَبَهِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِیَّاهُ بِغَیْرِ تَرْجُمَانٍ وَ وَاسِطَهٍ- حَدَّثَنَا بِذَلِکَ ابْنُ إِدْرِیسَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ زَیْدٍ (۶) عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عُلْوَانَ عَنْ عَمْرِو بْنِ ثَابِتٍ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام (۷).

**[ترجمه]کمال الدین: پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم گاهی در بین اصحابش بود و از هوش می رفت و عرق می ریخت و آنگاه که به هوش می آمد می گفت: خدای تعالی چنین و چنان فرموده است، شما را دستوری داده و از امری بازداشته است. و بیشتر مخالفین ما می گویند: این حالت وقتی بود که جبرئیل بر او نازل می شده است، امّا از امام صادق علیه السّلام از آن حالت که بر او عارض می شد پرسش کردند که آیا آن وقتی بوده است که جبرئیل بر او نازل می شده است؟ فرمودند خیر، جبرئیل وقتی به نزد آن حضرت می آمد، بی اذن و اجازه بر او وارد نمی شد و هنگامی که بر او داخل می شد مانند بنده در مقابل آن حضرت می نشست، این حالت بر پیامبر اکرم صلّی اللّه علیه و آله و سلّم آنگاه عارض می شد که خدای تعالی بدون ترجمان و واسطه با او مخاطبه می کرد. حسین ین زید این روایت را برای ما بازگو کرده است. - . کمال الدین : ۵۱ -

**[ترجمه]

«۱۳»

قب، المناقب لابن شهرآشوب وَ أَمَّا کَیْفِیَّهُ نُزُولِ الْوَحْیِ فَقَدْ سَأَلَهُ الْحَارِثُ بْنُ هِشَامٍ کَیْفَ یَأْتِیکَ الْوَحْیُ فَقَالَ أَحْیَاناً یَأْتِینِی مِثْلُ صَلْصَلَهِ الْجَرَسِ وَ هُوَ أَشُدُّهُ عَلَیَّ فَیَفْصِمُ عَنِّی فَقَدْ (۸)

ص: ۲۶۰

۱- فی المصدر: لما کانت.

۲- فی المصدر: فلما نزل و هو الصحیح.

۳- مجمع البیان ۸: ۳۸۹.

۴- فی المصدر: ینصاب عرقا.

۵- فی المصدر: کان إذا أتی.

۶- فی المصدر: محمّد بن الحسین بن یزید.

۷- کمال الدین: ۵۱.

۸- و قد خ ل.

وَعَيْتُ مَا قَالَ وَ أَحْيَاناً يَتَمَثَّلُ لِیَ الْمَلَکَ رَجُلًا فَيُكَلِّمُنِی فَأَعِی مَا يَقُولُ.

وَ رُوِیَ أَنَّهُ كَانَ إِذَا نَزَلَ عَلَيْهِ الْوَحْیُ يُسْمَعُ عِنْدَ وَجْهِهِ دَوِیٌّ كَدَوِیِّ النَّحْلِ.

وَ رُوِیَ أَنَّهُ كَانَ يَنْزِلُ عَلَيْهِ الْوَحْیُ فِی الْيَوْمِ الشَّدِيدِ الْبَرْدِ فَيَفْصِمُ عَنْهُ وَ إِنَّ جَبِينَهُ لَيَنْفَصِدُ عَرَقاً.

وَ رُوِیَ أَنَّهُ كَانَ إِذَا نَزَلَ عَلَيْهِ (۱) كُرِبَ لِذَلِکَ وَ يَرْبَدُّ وَجْهُهُ وَ نَكَسَ رَأْسَهُ وَ نَكَسَ أَصْحَابُهُ رُءُوسَهُمْ مِنْهُ وَ مِنْهُ يُقَالُ بُرَحَاءُ الْوَحْیِ.

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ كَانَ النَّبِیُّ صلی الله عليه و آله إِذَا نَزَلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ تَلَقَّاهُ بِلِسَانِهِ وَ شَفَتَيْهِ كَانَ يُعَالِجُ مِنْ ذَلِکَ شِدَّةً فَنَزَلَ لا تُحَرِّكْ بِهِ لِسانَکَ (۲) وَ كَانَ إِذَا نَزَلَ عَلَيْهِ الْوَحْیُ وَجَدَ مِنْهُ أَلَماً شَدِيداً وَ يَتَصَدَّعُ رَأْسُهُ وَ يَجِدُ ثِقْلًا قَوْلُهُ إِنَّا سَنُلْقِی عَلَيْکَ قَوْلًا ثَقِيلًا (۳) وَ سَمِعْتُ أَنَّهُ نَزَلَ جَبْرَئِيلُ عليه السلام عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله عليه و آله سِتِّينَ أَلْفَ مَرَّةٍ (۴).

**[ترجمه]مناقب: در باره کیفیت نزول وحی حارث بن هشام از آن حضرت پرسید: وحی چگونه بر شما نازل می‌شود؟ فرمود: گاهی همچون طنین صدای زنگ بر من می‌آید و حتی طنین آن از صدای زنگ بر من شدیدتر است

ص: ۲۶۰

و هنگامی که از من جدا می‌شود، گفته‌ها را درمی‌یابم و به خاطر می‌سپارم، و گاهی فرشته در صورت انسانی بر من ظاهر می- شود و با من سخن می‌گوید و گفته‌های او را در می‌یابم و حفظ می‌کنم.

و روایت شده هنگامی که وحی بر آن حضرت نازل می‌شد در کنار صورت مبارک ایشان طنینی همچون طنین و صدای زنبور عسل شنیده می‌شد.

و روایت شده در روزهای بسیار سرد بر آن حضرت وحی نازل می‌شد و بعد از ایشان جدا می‌شد و پیشانی او از عرق خیس می‌شد.

و روایت شده وحی بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نازل می‌شد، از این مسأله اندوهگین می‌شد و رنگ چهره‌اش تیره می- شد و سرش را به زیر می‌انداخت و یارانش نیز سرشان را به زیر می‌انداختند. و این نوع از نازل شده وحی «برحاء وحی» (سختی و مشقت‌های وحی) نامیده می‌شد.

ابن عباس گوید: هرگاه قرآن بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نازل می‌شد، با زبان و لبانش وحی را فرا می‌گرفت و از این امر به رنج می‌افتاد. پس آیه «و لا تحرّک به لسانک» - . قیامت / ۱۶ - {زبانت را [در هنگام وحی] زود بحرکت درنیاور.} نازل شد و هرگاه وحی بر آن حضرت نازل می‌شد در اثر آن درد شدید احساس می‌کرد و سر مبارکشان به درد می‌آمد و احساس سنگینی می‌نمود. که مصداق این فرموده خداوند است: «انّا سنلقی علیک قولاً ثقیلاً» - . مزمل / ۵ - {در حقیقت ما به زودی بر تو گفتاری گرانبار القا می کنیم.} و شنیدم که جبرئیل علیه السلام شصت هزار بار بر رسول خدا صلی الله علیه و آله

و سلم نازل شد. - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۴۱ -

**[ترجمه]

بيان

قال في النهايه في صفه الوحي كأنه صلصله على صفوان الصلصله صوت الحديد إذا حرك و قال فيفصم عنى أي يقلع و أفصم المطر إذا أقلع و انكشف و قال فيه كان إذا نزل عليه الوحي تفصد عرقا أي سال عرقه تشبيها في كثرته بالفصاد و عرقا منصوب على التميز و قال فيه إذا أصابه الوحي كرب له أي أصابه الكرب و اربد وجهه أي تغير إلى الغبره و قال البرح الشده و منه الحديث فأخذه البرحاء أي شده الكرب من ثقل الوحي.

**[ترجمه]در النهایهٔ در باره چگونگی نزول وحی گوید: «كانّه صلصلهٔ على صفوان» «صلصلهٔ» به معنای صدای آهن است هرگاه تکان بخورد. و گوید: «فيفصم عنّى» یعنی قطع می‌گردید. و «أفصم المطر» هرگاه باران قطع شود و بند بیاید. و گوید: در این باره آمده است: «كان إذا نزل عليه الوحي تفصّد عرقاً» یعنی عرق می‌ریخت که ریختن عرق را در بسیاری آن به ریختن خون (زدن رگ) تشبیه کرده است. و اعراب «عرقاً» منصوب و تمییز است. و گوید: در این باره آمده است: «إذا اصابه الوحي كرب له» یعنی اندوهگین می‌شد و «اربدّ وجهه» یعنی رنگ چهره‌اش به تیرگی می‌گرائید. و گوید: «البرح» به معنای سختی و رنج است. و از همین کلمه در روایت آمده که «فأخذه البرحاء» یعنی شدّت اندوه از سنگینی وحی.

**[ترجمه]

«۱۴»

شي، تفسير العياشي عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ حَتَّى إِذَا اسْتَيْأَسَ الرُّسُلُ وَ ظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا (۵) مُخَفَّفَةً قَالَ ظَنَّتِ الرُّسُلُ أَنَّ الشَّيَاطِينَ تَمَثَّلَ لَهُمْ عَلَى صُورَهِ الْمَلَائِكَهِ.

۱- في المصدر: نزل عليه الوحي.

۲- القيامه: ۱۶.

۳- المزّمّل: ۵.

۴- مناقب آل أبي طالب ۱: ۴۱ و فيه: و سمعت مذاكره.

۵- يوسف: ۱۲۰.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: ابو بصیر، از امام باقر علیه السلام و امام صادق علیه السلام روایت کرده است که در توضیح آیه «حَتَّى إِذَا اسْتَيْأَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّواْ أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُواْ» بدون آن که ذال را با تشدید بخواند، فرمود: پیامبران خیال کردند که شیاطین به شکل فرشته ها بر آنان ظاهر شدند. -. تفسیر عیاشی : مخطوط -

ص: ۲۶۱

**[ترجمه]

«۱۵»

وَ عَنْ أَبِی شُعَیْبٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: وَکَلَهُمُ اللَّهُ إِلَی أَنْفُسِهِمْ أَقَلَّ مِنْ طَرْفَهِ عَیْنٍ (۱).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: ابن شعیب از امام صادق علیه السلام روایت می کند که منظور آن است که خداوند پیامبران را به مدت کمتر از چشم بر هم زدنی به خودشان واگذار کرد. -. تفسیر عیاشی : مخطوط -

**[ترجمه]

بیان

لعل المراد أن الله وکلهم إلی أنفسهم لیزید یقینهم بأنهم معصومون بعصمه الله فخطر ببالهم أن ما وعدوا من عذاب الأمم لعله یکون من الشیاطین فصرف الله عنهم ذلک و عصمهم و ثبتهم علی الیقین بأن ما أوحی إلیهم لیس للشیطان فیه سبیل.

قال الطبرسی رحمه الله قرأ أهل الکوفه و أبو جعفر کذبوا بالتخفیف و هی قراءه علی و زین العابدین و محمد بن علی و جعفر بن محمد علیهم السلام و زید بن علی و ابن عباس و ابن مسعود و ابن جبیر و غیرهم و قرأ الباقون بالتشدید قال أبو علی الضمیر فی ظنوا علی قول من شدد للرسل أی تیقنوا أو حسبوا أن القوم کذبوهم و أما من خفف فالضمیر للمرسل إلیهم أی ظن المرسل إلیهم أن الرسل کذبوهم فیما أخبروهم به من أنهم إن لم یؤمنوا أنزل بهم العذاب و أما من زعم أن الضمیر راجع إلی الرسل أی ظن الرسل أن الذی وعد الله سبحانه أممهم علی لسانهم قد کذبوا به فقد أتی عظیما لا یجوز أن ینسب مثله إلی الأنبیاء و لا إلی صالحی عباد الله و کذلک من زعم أن ابن عباس ذهب إلی أن الرسل قد ضعفوا و ظنوا أنهم قد أخلفوا لأن الله لا یُخْلِفُ الْمِیعادَ (۲).

**[ترجمه]شاید مقصود این است که خداوند آنان را به خود واگذاشت تا یقینشان بر این باور افزوده شود که با عصمت و محافظت الهی، معصوم هستند، پس این اندیشه به ذهنشان خطور کرد که وعده عذاب خداوند که در باره امت‌ها به آنان داده شد، چه بسا از جانب شیاطین باشد. پس خداوند این گمان را از آنان دور کرد و معصومشان نگاه داشت و آنان را بر یقین به اینکه شیاطین در آنچه به پیامبران وحی شده هیچ دخالتی ندارد، پابرجا کرد.

طبرسی رحمه الله گوید: اهل کوفه و ابو جعفر «کذبوا» با تخفیف قرائت کرده اند، و قرائت حضرت علی علیه السلام و زین

العابدين و امام باقر و صادق علیهم السلام و زید بن علی و ابن عباس و ابن مسعود و ابن جبیر و جمع دیگری نیز همین است. و دیگران با بتشدید قرائت کرده‌اند. ابو علی گفته: کسی که «کذبوا» را با تشدید خوانده ضمیر جمع را در «ظنوا» به رسولان برگردانده یعنی رسولان یقین کردند یا پنداشتند که مردم تکذیبشان کرده اند. و کسی که «کذبوا» را با تخفیف خوانده، ضمیر به مردم برمی‌گردد، یعنی: یقین کردند که پیامبر در آنچه به آن‌ها خبر دادند دروغ گفته‌اند در اینکه اگر ایمان نیاورید عذاب بر شما نازل می‌گردد. و اما اگر کسی گمان کند ضمیر به رسولان بر می‌گردد، یعنی رسولان گمان کردند که وعده خدا دروغ شده و دروغ به آن‌ها خبر داده است؟ حرف بزرگی زده و هرگز انتساب این سخن به پیامبران الهی جایز نیست و بلکه به بندگان صالح خدا نیز چنین نسبتی جایز نمی باشد. و همچنین هر کس گمان کند که ابن عباس بر این باور بوده که پیامبران ضعیف و ناامید شدند و گمان کردند به آن خلف وعده شده، به اشتباه رفته است، زیرا خداوند هرگز خلف وعده نمی‌کند. - . مجمع البیان ۵ : ۲۶۹ - ۲۷۰ -

**[ترجمه]

«۱۶»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ زُرَارَةَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام کَیْفَ لَمْ یَخَفْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِیمَا یَأْتِیهِ مِنْ قِبَلِ اللَّهِ أَنْ یَکُونَ ذَلِکَ مِمَّا یَنْزِغُ بِهِ الشَّیْطَانُ قَالَ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ إِذَا اتَّخَذَ عَبْداً رَسُولًا أَنْزَلَ عَلَیْهِ السَّکِینَةَ وَ الْوَقَارَ فَکَانَ یَأْتِیهِ مِنْ قِبَلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِثْلُ الَّذِی یَرَاهُ بِعَیْنِهِ (۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: زراره می گوید: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: رسول خدا صلی الله علیه و آله چگونه بیم این مسئله را نداشت که آن چه از جانب خدا برای وی می آید، ممکن است از جمله حالاتی باشد که شیطان به او وسوسه می کند؟ فرمود: خداوند هر گاه بنده ای را به عنوان پیامبر برگزیند، آرامش و وقار را بر او نازل می کند و در نتیجه آن چه که از نزد خداوند به سوی او می آمد، چونان چیزهایی بود که با چشم عیان می دید. - . تفسیر عیاشی : مخطوط -

**[ترجمه]

«۱۷»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِیلَ عَنِ الْفَضْلِ عَنْ صَفْوَانَ وَ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ مُعَاوِیَةَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: فِی الْمُسْتَحَاضَهِ (۴) تَأْتِی مَقَامَ

۱- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط. و فی الحدیثین غرابه خصوصا فی الأول.

۲- مجمع البیان ۵: ۲۶۹ و ۲۷۰.

۳- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

۴- و الحديث طويل قطعه المصنّف، و هو فى الحائض لا المستحاضه.

جَبْرَئِيلَ علیه السلام وَ هُوَ تَحْتَ الْمِيزَابِ فَإِنَّهُ كَانَ مَكَانَهُ إِذَا اسْتَأْذَنَ عَلَى نَبِيِّ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۱).

**[ترجمه]کافی: معاویه بن عمار از امام صادق علیه السلام روایت کرده که در باره مستحاضه فرمود: به مقام ج

ص: ۲۶۲

برئیل می‌آید و مقام او در زیر میزاب است و همان مکانی است که هرگاه از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم اجازه ورود می‌گرفت. -. فروع کافی ۱ : ۲۸۹ و ۲۹۰ -

**[ترجمه]

«۱۸»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَمَّنْ ذَكَرَهُ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ يَزِيدَ قَالَ: حَاضَتْ صَاحِبَتِي وَ أَنَا بِالْمَدِينَةِ فَذَكَرْتُ (۲) ذَلِكَ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَقَالَ مُرْهَا فَلْتَغْتَسِلْ وَ لْتَأْتِ مَقَامَ جَبْرَئِيلَ فَإِنَّ جَبْرَئِيلَ كَانَ يَجِي ءُ فَيَسْتَأْذِنُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ وَ إِنْ كَانَ عَلَى حَالٍ لَا يَنْبَغِي أَنْ يَأْذَنَ لَهُ قَامَ فِي مَكَانِهِ حَتَّى يَخْرُجَ إِلَيْهِ وَ إِنْ أَذِنَ لَهُ دَخَلَ عَلَيْهِ فَقُلْتُ وَ أَيْنَ الْمَكَانُ قَالَ حِيَالَ الْمِيزَابِ الَّذِي إِذَا أَخْرَجْتَ مِنَ الْبَابِ الَّذِي يُقَالُ لَهُ بَابُ فَاطِمَةَ بِحِذَاءِ الْقَبْرِ إِذَا رَفَعْتَ رَأْسَكَ بِحِذَاءِ الْمِيزَابِ وَ الْمِيزَابُ فَوْقَ رَأْسِكَ وَ الْبَابُ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِكَ الْخَبَرَ (۳).

**[ترجمه]کافی: عمر بن یزید گوید: در زمانی که من در مدینه بودم همسرم حائض شد و من این مطلب را با امام صادق علیه السلام در میان گذاشتم و فرمود: با او جماع کن و همسرت باید غسل کند و به مقام جبرئیل بیاید. چرا که جبرئیل به آنجا می‌آمد و از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم اذن ورود می‌خواست و اگر پیامبر در وضعتی بودند که شایسته نبود به جبرئیل اذن ورود بدهد، جبرئیل در مکان خود منتظر می‌ماند تا پیامبر به نزد او بیاید، و اگر اجازه ورود می‌داد، بر آن حضرت داخل می‌شد. عرض کردم: آن مکان کجاست؟ فرمود: وقتی از درِ موسوم به باب فاطمه بیرون رفتی، روبه روی میزابی است که در مقابل قبر واقع شده است. و چون سرت را در مقابل میزاب بلند کنی، و میزاب بالای سرت باشد و باب فاطمه پشت سرت قرار می‌گیرد. بخشی از روایت. -. فروع کافی ۱ : ۲۹۰ -

**[ترجمه]

«۱۹»

ع، علل الشرائع الطَّالَقَانِيُّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ الْمَادَرَائِيِّ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ غَانِمِ بْنِ الْحَسَنِ السَّعْدِيِّ عَنْ مُسْلِمِ بْنِ خَالِدٍ الْمَكِّيِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ علیهم السلام قَالَ: مَا أَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى كِتَاباً وَ لَا وَحْياً إِلَّا بِالْعَرَبِيَّةِ فَكَانَ يَقَعُ فِي مَسَامِعِ الْأَنْبِيَاءِ بِأَلْسِنَةِ قَوْمِهِمْ وَ كَانَ يَقَعُ فِي مَسَامِعِ نَبِيِّنَا صلی الله علیه و آله بِالْعَرَبِيَّةِ فَإِذَا كَلَّمَ بِهِ قَوْمَهُ كَلَّمَهُمْ بِالْعَرَبِيَّةِ فَيَقَعُ فِي مَسَامِعِهِمْ بِلِسَانِهِمْ وَ كَانَ أَحَدٌ لَا يُخَاطِبُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِأَيِّ لِسَانٍ خَاطَبَهُ إِلَّا وَقَعَ فِي مَسَامِعِهِ بِالْعَرَبِيَّةِ كُلُّ

ذَلِکَ یُتَرْجِمُ جَبْرَئِیلُ علیه السلام لَهُ وَ عَنْهُ تَشْرِیفاً مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ صلی الله علیه و آله (۴).

**[ترجمه]علل الشرایع: مسلم بن خالد مکّی، از حضرت جعفر بن محمّد علیهما السّلام از پدر بزرگوارش علیه السّلام نقل کردند که فرمودند: هیچ کتابی و هیچ وحیی از جانب خداوند تبارک و تعالی نازل نشد، مگر آن که به زبان عربی می باشد وحی در گوش انبیاء علیهم السّلام به زبان قومشان واقع می شد و در گوش پیامبر صلّی اللّه علیه و آله به زبان عربی و وقتی آن حضرت با قوم خویش تکلّم می نمود، به زبان عربی سخن می فرمود پس در گوش ایشان تکلّم به زبان خودشان واقع می شد. و بسا افراد با رسول خدا به هر زبانی که تکلّم و خطاب می کردند در گوش آن جناب به زبان عربی واقع می شد و جهتش این بود که جبرئیل علیه السّلام سخن گوینده را به زبان عربی ترجمه می کرد و در سمع مبارک رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله قرار می داد و این تشریفی بود از ناحیه خدای عزّ و جلّ نسبت به وجود مبارک رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله. - . علل الشرایع : ۵۳ -

**[ترجمه]

«۲۰»

أَقُولُ قَالَ فِی الْمُنْتَقَی، کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِذَا غَشِیَهُ الْوَحْیُ ثَقُلَ عَلَی جِسْمِهِ مَا غَشِیَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ وَ فِی الْحَدِیثِ الْمَقْبُولِ أَنَّهُ صلی الله علیه و آله أُوحِیَ إِلَیْهِ وَ هُوَ عَلَی نَاقَتِهِ فَبَرَکَتْ وَ وَضَعَتْ جِرَانَهَا (۵) بِالْأَرْضِ فَمَا تَسْتَطِیعُ أَنْ تَتَحَرَّکَ وَ أَنَّ عُثْمَانَ کَانَ یَکْتُبُ لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله لا یَسْتَوِی

ص: ۲۶۳

۱- فروع الکافی ۱: ۲۸۹ و ۲۹۰.

۲- اختصره المصنّف، و تمامه بعد قوله: و أنا بالمدینه: و کان میعاد جمالنا و ابان مقامنا و خروجنا قبل أن تطهر، و لم تقرب المسجد و لا القبر و لا المنبر، فذکرت إه.

۳- فروع الکافی ۱: ۲۹۰.

۴- علل الشرائع: ۵۳.

۵- الجران من البعیر: مقدم عنقه، یقال: ألقی البعیر جرانه أی برک.

الْقاعِدُونَ الْآيَهَ وَ فَخِذُ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله عَلَى فَخِذِ عُثْمَانَ فَجَاءَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُوم فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ بِي مِنَ الْعُذْرِ مَا تَرَى فَغَشِيَهُ الْوَحْيُ فَثَقُلَتْ فَخِذُهُ عَلَى فَخِذِ عُثْمَانَ حَتَّى قَالَ خَشِيتُ أَنْ تَرُضَّهَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ (۱).

وَ رُوِيَ عَنْ أَبِي أَرْوَى الدَّوْسِيِّ قَالَ: رَأَيْتُ الْوَحْيَ يَنْزِلُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَنَّهُ صلی الله علیه و آله عَلَى رَاحِلَتِهِ فَتَرْغُو (۲) وَ تَنْقُلُ يَدَيْهَا حَتَّى أَظُنَّ أَنَّ ذِرَاعَهَا يَنْفَصِمُ فَرُبَّمَا بَرَكَتْ وَ رُبَّمَا قَامَتْ مُؤَتِّدَةً (۳) يَدَيْهَا حَتَّى تَسْرِيَ عَنْهُ مِنْ ثِقَلِ الْوَحْيِ وَ إِنَّهُ لَيَنْحَدِرُ مِنْهُ مِثْلُ الْجُمَانِ (۴).

**[ترجمه]می گویم: در المنتقی آمده است: هرگاه وحی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را فرا می گرفت، امور خداوند که از طریق وحی بر ایشان نازل می‌شد، بر جسم آن حضرت سنگینی می کرد و آن حضرت گران‌بار می‌شد.

در حدیث مقبولی آمده است که بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم وحی نازل شد در حالی که آن حضرت بر روی شرش سوار بود. پس شتر خوابید و گردن بر زمین نهاد و مجال حرکت برایش نماند. و عثمان برای پیامبر این آیه «لا یستوی

ص: ۲۶۳

القاعدون من المؤمنین» را می‌نوشت در حالی که ران آن حضرت بر ران عثمان بود. ابن مکتوم آمد و گفت: ای رسول خدا من عذری دارم که شما در جریان آن هستید. در این میان وحی بر پیامبر نازل شد و ران ایشان بر ران عثمان فشار آورد تا جایی که گفت: ترسیدم که رانم را خورد کنی. پس خداوند سبحان این آیه را نازل فرمود: «غیر اولی الضرر». - . نساء / ۹۵ -

و از ابو اروی دوسی روایت شده که گوید: دیدم که وحی بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نازل می‌شد و آن حضرت بر چهارپایش سوار بود. پس شتر بانگ برداشت و و دستانش پیچیده شد تا جایی که گمان می کردم بازوانش از هم جدا می... گردد و چه بسا گاهی شتر می‌خوابید و گاهی چهار میخ می‌ماند تا زمانی که سنگینی وحی از آن برداشته می‌شد. و همچون مروارید، عرق از پیامبر سرازیر می‌شد. - . المنتقی فی مولود المصطفی: باب دوم در بیان احوال سال اول نبّوت. -

**[ترجمه]

«۲۱»

کا، الکافی الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِدْرِيسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ (۵) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ عِلْمِ الْإِمَامِ بِمَا فِي أَقْطَارِ الْأَرْضِ وَ هُوَ فِي بَيْتِهِ مُرْخًى عَلَيْهِ سِتْرُهُ فَقَالَ يَا مُفَضَّلُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى جَعَلَ فِي النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله خَمْسَةَ أَرْوَاحٍ رُوحَ الْحَيَاةِ فَبِهِ دَبَّ وَ دَرَجَ (۶) وَ رُوحَ الْقُوَّةِ فَبِهِ نَهَضَ وَ جَاهَدَ وَ رُوحَ الشَّهْوَةِ فَبِهِ أَكَلَ وَ شَرِبَ وَ أَتَى النِّسَاءَ مِنَ الْحَلَالِ وَ رُوحَ الْإِيمَانِ فَبِهِ آمَنَ وَ عَدَلَ وَ رُوحَ الْقُدُسِ فَبِهِ حَمَلَ النُّبُوَّةَ فَإِذَا قُبِضَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله انْتَقَلَ رُوحُ الْقُدُسِ فَصَارَ إِلَى الْإِمَامِ وَ رُوحُ الْقُدُسِ لَا يَنَامُ وَ لَا يَغْفُلُ وَ لَا يَلْهُو وَ لَا يَزْهُو وَ الْأَرْبَعَةُ الْأَرْوَاحِ تَنَامُ وَ تَغْفُلُ وَ تَلْهُو وَ تَزْهُو وَ رُوحُ الْقُدُسِ كَانَ يَرَى بِهِ (۷).

**[ترجمه]کافی: مفضل بن عمر گوید: از امام صادق علیه السلام از علم امام پرسیدم نسبت به آنچه در اقطار زمین باشد با اینکه خودش در میان خانه است و پرده هم جلوی او افتاده؟ فرمود: ای مفضل، به راستی خدا تبارک و تعالی، در پیامبر پنج روح نهاده: روح حیات و زندگی که به وسیله آن بجنبد و راه رود، روح توانائی که به وسیله آن قیام کند و مبارزه نماید، روح شهوت که به وسیله آن بخورد و بنوشد و به حلالی با زن‌ها آمیزش کند، روح ایمان که به وسیله آن عقیده دارد و عدالت می ورزد، و روح القدس که به وسیله آن تحمل نبوت کند و چون پیامبر درگذرد و جان بدهد روح القدس از او منتقل شود و متعلق به امام گردد، روح القدس نه بخوابد و نه غفلت کند و نه به بازی سرگرم شود و نه بر خود ببالد و مغرور شود و فریب خورد و دستخوش آرزوی دروغ و استخفاف گردد ولی آن چهار روح دیگر بخوابند، غفلت کنند، به بازی سرگرم شوند و بر خود ببالند و فریب خورند و امام همه چیز را با روح القدس درک می کند. - . اصول کافی ۱ : ۲۷۲ -

**[ترجمه]

بیان

کان یری به علی المعلوم أو المجهول أی کان یری النبی صلی الله علیه و آله و الإمام بروح القدس ما غاب عنه فی أقطار الأرض و السماء و ما دون العرش.

**[ترجمه]«کان یری به» هم به صورت مجهول و هم به صورت معلوم خوانده شده است. یعنی: از طریق روح القدوس آنچه در اقطار آسمان‌ها و زمین، و بر بالای عرش است به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و امامان نشان داده می‌شود.

**[ترجمه]

«۲۲»

کا، الکافی عِدَّهٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ سَعِیدٍ عَنِ النَّضْرِ

۱- النساء: ۹۵.

۲- رغا البعیر: صوت و ضج قوله: تنقل یدیها، فی المصدر: تفتل یدیها أی تلویهما.

۳- من وتد رجله فی الأرض أی ثبتها قوله: حتی تسری، فی المصدر: حتی یسری من سری عنه أی زال عنه ما کان یجده من الغضب أو الهم. و الجمان بالضم: اللؤلؤ.

۴- المنتقی فی مولود المصطفی: الباب الثانی فیما کان فی السنه الأولی من نبوّته صلی الله علیه و آله.

۵- فی المصدر عن المفضل بن عمر، عن أبی عبد اللّه علیه السلام.

۶- دب: مشی علی الیدین و الرجلین کالطفل. درج: مشی.

۷- أصول الکافی ۱: ۲۷۲.

بْنِ سُوَيْدٍ عَنْ يَحْيَى الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِی الصَّبَّاحِ الْكِنَانِيِّ عَنْ أَبِی بَصِيرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی وَ كَذلِکَ أَوْحَيْنا إِلَيْکَ رُوحاً مِنْ أَمْرِنا ما كُنْتَ تَدْرِی مَا الْكِتابُ وَ لَا الْإِيمانُ (۱) قَالَ خَلْقٌ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ أَعْظَمُ مِنْ جَبْرَئِيلَ وَ مِيكَائِيلَ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يُخْبِرُهُ وَ يُسَدِّدُهُ وَ هُوَ مَعَ الْأَئِمَّهِ مِنْ بَعْدِهِ (۲).

**[ترجمه]کافی:

ص: ۲۶۴

ابو بصیر گوید: از امام صادق علیه السلام در باره این فرموده خداوند متعال «و کذلک أوحینا الیک روحاً من أمرنا ما کنت تدری ما الکتاب و الایمان» - . شوری / ۵۲ - {و همین گونه، روحی از امر خودمان به سوی تو وحی کردیم. تو نمی دانستی کتاب چیست و نه ایمان [کدام است؟]} پرسیدم. فرمود: روح خلق است از خلق خدا عز و جل بزرگ‌تر از جبرئیل و میکائیل، با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بود و به او گزارش می داد و او را نگهداری می‌کرد و او بعد از پیامبر صلی الله علیه و سلم با ائمه علیهم السلام است. - . اصول کافی ۱ : ۲۷۳ -

**[ترجمه]

«۲۳»

کا، الکافی عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ أَبِی بَصِيرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ يَسْئَلُونَکَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّی (۳) قَالَ خَلْقٌ أَعْظَمُ مِنْ جَبْرَئِيلَ وَ مِيكَائِيلَ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ مَعَ الْأَئِمَّهِ وَ هُوَ مِنَ الْمَلَكُوتِ (۴).

**[ترجمه]کافی: ابو بصیر گوید: از امام صادق علیه السلام در باره این فرموده خداوند «یسألونک عن الروح قل الروح من امر ربّی» - . اسری / ۸۵ - {و در باره روح از تو می پرسند، بگو: «روح از [سنخ] فرمان پروردگار من است.}پرسیدم، فرمود: خلقی است بزرگ‌تر از جبرئیل و میکائیل که با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بود و هم او با ائمه است و از عالم ملکوت است. - . اصول کافی ۱ : ۲۷۳ -

**[ترجمه]

بیان

أی هو من عالم المجردات أو العلویات.

**[ترجمه]او از عالم مجرّدات یا علوّیات است.

**[ترجمه]

«۲۴»

کـا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَسْبَاطٍ عَنْ أَسْبَاطِ بْنِ سَالِمٍ قَالَ: سَأَلَهُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ هِیتَ وَ أَنَا حَاضِرٌ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ کَذلِکَ أَوْحَیْنا إِلَیْکَ رُوحاً مِنْ أَمْرِنا (۵) فَقَالَ مُنْذُ أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ ذَلِکَ الرُّوحَ عَلَی مُحَمَّدٍ مَا صَعِدَ إِلَی السَّمَاءِ وَ إِنَّهُ لَفِینَا (۶).

**[ترجمه]کـافی: اسباط بن سالم گویـد: مردی از اهـل هیت در حضـور من از آن حضـرت در بـاره این فرمـوده خداونـد «و کـذلک أوحینـا الیـک روحاً من أمرنـا مـا کنت تـدری ما الکتاب و الایمان» - . شوری / ۵۲ - {و همیـن گـونه، روحی از امر خودمان به سوی تو وحی کردیم. تو نمی دانستی کتاب چیست و نه ایمان [کـدام است؟]} پرسـید. فرمود: از آنگاه که خـدای عز و جل این روح را بر محمد صلی الله علیه و آله و سلم نازل کرد به آسـمان برنگشت و به راستی او در ما هست. - . اصول کافی ۱ : ۲۷۳ -

**[ترجمه]

«۲۵»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ أَبِی أَیُّوبَ الْخَزَّازِ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام (۷) یَسْئَلُونَکَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّی (۸) قَالَ خَلْقٌ أَعْظَمُ مِنْ جَبْرَئِیلَ وَ مِیکَائِیلَ لَمْ یَکُنْ مَعَ أَحَدٍ مِمَّنْ مَضَی غَیْرُ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ مَعَ الْأَئِمَّهِ یُسَدِّدُهُمْ وَ لَیْسَ کُلُّ مَا طُلِبَ وُجِدَ (۹).

۱- الشوری: ۵۲.

۲- أصول الکافی ۱: ۲۷۳.

۳- الإسراء: ۸۵.

۴- أصول الکافی ۱: ۲۷۳.

۵- الشوری: ۵۲.

۶- أصول الکافی ۱: ۲۷۳.

۷- فی المصدر: سمعت أبا عبد اللّه علیه السلام یقول.

۸- الإسراء: ۸۵.

۹- أصول الکافی ۱: ۲۷۳.

**[ترجمه]کافی: ابو بصیر گوید: از آن حضرت شنیدم می فرمود: در «وَ یَسْئَلُونَکَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّی» که روح خلقی است بزرگ‌تر از جبرئیل و میکائیل، با هیچ کس از گذشتگان نبوده تنها با محمد صلی الله علیه و آله و سلم بوده و او با ائمه است، آن‌ها را حفظ می کند و رهنمائی می نماید و نیست که هر چه را جویند یابند. (یعنی این مقام خدا داده است و با کسب و کوشش به دست کسی نیاید). - . اصول کافی ۱ : ۲۷۳ -

ص: ۲۶۵

**[ترجمه]

بیان

قوله لیس کل ما طلب وجد بیان لعظم هذه المرتبه و أنها لا تتیسر إلا بفضل الله تعالی و أنه لیس کل الأمور بحیث یمکن تحصیله بالطلب و الکسب (۱).

**[ترجمه]«لیس کلّ ما طلب وجد» توضیحی برای عظمت این مرتبه و جایگاه است و اینکه بدون فضل و منت از جانب خداوند برای کسی میسّر نیست، و همه کارها به گونه‌ای نیستند که با خواستن و کسب به دست آید.

**[ترجمه]

«۲۶»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ عِمْرَانَ بْنِ مُوسَی عَنْ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَسْبَاطٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَیْلِ عَنْ أَبِی حَمْزَهَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنِ الْعِلْمِ أَ هُوَ شَیْ ءٌ (۲) یَتَعَلَّمُهُ الْعَالِمُ مِنْ أَفْوَاهِ الرِّجَالِ أَمْ فِی الْکِتَابِ عِنْدَکُمْ تَقْرَءُونَهُ فَتَعْلَمُونَ مِنْهُ قَالَ الْأَمْرُ أَعْظَمُ مِنْ ذَلِکَ وَ أَوْجَبُ أَ مَا سَمِعْتَ قَوْلَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ کَذلِکَ أَوْحَیْنا إِلَیْکَ رُوحاً مِنْ أَمْرِنا ما کُنْتَ تَدْرِی مَا الْکِتابُ وَ لَا الْإِیمانُ (۳) ثُمَّ قَالَ أَیَّ شَیْ ءٍ یَقُولُ أَصْحَابُکُمْ فِی هَذِهِ الْآیَهِ أَ یُقِرُّونَ أَنَّهُ کَانَ فِی حَالٍ لَا یَدْرِی مَا الْکِتَابُ وَ لَا الْإِیمَانُ فَقُلْتُ لَا أَدْرِی جُعِلْتُ فِدَاکَ مَا یَقُولُونَ فَقَالَ بَلَی قَدْ کَانَ فِی حَالٍ لَا یَدْرِی مَا الْکِتَابُ وَ لَا الْإِیمَانُ حَتَّی بَعَثَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الرُّوحَ الَّتِی ذُکِرَ فِی الْکِتَابِ فَلَمَّا أَوْحَاهَا إِلَیْهِ عَلِمَ بِهِ الْعِلْمَ وَ الْفَهْمَ وَ هِیَ الرُّوحُ الَّتِی یُعْطِیهَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مَنْ شَاءَ فَإِذَا أَعْطَاهَا عَبْداً عَلَّمَهُ الْفَهْمَ (۴).

**[ترجمه]کافی: ابو حمزه گوید: از امام صادق علیه السلام پرسیدم، علم و دانش همان است که از دهان مردم می آموزند و از استاد یاد می گیرند و یا این که در کتابی باشد نزد خود شما که آن را می خوانید و یاد می گیرند؟ فرمود: موضوع علم از این مهم تر و ثابت تر است، مگر قول خدای عز و جل را نشنیدی «و کذلک أوحینا الیك روحاً من أمرنا ما کنت تدری ما الکتاب و الایمان» - . شوری / ۵۲ - {و همین گونه، روحی از امر خودمان به سوی تو وحی کردیم. تو نمی دانستی کتاب چیست و نه ایمان [کدام است؟]} سپس فرمود: اصحاب شما در این آیه چه می گویند؟ آیا اعتراف می کنند که آن حضرت در حالی هم به سر برد که نمی دانست کتاب چیست و ایمان چیست، گفتم: قربانت، من نمی دانم چه می گویند، به من

فرمود: آری، در حالی هم بود که نمی دانست کتاب چیست و نه ایمان چیست تا خدا روحی که در قرآن نام برده بعث کرد و چون آن را به وی وحی کرد، علم و فهم را بدان آموخت و دانست، و این روحی است که خدا به هر که خواهد عطا کند و چون آن را به بنده ای عطا کرد، به او فهم آموزد. - . اصول کافی ۱ : ۲۷۳ - ۲۷۴ -

**[ترجمه]

«۲۷»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْأَحْوَلِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام عَنِ الرَّسُولِ وَ النَّبِیِّ وَ الْمُحَدَّثِ قَالَ الرَّسُولُ الَّذِی یَأْتِیهِ جَبْرَئِیلُ علیه السلام قُبُلًا فَیَرَاهُ وَ یُکَلِّمُهُ فَهَذَا الرَّسُولُ وَ أَمَّا النَّبِیُّ فَهُوَ الَّذِی یَرَی فِی مَنَامِهِ نَحْوَ رُؤْیَا إِبْرَاهِیمَ علیه السلام وَ نَحْوَ مَا کَانَ رَأَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ أَسْبَابِ النُّبُوَّهِ قَبْلَ الْوَحْیِ حَتَّی أَتَاهُ جَبْرَئِیلُ علیه السلام مِنْ عِنْدِ اللَّهِ بِالرِّسَالَهِ وَ کَانَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله حِینَ جُمِعَ لَهُ النُّبُوَّهُ وَ جَاءَتْهُ الرِّسَالَهُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ یَجِیئُهُ بِهَا جَبْرَئِیلُ علیه السلام وَ یُکَلِّمُهُ بِهَا قُبُلًا وَ مِنَ الْأَنْبِیَاءِ مَنْ جُمِعَ لَهُ النُّبُوَّهُ وَ

ص: ۲۶۶

۱- و لعلّ المراد بالروح الوارد فی تلک الاخبار هو مرتبه شدیده من العقل التی ینکشف بها الحقائق لصاحبها، و بها یری ما غاب عنه فی أقطار الأرض و السماء، و من لوازم ذلک الروح ملکه تسمی العصمه، تسدد صاحبها عن المعاصی و الغفله و النسیان، و توفقه للخیرات و الطاعات، و أما الروح الوارد فی الآیه فهو یجامع روح القدس و غیره، و فسر الإمام علیه السلام نوعا منه فی الحدیث و هو الذی یأتی فی الآیه الآتیه.

۲- فی المصدر: أ هو علم یتعلمه.

۳- تقدم ذکر موضع الآیه کرارا.

۴- أصول الکافی ۱: ۲۷۳ و ۲۷۴، و فیه: علم بها العلم.

يَرَى فِي مَنَامِهِ وَ يَأْتِيهِ الرُّوحُ وَ يُكَلِّمُهُ وَ يُحَدِّثُهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونَ يَرَى فِي الْيَقَظَهِ وَ أَمَّا الْمُحَدَّثُ فَهُوَ الَّذِي يُحَدَّثُ فَيَسْمَعُ وَ لَا يُعَايِنُ وَ لَا يَرَى فِي مَنَامِهِ (۱).

**[ترجمه]کافی: احول گوید: از امام باقر علیه السلام پرسیدم از رسول و نبی و محدث، فرمود: رسول آن کس باشد که جبرئیل برابرش آید و او را بیند و با او سخن کند، این شخص رسول است، پیامبر آن کس است که در خواب بیند چون رؤیای ابراهیم و چون خوابی که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم پیش از دریافت وحی نسبت به وسائل و اسباب نبوت می دید، تا وقتی جبرئیل از نزد خدا پیش او به رسالت آمد و پیامبر پس از اینکه نبوت برای او فراهم شد و رسالت از طرف خدا دریافت، به این مقام رسید که جبرئیل برابر او می آمد و روبه رو با او سخن می گفت، بعضی از پیامبران هستند که نبوت برای آنها فراهم شود،

ص: ۲۶۶

در خواب بیند و روح نزد او آید و با او سخن کند و به او بازگو کند بی آنکه در بیداری فرشته را بیند، ولی محدث کسی است که به او حدیث گویند و شنود ولی معاینه و روبرو با فرشته نشود و در خواب نبیند. - . اصول کافی ۱ : ۱۷۶ -

**[ترجمه]

بيان

قال الجوهری رأيته قَبَلا و قُبُلا (۲) بالضم أی مقابله و عيانا و رأيته قِبَلا بكسر القاف قال الله تعالی أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذابُ قُبُلًا (۳) أی عيانا.

**[ترجمه]جوهری گوید: «رأيته قبلاً قبلاً» با ضمه قاف يعنی رودر رو و عياناً او را ديدم. و «رأيته قبلاً» با كسره قاف، خداوند متعال فرموده است: «أو يأتيهم العذاب قبلاً» يعنی به چشم عيان.

**[ترجمه]

«۲۸»

ير، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ عَنْ مُوسَى بْنِ سَعْدَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ سَمَاعَهَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ إِنَّ الرُّوحَ خَلْقٌ أَعْظَمُ مِنْ جَبْرَئِيلَ وَ مِيكَائِيلَ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله عليه و آله يُسَدِّدُهُ وَ يُرْشِدُهُ وَ هُوَ مَعَ الْأَوْصِيَاءِ مِنْ بَعْدِهِ (۴).

أقول: سيأتی سائر الأخبار فی ذلک فی كتاب الإمامه.

**[ترجمه]بصائر الدرجات: سماع گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: روح خلق است از خلق خدای عز و

جل، بزرگ‌تر از جبرئیل و میکائیل، با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بود و او را نگهداری و هدایت می‌کرد و او بعد از پیامبر صلی الله علیه و سلم با دیگر اوصیای پس از اوست. - . بصائر الدرجات : ۱۳۵ -

می‌گویم: در کتاب امامت دیگر روایت‌های مربوط به این مبحث خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۲۹»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی جَمَاعَهٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُلَیْمَانَ السِّجِسْتَانِیِّ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِیمَ النَّهْشَلِیِّ عَنْ زَکَرِیَّا بْنِ یَحْیَی الْخَزَّازِ عَنْ مَنْدَلِ بْنِ عَلِیٍّ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنِ ابْنِ جُبَیْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَغْدُو إِلَیْهِ عَلِیٌّ علیه السلام فِی الْغَدَاهِ وَ کَانَ یُحِبُّ أَلَّا یَسْبِقَهُ إِلَیْهِ أَحَدٌ فَإِذَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله (۵) فِی صَحْنِ الدَّارِ وَ إِذَا رَأْسُهُ فِی حَجْرِ دِحْیَهَ بْنِ خَلِیفَهَ الْکَلْبِیِّ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَیْکَ کَیْفَ أَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ بِخَیْرٍ یَا أَخَا رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ عَلِیٌّ علیه السلام جَزَاکَ اللَّهُ عَنَّا أَهْلَ الْبَیْتِ خَیْراً قَالَ لَهُ دِحْیَهُ إِنِّی أُحِبُّکَ وَ إِنَّ لَکَ عِنْدِی مَدِیحَهً أُهْدِیهَا إِلَیْکَ أَنْتَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ وَ سَیِّدُ وُلْدِ آدَمَ یَوْمَ الْقِیَامَهِ (۶) مَا خَلَا النَّبِیِّینَ وَ الْمُرْسَلِینَ لِوَاءُ الْحَمْدِ بِیَدِکَ یَوْمَ الْقِیَامَهِ تُزَفُّ أَنْتَ وَ شِیعَتُکَ مَعَ مُحَمَّدٍ وَ حِزْبِهِ إِلَی الْجِنَانِ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ وَالاکَ وَ خَابَ وَ خَسِرَ مَنْ خَلَّاکَ (۷) بِحُبِّ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله أَحَبُّوکَ وَ بِبُغْضِهِ أَبْغَضُوکَ (۸) وَ لَا تَنَالُهُمْ شَفَاعَهُ

ص: ۲۶۷

۱- أصول الکافی ۱: ۱۷۶.

۲- فیه لغات: بضم الأول و فتح الثانی. و ضمهما، و فتحهما، و کسر الأول و فتح الثانی.

۳- الکهف: ۵۵.

۴- بصائر الدرجات: ۱۳۵.

۵- فی المصدر: فدخل فإذا النبیّ صلّی اللّه علیه و آله. و هو الصواب.

۶- خلا المصدر عن قوله: یوم القیامه.

۷- أی ترکک و تبرأ عنک.

۸- فی المصدر: محب محمّد صلّی اللّه علیه و آله محبوک، و مبغضه مبغضوک.

مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله اذْنُ مِنْ صَفْوَهِ اللَّهِ فَأَخَذَ رَأْسَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فَوَضَعَهُ فِی حَجْرِهِ فَانْتَبَهَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ مَا هَذِهِ الْهَمْهَمَهُ فَأَخْبَرَهُ الْحَدِیثَ فَقَالَ لَمْ یَکُنْ دِحْیَهَ کَانَ جَبْرَئِیلَ سَمَّاکَ بِاسْمٍ سَمَّاکَ اللَّهُ تَعَالَی بِهِ وَ هُوَ الَّذِی أَلْقَی مَحَبَّتَکَ فِی قُلُوبِ الْمُؤْمِنِینَ وَ رَهْبَتَکَ فِی صُدُورِ الْکَافِرِینَ (۱).

**[ترجمه]امالی طوسی: ابن عباس گوید: علی علیه السلام صبح هنگام به نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم می‌رفت و دوست داشت کسی زودتر از او به خدمت آن نرسد. هنگامی که پیامبر در صحن خانه و سرش در دامن دحیه کلبی بود و علی علیه السّلام وارد شد، هنگامی که چشم دحیه به او افتاد، سلام کرد، امام علیه السّلام فرمود: علیک السلام، حال رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم چگونه است؟ گفت: به خیر است ای برادر پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم، علی علیه السّلام به او فرمود: خدا از سوی اهل بیت علیهم السّلام به تو پاداش خیر دهد، دحیه به او عرض کرد: من تو را دوست می دارم و نزد من مدحی داری که به تو می رسانم، (و آن چنین است) که تو امیر المؤمنین علیه السّلام هستی و پرچم حمد در قیامت به دست تو است، و تو و شیعیانت را به بهشت می برد، رستگار است کسی که ولای تو را دارد و زیانکار است کسی که با تو دشمنی ورزد، به من نزدیک شو و سر فرزند عمویت را در دامن گیر، زیرا تو به این کار سزاوارتری تا من، علی علیه السّلام نیز سر پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم را در دامن خویش گذاشت، ص: ۲۶۷

پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم بیدار شد و پرسید: این همهمه و سخن چیست؟ علی علیه السّلام ماجرا را به اطلاع حضرت رساند، پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم فرمود: او دحیه نبود، بلکه او جبرئیل بود، ای علی علیه السّلام او تو را به نامی خواند، که خداوند برایت آن نام را قرار داد. خداوندی که محبت تو را در دل مؤمنان و ترس تو را در دل کافران افکند. - . امالی طوسی : ۳۱ -

**[ترجمه]

«۳۰»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْحُسَیْنُ بْنُ إِبْرَاهِیمَ الْقَزْوِینِیُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ وَهْبَانَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِبْرَاهِیمَ بْنِ أَحْمَدَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ الزَّعْفَرَانِیِّ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قَالَ بَعْضُ أَصْحَابِنَا أَصْلَحَکَ اللَّهُ أَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ قَالَ جَبْرَئِیلُ (۲) وَ هَذَا جَبْرَئِیلُ یَأْمُرُنِی ثُمَّ یَکُونُ فِی حَالٍ أُخْرَی یُغْمَی عَلَیْهِ قَالَ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِنَّهُ إِذَا کَانَ الْوَحْیُ مِنَ اللَّهِ إِلَیْهِ لَیْسَ بَیْنَهُمَا جَبْرَئِیلُ أَصَابَهُ ذَلِکَ لِثِقَلِ الْوَحْیِ مِنَ اللَّهِ وَ إِذَا کَانَ بَیْنَهُمَا جَبْرَئِیلُ لَمْ یُصِبْهُ ذَلِکَ فَقَالَ قَالَ لِی جَبْرَئِیلُ وَ هَذَا جَبْرَئِیلُ (۳).

**[ترجمه]امالی طوسی: هاشم بن سلام از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: یکی از اصحاب ما گفت: خداوند تو را صالح گرداند آیا رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می‌فرمود: جبرئیل گفت، و این جبرئیل است که مرا امر می‌کند. سپس حال او تغییر پیدا می‌کرد و بیهوش می‌شد؟ امام صادق علیه السلام فرمود: هرگاه میان وحی الهی و پیامبر، جبرئیل واسطه نمی‌بود به جهت سنگینی وحی بدان حالت دچار می‌شد و هر گاه جبرئل میان پیامبر و وحی واسطه می‌شد به آن حالت دچار نمی‌گردید و می‌فرمود: جبرئیل گفت و این جبرئیل است. - . امالی طوسی : ۴۹ -

**[ترجمه]

«۳۱»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی جَمَاعَةٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْبَغَوِیِّ عَنْ بِشْرِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ عَبْدِ الْوَارِثِ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ أَبِی نَضْرٍ عَنْ أَبِی سَعِیدٍ الْخُدْرِیِّ أَنَّ جَبْرَئِیلَ أَتَی النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ اشْتَکَیْتَ قَالَ نَعَمْ قَالَ بِسْمِ اللَّهِ أَرْقِیکَ مِنْ کُلِّ شَیْ ءٍ یُؤْذِیکَ مِنْ شَرِّ کُلِّ نَفْسٍ أَوْ عَیْنٍ حَاسِدٍ وَ اللَّهُ یَشْفِیکَ بِسْمِ اللَّهِ أَرْقِیکَ (۴).

**[ترجمه]امالی طوسی: ابو سعید خدری روایت کرده که جبرئیل به نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمد گفت: ای محمد شکایت کرده‌ای؟ فرمود: آری. گفت: به نام خدا تو از هر آنچه آزارت می‌دهد و از شرّ هر نفس حسود چشم بد و حسود افسون می‌کنم و خداوند تو را شفا می‌دهد و به نام خدا تو را افسون می‌کنم. - . امالی طوسی : ۹۰ -

**[ترجمه]

«۳۲»

أَقُولُ قَالَ السَّیِّدُ بْنُ طَاوُسٍ فِی کِتَابِ سَعْدِ السُّعُودِ، رَأَیْتُ فِی تَفْسِیرٍ مَنْسُوبٍ إِلَی الْبَاقِرِ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی إِنَّ اللَّهَ یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسانِ وَ إِیتاءِ ذِی الْقُرْبی وَ یَنْهی عَنِ الْفَحْشاءِ وَ الْمُنْکَرِ وَ الْبَغْیِ یَعِظُکُمْ لَعَلَّکُمْ تَذَکَّرُونَ (۵) قَالَ بَلَغَنَا أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ مَظْعُونٍ

۱- أمالی الشیخ: ۳۱.

۲- و قال جبرئیل خ ل.

۳- أمالی الشیخ: ۴۹.

۴- أمالی الشیخ: ۶۰.

۵- النحل: ۹۰.

قَالَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ أَنَا عِنْدَهُ قَالَ مَرَرْتُ عَلَيْهِ وَ هُوَ بِفِنَاءِ بَابِهِ فَجَلَسْتُ إِلَيْهِ فَبَيْنَا هُوَ يُحَدِّثُنِي إِذْ رَأَيْتُ بَصَرَهُ شَاخِصاً إِلَى السَّمَاءِ حَتَّى رَأَيْتُ طَرْفَهُ قَدِ انْقَطَعَ ثُمَّ رَأَيْتُهُ خَفَضَهُ حَتَّى وَضَعَهُ عَنْ يَمِينِهِ ثُمَّ وَلَّانِي رُكْبَتَهُ وَ جَعَلَ يَنْفُضُ بِرَأْسِهِ كَأَنَّهُ أُلْهِمَ شَيْئاً فَقَالَ ثُمَّ رَأَيْتُهُ أَيْضاً رَفَعَ طَرْفَهُ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ خَفَضَهُ عَنْ شِمَالِهِ ثُمَّ أَقْبَلَ إِلَيَّ مُحْمَرَّ الْوَجْهِ يَفِيضُ عَرَقاً (۱) فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا رَأَيْتُكَ فَعَلْتَ الَّذِي فَعَلْتَ الْيَوْمَ مَا حَالُكَ قَالَ وَ لَقَدْ رَأَيْتَهُ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ذَاكَ جَبْرَئِيلُ لَمْ يَكُنْ لِي هِمَّةٌ غَيْرَهُ ثُمَّ تَلَا عَلَيْهِ الْآيَتَيْنِ قَالَ عُثْمَانُ فَقُمْتُ مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مُعْجَباً بِالَّذِي رَأَيْتُ فَأَتَيْتُ أَبَا طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَرَأْتُهُمَا عَلَيْهِ فَعَجِبَ أَبُو طَالِبٍ وَ قَالَ يَا آلَ غَالِبٍ اتَّبِعُوهُ تَرْشُدُوا وَ تُفْلِحُوا فَوَ اللَّهِ مَا يَدْعُو إِلَّا إِلَى مَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ لَئِنْ كَانَ صَادِقاً أَوْ كَاذِباً (۲) مَا يَدْعُو إِلَّا إِلَى الْخَيْرِ.

قال السيد و رأيت فى غير هذا التفسير أن هذا العبد الصالح قال كان أول إسلامى

۱- ظاهر الحديث ينافى ما مر من أن تلك الحاله كانت عند مخاطبه اللّه عزّ و جلّ إيّاه بلا ترجمان و واسطه، و أمّا جبرئيل فكان لم يدخل عليه حتّى يستأذنه و كان يقعد بين يديه قعده العبد، و لعله يحمل تلك الحاله بالغشيه فقط أو يحمل هذا الحديث بابتداء النبوّه و نزول الوحى، و أمّا بعده فيقال بمضمون ما تقدم من الاخبار، أو وقعت زياده فى الحديث. إذ الطبرسىّ رواه فى مجمع البيان و ألفاظه يغاير ذلك، قال: و جاءت الروايه أن عثمان بن مظعون قال أسلمت استحياء من رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله لكثره ما كان يعرض على الإسلام، و لم يقر الإسلام فى قلبى، فكنت ذات يوم عنده حال تأمله فشخص بصره نحو السماء كانه يستفهم شيئا، فلما سرى عنه سألته عن حاله، فقال نعم بينا أنا احدثك اذ رأيت جبرئيل فى الهواء فأتانى بهذه الآيه: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسانِ» و قرأها على إلى آخرها، فقر الإسلام فى قلبى: و أتيت عمه أبا طالب فأخبرته فقال يا آل قريش اتبعوا محمّدا ترشدوا، فانه لا يأمركم الا بمكارم الأخلاق، و أتيت الوليد بن المغيره و قرأت عليه هذه الآيه فقال: ان كان محمّد قاله فنعم ما قال، و ان قال ربّه فنعم ما قال: قال فأنزل اللّه: «أَ فَرَأَيْتَ الَّذِي تَوَلَّى وَ أَعْطى قَلِيلًا وَ أَكْدى يعنى قوله فنعم ما قال، و معنى قوله: «وَ أَكْدى انه لم يقم على ما قاله و قطعه.

۲- ذلك مبالغه يريد أن دعوته صلّى اللّه عليه و آله لا تكون لكم الا الخير و الرشاد، يقال نحو ذلك فيمن قطع على صدقه و جزم بسداده.

حبا من رسول الله صلی الله علیه و آله ثم تحقق إسلامی ذلک الیوم لما شاهدت الوحی إلیه (۱).

**[ترجمه]می گویم: سید بن طاووس در کتاب سعد السعود گوید: در تفسیر منسوب به امام باقر علیه السلام دیدم که در باره این فرموده خداوند متعال: «إِنَّ اللَّهَ یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالإِحْسَانِ وَإِیتَاء ذِی الْقُرْبَی وَیَنْهَی عَنِ الْفَحْشَاء وَالْمُنکَرِ وَالْبَغْیِ یَعِظُکُمْ لَعَلَّکُمْ تَذَکَّرُونَ » - . نحل / ۹۰ -

{در حقیقت، خدا به دادگری و نیکوکاری و بخشش به خویشاوندان فرمان می دهد و از کار زشت و ناپسند و ستم باز می دارد. به شما اندرز می دهد، باشد که پند گیرید.} آمده است: به ما خبر رسید که عثمان بن مظعون گوید:

ص: ۲۶۸

این آیه بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نازل شد در حالی که من نزد آن حضرت بودم. گوید: در حالی که پیامبر در حیاط منزلش نشسته بود نزد ایشان رفتم و در خدمت آن حضرت نشستم. در این میان که پیامبر با من سخن می گفت به ناگاه دیدم چشم او به آسمان خیره شد تا اینکه دیدم از پلک زدن باز ایستاد. سپس دیدم که چشم فرو افکند تا اینکه نگاهش را به طرف راست انداخت و سپس زانویش را پشت به من کرد و سرش را تکان می‌داد گویی چیزی به او الهام شد. راوی گوید: سپس ایشان را دیدم که چشمش را به سوی آسمان بلند کرد و بعد به سمت چپ فرو افکند و بعد در حالی که چهره‌اش سرخ و خیس عرق شده بود، به سمت من آمد. - . ظاهر حدیث منافات دارد با آنچه پیش‌تر بیان شد که این حالت زمانی بود که خداوند، پیامبر را بدون واسطه مخاطب قرار می‌داد. و جبرئیل بر پیامبر وارد نمی‌شد مگر اینکه به ایشان اجازه می‌داد و همچون بنده مقابل پیامبر می‌نشست. و شاید آن وضعیت فقط حمل بر بیهوشی شود یا مقصود از این روایت ابتدای نبوّت و نزول وحی باشد. طبرسی در مجمع البیان روایت را به این صورت نقل کرده است: عثمان بن مظعون می گوید: من به خاطر اینکه پیامبر اسلام مرا همواره به اسلام دعوت می کرد، حیا کردم و مسلمان شدم، اما نور اسلام در دلم نتابیده بود. روزی در حضور پیامبر بودم ناگاه چشمش را به آسمان دوخت، مثل اینکه می خواست سؤالی کند. همین که توجهش از آسمان سلب شد، علت را سؤال کردم. فرمود هنگامی که با تو سخن می گفتم، جبرئیل را در هوا دیدم که این آیه را بر من نازل کرد «إِنَّ اللَّهَ یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسان» در این وقت، نور اسلام در دل من تابیدن گرفت و نزد عمویش ابو طالب رفتم و او را از این جریان با خبر ساختم. وی گفت: ای آل قریش، از محمد صلی الله علیه و آله و سلم پیروی کنید، تا رستگار شوید، زیرا او شما را به اخلاق پسندیده امر می کند. سپس نزد ولید بن مغیره رفتم و آیه را برای او خواندم. وی گفت: اگر این سخن را محمد صلی الله علیه و آله و سلم گفته است، سخن خوبی است و اگر خدای او هم گفته است، سخن خوبی است. از این رو خداوند، این آیه را نازل کرد: «أَ فَرَأَیْتَ الَّذِی تَوَلَّی وَ أَعْطی قَلِیلًا وَ أَکْدی» نجم ۳۴ {آیا دیدی کسی را که اعراض کرد و کم بخشید و بر خلاف گفتار خود عمل کرد.} -

گفتم: ای رسول خدا کاری که امروز کردی پیش‌تر از شما ندیده بودم. چه وضعیتی برای شما پیش آمد؟ فرمود: او را دیدی؟ عرض کردم: آری. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: او جبرئیل بود که تمام اهتمام و همّ و غمّ خود را معطوف او ساختم. سپس این دو آیه را بر او تلاوت نمود. عثمان گوید: در حالی که از آنچه دیده بودم شگفت زده شدم از محضر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم برخاستم و و پیش ابو طالب رفتم و دو آیه را بر او خواندم و ابو طالب اظهار شگفتی نمود و

گفت: ای آل غالب از او (پیامبر) پیروی کنید تا هدایت و رستگار شوید، به خدا سوگند او جز به اخلاق پسندیده فرا نمی... خواند، اگر صادق یا کاذب باشد امّا به چیزی جز خیر و خوبی دعوت نمی کند.

سید گوید: در کتاب‌های دیگر غیر از این تفسیر دیدم که این بنده صالح خدا گوید: در ابتدا به خاطر

ص: ۲۶۹

محبت رسول خدا صلی الله علیه و اله و سلم اسلام آوردم و بعدا آن روزی که وحی به پیامبر را مشاهده کردم، عقیده‌ام به اسلام متحقّق و ثابت گردید.

**[ترجمه]

«۳۳»

یر، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ سَعِیدٍ عَنِ الْقَاسِمِ الْجَوْهَرِیِّ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ إِنَّا لَنُزَادُ فِی اللَّیْلِ وَ النَّهَارِ وَ لَوْ لَمْ نُزَدْ لَنَفِدَ مَا عِنْدَنَا قَالَ أَبُو بَصِیرٍ جُعِلْتُ فِدَاکَ مَنْ یَأْتِیکُمْ بِهِ قَالَ إِنَّ مِنَّا مَنْ یُعَایِنُ وَ إِنَّ مِنَّا لَمَنْ یَنْقُرُ فِی قَلْبِهِ کَیْتَ وَ کَیْتَ وَ مِنَّا مَنْ یَسْمَعُ بِأُذُنِهِ وَقْعاً کَوَقْعِ السِّلْسِلَهِ فِی الطَّشْتِ فَقُلْتُ لَهُ مَنِ الَّذِی یَأْتِیکُمْ بِذَلِکَ قَالَ خَلْقٌ لِلَّهِ أَعْظَمُ مِنْ جَبْرَئِیلَ وَ مِیکَائِیلَ (۲).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: علیّ بن ابی بصیر گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: علم ما در طول شبانه‌روز زیاد می‌شود و اگر اضافه نمی‌شد علمی که در نزد ماست، تمام می‌شد. ابوبصیر گوید: فدایتان گردم چه کسی آن را برای شما می‌آورد؟ فرمود: برخی از ما به چشم عیان می‌بیند و برخی از ما در قلبش فلان و فلان چیز در حکّ می‌شود و برخی از ما با گوش خود صدایی همچون صدای افتادن زنجیر در طشت می‌شنود. به ایشان گفتم: چه کسی آن را برای شما می‌آورد؟ فرمود: یکی از مخلوقات خداوند که از جبرئیل و میکائیل بزرگ‌تر است. - . بصائر الدرجات : ۶۳ - ۶۴ -

**[ترجمه]

«۳۴»

یر، بصائر الدرجات الْعَبَّاسُ بْنُ مَعْرُوفٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِیسَی عَنْ رِبْعِیٍّ عَنْ زُرَارَهَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: کَانَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام یُمْلِی عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ یُمْلِی عَلَی عَلِیٍّ علیه السلام فَنَامَ (۳) نَوْمَهً وَ نَعَسَ نَعْسَهً فَلَمَّا رَجَعَ نَظَرَ إِلَی الْکِتَابِ فَمَدَّ یَدَهُ قَالَ مَنْ أَمْلَی هَذَا عَلَیْکَ قَالَ أَنْتَ قَالَ لَا بَلْ جَبْرَئِیلُ (۴).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: زراره از امام باقر علیه السلام روایت کرده که فرمود: جبرئیل علیه السلام بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم املاء می‌کرد و آن حضرت بر علی علیه السلام املاء می‌کرد. پیامبر اندکی خوابید و چرتی زد و چون از خواب برخاست به کتاب نگریست و پس دست مبارکش را به سوی علی علیه السلام دراز کرد و فرمود: چه کسی این را بر تو املا

کرد. امام فرمود: شما. فرمود: من نبودم بلکه جبرئیل بر تو املاء کرد. - . بصائر الدرجات : ۹۳ -

**[ترجمه]

«۳۵»

یر، بصائر الدرجات عَلِيُّ بْنُ حَسَّانَ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ زُرَارَةَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام مَنِ الرَّسُولُ مَنِ النَّبِيُّ مَنِ الْمُحَدَّثُ فَقَالَ الرَّسُولُ الَّذِی يَأْتِيهِ جَبْرَئِيلُ فَيُكَلِّمُهُ قُبُلًا فَيَرَاهُ كَمَا يَرَى أَحَدُكُمْ صَاحِبَهُ الَّذِی يُكَلِّمُهُ فَهَذَا الرَّسُولُ وَ النَّبِيُّ الَّذِی يُؤْتَى فِی النَّوْمِ نَحْوَ رُؤْيَا إِبْرَاهِيمَ علیه السلام وَ نَحْوَ مَا كَانَ يَأْخُذُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنَ السُّبَاتِ إِذَا أَتَاهُ جَبْرَئِيلُ فِی النَّوْمِ فَهَكَذَا النَّبِيُّ وَ مِنْهُمْ مَنْ تُجْمَعُ لَهُ الرِّسَالَةُ وَ النُّبُوَّةُ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ رَسُولًا نَبِيّاً يَأْتِيهِ جَبْرَئِيلُ قُبُلًا فَيُكَلِّمُهُ وَ يَرَاهُ وَ يَأْتِيهِ فِی النَّوْمِ وَ أَمَّا الْمُحَدَّثُ فَهُوَ الَّذِی يَسْمَعُ كَلَامَ الْمَلَكِ فَيُحَدِّثُهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَرَاهُ وَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَأْتِيَهُ فِی النَّوْمِ (۵).

یر، بصائر الدرجات ابن أبی الخطاب عن البزنطی عن حماد بن عثمان عن زراره مثله (۶)

**[ترجمه]بصائر الدرجات: زراره گوید: از امام باقر علیه السلام پرسیدم: رسول کیست؟ نبی چه کسی است؟ محدث کیست؟ فرمود: رسول کسی است که جبرئیل نزد او بیاید و رو در رو با وی سخن بگوید و او را ببیند همانطور که یکی از شما دوستش را می‌بیند و با وی سخن می گوید، این شخص رسول است. پیامبر آن کس است که در خواب بیند چون رؤیای ابراهیم و چون خوابی که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم پیش از دریافت وحی می دید، این شخص پیامبر است. و برخی هستند که رسالت و نبوّت را هم زمان با هم دارند. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم رسول و پیامبری بود که جبرئیل برابر او می آمد و روبه رو با او سخن می گفت، و او را می‌دید و در خواب به نزدش می‌آمد. اما محدّث کسی است که کلام فرشته را می‌شنود و به او حدیث گویند بی‌آنکه با فرشته معاینه و روبه رو شود و در خواب او را ببیند. - . بصائر الدرجات : ۱۰۹ -

بصائر الدرجات: زرارهٔ همین حدیث را روایت کرده‌اند. - . بصائر الدرجات : ۱۰۹ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری السبات النوم و أصله الراحه.

ص: ۲۷۰

۱- سعد السعود: ۱۲۲ و ۱۲۳.

۲- بصائر الدرجات: ۶۳ و ۶۴. و فیه: خلق أعظم.

۳- أی النبیّ صلّی اللّه علیه و آله.

۴- بصائر الدرجات: ۹۳.

۵- بصائر الدرجات: ۱۰۹.

۶- بصائر الدرجات: ۱۰۹ و متن الحديث يخالف المذكور يسيرا.

أقول: قد مضت الأخبار الكثيره فى ذلک فى كتاب قصص الأنبياء عليهم السلام.

**[ترجمه]جوهری گوید: «السبات» به معنای خواب است و در اصل به معنای استراحت است.

ص: ۲۷۰

می گویم: اخبار بسیاری در این باره در کتاب قصص الانبیاء ذکر شد.

**[ترجمه]

«۳۶»

سن، المحاسن أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا أَتَاهُ الْوَحْیُ مِنَ اللَّهِ وَ بَیْنَهُمَا جَبْرَئِیلُ علیه السلام یَقُولُ هُوَ ذَا جَبْرَئِیلُ وَ قَالَ لِی جَبْرَئِیلُ وَ إِذَا أَتَاهُ الْوَحْیُ وَ لَیْسَ بَیْنَهُمَا جَبْرَئِیلُ تُصِیبُهُ تِلْكَ السَّبْتَهُ وَ یَغْشَاهُ مِنْهُ مَا یَغْشَاهُ لِثِقَلِ الْوَحْیِ عَلَیْهِ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ (۱).

**[ترجمه]محاسن: هشام بن سالم گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: هرگاه از جانب خداوند بر رسول خدا صلی الله علیه و سلم وحی نازل می‌شد و جبرئیل در میان ایشان و وحی واسطه می‌شد، می‌فرمود: این جبرئیل است، و جبرئیل به من گفت. و هرگاه وحی بر ایشان نازل می‌شد و جبرئیل واسطه وحی و آن حضرت نمی شد، آن خواب بر ایشان وارد می‌شد و به دلیل سنگینی و گرانی وحی نازل شده از جانب خداوند بر ایشان، حالاتی آن حضرت را فرا می گرفت. - . محاسن : ۳۳۸ -

**[ترجمه]

«۳۷»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ عِیسَی بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ: كَانَ الْقُرْآنُ یَنْسَخُ بَعْضُهُ بَعْضاً وَ إِنَّمَا كَانَ یُؤْخَذُ مِنْ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِآخِرِهِ فَكَانَ مِنْ آخِرِ مَا نَزَلَ عَلَیْهِ سُورَهُ الْمَائِدَهِ نَسَخَتْ مَا قَبْلَهَا وَ لَمْ یَنْسَخْهَا شَیْ ءٌ فَلَقَدْ نَزَلَتْ عَلَیْهِ وَ هُوَ عَلَی بَغْلَتِهِ الشَّهْبَاءِ وَ ثَقُلَ عَلَیْهَا الْوَحْیُ حَتَّی وَقَفَ وَ تَدَلَّی بَطْنُهَا حَتَّی رُئِیَتْ سُرَّتُهَا تَكَادُ تَمَسُّ الْأَرْضَ وَ أُغْمِیَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَتَّی وَضَعَ یَدَهُ عَلَی ذُؤَابَهِ مُنَبِّهِ بْنِ وَهْبٍ (۲) الْجُمَحِیِّ ثُمَّ رُفِعَ ذَلِكَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَرَأَ عَلَیْنَا سُورَهَ الْمَائِدَهِ فَعَمِلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَمِلْنَا (۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: عیسی بن عبدالله از پدرش، از جدش، از علی بن ابی طالب علیه السلام روایت کرده که ایشان فرمود: بخش هایی از قرآن، بخش هایی دیگر را نسخ می کرد و جز این نبود که امر رسول الله صلی الله علیه و آله پایان دهنده آیه نسخ شده می گشت و از آخرین سوره هایی که بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نازل شد، مائده بود که پیش از خود را نسخ نمود و چیزی آن را نسخ نکرد و این سوره در حالی بر پیامبر نازل شد که وی بر استر شهبای (سفید آمیخته به سرخ و سیاه) خود سوار بود و وحی بر استر گران آمد به نحوی که باز ایستاد و شکمش به تدلّی آمد و به طرف زمین خم شد و تا

جایی که دیدم، نافش کم مانده بود به زمین بساید و رسول الله صلی الله علیه و آله از هوش رفت، به طوری که دستش را به ذؤابه شیبه بن وهب جمحی نهاد و سپس بیهوشی از رسول خدا برداشته شد و حضرت، سوره مائده را بر ما قرائت نمود و رسول الله صلی الله علیه و آله بدان عمل کرد و ما نیز عمل نمودیم. - . تفسیر عیاشی : مخطوط -

**[ترجمه]

«۳۸»

نهج، نهج البلاغه وَ لَقَدْ قَرَنَ اللَّهُ بِهِ صلی الله علیه و آله مِنْ لَدُنْ کَانَ فَطِیماً أَعْظَمَ مَلَکٍ مِنْ مَلَائِکَتِهِ یَسْلُکُ بِهِ طَرِیقَ الْمَکَارِمِ وَ مَحَاسِنَ أَخْلَاقِ الْعَالَمِ لَیْلَهُ وَ نَهَارَهُ (۴).

تذنیب: اعلم أن علماء الخاصه و العامه اختلفوا فی أن النبی صلی الله علیه و آله هل کان قبل بعثته متعبدا بشریعه أم لا قال العلامه قدس الله روحه فی شرحه علی مختصر ابن الحاجب اختلف الناس فی أن النبی صلی الله علیه و آله هل کان متعبدا بشرع أحد من الأنبیاء قبله قبل النبوه أم لا فذهب جماعه إلی أنه کان متعبدا و نفاه آخرون کأبی الحسین البصری و غیره و توقف الغزالی و القاضی عبد الجبار و المثبتون اختلفوا فذهب بعضهم إلی أنه کان متعبدا بشرع نوح علیه السلام و آخرون قالوا بشرع إبراهیم و آخرون بشرع موسی علیه السلام و آخرون بشرع عیسی علیه السلام و آخرون قالوا بما ثبت أنه شرع.

۱- المحاسن: ۳۳۸.

۲- علی رأسه ابن وهب خ ل.

۳- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

۴- نهج البلاغه: القسم الأوّل: ۴۱۶.

و استدل المصنف على أنه كان متعبدا بشرع من قبله بما نقل نقلا يقارب التواتر أنه كان يصلى و يحج و يعتمر و يطوف بالبيت و يتجنب الميته و يذكى و يأكل اللحم و يركب الحمار و هذه أمور لا يدركها العقل فلا مصير إليها إلا من الشرع و استدل آخرون على هذا المذهب أيضا بأن عيسى عليه السلام كان مبعوثا إلى جميع المكلفين و النبى صلى الله عليه و آله كان من المكلفين فيكون عيسى عليه السلام مبعوثا إليه.

و الجواب لا نسلم عموم دعوه من تقدمه. و احتج المخالف بأنه لو كان متعبدا بشرع من قبله لكان مخالطا لأهل تلك الشريعه قضاء للعاده الجاريه بذلك أو لزمته المخالطه لأرباب تلك الشريعه بحيث يستفيد منهم الأحكام و لما كان التالى باطلا إجماعا فكذا المقدم.

و الجواب لا نسلم وجوب المخالطه لأن الشرع المنقول إليه عمن تقدمه إن كان متواترا فلا يحتاج إلى المخالطه و المناظره و إن كان آحادا فهو غير مقبول خصوصا مع اعتقاده بأن أهل زمانه صلى الله عليه و آله كانوا فى غايه الإلحاد سلمنا أنه كان يلزم المخالطه لكن المخالطه قد لا تحصل لموانع تمنع منها فيحتمل (۱) ترك المخالطه لمن يقاربه من أرباب الشرائع المتقدمه على تلك الموانع جمعا بين الأدله انتهى.

و قال المرتضى رضى الله عنه فى كتاب الذريعه هل كان رسول الله صلى الله عليه و آله متعبدا بشرائع من تقدمه من الأنبياء عليهم السلام فى هذا الباب مسألتان إحداهما قبل النبوه و الأخرى بعدها و فى المسأله الأولى ثلاثه مذاهب:

أحدها أنه صلى الله عليه و آله ما كان متعبدا قطعا و الآخر أنه كان متعبدا قطعا و الثالث التوقف و هذا هو الصحيح و الذى يدل عليه أن العباده بالشرائع تابعه لما يعلمه الله تعالى من المصلحه بها فى التكليف العقلى و لا يمتنع أن يعلم الله تعالى أن لا مصلحه للنبى صلى الله عليه و آله قبل نبوته فى العباده بشى ء من الشرائع كما أنه غير ممتنع أن يعلم أن له صلى الله عليه و آله فى ذلك مصلحه و إذا كان كل واحد من الأمرين جائزا و لا دلاله توجب القطع على أحدهما وجب التوقف

۱- فيحمل خ ل.

و ليس لمن قطع على أنه ما كان متعبدا أن يتعلق بأنه لو كان تعبده صلى الله عليه و آله (۱) بشی ء من الشرائع لكان فيه متبعا لصاحب تلك الشريعه و مقتديا به و ذلك لا يجوز لأنه أفضل الخلق و اتباع الأفضل للمفضول قبيح و ذلك أنه غير ممتنع أن يوجب الله تعالى عليه صلى الله عليه و آله بعض ما قامت عليه الحجه به من بعض الشرائع المتقدمه لا على وجه الاقتداء بغيره فيها و لا الاتباع و ليس لمن قطع على أنه صلى الله عليه و آله كان متعبدا أن يتعلق بأنه صلى الله عليه و آله كان يطوف بالبيت و يحج و يعتمر و يذكى و يأكل المذكى و يركب البهائم و يحمل عليها و ذلك أنه لم يثبت عنه صلى الله عليه و آله أنه قبل النبوه حج أو اعتمر و لو ثبت لقطع به على أنه كان متعبدا و بالتظنى لا يثبت مثل ذلك و لم يثبت أيضا أنه صلى الله عليه و آله تولى التذكيه بيده و قد قيل أيضا إنه لو ثبت أنه ذكى بيده لجاز أن يكون من شرع غيره فى ذلك الوقت أن يستعين بغيره فى الذكاه فذكى على سبيل المعونه لغيره و أكل لحم المذكى لا شبهه فى أنه غير موقوف على الشرع لأنه بعد الذكاه قد صار مثل كل مباح من المآكل و ركوب البهائم و الحمل عليها يحسن عقلا إذا وقع التكفل بما يحتاج إليه من علف و غيره و لم يثبت أنه صلى الله عليه و آله فعل من ذلك ما لا يستباح بالعقل فعله و ليس علمه صلى الله عليه و آله بأن غيره نبى بالدليل يقتضى كونه متعبدا بشريعته بل لا بد من أمر زائد على هذا العلم.

فأما المسأله الثانيه فالصحيح أنه صلى الله عليه و آله ما كان متعبدا بشريعه نبى تقدم و سندل عليه بعون الله و ذهب كثير من الفقهاء إلى أنه كان متعبدا و لا بد قبل الكلام فى هذه المسأله من بيان جواز أن يتعبد الله تعالى نبيا بمثل شريعه النبى الأول لأن ذلك إذا لم يجز سقط الكلام فى هذا الوجه من المسأله و قد قيل إن ذلك يجوز على شرطين إما بأن تندرس الأولى فيجددها الثانى أو بأن يزيد فيها ما لم يكن منها و يمنعون من جواز ذلك على غير أحد هذين الشرطين و يدعون أن بعثته على خلاف ما شرطوه تكون عبثا و لا يجب النظر فى معجزته و لا بد من وجوب النظر فى المعجزات و ليس الأمر على ما قالوه لأن بعثه النبى الثانى لا تكون عبثا إذا علم الله تعالى أنه يؤمن عندها

۱- لعل الصحيح: لو كان تعبد.

و ينتفع من لم ينتفع بالأول و لو لم يكن الأمر أيضا كذلك كانت البعثه الثانيه على سبيل ترادف الأدله الداله على أمر واحد و لا يقول أحد أن نصب الأدله على هذا الوجه يكون عبثا.

فأما الوجه الثانى فإنا لا نسلم لهم أن النظر فى معجز كل نبى يبعث لا بد من أن يكون واجبا لأن ذلك يختلف فإن خاف المكلف من ضرر إن هو لم ينظر وجب النظر عليه و إن لم يخف لم يكن واجبا و قد استقصينا هذا الكلام و فرغناه فى كتاب الذخيره.

و الذى يحقق هذه المسأله أن تعبده صلى الله عليه و آله بشرع من تقدمه لا بد فيه من معرفه أمرين: أحدهما نفس الشرع و الآخر كونه متعبدا به و ليس يخلو من أن يكون علم صلى الله عليه و آله كلا الأمرين بالوحى النازل عليه و الكتاب المسلم إليه أو يكون علم الأمرين من جهه النبى المتقدم أو يكون علم أحدهما من هذا الوجه و الآخر من غير ذلك الوجه و الوجه الأول يوجب أن لا يكون متعبدا بشرائعهم إذا فرضنا أنه بالوحى إليه علم الشرع و التعبد معا و أكثر ما فى ذلك أن يكون تعبد مثل شرائعهم و إنما يضاف الشرع إلى الرسول إذا حمله و لزمه أداؤه و يقال فى غيره إنه متعبد بشرعه متى دعاه إلى اتباعه و ألزمه الانقياد له فيكون مبعوثا إليه و إذا فرضنا أن القرآن و الوحى وردا ببيان الشرع و إيجاب الاتباع فذلك شرعه صلى الله عليه و آله لا يجب إضافته إلى غيره و أما الوجه الثانى فهو و إن كان خارجا من أقوال الفقهاء المخالفين لنا فى هذه المسأله فاسد من جهه أن نقل اليهود و من جرى مجراهم من الأمم الماضيه قد بين فى مواضع أنه ليس بحجه لانقراضهم و عدم العلم باستواء أولهم و آخرهم و أيضا فإنه صلى الله عليه و آله مع فضله على الخلق لا يجوز أن يكون متبعا لغيره من الأنبياء المتقدمين عليهم السلام ثم هذا القول يقتضى أن لا يكون صلى الله عليه و آله بأن يكون من أمه ذلك النبى بأولى منا و لا بأن نكون متعبدين بشرعه بأولى من أن يكون متعبدا بشرعنا لأن حاله كحالنا فى أننا من أمه ذلك النبى و بهذه الوجوه التى ذكرناها نبطل القسمين الذين فرغناهما و مما يدل على حجه ما ذكرناه و فساد قول مخالفينا أنه قد ثبت عنه صلى الله عليه و آله توقفه فى أحكام معلوم أن بيانها فى

التوراه و انتظاره فيها نزول الوحى و لو كان متعبدا بشريعه موسى عليه السلام لما جرى ذلك و أيضا فلو كان الأمر على ما قالوه لكان يجب أن يجعل صلى الله عليه و آله كتب من تقدمه فى الأحكام بمنزله الأدله الشرعيه و معلوم خلافه و أيضا فقد نبه صلى الله عليه و آله فى خبر معاذ على الأدله فلم يذكر فى جملتها التوراه و الإنجيل و أيضا فإن كل شريعته مضافه إليه بالإجماع و لو كان متعبدا بشرع غيره لما جاز ذلك و أيضا فلا خلاف بين الأمه فى أنه صلى الله عليه و آله لم يؤد إلينا من أصول الشرائع إلا ما أوحى إليه و حمله و أيضا فإنه لا خلاف فى أن شريعته صلى الله عليه و آله ناسخه لكل الشرائع المتقدمه من غير استثناء فلو كان الأمر كما قالوه لما صح هذا الإطلاق و أيضا فإن شرائع من تقدم مختلفه متضاده فلا يصح كونه متعبدا بكلها فلا بد من تخصيص و دليل يقتضيه فإن ادعوا أنه متعبد بشريعه عيسى عليه السلام بأنها ناسخه لشريعه من تقدم فذلك منهم ينقض تعلقهم بتعرفه صلى الله عليه و آله من اليهود فى التوراه فأما رجوعه فى رجم المحصن إليها فلم يكن لأنه كان متعبدا بذلك لأنه لو كان الرجوع لهذه العله لرجع صلى الله عليه و آله فى غير هذا الحكم إليها و إنما رجع لأمر آخر و قد قيل إن سبب الرجوع أنه صلى الله عليه و آله كان خبر بأن حكمه فى الرجم يوافق ما فى التوراه فرجع إليها تصديقا لخبره و تحقيقا لقوله صلى الله عليه و آله انتهى.

و قال المحقق أبو القاسم الحلى طيب الله رمسه فى أصوله شريعه من قبلنا هل هى حجه فى شرعنا قال قوم نعم ما لم يثبت نسخ ذلك الحكم بعينه و أنكر الباقون ذلك و هو الحق لنا وجوه.

الأول قوله تعالى وَ ما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوى إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحى (۱) الثانى لو كان متعبدا بشرع غيره لكان ذلك الغير أفضل لأنه يكون تابعا لصاحب ذلك الشرع و ذلك باطل بالاتفاق.

الثالث لو كان متعبدا بشرع غيره لوجب عليه البحث عن ذلك الشرع لكن ذلك باطل لأنه لو وجب لفعله و لو فعله لاشتهر و لوجب على الصحابه و التابعين بعده و المسلمين إلى يومنا هذا متابعته صلى الله عليه و آله على الخوض فيه و نحن نعلم من الدين خلاف ذلك.

۱- النجم: ۳ و ۴.

الرابع لو کان متعبدا بشرع من قبله لکان طریقه إلی ذلک إما الوحی أو النقل و یلزم من الأول أن یکون شرعا له لا شرعا لغیره و من الثانی التعویل علی نقل الیهود و هو باطل لأنه لیس بمتواتر لما تطرق إلیه من القدح المانع من إفاده الیقین و نقل الآحاد منهم لا یوجب العمل لعدم الثقه.

و احتج الآخرون بقوله تعالی فَبِهُداهُمُ اقْتَدِهْ (۱) و بقوله ثُمَّ أَوْحَیْنا إِلَیْکَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّهَ إِبْراهِیمَ حَنِیفاً (۲) و بقوله شَرَعَ لَکُمْ مِنَ الدِّینِ ما وَصَّی بِهِ نُوحاً (۳) و بقوله إِنَّا أَوْحَیْنا إِلَیْکَ کَما أَوْحَیْنا إِلی نُوحٍ وَ النَّبِیِّینَ (۴) و بقوله إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْراهَ فِیها هُدیً وَ نُورٌ یَحْکُمُ بِهَا النَّبِیُّونَ (۵) و بأنه صلی الله علیه و آله رجع فی معرفه الرجم فی الزنا إلی التوراه.

أجاب الأولون عن الآیه الأولی بأنها تتضمن الأمر بالاهتداء بهداهم کلهم فلا یکون ذلک إشاره إلی شرعهم لأنه مختلف فیجب صرفه إلی ما اتفقوا علیه و هو دلائل العقائد العقلیه دون الفروع الشرعیه.

و عن الثانی بأن مله إبراهیم علیه السلام المراد بها العقلیات دون الشرعیات (۶) یدل علی ذلک قوله وَ مَنْ یَرْغَبُ عَنْ مِلَّهِ إِبْراهِیمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ (۷) فلو أراد الشرعیات لما جاز نسخ شی ء منها و قد نسخ کثیر من شرعه فتعین أن المراد منه العقلیات.

و عن الآیه الثالثه أنه لا یلزم من وصیه نوح علیه السلام بشرعنا أنه أمره به بل یحتمل أن یکون وصایته به أمرا منه بقبوله عند أعقابهم إلی زمانه صلی الله علیه و آله أو وصی به

۱- النساء: ۹۰.

۲- النحل: ۱۲۳.

۳- الشوری: ۱۳.

۴- النساء: ۱۶۳.

۵- المائده: ۴۴.

۶- و ربما یقال: ان هذا التوجیه لا ینطبق علی مثل قوله تعالی: «ما جَعَلَ عَلَیْکُمْ فِی الدِّینِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّهَ أَبِیکُمْ إِبْراهِیمَ هُوَ سَمَّاکُمُ الْمُسْلِمِینَ» حیث ظاهره عدم الحرج فی الفروع، الا أن یقال ذلک أیضا فی الحرج الشدید المنتفی عقلا فیکون من العقلیات أیضا.

۷- البقره: ۱۳۰.

بمعنى أطلعه عليه و أمره بحفظه و لو سلمنا أن المراد شرع لنا ما شرع لنوح عليه السلام لاحتمل أن يكون المراد به من الاستدلال بالمعقول على العقائد الدينيه و لو لم يحتمل ذلك لم يبعد أن يتفق الشرعان ثم لا يكون شرعه حجه علينا من حيث ورد على نبينا صلى الله عليه و آله بطريق الوحى فلا تكون شريعته شريعه لنا باعتبار ورودها عنه.

و عن الآيه الرابعه أن المساواه فى الوحى لا تستلزم المساواه فى الشرع.

و عن الآيه الخامسه أن ظاهرها يقتضى اشتراك الأنبياء جميعا فى الحكم بها و ذلك غير مراد لأن إبراهيم و نوحا و إدريس و آدم عليه السلام لم يحكموا بها لتقدمهم على نزولها فيكون المراد أن الأنبياء يحكمون بصحه ورودها عن الله و أن فيها نورا و هدى و لا يلزم أن يكونوا متعبدين بالعمل بها كما أن كثيرا من آيات القرآن منسوخه و هى عندنا نور و هدى و أما رجوعه صلى الله عليه و آله فى تعرف حد الرجم فلا نسلم أن مراجعته إلى التوراه لتعرفه بل لم لا يجوز أن يكون ذلك لإقامه الحجه على من أنكر وجوده فى التوراه انتهى.

أقول إنما أوردنا دلائل القول فى نفى تعبده صلى الله عليه و آله بعد البعثه بشريعه من قبله لاشتراكها مع ما نحن فيه فى أكثر الدلائل فإذا عرفت ذلك فاعلم أن الذى ظهر لى من الأخبار المعتبره و الآثار المستفيضه هو أنه صلى الله عليه و آله كان قبل بعثته مذ أكمل الله عقله فى بدو سنه نبيا مؤيدا بروح القدس يكلمه الملك و يسمع الصوت و يرى فى المنام ثم بعد أربعين سنه صار رسولا و كلمه الملك معاينه و نزل عليه القرآن و أمر بالتبليغ و كان يعبد الله قبل ذلك بصنوف العبادات إما موافقا لما أمر به الناس بعد التبليغ و هو أظهر (1) أو على وجه آخر إما مطابقا لشريعه إبراهيم عليه السلام أو غيره ممن تقدمه من الأنبياء عليهم السلام لا على وجه كونه تابعا لهم و عاملا بشريعتهم بل بأن ما أوحى إليه صلى الله عليه و آله كان مطابقا لبعض شرائعهم أو على وجه آخر نسخ بما نزل عليه بعد الإرسال و لا أظن أن يخفى صحه ما ذكرت على ذى فطره مستقيمه و فطنه غير سقيمه بعد الإحاطه

١- لانه لو كان على وجه آخر لكان يتغير بعد ما امر بتبليغه، و لو كان ذلك لنقل الينا، و حيث لم ينقل صح أن نقول: انه كان موافقا لما امر به الناس بعد.

بما أسلفنا من الأخبار فی هذا الباب و أبواب أحوال الأنبياء عليهم السلام و ما سنذكره بعد ذلك فی كتاب الإمامه و لنذكر بعض الوجوه لزياده الاطمئنان على وجه الإجمال.

الأول أن ما ذكرنا من كلام أمير المؤمنين عليه السلام من خطبته القاصعه المشهوره بين العامه و الخاصه يدل على أنه صلى الله عليه و آله من لدن كان فطيما كان مؤيدا بأعظم ملك يعلمه مكارم الأخلاق و محاسن الآداب و ليس هذا إلا معنى النبوه كما عرفت فی الأخبار الوارده فی معنى النبوه و هذا الخبر مؤيد بأخبار كثيره سبقت فی الأبواب السابقه فی باب منشئه صلى الله عليه و آله و باب تزويج خديجه و غيرها من الأبواب.

الثانی الأخبار المستفيضه الداله على أنهم عليهم السلام مؤيدون بروح القدس من بدء حالهم بنحو ما مر من التقرير الثالث صحيحه الأحول و غيرها حيث قال نحو ما كان رأى رسول الله صلى الله عليه و آله من أسباب النبوه قبل الوحی حتى أتاه جبرئيل من عند الله بالرساله (۱) فدلت على أنه صلى الله عليه و آله كان نبيا قبل الرساله و يؤيده الخبر المشهور عنه صلى الله عليه و آله

كُنْتُ نَبِيّاً وَ آدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَ الطِّينِ أَوْ بَيْنَ الرُّوحِ وَ الْجَسَدِ.

و يؤيده أيضا الأخبار الكثيره الداله على أن الله تعالى اتخذ إبراهيم عليه السلام عبدا قبل أن يتخذه نبيا و أن الله اتخذه نبيا قبل أن يتخذه رسولا و أن الله اتخذه رسولا قبل أن يتخذه خليلا و أن الله اتخذه خليلا قبل أن يجعله (۲) إماما.

الرابع

مَا رَوَاهُ الْكُلَيْنِيُّ فِی الصَّحِيحِ عَنْ يَزِيدَ الْكُنَاسِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام أَ كَانَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ حِينَ تَكَلَّمَ فِی الْمَهْدِ حُجَّةً لِلَّهِ عَلَى أَهْلِ زَمَانِهِ فَقَالَ كَانَ يَوْمَئِذٍ نَبِيّاً حُجَّةً لِلَّهِ غَيْرَ مُرْسَلٍ أَ مَا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِ حِينَ قَالَ إِنِّی عَبْدُ اللَّهِ آتانِيَ الْكِتابَ وَ جَعَلَنِی نَبِيًّا وَ جَعَلَنِی مُبارَكاً أَيْنَ ما كُنْتُ وَ أَوْصانِی بِالصَّلاةِ وَ الزَّكاةِ ما دُمْتُ حَيًّا (۳) قُلْتُ فَكَانَ يَوْمَئِذٍ حُجَّةً لِلَّهِ عَلَى زَكَرِيَّا فِی تِلْكَ الْحَالِ وَ هُوَ فِی الْمَهْدِ فَقَالَ كَانَ عِيسَى فِی تِلْكَ الْحَالِ آيَةً لِلنَّاسِ وَ رَحْمَةً مِنَ اللَّهِ لِمَرْيَمَ حِينَ تَكَلَّمَ فَعَبَّرَ عَنْهَا (۴) وَ كَانَ نَبِيّاً حُجَّةً عَلَى مَنْ سَمِعَ كَلَامَهُ فِی تِلْكَ

۱- تقدم الخبر تحت رقم ۲۷ ص ۲۶۶.

۲- تقدم الخبر فی بابه ج ۱۲ ص ۱۲.

۳- مريم: ۳۱.

۴- أی تكلم عن مريم حين سكتت و أشارت الى ابنها.

الْحَالِ ثُمَّ صَمَتَ فَلَمْ يَتَكَلَّمْ حَتَّى مَضَتْ لَهُ سَنَتَانِ وَ كَانَ زَكَرِيَّا الْحُجَّهَ لِلَّهِ عَلَى النَّاسِ بَعْدَ صَمْتِ عِيسَى بِسَنَتَيْنِ ثُمَّ مَاتَ زَكَرِيَّا فَوَرِثَهُ ابْنُهُ يَحْيَى الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَهَ وَ هُوَ صَبِيٌّ صَغِيرٌ أَ مَا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَّ يا يَحْيى خُذِ الْكِتابَ بِقُوَّهٍ وَ آتَيْناهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا (١) فَلَمَّا بَلَغَ عِيسَى عليه السلام سَبْعَ سِنِينَ تَكَلَّمَ بِالنُّبُوَّهِ وَ الرِّسَالَهِ حِينَ أَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَيْهِ فَكَانَ عِيسَى الْحُجَّهَ عَلَى يَحْيَى وَ عَلَى النَّاسِ أَجْمَعِينَ إِلَى آخِرِ الْخَبَرِ (٢).

و قد ورد فى أخبار كثيره أن الله لم يعط نبيا فضيله و لا كرامه و لا معجزه إلا و قد أعطاه نبينا صلى الله عليه و آله فكيف جاز أن يكون عيسى عليه السلام فى المهد نبيا و لم يكن نبينا صلى الله عليه و آله إلى أربعين سنه نبيا و يؤيده ما مر فى أخبار ولادته صلى الله عليه و آله و ما ظهر منه فى تلك الحال من إظهار النبوه و ما مر و سيأتى من أحوالهم و كمالهم فى عالم الأظله و عند الميثاق و أنهم كانوا يعبدون الله تعالى و يسبحونه فى حجب النور قبل خلق آدم عليه السلام و أن الملائكه منهم تعلموا التسبيح و التهليل و التقديس إلى غير ذلك من الأخبار الوارده فى بدء أنوارهم

وَ يُؤَيِّدُهُ مَا وَرَدَ فِي أَخْبَارِ وِلَادَهِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام أَنَّهُ عليه السلام قَرَأَ الْكُتُبَ السَّمَاوِيَّهَ عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله بَعْدَ وِلَادَتِهِ.

و ما سيأتى من أن القائم عليه السلام فى حجر أبيه عليه السلام أجاب عن المسائل الغامضه و أخبر عن الأمور الغائبه و كذا سائر الأئمه عليهم السلام كما سيأتى فى أخبار ولادتهم عليهم السلام و معجزاتهم فكيف يجوز عاقل أن يكون النبى صلى الله عليه و آله فى ذلك أدون منهم جميعا.

الخامس أنه صلى الله عليه و آله بعد ما بلغ حد التكليف لا بد من أن يكون إما نبيا عاملا بشريعته أو تابعا لغيره لما سيأتى من الأخبار المتواتره أن الله لا يخلى الزمان من حجه و لا يرفع التكليف عن أحد و قد كان فى زمانه أوصياء عيسى عليه السلام و أوصياء إبراهيم عليه السلام فلو لم يكن أوحى إليه بشريعه و لم يعلم أنه نبى كيف جاز له أن لا يتابع أوصياء عيسى عليه السلام و لا يعمل بشريعتهم إن كان عيسى عليه السلام مبعوثا إلى الكافه و إن لم يكن مبعوثا إلى الكافه و كان شريعه إبراهيم عليه السلام باقيا فى بنى إسماعيل كما هو الظاهر فكان عليه أن يتبع أوصياء إبراهيم عليه السلام و يكونوا حجه عليه صلى الله عليه و آله و هو باطل بوجهين:

١- مريم: ١٢.

٢- أصول الكافى ١: ٣٨٢.

أحدهما أنه يلزم أن يكونوا أفضل منه كما مر تقريره.

و ثانيهما ما مر من نفى كونه محجوجا بأبى طالب و بأبى (۱) بل كانا مستودعين للوصايا.

السادس أنه لا شک فی أنه صلی الله علیه و آله کان یعبد الله قبل بعثته بما لا یعلم إلا بالشرع کالطواف و الحج و غیرهما کما سیأتی أنه صلی الله علیه و آله حج عشرین حجه مستسرا (۲) و قد ورد فی أخبار کثیره أنه صلی الله علیه و آله کان یطوف و أنه کان یعبد الله فی حراء و أنه کان یراعی الآداب المنقوله من التسمیه و التحمید عند الأکل و غیره (۳) و کیف یجوز ذو مسکه من العقل علی الله تعالی أن یهمل أفضل أنبیائه أربعین سنه بغیر عباده و المکابره فی ذلک سفسطه فلا یخلو إما أن یکون عاملا بشریعه مختصه به أوحی الله إلیه و هو المطلوب أو عاملا بشریعه غیره و هو لا یخلو من وجوه:

الأول أن یکون علم وجوب عمله بشریعه غیره و کیفیه الشریعه من الوحی و هو المطلوب أیضا لأنه صلی الله علیه و آله حینئذ یکون عاملا بشریعه نفسه موافقا لشریعه من تقدمه کما مر تقریره فی کلام السید رحمه الله.

الثانی أن یکون علمهما جمیعا من شریعه غیره و هو باطل کما عرفت بوجهین أحدهما أنه یلزم کون من یعمل بشریعته أفضل منه.

و ثانیهما أنه معلوم أنه صلی الله علیه و آله لم یراجع فی شی ء من الأمور إلی غیره و لم یخالط أهل الکتاب و کان هذا من معجزاته صلی الله علیه و آله أنه أتی بالقصص مع أنه لم یخالط العلماء و لم یتعلم منهم کما مر فی وجوه إعجاز القرآن و قد قال تعالی هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْأُمِّیِّینَ رَسُولًا مِنْهُمْ (۴) و المکابره فی هذا أیضا مما لا یأتی به عاقل.

۱- راجع ج ۱۷ ص: ۱۴۰ و ج ۳۵ ص: ۷۳.

۲- و فی خبر غیاث بن إبراهیم عن الصادق علیه السلام: لم یحج النبیّ بعد قدوم المدینه الا واحده، و قد حج بمکّه مع قومه حجات. و فی خبر عبد اللّه بن أبی یعفور عن أبی عبد اللّه علیه السلام أنه صلّی اللّه علیه و آله و سلم حج عشر حجات مستسرا و فی خبر عمر بن یزید عنه علیه السلام:

۳- تقدمت أخبار فی ذلک قبلا راجع ج ۱۶.

۴- الجمعه: ۲.

الثالث أنه صلى الله علیه و آله علم وجوب العمل بشریعه من قبله بالوحی و أخذ الشریعه من أربابها و هذا مع تضمنه للمطلوب کما عرفت إذ لا یلزم منه إلا أن یکون نبیا أوحی إلیه أن یعمل بشریعه موافقه لشریعه من تقدمه باطل بما عرفت من العلم بعدم رجوعه صلی الله علیه و آله إلی أرباب الشرائع قط فی شی ء من أموره و أما عکس ذلک فهو غیر متصور إذ لا یجوز عاقل أن یوحی الله إلی عبده بکیفیه شریعه لأن یعمل بها و لا یأمره بالعمل بها حتی یلزمه الرجوع فی ذلک إلی غیره مع أنه یلزم أن یکون تابعا لغیره مفضولا و قد عرفت بطلانه ثم إن قول من ذهب إلی أنه صلی الله علیه و آله کان عاملا بالشرائع المنسوخه کشریعه نوح و موسی علیهما السلام فهو أشد فسادا لأنه بعد نسخ شرائعهم کیف جاز له صلی الله علیه و آله العمل بها إلا بأن یعلم بالوحی أنه یلزمه العمل بها و مع ذلک لا یکون عاملا بتلک الشریعه بل بشریعه نفسه موافقا لشرائعهم کما عرفت و أما استدلالهم بقوله تعالی ما کُنْتَ تَدْرِی مَا الْکِتابُ وَ لَا الْإِیمانُ (۱) فلا یدل إلا علی أنه صلی الله علیه و آله کان فی حال لم یکن یعلم القرآن و بعض شرائع الإیمان و لعل ذلک کان فی حال ولادته قبل تأییده بروح القدس کما دلت علیه روایه أبی حمزه (۲) و غیرها و هذا لا ینافی نبوته قبل الرساله و العمل بشریعه نفسه قبل نزول الکتاب و بعد ما قررنا المطلوب فی هذا الباب و ما ذکرنا من الدلائل لا یخفی علیک ضعف بعض ما نقلنا فی ذلک عن بعض الأعاظم و لا نتعرض للقدح فیها بعد وضوح الحق و لو أردنا الاستقصاء فی إیراد الدلائل و دفع الشبهه لطال الکلام و لخرجنا عن مقصودنا من الکتاب و الله الموفق للصواب (۳).

۱- الشوری: ۵۲.

۲- تقدم الحدیث، تحت رقم: ۲۶. و نظیره الحدیث المتقدم تحت رقم: ۲۲ راجع ص ۲۶۵ و ۲۶۶.

۳- إلی هنا تمت نسخه المصنّف- قدس اللّه روحه الشریف، و قابلنا بعد ذلک علی نسخه سنشیر إلی خصوصیاتها فی مراجع التصحیح.

**[ترجمه]نهج البلاغه: از همان لحظه ای که پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را از شیر گرفتند، خداوند بزرگ ترین فرشته (جبرئیل) خود را مأمور تربیت پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم کرد تا شب و روز، او را به راه های بزرگواری و راستی و اخلاق نیکو راهنمایی کند. - . نهج البلاغه : بخش اول : ۴۱۶ -

تکمله: بدان که علماء خاصّه و عامّه در این مسأله اختلاف نظر دارند که آیا پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم پیش از بعثت بر اساس شریعت خاصی عبادت می کرد یا نه؟ علامه - قدس الله روحه - در شرح خود بر مختصر ابن حاجب گوید: مردم در این باره اختلاف نظر پیدا کرده‌اند که آیا پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم پیش از نبوّت به شریعت یکی از پیامبران پیش از خود پایبند و متعبّد بوده است یا نه؟ گروهی بر این باورند که آن حضرت به یکی از شریعت‌های پیشین پایبند بوده و گروهی مانند ابی حسین بصری و دیگران این دیدگاه را ردّ کرده‌اند و افراد دیگری مانند غزالی و قاضی عبدالجبار در این مسأله سکوت اختیار کرده‌اند. و کسانی که آن را اثبات کرده‌اند اختلاف نظر دارند. برخی از آنان بر این باورند که او پایبند و متعبّد به شرعت نوح علیه السلام بوده و افراد دیگری گفته‌اند پایبند به شریعت ابراهیم علیه السلام، و گروه دیگری گفته‌اند پایبند به شریعت موسی علیه السلام و گروه دیگری گفته‌اند پایبند به شریعت عیسی علیه السلام بوده است. و برخی دیگر گفته‌اند پایبند به چیزی بوده که ثابت شده، شریعت است.

و مصنف استدلال آورده است که آن حضرت بر اساس اقوالی که به صورتی نزدیک به متواتر نقل شده، پایبند به شریعتی پیش از خود بوده است و به این مطلب استدلال می کند که پیامبر نماز و حجّ و عمره می گذارد و در اطراف خانه کعبه طواف می کرد و از گوشت مرده پرهیز می کرد و قربانی می کرد و گوشت را می‌خورد و بر الاغ سوار می‌شد. و این‌ها اموری است که عقل آن را درک نمی کند و جز شریعت، هیچ منبع و منشأیی نمی‌تواند داشته باشد و افراد دیگری که بر این دیدگاه هستند، اینگونه استدلال می کنند که حضرت عیسی علیه السلام به همه انسان‌های مکلّف مبعوث شد و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از جمله انسان‌های مکلّف بود، پس عیسی علیه السلام به سوی او فرستاده شده است.

جواب: ما نمی‌پذیریم که دعوت پیامبران پیش از ایشان به صورت عمومی و فراگیر بوده است.

گروه مخالف این دیدگاه احتجاج کرده‌اند که اگر پیامبر پایبند به شریعتی پیش از خود می‌بود، به جهت انجام عادت جاریه در این زمینه با اهل آن شریعت اختلاط پیدا می کرد، یا اینکه معاشرت و اختلاط ایشان با اصحاب آن شریعت به گونه‌ای بوده که در احکام، از آنان استفاده کند، و چون مسأله دوم به اجماع علماء باطل است، فرض مسأله اول نیز باطل است.

جواب: ما وجوب اختلاط را نمی‌پذیریم زیرا اگر شریعتی که از پیامبر پیش از ایشان به او منتقل شده، متواتر باشد، نیازی به اختلاط و مناظره ندارد و اگر آحاد باشد، قابل قبول نیست بویژه با اعتقاد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به اینکه مردم زمانش در نهایت کفر و الحاد بودند. پذیرفتیم که مخالطه لازم می‌بود اما گاهی مخالطه به جهت وجود موانعی امکان‌پذیر نیست. پس ممکن است مخالطه با نزدیکان او که از اصحاب شریعت‌های پیشین بوده‌اند به خاطر این موانع، و جمع بین ادّله، ترک شده باشد.

مرتضی رضی الله عنه در کتاب ذریعهٔ گوید: آیا رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به یکی از شریعت‌های پیامبران پیش از خود پایبند بوده است؟ در این باب، دو مسأله وجود دارد: یکی: پیش از نبوّت و دیگر پس از نبوّت. در مسأله اول سه دیدگاه مطرح است:

دیدگاه اول اینکه یقیناً پایبند نبوده، و دیدگاه دوم اینکه یقیناً به یکی از شریعت‌ها پایبند بوده و دیدگاه سوم در باره آن سکوت کرده‌اند. و این دیدگاه صحیح است. و دلیل صحّت آن، این است که عبادت بر اساس شریعت‌ها تابع مصلحتی است که خداوند متعال در تکلیف عقلی می‌داند و ممتنع نیست که خداوند متعال آگاه باشد مصلحتی برای پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در عبادت کردن بر اساس شریعت‌ها نباشد، همانطور که ممتنع نیست خداوند آگاه باشد برای پیامبر در آن مصلحتی باشد. و چون تصور هر دو امر جائز است و دلالتی مبنی بر قطعیت و وجوب هر کدام از دو نظر ندارد، توقف و سکوت در این مسأله واجب می گردد.

ص: ۲۷۲

برای کسی که به پایبندی پیامبر به یکی از شریعت‌ها یقین دارد، جایز نیست بگوید: اگر پیامبر به یکی از شریعت‌ها پایبند می... بود، پیرو و اقتدا کننده به صاحب آن شریعت می‌شد. زیرا این تصور جایز نیست چون پیامبر برترین مخلوقات است و پیروی برتر از برتری داده شده، قبیح است. و شرح آن بدین گونه است که ممتنع نیست خداوند متعال برخی امورِ یکی از شریعت... های پیشین را که حجّت بر آن برپا داشته شده، نه به صورت اقتداء و غیر آن و نه پیروی از آن، واجب کند. و برای کسی که به پایبندی پیامبر یقین دارد جایز نیست بگوید: آن حضرت خانه کعبه را طواف می‌کرد و حج و عمره می گزارد و قربانی می... کرد و از گوشت ذبیحه قربانی می‌خورد و بر چهارپایان سوار می‌شد و بر آن بار می گذاشت. زیرا از پیامبر ثابت نشده است که پیش از نبوّت حجّ یا عمره انجام داده باشد و اگر ثابت می‌بود به یقین می‌رسیدیم که آن حضرت پایبند به شریعت بوده است. و با ظن و گمان این چنین مسائلی ثابت نمی‌گردد. و از آن حضرت ثابت نشده است که با دستان خویش قربانی را ذبح کرده باشد و نیز گفته شده اگر ثابت گردد پیامبر با دستان خویش قربانی کرده باشد جایز است که از شریعتِ پیامبری غیر از خود در آن زمان باشد و از کس دیگری برای قربانی کردن کمک گرفته باشد. و به شیوه معونت از دیگری قربانی کرده باشد و هیچ شبهه و تردیدی در این نیست که خوردن گوشت قربانی در شرع، موقوف نیست زیرا آن گوشت پس از قربانی مانند هر گوشت مباح دیگری است، و سوار شدن بر چهارپایان و گذاشتن بار بر آن از لحاظ عقلی کار پسندیده‌ای است هرگاه عهده‌دار علف یا چیزهای دیگری گردد که حیوان بدان نیاز پیدا کند. و ثابت نشده که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم یکی از این امور را که انجام آن از لحاظ عقلی مباح نیست، انجام داده باشد و آن حضرت نمی‌دانست که کسی غیر از خود با اقامه دلیل، پیامبری باشد که اقتضا کند بر اساس شریعتِ او عبادت کند، و حتی اگر بر این امر واقف می‌بود می‌بایست امر دیگری علاوه بر آن باشد.

مساله دوم: وجه درست این است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم پایبند به شریعت یکی از پیامبران پیش از خود نبوده است که به یاری خداوند دلیل برای اثبات آن را می‌آوریم. بسیاری از فقهاء بر این باورند که آن حضرت پایبند و متعبّد بوده است و ناگزیر پیش از سخن گفتن در این مساله باید تبیین گردد آیا جایز است خداوند پیامبری را متعبّد و پایبند به شریعت

پیامبر نخست کند. زیرا اگر این امر جایز نباشد، فرض این سخن در این وجه از مساله ساقط می گردد و گفته شده: آن، به دو شرط جایز است: یا به این صورت که شریعت نخست برچیده شود و شریعت دوم آن را تجدید کند، یا اینکه چیزی بدان اضافه شود که جزء آن نبوده است. و بدون این دو شرط، پایبندی پیامبری از شریعت نخست را جایز ندانسته‌اند و ادعا می کنند بعثت پیامبری بر خلاف آنچه شرط گذاشته‌اند، بیهوده و عبث خواهد بود، و لازم نیست به معجزه او توجه شود. اما می‌بایست به معجزات نظر شود و باور آن در این مساله صحیح نیست زیرا بعثت پیامبر دوم عبث نیست اگر خداوند متعال علم داشته باشد کسانی که از شریعت اول سود نبرده‌اند، به شریعت دوم ایمان آورده و از آن نفع و بهره می‌برند. و اگر مساله نیز اینچنین نبود، بعثت دوم بنا بر ترادف ادلّه‌ای بود که بر یک امر واحد دلالت می کرد و کسی نمی گوید: برپایی ادله‌ها به این صورت عبث و بیهوده است.

ص: ۲۷۳

اما وجه دوم: ما این دیدگاه را از آنان نمی‌پذیریم که توجه به معجزه هر پیامبر مبعوث باید واجب باشد زیرا این مساله متفاوت است. در صورتی که مکلّف از این بترسد اگر به معجزه نظر نکند دچار ضرر و زیان می‌شود، نظر بدان واجب می گردد و اگر ترسی نداشته باشد، واجب نیست. و ما در پیرامون این مساله و سخن در باره آن نهایت کوشش را نمودیم و آن را به کتاب الذخیره محول کردیم.

چیزی که این مسأله را محقق می‌سازد این است که در پایبندی و تعبّد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به شریعت یکی از پیامبران پیش از خود شناخت دو چیر لازم است: یکی خود شریعت، و دیگری پایبندی و تعبّد بدان. و چندان بعید نیست که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم با وحی منزل و کتابی که به او تحویل داده شده، هر دو امر را دانسته باشد. یا اینکه دانستن دو امر از جانب پیامبر پیشین باشد، یا اینکه علم یکی از دو پیامبر از این جهت باشد و دیگری از جهت دیگر باشد. وجه اول لازم می گرداند که به شریعت‌های آنان متعبّد نباشد در صورتی که فرض کنیم با وحی به او، شریعت و تعبّد را هم، یاد گرفته است. و این مساله بیشتر در مواردی است که او به شریعتی مانند شریعت آنان عبادت کرده باشد. در حقیقت زمانی که شریعت به پیامبر نسبت داده می‌شود که آن را بر عهده گرفته و ادای آن شریعت بر ایشان لازم شود. و در باره غیر او، گفته می‌شود: متعبّد و پایبند به شریعت اوست زمانی که برای اتّباع و پیروی از او فراخوانده شود، و فرمانبرداری از او، برایش ملزم می گردد که در این صورت به سوی آن شخص مبعوث شده است. و اگر فرض کنیم قرآن و وحی با تبیین شریعت و واجب کردن پیروی، وارد شده‌اند، پس لازم نیست شریعت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به شریعت دیگری نسبت داده شود. اما وجه دوم این است که اگر مساله، خارج از اقوال فقهایی باشد که در این باره با ما مخالفت دارند، از یک نظر فاسد و تباه است که نقل یهودیان و امت‌های پیشین که از آنان پیروی کرده‌اند، در جاهایی تبیین شد که حجّت نیست زیرا منقرض شده‌اند و مشخص نیست که نسل‌های اول و آخر آن‌ها مساوی باشند. و همچنین پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم با وجود فضیلت بر همه مخلوقات جایز نیست که از پیامبران دیگر پیش از خود پیروی کند. و این قول اقتضا می کند که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نسبت به امت آن پیامبر، از ما شایسته‌تر و اولی‌تر نباشند، و اینکه ما متعبّد به شرع او باشیم اولی‌تر از این نیست که او متعبّد به شرع ما باشد زیرا وضعیت او مانند وضعیت ماست در اینکه همه ما از امّت آن پیامبر هستیم. با این وجوهی که بیان کردیم، بطلان دو قسمی را که بررسی کردیم ثابت می کنیم. مطلبی که بر حجّیت آنچه ذکر کردیم و فساد و تباهی قول

مخافان ما دلالت می‌کند این است که از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم ثابت شده که در احکام معلومی که تورات در تبیین شده، توقف نموده و در آن احکام منتظر نزول وحی بوده است و اگر آن حضرت متعبّد به شریعت موسی علیه السلام می‌بود این کار را انجام نمی‌داد. و همچنین آنگونه که آنان گفته‌اند، می‌بایست پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم کتاب‌های پیش از خود را به منزله ادله شرعی در احکام قرار می‌داد. که خلاف این مساله، واضح و آشکار است. و نیز در روایت معاذ پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از ادلّه آگاه کرد و تورات و انجیل را از جمله ادلّه ذکر نکرد. و همچنین همه شریعت ایشان به اجماع علماء به خود آن حضرت نسبت داده می‌شود و اگر متعبّد و پایبند به شریعت پیامبر غیر از خود بود این مسأله جایز نبود. و نیز هیچ اختلافی در میان امت نیست که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم تنها اصول آن دسته از شریعت‌هایی را به ما رسانده است که به ایشان وحی شده و آن را دربرداشته است و همچنین هیچ اختلافی در این نیست که شریعت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم همه شریعت‌های پیش از خود را بدون استثناء نسخ کرده است. پس اگر مساله آنگونه باشد که آن‌ها می گویند، این اطلاق (ناسخ بودن) صحیح نیست. و نیز شریعت‌های پیشین، مختلف و متضادّ است پس جایز نیست که پیامبر به صورت کامل پایبند و متعبّد به یکی از آن‌ها باشد. پس باید تخصیص و دلیلی باشد که آن را اقتضا کند. اگر ادعا کنند آن حضرت به شریعت عیسی علیه السلام پایبند و متعبّد بوده به این دلیل که شریعت حضرت عیسی شریعت‌های پیش از آن را نسخ کرده، این گفته آنان تناقض دارد با باور آن‌ها مبنی بر اینکه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در تورات برای یهودیان شناخته شده بود.

و اما مراجعه او در باره رجم زن شوهردار به این خاطر نبوده که به یکی از شریعت‌ها متعبّد بوده، زیرا اگر رجوع پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در این علت درست باشد، در حکم‌های غیر از آن مراجعه می‌کرد، و در حقیقت برای امر دیگری بدان رجوع کرده است. و گفته شده: دلیل رجوع این بوده که به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم خبر داده شد که حکم او در رجم، با آنچه در تورات آمده است موافقت دارد. پس برای تصدیق خبری که به او داده شد، و محقق شدن سخن ایشان، بدان رجوع کرد. پایان سخن.

محقق ابوالقاسم حلّی - طیّب الله رمسه - در اصول خود گوید: در باره اینکه آیا شریعت قبل از ما در شریعت ما حجّت است؟ گروهی گفته‌اند: بله، مادامی که عیناً منسوخ شدن آن حکم ثابت نگردد. و دیگران آن را نپذیرفته‌اند و نظر آنان درست است. در این مسأله چند وجه داریم:

وجه اول: این فرموده خداوند: «و ما ینطق عن الهوی * إن هو الا وحی یوحی» - . نجم / ۳ - ۴ - {و از سر هوس سخن نمی گوید. این سخن بجز وحیی که وحی می شود نیست.}

وجه دوم: اگر آن حضرت متعبّد به شریعتی دیگر بود، آن شریعت افضل بود زیرا در این صورت پیامبر پیرو تابع آن شریعت می‌شد که به اتفاق علماء این امر باطل است.

وجه سوم: اگر به شریعتی پیامبر دیگری متعبد باشد لازم می گردد که در باره آن شریعت به جستجو و تحقیق بپردازد اما این

مسأله باطل است زیرا اگر واجب می‌بود این کار را انجام می‌داد و اگر انجام می‌داد مشهور می‌شد و بر صحابه و تابعین و مسلمانان تا روزگار ما متابعت و پیروی از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم واجب می‌شد که در این باره به تفکّر و تعمق پرداخته و به دنبال آن شریعت برویم و ما از دین چیزی دانسته‌ایم که برخلاف آن است.

ص: ۲۷۵

وجه چهارم: اگر آن حضرت به شریعت پیامبری پیش از خود متعبّد و پایبند بود، راه عبادت او در این مسأله یا از طریق وحی یا به واسطه نقل ممکن بود. در حالت اول اگر از طریق وحی باشد، لازم می گردد که شریعتِ خود او باشد نه شریعت دیگری، و در حالت دوم لازم می‌شود که آن حضرت بر منقولات یهودیان اعتماد و تکیه کند، که این امر نیز باطل است، زیرا نقل یهود متواتر نیست به این جهت که عیب و ایرادی بر آن وارد است که مانع از افاده یقین به آن می گردد و نقل آحاد از آنان به خاطر عدم اعتماد و اطمینان، مستوجب عمل نیست.

و دیگران به این آیات احتجاج کرده‌اند که خداوند می‌فرماید: «فبهداهم اقتده» – . نساء / ۹۰ – {پس به هدایت آنان اقتدا کن} و «ثم أوحینا الیك أن اتّبع ملهٔ ابراهیم حنیفا» – . نحل / ۱۲۳ – {سپس به تو وحی کردیم که: «از آیین ابراهیم حق گرای پیروی کن.} و «شرع لکم من الدین ما وصّی به نوحاً» – . شوری / ۱۳ – {از [احکام] دین، آنچه را که به نوح در باره آن سفارش کرد، برای شما تشریع کرد} و «إنّا اوحینا الیك كما أوحینا الی نوح و النبیّین» – . نساء / ۱۶۳ – {ما هم چنان که به نوح و پیامبران بعد از او، وحی کردیم، به تو [نیز] وحی کردیم.} و «انّا انزلنا التوراهٔ فیها هدی و نور یحکم بها النبیّون» – . مائده / ۴۴ – {ما تورات را که در آن رهنمود و روشنایی بود نازل کردیم. پیامبران به موجب داوری می کردند.} و به اینکه پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم برای دانستن حکم رجم در زنا به تورات مراجعه کرد.

گروه اول در جواب آیه اول می گویند: این آیه متضمن امر به اقتدا کردن به هدایت همه آنان است، پس اشاره‌ای به شریعت... شان ندارد. زیرا در شریعت آنان اختلاف وجود دارد پس می‌بایست خداوند پیامبرش را به آنچه در باره آن اتفاق نظر دارند هدایت کند و آن دلائل، عقائد عقلی است نه فروع شرعی.

و در جواب آیه دوم گفته‌اند: مقصود از آئین ابراهیم امور عقلی است نه امور شرعی. و این آیه «و من یرغب عن ملّهٔ ابراهیم الا من سفه نفسه» – . بقره / ۱۳۰ – {و چه کسی– جز آنکه به سبك مغزی گراید– از آیین ابراهیم روی برمی تابد؟} بر این مطلب دلالت دارد. پس اگر شرعیات مدّنظر بود، منسوخ شدن چیزی از آن شریعت، امکان‌پذیر و جایز نبود در حالی که بسیاری از شریعت‌های آن منسوخ شده است پس مشخص می گردد که مقصود از آن امور عقلی و عقلیات است.

و اینگونه به آیه سوم جواب داده‌اند که از وصیّت نوح علیه السلام به شریعت ما، این مطلب لازم نمی‌گردد که بدان امر کرده است، بلکه ممکن است نوح علیه السلام با وصیّتش بدان شریعت، به نسل‌های بعدی تا زمان پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، دستور داده باشد که از آن شریعت پیروی کنند. یا بدان وصیت کرده

ص: ۲۷۶

به این معنا که از آن آگاهی داده و به حفظ کردن آن امر کرده است. و اگر بپذیریم مقصود این بوده که آنچه را برای ما تشریع کرده که برای قوم نوح تشریع کرده باشد، این احتمال وارد می‌شود که مقصود این است که با عقائد دینی به معقولات استدلال شده است. و اگر این امر محتمل نباشد بعید نیست که دو شریعت با هم مساوی باشند، سپس اینکه شرعیت او، حجّتی بر ما نحواهد از این نظر که بر پیامبر ما از طریق وحی وارد شده است، پس شرعیتش به اعتبار ورود آن از او، برای ما شریعت نیست.

و در باره آیه چهار گفته‌اند: مساوات و برابری در وحی مستلزم مساوات در شریعت نیست.

و در باره آیه پنجم گویند: ظاهر آیه اقتضاء می‌کند که همگی پیامبران در حکم دادن به آن مشترک باشند، که این امر مقصود آیه نیست زیرا ابراهیم و نوح و ادریس و آدم علیهم السلام بدان حکم نکردند از این جهت که پیش از نزول آن شریعت به پیامبری مبعوث شده بودند. پس مقصود از آیه این است که به صحت و درستی نازل شدن آن از جانب خداوند حکم می‌دهند، و اینکه در آن، نور و هدایتی است و مستلزم این نمی‌باشد که آنان متعبّد و پایبند به عمل بدان بوده‌اند، همانطور که شماری از آیات قرآن منسوخ شده و در نزد ما مایه نور و هدایت است. اما در باه اینکه پیامبر صلی الله علیه و آله در باره شناخت حدّ رجم به آنان رجوع کرده، ما نمی‌پذیریم که مراجعه پیامبر به تورات برای شناخت حدّ رجم باشد، و بلکه، چرا جایز نیست که این کار پیامبر را به عنوان اقامه حجّت بر کسانی بدانیم که وجود پیامبر را در تورات انکار کرده‌اند. پایان سخن.

می‌گویم: در واقع ما دلایل نفیِ قولِ به تعبّد و پایبندی پیامبر پیش از بعثت به یکی از شریعت‌های قبل از خود را در اینجا به خاطر اشتراک آن با موضوعی که ما در باره‌اش بحث کرده‌ایم، آوردیم. و چون بر این مسأله واقف گشتی، بدان آنچه از روایت‌های معتبر و اخبار مستفیض برای من آشکار گردیده، این است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم پیش از بعثت از زمانی که خداوند عقل ایشان را کامل کرده، در آغاز سنّش، پیامبری بود که با روح القدوس پشتیبانی و یاری می‌شد و فرشته با او سخن می‌گفت و صدا می‌شنید و در خواب چیزهایی می‌دید، بعدا پس از چهل سالگی، رسول شد و فرشته رو در رو با او سخن گفت و قرآن را بر آن حضرت نازل فرمود و به تبلیغ امر شد. و آن حضرت پیش از این، خداوند را با اقسام عبادت‌ها عبادت می‌کرد که این عبادت‌ها یا با آنچه پس از تبلیغ مردم را بدان امر می‌کرد مطابقت داشت که این وجه آشکارتر است، یا بنا بر وجه دیگر مطابق با شریعت ابراهیم علیه السلام، یا دیگر انبیای پیش از خود بود، البته نه به این صورت که تابع و پیرو آنان باشد و بر اساس شریعت آن پیامبران عمل کند، بلکه آنچه به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم وحی می‌شد مطابق با برخی شریعت‌های آنان بود، به صورت دیگر، با آنچه پس از رسالت بر او نازل شد نسخ گردید. و گمان نمی‌کنم صحّت آنچه بیان کردم بر انسان‌هایی که فطرت پاک و هوشیار و سالم دارند پوشیده بماند پس از آنکه بر اخبار

و روایت‌های مربوط به این باب و باب‌های احوال انبیاء که پیش‌تر ذکر شد و آنچه پس از این در کتاب امامت خواهیم گفت، احاطه پیدا کردیم. در ادامه برای اطمینان بیشتر از این مسأله به صورت خلاصه برخی وجوه دیگر این مسأله را می‌آوریم:

وجه اول: آنچه که از کلام امیرالمؤمنین علیه السلام از خطبه قاصعه که در بین عامّه و خاصّه مشهور است بیان نمودیم که بر این دلالت دارد از همان لحظه ای که پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم از شیر گرفته شد، خداوند بزرگ ترین فرشته (جبرئیل) خود را مأمور تربیت پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم کرد تا آن حضرت را به اخلاق نیکو و آداب پسندیده راهنمایی کند. و این همان معنای نبوّت است همانطور که در روایت‌های وارده در باره معنای نبوّت دانستی. و این خبر با روایت‌های بسیاری که در باب‌های پیشین در باره ولادت و ازدواج با خدیجه و دیگر ابواب بیان کردیم، تایید شد.

وجه دوم: اخبار و روایت‌های منتشر شده‌ای است که بر این دلالت دارد پیامبران از آغاز رسالتشان به آن صورتی که شرح و بسط دادیم با روح القدوس تأیید و پشتیبانی می‌شدند.

وجه سوم: روایت صحیح «احول» و دیگر روایت‌ها است که حاکی از این می‌باشد: «به مانند آنچه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم پیش از وحی، از اسباب نبوّت مشاهده می‌کرد تا اینکه جبرئیل از جانب خداوند رسالت را به نزد او آورد.» پس بر این دلالت دارد که آن حضرت پیش از رسالت، نبیّ بوده است و روایت مشهوری از آن حضرت، این مطلب را تأیید می‌کند که فرموده است: «من پیامبر بودم در حالی که آدم میان آب و گِل بود»، یا «میان روح و جسم بود» و نیز اخبار زیادی آن را تایید می‌کند که دلالت بر این دارند که خداوند متعال پیش از اینکه حضرت ابراهیم علیه السلام را به عنوان پیامبر انتخاب کند، او را به عنوان بنده برگزیده بود، و پیش از اینکه او را به عنوان رسول انتخاب کند، به عنوان پیامبر برگزیده بود، و پیش از اینکه به عنوان خلیل او را انتخاب کند، به عنوان رسول برگزید و پیش از اینکه به عنوان امام او را انتخاب کند، به عنوان خلیل برگزید.

وجه چهارم: روایتی است که کلینی از یزید کناسی نقل کرده که گوید: از امام باقر علیه السلام پرسیدم: آیا عیسی بن مریم وقتی در گهواره سخن گفت حجت خدا بود بر اهل زمانش؟ فرمود: در آن روز پیامبر بود و حجت خدا بود ولی مرسَل نبود، آیا گفته او را نشنیدی که فرموده: «إنّی عبد الله آتانی الکتاب و جعلنی نبیّا و جعلنی مبارکاً اینما کنت و أوصانی بالصلاة و الزکاة مادمت حیّا!» - . مریم / ۳۱ - { منم بنده خدا، به من کتاب داده و مرا پیامبر قرار داده است، و هر جا که باشم مرا با برکت ساخته، و تا زنده ام به نماز و زکات سفارش کرده است، و مرا نسبت به مادرم نیکوکار کرده و زورگو و نافرمانم نگردانیده است،} گفتم: در آن روز

ص: ۲۷۸

که در گهواره بود بر زکریا هم حجّت بود؟ فرمود: عیسی علیه السلام در آن حال آیتی بود برای مردم و رحمتی بود برای مریم وقتی سخن گفت و از طرف مریم دفاع کرد و حجت و پیامبر بود برای هر که در آن حال سخن او را شنید و سپس خموشی گزید و دیگر سخن نگفت تا دو سالش شد و زکریا پس از خموشی او حجت خدا بود بر مردم تا دو سال و پس از آن زکریا مُرد و پسرش یحیی کتاب و حکمت را از او به ارث بُرد در حالی که کودک خردسالی بود آیا نشنوی قول خدا عز و جل را: «یا یحیی خذ الکتاب بقوّة و آتیناه الحکم صبیّا» - . مریم / ۱۲ - {ای یحیی، کتاب [خدا] را به جد و جهد بگیر، و از کودکی به او نبوّت دادیم.} و چون عیسی علیه السلام هفت ساله شد نبوت و رسالت خود را طبق وحی خدا تعالی به وی اظهار داشت و عیسی بر یحیی و بر همه مردم حجّت شد. - . اصول کافی ۱ : ۳۸۲ - بخشی از خبر.

در روایت‌های بسیاری آمده است که خداوند به هیچ پیامبری فضیلت و کرامت و معجزه‌ای نبخشیده است مگر اینکه به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بخشیده است. پس چگونه امکان دارد عیسی علیه السلام در گهوراه پیامبر باشد، و پیامبر ما تا چهل سالگی پیامبر نباشد؟ و آنچه در روایت‌های مربوط به ولادت آن حضرت و مظاهری از پیامبری که در آن حالات برای وی آشکار گردید این مطلب را تاکید می‌کند و آن چه پیش‌تر بیان شد و در ادامه در باره احوال و کمال آنان در عالم ارواح و در میثاق بیان شد و اینکه فرشتگانی از آنان تسبیح و تهلیل و تقدیس را یاد می‌گیرند، بر آن صحه می‌گذارد. و روایت‌های دیگری که در باره آغاز نورهای آنان وارد شده است، و اخباری که در باره ولادت امیرالمؤمنین علیه السلام وارد شده که او پس از ولادتش کتاب‌های آسمانی را بر پیامبر قرائت کرد، این مدّعا را تایید می‌کند. و اخباری که در ادامه در باره امام قائم می‌آید که ایشان در آغوش پدرش به مسائل پیچیده‌ای پاسخ داد و از امور غیبی خبر داد و همچنین دیگر امامان که در باره اخبار مربوط به ولادت و معجزات آنان می‌آید. پس چگونه شخص عاقل اجازه می‌دهد که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در این باره پایین‌تر از یکی از امامان باشد.

وجه پنجم: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم پس از آنکه به حدّ تکلیف رسید ناگزیر یا باید پیامبری باشد که به شریعت خود عمل می‌کند یا تابع غیر خود باشد. با توجه به اینکه در روایت‌های متواتری آمده است که خداوند هیچ دروه‌ای را بدون حجّت نمی‌گذارد و از هیچ کس رفع تکلیف نمی‌کند و در زمان ایشان اوصیای عیسی علیه السلام و اوصیای ابراهیم علیه السلاوم وجود داشتند، پس اگر شریعتی به آن حضرت وحی نمی‌شد و نمی‌دانست پیامبر است، چگونه جایز است که از اوصیای عیسی علیه السلام پیروی کند و بر اساس شریعت آنان عمل کند اگر عیسی علیه السلام به سوی همه انسان‌ها مبعوث شده باشد. و اگر به سوی همه مردم مبعوث نشده است و شریعت ابراهیم علیه السلام در میان نوادگان اسماعیل باقی مانده بود همانطور که آشکار است، پس می‌بایست آن حضرت از اوصیای ابراهیم پیروی می‌کرد و آنان بر پیامبر حجّت می‌شدند و این دیدگاه از دو جهت باطل است:

ص: ۲۷۹

وجه اول اینکه با فرض آن لازم می‌گردد که آنان از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم افضل باشند چنانکه پیش‌تر شرح و توضیح آن را ذکر کردیم.

وجه دوم: آنچه در باره نفی این سخن بیان کردیم که گفته‌اند پیامبر از ابو طالب و آبی تبعیت کرد، بلکه آن دو وصایا و سفارشاتی را به پیامبر دادند.

ششم: هیچ جای تردیدی نیست که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم پیش از بعثت خداوند را بر اساس اموری که جز با شریعت، دانسته نمی‌شود، عبادت می‌کرد مانند طواف و حجّ و عبادت‌های دیگر. و نیز در ادامه بیان خواهد شد که آن حضرت بیست بار به صورت مخفیانه حجّ گزارد. و در روایت‌های بسیاری آمده است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم طواف می‌کرد و در غار حراء خداوند را عبادت می‌کرد و آدابی همچون بسم الله گفتن و حمد و سپاس گویی را در هنگام خوردن و دیگر کارها مراعات می‌نمود. پس چگونه کسانی که اندکی از عقل و خرد بهره برده‌اند جایز می‌دانند که خداوند متعال چهل سال برترین پیامبرش را بدون عبادت وا نهاده است؟ و لجبازی در این باره سفسطه گویی است. پس از دو حالت

خارج نیست: یا به شریعتی که ویژه‌ای که خداوند به ایشاون وحی کرده، پایبند بود و این وجه صحیح و مدّنظر است، یا اینکه پایبند به شریعتی غیر از خود بود و این نیز از چند وجه خارج نیست:

وجه اول: اینکه آن حضرت از وجوب عمل به شریعت پیامبر دیگر و از کیفیت شریعت از وحی، آگاه و مطلع بود که این وجه نیز صحیح و مطلوب است. زیرا در این حالت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به شریعت خودش عمل می کرد که با شریعت پیامبران پیش از خود مطابقت داشت. چنانکه در سخن سید رحمه الله شرح و توضیح آن را بیان کردیم.

وجه دوم: اینکه شریعت غیر خود و شریعت وحی را از شریعت دیگر پیامبران دانسته باشد و این دیدگاه همانطور که دانستی از دو جهت باطل است:

وجه اول: لازم می گردد شخصی که به شریعت او، عمل می کند از وی افضل است.

وجه دوم: واضح است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در هیچ یک از امور به دیگران مراجعه نکرد و با اهل کتاب معاشرت ننمود و این مسأله یکی از معجزات آن حضرت است، چرا که آن حضرت با وجود اینکه با علماء و دانشمندان معاشرت ننمود و از آنان چیزی نیاموخت، داستان‌هایی (قصص قرآن) را ذکر کرد، چنان که در باب وجوه اعجاز قرآن بیان کردیم. و خداوند متعال فرموده است: «هو الذی بعث فی الامیین رسولاً منهم» - . جمعه / ۷ - {اوست آن کس که در میان بی سوادان فرستاده ای از خودشان برانگیخت.} و فرد عاقل و خردمند در این مسأله منازعه و لجبازی نمی کند.

ص: ۲۸۰

وجه سوم: آن حضرت از طریق وحی وجوب عمل به شریعت پیامبر پیش از خود را دانسته است و شریعت را از اصحاب آن شریعت گرفته است و این وجه با وجود در برداشتن وجه مطلوب همانطو که دانستی - چرا که چیزی برای او لازم نمی گردد مگر اینکه پیامبری باشد که به او وحی شده تا به شریعتی عمل کند که مطابق با شریعت پیامبران پیش از خود است - باطل است چون از این مطلب آگاه شدی که آن حضرت هرگز در هیچ یکی از امور به اصحاب شریعت مراجعه نکرد. و اما عکس این قضیه قابل تصور نیست زیرا هیچ فرد عاقلی جایز نمی‌داند که خداوند به بنده‌اش کیفیت شریعتی را وحی کند تا بدان عمل نماید و او را به عمل بدان دستور ندهد تا مراجعه به دیگران را در این باره بر وی ملزم گرداند، با فرض اینکه کسی که از دیگری پیروی کند، مفضول (برتری داده شده) است که بطلان آن را دانستی. مطلب دیگر اینکه قول کسانی که بر این باورند پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به شریعت‌های منسوخی مانند شریعت نوح و موسی علیهما السلام عمل کرده، فساد و تباهی بیشتری دارد زیرا پس از منسوخ شدن شریعت آنان چگونه برای پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم جایز است که به یکی از آن شریعت‌ها عمل کند، و حتی به شریعت خودش که با شریعت‌های آنان مطابقت داشته باشد، همانطور که دانستی. و اما استدلال آنان به این فرموده خداوند: «ما کنت تدری ما الکتاب و الایمان» - . شوری / ۵۲ -

{تو نمی دانستی کتاب چیست و نه ایمان [کدام است؟]} بر چیزی جز این دلالت ندارد که آن حضرت در وضعیتی بود که قرآن و برخی شریعت‌های ایمان را نمی‌دانست و چه بسا این مسأله در زمان ولادت ایشان بوده پیش از اینکه با روح القدوس

تاییـد و قوی گردد، چنـان که روایت ابوحمزه و دیگر روایت‌هـا بر آن دلالت دارد. و این مطلب با نبّوت پیامبر پیش از رسالت ایشان و عمل به شریعت خود پیش از نزول کتاب، منافاتی ندارد و پس از تبیین وجه صحیح و مطلوب در این باب و دلائلی که بیـان کردیم، ضـعف برخی از اقـوال بزرگـان که در این رابطه نقـل کردیم بر تو پوشـیده نیست و پس از آشـکار نمودن حقّ و دیـدگاه درست، متعرض عیب گرفتن بر آنان نشدیم و اگر می‌خواستیم در پیرامون آن مسأله و دلایل مربوط بدان و دفع شـبهه بحث کنیم سخن به درازا کشیده می‌شد و از مقصودمان در این کتاب بیرون می‌آمدیم و خداوند به راه درست توفیق می‌دهد.

ص: ۲۸۱

**[ترجمه]

باب ۳ إثبات المعراج و معناه و کیفیته و صفته و ما جری فیه و وصف البراق

الآیات

الإسـراء: «سُبْحانَ الَّذِی أَسْری بِعَبْدِهِ لَیْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ إِلَی الْمَسْجِدِ الْأَقْصَی الَّذِی بارَكْنا حَوْلَهُ لِنُرِیَهُ مِنْ آیاتِنا إِنَّهُ هُوَ السَّمِیعُ الْبَصِیرُ»(۱)

الزخرف: «وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنا أَ جَعَلْنا مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ آلِهَةً یُعْبَدُونَ»(۴۵)

النجم: «عَلَّمَهُ شَدِیدُ الْقُوی* ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوی*وَ هُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلی* ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّی* فَكانَ قابَ قَوْسَیْنِ أَوْ أَدْنی* فَأَوْحی إِلی عَبْدِهِ ما أَوْحی* ما كَذَبَ الْفُؤادُ ما رَأی* أَ فَتُمارُونَهُ عَلی ما یَری* وَ لَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْری* عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهی* عِنْدَها جَنَّةُ الْمَأْوی* إِذْ یَغْشَی السِّدْرَةَ ما یَغْشی* ما زاغَ الْبَصَرُ وَ ما طَغی* لَقَدْ رَأی مِنْ آیاتِ رَبِّهِ الْكُبْری»(۵-۱۸)

<meta info="- سُبْحَانَ الَّذِی أَسْرَی بِعَبْدِهِ لَیْلاً مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَی الْمَسْجِدِ الأَقْصَی الَّذِی بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِیَهُ مِنْ آیَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِیعُ البَصِیرُ. - . اسراء / ۱ -

{منزّه است آن [خـدایی] که بنـده اش را شـبانگاهی از مسـجد الحرام به سوی مسـجد الأقصـی- که پیرامون آن را برکت داده ایم- سیر داد، تا از نشانه های خود به او بنمایانیم، که او همان شنوای بیناست.}

- وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رُّسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِن دُونِ الرَّحْمَنِ آلِهَةً یُعْبَدُونَ. - . زخرف / ۴۵ -

{و از رسولان مـا که پیش از تو گسـیل داشتیم جویا شو آیا در برابرِ [خـدای] رحمان، خـدایانی که مورد پرسـتش قرار گیرند مقرّر داشته ایم؟}

- عَلَّمَهُ شَدِیدُ الْقُوَی * ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَی * وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَی * ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّی * فَكَانَ قَابَ قَوْسَیْنِ أَوْ أَدْنَی * فَأَوْحَی إِلَی عَبْدِهِ مَا أَوْحَی * مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَی *أَفَتُمَارُونَهُ عَلَی مَا یَرَی * وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَی *عِندَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَی * عِندَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَی * إِذْ یَغْشَی السِّدْرَةَ مَا یَغْشَی * مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَی * لَقَدْ رَأَی مِنْ آیَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَی. - . نجم / ۵ - ۱۸ -

{آن را [فرشته] شدید القوی به او فرا آموخت، [سروش] نیرومندی که [مسلّط] درایستاد. در حالی که او در افق اعلی بود. سپس نزدیک آمد و نزدیکتر شد، تا [فاصله اش] به قدرِ [طول] دو [انتهای] کمان یا نزدیکتر شد. آن گاه به بنده اش آنچه را باید وحی کند، وحی فرمود. آنچه را دل دید انکار [ش] نکرد. آیا در آنچه دیده است با او جدال می کنید؟ و قطعاً بار دیگری هم او را دیده است، نزدیک سدره المنتهی. در همان جا که جنّه المأوی است. آن گاه که درخت سدر را آنچه پوشیده بود، پوشیده بود. دیده [اش] منحرف نگشت و [از حدّ] درنگذشت. به راستی که [برخی] از آیات بزرگِ پروردگار خود را بدید.}

**[ترجمه]

تفسیر

قال الطبرسی رحمه الله: نزلت الآیه فی إسرائه صلی الله علیه و آله و کان ذلک بمکه صلی المغرب فی المسجد ثم أسری به فی لیلته ثم رجع فصلی الصبح فی المسجد الحرام فأما الموضع الذی أسری إلیه أین کان قیل کان الإسراء إلی بیت المقدس و قد نطق به القرآن و لا یدفعه مسلم و ما قاله بعضهم إن ذلک کان فی النوم فظاهر البطلان إذ لا معجز یکون فیه و لا برهان و قد وردت روایات کثیره فی قصه المعراج و عروج نبینا صلی الله علیه و آله إلی السماء و رواها کثیر من الصحابه مثل ابن عباس و ابن مسعود و أنس و جابر بن عبد الله و حذیفه و عائشه و أم هانئ و غیرهم عن النبی صلی الله علیه و آله و زاد بعضهم و نقص بعض و تنقسم جملتها إلی أربعه أوجه أحدها ما یقطع علی صحته لتواتر الأخبار به و إحاطه العلم بصحته.

و ثانیها ما ورد فی ذلک مما تجوزه العقول و لا تأباه الأصول فنحن نجوزه ثم

نقطع على أن ذلک کان فی یقظته دون منامه.

و ثالثها ما یکون ظاهره مخالفا لبعض الأصول إلا أنه یمکن تأویلها على وجه یوافق المعقول فالأولى أن نأوله على ما یطابق الحق و الدلیل.

و رابعها ما لا یصح ظاهره و لا یمکن تأویله إلا على التعسف البعید فالأولى أن لا نقبله فأما الأول المقطوع به فهو أنه أسرى به صلى الله علیه و آله على الجمله و أما الثانی فمنه ما روى عنه صلى الله علیه و آله أنه طاف فی السماوات و رأى الأنبیاء و العرش و سدره المنتهى و الجنه و النار و نحو ذلک و أما الثالث فنحو ما روى أنه رأى قوما فی الجنه یتنعمون فیها و رأى قوما فی النار یعذبون فیها فیحمل على أنه رأى صفتهم و أسماءهم (۱) و أما الرابع فنحو ما روى أنه صلى الله علیه و آله کلم الله سبحانه جهره و رآه و قعد معه على سریره و نحو ذلک مما یوجب ظاهره التشبیه و الله سبحانه یتقدس عن ذلک و کذلک ما روى أنه شق بطنه و غسل لأنه صلى الله علیه و آله کان طاهرا مطهرا من کل سوء و عیب و کیف یطهر القلب و ما فیه من الاعتقاد بالماء سُبْحانَ الَّذِی أَسْرى بِعَبْدِهِ سبحان کلمه تنزیه لله عما لا یلیق به و قیل یراد به التعجب (۲) و السرى السیر باللیل لَیْلًا قالوا کان ذلک اللیل قبل الهجره بسنه مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ قال أکثر المفسرین أسرى به صلى الله علیه و آله من دار أم هانئ أخت على علیه السلام و زوجها هبیره بن أبی وهب المخزومی و کان صلى الله علیه و آله نائما فی تلک اللیله فی بیتها و إن المراد بالمسجد الحرام هنا مکه و مکه و الحرم کلها مسجد و قال الحسن و قتاده کان الإسراء من نفس المسجد الحرام إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى یعنی بیت المقدس لبعد المسافه بینه و بین المسجد الحرام الَّذِی بارَکْنا حَوْلَهُ أی جعلنا البرکه فیما حوله من الأشجار و الثمار و النبات و الأمن و الخصب حتى لا یحتاجوا إلى أن یجلب إلیهم من موضع آخر أو بأن جعلناه مقر الأنبیاء و مهبط الملائکه لِنُرِیَهُ مِنْ آیاتِنا أی من عجائب حججنا و منها إسراؤه فی لیله واحده من مکه إلى هناک و منها أن أراه

۱- فی المصدر: أو أسماءهم.

۲- فی المصدر: و قد یراد به التعجیب، یعنی سبحان الذی سیر عبده محمّدا صلّى اللّه علیه و آله و هو عجیب من قدره اللّه تعالى، و تعجیب ممن لم یقدر اللّه حقّ قدره و أشرک به غیره.

الأنبياء واحدا بعد واحد و أن عرج به إلى السماء و غير ذلک من العجائب التى أخبر بها الناس إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ لأقوال من صدق بذلک أو کذب الْبَصِيرُ بما فعل من الإسراء و المعراج انتهى. (۱) و قال الرازى فى تفسيره اختلف المسلمون فى کيفيه ذلک الإسراء فالأکثرون من طوائف المسلمين اتفقوا على أنه أسرى بجسد رسول الله صلى الله عليه و آله و الأقلون قالوا إنه ما أسرى إلا بروحه.

حکى محمد بن جرير الطبرى فى تفسيره عن حذيفه أنه قال کان ذلک رؤيا (۲) و أنه ما فقد جسد رسول الله صلى الله عليه و آله و إنما أسرى بروحه و حکى هذا القول أيضا عن عائشه و عن معاويه و اعلم أن الکلام فى هذا الباب يقع فى مقامين:

أحدهما فى إثبات الجواز العقلى و الثانى فى الوقوع.

أما الأول فنقول الحرکه الواقعه فى السرعه إلى هذا الحد ممکنه فى نفسها و الله تعالى قادر على جميع الممکنات فنفتقر إلى مقدمتين:

أما الأولى فبوجوه:

الأول أن الفلک الأعظم يتحرک من أول الليل إلى آخره ما يقرب من نصف الدور و قد ثبت فى الهندسه أن نسبه القطر إلى الدور نسبه الواحد إلى ثلاثه و سبع فيلزم أن تکون نسبه نصف القطر إلى نصف الدور نسبه الواحد إلى ثلاثه و سبع و بتقدير أن يقال إن رسول الله صلى الله عليه و آله ارتفع من مکه إلى ما فوق الفلک الأعظم فهو لم يتحرک إلا مقدار نصف

۱- مجمع البيان ۶: ۳۹۵ و ۳۹۶.
۲- لا يناسب ذلک قوله: «سُبْحانَ» الذى هو فى مقام تعظيم الامر و اکباره، أو فى مقام التعجيب و لا قوله: «أَسْرى لانه حقيقه فى التسيير بالليل، و لا قوله: «بِعَبْدِهِ» لانه حقيقه فى الروح و الجسم و لا قوله: «لِنُرِيَهُ» مع أنّه لو کان ذلک فى النوم لکان يمکن لکل أحد، فلا معنى للتعظيم أو الإعجاب، و الآيات الوارده فى سوره النجم صريحه أيضا فى أنّه رأى جبرئيل عند سدره المنتهى حين عرج به إلى السماء قال اللّه تعالى: «وَ لَقَدْ رَآهُ نَزْلَهً أُخْرى عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهى عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوى إِذْ يَغْشَى السِّدْرَهَ ما يَغْشى ما زاغَ الْبَصَرُ وَ ما طَغى لَقَدْ رَأى مِنْ آياتِ رَبِّهِ الْکُبْرى و فى قوله:

القطر فلما حصل فی ذلک القدر من الزمان حرکه نصف الدور کان حصول الحرکه بمقدار نصف القطر أولی بالإمکان فهذا برهان قاطع علی أن الارتفاع من مکه إلی ما فوق العرش فی مقدار ثلث اللیل أمر ممکن فی نفسه و إذا کان کذلک کان حصوله فی کل اللیل أولی بالإمکان. (۱) الثانی أنه ثبت فی الهندسه أن قرص الشمس یساوی کره الأرض مائه و ستین مره و کذا مره ثم إنا نشاهد أن طلوع القرص یحصل فی زمان لطیف سریع و ذلک یدل علی أن بلوغ الحرکه فی السرعه إلی الحد المذکور أمر ممکن فی نفسه.

الثالث أنه کما یستبعد فی العقل صعود الجسم الکثیف من مرکز العالم إلی ما فوق العرش فکذلک یستبعد نزول الجسم اللطیف الروحانی من فوق العرش إلی مرکز العالم فإن کان القول بمعراج محمد صلی الله علیه و آله فی اللیله الواحده ممتنعا فی العقول کان القول بنزول جبرئیل علیه السلام من العرش إلی مکه فی اللحظه الواحده ممتنعا و لو حکمنا بهذا الامتناع کان طعنا فی نبوه جمیع الأنبیاء علیهم السلام و القول بثبوت المعراج فرع علی تسلیم جواز أصل النبوه.

الرابع أن أکثر أرباب الملل و النحل یسلمون وجود إبلیس و یسلمون أنه هو الذی یتولی إلقاء الوسوسه فی قلوب بنی آدم فلما سلموا جواز مثل هذه الحرکه السریعه فی حق إبلیس فلأن یسلموا جوازها فی حق أکابر الأنبیاء کان ذلک أولی.

الخامس أنه جاء فی القرآن أن الریاح کانت تسیر بسلیمان علیه السلام إلی المواضع البعیده فی الأوقات القلیله بل نقول الحس یدل علی أن الریاح تنتقل عند شده هبوبها من مکان إلی مکان فی غایه البعد فی اللحظه الواحده و ذلک أیضا یدل علی أن مثل هذه الحرکه السریعه فی نفسها ممکنه.

السادس أن ما دل علیه القرآن من إحضار عرش بلقیس من أقصی الیمن إلی أقصی الشام فی مقدار لمح البصر یدل علی جواز ذلک.

۱- لا یخفی ما فی هذا الوجه من الاشکال الواضح، و ان کان المدعی و هو جواز الحرکه السریعه الی هذا الحدّ حقا.

السابع أن من الناس من يقول إن الحيوان إنما يبصر المبصرات بخروج الشعاع من البصر و اتصالها بالمبصر فعلى قول هؤلاء انتقل شعاع العين من أبصارنا إلى زحل (۱) فی تلک اللحظه اللطیفه و ذلک یدل علی أن الحرکه الواقعه علی هذا الحد من السرعه من الممکنات لا من الممتنعات.

المقدمه الثانيه فی بیان أن هذه الحرکه لما کانت ممکنه الوجود فی نفسها وجب أن لا یکون حصولها فی جسد محمد صلی الله علیه و آله ممتنعا لأنا قد بینا أن الأجسام متماثله فی تمام ماهیتها فلما صح حصول مثل هذه الحرکه فی حق بعض الأجسام وجب إمکان حصولها فی سائر الأجسام فیلزم من مجموع هذه المقدمات أن القول بثبوت هذا المعراج أمر ممکن الوجود فی نفسه أقصی ما فی الباب أنه یبقی التعجب إلا أن هذا التعجب غیر مخصوص بهذا المقام بل هو حاصل فی جمیع المعجزات فانقلاب العصا ثعبانا یبتلع سبعین ألف حبل من الحبال و العصی ثم تعود فی الحال عصا صغیره کما کانت أمر عجیب و کذا سائر المعجزات.

و أما المقام الثانی و هو وقوع المعراج فقد قال أهل التحقیق الذی یدل علی أنه تعالی أسری بروح محمد و جسده من مکه إلی المسجد الأقصی القرآن و الخبر أما القرآن فهو هذه الآیه (۲) و تقریر الدلیل أن العبد اسم للجسد و الروح فیجب أن یکون الإسراء حاصلا بجمیع الجسد و الروح و یؤیده قوله تعالی أَ رَأَیْتَ الَّذِی یَنْهی عَبْداً إِذا صَلّی (۳) و لا شک أن المراد هاهنا مجموع الروح و الجسد و قال أیضا فی سوره الجن وَ أَنَّهُ لَمّا قامَ عَبْدُ اللّهِ (۴) و المراد مجموع الروح و الجسد فکذا هاهنا و أما الخبر فهو الحدیث المروی فی الصحاح و هو مشهور و هو یدل علی الذهاب من مکه إلی بیت المقدس ثم منه إلی السماوات انتهی ملخص کلامه. (۵)

ص: ۲۸۶

۱- فی المصدر: رجل.

۲- و الآیات التی أوردناها قبل ذلک.

۳- العلق: ۹ و ۱۰.

۴- الآیه: ۱۹.

۵- مفاتیح الغیب ۵: ۳۶۵ و ۳۶۶.

و قد مر تفسير الآيه الثانيه فى باب عصمته صلى الله عليه و آله.

قوله تعالى عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوى قال البيضاوى أى ملك شديد قواه و هو جبرئيل عليه السلام ذُو مِرَّهٍ حصافه فى عقله و رأيه فَاسْتَوى فاستقام على صورته الحقيقيه التى خلقه الله عليها و قيل استولى بقوته على ما جعل له من الأمر وَ هُوَ أى جبرئيل بِالْأُفُقِ الْأَعْلى أفق السماء ثُمَّ دَنا من النبى فَتَدَلَّى فتعلق به و هو تمثيل لعروجه بالرسول صلى الله عليه و آله و قيل ثم تدلى من الأفق الأعلى فدنا من الرسول فيكون إشعارا بأنه عرج به غير منفصل عن محله و تقريرا لشده قوته فإن التدلى استرسال مع تعلق فَكانَ جبرئيل من محمد صلى الله عليه و آله قابَ قَوْسَيْنِ مقدارهما أَوْ أَدْنى على تقديركم كقوله أَوْ يَزِيدُونَ (۱) و المقصود تمثيل ملكه الاتصال و تحقيق استماعه لما أوحى إليه بنفى البعد الملبس فَأَوْحى جبرئيل إِلى عَبْدِهِ أى عبد الله و إضماره قبل الذكر لكونه معلوما ما أَوْحى جبرئيل و فيه تفخيم للوحى به أو الله إليه و قيل الضمائر كلها لله تعالى و هو المعنى بشديد القوى كما فى قوله هُوَ الرَّزّاقُ ذُو الْقُوَّهِ الْمَتِينُ (۲) و دنوه منه برفع مكانته و تدليه جذبه بشراشره إلى جناب القدس ما كَذَبَ الْفُؤادُ ما رَأى أى ببصره من صوره جبرئيل أو الله أى ما كذب الفؤاد بصره بما حكاه له فإن الأمور القدسيه تدرك أولا بالقلب ثم ينتقل منه إلى البصر أو ما قال فؤاده لما رآه لم أعرفك و لو قال ذلك كان كاذبا لأنه عرفه بقلبه كما رآه ببصره و قيل ما رآه بقلبه و المعنى لم يكن تخيلا كاذبا و يدل عليه أنه سئل صلى الله عليه و آله هل رأيت ربك فقال رأيته بفؤادى أَ فَتُمارُونَهُ عَلى ما يَرى أ فتجادلونه عليه من المراء و هو المجادله وَ لَقَدْ رَآهُ نَزْلَهً أُخْرى مره أخرى فعله من النزول و أقيمت مقام المره و نصبت نصبها إشعارا بأن الرؤيه فى هذه المره كانت أيضا بنزول و دنو و الكلام فى المرئى و الدنو ما سبق و قيل تقديره و لقد رآه نازلا نزله أخرى و نصبها على المصدر و المراد به نفى الريبه عن

۱- الصافّات: ۱۴۷.

۲- الذاريات: ۵۸.

المره الأخيره عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهى التى ينتهى إليها علم الخلائق و أعمالهم أو ما ينزل من فوقها و يصعد من تحتها إليها و لعلها شبهت بالسدره و هى شجره النبق لأنهم يجتمعون فى ظلها و روى مرفوعا أنها فى السماء السابعه عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوى الجنه التى يأوى إليها المتقون أو أرواح الشهداء إِذْ يَغْشَى السِّدْرَهَ ما يَغْشى تعظيم و تكثير لما يغشاها بحيث لا يكتنهها نعت و لا يحصيها عدد و قيل يغشاها الجم الغفير من الملائكه يعبدون الله عندها ما زاغَ الْبَصَرُ ما مال بصر رسول الله عما رآه وَ ما طَغى و ما تجاوزه بل أثبته إثباتا صحيحا مستيقنا أو ما عدل عن رؤيه العجائب التى أمر برؤيتها و ما جاوزها لَقَدْ رَأى مِنْ آياتِ رَبِّهِ الْكُبْرى أى و الله لقد رأى الكبرى من آياته و عجائبه الملكيه و الملكوتيه ليله المعراج و قد قيل إنها المعنيه بما رأى و يجوز أن تكون الكبرى صفه للآيات على أن المفعول محذوف أى شيئا من آيات ربه أو من مزيده (١) و قال الطبرسى رضى الله عنه فى قوله تعالى ما كَذَبَ الْفُؤادُ ما رَأى أى لم يكذب فؤاد محمد صلى الله عليه و آله ما رآه بعينه قال ابن عباس رأى محمد ربه بفؤاده

وَ رُوِيَ ذَلِكَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنَفِيَّهِ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام أَيْ عَلِمَهُ عِلْماً يَقِيناً بِمَا رَآهُ مِنَ الْآيَاتِ الْبَاهِرَاتِ.

و قيل إن الذى رآه هو جبرئيل على صورته التى خلقه الله عليها و قيل و هو ما رآه من ملكوت الله و أجناس مقدوراته عن الحسن قال و عرج بروح محمد إلى السماء و جسده فى الأرض و قال الأكثرون و هو الظاهر من مذاهب أصحابنا و المشهور فى أخبارهم إن الله تعالى صعد بجسمه إلى السماء حيا سليما حتى رأى ما رأى من ملكوت السماوات بعينه و لم يكن ذلك فى المنام

وَ عَنْ أَبِي الْعَالِيَهِ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله هَلْ رَأَيْتَ رَبَّکَ لَيْلَهَ الْمِعْرَاجِ قَالَ رَأَيْتُ نَهَراً وَ رَأَيْتُ وَرَاءَ النَّهَرِ حِجَاباً وَ رَأَيْتُ وَرَاءَ الْحِجَابِ نُوراً لَمْ أَرَ غَيْرَ ذَلِکَ.

وَ رُوِيَ عَنْ أَبِي ذَرٍّ وَ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله سُئِلَ عَنْ قَوْلِهِ ما كَذَبَ الْفُؤادُ ما رَأى قَالَ رَأَيْتُ نُوراً.

و روى ذلک عن مجاهد و عكرمه أَ فَتُمارُونَهُ عَلى ما يَرى

١- أنوار التنزيل ٢: ٤٧٢ و ٤٧٣.

و ذلک أنهم جادلوه حین أسری به فقالوا صف لنا بیت المقدس و أخبرنا عن عیرنا فی طریق الشام وَ لَقَدْ رَآهُ نَزْلَهً أُخْری أی جبرئیل فی صورته نازلا (۱) من السماء نزله أخری و ذلک أنه رآه مرتین فی صورته عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهی أی رآه محمد و هو عند سدره المنتهی و هی شجره عن یمین العرش فوق السماء السابعه انتهی إلیها علم کل ملک (۲) و قیل هی شجره طوبی إِذْ یَغْشَی السِّدْرَهَ ما یَغْشی قیل یغشاها الملائکه أمثال الغربان حین یقعن علی الشجره

وَ رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ: رَأَیْتُ عَلَی کُلِّ وَرَقَهٍ مِنْ أَوْرَاقِهَا مَلَکاً قَائِماً یُسَبِّحُ اللَّهَ تَعَالَی.

و قیل یغشاها من النور و البهاء و الحسن و الصفاء الذی یروق الأبصار ما لیس لوصفه منتهی و قیل یغشاها فراش (۳) من ذهب عن ابن عباس و کأنها ملائکه علی صوره الفراش یعبدون الله تعالی و المعنی أنه رأی جبرئیل علی صورته فی الحال التی یغشی فیها السدره من أمر الله و من العجائب المنبهه علی کمال قدره الله تعالی ما یغشاها ما زاغَ الْبَصَرُ وَ ما طَغی لم یمل بصره یمینا و شمالا و ما جاوز القصد و لا الحد الذی حد له لَقَدْ رَأی مِنْ آیاتِ رَبِّهِ الْکُبْری مثل سدره المنتهی و صوره جبرئیل و رؤیته و له ستمائه جناح قد سد الأفق بأجنحته و قیل إنه رأی رفرفا أخضر من رفارف الجنه قد سد الأفق انتهی کلامه رفع الله مقامه. (۴)

و أقول: اعلم أن عروجه صلی الله علیه و آله إلی بیت المقدس ثم إلی السماء فی لیله واحده بجسده الشریف مما دلت علیه الآیات و الأخبار المتواتره من طرق الخاصه و العامه و إنکار أمثال ذلک أو تأویلها بالعروج الروحانی أو بکونه فی المنام ینشأ إما من قله التتبع فی آثار الأئمه الطاهرین أو من قله التدین و ضعف الیقین أو الانخداع بتسویلات المتفلسفین و الأخبار الوارده فی هذا المطلب لا أظن مثلها ورد فی شی ء من أصول المذهب فما أدری

۱- فی المصدر: فی صورته التی خلق علیها نازلا.

۲- فی المصدر: بعد ذلک: و قیل: الیها ینتهی ما یهبط به من فوقها من أمر اللّه عن ابن مسعود و الضحّاک، و قیل: إلیها ینتهی أرواح الشهداء، و قیل إلیها ینتهی ما یهبط به من فوقها و یقبض منها، و إلیها ینتهی ما یعرج من الأرواح و یقبض منها، و المنتهی: موضع الانتهاء.

۳- الفراش: طائر صغیر یتهافت علی السراج فیحترق، یقال له بالفارسیه: پروانه.

۴- مجمع البیان ۹: ۱۷۴ و ۱۷۵.

ما الباعث على قبول تلك الأصول و ادعاء العلم فيها و التوقف فى هذا المقصد الأقصى فبالحرى أن يقال لهم أَ فَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتابِ وَ تَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ و أما اعتذارهم بعدم قبول الفلك للخرق و الالتيام فلا يخفى على أولى الأفهام أن ما تمسكوا به فى ذلك ليس إلا من شبهات الأوهام مع أن دليلهم على تقدير تمامه إنما يدل على عدم جواز الخرق فى الفلك المحيط بجميع الأجسام و المعراج لا يستلزمه و لو كانت أمثال تلك الشكوك و الشبهات مانعه من قبول ما ثبت بالمتواترات لجاز التوقف فى جميع ما صار فى الدين من الضروريات و إنى لأعجب من بعض متأخرى أصحابنا كيف أصابهم الوهن فى أمثال ذلك مع أن مخالفيهم مع قله أخبارهم و ندره آثارهم بالنظر إليهم و عدم تدينهم لم يجوزوا ردها و لم يرخصوا فى تأويلها و هم مع كونهم من أتباع الأئمه الأطهار عليهم السلام و عندهم أضعاف ما عند مخالفيهم من صحيح الآثار يقتصون آثار شرذمه من سفهاء المخالفين و يذكرون أقوالهم بين أقوال الشيعه المتدينين أعاذنا الله و سائر المؤمنين من تسويلات المضلين.

و اعلم أن قدماء أصحابنا و أهل التحقيق منهم لم يتوقفوا فى ذلك.

قال شيخ الطائفه قدس الله روحه فى التبيان و عند أصحابنا و عند أكثر أهل التأويل و ذكره الجبائى أيضا أنه عرج به فى تلك الليله إلى السماوات حتى بلغ سدره المنتهى فى السماء السابعه و أراه الله من آيات السماوات و الأرض ما ازداد به معرفه و يقينا و كان ذلك فى يقظته دون منامه و الذى يشهد به القرآن الإسراء من المسجد الحرام إلى المسجد الأقصى و الثانى يعلم بالخبر انتهى (1) و قوله عند أصحابنا يدل على اتفاقهم على ذلك فلا يعبأ بما أسند ابن شهرآشوب إلى أصحابنا من اقتصار الإماميه على المعراج إلى بيت المقدس كما سيأتى.

و قال فى المقاصد و شرحه قد ثبت معراج النبى صلى الله عليه و آله بالكتاب و السنه و إجماع الأمه إلا أن الخلاف فى أنه فى المنام أو فى اليقظه و بالروح فقط أو الجسد و إلى المسجد

۱- تفسير التبيان ۲: ۱۹۴ ط ۱. قوله: و الثانى يعلم بالخبر، أقول أراد اسراءه إلى السماوات، و قد عرفت قبيل ذلك أنّه يعلم أيضا بالقرآن فتأمل.

الأقصى فقط أو إلى السماء و الحق أنه فى اليقظه بالجسد إلى المسجد الأقصى بشهاده الكتاب و إجماع القرن الثانى و من بعده إلى السماء بالأحاديث المشهوره و المنكر مبتدع ثم إلى الجنه و العرش أو إلى طرف العالم على اختلاف الآراء بخبر الواحد و قد اشتهر أنه نعت لقريش المسجد الأقصى على ما هو عليه و أخبرهم بحال عيرهم فكان على ما أخبر و بما رأى فى السماء من العجائب و بما شاهد من أحوال الأنبياء على ما هو مذكور فى كتب الحديث.

لنا أنه أمر ممكن أخبر به الصادق و دليل الإمكان تماثل الأجسام فيجوز الخرق على السماء كالأرض و عروج الإنسان و أما عدم دليل الامتناع (۱) فإنه لا يلزم من فرض وقوعه محال و أيضا لو كان دعوى النبى صلى الله عليه و آله المعراج فى المنام أو بالروح لما أنكره الكفره غايه الإنكار و لم يرتد بعض من أسلم ترددا منه فى صدق النبى صلى الله عليه و آله.

تمسك المخالف بما روى عن عائشه أنها قالت و الله ما فقد جسد محمد رسول الله صلى الله عليه و آله و عن معاويه أنها كانت رؤيا صالحه و أنت خبير بأنه على تقدير صحته لا يصلح حجه فى مقابله ما ورد من الأحاديث و أقوال كبار الصحابه و إجماع القرون اللاحقه انتهى.

أقول: لو أردت استيفاء الأخبار الوارده فى هذا الباب لصار مجلدا كبيرا و إنما نورد هاهنا بعض ما يتعلق بكيفيه المعراج و حقيته و سائر الأخبار متفرقه فى سائر الأبواب.

**[ترجمه]طبرسی رحمه الله گوید: این آیه درباره رفتن پیامبر، از مکه بمسجد الاقصی نازل شده است. پس از آنکه پیامبر اسلام نماز مغرب و عشا را در مسجد الحرام خواند، معراجش آغاز گردید و همان شب مراجعت کرد و نماز صبح را نیز در مسجد الحرام خواند. اما مکانی که شب‌هنگام بدانجا سیر داده شد کجا بود؟ گفته شده: سیر و حرکت شبانه به سوی بیت المقدس بود و قرآن از آن سخن گفته است و هیچ مسلمانی آن را انکار نمی‌کند. آنچه برخی احتمال داده اند که سفر پیامبر، روحانی بوده و در خواب صورت گرفته است، باطل آشکار است، زیرا خواب دیدن، معجزه نیست و نمی تواند برهانی باشد. روایات بسیاری وارد شده است که داستان معراج آسمانی پیامبر را به تفصیل شرح می دهند. بسیاری از صحابه، مثل ابن عباس، ابن مسعود، جابر بن عبد اللّه، حذیفه، عایشه، ام هانی و ... این روایات را از پیشوای بزرگ اسلام نقل کرده اند. بعضی از راویان، مطالب بیشتری نقل کرده اند و برخی کمتر. این مطالب را می توان به چهار دسته تقسیم کرد:

دسته اول: به خاطر تواتر اخبار و احاطه علم بر صحت آن، قطعی و یقینی هستند.

دسته ای دوم: مطالبی است که مورد قبول عقل است و با اصول ناسازگار نیست.

ما این مطالب را جائز می‌دانیم و یقین داریم که در بیداری بوده است نه در خواب.

دسته سوم: پاره ای از مطالب با اصول دین سازگار نیست، لکن ممکن است آن‌ها را طوری تأویل کنیم که مخالفتی نداشته باشد. بهتر این است که این مطالب را به نحوی که با اصول سازگار باشد، تأویل کنیم.

دسته چهارم: پاره ای دیگر، بر حسب ظاهر نادرست بوده، به هیچ وجه قابل تأویل نیستند. این مطالب را بهتر است قبول نکنیم. دسته اول که قطعی و یقینی است، این است که فی الجمله، پیامبر گرامی اسلام مسافرتی کرده است. دسته دوم این است که پیامبر، در آسمان‌ها گردش کرد و پیامبران و عرش و سدره المنتهی و بهشت و جهنم و ... را دید. دسته سوم این است که: وی گروهی را دید که از نعمت‌های بهشت، برخوردارند و گروهی را مشاهده کرد که گرفتار عذاب آتش هستند. این دسته را اینطور توجیه می کنیم که پیامبر صفت یا نام آن‌ها را مشاهده کرده است. دسته چهارم این است که او آشکارا با خداوند سخن گفت و خدا را به چشم دید و بر تخت خداوندی در کنارش نشست و ... پذیرفتن این مطالب، موجب تشبیه خداوند به موجودات جسمانی است و خداوند منزه از تشبیه است. همچنین روایت شده است که: شکم پیامبر را شکافتند و او را شستشو دادند. بدیهی است که او از هر بدی و عیبی پاک است. وانگهی چگونه ممکن است قلب انسان را به وسیله آب، از آلودگی... های معنوی و اخلاقی و اعتقادی پاک کرد. «سُبْحانَ الَّذِی أَسْرى بِعَبْدِهِ» کلمه «سبحان» برای تنزیه و پاک ساختن خداوند از عیب‌هاست. گاهی هم این کلمه، برای تعجب به کار می رود. «السری» یعنی حرکت در شب. «لیلاً» گویند معراج پیامبر به وقت شب، یک سال پیش از هجرت بود. «مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ» بیشتر مفسران گویند: پیامبر در آن شب، در خانه «ام هانی» خواهر علی علیه السلام و همسر هبیره بن ابی وهب مخزومی، خوابیده بود و معراجش از همان جا آغاز گشت. در اینجا مقصود از مسجد الحرام مکه است. بدیهی است که مکه و حرم، سراسر مسجد است. حسن و قتاده گویند: سفر پیامبر از خود مسجد الحرام آغاز گشت. «إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى» مبدء سیر پیامبر مسجد الحرام و پایان آن مسجد الاقصی یعنی بیت المقدس، شمرده شده اس. علت اینکه مسجد مذکور را «اقصی» (دور) گفته اند، دوری مسافت آن تا مسجد الحرام است. « الَّذِی بارَكْنا حَوْلَهُ» مسجد الاقصی جایی است که اطراف آن را با برکت ساخته ایم و دارای درختان و میوه ها و گیاهان و امنیت و فراوانی نعمت است و احتیاجی نیست که نیازمندی‌های مردم آن از جاهای دیگر تأمین شود. یا یعنی اطراف آن را مبارك ساختیم، زیرا آنجا را مقر پیامبران و محل نزول فرشتگان گردانیده ایم. «لِنُرِيَهُ مِنْ آياتِنا» مقصود از بردن پیامبر این بود که شگفتی های دلائل ما را بنگرد. یکی از دلائل شگفت انگیز این است که ظرف یک شب از مکه بمسجد الاقصی رفت. دیگر دیدن

ص: ۲۸۳

انبیاء. دیگر معراج آسمانی و شگفتی‌های دیگری که مردم را از آن باخبر ساخت. «إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ» خداوند سخن مردمی که پیامبر را تصدیق یا تکذیب کنند، می شنود «الْبَصِيرُ» و به سیر و معراج پیامبر، بصیر است. - . مجمع البیان ۶ : ۳۹۵ - ۳۹۶ -

رازی در تفسیر خود می‌گوید: مسلمانان در باره کیفیت معراج اختلاف نظر دارند، بیشتر گروه‌های مسلمان بر این اتّفاق نظر دارند که جسم رسول خدا صلی الله علیه و سلم به معراج برده شد، و گروه اندکی گفته‌اند: فقط روح پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به معراج رفت.

محمد بن جریر طبری در تفسیر خود از حذیفه روایت کرده که گوید: معراج در خواب اتفاق افتاد و جسم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم محو نشد بلکه روح آن حضرت به معراج رفت. و این قول را از عائشه و معاویه روایت کرده است. و بدان که سخن گفتن در این باره بر دو محور است:

محور اول: در اثبات جواز عقلی، و محور دوم در وقوع.

در بـاره محور اول می گوییم: حرکت واقع در سـرعت تا این حـدّ و درجه، در نفس خود ممکن است و خداونـد متعال قادر بر همه ممکنات است. پس به آوردن دو مقدمه نیازمندیم:

مقدمه اول چند وجه دارد:

وجه اول: اینکه فلک بزرگ از ابتـدای شب تا آخر شب نزدیک به یک دور حرکت می کند و در هندسه ثابت شده که نسـبت قطر به دور، یک سی و هفتم است. پس می‌بایست نسبت نصف

ص: ۲۸۴

قطر به نصف دور، یک سـی و هفتم باشد و با تقدیری می‌توان گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از مکّه به سوی ما فوق فلـک بزرگ بالاـ رفت و فقـط به انـدازه نصف قطر حرکت کرد. پس اگر در آن بازده زمانی، حرکت نصف دور ممکن باشـد، حرکت به مقـدار نصف دور بسـی ممکن‌تر است و این دلیل و برهان قاطعی است که بالارفتن از مکه تا بالای عرش در بـازده زمـانی یـک سوم شب در نفس خود امکان پـذیر است، و چون اینگونه باشـد، حصول این امر در هر شب امکان‌پـذیرتر است.

وجه دوم: اینکه در هنـدسه ثابت شـده است قرص خورشـید صد و شـصت و یک برابر کره زمین است. و بعد اینکه ما مشاهده می کنیم طلوع قرص خورشید در زمان دقیق و سریعی حاصل می‌شود و آن، دلالت دارد بر اینکه رسیدن سرعت حرکت به حدّ و درجه مذکور، فی نفسه، امری ممکن است.

وجه سوم: همـانطور که از لحـاظ عقلی، بالاـ رفتن جسم متراکم از مرکز دنیـا به مـافوق عرش غیرممکن و بعیـد است، بر همین منوال پـایین آمـدن جسم دقیق روحانی نیز از مافوق عرش به مرکز عالم بعیـد و غیرممکن است. . پس اگر باور به اینکه محمد صلی الله علیه و آله و سـلم در یک شب به معراج رفت، ممتنع باشـد، قائل بودن به اینکه جبرئیل در یک لحظه از عرش به مکّه آمـد، ممتنع خواهد بود. و اگر به این امتناع و ناممکن بودن حکم دهیم، بر نبوّت همه پیامبران علیهم السـلام عیب و رخنه وارد کرده‌ایم و قائل بودن به ثبوت معراج، فرعِ بر پذیرش جواز اصل نبوّت است.

وجه چهارم: بیشتر پیروان ادیان و مـذاهب، وجود ابلیس را مسـلم دانسـته و باور دارنـد که او متولی وسوسه افکندن در دل بنی آدم است. پس اگر این چنین حرکت سـریعی را در باره ابلیس جایز بدانند، جایز دانسـتن آن در حقّ بزرگان انبیاء شایسـته‌تر و اولی‌تر است.

وجه پنجم: اینکه در قرآن آمده است بادها سـلیمان علیه السـلام را به نقاط دوردست در زمان کوتاه می‌بردند. حتی می گوییم: حواسّ بر این دلالت دارد که بادها در زمان وزش شدید در یک لحظه از جایی به جایی بسیار دور منتقل می‌شوند و نیز بر این دلالت دارد که این چنین حرکات سریعی فی نفسه، ممکن و قابل تصور است.

وجه ششم: آنچه قرآن در باره احضار عرش بلقیس از دورترین نقطه یمن تا دوررین نقطه شام در مدت زمان یک چشم بر هم

زدن نقل کرده است، بر مسأله معراج نیز دلالت دارد.

ص: ۲۸۵

هفتم: برخی از مردم می گویند: موجودات زنده با عبور کردن نور از چشم و رسیدن آن به شیء مرئی، مرئیات را می‌بینند. و بر اساس قول این گروه، نور چشم از چشمان ما در آن لحظه دقیق، به زحل منتقل شده است و این مسأله دالّ بر این است که حرکتی با چنین سرعت از جمله ممکنات است نه ممتنعات (محالات).

مقدمه دوم: در بیان اینکه حرکت مذکور فی نفسه ممکن الوجود است، لازم می گردد که حصول آن در جسم محمد صلی الله علیه و آله و سلم ممتنع نباشد زیرا تبیین نمودیم که همه اجسام در کل ماهیّتشان متماثل و مشابه هستند. اگر حصول این چنین حرکتی در باره برخی اجسام درست باشد، امکان حصول آن در دیگر اجسام نیز واجب می‌شود. و از مجموع این مقدمات این نتیجه لازم می‌آید که: قول به ثبوت این معراج امری است که فی نفسه ممکن الوجود است. بعیدترین مسأله‌ای که در این قضیه می‌ماند تعجب و شگفتی از معراج است. اما این تعجب و اظهار شگفتی مختص به این مقام و مسأله نیست بلکه در همه معجزات مطرح است. پس تبدیل عصا به اژدهایی که هفتاد هزار طناب و چوب‌دستی را می‌بلعد و فورا به شکل عصای کوچکی تبدیل می‌شود، به مانند مسأله معراج امری شگفت است و دیگر معجزات نیز بر همین منوال‌اند.

اما در باره محور دوم که وقوع معجزات است، اهل تحقیق گفته‌اند: آنچه بر این دلالت دارد که خداوند متعال روح و جسم محمد صلی الله علیه و آله و سلم را شب هنگام از مکه به مسجد الاقصی سیر داد، قرآن و روایت است؛ دلیل قرآن آیه مذکور است. تبیین این دلیل قرآنی به این صورت است که «عبد» برای جسم و روح اطلاق می‌شود پس واجب می گردد اسراء (معراج) با کل جسم و روح حاصل شده است و این فرموده خداوند متعال آن را تایید می کند: «أ رأیت الذی ینهی عبداً اذا صلّی» -. علق / ۹ - ۱۰ -

{آیا دیدی آن کس را که باز می داشت، بنده ای را آن گاه که نماز می گزارد؟} و بدون تردید مقصود خداوند در اینجا مجموع جسم و روح است و نیز در سوره جنّ می‌فرماید: «و إنّه لمّا قام عبد» -. جنّ / ۱۹ -

{و همین که «بنده خدا» برخاست.} و در این آیه نیز مقصود، مجموع جسم و روح است. و اما دلیل روائی، حدیث مشهوری است که در صحاح آمده است و بیانگر سیر دادن پیامبر از مکه به بیت المقدّس و از آنجا به آسمان‌ها است. خلاصه سخن او در اینجا به پایان می‌رسد. -. مفاتیح الغیب ۵ : ۳۶۵ - ۳۶۶ -

ص: ۲۸۶

تفسیر آیه دوم در باب عصمت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بیان شد.

در باره این فرموده خداوند «علّمه شدید القوی» بیضاوی گوید: یعنی فرشته‌ای نیرومند و آن فرشته جبرئیل علیه السلام است. «ذو مرّة» یعنی نیکویی و استواری در خرد و اندیشه او. «فاستوی» یعنی به آن صورت حقیقی‌ای که خداوند او را آفرید، استوار

شـد. و گفته شـده: بـا قـدرتش بر اموری که برایش قرار داده شـد، استیلاء یافت. «و هو» یعنی جبرئیل. «بالافق الاعلی» یعنی افق آسـمان. «ثمّ دنـا» به پیـامبر نزدیـک شـد. «فتـدلی» یعنی به او آویزان شـد. و این عبـارت تمثیلی است به این معنای که جبرئیل، پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم را به بالا برد. و گفته شده: سپس از افق اعلی آویزان و به پیامبر نزدیک شد. و می‌رساند که جبرئیـل بی آنکه از مکـانش جـدا شـود، پیـامبر را به معراج برد و تاکیـدی بر نیرو و قـدرت فراوان اوست. چرا که «تـدلّی» رها کردن همراه با آویزان شدن است. «فکان» یعنی فاصله جبرئیل از محمد صلی الله علیه و آله و سلم، «قاب قوسین» به اندازه طول دو کمان. «أو أدنی» یا در تقدیر گرفتن «کم» (چه اندازه). مانند این فرموده خداوند «أو یزیدون» - . صافات / ۱۴۷ -

{یا بیشتر} و مقصود از آن، تمثیلِ فرشـته اتصال و محقق ساختن اسـتماع پیامبر از آنچه به او وحی شـده، همراه با نفی دوری و بعـدی که ابهام و پیچدگی ایجاد کند. «فأوحی» جبرئیل. «الی عبده» یعنی بنده خداوند و اضـمار پیش از ذکر (مرجع ضـمیر) به این جهت است که مرجع ضـمیر (الله) واضـح و آشـکار است. «ما أوحی» یعنی جبرئیل، و این عبارت بزرگ جلوه دادن وحی به پیامبر است، یا مقصود وحی خداونـد به اوست. و گفته شـده: همه ضـمائر به خداوند برمی‌گردد و مقصود از «شدید القوی» خداوند باشد. همانطور که فرموده است: «هو الرزّاق ذو القوّهٔ المتین» - . ذاریات / ۵۸ -

{او روزی بخشِ نیرومندِ استوار است.} و نزدیک شدن خداوند به پیامبر به معنای رفعت مکان و جایگاه پیامبر است. و «تدلّی» خداونـد به پیامبر: به معنای این است که خداونـد پیامبر را با تمام وجودش به طرف جایگاه اقـدس الهی جذب کرد. «ما کذب الفؤاد ما رأی» یعنی تصویر جبرئیل، یا خداونـد که با چشـمانش دید. یعنی: دل در آنچه برای پیامبر نقل کرد، به چشم او دروغ نگفت چرا که امور قدسـی در ابتـدا بـا قلب درک می‌شونـد سپس از دل به دیـدگان منتقـل می‌شونـد. یا به این معنا است که: قلبش آنسـان که خـدا را دیـد نگفت: تو را نمی‌شـناسم. و اگر این را می‌گفت کـاذب و دروغ‌گو بود زیرا پیـامبر همانگونه که خدا را با چشم دید، با قلب نیز شناخت. و گفته شده: آنچه با قلب دید، و بدین معنا است که وحی الهی، تخیل دروغین نبود. و قضـیه‌ای که بر این مسأله دلالت می‌کند این است که از پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم پرسیدند: آیا پروردگارت را دیدی؟ فرمود: پروردگارم را با قلبم دیـدم. «أفتأمرونه علی ما یری» یعنی آیا با او مجادله می‌کنید. که از «المراء» به معنای مجادله گرفته شـده است. «و لقـد رآه نزلـهٔ اخری» یک بار دیگر. «نزلهٔ» بر وزن «فعلهٔ» از نزل می‌باشد و در جایگاه «مرّهٔ» آمده است و اعراب نصب آن بدین جهت بوده تا اطلاع دهد که این رؤیت نیز با نزول و نزدیک شدن همراه بوده است و پیش‌تر در باره «المرئیّ و الـدنوّ» سـخن گفتیم. و گفته شـده: در تقـدیر اینگونه است: «و لقـد رآه نازلاً نزلهٔ اخری» و نصب آن بنا بر مصدر بودن است و مقصود از آن، نفی شک و تردید از

ص: ۲۸۷

مرتبه دوم می‌باشـد. «عند سدرهٔ المنهی» آنچه که علم و اعمال آفریده‌ها بدان منتهی می‌شود. یا آنچه از بالای آن پایین می‌آید و از پایین آن بالا می‌رود. و چه بسا دلیل شباهت آن به «السدرهٔ» - درخت کنار - در این باشد که در سایه آن گرد می‌آیند. و روایت شـده که در آسـمان هفتم برپا شده است. «عندها جنهٔ المأوی» بهشتی که پرهیزگاران یا روح‌های شـهداء بدان پناه می... برنـد «إذ یغشـی السـدر ما یغشـی» به جهت بزرگ و فراوان جلوه دادن چیزی است که می‌پوشانـد به گونه‌ای که قابل وصف و قابل شمارش نیست. و گفته شده: گروه انبوهی از فرشتگان آن را می‌پوشانند و در کنار آن خداوند را عبادت می‌کنند. «ما زاغ

البصر» یعنی دیدگان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از آنچه مشاهده کرد متمایل نشد. «و ما طغی» یعنی از آن تجاوز نکرد. «و لقد رأی من آیات ربّه الکبری» یعنی به خدا سوگند آیات بزرگ خداوند و شگفتی‌های ملکی و ملکوتی او را در شب معراج دید. و گفته شده: مقصود از آیات، چیزهایی است که مشاهده نمود. و ممکن است «الکبری» صفت آیات باشد به در نظر گرفتن اینکه مفعول، حذف شده است. یعنی شماری از آیات خداوند. یا اینکه «من» زائده باشد. - . انوار التنزیل ۲ : ۴۷۲ - ۴۷۳ -

طبرسی رضی الله عنه در باره این فرموده خداوند «ما کذب الفؤاد ما رأی» گوید: آنچه را پیامبر با چشم دیده بود دلش آن را تکذیب نکرد. ابن عباس گفته است یعنی: حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم پروردگار خود را با چشم دل دیده است. و این معنی را نیز محمد بن حنفیه از پدرش از علی علیه السلام روایت کرده است، و این به معنی علم پیدا کردن به وجود خدا است، یعنی با دیدن آیات الهی علم به وجود خدا به مرحله یقین رسیده است. و نقل شده است که: آنچه را پیامبر خدا دیده است جبرئیل بوده که او را به صورتی که آفریده شده دیده است. و گفته‌اند: آنچه را که پیامبر خدا دیده است ملکوت الهی و انواع مختلف قدرت‌های او بوده است، و نیز گفته است که روح پیامبر از زمین به آسمان برده شده است و جسد آن حضرت در زمین مانده است. اما اکثر مفسرین و ظاهر مذهب علمای شیعه و مشهور در اخباری که نقل می کنند این است که خداوند پیامبر اسلام را با جسمش سالم و زنده به معراج برده است و با چشم سر در حالت بیداری آنچه را که از ملکوت گفته شده است مشاهده نموده است و در این اتفاق در خواب نبود. از ابی العالیه روایت شده از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم پرسیدند: آیا در شب معراج پروردگارت را دیدی؟ حضرت فرمودند: شب معراج نهر آبی را دیدم که پشت آن پرده‌ای را دیدم و پشت پرده، نوری را می‌دیدم و به جز این چیز دیگری را ندیدم.

از ابو ذر و ابو سعید خدری روایت شده که از پیامبر خدا در باره آیه «ما کَذَبَ الْفُؤادُ ما رَأی» فرمودند: من نوری را دیدم، و همین معنی از مجاهد و عکرمه نیز روایت شده است. «أ فتمارونه علی ما یری»

ص: ۲۸۸

زیرا با آن حضرت پس از آنکه به معراج رفت مجادله می‌کردند و به ایشان می‌گفتند: برای ما بیت المقدس را توصیف کن و از قافله‌ای که در راه شام داریم به ما خبر بده. «وَ لَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْری» یعنی پیامبر اسلام جبرئیل را بار دیگر که بر او نازل شده بود در حال نزول به همان صورتی که آفریده شده است دیده بود، که جبرئیل را به صورت اصلی دو مرتبه دیده است. «عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهی» یعنی حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم جبرئیل را دید در حالتی که جبرئیل کنار سدره المنتهی بود، و سدره درختی است بالای آسمان هفتم در طرف راست عرش که دانش هر فرشته ای به آن منتهی می‌شود و گفته شده: سدره المنتهی همان درخت معروف (طوبی) است. «إِذْ یَغْشَی السِّدْرَةَ ما یَغْشی» از حسن و مقاتل نقل شده است که فرشتگان مانند کلاغ‌هایی که روی درختی می نشینند هنگامی که روی درخت (سدره المنتهی) می نشینند تمام سدره را می‌پوشانند. از پیامبر خدا روایت شده است که فرمودند: روی هر برگی از برگ‌های سدره المنتهی فرشته ای را ایستاده دیدم که مشغول تسبیح پروردگار متعال بود. و گفته شده: سدره المنتهی در هاله ای از نور و تابش و حسن و صفا فرو می‌رود آن چنان که چشم‌ها را خیره می‌کند و توصیف آن پایان پذیر نمی‌باشد. و روایت شده است که پروانه هایی طلایی سدره المنتهی فرا می گیرند، و

گویا این پروانه ها فرشتگانی هستند به صورت پروانه که سرگرم عبادت خداوند هستند. معنی آیه چنین است: حضرت محمد صلی الله علیه و اله و سلم جبرئیل علیه السلام را مشاهده فرمود، در حالی که تصویر آن گذشت که درخت سدره به فرمان الهی پوشیده شده بود، و از شگفتی‌هایی که انسان را به کمال قدرت الهی ارشاد می کند.

«ما زاغَ الْبَصَرُ وَ ما طَغی» یعنی: نه چشم پیامبر خیره شد و نه به چپ و راست گردش نمود، و یعنی چشم او از حد اعتدال و میزانی که برای او تعیین شده بود منحرف نگشت. «لَقَدْ رَأی مِنْ آیاتِ رَبِّهِ الْکُبْری» مانند سدره المنتهی، و تصویر جبرئیل و دیدن آن در حالتی که دارای ششصد بال بود که با پرهای خود افق را پوشانده بود، و نقل شده است که حضرت یکی از فرش‌های سبز رنگ بهشت را مشاهده نموده است که تمام افق را پوشانده بود.

می گویم: بدان که عروج پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به بیت المقدس و سپس به آسمان در یک شب با جسم مبارکش، از جمله مسائلی است که آیات و روایات متواتری از طریق شیعه و سنّی بر آن دلالت دارد و منشأ و دلیل انکار این دسته از روایات یا تاویل آن به روحانی بودن معراج یا تاویل به در خواب دیدن آن، ناشی از تتبع و بررسی اندک در آثار ائمه طاهرین یا کم توجهی به دین و ضعف یقین، یا فریفته شدن به اقوال گمراه کننده فیلسوفان است. و گمان نمی‌کنم در هیچ یک از اصول مذهب به اندازه این مسأله،

اخبار و روایت وارده شده باشد. و نمی‌دانم به چه انگیزه‌ای آن اصول را پذیرفته‌اند و در باره آن ادعای علم و دانش دارند و به این مقصد دور و دراز بسنده کرده‌اند. پس شایسته است به آنان گفته شود: «أفتؤمنون ببعض الکتاب و تکفرون ببعض». اما عذر طلبی آنان به اینکه فلک را قبول ندارند به جهت خرق و التیام (باز و بسته شدن فلک) می‌باشد و بر انسان‌های دانا آشکار است که آنچه آن‌ها در این مسأله بدان تمسّک می‌جویند چیزی جز شبهه‌های وهم‌انگیز نمی‌باشد با وجود اینکه دلیل آنان برای تقدیر تمام آن (معراج) در واقع دالّ بر عدم جواز خرق در فلکی است که همه اجسام را احاطه می‌کند و معراج مستلزم آن نیست. و اگر قرار باشد اینچنین شک و شبهه‌هایی مانع از قبول آنچه باشد که با اخبار و روایت‌های متواتر ثابت شده، جایز می گردد که در همه ضروریات دین توقف و درنگ کنیم. و من از برخی علمای متاخر اصحاب ما در شگفتم که چگونه در این چنین مواردی دچار ضعف و سستی شده‌اند، با وجود اینکه مخالفان آن‌ها علی رغم اندک بودن اخبار و آثارشان و عدم تدیّنشان در مقایسه با آنان، انکار این قضیه را جایز ندانسته‌اند و اجازه تاویل آن را نداده‌اند. و اینان علی رغم اینکه از پیروان ائمه اطهار علیهم السلام هستند و چندین برابر مخالفان آثار و روایت‌های صحیح دارند، از شمار اندکی از بی‌خردان مخالف پیروی می کنند و اقوال آنان را در میان اقوال شیعیان متدیّن ذکر می کنند. خداوند ما و دیگر مؤمنان را از این اندیشه‌های فریبکارانه گمراهان پناه دهد.

و بدان اصحاب قدمای ما و اهل تحقیق در این باره توقّف و درنگ نکرده و تردید نداشته‌اند.

شیخ الطائفۀ - قدس الله روحه - در تبیان گوید: در نزد اصحاب ما و در نزد بسیاری از اهل تأویل - و جبّائی نیز آن را ذکر کرده - که آن حضرت در آن شب به آسمان بالا رفت تا اینکه به سدرۀ المنتهی در آسمان هفتم رسید و خداوند شماری از

آیات و نشانه‌های آسمان‌ها و زمین را به او نشان داد تا به واسطه آن، بر معرفت و یقین او افزوده شود. و این اتفاق در زمان بیداری آن حضرت بود نه خوابش، و آنچه قرآن بدان گواهی می‌دهد سیر شبانه پیامبر از مسجد الحرام به مسجد الاقصی است و معراج آن حضرت به آسمان‌ها با اخبار و روایت‌ها دانسته می‌شود. پایان سخن. - . تفسیر التبیان ۲ : ۱۹۴ - و اینکه گفته است «در نزد اصحاب ما» می‌رساند که آنان بر این مسأله اتفاق نظر دارند. پس به آنچه ابن شهر آشوب به اصحاب ما اسناد داده که فقط شیعه امامیه به معراج به سوی بیت المقدس باور دارند، قابل توجه نیست. در ادامه در این مسأله سخن خواهیم گفت.

در مقاصد و شرح آن گوید: معراج پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم با کتاب و سنّت و اجماع امّت ثابت شده است. اما مسأله اختلافی در باره اینکه آیا معراج در خواب بوده یا بیداری، و معراج روحانی بوده یا جسمانی روحانی، و تنها به مسجد

الاقصی بوده یا به آسمان نیز عروج کرده، (باید گفت) حقیقت این است که معراج در بیداری با عروج جسم به سوی مسجد الاقصی اتفاق افتاد و قرآن بر آن گواهی می‌دهد و اجماع قرن دوم بر آن دلالت دارند و بنا بر احادیث مشهور از مسجد

ص: ۲۹۰

الاقصی به سوی آسمان عروج کرد. و کسی که آن را انکار کند، مبتدع است. و سپس بنا بر اختلاف آراء به خبر واحد، از آسمان به بهشت و عرش، یا به کرانه‌های عالم بود. و معروف است که پیامبر برای قریش، مسجد الاقصی را همانگونه که بود، توصیف کرد و آنان را از وضعیت کاروان و قافله‌شان خبر داد و کاروان بر همان وضعیتی بودند که پیامبر خبر داده بود، و آنان را از شگفتی‌هایی که در آسمان دید و از وضعیت پیامبران بر منوالی که در کتاب‌های حدیثی آمده است، خبر داد.

ما این مسأله را مطرح می‌کنیم که امر ممکنی وجود دارد که صادق (خدا یا قرآن) از آن خبر داده است و دلیل ممکن بودن، تماثل و شباهت اجسام است. پس جایز است آسمان همچون زمین باز شود و انسان عروج کند. و اما نبود دلیل امتناع، ملزم نمی‌گرداند که وقوع آن را محال و ناممکن فرض کنیم. و همچنین اگر ادعای پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، معراج در خواب یا معراج با روح باشد، کافران شدیداً او را انکار و تکذیب نمی‌کردند و برخی از مسلمانان به خاطر تردید داشتن در صدق پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، از دین بر نمی‌گشتند.

مخالف به روایتی که از عائشه نقل کرده، تمسّک برده است که عائشه گفته است: سوگند به خدا جسم محمد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم ناپدید و محو نشد. و به روایتی از معاویه که گفته است: آن، رویای صادقه بود. و تو می‌دانی بر فرض درست بودنش، نمی‌توان آن را به عنوان حجّت در برابر روایت‌ها و اقوال بزرگان صحابه و اجماع قرن‌های بعدی در نظر گرفت. پایان سخن.

می‌گویم: اگر می‌خواستم همه روایت‌های وارد شده در این باب را بیاورم، یک جلد بزرگ می‌شد و ما در اینجا برخی روایت‌هایی را که مربوط به کیفیت و معراج پیامبر و حقانیّت آن است، می‌آوریم. و دیگر روایت‌ها در باب‌های دیگر به صورت پراکنده ذکر شد.

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

عد، العقائد اعتقادنا فی الجنه و النار أنهما مخلوقتان و أن النبی صلی الله علیه و آله قد دخل الجنه و رأی النار حین عرج (۲).

**[ترجمه]اعتقادات: اعتقاد ما در باره بهشت و دوزخ این است که آن دو دو مخلوق‌اند و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در زمان معراج وارد بهشت شد و دوزخ را دید. - . اعتقادات صدوق : ۱۰۰ -

**[ترجمه]

«۲»

أَقُولُ رُوِیَ فِی تَفْسِیرِ النُّعْمَانِیِّ بِإِسْنَادِهِ الَّذِی سَیَأْتِی فِی کِتَابِ الْقُرْآنِ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ أَمَّا الرَّدُّ عَلَی مَنْ أَنْکَرَ الْمِعْرَاجَ فَقَوْلُهُ تَعَالَی وَ هُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلی ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّی فَکانَ قابَ قَوْسَیْنِ أَوْ أَدْنی فَأَوْحی إِلی عَبْدِهِ

ص: ۲۹۱

۱- کذا فی النسخ و الظاهر «دلیل عدم الامتناع».

۲- اعتقادات الصدوق: ۱۰۰.

ما أَوْحى إِلَى قَوْلِهِ عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوى فَسِدْرَهُ الْمُنْتَهَى فِى السَّمَاءِ السَّابِعَهِ ثُمَّ قَالَ سُبْحَانَهُ وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنا أَ جَعَلْنا مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ آلِهَهً يُعْبَدُونَ (۱) وَ إِنَّمَا أَمَرَ تَعَالَى رَسُولَهُ أَنْ يَسْأَلَ الرُّسُلَ فِى السَّمَاءِ وَ مِثْلُهُ قَوْلُهُ فَإِنْ كُنْتَ فِى شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنا إِلَيْكَ فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتابَ مِنْ قَبْلِكَ يَعْنِى الْأَنْبِيَاءَ عليهم السلام هَذَا كُلُّهُ فِى لَيْلَهِ الْمِعْرَاجِ (۲) وَ أَمَّا الرَّدُّ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ خَلْقَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهى عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوى (۳) وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله دَخَلْتُ الْجَنَّهَ فَرَأَيْتُ فِيهَا قَصْراً مِنْ يَاقُوتٍ أَحْمَرَ يُرَى دَاخِلُهُ مِنْ خَارِجِهِ وَ خَارِجُهُ مِنْ دَاخِلِهِ مِنْ نُورِهِ فَقُلْتُ يَا جَبْرَئِيلُ لِمَنْ هَذَا الْقَصْرُ قَالَ لِمَنْ أَطَابَ الْكَلَامَ وَ أَدَامَ الصِّيَامَ وَ أَطْعَمَ الطَّعَامَ وَ تَهَجَّدَ بِاللَّيْلِ وَ النَّاسُ نِيَامٌ الْخَبَرَ (۴) وَ قَالَ صلى الله عليه و آله (۵) لَمَّا أُسْرِىَ بِى إِلَى السَّمَاءِ دَخَلْتُ الْجَنَّهَ فَرَأَيْتُ فِيهَا قيعان (۶) (قِيعَاناً) وَ رَأَيْتُ فِيهَا مَلَائِكَهً يَبْنُونَ لَبِنَهً مِنْ ذَهَبٍ وَ لَبِنَهً مِنْ فِضَّهٍ وَ رُبَّمَا أَمْسَكُوا فَقُلْتُ لَهُمْ مَا بَالُكُمْ قَدْ أَمْسَكْتُمْ (۷) فَقَالُوا حَتَّى تَجِيئَنَا النَّفَقَهُ فَقُلْتُ وَ مَا نَفَقَتُكُمْ قَالُوا قَوْلُ الْمُؤْمِنِ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ فَإِذَا قَالَ بَنَيْنَا وَ إِذَا سَكَتَ أَمْسَكْنَا

۱- الزخرف: ۴۵.

۲- فی تفسیر القمّیّ: و انما رآهم فی السماء لیله اسری به.

۳- أضاف القمّیّ فی التفسیر: و السدره المنتهی فی السماء السابعه، و جنه المأوی عندها.

۴- للخبر ذیل ترکه المصنّف اختصارا.

۵- فی تفسیر القمّیّ: و بهذا الاسناد و أشار الی اسناد ذکرته فی الذیل.

۶- فی تفسیر القمّیّ: فیها قیعانا یققا. أقول قیعان جمع القاع: أرض سهله مطمئنه قد انفرجت عنها الجبال و الآکام. و یقق محرکه و کمکتف: شدید البیاض.

۷- فی تفسیر القمّیّ: ما لکم ربما بنیتم و ربما أمسکتم.

وَ قَالَ صلی الله علیه و آله لَمَّا أَسْرِیَ بِی إِلَی سَبْعِ سَمَاوَاتِهِ أَخَذَ جَبْرَئِیلُ بِیَدِی وَ أَدْخَلَنِی الْجَنَّهَ وَ أَجْلَسَنِی عَلَی دُرْنُوكٍ مِنْ دَرَانِیكِ الْجَنَّهِ وَ نَاوَلَنِی سَفَرْجَلَهً فَانْفَلَقَتْ نِصْفَیْنِ وَ خَرَجَتْ مِنْهَا حَوْرَاءُ فَقَامَتْ بَیْنَ یَدَیَّ وَ قَالَتْ السَّلَامُ عَلَیْكَ یَا مُحَمَّدُ السَّلَامُ عَلَیْكَ یَا أَحْمَدُ السَّلَامُ عَلَیْكَ یَا رَسُولَ اللَّهِ فَقُلْتُ وَ عَلَیْكِ السَّلَامُ مَنْ أَنْتِ قَالَتْ أَنَا الرَّاضِیَهُ الْمَرْضِیَّهُ خَلَقَنِی الْجَبَّارُ مِنْ ثَلَاثَهِ أَنْوَاعٍ أَعْلَایَ مِنَ الْكَافُورِ وَ وَسَطِی مِنَ الْعَنْبَرِ وَ أَسْفَلِی مِنَ الْمِسْكِ عُجِنْتُ بِمَاءِ الْحَیَوَانِ قَالَ لِی رَبِّی (۱) كُونِی فَكُنْتُ وَ هَذَا وَ مِثْلُهُ دَلِیلٌ عَلَی خَلْقِ الْجَنَّهِ وَ كَذَا الْكَلَامُ فِی النَّارِ (۲).

أقول: ذكر علی بن إبراهیم مثله فی مفتتح تفسیره عند تنویع آیات القرآن (۳).

**[ترجمه]می گویم: در تفسیر نعمانی با اسنادی که در باب قرآن از امام صادق علیه السلام می آید، روایت شده که فرمود: امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: پاسخ و ردّ کسی که معراج را انکار می کند این فرموده خداوند متعال است که می‌فرماید: «وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَی * ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّی * فَكَانَ قَابَ قَوْسَیْنِ أَوْ أَدْنَی * فَأَوْحَی إِلَی عَبْدِهِ

ص: ۲۹۱

مَا أَوْحَی * مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَی *أَفَتُمَارُونَهُ عَلَی مَا یَرَی * وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَهً أُخْرَی *عِندَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهَی * عِندَهَا جَنَّهُ الْمَأْوَی» - . نجم / ۷ - ۱۵ - {در حالی که او در افق اعلی بود. سپس نزدیک آمد و نزدیکتر شد، تا [فاصله اش] به قدرِ [طول] دو [انتهای] کمان یا نزدیکتر شد. آن گاه به بنده اش آنچه را باید وحی کند، وحی فرمود. آنچه را دل دید انکار [ش] نکرد. آیا در آنچه دیده است با او جدال می کنید؟ و قطعاً بار دیگری هم او را دیده است، نزدیک سدره المنتهی. در همان جا که جنّه المأوی است.} سپس خداوند سبحان فرمود: «وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رُّسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِن دُونِ الرَّحْمَنِ آلِهَهً یُعْبَدُونَ» - . زخرف / ۴۵ - {و از رسولان ما که پیش از تو گسیل داشتیم جویا شو آیا در برابرِ [خدای] رحمان، خدایانی که مورد پرستش قرار گیرند مقرّر داشته ایم؟} و در حقیقت خداوند متعال به پیامبرش دستور داد که در آسمان از پیامبران سؤال بپرسد. و مانند آن، این فرموده خداوند است: «فَإِن كُنتَ فِی شَكٍّ مِّمَّا أَنزَلْنَا إِلَیْكَ فَاسْأَلِ الَّذِینَ یَقْرَؤُونَ الْكِتَابَ مِن قَبْلِكَ» - . یونس / ۹۴ -

{و اگر از آنچه به سوی تو نازل کرده ایم در تردیدی، از کسانی که پیش از تو کتاب [آسمانی] می خواندند بپرس.} یعنی پیامبران، و همه این اتفاقات در شب معراج رخ داد.

اما جواب و ردّ کسانی که خلق بهشت و دوزخ را انکار می‌کنند این فرموده خداوند است: «عِندَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهَی * عِندَهَا جَنَّهُ الْمَأْوَی» - . نجم / ۱۴- ۱۵ -

{در نزدیک سدره المنتهی. در همان جا که جنّه المأوی است.} و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: وارد بهشت شدم و در آن کاخی از یاقوت سرخ دیدم که از نور و درخشش بسیار، داخل آن از بیرون، و بیرون آن از داخل دیده می‌شد. گفتم: ای جبرئیل! این کاخ برای کیست؟ گفت: برای کسی که نیک سخن بگوید و بر روزه مداومت داشته باشد و اطعام کند و شب‌هنگام در حالی که مردم در خواب‌اند شب را با عبادت بیدار بماند. بخشی از روایت.

و فرمود: وقتی مرا به معراج بردند، وارد بهشت شدم و در آنجا زمین بسیار سفیدی را دیدم و فرشتگان را دیدم که خشتی از

طلا- و خشتی از نقره می سازند و گاهی از آن دست می کشند. به آن‌ها گفتم: چگونه است که شما، گاهی می سازید و گاهی دست می کشید؟ گفتند: تا این که نفقه به ما برسد. گفتم: نفقه شما چیست؟ گفتند: این که مومن در دنیا بگوید: سبحان الله و الحمد لله و لااله الاالله و الله اکبر، پس زمانی که بگوید، می سازیم، و زمانی که خودداری کند، دست می کشیم.

ص: ۲۹۲

و رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: زمانی که پروردگارم مرا به هفت آسمانش برد، جبرئیل دستم را گرفت و مرا وارد بهشت کرد و بر روی فرشی از فرش‌های بهشت، نشاند. سپس یک «به» به من داد، آن به، دو نیم شد و از میان آن یک حوری، خارج شد و در مقابل من ایستاد و گفت: السلام علیک یا محمد، السلام علیک یا أحمد، السلام علیک یا رسول الله، گفتم: و علیک السلام، تو کیستی؟ گفت: من، راضیه مرضیه هستم که خداوند جبار مرا از سه نوع آفرید، قسمت پایین بدن من از مشک و وسط آن از عنبر و قسمت بالای بدنم از کافور است و با آب حیات، خمیر شده ام. سپس خداوند عز و جل به من گفت: باش، و من به وجود آمدم. و این روایت و روایت‌های شبیه آن دلیل بر خلقت بهشت است و سخن در باره دوزخ بر همین منوال است. -. محکم و متشابه : ۱۰۵ - ۱۰۶ -

می گویم: علی بن ابراهیم همین حدیث را در آغاز تفسیر خود در مبحث تنویع آیات قرآن ذکر کرده است. -. تفسیر قمی : ۱۹ - ۲۰ -

**[ترجمه]

«۳»

وَ وَجَدْتُ فِی كِتَابِ كَنْزِ الْفَوَائِدِ، تَأْلِیفِ الشَّیْخِ الْجَلِیلِ أَبِی الْفَتْحِ الْكَرَاجُكِیِّ رَحِمَهُ اللَّهُ عِنْدَ ذِكْرِ الْمُعَمَّرِینَ أَخْبَرَنَا الْقَاضِی أَبُو الْحَسَنِ عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ الْبَغْدَادِیُّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَیُّوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ لَاحِقِ بْنِ سَابِقٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ مُحَمَّدٍ السَّائِبِ الْكَلْبِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الشَّرْقِیِّ بْنِ الْقُطَامِیِّ عَنْ تَمِیمِ بْنِ وَهْلَهَ الْمُرِّیِّ قَالَ حَدَّثَنِی الْجَارُودُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْعَبْدِیُّ وَ كَانَ نَصْرَانِیّاً فَأَسْلَمَ عَامَ الْحُدَیْبِیَهِ وَ حَسُنَ إِسْلَامُهُ وَ كَانَ قَارِئاً لِلْكُتُبِ عَالِماً بِتَأْوِیلِهَا عَلَی وَجْهِ الدَّهْرِ وَ سَالِفِ الْعَصْرِ بَصِیراً بِالْفَلْسَفَهِ وَ الطِّبِّ ذَا رَأْیٍ أَصِیلٍ وَ وَجْهٍ جَمِیلٍ أَنْشَأَ یُحَدِّثُنَا فِی أَیَّامِ إِمَارَهِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ: وَفَدْتُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله

ص: ۲۹۳

۱- فی تفسیر القمّیّ زیاده هی: فكنت لاخیك علیّ بن أبی طالب. قال: و قال أبو عبد اللّه علیه السلام كان رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله یكثر تقبیل فاطمه علیها السلام، فغضبت من ذلك عائشه فقالت یا رسول اللّه إنك تكثر تقبیل فاطمه! فقال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: یا عائشه انه لما اسری بی الی السماء دخلت الجنه فأدنانی جبرئیل علیه السلام من شجره طوبی، و ناولنی من ثمارها فاكلته، فلما، هبطت الی الأرض فجعل اللّه ذلك الماء فی ظهری فواقعت خدیجه فحملت بفاطمه، فما قبلتها الا وجدت رائحه شجره طوبی منها، و مثل ذلك كثیر ممّا هو ردّ علی من أنكر المعراج و خلق الجنه و النار.

٢- المحكم و المتشابه: ١٠٥- ١١٠.

٣- تفسير القمّيّ: ١٩ و ٢٠، و فيه اختلافات ذكرت بعضها.

فِی رِجَالٍ مِنْ عَبْدِ الْقَیْسِ ذَوِی أَحْلَامٍ وَ أَسْنَانٍ وَ فَصَاحَهٍ (۱) وَ بَیَانٍ وَ حُجَّهٍ وَ بُرْهَانٍ فَلَمَّا بَصُرُوا بِهِ رَاعَهُمْ مَنْظَرُهُ وَ مَحْضَرُهُ (۲) فَقَالَ زَعِیمُ الْقَوْمِ لِی دُونَکَ مَنْ أَمَمْتَ (۳) فَمَا نَسْتَطِیعُ أَنْ نُکَلِّمَهُ فَاسْتَقْدَمْتُ دُونَهُمْ إِلَیْهِ فَوَقَفْتُ بَیْنَ یَدَیْهِ فَقُلْتُ سَلَامٌ عَلَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ بِأَبِی أَنْتَ وَ أُمِّی ثُمَّ أَنْشَأْتُ أَقُولُ:

یَا نَبِیَّ الْهُدَی أَتَتْکَ رِجَالٌ*** قَطَعَتْ قَرْدَداً وَ آلًا فَآلًا (۴)

جَابَتِ الْبِیدَ وَ الْمَهَامِهَ حَتَّی*** عَالَهَا مِنْ طُوَی السُّرَی مَا عَالا (۵)

قَطَعَتْ دُونَکَ الصَّحَاصِحَ تَهْوِی*** لَا تَعُدُّ الْکَلَالَ فِیکَ کَلَالًا

کُلُّ دَهْنَاءَ یَقْصُرُ الطَّرْفُ عَنْهَا*** أَرْقَلَتْهَا قِلَاصُنَا إِرْقَالًا (۶)

وَ طَوَتْهَا الْعِتَاقُ تَجْمَحُ فِیهَا*** بِکُمَاهٍ مِثْلِ النُّجُومِ تَلَالا (۷)

ثُمَّ لَمَّا رَأَتْکَ أَحْسَنَ مَرْءٍ (۸)*** أُفْحِمَتْ عَنْکَ هَیْبَهً وَ جَلَالًا (۹)

۱- فی نسخه: و سماحه و بیان.

۲- فی المصدر: راعهم منظره و محضره عن بیان، و اعتراهم الارواع فی أبدانهم. و فی مقتضب الاثر: وعن بهم الأرواح فی أبدانهم.

۳- فی المصدر: دونک من أممت بنا اممه. و فی مقتضب الاثر: أقمه.

۴- القردد: ما ارتفع و غلظ من الأرض. و الال: أطراف الجبل و نواحیه.

۵- جاب البلاد: قطعها. و المهامه بالهاء: جمع المهمه و المهمهه: المفازه البعیده. و البید جمع البیداء. قوله: عالها، لعله من عال الشیء فلانا: ثقل علیه و أهمه، و فی المصدر و مقتضب الاثر: عالها من طوی السری ما غالا. و هو الصحیح، من غاله: أخذه من حیث لا یدری، و طوی البلاد: قطعها.

۶- الدهناء: الفلاه. و أرقلتها: قطعتها. و القلاص جمع القلوص: الإبل الطویله القوائم الشابه منها أو الباقیه علی السیر.

۷- العتاق جمع العتیق: الرائع من کل شیء و خیاره و لعله هاهنا وصف للفرس. و جمع الفرس استعصی. و الکماه جمع الکمی: الشجاع أو لابس السلاح لانه یکمی نفسه أی یسترها بالدرع و البیضه.

۸- فی مقتضب الاثر: أحسن مرأی. و المصدر یحتمله.

۹- هکذا فی الکتاب، و لعله مصحف فحمت، أی لم تستطع جوابا. أو اقحمت کما هو المحتمل فی المصدر.

تَتَّقِی شَرَّ بَأْسِ یَوْمٍ عَصِیبٍ*** هَائِلٍ (۱) أَوْجَلَ الْقُلُوبَ وَ هَالا (۲)

نَحْوَ نُورٍ مِنَ الْإِلَهِ وَ بُرْهَانٍ*** وَ بِرٍّ وَ نِعْمَهٍ أَنْ تَنَالا

وَ أَمَانٍ مِنْهُ لَدَی الْحَشْرِ وَ النَّشْرِ*** إِذِ الْخَلْقُ لَا یُطِیقُ السُّؤَالا

فَلَکَ الْحَوْضُ وَ الشَّفَاعَهُ وَ الْکَوْ***ثَرُ وَ الْفَضْلُ إِذْ یَنُصُّ السُّؤَالا (۳)

أَنْبَأَ الْأَوَّلُونَ بِاسْمِکَ فِینَا*** وَ بِأَسْمَاءٍ بَعْدَهُ تَتَسَالَی (۴)

قَالَ فَأَقْبَلَ عَلَیَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِصَفْحَهِ وَجْهِهِ الْمُبَارَکِ شِمْتُ مِنْهُ ضِیَاءً لَامِعاً سَاطِعاً کَوَمِیضِ (۵) الْبَرْقِ فَقَالَ یَا جَارُودُ لَقَدْ تَأَخَّرَ بِکَ وَ بِقَوْمِکَ الْمَوْعِدُ (۶) وَ قَدْ کُنْتُ وَعَدْتُهُ قَبْلَ عَامِی ذَلِکَ أَنْ أَفِدَ إِلَیْهِ بِقَومِی فَلَمْ آتِهِ وَ أَتَیْتُهُ فِی عَامِ الْحُدَیْبِیَهِ فَقُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ بِنَفْسِی أَنْتَ مَا کَانَ إِبْطَائِی عَنْکَ إِلَّا أَنَّ جُلَّهَ قَوْمِی أَبْطَئُوا عَنْ إِجَابَتِی حَتَّی سَاقَهَا اللَّهُ إِلَیْکَ لِمَا أَرَادَهَا بِهِ مِنَ الْخَیْرِ لَدَیْکَ فَأَمَّا مَنْ تَأَخَّرَ عَنْهُ فَحَظُّهُ فَاتَ مِنْکَ فَتِلْکَ أَعْظَمُ حَوْبَهً (۷) وَ أَکْبَرُ عُقُوبَهً (۸) فَقَالَ سَلْمَانُ وَ کَیْفَ عَرَفْتَهُ یَا أَخَا عَبْدِ الْقَیْسِ قَبْلَ إِتْیَانِهِ فَأَقْبَلْتُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ یَتَلَأْلَأُ وَ یُشْرِقُ وَجْهُهُ نُوراً وَ سُرُوراً فَقُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ قَسّاً کَانَ یَنْتَظِرُ زَمَانَکَ وَ یَتَوَکَّفُ إِبَّانَکَ (۹) وَ یَهْتِفُ بِاسْمِکَ وَ اسْمِ أَبِیکَ وَ أُمِّکَ وَ أَسْمَاءٍ

۱- یوم عصیب: شدید الحر. و الوهال: الخوف و الفزع.

۲- زاد فی المصدر و مقتضب الاثر بیتا: ونداء لمحشر الناس طرا***وحسابا لمن تمادی ضلالا

۳- فی المصدر : ومقتضب الاثر هنا بیت : خصک الله یا ابن آمنه الخیر***إذا ما تلت سجال سجالا

۴- فی المصدر : والمقضب : تتلالا.

۵- ومیض البرق لمعانه.

۶- فی نسخه: الوعد.

۷- الحوبه الاثم.

۸- فی المصدر بعد ذلک: و لو کانوا ممن رآک لما تخلفوا عنک، و کان عنده رجل لا أعرفه، قلت: و من هو؟ قالوا: هو سلمان الفارسیّ ذو البرهان العظیم و الشأن القدیم، فقال سلمان إه. أقول قد سقطت من الکنز هنا قطعه طویله نوجد فی مقتضب الاثر، راجعه أو راجع ج ۱۵: ۲۴۳ و ۲۴۵.

۹- أی ینتظر زمانک و یتفحص عنه. و إبان الشی ء بالکسر: أوله و حینه.

لَسْتُ أَصِيبُهَا (١) مَعَکَ وَ لَا أَرَاهَا فِيمَنِ اتَّبَعَکَ قَالَ سَلْمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَأَخْبِرْنَا فَأَنْشَأْتُ أَحَدِّثُهُمْ وَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَسْمَعُ وَ الْقَوْمُ سَامِعُونَ وَاعُونَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَقَدْ شَهِدْتُ قُسّاً وَ قَدْ خَرَجَ مِنْ نَادٍ مِنْ أَنْدِيَهِ إِيَادٍ إِلَى ضَحْضَحٍ ذِي قَتَادٍ وَ سَمُرٍ وَ عَتَادٍ وَ هُوَ مُشْتَمِلٌ بِنِجَادٍ فَوَقَفَ فِي إِضْحِيَانِ لَيْلٍ كَالشَّمْسِ رَافِعاً إِلَى السَّمَاءِ وَجْهَهُ وَ إِصْبَعَهُ فَدَنَوْتُ مِنْهُ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ السَّبْعَهِ الْأَرْقِعَهِ (٢) وَ الْأَرَضِينَ الْمُمْرِعَهِ وَ بِمُحَمَّدٍ وَ الثَّلَاثَهِ (٣) الْمَحَامِدَهِ مَعَهُ وَ الْعِلِّيِّينَ الْأَرْبَعَهِ وَ سِبْطَيْهِ الْمَنِيعَهِ الْأَرْفَعَهِ (۴) وَ السَّرِيِّ الْأَلْمَعَهِ وَ سَمِيِّ الْكَلِيمِ الضَّرَعَهِ (۵) أُولَئِكَ النُّقَبَاءُ الشَّفَعَهُ وَ الطُّرُقُ الْمَهْيَعَهُ (۶) دَرَسَهُ الْإِنْجِيلِ وَ حَفَظَهُ التَّنْزِيلِ عَلَى عَدَدِ النُّقَبَاءِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مُحَاهُ الْأَضَالِيلِ نُفَاهُ الْأَبَاطِيلِ الصَّادِقُو الْقِيلِ عَلَيْهِمْ تَقُومُ السَّاعَهُ وَ بِهِمْ تُنَالُ الشَّفَاعَهُ وَ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَرْضُ الطَّاعَهِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ لَيْتَنِي مُدْرِكُهُمْ وَ لَوْ بَعْدَ لَأْيٍ مِنْ عُمُرِي وَ مَحْيَايَ ثُمَّ أَنْشَأَ يَقُولُ (٧)

فَإِنْ غَالَنِي الدَّهْرُ الحزون (الْخَئُونُ) بِغُولِهِ (٨) فَقَدْ غَالَ مَنْ قَبْلِي وَ مَنْ بَعْدُ يُوشِكُ

١- في نسخه من المصدر: لست أحسها معك.

٢- كل سماء يقال له: رقيع، و الجمع أرقعه، و قيل: الرقيع اسم لسماء الدنيا فاعطى كل سماء اسمها.

٣- و هم الأئمّه: ١ محمّد الباقر، ٢ محمّد الجواد التقى، ٣ محمّد بن الحسن المهدى عليهم السلام. و العليين الأربعه: الأئمّه: ١ علىّ بن أبى طالب أمير المؤمنين، ٢ علىّ بن الحسين زين العابدين السجّاد، ٣ علىّ بن موسى الرضا، ۴ علىّ بن محمّد النقى عليهم السلام.

۴- فى نسخه: و سبطيه الينعه و الارفعه الفرعه. و فى أخرى: و سبطيه النبعه و الارفعه الفزعه و فى المصدر: و سبطيه النبعه الارفعه. و فى مقتضب الاثر: و سبطيه النبعه الارفعه القرعه. و فى نسخه المصنّف على ما تقدم هكذا و سبطيه التبعه، و الارفعه الفرعه.

۵- الضرعه: أى المتخشع المتذلل، و فى نسخه الفرعه، أقول: فرع القوم: شريفهم، و اسقط هنا من نسخه المصنّف واحد منهم و هو على ما فى المصدر: و الحسن ذى الرفعه. و المراد به الامام الحسن بن علىّ العسكرىّ عليه السلام.

۶- المهيع: الطريق الواسع البين.

٧- زاد فى المصدر و مقتضب الاثر هنا: بيتا:

٨- الغول بالضم : الداهيه والشر. الهلكه. وفى مقتضب الاثر : الدهر الخؤون.

فَلَا غَرْوَ إِنِّی سَالِکٌ مَسْلَکَ الْأُولَی*** وَشِیکاً وَ مَنْ ذَا لِلرَّدَی لَیْسَ یَسْلُکُ(۱)

ثُمَّ آبَ یُکَفْکِفُ دَمْعَهُ (۲) وَ یَرِنُّ رَنِینَ الْبِکْرِهِ قَدْ بُرِیَتْ بِبُرَاتٍ وَ هُوَ یَقُولُ:

أَقْسَمَ قُسٌّ قَسَماً لَیْسَ بِهِ مُکْتَتِماً*** لَوْ عَاشَ أَلْفَیْ عُمُرٍ لَمْ یَلْقَ مِنْهَا سَأَماً

حَتَّی یُلَاقِیَ أَحْمَدَ وَ النُّقَبَاءَ الْحُکَمَا*** هُمْ أَوْصِیَاءُ أَحْمَدَ أَکْرَمُ مَنْ تَحْتَ السَّمَا

یَعْمَی الْعِبَادُ عَنْهُمْ وَ هُمْ جِلَاءٌ لِلْعَمَی ***لَسْتُ بِنَاسٍ ذِکْرَهُمْ حَتَّی أَحُلَّ الرَّجَمَا

ثُمَّ قُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْبِئْنِی أَنْبَأَکَ اللَّهُ بِخَبَرٍ- عَنْ هَذِهِ الْأَسْمَاءِ الَّتِی لَمْ نُشْهِدْهَا وَ أَشْهَدَنَا قُسٌّ ذِکْرَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا جَارُودُ لَیْلَهَ أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ أَوْحَی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَیَّ أَنْ سَلْ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ مِنْ رُسُلِنا عَلَی مَا بُعِثُوا فَقُلْتُ عَلَی مَا بُعِثْتُمْ فَقَالُوا عَلَی نُبُوَّتِکَ وَ وَلَایَهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ الْأَئِمَّهِ مِنْکُمَا ثُمَّ أَوْحَی إِلَیَّ أَنِ الْتَفِتْ عَنْ یَمِینِ الْعَرْشِ فَالْتَفَتُّ فَإِذَا عَلِیٌّ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ وَ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیٍّ وَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ وَ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ وَ عَلِیُّ بْنُ مُوسَی وَ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیٍّ وَ عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ وَ الْمَهْدِیُّ فِی ضَحْضَاحٍ مِنْ نُورٍ یُصَلُّونَ فَقَالَ لِیَ الرَّبُّ تَعَالَی هَؤُلَاءِ الْحُجَجُ أَوْلِیَائِی وَ هَذَا (۳) الْمُنْتَقِمُ مِنْ أَعْدَائِی قَالَ الْجَارُودُ فَقَالَ لِی سَلْمَانُ یَا جَارُودُ هَؤُلَاءِ الْمَذْکُورُونَ فِی التَّوْرَاهِ وَ الْإِنْجِیلِ وَ الزَّبُورِ کَذَاکَ فَانْصَرَفْتُ بِقَوْمِی وَ أَنَا أَقُولُ:

أَتَیْتُکَ یَا ابْنَ آمِنَهَ الرَّسُولَا*** لِکَیْ بِکَ أَهْتَدِی النَّهْجَ السَّبِیلَا

فَقُلْتَ فَکَانَ قَوْلُکَ قَوْلَ حَقٍّ*** وَ صِدْقٌ مَا بَدَا لَکَ أَنْ تَقُولَا

وَ بَصَّرْتَ الْعَمَی مِنْ عَبْدِ قَیْسٍ*** وَ کُلٌّ کَانَ فِی عَمَهٍ ضَلِیلًا

وَ أَنْبَأْنَاکَ عَنْ قُسٍّ الْإِیَادِیِّ*** مَقَالًا فِیکَ ظِلْتَ بِهِ جَدِیلًا

وَ أَسْمَاءً عَمَتْ عَنَّا فَآلَتْ*** إِلَی عِلْمٍ وَ کُنَّ بِهَا جَهُولًا

.(۴)

۱- وشیکا أی سریعا. و الردی:الهلاک.

۲- آب أی رجع، یکفکف دمعه أی یمسحه مره بعد مره.

۳- یعنی المهدی علیه السلام.

۴- أخرجه ابن عیّاش فی مقتضب الاثر: ۳۷- ۴۳ و فیه: محمّد بن لاحق بن سابق الانباری، عن جده سابق بن قرین عن هشام اه و

أورده المصنّف فى باب البشائر راجع ج ١٥: ٢٤٧.

ثم قال الكراجكی رحمه الله من الكلام فی هذا الخبر أيدك (۱) الله أنك تسأل فی هذا الخبر عن ثلاثه مواضع:

أحدها أن يقال لك كان الأنبياء المرسلون قبل رسول الله صلى الله عليه و آله قد ماتوا فكيف يصح سؤالهم فی السماء.

و ثانيها أن يقال لك ما معنى قولهم إنهم بعثوا على نبوته و ولايه على و الأئمه من ولده عليهم السلام.

و ثالثها أن يقال لك كيف يصح أن يكون الأئمه الاثنا عشر عليهم السلام فی تلك الحال فی السماء و نحن نعلم ضروره خلاف هذا لأن أمير المؤمنين عليه السلام كان فی ذلك الوقت بمكه فی الأرض و لم يدع قط و لا ادعى له أحد أنه صعد إلى السماء فأما الأئمه من ولده فلم يكن وجد أحد منهم بعد و لا ولد فما معنى ذلك إن كان الخبر حقا فهذه مسائل صحيحه و يجب أن يكون معك لها أجوبه معده.

فأما الجواب عن السؤال الأول فإنا لا نشك فی موت (۲) الأنبياء عليهم السلام غير أن الخبر قد ورد بأن الله تعالى يرفعهم بعد مماتهم إلى سمائه و أنهم يكونون فيها أحياء متنعمين إلى يوم القيامه ليس ذلك بمستحيل فی قدره الله سبحانه

وَ قَدْ وَرَدَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَنَّهُ قَالَ: أَنَا أَكْرَمُ عَلَى اللَّهِ (۳) مِنْ أَنْ يَدَعَنِی فِی الْأَرْضِ أَكْثَرَ مِنْ ثَلَاثٍ (۴).

و هكذا عندنا حكم الأئمه عليهم السلام

قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله لَوْ مَاتَ نَبِيٌّ بِالْمَشْرِقِ وَ مَاتَ وَصِيُّهُ فِی الْمَغْرِبِ لَجَمَعَ اللَّهُ بَيْنَهُمَا.

و ليس زيارتنا لمشاهدهم على أنهم بها و لكن لشرف المواضع

۱- فی المصدر: اعلم أيدك اللّه.

۲- أقول: الموت عباره عن مفارقه الروح عن البدن فی هذا العالم، و لا يكون هو فناء هو الروح و الجسد و هلاكهما معا، فعليه فالارواح باقيه فی عالم آخر، و الاخبار وارده بانها متعلقه باجساد مثاليه. و ليس بخفى أن السائل و المسئول و المتكلم و السامع، و بعباره اخرى فاعل كل عمل الروح الواقع فی الجسد، فيمكن ان يتكلم الروح بعد تعلقه ببدنه المثاليه فی عالم آخر، و الاخبار داله بوقوع ذلك.

۳- فی المصدر: أنا أكرم عند اللّه.

۴- فی نسخه: من ثلاث ليال.

فكانت غيبت الأجسام فيها و العباده أيضا ندبنا إليها فيصح على هذا أن يكون النبى صلى الله عليه و آله رأى الأنبياء عليهم السلام فى السماء فسألهم كما أمره الله تعالى و بعد فقد قال الله تعالى وَ لا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتاً بَلْ أَحْياءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ (١) فإذا كان المؤمنون الذين قتلوا فى سبيل الله على هذا الوصف فكيف ينكر أن يكون الأنبياء بعد موتهم أحياء منعمين فى السماء و قد اتصلت الأخبار من طريق الخاص و العام بتصحيح هذا و أجمع الرواه على أن النبى صلى الله عليه و آله لما خوطب بفرض الصلاه ليله المعراج و هو فى السماء قال له موسى عليه السلام إن أمتك لا تطيق و أنه راجع إلى الله تعالى مره بعد أخرى (٢) و ما حصل عليه الاتفاق فلم يبق فيه كذب.

و أما الجواب عن السؤال الثانى فهو أن يكون الأنبياء عليهم السلام قد أعلموا بأنه سيبعث نبيا يكون خاتمهم و ناسخا بشرعه شرائعهم و أعلموا أنه أجلهم و أفضلهم و أنه سيكون أوصياؤه (٣) من بعده حفظه لشرعه و حمله لدينه و حججا على أمته فوجب على الأنبياء التصديق بما أخبروا به و الإقرار بجميعه.

أَخْبَرَنِى الشَّرِيفُ يَحْيَى بْنُ أَحْمَدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ طَبَاطَبَاءٍ الْحُسَيْنِيُّ عَنْ عَبْدِ الْوَاحِدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْمَوْصِلِيِّ عَنْ أَبِى عَلِيِّ بْنِ هَمَّامٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ الْحِمْيَرِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَعْقُوبَ عَنْ عَبْدِ الْأَعْلَى بْنِ أَعْيَنَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ مَا تَنَبَّأَ نَبِيٌّ قَطُّ إِلَّا بِمَعْرِفَهِ حَقِّنَا وَ تَفْضِيلِنَا عَلَى مَنْ سِوَانَا.

و إن الأمه مجمعه على أن الأنبياء عليهم السلام قد بشروا بنبينا صلى الله عليه و آله و نبهوا على أمره و لا يصح منهم ذلك إلا و قد أعلمهم الله تعالى به فصدقوا و آمنوا بالمخبر به و كذلك قد روت الشيعه أنهم قد بشروا بالأئمه أوصياء رسول الله صلى الله عليه و آله.

و أما الجواب عن الثالث فهو أنه يجوز أن يكون الله تعالى أحدث لرسوله صلى الله عليه و آله فى الحال صورا كصور الأئمه عليهم السلام ليراهم أجمعين على كمالهم كمن شاهد (۴) أشخاصهم

١- آل عمران: ١۶٩.

٢- سيأتى مفصله فى الأحاديث.

٣- فى المصدر: سيكون أوصياء.

۴- فى المصدر: فيكون كمن شاهد.

برؤیته مثالهم و یشکر الله تعالی علی ما منحه من تفضیلهم و إجلالهم و هذا فی العقول من الممکن المقدور و یجوز أیضا أن یکون الله تعالی خلق علی صورهم ملائکه فی سمائه یسبحونه و یقدسونه لتراهم ملائکته الذین قد أعلمهم بأنهم سیکونون فی أرضه حججا له علی خلقه فیتأکد عندهم منازلهم و تکون رؤیتهم تذکارا لهم بهم و بما سیکون من أمرهم

و قد جاء فی الحدیث أن رسول الله صلی الله علیه و آله رأی فی السماء لما عرج به ملکا علی صوره أمیر المؤمنین.

و هذا حدیث قد اتفق أصحاب الحدیث علی نقله

حَدَّثَنِی بِهِ مِنْ طَرِیقِ الْعَامَّهِ الشَّیْخُ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ شَاذَانَ الْقُمِّیُّ وَ نَقَلْتُهُ مِنْ کِتَابِهِ الْمَعْرُوفِ بِإِیضَاحِ دَقَائِقِ النَّوَاصِبِ (۱) وَ قَرَأْتُهُ عَلَیْهِ بِمَکَّهَ فِی الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ سَنَهَ اثْنَتَیْ عَشْرَهَ وَ أَرْبَعِمِائَهٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْرُورٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلَوِیَّهَ الْمَعْرُوفِ بِابْنِ الْأَسْوَدِ الْأَصْبَهَانِیِّ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ جَدِیرِ بْنِ عَبْدِ الْحَمِیدِ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ مَا مَرَرْتُ بِمَلَإٍ مِنَ الْمَلَائِکَهِ إِلَّا سَأَلُونِی عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ حَتَّی ظَنَنْتُ أَنَّ اسْمَ عَلِیٍّ فِی السَّمَاءِ أَشْهَرُ مِنِ اسْمِی فَلَمَّا بَلَغْتُ السَّمَاءَ الرَّابِعَهَ نَظَرْتُ إِلَی مَلَکِ الْمَوْتِ فَقَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ مَا خَلَقَ اللَّهُ خَلْقاً إِلَّا أَقْبِضُ رُوحَهُ بِیَدِی مَا خَلَا أَنْتَ وَ عَلِیٌّ فَإِنَّ اللَّهَ جَلَّ جَلَالُهُ یَقْبِضُ أَرْوَاحَکُمَا بِقُدْرَتِهِ فَلَمَّا صِرْتُ تَحْتَ الْعَرْشِ نَظَرْتُ فَإِذَا أَنَا بِعَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَاقِفاً تَحْتَ عَرْشِ رَبِّی فَقُلْتُ یَا عَلِیُّ سَبَقْتَنِی فَقَالَ لِی جَبْرَئِیلُ علیه السلام یَا مُحَمَّدُ مَنْ هَذَا الَّذِی یُکَلِّمُکَ قُلْتُ هَذَا أَخِی عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ قَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ لَیْسَ هَذَا عَلِیّاً وَ لَکِنَّهُ مَلَکٌ مِنْ مَلَائِکَهِ الرَّحْمَنِ خَلَقَهُ اللَّهُ عَلَی صُورَهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام فَنَحْنُ الْمَلَائِکَهُ الْمُقَرَّبُونَ کُلَّمَا اشْتَقْنَا إِلَی وَجْهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ زُرْنَا هَذَا الْمَلَکَ لِکَرَامَهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَی اللَّهِ سُبْحَانَهُ.

فیصح علی هذا الوجه أن یکون الذین رآهم رسول الله ملائکه علی صوره الأئمه علیهم السلام و جمیع ذلک داخل فی باب التجویز و الإمکان و الحمد لله (۲) انتهی کلام الکراجکی رحمه الله.

۱- هکذا فی الکتاب و مصدره، و الصحیح بایضاح دفائن النواصب.

۲- کنز الفوائد: ۲۵۶- ۲۶۰.

و لنبين بعض ألفاظ ما أورده من الأخبار و إن كان ما وصل إلينا من النسخه فى غايه السقم القردد المكان الغليظ المرتفع ذكره الجوهرى و قال الآل الشخص و الآل الذى تراه فى أول النهار و آخره كأنه يرفع الشخوص و ليس هو السراب و الآل جمع الآله و هى خشبات تبنى عليها الخيمه و الآل جمع الآله بمعنى الحاله.

قال الراجز:

قد أركب الآله بعد الآله***و أترك العاجز بالجداله

انتهى.

و فى النهايه فى حديث قس بن ساعده قطعت مهمها و آلا فآلا الآل السراب و جوب البلاد قطعها و البيد بالكسر جمع البيداء و هى المفازه و المهمه المفازه البعيده و غاله ذهب به و أهلكه و الطوى الجوع و الطوى كغنى البئر المطويه و السرى السير بالليل و كغنى نهر صغير و الصحصح و الصحصاح المكان المستوى و الدهناء بالمد و القصر الفلاه و موضع ببلاد تميم و الإرقال ضرب من العدو و تقول نصصت الرجل إذا استقصيت مسألته عن الشى ء حتى تستخرج ما عنده و قوله تتسالى إما من السلو بمعنى كشف الهم أو من السؤال أى يسأل عنها و تقول شمت (۱) مخايل الشى ء إذا تطلعت نحوها ببصرك منتظرا له و التوكف التوقع و القتاد شجر له شوك و السمر بضم الميم جمع السمره و هى شجر الطلح و العتاد بالفتح العده (۲) و القدح الضخم و العتود السدره أو الطلحه و النجاد ككتاب حمائل السيف و ليله إضحيانه بالكسر مضيئه لا غيم فيها و الأرقعه السماوات و أمرع الوادى أكلأ قوله و السرى الألمعه كنى به عن الصادق عليه السلام لأن جعفرا فى اللغه النهر الصغير كالسرى و لعل التاء فى أكثر المواضع للمبالغه و طريق مهيع كمقعد بين و لعله سقط من النسخ العسكرى عليه السلام (۳) أو من الرواه و يقال فعل كذا بعد لأى أى بعد شده إبطاء و يقال لا غرو أى ليس بعجب و كفكفت الشى ء دفعته و صرفته و الأظهر

۱- من شام يشيم.

۲- و كل ما هيئ من سلاح و آله حرب. و هاهنا لعله بمعنى السدره او الطلحه.

۳- قد عرفت أن نسخه المصنّف كانت ناقصه، و الا ففى النسخه المطبوعه فهو موجود.

یوکف أی یصب و بریت البعیر إذا حسرته و أذهبت لحمه و البره حلقه تجعل فی لحم أنف البعیر و تجمع علی برات و أبریتها إذا جعلت فی أنفها البره و الرجم بالتحریک القبر.

أقول: یمکن الجواب عن بعض تلک الأسئله بالقول بالأجساد المثالیه و تعلق الأرواح بها قبل تعلق البدن الأصلی و بعده و سیأتی مزید توضیح لتلک المسائل إن شاء الله تعالی و قد مر بعض الکلام فیها فی کتاب المعاد.

**[ترجمه]در کتاب کنز الفوائد تالیف کراکجی در ذکر معمّرین آمده است: جارود بن منذر عبدی که مردی مسحیی بود و در سال صلح حدیبیه مسلمان شد و اسلامش نیکو گشت، و او کتاب‌ها را خوانده و تفسیرشان را دانسته و در روزگار گذشته فلسفه و طب می‌دانست، رأی درست و چهره زیبا داشت و در دوران عمر بن خطاب برای ما چنین باز گفت که: من همراه

ص: ۲۹۳

مردانی از تیره عبد القیس که صاحبان خرد و سالخورده و دارای شیوائی و بیان و حجت و برهان بودند شرفیاب حضور رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم شدم. چون چشم آنان به پیامبر افتاد از هیبت آن حضرت و محضر او به هراس افتادند و زبانشان بند آمد و به لرزه افتادند و رئیس آن قوم به من گفت: خودت دانی با این آقا که ما را نزد او آوردی و ما توانائی نداریم با او سخن گوئیم و من پیشاپیش آنان نزد آن حضرت رفتم و برابرش ایستادم و گفتم: درود بر تو ای رسول خدا، پدر و مادرم به قربانت و این اشعار را انشاء کردم و گفتم:

ای پیامبر خدا مردانی نزد تو آمدند، که زمین‌های مرتفع و سراب‌ها را پیمودند.

بیابان‌ها را دره به دره درنوردیدند و به خاطر طولانی شدن شب‌روی مشقت و سخی زیادی متحمل شدند.

زمین‌های صاف و هموار را مشتاقانه طی کردند و رنج و سختی راه را برای رسیدن به تو نادیده انگاشتند.

چشم از دیدن انتهای هر بیابان قاصر می‌ماند و یارای دینش نبود، شتران جوان ما این بیابان‌ها را پیمودند.

و اسبان نیک‌نژادی که بر آن می‌تازند و دلاورانی بر این اسبان هستند که مانند اختران می‌تابند.

سپس چون تو را بهترین مردان دیدند، از هیبت و جلالت زبانشان بند آمد.

ص: ۲۹۴

می‌ترسند از شر روزی سخت و هراسناک که بترساند دل‌ها را ترساندنی.

به سوی آنکه نور خدا و برهان او است و نیکی و نعمتی است که به دست نیایند.

و امان است از خدا در حشر و نشر، آنجا که مردم تاب پرسش ندارند.

از آنِ توست حوض و شفاعت و کوثر و فضل، چون به طور صریح پرسش شود.

پیشینیان در باره نام تو ما را خبر دادند و به نام‌هایی که از بعدا از آن پرسش می‌شود.

گفت پیامبر اکرم با تمام صورت شاد و خرم روی به جانب من کرد صورتش چنان می‌درخشید که مانند برق بنظر می آمد. فرمود: جارود خود و قومت از موعد مقرّر دیر کردید - من وعده داده بودم یک سال جلوتر از این با قوم خود خدمت پیامبر برسم ولی در سال حدیبیه آمدم - عرض کردم: فدایت شوم یا رسول اللّٰه علت تأخیر من این بود که بیشتر قوم و قبیله من از آمدن امتناع داشتند تا بالاخره نعمت و برکتی که باید نصیب آن‌ها می‌شد ایشان را به جانب شما کشید، هر که نیامد از بهره دیدار شما محروم گردیده که این خود بزرگترین اندوه و گرفتاری است اگر تو را دیده بودند دست از خدمتت بر نمی‌داشتند. خدمت پیامبر اکرم مردی بود که او را نمی‌شناختم گفتم این شخص کیست؟ سلمان گفت: چگونه پیامبر را قبل از خدمت رسیدن ایشان شناختی. من رو به جانب پیامبر اکرم کردم در حالی که صورتش می‌درخشید از نور و شادی. گفتم: یا رسول اللّٰه قسّ منتظر ظهور و بعثت شما بود و نام شما و پدر و مادر و اسم‌های

ص: ۲۹۵

دیگری که اکنون اطراف شما آن‌ها را نمی بینم و نه جزء پیروان فعلی شمایند بر زبان می‌راند. سلمان گفت: ما را نیز مطلع کن و من شروع به صحبت کردم اطرافیان گوش فرا داشته بودند و با دقت بخاطر می‌سپردند پیامبر اکرم نیز می‌شنید. گفتم: یا رسول اللّٰه من شبی تابناک قس را دیدم از مجلسی که مربوط به قبیله ایاد بود خارج شد و به سوی صحرای پر درخت از نوع قتاد (درخت خاردار) و سمر رفت در حالی که شمشیر بر کمر بسته بود سر به جانب آسمان بلند کرد و دست های خود را گشود من نزدیک رفتم شنیدم می گفت: بار خدایا پروردگار هفت آسمان و زمین های سبز و خرم و به محمد و سه محمّد دیگر که با اویند و به چهار علی و دو نواده با شخصیت و ارزش او و نهر کوچک درخشان و هم نام موسی کلیم و حسن با شخصیت این‌هایند برگزیدگان شفیع و راه هموار وسیع و مدرسین انجیل و حافظان تنزیل هم عدد با نقبای بنی اسرائیل از بین برنده گمراهی‌ها و نابودکننده اباطیل راست گویان، قیامت بر آن‌ها بپا می‌خیزد و شفاعت به وسیله آن‌ها بدست می آید، اطاعت ایشان از جانب خدا واجب شده. سپس گفت خدایا کاش من آن‌ها را درک می کردم اگر چه پس از مدت‌های زیاد از عمرم می‌شد بعد این شعر را خواند:

ص: ۲۹۶

اگر روزگار حزن انگیز مرا از بین ببرد با پیشینیان نیز چنین کرده با آیندگان نیز همین کار را امید باید داشت.

جای تعجب نیست من نیز از راه آن‌ها می‌روم با سرعت، چه کسی از این راه استثناء شده است؟

بعد شروع کرد اشک دیده خود پاک کردن و همچون شتری جوان که با کارد گلوگاهش را بریده باشند شروع به ناله نمود و می گفت:

سوگند می‌خورد قُس سوگندی که نهانی نیست، اگر زنده ماند دو هزار، از آن دلتنگ نیست.

تا دیدار کند احمد را و سروران و حکیمانی که، اوصیاء احمد باشند گرامی تر کسانی که زیر آسمان‌اند.

مردم از درک مقام آن‌ها کورند و آنان روشنی چشم علماء باشند، من یادشان را فراموش نکنم تا اینکه زیر سنگ‌ها درآیم.

سپس عرض کردم: یا رسول اللّٰه این اسمها را که نمی شناسیم و قس می‌شناخته برای ما توضیح بفرمائید. پیامبر اکرم فرمود جارود! در شبی که مرا خداوند به آسمانها برد به من وحی کرد که سؤال کن از پیامبران پیش از خود که بر چه شرایطی رسالت داشته اند. گفتم: شما را با چه چیز مبعوث نمودند. گفتند: بر نبوت تو و ولایت علی بن ابی طالب و ائمه از شما دو نفر. سپس خدا به من وحی کرد که توجه کن به طرف راست عرش توجه نمودم دیدم علی و حسن و حسین و علی بن الحسین و محمّد بن علی و جعفر بن محمّد و موسی بن جعفر و علی بن موسی و محمّد بن علی و علی بن محمّد و حسن بن علی و مهدی در هاله ای از نور مشغول نماز هستند. خداوند به من فرمود: این‌ها حجت ها و اولیاء من هستند و این شخص انتقام از دشمنانم می گیرد. جارود گفت: سلمان به من گفت: این‌ها همان‌هائی هستند که در تورات و انجیل و زبور نامشان برده شده من با قوم و قبیله خود راه مراجعت را از پیش گرفتم و این شعر را می‌خواندم:

نزد تو آمدم ای زاده آمنه رسول خدا، تا به وجود تو هدایت شوم به راه راست.

تو گفتی و گفتارت درست بود، و راست است آنچه خواهی که بگوئی.

و بینا کردی کوری را از عبد شمس، و همه بودند در تیرگی و گمراهی.

به تو خبر دادیم از حال قس ایادی، گفتاری در باره تو که پائیدی بدان سزاوار.

و از نام‌ها که نامفهوم بودند بر ما و سرانجام آن‌ها را دانستیم و بودند بدان نادان.

ص: ۲۹۷

سپس کراجکی رحمه الله گوید: خدایت کمک دهاد بدان که در این خبر چند جای سؤال دارد که از تو پرسند:

اول: به تو بگویند: پیامبران مرسل پیش از رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم مرده بودند و چگونه می شود در آسمان از آنان پرسش شود؟

دوم: به تو بگویند: معنای این سخنشان چیست که گویند: پیامبران بر نبوّت آن حضرت و ولایت علیّ و امامان از فرزندانش مبعوث شدند؟

سوم: چگونه می شود ائمه اثنی عشر در آن حال در آسمان باشند و ما به خلاف آن را یقین داریم زیرا امیر مؤمنان علیه السلام در آن زمان در مکه بود و روی زمین و خودش هرگز ادعا نداشت که به آسمان رفته و کسی هم برای او چنین ادعایی نداشته

و اما امامان از فرزندانش هیچ کدام هنوز وجود نداشتند و زائیده نبودند و معنی درست این خبر چیست؟

این سوالات درست است و می‌بایست جواب‌های آماده‌ای برای آن داشته باشی.

اما جواب سؤال اول: ما در باره درگذشت و فوت انبیاء شکی نداریم جز اینکه خبر وارد شده که خداوند انبیاء را پس از وفاتشان به آسمان می برد و آن‌ها در آنجا زنده هستند و تا قیامت متنعم بنعمت های خداوند هستند و چنین چیزی از قدرت خدا محال نیست. از پیامبر اکرم رسیده است که فرمود: من گرامی تر از آنم در نزد خدا که روی زمین بیش از سه روز نگاهم بدارد ائمه نیز در نظر ما همین حکم را دارند. پیامبر اکرم فرموده است: اگر پیامبری در مشرق بمیرد و وصی او در مغرب بمیرد خداوند بین آن دو جمع می‌کند زیارت ما از حرم و مشاهد آن‌ها به این معنی نیست که ایشان در آنجا هستند بلکه این بواسطه شرافت محل است

ص: ۲۹۸

که بدن‌هایشان در آنجا پنهان شده و از نظر عبادت نیز تشویق به این اماکن شده ایم. در این صورت صحیح است که پیامبر اکرم انبیاء را در آسمان ببیند و مطابق دستور خداوند از آن‌ها سوال کند. گذشته از اینکه خداوند در قرآن می‌فرماید: «وَ لا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتاً بَلْ أَحْياءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يرزقون» - . آل عمران / ۱۶۹ - {هرگز کسانی را که در راه خدا کشته شده اند، مرده مپندار، بلکه زنده اند که نزد پروردگارشان روزی داده می شوند.} در صورتی که مؤمنین شهید در راه خدا زنده باشند چگونه می‌توان انکار زنده بودن انبیاء را پس از مرگ نمود که در آسمان بهره مند از نعمت خدا باشند. اخبار از طریق خاصه و عامه به صحت این مطلب رسیده است. و تمام راویان اجماع دارند: وقتی خداوند در شب معراج پیامبر اکرم را در باره وجوب نماز مخاطب قرار داد، موسی علیه السلام گفت: امت تو طاقت ندارند. پیامبر اکرم چند مرتبه در این مورد به خدا مراجعه نمود و اتفاقی در این مورد به وجود آمد که جای احتمال دروغ نیست.

اما جواب سؤال دوم این است که به انبیاء اعلام شده بود در آینده پیامبری مبعوث خواهد شد که خاتم آن‌ها است و شریعتش موجب نسخ شرایع آن‌ها می شود و او برتر و بهتر از همه آن‌ها است و جانشینانش حافظ شرع و حامل دین و حجت بر امت اویند. پس لازم است بر انبیاء که تصدیق نمایند آنچه را به ایشان اعلام کرده اند و اقرار به تمام آن‌ها بیاورند.

عبد الاعلی پسر اعین گفت: از امام صادق علیه السّلام شنیدم می‌فرمود: هیچ پیامبری به مقام نبوت نرسید مگر به معرفت حق ما و برتری دادن ما بر سایرین.

و امت اجماع دارند بر اینکه انبیاء بشارت داده اند به ظهور پیامبر ما و به آن‌ها از کار پیامبر ما اطلاع دادند این جریان نمی‌ توانند از طرف آنان واقع شود مگر اینکه خدا به آنان اعلام کرده باشد و تصدیق نمایند و ایمان به این خبر بیاورند. شیعه نیز روایت کرده اند که بشارت به ائمه و اوصیای پیامبر نیز داده اند.

اما جواب سؤال سوم: امکان دارد که خداوند برای پیامبر در آن وقت صورت‌هائی مانند صورت ائمه علیهم السّلام به وجود آورده باشد تا تمام آن‌ها را به صورت کمال مشاهده کند، ص: ۲۹۹

مثل آن‌هائی که خود ائمه را مشاهده می‌کنند و خدا را سپاسگزاری کند بر نعمت برتری دادن و اکرام آنان، به او لطف نموده است. و این امر از لحاظ عقلی ممکن و مقدور است و نیز جایز است که خداوند از ملائکه به صورت آن‌ها در آسمان بیافریند که او را تسبیح و تقدیس نمایند تا آن‌ها را ملائکه ای که به ایشان اعلام شده در آینده این اشخاص حجت خدا در زمین‌اند مشاهده نمایند پس مقامشان در نزد این ملائکه تاکید شود این دیدار موجب یادآوری آن‌ها و آینده کار ایشان گردد. در خبر وارد شده که پیامبر اکرم وقتی به معراج رفت در آسمان فرشته ای را به صورت امیر المؤمنین دید. و اصحاب حدیث بر روایت آن اتفاق نظر دارند. ابن عباس گفت: از پیامبر اکرم شنیدم می‌فرمود: وقتی مرا به آسمان بردند به هیچ گروهی از ملائکه گذر نکردم مگر اینکه از من راجع به علی بن ابی طالب می‌پرسیدند به طوری که من گمان کردم اسم علی در آسمان مشهورتر از اسم من است. به آسمان چهارم که رسیدم چشمم به ملك الموت افتاد به من گفت: خداوند آفریده ای را نیافریده مگر اینکه روح او را من قبض می‌کنم مگر روح شما و علی؛ زیرا خداوند روح شما را به قدرت خویش قبض می‌نماید. وقتی به زیر عرش رسیدم نگاه کردم دیدم علی بن ابی طالب زیر عرش پروردگار ایستاده گفتم یا علی از من جلوتر آمده ای؟ جبرئیل گفت: یا محمّد این چه کسی است که با تو صحبت می‌کند؟ گفتم برادرم علی بن ابی طالب است. گفت: این علی نیست این یکی از فرشتگان خدا است که او را به صورت علی بن ابی طالب آفریده است. ما ملائکه مقرب هر وقت مشتاق دیدار علی بن ابی طالب می‌شویم این فرشته را زیارت می‌کنیم به جهت عظمت مقام علی بن ابی طالب علیه السّلام.

در این صورت می‌تواند کسانی را که پیامبر اکرم صلّی اللّٰه علیه و آله و سلّم دیده است ملائکه ای به صورت ائمه باشند. تمام این‌ها وجوهی است که ممکن و جایز است. - . کنز الفوائد : ۲۵۶ - ۲۶۰ - الحمد للّٰه پایان سخن کراچکی.

ص: ۳۰۰

برخی از الفاظ روایت‌هایی که او آورده را توضیح می‌دهیم هرچند نسخه‌ای که به دست ما رسیده است کاملا صحیح و مستند است. جوهری گوید: «القردد» مکان سخت و بلند است. و گوید: «الآل» به معنای اندام انسان است. و «الآل» چیزی است که در ابتدای روز و پایان آن می‌بینی گویی اندام انسان است. و به معنای سراب نیست و «الآل» جمع آلة، چوب‌هایی است که خیمه را بر آن بنا می‌نهند و «الآل» جمع آلة به معنای حالت است.

شاعر رجز گوئی سروده است:

بر حالتی پس از حالتی دیگر قرار می‌گیرم و شخص ناتوان را با مجادله خود ترک می‌کنم. پایان سخن.

در نهایة آمده است: در حدیث قسّ بن ساعدة «قطعت مهمهاً و آلاً فآلاً» آل به معنای سراب است. «وجوب البلاد» درنوردیدن سرزمین‌ها. «البید» با کسره جمع بیداء به معنای بیابان است. «المهمة» بیابان دوردست. «السری» حرکت در شب. «کغنیّ» رود کوچك است. و «الصحصح» و «الصحصاح» مکان هموار. «الدهناء» به صورت ممدود و مقصور: به معنای فلات و مکانی در بلاد تمیم است. «الارقال» نوعی دویدن است. و می‌گویی: «نصصت الرجل» خواسته او را بررسی کردی تا به به نتیجه رسیدی. و سخن او: «تتسالی» یا از «السلو» به معنای برطرف شدن اندوه است و یا از «السؤال» یعنی در باره آن می‌پرسد. و می‌گویی: «شمت مخائل الشیء» هرگاه با نگریستن به او در انتظارش باشی. «التوکّف» یعنی انتظار کشیدن. «القتاد» درخت خارداری

است. «السمُر» با ضمه میم جمع «السمرة» درخت خارداری است (درخت موز). «العتاد» با فتحه به معنای تجهیزات و کاسه بزرگ است. «العتود» به معنای درخت سدر و طلح است. «النجاد» بر وزن کتاب: بند شمشیر است. «ليلة اضحيانة» يعنى شبى كه درخشان و بدون ابر باشد. «الارقعة» آسمان‌ها است. «أمرع الوادی» یعنی گیاهان وادی بسیار شد. سخن او «السرّی الالمعة» کنایه از امام صادق علیه السلام است زیرا «جعفر» به مانند «السریّ» در لغت به معنای رود کوچک است. و شاید تاء در بیشتر عبارت برای مبالغه باشد. «طریق مهیع - بر وزن مقعد -» یعنی راه آشکار. و شاید در نسخه‌های امام عسکری علیه السلام افتاده باشد یا راویان آن را فراموش کرده‌اند. و گفته می‌شود: «فعل كذا بعد لأی» آن کار را پس از درنگ و تأخیر بسیار انجام داد. و گفته می‌شود: «لا غرو» یعنی هیچ جای شگفت نیست. «كفكف الشیء» یعنی چیزی را دفع کردم و بازداشتم. و وجه آشکار

ص: ۳۰۱

«یوکف» است یعنی: می‌ریزد. «بریت البعیر» هرگاه شتر را درمانده کنی و گوشتش را از بین ببری. «البرّة» حلقه‌ای است که در گوشت بینی شتر قرار می‌دهند. و به صورت «برّات» جمع بسته می‌شود. و «أبريتها» هرگاه در بینی شتر حلقه بگذاری. و «الرَجَم» با حرکت حروف به معنای قبر است.

می‌گویم: می‌توان برای پاسخ به برخی از پرسش‌ها بگویی که آن جسم‌ها، مثالی بوده و روح‌ها پیش از تعلق به بدن اصلی و پس از آن، بدان اجسام مثالی تعلق دارند. و ان شاء الله در ادامه توضیحات بیشتری در این باره می‌آوریم. و در کتاب معاد اندکی در این باره سخن راندیم.

**[ترجمه]

«۴»

وَ قَالَ فِي الْمُنْتَقَى، قَالَ الْوَاقِدِيُّ كَانَ الْمُسْرَى فِي لَيْلَهِ السَّبْتِ لِسَبْعَ عَشْرَهَ لَيْلَهً خَلَتْ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ فِي السَّنَهِ الثَّانِيَهَ عَشَرَ مِنَ النُّبُوَّهِ قَبْلَ الْهِجْرَهِ بِثَمَانِيَهَ عَشَرَ شَهْراً وَ قِيلَ لَيْلَهَ سَبْعَ عَشْرَهَ مِنْ رَبِيعٍ الْأَوَّلِ قَبْلَ الْهِجْرَهِ بِسَنَهٍ مِنْ شِعْبِ أَبِي طَالِبٍ (۱) وَ قِيلَ لَيْلَهَ سَبْعٍ وَ عِشْرِينَ مِنْ رَجَبٍ وَ قِيلَ كَانَ الْإِسْرَاءُ قَبْلَ الْهِجْرَهِ بِسَنَهٍ وَ شَهْرَيْنِ وَ ذَلِكَ سَنَهَ ثَلَاثٍ وَ خَمْسِينَ مِنَ الْفِيلِ انْتَهَى (۲).

وَ قَالَ السَّيِّدُ بْنُ طَاوُسٍ رُوِيَ أَنَّ لَيْلَهَ سَبْعَ عَشَرَهَ مِنْ شَهْرِ رَبِيعٍ الْأَوَّلِ أُسْرِيَ بِالنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله (۳).

**[ترجمه]واقدی در منتقی گوید: معراج در شب شنبه هفدهم رمضان در سال دوازدهم از نبوّت یعنی هجده ماه پیش از هجرت. و گفته شده: معراج در شب هفدهم ربیع الاول یعنی یک سال پیش از هجرت، از شعب ابو طالب به بیت المقدس بود. و گفته شده: معراج در شب بیست و هفتم رجب بود. و گفته شده: معراج یک سال و دو ماه پیش از هجرت اتفاق افتاد یعنی پنجاه و سه سال پس از هلاک اصحاب فیل بود. پایان سخن. - . منتقی فی مولود مصطفی: باب دوم در احوالات سال دوازدهم از نبوت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و بیان معراج. -

و سید بن طاووس گوید: روایت شده که شب هفدهم ربیع الاول پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به معراج رفت. - . اقبال :

**[ترجمه]

«۶»

کِتَابُ الْمُحْتَضَرِ، لِلْحَسَنِ بْنِ سُلَيْمَانَ مِمَّا رَوَاهُ مِنْ كِتَابِ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَبَّاسِ بْنِ مَرْوَانَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هَوْذَةَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَمَّادٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ حُمْرَانَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فِي كِتَابِهِ ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّى فَكانَ قابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنى قَالَ أَدْنَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مُحَمَّداً نَبِيَّهُ صلى الله عليه و آله فَلَمْ يَكُنْ بَيْنَهُ وَ بَيْنَهُ إِلَّا قَفَصٌ مِنْ لُؤْلُؤٍ فِيهِ فِرَاشٌ يَتَلَأْلَأُ مِنْ ذَهَبٍ فَأُرِيَ صُورَةً (۴) فَقِيلَ يَا مُحَمَّدُ أَ تَعْرِفُ هَذِهِ الصُّورَةَ فَقُلْتُ (۵) نَعَمْ هَذِهِ صُورَةُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيَّ أَنْ أُزَوِّجَهُ فَاطِمَةَ

ص: ۳۰۲

۱- فی المصدر: من شعب أبی طالب إلی بیت المقدس.

۲- المنتقی فی مولود المصطفی: الباب الثامن فیما کان سنه اثنتی عشره من نبوّته صلّی اللّه علیه و آله، و ذکر المعراج.

۳- الإقبال: ۶۰۱.

۴- فی المصدر: فرأی صوره.

۵- فی المصدر: فقال: نعم، و هو الصحیح.

وَ أَتَّخِذَهُ وَلِيّاً (۱).

**[ترجمه]محتضر: حمران گوید: از امام باقر علیه السلام در باره این فرموده خداوند «ثمّ دنا فتدلّی * فکان قاب قوسین او ادنی» - . نجم / ۸ - ۹ - {سپس نزدیک آمد و نزدیکتر شد، تا [فاصله اش] به قدرِ [طول] دو [انتهای] کمان یا نزدیکتر شد} پرسیدم. فرمود: خداوند عزّ و جلّ پیامبرش محمد صلی الله علیه و آله و سلم را نزدیک کرد و میان او و خداوند چیزی نبود جز قفسی از مروارید که در آن فرشی طلائی بود که می‌درخشید. سپس تصویری به آن حضرت نشان داده شد و گفته شد: ای محمد آیا این تصویر را می‌شناسی؟ فرمود: آری، این تصویر علی بن ابی طالب است. پس خداوند به من وحی کرد که فاطمه

ص: ۳۰۲

را به ازدواج او درآورم و او را به عنوان ولیّ خود برگزینم. - . محتضر : ۱۲۵ -

**[ترجمه]

«۷»

وَ مِنْ كِتَابِ الْمِعْرَاجِ، لِلشَّيْخِ الصَّالِحِ أَبِی مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الصَّدُوقِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی الْقَاسِمِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ صَالِحِ بْنِ عُقْبَهَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ الْبَاقِرِ عليهما السلام قَالَ: لَمَّا صَعِدَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه و آله إِلَی السَّمَاءِ صَعِدَ عَلَی سَرِيرٍ مِنْ يَاقُوتَهٍ حَمْرَاءَ مُكَلَّلٍ مِنْ زَبَرْجَدِهٍ خَضْرَاءَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَهُ فَقَالَ جَبْرَئِيلُ يَا مُحَمَّدُ أَذِّنْ فَقَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ فَقَالَتِ الْمَلَائِكَهُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَقَالَتِ الْمَلَائِكَهُ نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَتِ الْمَلَائِكَهُ نَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ (۲) فَمَا فَعَلَ وَصِيُّكَ عَلِیٌّ قَالَ خَلَّفْتُهُ فِی أُمَّتِی قَالُوا نِعْمَ الْخَلِيفَهُ خَلَّفْتَ أَمَا إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَرَضَ عَلَيْنَا طَاعَتَهُ ثُمَّ صَعِدَ بِهِ إِلَی السَّمَاءِ الثَّانِيَهِ فَقَالَتِ الْمَلَائِكَهُ مِثْلَ مَا قَالَتْ مَلَائِكَهُ السَّمَاءِ الدُّنْيَا (۳) فَلَمَّا صَعِدَ بِهِ إِلَی السَّمَاءِ السَّابِعَهِ لَقِيَهُ عِيسَی عليه السلام فَسَلَّمَ عَلَيْهِ وَ سَأَلَهُ عَنْ عَلِیٍّ فَقَالَ لَهُ خَلَّفْتُهُ فِی أُمَّتِی قَالَ نِعْمَ الْخَلِيفَهُ خَلَّفْتَ أَمَا إِنَّ اللَّهَ فَرَضَ عَلَی الْمَلَائِكَهِ طَاعَتَهُ ثُمَّ لَقِيَهُ مُوسَی عليه السلام وَ النَّبِيُّونَ نَبِیٌّ نَبِیٌّ فَكُلُّهُمْ يَقُولُ لَهُ مَقَالَهَ عِيسَی عليه السلام ثُمَّ قَالَ (۴) مُحَمَّدٌ صلی الله عليه و آله فَأَيْنَ أَبِی إِبْرَاهِيمَ فَقَالُوا لَهُ هُوَ مَعَ أَطْفَالِ شِيعَهِ عَلِیٍّ فَدَخَلَ الْجَنَّهَ فَإِذَا هُوَ تَحْتَ الشَّجَرَهِ (۵) لَهَا ضُرُوعٌ كَضُرُوعِ الْبَقَرِ فَإِذَا انْفَلَتَ الضَّرْعُ مِنْ فَمِ الصَّبِیِّ قَامَ إِبْرَاهِيمُ فَرَدَّ عَلَيْهِ قَالَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ (۶) وَ سَأَلَهُ عَنْ عَلِیٍّ فَقَالَ خَلَّفْتُهُ فِی أُمَّتِی قَالَ نِعْمَ الْخَلِيفَهُ خَلَّفْتَ أَمَا إِنَّ اللَّهَ فَرَضَ عَلَی الْمَلَائِكَهِ طَاعَتَهُ وَ هَؤُلَاءِ أَطْفَالُ شِيعَتِهِ سَأَلْتُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ يَجْعَلَنِیَ الْقَائِمَ عَلَيْهِمْ فَفَعَلَ وَ إِنَّ الصَّبِیَّ لَيَجْرَعُ الْجُرْعَهَ فَيَجِدُ طَعْمَ ثِمَارِ

ص: ۳۰۳

۱- المحتضر: ۱۲۵، و فيه: فأوحی إليه أن زوجه فاطمه و اتخذه وليا. أقول: فی نسخ الكتاب هنا و فيما يأتی المختصر بدل المحتضر و هو خطا من النسّاخ.

۲- فی المصدر: نشهد أن محمّدا رسول اللّه.

٣- فى المصدر: السماء الأولى.

۴- فى المصدر: فكلهم يسلم عليه و يقول له مقاله عيسى عليه السلام فقال لهم.

۵- فى المصدر: فاذا هو بشجر.

۶- فى المصدر: فرده عليه، فلما رآه إبراهيم قام إليه فسلم عليه.

الْجَنَّهِ وَ أَنْهَارِهَا فِی تِلْکَ الْجُرْعَهِ (۱).

**[ترجمه]در کتاب معراج از یزید بن عبدالملک از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود: آنسان که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به آسمان صعود کرد بر تختی از یاقوت سرخ آراسته به زمرّد سبز به آسمان برده شد و فرشتگان آن حضرت را حمل کردند. جبرئیل گفت: ای محمد. اذان بگو. پیامبر فرمود: الله اکبر الله اکبر. فرشتگان نیز گفتند: الله اکبر الله اکبر. فرمود: أشهد أن لا ـ اله الا ـ الله. فرشتگان گفتند: و نشهد أن لا اله الا الله. فرمود: أشهد أنّ محمداً رسول الله. فرشتگان گفتند: نشهد انّک رسول الله. جبرئیل گفت: وصیّ تو علیّ چه کرد؟ فرمود: او را در میان امّتم جانشین خود کرد. گفت: چه خوب جانشینی، به جای خود گذاشتی، چرا که خداوند عزّ و جلّ اطاعت از وی را بر ما واجب گردانیده است. سپس آن حضرت را به آسمان دوم بالا ـ برد و فرشتگان همان سخنان و گفته‌های فرشتگان آسمان دنیا را تکرار کردند. هنگامی که جبرئیل پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را به آسمان هفتم برد عیسی علیه السلام با آن حضرت ملاقات کرد و بر ایشان سلام داد و در باره علیّ پرسید. پیامبر به او فرمود: او را در میان امّتم جانشین خود کردم. گفت: چه خوب جانشینی برای خود برگزیدی، و اما خداوند اطاعت از او را بر فرشتگان واجب گردانیده است. سپس موسی علیه السلام با پیامبر ملاقات کرد و بعد از او همه پیامبران یکی پس از دیگری با آن حضرت ملاقات کردند. و همه آنان سخنان عیسی علیه السلام را به او گفتند. سپس محمد صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: پدرم ابراهیم کجاست؟ به او گفتند: او با کودکان شیعه علی است. پیامبر وارد بهشت شد به ناگاه دید که ابراهیم در زیر درختی که پستان‌های همچون پستان گاو دارد نشسته است و چون پستان از دهان کودک خارج می‌شود، ابراهیم باز در دهانش می‌گذاشت. گوید: ابراهیم بر آن حضرت سلام کرد و در باره علی از وی پرسید. گفت: او را در میان امّتم جانشین خود کردم. گفت: چه خوب جانشینی برای خودت برگزیدی، چرا که خداوند اطاعت از او را بر فرشتگان واجب گردانیده است، و اینان کودکان شیعه اویند. و من از خداوند عزّ و جلّ خواستم که مرا مسوول و عهده‌دار آنان قرار دهد و همین کار را برایم انجام داد. این کودکان یک جرعه می‌نوشند و مزه میوه‌ها و جویبارهای

ص: ۳۰۳

بهشت را در آن جرعه می‌یابند. - . محتضر : ۱۳۹ - ۱۴۰ -

**[ترجمه]

«۸»

وَ مِنْهُ عَنِ الصَّدُوقِ عَنِ ابْنِ الْوَلِیدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ النَّضْرِ عَنِ ابْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِیِّ عَنْ جَابِرٍ الْأَنْصَارِیِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا عُرِجَ بِی إِلَی السَّمَاءِ السَّابِعَهِ وَجَدْتُ عَلَی کُلِّ بَابِ (۲) سَمَاءٍ مَکْتُوباً لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ لَمَّا صِرْتُ إِلَی حُجُبِ النُّورِ رَأَیْتُ عَلَی کُلِّ حِجَابٍ مَکْتُوباً لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ لَمَّا صِرْتُ إِلَی الْعَرْشِ وَجَدْتُ عَلَی کُلِّ رُکْنٍ مِنْ أَرْکَانِهِ مَکْتُوباً لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ (۳).

**[ترجمه]جابر انصاری گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هنگامی که مرا به آسمان هفتم بالا بردند بر هر یک از درهای آسمان‌ها دیدم که نوشته بود: لا اله الا الله، محمد رسول الله، علی بن ابی طالب امیرالمؤمنین. و هنگامی که به حجاب‌های نور رسیدم بر هر حجاب دیدم که نوشته بود: لا اله الا الله، محمد رسول الله، علی بن ابی طالب امیرالمؤمنین. و هنگامی که به عرش رسیدم بر هر یک از ستون‌های آن دیدم که نوشته بود: لا اله الا الله، محمد رسول الله، علی بن ابی طالب امیرالمؤمنین. - . محتضر : ۱۴۲ -

**[ترجمه]

«۹»

وَ مِنْهُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ سَهْلِ بْنِ عَبْدِ الْوَهَّابِ عَنْ أَبِی مُعَاوِیَهَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لَیْلَهَ أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ فَبَلَغْتُ السَّمَاءَ الْخَامِسَهَ نَظَرْتُ إِلَی صُورَهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فَقُلْتُ حَبِیبِی جَبْرَئِیلُ مَا هَذِهِ الصُّورَهُ فَقَالَ جَبْرَئِیلُ یَا مُحَمَّدُ اشْتَهَتِ الْمَلَائِكَهُ أَنْ یَنْظُرُوا إِلَی صُورَهِ عَلِیٍّ فَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّ بَنِی آدَمَ فِی دُنْیَاهُمْ یَتَمَتَّعُونَ غُدْوَهً وَ عَشِیَّهً بِالنَّظَرِ إِلَی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ حَبِیبِ حَبِیبِكَ مُحَمَّدٍ (۴) وَ خَلِیفَتِهِ وَ وَصِیِّهِ وَ أَمِینِهِ فَمَتِّعْنَا بِصُورَتِهِ قَدْرَ مَا تَمَتَّعَ أَهْلُ الدُّنْیَا بِهِ فَصَوَّرَ لَهُمْ صُورَتَهُ مِنْ نُورِ قُدْسِهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَعَلِیٌّ علیه السلام بَیْنَ (۵) أَیْدِیهِمْ لَیْلًا وَ نَهَاراً یَزُورُونَهُ وَ یَنْظُرُونَ إِلَیْهِ غُدْوَهً وَ عَشِیَّهً (۶).

**[ترجمه]جعفر بن محمد از پدرش از جدّش از علیهم السلام روایت کرده که فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: شب معراج مرا به آسمان بالا بردند و وقتی به آسمان پنجم رسیدم به تصویر علی بن ابی طالب نگاه کردم. پس از جبرئیل پرسیدم: دوست من، این تصویر چیست؟ جبرئیل گفت: ای محمد فرشتگان دوست دارند به تصویر علی نگاه کنند. و گفتند: پروردگارا بنی آدم در دنیا صبح و شب با نگریستن به علی بن ابی طالب، دوستِ محبوب تو محمد که خلیفه و وصیّ و امین اوست، بهره و لذت می‌برند، پس به اندازه‌ای که اهل دنیا از او بهره می‌گیرند ما را از تصویر او بهره‌مند گردان. پس خداوند صورت او را از نور قدسِ عزّ و جلّ خود صورت‌گری کرد. و علی علیه السلام شب و روز در مقابل آن‌هاست و بامدادان و شامگاهان به ملاقاتش می‌آیند و او را می‌نگرند. - . محتضر : ۱۴۶ -

**[ترجمه]

«۱۰»

قَالَ فَأَخْبَرَنِی الْأَعْمَشُ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ علیهم السلام قَالَ: فَلَمَّا ضَرَبَهُ اللَّعِینُ ابْنُ مُلْجَمٍ عَلَی رَأْسِهِ صَارَتْ تِلْكَ الضَّرْبَهُ فِی صُورَتِهِ الَّتِی فِی السَّمَاءِ فَالْمَلَائِكَهُ یَنْظُرُونَ إِلَیْهِ غُدْوَهً وَ عَشِیَّهً وَ یَلْعَنُونَ قَاتِلَهُ ابْنَ مُلْجَمٍ فَلَمَّا قُتِلَ الْحُسَیْنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام هَبَطَتِ

۱- المحتضر: ۱۳۹ و ۱۴۰، و اسناد الحديث سقط عن المصدر.

۲- فی المصدر: وجدت على باب السماء.

۳- المحتضر: ۱۴۲.

۴- فی المصدر: الی علی ابن عم حبیبک.

۵- فی المصدر: فصوره علی بین ایدیهم.

۶- المحتضر: ۱۴۶.

الْمَلَائِكَهُ وَ حَمَلَتْهُ حَتَّی أَوْقَفَتْهُ مَعَ صُورَهِ عَلِیٍّ فِی السَّمَاءِ الْخَامِسَهِ فَکَلَّمَا هَبَطَتِ الْمَلَائِکَهُ مِنَ السَّمَاوَاتِ مِنْ عُلًا (۱) وَ صَعِدَتْ مَلَائِکَهُ السَّمَاءِ الدُّنْیَا فَمَنْ فَوْقَهَا إِلَی السَّمَاءِ الْخَامِسَهِ لِزِیَارَهِ صُورَهِ عَلِیٍّ وَ النَّظَرِ إِلَیْهِ وَ إِلَی الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ مُشَحَّطاً بِدَمِهِ (۲) لَعَنُوا یَزِیدَ وَ ابْنَ زِیَادٍ وَ مَنْ قَاتَلُوا الْحُسَیْنَ بْنَ عَلِیٍّ علیهما السلام إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ قَالَ الْأَعْمَشُ قَالَ لِی جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّادِقُ علیهما السلام هَذَا مِنْ مَکْنُونِ الْعِلْمِ وَ مَخْزُونِهِ لَا تُخْرِجْهُ إِلَّا إِلَی أَهْلِهِ (۳).

**[ترجمه]اعمش از جعفر بن محمد از پدرش علیهما السلام روایت کرده که فرمود: هنگامی که ابن ملجم ملعون ضربه بر سرش زد، آن ضربه در تصویری او در آسمان نقش بست و فرشتگان صبح و شب به او می‌نگرند و قاتلش ابن ملجم را تفرین می‌کنند. هنگامی که حسین بن علی شهید شد فرشتگان فرود آمدند

ص: ۳۰۴

و او را حمل کرده تا اینکه او را همراه با تصویر علی در آسمان پنجم قرار دادند. و هر بار که فرشتگان از آسمان‌های بال فرود می‌آیند و فرشتگان آسمان دنیا و آسمان‌های بالای آن به آسمان پنجم بالا می‌روند تا تصویر علی را زیارت کرده و به آن و به تصویر به خون آغشته حسین بن علی بنگرند، یزید و ابن زیاد و کسانی را که با حسین بن علی علیه السلام جنگیدند تا روز قیامت لعن و نفرین می‌کنند.

اعمش گوید: جعفر بن محمد صادق علیه السلام به من فرمود: این از علم مکنون و مخزون است، تو آن را جز برای افراد شایسته بازگو نکن.

**[ترجمه]

«۱۱»

وَ مِنْهُ عَنِ الصَّدُوقِ عَنِ الطَّالَقَانِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الصَّمَدِ الْمُهْتَدِی الْعَبَّاسِیِّ عَنْ غَوْثِ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ فَرَجِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ فَرَجِ بْنِ مُسَافِرٍ (۴) عَنِ الرَّبِیعِ بْنِ بَدْرٍ عَنْ أَبِی هَارُونَ الْعَبْدِیِّ عَنْ أَبِی سَعِیدٍ الْخُدْرِیِّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ: لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ مَا سَمِعْتُ شَیْئاً قَطُّ هُوَ أَحْلَی مِنْ کَلَامِ رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ فَقُلْتُ یَا رَبِّ اتَّخَذْتَ إِبْرَاهِیمَ خَلِیلًا وَ کَلَّمْتَ مُوسَی تَکْلِیماً وَ رَفَعْتَ إِدْرِیسَ مَکَاناً عَلِیّاً وَ آتَیْتَ دَاوُدَ زَبُوراً وَ أَعْطَیْتَ سُلَیْمَانَ مُلْکاً لَا یَنْبَغِی لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ فَمَا ذَا لِی یَا رَبِّ فَقَالَ جَلَّ جَلَالُهُ یَا مُحَمَّدُ اتَّخَذْتُکَ خَلِیلًا کَمَا اتَّخَذْتُ إِبْرَاهِیمَ خَلِیلًا وَ کَلَّمْتُکَ تَکْلِیماً کَمَا کَلَّمْتُ مُوسَی تَکْلِیماً وَ أَعْطَیْتُکَ فَاتِحَهَ الْکِتَابِ وَ سُورَهَ الْبَقَرَهِ وَ لَمْ أُعْطِهِمَا نَبِیّاً قَبْلَکَ وَ أَرْسَلْتُکَ إِلَی أَسْوَدِ أَهْلِ الْأَرْضِ وَ أَحْمَرِهِمْ وَ إِنْسِهِمْ وَ جِنِّهِمْ وَ لَمْ أُرْسِلْ إِلَی جَمَاعَتِهِمْ نَبِیّاً قَبْلَکَ وَ جَعَلْتُ الْأَرْضَ لَکَ وَ لِأُمَّتِکَ مَسْجِداً (۵) وَ طَهُوراً وَ أَطْعَمْتُ أُمَّتَکَ الْفَیْ ءَ وَ لَمْ أُحِلَّهُ لِأَحَدٍ قَبْلَهَا وَ نَصَرْتُکَ بِالرُّعْبِ حَتَّی إِنَّ عَدُوَّکَ لَیَرْعَبُ مِنْکَ وَ أَنْزَلْتُ سَیِّدَ الْکُتُبِ کُلِّهَا مُهَیْمِناً عَلَیْکَ قُرْآناً عَرَبِیّاً مُبِیناً وَ رَفَعْتُ لَکَ ذِکْرَکَ حَتَّی لَا أُذْکَرُ

ص: ۳۰۵

۱- فكلما هبطت الملائكه من السماوات العليا.

۲- فى المصـدر: و الى الحسـين بن علىّ عليه السـلام بصورته التى تشـحطت بدمائه لعنوا ابن ملجم و يزيد و ابن زياد و من قاتل الحسين بن علىّ عليه السلام.

۳- المحتضر: ۱۴۶ و ۱۴۷. فى النسخ فى جميع الموارد المتقدمه و الآتيه: المختصر مكان المحتضر و هو وهم من النسّاخ.

۴- فى النسخه: عبد اللّه بن صالح، عن فرج بن مسافر. و أمّا المصدر فقد سقط الاسناد عنه.

۵- فى نسخه: مساجد.

بِشَیْ ءٍ مِنْ شَرَائِعِ دِینِی إِلَّا ذُکِرْتَ مَعِی (۱).

**[ترجمه]ابو سعید خدری از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم روایت کرده که فرمود: هنگامی که به معراج آسمان‌ها رفتم چیزی شیواتر و لذت بخش‌تر از کلام پروردگارم نشنیدم. فرمود: پس گفتم: ای پروردگارم ابراهیم را به عنوان خلیل و دوست خود برگزیدی و با موس آشکارا سخن گفتی، و ادریس را به جایگاه والا ارتقا دادی، و به داود زبور عطا نمودی و به سلیمان ملک و پادشاهی‌ای دادی که پس از او شایسته هیچ کس نبود، ای پروردگارم چه چیز برای من اختصاص دادی؟ خداوند جلّ جلاله فرمود: ای محمد تو را به عنوان خلیل برگزیدم همانطور که ابراهیم را به عنوان خلیل برگزیدم، و آشکارا با تو سخن گفتم همانگونه که با موسی سخن گفتم و فاتحه الکتاب و سوره بقره را به تو عطا کردم که پیش از تو به هیچ پیامبری عطا نکردم و تو را به سوی مردمان سیاه و سرخ زمین، و به سوی انس و جنّ فرستادم و پیش از تو هیچ پیامبری را به سوی همه آنان نفرستادم، و زمین را برای تو و امّتت به عنوان مسجد و مکانی پاک قرار دادم، و غنایم را به امّتت اطعام کردم در حالی که پیش از این برای کسی جایز و حلال نکردم، تو را با رعب و هیبت (در دل دشمنان) یاری دادم تا جایی که دشمنانت از تو ترس و وحشت به دل دارند، و سرور همه کتاب‌های آسمانی را به صورت قرآن عربی آشکار با قدرت و ابهت بر تو نازل کردم و نامت را برای تو بلند گردانیدم تا جایی که

هیچ یک از شریعت‌های دینم نام برده نمی‌شود مگر اینکه نام تو نیز در کنار من بر زبان بیاید. – . محتضر : ۱۵۰ –

**[ترجمه]

«۱۲»

کا، الکافی عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی نَصْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا عُرِجَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله انْتَهَی بِهِ جَبْرَئِیلُ علیه السلام إِلَی مَکَانٍ فَخَلَّی عَنْهُ فَقَالَ لَهُ یَا جَبْرَئِیلُ أَ تُخَلِّینِی عَلَی هَذِهِ الْحَالِ (۲) فَقَالَ امْضِهْ فَوَ اللَّهِ لَقَدْ وَطِئْتَ مَکَاناً مَا وَطِئَهُ بَشَرٌ وَ مَا مَشَی فِیهِ بَشَرٌ قَبْلَکَ (۳).

**[ترجمه]کافی: ابوبصیر از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: چون رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را به معراج بردند، جبرئیل او را به جایی رساند و از او دنبال ماند و او را تنها گذاشت، فرمود: ای جبرئیل، در این حال مرا تنها می گذاری؟ در پاسخ گفت: برو، به خدا در جایی گام نهادی که بشری در آن گام ننهاده و بشری پیش از تو در آن جا راه نرفته است. – . اصول کافی ۱ : ۴۴۴ –

**[ترجمه]

«۱۳»

كا، الكافى عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْجَوْهَرِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ قَالَ: سَأَلَ أَبُو بَصِيرٍ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ أَنَا حَاضِرٌ فَقَالَ جُعِلْتُ فِدَاکَ كَمْ عُرِجَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ مَرَّتَيْنِ فَأَوْقَفَهُ جَبْرَئِيلُ مَوْقِفاً فَقَالَ لَهُ مَكَانَكَ يَا مُحَمَّدُ فَلَقَدْ وَقَفْتَ مَوْقِفاً مَا وَقَفَهُ مَلَكٌ قَطُّ وَ لَا نَبِيٌّ إِنَّ رَبَّكَ يُصَلِّي فَقَالَ يَا جَبْرَئِيلُ وَ كَيْفَ يُصَلِّي قَالَ يَقُولُ سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ أَنَا رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَ الرُّوحِ سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي فَقَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله اللَّهُمَّ عَفْوَكَ عَفْوَكَ قَالَ وَ كَانَ كَمَا قَالَ اللَّهُ قابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنى فَقَالَ لَهُ أَبُو بَصِيرٍ جُعِلْتُ فِدَاكَ مَا قَابُ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى قَالَ مَا بَيْنَ سِيَتِهَا إِلَى رَأْسِهَا قَالَ فَكَانَ كَمَا قَالَ بَيْنَهُمَا حِجَابٌ (۴) يَتَلَأْلَأُ بِخَفْقٍ وَ لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا وَ قَدْ قَالَ زَبَرْجَدٌ فَنَظَرَ فِي مِثْلِ سَمِّ الْإِبْرَةِ إِلَى مَا شَاءَ اللَّهُ مِنْ نُورِ الْعَظَمَةِ فَقَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَا مُحَمَّدُ قَالَ لَبَّيْكَ رَبِّي قَالَ مَنْ لِأُمَّتِكَ مِنْ بَعْدِكَ قَالَ اللَّهُ أَعْلَمُ قَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ سَيِّدُ الْمُسْلِمِينَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ قَالَ ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام لِأَبِي بَصِيرٍ يَا بَا مُحَمَّدٍ وَ اللَّهِ مَا جَاءَتْ وَلَايَةُ عَلِيٍّ مِنَ الْأَرْضِ وَ لَكِنْ جَاءَتْ مِنَ السَّمَاءِ مُشَافَهَةً (۵).

**[ترجمه]کافی: علی بن ابی حمزه گوید: در حضور من، ابو بصیر از امام صادق علیه السلام پرسشی کرد، گفت: قربانت، چند بار رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را به معراج بردند؟ فرمود: دو بار، جبرئیل او را باز داشت و عرض کرد: ای محمد، در جای خود باش، هر آینه به پایگاهی بر آمدی که پیش از تو نه فرشته ای و نه پیامبری بدان راه نیافته، به راستی پروردگارت در نماز است، فرمود: ای جبرئیل، چگونه نماز می گذارد؟ عرض کرد: می فرماید: سبوح قدوس، منم پروردگار فرشته ها و روح، مهرم بر خشمم پیش است، آن حضرت عرض کرد: بار خدایا، عفوک عفوک، امام صادق علیه السلام فرمود: پیغمبر چنانچه خدا فرموده است: به مقام «قابَ قَوْسَیْنِ أَوْ أَدْنی» رسید، ابو بصیر به آن حضرت عرض کرد: قربانت، «قابَ قَوْسَیْنِ أَوْ أَدْنی» چیست؟ فرمود: از سر دسته کمان تا سر آن، فرمود: میان آن‌ها حجابی می درخشید (و می لرزید و پائین و بالا می شد و موج می زد)، به نظرم که فرمود: زبرجد بود، و پیامبر از مانند سوراخ سوزنی نگریست و تا آنجا که خدا می خواست پرتو بزرگواری حق را دریافت. خدای تبارک و تعالی فرمود: ای محمد. پیامبر فرمود: لبیک پروردگارم. فرمود: چه کسی بعد از تو برای امت (سرپرست و پیشوا است)؟ فرمود: خدا، داناتر است. فرمود: علی بن ابی طالب امیر مؤمنان و سید مسلمانان و پیشوای دست و رو سفیدان. ابو بصیر گفت: سپس امام صادق علیه السلام فرمود: ای ابا محمد به خدا ولایت علی علیه السلام از زمین نیامد بلکه شفاهاً از آسمان آمد. - . اصول کافی ۱ : ۴۴۲ - ۴۴۳ -

**[ترجمه]

بيان

قوله علیه السلام مرتين يمكن رفع التنافی بين هذا الخبر و بين ما سيأتی من

ص: ۳۰۶

۱- المحتضر: ۱۵۰.

۲- فی المصدر: علی هذه الحاله.

۳- أصول الكافی ۱: ۴۴۴.

۴- قال: كان بينهما حجاب خ ل. و هو الموجود فى المصدر.

۵- أصول الكافى ۱: ۴۴۲ و ۴۴۳.

مائه و عشرین بأن تکون المرتان فی مکه و البواقی فی المدینه أو المرتان إلی العرش و البواقی إلی السماء أو المرتان بالجسم و البواقی بالروح أو المرتان ما أخبر بما جری فیهما و البواقی لم یخبر بها.

قوله إلی رأسها لعله کان إلی وسطها أو إلی مقبضها فصحف (۱) لأن سیه القوس بالکسر مخففه ما عطف من طرفیها ذکره الفیروزآبادی و قال القاب ما بین المقبض و السیه و لکل قوس قابان و المقدار کالقیب انتهی.

و الخفق التحرک و الاضطراب ثم أمر جبرئیل بالوقوف و ما کلمه صلی الله علیه و آله به لعله کان قبل مفارقته أو یقال فارقه فی المکان و کان بحیث یراه و یکلمه و الأول أظهر مع أنه یمکن أن یکون هذا فی بعض المعارج و سم الإبره ثقبها و هی کنایه عن قله ما ظهر له من معرفه ذاته و صفاته بالنسبه إلیه تعالی و إن کان غایه طوق البشر.

**[ترجمه]سخن امام «مرّتین» (دو بار)، می‌توان منافات و اختلاف میان این روایت و روایتی که در

ص: ۳۰۶

شماره صد و بیست می‌آید را اینگونه رفع کرد که دو بار معراج پیامبر، در مکه بوده و بقیه آن‌ها در مدینه. یا اینکه دو مرتبه به سوی عرش عروج کرد و بقیه آن‌ها را به سوی آسمان، یا اینکه دو مرتبه با جسم و بقیه را با روح، یا اینکه اتفاقات دو بار از آن را بازگو کرد و بقیه را بازگو ننمود.

«الی رأسها» شاید در اصل «الی وسطها» یا «الی مقبضها» بوده و تصحیف شده است زیرا «سیهٔ القوس» با تخفیف: قسمت برآمده از دو سوی کمان است. فیروزآبادی این مطلب را ذکر کرده است و گوید: «القاب» ما بین دسته و سیهٔ کمان است. و هر کمان دو قاب دارد و به مانند «القیب» به معنای مقدار نیز می‌باشد. پایان سخن.

«الخفق» به معنای تحرک و اضطراب است. و امر جبرئیل به توقف و آنچه در باره آن با پیامبر صلی الله علیه وآله و سلم سخن گفت، پیش از جدا شدن از آن حضرت باشد. یا اینکه گفته می‌شود: از نظر مکانی از آن حضرت جدا شد اما به گونه‌ای بود که می‌توانست پیامبر را ببیند و با او سخن بگوید. و معنای اول آشکارتر است. البته ممکن است در بعضی از معراج‌ها اینگونه اتفاق افتاده باشد. «سمّ الابرهٔ» یعنی سوراخ سوزن. که کنایه از اندک بودن شناختی است که پیامبر از ذات و صفات خدا به نسبت خداوند متعال کسب کرد، هر چند آن مقدار معرفت و شناخت نیز از توان بشر خارج است.

**[ترجمه]

«۱۴»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَیْنَهَ عَنْ زُرَارَهَ أَوِ (۲) الْفُضَیْلِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: لَمَّا أُسْرِیَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی السَّمَاءِ فَبَلَغَ الْبَیْتَ الْمَعْمُورَ وَ حَضَرَتِ الصَّلَاهُ فَأَذَّنَ جَبْرَئِیلُ وَ أَقَامَ فَتَقَدَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ صَفَّ الْمَلَائِکَهُ وَ النَّبِیُّونَ خَلْفَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله (۳).

**[ترجمه]کافی: زرارهٔ یا فضیل از امام باقر علیه السلام روایت کرده‌اند که فرمود: هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به معراج رفت به بیت معمور رسید و وقت نماز فرا رسید، جبرئیل اذان و اقامه گفت و رسول خدا پیش‌نماز شد و فرشتگان و پیامبران صف بستند و به محمد صلی الله علیه و آله و سلم اقتدا کردند. - . فروع کافی ۱ : ۸۳ -

**[ترجمه]

«۱۵»

کا، الکافی عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنْ یُونُسَ عَنْ مُعَاوِیَهَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَقَدْ أَسْرَی رَبِّی بِی فَأَوْحَی إِلَیَّ مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ مَا أَوْحَی وَ شَافَهَنِی إِلَی أَنْ قَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ مَنْ أَذَلَّ لِی وَلِیّاً فَقَدْ أَرْصَدَ لِی بِالْمُحَارَبَهِ وَ مَنْ حَارَبَنِی حَارَبْتُهُ قُلْتُ یَا رَبِّ وَ مَنْ وَلِیُّکَ هَذَا فَقَدْ عَلِمْتُ أَنَّ مَنْ حَارَبَکَ حَارَبْتَهُ قَالَ ذَاکَ مَنْ أَخَذْتُ مِیثَاقَهُ لَکَ وَ لِوَصِیِّکَ وَ لِذُرِّیَّتِکُمَا بِالْوَلَایَهِ (۴).

ص: ۳۰۷

۱- و حمله علی ابتداء السیه الی رأسها أو حمل السیه علی محل العطف فقط فیکون تفسیرا للادنی بعید. منه قدّس سرّه.

۲- فی نسخه من الکتاب و مصدره: و الفضیل.

۳- فروع الکافی ۱: ۸۳.

۴- أصول الکافی ۲: ۳۵۳.

**[ترجمه]کافی: معاویه از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: پروردگارم مرا به معراج شبانه برد و از پشت پرده به من وحی کرد آنچه را وحی کرد و با من بی واسطه سخن گفت تا آنکه به من فرمود: ای محمد! هر که دوستی از دوستان من خوار کند، محققاً به نبرد با من کمین گرفته است، و هر که با من بجنگد، من با او بجنگم، گفتم: پروردگارا! این دوست تو کیست؟ من دانستم که هر که با تو بجنگد با او می جنگی، فرمود: آن کسی است که از او پیمان گرفتم به دوستی و پیروی از تو و از وصیّ تو و از ذریّه تو و نژاد تو. - . اصول کافی ۲ : ۳۵۳ -

ص: ۳۰۷

**[ترجمه]

«۱۶»

یب، تهذیب الأحکام سَهْلُ بْنُ زِیَادٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْخَزَّازِ عَنْ هَارُونَ بْنِ خَارِجَةَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أَسْرَی اللَّهُ بِهِ قَالَ لَهُ جَبْرَئِیلُ علیه السلام أَ تَدْرِی أَیْنَ أَنْتَ یَا رَسُولَ اللَّهِ السَّاعَهَ أَنْتَ مُقَابِلُ مَسْجِدِ الْکُوفَانَ قَالَ فَاسْتَأْذِنْ لِی رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ حَتَّی آتِیَهُ فَأُصَلِّیَ فِیهِ رَکْعَتَیْنِ فَاسْتَأْذَنَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَأَذِنَ لَهُ .(۱)

**[ترجمه]تهذیب: هارون بن خارجه از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به معراج رفت جبرئیل به او گفت: ای رسول خدا آیا می‌دانی کجائی؟ اکنون تو در مقابل مسجد کوفان هستی. پیامبر فرمود: ای جبرئیل از پروردگار عزّ و جلّم اذن بگیر تا به آنجا بیایم و در آن دو رکعت نماز بگزارم؟ جبرئیل از خداوند اذن گرفت و خداوند به آن حضرت اذن داد. - . تهذیب ۱ : ۳۲۴ - ۳۲۵ -

**[ترجمه]

«۱۷»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الثُّمَالِیِّ وَ أَبِی مَنْصُورٍ عَنْ أَبِی الرَّبِیعِ قَالَ: حَجَجْنَا مَعَ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی السَّنَهِ الَّتِی کَانَ حَجَّ فِیهَا هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِکِ وَ کَانَ مَعَهُ نَافِعٌ مَوْلَی عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَنَظَرَ نَافِعٌ إِلَی أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی رُکْنِ الْبَیْتِ وَ قَدِ اجْتَمَعَ عَلَیْهِ النَّاسُ فَقَالَ نَافِعٌ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ مَنْ هَذَا الَّذِی قَدْ تَدَاکَّ عَلَیْهِ النَّاسُ فَقَالَ هَذَا نَبِیُّ أَهْلِ الْکُوفَهِ هَذَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیٍّ فَقَالَ اشْهَدْ لَآتِیَنَّهُ فَلَأَسْأَلَنَّهُ عَنْ مَسَائِلَ لَا یُجِیبُنِی فِیهَا إِلَّا نَبِیٌّ أَوْ وَصِیُّ نَبِیٍّ أَوِ ابْنُ نَبِیٍّ قَالَ فَاذْهَبْ إِلَیْهِ وَ اسْأَلْهُ لَعَلَّکَ تُخْجِلُهُ فَجَاءَ نَافِعٌ حَتَّی اتَّکَأَ عَلَی النَّاسِ ثُمَّ أَشْرَفَ عَلَی أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فَقَالَ یَا مُحَمَّدَ بْنَ عَلِیٍّ إِنِّی قَرَأْتُ التَّوْرَاهَ وَ الْإِنْجِیلَ وَ الزَّبُورَ وَ الْفُرْقَانَ وَ قَدْ عَرَفْتُ حَلَالَهَا وَ حَرَامَهَا وَ قَدْ جِئْتُ أَسْأَلُکَ عَنْ مَسَائِلَ لَا یُجِیبُ فِیهَا إِلَّا نَبِیٌّ أَوْ وَصِیُّ نَبِیٍّ أَوِ ابْنُ نَبِیٍّ قَالَ فَرَفَعَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام رَأْسَهُ فَقَالَ سَلْ عَمَّا بَدَا لَکَ فَقَالَ أَخْبِرْنِی کَمْ بَیْنَ عِیسَی وَ بَیْنَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مِنْ سَنَهٍ قَالَ أُخْبِرُکَ بِقَوْلِی أَوْ بِقَوْلِکَ قَالَ أَخْبِرْنِی بِالْقَوْلَیْنِ جَمِیعاً قَالَ أَمَّا فِی قَوْلِی فَخَمْسُمِائَهِ سَنَهٍ وَ أَمَّا فِی قَوْلِکَ فَسِتُّمِائَهِ سَنَهٍ قَالَ فَأَخْبِرْنِی

عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لِنَبِیِّهِ وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ مِنْ رُسُلِنا أَ جَعَلْنا مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ آلِهَهً یُعْبَدُونَ مِنَ الَّذِی سَأَلَهُ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله وَ کَانَ بَیْنَهُ وَ بَیْنَ عِیسَی خَمْسُمِائَهِ سَنَهٍ قَالَ فَتَلَا أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام هَذِهِ الْآیَهَ سُبْحانَ الَّذِی أَسْری بِعَبْدِهِ لَیْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ إِلَی الْمَسْجِدِ الْأَقْصَی الَّذِی بارَکْنا حَوْلَهُ لِنُرِیَهُ مِنْ آیاتِنا (۲) فَکَانَ مِنَ الْآیَاتِ الَّتِی أَرَاهَا اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی مُحَمَّداً حَیْثُ أَسْرَی بِهِ إِلَی الْبَیْتِ الْمُقَدَّسِ أَنْ

۱- التهذیب ۱: ۳۲۴ و ۳۲۵. و للحدیث صدر و ذیل ترکهما المصنّف.

۲- قد تقدم ذکر موضع الآیه و ما قبلها فی صدر الباب.

حَشَرَ اللَّهُ عَزَّ ذِكْرُهُ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ مِنَ النَّبِيِّينَ وَ الْمُرْسَلِينَ ثُمَّ أَمَرَ جَبْرَئِيلَ فَأَذَّنَ شَفْعاً وَ أَقَامَ شَفْعاً وَ قَالَ فِي أَذَانِهِ حَيَّ عَلَى خَيْرِ الْعَمَلِ ثُمَّ تَقَدَّمَ مُحَمَّدٌ فَصَلَّى بِالْقَوْمِ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ لَهُمْ عَلَى مَا تَشْهَدُونَ وَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ قَالُوا نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ أَخَذَ عَلَى ذَلِكَ عُهُودَنَا وَ مَوَاثِيقَنَا فَقَالَ نَافِعٌ صَدَقْتَ يَا بَا جَعْفَرٍ (۱).

**[ترجمه]کافی: ابو ربیع روایت کرده است: سالی که هشام بن عبد الملک فریضه حج را به جای می‌آورد، ما هم به همراه امام محمد باقر علیه السلام حج را به جای آوردیم. نافع، غلام بن خطاب، همراه هشام بود. نافع به امام محمد باقر علیه السلام در کنار رکن یمانی نگاه کرد که مردم پیرامون ایشان گرد هم آمده بودند و گفت: ای امیرالمؤمنین! این شخص کیست که مردم این گونه در اطرافش حلقه زده اند؟ هشام گفت: این پیامبر مردم کوفه، محمد بن علی است. نافع گفت: ببین او را نزد تو خواهم آورد و از او در باره اموری خواهم پرسید که فقط پیامبران و یا فرزندان و اوصیای آنها قادر به پاسخ دادن به آنها خواهند بود. هشام گفت: برو و از او سئوال کن. شاید او را خجالت زده کنی.

نافع رفت و به زور، راه خود را در میان مردم باز کرد تا این که به امام علیه السلام نزدیک شد و از آن حضرت پرسید: ای محمد بن علی! من تورات، انجیل، زبور و قرآن را خوانده و از حلال و حرام آنها آگاهی یافته ام. نزد تو آمده ام تا سئوالاتی از تو بپرسم که جز پیامبران، فرزندان یا اوصیای آنها کسی قادر به پاسخ گویی به آنها نخواهد بود. امام محمد باقر علیه السلام سرش را بلند کرد و فرمود: سئوالات خود را بپرس! نافع سئوال کرد: فاصله میان حضرت عیسی علیه السلام و پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم چند سال بوده است؟ امام پرسید: طبق گفته و اعتقاد خودم پاسخ دهم یا بر اساس گفته و عقیده تو؟ وی گفت: بر اساس هر دو عقیده، پاسخ گوی. حضرت فرمود: بر اساس عقیده من پانصد سال و بر اساس باور تو ششصد سال. نافع گفت: برایم در باره آیه زیر توضیح بده که خداوند فرموده است: «واسْأَل مَنْ أَرْسَلنَا مِن قَبْلكَ مِن رُّسُلنَا أَجَعَلنَا مِن دُونِ الرَّحْمَنِ آلهَةً يعْبَدُونَ» - . زخرف / ۴۵ - { و از رسولان ما که پیش از تو گسیل داشتیم جویا شو آیا در برابر [خدای] رحمان، خدایانی که مورد پرستش قرار گیرند مقرّر داشته ایم؟ } پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از چه کسی سئوال کرد؟ حال آن که فاصله زمانی ایشان با حضرت عیسی علیه السلام پانصد سال بوده است؟ امام محمد باقر علیه السلام این آیه را خواند: «سُبْحَانَ الذِی أَسْرَی بِعَبْدِهِ لیلا مِّنَ المَسْجِدِ الحَرَامِ إِلی المَسْجِدِ الأَقْصَی الذِی بَارَكْنَا حَولهُ لنُرِیهُ مِنْ آیاتِنَا» - . اسراء / ۱ -

{منزه است آن (خدایی) که بنده اش را شبانگاهان از مسجد الحرام به سوی مسجد الاقصی که پیرامون آن را برکت داده ایم سیر داد تا نشانه های خود را به او بنمایانیم.} یکی از نشانه هایی که خداوند در هنگام اسراء از مکه به بیت المقدس

ص: ۳۰۸

به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نشان داد، این بود که همه پیامبران و انبیاء را گرد هم آورد. سپس به جبرئیل دستور داد تا اذان بگوید و نماز برپا کند. (جبرئیل در اذانش گفت: حی علی خیرالعمل.) سپس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم امامت نماز را به عهده گرفت. زمانی که نماز به پایان رسید، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از آنها پرسید: به چه چیز شهادت می دهید؟ و چه چیزی را می پرستیدید؟ پاسخ دادند: شهادت می دهیم که جز الله خدایی نیست. او تنها و بی شریک است و تو پیامبر خدا هستی و بر این اساس از ما عهد و پیمان گرفته شده است. نافع گفت: ای ابو جعفر! راست گفتی. - . روضه کافی : ۱۲۰ - ۱۲۱ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری تداککتم علی أی ازدحمتم و أصل الدک الکسر.

**[ترجمه]جزریّ گوید: «تداککتم علیّ» یعنی بر من ازدحام کردید. و اصل «الدکّ» به معنای شکستن است.

**[ترجمه]

«۱۸»

کا، الکافی عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی نَصْرٍ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام (۲) قَالَ: لَمَّا أُسْرِیَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَصْبَحَ فَقَعَدَ فَحَدَّثَهُمْ بِذَلِکَ فَقَالُوا لَهُ صِفْ لَنَا بَیْتَ الْمَقْدِسِ قَالَ فَوَصَفَ لَهُمْ وَ إِنَّمَا دَخَلَهُ لَیْلًا فَاشْتَبَهَ عَلَیْهِ النَّعْتُ فَأَتَاهُ جَبْرَئِیلُ فَقَالَ انْظُرْ هَاهُنَا فَنَظَرَ إِلَی الْبَیْتِ فَوَصَفَهُ وَ هُوَ یَنْظُرُ إِلَیْهِ ثُمَّ نَعَتَ لَهُمْ مَا کَانَ مِنْ عِیرٍ لَهُمْ فِیمَا بَیْنَهُمْ وَ بَیْنَ الشَّامِ ثُمَّ قَالَ هَذِهِ عِیرُ بَنِی فُلَانٍ تَقْدَمُ مَعَ طُلُوعِ الشَّمْسِ یَتَقَدَّمُهَا جَمَلٌ أَوْرَقُ أَوْ أَحْمَرُ قَالَ وَ بَعَثَتْ قُرَیْشٌ رَجُلًا عَلَی فَرَسٍ لِیَرُدَّهَا قَالَ وَ بَلَغَ مَعَ طُلُوعِ الشَّمْسِ قَالَ قَرَظَهُ بْنُ عَبْدِ عَمْرٍو یَا لَهْفَا أَنْ لَا أَکُونَ لَکَ جَذَعاً (۳) حِینَ تَزْعُمُ أَنَّکَ أَتَیْتَ بَیْتَ الْمَقْدِسِ وَ رَجَعْتَ مِنْ لَیْلَتِکَ (۴).

**[ترجمه]کافی: ابان بن عثمان از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم صبح آن شب که به معراج رفت شرح مسافرت خود را با مردم بازگو کرد، گفتند: اگر راست می گوئی معبد بیت المقدس را توصیف کن. روای گوید: رسول خدا توصیف کرد، ولی چون شبانه زیارت کرده بود نتوانست توصیف کاملی به عمل آورد؛ جبرئیل آمد و گفت: به این جا بنگر. صورت معبد در دیدگاه رسول خدا نمایان شد و رسول خدا بنای معبد را توصیف کرد، سپس کاروان قریش مجسم شد و رسول خدا خبر داد که شتری خاکستری رنگ در پیشاپیش قافله روان است که با طلوع خورشید به مکه می رسند؛ مردم قریش دیدبان فرستادند تا اگر راست باشد قافله را نگه دارند، ولی قافله با طلوع خورشید وارد شد. اینجا بود که قرظه بن عبد عمرو گفت: واحسرتا، چه قدر باید متأسف باشم که جوان نیستم تا یار و یاور تو باشم، یارو یاور مردی که مدعی است یک شبه تا بیت المقدس رفته و بازگشته است. - . روضه کافی : ۲۶۲ -

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام و بلغ مع طلوع الشمس أی ذلک الرجل لم یبلغ العیر إلا مع طلوع الشمس حین قدموا فلم یمکنه ردهم و یحتمل أن یکون المراد بلوغ العیر مکه فکان الأظهر بلغت قوله یا لهفا أصله یا لهفی و هی کلمه تحسر علی ما فات قوله أن لا أکون لک جذعا قال الجزری فی حدیث المبعث إن ورقه بن نوفل قال یا لیتنی فیها جذعا الضمیر فی قوله فیها للنبوه أی لیتنی

كنت شابا عند ظهورها حتى أبالغ فى نصرتها و حمايتها انتهى.

أقول: يحتمل أن يكون كلامه لعنه الله جاريا مجرى الاستهزاء و يكون مراده

ص: ۳۰۹

۱- روضه الكافى: ۱۲۰ و ۱۲۱. و الحديث طويل، أخذ منه موضع الحاجه، و أخرج نحوه عن تفسير القمّىّ فى كتاب الاحتجاجات. راجع ج ۱۰: ۱۶۱.

۲- فى المصدر: أبان بن عثمان، عن حديد، عن أبى عبد اللّه عليه السلام.

۳- جدعا خ ل.

۴- روضه الكافى: ۲۶۲.

لیتنی کنت شابا قویا علی نصرتک حین ظهر لی أنک أتیت بیت المقدس و رجعت من لیلتک و یحتمل أن یکون مراده یا لهفا علی أن کبرت و ضعفت و لا أقدر علی إضرارک حین سمعتک تقول هذا.

**[ترجمه]سخن امام «و بلغ مع طلوع الشمس» یعنی آن مرد به کاروان نمی‌رسد مگر در هنگام طلوع خورشید هنگامی که بازگردند. پس نمی‌تواند مانع از ورودشان شود. و ممکن است مقصود رسیدن کاروان به مکه باشد و آشکارتر این است که «بلغت» می‌بود. این سخن قرطه «یا لهفاً» در اصل «یا لهفی» بوده است و آن، عبارتی برای تحسّر و افسوس بر چیز از دست رفته است. در باره سخن او «أن لا اکون لک جذعاً» (جوان نیستم) جزری گوید: در محدیث مبعث آمده است که ورقة بن نوفل گوید: «یا لیتنی فیها جذعاً» (ای کاش جوان باشم). ضمیر در «فیها» به نبوّت برمی‌گردد یعنی ای کاش در زمان ظهور نبوّت پیامبر جوانی باشم که بتوانم نهایت تلاش خود را برای یاری و پشتیبانی او به کار بگیرم.

می‌گویم: ممکن است سخن قرطه – لعنه الله – از روی استهزاء و ریشخند باشد و مقصودش این باشد

ص: ۳۰۹

که: ای کاش برای یاری تو جوانی نیرومند باشم هنگامی که برایم روشن گشت که تو یک شبه تا بیت المقدس رفتی و بازگشتی. و ممکن است مقصودش این باشد که: افسوس که پیر و ناتوان شده‌ام و هنگامی که این سخنت را شندیم، نمی‌توانم آسیبی به تو برسانم.

**[ترجمه]

«۱۹»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ یَحْیَی الْکَاهِلِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ ما تُغْنِی الْآیاتُ وَ النُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لا یُؤْمِنُونَ قَالَ لَمَّا أُسْرِیَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَتَاهُ جَبْرَئِیلُ بِالْبُرَاقِ فَرَکِبَهَا فَأَتَی بَیْتَ الْمَقْدِسِ فَلَقِیَ مَنْ لَقِیَ مِنْ إِخْوَانِهِ مِنَ الْأَنْبِیَاءِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ ثُمَّ رَجَعَ فَحَدَّثَ أَصْحَابَهُ أَنِّی أَتَیْتُ بَیْتَ الْمَقْدِسِ وَ رَجَعْتُ مِنَ اللَّیْلَهِ وَ قَدْ جَاءَنِی جَبْرَئِیلُ بِالْبُرَاقِ فَرَکِبْتُهَا وَ آیَهُ ذَلِکَ أَنِّی مَرَرْتُ بِعِیرٍ لِأَبِی سُفْیَانَ عَلَی مَاءٍ لِبَنِی فُلَانٍ وَ قَدْ أَضَلُّوا جَمَلًا لَهُمْ أَحْمَرَ وَ قَدْ هَمَّ الْقَوْمُ فِی طَلَبِهِ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ إِنَّمَا جَاءَ الشَّامَ وَ هُوَ رَاکِبٌ سَرِیعٌ وَ لَکِنَّکُمْ قَدْ أَتَیْتُمُ الشَّامَ وَ عَرَفْتُمُوهَا فَسَلُوهُ عَنْ أَسْوَاقِهَا وَ أَبْوَابِهَا وَ تُجَّارِهَا فَقَالُوا یَا رَسُولَ اللَّهِ کَیْفَ الشَّامُ وَ کَیْفَ أَسْوَاقُهَا قَالَ وَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا سُئِلَ عَنِ الشَّیْ ءِ لَا یَعْرِفُهُ شَقَّ عَلَیْهِ حَتَّی یُرَی ذَلِکَ فِی وَجْهِهِ قَالَ فَبَیْنَمَا هُوَ کَذَلِکَ إِذْ أَتَاهُ جَبْرَئِیلُ علیه السلام فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ هَذِهِ الشَّامُ قَدْ رُفِعَتْ لَکَ فَالْتَفَتَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَإِذَا هُوَ بِالشَّامِ بِأَبْوَابِهَا وَ أَسْوَاقِهَا وَ تُجَّارِهَا وَ قَالَ أَیْنَ السَّائِلُ عَنِ الشَّامِ فَقَالُوا لَهُ فُلَانٌ وَ فُلَانٌ فَأَجَابَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی کُلِّ مَا سَأَلُوهُ عَنْهُ فَلَمْ یُؤْمِنْ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِیلٌ وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی وَ ما تُغْنِی الْآیاتُ وَ النُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لا یُؤْمِنُونَ (۱) ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام نَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ لَا نُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ (۲) آمَنَّا بِاللَّهِ وَ بِرَسُولِهِ صلی الله علیه و آله (۳).

**[ترجمه]کافی: از یحیی کاهلی نقل شده که گفت: تفسیر این آیه را از امام صادق علیه السلام پرسیدم: «وَمَا تُغْنِی الآیَاتُ

وَالنُّذُرُ عَن قَوْمٍ لاَّ يُؤْمِنُونَ» - . یونس / ۱۰۱ - {و [لی] نشانه ها و هشدارها، گروهی را که ایمان نمی آورند سود نمی بخشد.} فرمود: وقتی رسول خدا صلی الله علیه و آله به معراج برده شد، جبرییل، بُراق را آورد و پیامبر بر آن سوار شد و به بیت المقدس رفت و در آن جا با همه برادران پیامبر خود دیدار کرد و چون از معراج بازگشت به اصحابش گفت: من همین امشب به بیت المقدس رفتم و بازگشتم. جبرییل برای من براق را آورد و من سوار آن شدم. نشانه معراجم هم این است که بر کاروان ابو سفیان که در کنار چشمه بنی فلان توقف کرده بود، گذر کردم. آنان شتر قرمزی را گم کرده بودند و همه مردم به دنبال آن شتر می گشتند.

آنان به یکدیگر گفتند: او به شام رفته و بازآمده است و باید سرعت زیادی داشته باشد. شما شام را دیده اید و آن جا را می شناسید. از محمّد صلی الله علیه و آله درباره بازارهای آن جا، دروازه های آن جا و بازرگانان شام بپرسید. پس آنان گفتند: ای رسول خدا صلی الله علیه و آله! شام چطور بود؟ بازارهایش چگونه بود؟ امام علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله به گونه ای بود که اگر درباره چیزی از او می پرسیدند و جواب آن را نمی دانست، بر او سخت و گران بود و این سنگینی را می شد در چهره ایشان دید. در همین حال که پیامبر صلی الله علیه و آله چنین بود، ناگهان جبرییل نازل شد و گفت: ای رسول خدا! این شام است که در مقابل توست. رسول خدا نگاه کرد و دید که شام با دروازه ها و بازارها و بازرگانانش در مقابل چشمان او قرار گرفته است. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: کجاست آن کسی که در باره شام از من سؤال کرد؟ خدمت ایشان عرض کردند که فلانی و فلانی. سپس رسول خدا صلی الله علیه و آله هر سؤالی را که آن دو داشتند جواب داد، اما از بین آنها جز عده اندکی، کسی به رسول خدا ایمان نیاورد و این آیه، توضیح آن است «وَمَا تُغْنِي الآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَن قَوْمٍ لاَّ يُؤْمِنُونَ» سپس امام صادق علیه السلام فرمود: پناه می بریم به خداوند از این که به خداوند و رسولش صلی الله علیه و آله ایمان نداشته باشیم. ما به خداوند و رسولش صلی الله علیه و آله ایمان آوردیم. - . روضه کافی : ۳۶۴ - ۳۶۵ -

**[ترجمه]

بیان

قوله إنما جاء الشام أی أتاه أو منه بأن یکون منصوبا بنزع الخافض و فی بعض النسخ القدیمه إنما جاءه راکب سریع أی جبرئیل و فی بعض الروایات

ص: ۳۱۰

۱- یونس: ۱۰۱.

۲- فی المصدر: و برسوله.

۳- روضه الکافی: ۳۶۴ و ۳۶۵.

إنما جاء راكب سريع و على التقادير إنما قالوا ذلك استهزاء (۱) قوله هـذه الشام أی أصـلها رفعت بالإعجاز أو مثالها كما يدل عليه بعض الأخبار.

**[ترجمه]سخن او «انّما جاء الشام» يعنی به شام آمد، يا از شام آمد، به اين صورت كه منصوب به نزع خافض باشد. و در برخی نسخه‌های قديمی اينگونه آمده است: «انّما جاءه راكب سريع» يعنی جبرئيل. و در برخی روايات:

ص: ۳۱۰

«انّما جاء راكب سريع» ذكر شده است. و بنا به اين تقديرها، آنان از روی استهزاء و تمسخر آن سخن را بر زبان راندند. سخن او «هـذه الشام» يعنی اصل شام با اعجاز خداونـدی در مقابلت قرار گرفت، يا تصوير مانند شام، همانگونه كه برخی روايت‌ها بر آن دلالت دارد.

**[ترجمه]

«۲۰»

كا، الكافی حُمَيْدٌ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْكِنْدِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ الْمِيثَمِيِّ عَنْ أَبَانٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَطَاءٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: أَتَی جَبْرَئِيلُ عليه السلام رَسُولَ اللَّهِ صلی الله عليه و آله بِالْبُرَاقِ أَصْغَرَ مِنَ الْبَغْلِ وَ أَكْبَرَ مِنَ الْحِمَارِ مُضْطَرِبَ الْأُذُنَيْنِ عَيْنُهُ (۲) فِی حَافِرِهِ وَ خُطَاهُ مَدَّ بَصَرِهِ فَإِذَا انْتَهَی إِلَی جَبَلٍ قَصُرَتْ يَدَاهُ وَ طَالَتْ رِجْلَاهُ فَإِذَا هَبَطَ طَالَتْ يَدَاهُ وَ قَصُرَتْ رِجْلَاهُ أَهْدَبَ الْعُرْفِ الْأَيْمَنِ (۳) لَهُ جَنَاحَانِ مِنْ خَلْفِهِ (۴).

شی، تفسير العياشی عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَطَاءٍ مِثْلَهُ إِلَی قَوْلِهِ عَيْنَاهُ فِی حَوَافِرِهِ خَطْوُهُ مَدَّ بَصَرِهِ (۵).

**[ترجمه]كافی: ابان بن عبدالله بن عطا از امام باقر عليه السلام روايت كرده كه فرمود: جبرئيل عليه السلام بُراق را نزد پيامبر صلی الله عليه و آله آورد، آن مركب كوچک تر از قاطر و بزرگ تر از الاغ بود، دو گوشش می جنبيد، چشمانش به روی سُم هايش بود و گام‌هايش در شعاع چشمانش بود، و چون به كوه می‌رسيد و بالا می‌رفت دو دستش كوتاه می‌شد و دو پايش بلند، و چون از كوه سرازير می‌شد دو دستش بلند می‌شد و دو پايش كوتاه. يال راستش بلند بود و به گردنش ريخته بود و دو پر از دنبال خود داشت. - . روضه كافی : ۳۷۶ -

تفسير عياشی: از عبدالله بن عطا همين حديث روايت شده است تا اين عبارت: «عيناه فی حوافره، خطوه مدّ بصره». - . تفسير عياشی : مخطوط -

**[ترجمه]

«۲۱»

ختص، الإختصاص رُوِیَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الْعَسْکَرِیِّ علیهما السلام عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ الرَّابِعَهِ نَظَرْتُ إِلَی قُبَّهٍ مِنْ لُؤْلُؤٍ لَهَا أَرْبَعَهُ أَرْکَانٍ وَ أَرْبَعَهُ أَبْوَابٍ کُلِّهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ أَخْضَرَ قُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ مَا هَذِهِ الْقُبَّهُ الَّتِی لَمْ أَرَ فِی السَّمَاءِ الرَّابِعَهِ أَحْسَنَ مِنْهَا فَقَالَ حَبِیبِی مُحَمَّدٌ هَذِهِ صُورَهُ مَدِینَهٍ یُقَالُ لَهَا قُمُّ تَجْتَمِعُ فِیهَا عِبَادُ اللَّهِ الْمُؤْمِنُونَ یَنْتَظِرُونَ مُحَمَّداً وَ شَفَاعَتَهُ لِلْقِیَامَهِ وَ الْحِسَابِ یَجْرِی عَلَیْهِمُ الْغَمُّ وَ الْهَمُّ وَ الْأَحْزَانُ وَ الْمَکَارِهُ قَالَ فَسَأَلْتُ عَلِیَّ بْنَ مُحَمَّدٍ الْعَسْکَرِیَّ علیهما السلام مَتَی یَنْتَظِرُونَ الْفَرَجَ قَالَ إِذَا ظَهَرَ الْمَاءُ عَلَی وَجْهِ الْأَرْضِ (۶).

**[ترجمه]اختصاص: امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هنگامی که در معراج به آسمان چهارم رفتم به گنبدی از مروارید که چهار ستون و چهار در داشت و همه از جنس حریر سبز بودند، نگاه کردم. گفتم: ای جبرئیل این گنبد چیست که در آسمان چهارم چیزی زیباتر از آن ندیده‌ام؟ گفت: دوست من محمّد! این تصویر شهری به نام «قم» است که بندگان مؤمن خدا در آنجا گرد می‌آیند و منتظر محمّد و شفاعت او در روز قیامت می‌مانند. غم و غصه و اندوه و شرّ بسیاری دامنگیرشان می‌شود. گوید: از علی بن محمد عسکری علیه السلام پرسیدم: تا چه زمانی در انتظار فرج و نجات خواهند بود؟ فرمود: هر گاه آب بر سطح زمین بیاید. -. اختصاص : ۱۰۱ - ۱۰۲ -

**[ترجمه]

«۲۲»

کِتَابُ صِفَاتِ الشِّیعَهِ، لِلصَّدُوقِ رَحِمَهُ اللَّهُ عَنِ الْقَطَّانِ عَنِ السُّکَّرِیِّ عَنِ

ص: ۳۱۱

۱- أو المعنی أنّه حین أتی الشام فی تجارته لخدیجه أتاه سریعا و لم یمکث قدر ما یعرف أبوابها و اسواقها و تجارها و خصوصیاتها، و اما أنتم فمکثتم فیها و عرفتم خصوصیاتها.

۲- فی نسخه: عیناه، و فی المصدر: عینیه.

۳- أی طویله مرسله فی جانب الایمن.

۴- روضه الکافی: ۳۷۶.

۵- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

۶- الاختصاص: ۱۰۱ و ۱۰۲، و رواه الحسن بن محمّد بن الحسن القمّیّ فی تاریخ قم عن أبی مقاتل الدیلمیّ نقیب الری، عن أبی الحسن علیّ بن محمّد علیهما السلام. راجع ترجمه تاریخ قم: ۹۶.

الْجَوْهَرِيِّ عَنِ ابْنِ عُمَارَهَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ الصَّادِقُ عليه السلام لَيْسَ مِنْ شِيعَتِنَا مَنْ أَنْكَرَ أَرْبَعَهَ أَشْيَاءَ الْمِعْرَاجَ وَ الْمُسَاءَلَهَ فِی الْقَبْرِ وَ خَلْقَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ وَ الشَّفَاعَهَ (۱).

**[ترجمه]ص: ۳۱۱

صفات الشیعهٔ: ابن عمّاره از پدرش روایت کرده که گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس چهار چیز را انکار کند، شیعه ما نیست: معراج، سؤال در قبر، خلق شدن بهشت و جهنّم، و شفاعت.

**[ترجمه]

«۲۳»

وَ عَنِ الطَّالَقَانِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ فَضَّالٍ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الرِّضَا علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: مَنْ کَذَّبَ بِالْمِعْرَاجِ فَقَدْ کَذَّبَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۲).

**[ترجمه]صفات الشیعهٔ: حسن بن فضّال از امام رضا علیه السّلام روایت کرده که فرمود: هر کس معراج را تکذیب کند، رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم را تکذیب کرده است.

**[ترجمه]

«۲۴»

وَ عَنِ ابْنِ عُبْدُوسٍ عَنِ ابْنِ قُتَیْبَهَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ: مَنْ أَقَرَّ بِتَوْحِیدِ اللَّهِ وَ سَاقَ الْحَدِیثَ إِلَی أَنْ قَالَ وَ آمَنَ بِالْمِعْرَاجِ وَ الْمُسَاءَلَهِ فِی الْقَبْرِ وَ الْحَوْضِ وَ الشَّفَاعَهِ وَ خَلْقِ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ وَ الصِّرَاطِ وَ الْمِیزَانِ وَ الْبَعْثِ وَ النُّشُورِ وَ الْجَزَاءِ وَ الْحِسَابِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ حَقّاً وَ هُوَ مِنْ شِیعَتِنَا أَهْلَ الْبَیْتِ (۳).

**[ترجمه]صفات الشیعهٔ: فضل بن شاذان از امام رضا علیه السّلام روایت کرده که فرمود: هر کس به یگانگی خدا اقرار کند و به معراج و سؤال در قبر، حوض کوثر، شفاعت، خلق شدن بهشت و دوزخ، پل صراط، ترازوی سنجش اعمال، برانگیخته شدن از قبر، دوباره زنده شدن، پاداش نیک و بد اعمال و حسابرسی در روز قیامت ایمان آورد، مؤمن حقیقی است و از شیعیان ما اهل بیت علیهم السّلام می باشد. -. صفات الشیعه : مخطوط -

**[ترجمه]

«۲۵»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ هِشَامٍ الْخُرَاسَانِیِّ عَنِ الْمُفَضَّلِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی حَدِیثٍ طَوِیلٍ قَالَ:

قُلْتُ لَهُ إِنَّ مَسْجِدَ الْكَوفَهِ قَدِيمٌ قَالَ نَعَمْ وَ هُوَ مُصَلَّى الْأَنْبِيَاءِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَ لَقَدْ صَلَّى فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حِينَ أُسْرِيَ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ فَقَالَ لَهُ جَبْرَئِيلُ علیه السلام يَا مُحَمَّدُ إِنَّ هَذَا مَسْجِدُ أَبِيكَ آدَمَ علیه السلام وَ مُصَلَّى الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ فَانْزِلْ فَصَلِّ فِيهِ فَنَزَلَ فَصَلَّى فِيهِ ثُمَّ إِنَّ جَبْرَئِيلَ عَرَجَ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ (۴).

**[ترجمه]کافی: مفضّل از امام صادق علیه السلام در حدیثی طولانی روایت کرده که فرمود: گفتم: مسجد کوفه قدیم است؟ فرمود آری آن، محل نماز پیامبران است و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم هم در طی سفر معراج به آسمان در آن نماز خواند و جبرئیل به او گفت: ای محمد این مسجد پدرت آدم علیه السلام است و محل نماز پیامبران است. فرود شو و در آن نماز بخوان. پیامبر فرود آمد و در آن نماز خواند و سپس جبرئیل او را به آسمان بالا برد. - . روضه کافی : ۲۷۹ - ۲۸۱ -

**[ترجمه]

«۲۶»

كِتَابُ الْمُحْتَضَرِ، لِلْحَسَنِ بْنِ سُلَيْمَانَ مِمَّا رَوَاهُ مِنْ كِتَابِ الْمِعْرَاجِ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الصَّدُوقِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّقْرِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْمُهَلَّبِيِّ عَنْ أَبِي الْحُسَيْنِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ صَالِحٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي حَفْصٍ الْعَبْدِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَالِكٍ الْهَمْدَانِيِّ عَنْ زَاذَانَ عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۵) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا عُرِجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا إِذَا أَنَا بِقَصْرٍ مِنْ فِضَّهٍ بَيْضَاءَ عَلَى بَابِهِ مَلَكَانِ فَقُلْتُ يَا جَبْرَئِيلُ سَلْهُمَا لِمَنْ هَذَا الْقَصْرُ فَسَأَلَهُمَا فَقَالا لِفَتًى مِنْ بَنِي هَاشِمٍ فَلَمَّا صِرْتُ فِي السَّمَاءِ الثَّانِيَهِ إِذَا أَنَا بِقَصْرٍ مِنْ ذَهَبٍ أَحْمَرَ أَحْسَنَ مِنَ الْأَوَّلِ عَلَى

۱- صفات الشیعه: مخطوط، یوجد نسخته فی مکتبتی، و الروایات فی صلی الله علیه و آله ۲۷ و ۲۸ منها.

۲- صفات الشیعه: مخطوط، یوجد نسخته فی مکتبتی، و الروایات فی ص ۲۷ و ۲۸ منها.

۳- صفات الشیعه: مخطوط، یوجد نسخته فی مکتبتی، و الروایات فی ص ۲۷ و ۲۸ منها.

۴- روضه الکافی: ۲۷۹- ۲۸۱.

۵- قد سقط الاسناد عن المطبوع.

بَابِهِ مَلَكَانِ فَقُلْتُ يَا جَبْرَئِيلُ سَلْهُمَا (١) لِمَنْ هَذَا الْقَصْرُ فَسَأَلَهُمَا فَقَالا لِفَتًى مِنْ بَنِی هَاشِمٍ فَلَمَّا صِرْتُ إِلَی السَّمَاءِ الثَّالِثَهِ إِذَا أَنَا بِقَصْرٍ مِنْ یَاقُوتَهٍ حَمْرَاءَ عَلَی بَابِهِ مَلَكَانِ فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ سَلْهُمَا فَسَأَلَهُمَا فَقَالا لِفَتًى مِنْ بَنِی هَاشِمٍ فَلَمَّا صِرْتُ فِی السَّمَاءِ الرَّابِعَهِ إِذَا أَنَا بِقَصْرٍ مِنْ دُرَّهٍ بَیْضَاءَ عَلَی بَابِهِ مَلَكَانِ فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ سَلْهُمَا فَسَأَلَهُمَا فَقَالا لِفَتًى مِنْ بَنِی هَاشِمٍ فَلَمَّا صِرْتُ إِلَی السَّمَاءِ الْخَامِسَهِ فَإِذَا أَنَا بِقَصْرٍ مِنْ دُرَّهٍ صَفْرَاءَ عَلَی بَابِهِ مَلَكَانِ فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ سَلْهُمَا لِمَنْ هَذَا الْقَصْرُ فَسَأَلَهُمَا فَقَالا لِفَتًى مِنْ بَنِی هَاشِمٍ فَلَمَّا صِرْتُ إِلَی السَّمَاءِ السَّادِسَهِ إِذَا أَنَا بِقَصْرٍ مِنْ لُؤْلُؤَهٍ رَطْبَهٍ مُجَوَّفَهٍ عَلَی بَابِهِ مَلَكَانِ فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ سَلْهُمَا فَسَأَلَهُمَا لِمَنْ هَذَا الْقَصْرُ فَقَالا لِفَتًى مِنْ بَنِی هَاشِمٍ فَلَمَّا صِرْتُ إِلَی السَّمَاءِ السَّابِعَهِ إِذَا أَنَا بِقَصْرٍ مِنْ نُورِ عَرْشِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَی عَلَی بَابِهِ مَلَكَانِ فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ سَلْهُمَا لِمَنْ هَذَا الْقَصْرُ فَسَأَلَهُمَا فَقَالا لِفَتًى مِنْ بَنِی هَاشِمٍ فَسِرْنَا فَلَمْ نَزَلْ نَدْفَعُ مِنْ نُورٍ إِلَی ظُلْمَهٍ وَ مِنْ ظُلْمَهٍ إِلَی نُورٍ حَتَّی وَقَفْتُ (٢) عَلَی سِدْرَهِ الْمُنْتَهَی فَإِذَا جَبْرَئِیلُ علیه السلام یَنْصَرِفُ قُلْتُ خَلِیلِی جَبْرَئِیلُ فِی مِثْلِ هَذَا الْمَكَانِ أَوْ فِی مِثْلِ هَذِهِ السِّدْرَهِ (٣) تُخْلِفُنِی وَ تَمْضِی فَقَالَ حَبِیبِی وَ الَّذِی بَعَثَكَ بِالْحَقِّ نَبِیّاً إِنَّ هَذَا الْمَسْلَكَ مَا سَلَكَهُ نَبِیٌّ مُرْسَلٌ وَ لَا مَلَكٌ مُقَرَّبٌ أَسْتَوْدِعُكَ رَبَّ الْعِزَّهِ وَ مَا زِلْتُ وَاقِفاً حَتَّی قُذِفْتُ فِی بِحَارِ النُّورِ فَلَمْ تَزَلِ الْأَمْوَاجُ تَقْذِفُنِی مِنْ نُورٍ إِلَی ظُلْمَهٍ وَ مِنْ ظُلْمَهٍ إِلَی نُورٍ حَتَّی أَوْقَفَنِی رَبِّی الْمَوْقِفَ الَّذِی أُحِبُّ أَنْ یَقِفَنِی عِنْدَهُ مِنْ مَلَكُوتِ الرَّحْمَنِ (۴) فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ یَا أَحْمَدُ قِفْ فَوَقَفْتُ مُنْتَفِضاً مَرْعُوباً فَنُودِیتُ مِنَ الْمَلَكُوتِ یَا أَحْمَدُ فَأَلْهَمَنِی رَبِّی فَقُلْتُ لَبَّیْكَ رَبِّی وَ سَعْدَیْكَ هَا أَنَا ذَا عَبْدُكَ بَیْنَ یَدَیْكَ فَنُودِیتُ یَا أَحْمَدُ الْعَزِیزُ یَقْرَأُ عَلَیْكَ السَّلَامَ قَالَ فَقُلْتُ هُوَ السَّلَامُ (۵) وَ إِلَیْهِ یَعُودُ السَّلَامُ ثُمَّ نُودِیتُ ثَانِیَهً

ص: ٣١٣

١- فی المصدر: سلهما لمن هذا القصر؟.

٢- فی المصدر: حتی بلغنا و هو الصحیح.

٣- فی المصدر: أو فی مثل هذا الحال.

۴- فی المصدر: من ملكوته.

۵- زاد فی المصدر: و منه السلام.

یَا أَحْمَدُ فَقُلْتُ لَبَّیْکَ وَ سَعْدَیْکَ سَیِّدِی وَ مَوْلَایَ قَالَ یَا أَحْمَدُ آمَنَ الرَّسُولُ بِما أَنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَ الْمُؤْمِنُونَ کُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَ مَلائِکَتِهِ وَ کُتُبِهِ فَأَلْهَمَنِی رَبِّی فَقُلْتُ آمَنَ الرَّسُولُ بِما أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَ الْمُؤْمِنُونَ کُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَ مَلائِکَتِهِ وَ کُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ فَقُلْتُ (۱) قَدْ سَمِعْنا وَ أَطَعْنا غُفْرانَکَ رَبَّنا وَ إِلَيْکَ الْمَصِيرُ فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ (۲) لا يُکَلِّفُ اللَّهُ نَفْساً إِلَّا وُسْعَها لَها ما کَسَبَتْ وَ عَلَيْها مَا اکْتَسَبَتْ فَقُلْتُ رَبَّنا لا تُؤاخِذْنا إِنْ نَسِينا أَوْ أَخْطَأْنا فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ فَعَلْتُ فَقُلْتُ رَبَّنا وَ لا تَحْمِلْ عَلَيْنا إِصْراً کَما حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنا فَقَالَ قَدْ فَعَلْتُ فَقُلْتُ رَبَّنا وَ لا تُحَمِّلْنا ما لا طاقَةَ لَنا بِهِ وَ اعْفُ عَنَّا وَ اغْفِرْ لَنا وَ ارْحَمْنا أَنْتَ مَوْلانا فَانْصُرْنا عَلَى الْقَوْمِ الْکافِرِينَ فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ فَعَلْتُ فَجَرَى الْقَلَمُ بِمَا جَرَى فَلَمَّا قَضَيْتُ وَطَرِی مِنْ مُنَاجَاهِ رَبِّی نُودِيتُ أَنَّ الْعَزِيزَ يَقُولُ لَکَ مَنْ خَلَّفْتَ فِی الْأَرْضِ فَقُلْتُ خَيْرَهَا خَلَّفْتُ فِيهِمْ ابْنَ عَمِّی (۳) فَنُودِيتُ يَا أَحْمَدُ مَنِ ابْنُ عَمِّکَ قُلْتُ أَنْتَ أَعْلَمُ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ فَنُودِيتُ مِنَ الْمَلَکُوتِ سَبْعاً مُتَوَالِياً يَا أَحْمَدُ اسْتَوْصِ بِعَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ ابْنِ عَمِّکَ خَيْراً ثُمَّ قَالَ الْتَفِتْ فَالْتَفَتُّ عَنْ يَمِينِ الْعَرْشِ فَوَجَدْتُ عَلَى سَاقِ الْعَرْشِ الْأَيْمَنِ مَکْتُوباً لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا وَحْدِی لَا شَرِيکَ لِی مُحَمَّدٌ رَسُولِی أَيَّدْتُهُ بِعَلِیٍّ يَا أَحْمَدُ شَقَقْتُ اسْمَکَ مِنِ اسْمِی أَنَا اللَّهُ الْمَحْمُودُ الْحَمِيدُ وَ أَنَا اللَّهُ الْعَلِیُّ (۴) وَ شَقَقْتُ اسْمَ ابْنِ عَمِّکَ عَلِیٍّ مِنِ اسْمِی (۵) يَا أَبَا الْقَاسِمِ امْضِ هَادِياً مَهْدِيّاً نِعْمَ الْمَجِیءُ جِئْتَ وَ نِعْمَ الْمُنْصَرَفُ انْصَرَفْتَ وَ طُوبَاکَ (۶) وَ طُوبَى لِمَنْ آمَنَ بِکَ وَ صَدَّقَکَ

۱- فی المصدر: قال: یا أحمد «آمَنَ الرَّسُولُ بِما أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ» فالهمنی تعالی أن قلت: «وَ الْمُؤْمِنُونَ کُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَ مَلائِکَتِهِ وَ کُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ» و قلت إه. و هو الصحیح کما فی غیره من الروایات.

۲- فی نسخه و فی المصدر: فنودیت: «لا یکلف إه.

۳- فی المصدر: خیرهم ابن عمی.

۴- فی المصدر: أنا اللّه الحمید و أنت أحمد.

۵- زاد فی المصدر: أنا الأعلی و هو علی.

۶- فی المصدر: فطوبی لک.

ثُمَّ قُذِفْتُ فِی بِحَارِ النُّورِ فَلَمْ تَزَلِ الْأَمْوَاجُ تَقْذِفُنِی حَتَّی تَلَقَّانِی جَبْرَئِیلُ علیه السلام فِی سِدْرَهِ الْمُنْتَهَی فَقَالَ لِی خَلِیلِی نِعْمَ الْمَجِی ءُ جِئْتَ وَ نِعْمَ الْمُنْصَرَفُ انْصَرَفْتَ مَا ذَا قُلْتَ وَ مَا ذَا قِیلَ لَکَ قَالَ فَقُلْتُ بَعْضَ مَا جَرَی فَقَالَ لِی وَ مَا کَانَ آخِرَ الْکَلَامِ الَّذِی أُلْقِیَ إِلَیْکَ فَقُلْتُ لَهُ نُودِیتُ یَا أَبَا الْقَاسِمِ امْضِ هَادِیاً مَهْدِیّاً رَشِیداً طُوبَاکَ (۱) وَ طُوبَی لِمَنْ آمَنَ بِکَ وَ صَدَّقَکَ فَقَالَ لِی جَبْرَئِیلُ علیه السلام أَ فَلَمْ تَسْتَفْهِمْ مَا أَرَادَ (۲) بِأَبِی الْقَاسِمِ قُلْتُ لَا یَا رُوحَ اللَّهِ فَنُودِیتُ یَا أَحْمَدُ إِنَّمَا کَنَّیْتُکَ أَبَا الْقَاسِمِ لِأَنَّکَ تَقْسِمُ الرَّحْمَهَ مِنِّی (۳) بَیْنَ عِبَادِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ فَقَالَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام هَنِیئاً مَرِیئاً یَا حَبِیبِی وَ الَّذِی بَعَثَکَ بِالرِّسَالَهِ وَ اخْتَصَّکَ بِالنُّبُوَّهِ مَا أَعْطَی اللَّهُ هَذَا آدَمِیّاً قَبْلَکَ ثُمَّ انْصَرَفْنَا حَتَّی جِئْنَا إِلَی السَّمَاءِ السَّابِعَهِ فَإِذَا الْقَصْرُ عَلَی حَالِهِ فَقُلْتُ حَبِیبِی جَبْرَئِیلُ سَلْهُمَا مَنِ الْفَتَی مِنْ بَنِی هَاشِمٍ فَسَأَلَهُمَا فَقَالا عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ ابْنُ عَمِّ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَمَا نَزَلْنَا إِلَی سَمَاءٍ مِنَ السَّمَاوَاتِ إِلَّا وَ الْقُصُورُ عَلَی حَالِهَا فَلَمْ یَزَلْ جَبْرَئِیلُ یَسْأَلُهُمْ عَنِ الْفَتَی الْهَاشِمِیِّ وَ یَقُولُ کُلُّهُمْ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ (۴).

**[ترجمه]محتضر: سلمان فارسی گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هنگامی که در معراج مرا به آسمان دنیا بردند به ناگاه دیدم که در مقابل کاخی از طلای سفید قرار گرفتم که بر دروازه آن دو فرشته بودند. گفتم: ای جبرئیل از آن دو بپرس که این کاخ از آنِ چه کسی است؟ جبرئیل از آن دو فرشته پرسید. پس گفتند: برای جوانی از بنی هاشم است.

هنگامی که به آسمان دوم رفتم خود را بر در قصری دیدم که از طلای سرخ بود و از کاخ نخست زیباتر بود

ص: ۳۱۲

و بر دروازه آن دو فرشته بودند. گفتم: ای جبرئیل از آن دو بپرس که این کاخ از آنِ چه کسی است؟ جبرئیل از آن دو فرشته پرسید. پس گفتند: برای جوانی از بنی هاشم است. چون به آسمان سوم رسیدم خود را در برابر کاخی از یاقون سرخ دیدم که بر دروازه آن دو فرشته بودند. گفتم: ای جبرئیل از آن دو بپرس که این کاخ از آنِ چه کسی است؟ جبرئیل از آن دو فرشته پرسید. پس گفتند: برای جوانی از بنی هاشم است.

وقتی به آسمان چهارم رسیدم خود را در مقابل کاخی از مروارید سفید یافتم که بر دروازه آن دو فرشته بودند. گفتم: ای جبرئیل از آن دو بپرس که این کاخ از آنِ چه کسی است؟ جبرئیل از آن دو فرشته پرسید. پس گفتند: برای جوانی از بنی هاشم است. چون به آسمان پنجم رسیدم خود را در روبه روی کاخی از مروارید زرد دیدم که بر دروازه آن دو فرشته بودند. گفتم: ای جبرئیل از آن دو بپرس که این کاخ از آنِ چه کسی است؟ جبرئیل از آن دو فرشته پرسید. پس گفتند: برای جوانی از بنی هاشم است. چون به آسمان ششم رسیدم خود را در مقابل کاخی از مروارید خیس توخالی دیدم که بر دروازه آن دو فرشته بودند. گفتم: ای جبرئیل از آن دو بپرس که این کاخ از آنِ چه کسی است؟ جبرئیل از آن دو فرشته پرسید. پس گفتند: برای جوانی از بنی هاشم است.

هنگامی که به آسمان هفتم رسیدم خود را در برابر کاخی از نورِ عرش خداوند تبارک و تعالی دیدم که بر دروازه آن دو فرشته بودند. گفتم: ای جبرئیل از آن دو بپرس که این کاخ از آنِ چه کسی است؟ جبرئیل از آن دو فرشته پرسید. پس گفتند: برای جوانی از بنی هاشم است. پس به راه افتادیم و همچنان از نوری به تاریکی و از تاریکی به نور می‌رسیدیم تا اینکه در مقابل سدرهٔ المنتهی ایستادیم که به ناگاه جبرئیل بازگشت. گفتم: دوست من در چنین جائی - یا در کنار چیزی مانند این

سدرۀ - از من باز می‌مانی و می‌روی؟ گفت: دوست من، سوگند به کسی که تو را به حقّ به پیامبری مبعوث داشت، این مسیری است که هیچ پیامبری مرسل و هیچ فرشته مقربی آن را نپیموده است، تو را به خداوند صاحب عزّت می‌سپارم. و من همچنان ایستاده بودم تا اینکه به دریاهایی از نور پرتاب شدم و پیوسته امواج مرا از نوری به تاریکی و از تاریکی به نوری می‌... انداختند تا اینکه پروردگارم در جایگاهی از ملکوت رحمان که دوست داشتم مرا بایستاند، ایستاند.

خداوند عزّ و جلّ فرمود: بایست ای احمد. من با ترس و لرز ایستادم. از ملکوت ندا آمد: ای احمد، خداوند عزیز بر تو سلام می‌کند. فرمود: گفتم: او سلام است و سلام و سلامتی به او باز می‌گردد. سپس بار دیگر ندا آمد:

ص: ۳۱۳

ای احمد. گفتم: لبیك و سعدیك ای سرور و مولایم. فرمود: ای احمد، «پیامبر [خدا] بدانچه از جانب پروردگارش بر او نازل شده است ایمان آورده است، و مؤمنان همگی به خدا و فرشتگان و کتاب‌هایش ایمان آورده اند». خداوند این جملات را به من الهام فرمود و من هم گفتم: «پیامبر [خدا] بدانچه از جانب پروردگارش بر او نازل شده است ایمان آورده است، و مؤمنان همگی به خدا و فرشتگان و کتابها و فرستادگانش ایمان آورده اند.» بعد گفتم: «شنیدیم و گردن نهادیم، پروردگارا، آمرزش تو را [خواستاریم] و فرجام به سوی تو است.» پس خداوند عزّ و جلّ فرمود: «خداوند هیچ کس را جز به قدر توانایی اش تکلیف نمی کند. آنچه [از خوبی] به دست آورده به سود او، و آنچه [از بدی] به دست آورده به زیان اوست» پس من گفتم: «پروردگارا، اگر فراموش کردیم یا به خطا رفتیم بر ما مگیر» پس خداوند عزّ و جلّ فرمود: درخواستت را انجام دادم. گفتم: « پروردگارا، هیچ بار گرانی بر [دوش] ما مگذار هم چنان که بر [دوشِ] کسانی که پیش از ما بودند نهادی» خداوند فرمود: دعایت مستجاب شد. گفتم: «پروردگارا، و آنچه تاب آن نداریم بر ما تحمیل مکن و از ما درگذر و ما را ببخشای و بر ما رحمت آور سرور ما تویی پس ما را بر گروه کافران پیروز کن.» پس خداوند عزّ و جلّ فرمود: دعایت مستاجب شد و خواسته‌ات انجام شد و قلم تقدیر بر آنچه باید نوشته می‌شد، رفت. (ثبت شد)

پس از برآورده شدن نیازم از مناجات با پروردگار، بر من ندا آمد که: خداوند صاحب عزت به تو می گوید: چه کسی را در زمین جانشین کردی؟ گفتم: بهترین آنان را، پسر عمویم را در میانشان جانشین خود کردم. بر من ندا آمد: ای احمد پسر عمویت کیست؟ گفتم: تو بر آن داناتری، علی بن ابی طالب. هفت بار پی در پی از ملکوت بر من ندا آمد: ای احمد، سفارش مرا در باره پسر عمویت علی بن ابی طالب بپذیر. سپس فرمود: توجه کردم، و به سمت راست عرش نگاه کردم دیدم که بر ساق (جانب) راست عرش نوشته شده بود: «لا اله الا انا وحدی لا شریك لی، محمد رسولی، ایّدته بعلیّ» ای احمد! نامت را از اسم من مشتقّ کردی چرا که من خداوند محمود حمید هستم. و من خداوند علیّ (بلند مرتبه) هستم و اسم پسر عمویت را از نام من مشتق کردی. ای ابوالقاسم به عنوان هدایت‌گر هدایت شده (به سوی مردم) برو، چه خوب آمدی و چه خوب بازگشتی. خوشا به حال تو و خوشا به حال همه کسانی که به تو ایمان می‌آورند و تو را تصدیق می کنند.

ص: ۳۱۴

سپس در دریاهای نور افتادم و پیوسته موج‌ها مرا پرتاب می‌کردند تا اینکه در سدرۀ المنتهی جبرئیل از من استقبال کرد. پس

به من گفت: ای دوست من، چه خوب آمدی و چه خوب بازگشتی. چه گفتی و چه شنیدی؟ فرمود: برخی از آنچه اتفاق افتاده بود بازگو کردم. پس به من گفت: آخرین سخنی که برای تو گفته شده، چه بود؟ گفتم: بر من ندا آمد که ای ابوالقاسم به عنوان هدایت‌گر هدایت شده و راهنما (به سوی مردم) برو، خوشا به حال تو و خوشا به حال همه کسانی که به تو ایمان می‌آورند و تو را تصدیق می‌کنند. جبرئیل به من گفت: آیا مقصود از کلمه «ابو القاسم» را دانستی؟ گفتم: نه، ای روح خدا. پس بر من ندا آمد که: ای احمد! در حقیقت کنیه ابو القاسم را برایت برگزیدم به این دلیل که تو در روز قیامت، رحمت را از جانب من در میان بندگان تقسیم می‌کنی. جبرئیل گفت: مبارکت باد ای دوست من، سوگند به خدایی که تو را به رسالت مبعوث کرد و تو را به نبوّت اختصاص داد خداوند پیش از تو این مقام و مرتبه را به هیچ انسانی نداده است.

سپس بازگشتیم تا اینکه با آسمان هفتم رسیدیم و متوجه شدم که آن کاخ سر جایش بود. گفتم: دوست من جبرئیل، از آن دو فرشته بپرس که آن جوان بنی هاشم کیست. جبرئیل از آن دو فرشته پرسید. گفتند: علی بن ابی طالب پسر عموی محمد صلی الله علیه و آله و سلم. و ما به هر یک از آسمان‌ها که فرود می‌آمدیم، کاخ‌ها را سر جای خود می‌دیدیم، و همچنان جبرئیل از فرشتگان در باره آن جوان هاشمیّ می‌پرسید و همه آنان می‌گفتند: علی بن ابی طالب است. - . محتضر : ۱۴۸ - ۱۵۰ -

**[ترجمه]

«۲۷»

وَ مِنْهُ عَنِ الصَّدُوقِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَعْبَدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُمَرَ عَنْ زَيْدٍ النَّقَّابِ (۵) عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یُکْثِرُ تَقْبِیلَ فَاطِمَهَ علیها السلام فَعَاتَبَتْهُ عَلَی ذَلِکَ عَائِشَهُ فَقَالَتْ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّکَ لَتُکْثِرُ تَقْبِیلَ فَاطِمَهَ فَقَالَ لَهَا إِنَّهُ لَمَّا عُرِجَ بِی إِلَی السَّمَاءِ مَرَّ بِی جَبْرَئِیلُ عَلَی شَجَرَهِ طُوبَی فَنَاوَلَنِی مِنْ ثَمَرِهَا فَأَکَلْتُهُ فَحَوَّلَ اللَّهُ ذَلِکَ مَاءً إِلَی ظَهْرِی فَلَمَّا أَنْ هَبَطْتُ إِلَی الْأَرْضِ وَاقَعْتُ خَدِیجَهَ فَحَمَلَتْ بِفَاطِمَهَ فَمَا قَبَّلْتُهَا إِلَّا وَجَدْتُ رَائِحَهَ شَجَرَهِ طُوبَی مِنْهَا (۶).

ص: ۳۱۵

۱- فی المصدر: فطوبی لک.

۲- فی المصدر: ما ذا أراد.

۳- المصدر خال عن لفظه «منی».

۴- المحتضر: ۱۴۸- ۱۵۰.

۵- سقط الاسناد عن المصدر المطبوع.

۶- المحتضر: ۱۳۵.

**[ترجمه]از همان کتاب از ابان بن تغلب از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله، فاطمه سلام الله علیها را بسیار می بوسید. عایشه از این کار خشمگین شد و گفت: ای رسول خدا! تو فاطمه را زیاد می بوسی. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: ای عایشه! من زمانی که به معراج رفتم و وارد بهشت شدم، جبرئیل مرا به درخت طوبی نزدیک کرد و از میوه آن به من خوراند؛ من آن را خوردم و زمانی که به زمین فرود آمدم، خداوند آن میوه را به آبی در پشت من تبدیل کرد و سپس با خدیجه، همبستر شدم و او فاطمه را حامله شد و من هر وقت، فاطمه را می بوسم، عطر درخت طوبی را در او استشمام می کنم. - . محتضر : ۱۳۵ -

ص: ۳۱۵

**[ترجمه]

«۲۸»

ج، الإحتجاج ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله فِي جَوَابِ نَفَرٍ مِنَ الْيَهُودِ سَخَّرَ اللَّهُ لِيَ الْبُرَاقَ وَ هُوَ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا بِحَذَافِيرِهَا وَ هِيَ دَابَّةٌ مِنْ دَوَابِّ الْجَنَّةِ وَجْهُهَا مِثْلُ وَجْهِ آدَمِيٍّ وَ حَوَافِرُهَا مِثْلُ حَوَافِرِ الْخَيْلِ وَ ذَنَبُهَا مِثْلُ ذَنَبِ الْبَقَرِ فَوْقَ الْحِمَارِ وَ دُونَ الْبَغْلِ سَرْجُهُ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ وَ رِكَابُهُ مِنْ دُرَّةٍ بَيْضَاءَ مَزْمُومَةٌ بِسَبْعِينَ أَلْفَ زِمَامٍ (۱) مِنْ ذَهَبٍ عَلَيْهِ جَنَاحَانِ مُكَلَّلَانِ بِالدُّرِّ وَ الْجَوْهَرِ (۲) وَ الْيَاقُوتِ وَ الزَّبَرْجَدِ مَكْتُوبٌ بَيْنَ عَيْنَيْهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ (۳).

**[ترجمه]احتجاج: ابن عباس گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در جواب گروهی از یهودیان فرمود: خداوند براق را مسخّر من ساخت و آن عطا از همه دنیا بهتر و بالاتر است، و آن مرکبی از مرکب‌های بهشت است که چهره اش همچون صورت آدمی، و سم هایش چون سم اسبان، و دمش مانند دم گاو، از الاغ بزرگ‌تر و از قاطر کوچک‌تر است. زین آن از یاقوت سرخ و رکابش از درّ سفید، و آن را هفتاد هزار لگام از طلا است، دو بال دارد که با درّ و یاقوت و زمرّد تزیین شده است، و بر پیشانیش این جمله نوشته شده: «لا إله إلّا اللّه وحده لا شریک له، محمّد رسول اللّه». - . محتضر : ۲۹ -

**[ترجمه]

«۲۹»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام بِالْأَسَانِيدِ الثَّلَاثَةِ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لِيَ الْبُرَاقَ وَ هِيَ دَابَّةٌ مِنْ دَوَابِّ الْجَنَّةِ لَيْسَتْ بِالْقَصِيرِ وَ لَا بِالطَّوِيلِ فَلَوْ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَذِنَ لَهَا لَجَالَتِ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةَ فِي جَرْيَةٍ وَاحِدَةٍ وَ هِيَ أَحْسَنُ الدَّوَابِّ لَوْناً (۴).

**[ترجمه]عیون الاخبار: با این سه سند از امام رضا از پدرانش علیهم السلام روایت شده که رسول خدا صلی صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: گوید: همانا خداوند براق را برای من مسخر گردانید و آن مرکبی از مرکب‌های بهشت است نه کوتاه است و نه دراز، و اگر خدا او را اذن می‌داد دنیا و آخرت را یک گام می کرد و در رنگ، نیکوترین و زیباترین مرکب است. - .

عیون اخبار الرضا : ۲۰۰ -

**[ترجمه]

«۳۰»

ل، الخصال مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدَانَ عَنِ ابْنِ عُقْدَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْمُثَنَّى عَنْ زَيْدِ بْنِ حُبَابٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ لَهِيعَةَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَا فِي الْقِيَامَةِ رَاكِبٌ غَيْرُنَا وَ نَحْنُ أَرْبَعَةٌ فَقَامَ إِلَيْهِ الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ مَنْ هُمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ أَمَّا أَنَا فَعَلَى الْبُرَاقِ وَ وَجْهُهَا كَوَجْهِ الْإِنْسَانِ وَ خَدُّهَا كَخَدِّ الْفَرَسِ وَ عُرْفُهَا مِنْ لُؤْلُؤٍ مَسْمُوطٍ وَ أُذُنَاهَا زَبَرْجَدَتَانِ خَضْرَاوَانِ (۵) وَ عَيْنَاهَا مِثْلُ كَوْكَبِ الزُّهَرَهِ تَتَوَقَّدَانِ مِثْلُ النَّجْمَيْنِ الْمُضِيئَيْنِ لَهَا شُعَاعٌ مِثْلُ شُعَاعِ الشَّمْسِ يَنْحَدِرُ مِنْ نَحْرِهَا الْجُمَانُ مَطْوِيَّهُ الْخَلْقِ طَوِيلَهُ الْيَدَيْنِ وَ الرِّجْلَيْنِ لَهَا نَفَسٌ كَنَفَسِ الْآدَمِيِّينَ تَسْمَعُ الْكَلَامَ وَ تَفْهَمُهُ وَ هِيَ فَوْقَ الْحِمَارِ وَ دُونَ الْبَغْلِ الْخَبَرَ (۶).

۱- فی المصدر: مزمومه بالف زمام.

۲- المصدر خال عن لفظه «و الجوهر».

۳- المحتضر: ۲۹. فیه: و أن محمّدا رسول اللّه.

۴- عیون أخبار الرضا: ۲۰۰.

۵- فی المصدر: خضراوتان.

۶- الخصال ۱: ۹۵.

**[ترجمه]خصال: ابن عباس گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: جز ما چهار تن در قیامت سواری نیست. عباس بن عبد المطلب عرض کرد: آنان چه کسانی هستند ای رسول خدا؟ فرمود: من بر براق سوارم که رویش چون آدمی است و گونه اش چون گونه اسب و یالش از مروارید رشته کشیده و دو گوشش از دو زبرجد سبز و دو چشمش چون زهره می‌درخشند و چون آفتاب پرتو می‌افکند از سینه اش عرقی چون مروارید غلطان است، فربه و دست و پا بلند است جانش چون جان آدمی است سخن را می‌شنود و می‌فهمد بزرگ‌تر از خر و کوچک‌تر از استر است. بخشی از روایت. - . خصال ۱ : ۹۵ -

**[ترجمه]

«۳۱»

ع، علل الشرائع ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام سَأَلَ الشَّامِیُّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام عَنْ کُنْیَهِ الْبُرَاقِ فَقَالَ یُکَنَّی أَبَا هِلَالٍ (۱).

**[ترجمه]علل الشرایع، عیون اخبار الرضا: مردی از اهل شام در باره کنیه براق از امیرالمؤمنین علیه السلام پرسید. فرمود: کنیه براق، ابوهلال است. - . علل الشرایع : ۱۹۸ ، عیون الاخبار : ۱۳۶ -

**[ترجمه]

«۳۲»

قَالَ السَّیِّدُ بْنُ طَاوُسٍ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ فِی کِتَابِ سَعْدِ السُّعُودِ، رَأَیْتُ فِی تَفْسِیرِ مَا نَزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ فِی النَّبِیِّ وَ أَهْلِ بَیْتِهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ تَأْلِیفِ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ مَرْوَانَ حَدَّثَنَا الْحُسَیْنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْبَیْضِ بْنِ الْفَیَّاضِ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ هَمَّام عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ ابْنِ حَمَّادٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَیْنَمَا أَنَا فِی الْحِجْرِ إِذْ أَتَانِی جَبْرَئِیلُ فَهَمَزَنِی بِرِجْلِی فَاسْتَیْقَظْتُ فَلَمْ أَرَ شَیْئاً ثُمَّ أَتَانِی الثَّانِیَهَ فَهَمَزَنِی (۲) بِرِجْلِی فَاسْتَیْقَظْتُ فَأَخَذَ بِضَبْعِی (۳) فَوَضَعَنِی فِی شَیْ ءٍ کَوَکْرِ الطَّیْرِ فَلَمَّا طَرَقَتْ (۴) بِبَصَرِی طَرْفَهٌ فَرَجَعَتْ إِلَیَّ وَ أَنَا فِی مَکَانٍ (۵) فَقَالَ أَ تَدْرِی أَیْنَ أَنْتَ فَقُلْتُ لَا یَا جَبْرَئِیلُ فَقَالَ هَذَا بَیْتُ الْمَقْدِسِ بَیْتُ اللَّهِ الْأَقْصَی فِیهِ الْمَحْشَرُ وَ الْمَنْشَرُ ثُمَّ قَامَ جَبْرَئِیلُ فَوَضَعَ سَبَّابَتَهُ الْیُمْنَی فِی أُذُنِهِ الْیُمْنَی فَأَذَّنَ مَثْنَی مَثْنَی یَقُولُ فِی آخِرِهَا حَیَّ عَلَی خَیْرِ الْعَمَلِ مَثْنَی مَثْنَی حَتَّی إِذَا قَضَی أَذَانَهُ أَقَامَ الصَّلَاهَ مَثْنَی مَثْنَی وَ قَالَ فِی آخِرِهَا قَدْ قَامَتِ الصَّلَاهُ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاهِ فَبَرَقَ نُورٌ مِنَ السَّمَاءِ فَفُتِحَتْ بِهِ قُبُورُ الْأَنْبِیَاءِ فَأَقْبَلُوا مِنْ کُلِّ أَوْبٍ یُلَبُّونَ دَعْوَهَ جَبْرَئِیلَ فَوَافَی أَرْبَعَهُ آلَافٍ وَ أَرْبَعُمِائَهِ نَبِیٍّ وَ أَرْبَعَهَ عَشَرَ نَبِیّاً فَأَخَذُوا مَصَافَّهُمْ وَ لَا أَشُکُّ أَنَّ جَبْرَئِیلَ سَیَتَقَدَّمُنَا فَلَمَّا اسْتَوَوْا عَلَی مَصَافِّهِمْ أَخَذَ جَبْرَئِیلُ بِضَبْعِی ثُمَّ قَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ تَقَدَّمْ فَصَلِّ بِإِخْوَانِکَ فَالْخَاتَمُ أَوْلَی مِنَ الْمَخْتُومِ فَالْتَفَتُّ عَنْ یَمِینِی وَ إِذَا أَنَا بِأَبِی إِبْرَاهِیمَ علیه السلام عَلَیْهِ حُلَّتَانِ خَضْرَاوَانِ وَ عَنْ یَمِینِهِ مَلَکَانِ وَ عَنْ یَسَارِهِ مَلَکَانِ ثُمَّ الْتَفَتُّ عَنْ یَسَارِی وَ إِذَا أَنَا بِأَخِی وَ وَصِیِّی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَلَیْهِ حُلَّتَانِ بَیْضَاوَانِ عَنْ یَمِینِهِ مَلَکَانِ وَ عَنْ یَسَارِهِ مَلَکَانِ فَاهْتَزَزْتُ سُرُوراً

١- علل الشرائع: ١٩٨، عيون أخبار الرضا: ١٣۶. فى العلل: يكنى أبا هزال، و هو الموجود أيضا فى نسخه من كتاب الاحتجاجات: و الحديث طويل أخرجه المصنّف فى كتاب الاحتجاجات راجع ١٠: ٧۵- ٨٢، و القطعه فى ٨٠.

٢- همزه: غمزه. ضربه، و فى نسخه: فهزنى.

٣- الضبع: وسط العضد. و الوكر عش الطائر و موضعه.

۴- فى نسخه: أطرفت. و فى المصدر: اطرقت.

۵- فى النسخه و مصدره: فى مكانى.

فَغَمَزَ بِی (۱) جَبْرَئِیلُ علیه السلام بِیَدِهِ فَلَمَّا انْقَضَتِ الصَّلَاهُ قُمْتُ إِلَی إِبْرَاهِیمَ علیه السلام فَقَامَ إِلَیَّ فَصَافَحَنِی وَ أَخَذَ بِیَمِینِی بِکِلْتَا یَدَیْهِ وَ قَالَ مَرْحَباً بِالنَّبِیِّ الصَّالِحِ وَ الِابْنِ الصَّالِحِ وَ الْمَبْعُوثِ الصَّالِحِ فِی الزَّمَانِ الصَّالِحِ وَ قَامَ إِلَی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فَصَافَحَهُ وَ أَخَذَ بِیَمِینِهِ بِکِلْتَا یَدَیْهِ وَ قَالَ مَرْحَباً بِالابْنِ الصَّالِحِ وَ وَصِیِّ النَّبِیِّ الصَّالِحِ یَا أَبَا الْحَسَنِ فَقُلْتُ لَهُ یَا أَبَتِ کَنَیْتَهُ بِأَبِی الْحَسَنِ وَ لَا وَلَدَ لَهُ فَقَالَ کَذَلِکَ وَجَدْتُهُ فِی صُحُفِی وَ عِلْمِ غَیْبِ رَبِّی بِاسْمِهِ عَلِیٍّ وَ کُنْیَتِهِ بِأَبِی الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ وَ وَصِیِّ خَاتَمِ أَنْبِیَاءِ رَبِّی.

ثم قال فی بعض تمام الحدیث ما هذا لفظه ثم أصبحنا بالأبطح نشطین (۲) لم یباشرنا عناء و إنی محدثکم بهذا الحدیث و سیکذب قوم و هو الحق فلا تمترون.

یقول علی بن موسی بن طاوس لعل هذا الإسراء کان دفعه أخری غیر ما هو مشهور فإن الأخبار وردت مختلفه فی صفات الإسراء و لعل الحاضرین من الأنبیاء کانوا فی هذه الحال (۳) دون الأنبیاء الذین حضروا فی الإسراء الآخر لأن عدد الأنبیاء الأخیار مائه ألف نبی و أربعه و عشرون (۴) نبیا و لعل الحاضرین من الأنبیاء کانوا فی هذه هم المرسلون أو من له خاصیه (۵) و سر مصون و لیس کل ما جری من خصائص النبی و علی صلوات الله علیهما عرفناه و کلما یحتمله العقل و ذکره الله جل جلاله لا یجوز التکذیب فی معناه و قد ذکرت فی عده مجلدات و مصنفات أنه حیث ارتضی الله جل جلاله عبده لمعرفته و شرفه لخدمته فکلما یکون بعد ذلک من الإنعام و الإکرام فهو دون هذا المقام و لا سیما أنه بروایه الرجال الذین لا یتهمون فی نقل فضل مولانا علی بن أبی طالب علیه أفضل الصلاه و السلام. (۶)

ص: ۳۱۸

۱- فی المصدر: فغمزنی.

۲- المصدر خال عن لفظه «نشطین» و لعله مصحف «نشیطین».

۳- فی المصدر: فی هذه الحاله.

۴- أی و أربعه و عشرون ألف نبیا.

۵- فی المصدر: خاصّه.

۶- سعد السعود: ۱۰۰ و ۱۰۱.

**[ترجمه]سید بن طاووس در کتاب سعد السعود گوید: ابن حمّاد از پدرش از جدّش روایت کرده که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در هنگامی که من در حجر بودم، جبرئیل به نزدم آمد و ضربه‌ای به پایم زد. من بیدار شدم اما چیزی ندیدم. سپس برای بار دوم آمد و ضربه‌ای به پایم زد و من بیدار شدم. بازویم را گرفت و مرا در چیزی شبیه لانه پرنده گذاشت. وقتی چشم بر هم زدم و به خودم آمدم دیدم که در مکانی هستم. جبرئیل گفت: آیا می‌دانی کجا هستی؟ گفتم: خیر ای جبرئیل. گفت: اینجا بیت المقدس است، بیت الاقصیِ خداوند است. حشر و نشر در اینجا خواهد بود. سپس جبرئیل برخاست و انگشت سبابه راستش را در گوش راستش گذاشت و با تکرار دوباره عبارات، اذان می گفت. در آخر اذان دو بار می گفت: «حیّ علی خیر العمل» و چون اذان گفتن را به پایان برد، با تکرار دوباره عبارات، اقامه گفت. و در پایان اقامه گفت: «قد قامت الصلاة، قد قامت الصلاة». پس نوری از آسمان درخشید و به واسطه آن قبر پیامبران باز شد و از هر سوی برای اجابت دعوت جبرئیل آمدند. و چهار هزار و چهار صد و چهارده پیامبر جمع شدند. و به صفّ ایستادند و تردیدی نداشتم که جبرئیل پیش‌نماز ما می‌شود. هنگامی که صف‌های نماز را مرتّب کردند، جبرئیل بازویم را گرفت سپس به من گفت: ای محمد پیش‌نماز بشو و نماز را برای برادرانت بخوان. چرا که خاتم پیامبران از پیامبران پیش از خود اولی‌تر و شایسته‌تر است. پس من به سمت راستم توجه کردم دیدم پدرم ابراهیم علیه السلام ایستاده و دو جامه سبز بر تن دارد و در سمت راست او دو فرشته، و در سمت چپ او دو فرشته دیگر ایستاده‌اند. سپس متوجه سمت چپم شدم دیدم برادرم و وصیّم علی بن ابی طالب ایستاده و دو جامه سفید بر تن دارد و دو فرشته در سمت راست او دو فرشته در سمت چپ او ایستاده‌اند. پس غرق شادمانی شدم.

ص: ۳۱۷

جبرئیل با دستش به من اشاره کرد و چون نماز به پایان رسید به سوی ابراهیم علیه السلام رفتم و او به نزدم آمد و با من مصافحه کرد و با دو دستش دست مرا گرفت، و گفت: مرحبا به پیامبر صالح و فرزند صالح و مبعوث شده صالح در زمان صالح. و به نزد علی بن ابی طالب رفت و با او مصافحه کرد و با دو دست، دستش را گرفت و گفت: مرحبا به فرزند صالح، و وصیّ صالح پیامبر ای ابا الحسن. گفتم: ای پدرم، کنیه او ابو الحسن است در حالی که او فرزندی ندارد؟ گفت: من اینگونه در صحفم و علم غیب پروردگارم دیدم که اسم او علی است و کنیه او ابو الحسن و الحسین، و وصیّ خاتم پیامبران پروردگارم است.

سپس در باره کل حدیث اینگونه گفته است: ما در ابطح به صبح درآمدیم در حالی که هیچ سختی و رنجی متحمل نشده بودیم. و من این حدیث را برای شما بازگو می کنم و گروهی آن را تکذیب خواهند کرد در حالی که این حدیث درست و حقّ است، پس شک به دل راه ندهید.

علی بن موسی بن طاووس می گوید: شاید این معراج، معراج دیگری غیر از آن معراج مشهور باشد چرا که روایت‌ها در باره کیفیت معارج متفاوت و مختلف‌اند و چه بسا پیامبرانی که در این حالت حاضر بودند، غیر از آن پیامبرانی باشند که در معراج دیگر حاضر شدند. زیرا شمار پیامبران برگزیده، صد و بیت و چهار هزار پیامبراند و شاید پیامبرانی که در این معراج حضور پیدا کردند، پیامبران مرسل باشند، یا پیامبرانی باشند که ویژگی مخصوص و رازی پنهان داشته‌اند. و همه اتفاقاتی که برای

پیامبر و علی علیهما السلام اتفاق افتاده را نمی‌دانیم و بدان واقف نیستیم. و هر آنچه عقل، ممکن بداند و خداوند جلّ جلاله ذکر کرده، جایز نیست معنای آن را تکذیب کنیم. و من در شماری از مجلدات و تصنیفات ذکر کردم که هر گاه خداوند جلّ جلاله بنده‌اش را برای معرفت و شناختش برگزیند و سعادت خدمتگذاری را به او بدهد، پس از این هر انعام و اکرامی در حقّ او انجام دهد، پایین‌تر از این مقام و جایگاهش در نزد خداست، بویژه اینکه کسانی آن را روایت کرده باشند که در نقل درست فضیلت‌های علی بن ابی طالب علیه السلام متهّم نیستند. - . سعد السعود : ۱۰۰ - ۱۰۱ -

ص: ۳۱۸

**[ترجمه]

بیان

الضبع العضد و الأوب الناحیه.

**[ترجمه]«الضبع» به معنای بازو است و «الاوب» به معنای ناحیه است.

**[ترجمه]

«۳۳»

د، العدد القویه فِی لَیْلَهِ إِحْدَی وَ عِشْرِینَ مِنْ رَمَضَانَ قَبْلَ الْهِجْرَهِ بِسِتَّهِ أَشْهُرٍ کَانَ الْإِسْرَاءُ بِرَسُولِ اللَّهِ وَ قِیلَ فِی السَّابِعَ عَشَرَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ لَیْلَهَ السَّبْتِ وَ قِیلَ لَیْلَهَ الْإِثْنَیْنِ مِنْ شَهْرِ رَبِیعٍ الْأَوَّلِ بَعْدَ النُّبُوَّهِ بِسَنَتَیْنِ وَ فِی کِتَابِ التَّذْکِرَهِ فِی لَیْلَهِ السَّابِعِ وَ الْعِشْرِینَ مِنْ رَجَبِ السَّنَهِ الثَّانِیَهِ مِنَ الْهِجْرَهِ کَانَ الْإِسْرَاءُ (۱).

**[ترجمه]عدد: در شب بیست و یکم ماه رمضان، شش سال پیش از هجرت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به معراج رفت. و گفته شده: شنبه شبِ روز هفدهم ماه رمضان بود. و گفته شده: دوشنبه شبِ ماه ربیع الاول در سال دوم پس از نبوّت به معراج رفت. و در کتاب تذکرهٔ آمده است که در شب بیست و هفتم ماه رجب سال دوم هجری پیامبر به معراج رفت. - . عدد : مخطوط -

**[ترجمه]

«۳۴»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: جَاءَ جَبْرَئِیلُ وَ مِیکَائِیلُ وَ إِسْرَافِیلُ بِالْبُرَاقِ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَخَذَ وَاحِدٌ بِاللِّجَامِ وَ وَاحِدٌ بِالرِّکَابِ وَ سَوَّی الْآخَرُ عَلَیْهِ ثِیَابَهُ فَتَضَعْضَعَتِ (۲) الْبُرَاقُ فَلَطَمَهَا جَبْرَئِیلُ ثُمَّ قَالَ لَهَا اسْکُنِی یَا بُرَاقُ فَمَا رَکِبَکِ نَبِیٌّ قَبْلَهُ وَ لَا یَرْکَبُکِ بَعْدَهُ مِثْلُهُ قَالَ فَرَقَّتْ (۳) بِهِ صلی الله علیه و آله وَ

رَفَعَتْهُ ارْتِفَاعاً لَيسَ بِالْكَثِيرِ وَ مَعَهُ جَبْرَئِيلُ يُرِيهِ الْآيَاتِ مِنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ قَالَ فَبَيْنَا أَنَا فِي مَسِيرِي إِذْ نَادَى مُنَادٍ عَنْ يَمِينِي يَا مُحَمَّدُ فَلَمْ أُجِبْهُ وَ لَمْ أَلْتَفِتْ إِلَيْهِ ثُمَّ نَادَى (۴) مُنَادٍ عَنْ يَسَارِي يَا مُحَمَّدُ فَلَمْ أُجِبْهُ وَ لَمْ أَلْتَفِتْ إِلَيْهِ ثُمَّ اسْتَقْبَلَتْنِي امْرَأَةٌ كَاشِفَةٌ عَنْ ذِرَاعَيْهَا عَلَيْهَا مِنْ كُلِّ زِينَةِ الدُّنْيَا فَقَالَتْ يَا مُحَمَّدُ انْظُرْنِي حَتَّى أُكَلِّمَكَ فَلَمْ أَلْتَفِتْ إِلَيْهَا ثُمَّ سِرْتُ فَسَمِعْتُ صَوْتاً أَفْزَعَنِي فَجَاوَزْتُ (۵) فَنَزَلَ بِي جَبْرَئِيلُ عليه السلام فَقَالَ صَلِّ فَصَلَّيْتُ فَقَالَ تَدْرِي أَيْنَ صَلَّيْتَ فَقُلْتُ لَا فَقَالَ صَلَّيْتَ بِطَيْبَةَ وَ إِلَيْهَا مُهَاجَرُتُكَ ثُمَّ رَكِبْتُ فَمَضَيْنَا مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ قَالَ لِيَ انْزِلْ وَ صَلِّ فَنَزَلْتُ وَ صَلَّيْتُ فَقَالَ لِي تَدْرِي أَيْنَ صَلَّيْتَ فَقُلْتُ لَا فَقَالَ صَلَّيْتَ بِطُورِ سَيْنَاءَ حَيْثُ كَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيماً ثُمَّ رَكِبْتُ فَمَضَيْنَا مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ قَالَ لِيَ انْزِلْ فَصَلِّ فَنَزَلْتُ وَ صَلَّيْتُ فَقَالَ لِي تَدْرِي أَيْنَ صَلَّيْتَ فَقُلْتُ لَا قَالَ صَلَّيْتَ فِي

۱- العدد: مخطوط.

۲- هكذا في الكتاب و مصدره، و استظهر في هامش النسخه انها مصحف: «فتصعبت».

۳- أي صعدت البراق بالنبي صلّى اللّه عليه و آله.

۴- في نسخه: ثم ناداني.

۵- و استظهر في هامش النسخه أن الصحيح. فجأته، و لم نعرف وجها له.

بَيْتِ لَحْم (۱) وَ بَيْتُ لَحْم بِنَاحِيَهِ بَيْتِ الْمَقْدِسِ حَيْثُ وُلِدَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ عليه السلام ثُمَّ رَكِبْتُ فَمَضَيْنَا حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ فَرَبَطْتُ (۲) الْبُرَاقَ بِالْحَلْقَهِ الَّتِی كَانَتِ الْأَنْبِيَاءُ تَرْبِطُ (۳) بِهَا فَدَخَلْتُ الْمَسْجِدَ وَ مَعِی جَبْرَئِيلُ إِلَى جَنْبِی فَوَجَدْنَا إِبْرَاهِيمَ وَ مُوسَى وَ عِيسَى فِيمَنْ شَاءَ اللَّهُ مِنْ أَنْبِيَاءِ اللَّهِ عليهم السلام قَدْ جُمِعُوا إِلَيَّ وَ أُقِيمَتِ الصَّلَاهُ (۴) وَ لَا أَشُكُّ إِلَّا وَ جَبْرَئِيلُ سَيَتَقَدَّمُنَا (۵) فَلَمَّا اسْتَوَوْا أَخَذَ جَبْرَئِيلُ بِعَضُدِی فَقَدَّمَنِی وَ أَمَمْتُهُمْ وَ لَا فَخْرَ ثُمَّ أَتَانِی الْخَازِنُ بِثَلَاثَهِ أَوَانٍ إِنَاءٌ فِيهِ لَبَنٌ وَ إِنَاءٌ فِيهِ مَاءٌ وَ إِنَاءٌ فِيهِ خَمْرٌ وَ سَمِعْتُ قَائِلًا يَقُولُ إِنْ أَخَذَ الْمَاءَ غَرِقَ وَ غَرِقَتْ أُمَّتُهُ وَ إِنْ أَخَذَ الْخَمْرَ غَوِیَ وَ غَوِيَتْ أُمَّتُهُ وَ إِنْ أَخَذَ اللَّبَنَ هُدِیَ وَ هُدِيَتْ أُمَّتُهُ قَالَ فَأَخَذْتُ اللَّبَنَ وَ شَرِبْتُ مِنْهُ فَقَالَ لِی جَبْرَئِيلُ هُدِيتَ وَ هُدِيَتْ أُمَّتُكَ ثُمَّ قَالَ لِی مَا ذَا رَأَيْتَ فِی مَسِيرِكَ فَقُلْتُ نَادَانِی مُنَادٍ عَنْ يَمِينِی فَقَالَ لِی أَ وَ أَجَبْتَهُ فَقُلْتُ لَا وَ لَمْ أَلْتَفِتْ إِلَيْهِ فَقَالَ ذَلِكَ دَاعِی الْيَهُودِ لَوْ أَجَبْتَهُ لَتَهَوَّدَتْ أُمَّتُكَ مِنْ بَعْدِكَ ثُمَّ قَالَ مَا ذَا رَأَيْتَ فَقُلْتُ نَادَانِی مُنَادٍ عَنْ يَسَارِی فَقَالَ لِی أَ وَ أَجَبْتَهُ فَقُلْتُ لَا وَ لَمْ أَلْتَفِتْ إِلَيْهِ فَقَالَ ذَاكَ دَاعِی النَّصَارَى لَوْ أَجَبْتَهُ لَتَنَصَّرَتْ أُمَّتُكَ مِنْ بَعْدِكَ ثُمَّ قَالَ مَا ذَا اسْتَقْبَلَكَ فَقُلْتُ لَقِيتُ امْرَأَهً كَاشِفَهً عَنْ ذِرَاعَيْهَا عَلَيْهَا مِنْ كُلِّ زِينَهِ الدُّنْيَا فَقَالَتْ يَا مُحَمَّدُ انْظُرْنِی حَتَّى أُكَلِّمَكَ فَقَالَ لِی أَ فَكَلَّمْتَهَا فَقُلْتُ لَا كَلَّمْتُهَا (۶) وَ لَمْ أَلْتَفِتْ إِلَيْهَا فَقَالَ تِلْكَ الدُّنْيَا وَ لَوْ كَلَّمْتَهَا لَاخْتَارَتْ أُمَّتُكَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَهِ ثُمَّ سَمِعْتُ صَوْتاً أَفْزَعَنِی (۷) فَقَالَ لِی جَبْرَئِيلُ أَ تَسْمَعُ يَا مُحَمَّدُ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ هَذِهِ صَخْرَهٌ قَذَفْتُهَا عَنْ شَفِيرِ (۸) جَهَنَّمَ مُنْذُ سَبْعِينَ عَاماً فَهَذَا حِينَ اسْتَقَرَّتْ

ص: ۳۲۰

۱- فی نسخه: بيت لخم فی الموضعين.

۲- فی نسخه: فأنزلنی و ربط البراق.

۳- فی نسخه: تربطه بها: و فی المصدر: يربطون بها.

۴- فی المصدر: و أقمت الصلاه.

۵- فی المصدر: يستقدمنا.

۶- فی نسخه: لم اكلمها. و فی المصدر: لا، و لم ألتفت إليها.

۷- الظاهر أن هنا تصحيفا فی الكتاب و مصدره، و سيأتی عن المصنّف تصحيح له.

۸- فی نسخه: علی شفير جهنم.

قَالُوا فَمَا ضَحِکَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَتَّی قُبِضَ قَالَ فَصَعِدَ جَبْرَئِیلُ وَ صَعِدْتُ مَعَهُ إِلَی السَّمَاءِ الدُّنْیَا وَ عَلَیْهَا مَلَکٌ یُقَالُ لَهُ إِسْمَاعِیلُ وَ هُوَ صَاحِبُ الْخَطْفَهِ الَّتِی قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَهَ فَأَتْبَعَهُ شِهابٌ ثاقِبٌ (۱) وَ تَحْتَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَکٍ تَحْتَ کُلِّ مَلَکٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَکٍ فَقَالَ یَا جَبْرَئِیلُ مَنْ هَذَا مَعَکَ (۲) فَقَالَ مُحَمَّدٌ (۳) قَالَ وَ قَدْ بُعِثَ قَالَ نَعَمْ فَفَتَحَ الْبَابَ فَسَلَّمْتُ عَلَیْهِ وَ سَلَّمَ عَلَیَّ وَ اسْتَغْفَرْتُ لَهُ وَ اسْتَغْفَرَ لِی وَ قَالَ مَرْحَباً بِالْأَخِ الصَّالِحِ وَ النَّبِیِّ الصَّالِحِ وَ تَلَقَّتْنِی الْمَلَائِکَهُ حَتَّی دَخَلْتُ السَّمَاءَ الدُّنْیَا فَمَا لَقِیَنِی مَلَکٌ إِلَّا ضَاحِکاً مُسْتَبْشِراً حَتَّی لَقِیَنِی مَلَکٌ مِنَ الْمَلَائِکَهِ لَمْ أَرَ أَعْظَمَ خَلْقاً مِنْهُ کَرِیهُ الْمَنْظَرِ ظَاهِرُ الْغَضَبِ فَقَالَ لِی مِثْلَ مَا قَالُوا مِنَ الدُّعَاءِ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ یَضْحَکْ وَ لَمْ أَرَ فِیهِ مِنَ الِاسْتِبْشَارِ مَا رَأَیْتُ مِمَّنْ ضَحِکَ مِنَ الْمَلَائِکَهِ فَقُلْتُ مَنْ هَذَا یَا جَبْرَئِیلُ فَإِنِّی قَدْ فَزِعْتُ مِنْهُ (۴) فَقَالَ یَجُوزُ أَنْ تَفْزَعَ مِنْهُ وَ کُلُّنَا نَفْزَعُ مِنْهُ إِنَّ هَذَا مَالِکٌ خَازِنُ النَّارِ لَمْ یَضْحَکْ قَطُّ وَ لَمْ یَزَلْ مُنْذُ وَلَّاهُ اللَّهُ جَهَنَّمَ یَزْدَادُ کُلَّ یَوْمٍ غَضَباً وَ غَیْظاً عَلَی أَعْدَاءِ اللَّهِ وَ أَهْلِ مَعْصِیَتِهِ فَیَنْتَقِمُ اللَّهُ بِهِ مِنْهُمْ وَ لَوْ ضَحِکَ إِلَی أَحَدٍ (۵) کَانَ قَبْلَکَ أَوْ کَانَ ضَاحِکاً إِلَی أَحَدٍ بَعْدَکَ لَضَحِکَ إِلَیْکَ وَ لَکِنَّهُ لَا یَضْحَکُ فَسَلَّمْتُ عَلَیْهِ فَرَدَّ السَّلَامَ عَلَیَّ وَ بَشَّرَنِی بِالْجَنَّهِ فَقُلْتُ لِجَبْرَئِیلَ وَ جَبْرَئِیلُ بِالْمَکَانِ الَّذِی وَصَفَهُ اللَّهُ مُطاعٍ ثَمَّ أَمِینٍ (۶) أَ لَا تَأْمُرُنِی أَنْ یُرِیَنِی النَّارَ فَقَالَ لَهُ جَبْرَئِیلُ یَا مَالِکُ أَرِ مُحَمَّداً النَّارَ فَکَشَفَ عَنْهَا غِطَاءَهَا وَ فَتَحَ بَاباً مِنْهَا فَخَرَجَ مِنْهَا لَهَبٌ سَاطِعٌ فِی السَّمَاءِ وَ فَارَتْ وَ ارْتَفَعَتْ حَتَّی ظَنَنْتُ لَتَتَنَاوَلُنِی مِمَّا رَأَیْتُ فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ قُلْ لَهُ فَلْیَرُدَّ عَلَیْهَا غِطَاءَهَا فَأَمَرَهَا فَقَالَ لَهَا ارْجِعِی فَرَجَعَتْ إِلَی مَکَانِهَا الَّذِی خَرَجَتْ مِنْهُ ثُمَّ مَضَیْتُ فَرَأَیْتُ رَجُلًا

۱- الصافّات: ۱۰.

۲- فی نسخه: من هذا الذی معک؟.

۳- فی نسخه محمّد رسول اللّه.

۴- فی نسخه: قد فرقت منه. أقول: أی فزعت منه.

۵- فی المصدر: و لو ضحک لاحد.

۶- التکویر: ۲۱.

آدما (آدَم) (۱) جَسِيماً فَقُلْتُ مَنْ هَذَا يَا جَبْرَئِيلُ فَقَالَ هَذَا أَبُوكَ آدَمُ فَإِذَا هُوَ يُعْرَضُ عَلَيْهِ ذُرِّيَّتُهُ فَيَقُولُ رُوحٌ طَيِّبٌ وَ رِيحٌ طَيِّبَةٌ مِنْ جَسَدٍ طَيِّبٍ ثُمَّ تَلَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله سُورَةَ الْمُطَفِّفِينَ (۲) عَلَى رَأْسِ سَبْعَ عَشْرَةَ آيَةً كَلَّا إِنَّ كِتابَ الْأَبْرارِ لَفِي عِلِّيِّينَ وَ ما أَدْراكَ ما عِلِّيُّونَ كِتابٌ مَرْقُومٌ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ (۳) إِلَى آخِرِهَا قَالَ فَسَلَّمْتُ عَلَى أَبِي آدَمَ وَ سَلَّمَ عَلَيَّ وَ اسْتَغْفَرْتُ لَهُ وَ اسْتَغْفَرَ لِي وَ قَالَ مَرْحَباً بِالابْنِ الصَّالِحِ وَ النَّبِيِّ الصَّالِحِ وَ الْمَبْعُوثِ فِي الزَّمَنِ الصَّالِحِ ثُمَّ مَرَرْتُ بِمَلَكٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ جَالِسٍ (۴) عَلَى مَجْلِسٍ وَ إِذَا جَمِيعُ الدُّنْيَا بَيْنَ رُكْبَتَيْهِ وَ إِذَا بِيَدِهِ لَوْحٌ مِنْ نُورٍ سَطْرٌ فِيهِ مَكْتُوبٌ فِيهِ كِتَابٌ يَنْظُرُ فِيهِ (۵) لَا يَلْتَفِتُ يَمِيناً وَ لَا شِمَالًا مُقْبِلًا عَلَيْهِ كَهَيْئَةِ الْحَزِينِ فَقُلْتُ مَنْ هَذَا يَا جَبْرَئِيلُ فَقَالَ هَذَا مَلَكُ الْمَوْتِ دَائِبٌ (۶) فِي قَبْضِ الْأَرْوَاحِ فَقُلْتُ يَا جَبْرَئِيلُ أَدْنِنِي مِنْهُ حَتَّى أُكَلِّمَهُ فَأَدْنَانِي مِنْهُ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ وَ قَالَ لَهُ جَبْرَئِيلُ هَذَا مُحَمَّدٌ نَبِيُّ الرَّحْمَهِ الَّذِي أَرْسَلَهُ اللَّهُ إِلَى الْعِبَادِ فَرَحَّبَ بِي وَ حَيَّانِي (۷) بِالسَّلَامِ وَ قَالَ أَبْشِرْ يَا مُحَمَّدُ فَإِنِّي أَرَى الْخَيْرَ كُلَّهُ فِي أُمَّتِكَ فَقُلْتُ الْحَمْدُ لِلَّهِ الْمَنَّانِ ذِي النِّعَمِ عَلَى عِبَادِهِ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ رَبِّي وَ رَحْمَتِهِ عَلَيَّ فَقَالَ جَبْرَئِيلُ هُوَ أَشَدُّ الْمَلَائِكَهِ عَمَلًا فَقُلْتُ أَ كُلُّ مَنْ مَاتَ أَوْ هُوَ مَيِّتٌ فِيمَا بَعْدُ هَذَا يَقْبِضُ رُوحَهُ فَقَالَ نَعَمْ قُلْتُ وَ تَرَاهُمْ حَيْثُ كَانُوا وَ تَشْهَدُهُمْ بِنَفْسِكَ (۸) فَقَالَ نَعَمْ فَقَالَ مَلَكُ الْمَوْتِ مَا الدُّنْيَا كُلُّهَا عِنْدِي فِيمَا سَخَّرَهَا اللَّهُ لِي وَ مَكَّنَنِي عَلَيْهَا إِلَّا كَالدِّرْهَمِ فِي كَفِّ الرَّجُلِ يُقَلِّبُهُ كَيْفَ

۱- الادم: الاسمر، و الاسمر: من كان لونه بين السواد و البياض يقال له بالفارسيه:

۲- السوره: ۸۳.

۳- الآيات: ۱۷- ۲۱.

۴- فی طبعه أمین الضرب و المصدر: جالسا علی مجلس.

۵- الموجود فی المصدر هکذا: و إذا بیده لوح من نور ینظر فیه، مکتوب فیه کتابا ینظر فیه. أقول: الظاهر أن «کتابا» مصحف «کتاب».

۶- دأب فی عمل: استمر علیه و جدّ.

۷- رحب به: قال له: مرحبا. حیاه: قال له: حیاک اللّه. سلم علیه.

۸- فی المصدر: فقلت: و یراهم حیث کانوا و یشهدهم بنفسه؟.

يَشَاءُ وَ مَا مِنْ دَارٍ إِلَّا وَ أَنَا أَتَصَفَّحُهُ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ وَ أَقُولُ إِذَا بَكَى أَهْلُ الْمَيِّتِ عَلَى مَيِّتِهِمْ لَا تَبْكَوا عَلَيْهِ فَإِنَّ لِي فِيكُمْ عَوْدَةً وَ عَوْدَةً حَتَّى لَا يَبْقَى مِنْكُمْ أَحَدٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله كَفَى بِالْمَوْتِ طَامَّةً (١) يَا جَبْرَئِيلُ فَقَالَ جَبْرَئِيلُ إِنَّ مَا بَعْدَ الْمَوْتِ أَطَمُّ وَ أَطَمُّ مِنَ الْمَوْتِ (٢) قَالَ ثُمَّ مَضَيْتُ فَإِذَا أَنَا بِقَوْمٍ (٣) بَيْنَ أَيْدِيهِمْ مَوَائِدُ مِنْ لَحْمٍ طَيِّبٍ وَ لَحْمٍ خَبِيثٍ يَأْكُلُونَ اللَّحْمَ الْخَبِيثَ وَ يَدَعُونَ الطَّيِّبَ فَقُلْتُ مَنْ هَؤُلَاءِ يَا جَبْرَئِيلُ فَقَالَ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الْحَرَامَ وَ يَدَعُونَ الْحَلَالَ وَ هُمْ مِنْ أُمَّتِكَ يَا مُحَمَّدُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ثُمَّ رَأَيْتُ مَلَكاً مِنَ الْمَلَائِكَةِ جَعَلَ اللَّهُ أَمْرَهُ عَجَباً نِصْفُ جَسَدِهِ النَّارُ (۴) وَ النِّصْفُ الْآخَرُ ثَلْجٌ فَلَا النَّارُ تُذِيبُ الثَّلْجَ وَ لَا الثَّلْجُ يُطْفِئُ النَّارَ وَ هُوَ يُنَادِي بِصَوْتٍ رَفِيعٍ وَ يَقُولُ سُبْحَانَ الَّذِي كَفَّ حَرَّ هَذِهِ النَّارِ فَلَا تُذِيبُ الثَّلْجَ وَ كَفَّ بَرْدَ هَذَا الثَّلْجِ فَلَا يُطْفِئُ حَرَّ هَذِهِ النَّارِ اللَّهُمَّ (۵) يَا مُؤَلِّفُ بَيْنَ الثَّلْجِ وَ النَّارِ أَلِّفْ بَيْنَ قُلُوبِ عِبَادِكَ الْمُؤْمِنِينَ فَقُلْتُ مَنْ هَذَا يَا جَبْرَئِيلُ فَقَالَ هَذَا مَلَكٌ وَكَّلَهُ اللَّهُ بِأَكْنَافِ السَّمَاءِ وَ أَطْرَافِ الْأَرَضِينَ وَ هُوَ أَنْصَحُ مَلَائِكَةِ اللَّهِ لِأَهْلِ الْأَرْضِ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ يَدْعُو لَهُمْ بِمَا تَسْمَعُ مُنْذُ خُلِقَ وَ رَأَيْتُ مَلَكَيْنِ يُنَادِيَانِ (۶) فِي السَّمَاءِ أَحَدُهُمَا يَقُولُ اللَّهُمَّ أَعْطِ كُلَّ مُنْفِقٍ خَلَفاً وَ الْآخَرُ يَقُولُ اللَّهُمَّ أَعْطِ كُلَّ مُمْسِكٍ تَلَفاً ثُمَّ مَضَيْتُ فَإِذَا أَنَا بِأَقْوَامٍ لَهُمْ مَشَافِرُ كَمَشَافِرِ الْإِبِلِ يُقْرَضُ اللَّحْمُ مِنْ جُنُوبِهِمْ وَ يُلْقَى فِي أَفْوَاهِهِمْ فَقُلْتُ مَنْ هَؤُلَاءِ يَا جَبْرَئِيلُ فَقَالَ هَؤُلَاءِ الْهَمَّازُونَ اللَّمَّازُونَ ثُمَّ مَضَيْتُ فَإِذَا أَنَا بِأَقْوَامٍ تُرْضَخُ رُءُوسُهُمْ بِالصَّخْرِ فَقُلْتُ مَنْ هَؤُلَاءِ يَا جَبْرَئِيلُ

١- الطامه: الداهيه تفوق ما سواها.

٢- فی نسخه: و أعظم من الموت.

٣- لعل المراد أشباههم و أمثالهم.

۴- فی المصدر: من النار.

۵- المصدر خال عن حرف النداء. و فی طبعه أمين الضرب: يا من ألف.

۶- فی نسخه و فی المصدر: و ملكان يناديان.

فَقَالَ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَنَامُونَ عَنْ صَلَاهِ الْعِشَاءِ ثُمَّ مَضَيْتُ فَإِذَا أَنَا بِأَقْوَامٍ تُقْذَفُ النَّارُ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَ تَخْرُجُ مِنْ أَدْبَارِهِمْ فَقُلْتُ مَنْ هَؤُلَاءِ يَا جَبْرَئِيلُ قَالَ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوالَ الْيَتامى ظُلْماً إِنَّما يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ ناراً وَ سَيَصْلَوْنَ سَعِيراً ثُمَّ مَضَيْتُ فَإِذَا أَنَا بِأَقْوَامٍ يُرِيدُ أَحَدُهُمْ أَنْ يَقُومَ فَلَا يَقْدِرُ مِنْ عِظَمِ بَطْنِهِ فَقُلْتُ مَنْ هَؤُلَاءِ يَا جَبْرَئِيلُ قَالَ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبا لا يَقُومُونَ إِلَّا كَما يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطانُ مِنَ الْمَسِّ وَ إِذَا هُمْ بِسَبِيلِ آلِ فِرْعَوْنَ يُعْرَضُونَ عَلَى النَّارِ غُدُوًّا وَ عَشِيًّا يَقُولُونَ رَبَّنَا مَتَى تَقُومُ السَّاعَةُ قَالَ ثُمَّ مَضَيْتُ فَإِذَا أَنَا بِنِسْوَانٍ مُعَلَّقَاتٍ بِثَدْيِهِنَّ فَقُلْتُ مَنْ هَؤُلَاءِ يَا جَبْرَئِيلُ فَقَالَ هَؤُلَاءِ اللَّوَاتِي يُوَرِّثْنَ أَمْوَالَ أَزْوَاجِهِنَّ أَوْلَادَ غَيْرِهِمْ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى امْرَأَةٍ أَدْخَلَتْ عَلَى قَوْمٍ فِي نَسَبِهِمْ مَنْ لَيْسَ مِنْهُمْ فَاطَّلَعَ عَلَى عَوْرَتِهِمْ وَ أَكَلَ خَزَائِنَهُمْ قَالَ ثُمَّ مَرَرْنَا بِمَلَائِكَهٍ مِنْ مَلَائِكَهِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ خَلَقَهُمُ اللَّهُ كَيْفَ شَاءَ وَ وَضَعَ وُجُوهَهُمْ كَيْفَ شَاءَ (١) لَيْسَ شَيْ ءٌ مِنْ أَطْبَاقِ أَجْسَادِهِمْ إِلَّا وَ هُوَ يُسَبِّحُ اللَّهَ وَ يُحَمِّدُهُ (٢) مِنْ كُلِّ نَاحِيَهٍ بِأَصْوَاتٍ مُخْتَلِفَهٍ أَصْوَاتُهُمْ مُرْتَفِعَهٌ بِالتَّحْمِيدِ وَ الْبُكَاءِ مِنْ خَشْيَهِ اللَّهِ فَسَأَلْتُ جَبْرَئِيلَ عَنْهُمْ فَقَالَ كَمَا تَرَى خُلِقُوا إِنَّ الْمَلَكَ مِنْهُمْ إِلَى جَنْبِ صَاحِبِهِ مَا كَلَّمَهُ قَطُّ وَ لَا رَفَعُوا رُءُوسَهُمْ إِلَى مَا فَوْقَهَا وَ لَا خَفَضُوهَا إِلَى مَا تَحْتَهَا (٣) خَوْفاً مِنَ اللَّهِ وَ خُشُوعاً فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِمْ فَرَدُّوا عَلَيَّ إِيمَاءً بِرُءُوسِهِمْ لَا يَنْظُرُونَ إِلَيَّ مِنَ الْخُشُوعِ فَقَالَ لَهُمْ جَبْرَئِيلُ هَذَا مُحَمَّدٌ نَبِيُّ الرَّحْمَهِ أَرْسَلَهُ اللَّهُ إِلَى الْعِبَادِ رَسُولًا وَ نَبِيّاً وَ هُوَ خَاتَمُ النُّبُوَّهِ (۴) وَ سَيِّدُهُمْ أَ فَلَا تُكَلِّمُونَهُ قَالَ فَلَمَّا سَمِعُوا ذَلِكَ مِنْ جَبْرَئِيلَ أَقْبَلُوا عَلَيَّ بِالسَّلَامِ وَ أَكْرَمُونِي وَ بَشَّرُونِي بِالْخَيْرِ لِي وَ لِأُمَّتِي

١- المصدر خال عن قوله: و وضع وجوههم كيف شاء.

٢- فی نسخه: يسبح اللّه بحمده.

٣- فی المصدر: إلی ما تحتهم.

۴- فی نسخه: و هو خاتم النبيين و سيدهم.

قَالَ ثُمَّ صَعِدْنَا (۱) إِلَى السَّمَاءِ الثَّانِيَهِ فَإِذَا فِيهَا رَجُلَانِ مُتَشَابِهَانِ فَقُلْتُ مَنْ هَذَانِ يَا جَبْرَئِيلُ فَقَالَ لِي ابْنَا الْخَالَهِ يَحْيَى وَ عِيسَى عليهما السلام فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِمَا وَ سَلَّمَا عَلَيَّ وَ اسْتَغْفَرْتُ لَهُمَا وَ اسْتَغْفَرَا لِي وَ قَالا مَرْحَباً بِالْأَخِ الصَّالِحِ وَ النَّبِيِّ الصَّالِحِ وَ إِذَا فِيهَا مِنَ الْمَلَائِكَهِ وَ عَلَيْهِمُ الْخُشُوعُ قَدْ وَضَعَ اللَّهُ وُجُوهَهُمْ كَيْفَ شَاءَ لَيْسَ مِنْهُمْ مَلَكٌ إِلَّا يُسَبِّحُ اللَّهَ وَ يُحَمِّدُهُ (۲) بِأَصْوَاتٍ مُخْتَلِفَهٍ ثُمَّ صَعِدْنَا إِلَى السَّمَاءِ الثَّالِثَهِ فَإِذَا فِيهَا رَجُلٌ فَضْلُ حُسْنِهِ عَلَى سَائِرِ الْخَلْقِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَهَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ النُّجُومِ فَقُلْتُ مَنْ هَذَا يَا جَبْرَئِيلُ فَقَالَ هَذَا أَخُوكَ يُوسُفُ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَلَيَّ وَ اسْتَغْفَرْتُ لَهُ وَ اسْتَغْفَرَ لِي وَ قَالَ مَرْحَباً بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَ الْأَخِ الصَّالِحِ وَ الْمَبْعُوثِ فِي الزَّمَنِ الصَّالِحِ وَ إِذَا فِيهَا مَلَائِكَهٌ عَلَيْهِمْ مِنَ الْخُشُوعِ مِثْلُ مَا وَصَفْتُ فِي السَّمَاءِ الْأُولَى وَ الثَّانِيَهِ وَ قَالَ لَهُمْ جَبْرَئِيلُ فِي أَمْرِي مَا قَالَ (۳) لِلْآخَرِينَ وَ صَنَعُوا بِي مِثْلَ مَا صَنَعَ الْآخَرُونَ ثُمَّ صَعِدْنَا إِلَى السَّمَاءِ الرَّابِعَهِ وَ إِذَا فِيهَا رَجُلٌ فَقُلْتُ مَنْ هَذَا يَا جِبْرِيلُ قَالَ هَذَا إِدْرِيسُ رَفَعَهُ اللَّهُ مَكاناً عَلِيًّا فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَلَيَّ وَ اسْتَغْفَرْتُ لَهُ وَ اسْتَغْفَرَ لِي وَ إِذَا فِيهَا مِنَ الْمَلَائِكَهِ الْخُشُوعِ مِثْلُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ الَّتِي عَبَرْنَاهَا فَبَشَّرُونِي بِالْخَيْرِ لِي وَ لِأُمَّتِي ثُمَّ رَأَيْتُ مَلَكاً جَالِساً عَلَى سَرِيرٍ تَحْتَ يَدَيْهِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ تَحْتَ كُلِّ مَلَكٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ فَوَقَعَ فِي نَفْسِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَنَّهُ هُوَ فَصَاحَ بِهِ جَبْرَئِيلُ فَقَالَ قُمْ فَهُوَ قَائِمٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ ثُمَّ صَعِدْنَا إِلَى السَّمَاءِ الْخَامِسَهِ فَإِذَا فِيهَا رَجُلٌ كَهْلٌ عَظِيمُ الْعَيْنِ لَمْ أَرَ كَهْلًا أَعْظَمَ مِنْهُ حَوْلَهُ ثُلَّهٌ مِنْ (۴) أُمَّتِهِ فَأَعْجَبَتْنِي كَثْرَتُهُمْ فَقُلْتُ مَنْ هَذَا يَا جَبْرَئِيلُ فَقَالَ هَذَا الْمُجِيبُ فِي قَوْمِهِ هَارُونُ بْنُ عِمْرَانَ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَلَيَّ وَ اسْتَغْفَرْتُ لَهُ وَ اسْتَغْفَرَ لِي وَ إِذَا فِيهَا مِنَ الْمَلَائِكَهِ الْخُشُوعِ مِثْلُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ ثُمَّ صَعِدْنَا إِلَى

۱- فی المصدر: ثم صعد بی. و هو الموجود فی نسخه أیضا.

۲- فی نسخه: یسبح اللّه بحمده.

۳- فی المصدر: مثل ما قال.

۴- فی النسخه المخطوطه، حوله ثلاثه من امته، و فی المصدر: حوله ثلاثه صفوف من امته.

السَّمَاءِ السَّادِسَهِ وَ إِذَا فِيهَا رَجُلٌ آدَمُ طَوِيلٌ كَأَنَّهُ مِنْ شَبْوَهَ (۱) وَ لَوْ أَنَّ عَلَيْهِ قَمِيصَيْنِ لَنَفَذَ شَعْرُهُ فِيهِمَا فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ يَزْعُمُ بَنُو إِسْرَائِيلَ أَنِّي أَكْرَمُ وُلْدِ آدَمَ عَلَى اللَّهِ وَ هَذَا رَجُلٌ أَكْرَمُ عَلَى اللَّهِ مِنِّي فَقُلْتُ مَنْ هَذَا يَا جَبْرَئِيلُ فَقَالَ هَذَا أَخُوكَ مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَلَيَّ وَ اسْتَغْفَرْتُ لَهُ وَ اسْتَغْفَرَ لِي وَ إِذَا فِيهَا مِنَ الْمَلَائِكَهِ الْخُشُوعِ مِثْلُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ قَالَ ثُمَّ صَعِدْنَا إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَهِ فَمَا مَرَرْتُ بِمَلَكٍ مِنَ الْمَلَائِكَهِ إِلَّا قَالُوا يَا مُحَمَّدُ احْتَجِمْ وَ أْمُرْ أُمَّتَكَ بِالْحِجَامَهِ وَ إِذَا فِيهَا رَجُلٌ أَشْمَطُ الرَّأْسِ وَ اللِّحْيَهِ جَالِسٌ عَلَى كُرْسِيٍّ فَقُلْتُ يَا جَبْرَئِيلُ مَنْ هَذَا الَّذِي فِي السَّمَاءِ السَّابِعَهِ عَلَى بَابِ الْبَيْتِ الْمَعْمُورِ فِي جِوَارِ اللَّهِ فَقَالَ هَذَا يَا مُحَمَّدُ أَبُوكَ إِبْرَاهِيمُ وَ هَذَا مَحَلُّكَ وَ مَحِلُّ مَنِ اتَّقَى مِنْ أُمَّتِكَ ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْراهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَ هذَا النَّبِيُّ وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ اللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ (۲) فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَلَيَّ وَ قَالَ مَرْحَباً بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَ الِابْنِ الصَّالِحِ وَ الْمَبْعُوثِ فِي الزَّمَنِ الصَّالِحِ وَ إِذَا فِيهَا مِنَ الْمَلَائِكَهِ الْخُشُوعِ مِثْلُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ فَبَشَّرُونِي بِالْخَيْرِ لِي وَ لِأُمَّتِي (۳) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ رَأَيْتُ فِي السَّمَاءِ السَّابِعَهِ بِحَاراً مِنْ نُورٍ يَتَلَأْلَأُ (۴) تَلَأْلُؤُهَا يَخْطَفُ بِالْأَبْصَارِ وَ فِيهَا بِحَارٌ مُظْلِمَهٌ (۵) وَ بِحَارٌ مِنْ ثَلْجٍ (۶) تَرْعُدُ فَكُلَّمَا فَزِعْتُ (۷) وَ رَأَيْتُ هَؤُلَاءِ سَأَلْتُ جَبْرَئِيلَ فَقَالَ أَبْشِرْ يَا مُحَمَّدُ وَ اشْكُرْ كَرَامَهَ رَبِّكَ وَ اشْكُرِ اللَّهَ بِمَا صَنَعَ إِلَيْكَ قَالَ فَثَبَّتَنِيَ اللَّهُ بِقُوَّتِهِ وَ عَوْنِهِ حَتَّى كَثُرَ قَوْلِي لِجَبْرَئِيلَ وَ تَعَجُّبِي فَقَالَ جَبْرَئِيلُ يَا مُحَمَّدُ تُعَظِّمُ مَا تَرَى إِنَّمَا هَذَا خَلْقٌ مِنْ خَلْقِ رَبِّكَ فَكَيْفَ بِالْخَالِقِ الَّذِي خَلَقَ مَا تَرَى وَ مَا لَا تَرَى أَعْظَمُ مِنْ هَذَا

۱- فی المصدر: کانه من شعر، و الظاهر انهما مصحفان عن «أزدشنوءه» علی ما تقدم فی قصصه علیه السلام.

۲- آل عمران: ۶۸.

۳- فی المصدر: فبشرونی بالخیر و الرحمه لی و لامتی.

۴- فی المصدر: یکاد تلالؤها. و هو کذلک أیضا فی نسخه.

۵- فی نسخه: و فیها بحار من ظلمه.

۶- فی المصدر: و بحار ثلج ترعد.

۷- فی المصدر: فلما فزعت.

مِنْ خَلْقِ رَبِّکَ أَنَّ بَیْنَ اللَّهِ وَ بَیْنَ خَلْقِهِ تِسْعِینَ (۱) أَلْفَ حِجَابٍ وَ أَقْرَبُ الْخَلْقِ إِلَی اللَّهِ أَنَا وَ إِسْرَافِیلُ وَ بَیْنَنَا وَ بَیْنَهُ أَرْبَعَهُ حُجُبٍ حِجَابٌ مِنْ نُورٍ وَ حِجَابٌ مِنْ ظُلْمَهٍ وَ حِجَابٌ مِنَ الْغَمَامِ وَ حِجَابٌ مِنَ الْمَاءِ قَالَ صلی الله علیه و آله وَ رَأَیْتُ مِنَ الْعَجَائِبِ الَّتِی خَلَقَ اللَّهُ وَ سَخَّرَ عَلَی مَا أَرَادَهُ دِیکاً رِجْلَاهُ فِی تُخُومِ الْأَرَضِینَ السَّابِعَهِ وَ رَأْسُهُ عِنْدَ الْعَرْشِ وَ هُوَ مَلَکٌ مِنْ مَلَائِکَهِ اللَّهِ تَعَالَی (۲) خَلَقَهُ اللَّهُ کَمَا أَرَادَ رِجْلَاهُ فِی تُخُومِ الْأَرَضِینَ السَّابِعَهِ ثُمَّ أَقْبَلَ مُصْعِداً حَتَّی خَرَجَ فِی الْهَوَاءِ إِلَی السَّمَاءِ السَّابِعَهِ وَ انْتَهَی فِیهَا مُصْعِداً حَتَّی انْتَهَی قَرْنُهُ إِلَی قُرْبِ الْعَرْشِ وَ هُوَ یَقُولُ سُبْحَانَ رَبِّی حَیْثُ مَا کُنْتُ لَا تَدْرِی أَیْنَ رَبُّکَ مِنْ عِظَمِ شَأْنِهِ وَ لَهُ جَنَاحَانِ فِی مَنْکِبَیْهِ إِذَا نَشَرَهُمَا جَاوَزَ الْمَشْرِقَ وَ الْمَغْرِبَ فَإِذَا کَانَ فِی السَّحَرِ نَشَرَ جَنَاحَیْهِ وَ خَفَقَ بِهِمَا وَ صَرَخَ بِالتَّسْبِیحِ یَقُولُ سُبْحَانَ اللَّهِ الْمَلِکِ الْقُدُّوسِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْکَبِیرِ الْمُتَعَالِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَیُّ الْقَیُّومُ وَ إِذَا قَالَ ذَلِکَ سَبَّحَتْ دُیُوکُ الْأَرْضِ کُلُّهَا وَ خَفَقَتْ أَجْنِحَتِهَا وَ أَخَذَتْ فِی الصِّیَاحِ (۳) فَإِذَا سَکَتَ ذَلِکَ الدِّیکُ فِی السَّمَاءِ سَکَتَتْ دُیُوکُ الْأَرْضِ کُلُّهَا وَ لِذَلِکَ الدِّیکِ زَغَبٌ أَخْضَرُ (۴) وَ رِیشٌ أَبْیَضُ کَأَشَدِّ بَیَاضٍ مَا رَأَیْتُهُ قَطُّ وَ لَهُ زَغَبٌ أَخْضَرُ أَیْضاً تَحْتَ رِیشِهِ الْأَبْیَضِ کَأَشَدِّ خُضْرَهٍ مَا رَأَیْتُهَا قَطُّ قَالَ صلی الله علیه و آله ثُمَّ مَضَیْتُ مَعَ جَبْرَئِیلَ فَدَخَلْتُ الْبَیْتَ الْمَعْمُورَ فَصَلَّیْتُ فِیهَا رَکْعَتَیْنِ وَ مَعِی أُنَاسٌ مِنْ أَصْحَابِی عَلَیْهِمْ ثِیَابٌ جُدُدٌ وَ آخَرِینَ عَلَیْهِمْ ثِیَابٌ خُلْقَانٌ فَدَخَلَ أَصْحَابُ الْجُدُدِ وَ حُبِسَ أَصْحَابُ الْخُلْقَانِ ثُمَّ خَرَجْتُ فَانْقَادَ لِی نَهَرَانِ نَهَرٌ یُسَمَّی الْکَوْثَرَ وَ نَهَرٌ یُسَمَّی الرَّحْمَهَ فَشَرِبْتُ مِنَ الْکَوْثَرِ وَ اغْتَسَلْتُ مِنَ الرَّحْمَهِ ثُمَّ انْقَادَا لِی جَمِیعاً حَتَّی دَخَلْتُ الْجَنَّهَ وَ إِذَا عَلَی حَافَتَیْهَا (۵) بُیُوتِی وَ بُیُوتُ

۱- فی نسخه: سبعین.

۲- فی نسخه: ملکا من ملائکه اللّه. و فی المصدر و ملک من ملائکه اللّه.

۳- فی نسخه: بالصراخ.

۴- فی المصدر: و لذلک الدیک زغب الشعرات فی الراس أخضر.

۵- الحافه: الجانب و الطرف.

أَهْلِی (۱) وَ إِذَا تُرَابُهَا کَالْمِسْکِ وَ إِذَا جَارِیَهٌ تَنْغَمِسُ فِی أَنْهَارِ الْجَنَّهِ فَقُلْتُ لِمَنْ أَنْتِ یَا جَارِیَهُ فَقَالَتْ لِزَیْدِ بْنِ حَارِثَهَ فَبَشَّرْتُهُ بِهَا حِینَ أَصْبَحْتُ وَ إِذَا بِطَیْرِهَا کَالْبُخْتِ وَ إِذَا رُمَّانُهَا مِثْلُ دُلِیِّ الْعِظَامِ وَ إِذَا شَجَرَهٌ لَوْ أُرْسِلَ طَائِرٌ فِی أَصْلِهَا مَا دَارَهَا سَبْعَمِائَهِ سَنَهٍ وَ لَیْسَ فِی الْجَنَّهِ مَنْزِلٌ إِلَّا وَ فِیهَا قُتُرٌ (۲) مِنْهَا فَقُلْتُ مَا هَذِهِ یَا جَبْرَئِیلُ فَقَالَ هَذِهِ شَجَرَهُ طُوبَی قَالَ اللَّهُ طُوبی لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ (۳) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَلَمَّا دَخَلْتُ الْجَنَّهَ رَجَعَتْ إِلَیَّ نَفْسِی فَسَأَلْتُ جَبْرَئِیلَ عَنْ تِلْکَ الْبِحَارِ وَ هَوْلِهَا وَ أَعَاجِیبِهَا فَقَالَ هِیَ سُرَادِقَاتُ الْحُجُبِ الَّتِی احْتَجَبَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی بِهَا وَ لَوْ لَا تِلْکَ الْحُجُبُ لَتَهَتَّکَ نُورُ الْعَرْشِ (۴) وَ کُلُّ شَیْ ءٍ فِیهِ (۵) وَ انْتَهَیْتُ إِلَی سِدْرَهِ الْمُنْتَهَی فَإِذَا الْوَرَقَهُ مِنْهَا تُظِلُّ أُمَّهً مِنَ الْأُمَمِ فَکُنْتُ مِنْهَا

۱- فی المصدر: و بیوت أزواجی.

۲- فی المصدر: غصن منها.

۳- الرعد: ۲۹.

۴- فی نسخه امین الضرب: لتهتک عن نور العرش.

۵- فی الحدیث کما تری أسرار لم یطلع علیها أحد الی الآن، و لم یکشف عنها العلوم غطاءها الی حینذاک، کقوله: سرادقات الحجب، و هتک النور، و غیرهما. و لعلّ اللّه ادخر علم تلک الاسرار الکونیه التی أفاض علمها الی أئمتنا علیهم السلام لجیل یأتی یوما ینقر العلوم نقرا، یتصفح عن الحقائق الکامنه فی جو العالم و الکرات الواقعه فی الفضاء اللایتناهی تصفحا، و الاسف أن المسلمین مع تصلبهم فی العمل، و نشاطهم فی الأمور، و تنقیرهم عن الاسرار فی زمنهم الأول أصبحوا کسالی خاملین معطلین، طائفه منهم رسخت فیهم العطاله و البطاله، و مالوا الی العزله، و دعوا المجتمع إلیها، راجحین للانفراد علی المدنیه و الحضاره مقلدین من کان قبلهم من أصحاب الادیار و الکهوف و الغیران، و صنف منهم عکفوا إلی جمع الدرهم و الدینار، و انحازوا الی الاشر و البطر و الترف، و أراحوا انفسهم عن کد تحصیل العلوم، و تصفح الاسرار الکونیه و ما أودع اللّه علمه فی کمون ذلک العالم، و لحبهم الفسوق نسوا أنفسهم فأنساهم اللّه ما أعد فیهم من استعدادات قویه یمکنهم الاستمداد منها علی حل الاسرار و کشف ما غمض حقیقته عنا، و لتسخیر القوی الطبیعیه و استخدامها.

كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى قابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنى (۱) فَنَادَانِی آمَنَ الرَّسُولُ بِما أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ فَقُلْتُ أَنَا مُجِيباً عَنِّی (۲) وَ عَنْ أُمَّتِی وَ الْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَ مَلائِكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ لا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ فَقُلْتُ (۳) سَمِعْنا وَ أَطَعْنا غُفْرانَكَ رَبَّنا وَ إِلَيْكَ الْمَصِيرُ فَقَالَ اللَّهُ لا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْساً إِلَّا وُسْعَها لَها ما كَسَبَتْ وَ عَلَيْها مَا اكْتَسَبَتْ فَقُلْتُ رَبَّنا لا تُؤاخِذْنا إِنْ نَسِينا أَوْ أَخْطَأْنا فَقَالَ اللَّهُ لَا أُؤَاخِذُكَ فَقُلْتُ رَبَّنا وَ لا تَحْمِلْ عَلَيْنا إِصْراً كَما حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنا فَقَالَ اللَّهُ لَا أَحْمِلُكَ فَقُلْتُ رَبَّنا وَ لا تُحَمِّلْنا ما لا طاقَةَ لَنا بِهِ وَ اعْفُ عَنَّا وَ اغْفِرْ لَنا وَ ارْحَمْنا أَنْتَ مَوْلانا فَانْصُرْنا عَلَى الْقَوْمِ الْكافِرِينَ فَقَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى قَدْ أَعْطَيْتُكَ ذَلِكَ لَكَ وَ لِأُمَّتِكَ فَقَالَ الصَّادِقُ عليه السلام مَا وَفَدَ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى أَحَدٌ أَكْرَمُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله حَيْثُ سَأَلَ (۴) لِأُمَّتِهِ هَذِهِ الْخِصَالَ (۵) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَا رَبِّ أَعْطَيْتَ أَنْبِيَاءَكَ فَضَائِلَ فَأَعْطِنِي فَقَالَ اللَّهُ قَدْ أَعْطَيْتُكَ فِيمَا أَعْطَيْتُكَ كَلِمَتَيْنِ مِنْ تَحْتِ عَرْشِي لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ (۶) وَ لَا مَنْجَى مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ قَالَ وَ عَلَّمَتْنِي الْمَلَائِكَةُ قَوْلًا أَقُولُهُ إِذَا أَصْبَحْتُ وَ أَمْسَيْتُ اللَّهُمَّ إِنَّ ظُلْمِي أَصْبَحَ مُسْتَجِيراً بِعَفْوِكَ وَ ذَنْبِي أَصْبَحَ مُسْتَجِيراً بِمَغْفِرَتِكَ وَ ذُلِّي أَصْبَحَ مُسْتَجِيراً بِعِزَّتِكَ وَ فَقْرِي

ص: ۳۲۹

۱- تفسير القمّیّ: ۳۶۸- ۳۷۵، فی المصدر بعد ذلک: و قد كتبنا ذلک فی سوره البقره: و ما ذكره هنا فأورده المصنّف بعد ذلک.

۲- فی المصدر: بعد ما ذكر الاسناد المتقدم: إن هذه الآيه مشافهه اللّه لنبيه ليله اسرى به إلى السماء، قال النبیّ صلّى اللّه عليه و آله: انتهيت الى محل سدره المنتهى، و إذا الورقه منها. تظل امه من الأمم فكنت من ربى كقاب قوسين أو أدنى كما حكى اللّه عزّ و جلّ، فنادانی ربی: آمَنَ الرَّسُولُ بِما أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ، فقلت أنا مجيبا عنى إه. أقول: قوله: «فكنت من ربى» قد سمعت آنفا أنّه ذكر فی سوره الإسراء: «فكنت منها» أی سدره المنتهى، فلعله التصحيف جاء من الرواه أو النسّاخ.

۳- فی المصدر: وَ قالُوا سَمِعْنا.

۴- فی نسخه: حين سأل.

۵- تفسير القمّیّ: ۸۶.

۶- فی نسخه: باللّه العلی العظيم.

أَصْبَحَ مُسْتَجِيراً بِغِنَاكَ وَ وَجْهِيَ الْبَالِي (١) أَصْبَحَ مُسْتَجِيراً بِوَجْهِكَ الدَّائِمِ الْبَاقِي الَّذِي لَا يَفْنَى وَ أَقُولُ ذَلِكَ إِذَا أَمْسَيْتُ ثُمَّ سَمِعْتُ الْأَذَانَ فَإِذَا مَلَكٌ يُؤَذِّنُ لَمْ يُرَ فِي السَّمَاءِ قَبْلَ تِلْكَ اللَّيْلَةِ فَقَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ فَقَالَ اللَّهُ صَدَقَ عَبْدِي أَنَا أَكْبَرُ (٢) فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَقَالَ اللَّهُ صَدَقَ عَبْدِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ غَيْرِي فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ اللَّهُ صَدَقَ عَبْدِي إِنَّ مُحَمَّداً عَبْدِي وَ رَسُولِي أَنَا بَعَثْتُهُ وَ انْتَجَبْتُهُ فَقَالَ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ فَقَالَ صَدَقَ عَبْدِي وَ دَعَا إِلَى فَرِيضَتِي فَمَنْ مَشَى إِلَيْهَا رَاغِباً فِيهَا مُحْتَسِباً كَانَتْ لَهُ كَفَّارَةٌ لِمَا مَضَى مِنْ ذُنُوبِهِ فَقَالَ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ فَقَالَ اللَّهُ هِيَ الصَّلَاحُ وَ النَّجَاحُ وَ الْفَلَاحُ ثُمَّ أَمَمْتُ الْمَلَائِكَةَ فِي السَّمَاءِ كَمَا أَمَمْتُ الْأَنْبِيَاءَ فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ قَالَ ثُمَّ غَشِيَتْنِي صَبَابَةٌ فَخَرَرْتُ سَاجِداً فَنَادَانِي رَبِّي أَنِّي قَدْ فَرَضْتُ عَلَى كُلِّ نَبِيٍّ كَانَ قَبْلَكَ خَمْسِينَ صَلَاةً وَ فَرَضْتُهَا عَلَيْكَ وَ عَلَى أُمَّتِكَ فَقُمْ بِهَا أَنْتَ فِي أُمَّتِكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَانْحَدَرْتُ حَتَّى مَرَرْتُ عَلَى إِبْرَاهِيمَ فَلَمْ يَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلَى مُوسَى عليه السلام فَقَالَ مَا صَنَعْتَ يَا مُحَمَّدُ فَقُلْتُ قَالَ رَبِّي فَرَضْتُ عَلَى كُلِّ نَبِيٍّ كَانَ قَبْلَكَ خَمْسِينَ صَلَاةً وَ فَرَضْتُهَا عَلَيْكَ وَ عَلَى أُمَّتِكَ فَقَالَ مُوسَى عليه السلام يَا مُحَمَّدُ إِنَّ أُمَّتَكَ آخِرُ الْأُمَمِ وَ أَضْعَفُهَا وَ إِنَّ رَبَّكَ لَا يَزِيدُهُ شَيْءٌ (٣) وَ إِنَّ أُمَّتَكَ لَا تَسْتَطِيعُ أَنْ تَقُومَ بِهَا فَارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ التَّخْفِيفَ لِأُمَّتِكَ فَرَجَعْتُ إِلَى رَبِّي حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلَى سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى فَخَرَرْتُ سَاجِداً ثُمَّ قُلْتُ فَرَضْتَ عَلَيَّ وَ عَلَى أُمَّتِي خَمْسِينَ صَلَاةً وَ لَا أُطِيقُ ذَلِكَ وَ لَا أُمَّتِي فَخَفِّفْ عَنِّي فَوَضَعَ عَنِّي عَشْراً فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ ارْجِعْ لَا تُطِيقُ فَرَجَعْتُ إِلَى رَبِّي فَوَضَعَ عَنِّي عَشْراً فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ ارْجِعْ وَ فِي كُلِّ رَجْعَةٍ أَرْجِعُ إِلَيْهِ

١- في نسخه: الفاني، و في المصدر: الفاني البالي.

٢- في الطبعه الحروفيه: أنا أكبر من كل شي ء. و المصدر و سائر النسخ خلت عن الزياده.

٣- في المصدر: و ان ربك لا يرد عليك شيئا.

أَخِرُّ سَاجِداً حَتَّى رَجَعَ إِلَى عَشْرِ صَلَوَاتٍ فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى وَ أَخْبَرْتُهُ فَقَالَ لَا تُطِيقُ فَرَجَعْتُ إِلَى رَبِّى فَوَضَعَ عَنِّى خَمْساً فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى علیه السلام وَ أَخْبَرْتُهُ فَقَالَ لَا تُطِيقُ فَقُلْتُ قَدِ اسْتَحْيَيْتُ مِنْ رَبِّى وَ لَكِنْ أَصْبِرُ عَلَيْهَا فَنَادَانِى مُنَادٍ كَمَا صَبَرْتَ عَلَيْهَا فَهَذِهِ الْخَمْسُ بِخَمْسِينَ كُلُّ صَلَاةٍ بِعَشْرٍ وَ مَنْ هَمَّ مِنْ أُمَّتِكَ بِحَسَنَةٍ يَعْمَلُهَا فَعَمِلَهَا كَتَبْتُ لَهُ عَشْراً وَ إِنْ لَمْ يَعْمَلْ كَتَبْتُ لَهُ وَاحِدَةً وَ مَنْ هَمَّ مِنْ أُمَّتِكَ بِسَيِّئَةٍ فَعَمِلَهَا كَتَبْتُ عَلَيْهِ وَاحِدَةً وَ إِنْ لَمْ يَعْمَلْهَا لَمْ أَكْتُبْ عَلَيْهِ شَيْئاً فَقَالَ الصَّادِقُ علیه السلام جَزَى اللَّهُ مُوسَى علیه السلام عَنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ خَيْراً فَهَذَا تَفْسِيرُ قَوْلِ اللَّهِ سُبْحانَ الَّذِى أَسْرى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِى بارَكْنا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آياتِنا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: هشام بن سالم، از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: جبرئیل و میکائیل و اسرافیل، بُراق را نزد پیامبر خدا صلی الله علیه و آله آوردند. یکی لگام و دیگری رکاب را گرفت و پیامبر سوار شد و دیگری لباس او را مرتب کرد. بُراق چموشی کرد و جبرئیل به صورت او سیلی زد و گفت: آرام باش ای براق! قبل از این هیچ پیامبری بر پشت تو سوار نشده است و بعد از او هم هرگز همانند او، سوار بر تو نمی شود. بُراق اندکی پیامبر صلی الله علیه و آله را بالا بُرد، البته نه خیلی زیاد و جبرئیل علیه السلام همراه او بود و آیات آسمان ها و زمین را به او نشان می داد. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: در راه، کسی از سمت راست مرا صدا کرد: ای محمد! من پاسخی ندادم و توجهی به او نکردم، پس کسی از سمت چپ مرا صدا کرد، ای محمد! من به او پاسخی ندادم و توجهی به او نکردم، سپس زنی از روبروی من آمد که دست هایش تا آرنج عریان بود و از همه زینت های دنیا به خود آویخته بود و گفت: ای محمد! به من نگاه کن تا با تو صحبت کنم. اما توجهی به او نکردم و به راه خود ادامه دادم تا این که صدایی شنیدم که مرا ترساند. جلوتر رفتم.

جبرئیل نزد من آمد و گفت: نماز بگزار. پایین رفتم و نماز خواندم. پرسید: می دانی کجا نماز خواندی؟ گفتم: نه، گفت: تو در طور سینا، جایی که خداوند با موسی سخن گفت، نماز خواندی. دوباره سوار بر براق شدم و حرکت کردیم، جبرئیل دوباره گفت: پایین بیا و نماز بگزار چنین کردم. پرسید می دانی کجا نماز خواندی؟ گفتم: نه، گفت: تو در بیت لحم نماز خواندی،

بیت لحم نزدیک بیت المقدس است و زادگاه عیسی بن مریم علیها السلام می باشد، پس دوباره سوار شدم و به سمت بیت المقدس رفتیم، براق را به حلقه ای که پیامبران مرکب خود را به آن می بستند بستم.

وارد مسجد شدم، جبرئیل همراه من بود، دیدیم ابراهیم و موسی و عیسی علیهم السلام و هر کدام از پیامبران که خدا اراده کرده، همه نزد من آمدند و نماز برپا شد.

شک نداشتم که جبرئیل جلوتر از همه، و به امامت نماز خواهد ایستاد، وقتی صفها مرتب شد، جبرئیل بازوی مرا گرفت و جلوتر از همه ایستانید و من امام [نماز جماعت] آن‌ها شدم و افتخار نمی کنم. پس خازن سه ظرف برای من آورد: در یکی شیر، در یکی آب و در دیگری شراب بود. شنیدم کسی گفت: اگر ظرف حاوی آب را بردارد خودش و امّتش غرق می شوند و اگر ظرف حاوی شراب را بردارد خود و امّتش هدایت می شوند. من ظرف شیر را برداشتم و از آن نوشیدم، جبرئیل گفت:

تو و امّت تو هدایت شدید، سپس پرسید؛ در راه چه دیدی؟ گفتم: کسی از سمت راست مرا صدا کرد. پرسید: به او جواب دادی؟ گفتم: نه، توجهی به او نکردم؛ گفت: آن داعی یهود بود، اگر به او پاسخ می دادی، بعد از تو امّتت همه یهودی می شدند. پرسید: دیگر چه دیدی؟ گفتم: کسی از سمت چپ مرا صدا کرد. پرسید: به او جوابی دادی؟ گفتم: نه، توجهی به او نکردم، گفت: آن داعی مسیحیت بود، اگر به او پاسخ می دادی، بعد از تو امّتت مسیحی می شدند. پرسید: چه چیز از روبرو به استقبال تو آمد؟ گفتم: زنی که بازوانش تا آرنج عریان بود و از همه زینت های دنیا به خود آویخته بود، [به من] گفت: ای محمد! به من بنگر تا با تو سخن بگویم، پرسید: آیا با او صحبت کردی؟ گفتم: نه، هیچ سخنی نگفتم و توجهی به او ننمودم؛ گفت: آن دنیا بوده اگر با او کلمه ای می گفتی، امّت تو دنیا را بر آخرت ترجیح می داد. سپس صدایی ترسناک شنیدم، جبرئیل گفت: ای محمد! می شنوی؟ گفتم: آری، گفت: هفتاد سال پیش از دهانه جهنم سنگی را به درونش انداختم، اکنون به قعر آن رسید.

گفتند: پیامبر تا زمانی که جان به جان آفرین تسلیم کرد هرگز نخندید.

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: سپس همراه با جبرئیل به آسمان دنیا صعود کردیم، ملکی به نام اسماعیل در آن جا بود، همان صاحب خَطفه که خداوند می فرماید: «إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ» - . صافات / ۱۰ -

{مگر کسی که (از سخن بالاییان) یکباره استراق سمع کند که شهابی شکافنده از پی او می تازد.} و هفتاد هزار ملک تحت امر او، هر ملکی هم هفتاد هزار ملک تحت امرش. پرسید: ای جبرئیل! این شخص که همراه توست، کیست؟ پاسخ داد: محمد پیامبر خداست. پرسید: مبعوث شده است؟ گفت: آری. سپس او در آسمان را گشود و من به او سلام دادم و او پاسخ آن را داد، و برای هم طلب مغفرت کردیم و گفت: خوش آمدی ای برادر ناصح و پیامبر صالح! با همه آن‌ها دیدار و مصافحه کردم و وارد آسمان دنیا شدم، همه ملائکه با چهره ای خندان و مژده خیر از من استقبال کردند به جز یکی که بسیار غول پیکر، زشت منظر، و عصبانی بود، همانند سایر ملائکه در حق من دعا کرد، اما نه با خنده و روی گشاده، پرسیدم: ای جبرئیل! این کیست؟ من از آن ترسیدم! گفت: باید از آن بترسی، همه ما از آن می ترسیم، این مالک، خازن جهنم است، تا به حال هرگز نخندیده و از زمانی که خداوند او را بر جهنم گماشته است، روز به روز خشم و غضبش نسبت به دشمنان خدا و گنهکاران بیشتر و بیشتر می شود، خدا به دست او از دشمنانش انتقام می گیرد، اگر پیش از تو با کسی خندیده بود، یا بعد از این با کسی می خندید، امروز با تو هم می خندید، اما او هرگز نمی خندد، من به او سلام دادم او پاسخ سلام مرا داد و به من بشارت بهشت داد. به جبرئیل که طبق فرموده خداوند: «مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ» - . تکویر / ۲۱ -

{در آنجا (هم) مطاع (و هم) امین است.} گفتم: آیا به او امر می کنی جهنم را به من نشان دهد؟ جبرئیل به او گفت: مالک! جهنم را به محمد نشان بده، او پوشش جهنم را برداشت و دری از درهای آن را باز کرد. آتشی از آن بیرون آمد و به آسمان زبانه کشید. من بسیار ترسیدم و گمان کردم اکنون این آتش مرا در بر می گیرد. گفتم: ای جبرئیل! به او بگو: پوشش آتش را بر روی آن بیندازد، و جبرئیل چنین کرد، و مالک به آتش گفت: برگرد، و آتش به جای خود برگشت. جلوتر رفتم، مردی

ص: ۳۲۱

بزرگ و درشت هیکل و گندمگون دیدم، پرسیدم: ای جبرئیل! این کیست؟ گفت: پدرت، آدم است. ناگهان نسل و ذریّه اش به او نشان داده شد و می فرمود: روحی پاک و عطری خوشبو از کالبدی پاک، سپس پیامبر صلی الله علیه و آله سوره مطفّفین را از انتهای آیه هفده تا آخر تلاوت کرد: «كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ* وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ* كِتَابٌ مَّرْقُومٌ» - . مطففین / ۱۷ - ۲۱ -

{نه چنین است در حقیقت کتاب نیکان در علّیّون است* و تو چه دانی که علّیّون چیست؟* کتابی است نوشته شده}. پس به همدیگر سلام داده و برای هم طلب مغفرت نمودیم. آدم علیه السلام گفت: خوش آمدی ای پسر صالح و پیامبر صالح و شایسته که در زمان نیک و صالح مبعوث شده ای.

سپس به فرشته ای از ملائکه برخوردم که در جایگاهی نشسته بود و همه عالم در میان دو زانوی او بود و در دستش، لوحی از نور داشت که در آن چیزهایی نوشته شده بود و او در آن می نگریست و به راست و چپ و اطرافیان خود توجهی نمی کرد و غمگین و حزین نشسته بود، پرسیدم: جبرئیل! این کیست؟ گفت: این ملك الموت است، سختکوش و جدّی در قبض ارواح. گفتم: نزدیک تر برویم تا با او صحبت کنم، نزدیک شدیم و به او سلام دادم، جبرئیل به او گفت: این محمد، پیامبر رحمت است که خدا او را بر بندگان فرستاد؛ او هم به من خوشامد گفت و با سلام و تحیّت از من استقبال کرد؛ و گفت: ای محمد! بشارت می دهم که من همه چیز را در امت تو می بینم؛ گفتم: سپاس خداوندی را که صاحب نعمت و احسان نسبت به بندگانش است، این ناشی از فضل و رحمت پروردگارم نسبت به من است، جبرئیل گفت: در عمل، او خشن ترین ملك است: پرسیدم: آیا روح هر کس که تا به حال مرده و یا بعد از این خواهد مرد، تو قبض می کنی؟ گفت: آری، پرسیدم: هرکجا باشند آن‌ها را می بینی و خودت مشاهده می کنی؟ گفت: آری. ملك الموت گفت: همه دنیا که خدا آن را برای من مسخّر کرده و مرا بر آن مسلّط داشته، همانند درهمی در دست شخصی است که هرگونه

ص: ۳۲۲

بخواهد آن را می چرخاند، هر روز پنج بار بر هر خانه ای سر می زنم و هرگاه صاحبان عزایی بر مرده خود بگریند، به آن‌ها می گویم: برای او گریه نکنید، من بارها و بارها سراغ شما خواهم آمد تا هیچ یک از شما باقی نماند. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: مرگ بلایی برتر از همه بلاها است، ای جبرئیل. جبرئیل گفت: آن چه بعد از مرگ وجود دارد خیلی بیشتر از مرگ، سخت و ناگوار است.

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: سپس جلوتر رفتیم و گروهی را دیدیم که در برابر آن‌ها سفره هایی انداخته شده و در آن گوشت پاک و گوشت کثیف و ناپاک قرار داشت و آن‌ها گوشت پاک را رها کرده از غذای ناپاک می خوردند. پرسیدم: اینها کیستند؟ جبرئیل گفت: اینها گروهی از امت تو هستند که مال حرام می خورند، سپس ملکی را دیدم که خلقت او بسیار عجیب بود، نیمی از جسد او آتش و نیم دیگر یخ بود، نه آتش یخ را آب می کرد نه یخ آتش را خاموش می کرد، و او با صدای بلند می گفت: پاک و منزه است خدایی که این آتش را مهار کرده و آتش یخ را ذوب نمی کند و سرمای این برف را

از این که گرمای این آتش را خاموش کند منع کرد، بار خدایا! ای آن که بین یخ و آتش انس و الفت برقرار کرده ای، در قلب بندگان مؤمن خود هم، الفت و انس برقرار کن.

پرسیدم: این کیست؟ جبرئیل گفت: این ملک را خداوند بر همه اطراف و اکناف آسمان ها و زمین ها موکّل ساخته است، او خیرخواه ترین ملک خدا نسبت به بندگان مؤمن است و از زمانی که خلق شده است، همان دعایی را که شنیدی، در حق آن‌ها می خواند. و دو ملک در آسمان هستند یکی از آن‌ها دائماً می گوید: خدایا! بخشش و انفاق هر کس که انفاق می کند را به او برگردان، و دیگری می گوید: خدایا! نابودی و هلاکت را نصیب بخیل گردان.

جلوتر رفتم، گروهی را دیدم که لب هایی شبیه لب های شتر داشتند، گوشت پهلوهایشان را کنده و به دهانشان می ریختند، پرسیدم: اینها کیستند؟ جبرئیل گفت: اینها عیب جویان و سخن چینان هستند، و گروهی را دیدم که سرهایشان با سنگ کوبیده می شد. پرسیدم: اینها کیستند؟ جبرئیل

ص: ۳۲۳

گفت: اینها کسانی اند که از نماز عشا غفلت می کردند و به آن اهمّیّتی نمی دادند، و گروهی را دیدم که آتش در دهانشان ریخته و از مخرج آن‌ها بیرون می آمد. پرسیدم: اینها کیستند؟ گفت: اینها در حقیقت، کسانی اند که اموال یتیمان را به ستم می خورند، جز این نیست که آتشی در شکم خود فرو می برند و به زودی در آتشی فروزان درآیند. گروهی را دیدم که چون می خواستند برخیزند، شکم بزرگ شان مانع می شد. از جبرئیل درباره آن‌ها پرسیدم؛ گفت: این‌ها کسانی که ربا می خورند، (از گور) برنمی خیزند مگر مانند برخاستن کسی که شیطان بر اثر تماس، آشفته سرش کرده است. این رباخواران همانند آل فرعون هر صبح و شب در آتش انداخته می شوند و می گویند: خدایا! قیامت کی فرا می رسد؟

فرمود: پس زنانی را دیدم که بر سینه هایشان آویخته شده بودند پرسیدم، اینها کیستند؟ جبرئیل گفت: اینان، زنان زناکار هستند، کسانی که مال شوهرانشان را به فرزندان کس دیگری به ارث می رساندند. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: خشم خدا نسبت به زنی که کسی غیر از قومی را میان آن‌ها وارد می کند و او بر عورات آن‌ها آگاه شده و از خزانه آن‌ها می خورد، زیاد است.

فرمود: پس گروهی از ملائکه را دیدم که خداوند عزّ و جلّ آن‌ها را به صورتی که اراده کرده خلق نموده بود و چهره هایشان را به صورتی که اراده فرموده قرار داده بود. هر جزء از پیکر آن‌ها با صدایی متفاوت خدا را ذکر و تسبیح می گفت، صدایشان به حمد و ثنا بلند بود و از ترس خدا گریه می کردند، درباره آن‌ها از جبرئیل پرسیدم؛ گفت: آن گونه که می بینی خلق شده اند، از خوف خدا، هیچ یک از آن‌ها با ملکی که در کنار اوست، هرگز کلمه ای سخن نگفته و هرگز سر خود را بلند نکرده و یا بیشتر از آن که هست خم ننموده است؛ به آن‌ها سلام کردم، و به علت خضوع و خشوع، با اشاره سر پاسخ مرا دادند، جبرئیل گفت: این، محمد، پیامبر رحمت است که خدا او را به عنوان پیامبر به سوی بندگان خود فرستاده است، او خاتم پیامبران و سیّد آن‌هاست، آیا با او سخن نمی گویید؟ با شنیدن این سخن به سوی من آمدند و سلام و تحیّت گفتند، و به من و امّتم بشارت خیر دادند.

ص: ۳۲۴

پس به آسمان دوم بالا رفتیم، دو مرد کاملاً شبیه یکدیگر دیدم، از جبرئیل پرسیدم: اینها کیستند؟ گفت: دو پسرخاله، عیسی و یحیی. به آن دو سلام کردم، پاسخ مرا دادند و برای هم طلب مغفرت نمودیم، گفتند: خوش آمدی ای برادر و پیامبر صالح! در آن جا هم فرشتگانی دیدم همانند آنان که در آسمان اول دیده بودم، همه در حال حمد و ثنای خداوند، هر یک با صدایی متفاوت از صدای دیگران، و خداوند آن‌ها را همان گونه که اراده کرده بود، خلق نموده بود. سپس به آسمان سوم صعود کردیم، مردی را دیدم که از شدت زیبایی نسبت به دیگران، چون ماه بدر بود در میان ستارگان؛ از جبرئیل درباره او پرسیدم، گفت: او برادرت، یوسف است. به او سلام دادم، پاسخ مرا داد و برای هم طلب مغفرت نمودیم. گفت: خوش آمدی، ای برادر و پیامبر صالح که در زمانی نیک و صالح مبعوث شدی. در آن جا هم همانند آسمان اول و دوم ملائکه را در حال خضوع و خشوع دیدم، جبرئیل سخنانی را که درباره من به آن‌ها گفته بود به این ملائکه هم گفت و اینها هم همان کاری را کردند که ملائکه پیشین انجام داده بودند.

سپس به آسمان چهارم بالا رفتیم، در آن جا مردی را دیدم، از جبرئیل درباره او پرسیدم، گفت: این ادریس است که خداوند به او مقام و مرتبه عالی و رفیع عطا کرده است؛ به همدیگر سلام کرده و برای هم طلب مغفرت نمودیم، در آن جا هم مانند طبقات پیشین آسمان، ملائکه را در حال خضوع و خشوع و عبادت دیدم که به من و امّتم بشارت خیر دادند.

سپس ملکی را دیدم که بر تختی نشسته و هفتاد هزار ملک روبه روی او هستند و هر ملکی هم هفتاد هزار ملک تحت امر دارد، پس در دل رسول خدا صلی الله علیه و آله چنین افتاد که این فرشته باید همان باشد، پس جبرئیل بر آن ملک فریادی کشید و گفت: برخیز! و او تا روز قیامت ایستاده خواهد بود. پس به آسمان پنجم رفتیم؛ مردی میان سال و درشت چشمی را دیدم که تا به حال میان سالی بزرگتر از او ندیده بودم. گروهی از یارانش در کنار او بودند از کثرت آن‌ها تعجب کردم. پرسیدم: ای جبرئیل! این کیست؟ گفت: هارون بن عمران، محبوب در میان قوم خود. به همدیگر سلام داده و برای هم طلب مغفرت کردیم. در آن جا هم مانند آسمان های پیشین ملائکه ای را در حال خضوع و عبادت دیدم. سپس به

ص: ۳۲۵

آسمان ششم صعود کردیم، مردی دیدم گندمگون و بلند قامت، و اگر او دو پیراهن به تن می کرد، باز موهایش در هر دوی آن‌ها نفوذ می کرد. شنیدم که می گفت: بنی اسرائیل گمان می کند که من برترین و بزرگوارترین فرزند آدم ابو البشر هستم، اما این مرد از من بزرگوارتر و ارجمندتر است. از جبرئیل پرسیدم: این کیست؟ گفت: برادرت موسی بن عمران. به همدیگر سلام داده و برای هم طلب مغفرت نمودیم، در آن جا هم ملائکه ای را دیدم که همانند آن چه در آسمان های پیشین دیده بودم در حال خضوع و خشوع و عبادت پروردگار بودند.

سپس به آسمان هفتم صعود کردیم، به هر ملکی که گذر کردم گفت: ای محمد! حِجامت کن و امّت خود را به حِجامت امر کن. و در آن جا هم مردی را دیدم که موی سر و ریش او سیاه و سفید بود و بر تختی نشسته بود. پرسیدم: ای جبرئیل! این مرد کیست که در آسمان هفتم و بر در بیت المعمور و جوار باری تعالی ساکن است؟ گفت: این پدرت، ابراهیم است، و این مقام

و محل تو و پرهیزکاران امت تو هم خواهد بود، سپس پیامبر صلی الله علیه و آله خواند: «إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُواْ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ» - . آل عمران : ۶۸ -

{در حقیقت، نزدیک ترین مردم به ابراهیم، همان کسانی هستند که او را پیروی کرده اند و (نیز) این پیامبر و کسانی که (به آیین او) ایمان آورده اند؛ و خدا سرور مؤمنان است}، سپس به همدیگر سلام دادیم و ابراهیم علیه السلام گفت: خوش آمدی ای پیامبر و فرزند صالح که در زمانی نیک و صالح مبعوث شده ای! در آن جا هم، همانند آسمان شش گانه پیشین ملائکه را در حال سجود و خشوع دیدم که به من و امتم بشارت خیر دادند. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: در آسمان هفتم دریاهایی از نور دیدم بسیار درخشان و متلالاء، نزدیک بود از درخشش آن چشم ها کور شوند، و دریاهایی تاریک، و دریاهای برف و یخ که رعد و برق می زد، و هر بار که می ترسیدم از جبرئیل می پرسیدم، و جبرئیل می گفت: مژده و بشارت باد بر تو ای محمد! و کرامت پروردگارت را شکر کن، و به خاطر لطف پروردگارت، حمد و ثنای او را بجا آور؛ خداوند با قدرت و مساعدت خود، به من قوت قلب و ثبات داد و از جبرئیل بسیار سؤال ها پرسیدم و بسیار از آن چه دیدم تعجب نمودم. جبرئیل گفت: ای محمد! آن چه می بینی به نظرت بزرگ و عظیم است؟! این تنها یکی از آفریده های پروردگار توست، پس آن خالقی که چنین مخلوقی را آفریده چگونه است؟! و آفریده هایی بزرگ و عظیمی که تو نمی بینی [چگونه است]؟!

میان خداوند و خلق او نود

ص: ۳۲۶

هزار حجاب وجود دارد و نزدیک ترین مخلوق خدا به او من و اسرافیل هستیم که بین ما و خدا چهار حجاب وجود دارد: حجابی از نور، حجابی از ظلمت و تاریکی، حجابی از ابر و حجابی از آب.

و از جمله مخلوقات عجیبی که خداوند آفریده و به آن صورت که اراده کرده آن را شکل داده بود، خروسی بود که پاهایش در پایین ترین حدّ زمین هفتم و سرش در عرش بود، و یکی از ملائکه الهی به شمار می رفت که خداوند به اراده خود او را به آن شکل آفریده بود؛ پاهایش در آخرین حدّ زمین هفتم بود، سپس بالاتر آمده و به آسمان هفتم رسید و هم چنان جلوتر رفت تا تاجش به عرش الهی رسید؛ و دائماً می گوید: هرکجا که باشم پروردگارم پاک و منزه است. دو بال بزرگ داشت که اگر آن‌ها را می گسترد شرق و غرب را می پوشاند، در هر سحرگاه این خروس بال هایش را باز می کند و بر هم می زند و با صدای بلند تسبیح می گوید: «پاک و منزه است خداوند، مالک آسمان ها و زمین، پاک و مقدّس است، پاک و منزه است خداوند بزرگ و متعال، هیچ معبودی جز الله نیست، زنده و پا برجاست». با این کار او، همه خروس های زمین، زبان به تسبیح می گشایند و بال هایشان را برهم زده و فریاد سر می دهند؛ وقتی این خروس در آسمان ساکت شود، خروس های روی زمین هم ساکت می شوند. در زیر بال های سفید رنگ آن خروس، پر و کرک هایی سبز پررنگ و غلیظ وجود داشت و من هرگز چنین رنگ سبزی ندیده بودم. سپس همراه جبرئیل به راه افتاده به بیت المعمور وارد شدم، و دو رکعت نماز خواندم، همراه من گروهی از یاران من بودند که لباس هایی تازه و نو پوشیده بودند و گروهی دیگر لباس های کهنه پوشیده بودند، ابتدا آنان که لباس نو و تازه پوشیده بودند آمدند و سپس آنان که لباس کهنه پوشیده بودند نشستند. سپس دو نهر برایم آشکار شد، یکی به نام کوثر و دیگری رحمت، من از آب کوثر نوشیدم و در نهر رحمت غسل کردم، سپس آن نهرها مطیع من

شدند تا این که وارد بهشت شدم. در ساحل و کناره های آن رودها در بهشت، خانه های من و همسران

ص: ۳۲۷

من بود خاک آن جا همچون مشک خوشبو بود. یک حوری را دیدم که در نهرهای بهشتی شنا می کرد، از او پرسیدم: برای چه کسی خلق شده ای؟ گفت: برای زید بن حارثه؛ و صبحگاهان، من به زید مژده و بشارت او را دادم. [در آن جا] پرندگانی همانند شتران خراسان، و انارهایی مانند دلوهای بزرگ آویخته از درختان [وجود داشت] و نیز در آن جا درختی دیدم که اگر پرنده ای هفتصد سال به دور تنه آن پرواز می کرد، باز به نقطه شروع نمی رسید؛ در هر منزلی در بهشت شاخه ای از این درخت وجود داشت. از جبرئیل پرسیدم: این چیست؟ گفت: این درخت طوبی است که خداوند فرمود: «طُوبَی لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ» - . رعد / ۲۹ - [خوشا به حالشان و خوش سرانجامی دارند].

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: وقتی وارد بهشت شدم، به خود آمدم و از جبرئیل درباره آن دریاها و بزرگی و خلقت شگفت انگیز آن‌ها پرسیدم، گفت: آن‌ها سراپرده های حجابی اند که خداوند به آن خود را می پوشاند، اگر آن حجاب ها نبود، نور عرش الهی همه چیز را نابود می کرد، به سدره المنتهی رسیدم، هر برگی از آن بر امّتی سایه انداخته بود، نسبت به آن، آن گونه بودم

ص: ۳۲۸

که خدا می فرماید: «قَابَ قَوْسَیْنِ أَوْ أَدْنَی» [تا (فاصله اش) به قدر (طول) دو (انتهای) کمان یا نزدیکتر شد] خداوند مرا صدا کرد: «آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَیْهِ مِن رَّبِّهِ» [پیامبر (خدا) بدان چه از جانب پروردگارش بر او نازل شده است ایمان آورده است} و از جانب خود و امت خود پاسخ دادم: «وَالْمُؤْمِنُونَ کلٌّ آمَنَ بِاللّه وَمَلآئِکتِه وَکتُبِه وَرُسُلِه لاَ نُفَرِّقُ بَینَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِه وَقَالُواْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَک رَبَّنَا وَإِلَیک الْمَصِیرُ»، خداوند فرمود: «لاَ یکلِّفُ اللّه نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَها لَها مَا کسَبَتْ وَعَلَیها مَا اکتَسَبَتْ»، من گفتم: «رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِینَا أَوْ أَخْطَأْنَا»، و خداوند فرمود: تو را بازخواست نخواهم کرد. پس گفتم: «رَبَّنَا وَلاَ تَحْمِلْ عَلَینَا إِصْرًا کمَا حَمَلْتَه عَلَی الَّذِینَ مِن قَبْلِنَا»، خداوند فرمود: بر دوش تو قرار نمی دهم. من گفتم: «رَبَّنَا وَلاَ تُحَمِّلْنَا مَا لاَ طَاقَةَ لَنَا بِه وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَآ أَنتَ مَوْلاَنَا فَانصُرْنَا عَلَی الْقَوْمِ الْکافِرِینَ»، خداوند فرمود: آن را به تو و امت تو عطا کردم.

امام صادق علیه السلام فرمود: هیچ کسی کریم‌تر و بزرگوارتر از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به نزد خدا فرستاده نشده است تا چنین خصلتی را برای امت خود بخواهد. - . تفسیر قمی : ۸۶ -

پس پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کرد: خدایا! به پیامبرانت فضایل و مراتبی عطا کرده ای، پس به من هم عطا کن. فرمود: دو جمله از عرش خود را به تو عطا کردم، لا حول و لا قوه إلاّ بالله، لا منجی منک إلاّ إلیک، یعنی هیچ نیرو و قدرتی جز قدرت خدا وجود ندارد و تنها مفرّ و پناه از خدا، خودِ خداوند است. و ملائکه دعاها و کلماتی به من آموختند که هر صبح و شب آن‌ها را می خوانم: «خدایا! از ظلم و ستم خود به عفو و بخشش تو پناه می آورم و از گناه خود به مغفرت، و از ذلّت و پَستی خود به عزّت تو، و از فقر

ص: ۳۲۹

خود به غِنا و بی نیازی تو پناه می آورم و چهره فانی به چهره جاودان و ابدی تو که هیچ فنایی ندارد پناه می آورد».

سپس صدای اذان را شنیدم، ملکی در آسمان اذان می داد که پیش از آن شب هرگز دیده نشده بود. گفت: اللهُ أکبر، اللهُ أکبر، خداوند فرمود: بنده ام راست می گوید، من بزرگ تر و برتر هستم. گفت: أشهَدُ أن لا إلهَ إلاّ الله، أشهَدُ أن لا إلهَ إلاّ الله، باری تعالی فرمود: بنده ام راست می گوید، من الله هستم هیچ معبودی جز من وجود ندارد. گفت: أشهَدُ أنَّ محمّداً رسولُ الله. أشهَدُ أنَّ محمّداً رسولُ الله. خداوند فرمود: بنده ام راست می گوید، محمد، بنده و پیامبر من است، من او را انتخاب کرده و مبعوث کرده ام. سپس[فرشته مؤذّن] گفت: حَیَّ عَلَی الصَّلاهِ، حَیَّ عَلَی الصَّلاهِ. خداوند فرمود: بنده ام راست می گوید و همه را به سوی انجام فریضه من فرا می خواند، و هر کس با میل قلبی برای انجام نماز اقدام کند و به آن اهتمام بورزد، کفّاره گناهان او خواهد بود. سپس گفت: حَیَّ عَلَی الفَلاحِ، حَیَّ عَلَی الفَلاحِ. خداوند فرمود: نماز، صلاح و پیروزی و رستگاری است؛ پس همان طور که در بیت المقدس امام جماعت نماز پیامبران بودم در آسمان هم امام جماعت نماز ملائکه گشتم.

سپس مِهی مرا پوشاند و من به حالت سجده افتادم؛ خداوند مرا صدا کرد و گفت: من به هر پیامبری پیش از تو پنجاه نوبت نماز واجب کردم، همان را بر تو و امت تو واجب می گردانم؛ پس تو در میان امت خود به آن اقدام کن. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: برگشتم و به ابراهیم رسیدم او چیزی از من نپرسید، پس به موسی رسیدم، گفت: ای محمد! چه کردی؟ گفتم: خداوند فرمود: به هر پیامبری که پیش از تو بود پنجاه نوبت نماز واجب کردم، همان را بر تو و امّت تو واجب گردانده ام،

موسی علیه السلام گفت: ای محمد! امّت تو آخرین امت و ضعیف ترین آن‌هاست، و خداوند از آن سودی به تو نمی رساند، و امّت تو توان انجام این مقدار را ندارد، به نزد خداوند برگرد و برای امت خود در امر نماز تخفیف بخواه، به نزد خداوند برگشتم تا به سدره المنتهی رسیدم و به سجده افتادم و عرض کرم: خدایا! بر من و امّتم پنجاه نوبت نماز واجب کرده ای، نه من و نه امتم هیچ یک توان آن را نداریم، آن را برایم سبک تر کن، ده نوبت آن را کاست، به نزد موسی برگشتم و او را از ما وقع آگاه کردم، گفت: برگرد، طاقت آن را نداری. برگشتم و دوباره از خدا خواستم از آن بکاهد و خدا ده نوبت را کم کرد، نزد موسی برگشتم و به او خبر دادم، گفت: برگرد، هر بار برمی گشتم و در محضر خدا

ص: ۳۳۰

سجده می کردم، خداوند متعال ده نوبت از آن می کاست تا این که به ده نوبت رسید. نزد موسی برگشتم و او را باخبر کردم، گفت: طاقت آن را نداری، نزد پروردگار برگشتم و پنج نوبت از آن کاست. نزد موسی برگشتم. گفت: طاقت آن را نداری، گفتم: من از پروردگارم شرم دارم، پس به همین مقدار صبر می کنم، منادی ندا داد، حال که بر آن صبر می کنی، من اجر این پنج نوبت را پنج برابر می افزایم، هر نمازی معادل ده نماز. هر کس از امّت تو عمل نیکی انجام دهد، آن را برایش ده برابر می نویسم و اگر قصد کند و انجام ندهد، آن را یک کار نیک انجام یافته می نویسم و اگر یکی از امّت تو قصد انجام عمل بدی را داشته و آن را انجام دهد، یک گناه و اگر انجام ندهد، هیچ چیز برایش نمی نویسم. امام صادق علیه السلام فرمود: خداوند

از جانب این امّت به موسی خیر عطا کند.

و این تفسیر آیه «سُبْحَانَ الَّذِی أَسْرَی بِعَبْدِهِ لَیْلاً مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَی الْمَسْجِدِ الأَقْصَی الَّذِی بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِیَهُ مِنْ آیَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِیعُ البَصِیرُ. - . اسراء / ۱ -

{منزّه است آن [خدایی] که بنده اش را شبانگاهی از مسجد الحرام به سوی مسجد الأقصی- که پیرامون آن را برکت داده ایم- سیر داد، تا از نشانه های خود به او بنمایانیم، که او همان شنوای بیناست.} تا آخر آیه می باشد. - . تفسیر قمی : ۳۷۵ - ۳۷۶ -

**[ترجمه]

توضیح

قوله أ تسمع یا محمد الظاهر أنه بیان للصوت المذکور سابقا أنه صلی الله علیه و آله سمعه فی الطریق فکان الأظهر أن یکون هکذا قلت ثم سمعت صوتا أفزعنی فقال لی جبرئیل سمعت یا محمد و یحتمل أن یکون هذا الصوت غیر الصوت الأول فلم یبین حقیقه الأول فی الخبر و هو بعید (۲) قوله کَلَّا إِنَّ کِتابَ الْأَبْرارِ لعل الاستشهاد بالآیه مبنی علی أن المراد بکتاب الأبرار فی الآیه أرواحهم لأنها محل العلوم و المعارف و یحتمل أن یکون ذکر الآیه للمناسبه أی کما أن أعمالهم تثبت فی علیین فکذا أرواحهم تصعد إلیها و تصفح فی الأمر نظر فیه و قال الجوهری کل شی ء کثر حتی علا و غلب فقد طم یطم یقال فوق کل طامه طامه و منه سمیت القیامه طامه انتهی.

و المشافر جمع المشفر بالکسر و هو شفه البعیر و الرضخ الدق و الکسر قوله صلی الله علیه و آله یورثن أموال أزواجهن أی یزنین و یلحقن أولاد الزنا بالأزواج فیرثون من أزواجهن و یحتمل علی بعد أن یکون المراد به زوجه یکون لها ولد من زوج آخر تعطیه أموال الزوج الأخیر و الفقره الثانیه مؤکده و مؤیده للمعنی الأول.

قوله من أطباق أجسادهم أی أعضائهم مجازا أو أغشیه أجسادهم من أجنحتهم

ص: ۳۳۱

۱- تفسیر القمّیّ: ۳۷۵ و ۳۷۶.

۲- و ربما یحمل علی أن السائل فی الجمیع الخازن، و لا یخلو من بعد، و الظاهر أن الخازن کان من الملائکه، و الماء و الخمر و اللبن من الجنه، أو من حیث شاء اللّه، لا من أشربه الدنیا.

و ریشهم قال الفیروزآبادی الطبق محرکه غطاء کل شی ء و عظم رقیق یفصل بین کل فقارین و الطابق کهاجر و صاحب العضو قوله من الملائکه الخشوع لعله جمع خاشع کرکوع و راکع و فی بعض النسخ من الملائکه و الخشوع فی المواضع و هو أصوب قوله إنه هو أی إنه الملک الذی لیس فوقه ملک أو إنه المدبر لأمور العالم بأمر الله تعالی قوله صلی الله علیه و آله کأنه من شبوه أقول شبوه أبو قبیله و موضع بالبادیه و حصن بالیمن (۱) و ذکر الثعلبی فی وصفه علیه السلام کأنه من رجال أزدشنوءه و قال الفیروزآبادی أزدشنوءه و قد تشدد الواو قبیله سمیت لشنآن بینهم انتهی و علی التقادیر شبهه صلی الله علیه و آله بإحدی تلک الطوائف فی الأدمه و طول القامه و الشمط بیاض الرأس یخالطه سواد و خفق الطائر طار و أخفق ضرب بجناحیه.

و الزغب محرکه صغار الشعر و الریش و لینه و أول ما یبدو منهما و البخت الإبل الخراسانی و الدلی بضم الدال و کسر اللام و تشدید الیاء جمع دلو علی فعول و القتر بالضم و بضمتین الناحیه و الجانب و بالفتح و یحرک القدر قوله علیه السلام لتهتک نور العرش و کل شی ء فیه أی لو لا تلک الحجب لأحرق و هتک النور العظیم الذی خلقه الله وراء الحجب نور العرش و ما دونه و فی بعض النسخ لهتک نور العرش کل شی ء فیه فالمراد بها الحجب التی تحت العرش و أنه لولاها لأحرق و حرق نور العرش ما دونه و فی التفسیر الصغیر للمصنف لهتک نور الله العرش و ما دونه و هو یرجع إلی المعنی الأول و الصبابه رقه الشوق و حرارته.

**[ترجمه]سخن او «أتسمع یا محمد؟» ظاهرا توضیحی برای صدایی است که پیش‌تر ذکر شد که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در راه شنید. آشکارتر این است که اینگونه باشد: «قلت: ثم سمعت صوتاً أفزعنی فقال لی جبرئیل سمعت یا محمد؟» و ممکن است این صدار، صدایی از صدای اول باشد که در روایت، حقیقت صدای اول تبیین نشده است و البته بعید می‌نماید. سخن او: «کلاـ إنّ کتاب الابرار» شاید استشهاد به آیه قرآن باشد بر این اساس که مقصود از کتاب الابرار در آیه ارواح آنان باشد، زیرا محلّ علوم و معارف است. و ممکن است آمدن آیه به جهت مناسبت با مضمون روایت باشد، یعنی همانطور که اعمالشان در علیّین ثبت می‌شود، ارواحشان نیز بدانجا بالا می‌رود. «تصفّح فی الامر» یعنی در آن کار نگریست. جوهری گوید: هر چیزی که زیاد شود تا جایی که بالا رود و غلبه کند، «طمّ یطمّ» است. گفته می‌شود: «فوق کلّ طامهٔ طامهٔ». و از همین معنا، قیامت «طامهٔ» نامیده شده است. پایان سخن.

«المشافر» جمع مشفر با کسره میم به معنای لب شتر است. و «الرضخ» به معنای کوبیدن و شکستن است. فرموده او «یورثن اموال ازواجهنّ» یعنی زنا می‌کنند و فرزندان زنا را به فرزندان زوج ملحق می‌کنند و زنازاده‌ها از همسرانشان ارث می‌برند. و با احتمال بعید می‌تواند به این معنا باشد که مقصود از آن زنی باشد که از شوهر دیگرش فرزند دارد و اموال شوهر فعلی‌اش را به فرزندش می‌دهد. و عبارت دوم معنای اول را تاکید و تایید می‌کند.

سخن او: «من اطباق اجسادهم» به صورت مجازی به معنای اعضای بدن آن‌ها است، یا پوشش‌های بدن‌ها است که شامل

ص: ۳۳۱

بال و پرهایشان است. فیروزآبادی گوید: «الطبق» با حرکت حروف، درپوش هر چیزی است. و نیز به معنای استخوان نازکی است که بین هر دو مهره را جدا می‌کند. «الطابق» بر وزن هاجر و صاحب به معنای عضو بدن است. سخن او «من الملائکهٔ الخشوع» شاید جمع خاشع باشد مانند «رکوع» که جمع راکع است. در برخی نسخه‌ها به صورت «من الملائکهٔ و الخضوع فی

المواضع» آمده که صحیح‌تر است. سخن او: «إنهٔ هو» یعنی او فرشته‌ای است که بالاتر از او فرشته نیست، یا اینکه او کسی است که امور عالم را به دستور خداوند تدبیر می‌کند. فرموده او: «کأنّه من شبوهٔ» می‌گویم: نام قبیله‌ای بزرگ است و مکانی در بادیه، و قلعه‌ای در یمن است. ثعلبی در توصیف پیامبر اینگونه آورده است: «کأنّه من رجال ازدشنوءهٔ» فیروزآبادی گوید: «ازدشنوءهٔ» و گاهی با تشدید می‌آید، اسم قبیله‌ای است که به جهت وجود شنان در میان آن‌ها بدین اسم نامگذاری شده است. بنا بر این تقدیرها، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم او را در گندمگون بودن و درازی قامت به یکی از این طایفه‌ها تشبیه کرده است. «الشمط» سفیدی سر است که با سیاهی آمیخته باشد. «خفق الطائر» یعنی پرنده پرواز کرد. و «أخفق» یعنی بال... هایش را بر هم زد.

«الزغب» به حرکت حروف، مو و پر کوچک و نرم است. و اولین مو و پری است که ظاهر می‌شود و می‌روید. «البخت» شتر خراسانی است. و «الدلیّ» با ضمه دال و کسره لام و تشدید یاء جمع «دلو» بر وزن فعول است. و «القتر» با ضمه و با دو ضمه به معنای ناحیه و جانب است و با فتحه و حرکت حروف به معنای اندازه و مقدار است. سخن او: «لتهتک نور العرش و کلّ شیء فیه» یعنی اگر این حجاب‌ها نمی‌بود، نور بزرگی که خداوند در پشت حجاب آفریده است، نور عرش و نورهای پایین‌تر از آن را سوزانده و می‌درید. و در برخی از نسخه‌ها «لهتک نور العرش کلّ شیء فیه» آمده است که مقصود از آن، حجاب‌هایی است که در زیر عرش قرار دارد. و اگر آن حجاب‌ها نمی‌بود، عرش می‌سوخت و نور عرش همه نورهای پایین‌تر از آن را می... سوازند. و در تفسیر صغیر مصنّف آمده است: نور خداوند، عرش و چیزهای پایین‌تر از آن را می‌سوزاند و به معنای نخست باز می‌گردد. و «الصبابهٔ» به معنای لطافت و حرارت اشتیاق است.

**[ترجمه]

«۳۵»

لی، الأمالی للصدوق أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَمْدَانَ الْمُكَتِّبُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الصَّفَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى الدَّامَغَانِيِّ عَنْ يَحْيَى بْنِ الْمُغِيرَهِ عَنْ جَرِيرٍ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَطِيَّهَ عَنْ أَبِی سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَيْلَهَ أُسْرِيَ بِی إِلَى السَّمَاءِ أَخَذَ جَبْرَئِيلُ بِيَدِی فَأَدْخَلَنِی الْجَنَّهَ وَ أَجْلَسَنِی عَلَى دُرْنُوكٍ مِنْ دَرَانِيكِ الْجَنَّهِ فَنَاوَلَنِی سَفَرْجَلَهً فَانْفَلَقَتْ بِنِصْفَيْنِ فَخَرَجَتْ مِنْهَا حَوْرَاءُ كَانَ أَشْفَارُ عَيْنِهَا (۲) مَقَادِيمَ النُّسُورِ فَقَالَتِ السَّلَامُ عَلَيْكَ

۱- هکذا فی القاموس و قال فی شرحه: شبوه بطن من القحطانیه و هو: شبوه بن ثوبان بن عبس بن شحاره ابن غالب بن عبد اللّه بن عک.

۲- فی المصدر: کأن أشفار عینیها.

يَا أَحْمَدُ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدُ فَقُلْتُ مَنْ أَنْتِ يَرْحَمُكِ اللَّهُ قَالَتْ أَنَا الرَّاضِيَةُ الْمَرْضِيَّةُ خَلَقَنِي الْجَبَّارُ مِنْ ثَلَاثَةِ أَنْوَاعٍ أَسْفَلِي مِنَ الْمِسْكِ وَ أَعْلَايَ مِنَ الْكَافُورِ وَ وَسَطِي مِنَ الْعَنْبَرِ وَ عُجِنْتُ بِمَاءِ الْحَيَوَانِ قَالَ الْجَلِيلُ كُونِي فَكُنْتُ خُلِقْتُ لِابْنِ عَمِّكَ وَ وَصِيِّكَ وَ وَزِيرِكَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (۱).

**[ترجمه]امالی صدوق: رسول خدا فرمود: شبی که مرا به معراج بردند جبرئیل دستم را گرفت و به بهشتم برد و بر یکی از مسندهای بهشتم رسانید و یک دانه به من داد و چون آن را دو نیم کردم یک حوریه از آن بیرون آمد که مژگان چشمش چون پرهای جلو کرکس بود. به من گفت: درود بر تو

ص: ۳۳۲

ای احمد، ای رسول خدا، ای محمد. گفتم: خدایت مهربان باشد تو کیستی؟ گفت: منم راضیه و مرضیه، خداوند جبار مرا از سه جنس آفریده است، پائین تنم از مشک است و بالای آن از کافور و میانه ام از عنبر و با آب زندگی خمیر شدم و حضرت جلیل فرمود: باش و من بودم و آفریده شدم برای پسر عم و وصی و وزیر تو علی بن ابی طالب. - . امالی صدوق : ۱۱۰ -

**[ترجمه]

بيان

قال الفيروزآبادي الدرنوك بالضم ضرب من الثياب (۲) أو البسط و الطنفسه.

**[ترجمه]فیروزآبادی گوید: «الدرنوک» با ضمه نوعی لباس یا فرش یا بوریا است.

**[ترجمه]

«۳۶»

لي، الأمالي للصدوق الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ الْهَاشِمِيُّ عَنْ فُرَاتِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْكُوفِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْهَمْدَانِيِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الشَّامِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي جَرِيرٍ عَنْ عَطَاءٍ الْخُرَاسَانِيِّ رَفَعَهُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ غَنْمٍ قَالَ: جَاءَ جَبْرَئِيلُ عليه السلام إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِدَابَّةٍ دُونَ الْبَغْلِ وَ فَوْقَ الْحِمَارِ رِجْلَاهَا أَطْوَلُ مِنْ يَدَيْهَا خَطْوُهَا مَدَّ الْبَصَرِ فَلَمَّا أَرَادَ (۳) أَنْ يَرْكَبَ امْتَنَعَتْ فَقَالَ جَبْرَئِيلُ عليه السلام إِنَّهُ مُحَمَّدٌ فَتَوَاضَعَتْ حَتَّى لَصِقَتْ بِالْأَرْضِ قَالَ فَرَكِبَ فَكُلَّمَا هَبَطَتْ ارْتَفَعَتْ يَدَاهَا وَ قَصُرَتْ رِجْلَاهَا (۴) فَمَرَّتْ بِهِ فِي ظُلْمَةِ اللَّيْلِ عَلَى عِيرٍ مُحَمَّلَةٍ فَنَفَرَتِ الْعِيرُ مِنْ دَفِيفِ الْبُرَاقِ فَنَادَى رَجُلٌ فِي آخِرِ الْعِيرِ غُلَاماً لَهُ فِي أَوَّلِ الْعِيرِ يَا فُلَانُ إِنَّ الْإِبِلَ قَدْ نَفَرَتْ وَ إِنَّ فُلَانَةَ أَلْقَتْ حِمْلَهَا وَ انْكَسَرَ يَدُهَا وَ كَانَتِ الْعِيرُ لِأَبِي سُفْيَانَ قَالَ ثُمَّ مَضَى حَتَّى إِذَا كَانَ بِبَطْنِ الْبَلْقَاءِ قَالَ يَا جَبْرَئِيلُ قَدْ عَطِشْتُ فَتَنَاوَلَ جَبْرَئِيلُ قَصْعَةً فِيهَا مَاءٌ فَنَاوَلَهُ فَشَرِبَ ثُمَّ مَضَى فَمَرَّ عَلَى قَوْمٍ مُعَلَّقِينَ بِعَرَاقِيبِهِمْ بِكَلَالِيبَ (۵) مِنْ نَارٍ فَقَالَ مَا هَؤُلَاءِ يَا جَبْرَئِيلُ فَقَالَ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ بِالْحَلَالِ فَيَبْتَغُونَ الْحَرَامَ قَالَ ثُمَّ مَرَّ عَلَى قَوْمٍ تُخَاطُ جُلُودُهُمْ بِمَخَايِطَ مِنْ نَارٍ فَقَالَ مَا هَؤُلَاءِ يَا جَبْرَئِيلُ فَقَالَ

۱- أمالی الصدوق: ۱۱۰ (م ۳۴).

۲- له خمل.

۳- فی المصدر: فلما أراد النبیّ صلّی اللّه علیه و آله.

۴- زاد فی المصدر: و إذا صعدت ارتفعت رجلاها و قصرت یداها.

۵- العرقوب: عصب غلیظ فوق العقب. و الکلالیب جمع الکلاب: حدیده معطوفه یعلق بها اللحم و غیره.

هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَأْخُذُونَ عُذْرَهَ النِّسَاءِ بِغَيْرِ حِلٍّ ثُمَّ مَضَی فَمَرَّ عَلَی رَجُلٍ یَرْفَعُ حُزْمَهً (١) مِنْ حَطَبٍ کُلَّمَا لَمْ یَسْتَطِعْ أَنْ یَرْفَعَهَا زَادَ فِیهَا فَقَالَ مَنْ هَذَا یَا جَبْرَئِیلُ قَالَ هَذَا صَاحِبُ الدَّیْنِ یُرِیدُ أَنْ یَقْضِیَ فَإِذَا لَمْ یَسْتَطِعْ زَادَ عَلَیْهِ ثُمَّ مَضَی حَتَّی إِذَا کَانَ بِالْجَبَلِ الشَّرْقِیِّ مِنْ بَیْتِ الْمَقْدِسِ وَجَدَ رِیحاً حَارَّهً وَ سَمِعَ صَوْتاً قَالَ مَا هَذِهِ الرِّیحُ یَا جَبْرَئِیلُ الَّتِی أَجِدُهَا وَ هَذَا الصَّوْتُ الَّذِی أَسْمَعُ قَالَ هَذِهِ جَهَنَّمُ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ جَهَنَّمَ ثُمَّ وَجَدَ رِیحاً عَنْ یَمِینِهِ طَیِّبَهً وَ سَمِعَ صَوْتاً فَقَالَ مَا هَذِهِ الرِّیحُ الَّتِی أَجِدُ (٢) وَ هَذَا الصَّوْتُ الَّذِی أَسْمَعُ فَقَالَ هَذِهِ الْجَنَّهُ فَقَالَ أَسْأَلُ اللَّهَ الْجَنَّهَ قَالَ ثُمَّ مَضَی حَتَّی انْتَهَی إِلَی بَابِ مَدِینَهِ بَیْتِ الْمَقْدِسِ وَ فِیهَا هِرَقْلُ وَ کَانَتْ أَبْوَابُ الْمَدِینَهِ تُغْلَقُ کُلَّ لَیْلَهٍ وَ یُؤْتَی بِالْمَفَاتِیحِ وَ تُوضَعُ عِنْدَ رَأْسِهِ فَلَمَّا کَانَتْ تِلْکَ اللَّیْلَهُ امْتَنَعَ الْبَابُ أَنْ یَنْغَلِقَ فَأَخْبَرُوهُ فَقَالَ ضَاعِفُوا عَلَیْهَا مِنَ الْحَرَسِ قَالَ فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَدَخَلَ بَیْتَ الْمَقْدِسِ فَجَاءَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام إِلَی الصَّخْرَهِ فَرَفَعَهَا فَأَخْرَجَ مِنْ تَحْتِهَا ثَلَاثَهَ أَقْدَاحٍ قَدَحاً مِنْ لَبَنٍ وَ قَدَحاً مِنْ عَسَلٍ وَ قَدَحاً مِنْ خَمْرٍ فَنَاوَلَهُ قَدَحَ اللَّبَنِ فَشَرِبَ ثُمَّ نَاوَلَهُ قَدَحَ الْعَسَلِ فَشَرِبَ ثُمَّ نَاوَلَهُ قَدَحَ الْخَمْرِ فَقَالَ قَدْ رَوِیتُ یَا جَبْرَئِیلُ قَالَ أَ مَا إِنَّکَ لَوْ شَرِبْتَهُ ضَلَّتْ أُمَّتُکَ وَ تَفَرَّقَتْ عَنْکَ قَالَ ثُمَّ أَمَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی مَسْجِدِ بَیْتِ الْمَقْدِسِ بِسَبْعِینَ نَبِیّاً قَالَ وَ هَبَطَ مَعَ جَبْرَئِیلَ علیه السلام مَلَکٌ لَمْ یَطَأِ الْأَرْضَ قَطُّ مَعَهُ مَفَاتِیحُ خَزَائِنِ الْأَرْضِ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ إِنَّ رَبَّکَ یُقْرِئُکَ السَّلَامَ وَ یَقُولُ هَذِهِ مَفَاتِیحُ خَزَائِنِ الْأَرْضِ فَإِنْ شِئْتَ فَکُنْ نَبِیّاً عَبْداً وَ إِنْ شِئْتَ نَبِیّاً (٣) مَلِکاً فَأَشَارَ إِلَیْهِ جَبْرَئِیلُ علیه السلام أَنْ تَوَاضَعْ یَا مُحَمَّدُ فَقَالَ بَلْ أَکُونُ نَبِیّاً عَبْداً ثُمَّ صَعِدَ إِلَی السَّمَاءِ فَلَمَّا انْتَهَی إِلَی بَابِ السَّمَاءِ اسْتَفْتَحَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام فَقَالُوا مَنْ هَذَا قَالَ مُحَمَّدٌ قَالُوا نِعْمَ الْمَجِیءُ جَاءَ فَدَخَلَ فَمَا مَرَّ عَلَی مَلَإٍ مِنَ

١- الحزمه: ما حزم و شد علیه الحزام من الحطب.

٢- فی المصدر: أجدها.

٣- فی المصدر: و إن شئت فکن نبیّا ملکا.

الْمَلَائِكَهِ إِلَّا سَلَّمُوا عَلَيْهِ وَ دَعَوْا لَهُ وَ شَيَّعَهُ مُقَرَّبُوهَا فَمَرَّ عَلَى شَيْخٍ قَاعِدٍ تَحْتَ شَجَرَهٍ وَ حَوْلَهُ أَطْفَالٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَنْ هَذَا الشَّيْخُ يَا جَبْرَئِيلُ قَالَ هَذَا أَبُوكَ إِبْرَاهِيمُ قَالَ فَمَا هَؤُلَاءِ الْأَطْفَالُ حَوْلَهُ قَالَ هَؤُلَاءِ أَطْفَالُ الْمُؤْمِنِينَ حَوْلَهُ يَغْذُوهُمْ ثُمَّ مَضَى فَمَرَّ عَلَى شَيْخٍ قَاعِدٍ عَلَى كُرْسِيٍّ إِذَا نَظَرَ عَنْ يَمِينِهِ ضَحِكَ وَ فَرِحَ وَ إِذَا نَظَرَ عَنْ يَسَارِهِ حَزِنَ وَ بَكَى فَقَالَ مَنْ هَذَا يَا جَبْرَئِيلُ قَالَ هَذَا أَبُوكَ آدَمُ إِذَا رَأَى مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّهَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ ضَحِكَ وَ فَرِحَ وَ إِذَا رَأَى مَنْ يَدْخُلُ النَّارَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ حَزِنَ وَ بَكَى ثُمَّ مَضَى فَمَرَّ عَلَى مَلَكٍ قَاعِدٍ عَلَى كُرْسِيٍّ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرَ مِنْهُ مِنَ الْبِشْرِ مَا رَأَى مِنَ الْمَلَائِكَهِ فَقَالَ يَا جَبْرَئِيلُ مَا مَرَرْتُ بِأَحَدٍ مِنَ الْمَلَائِكَهِ إِلَّا رَأَيْتُ مِنْهُ مَا أُحِبُّ إِلَّا هَذَا فَمَنْ هَذَا الْمَلَكُ قَالَ هَذَا مَالِكٌ خَازِنُ النَّارِ أَمَا إِنَّهُ قَدْ كَانَ مِنْ أَحْسَنِ الْمَلَائِكَهِ بِشْراً وَ أَطْلَقِهِمْ وَجْهاً فَلَمَّا جُعِلَ خَازِنَ النَّارِ اضْطَلَعَ فِيهَا اضْطِلَاعَهً (۱) فَرَأَى مَا أَعَدَّ اللَّهُ فِيهَا لِأَهْلِهَا فَلَمْ يَضْحَكْ بَعْدَ ذَلِكَ ثُمَّ مَضَى حَتَّى إِذَا انْتَهَى حَيْثُ انْتَهَى فُرِضَتْ عَلَيْهِ الصَّلَاهُ خَمْسُونَ صَلَاهً قَالَ فَأَقْبَلَ فَمَرَّ عَلَى مُوسَى عليه السلام فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ كَمْ فُرِضَ عَلَى أُمَّتِكَ قَالَ خَمْسُونَ صَلَاهً قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْ أُمَّتِكَ قَالَ فَرَجَعَ ثُمَّ مَرَّ عَلَى مُوسَى عليه السلام فَقَالَ كَمْ فُرِضَ عَلَى أُمَّتِكَ قَالَ كَذَا وَ كَذَا قَالَ فَإِنَّ أُمَّتَكَ أَضْعَفُ الْأُمَمِ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْ أُمَّتِكَ فَإِنِّي كُنْتُ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ فَلَمْ يَكُونُوا يُطِيقُونَ إِلَّا دُونَ هَذَا فَلَمْ يَزَلْ يَرْجِعُ إِلَى رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ حَتَّى جَعَلَهَا خَمْسَ صَلَوَاتٍ قَالَ ثُمَّ مَرَّ عَلَى مُوسَى عليه السلام فَقَالَ كَمْ فُرِضَ عَلَى أُمَّتِكَ قَالَ خَمْسُ صَلَوَاتٍ قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْ أُمَّتِكَ قَالَ قَدِ اسْتَحْيَيْتُ مِنْ رَبِّي مِمَّا أَرْجِعُ إِلَيْهِ ثُمَّ مَضَى فَمَرَّ عَلَى إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ الرَّحْمَنِ فَنَادَاهُ مِنْ خَلْفِهِ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ أَقْرِئْ أُمَّتَكَ عَنِّي السَّلَامَ وَ أَخْبِرْهُمْ أَنَّ الْجَنَّهَ مَاؤُهَا عَذْبٌ وَ تُرْبَتُهَا طَيِّبَهٌ قِيعَانٌ بِيضٌ (۲) غَرْسُهَا سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ فَمُرْ أُمَّتَكَ فَلْيُكْثِرُوا مِنْ غَرْسِهَا ثُمَ

۱- فی نسخه من المصدر: اطلع اطلاعه. و هو الصحیح.

۲- فی المصدر: فیها قیعان بیض.

مَضَی حَتَّی مَرَّ بِعِیرٍ یَقْدُمُهَا جَمَلٌ أَوْرَقُ ثُمَّ أَتَی أَهْلَ مَکَّهَ فَأَخْبَرَهُمْ بِمَسِیرِهِ وَ قَدْ کَانَ بِمَکَّهَ قَوْمٌ مِنْ قُرَیْشٍ قَدْ أَتَوْا بَیْتَ الْمَقْدِسِ فَأَخْبَرَهُمْ ثُمَّ قَالَ آیَهُ ذَلِکَ أَنَّهَا تَطْلُعُ عَلَیْکُمُ السَّاعَهَ عِیرٌ مَعَ طُلُوعِ الشَّمْسِ یَقْدُمُهَا جَمَلٌ أَوْرَقُ قَالَ فَنَظَرُوا فَإِذَا هِیَ قَدْ طَلَعَتْ وَ أَخْبَرَهُمْ أَنَّهُ قَدْ مَرَّ بِأَبِی سُفْیَانَ وَ أَنَّ إِبِلَهُ نَفَرَتْ فِی بَعْضِ اللَّیْلِ وَ أَنَّهُ نَادَی غُلَاماً لَهُ فِی أَوَّلِ الْعِیرِ یَا فُلَانُ إِنَّ الْإِبِلَ قَدْ نَفَرَتْ وَ إِنَّ فُلَانَهَ قَدْ أَلْقَتْ حَمْلَهَا وَ انْکَسَرَ یَدُهَا فَسَأَلُوا عَنِ الْخَبَرِ فَوَجَدُوهُ کَمَا قَالَ صلی الله علیه و آله (۱).

**[ترجمه]امالی صدوق: عبد الرحمن بن غُنم گفته است: جبرئیل مَرکبی کوچک تر از قاطر و بزرگ تر از الاغ آورد که پاهایش بزرگ تر از دست هایش بود با یک گام تا آن جا که چشم می دید راه می پیمود، وقتی پیامبر خواست سوار شود، اسب چموشی کرد، جبرئیل گفت: این محمد است، آن گاه مرکب آنقدر خم شد که به زمین چسبید. و پیامبر سوار شد. وقتی پایین می آمد دست هایش بلندتر و پاهایش کوتاه تر می شد و وقتی بالا می رفت پاهایش بلند و دستانش کوتاه می شد. در تاریکی شب، پیامبر بر الاغی بار زده شده برخورد، الاغ از صدای حرکت بال های بُراق رَم کرد، مردی در آخر کاروان غلامش را که در اول کاروان بود صدا کرد و گفت: فلانی الاغ رَم کرد و گریخت و فلان شتر وضع حمل کرد و دستش شکست، و آن الاغِ گریخته، مال ابوسفیان بود.

پس پیامبر، سوار بر براق به راه خود ادامه داد، وقتی به وادی بَلقاء رسید، فرمود: ای جبرئیل! من تشنه هستم. جبرئیل کاسه آبی آورد و پیامبر آن را نوشید و به راه ادامه دادند و به قومی رسید که از پی و عصب پاشنه هایشان بر قلاب هایی از آتش آویخته شده بودند. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: ای جبرئیل! اینها کیستند؟ [جبرئیل] گفت: کسانی که خدا به آنها روزی حلال داده است، اما به دنبال مال حرام رفتند. جلوتر رفتند: گروهی را دید که پوستشان با سوزن هایی از آتش دوخته می شد، فرمود: ای جبرئیل! اینها کیستند؟ گفت:

ص: ۳۳۳

کسانی که با زنانی که بر آنها حلال نبودند، فعل حرام انجام داده اند. جلوتر مردی را دید که بسته ای هیزم را بلند می کند، اما موفق نمی شود، هر بار که موفق نمی شود بر آن بسته هیزم افزوده می شود، از جبرئیل درباره او پرسید گفت: این شخص مقروض و مدیون است، می خواهد وام و قرض خود را ادا کند، اما هر بار که نتواند بر میزان آن افزوده می شود. سپس رفت و در کوه شرقی بیت المقدس، حضرت باد گرمی احساس کرد و صدایی شنید، پرسید: ای جبرئیل! این صدا و این باد از کجاست؟ گفت: این جهنم است. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: از جهنم به خدا پناه می برم. سپس از سمت راست بادی با رایحه ای خوش، استشمام کرد و صدایی شنید، پرسید: ای جبرئیل! این بوی خوش که استشمام می کنم و این صدا که می شنوم چیست؟ گفت: این بهشت است، پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: از خداوند بهشت را درخواست می کنم. جلوتر رفت تا به دروازه شهر بیت المقدس رسید که در آن هِرَقل بود، هر شب دروازه های شهر بسته می شد و کلیدهای آن بالای سر او گذاشته می شد. آن شب هر چه کردند دروازه شهر بسته نشد. او را از این ماجرا با خبر کردند، گفت: تعداد نگهبان ها را بیشتر کنید. پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و به بیت المقدس وارد شد. جبرئیل به سراغ سنگی رفت و آن را بلند کرد و از زیر آن سه جام و قدح بیرون آورد، قدحی از شیر، قدحی از عسل و دیگری از شراب، و قدح شیر را به پیامبر داد و حضرت آن را نوشید، و به او قدح عسل داد و حضرت نوشید، سپس خَمْر داد، فرمود: ای جبرئیل! من سیراب شدم: گفت! اگر آن را می

نوشیدی، امت تو گمراه شده و از تو جدا می شدند.

سپس پیامبر صلی الله علیه و آله در بیت المقدس امام جماعت نماز هفتاد پیامبر و نبیّ شد. همراه جبرئیل مَلَکی به زمین آمد که پیش از آن هرگز به زمین قدم نگذاشته بود؛ او کلیدهای خزائن زمین را در دست داشت و گفت: ای محمد! پروردگارت سلام می رساند و می گوید: این کلید خزائن زمین است، اگر می خواهی و مایل هستی، پیامبرْ بنده باش و اگر می خواهی پیامبرْ مَلَک شو. جبرئیل علیه السلام گفت: ای محمد! متواضع باش. حضرت فرمود: می خواهم پیامبری بنده باشم.

سپس به آسمان صعود کرد، وقتی به درهای آسمان رسید، جبرئیل از نگهبانان خواست درب ها را بگشایند، پرسیدند: این کیست؟ گفت: این محمد است. گفتند: خوب میهمانی آمده است؛ پس به هر گروه از ملائکه که گذر کرد، به او سلام دادند و برای او دعا کردند و

ص: ۳۳۴

ملائکه مقرّب او را همراهی نمودند تا این که به پیری رسید که زیر درختی نشسته و اطفالی اطراف او هستند: پرسید: ای جبرئیل! این شیخ کیست؟ گفت: این پدرت، ابراهیم علیه السلام است پرسید: و آن اطفال کیستند؟ گفت: فرزندان مؤمنان در اطراف او هستند، و او آنها را غذا می دهد. سپس به شیخی برخورد که بر کرسی و تختی نشسته بود، وقتی بر سمت راست خود می نگریست خوشحال و شادمان می شد و وقتی به سمت چپ خود می نگریست، غمگین و گریان می گشت. پرسید: ای جبرئیل! این کیست؟ گفت: این پدرت، آدم است، وقتی ذرّیّه خود را می بیند که به بهشت رفته اند خوشحال و خندان می شود و وقتی فرزندان خود را در جهنم می بیند، غمگین و گریان می شود. جلوتر، ملکی را دید که بر کرسی نشسته بود. به او سلام داد اما آن بشاشت و شادی که در چهره ملائکه دیگر دیده بود در چهره او ندید، فرمود: ای جبرئیل! به هر مَلَکی برخوردم او را بسیار محبوب و دلنشین یافتم، به جز این ملک، این کیست؟ گفت: این مالک، خازن جهنم است. او در میان ملائکه نیکوترین و گشاده ترین چهره را داشت، ولی از وقتی به عنوان خازن و نگهبان جهنم قرار داده شد و احوال جهنم و آن چه خدا برای اهل آتش آماده کرده را دید، دیگر نخندید.

سپس جلوتر رفت و به جایی برخورد که پنجاه نماز بر او واجب شد، پس در راه برگشت با موسی علیه السلام برخورد کرد، پرسید: ای محمد! چه تعداد نماز بر امت تو واجب شد؟ فرمود: پنجاه نماز، گفت: برگرد و از پروردگارت بخواه که به امت تو تخفیف دهد، سپس دوباره موسی علیه السلام را دید، پرسید: چه تعداد نماز برای امت تو واجب شده است؟ فرمود: فلان مقدار. موسی گفت: امت توضعیف ترین امت هاست، به سوی خدا برگرد و از او بخواه از وظیفه امت تو بکاهد، من در میان بنی اسرائیل بودم آن‌ها کمتر از این مقدار را تحمل می کردند.پیامبر دائماً به سوی خدا باز می گشت تا این که تعداد نمازها به پنج نوبت رسید، سپس موسی علیه السلام پرسید: چه تعداد نماز بر امت تو واجب شد؟ فرمود: پنج نوبت. گفت: برگرد و از خدا بخواه از وظیفه امت تو بکاهد: فرمود: از خداوند شرم دارم که دوباره به سوی او برگردم برای این امر. سپس به راه خود ادامه داد، ابراهیم خلیل الرحمن را دید، ابراهیم از پشت سر، او را صدا کرد و گفت: ای محمد! به امت خود از جانب من سلام برسان و به آنها بگو: آب بهشت شیرین و گوارا، خاکش خوشبو و زمین هایش صاف و هموار و سفید است، کشت نهال آن با «سُبحانَ اللهِ، وَ الحَمدُ لِلّهِ، وَ لا إلهَ إلاّ اللهُ، وَ اللهُ أكبَرُ وَ لا حَولَ وَ لا قُوَّةَ إلاّ بِاللهِ العَلِيِّ العَظِيمِ» است، به امت خود امر کن که

در آن جا بسیار کشت کنند. پس

ص: ۳۳۵

برگشت و در راه به کاروانی برخورد که جلوی آن شتری خاکستری رنگ در حرکت بود. وقتی به مکه رسید، از سیر شبانه اش به آنها خبر داد، در مکه گروهی از قریش به بیت المقدس رفته بودند، پیامبر آنها را از ما وقع آگاه کرد و فرمود: دلیل صدق قول من این که هم اکنون همزمان با طلوع خورشید، کاروان به این جا می رسد، در حالی که شتری خاکستری جلوی کاروان حرکت می کند. نگاه کردند و دیدند همزمان با طلوع خورشید کاروان رسید. پیامبر صلی الله علیه و آله به آنها فرمود: که او دیشب ابوسفیان را دیده که در پاسی از شب شترش رَم کرده و گریخته بود و او به غلامش که در ابتدای کاروان بود می گفت: شتر فرار کرده و فلان شتر وضع حمل نموده و دستش شکسته و قریش از ابوسفیان پرسیدند و دریافتند هر آن چه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرموده است، حقیقت دارد. - . امالی صدوق : ۲۶۹ - ۲۷۱ -

**[ترجمه]

بیان

اضطلع فیها أی تمکن و توجه للعمل بما أمر فیها و الاضطلاع افتعال من الضلاعه و هی القوه یقال اضطلع بحمله أی قوی علیه و نهض به و لا- یبعد أن یکون فی الأصل اطلع فیها اطلاعه (۲) و القیعان جمع القاع و هی أرض سهله مطمئنه قد انفرجت عنها الجبال و الآکام.

**[ترجمه]«اضطلع فیها» یعنی متمکّن شد و به عمل بدان چه امر شده بود روی آورد. و «الاضطلاع» باب افتعال از «الضّلاعة» به معنای قوّت است. گفته می‌شود: «اضطلع بحمله» یعنی بر آن نیرومند شد و انجامش داد. و بعید نیست که در اصل از «اطّلع فیها اطلاعاً» باشد. و «القیعان» جمع «القاع» به معنای زمین هموارِ سختی است که از جنگل و کوه فاصله داشته باشد.

**[ترجمه]

«۳۷»

لی، الأمالی للصدوق أَبِی عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا أُسْرِیَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی بَیْتِ الْمَقْدِسِ حَمَلَهُ جَبْرَئِیلُ عَلَی الْبُرَاقِ فَأَتَیَا بَیْتَ الْمَقْدِسِ وَ عَرَضَ عَلَیْهِ مَحَارِیبَ الْأَنْبِیَاءِ وَ صَلَّی بِهَا وَ رَدَّهُ فَمَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی رُجُوعِهِ بِعِیرٍ لِقُرَیْشٍ وَ إِذَا لَهُمْ مَاءٌ فِی آنِیَةٍ وَ قَدْ أَضَلُّوا بَعِیراً لَهُمْ (۳) وَ کَانُوا یَطْلُبُونَهُ فَشَرِبَ رَسُولُ اللَّهِ مِنْ ذَلِکَ الْمَاءِ وَ أَهْرَقَ بَاقِیَهُ فَلَمَّا أَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ لِقُرَیْشٍ إِنَّ اللَّهَ جَلَّ جَلَالُهُ قَدْ أَسْرَی بِی إِلَی بَیْتِ الْمَقْدِسِ وَ أَرَانِی آثَارَ الْأَنْبِیَاءِ وَ مَنَازِلَهُمْ وَ إِنِّی مَرَرْتُ بِعِیرٍ لِقُرَیْشٍ فِی مَوْضِعِ کَذَا وَ کَذَا وَ قَدْ أَضَلُّوا بَعِیراً لَهُمْ فَشَرِبْتُ مِنْ مَائِهِمْ وَ أَهْرَقْتُ بَاقِیَ ذَلِکَ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ قَدْ أَمْکَنَتْکُمُ الْفُرْصَهُ مِنْهُ فَاسْأَلُوهُ کَمِ الْأَسَاطِینُ فِیهَا وَ الْقَنَادِیلُ فَقَالُوا یَا مُحَمَّدُ إِنَّ هَاهُنَا مَنْ قَدْ دَخَلَ بَیْتَ الْمَقْدِسِ فَصِفْ لَنَا کَمْ أَسَاطِینُهُ وَ قَنَادِیلُهُ وَ مَحَارِیبُهُ فَجَاءَ جَبْرَئِیلُ علیه

السلام فَعَلَّقَ صُورَهَ بَیْتِ الْمَقْدِسِ تُجَاهَ وَجْهِهِ فَجَعَلَ یُخْبِرُهُمْ

ص: ۳۳۶

۱- أمالی الصدوق: ۲۶۹- ۲۷۱.

۲- و هو الصحیح کما عرفت أنّه الموجود فی نسخه.

۳- فی تفسیر القمّیّ: و قد کانوا ضلوا بعیرا لهم و هو الأصحّ و کذا فیما یأتی بعد.

بِمَا يَسْأَلُونَهُ عَنْهُ فَلَمَّا أَخْبَرَهُمْ قَالُوا حَتَّى يَجِيءَ الْعِيرُ وَ نَسْأَلَهُمْ عَمَّا قُلْتَ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تَصْدِيقُ ذَلِكَ أَنَّ الْعِيرَ تَطْلُعُ عَلَيْكُمْ مَعَ طُلُوعِ الشَّمْسِ يَقْدُمُهَا جَمَلٌ أَوْرَقُ فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ أَقْبَلُوا يَنْظُرُونَ إِلَى الْعَقَبَةِ وَ يَقُولُونَ هَذِهِ الشَّمْسُ تَطْلُعُ السَّاعَةَ فَبَيْنَا هُمْ كَذَلِكَ إِذْ طَلَعَتْ عَلَيْهِمُ الْعِيرُ حِينَ طَلَعَ الْقُرْصُ يَقْدُمُهَا جَمَلٌ أَوْرَقُ فَسَأَلُوهُمْ عَمَّا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالُوا لَقَدْ كَانَ هَذَا ضَلَّ جَمَلٌ لَنَا فِي مَوْضِعِ كَذَا وَ كَذَا وَ وَضَعْنَا مَاءً فَأَصْبَحْنَا وَ قَدْ أُهَرِيقَ الْمَاءُ فَلَمْ يَزِدْهُمْ ذَلِكَ إِلَّا عُتُوّاً.

**[ترجمه]امالی صدوق: ابان بن عثمان از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: شبی که خداوند پیامبر را به بیت المقدس بُرد، جبرئیل حضرت را بر بُراق سوار کرده و هر دو به بیت المقدس آمدند و جبرئیل محراب های انبیا را به حضرت نشان داد و پیامبر در آن جا نماز خواند و جبرئیل پیامبر را بازگرداند، در راه بازگشت، پیامبر با یکی از کاروان های قریش برخورد کرد، آنها در ظرفی آب داشتند و شتری را گم کرده و در جستجوی آن بودند، پیامبر از آن آب نوشید و باقیمانده آب را بر زمین ریخت، وقتی صبح شد پیامبر صلی الله علیه و آله به قریش فرمود: خداوند جلّ جَلالُه دیشب مرا به بیت المقدس برد و آثار و منزل و محراب پیامبران را به من نشان داد. من با کاروانی از قریش در فلان جا برخورد کردم، آنها شتری را گم کرده بودند، من از آب آنها نوشیدم و باقیمانده آن را ریختم. ابوجهل گفت: فرصت خوبی برایتان پیش آمده است؛ از او بپرسید تعداد ستون ها و قندیل های بیت المقدس چند تا است؟ گفتند: ای محمد! در میان ما کسی هست که به آن جا رفته است، پس بگو تعداد ستون ها و قندیل ها و محراب های آن جا چند تا است؟ جبرئیل تصویر بیت المقدس را در برابر دیدگان حضرت قرار داد و حضرت به رسول آنها پاسخ گفت:

ص: ۳۳۶

سپس گفتند: صبر می کنیم کاروان بیاید و از آنها سؤال می کنیم. پیامبر صلی الله علیه و آله به آنها فرمود: دلیل راستی و صدق کلام من این است که کاروان، همزمان با طلوع آفتاب به این جا می رسد و شتری به رنگ خاکستری پیشاپیش کاروان حرکت می کند. فردا صبح از خانه بیرون آمده و به گردنه می نگریستند و می گفتند: خورشید هم اکنون طلوع می کند، در همان حال و همزمان با طلوع قرص خورشید کاروان از گردنه پیدا شد، در حالی که شتری خاکستری جلوی آنها حرکت می کرد، از کاروانیان درباره آن چه پیامبر فرموده بود پرسیدند، گفتند: همین طور است، در فلان جا شتری را گم کرده بودیم، آب را بر زمین گذاشتیم، وقتی صبح شد بر زمین ریخته بود. اما این خبرها تنها سرکشی و مخالفت قریش را بیشتر کرد. - . امالی صدوق : ۲۶۹ -

**[ترجمه]

«۳۸»

فس، تفسیر القمی رَوَى الصَّادِقُ علیه السلام عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ: بَيْنَا أَنَا رَاقِدٌ فِي الْأَبْطَحِ (۱) وَ عَلِيٌّ عَنْ يَمِينِي وَ جَعْفَرٌ عَنْ يَسَارِي وَ حَمْزَةُ بَيْنَ يَدَيَّ وَ إِذَا أَنَا بِحَفِيفِ (۲) أَجْنِحَةِ الْمَلَائِكَةِ وَ قَائِلٍ يَقُولُ إِلَى أَيِّهِمْ بُعِثْتَ يَا جَبْرَئِيلُ فَقَالَ إِلَى هَذَا وَ أَشَارَ إِلَيَّ وَ هُوَ سَيِّدُ وُلْدِ آدَمَ وَ هَذَا وَصِيُّهُ وَ وَزِيرُهُ وَ خَتَنُهُ وَ خَلِيفَتُهُ فِي أُمَّتِهِ وَ هَذَا عَمُّهُ سَيِّدُ الشُّهَدَاءِ حَمْزَةُ وَ هَذَا ابْنُ عَمِّهِ جَعْفَرٌ لَهُ جَنَاحَانِ خَضِيبَانِ يَطِيرُ بِهِمَا فِي الْجَنَّةِ مَعَ الْمَلَائِكَةِ دَعْهُ فَلْتَنَمْ عَيْنَاهُ وَ لْتَسْمَعْ أُذُنَاهُ وَ يَعِي قَلْبُهُ وَ اضْرِبُوا لَهُ مَثَلًا مَلِكٌ

بَنَی دَاراً وَ اتَّخَذَ مَأْدُبَهً وَ بَعَثَ دَاعِیاً فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَالْمَلِکُ اللَّهُ وَ الدَّارُ الدُّنْیَا وَ الْمَأْدُبَهُ الْجَنَّهُ وَ الدَّاعِی أَنَا قَالَ ثُمَّ أَرْکَبَهُ جَبْرَئِیلُ الْبُرَاقَ وَ أَسْرَی بِهِ إِلَی بَیْتِ الْمَقْدِسِ وَ عَرَضَ عَلَیْهِ مَحَارِیبَ الْأَنْبِیَاءِ وَ آیَاتِ الْأَنْبِیَاءِ فَصَلَّی وَ رَدَّهُ مِنْ لَیْلَتِهِ إِلَی مَکَّهَ فَمَرَّ فِی رُجُوعِهِ بِعِیرٍ لِقُرَیْشٍ (۳) وَ سَاقَ الْحَدِیثَ إِلَی آخِرِهِ کَمَا مَرَّ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: امام صادق علیه السلام از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت کرده که فرمود: در حالی که من در ابطح خوابیده بودم و علی در سمت راست و جعفر در سمت چپ و حمزه در مقابل من بود، به ناگاه خود را پوشیده در بال ملائکه دیدم، یکی پرسید: ای جبرئیل! تو به سوی کدام یک فرستاده شده ای؟ گفت: به سوی این – و به من اشاره کرد- پس گفت: این سرور و سیّد فرزندان آدم است، و این دیگر وصیّ و جانشین و وزیر و داماد و خلیفه او در میان امّت اوست، و این عموی او سید الشهداء، حمزه است و دیگری پسرعموی او جعفر است، دو بال خضاب شده دارد که در بهشت همراه ملائکه پرواز می کند، او را رها کن تا چشم هایش بخوابد و گوش هایش بشنوند، و قلبش اطمینان و آرامش یابد و برای او مثالی بزنید: پادشاهی که خانه و قصری می سازد و میهمانی و ضیافتی برپا می کند و یکی را به میهمانی دعوت می کند. سپس پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: پادشاه، خداوند است و آن سرای و قصر، دنیاست و میهمانی و ضیافت، بهشت است و آن میهمان من هستم. فرمود: سپس جبرئیل او را به سوی بُراق برد و شبانه او را به بیت المقدس برد، و محراب ها و معجزات پیامبران را به او نشان داد، و در آن جا نماز خواند و سپس همان شب او را به مکّه برگرداند، در راه بازگشت به کاروانی از قریش برخورد. – . تفسیر قمی : ۳۷۶ –

و حدیث را تا پایان آن نقل می‌کند.

**[ترجمه]

بیان

المأدبه بضم الدال و فتحها طعام صنع لدعوه أو عرس و الأورق من الإبل ما فی لونه بیاض إلی سواد و فی فس جمل أحمر فی الموضعین.

**[ترجمه]«المأدبهٔ» با ضمه و فتحه دال: غذایی است که برای میهمانی یا عروسی درست می‌شود. و «الاورق» شتری است که رنگ آن سفیدی است که به سیاهی می گراید. و در تفسیر قمی در هر دو موضع از حدیث «احمر» آمده است.

**[ترجمه]

«۳۹»

لی، الأمالی للصدوق السِّنَانِیُّ عَنْ مُحَمَّدٍ الْأَسَدِیِّ عَنِ النَّخَعِیِّ عَنِ النَّوْفَلِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ طَرِیفٍ عَنْ سَعِیدِ بْنِ جُبَیْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِعَلِیٍّ علیه السلام یَا عَلِیُّ أَنْتَ إِمَامُ الْمُسْلِمِینَ وَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ وَ حُجَّهُ (۴)

۱- أمالى الصدوق: ۲۶۹ (م ۶۹).

۲- فى نسخه: بالابطح.

۳- الحفيف: الصوت.

۴- تفسير القمّىّ: ۳۷۶، و فيه اختلاف لفظا.

اللَّهِ بَعْدِی عَلَی الْخَلْقِ أَجْمَعِینَ وَ سَیِّدُ الْوَصِیِّینَ وَ وَصِیُّ سَیِّدِ النَّبِیِّینَ یَا عَلِیُّ إِنَّهُ لَمَّا عُرِجَ بِی إِلَی السَّمَاءِ السَّابِعَهِ وَ مِنْهَا إِلَی سِدْرَهِ الْمُنْتَهَی وَ مِنْهَا إِلَی حُجُبِ النُّورِ وَ أَکْرَمَنِی رَبِّی جَلَّ جَلَالُهُ بِمُنَاجَاتِهِ قَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ قُلْتُ لَبَّیْکَ رَبِّی وَ سَعْدَیْکَ تَبَارَکْتَ وَ تَعَالَیْتَ قَالَ إِنَّ عَلِیّاً إِمَامُ أَوْلِیَائِی وَ نُورٌ لِمَنْ أَطَاعَنِی وَ هُوَ الْکَلِمَهُ الَّتِی أَلْزَمْتُهَا الْمُتَّقِینَ مَنْ أَطَاعَهُ أَطَاعَنِی وَ مَنْ عَصَاهُ عَصَانِی فَبَشِّرْهُ بِذَلِکَ فَقَالَ عَلِیٌّ علیه السلام یَا رَسُولَ اللَّهِ بَلَغَ مِنْ قَدْرِی حَتَّی إِنِّی أُذْکَرُ هُنَاکَ فَقَالَ نَعَمْ یَا عَلِیُّ فَاشْکُرْ رَبَّکَ فَخَرَّ عَلِیٌّ علیه السلام سَاجِداً شُکْراً لِلَّهِ عَلَی مَا أَنْعَمَ بِهِ عَلَیْهِ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ارْفَعْ رَأْسَکَ یَا عَلِیُّ فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ بَاهَی بِکَ مَلَائِکَتَهُ (۱).

**[ترجمه]امالی صدوق: ابن عباس گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بع علی علیه السلام فرمود: ای علی تو امام مسلمانان و امیر مؤمنان و رهبر سپیدرویان و پس از من حجت

خدائی بر همه خلق تو سید اوصیاء و وصی سید انبیائی. ای علی چون مرا به آسمان هفتم بالا بردند و از آنجا به سدره المنتهی رسیدم و از آنجا به حجب نور و پروردگارم جل جلاله مرا با مناجات خود گرامی داشت. فرمود: ای محمد! گفتم: لبیک ربی و سعدیک تبارکت و تعالیت. فرمود: به درستی که علی امام اولیاء من و نور است برای هر که مرا اطاعت کرده است و کلمه ای که پرهیزگاران را بدان ملزم کرده‌ام. هر که او را اطاعت کند مرا اطاعت کرده و هر که او را نافرمانی کند مرا نافرمانی کرده است، او را بدین مژده ده. علی علیه السلام عرض کرد: یا رسول اللّه مقام من به آنجا رسیده که در آن مقام ذکر شوم. فرمود: آری علی پروردگارت را شکر کن. علی رو بر خاک نهاد و سجده کرد به شکرانه این نعمتی که خدا به او داده است، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: ای علی سر بردار که خدا به تو بر ملائکه خود مباهات دارد. - . امالی صدوق : - ۱۸۰

**[ترجمه]

«۴۰»

لی، الأمالی للصدوق أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ خَلَفِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الْعَبْدِیِّ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَبَایَهَ بْنِ رِبْعِیٍّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِهِ إِلَی السَّمَاءِ انْتَهَی بِهِ جَبْرَئِیلُ إِلَی نَهَرٍ یُقَالُ لَهُ النُّورُ وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ جَعَلَ الظُّلُماتِ وَ النُّورَ (۲) فَلَمَّا انْتَهَی بِهِ إِلَی ذَلِکَ النَّهَرِ فَقَالَ لَهُ جَبْرَئِیلُ یَا مُحَمَّدُ اعْبُرْ عَلَی بَرَکَهِ اللَّهِ فَقَدْ نَوَّرَ اللَّهُ لَکَ بَصَرَکَ وَ مَدَّ لَکَ أَمَامَکَ فَإِنَّ هَذَا نَهَرٌ لَمْ یَعْبُرْهُ أَحَدٌ لَا مَلَکٌ مُقَرَّبٌ وَ لَا نَبِیٌّ مُرْسَلٌ غَیْرَ أَنَّ لِی فِی کُلِّ یَوْمٍ اغْتِمَاسَهً فِیهِ ثُمَّ أَخْرُجُ مِنْهُ فَأَنْفُضُ أَجْنِحَتِی فَلَیْسَ مِنْ قَطْرَهٍ تَقْطُرُ مِنْ أَجْنِحَتِی إِلَّا خَلَقَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی مِنْهَا مَلَکاً مُقَرَّباً لَهُ عِشْرُونَ أَلْفَ وَجْهٍ وَ أَرْبَعُونَ أَلْفَ لِسَانٍ کُلُّ لِسَانٍ یَلْفَظُ بِلُغَهٍ لَا یَفْقَهُهَا اللِّسَانُ الْآخَرُ فَعَبَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَتَّی انْتَهَی إِلَی الْحُجُبِ وَ الْحُجُبُ خَمْسُمِائَهِ حِجَابٍ مِنَ الْحِجَابِ إِلَی الْحِجَابِ مَسِیرَهُ خَمْسِمِائَهِ عَامٍ ثُمَّ قَالَ تَقَدَّمْ یَا مُحَمَّدُ فَقَالَ لَهُ یَا جَبْرَئِیلُ وَ لِمَ لَا تَکُونُ مَعِی قَالَ لَیْسَ لِی أَنْ أَجُوزَ هَذَا الْمَکَانَ فَتَقَدَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ یَتَقَدَّمَ حَتَّی سَمِعَ مَا قَالَ الرَّبُّ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی أَنَا الْمَحْمُودُ وَ أَنْتَ مُحَمَّدٌ شَقَقْتُ اسْمَکَ مِنِ اسْمِی فَمَنْ وَصَلَکَ وَصَلْتُهُ وَ مَنْ قَطَعَکَ بَتَکْتُهُ

انْزِلْ إِلَى عِبَادِی فَأَخْبِرْهُمْ

ص: ۳۳۸

۱- أمالی الصدوق: ۱۸۰ (م ۴۹).

۲- الأنعام: ۱.

بِكَرَامَتِی إِیَّاکَ وَ أَنِّی لَمْ أَبْعَثْ نَبِیّاً إِلَّا جَعَلْتُ لَهُ وَزِیراً وَ أَنَّکَ رَسُولِی وَ أَنَّ عَلِیّاً وَزِیرُکَ (۱).

کتاب المحتضر، للحسن بن سلیمان مما رواه من کتاب المعراج عن الصدوق عن ابن الولید عن الصفار عن محمد بن أبی القاسم عن محمد البرقی عن خلف بن حماد مثله (۲)

**[ترجمه]امالی صدوق: عبایه بن ربعی از عبدالله ابن عباس روایت کرده است که گفت: هنگامی که رسول خدا که سلام و درود خدا بر او و اهل بیت او باد، شبانه به آسمان صعود داده شد، جبرئیل وی را به رودخانه ای رساند که به آ ن «نور» گویند و آن همان رودخانه و نوری است که این سخن خدای تبارک و تعالی: «جَعَلَ الظُّلُماتِ وَالنُّورَ» بدان اشاره دارد. پس هنگامی که او را به آن رودخانه برد، جبرئیل به وی گفت: ای محمد! به برکت خدای عز و جلّ عبور کن، زیرا که خداوند، بینش و بصیرت تو را نورانی ساخت و راهها را برای تو هموار کرد و گسترانید. به درستی که هیچ کس از این رودخانه عبور نکرده است، نه فرشتگان مقرب درگاه خداوندی و نه پیامبران فرو فرستاده وی. ولی من هر روز یک بار در آن غوطه ور می شوم و سپس بیرون می آ یم و بالهایم را تکان می دهم و هیچ قطره ای از بالهایم نمی افتد، مگر این که خدای تبارک و تعالی از آن قطره فرشته ای مقرب بیافریند که دارای بیست هزار چهره و چهل هزار زبان هستند به طوری که هر زبان با زبانی سخن می گوید و زبان دیگر آن را در نمی یابد. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم عبور کرد تا این که به حجابها رسید و تعداد حجابها پانصد حجاب است. از یک حجاب تا حجاب دیگر، مسافت پانصد سال است. سپس جبرئیل علیه السلام به حضرت صلی الله علیه و آله و سلم گفت: ای محمد! به پیش رو. حضرت که سلام و درود خدا بر او و اهل بیت او باد، فرمود: ای جبرئیل! چرا با من نمی آیی؟ جبرئیل گفت: اجازه عبور از این جا را ندارم. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله تا جایی که خدا می خواست پیش رفت تا این که آن چه را که پروردگار تبارک و تعالی فرمود، شنید. فرمود: ای محمد! من محمودم و تو محمد هستی. اسم تو را از نام خود برگرفته ام، هر کسی که رابطه اش را با تو وصل کند، من نیز رابطه ام را با او وصل خواهم ساخت و هر که رابطه اش را با تو قطع کند، من نیز رابطه خویش را با او قطع خواهم نمود. بر بندگان من نازل شو و با آنان در مورد این

ص: ۳۳۸

کرامتی که من به تو ارزانی داشتم، خبر ده و من پیامبری را نفرستاده ام، مگر این که برای وی یاوری (وزیری) قرار داده ام و تو رسول منی و علی علیه السلام وزیر (و یاور) تو است. - . امالی صدوق : ۲۱۳ -

کتاب محتضر از خلف بن حمّاد آن را روایت کرده است. - . محتضر : ۱۴۲ -

**[ترجمه]

بیان

البتک القطع.

**[ترجمه]«البتک» یعنی بریدن.

**[ترجمه]

«۴۱»

لی، الأمالی للصدوق ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی مَالِکٍ الْحَضْرَمِیِّ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ الْبَاقِرِ علیهما السلام فِی حَدِیثٍ طَوِیلٍ یَقُولُ فِیهِ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی لَمَّا أَسْرَی بِنَبِیِّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ لَهُ یَا مُحَمَّدُ إِنَّهُ قَدِ انْقَضَتْ نُبُوَّتُکَ وَ انْقَطَعَ أُکْلُکَ فَمَنْ لِأُمَّتِکَ مِنْ بَعْدِکَ فَقُلْتُ یَا رَبِّ إِنِّی قَدْ بَلَوْتُ خَلْقَکَ فَلَمْ أَجِدْ أَحَداً أَطْوَعَ لِی مِنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لِی یَا مُحَمَّدُ فَمَنْ لِأُمَّتِکَ فَقُلْتُ یَا رَبِّ إِنِّی قَدْ بَلَوْتُ خَلْقَکَ فَلَمْ أَجِدْ أَحَداً أَشَدَّ حُبّاً لِی مِنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لِی یَا مُحَمَّدُ فَأَبْلِغْهُ أَنَّهُ رَایَهُ الْهُدَی وَ إِمَامُ أَوْلِیَائِی وَ نُورٌ لِمَنْ أَطَاعَنِی (۳).

**[ترجمه]امالی صدوق: اسماعیل بن جابر از امام باقر علیه السلام روایت کرده که فرمود: ای محمّد! پیامبریت به پایان رسید و هنگام مرگت فرا رسید، جانشینت کیست؟ عرض کردم: پروردگارا! همه آفریدگانت را آزمودم، در میان آنها هیچ کس را ندیدم که بیش از علی فرمان پذیر من باشد. فرمود: و نیز فرمان پذیر من ای محمّد! عرض کردم: پرودگارا! همه آفریدگانت را آزمودم، در میان آنها هیچ کس را ندیدم که بیش از علی دوستدار من باشد. فرمود: و نیز دوستدار من ای محمّد! پس او را نوید ده که او بیرق هدایت و امام دوستداران من است و نوری است از برای آنان که از من فرمان می‌برند. - . امالی صدوق : ۲۸۶ -

**[ترجمه]

«۴۲»

ج، الإحتجاج فِیمَا بَیَّنَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام لِیَهُودِیٍّ الشَّامِ مِنْ مُعْجِزَاتِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فِی مُقَابَلَهِ مُعْجِزَاتِ الْأَنْبِیَاءِ قَالَ لَهُ الْیَهُودِیُّ فَإِنَّ هَذَا سُلَیْمَانُ قَدْ سُخِّرَتْ لَهُ الرِّیَاحُ فَسَارَتْ فِی بِلَادِهِ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَ رَوَاحُهَا شَهْرٌ فَقَالَ لَهُ عَلِیٌّ علیه السلام لَقَدْ کَانَ کَذَلِکَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله أُعْطِیَ مَا هُوَ أَفْضَلُ مِنْ هَذَا إِنَّهُ أُسْرِیَ بِهِ مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَی الْمَسْجِدِ الْأَقْصَی مَسِیرَهَ شَهْرٍ وَ عُرِجَ بِهِ فِی مَلَکُوتِ السَّمَاوَاتِ مَسِیرَهَ خَمْسِینَ أَلْفَ عَامٍ فِی أَقَلَّ مِنْ ثُلُثِ لَیْلَهٍ حَتَّی انْتَهَی إِلَی سَاقِ الْعَرْشِ فَدَنَا بِالْعِلْمِ فَتَدَلَّی لَهُ مِنَ الْجَنَّهِ (۴) رَفْرَفٌ أَخْضَرُ وَ غَشِیَ النُّورُ بَصَرَهُ فَرَأَی عَظَمَهَ رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ بِفُؤَادِهِ وَ لَمْ یَرَهَا بِعَیْنِهِ فَکَانَ

۱- أمالی الصدوق: ۲۱۳ (م ۵۶).

۲- المحتضر: ۱۴۲.

۳- أمالی الصدوق: ۲۸۶ (م ۷۲).

۴- فی النسخه المخطوطه: فتدلی، فدلی له من الجنه. و فی المصدر: فتدلی من الجنه.

كَقَابِ قَوْسَيْنِ بَيْنَهُ وَ بَيْنَهَا أَوْ أَدْنى فَأَوْحى إِلى عَبْدِهِ ما أَوْحى (۱) إِلَى آخِرِ مَا مَرَّ فِي بَابِ جَوَامِعِ الْمُعْجِزَاتِ.

**[ترجمه]احتجاج: از جمله معجزات پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم که امیرالمؤمنین علیه السلام آن را در مقابل معجزات دیگر پیامبران برای شخص یهودی شامی تبیین نمود: یهودی به آن حضرت گفت: این سلمیان است که بادها برایش مسخر شد و در سرزمین او جریان پیدا می‌کردند که رفتن آن بامداد، یک ماه، و آمدنش شبانگاه، یک ماه [راه] بود. علی علیه السلام به او فرمود: همین طور است اما آنچه به محمد صلی الله علیه و آله و سلم اعطا شده بهتر از آن است: زیرا او از مسجد الحرام در وقتی که روانه مسجد اقصی گردید و آن مسافت و سیر یک‌ماه است و از آنجا سیر و عروج به ملکوت آسمان‌ها که مسافت پنجاه هزار ساله بود را در اقل از یک سوم شب طی نموده تا آنکه به ساق عرش رسید. پس نزدیک به علم گردید و به آن چسبید و از آنجا او را به بهشت برده به بالای رفرف سبز مشرّف گردانیدند و چون به رفرف مشرف گردید نور آن محل چشم او را خیره گردانید پس عظمت حضرت عز و جل را به چشم دل به نظر درآورد و نه با چشم سر. و فاصله میان آنچه به نظر قلب او در آمد و میان ایشان بمقدار فاصله

ص: ۳۳۹

دو کمان یا کمتر از آن بود. آن گاه به بنده اش آنچه را باید وحی کند، وحی فرمود. - . احتجاج : ۱۱۶ - تا آخر آنچه در باب جوامع المعجزات گذشت.

**[ترجمه]

«۴۳»

ج، الإحتجاج عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله فِيمَا احْتَجَّ عَلَى الْيَهُودِ حُمِلْتُ عَلَى جَنَاحِ جَبْرَئِيلَ علیه السلام حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ فَجَاوَزْتُ سِدْرَةَ الْمُنْتَهَى عِنْدَها جَنَّةُ الْمَأْوى حَتَّى تَعَلَّقْتُ بِسَاقِ الْعَرْشِ فَنُودِيتُ مِنْ سَاقِ الْعَرْشِ أَنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ الرَّءُوفُ الرَّحِيمُ فَرَأَيْتُهُ بِقَلْبِي وَ مَا رَأَيْتُهُ بِعَيْنِي الْخَبَرَ (۲).

**[ترجمه]احتجاج: ابن عباس گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: و من روی بال جبرئیل قرار گرفته تا به انتهای آسمان هفتم رسیدم، و از آنجا گذشته تا به «سدره المنتهی» وارد شدم که در آنجا «جنّه المأوی» است، و تا آمدم از ساق عرش آویزان شوم. این ندا از آنجا در آمد که: «منم خدای یکتا که جز من خدایی نیست، منم ایمنی بخش بندگان، نگاهبان بر همه چیز، توانای بی همتا، بر همه چیره، درخور کبریا و بزرگی، دلنواز و مهربان». و خداوند را با چشم دل نه با چشم سر مشاهده کردم. - . احتجاج : ۲۸ - بخشی از روایت.

**[ترجمه]

«۴۴»

لی، الأمالی للصدوق الْقَطَّانُ عَنِ السُّكَّرِيِّ عَنِ الْجَوْهَرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَارَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام مَنْ أَنْكَرَ ثَلَاثَةَ أَشْيَاءَ فَلَيْسَ مِنْ شِيعَتِنَا الْمِعْرَاجَ وَ الْمُسَاءَلَةَ فِي الْقَبْرِ وَ الشَّفَاعَةَ (۳).

**[ترجمه]امالی صدوق: محمد بن عمّاره از پدرش از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: هر کس سه چیز را انکار کند از شیعه ما نیست: معراج، سؤال در قبر و شفاعت در روز قیامت. -. امالی صدوق : ۱۷۷ -

**[ترجمه]

«۴۵»

لی، الأمالی للصدوق أَبِي عَنِ الْحِمْيَرِيِّ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ يُونُسَ عَنْ مَنْصُورٍ الصَّيْقَلِ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِيَ بِي إِلَى السَّمَاءِ عَهِدَ إِلَيَّ رَبِّي فِي عَلِيٍّ ثَلَاثَ كَلِمَاتٍ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ فَقُلْتُ لَبَّيْكَ رَبِّي فَقَالَ إِنَّ عَلِيّاً إِمَامُ الْمُتَّقِينَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ وَ يَعْسُوبُ الْمُؤْمِنِينَ (۴).

**[ترجمه]امالی صدوق: منصور صیقل از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: چون مرا به آسمان بردند پروردگارم در باره علی علیه السلام به من سه کلمه سفارش کرد فرمود: ای محمد! گفتم: لبیک ربی، فرمود: علی امام متقیان و پیشوای روسفیدان و سرور مؤمنان است. -. امالی صدوق : ۲۸۵ -

**[ترجمه]

«۴۶»

لی، الأمالی للصدوق مَاجِيلَوَيْهِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْكُوفِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي إِلَى السَّمَاءِ كَلَّمَنِي رَبِّي جَلَّ جَلَالُهُ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ فَقُلْتُ لَبَّيْكَ رَبِّي فَقَالَ إِنَّ عَلِيّاً حُجَّتِي بَعْدَكَ عَلَى خَلْقِي وَ إِمَامُ أَهْلِ طَاعَتِي مَنْ أَطَاعَهُ أَطَاعَنِي وَ مَنْ عَصَاهُ عَصَانِي فَانْصِبْهُ عَلَماً لِأُمَّتِكَ يَهْتَدُونَ بِهِ بَعْدَكَ (۵).

۱- الاحتجاج: ۱۱۶.

۲- الاحتجاج: ۲۸.

۳- أمالی الصدوق: ۱۷۷ (م ۴۹).

۴- أمالی الصدوق: ۲۸۵ (م ۷۲). أقول: الیعسوب: ذكر النحل و أميرها. و الیعسوب أيضا: الرئيس الكبير.

۵- أمالی الصدوق: ۲۸۷ (م ۷۲).

**[ترجمه]امالی صدوق: امام صادق از پدرش از پدرانش علیهم السلام روایت کرده که رسول خدا صلی الله علیه و اله و سلم فرمود: چون مرا به معراج بردند پروردگارم جلّ جلاله با من سخن گفت. و فرمود: ای محمد! عرض کردم: لبیک ای پروردگارم. فرمود: علی پس از تو حجّت من بر خلق است و امام کسانی است که فرمانم می‌برند. هر که از او اطاعت کند مرا اطاعت کرده و هر کس از او نافرمانی کند مرا نافرمانی کرده است، پس او را پرچمی برای امّت قرار بده تا پس از تو به او هدایت و راهنمایی شوند. - . امالی صدوق : ۲۸۷ -

ص: ۳۴۰

**[ترجمه]

«۴۷»

لی، الأمالی للصدوق مَاجِیلَوَیْهِ عَنْ عَمِّهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هِلَالٍ عَنِ الْبَزَنْطِیِّ عَنْ أَبَانٍ عَنْ زُرَارَهَ وَ إِسْمَاعِیلَ بْنِ عَبَّادٍ الْقَصْرِیِّ عَنْ سُلَیْمَانَ الْجُعْفِیِّ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا أُسْرِیَ بِالنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ انْتَهَی إِلَی حَیْثُ أَرَادَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی نَاجَاهُ رَبُّهُ جَلَّ جَلَالُهُ فَلَمَّا أَنْ هَبَطَ إِلَی السَّمَاءِ الرَّابِعَهِ نَادَاهُ یَا مُحَمَّدُ قَالَ لَبَّیْکَ رَبِّی قَالَ مَنِ اخْتَرْتَ مِنْ أُمَّتِکَ یَکُونُ مِنْ بَعْدِکَ لَکَ خَلِیفَهً قَالَ اخْتَرْ لِی ذَلِکَ فَتَکُونُ أَنْتَ الْمُخْتَارَ لِی فَقَالَ اخْتَرْتُ لَکَ خِیَرَتَکَ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ (۱).

**[ترجمه]امالی صدوق: سلیمان جعفی از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: چون پیامبر را به معراج بردند رسید بدان جا که خدای تبارک و تعالی خواست. پروردگارش جل جلاله با او مناجات کرد تا وقتی به آسمان چهارم برگشت او را ندا کرد: ای محمد! عرض کرد: لبیک پروردگارم. فرمود: کدام از امتت را برگزیدی که پس از تو خلیفه ات باشد؟ عرض کرد: تو برگزین برایم که اختیار از تو باشد فرمود من برایت علی بن ابی طالب را برگزیدم که مختار تو است. - . امالی صدوق : ۳۵۲ -

**[ترجمه]

«۴۸»

لی، الأمالی للصدوق أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ الْحَسَنِ بْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُکَیْرٍ عَنْ زُرَارَهَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ الْبَاقِرِ علیهما السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَیْثُ أُسْرِیَ بِهِ (۲) لَمْ یَمُرَّ بِخَلْقٍ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ إِلَّا رَأَی مِنْهُ مَا یُحِبُّ مِنَ الْبِشْرِ وَ اللُّطْفِ وَ السُّرُورِ بِهِ حَتَّی مَرَّ بِخَلْقٍ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ فَلَمْ یَلْتَفِتْ إِلَیْهِ وَ لَمْ یَقُلْ لَهُ شَیْئاً فَوَجَدَهُ قَاطِباً عَابِساً فَقَالَ یَا جَبْرَئِیلُ مَا مَرَرْتُ بِخَلْقٍ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ إِلَّا رَأَیْتُ الْبِشْرَ وَ اللُّطْفَ وَ السُّرُورَ مِنْهُ إِلَّا هَذَا فَمَنْ هَذَا قَالَ هَذَا مَالِکٌ خَازِنُ النَّارِ وَ هَکَذَا خَلَقَهُ رَبُّهُ قَالَ فَإِنِّی أُحِبُّ أَنْ تَطْلُبَ إِلَیْهِ أَنْ یُرِیَنِی النَّارَ فَقَالَ لَهُ جَبْرَئِیلُ علیه السلام إِنَّ هَذَا مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ قَدْ سَأَلَنِی أَنْ أَطْلُبَ إِلَیْکَ أَنْ تُرِیَهُ النَّارَ قَالَ فَأَخْرَجَ لَهُ عُنُقاً (۳) مِنْهَا فَرَآهَا فَلَمَّا أَبْصَرَهَا لَمْ یَکُنْ ضَاحِکاً حَتَّی قَبَضَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ (۴).

شی، تفسیر العیاشی عَنِ ابْنِ بُکَیْرٍ عَنْهُ علیه السلام مِثْلَهُ وَ فِیهِ فَکَشَفَ لَهُ عَنْ طَبَقٍ مِنْ أَطْبَاقِهَا

**[ترجمه]امـالی صـدوق: زراره از امـام باقر علیه السـلام روایت کرده که فرمود: رسول خـدا چون به معراج می‌رفت به خلقی نگـذشت جز آنکه همه به دلخواه خرم و شـاد و مسـرور بودنـد تـا به خلقی از خلق خـدا رسـید که او را شـاد ندیـد. به جبرئیل فرمود: من به خلقی نگذشـتم جز آنکه شـاد و خرم و مسـرور بود جز این، این کیست؟ گفت: این مالـک خـازن دوزخ است و خـدا او را چنیـن آفریـده فرمـود مـن دوست دارم از او بخـواهی دوزخ را به من بنمایـد جبرئیـل به او گفت: این محمـد رسـول خـداست و از من خواسـته که از تو بخواهم دوزخ را به او بنمائی. گویـد: یک گوشه‌ای از آن را برآورد و آن را دید و تا خدا جانش را گرفت دیگر نخندید. - . امالی صدوق : ۳۵۷ - ۳۵۸ -

تفسیر عیاشـی: از ابن بکیر از امـام صـادق علیه السـلام همین حـدیث روایت شـده و در آن آمـده است: «مالـک یکی طبقه از طبقات آتش دوزخ را به او نشان داد.»

**[ترجمه]

«۴۹»

لی، الأمـالی للصـدوق ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْأَسَـدِيِّ عَنِ النَّخَعِيِّ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِی حَمْزَةَ الثُّمَالِيِّ عَنْ سَـعْدٍ الْخَفَّافِ عَنِ الْأَصْبَغِ بْنِ نُبَـاتَةَ عَنْ عَبْـدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَـالَ قَـالَ رَسُولُ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله لَمَّا عُرِجَ بِی إِلَی السَّمَـاءِ السَّابِعَهِ وَ مِنْهَا إِلَی سِدْرَهِ الْمُنْتَهَی وَ مِنَ السِّدْرَهِ إِلَی حُجُبِ النُّورِ نَادَانِی رَبِّی جَلَّ جَلَالُهُ يَا مُحَمَّدُ أَنْتَ عَبْدِی

ص: ۳۴۱

۱- أمالی الصدوق: ۳۵۲ (م ۸۶).

۲- فی الطبعه الحروفیه: حیث اسری به علی السماء.

۳- أی قطعه منها.

۴- أمالی الصدوق: ۳۵۷ و ۳۵۸ (م ۸۷).

وَ أَنَا رَبُّکَ فَلِی فَاخْضَعْ وَ إِیَّایَ فَاعْبُدْ وَ عَلَیَّ فَتَوَکَّلْ وَ بِی فَثِقْ فَإِنِّی قَدْ رَضِیتُ بِکَ عَبْداً وَ حَبِیباً وَ رَسُولًا وَ نَبِیّاً وَ بِأَخِیکَ عَلِیٍّ خَلِیفَةً وَ بَاباً فَهُوَ حُجَّتِی عَلَی عِبَادِی وَ إِمَامٌ لِخَلْقِی بِهِ یُعْرَفُ أَوْلِیَائِی مِنْ أَعْدَائِی وَ بِهِ یُمَیَّزُ حِزْبُ الشَّیْطَانِ مِنْ حِزْبِی وَ بِهِ یُقَامُ دِینِی وَ تُحْفَظُ حُدُودِی وَ تُنْفَذُ أَحْکَامِی وَ بِکَ وَ بِهِ وَ بِالْأَئِمَّهِ مِنْ وُلْدِهِ أَرْحَمُ عِبَادِی وَ إِمَائِی وَ بِالْقَائِمِ مِنْکُمْ أَعْمُرُ أَرْضِی بِتَسْبِیحِی وَ تَقْدِیسِی وَ تحلیلی (تَهْلِیلِی) وَ تَکْبِیرِی وَ تَمْجِیدِی وَ بِهِ أُطَهِّرُ الْأَرْضَ مِنْ أَعْدَائِی وَ أُورِثُهَا أَوْلِیَائِی وَ بِهِ أَجْعَلُ کَلِمَهَ الَّذِینَ کَفَرُوا بِیَ السُّفْلَی وَ کَلِمَتِیَ الْعُلْیَا وَ بِهِ أُحْیِی عِبَادِی وَ بِلَادِی بِعِلْمِی وَ لَهُ أُظْهِرُ الْکُنُوزَ (۱) وَ الذَّخَائِرَ بِمَشِیَّتِی وَ إِیَّاهُ أُظْهِرُ عَلَی الْأَسْرَارِ وَ الضَّمَائِرِ بِإِرَادَتِی وَ أَمُدُّهُ بِمَلَائِکَتِی لِتُؤَیِّدَهُ عَلَی إِنْفَاذِ أَمْرِی وَ إِعْلَانِ دِینِی ذَلِکَ وَلِیِّی حَقّاً وَ مَهْدِیُّ عِبَادِی صِدْقاً (۲).

**[ترجمه]امالی صدوق: عبدالله بن عباس گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: چون مرا به آسمان هفتم بردند و از آنجا به سدره المنتهی رساندند و از سدرهٔ تا به حجاب‌های نور. پروردگارم جل جلاله مرا ندا کرد: ای محمد تو بنده منی

ص: ۳۴۱

و من پروردگار توام برای من تواضع کن و مرا بپرست و بر من توکل کن و به من اعتماد کن که من تو را به بندگی پسندیدم و حبیب و رسول و پیامبر خود ساختم، و برادرت علی را خلیفه و باب پسند کردم، اوست حجت من بر بندگانم و امام خلقم، به او دوستانم از دشمنانم شناخته شوند و به او حزب شیطان از حزب من جدا شود و به او دینم بر پا گردد و حدودم حفظ شود و احکامم اجراء گردد و به تو و به او و امامان از فرزندانش به بندگانم رحم کنم و به کنیزانم و به قائم از شما زمینم را آباد سازم، به تسبیح و تهلیل و تقدیس و تکبیر و تمجیدم و به وسیله او زمین را از دشمنان خود پاک کنم و به دوستانم ارث دهم و به او کلمه کفار به خودم را پست سازم و کلمه خود را برافرازم و به او بندگانم و بلادم را زنده کنم و گنج‌ها و ذخائرش به خواست خودم عیان کنم، او را بر اسرار و درون‌ها به اراده خود مطلع سازم و به فرشتگان خود کمک دهم تا او را برای اجرای امر من و اعلان دینم تایید کنند، اوست سرپرست بندگانم به درستی و رهبر بندگانم به راستی. - . امالی صدوق : ۳۷۵ -

**[ترجمه]

«۵۰»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی جَمَاعَةٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ الْکُوفِیِّ (۳) عَنْ یَحْیَی بْنِ سَالِمٍ الْفَرَّاءِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ دَخَلْتُ الْجَنَّهَ فَرَأَیْتُ فِیهَا قَصْراً مِنْ یَاقُوتٍ أَحْمَرَ یُرَی بَاطِنُهُ مِنْ ظَاهِرِهِ لِضِیَائِهِ وَ نُورِهِ وَ فِیهِ قُبَّتَانِ مِنْ دُرٍّ وَ زَبَرْجَدٍ فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ لِمَنْ هَذَا الْقَصْرُ قَالَ هُوَ لِمَنْ أَطَابَ الْکَلَامَ وَ أَدَامَ الصِّیَامَ وَ أَطْعَمَ الطَّعَامَ وَ تَهَجَّدَ بِاللَّیْلِ وَ النَّاسُ نِیَامٌ قَالَ عَلِیٌّ علیه السلام فَقُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ فِی أُمَّتِکَ مَنْ یُطِیقُ هَذَا فَقَالَ أَ تَدْرِی مَا إِطَابَهُ الْکَلَامِ فَقُلْتُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ مَنْ قَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَکْبَرُ أَ تَدْرِی مَا إِدَامَهُ الصِّیَامِ قُلْتُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ مَنْ صَامَ شَهْرَ الصَّبْرِ (۴) شَهْرَ رَمَضَانَ وَ لَمْ یُفْطِرْ مِنْهُ یَوْماً أَ تَدْرِی مَا إِطْعَامُ الطَّعَامِ قُلْتُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ مَنْ طَلَبَ لِعِیَالِهِ مَا یَکُفُّ بِهِ وُجُوهَهُمْ عَنِ النَّاسِ أَ تَدْرِی مَا التَّهَجُّدُ بِاللَّیْلِ وَ النَّاسُ نِیَامٌ قُلْتُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ مَنْ لَمْ یَنَمْ حَتَّی

۱- فى نسخه من المصدر: و به اظهر الكنوز.

۲- أمالى الصدوق: ۳۷۵ (م ۹۲).

۳- زاد فى المصدر: قال: حدّثنا أبى.

۴- المصدر و تفسير القمّىّ خاليان عن قوله: شهر الصبر.

يُصَلِّيَ الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ وَ النَّاسُ مِنَ الْيَهُودِ وَ النَّصَارَى وَ غَيْرِهِمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يَنَامُ بَيْنَهُمَا (۱).

فس، تفسير القمی أبی عن حماد مثله (۲).

**[ترجمه]امالی طوسی: علی علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: هنگامی که (در شب معراج) مرا به آسمان بردند، وارد بهشت شدم و در آن قصری از یاقوت سرخ دیدم که بر اثر درخشش، از بیرون داخل آن و از داخل، بیرون آن دیده می شد و در آن دو گنبد از درّ و زبرجد بود. گفتم: ای جبرئیل! این قصر برای کیست؟ ایشان فرمودند: این برای کسی است که سخن نیکو بگوید و روزه دائمی بگیرد و غذا بدهد و در شب در حالی که مردم خوابند، به مناجات بپردازد. حضرت علی علیه السلام فرمودند: ای پیامبر خدا! در میان امت شما چه کسی طاقت انجام این کارها را دارد؟ ایشان فرمودند: ای علی نزدیک بیا؛ و آن حضرت نیز به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نزدیک شد. آن حضرت به او فرمود: آیا می دانی نیکو سخن راندن چیست؟ آن حضرت فرمودند: خداوند و رسولش داناترند. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: کسی که بگوید: سبحان الله، و الحمد لله و لا إله إلا الله، و الله اکبر. سپس فرمودند: آیا می دانی روزه دائمی گرفتن یعنی چه؟ آن حضرت فرمودند: خدا و رسولش داناترند. ایشان فرمودند: هر کس ماه رمضان را روزه بگیرد و یک روز آن را هم نخورد. می دانی که غذا دادن یعنی چه؟ آن حضرت فرمودند: خدا و رسولش داناترند. ایشان فرمودند: منظور از آن کسی است که به دنبال کسب روزی خانواده برآید و آبروی آنان را در برابر مردم حفظ کند. آیا می دانی که مناجات در شب و در هنگامی که مردم خوابند یعنی چه؟ ایشان فرمودند: خدا و رسولش داناترند. ایشان فرمودند: منظور از آن کسی است که نمی خوابد تا این که

ص: ۳۴۲

نماز شام آخرش را ادا کند و یهودیان و مسیحیان ما بین این فاصله را می‌خوابند. - . امالی طوسی : ۲۹۳ -

تفسیر قمی: پدرم از حمّاد همین حدیث را روایت کرده است. - . تفسیر قمی : ۱۹ - ۲۰ -

**[ترجمه]

«۵۱»

ل، الخصال الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ السَّكُونِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْحَضْرَمِيِّ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ زَكَرِيَّا بْنِ دِينَارٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ مَنْصُورٍ عَنْ جَعْفَرٍ الْأَحْمَرِ عَنْ أُمَيٍّ الصَّيْرَفِيِّ (۳) عَنْ أَبِي كَثِيرٍ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَسْعَدَ بْنِ زُرَارَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَسْرَى بِي رَبِّي فَأَوْحَى إِلَيَّ فِي عَلِيٍّ علیه السلام بِثَلَاثٍ أَنَّهُ إِمَامُ الْمُتَّقِينَ وَ سَيِّدُ الْمُؤْمِنِينَ (۴) وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ (۵).

**[ترجمه]خصال: عبدالله بن اسعد زرارهٔ گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: پروردگارم مرا شبی به معراج برد و در باره علی علیه السلم سه چیز وحی کرد: اینکه او پیشوای پرهیزگاران و سرور مؤمنان و رهبر آن‌هایی است که دست و صورتشان سفید است. - . خصال ۱ : ۵۷ -

**[ترجمه]

«۵۲»

لی، الأمالی للصدوق عَلِیُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِیُّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ أَحْمَدَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ النَّمَاوِنْجِیِّ (۶) عَنْ عَبْدِ الْجَبَّارِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ دَاوُدَ الشَّعِیرِیِّ عَنِ الرَّبِیعِ صَاحِبِ الْمَنْصُورِ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ عَهِدَ إِلَیَّ رَبِّی جَلَّ جَلَالُهُ فِی عَلِیٍّ ثَلَاثَ کَلِمَاتٍ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ فَقُلْتُ لَبَّیْکَ رَبِّی وَ سَعْدَیْکَ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّ عَلِیّاً إِمَامُ الْمُتَّقِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ وَ یَعْسُوبُ الْمُؤْمِنِینَ فَبَشِّرْهُ بِذَلِکَ (۷) الْخَبَرَ.

**[ترجمه]امالی صدوق: امام صادق از پدرانش علیهم السلام نقل می کند که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: چون مرا به معراج بردند پروردگارم جل جلاله در باره علی علیه السلام سه کلمه سفارش به من کرد فرمود: ای محمد! عرض کردم: لبیک پروردگارم و سعدیک. فرمود: علی امام متقیان و پیشوای روسفیدان و سرور مؤمنان است او را بدین مژده بده. - . خصال ۱ : ۵۷ - بخشی از روایت.

**[ترجمه]

«۵۳»

مع، معانی الأخبار الْوَرَّاقُ وَ عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْقَزْوِینِیُّ عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ سَعِیدٍ الْأَزْرَقِ عَنْ أَبِی نَصْرٍ عَنْ عِیسَی بْنِ مِهْرَانَ عَنْ یَحْیَی بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْفُرَاتِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ یَعْلَی عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَزَوَّرِ (۸) عَنِ الْأَصْبَغِ بْنِ نُبَاتَهَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنَفِیَّهِ أَنَّهُ

۱- أمالی ابن الشیخ: ۲۹۳. فی المصدر و النسخه: «ینـام»، و الظاهر أنّه مصحف «نیام» أو «ینامون» و فی تفسیر القمّیّ: و یعنی بالناس نیام الیهود و النصاری فانهم ینامون فیما بینهما.

۲- تفسیر القمّیّ: ۱۹ و ۲۰.

۳- هکذا فی النسخ، و الصحیح کما فی المصدر: عن أخی الصیرفی.

۴- فی نسخه: و سید الوصیین.

۵- الخصال ۱: ۵۷.

۶- فی نسخه: الناونجی، و فی المصدر: جعفر بن عبد اللّه النماونجی (الناونجی خ).

۷- أمالی الصدوق: ۳۶۴ (م ۸۹). و الحدیث طویل.

۸- بفتح الحاء و الزای و الواو المشدده.

ذُكِرَ عِنْدَهُ الْأَذَانُ فَقَالَ لَمَّا أُسْرِیَ بِالنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله إِلَی السَّمَاءِ وَ تَنَاهَی إِلَی السَّمَاءِ السَّادِسَهِ نَزَلَ مَلَکٌ مِنَ السَّمَاءِ السَّابِعَهِ لَمْ یَنْزِلْ قَبْلَ ذَلِکَ الْیَوْمِ قَطُّ فَقَالَ اللَّهُ أَکْبَرُ اللَّهُ أَکْبَرُ فَقَالَ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ أَنَا کَذَلِکَ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَنَا کَذَلِکَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ قَالَ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ عَبْدِی وَ أَمِینِی عَلَی خَلْقِی اصْطَفَیْتُهُ بِرِسَالاتِی ثُمَّ قَالَ حَیَّ عَلَی الصَّلَاهِ قَالَ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ فَرَضْتُهَا عَلَی عِبَادِی وَ جَعَلْتُهَا لِی دِیناً ثُمَّ قَالَ حَیَّ عَلَی الْفَلَاحِ قَالَ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ أَفْلَحَ مَنْ مَشَی إِلَیْهَا وَ وَاظَبَ عَلَیْهَا ابْتِغَاءَ وَجْهِی ثُمَّ قَالَ حَیَّ عَلَی خَیْرِ الْعَمَلِ قَالَ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ هِیَ أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ وَ أَزْکَاهَا عِنْدِی ثُمَّ قَالَ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاهُ فَتَقَدَّمَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَأَمَّ أَهْلَ السَّمَاءِ فَمِنْ یَوْمَئِذٍ تَمَّ شَرَفُ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله (۱).

**[ترجمه]معانی الاخبار: اصبغ بن نباته گوید: در محضر محمّد بن حنفیّه بودیم

ص: ۳۴۳

که از أذان سخن به میان آمد، فرمود: در معراج چون پیامبر اکرم صلّی اللّه علیه و آله به آسمان‌ها برده شد، به آسمان ششم که نزدیک شد فرشته ای فرود آمد که تا آن زمان هرگز فرود نیامده بود، سپس گفت: «اللّه اکبر، اللّه اکبر» حق تعالی فرمود: راست گفت، آری، من از آن بزرگترم که عقل مردم بتواند مرا درک کند و از همه چیز به جلالت معنوی بزرگترم، و سپس گفت: «اشهد ان لا اله الّا اللّه» خداوند فرمود: راست می گوید، من یگانه ام جز معبود بر حقّی نیست، فرشته گفت: «اشهد ان محمّدا رسول اللّه» پروردگار فرمود: (آری) محمّد بنده و امین من است بر آفریدگانم، او را برگزیدم و جهت ابلاغ پیام به بندگانم او را پیامبر خود قرار دادم. فرشته گفت: «حیّ علی الصّلاه»، خدا فرمود: نماز را بر بندگانم واجب ساختم و با آن برای ایشان دین و تعهّدی قرار دادم. بعد گفت: «حیّ علی الفلاح» پروردگار فرمود: نماز موجب شایسته گشتن است، یعنی رستگار شد هر کس که به سوی آن گام برداشت و برای بدست آوردن خوشنودی خدا از آن غفلت نورزید. سپس گفت: «حیّ علی خیر العمل»، خداوند جلّ جلاله فرمود: نماز نزد من ارجمندترین و پاکیزه ترین کارهاست و وقتی گفت «قد قامت الصّلاه» پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله ایستاد و ساکنان آسمان به او اقتدا کردند و از این زمان شرافت پیغمبر صلی اللّه علیه و آله به نهایت رسید. - . معانی الاخبار : ۱۷ -

**[ترجمه]

«۵۴»

مع، معانی الأخبار أَبِی عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ حَفْصِ بْنِ الْبَخْتَرِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا أُسْرِیَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ حَضَرَتِ الصَّلَاهُ فَأَذَّنَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام فَلَمَّا قَالَ اللَّهُ أَکْبَرُ اللَّهُ أَکْبَرُ قَالَتِ الْمَلَائِکَهُ اللَّهُ أَکْبَرُ اللَّهُ أَکْبَرُ فَلَمَّا قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَالَتِ الْمَلَائِکَهُ خَلَعَ الْأَنْدَادَ فَلَمَّا قَالَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ قَالَتِ الْمَلَائِکَهُ نَبِیٌّ بُعِثَ فَلَمَّا قَالَ حَیَّ عَلَی الصَّلَاهِ قَالَتِ الْمَلَائِکَهُ حَثَّ عَلَی عِبَادَهِ رَبِّهِ فَلَمَّا قَالَ حَیَّ عَلَی الْفَلَاحِ قَالَتِ الْمَلَائِکَهُ أَفْلَحَ مَنِ اتَّبَعَهُ (۲).

شی، تفسیر العیاشی عن حفص مثله (۳).

**[ترجمه]معانی الاخبار: حَفص بن بَختَری، از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: وقتی پیامبر خدا صلی الله

علیه و آله به معراج رفت، وقت نماز رسید و جبرئیل اذان گفت، وقتی گفت: اللهُ أکبر، اللهُ أکبر، ملائکه گفتند: اللهُ اکبر، اللهُ اکبر، وقتی گفت: أشهَدُ أن لا إلهَ إلاّ الله. گفتند: بت ها و الهه ها نابود شدند؛ وقتی گفت: أشهَدُ أنَّ محمَّداً رسولُ الله، گفتند: پیامبری است که مبعوث شده است؛ وقتی گفت: حَیَّ عَلَی الصَّلاهِ؛ گفتند: به عبادت پروردگارش تشویق و ترغیب نمود؛ وقتی گفت: حَیَّ عَلَی الفَلاحِ؛ گفتند: هر کس از او تبعیت کند، رستگار می شود. - . معانی الاخبار : ۱۰۹ -

تفسیر عیاشی: از حفص همین حدیث روایت شده است. - . تفسیر عیاشی : مخطوط -

**[ترجمه]

«۵۵»

مع، معانی الأخبار أَبِی عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ الْمُؤَدِّبِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلِیٍّ الْأَصْفَهَانِیِّ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَکَمِ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ یَحْیَی بْنِ یَعْلَی الْأَسْلَمِیِّ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ زَیْدٍ الخزرمی (۴) عَنْ شَدَّادٍ الْبَصْرِیِّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِی رِیَاحٍ (۵) عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ قَالَ قَالَ

ص: ۳۴۴

۱- معانی الأخبار: ۱۷.

۲- معانی الأخبار: ۱۰۹. فی نسخه: من تبعه.

۳- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

۴- فی النسخه المخطوطه: الخرزی.

۵- هکذا فی الکتاب و مصدره ریاح بالیاء، و الصحیح رباح بالباء الموحده، و اسم أبی رباح أسلم القرشیّ.

رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا عُرِجَ بِی إِلَی السَّمَاءِ إِذَا أَنَا بِأَسْطُوَانَهٍ أَصْلُهَا مِنْ فِضَّهٍ بَیْضَاءَ وَ وَسَطُهَا مِنْ یَاقُوتَهٍ وَ زَبَرْجَدٍ وَ أَعْلَاهَا ذَهَبَهٌ حَمْرَاءُ (۱) فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ مَا هَذِهِ فَقَالَ هَذَا دِینُکَ أَبْیَضُ وَاضِحٌ مُضِیءٌ قُلْتُ وَ مَا هَذَا وَسَطُهَا قَالَ الْجِهَادُ قُلْتُ فَمَا هَذِهِ الذَّهَبَهُ الْحَمْرَاءُ قَالَ الْهِجْرَهُ وَ لِذَلِکَ عَلَا إِیمَانُ عَلِیٍّ علیه السلام عَلَی إِیمَانِ کُلِّ مُؤْمِنٍ (۲).

**[ترجمه]معانی الاخبار: انس بن مالک

ص: ۳۴۴

گوید: پیامبر خدا صلی اللَّه علیه و آله فرمود: چون به آسمان برده شدم به ستونی رسیدم که در دو سر آن دو دایره موازی یک دیگر قرار داشت که بن آن از نقره سپید، و میانه اش از یاقوت و زبرجد و بالای آن از طلای سرخ بود، به جبرئیل گفتم: این چیست؟ گفت: این آئین تو است که سفید و آشکار و درخشان است، پرسیدم: در میانه اش چیست؟ گفت: جهاد، سؤال کردم: پس این طلای سرخ چه باشد؟ پاسخ داد: هجرت، و چون علی علیه السلام (واجد همه این‌ها بود) درجه ایمان او بر ایمان همه مؤمنین برتری دارد. - . معانی الاخبار : ۳۸ - ۳۹ -

**[ترجمه]

«۵۶»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام ع، علل الشرائع الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِیدٍ الْهَاشِمِیُّ عَنْ فُرَاتِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ الْکُوفِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عَلِیٍّ الْهَمْدَانِیِّ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْبُخَارِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاسِمِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ أَبِی الصَّلْتِ الْهَرَوِیِّ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ خَلْقاً أَفْضَلَ مِنِّی وَ لَا أَکْرَمَ عَلَیْهِ مِنِّی قَالَ عَلِیٌّ علیه السلام فَقُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَنْتَ أَفْضَلُ أَوْ جَبْرَئِیلُ فَقَالَ صلی الله علیه و آله یَا عَلِیُّ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی فَضَّلَ أَنْبِیَاءَهُ الْمُرْسَلِینَ عَلَی مَلَائِکَتِهِ الْمُقَرَّبِینَ وَ فَضَّلَنِی عَلَی جَمِیعِ النَّبِیِّینَ وَ الْمُرْسَلِینَ وَ الْفَضْلُ بَعْدِی لَکَ یَا عَلِیُّ وَ لِلْأَئِمَّهِ مِنْ بَعْدِکَ وَ إِنَّ الْمَلَائِکَهَ لَخُدَّامُنَا وَ خُدَّامُ مُحِبِّینَا یَا عَلِیُّ الَّذِینَ یَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَ مَنْ حَوْلَهُ یُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ ... وَ یَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِینَ آمَنُوا بِوَلَایَتِنَا یَا عَلِیُّ لَوْ لَا نَحْنُ مَا خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ وَ لَا حَوَّاءَ وَ لَا الْجَنَّهَ وَ لَا النَّارَ وَ لَا السَّمَاءَ وَ لَا الْأَرْضَ فَکَیْفَ لَا نَکُونُ أَفْضَلَ مِنَ الْمَلَائِکَهِ وَ قَدْ سَبَقْنَاهُمْ إِلَی مَعْرِفَهِ رَبِّنَا وَ تَسْبِیحِهِ وَ تَهْلِیلِهِ وَ تَقْدِیسِهِ لِأَنَّ أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ خَلْقُ أَرْوَاحِنَا فَأَنْطَقَنَا بِتَوْحِیدِهِ وَ تَحْمِیدِهِ ثُمَّ خَلَقَ الْمَلَائِکَهَ فَلَمَّا شَاهَدُوا أَرْوَاحَنَا نُوراً وَاحِداً اسْتَعْظَمُوا أَمْرَنَا فَسَبَّحْنَا لِتَعْلَمَ الْمَلَائِکَهُ أَنَّا خَلْقٌ مَخْلُوقُونَ وَ أَنَّهُ مُنَزَّهٌ عَنْ صِفَاتِنَا فَسَبَّحَتِ الْمَلَائِکَهُ بِتَسْبِیحِنَا وَ نَزَّهَتْهُ عَنْ صِفَاتِنَا فَلَمَّا شَاهَدُوا عِظَمَ شَأْنِنَا هَلَّلْنَا لِتَعْلَمَ الْمَلَائِکَهُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّا عَبِیدٌ وَ لَسْنَا بِآلِهَهٍ یَجِبُ أَنْ نُعْبَدَ مَعَهُ أَوْ دُونَهُ فَقَالُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَلَمَّا شَاهَدُوا کِبَرَ مَحَلِّنَا کَبَّرْنَا لِتَعْلَمَ الْمَلَائِکَهُ أَنَّ اللَّهَ أَکْبَرُ مِنْ أَنْ یُنَالَ عِظَمُ الْمَحَلِّ إِلَّا بِهِ فَلَمَّا شَاهَدُوا مَا جَعَلَهُ لَنَا مِنَ الْعِزَّهِ وَ الْقُوَّهِ قُلْنَا لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ لِتَعْلَمَ الْمَلَائِکَهُ أَنْ لَا حَوْلَ لَنَا وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ فَلَمَّا شَاهَدُوا مَا أَنْعَمَ اللَّهُ بِهِ عَلَیْنَا وَ أَوْجَبَهُ لَنَا مِنْ فَرْضِ الطَّاعَهِ

ص: ۳۴۵

١- فى المصدر: و أعلاها من ذهبه حمراء.

٢- معانى الأخبار: ٣٨ و ٣٩.

قُلْنَا الْحَمْدُ لِلَّهِ لِتَعْلَمَ الْمَلَائِكَهُ مَا يَحِقُّ لِلَّهِ تَعَالَى ذِكْرُهُ عَلَيْنَا مِنَ الْحَمْدِ عَلَى نِعْمَتِهِ (۱) فَقَالَتِ الْمَلَائِكَهُ الْحَمْدُ لِلَّهِ فَبِنَا اهْتَدَوْا إِلَى مَعْرِفَهِ تَوْحِيدِ اللَّهِ وَ تَسْبِيحِهِ وَ تَهْلِيلِهِ وَ تَحْمِيدِهِ وَ تَمْجِيدِهِ ثُمَّ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَى خَلَقَ آدَمَ فَأَوْدَعَنَا صُلْبَهُ وَ أَمَرَ الْمَلَائِکَهَ بِالسُّجُودِ لَهُ تَعْظِيماً لَنَا وَ إِكْرَاماً وَ كَانَ سُجُودُهُمْ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ عُبُودِيَّهً وَ لِآدَمَ إِكْرَاماً وَ طَاعَهً لِكَوْنِنَا فِي صُلْبِهِ فَكَيْفَ لَا نَكُونُ أَفْضَلَ مِنَ الْمَلَائِكَهِ وَ قَدْ سَجَدُوا لِآدَمَ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ وَ إِنَّهُ لَمَّا عُرِجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ أَذَّنَ جَبْرَئِيلُ مَثْنَى مَثْنَى وَ أَقَامَ مَثْنَى مَثْنَى ثُمَّ قَالَ لِي تَقَدَّمْ يَا مُحَمَّدُ فَقُلْتُ لَهُ يَا جَبْرَئِيلُ أَتَقَدَّمُ عَلَيْكَ فَقَالَ نَعَمْ لِأَنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَى فَضَّلَ أَنْبِيَاءَهُ عَلَى مَلَائِكَتِهِ أَجْمَعِينَ وَ فَضَّلَکَ خَاصَّهً فَتَقَدَّمْتُ فَصَلَّيْتُ بِهِمْ وَ لَا فَخْرَ فَلَمَّا انْتَهَيْتُ إِلَى حُجُبِ النُّورِ قَالَ لِي جَبْرَئِيلُ تَقَدَّمْ يَا مُحَمَّدُ وَ تَخَلَّفَ عَنِّي فَقُلْتُ يَا جَبْرَئِيلُ فِي مِثْلِ هَذَا الْمَوْضِعِ تُفَارِقُنِي فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ انْتِهَاءَ حَدِّيَ الَّذِي وَضَعَنِي اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِيهِ إِلَى هَذَا الْمَكَانِ فَإِنْ تَجَاوَزْتُهُ احْتَرَقَتْ أَجْنِحَتِي بِتَعَدِّي حُدُودِ رَبِّي جَلَّ جَلَالُهُ فَزُخَّ بِي فِي النُّورِ زَخَّهً حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلَى حَيْثُ مَا شَاءَ اللَّهُ مِنْ عُلُوِّ مُلْكِهِ فَنُودِيتُ يَا مُحَمَّدُ فَقُلْتُ لَبَّيْکَ رَبِّي وَ سَعْدَيْکَ تَبَارَكْتَ وَ تَعَالَيْتَ فَنُودِيتُ يَا مُحَمَّدُ أَنْتَ عَبْدِي وَ أَنَا رَبُّکَ فَإِيَّايَ فَاعْبُدْ وَ عَلَيَّ فَتَوَكَّلْ فَإِنَّکَ نُورِي فِي عِبَادِي وَ رَسُولِي إِلَى خَلْقِي وَ حُجَّتِي عَلَى بَرِيَّتِي لَکَ وَ لِمَنِ اتَّبَعَکَ خَلَقْتُ جَنَّتِي وَ لِمَنْ خَالَفَکَ خَلَقْتُ نَارِي وَ لِأَوْصِيَائِکَ أَوْجَبْتُ كَرَامَتِي وَ لِشِيعَتِهِمْ أَوْجَبْتُ ثَوَابِي فَقُلْتُ يَا رَبِّ وَ مَنْ أَوْصِيَائِي فَنُودِيتُ يَا مُحَمَّدُ أَوْصِيَاؤُکَ الْمَكْتُوبُونَ عَلَى سَاقِ عَرْشِي فَنَظَرْتُ وَ أَنَا بَيْنَ يَدَيْ رَبِّي جَلَّ جَلَالُهُ إِلَى سَاقِ الْعَرْشِ فَرَأَيْتُ اثْنَيْ عَشَرَ نُوراً فِي كُلِّ نُورٍ سَطْرٌ أَخْضَرُ عَلَيْهِ اسْمُ وَصِيٍّ مِنْ أَوْصِيَائِي أَوَّلُهُمْ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَ آخِرُهُمْ مَهْدِيُّ أُمَّتِي فَقُلْتُ يَا رَبِّ هَؤُلَاءِ أَوْصِيَائِي مِنْ بَعْدِي فَنُودِيتُ يَا مُحَمَّدُ هَؤُلَاءِ أَوْلِيَائِي وَ أَوْصِيَائِي وَ أَصْفِيَائِي وَ حُجَجِي بَعْدَکَ عَلَى بَرِيَّتِي وَ هُمْ أَوْصِيَاؤُکَ وَ خُلَفَاؤُکَ وَ خَيْرُ خَلْقِي بَعْدَکَ وَ عِزَّتِي وَ جَلَالِي لَأُظْهِرَنَّ بِهِمْ دِينِي وَ لَأُعْلِيَنَ

۱- فی نسخه و فی العیون، علی نعمه.

بِهِمْ كَلِمَتِی وَ لَأُطَهِّرَنَّ الْأَرْضَ بِآخِرِهِمْ مِنْ أَعْدَائِی وَ لَأُمَكِّنَنَّهُ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَ مَغَارِبَهَا وَ لَأُسَخِّرَنَّ لَهُ الرِّيَاحَ وَ لَأُذَلِّلَنَّ لَهُ السَّحَابَ الصِّعَابَ وَ لَأُرَقِّيَنَّهُ فِی الْأَسْبَابِ فَلَأَنْصُرَنَّهُ بِجُنْدِی وَ لَأُمِدَّنَّهُ بِمَلَائِكَتِی حَتَّی تَعْلُوَ دَعْوَتِی وَ تَجْمَعَ الْخَلْقُ عَلَی تَوْحِيدِی ثُمَّ لَأُدِيمَنَّ مُلْكَهُ وَ لَأُدَاوِلَنَّ الْأَيَّامَ بَيْنَ أَوْلِيَائِی إِلَی يَوْمِ الْقِيَامَهِ (۲).

**[ترجمه]عیون الاخبار، علل الشرایع: امام رضا علیه السّلام از پدرش موسی بن جعفر از پدرش جعفر بن محمد از پدرش محمد بن علی از پدرش علی بن الحسین از پدرش حسین بن علی از پدرش علی بن ابی طالب علیهم السّلام حدیث کند که رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله فرمود: خداوند مخلوقی بهتر از من و گرامی تر از من نزد خود نیافرید، علی علیه السّلام گوید: عرض کردم ای رسول خدا شما بهترید یا جبرئیل؟ فرمود: خدای تعالی پیغمبران مرسل خود را بر فرشتگان مقرّبش برتری داده، و مرا بر تمام پیامبران و مرسلین برتری داد، و پس از من ای علی برتری مخصوص تو و امامان بعد از تو است، زیرا فرشتگان خدمت‌گزاران ما و خدمت‌گزار دوستان ما هستند؛ ای علی آنان که عرش (خدا) را بردارند و آنان که گرد آنند به سپاس پروردگارشان تسبیح گویند و آمرزش خواهند برای آنان که به ولایت ما ایمان آوردند، ای علی اگر ما نبودیم خداوند نه آدم، نه حوا، نه بهشت، نه جهنم، نه آسمان، نه زمین را خلق می فرمود، چگونه ما بر فرشتگان برتر نباشیم در صورتی که به توحید و شناسایی پروردگار عزّ و جل و تسبیح و تقدیس او بر ایشان پیشی جسته و سبقت گرفتیم، چون اولین چیزی که خداوند آفرید ارواح ما بود، سپس ما را به توحید و ستایش خود گویا کرد، پس از آن فرشتگان را آفرید، همین که ارواح ما را در یک نور مشاهده کردند کار ما را بزرگ دانستند. پس ما خدای را تسبیح گفتیم تا فرشتگان بدانند که ما آفریده شده ایم و خدای تعالی از صفات ما منزّه است، پس ملائکه به سبب تسبیح ما تسبیح گفتند و خدای را از صفات ما پاک و دور کردند، و همین که بزرگی ما را مشاهده کردند ما خدای را تهلیل گفتیم تا فرشتگان بدانند که پروردگاری جز خدای یگانه نیست و ما بندگان اوییم و خدایان نیستیم تا پرستش ما با او یا درجه پایین تر از او واجب باشد پس ملائکه هم گفتند: پروردگاری جز خدای یگانه نیست، و همین که بزرگی مقام ما را مشاهده کردند ما خدای را تکبیر گفتیم تا فرشتگان بدانند که خدای تعالی بزرگ‌تر از آن است که کسی به عظمت مقام او برسد، مگر به وسیله او، و همین که نیرو و قدرتی که خدا برای ما قرار داده مشاهده کردند گفتیم: «لا حول و لا قوّه الّا باللّه العلیّ العظیم» «هیچ جنبش و نیرویی جز به اراده خدای بزرگ نیست» تا فرشتگان بدانند که هیچ جنبش و قوه ای جز به اراده خدای عظیم نیست، پس فرشتگان نیز گفتند: «لا حول و لا قوه الا باللّه العلی العظیم». و همین که مشاهده نعمت‌های خدا را بر ما کردند، و این که اطاعت ما را واجب کرده

ص: ۳۴۵

گفتیم: الحمد للّه تا فرشتگان بدانند که برای خدای تعالی بر ما حقّ است که نعمت‌های او را سپاسگزاری کنیم پس فرشتگان نیز گفتند: الحمد للّه، پس ایشان به وسیله ما به شناسایی خداوند و تسبیح و تهلیل و سپاسگزاری و تمجید او راه یافتند.

پس از آن خدای عزّ و جل آدم علیه السّلام را آفرید و ما را در صلب او به ودیعت نهاد، و فرشتگان را به سجده بر او برای تعظیم و اکرام ما دستور فرمود، و این سجده ایشان برای خدا پرستش بود و برای آدم اکرام و اطاعت بود چون ما در صلب او بودیم، پس چگونه ما برتر از فرشتگان نباشیم در حالی که همه آن‌ها بر آدم سجده کردند؟ و دیگر این که آن هنگام که مرا به آسمان بالا بردند جبرئیل دو تا دو تا اذان گفت سپس گفت: ای محمد جلو به ایست، من گفتم: ای جبرئیل بر تو پیشی

گیرم؟ گفت: آری، زیرا خدای تعالی پیامبرانش را بر تمامی فرشتگان برتری داده، و تو را بالخصوص برتری داده، پس جلو ایستادم و بر ایشان نماز گزاردم و این افتخاری نیست، پس همین که بر پرده های نور رسیدم جبرئیل به من گفت: قدم جلو بگذار ای محمد و از من جدا شد، گفتم: ای جبرئیل در مثل چنین مکانی از من جدا می شوی؟ گفت: ای محمد به راستی آخرین حدّی که خداوند مرا در آن نهاده اینجاست، و اگر از اینجا بگذرم به واسطه تجاوز به حریم و حدود پروردگار خود بال‌هایم می سوزد، پس همین طور در نور مرا سیر دادند تا بدان جا از ملکوت خداوند که می خواست رسیدم، پس به من گفته شد: ای محمد تو بنده منی و من پروردگار توأم، پس مرا پرستش کن و بر من توکل نما، زیرا تو نور من در میان بندگانم، و فرستاده من به سوی خلق من، و حجّتم در میان آفریدگانم هستی؛ و برای پیروان تو بهشتم را آفریدم، و برای آن که تو را نافرمانی کند آتشم را خلق کردم، و برای اوصیای تو کرامت خود را فرض و لازم کرده و برای پیروانت ثواب خویش را واجب نمودم، من عرض کردم: پروردگارا اوصیاء من کیانند؟ به من ندا شد: ای محمد اوصیاء تو آنانند که بر ساق عرش نامشان نوشته شده، پس من در حالی که در حضور پروردگارم بودم نظر به ساق عرش کردم پس دوازده نور دیدم که در هر نوری خط سبزی بود و بر هر خط نام یکی از اوصیاء من نوشته بود اوّلی ایشان علی بن ابی طالب و آخرشان مهدی امّت من بود، عرض کردم: پروردگارا اینان اوصیاء من پس از من هستند؟ به من ندا شد: ای محمد اینان اولیای من و دوستان و برگزیدگان و حجتهای من پس از تو بر آفریدگانم می باشند و ایشان اوصیاء تو و جانشینانت و بهترین خلق من بعد از تو هستند، به عزّت و جلالم سوگند به دست ایشان دین خود را پیروز کنم،

ص: ۳۴۶

و کلمه خود را به وسیله آن‌ها بلند گردانم، و زمین را به وسیله آخرینشان از دشمنانم پاک کنم، و او را بر شرق و غرب عالم فرمانروا نمایم، بادها را برای او مسخّر کنم، و گردنهای سخت را برای او رام سازم، و او را به وسائل بلند گردانم، و به لشکر خود یاریش کنم؛ و به فرشتگانم او را مدد نمایم تا دعوت مرا آشکار کند و همه خلق را بر توحید من جمع آوری نماید، سپس سلطنت او را پایدار کنم و حکومت را به دست اولیاء خود تا روز قیامت دست به دست بچرخانم. - . علل الشرایع : ۱۳ - ۱۴ ، عیون الاخبار : ۱۴۴ - ۱۴۶ -

**[ترجمه]

إيضاح

قال الجزری فی الحدیث مثل أهل بیتی مثل سفینه نوح من تخلف عنها زخ به فی النار.

أی دفع و رمی یقال زخه یزخه زخا.

**[ترجمه]جزری در حدیث: «مثل اهل بیتی مثل سفینهٔ نوح من تخلّف عنها زُخّ به فی النار» گوید: یعنی به آتش انداخته و پرتاب می‌شود. گفته می‌شود: زخّه یزخّه زخّاً.

**[ترجمه]

«۵۷»

ع، علل الشرائع السِّنَانِيُّ وَ الدَّقَّاقُ وَ الْمُكَتِّبُ وَ الْوَرَّاقُ جَمِيعاً عَنْ مُحَمَّدٍ الْأَسَدِيِّ عَنِ النَّخَعِيِّ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ثَابِتِ بْنِ دِينَارٍ قَالَ: سَأَلْتُ زَيْنَ الْعَابِدِينَ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ عليهما السلام عَنِ اللَّهِ جَلَّ جَلَالُهُ هَلْ يُوصَفُ بِمَكَانٍ فَقَالَ تَعَالَى اللَّهُ عَنْ ذَلِكَ قُلْتُ فَلِمَ أَسْرَى بِنَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله إِلَى السَّمَاءِ قَالَ لِيُرِيَهُ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَ مَا فِيهَا مِنْ عَجَائِبِ صُنْعِهِ وَ بَدَائِعِ خَلْقِهِ قُلْتُ فَقَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّى فَكانَ قابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنى (۳) قَالَ ذَاكَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله دَنَا مِنْ حُجُبِ النُّورِ فَرَأَى مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ ثُمَّ تَدَلَّى صلى الله عليه و آله فَنَظَرَ مِنْ تَحْتِهِ إِلَى مَلَكُوتِ الْأَرْضِ حَتَّى ظَنَّ أَنَّهُ فِي الْقُرْبِ مِنَ الْأَرْضِ كَقَابِ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى.

**[ترجمه]علل الشرایع: ثابت بن دینار روایت کرده است که از زین العابدین، علی بن حسین بن علی بن ابی طالب علیه السلام پرسیدم: آیا خداوند عزّ و جلّ جا و مکان دارد؟ فرمود: نه، خداوند از این صفت ها برتر است. پرسیدم: پس چرا پیامبرش را به آسمان برد؟ فرمود: تا ملکوت آسمان ها و عجایب و شگفتی های خلقتش را به او نشان دهد. پرسیدم: پس کلام خداوند که می فرماید: «ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى* فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى» - . نجم / ۸ - ۹ - {سپس نزدیک آمد و نزدیکتر شد، تا (فاصله اش) به قدر (طول) دو (انتهای) کمان یا نزدیکتر شد} یعنی چه؟ فرمود: منظور، رسول خدا صلی الله علیه و آله است که به حجاب های نور نزدیک شد و ملکوت آسمان ها را دید، پس به پایین آورده شد و به پایین نگریست تا ملکوت زمین را ببیند تا آن جا که گمان کرد فاصله او تا زمین به اندازه دو کمان یا نزدیک تر از آن است. - . علل الشرایع : ۵۵ -

**[ترجمه]

«۵۸»

ل، الخصال أَبِي عَنِ الْحِمْيَرِيِّ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ حُكَيْمٍ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الْأَزْدِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا خَفَّفَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله حَتَّى صَارَتْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ أَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ يَا مُحَمَّدُ إِنَّهَا خَمْسٌ بِخَمْسِينَ (۴).

**[ترجمه]خصال: أبو الحسن ازدی از امام صادق علیه السلام نقل می کند که فرمود: چون خداوند به پیامبرش تخفیف داد تا پنج نماز شد، به او وحی کرد که ای محمد. پنج تا در برابر پنجاه تا. - . خصال ۱ : ۱۲۹ - ۱۳۰ -

**[ترجمه]

«۵۹»

ع، علل الشرائع الْمُكَتِّبُ وَ الْوَرَّاقُ وَ الْهَمَدَانِيُّ جَمِيعاً عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي عِمْرَانَ وَ صَالِحِ بْنِ السِّنْدِيِّ عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ علیهما السلام لِأَيِّ عِلَّةٍ عَرَجَ اللَّهُ بِنَبِيِّهِ إِلَى السَّمَاءِ وَ مِنْهَا إِلَى سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى وَ مِنْهَا

۱- فی نسخه: و لا ملکنه.

۲- علل الشرائع: ۱۳ و ۱۴، عیون أخبار الرضا: ۱۴۴- ۱۴۶.

۳- علل الشرائع: ۵۵.

۴- الخصال ۱: ۱۲۹ و ۱۳۰.

إِلَى حُجُبِ النُّورِ وَ خَاطَبَهُ وَ نَاجَاهُ هُنَاكَ وَ اللَّهُ لَا يُوصَفُ بِمَكَانٍ فَقَالَ علیه السلام إِنَّ اللَّهَ لَا يُوصَفُ بِمَكَانٍ وَ لَا يَجْرِی عَلَيْهِ زَمَانٌ وَ لَكِنَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَرَادَ أَنْ يُشْرِفَ بِهِ مَلَائِكَتَهُ وَ سُكَّانَ سَمَاوَاتِهِ وَ يُكْرِمَهُمْ بِمُشَاهَدَتِهِ وَ يُرِيَهُ مِنْ عَجَائِبِ عَظَمَتِهِ مَا يُخْبِرُ بِهِ بَعْدَ هُبُوطِهِ وَ لَيْسَ ذَلِكَ عَلَى مَا يَقُولُهُ الْمُشَبِّهُونَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ تَعالى عَمَّا يَصِفُونَ (۱).

يد، التوحيد علی بن الحسين بن الصلت عن محمد بن أحمد بن علی بن الصلت عن عمه عبد الله بن الصلت عن يونس مثله (۲).

**[ترجمه]علل الشرايع: يونس بن عبد الرحمن روايت كرده است كه از امام موسی بن جعفر علیه السلام پرسيدم: چرا خداوند پيامبر خود را به آسمان و از آن جا به سدره المنتهی و از آن جا

ص: ۳۴۷

به حجاب های نور عروج داد و در آن جا او را مخاطب قرار داده و با او صحبت كرد، در حالی كه خداوند مكان و جا ندارد؟ امام علیه السلام فرمود: خداوند مكان و جا ندارد و زمان بر او نمی گذرد، اما خداوند می خواست او را بر ملائكه و ساكنان آسمان ها برتری دهد و با مشاهده و زيارت پيامبر صلی الله علیه و آله آنها را اكرام نمايد و عجايب عظمتش را به او نشان دهد كه بعد از آن كه پيامبر به زمين بازگشت، خبر دهد. و آن گونه كه شبهه اندازان در دين می گويند نيست و خدا از آن چه آن‌ها می گويند مبرّا و پاك و منزّه است. - . علل الشرايع : ۵۵ -

توحيد: از يونس همين حديث روايت شده است. - . توحيد : ۱۶۵ - ۱۶۶ -

**[ترجمه]

«۶۰»

يد، التوحيد لی، الأمالی للصدوق ع، علل الشرائع ابْنُ عِصَامٍ عَنِ الْكُلَيْنِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ التَّمِيمِيِّ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عُلْوَانَ عَنْ عَمْرِو بْنِ خَالِدٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ عَلِيٍّ علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُ أَبِی سَيِّدَ الْعَابِدِينَ علیه السلام فَقُلْتُ لَهُ يَا أَبَتِ أَخْبِرْنِی عَنْ جَدِّنَا رَسُولِ اللَّهِ لَمَّا عُرِجَ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ وَ أَمَرَهُ رَبُّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِخَمْسِينَ صَلَاةً كَيْفَ لَمْ يَسْأَلْهُ التَّخْفِيفَ عَنْ أُمَّتِهِ حَتَّى قَالَ لَهُ مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ علیه السلام ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ التَّخْفِيفَ فَإِنَّ أُمَّتَكَ لَا تُطِيقُ ذَلِكَ فَقَالَ يَا بُنَيَّ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله كَانَ لَا يَقْتَرِحُ عَلَى رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَا يُرَاجِعُهُ فِی شَیْ ءٍ يَأْمُرُهُ بِهِ فَلَمَّا سَأَلَهُ مُوسَى علیه السلام ذَلِكَ فَكَانَ شَفِيعاً لِأُمَّتِهِ إِلَيْهِ لَمْ يَجُزْ لَهُ رَدُّ شَفَاعَةِ أَخِيهِ مُوسَى علیه السلام فَرَجَعَ إِلَى رَبِّهِ فَسَأَلَهُ التَّخْفِيفَ إِلَى أَنْ رَدَّهَا إِلَى خَمْسِ صَلَوَاتٍ قَالَ قُلْتُ لَهُ يَا أَبَتِ فَلِمَ لَا يَرْجِعُ إِلَى رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ يَسْأَلُهُ (۳) التَّخْفِيفَ عَنْ خَمْسِ صَلَوَاتٍ وَ قَدْ سَأَلَهُ مُوسَى علیه السلام أَنْ يَرْجِعَ إِلَى رَبِّهِ وَ يَسْأَلَهُ التَّخْفِيفَ فَقَالَ يَا بُنَيَّ أَرَادَ صلی الله علیه و آله أَنْ يُحَصِّلَ لِأُمَّتِهِ التَّخْفِيفَ مَعَ أَجْرِ خَمْسِينَ صَلَاةً يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مَنْ جاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثالِها (۴) أَ لَا تَرَى أَنَّهُ صلی الله علیه و آله لَمَّا هَبَطَ إِلَى الْأَرْضِ نَزَلَ عَلَيْهِ جَبْرَئِيلُ علیه السلام فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ رَبَّكَ يُقْرِئُكَ السَّلَامَ وَ يَقُولُ إِنَّهَا خَمْسٌ بِخَمْسِينَ ما يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَ ما أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ قَالَ فَقُلْتُ لَهُ يَا أَبَتِ أَ لَيْسَ اللَّهُ تَعَالَى ذِكْرُهُ لَا يُوصَفُ

۱- علل الشرائع: ۵۵.

۲- التوحید: ۱۶۵ و ۱۶۶ فیه: عمّا یشرکون.

۳- فی نسخه و فی التوحید و الأمالی: و لم یسأله التخفیف.

۴- الأنعام: ۱۶۰.

بِمَكَانٍ فَقَالَ بَلَى تَعَالَى اللَّهُ عَنْ ذَلِکَ فَقُلْتُ فَمَا مَعْنَى قَوْلِ مُوسَى علیه السلام لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ارْجِعْ إِلَى رَبِّکَ فَقَالَ مَعْنَاهُ مَعْنَى قَوْلِ إِبْرَاهِیمَ إِنِّی ذاهِبٌ إِلی رَبِّی سَیَهْدِینِ (۱) وَ مَعْنَى قَوْلِ مُوسَى علیه السلام وَ عَجِلْتُ إِلَیْکَ رَبِّ لِتَرْضی (۲) وَ مَعْنَى قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ (۳) یَعْنِی حُجُّوا إِلَى بَیْتِ اللَّهِ یَا بُنَیَّ إِنَّ الْکَعْبَهَ بَیْتُ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ بَیْتَ اللَّهِ فَقَدْ قَصَدَ إِلَى اللَّهِ وَ الْمَسَاجِدُ بُیُوتُ اللَّهِ فَمَنْ سَعَى إِلَیْهَا فَقَدْ سَعَى إِلَى اللَّهِ وَ قَصَدَ إِلَیْهِ وَ الْمُصَلِّی مَا دَامَ فِی صَلَاتِهِ فَهُوَ وَاقِفٌ بَیْنَ یَدَیِ اللَّهِ جَلَّ جَلَالُهُ وَ أَهْلَ مَوْقِفِ عَرَفَاتٍ هُمْ وُقُوفٌ بَیْنَ یَدَیِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِنَّ لِلَّهِ تَبَارَکَ وَ تَعَالَى بِقَاعاً فِی سَمَاوَاتِهِ فَمَنْ عُرِجَ بِهِ إِلَى بُقْعَهٍ مِنْهَا فَقَدْ عُرِجَ بِهِ إِلَیْهِ أَ لَا تَسْمَعُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ یَقُولُ تَعْرُجُ الْمَلائِکَهُ وَ الرُّوحُ إِلَیْهِ (۴) وَ یَقُولُ عَزَّ وَ جَلَّ فِی قِصَّهِ عِیسَى بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَیْهِ (۵) وَ یَقُولُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَیْهِ یَصْعَدُ الْکَلِمُ الطَّیِّبُ وَ الْعَمَلُ الصَّالِحُ یَرْفَعُهُ (۶).

**[ترجمه]توحید، امالی صدوق، علل الشرایع: زید بن علی بن حسین، روایت کرده است که گفت: از پدرم سید العابدین، امام سجاد علیه السلام پرسیدم: پدر جان! به من بگویید: وقتی جدّ ما رسول خدا صلی الله علیه و آله به آسمان عروج کرد و خداوند به او امر فرمود که پنجاه نوبت نماز بخواند، چرا حضرت خود، از خدا نخواست از مقدار آن بکاهد؟ تا این که موسی بن عمران علیه السلام به او گفت: «برگرد به نزد پروردگارت و از او بخواه از مقدار آن بکاهد؛ زیرا امت تو طاقت آن را ندارد». فرمود: فرزندم! پیامبر صلی الله علیه و آله چیزی را به خدا پیشنهاد نمی کند، و اگر خدا چیزی را به او امر کند، پیامبر از آن رجوع و برگشت نمی نماید. اما وقتی موسی علیه السلام چنین کاری از او خواست و برای امت محمد صلی الله علیه و آله شفیع گشت، جایز نبود پیامبر صلی الله علیه و آله شفاعت برادرش، موسی علیه السلام را رد کند، لذا پیامبر به سوی پروردگارش برگشت و از او خواست تخفیف دهد، تا این که به پنج نوبت رسید. پرسیدم: پدر جان! چرا پیامبر برنگشت و نخواست که همین پنج نوبت را هم کم کند، در صورتی که موسی از او خواست برگردد و باز از خدا بخواهد این مقدار را هم کم کند؟ فرمود: فرزندم! پیامبر می خواست برای امت خود تخفیف بگیرد، اما اجر و پاداش پنجاه نوبت نماز را داشته باشند؛ زیرا خداوند عزّ و جلّ می فرماید: «مَن جَاء بِالْحَسَنَهِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا» - . انعام / ۱۶۰ - {هر کس کار نیکی بیاورد، ده برابر آن (پاداش) خواهد داشت.} همانطور که می بینی وقتی پیامبر به زمین بازگشت، جبرئیل علیه السلام بر حضرت نازل شد: ای محمد! پروردگارت سلام می رساند و می گوید: این پنج نوبت، معادل پنجاه نوبت است. «مَا یُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَیَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِیدِ» - . ق / ۲۹ - {پیش من حکم دگرگون نمی شود و من (نسبت) به بندگانم بیدادگر نیستم.} پرسیدم: پدر جان! آیا جز این است که خداوند جا و مکان ندارد؟

ص: ۳۴۸

فرمود: آری، خداوند از این امور بسیار برتر و بالاتر است. پرسیدم: پس معنی سخن موسی علیه السلام چیست که به پیامبر صلی الله علیه و آله گفته است: به سوی پروردگارت برگرد. فرمود: همان است که ابراهیم علیه السلام فرمود: «إِنِّی ذَاهِبٌ إِلَى رَبِّی سَیَهْدِینِ» - . صافات / ۹۹ - {من به سوی پروردگارم رهسپارم، زودا که مرا راه نماید.} و همان است که موسی علیه السلام فرمود: «وَعَجِلْتُ إِلَیْکَ رَبِّ لِتَرْضَى» - . طه / ۸۴ - {و من ای پروردگارم! به سویت شتافتم تا خشنود شوی.} و یا خداوند عزّ و جلّ می فرماید: «فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ» - . ذاریات / ۵۰ -

{پس به سوی خدا بگریزید.} یعنی در خانه خدا، حج بجا آورید. ای فرزندم! کعبه، خانه خداست و هر کس حجّ و زیارت

خانه خدا را به جا آورد، در اصل خداوند قصد و هدف اوست؛ مسجدها خانه خدا هستند و هر کس به سوی مساجد بشتابد، به سوی خدا شتافته و او را قصد کرده است، و نمازگزار مادام که در حال نماز است، در برابر و محضر خدا ایستاده است. خداوند تبارک و تعالی در آسمان ها هم اماکنی دارد که هر کس به آن بقعه ها عروج کند، در اصل به سوی خدا شتافته و او را قصد کرده است. آیا نشنیده ای خداوند عزّ و جلّ فرموده است: «تَعْرُجُ الْمَلَائِکَهُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ» – . معارج / ۴ –

{فرشتگان و روح به سوی او بالا می روند} و در داستان عیسی بن مریم علیه السلام فرموده است: «بَل رَّفَعَهُ اللّهُ إِلَيْهِ» – . نساء / ۱۵۸ – [بلکه خدا او را به سوی خود بالا بُرد] و یا فرموده است: «إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ» – . فاطر / ۱۰ – [سخنان پاکیزه به سوی او بالا می رود و کار شایسته به آن رفعت می بخشد.} – . علل الشرایع : ۵۵ – ۵۶ ، توحید : ۱۶۷ – ۱۶۸ ، امالی : ۲۷۴ – ۲۷۵ –

**[ترجمه]

بیان

الاقتراح السؤال من غير رويه قوله ما يبدل القول لدى لعل المعنى أنه كان مرادى بالخمسين أن أعطيهم ثواب الخمسين أو أنه تعالى لما قرر لهم خمسين صلاه فلو بدلها و لم يعطهم هذا الثواب لكان ظلما فى جنب عظمته و قدرته و عجز خلقه و افتقارهم إليه ثم الغرض من هذه الاستشهادات أن هذا المعنى شائع فى الاستعمالات و قوله فهو واقف بين يدى الله استشهاد بقول الرسول صلى الله عليه و آله أو بالمعروف بين الخاص و العام.

**[ترجمه]«الاقتراح» بدون دقت و بینش سوال پرسید. چه بسا معنای این فرموده خداوند «ما يبدّل القول لدىّ» این باشد که مقصودم از پنجاه، این است که ثواب پنجاه رکعت به آنان می‌دهم. یا اینکه از آن جهت که خداوند پنجاه نماز را برای آنان مقرّر فرمود، اگر آن را تغییر می‌داد و این پاداش را به آنان عطا نمی‌کرد، ستمی از جانب عظمت و قدرت خداوند، و عجز و ناتوانی مخلوقات و نیازمندیشان به او می‌شد. و مقصود از این استشهادات این است که این معنا، استعمال فروان و شایع دارد، و سخن او «فهو واقف بين يدى الله» استشهاد به فرموده رسول صلی الله علیه و آله و سلم است، یا استشهاد به روایت مشهور میان خاصّه و عامّه است.

**[ترجمه]

تذییل

قال السيد المرتضى رضى الله عنه فى جواب بعض الإشكالات المورده على هذا الخبر قلنا أما هذه الروايه فهى من طريق الآحاد التى لا توجب علما و هى

ص: ۳۴۹

۱- الصافّات: ۹۹.

۲- طه: ۸۴.

۳- الذاريات: ۵۰.

۴- المعارج: ۴.

۵- النساء: ۱۵۸.

۶- علل الشرائع: ۵۵ و ۵۶، التوحيد: ۱۶۷ و ۱۶۸، الأمالی: ۲۷۴ و ۲۷۵، و الآيه فی الفاطر: ۱۰.

مع ذلک مضعفه و لیس یمتنع لو کانت صحیحه أن تکون المصلحه فی الابتداء تقتضی العباده بالخمسین من الصلوات فإذا وقعت المراجعه تغیرت المصلحه و اقتضت أقل من ذلک حتی تنتهی إلی هذا العدد المستقر و یکون النبی صلی الله علیه و آله قد أعلم بذلک فراجع طلبا للتخفیف عن أمته و التسهیل و نظیر ما ذکرناه فی تغیر المصلحه بالمراجعه و ترکها أن فعل المنذور قبل النذر غیر واجب فإذا تقدم النذر صار واجبا و داخلا فی جمله العبادات المفترضات و کذلک تسلیم المبیع غیر واجب و لا داخل فی جمله العبادات فإذا تقدم عقد البیع وجب و صار مصلحه و نظائر ذلک فی الشرعیات أکثر من أن تحصی فأما قول موسی علیه السلام له صلی الله علیه و آله إن أمتک لا- تطیق فلیس ذلک بتنبیه له صلی الله علیه و آله و لیس یمتنع أن یکون النبی صلی الله علیه و آله أراد أن یسأل مثل ذلک لو لم یقله موسی علیه السلام و یجوز أن یکون قوله قوی دواعیه فی المراجعه التی کانت أبیحت له و فی الناس من استبعد هذا الموضع من حیث یقتضی أن یکون موسی علیه السلام فی تلک الحال حیا کاملا- و قد قبض منذ زمان و هذا لیس ببعید لأن الله تعالی قد خبر أن أنبیاءه علیهم السلام و الصالحین من عباده فی الجنان یرزقون فما المانع من أن یجمع الله بین نبینا صلی الله علیه و آله و بین موسی علیه السلام (۱).

**[ترجمه]سید مرتضی در جواب برخی اشکالات وارده بر این روایت گوید: گفتیم: این روایت از طریق آحادی که مستوجب عمل بدان نیست، می‌باشد و علاوه بر این، روایتی تضعیف شده است.

ص: ۳۴۹

و اگر روایتی صحیح باشد ممتنع نیست که مصلحت در آغاز، پنجاه رکعت نماز را برای عبادت اقتضا کرده باشد. و چون حکم رجوع پیدا کرد مصلحت تغییر می‌کند و کمتر از پنجاه رکعت را اقتضا می‌کند تا اینکه به این تعداد رکعت معین و ثابت شده رسیده است. و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از این مسأله با خبر شد و برای درخواست تخفیف و تسهیل برای امّتش رجوع کرده است. و نمونه دیگری که برای تغییر و ترک مصلحت با مراجعه ذکر کردیم، این است که انجام منذور پیش از نذر واجب نیست. پس هر گاه نذر مقدم گردد، واجب شده و از جمله عبادت‌های مفروض می‌گردد. و همچنین تحویل مبیع واجب نیست و داخل در عبادت نمی‌شود. و هرگاه عقد مبیع، مقدم گردد، واجب شده و به عنوان مصلحت به شمار می‌آید. و نظیر آن در امور شرعی بیشتر از آن است که به شمارش درآید. و اما سخن موسی علیه السلام که: «امت تو توان آن را ندارند» به جهت آگاه و هشیار کردن پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نبوده است، و هیچ بعید نیست که اگر موسی علیه السلام این عبارت را نمی‌گفت، خود پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم می‌خواست در این باره از خداوند بپرسد. و جایز است که انگیزه… های سخن او در مراجعه‌ای که برایش مباح شده، قوی باشد. برخی از مردم، آن را بعید می‌دانند از این جهت که اقتضا می‌کند موسی علیه السلام در آن حال، کاملا زنده باشد، حال آنکه مدت‌ها است که قبض روح شده، و این بعید نیست زیرا خداوند متعال خبر داده که پیامبران و بندگان صالحش در باغ‌های بهشت هستند و روزی داده می‌شوند. پس چه مانعی وجود دارد که خداوند، پیامبر ما و موسی علیهما السلام را با هم گرد آورد.

**[ترجمه]

«۶۱»

ع، علل الشرائع الْقَطَّانُ عَنِ السُّكَّرِيِّ عَنِ الْجَوْهَرِيِّ عَنْ عُمَرَ بْنِ عِمْرَانَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَى الْعَبْسِيِّ عَنْ جَبَلَةَ الْمَكِّيِّ عَنْ طَاوُسٍ الْيَمَانِيِّ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: دَخَلَتْ عَائِشَةُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ هُوَ يُقَبِّلُ فَاطِمَةَ فَقَالَتْ لَهُ أَ تُحِبُّهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَمَا وَ اللَّهِ لَوْ عَلِمْتِ حُبِّي لَهَا لَازْدَدْتِ لَهَا حُبّاً إِنَّهُ لَمَّا عُرِجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الرَّابِعَهِ أَذَّنَ جَبْرَئِيلُ وَ أَقَامَ مِيكَائِيلُ ثُمَّ قِيلَ لِي ادْنُ يَا مُحَمَّدُ فَقُلْتُ أَتَقَدَّمُ وَ أَنْتَ بِحَضْرَتِي يَا جَبْرَئِيلُ قَالَ نَعَمْ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَضَّلَ أَنْبِيَاءَهُ الْمُرْسَلِينَ عَلَى مَلَائِكَتِهِ الْمُقَرَّبِينَ وَ فَضَّلَكَ أَنْتَ خَاصَّةً (٢) فَدَنَوْتُ فَصَلَّيْتُ بِأَهْلِ السَّمَاءِ الرَّابِعَهِ ثُمَّ الْتَفَتُّ عَنْ يَمِينِي فَإِذَا أَنَا بِإِبْرَاهِيمَ عليه السلام فِي رَوْضَهٍ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّهِ وَ قَدِ اكْتَنَفَهَا جَمَاعَهٌ مِنَ الْمَلَائِكَهِ ثُمَّ إِنِّي صِرْتُ إِلَى السَّمَاءِ الْخَامِسَهِ وَ مِنْهَا إِلَى السَّادِسَهِ فَنُودِيتُ يَا مُحَمَّدُ نِعْمَ الْأَبُ أَبُوكَ إِبْرَاهِيمُ وَ نِعْمَ الْأَخُ

١- تنزيه الأنبياء: ١٢٢.

٢- في المحتضر: و فضلك خاصّه عليهم أجمعين.

أَخُوكَ عَلِيٌّ فَلَمَّا صِرْتُ إِلَى الْحُجُبِ (۱) أَخَذَ جَبْرَئِيلُ علیه السلام بِيَدِي فَأَدْخَلَنِي الْجَنَّةَ فَإِذَا أَنَا بِشَجَرَةٍ مِنْ نُورٍ فِي أَصْلِهَا مَلَكَانِ يَطْوِيَانِ الْحُلَلَ وَ الْحُلِيَّ فَقُلْتُ حَبِيبِي جَبْرَئِيلُ لِمَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةُ فَقَالَ هَذِهِ لِأَخِيكَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام وَ هَذَانِ الْمَلَكَانِ يَطْوِيَانِ لَهُ الْحُلِيَّ وَ الْحُلَلَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ تَقَدَّمْتُ أَمَامِي فَإِذَا أَنَا بِرُطَبٍ أَلْيَنَ مِنَ الزُّبْدِ وَ أَطْيَبَ مِنَ الْمِسْكِ وَ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ فَأَخَذْتُ رُطَبَةً فَأَكَلْتُهَا فَتَحَوَّلَتِ الرُّطَبَةُ نُطْفَةً فِي صُلْبِي فَلَمَّا أَنْ هَبَطْتُ إِلَى الْأَرْضِ وَاقَعْتُ خَدِيجَةَ فَحَمَلَتْ بِفَاطِمَةَ علیها السلام فَفَاطِمَةُ حَوْرَاءُ إِنْسِيَّةٌ فَإِذَا اشْتَقْتُ إِلَى الْجَنَّةِ شَمِمْتُ رَائِحَةَ فَاطِمَةَ علیها السلام (۲).

كتاب المحتضر، للحسن بن سليمان نقلا من كتاب المعراج للصدوق رحمه الله بهذا الإسناد مثله (۳).

**[ترجمه]علل الشرایع: ابن عباس گوید: عایشه بر رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم وارد شد در حالی که پیامبر فاطمه را می بوسید، پس بـه او گفت: ای رسـول خـدا! آیـا او را خیلی دوست می داری؟ پیـامبر فرمـود: آری، به خـدا سوگنـد اگر می دانسـتی که چقـدر او را دوست می دارم تـو نیز او را بیشـتر دوست می داشـتی، زیرا هنگـامی که در شب معراج مرا به آسـمان چهارم بردنـد، جبرئیل اذان گفت و میکائیل اقامه، آنگاه به من گفته شد: ای محمّد! جلو بیا و نماز بگزار. گفتم: ای جبرئیل! با بودن تو من چگونه جلو بایستم و نماز بگزارم؟ گفت: بله، به درستی که خداوند عزیز پیامبران مرسل خود را بر ملائکه مقرّبش فضـیلت و برتری داده است و علاـوه بر آن تو را نیز نسبت به ایشان، فضـیلت مخصوصـی عطا فرموده است. پس جلو رفتم و با ساکنان آسـمان چهارم نماز گزاردم، و وقتی به طرف راست برگشـتم [حضـرت] ابراهیم را دیدم که در یکی از باغ‌های بهشت قرار گرفته و گروهی از ملائـک در اطراف ایشـان اجتمـاع نموده انـد. سـپس وقتی به سوی آسـمان پنجم و ششم بالا می رفتم ندایی شنیدم که گفت: ای محمّد! پدر تو ابراهیم پدری خوب

ص: ۳۵۰

و برادرت علی [علیه السّـلام] برادری شایسـته است. هنگامی که به سـراپرده ها رسـیدیم جبرئیل دستم را گرفت و داخل بهشت نمـود، در آنجـا درختـی نـورانی تـوجه مرا جلب کرد در حـالی که دو فرشـته آن را به زیورهـایی می آراسـتند، پس گفتم: ای جبرئیل! این درخت از آن چه کسـی است؟ گفت: آن درخت علی بن ابی طالب است و اینها تا روز قیامت وظیفه دارنـد آن را زینت نمایند. وقتی کمی جلوتر رفتم با خرمایی مواجه شدم که از کره نرمتر و از مشک خوشـبوتر و از عسل شیرین تر بود، من یکی از آنها را خوردم و در اثر آن نطفه ای در پشت من به هم رسـید، هنگامی که به زمین برگشـتم با خـدیجه همبستر شدم و وی به فـاطمه حـامله گردیـد، پس فاطمه حوریّه ای انسیّه است که هر گاه اشتیاق بهشت پیـدا می کنم بوی او را استشـمام می نمایم. - . علل الشرایع : ۷۲ -

در کتاب محتضر به نقل از کتاب معراج همین حدیث را با این اسناد آورده است. - . محتضر : ۱۳۵ - ۱۳۶ -

**[ترجمه]

«۶۲»

ن، عيون أخبـار الرضـا علیه السـلام الْوَرَّاقُ عَنْ مُحَمَّدٍ الْأَسَـدِيِّ عَنْ سَـهْلٍ عَنْ عَبْـدِ الْعَظِيمِ الْحَسَـنِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الرِّضَا عَنْ

آبَائِهِ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیهم السلام قَالَ: دَخَلْتُ أَنَا وَ فَاطِمَةُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَوَجَدْتُهُ يَبْكِي بُكَاءً شَدِيداً فَقُلْتُ فِدَاكَ أَبِي وَ أُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الَّذِي أَبْكَاكَ فَقَالَ يَا عَلِيُّ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي إِلَى السَّمَاءِ رَأَيْتُ نِسَاءً مِنْ أُمَّتِي فِي عَذَابٍ شَدِيدٍ فَأَنْكَرْتُ شَأْنَهُنَّ فَبَكَيْتُ لِمَا رَأَيْتُ مِنْ شِدَّةِ عَذَابِهِنَّ رَأَيْتُ امْرَأَةً مُعَلَّقَةً بِشَعْرِهَا يَغْلِي دِمَاغُ رَأْسِهَا وَ رَأَيْتُ امْرَأَةً مُعَلَّقَةً بِلِسَانِهَا وَ الْحَمِيمُ يُصَبُّ فِي حَلْقِهَا وَ رَأَيْتُ امْرَأَةً مُعَلَّقَةً بِثَدْيَيْهَا وَ رَأَيْتُ امْرَأَةً تَأْكُلُ لَحْمَ جَسَدِهَا وَ النَّارُ تُوقَدُ مِنْ تَحْتِهَا وَ رَأَيْتُ امْرَأَةً قَدْ شُدَّ رِجْلَاهَا إِلَى يَدَيْهَا وَ قَدْ سُلِّطَ عَلَيْهَا الْحَيَّاتُ وَ الْعَقَارِبُ وَ رَأَيْتُ امْرَأَةً صَمَّاءَ عَمْيَاءَ خَرْسَاءَ فِي تَابُوتٍ مِنْ نَارٍ يَخْرُجُ دِمَاغُ رَأْسِهَا مِنْ مَنْخِرِهَا وَ بَدَنُهَا مُتَقَطِّعٌ مِنَ الْجُذَامِ وَ الْبَرَصِ وَ رَأَيْتُ امْرَأَةً مُعَلَّقَةً بِرِجْلَيْهَا فِي تَنُّورٍ مِنْ نَارٍ وَ رَأَيْتُ امْرَأَةً تُقَطَّعُ لَحْمُ جَسَدِهَا مِنْ مُقَدَّمِهَا وَ مُؤَخَّرِهَا بِمَقَارِيضَ مِنْ نَارٍ وَ رَأَيْتُ امْرَأَةً تُحْرَقُ وَجْهُهَا وَ يَدَاهَا وَ هِيَ تَأْكُلُ أَمْعَاءَهَا وَ رَأَيْتُ امْرَأَةً رَأْسُهَا رَأْسُ خِنْزِيرٍ وَ بَدَنُهَا بَدَنُ الْحِمَارِ وَ عَلَيْهَا أَلْفُ أَلْفِ لَوْنٍ مِنَ الْعَذَابِ وَ رَأَيْتُ امْرَأَةً

۱- فی المحتضر: فلما وصلت إلی الحجب.

۲- علل الشرائع: ۷۲.

۳- المحتضر: ۱۳۵ و ۱۳۶.

عَلَى صُورَهِ الْكَلْبِ وَ النَّارُ تَدْخُلُ فِی دُبُرِهَا وَ تَخْرُجُ مِنْ فِیهَا وَ الْمَلَائِکَهُ یَضْرِبُونَ رَأْسَهَا وَ بَدَنَهَا بِمَقَامِعَ مِنْ نَارٍ فَقَالَتْ فَاطِمَهُ حَبِیبِی وَ قُرَّهُ عَیْنِی أَخْبِرْنِی مَا کَانَ عَمَلُهُنَّ وَ سِیرَتُهُنَّ حَتَّی وَضَعَ اللَّهُ عَلَیْهِنَّ هَذَا الْعَذَابَ فَقَالَ یَا بِنْتِی (۱) أَمَّا الْمُعَلَّقَهُ بِشَعْرِهَا فَإِنَّهَا کَانَتْ لَا تُغَطِّی شَعْرَهَا مِنَ الرِّجَالِ وَ أَمَّا الْمُعَلَّقَهُ بِلِسَانِهَا فَإِنَّهَا کَانَتْ تُؤْذِی زَوْجَهَا وَ أَمَّا الْمُعَلَّقَهُ بِثَدْیَیْهَا فَإِنَّهَا کَانَتْ تَمْتَنِعُ مِنْ فِرَاشِ زَوْجِهَا وَ أَمَّا الْمُعَلَّقَهُ بِرِجْلَیْهَا فَإِنَّهَا کَانَتْ تَخْرُجُ مِنْ بَیْتِهَا بِغَیْرِ إِذْنِ زَوْجِهَا وَ أَمَّا الَّتِی کَانَتْ تَأْکُلُ لَحْمَ جَسَدِهَا فَإِنَّهَا کَانَتْ تُزَیِّنُ بَدَنَهَا لِلنَّاسِ وَ أَمَّا الَّتِی شُدَّ یَدَاهَا (۲) إِلَی رِجْلَیْهَا وَ سُلِّطَ عَلَیْهَا الْحَیَّاتُ وَ الْعَقَارِبُ فَإِنَّهَا کَانَتْ قَذِرَهَ الْوَضُوءِ قَذِرَهَ الثِّیَابِ وَ کَانَتْ لَا تَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَهِ وَ الْحَیْضِ وَ لَا تَتَنَظَّفُ وَ کَانَتْ تَسْتَهِینُ بِالصَّلَاهِ وَ أَمَّا الْعَمْیَاءُ الصَّمَّاءُ الْخَرْسَاءُ فَإِنَّهَا کَانَتْ تَلِدُ مِنَ الزِّنَا فَتُعَلِّقُهُ فِی عُنُقِ زَوْجِهَا وَ أَمَّا الَّتِی کَانَ (۳) یُقْرَضُ لَحْمُهَا بِالْمَقَارِیضِ فَإِنَّهَا کَانَتْ تَعْرِضُ نَفْسَهَا عَلَی الرِّجَالِ وَ أَمَّا الَّتِی کَانَ یُحْرَقُ وَجْهُهَا وَ بَدَنُهَا وَ هِیَ تَأْکُلُ أَمْعَاءَهَا فَإِنَّهَا کَانَتْ قَوَّادَهً وَ أَمَّا الَّتِی کَانَ رَأْسُهَا رَأْسَ خِنْزِیرٍ (۴) وَ بَدَنُهَا بَدَنَ الْحِمَارِ فَإِنَّهَا کَانَتْ نَمَّامَهً کَذَّابَهً وَ أَمَّا الَّتِی کَانَتْ عَلَی صُورَهِ الْکَلْبِ وَ النَّارُ تَدْخُلُ فِی دُبُرِهَا وَ تَخْرُجُ مِنْ فِیهَا فَإِنَّهَا کَانَتْ قَیْنَهً (۵) نَوَّاحَهً حَاسِدَهً ثُمَّ قَالَ صلی الله علیه و آله وَیْلٌ لِامْرَأَهٍ أَغْضَبَتْ زَوْجَهَا وَ طُوبَی لِامْرَأَهٍ رَضِیَ عَنْهَا زَوْجُهَا (۶).

**[ترجمه]عیون الاخبار: امیرالمؤمنین علی علیه السلام فرمود: «من و فاطمه بر حضرت رسول صلی الله علیه و آله داخل شدیم. او را در حالی که سخت می گریست دیدیم. گفتم: پدر و مادرم فدای شما باد ای رسول خدا! علت گریه شما چیست؟ فرمود: ای علی! شبی که مرا به آسمان بردند عدّه ای از زنان امت خودم را در عذاب شدیدی دیدم، از حال شان بسیار ناراحت شدم و از سختی شکنجه آنان گریستم. حضرت فرمود: زنی را دیدم که از موهای خود آویزان بود و مغز سرش می جوشید، دیگری را دیدم که از زبان آویزان شده و آب داغ در گلویش می ریختند، زنی را دیدم که از دو پستان معلّق است و زنی را دیدم که از گوشت بدنش می خورد و آتش در زیر او برافروخته است. زنی را دیدم که پاهایش به دست هایش بسته شده و مارها و عقرب ها بر او مسلّط شده اند، دیگری را مشاهده کردم که کر، کور و لال بود در میان تابوتی از آتش و مغز سرش از سوراخ بینی اش بیرون می آمد و بدنش از جذام و پیسی تکه تکه شده بود، زنی را دیدم که از دو پایش در تنوری از آتش آویخته شده بود، زنی را دیدم که گوشت تنش از جلو و عقب با قیچی هایی قطعه قطعه می شد، زنی را دیدم که صورت و دو دستش می سوزد و محتویات شکمش را می خورد، زنی را دیدم که سرش سر خوک و تنش تن خر و او را هزار هزار نوع عذاب فرا گرفته بود و دیدم زنی

را که به شکل سگ است و آتش از پشتش وارد می شود و از دهانش بیرون می آید و فرشتگان با عمودهای آتشین بر سر و بدنش می زنند.

حضرت زهرا علیها السلام عرض کرد: ای حبیب من و ای روشنی دلم! بفرمایید کارهای آنان در چه بوده که خداوند این عذاب ها را برای شان قرار داده است؟

حضرت فرمود: ای دخترم آن زنی که از مویش آویزان بود وی مویش را از مردان نمی پوشاند و زنی که از زبان آویخته بود او شوهرش را آزار می داد و زنی که با دو پستان معلق بود او از تن دادن به بستر شوهرش امتناع می کرد و زنی که از دو پا آویزان بود او از خانه اش بدون اجازه شوهرش بیرون می رفت و اما زنی که گوشت تنش را می خورد او بدنش را برای مردم

زینت می کرد و زنی که دست هایش به پاهایش بسته شده بود و مارها و عقرب ها بر او مسلط شده بودند او وضو و لباس هایش آلوده بود و از جنابت و حیض غسل نمی کرد و خودش را پاک نمی ساخت و نمازش را سبک می گرفت و زنی که کر، کور و لال بود او از راه زنا فرزند می آورد و آن را به گردن شوهرش می افکند و زنی که گوشتش را با قیچی ها می چیدند او خودش را به مردان عرضه می کرد و اما زنی که صورت و بدنش می سوخت و محتویات شکمش را می خورد او زن و مردهای نامحرم را به هم می رساند تا زنا کنند (قوّادی می کرد) و زنی که سرش سر خوک و تنش تن خر بود او سخن چین و دروغگو بود و زنی که به شکل سگ بود و آتش از پشتش وارد می شد و از دهانش برمی آمد او آوازه خوان، نوحه گر و حسود بود. پس از آن حضرت فرمود: وای بر زنی که شوهرش را به خشم آورد و خوشا به حال زنی که شوهرش از وی خشنود باشد.» - . عیون الاخبار : ۱۸۴ - ۱۸۵ -

**[ترجمه]

«۶۳»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ الْمُفَسِّرُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ الْحُسَیْنِیِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ الرِّضَا عَنْ أَبِیهِ مُوسَی علیه السلام قَالَ: سَأَلَ الصَّادِقُ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ علیهما السلام عَنْ بَعْضِ أَهْلِ مَجْلِسِهِ فَقِیلَ عَلِیلٌ فَقَصَدَهُ عَائِداً وَ جَلَسَ عِنْدَ رَأْسِهِ فَوَجَدَهُ دَنِفاً (۷) فَقَالَ لَهُ

۱- فی النسخه المخطوطه: یا بنیتی.

۲- فی المصدر: شدت یداها.

۳- هکذا فی النسخ، و فی المصدر: و أمّا التی کانت. و هکذا فیما یأتی بعد.

۴- فی المصدر: رأس الخنزیر.

۵- القینه: المغنیه. الماشطه.

۶- المحتضر: ۱۸۴ و ۱۸۵.

۷- الدنف: المریض الذی لزمه المرض.

أَحْسِنْ ظَنَّکَ بِاللَّهِ قَالَ أَمَّا ظَنِّی بِاللَّهِ فَحَسَنٌ وَ لَکِنْ غَمِّی لِبَنَاتِی مَا أَمْرَضَنِی غَیْرُ غَمِّی بِهِنَّ فَقَالَ الصَّادِقُ علیه السلام الَّذِی تَرْجُوهُ لِتَضْعِیفِ حَسَنَاتِکَ وَ مَحْوِ سَیِّئَاتِکَ فَارْجُهُ لِإِصْلَاحِ حَالِ بَنَاتِکَ أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ لَمَّا جَاوَزْتُ سِدْرَهَ الْمُنْتَهَی وَ بَلَغْتُ أَغْصَانَهَا وَ قُضْبَانَهَا رَأَیْتُ بَعْضَ ثِمَارِ قُضْبَانِهَا ثِدَاءً مُعَلَّقَهً یَقْطُرُ مِنْ بَعْضِهَا اللَّبَنُ وَ مِنْ بَعْضِهَا الْعَسَلُ وَ مِنْ بَعْضِهَا الدُّهْنُ وَ یَخْرُجُ عَنْ بَعْضِهَا شِبْهُ دَقِیقِ السَّمِیذِ وَ عَنْ بَعْضِهَا الثِّیَابُ (۱) وَ عَنْ بَعْضِهَا کَالنَّبْقِ (۲) فَیَهْوِی ذَلِکَ کُلُّهُ نَحْوَ الْأَرْضِ فَقُلْتُ فِی نَفْسِی أَیْنَ مَقَرُّ هَذِهِ الْخَارِجَاتِ عَنْ هَذِهِ الثِّدَاءِ وَ ذَلِکَ أَنَّهُ لَمْ یَکُنْ مَعِی جَبْرَئِیلُ لِأَنِّی کُنْتُ جَاوَزْتُ مَرْتَبَتَهُ وَ اخْتَزَلَ دُونِی فَنَادَانِی رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ فِی سِرِّی یَا مُحَمَّدُ هَذِهِ أَنْبَتُّهَا مِنْ هَذَا الْمَکَانِ الْأَرْفَعِ لِأَغْذُوَ مِنْهَا بَنَاتِ الْمُؤْمِنِینَ مِنْ أُمَّتِکَ وَ بَنِیهِمْ فَقُلْ لِآبَاءِ الْبَنَاتِ لَا تَضِیقَنَّ صُدُورُکُمْ عَلَی فَاقَتِهِنَّ فَإِنِّی کَمَا خَلَقْتُهُنَّ أَرْزُقُهُنَّ (۳).

**[ترجمه]عیون الاخبار: از امام رضا از پدرش موسی علیهما السّلام روایت کرده است که فرمود: امام صادق جعفر بن محمّد علیهما السّلام روزی از حال یکی از یاران که به مجلس حاضر نشده بود پرسید، گفتند مریض است، امام عزم عیادت او فرمود و ببالین بسترش نشست و او را سخت ناراحت یافت،

ص: ۳۵۲

به او فرمود: گمان خود را در باره خداوند متعال نیک گردان و نیک بیندیش، عرض کرد: امّا گمانم به خدا در باره خود البتّه نیکو است، لکن غصّه ام برای دختران بی سرپرستم می باشد، و مرا مریض نداشته مگر فکر و غم آنان، امام علیه السّلام فرمود: از همان کس که امید آن داری که حسنات تو را بیفزاید و گناهان تو را محو سازد از همان کس اصلاح کار فرزندانت را امید دار، آیا نمی دانی که رسول خدا صلی اللّه علیه و آله فرمود: هنگامی که از سدره المنتهی می گذشتم و به شاخه ها و ساق... های آن رسیدم دیدم میوه های آن چون پستان‌ها آویخته است. و از پاره ای از آن‌ها شیر می چکید و از پاره دیگر عسل و از برخی روغن و از بعضی آرد سفید و از بعض دیگر نیشکر یا نخ و الیاف و از دیگری سدر یا دارچین که گردی است شیرین، و همه آنها به جانب زمین می ریخت، و من می پنداشتم و فکر می کردم که آیا این‌ها که از این پستان‌ها میریزد برای کیست و چه کسانی مستحقّ این گونه نعمت‌هایند؟ جبرئیل همراه من نبود و من از مقام او گذشته بودم که ناگاه صدائی برخاست و پروردگارم عزّ و جلّ به من خطاب کرد که: ای محمّد! این شجره را در مرتفع‌ترین مکان رویانیدم تا از آن کودکان: پسران و دختران امّت تو را طعام و غذا دهم، پس به پدران دختران بگو: دل نگران ایشان مباشید و از فقر و تنگدستی آنان رنج نبرید که من همان طور که آن‌ها را خلق کرده ام همان گونه (رزق) روزی خواهم داد. - . عیون الاخبار : ۱۷۹ - ۱۸۰ -

**[ترجمه]

بیان

السمیذ بالمهمله و المعجمه و الثانی أفصح لباب البر و ما بیض من الطعام.

**[ترجمه]«السمیذ» با نقطه و بدون نقطه آمده است و با ذال فصیح‌تر است و به معنای آرد خالص و طعام سفید است.

**[ترجمه]

«۶۴»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام بِالْأَسَانِیدِ الثَّلَاثَهِ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ رَأَیْتُ فِی السَّمَاءِ الثَّالِثَهِ رَجُلًا قَاعِداً رِجْلٌ لَهُ فِی الْمَشْرِقِ وَ رِجْلٌ فِی الْمَغْرِبِ وَ بِیَدِهِ لَوْحٌ یَنْظُرُ فِیهِ وَ یُحَرِّکُ رَأْسَهُ فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ مَنْ هَذَا فَقَالَ مَلَکُ الْمَوْتِ (۴).

**[ترجمه]عیون الاخبار: به همین اسناد از آن حضرت از رسول خدا صلی اللّٰه علیه و آله روایت کرده که فرمود: هنگامی که مرا به معراج در آسمان‌ها می بردند در آسمان سوم مردی را دیدم که نشسته است و یک پایش در مشرق و پای دیگرش در مغرب است، و لوحی در دست دارد که پیوسته در آن می نگرد و سر خویش را می جنباند، به جبرئیل گفتم این کیست؟ گفت: این فرشته مرگ (عزرائیل) است. -. عیون الاخبار : ۲۰۰ -

**[ترجمه]

«۶۵»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ یُوسُفَ الْبَغْدَادِیُّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ بَکْرِ بْنِ أَحْمَدَ الْقَصْرِیِّ عَنْ أَبِی مُحَمَّدٍ الْعَسْکَرِیِّ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام قَالَ سَمِعْتُ جَدِّی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ لَیْلَهَ أَسْرَی بِی رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ رَأَیْتُ فِی بُطْنَانِ الْعَرْشِ مَلَکاً بِیَدِهِ سَیْفٌ مِنْ نُورٍ یَلْعَبُ بِهِ کَمَا یَلْعَبُ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام بِذِی

۱- فی المصدر: النبات.

۲- النبق: دقیق حلو یخرج من لب جذع النخل. حمل شجر السدر.

۳- عیون أخبار الرضا: ۱۷۹ و ۱۸۰.

۴- عیون أخبار الرضا: ۲۰۰ فیه: هذا ملک الموت.

الْفَقَارِ وَ أَنَّ الْمَلَائِكَهَ إِذَا اشْتَاقُوا (۱) إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ نَظَرُوا إِلَى وَجْهِ ذَلِكَ الْمَلَكِ فَقُلْتُ يَا رَبِّ هَذَا أَخِي عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَ ابْنُ عَمِّي فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ هَذَا مَلَكٌ خَلَقْتُهُ عَلَى صُورَهِ عَلِيٍّ يَعْبُدُنِي فِي بُطْنَانِ عَرْشِي تُكْتَبُ حَسَنَاتُهُ وَ تَسْبِيحُهُ وَ تَقْدِيسُهُ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ (۲).

**[ترجمه]عیون الاخبار: حسن بن علی علیه السلام گوید: شنیدم از جدّ بزرگوارم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که می‌فرمود: در شبی که پروردگار مرا به معراج برد فرشته‌ای را در میانه عرش دیدم که شمشیری از نور در دست او بود و با آن شمشیر بازی می‌کرد چنان که علی بن ابی طالب علیه السلام با ذو الفقار بازی می‌کرد

و فرشتگان چون مشتاق علی بن ابی طالب علیه السلام می‌شدند به آن فرشته نگاه می‌کردند. پس من عرض کردم: ای پروردگار این برادر مو پسرعموی من علی بن ابی طالب علیه السلام است. فرمود: ای محمد این فرشته است که آن را به صورت علی آفریده ام و در میانه عرش مرا عبادت می‌کند و حسنه و تسبیح و تقدیس او برای علی بن ابی طالب علیه السلام نوشته می شود تا روز قیامت. - . عیون الاخبار : ۲۷۲ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فیه ینادی مناد من بطنان العرش أی من وسطه و قیل من أصله و قیل البطنان جمع بطن و هو الغامض من الأرض یرید من دواخل العرش.

**[ترجمه]جزری گوید: «فیه ینادی منادی من بطنان العرش» یعنی از وسط عرش. و گفته شده: از پایه و اصل عرش. و گفته شده: «البطنان» جمع بطن به معنای زمین فرو رفته و گود است. مقصود داخل عرش است.

**[ترجمه]

«۶۶»

ع، علل الشرائع أَبِي وَ ابْنُ الْوَلِيدِ مَعاً عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْيَقْطِينِيِّ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنِ الصَّبَّاحِ الْمُزَنِيِّ وَ سَدِيرٍ الصَّيْرَفِيِّ وَ مُحَمَّدِ بْنِ النُّعْمَانِ مُؤْمِنِ الطَّاقِ وَ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَهَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْوَلِيدِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الصَّفَّارُ وَ سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالا حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْخَطَّابِ وَ يَعْقُوبُ بْنُ يَزِيدَ وَ مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَبَلَهَ عَنِ الصَّبَّاحِ الْمُزَنِيِّ وَ سَدِيرٍ الصَّيْرَفِيِّ وَ مُحَمَّدِ بْنِ النُّعْمَانِ الْأَحْوَلِ وَ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَهَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُمْ حَضَرُوهُ فَقَالَ يَا عُمَرَ بْنَ أُذَيْنَهَ مَا تَرَى (۳) هَذِهِ النَّاصِبَهُ فِي أَذَانِهِمْ وَ صَلَاتِهِمْ فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ إِنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّ أُبَيَّ بْنَ كَعْبٍ الْأَنْصَارِيَّ رَآهُ فِي النَّوْمِ فَقَالَ علیه السلام كَذَبُوا وَ اللَّهِ إِنَّ دِينَ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى

أَعَزُّ مِمَّنْ أَنْ يُرَى فِي النَّوْمِ (۴) وَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِنَّ اللَّهَ الْعَزِيزَ الْجَبَّارَ عَرَجَ بِنَبِيِّهِ صلی الله علیه و آله إِلَى سَمَائِهِ (۵) سَبْعاً أَمَّا أُولَاهُنَّ فَبَارَكَ عَلَيْهِ صلی الله علیه و آله وَ الثَّانِيَةَ عَلَّمَهُ فِيهَا فَرْضَهُ وَ الثَّالِثَةَ (۶) أَنْزَلَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ عَلَيْهِ مَحْمِلًا مِنْ نُورٍ فِيهِ أَرْبَعُونَ نَوْعاً مِنْ أَنْوَاعِ النُّورِ كَانَتْ مُحْدِقَةً حَوْلَ الْعَرْشِ عَرْشِهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى

۱- فی المصدر: إذا اشتاقوا إلی وجه علیّ بن أبی طالب.

۲- عیون أخبار الرضا: ۲۷۲.

۳- فی المصدر: ما تروی. و فی الکافی: ما تروی فی أذانهم و رکوعهم و سجودهم.

۴- فی الکافی بعد ذلک زیاده هی: قال: فقال سدیر الصیرفی: جعلت فداک فأحدث لنا من ذلک ذکرا.

۵- فی نسخه: عرج بنبیه سماواته السبع، و فی الکافی: إلی سماواته السبع.

۶- خلا الکافی عن قوله: «و الثالثه» بل فیه: علمه فرضه فأنزل اللّه محملا.

تَغْشَی أَبْصَارَ النَّاظِرِینَ أَمَّا وَاحِدٌ مِنْهَا فَأَصْفَرُ فَمِنْ أَجْلِ ذَلِکَ اصْفَرَّتِ الصُّفْرَهُ وَ وَاحِدٌ مِنْهَا أَحْمَرُ فَمِنْ أَجْلِ ذَلِکَ احْمَرَّتِ الْحُمْرَهُ وَ وَاحِدٌ مِنْهَا أَبْیَضُ فَمِنْ أَجْلِ ذَلِکَ ابْیَضَّ الْبَیَاضُ وَ الْبَاقِی عَلَی عَدَدِ سَائِرِ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنَ الْأَنْوَارِ وَ الْأَلْوَانِ فِی ذَلِکَ الْمَحْمِلِ حَلَقٌ وَ سَلَاسِلُ مِنْ فِضَّهٍ فَجَلَسَ فِیهِ ثُمَّ عَرَجَ بِهِ إِلَی السَّمَاءِ الدُّنْیَا (۱) فَنَفَرَتِ الْمَلَائِکَهُ إِلَی أَطْرَافِ السَّمَاءِ ثُمَّ خَرَّتْ سُجَّداً فَقَالَتْ سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّنَا وَ رَبُّ الْمَلَائِکَهِ وَ الرُّوحِ مَا أَشْبَهَ هَذَا النُّورَ بِنُورِ رَبِّنَا فَقَالَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام اللَّهُ أَکْبَرُ اللَّهُ أَکْبَرُ فَسَکَتَتِ الْمَلَائِکَهُ وَ فُتِحَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَ اجْتَمَعَتِ الْمَلَائِکَهُ ثُمَّ جَاءَتْ فَسَلَّمَتْ عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَفْوَاجاً ثُمَّ قَالَتْ یَا مُحَمَّدُ کَیْفَ أَخُوکَ قَالَ بِخَیْرٍ قَالَتْ فَإِنْ أَدْرَکْتَهُ (۲) فَأَقْرِئْهُ مِنَّا السَّلَامَ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَ تَعْرِفُونَهُ فَقَالُوا کَیْفَ لَمْ نَعْرِفْهُ وَ قَدْ أَخَذَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مِیثَاقَکَ وَ مِیثَاقَهُ مِنَّا وَ إِنَّا لَنُصَلِّی عَلَیْکَ وَ عَلَیْهِ ثُمَّ زَادَهُ أَرْبَعِینَ نَوْعاً مِنْ أَنْوَاعِ النُّورِ لَا یُشْبِهُ شَیْ ءٌ مِنْهُ ذَلِکَ النُّورَ الْأَوَّلَ وَ زَادَهُ فِی مَحْمِلِهِ حَلَقاً وَ سَلَاسِلَ ثُمَّ عَرَجَ بِهِ إِلَی السَّمَاءِ الثَّانِیَهِ فَلَمَّا قَرُبَ مِنْ بَابِ السَّمَاءِ تَنَافَرَتِ الْمَلَائِکَهُ إِلَی أَطْرَافِ السَّمَاءِ وَ خَرَّتْ سُجَّداً وَ قَالَتْ سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِکَهِ وَ الرُّوحِ مَا أَشْبَهَ هَذَا النُّورَ بِنُورِ رَبِّنَا فَقَالَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَاجْتَمَعَتِ الْمَلَائِکَهُ وَ فُتِحَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَ قَالَتْ یَا جَبْرَئِیلُ مَنْ هَذَا مَعَکَ فَقَالَ هَذَا مُحَمَّدٌ قَالُوا وَ قَدْ بُعِثَ قَالَ نَعَمْ قَالَ رَسُولُ

۱- السماء الدنیا هی السماء الأولی، و الظاهر ممّا تقدم أنّه صلّی اللّه علیه و آله کان فی السماء الثالثه، فکیف عرج من السماء الثالثه إلی السماء الأولی، فالظاهر أنّه وقع تحریف او زیاده من الرواه أو النسّاخ، هذا علی نسخه العلل، و أمّا علی نسخه الکافی الذی عرفت أنّه خال عن لفظه «الثالثه» فلا یرد اشکال و لا تهافت.

۲- فی الکافی: إذا نزلت فأقرأه السلام، قال النبیّ صلّی اللّه علیه و آله: أ فتعرفونه؟ قالوا:

اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَخَرَجُوا إِلَيَّ شِبْهَ الْمَعَانِيقِ فَسَلَّمُوا عَلَيَّ وَ قَالُوا أَقْرِئْ أَخَاكَ السَّلَامَ فَقُلْتُ هَلْ تَعْرِفُونَهُ قَالُوا نَعَمْ وَ كَيْفَ لَا نَعْرِفُهُ وَ قَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَكَ وَ مِيثَاقَهُ وَ مِيثَاقَ شِيعَتِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ عَلَيْنَا وَ إِنَّا لَنَتَصَفَّحُ وُجُوهَ شِيعَتِهِ فِي كُلِّ يَوْمٍ (۱) خَمْساً يَعْنُونَ فِي وَقْتِ كُلِّ صَلَاهٍ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ زَادَنِي رَبِّي عَزَّ وَ جَلَّ أَرْبَعِينَ نَوْعاً مِنْ أَنْوَاعِ النُّورِ لَا تُشْبِهُ الْأَنْوَارَ الْأُوَلَ وَ زَادَنِي حَلَقاً وَ سَلَاسِلَ ثُمَّ عَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الثَّالِثَهِ فَنَفَرَتِ الْمَلَائِكَهُ إِلَى أَطْرَافِ السَّمَاءِ وَ خَرَّتْ سُجَّداً وَ قَالَتْ سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَهِ وَ الرُّوحِ مَا هَذَا النُّورُ الَّذِي يُشْبِهُ نُورَ رَبِّنَا فَقَالَ جَبْرَئِيلُ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ فَاجْتَمَعَتِ الْمَلَائِكَهُ وَ فُتِحَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَ قَالَتْ مَرْحَباً بِالْأَوَّلِ وَ مَرْحَباً بِالْآخِرِ وَ مَرْحَباً بِالْحَاشِرِ وَ مَرْحَباً بِالنَّاشِرِ مُحَمَّدٍ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ وَ عَلِيٍّ خَيْرِ الْوَصِيِّينَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله سَلَّمُوا عَلَيَّ وَ سَأَلُونِي عَنْ عَلِيٍّ أَخِي فَقُلْتُ هُوَ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَتِي أَ وَ تَعْرِفُونَهُ فَقَالُوا نَعَمْ كَيْفَ لَا نَعْرِفُهُ وَ قَدْ نَحُجُّ الْبَيْتَ الْمَعْمُورَ فِي كُلِّ سَنَهٍ مَرَّهً وَ عَلَيْهِ رَقٌّ أَبْيَضُ فِيهِ اسْمُ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ وَ الْأَئِمَّهِ وَ شِيعَتِهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ وَ إِنَّا لَنُبَارِكُ عَلَى رُءُوسِهِمْ بِأَيْدِينَا (۲) ثُمَّ زَادَنِي رَبِّي عَزَّ وَ جَلَّ أَرْبَعِينَ نَوْعاً مِنْ أَنْوَاعِ النُّورِ لَا تُشْبِهُ شَيْئاً مِنْ تِلْكَ الْأَنْوَارِ الْأُوَلِ وَ زَادَنِي حَلَقاً وَ سَلَاسِلَ (۳) ثُمَّ عَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الرَّابِعَهِ فَلَمْ تَقُلِ الْمَلَائِكَهُ شَيْئاً وَ سَمِعْتُ دَوِيّاً كَأَنَّهُ فِي الصُّدُورِ وَ اجْتَمَعَتِ الْمَلَائِكَهُ فَفُتِحَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَ خَرَجَتْ إِلَى مَعَانِيقَ (۴) فَقَالَ جَبْرَئِيلُ علیه السلام حَيَّ عَلَى الصَّلَاهِ حَيَّ عَلَى

۱- فی الکافی: فی کل یوم و لیله خمسا.

۲- فی الکافی: و انا لنبارک علیهم کل یوم و لیله خمسا: یعنون فی وقت کل صلاه و یمسحون رءوسهم بأیدیهم.

۳- زاد فی الطبعه الحروفیه: ثم زادنی حلقا و سلاسل و الکافی خال عن هذا و من «و زادنی حلقا و سلاسل».

۴- فی الکافی: شبه المعانیق.

الصَّلَاهِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ فَقَالَتِ الْمَلَائِكَهُ صَوْتَيْنِ مَقْرُونَيْنِ (۱) بِمُحَمَّدٍ تَقُومُ الصَّلَاهُ وَ بِعَلِيٍّ الْفَلَاحُ فَقَالَ جَبْرَئِيلُ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاهُ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاهُ فَقَالَتِ الْمَلَائِكَهُ هِيَ لِشِيعَتِهِ أَقَامُوهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ ثُمَّ اجْتَمَعَتِ الْمَلَائِكَهُ فَقَالُوا لِلنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَيْنَ تَرَكْتَ أَخَاكَ وَ كَيْفَ هُوَ فَقَالَ لَهُمْ أَ تَعْرِفُونَهُ فَقَالُوا نَعَمْ نَعْرِفُهُ وَ شِيعَتَهُ وَ هُوَ نُورٌ حَوْلَ عَرْشِ اللَّهِ وَ إِنَّ فِي الْبَيْتِ الْمَعْمُورِ لَرَقّاً (۲) مِنْ نُورٍ فِيهِ كِتَابٌ مِنْ نُورٍ فِيهِ اسْمُ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ وَ الْأَئِمَّهِ عليهم السلام وَ شِيعَتِهِمْ (۳) لَا يَزِيدُ فِيهِمْ رَجُلٌ وَ لَا يَنْقُصُ مِنْهُمْ رَجُلٌ إِنَّهُ لَمِيثَاقُنَا الَّذِي أُخِذَ عَلَيْنَا وَ إِنَّهُ لَيُقْرَأُ عَلَيْنَا فِي كُلِّ يَوْمِ جُمُعَهٍ فَسَجَدْتُ لِلَّهِ شُكْراً فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ ارْفَعْ رَأْسَكَ فَرَفَعْتُ رَأْسِي فَإِذَا أَطْنَابُ (۴) السَّمَاءِ قَدْ خُرِقَتْ وَ الْحُجُبُ قَدْ رُفِعَتْ ثُمَّ قَالَ لِي طَأْطِئْ رَأْسَكَ وَ انْظُرْ مَا تَرَى فَطَأْطَأْتُ رَأْسِي فَنَظَرْتُ إِلَى بَيْتِكُمْ هَذَا- (۵) وَ حَرَمِكُمْ هَذَا فَإِذَا هُوَ مِثْلُ حَرَمِ ذَلِكَ الْبَيْتِ يَتَقَابَلُ لَوْ أَلْقَيْتُ شَيْئاً مِنْ يَدِي لَمْ يَقَعْ إِلَّا عَلَيْهِ فَقَالَ لِي يَا مُحَمَّدُ هَذَا الْحَرَمُ وَ أَنْتَ الْحَرَامُ وَ لِكُلِّ مِثْلٍ مِثَالٌ ثُمَّ قَالَ رَبِّي عَزَّ وَ جَلَّ يَا مُحَمَّدُ مُدَّ يَدَكَ فَيَتَلَقَّاكَ مَا يَسِيلُ مِنْ سَاقِ عَرْشِيَ الْأَيْمَنِ فَنَزَلَ الْمَاءُ فَتَلَقَّيْتُهُ بِالْيَمِينِ (۶) فَمِنْ أَجْلِ ذَلِكَ أَوَّلُ الْوُضُوءِ بِالْيُمْنَى ثُمَّ قَالَ يَا مُحَمَّدُ خُذْ ذَلِكَ فَاغْسِلْ بِهِ وَجْهَكَ وَ عَلَّمَهُ غَسْلَ الْوَجْهِ فَإِنَّكَ تُرِيدُ أَنْ تَنْظُرَ إِلَى عَظَمَتِي وَ إِنَّكَ طَاهِرٌ ثُمَّ اغْسِلْ ذِرَاعَيْكَ الْيَمِينَ وَ الْيَسَارَ وَ عَلَّمَهُ ذَلِكَ فَإِنَّكَ تُرِيدُ أَنْ تَتَلَقَّى بِيَدَيْكَ كَلَامِي وَ امْسَحْ بِفَضْلِ مَا فِي يَدَيْكَ مِنَ الْمَاءِ رَأْسَكَ وَ رِجْلَيْكَ إِلَى كَعْبَيْكَ وَ عَلَّمَهُ الْمَسْحَ بِرَأْسِهِ وَ

۱- في الكافي: صوتان مقرونان معروفان، و هو خال: عن قوله: بمحمد تقوم الصلاح، و بعلى الفلاح.

۲- في نسخه: لوحا.

۳- في الكافي: و شيعتهم إلى يوم القيامه.

۴- في الكافي: أطباق السماء.

۵- في الكافي: الى بيت مثل بيتكم هذا و حرم مثل حرم هذا البيت لو القيت اه.

۶- في الكافي: ثم أوحى اللّه الى: يا محمّد ادن من صاد فاغسل مساجدك و طهرها و صل لربك.

رِجْلَيْهِ وَ قَالَ إِنِّی أُرِیدُ أَنْ أَمْسَحَ رَأْسَکَ وَ أُبَارِکَ عَلَیْکَ فَأَمَّا الْمَسْحُ عَلَی رِجْلَیْکَ فَإِنِّی أُرِیدُ أَنْ أُوطِئَکَ مَوْطِئاً لَمْ یَطَأْهُ أَحَدٌ قَبْلَکَ وَ لَا یَطَؤُهُ أَحَدٌ غَیْرُکَ فَهَذَا عِلَّهُ الْوُضُوءِ وَ الْأَذَانِ ثُمَّ قَالَ یَا مُحَمَّدُ اسْتَقْبِلِ الْحَجَرَ الْأَسْوَدَ وَ هُوَ بِحِیَالِی وَ کَبِّرْنِی بِعَدَدِ حُجُبِی فَمِنْ أَجْلِ ذَلِکَ صَارَ التَّکْبِیرُ سَبْعاً لِأَنَّ الْحُجُبَ سَبْعَهٌ وَ افْتَتِحِ الْقِرَاءَهَ عِنْدَ انْقِطَاعِ الْحُجُبِ فَمِنْ أَجْلِ ذَلِکَ صَارَ الِافْتِتَاحُ سُنَّهً وَ الْحُجُبُ مُطَابِقَهً ثَلَاثاً بِعَدَدِ النُّورِ الَّذِی نَزَلَ عَلَی مُحَمَّدٍ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَلِذَلِکَ کَانَ الِافْتِتَاحُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَمِنْ أَجْلِ ذَلِکَ کَانَ التَّکْبِیرُ سَبْعاً وَ الِافْتِتَاحُ ثَلَاثاً (۱) فَلَمَّا فَرَغَ مِنَ التَّکْبِیرِ وَ الِافْتِتَاحِ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الْآنَ وَصَلْتَ إِلَیَّ فَسَمِّ بِاسْمِی فَقَالَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ فَمِنْ أَجْلِ ذَلِکَ جُعِلَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ فِی أَوَّلِ السُّورَهِ ثُمَّ قَالَ لَهُ احْمَدْنِی فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ وَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فِی نَفْسِهِ شُکْراً فَقَالَ اللَّهُ یَا مُحَمَّدُ قَطَعْتَ حَمْدِی فَسَمِّ بِاسْمِی فَمِنْ أَجْلِ ذَلِکَ جُعِلَ فِی الْحَمْدِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ مَرَّتَیْنِ فَلَمَّا بَلَغَ وَ لَا الضَّالِّینَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ شُکْراً فَقَالَ اللَّهُ الْعَزِیزُ الْجَبَّارُ قَطَعْتَ ذِکْرِی فَسَمِّ بِاسْمِی فَمِنْ أَجْلِ ذَلِکَ جُعِلَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ بَعْدَ الْحَمْدِ فِی اسْتِقْبَالِ السُّورَهِ الْأُخْرَی فَقَالَ لَهُ اقْرَأْ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ کَمَا أَنْزَلْتُ فَإِنَّهَا نِسْبَتِی وَ نَعْتِی ثُمَّ طَأْطِئْ یَدَیْکَ وَ اجْعَلْهُمَا عَلَی رُکْبَتَیْکَ فَانْظُرْ إِلَی عَرْشِی قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَنَظَرْتُ إِلَی عَظَمَهٍ ذَهَبَتْ لَهَا نَفْسِی وَ غُشِیَ عَلَیَّ فَأُلْهِمْتُ أَنْ قُلْتُ سُبْحَانَ رَبِّیَ الْعَظِیمِ وَ بِحَمْدِهِ لِعِظَمِ مَا رَأَیْتُ فَلَمَّا قُلْتُ ذَلِکَ تَجَلَّی الْغَشْیُ عَنِّی حَتَّی قُلْتُهَا سَبْعاً أُلْهِمَ ذَلِکَ فَرَجَعْتُ إِلَی نَفْسِی کَمَا کَانَتْ فَمِنْ أَجْلِ ذَلِکَ صَارَ فِی الرُّکُوعِ سُبْحَانَ رَبِّیَ الْعَظِیمِ وَ بِحَمْدِهِ (۲)

۱- فی الکافی: و الحجب متطابقه بینهن بحار النور، و ذلک النور الذی أنزله اللّه علی محمّد صلّی اللّه علیه و آله فمن أجل ذلک صار الافتتاح ثلاث مرّات لافتتاح الحجب ثلاث مرّات.

۲- فی الکافی: ثم أوحی اللّه إلیه: اقرأ یا محمّد نسبه ربک تبارک و تعالی: «قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ» و ساق السوره إلی آخرها، ثمّ قال: ثم امسک عنه الوحی، فقال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

فَقَالَ ارْفَعْ رَأْسَکَ فَرَفَعْتُ رَأْسِی فَنَظَرْتُ إِلَی شَیْ ءٍ ذَهَبَ مِنْهُ عَقْلِی فَاسْتَقْبَلْتُ الْأَرْضَ بِوَجْهِی وَ یَدَیَّ فَأُلْهِمْتُ أَنْ قُلْتُ سُبْحَانَ رَبِّیَ الْأَعْلَی وَ بِحَمْدِهِ لِعُلُوِّ مَا رَأَیْتُ فَقُلْتُهَا سَبْعاً فَرَجَعْتُ إِلَی نَفْسِی کُلَّمَا قُلْتُ وَاحِدَةً فِیهَا تَجَلَّی عَنِّی الْغَشْیُ فَقَعَدْتُ فَصَارَ السُّجُودُ فِیهِ سُبْحَانَ رَبِّیَ الْأَعْلَی وَ بِحَمْدِهِ وَ صَارَتِ الْقَعْدَةُ بَیْنَ السَّجْدَتَیْنِ اسْتِرَاحَةً مِنَ الْغَشْیِ وَ عُلُوِّ (۱) مَا رَأَیْتُ فَأَلْهَمَنِی رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ وَ طَالَبَتْنِی نَفْسِی أَنْ أَرْفَعَ رَأْسِی فَرَفَعْتُ فَنَظَرْتُ إِلَی ذَلِکَ الْعُلْوِ فَغُشِیَ عَلَیَّ فَخَرَرْتُ لِوَجْهِی وَ اسْتَقْبَلْتُ الْأَرْضَ بِوَجْهِی وَ یَدَیَّ وَ قُلْتُ سُبْحَانَ رَبِّیَ الْأَعْلَی وَ بِحَمْدِهِ فَقُلْتُهَا سَبْعاً ثُمَّ رَفَعْتُ رَأْسِی فَقَعَدْتُ قَبْلَ الْقِیَامِ لِأُثَنِّیَ النَّظَرَ فِی الْعُلْوِ فَمِنْ أَجْلِ ذَلِکَ صَارَتْ سَجْدَتَیْنِ وَ رَکْعَةً وَ مِنْ أَجْلِ ذَلِکَ صَارَ الْقُعُودُ قَبْلَ الْقِیَامِ قَعْدَةً خَفِیفَةً ثُمَّ قُمْتُ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ اقْرَأِ الْحَمْدَ فَقَرَأْتُهَا مِثْلَ مَا قَرَأْتُهَا أَوَّلًا ثُمَّ قَالَ لِی اقْرَأْ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فَإِنَّهَا نِسْبَتُکَ وَ نِسْبَةُ أَهْلِ بَیْتِکَ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ ثُمَّ رَکَعْتُ فَقُلْتُ فِی الرُّکُوعِ وَ السُّجُودِ مِثْلَ مَا قُلْتُ أَوَّلًا (۲) وَ ذَهَبْتُ أَنْ أَقُومَ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ اذْکُرْ مَا أَنْعَمْتُ عَلَیْکَ وَ سَمِّ بِاسْمِی فَأَلْهَمَنِی اللَّهُ أَنْ قُلْتُ بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَی کُلُّهَا لِلَّهِ فَقَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ صَلِّ عَلَیْکَ وَ عَلَی أَهْلِ بَیْتِکَ فَقُلْتُ صَلَّی اللَّهُ عَلَیَّ وَ عَلَی أَهْلِ بَیْتِی وَ قَدْ فَعَلَ ثُمَّ الْتَفَتُّ فَإِذَا أَنَا بِصُفُوفٍ مِنَ الْمَلَائِکَهِ

۱- هکذا فی المصدر أیضا، و الکافی خال عنه، و سیأتی من المصنّف احتمال فی تصحیحه. و یحتمل أن یکون عطفا علی قوله: من الغشی، أی استراحه من الغشی، و استراحه من علوما رأیت، أی ممّا دخلنی من علو ما رأیت.

۲- زاد فی الکافی: ثم سجد سجده واحده فلما رفع رأسه تجلت له العظمه فخر ساجدا من تلقاء نفسه، لا لامر امر به فسبح ایضا، ثمّ أوحی اللّه إلیه: ارفع رأسک یا محمد، ثبتک ربک، فلما ذهب لیقوم قیل: یا محمّد اجلس، فجلس فأوحی اللّه إلیه: یا محمّد إذا ما انعمت علیک فسم باسمی فالهم ان قال.

وَ النَّبِيِّينَ وَ الْمُرْسَلِينَ فَقَالَ لِي يَا مُحَمَّدُ سَلِّمْ فَقُلْتُ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنِّي أَنَا السَّلَامُ وَ التَّحِيَّهُ وَ الرَّحْمَهُ وَ الْبَرَكَاتُ أَنْتَ وَ ذُرِّيَّتُكَ ثُمَّ أَمَرَنِي رَبِّيَ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ أَنْ لَا أَلْتَفِتَ يَسَاراً وَ أَوَّلُ سُورَهٍ (۱) سَمِعْتُهَا بَعْدَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَهِ الْقَدْرِ فَمِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَانَ السَّلَامُ مَرَّهً وَاحِدَهً تُجَاهَ الْقِبْلَهِ وَ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ صَارَ التَّسْبِيحُ فِي السُّجُودِ وَ الرُّكُوعِ شُكْراً وَ قَوْلُهُ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ لِأَنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله قَالَ سَمِعْتُ ضَجَّهَ الْمَلَائِكَهِ فَقُلْتُ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ بِالتَّسْبِيحِ وَ التَّهْلِيلِ فَمِنْ أَجْلِ ذَلِكَ جُعِلَتِ الرَّكْعَتَانِ الْأَوَّلَتَانِ كُلَّمَا حَدَثَ فِيهَا حَدَثٌ كَانَ عَلَى صَاحِبِهَا إِعَادَتُهَا (۲) وَ هِيَ الْفَرْضُ الْأَوَّلُ وَ هِيَ أَوَّلُ مَا فُرِضَتْ عِنْدَ الزَّوَالِ يَعْنِي صَلَاهَ الظُّهْرِ (۳).

كا، الكافی علی عن أبیه عن ابن أبی عمیر عن ابن أذینه عنه علیه السلام مثله (۴)

**[ترجمه]علل الشرایع: از صباح مزنی و سدیر صیرفی و محمّد بن نعمان احول و عمر بن اذینه روایت شده که این چهار نفر محضر امام صادق علیه السّلام حاضر شدند، حضرت فرمودند: ای عمر بن اذینه، نظرت در باره اذانی که این گروه ناصبی ها می گویند و نمازی که می خوانند چیست؟ عرض کرد: فدایت شوم: ایشان می گویند: ابی بن کعب انصاری خدا را در خواب دیده و او این کیفیت را به ایشان تعلیم نموده. حضرت فرمودند: به خدا سوگند دروغ می گویند، خداوند تبارک و تعالی منزّه تر از آن است که در خواب دیده شود. و نیز فرمودند: خداوند عزیز جبّار نبیّ اکرم صلّی اللّه علیه و آله و سلم را هفت بار به آسمان عروج داد در مرتبه اوّل برکت و توسعه بر او داد و در بار دوّم فرائض را بر او تعلیم فرمود و در دفعه سوّم خداوند عزیز جبّار محملی از نور که در آن چهل نوع از انواع نور بود بر وی نازل فرمود این نورها اطراف عرش خداوند تبارک و تعالی می گردیدند

ص: ۳۵۴

و دیدگان ناظرین را از فرط روشنایی می پوشاندند.

یکی از این نورها زرد بود که رنگ زردی ناشی از آن است و یکی دیگر از آن‌ها قرمز بود که رنگ قرمزی از آن پدید آمد و دیگری سفید بود که سفیدی اشیاء از آن به وجود آمده و باقی نورها به عدد سایر انوار و الوانی است که حق تعالی آفریده است. در این محمل حلقه ها و زنجیرهایی از نقره بود باری حضرت بر آن محمل نشسته و به آسمان دنیا عروج کردند فرشتگان به اطراف و اکناف آسمان پراکنده شدند و سپس به سجده افتاده و گفتند: سبّوح، قدّوس ربّنا و ربّ الملائکه و الرّوح بعد اضافه کردند: چقدر این نور شبیه به نور پروردگار ما است!!

پس از این کلام، جبرئیل علیه السّلام برای نفی تشبیهی که از کلام آن‌ها استفاده می شود فرمود: اللّه کبر یعنی خدا بزرگ تر است از این که احدی به او شبیه باشد. فرشتگان ساکت شدند و درب های آسمان گشوده شد و فرشتگان اجتماع نمودند سپس محضر مبارک نبی اکرم صلّی اللّه علیه و آله و سلم مشرّف شده و فوج فوج جلو آمده و به آن سرور سلام نمودند بعد عرضه داشتند یا محمّد، برادرت چطور است؟ حضرت فرمودند: خوب می باشد. عرض کردند: وقتی به او رسیدی از طرف ما به او سلام نما. نبی اکرم صلّی اللّه علیه و آله و سلم فرمودند: آیا او را می شناسید؟ عرضه داشتند: چگونه او را نشناسیم و حال آنکه حق تعالی پیمان تو و او را از ما گرفته و ما بر تو و او صلوات فرستاده و طلب رحمت می کنیم.

سپس چهل نوع از انواع نورها که هیچ شباهتی به نور اوّل نداشتند را حق تعالی به آن‌ها افزود و به حلقه ها و زنجیرهای محمل نیز اضافه فرمود سپس حق تعالی آن حضرت را به آسمان دوّم عروج داد، زمانی که آن جناب نزدیک درب آسمان رسید فرشتگان به اطراف آسمان پراکنده شده و به سجده افتاده و گفتند: سبّوح، قدّوس، ربّ الملائکه و الرّوح، سپس افزودند: چقدر این نور شبیه به نور پروردگار ما است!! جبرئیل علیه السّلام گفت: اشهد ان لا اله الّا اللّه، اشهد ان لا اله الّا اللّه، پس از آن فرشتگان اجتماع کرده و درب های آسمان گشوده شد و گفتند: ای جبرئیل، این کیست که با تو می باشد؟ جبرئیل فرمود: این حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلم است. فرشتگان گفتند: آیا مبعوث شده است؟ جبرئیل فرمود: بلی. رسول خدا

صلّی اللّه علیه و آله و سلم فرمودند: فرشتگان به سرعت به طرف من آمده و سلام کرده و گفتند: به برادرت سلام ما را برسان. حضرت می فرمایند: به ایشان گفتم: آیا او را می شناسید؟ گفتند: آری، چگونه آن حضرت را نشناسیم و حال آنکه خداوند پیمان شما و او و شیعه او را تا روز قیامت از ما گرفته است و ما در هر روز پنج بار (مقصود در هر یک از اوقات نماز می باشد) به صورت های شیعیان آن حضرت نظر می افکنیم.

رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلم فرمودند: سپس پروردگارم چهل نوع از انواع نور را برایم افزود که اصلا به انوار اوّلی شباهت نداشتند چنانچه حلقه ها و زنجیرهای دیگری بر آنچه قبلا یاد شد افزود. سپس مرا به آسمان سوّم عروج داد، فرشتگان این آسمان به اطراف پراکنده شده و به سجده افتاده و گفتند: سبّوح، قدّوس، ربّ الملائکه و الرّوح، سپس اضافه کردند: این چه نوری است که شبیه نور پروردگارمان است، جبرئیل پس از استماع این کلام گفت: اشهد انّ محمّدا رسول اللّه، اشهد انّ محمّدا رسول اللّه.

فرشتگان اجتماع کرده و درب های آسمان گشوده شد فرشتگان گفتند: آفرین به اوّل و ابتدائت از حیث خلقت و رتبه و آفرین به پایانت از جهت ظهور و بعثت و آفرین به کسی که زمان امّتش متّصل به حشر است و آفرین به کسی که پیش از خلق خلائق آفریده شد و تمام حسابها با او است یعنی محمّد خاتم النبیین و علی خیر الوصیین. رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلم فرمودند: به من سلام کرده و از برادرم علی علیه السّلام پرسیدند؟ گفتم: او در زمین خلیفه و جانشین من است، مگر او را می شناسید؟ گفتند: آری، چگونه او را نشناسیم و حال آنکه در هر سال یک بار بیت المعمور را زیارت کرده و بر روی آن جلد و پارچه نازک سفیدی است که اسم محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلم و علی و حسن و حسین و ائمه و شیعیان تا روز قیامت نوشته شده و ما با دستهایمان بر سرهای ایشان کشیده و تبرک می جوییم.

سپس پروردگارم چهل نوع از انواع نور که با هیچ یک از انوار اوّل شبیه نبود برایم افزود و حلقه ها و زنجیرها را نیز اضافه کرد. سپس مرا به آسمان چهارم عروج داد در این آسمان فرشتگان هیچ نگفتند و صدایی شنیدم از ایشان که گویا در سینه ها حبس بود، باری آن‌ها اجتماع کرده و درب های آسمان گشوده شد و به سرعت به طرف من شتافتند، جبرئیل علیه السّلام گفت: حیّ علی الصّلوه، حیّ علی

الصّلوه، حیّ علی الفلاح، حیّ علی الفلاح. پس از او فرشتگان با دو آواز مقرون به هم گفتند: بمحمّد تقوم الصّلوه (به حضرت ختمی مرتبت نماز قائم است) و بعلیّ الفلاح (یعنی به حضرت علوی صلوات اللَّه علیه رستگاری وابسته است). جبرئیل فرمود: قد قامت الصّلوه، قد قامت الصّلوه. فرشتگان گفتند: نماز تعلق دارد به شیعیان علی علیه السّلام که تا روز قیامت آن را بپا می دارند. سپس فرشتگان اجتماع کرده و به نبی اکرم صلّی اللَّه علیه و آله و سلم عرض کردند: برادرت را کجا گذاردی و چطور می باشد؟ حضرت به ایشان فرمود: آیا او را می شناسید؟ عرضه داشتند: آری او و شیعیانش را می شناسیم، او (یعنی علی علیه السّلام) نوری است که اطراف عرش خدا می باشد و در بیت المعمور پارچه و جلد رقیق و نازکی از نور هست که با خط نور در آن نام محمّد و علی و حسن و حسین و ائمه و شیعیانشان بدون این که نام یکی از ایشان کم یا زیاد شده باشد نوشته شده است، میثاق و پیمان حضرتش را از ما گرفته اند و در هر روز جمعه بر ما قرائتش می نمایند، پس من به سجده شکر افتادم. حق تعالی فرمود: ای محمّد سر خود را بالا کن. من سر بالا نمودم، طبقات آسمان را دیدم که از هم شکافته و پرده ها برداشته شده است، سپس به من فرمود: سر پایین کن و ببین چه می بینی. من سرم را پایین کرده نظرم به بیت و حرم شما افتاد که مانند بیت المأموری که در آن بودم می باشد، بیت المأمور دقیقا مقابل بیت و حرم شما قرار داشت به طوری که اگر من چیزی را از دستم می انداختم در حرم و بیت می افتاد باری حق تعالی به من فرمود: ای محمّد! این حرم است و تو حرام می باشی، یعنی احترام بیت به خاطر حرمت تو است و برای هر مثلی، مثالی می باشد یعنی هر چیزی در زمین مثالی در آسمان دارد.

پس از آن به من فرمود: ای محمّد، دستت را دراز کن پس برخورد می کنی با آبی که از طرف راست عرش جاری است، پس آب فرو ریخت و من با دست راست با آن برخورد نمودم از این جهت است که اوّلین فعل در وضوء برداشتن آب با دست راست می باشد، سپس پروردگارم فرمود: آب را بگیر و با آن صورتت را بشوی (امام صادق علیه السّلام فرمود: البته حق تعالی شستن صورت را در وضوء همان جا به پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله تعلیم فرمود) زیرا تو می خواهی با این دو دستت با کلام من مواجه شوی. سپس با رطوبت زیادی در دو دستت سر و پاس خود را تا روی برآمدگی پاها مسح کن امام صادق علیه السّلام فرمود: البته حق تعالی مسح سر و پاها را همان جا به پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله تعلیم نمود و فرمود: من می خواهم که تو سرت را مسح کنی و باقی بدارمت و امّا مسح

ص: ۳۵۷

بر پاهایت، به خاطر آن است که می خواهم قدم هایت را جایی بگذارم که نه پیش از تو و نه بعد از تو کسی آن جا قدم نگذاشته و نخواهد گذاشت. تا اینجا حدیث علّت وضوء و اذان را شرح و توضیح داد.

سپس حقّ عزّ و جل فرمود: ای محمّد رو به حجر الاسود که در مقابلم هست نما و به عدد حجابهایم (تعداد آن‌ها هفت تا است) مرا با گفتن تکبیر به بزرگی یاد نما و از اینجاست که تکبیرات افتتاحیه هفت تا است چه آنکه حجابها همان طوری که اشاره شد هفت تا می باشند و پس از انقطاع حجب قرائت را شروع نما و از اینجا است که افتتاح سنّت شده و حجبی که طبق طبق روی هم قرار گرفته اند سه تا بوده به عدد نوری که بر محمّد صلّی اللَّه علیه و آله نازل گردید، یعنی سه مرتبه از این رو افتتاح سه مرتبه بوده و تکبیر هفت مرتبه می باشد. و وقتی از تکبیر و افتتاح فارغ شده خداوند عزّ و جل فرمود: آلان به من رسیدی پس اسم مرا یاد کن: حضرت فرمود: بسم اللَّه الرحمن الرحیم و به همین خاطر در اوّل هر سوره گفتن بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ

الرَّحِیم مشروع گردید سپس حق تعالی به آن حضرت فرمود: مرا ستایش کن. حضرت عرضه داشت: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ نبی اکرم صلّی اللَّه علیه و آله در نفس خود پس از تحمید عرضه داشت: شکرا. بلافاصله حق تعالی فرمود: ای محمّد، حمد و ستایش مرا با گفتن (شکرا) قطع کردی پس دوباره اسم مرا ببر و به همین خاطر در سوره حمد عبارت «الرَّحْمنِ الرَّحِیم» دو مرتبه گفته می شود و وقتی به «و لا الضّالّین» رسید نبی اکرم صلّی اللَّه علیه و آله فرمود: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ شکرا (یعنی در مقام شکر این عبارت را فرمود) خدای عزیز جبار فرمود: ذکر مرا قطع کردی پس اسمم را یاد کن. پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند: بسم اللَّه الرحمن الرحیم و به خاطر همین بعد از حمد ابتداء سوره بعدی گفتن بسم اللَّه الرحمن الرحیم مشروع گردید، پس از آن حق تعالی به حضرت فرمود: بخوان: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ تا آخر به همان نحوی که نازل گردیده چه آنکه این سوره نسبت و نعت و اوصاف مرا بیان می کند. سپس دو دستت را پایین آور و بر دو کاسه زانوهایت قرار بده و پس از آن به عرش من بنگر. رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله می فرماید: به بزرگی عرش نگریستم روحم طیران کرد و حالت غش بر من عارض شد پس الحام شدم به این که بگویم: سبحان ربی العظیم و بحمده، به خاطر آن عظمتی که دیده بودم، باری وقتی این کلام را گفتم حالت غش از من بطرف شد تا جایی که آن را هفت بار گفتم (البته نسبت به هفت بار نیز الحام شدم) باری به نفس و روحم مراجعه نموده و همان طوری که قبلا بودم، گردیدم و به همین جهت گفتن سبحان ربی العظیم و بحمده در رکوع مشروع گردید.

بعد حق عزّ و جلّ فرمود: سر را بردار من سر برداشتم نظرم به چیزی افتاد که عقل از سرم پرید پس بلافاصله با صورت و دو دست به زمین رفته و الحام شدم که بگویم: سبحان ربی الاعلی و بحمده و این به خاطر علو و بلندی چیزی بود که دیدم: ذکر مزبور را هفت بار گفتم و هر بار که می گفتم اندکی به حال آمده و حالت غش از من دور می شد باری پس از اتمام هفت بار نشستم، پس در سجود گفتن: سبحان ربی الاعلی و بحمده و نیز نشستن بین دو سجده که حضرت آن را به منظور استراحت از غش و علو و بزرگی آنچه دیده بودند انجام دادند مشروع گردید.

ص: ۳۵۸

سپس پروردگارم به من الهام فرمود و خواست که سر را بالا کنم، پس سر را بالا کرده و آن علو و بلندمرتبگی را که دیدم حالت غش به من دست داد پس به رو افتاده و صورت و دستهایم را رو به زمین قرار داده و گفتم سبحان ربی الاعلی و بحمده، این ذکر را هفت بار گفتم و سپس سر را بلند کرده و پیش از آنکه بایستم نشستم تا دو باره به علو و بلندمرتبگی حضرتش نظر افکنم، و به خاطر همین دو سجده از یک رکعت جعل گردید و نیز به همین جهت نشستن خفیف پیش از برخاستن مشروع شد.

پس از آن ایستادم، حق عزّ و جل فرمود: یا محمّد سوره حمد را بخوان، پس آن را به همان نحوی که اوّل خوانده بودم، خواندم، پس از آن فرمود: بخوان: إِنَّا أَنْزَلْناهُ ... زیرا این سوره نسبت تو و اهل بیت تو تا روز قیامت را بیان می کند، پس از آن به رکوع رفتم و در رکوع و سجودش همان ذکرهایی را که اوّل گفته بودم، گفتم و پس از آن خواستم که برخیزم پروردگار متعال فرمود: ای محمّد نعمت هایی که به تو دادم را به یاد آور و اسم مرا ببر حق تبارک و تعالی به من الهام نمود که بگویم: بسم اللَّه، لا اله الّا اللَّه، و الاسماء الحسنی کلّها للَّه. پس به من فرمود: یا محمّد بعد از این درود بر خود و اهل بیتت بفرست. من

گفتم: صلّی اللّه علیّ و علی اهل بیتی، و خداوند هم خواسته مرا انجام داد یعنی رحمت بر من و اهل بیتم فرستاد سپس ملتفت شدم خود را در صفوف فرشتگان ص: ۳۵۹

و انبیاء یافتم، پروردگارم فرمود: یا محمّد، سلام بده گفتم: السّلام علیکم و رحمه اللّه و برکاته. حق تعالی فرمود: ای محمّد من محققا سلام و تحیّت بوده و رحمت و برکات تو و ذریّه تو می باشد، پس از آن امر فرمود که به سمت چپ توجه نکنم.

و اوّلین سوره ای که بعد از قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ شنیدم، إِنَّا أَنْزَلْناهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ بود، باری به خاطر آنچه گفته شد سلام را یک بار می دهند و در آن حال صورت باید به طرف قبله باشد و نیز به جهت آنچه ذکر شد تسبیح و در رکوع و سجود به عنوان شکر بجا آورده می شود.

و امّا «سمع اللّه لمن حمده» گفتم آن به خاطر این جهت مشروع گردید که نبیّ اکرم صلّی اللّه علیه و آله فرمودند از رکوع که سر برداشتم صدای ضجّه و ناله فرشتگان را شنیدم، گفتم: سمع اللّه لمن حمده بالتسبیح و التهلیل و به جهت کلّ آنچه بیان داشتیم است که هر گاه در دو رکعت اوّل و دوّم نماز حدثی حادث شود و خللی اتّفاق بیفتد مصلّی باید نمازش را اعاده کند و این دو رکعت فرض اوّل محسوب می شود و آن در وقت زوال یعنی نماز ظهر واجب گردید. - . علل الشرایع : ۱۱۲ - ۱۱۳ -

کافی: ابن اذینه از امام صادق علیه السلام همین حدیث را روایت کرده است. - . فروع کافی ۱ : ۱۳۵ - ۱۳۷ -

**[ترجمه]

بیان

قوله فیه أربعون نوعا من أنواع النور یحتمل أن یکون المراد الأنوار الصوریه أو الأعم منها و من المعنویه و أما نفره الملائکه فلغلبه النور علی أنوارهم و عجزهم عن إدراک الکمالات المعنویه التی أعطاها الله تعالی نبینا صلی الله علیه و آله و یؤیده

قَوْلُهُ صلی الله علیه و آله لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتٌ لَا يَسَعُهُ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَ لَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ وَ لَا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ امْتَحَنَ اللَّهُ قَلْبَهُ لِلْإِيمَانِ.

و یؤید المعنویه قول الملائکه ما أشبه هذا النور بنور ربنا و علی تقدیر أن یکون المراد الصوریه فالمعنی ما أشبه هذا النور بنور خلقه الله فی العرش و علی التقدیرین لما کان کلامهم و فعلهم موهما لنوع من التشبیه قال جبرئیل الله أکبر لنفی تلک المشابهه أی أکبر من أن یشبهه أحد أو یعرفه.

و قال الجزری سبوح قدوس یرویان بالضم و الفتح أقیس و الضم أکثر

ص: ۳۶۰

۱- فی الکافی: و اول آیه سمعها بعد قل هو اللّه أحد و انا أنزلناه آیه أصحاب الیمین و أصحاب الشمال.

۲- هکذا فی الکتاب و مصدره الضمائر کلها مفرده، و فی الکافی کلها مثناه.

۳- علل الشرائع: ۱۱۲ و ۱۱۳.

۴- فروع الکافی ۱: ۱۳۵- ۱۳۷.

استعمالا و هو من أبنيه المبالغه و المراد بهما التنزيه و قال فيه فانطلقنا إلى الناس معانيق أى مسرعين و قال الفيروزآبادى المعناق الفرس الجيد العنق و الجمع المعانيق انتهى.

أقول: العنق بالتحريك ضرب من سير الدابه و هو سير مسبطر و هو المراد هنا و التشبيه من الإسراع قوله بالأول أى خلقا و رتبه قوله بالآخر أى بعثه و قد مر تفسير الحاشر و الناشر مثله أو المراد به ناشر العلوم و الخيرات و الرق بالفتح و الكسر جلد رقيق يكتب فيه و الصحيفه البيضاء و دوى الريح و الطائر و النحل صوتها قوله مقرونين أى متقاربين فى المعنى فإن الصلاه سبب للفلاح و يحتمل أن تكون الفقرتان اللتان بعدها تفسيرا للاقتران و فى الكافى صوتان مقرونان و هو أظهر و الضمير فى قوله لشيعته راجع إلى الرسول صلى الله عليه و آله أو إلى على عليه السلام و الأخير أظهر فالمراد أن صلاه غير الشيعه غير متقبله قوله أطناب السماء لعله كنايه عن الأطباق و الجوانب.

قال الجزرى فيه ما بين طنبى المدينه أحوج منى إليها أى ما بين طرفيها و الطنب أحد أطناب الخيمه فاستعاره للطرف و الناحيه انتهى.

و فى الكافى أطباق السماء.

أقول: يحتمل أن يكون خرق الأطناب و الحجب من تحته صلى الله عليه و آله (1) أو من فوقه أو منهما معا و أن يكون هذا فى السماء الرابعه أو بعد عروجه إلى السابعه و الأخير أوفق بما بعده فعلى الأول خرق الحجب من تحته لينظر إلى الكعبه و على الثانى لينظر إلى الكعبه و إلى البيت المعمور معا فوجدهما متحاذيين متطابقين متماثلين و لذا قال و لكل مثل مثال أى كل شى ء فى الأرض له مثال فى السماء فعلى الثانى يحتمل أن يكون الصلاه تحت العرش محاذيا للبيت المعمور أو بعد نزوله فى البيت المعمور و على التقديرين استقبال الحجر مجاز أى استقبل ما يحاذيه أو يشاكله قوله و أنت الحرام أى المحترم المكرم و لعله إشاره إلى أن حرمه البيت إنما هى لحرمتك.

۱- سيأتى فى الحديث ۷۷: أن الحجب انخرقت حتّى نظر الى الأرض و كلم مع علىّ عليه السلام فاعلمه أنّه خليفته من عند اللّه عزّ و جلّ.

أقول: فی الکافی هنا زیاده هکذا فرفعت رأسی فإذا أطباق السماء قد خرقت و الحجب قد رفعت ثم قیل لی طأطئ رأسک انظر ما تری فطأطأت رأسی فنظرت إلی بیت مثل بیتکم هذا و حرم مثل حرم هذا البیت لو ألقیت شیئا من یدی لم یقع إلا علیه فقیل لی یا محمد إن هذا الحرم و أنت الحرام و لکل مثل مثال ثم أوحی الله إلی یا محمد ادن من صاد و اغسل مساجدک و طهرها و صل لربک فدنا رسول الله صلی الله علیه و آله من صاد و هو ماء یسیل من ساق العرش الأیمن فتلقی رسول الله صلی الله علیه و آله الماء بیده الیمنی فمن أجل ذلک صار الوضوء بالیمین ثم ساق الحدیث إلی أن قال و الحجب متطابقه بینهن بحار النور و ذلک النور الذی أنزله الله تعالی علی محمد صلی الله علیه و آله فمن أجل ذلک صار الافتتاح ثلاث مرات لافتتاح الحجب ثلاث مرات فصار التکبیر سبعا و الافتتاح ثلاثا.

أقول: الظاهر أن المراد بالحجب غیر السماوات و أن ثلاثه منها ملتصقه ثم بعد ذلک بحار الأنوار ثم اثنان منها ملتصقان ثم تفصل بینهما بحار النور ثم اثنان ملتصقان فلذا استحب التوالی بین ثلاث من التکبیرات ثم الفصل بالدعاء ثم بین اثنتین ثم الفصل بالدعاء ثم اثنتین فکل شروع فی التکبیر ابتداء افتتاح.

قوله قطعت ذکری لعله لما کانت سوره الفاتحه بالوحی فلما انقطع الوحی عند تمامها حمد الله من قبل نفسه فأوحی إلیه لما قطعت القرآن بالحمد فاستأنف البسمله فالمراد بالذکر القرآن قوله و علو ما رأیت لعله منصوب بنزع الخافض أی لعلو ما رأیت قعدت لأنظر إلیه مره أخری و لعله کان فی الأصل و عودا إلی ما رأیت قوله إنی أنا السلام و التحیه لعل التحیه معطوفه علی السلام تفسیرا له قوله و الرحمه مبتدأ أی المراد بالرحمه أنت و البرکات ذریتک علی اللف و النشر أو المراد أن کلا منهم رحمه و برکه فالمعنی سلام الله و تحیته أو رحمته و شفاعه محمد و أهل بیته صلوات الله علیهم و هدایتهم و إعانتهم علیکم أی لکم.

قوله عند الزوال (۱) لعل المعنی أن هذه الصلاه التی فرضت و علمها نبیه فی

۱- و فی الکافی: فهذا الفرض الأول فی صلاه الزوال یعنی صلاه الظهر انتهی فعلیه لا أشکال.

السماء إنما فرضت و أوقعت أولا فی الأرض عند الزوال فلا یلزم أن یکون إیقاعها فی السماء عند الزوال مع أنه صلی الله علیه و آله یحتمل أن یکون محاذیا فی ذلک الوقت لموضع یکون فی الأرض وقت الزوال لکنه بعید لأن الظاهر من الخبر أنها أوقعت فی موضع کان محاذیا لمکه و یحتمل أن یکون بعض المعارج فی الیوم و هذا وجه جمع بین الأخبار المختلفه الوارده فی المعراج.

أقول: فی الخبر علی ما رواه فی الکافی مخالفه کثیره لما هنا و شرح هذا الخبر یحتاج إلی مزید بسط فی الکلام لا یسعه المقام و سیأتی بعض الکلام فیه فی أبواب الصلاه إن شاء الله تعالی.

**[ترجمه]«فیه اربعون نوعا من انواع النور» ممکن است مقصود، نورهای مادی یا چیزی عام‌تر از نورهای مادی و نورهای معنوی باشد. و اما پراکنده شدن فرشتگان به سبب غلبه پیدا کردن آن نور بر نورهای آنان، و ناتوانی‌شان از درک کمالات معنوی‌ای است که خداوند متعال به پیامبرمان عطا فرمود. این فرموده خداوند آن را تایید می کند: «من همراه با خدا اوقاتی دارم که هیچ فرشته مقرّ و هیچ پیامبر مرسل و هیچ بنده مؤمنی که خداوند قلب او را به ایمان آزموده است، تاب و تحمل آن را ندارد.» و این سخن فرشتگان که گفتند: این نور چقدر شبیه نور پروردگار ما است. معنوی بودن آن را تایید می کند. و با یک تقدیر می‌توان مقصود از آن را نورهای مادی در نظر گرفت، و معنایش به این صورت است که: این نور چقدر شبیه نوری است که خداوند در عرش خلق کرده است. بنا بر دو تقدیر، از سخن فرشتگان، گمان تشبیه برداشت نمی‌شود. جبرئیل برای نفی این مشابهت گفت: الله اکبر. یعنی خداوند بزرگ‌تر از آن است که کسی شبیه او باشد یا کسی او را بشناسد.

جزری گوید: «سبّوح قدّوس» با ضمه روایت شده‌اند اما با فتحه قیاسی‌تر است و با ضمه

ص: ۳۶۰

استعمال بیشتری دارند و از وزن‌های مبالغه بود و مقصود از آن منزّه گردانیدن است. و گوید: «و انطلقتا الی الناس معانیق» یعنی شتابان. و فیروزآبادی گوید: «المعناق» اسبی است که گردن خوبی دارد و جمع آن «المعانیق» است. پایان سخن.

می گویم: «العنَق» با حروف متحرک نوعی از راه رفتن چهارپا است و آن حرکت شتابان است. و همین معنی در اینجا مدّ نظر است و وجه شبه در شتافتن است. سخن او: «بالاولّ» یعنی از لحاظ آفرینش و مرتبه. «بالآخر» یعنی از نظر بعثت. پیش‌تر معنای «الحاشر» بیان شد و «الناشر» نیز مانند آن است و مقصود از آن: پخش کننده علوم و خیرات است. «الرقّ» با فتحه و کسره: پوست نازکی است که بر آن می‌نویسند. و به معنای صفحه سفید نیز می‌باشد. «دویّ الریح و الطائر و النحل» یعنی صدای باد و پرنده و زنبور. «مقرونین» یعنی در معنا نزدیک به هم‌اند زیرا نماز موجب رستگاری است. و ممکن است دو عبارت پس از آن تفسیر و توضیحی برای مقرون بودن آن نماز و رستگاری باشد. در کافی «صوتان مقرونان» آمده که آشکارتر است. و مرجع ضمیر در «لشیعته» رسول صلی الله علیه و آله و سلم، یا علی علیه السلام است که وجه آشکار، معنای دوم است. پس مقصود این است که نماز غیر شیعه قبول نمی‌شود. سخن او: «اطناب السماء» شاید کنایه از طبقات و کرانه‌های آسمان باشد.

جزری گوید: «فیه ما بین طنبی المدینهٔ احوج منّی الیها» یعنی ما بین دو طرف مدینه. و «الطنب» یکی از طناب‌های خیمه است

که برای طرف و ناحیه استعاره شده است. پایان سخن.

در کافی «اطباق السماء» آمده است.

می گویم: ممکن است پاره شدن کرانه‌ها و حجاب‌های آسمان از زیر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم یا از بالا، یا هم از زیر و هم از بالای آن حضرت باشد. و این امر در آسمان چهارم، یا پس از بالا رفتنش از آسمان چهارم باشد، که معنای دوم با ما بعد آن دقیق‌تر است. بر اساس معنای اول، حجاب‌ها از زیر آن حضرت پاره شده است تا به کعبه بنگرد، و بنا بر معنای دوم، تا پیامبر همزمان به کعبه و بیت معمور بنگرد. و دید که آن‌ها روبه رو و مطابق و شبیه به یکدیگر هستند. و از این جهت فرمود: برای هر چیز مثالی است، یعنی هر چیز در زمین مثالی در آسمان دارد. و بر اساس معنای دوم ممکن است نماز در زیر عرش مساوی با بیت معمور باشد یا پس از آنکه به بیت معمور پایین آمد. و بنا بر دو تقدیر، رو کردن به حجر مجاز است یعنی: به سوی چیزی که روبه رو (مساوی) یا مشابه حجر است، رو کرد. «انت الحرام» یعنی محترم و مُکَرّم. و شاید اشاره به این دارد که حرمت بیت، به خاطر حرمت توست.

ص: ۳۶۱

می گویم: در کافی این عبارات به حدث اضافه شده است: سرم را برداشتم به ناگاه دیدم طبقات آسمان شکافته شده و پرده های حجاب به کنار رفته است، سپس به من گفت: سرت را پایین بینداز! چه می بینی؟ سرم را پایین انداختم، خانه ای همانند کعبه دیدم و حرمی شبیه به حرم خانه کعبه؛ اگر چیزی از دستم می افتاد، حتماً بر روی همان خانه می افتاد. گفته شد: ای محمد! این حرم و تو مُحرِم هستی، هر مثلی تمثالی دارد. سپس خداوند به من وحی کرد: ای محمد! به صاد نزدیک شو و اعضای سجده خود را بشوی و مطهّر گردان و برای پروردگارت نماز بگزار. پیامبر به صاد نزدیک شد، صاد نام آبی است که از طرف راست عرش جاری است، پیامبر صلی الله علیه و آله با دست راست آبی برداشت، به همین خاطر وضو با دست راست آغاز می شود، و ادامه حدیث را آورده تا اینجا که گفته است: و آن حجاب ها با هم مساوی و بر هم مطابق اند و میان آن‌ها دریاهایی از نور وجود دارد و این همان نوری است که خدا به محمد صلی الله علیه و آله نازل کرد. و از این جهت سه بار افتتاح سنت شد.

می گویم: به ظاهر، مقصود از حجاب‌ها، آسمان‌ها نیست. و سه تا از این حجاب‌ها به هم متصل‌اند، و بعد از آن دریاهای نور است، و بعد دو حجاب به هم متصل است سپس میان آن‌ها دریاهای نور قرار دارد و بعد دو حجاب متصل قرار دارد. از این جهت مستحب است که سه تکبیر پشت‌سر هم گفته شود و بعد از آن با دعا خواندن فاصله انداخته و دو بار تکبیر و بعد فاصله با دعا، و سپس دو تکبیر دیگر خوانده شود. پس هر شروعی در تکبیر آغاز افتتاحی است.

این فرموده: «قطعت ذکری» شاید از این جهت باشد که سوره فاتحه با وحی نازل شد و پس از پایان این سوره وحی قطع نشد و پیامبر بدین سبب از پیش خود، خداوند را حمد و سپاس گفت. پس خداوند به او وحی کرد که با حمد قرآن قطع نمی... گردد، پس بسم الله را دوباره از سر بگیر. بنابراین مقصود از «الذکر» قرآن است. «و علوّ ما ریات» شاید منصوب به نزع خافض باشد یعنی به خاطر علوّ و بلند مرتبگی، ندیدم و نشستم تا دوباره بدان بنگرم. و شاید در اصل «و عوداً الی ما رأیت» بوده است.

در عبارت «إنّی انا السـلام و التحیـۀ» چه بسا تحیۀ معطوف بر سـلام بوده و به عنوان توضـیح و تفسـیری برای آن باشد. «الرحمۀ مبتدء» یعنی: مقصود از رحمت تو، و مقصود از برکات، ذرّیّه توست بنا بر صنعت لفّ و نشر. یا مقصود این است که همه آن‌ها رحمت و برکت هستند. پس بدین معنا است: سلام و تحیّت خداوند، یا رحمت و شفاعت محمد و اهل بیت او علیهم السلام، و هدایت و اعانت آن‌ها بر شما است. یعنی برای شما.

در عبارت «عنـد الزوال» چه بسا مقصود این باشـد: نمازی که فرض شـد و آن را در آسـمان به پیامبرش تعلیم داد، در ابتـدا در زمین در هنگام زوال، واجب شد. پس لازم نمی‌گردد که فرض شدن آن

ص: ۳۶۲

در آسـمان باشـد. به علاوه اینکه ممکن است پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم در آن وقت در روبه‌روی مکانی باشـد که در زمین هنگام زوال است. اما این معنا بعیـد است زیرا ظاهر روایت می‌رساند که آن نماز در مکانی روبه روی مکه افتاد و واجب شـد، و ممکن است دسـته‌ای از معراج‌های پیامبر در روز باشـد و این توجیهی است که اخبار مختلفی را که در باره معراج وارد شده، با هم جمع می‌کند.

می‌گویم: در روایتی که در کافی نقل شده، با آنچه در اینجا بیان شد، اختلاف بسیاری است و شرح این روایت نیاز به تفسیر و بسط بیشتری در کلام دارد که در این مبحث نمی‌گنجد و ان شاء الله در ادامه در باب نماز اندکی در باره آن سخن می‌گوییم.

**[ترجمه]

«۶۷»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الثُّمَالِیِّ عَنْ أَبِی الرَّبِیعِ قَالَ: سَأَلَ نَافِعٌ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ مِنْ رُسُلِنا أَ جَعَلْنا مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ آلِهَةً یُعْبَدُونَ (۱) مَنْ ذَا الَّذِی سَأَلَهُ مُحَمَّدٌ وَ کَانَ بَیْنَهُ وَ بَیْنَ عِیسَی خَمْسُمِائَةِ سَنَةٍ قَالَ فَتَلَا أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام هَذِهِ الْآیَةَ سُبْحانَ الَّذِی أَسْری بِعَبْدِهِ لَیْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ إِلَی الْمَسْجِدِ الْأَقْصَی الَّذِی بارَکْنا حَوْلَهُ لِنُرِیَهُ مِنْ آیاتِنا (۲) فَکَانَ مِنَ الْآیَاتِ الَّتِی أَرَاهَا اللَّهُ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله حَیْثُ أَسْرَی بِهِ (۳) إِلَی بَیْتِ الْمَقْدِسِ أَنَّهُ حَشَرَ اللَّهُ الْأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ مِنَ النَّبِیِّینَ وَ الْمُرْسَلِینَ ثُمَّ أَمَرَ جَبْرَئِیلَ علیه السلام فَأَذَّنَ شَفْعاً وَ أَقَامَ شَفْعاً وَ قَالَ فِی إِقَامَتِهِ حَیَّ عَلَی خَیْرِ الْعَمَلِ ثُمَّ تَقَدَّمَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله فَصَلَّی بِالْقَوْمِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَیْهِ وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا (۴) مِنْ قَبْلِکَ مِنْ رُسُلِنا أَ جَعَلْنا مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ آلِهَةً یُعْبَدُونَ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلَی مَا تَشْهَدُونَ وَ مَا کُنْتُمْ تَعْبُدُونَ قَالُوا نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ وَ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ أُخِذَتْ عَلَی ذَلِکَ عُهُودُنَا وَ مَوَاثِیقُنَا فَقَالَ نَافِعٌ صَدَقْتَ یَا بَا جَعْفَرٍ الْخَبَرَ (۵).

ص: ۳۶۳

۱- الزخرف: ۴۵.

۲- الإسراء: ۱.

٣- فى المصدر: حين اسرى به.

۴- فى نسخه: فصلى بالقوم، فلما انصرف قال اللّه له: سل يا محمّد من أرسلنا.

۵- تفسير القمّىّ: ۶۱۰ و ۶۱۱، و الحديث طويل أخرج مثله قبلا عن الكافى تحت رقم ١.

**[ترجمه]تفسیر قمی: ابو ربیع گوید: نافع از امام باقر علیه السلام در باره این فرموده خداوند: «واسْأَل مَنْ أَرْسَلنَا مِن قَبْلكَ مِن رُّسُلِنَا أَجَعَلنَا مِن دُونِ الرَّحْمَنِ آلهَةً يعْبَدُونَ» - . زخرف / ۴۵ - {و از رسولان ما که پیش از تو گسیل داشتیم جویا شو آیا در برابرِ [خدای] رحمان، خدایانی که مورد پرستش قرار گیرند مقرّر داشته ایم؟} پرسید. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از چه کسی سئوال کرد؟ حال آن که فاصله زمانی ایشان با حضرت عیسی علیه السلام پانصد سال بوده است؟ امام محمد باقر علیه السلام این آیه را خواند: «سُبْحَانَ الذِی أَسْرَی بِعَبْدِهِ لیلا مِّنَ المَسْجِدِ الحَرَامِ إلی المَسْجِدِ الأَقْصَی الذِی بَارَكْنَا حَولهُ لنُرِيهُ مِنْ آياتِنَا» - . اسراء / ۱ - {منزه است آن (خدایی) که بنده اش را شبانگاهان از مسجد الحرام به سوی مسجد الاقصی که پیرامون آن را برکت داده ایم سیر داد تا نشانه های خود را به او بنمایانیم} یکی از نشانه هایی که خداوند در هنگام اسراء از مکه به بیت المقدس به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نشان داد، این بود که همه پیامبران و انبیاء را گرد هم آورد. سپس به جبرئیل دستور داد تا اذان بگوید و نماز برپا کند. (جبرئیل در اذانش گفت: حی علی خیرالعمل.) سپس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم امامت نماز را به عهده گرفت. زمانی که نماز به پایان رسید، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از آن‌ها پرسید: به چه چیز شهادت می دهید؟ و چه چیزی را می پرستیدید؟ پاسخ دادند: شهادت می دهیم که جز الله خدایی نیست. او تنها و بی شریک است و تو پیامبر خدا هستی و بر این اساس از ما عهد و پیمان گرفته شده است. نافع گفت: ای ابو جعفر! راست گفتی. بخشی از روایت. - . تفسیر قمی : ۶۱۰ - ۶۱۱ -

ص: ۳۶۳

**[ترجمه]

«۶۸»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ أَبِی عُبَیْدَةَ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یُكْثِرُ تَقْبِیلَ فَاطِمَةَ علیها السلام فَأَنْكَرَتْ ذَلِكَ عَائِشَةُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا عَائِشَةُ إِنِّی لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ دَخَلْتُ الْجَنَّةَ فَأَدْنَانِی جَبْرَئِیلُ مِنْ شَجَرَةِ طُوبَی وَ نَاوَلَنِی مِنْ ثِمَارِهَا فَأَكَلْتُهُ فَحَوَّلَ اللَّهُ ذَلِكَ مَاءً فِی ظَهْرِی فَلَمَّا هَبَطْتُ إِلَی الْأَرْضِ وَاقَعْتُ خَدِیجَةَ فَحَمَلَتْ بِفَاطِمَةَ فَمَا قَبَّلْتُهَا قَطُّ إِلَّا وَجَدْتُ رَائِحَةَ شَجَرَةِ طُوبَی مِنْهَا (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: ابو عبیده از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله، فاطمه سلام الله علیها را بسیار می بوسید. عایشه از این کار خشمگین شد و گفت: ای رسول خدا! تو فاطمه را زیاد می بوسی. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: ای عایشه! من زمانی که به معراج رفتم و وارد بهشت شدم، جبرئیل مرا به درخت طوبی نزدیک کرد و از میوه آن به من خوراند؛ من آن را خوردم و زمانی که به زمین فرود آمدم، خداوند آن میوه را به آبی در پشت من تبدیل کرد و سپس با خدیجه، همبستر شدم و او فاطمه را حامله شد و من هر وقت، فاطمه را می بوسم، عطر درخت طوبی را در او استشمام می کنم. - . تفسیر قمی : ۳۴۱ - ۳۴۲ -

**[ترجمه]

«۶۹»

ج، الإحتجاج فِی أَجْوِبَهِ الزِّنْدِیقِ الْمُنْکِرِ لِلْقُرْآنِ قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ أَمَّا قَوْلُهُ وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ مِنْ رُسُلِنا (۲) فَهَذَا مِنْ بَرَاهِینِ نَبِیِّنَا صلی الله علیه و آله الَّتِی آتَاهُ اللَّهُ إِیَّاهَا وَ أَوْجَبَ بِهِ الْحُجَّهَ عَلَی سَائِرِ خَلْقِهِ لِأَنَّهُ لَمَّا خَتَمَ بِهِ الْأَنْبِیَاءَ وَ جَعَلَهُ اللَّهُ رَسُولًا إِلَی جَمِیعِ الْأُمَمِ وَ سَائِرِ الْمِلَلِ خَصَّهُ بِالارْتِقَاءِ إِلَی السَّمَاءِ عِنْدَ الْمِعْرَاجِ وَ جَمَعَ لَهُ یَوْمَئِذٍ الْأَنْبِیَاءَ فَعَلِمَ مِنْهُمْ مَا أُرْسِلُوا بِهِ وَ حَمَلُوا (۳) مِنْ عَزَائِمِ اللَّهِ وَ آیَاتِهِ وَ بَرَاهِینِهِ وَ أَقَرُّوا أَجْمَعِینَ (۴) بِفَضْلِهِ وَ فَضْلِ الْأَوْصِیَاءِ وَ الْحُجَجِ فِی الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِ وَ فَضْلِ شِیعَهِ وَصِیِّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ الَّذِینَ سَلَّمُوا لِأَهْلِ الْفَضْلِ فَضْلَهُمْ وَ لَمْ یَسْتَکْبِرُوا عَنْ أَمْرِهِمْ وَ عَرَفَ مَنْ أَطَاعَهُمْ وَ عَصَاهُمْ مِنْ أُمَمِهِمْ وَ سَائِرِ مَنْ مَضَی وَ مَنْ غَبَرَ (۵) أَوْ تَقَدَّمَ أَوْ تَأَخَّرَ (۶).

**[ترجمه]احتجاج: امیر المؤمنین در جواب شخصی که منکر قرآن بود، فرمود: اما این فرموده خداوند: «واسْأَل مَنْ أَرْسَلنَا مِن قَبْلکَ مِن رُّسُلنَا» یکی از براهین پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم است که خداوند آن را به ایشان اعطا کرده و به وسیله آن محبت را بر سایر مخلوقاتش واجب گردانده بود. زیرا زمانی که خداوند او را خاتم پیامبران و پیامبری برای همه ملت ها قرار داد، او را در هنگام معراج به آسمان برد و در آن روز پیامبران را برایش گرد هم آورد. او از آن‌ها آیات، براهین و پیمان های الهی را که پیامبران جهت تبلیغ آن‌ها فرستاده شده اند شنید. همه پیامبران به فضیلت و برتری او و اوصیا و حجت های روی زمین پس از او و سایر گذشتگان و آیندگان، کسانی را که از آن حجت ها پیروی خواهند کرد یا نافرمان خواهند بود، شناخت. - . احتجاج : ۱۳۱ -

**[ترجمه]

«۷۰»

ع، علل الشرائع أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مَالِکِ بْنِ عُیَیْنَهَ عَنْ حَبِیبٍ السِّجِسْتَانِیِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام عَنْ قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَّ ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّی فَکانَ قابَ قَوْسَیْنِ أَوْ أَدْنی فَأَوْحی إِلی عَبْدِهِ ما أَوْحی فَقَالَ لِی یَا حَبِیبُ لَا تَقْرَأْ هَکَذَا اقْرَأْ ثُمَّ دَنَا فَتَدَانَی فَکَانَ قَابَ قَوْسَیْنِ (۷) أَوْ أَدْنَی فَأَوْحَی اللَّهُ إِلَی عَبْدِهِ یَعْنِی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا

ص: ۳۶۴

۱- تفسیر القمّیّ: ۳۴۱ و ۳۴۲.

۲- تقدم الایعاز إلی موضع الآیه آنفا و فی صدر الباب.

۳- فی المصدر: و حملوه.

۴- فی المصدر: و أقروا أجمعون.

۵- غبر: مضی. و بقی فهو من الاضداد.

۶- الاحتجاج: ۱۳۱.

۷- زاد فی نسخه: فی القرب.

أَوْحَى (۱) يَا حَبِيبُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا فَتَحَ مَکَّهَ أَتْعَبَ نَفْسَهُ فِی عِبَادَهِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الشُّکْرِ لِنِعَمِهِ فِی الطَّوَافِ بِالْبَیْتِ وَ کَانَ عَلِیٌّ علیه السلام مَعَهُ فَلَمَّا غَشِیَهُمُ اللَّیْلُ انْطَلَقَا إِلَی الصَّفَا وَ الْمَرْوَهِ یُرِیدَانِ السَّعْیَ قَالَ فَلَمَّا هَبَطَا مِنَ الصَّفَا إِلَی الْمَرْوَهِ وَ صَارَا فِی الْوَادِی دُونَ الْعَلَمِ الَّذِی رَأَیْتَ غَشِیَهُمَا مِنَ السَّمَاءِ نُورٌ فَأَضَاءَتْ لَهُمَا جِبَالُ مَکَّهَ وَ خَشَعَتْ أَبْصَارُهُمَا قَالَ فَفَزِعَا لِذَلِکَ فَزَعاً شَدِیداً قَالَ فَمَضَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَتَّی ارْتَفَعَ عَنِ الْوَادِی وَ تَبِعَهُ عَلِیٌّ علیه السلام فَرَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَأْسَهُ إِلَی السَّمَاءِ فَإِذَا هُوَ بِرُمَّانَتَیْنِ عَلَی رَأْسِهِ قَالَ فَتَنَاوَلَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَوْحَی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَی مُحَمَّدٍ یَا مُحَمَّدُ إِنَّهَا مِنْ قِطْفِ الْجَنَّهِ فَلَا یَأْکُلْ مِنْهَا إِلَّا أَنْتَ وَ وَصِیُّکَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ قَالَ فَأَکَلَ رَسُولُ اللَّهِ إِحْدَاهُمَا وَ أَکَلَ عَلِیٌّ الْأُخْرَی ثُمَّ أَوْحَی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَی مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مَا أَوْحَی قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام یَا حَبِیبُ وَ لَقَدْ رَآهُ نَزْلَهً أُخْری عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهی عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوی یَعْنِی عِنْدَهَا وَافَی بِهِ جَبْرَئِیلُ حِینَ صَعِدَ إِلَی السَّمَاءِ قَالَ فَلَمَّا انْتَهَی إِلَی مَحَلِّ السِّدْرَهِ وَقَفَ جَبْرَئِیلُ دُونَهَا وَ قَالَ یَا مُحَمَّدُ إِنَّ هَذَا مَوْقِفِیَ الَّذِی وَضَعَنِیَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِیهِ وَ لَنْ أَقْدِرَ عَلَی أَنْ أَتَقَدَّمَهُ وَ لَکِنِ امْضِ أَنْتَ أَمَامَکَ إِلَی السِّدْرَهِ فَوَقَفَ عِنْدَهَا قَالَ فَتَقَدَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی السِّدْرَهِ وَ تَخَلَّفَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام إِنَّمَا سُمِّیَتْ سِدْرَهَ الْمُنْتَهَی لِأَنَّ أَعْمَالَ أَهْلِ الْأَرْضِ تَصْعَدُ بِهَا الْمَلَائِکَهُ الْحَفَظَهُ إِلَی مَحَلِّ السِّدْرَهِ وَ الْحَفَظَهُ الْکِرَامُ الْبَرَرَهُ دُونَ السِّدْرَهِ یَکْتُبُونَ مَا تَرْفَعُ إِلَیْهِمُ الْمَلَائِکَهُ مِنْ أَعْمَالِ الْعِبَادِ فِی الْأَرْضِ قَالَ فَیَنْتَهُونَ بِهَا إِلَی مَحَلِّ السِّدْرَهِ قَالَ فَنَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ فَرَأَی أَغْصَانَهَا تَحْتَ الْعَرْشِ وَ حَوْلَهُ قَالَ فَتَجَلَّی لِمُحَمَّدٍ نُورُ الْجَبَّارِ عَزَّ وَ جَلَّ فَلَمَّا غَشِیَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله النُّورُ شَخَصَ بِبَصَرِهِ وَ ارْتَعَدَتْ فَرَائِصُهُ قَالَ فَشَدَّ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِمُحَمَّدٍ قَلْبَهُ وَ قَوَّی لَهُ بَصَرَهُ حَتَّی رَأَی مِنْ آیَاتِ رَبِّهِ مَا رَأَی وَ ذَلِکَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَقَدْ

۱- و الظاهر أنّه علیه السلام بصدد بیان معنی الآیه و تفسیرها، لا أنّه أراد أن الألفاظ نزلت هکذا فیکون من التحریف الذی لا یقول به الشیعه الإمامیّه: هذا مضافا الی أنّه خبر واحد لا یوجب علما و لا عملا.

رَآهُ نَزْلَهً أَخْرى عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهى عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوى قَالَ یَعْنِی الْمُوَافَاهَ قَالَ فَرَأَى مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله مَا رَأَى بِبَصَرِهِ مِنْ آیاتِ رَبِّهِ الْکُبْرى یَعْنِی أَکْبَرَ الْآیَاتِ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام وَ إِنَّ غِلَظَ السِّدْرَهِ بِمَسِیرَهِ مِائَهِ عَامٍ مِنْ أَیَّامِ الدُّنْیَا وَ إِنَّ الْوَرَقَهَ مِنْهَا تُغَطِّی أَهْلَ الدُّنْیَا وَ إِنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَلَائِکَهً وَکَّلَهُمْ بِنَبَاتِ الْأَرْضِ مِنَ الشَّجَرِ وَ النَّخْلِ فَلَیْسَ مِنْ شَجَرَهٍ وَ لَا نَخْلَهٍ إِلَّا وَ مَعَهَا مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَلَکٌ یَحْفَظُهَا وَ مَا کَانَ فِیهَا وَ لَوْ لَا أَنَّ مَعَهَا مَنْ یَمْنَعُهَا لَأَکَلَهَا السِّبَاعُ وَ هَوَامُّ الْأَرْضِ إِذَا کَانَ فِیهَا ثَمَرُهَا قَالَ وَ إِنَّمَا نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ یَضْرِبَ أَحَدٌ مِنَ الْمُسْلِمِینَ خَلَاهُ تَحْتَ شَجَرَهٍ أَوْ نَخْلَهٍ قَدْ أَثْمَرَتْ لِمَکَانِ الْمَلَائِکَهِ الْمُوَکَّلِینَ بِهَا قَالَ وَ لِذَلِکَ یَکُونُ لِلشَّجَرِ وَ النَّخْلِ أُنْساً إِذَا کَانَ فِیهِ حَمْلُهُ لِأَنَّ الْمَلَائِکَهَ تَحْضُرُهُ (۱).

**[ترجمه]علل الشرایع: حبیب سجستانی گوید: از امام باقر علیه السّلام راجع به آیه شریفه: ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّى فَکانَ قابَ قَوْسَیْنِ أَوْ أَدْنى فَأَوْحى إِلى عَبْدِهِ ما أَوْحى، پرسیدم: حضرت فرمودند: ای حبیب این آیه را این گونه قرائت مکن، بلکه بخوان: ثمّ دنی، فتدانا، فَکانَ قابَ قَوْسَیْنِ فی القرب أَوْ أَدْنى، فَأَوْحى اللّه الی عبده یعنی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله

ص: ۳۶۴

ما اوحی. ای حبیب، رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله هنگامی که مکّه را فتح نمودند نفس شریف خود را در عبادت حقّ تعالی و شکر نعمت هایش با طواف کردن بیت به تعب و رنج انداختند و امیر المؤمنین علی علیه السّلام نیز با آن حضرت همراه بودند سپس امام علیه السّلام فرمودند: زمانی که تاریکی شب اهل مکّه را در خود گرفت رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و امیر المؤمنین علیه السّلام به قصد سعی به صفا و مروه رفتند و وقتی از صفا به مروه فرود آمدند و در وادی نزدیک نشانه ای که دیدی قرار گرفتند نوری از آسمان تابید و آن دو بزرگوار را در خود گرفت، کوههای مکّه روشن شده، دیدگان آن دو حضرت خشوع پیدا کرد پس هر دو فزع شدیدی نموده است.

سپس رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله سر به سوی آسمان بلند کردند ناگهان بر سر مبارک دو انار دیدند، حضرت آن دو را تناول فرمودند، حقّ عزّ و جلّ وحی نمود: ای محمد این دو انار از میوه های بهشت بوده پس از آن دو فقط تو و وصیّ تو علی بن ابی طالب بخورید، پس رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله یکی از آن دو را خورده و علی علیه السّلام دیگری را تناول فرمودند، سپس خداوند به پیامبر اکرم صلّی اللّه علیه و آله وحی فرمود آنچه را که وحی نمود.

امام باقر علیه السّلام فرمودند: ای حبیب یک بار دیگر در سدره المنتهی حضرت رسول صلی اللّه علیه و آله جبرئیل علیه السّلام را مشاهده فرمود در نزد سدره المنتهی بهشتی است که جایگاه متّقیان می باشد، یعنی هنگامی که رسول خدا به آسمان بالا رفتند جبرئیل در سدره المنتهی به آن جناب رسید، زمانی که سیر و حرکت جبرئیل به محل سدره منتهی شد همان جا ایستاد و به رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله عرض کرد: ای محمد این جا محلّ توقف و ایستادن من و جایی است که خدای عزّ و جلّ مرا در آن قرار داده و هرگز قدرت ندارم جلوتر بروم ولی شما بگذرید و به جلو بروید تا به سدره برسید سپس در آنجا توقف نمایید، رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله به طرف سدره جلو رفتند و جبرئیل ایستاد و توقف نمود.

امام باقر علیه السّلام فرمودند: چون فرشتگان نگهبان اعمال اهل زمین را به محلّ سدره بالا برده و آنجا می نهند این مکان به سدره المنتهی موسوم گردیده است باری اعمال وقتی به آنجا برده شد فرشتگان نگهبان که جملگی کرام و برره هستند آنها

را می نویسند. امام علیه السّلام فرمودند: فرشتگان اعمال بندگان را به محل سدره می رسانند، رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله نظر می اندازند شاخه های این درخت (سدره) را می بینند که زیر عرش و اطراف آن می باشند. پس از آن امام علیه السّلام فرمودند: نور جبّار عزّ و جلّ به رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله تجلّی کرده و آن حضرت را فرا می گیرد در این هنگام از شدّت نور و عظمت آن چشمان مبارک حضرت باز مانده به طوری که لحظه ای به هم نیامده و شانه های مبارکش به لرزه می آید. پس از آن فرمودند: خدای متعال قلب رسولش را محکم و نور دیدگانش را قوی نمود تا از آیات پروردگار دید آنچه را که دید و همین است معنای فرموده حقّ عزّ و جلّ:

ص: ۳۶۵

«وَ لَقَدْ رَآهُ نَزْلَهً أُخْری عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهی عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوی» منظور موافات و رسیدن آن حضرت است به سدره المنتهی و پس از رسیدن حضرتش دیدند آنچه را که با چشم ملاحظه کردند یعنی آیات بزرگ الهی را که مقصود بزرگ ترین آیات پروردگار می باشد با چشم دیدند. حضرت ابو جعفر علیه السّلام فرمودند: قطر و ضخامت سدره به مقدار صد سال راه از ایّام دنیا بوده و هر برگی از آن اهل دنیا را می پوشاند و حقّ تعالی فرشتگانی دارد که آنها را موکّل درخت و نخل خرما قرار داده، لذا هیچ درخت و نخلی نیست مگر آنکه با آن فرشته ای است که او را نگهداری می کند و اگر چنین نمی بود سباع و حشرات زمین تمام آنها را در حالی که میوه داشتند می خوردند. سپس امام علیه السّلام فرمودند: و سرّ این که رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله از تخلّی نمودن زیر درخت یا نخل میوه دار نهی فرمودند آن است که فرشتگان موکّل آنجا هستند و به خاطر همین است که درخت نخل وقتی در آن میوه هست مأنوس می باشند چه آن که فرشتگان در آنجا حاضر هستند. - .
علل الشرایع : ۱۰۲ -

**[ترجمه]

بیان

قطف الثمره قطعها و القطف بالکسر العنقود و اسم للثمار المقطوفه و شخص الرجل بصره فتح لا یطرف و الفریصه لحمه بین جنبی الدابه و کتفها لا تزال ترعد قوله یعنی الموافاه أی المراد بقوله رَآهُ رؤیه النبی صلی الله علیه و آله جبرئیل بعد مفارقته عند السدره و موافاته له فاللام للعهد أی الموافاه التی مرت الإشاره إلیه.

**[ترجمه]«قطف الثمرة» یعنی چیدن و بریدن. و «القطف» با کسره به معنای خوشه است و اسم برای میوه‌های چیده شده است. «شخص الرجل بصره» یعنی چشمش را گشود و پلک نزد. «الفریصة» گوشت میان دو پهلو و کتف حیوان است که همیشه می‌لرزد. مقصود از سخن او: «الموافاة» این است که منظور از «رآه» این است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم جبرئیل را دید پس از آنکه در سدرهٔ از او جدا شد و به نزدش آمد. پس لام در این کلمه برای عهد است، یعنی موافاتی که بدان اشاره شد.

**[ترجمه]

ع، علل الشرائع حَمْزَهُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَلَوِيُّ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَعْبَدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَمْزَهَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام لِأَيِّ عِلَّهٍ يُجْهَرُ فِي صَلَاهِ الْفَجْرِ وَ صَلَاهِ الْمَغْرِبِ وَ صَلَاهِ الْعِشَاءِ الْآخِرَهِ وَ سَائِرُ الصَّلَوَاتِ مِثْلِ الظُّهْرِ وَ الْعَصْرِ لَا يُجْهَرُ فِيهَا وَ لِأَيِّ عِلَّهٍ صَارَ التَّسْبِيحُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأَخِيرَتَيْنِ أَفْضَلَ مِنَ الْقُرْآنِ (٢) قَالَ لِأَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله لَمَّا أُسْرِيَ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ كَانَ أَوَّلُ صَلَاهٍ فَرَضَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ صَلَاهَ الظُّهْرِ يَوْمَ الْجُمُعَهِ فَأَضَافَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَيْهِ الْمَلَائِكَهَ تُصَلِّي خَلْفَهُ وَ أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ نَبِيَّهُ صلى الله عليه و آله أَنْ يَجْهَرَ بِالْقِرَاءَهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَضْلَهُ ثُمَّ افْتَرَضَ عَلَيْهِ الْعَصْرَ وَ لَمْ يُضِفْ إِلَيْهِ أَحَداً مِنَ الْمَلَائِكَهِ وَ أَمَرَهُ أَنْ يُخْفِيَ الْقِرَاءَهَ لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ وَرَاءَهُ أَحَدٌ ثُمَّ افْتَرَضَ عَلَيْهِ الْمَغْرِبَ ثُمَّ أَضَافَ إِلَيْهِ الْمَلَائِكَهَ فَأَمَرَهُ بِالْإِجْهَارِ وَ كَذَلِكَ الْعِشَاءُ الْآخِرَهُ فَلَمَّا كَانَ قُرْبُ الْفَجْرِ افْتَرَضَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَيْهِ

۱- علل الشرائع: ۱۰۲.

۲- في نسخه: من القراءه.

الْفَجْرَ (۱) وَ أَمَرَهُ بِالْإِجْهَارِ لِيُبَيِّنَ لِلنَّاسِ فَضْلَهُ كَمَا بَيَّنَ لِلْمَلَائِكَهِ فَلِهَذِهِ الْعِلَّهِ يُجْهَرُ فِيهَا فَقُلْتُ لِأَيِّ شَيْ ءٍ صَارَ التَّسْبِيحُ فِي الْأَخِيرَتَيْنِ أَفْضَلَ مِنَ الْقِرَاءَهِ قَالَ لِأَنَّهُ لَمَّا كَانَ فِي الْأَخِيرَتَيْنِ ذَكَرَ مَا يَظْهَرُ مِنْ عَظَمَهِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَدَهِشَ وَ قَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ فَلِذَلِكَ الْعِلَّهِ صَارَ التَّسْبِيحُ أَفْضَلَ مِنَ الْقِرَاءَهِ (۲).

**[ترجمه]علل الشرایع: محمد بن حمزه روایت کرده است که از امام صادق علیه السلام پرسیدم: چرا نماز صبح و مغرب و عشا با صدای بلند خوانده می شود، اما بقیه نمازها مثل نماز ظهر و عصر با صدای بلند خوانده نمی شود؟ و چرا ذکر تسبیح در دو رکعت آخر نماز از خواندن [حمد و سوره] بهتر و افضل است؟ امام علیه السلام فرمود: زیرا وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله به آسمان عروج کرد، اولین نمازی که خدا بر او واجب کرد، نماز ظهر روز جمعه بود، سپس خداوند عزّ و جلّ به ملائکه امر کرد پشت سر حضرت نماز بگزارند و به پیامبرش امر کرد نماز را با صدای بلند قرائت کند تا فضل و مرتبت او برای ملائکه آشکار شود، سپس نماز عصر را بر او واجب کرد، اما هیچ یک از ملائکه را به همراهی او امر نکرد و به پیامبر امر کرد حمد و سوره نماز را با صدای آرام قرائت کند؛ زیرا کسی در پشت سر حضرت نبود. سپس نماز مغرب را بر او واجب کرد و ملائکه را با او همراه کرد و به او امر کرد با صدای بلند حمد و سوره را قرائت کند و همین طور نماز عشا را. وقتی فجر نزدیک شد، خدا نماز صبح را بر پیامبر واجب کردپص: ۳۶۶

و به او امر کرد آن را با صدای بلند بخواند تا فضل و مرتبت او برای مردم آشکار شود، همان گونه که برای ملائکه آشکار شد. به همین علت نماز صبح با صدای بلند خوانده می شود. پرسیدم: چرا در دو رکعت آخر نماز تسبیح از قرائت [حمد و سوره] افضل و بهتر است؟ فرمود: زیرا وقتی پیامبر در دو رکعت آخر نماز بود، عظمت متجلّی شده پروردگار را به یاد آورد و متحیّر شد و گفت: سُبحانَ اللهِ وَ الحَمدُ لِلّهِ وَ لا إلهَ إلاّ اللهُ وَ اللهُ أکبر. به همین خاطر ذکر تسبیح از قرائت بهتر است. - . علل الشرایع : ۱۱۵ -

**[ترجمه]

«۷۲»

ع، علل الشرائع مَاجِيلَوَيْهِ عَنْ عَمِّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْكُوفِيِّ عَنْ صَبَّاحٍ الْحَذَّاءِ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ مُوسَى بْنَ جَعْفَرٍ علیهما السلام كَيْفَ صَارَتِ الصَّلَاهُ رَكْعَهً وَ سَجْدَتَيْنِ وَ كَيْفَ إِذَا صَارَتْ سَجْدَتَيْنِ لَمْ تَكُنْ رَكْعَتَيْنِ فَقَالَ إِذَا سَأَلْتَ عَنْ شَيْ ءٍ فَفَرِّغْ قَلْبَكَ (۳) لِتَفْهَمَ إِنَّ أَوَّلَ صَلَاهٍ صَلَّاهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّمَا صَلَّاهَا فِي السَّمَاءِ بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى قُدَّامَ عَرْشِهِ جَلَّ جَلَالُهُ وَ ذَلِكَ أَنَّهُ لَمَّا أُسْرِيَ بِهِ وَ صَارَ عِنْدَ عَرْشِهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى قَالَ يَا مُحَمَّدُ ادْنُ مِنْ صَادٍ فَاغْسِلْ مَسَاجِدَكَ وَ طَهِّرْهَا وَ صَلِّ لِرَبِّكَ فَدَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَى حَيْثُ أَمَرَهُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فَتَوَضَّأَ فَأَسْبَغَ وُضُوءَهُ ثُمَّ اسْتَقْبَلَ الْجَبَّارَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى قَائِماً فَأَمَرَهُ بِافْتِتَاحِ الصَّلَاهِ فَفَعَلَ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ اقْرَأْ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ إِلَى آخِرِهَا فَفَعَلَ ذَلِكَ ثُمَّ أَمَرَهُ أَنْ يَقْرَأَ نِسْبَهَ رَبِّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ ثُمَّ أَمْسَكَ عَنْهُ الْقَوْلَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ فَقَالَ قُلْ لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ فَأَمْسَكَ عَنْهُ الْقَوْلَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله كَذَلِكَ اللَّهُ رَبِّي كَذَلِكَ اللَّهُ رَبِّي (۴) فَلَمَّا قَالَ ذَلِكَ قَالَ

ارْكَعْ يَا مُحَمَّدُ لِرَبِّكَ فَرَكَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ وَ هُوَ رَاكِعٌ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَ بِحَمْدِهِ فَفَعَلَ ذَلِكَ ثَلَاثاً ثُمَّ قَالَ ارْفَعْ رَأْسَكَ

۱- و ذلک حین نزل إلی الأرض.

۲- علل الشرائع: ۱۱۵.

۳- أی خل قلبک عن کل شی ء.

۴- فی نسخه زاد مره أخری.

يَا مُحَمَّدُ فَفَعَلَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَامَ مُنْتَصِباً بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ فَقَالَ اسْجُدْ يَا مُحَمَّدُ لِرَبِّكَ فَخَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله سَاجِداً فَقَالَ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَ بِحَمْدِهِ فَفَعَلَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ثَلَاثاً فَقَالَ لَهُ اسْتَوِ جَالِساً يَا مُحَمَّدُ فَفَعَلَ فَلَمَّا اسْتَوَى جَالِساً ذَكَرَ جَلَالَ رَبِّهِ جَلَّ جَلَالُهُ فَخَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله سَاجِداً مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِهِ لَا لِأَمْرٍ أَمَرَهُ رَبُّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَسَبَّحَ أَيْضاً ثَلَاثاً فَقَالَ انْتَصِبْ قَائِماً فَفَعَلَ فَلَمْ يَرَ مَا كَانَ رَأَى مِنْ عَظَمَهِ رَبِّهِ جَلَّ جَلَالُهُ فَقَالَ لَهُ اقْرَأْ يَا مُحَمَّدُ وَ افْعَلْ كَمَا فَعَلْتَ فِي الرَّكْعَهِ الْأُولَى فَفَعَلَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَةً وَاحِدَةً فَلَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ ذَكَرَ جَلَالَهَ رَبِّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى (۱) فَخَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله سَاجِداً مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِهِ لَا لِأَمْرٍ أَمَرَهُ رَبُّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَسَبَّحَ أَيْضاً ثُمَّ قَالَ لَهُ ارْفَعْ رَأْسَكَ ثَبَّتَكَ اللَّهُ وَ اشْهَدْ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ وَ أَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لا رَيْبَ فِيها وَ أَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ ارْحَمْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ وَ بَارَكْتَ وَ تَرَحَّمْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَ آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ اللَّهُمَّ تَقَبَّلْ شَفَاعَتَهُ (۲) وَ ارْفَعْ دَرَجَتَهُ فَفَعَلَ فَقَالَ سَلِّمْ يَا مُحَمَّدُ وَ اسْتَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله رَبَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى وَجْهَهُ مُطْرِقاً فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكَ فَأَجَابَهُ الْجَبَّارُ جَلَّ جَلَالُهُ فَقَالَ وَ عَلَيْكَ السَّلَامُ يَا مُحَمَّدُ بِنِعْمَتِي قَوَّيْتُكَ عَلَى طَاعَتِي وَ بِعِصْمَتِي إِيَّاكَ اتَّخَذْتُكَ نَبِيّاً وَ حَبِيباً ثُمَّ قَالَ أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام وَ إِنَّمَا كَانَتِ الصَّلَاةُ الَّتِي أُمِرَ بِهَا رَكْعَتَيْنِ وَ سَجْدَتَيْنِ وَ هُوَ صلى الله عليه و آله إِنَّمَا سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ فِي كُلِّ رَكْعَهٍ عَمَّا أَخْبَرْتُكَ مِنْ تَذَكُّرِهِ لِعَظَمَهِ رَبِّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فَجَعَلَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَرْضاً قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ وَ مَا صَادٌ الَّذِي أُمِرَ أَنْ يَغْتَسِلَ مِنْهُ فَقَالَ عَيْنٌ تَنْفَجِرُ مِنْ رُكْنٍ مِنْ أَرْكَانِ الْعَرْشِ يُقَالُ لَهُ مَاءُ الْحَيَاهِ وَ هُوَ مَا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ صلى الله عليه و آله وَ الْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ إِنَّمَا أَمَرَهُ أَنْ يَتَوَضَّأَ وَ يَقْرَأَ وَ يُصَلِّيَ (۳).

**[ترجمه]علل الشرايع: از اسحاق بن عمّار روايت كرده است كه از امام ابو الحسن موسى بن جعفر عليه السلام پرسيدم: چرا نماز يک ركعت و دو سجده دارد؟ و چگونه است وقتى دو سجده شد دو ركعت نشد؟ فرمود حال كه درباره امرى سؤالى كردى، خوب دقت كن تا جواب را نيک بفهمى.

اولين نمازى كه پيامبر صلى الله عليه و آله خواند، در آسمان و در محضر خداوند تبارک و تعالى و جلوى عرش الهى بود. وقتى خداوند پيامبر را به معراج برد و وقتى حضرت به عرش خداوند رسيد، خداوند فرمود: اى محمد! به صاد نزديک شو و مواضع و جوارح سجده خود را بشوى و پاكيزه گردان و براى پروردگارت نماز بگزار. پيامبر به آن جا كه خدا امر كرده بود رفت و وضو گرفت، وقتى وضويش كامل شد به سوى خداوند تبارک و تعالى برگشت و ايستاد، خدا به او امر كرد شروع (افتتاح) نماز را بخواند و حضرت چنين كرد، سپس خداوند فرمود: اى محمد! بخوان: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ* الْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» {به نام خداوند رحمتگر مهربان* ستايش خدايى را كه پروردگار جهانيان است} تا آخر سوره حمد، و حضرت چنين كرد سپس امر كرد كه نسبتِ پروردگار متعالش را بخواند: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ* قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ* اللَّهُ الصَّمَدُ» {به نام خداوند رحمتگر مهربان* بگو: اوست خداى يگانه* خداى صمد (ثابت متعالى).} سپس خداوند وحى را قطع كرد و پيامبر خواند: «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ* اللَّهُ الصَّمَدُ» و خداوند فرمود: بگو: «لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ* وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُوًا أَحَدٌ». سپس وحى قطع شد و رسول خدا صلى الله عليه و آله فرمود: پروردگارِ من، الله، چنين است، پروردگار من، الله، چنين است؛

سپس خداوند فرمود: اى محمد! براى پروردگارت ركوع كن. و پيامبر ركوع كرد، و خداوند در حال ركوع او به آن حضرت فرمود: بگو: سُبحانَ ربّى العَظِيمِ وَ بِحَمدِهِ، و حضرت سه بار اين جمله را تكرار كرد، خداوند فرمود: اى محمد! سرت را بلند كن.

پیامبر صلی الله علیه و آله سربرداشت و راست در مقابل خداوند عزّ و جلّ ایستاد. خداوند فرمود: ای محمد! برای پروردگارت سجده کن. پیامبر به زمین افتاد و سجده کرد، خداوند فرمود: بگو: سُبحانَ ربّی الأعلَی وَ بِحَمدِهِ، و پیامبر صلی الله علیه و آله چنین گفت. خداوند فرمود: ای محمد! برخیز و صاف بنشین، حضرت نشست؛ وقتی آرام گرفت، جلال عظمت و خداوند عزّ و جلّ را به یاد آورد و به میل خود بدون آن که خداوند به او امر کند به سجده رفت و سه بار جمله تسبیح را تکرار کرد.

خداوند فرمود: برخیز و بنشین، و حضرت چنین کرد، و دیگر آن عظمت و تجلّی پروردگار را ندید، خداوند به او فرمود: ای محمد! بخوان: و همان کار را که در رکعت اول انجام دادی دوباره تکرار کن. پیامبر چنان کرد و وقتی به سجده رفت و سربرداشت، دوباره جلال و عظمت پروردگار را به یاد آورد و با میل خود بی آن که خدا به او امر کند به سجده رفت و تسبیح را خواند.

خداوند به او فرمود: سرت را بلند کن، خداوند به تو آرامش و استقرار داده است و گواهی بده که هیچ معبودی جز الله نیست و محمد پیامبر و فرستاده خداست و قیامت حتماً واقع خواهد شد بی هیچ شک و تردیدی، و خداوند هر کس را که در قبرها باشد محشور می گرداند، خداوندا! بر محمد و آل او درود فرست و بر محمد و آل محمد رحم کن، هم چنان که بر ابراهیم و آل او درود فرستادی و بر آن‌ها رحم کردی و برکت دادی. تو ستوده صفت و صاحب مجد و عظمت هستی، خدایا! شفاعت محمد در حقّ امتش را بپذیر و درجه و مقام او را بالا ببر. حضرت چنین گفت. خداوند فرمود: ای محمد! سلام بده. پیامبر صلی الله علیه و آله رویش را به خدای تبارک و تعالی کرد و سر به زیر انداخت و گفت: اَلسَّلامُ عَلَیکَ. خداوند در جواب او فرمود: و سلام بر تو- ای محمد!- با نعمت من بر طاعت من نیرو یافتی و به خاطر رحمتم تو را به عنوان پیامبر و دوست خود برگزیدم. پس امام علیه السلام فرمود: «نمازی که خدا به پیامبر امر فرمود که بخواند دو رکعت بود با دو سجده، و پیامبر صلی الله علیه و آله همانطور که برایت گفتم در هر رکعت دو سجده به جا آورد؛ زیرا عظمت پروردگارش را به یاد آورد و خداوند، آن را برای او واجب گرداند. پرسیدم: فدایتان شوم! صاد چیست که خدا به پیامبر صلّی الله علیه و آله دستور داد با آن خود را بشوید و وضو بگیرد؟ فرمود: صاد چشمه ای است که از یکی از ارکان عرش می جوشد، به آن آب حیات گفته می شود، و آن چشمه همان است که خداوند فرمود: «ص وَالْقُرْآنِ ذِی الذِّکْرِ» [صاد، سوگند به قرآن پُر اندرز] و خدا به پیامبر امر کرد که وضو بگیرد و نماز بگزارد. - . علل الشرایع : ۱۱۹ -

**[ترجمه]

«۷۳»

ع، علل الشرائع عَلِیُّ بْنُ أَحْمَدَ عَنْ مُحَمَّدٍ الْأَسَدِیِّ عَنِ الْبَرْمَکِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْعَبَّاسِ

۱- فى المصدر: ذكر جلاله ربّه تبارك و تعالى الثانيه.

۲- فى نسخه: اللّهمّ تقبل شفاعته فى امته.

۳- علل الشرائع: ۱۱۹.

عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ عَبْدِ الْعَرْشِ عَنْ هِشَامِ بْنِ الْحَكَمِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ عِلَّةِ الصَّلَاةِ كَيْفَ صَارَتْ رَكْعَتَيْنِ وَ أَرْبَعَ سَجَدَاتٍ أَلَا كَانَتْ رَكْعَتَيْنِ وَ سَجْدَتَيْنِ فَذَكَرَ نَحْوَ حَدِيثِ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ علیه السلام يَزِيدُ اللَّفْظَ وَ يَنْقُصُ (۱).

**[ترجمه]علل الشرایع:

ص: ۳۶۸

هشام بن حکم می گوید: از امام صادق علیه السّلام راجع به علّت نماز سؤال کرده و عرضه داشتم: باستثنای مواردی که نماز دو رکعت و دو سجده می باشد چگونه دو رکعت و چهار سجده گردیده است؟ پس امام علیه السّلام نظیر آنچه در حدیث اسحاق بن عمّار از حضرت ابی الحسن علیه السّلام نقل شد را فرمودند منتهی با زیاد و کم کردن الفاظ. - . علل الشرایع : ۱۱۸ - ۱۱۹ -

**[ترجمه]

«۷۴»

يد، التوحيد أَبِي عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنِ الْبَزَنْطِيِّ عَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِيَ بِي إِلَى السَّمَاءِ بَلَغَ بِي جَبْرَئِيلُ مَكَاناً لَمْ يَطَأْهُ جَبْرَئِيلُ قَطُّ فَكَشَفَ لِي فَأَرَانِيَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ نُورِ عَظَمَتِهِ مَا أَحَبَّ (۲).

**[ترجمه]توحید: بزنطی از امام رضا علیه السلام روایت کرده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هنگامی که مرا به معراج بردند، جبرئیل مرا به مکانی رسانید که هرگز خود پایش به آنجا باز نشده بود. پس پرده در مقابل من برداشته شد و خداوند از نور عظمت خویش آنچه که دوست داشتم برایم نمایان کرد و به من نشان داد. - . توحید : ۹۶ -

**[ترجمه]

«۷۵»

ع، علل الشرائع عَلِيُّ بْنُ حَاتِمٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ حَمْدَانَ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ مُوسَى علیه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ لِأَيِّ عِلَّةٍ صَارَ التَّكْبِيرُ فِي الِافْتِتَاحِ سَبْعُ تَكْبِيرَاتٍ أَفْضَلَ وَ لِأَيِّ عِلَّةٍ يُقَالُ فِي الرُّكُوعِ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَ بِحَمْدِهِ وَ يُقَالُ فِي السُّجُودِ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَ بِحَمْدِهِ قَالَ يَا هِشَامُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى خَلَقَ السَّمَاوَاتِ سَبْعاً وَ الْأَرَضِينَ سَبْعاً وَ الْحُجُبَ سَبْعاً فَلَمَّا أَسْرَى بِالنَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ كَانَ مِنْ رَبِّهِ كَقَابِ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى (۳) رُفِعَ لَهُ حِجَابٌ مِنْ حُجُبِهِ فَكَبَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ جَعَلَ يَقُولُ الْكَلِمَاتِ الَّتِي تُقَالُ فِي الِافْتِتَاحِ فَلَمَّا رُفِعَ لَهُ الثَّانِي كَبَّرَ فَلَمْ يَزَلْ كَذَلِكَ حَتَّى بَلَغَ سَبْعَ حُجُبٍ وَ كَبَّرَ سَبْعَ تَكْبِيرَاتٍ فَلِذَلِكَ الْعِلَّةِ تُكَبَّرُ لِلِافْتِتَاحِ فِي الصَّلَاةِ سَبْعُ تَكْبِيرَاتٍ فَلَمَّا ذَكَرَ مَا رَأَى مِنْ عَظَمَةِ اللَّهِ ارْتَعَدَتْ فَرَائِصُهُ فَابْتَرَكَ (۴) عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَ أَخَذَ يَقُولُ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَ بِحَمْدِهِ فَلَمَّا اعْتَدَلَ مِنْ رُكُوعِهِ قَائِماً نَظَرَ إِلَيْهِ فِي مَوْضِعٍ أَعْلَى مِنْ ذَلِكَ الْمَوْضِعِ خَرَّ عَلَى وَجْهِهِ وَ هُوَ يَقُولُ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَ

بِحَمْدِهِ فَلَمَّا قَالَ سَبْعَ مَرَّاتٍ سَكَنَ ذَلِكَ الرُّعْبُ فَلِذَلِكَ جَرَتْ بِهِ السُّنَّهُ (۵).

ص: ۳۶۹

۱- علل الشرائع: ۱۱۸ و ۱۱۹.

۲- التوحيد: ۹۶.

۳- قد عرفت قبل ذلک أن المراد بالقرب كلما استعمل فی هذه الأحادیث هو القرب المعنوی، لا الجسمانی الذی لا يتصور فی حقه تعالی و تقدس.

۴- فی المصدر: فابترک.

۵- علل الشرائع: ۱۱۸ و ۱۱۹.

**[ترجمه]علل الشرایع: هِشام بن حَکَم روایت کرده است که از امام ابو الحسن موسی کاظم علیه السلام پرسیدم: چرا تعداد هفت تکبیر در شروع نماز بهتر است؟ چرا در رکوع سُبحانَ رَبّی العَظِیمِ وَ بِحَمدِهِ و در سَجده، سُبحانَ رَبّی الأعلَی وَ بِحَمدِهِ گفته می شود؟ فرمود: ای هِشام! خداوند تبارک و تعالی آسمان ها و زمین را در هفت طبقه آفرید و هفت حجاب خلق نمود؛ وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله به معراج رفت و آن گاه که فاصله او از خداوند به اندازه (طول) دو (انتهای) کمان یا نزدیکتر بود، یکی از حجاب ها کنار رفت؛ رسول خدا تکبیر گفت و جملاتی را که در افتتاح گفته می شود، خواند. وقتی دومین حجاب کنار رفت، حضرت تکبیر گفت و جملاتی را که در افتتاح گفته می شود، خواند. وقتی سومین حجاب کنار رفت، حضرت تکبیر گفت: و همین طور ادامه یافت تا این که هفت حجاب کنار رفت و پیامبر صلی الله علیه و آله هفت بار تکبیر گفت؛ به همین دلیل در ابتدا و شروع نماز هفت بار تکبیر گفته می شود. سپس وقتی عظمت خدا را به یاد آورد بسیار ترسید و بر زانوهایش خم شد و گفت: سُبحانَ ربّی العَظِیمِ وَ بِحَمدِهِ. وقتی از رکوع سر برداشت و راست ایستاد خداوند را برتر و با عظمت تر یافت، بر سجده افتاد در حالی که می گفت: سُبحانَ ربّی الأعلَی وَ بِحَمدِهِ. وقتی هفت بار این قول را گفت ترس او آرام گرفت و این قول سنت شد. - . علل الشرایع : -

ص: ۳۶۹

**[ترجمه]

«۷۶»

ع، علل الشرائع عَلِيُّ بْنُ حَاتِمٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ حَمْدَانَ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْوَلِيدِ عَمَّنْ ذَكَرَهُ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام لِأَيِّ عِلَّةٍ أَحْرَمَ رَسُولُ اللَّهِ مِنَ الشَّجَرَةِ (۱) وَ لَمْ يُحْرِمْ مِنْ مَوْضِعٍ دُونَهُ قَالَ لِأَنَّهُ لَمَّا أُسْرِيَ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ وَ صَارَ بِحِذَاءِ الشَّجَرَةِ وَ كَانَتِ الْمَلَائِكَةُ تَأْتِي إِلَى الْبَيْتِ الْمَعْمُورِ بِحِذَاءِ الْمَوَاضِعِ الَّتِي هِيَ مَوَاقِيتُ سِوَى الشَّجَرَةِ فَلَمَّا كَانَ فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي بِحِذَاءِ الشَّجَرَةِ نُودِيَ يَا مُحَمَّدُ قَالَ لَبَّيْكَ قَالَ أَ لَمْ أَجِدْكَ يَتِيماً فَآوَيْتُ وَ وَجَدْتُكَ ضَالًّا فَهَدَيْتُ (۲) قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله إِنَّ الْحَمْدَ وَ النِّعْمَةَ لَكَ وَ الْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ فَلِذَلِكَ أَحْرَمَ مِنَ الشَّجَرَةِ دُونَ الْمَوَاضِعِ كُلِّهَا (۳).

**[ترجمه]علل الشرایع: حسین بن ولید، از کسی که ذکرش نموده، راوی می گوید: محضر مبارک امام صادق علیه السلام عرض کردم: برای چه رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم از مسجد شجره محرم شدند نه از غیر آن؟ امام علیه السّلام فرمودند: زیرا وقتی حضرتش را به آسمان حرکت دادند و روی آسمان به موازی مسجد شجره رسیدند فرشتگان به بیت المعمور که می آمدند از محاذی همه مواقیت عبور می کردند به استثناء مسجد شجره، هنگامی که نبی اکرم صلّی اللّه علیه و آله و سلّم به محاذی این مسجد رسیدند نداء آمد: ای محمّد صلّی اللّه علیه و آله. حضرت عرضه داشت: لبیک. خداوند فرمود: آیا تو را یتیم نیافتم پس مکانت دادم و گمشده نیافتم پس راه را نشانت دادم؟ نبی اکرم صلّی اللّه علیه و آله و سلّم عرض کرد: حمد و نعمت و سلطنت تمام از آن تو است، شریک و همتایی نداری، لبیک، از این رو از مسجد شجره احرام بستند نه سایر مواقیت. - . علل الشرایع : ۱۴۹ -

**[ترجمه]

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْوَلِیدِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ سَعْدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعَرْزَمِیِّ عَنِ الْمُعَلَّی بْنِ هِلَالٍ عَنِ الْکَلْبِیِّ عَنْ أَبِی صَالِحٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ أَعْطَانِی اللَّهُ تَعَالَی خَمْساً وَ أَعْطَی عَلِیّاً خَمْساً أَعْطَانِی جَوَامِعَ الْکَلِمِ وَ أَعْطَی عَلِیّاً جَوَامِعَ الْعِلْمِ وَ جَعَلَنِی نَبِیّاً وَ جَعَلَهُ وَصِیّاً وَ أَعْطَانِی الْکَوْثَرَ وَ أَعْطَاهُ السَّلْسَبِیلَ وَ أَعْطَانِی الْوَحْیَ وَ أَعْطَاهُ الْإِلْهَامَ وَ أَسْرَی بِی إِلَیْهِ وَ فَتَحَ لَهُ أَبْوَابَ السَّمَاءِ وَ الْحُجُبَ حَتَّی نَظَرَ إِلَیَّ وَ نَظَرْتُ إِلَیْهِ قَالَ ثُمَّ بَکَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقُلْتُ لَهُ مَا یُبْکِیکَ فِدَاکَ أَبِی وَ أُمِّی فَقَالَ یَا ابْنَ عَبَّاسٍ إِنَّ أَوَّلَ مَا کَلَّمَنِی بِهِ أَنْ قَالَ یَا مُحَمَّدُ انْظُرْ تَحْتَکَ فَنَظَرْتُ إِلَی الْحُجُبِ قَدِ انْخَرَقَتْ وَ إِلَی أَبْوَابِ السَّمَاءِ قَدْ فُتِحَتْ وَ نَظَرْتُ إِلَی عَلِیٍّ وَ هُوَ رَافِعٌ رَأْسَهُ إِلَیَّ فَکَلَّمَنِی وَ کَلَّمْتُهُ وَ کَلَّمَنِی رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ فَقُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ بِمَ کَلَّمَکَ رَبُّکَ قَالَ قَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ إِنِّی جَعَلْتُ عَلِیّاً وَصِیَّکَ وَ وَزِیرَکَ وَ خَلِیفَتَکَ مِنْ بَعْدِکَ فَأَعْلِمْهُ فَهَا هُوَ یَسْمَعُ کَلَامَکَ فَأَعْلَمْتُهُ وَ أَنَا بَیْنَ یَدَیْ رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ لِی قَدْ قَبِلْتُ وَ أَطَعْتُ فَأَمَرَ اللَّهُ الْمَلَائِکَهَ أَنْ تُسَلِّمَ عَلَیْهِ فَفَعَلَتْ فَرَدَّ عَلَیْهِمُ السَّلَامَ وَ رَأَیْتُ الْمَلَائِکَهَ یَتَبَاشَرُونَ بِهِ وَ مَا مَرَرْتُ بِمَلَائِکَهٍ مِنْ مَلَائِکَهِ السَّمَاءِ إِلَّا هَنَّئُونِی وَ قَالُوا لِی یَا مُحَمَّدُ

ص: ۳۷۰

۱- فی المصدر: من مسجد الشجره.

۲- فی النسخه: و وجدتک عائلا فأغنیتک، و المصدر خال عنه.

۳- علل الشرائع: ۱۴۹.

وَ الَّذِی بَعَثَکَ بِالْحَقِّ لَقَدْ دَخَلَ السُّرُورُ عَلَى جَمِیعِ الْمَلَائِکَهِ بِاسْتِخْلَافِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لَکَ ابْنَ عَمِّکَ وَ رَأَیْتُ حَمَلَهَ الْعَرْشِ قَدْ نَکَسُوا رُءُوسَهُمْ إِلَى الْأَرْضِ فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ لِمَ نَکَسَ حَمَلَهُ الْعَرْشِ رُءُوسَهُمْ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ مَا مِنْ مَلَکٍ مِنَ الْمَلَائِکَهِ إِلَّا وَ قَدْ نَظَرَ إِلَى وَجْهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ اسْتِبْشَاراً بِهِ مَا خَلَا حَمَلَهَ الْعَرْشِ فَإِنَّهُمُ اسْتَأْذَنُوا اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فِی هَذِهِ السَّاعَهِ فَأَذِنَ لَهُمْ أَنْ یَنْظُرُوا إِلَى عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فَنَظَرُوا إِلَیْهِ فَلَمَّا هَبَطْتُ جَعَلْتُ أُخْبِرُهُ بِذَلِکَ وَ هُوَ یُخْبِرُنِی بِهِ فَعَلِمْتُ أَنِّی لَمْ أَطَأْ مَوْطِئاً إِلَّا وَ قَدْ کُشِفَ لِعَلِیٍّ عَنْهُ حَتَّى نَظَرَ إِلَیْهِ الْخَبَرَ (۱).أقول: روى بعض هذا الخبر فی موضع آخر بهذا السند- المفید عن أحمد بن الولید عن أبیه عن سعد عن عبد الله بن هارون عن محمد بن عبد الرحمن (۲)- و رواه الحسن بن سلیمان فی کتاب المحتضر عن الصدوق عن أبیه عن سعد (۳).

**[ترجمه]امالی طوسی: ابو صالح از عبد الله بن عبّاس روایت کرده است که او گفت: از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم شنیدم که فرمود: خداوند متعال پنج چیز به من و پنج چیز به علی علیه السلام عطا فرمود؛ به من جوامع کلام را و به علی علیه السلام جوامع علم را عطا فرمود؛ مرا نبیّ و علی علیه السلام را وصیّ کرد؛ به من کوثر را و به علی علیه السلام سلسبیل را عطا فرمود؛ به من وحی را و به علی علیه السلام الهام را عطا فرمود؛ مرا شبانه سوی خود روانه داشت و درهای آسمان را برای علی علیه السلام گشود و پرده‌ها را برگرفت تا این که او به من نگریست و من به او نگریستم. در آن دم رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به گریه افتاد. به ایشان عرض کردم: چه چیز شما را به گریه انداخت؟ پدر و مادرم به فدایت! فرمود: ای ابن عبّاس! نخستین سخنی که خداوند با من گفت، این بود که فرمود: ای محمّد! به زیر خود بنگر. من به پرده‌ها نگریستم و دیدم شکافته شده‌اند و به درهای آسمان نگریستم و دیدم گشوده شده‌اند و به علی علیه السلام نگریستم و او را دیدم که سر به سوی من بلند کرده است. او با من سخن گفت و من با او سخن گفتم و پروردگارم - که یادش بلند مرتبه و با شکوه باد - با من سخن گفت. عرض کردم: ای رسول خدا! پروردگارت چه فرمود؟ ایشان فرمود: به من فرمود: ای محمّد! من علی را وصیّ و وزیر و جانشین تو پس از تو قرار داده‌ام، پس او را آگاه کن، این اوست که سخنت را می‌شنود. من در حالی که در حضور پروردگارم عزّ و جلّ بودم، او را آگاه کردم. او گفت: پذیرفتم و اطاعت کردم.

آن گاه خداوند تبارک و تعالی به فرشتگان فرمان داد تا بر او سلام کنند و آن‌ها چنین کردند و او سلامشان را پاسخ گفت. من فرشتگان را دیدم که درباره علی علیه السلام به یکدیگر مژده می‌دادند و بر هر فرشته‌ای از فرشتگان آسمان که گذر می... کردم، شادباش گویان به من می‌گفتند: ای محمّد!

ص: ۳۷۰

سوگند به او که تو را بر حق به پیامبری برانگیخت، بدان خاطر که خداوند عزّ و جلّ پسر عمویت را جانشینت کرد، شادی تمام فرشتگان را فرا گرفت. در آن دم حاملان عرش را دیدم که سر سوی زمین فرود آورده‌اند. گفتم: ای جبرئیل! چرا حاملان عرش سر فرود آورده‌اند؟ گفت: ای محمّد! همه فرشتگان به جز حاملان عرش به رخسار علی علیه السلام نگریسته‌اند تا از او دلشاد شوند. حاملان عرش نیز اکنون از خداوند عزّ و جلّ اجازه خواستند و او به آنان اجازه داد تا به علی علیه السلام بنگرند و ایشان به او نگریستند. چون بر زمین فرود آمدم، او را از این امر خبر دادم و او نیز همین خبر به من داد و این گونه دانستم که بر هیچ قدمگاهی پا ننهاده‌ام، مگر آن که از برای علی علیه السلام آشکار گردیده تا به آن بنگرد. - . امالی طوسی : ۶۴ -

می گویم: مفید این روایت را در جای دیگر با این سند از محمد بن عبدالرحمان روایت کرده است. - . امالی طوسی : ۱۱۸ -

و حسن بن سلیمان در کتاب محتضر از صدوق از پدرش از سعد آن را روایت کرده است. - . محتضر : ۱۰۷ - ۱۰۸ -

**[ترجمه]

«۷۸»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی ابْنُ الصَّلْتِ عَنِ ابْنِ عُقْدَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هَارُونَ الْهَاشِمِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَالِکِ بْنِ الأبرر (الْأَبْرَدِ) النَّخَعِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ فُضَیْلِ بْنِ غَزْوَانَ الضَّبِّیِّ عَنْ مَالِکٍ (۴) الْجُهَنِیِّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ ثُمَّ مِنَ السَّمَاءِ إِلَی السَّمَاءِ ثُمَّ إِلَی سِدْرَهِ الْمُنْتَهَی أُوقِفْتُ بَیْنَ یَدَیْ رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ فَقُلْتُ لَبَّیْکَ رَبِّی وَ سَعْدَیْکَ قَالَ قَدْ بَلَوْتُ خَلْقِی فَأَیَّهُمْ وَجَدْتَ أَطْوَعَ لَکَ قَالَ قُلْتُ رَبِّ عَلِیّاً قَالَ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ فَهَلِ اتَّخَذْتَ لِنَفْسِکَ خَلِیفَهً یُؤَدِّی عَنْکَ وَ یُعَلِّمُ عِبَادِی مِنْ کِتَابِی مَا لَا یَعْلَمُونَ قَالَ قُلْتُ اخْتَرْ لِی فَإِنَّ خِیَرَتَکَ خَیْرٌ لِی قَالَ قَدِ اخْتَرْتُ لَکَ عَلِیّاً فَاتَّخِذْهُ لِنَفْسِکَ خَلِیفَهً وَ وَصِیّاً وَ نحلته (نَحَلْتُهُ) عِلْمِی وَ حِلْمِی وَ هُوَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ حَقّاً لَمْ یَنَلْهَا أَحَدٌ قَبْلَهُ وَ لَا أَحَدٌ بَعْدَهُ یَا مُحَمَّدُ عَلِیٌّ رَایَهُ الْهُدَی وَ إِمَامُ مَنْ أَطَاعَنِی وَ نُورُ أَوْلِیَائِی وَ هُوَ الْکَلِمَهُ الَّتِی أَلْزَمْتُهَا الْمُتَّقِینَ مَنْ

۱- أمالی ابن الشیخ: ۶۴.

۲- أمالی ابن الشیخ: ۱۱۸.

۳- المحتضر: ۱۰۷ و ۱۰۸.

۴- فی المصدر: عن غالب الجهنیّ، و هو الصحیح کما یأتی فی المتن.

أَحَبَّهُ فَقَدْ أَحَبَّنِی وَ مَنْ أَبْغَضَهُ فَقَدْ أَبْغَضَنِی فَبَشِّرْهُ بِذَلِکَ یَا مُحَمَّدُ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله رَبِّ فَقَدْ بَشَّرْتُهُ فَقَالَ عَلِیٌّ أَنَا عَبْدُ اللَّهِ وَ فِی قَبْضَتِهِ إِنْ یُعَذِّبْنِی فَبِذُنُوبِی لَمْ یَظْلِمْنِی شَیْئاً وَ إِنْ یُتِمَّ لِی مَا وَعَدَنِی فَاللَّهُ أَوْلَی بِی فَقَالَ اللَّهُمَّ أَجْلِ قَلْبَهُ (۱) وَ اجْعَلْ رَبِیعَهُ الْإِیمَانَ بِکَ قَالَ قَدْ فَعَلْتُ ذَلِکَ بِهِ یَا مُحَمَّدُ غَیْرَ أَنِّی مُخْتَصُّهُ بِشَیْ ءٍ مِنَ الْبَلَاءِ لَمْ أَخْتَصَّ بِهِ أَحَداً مِنْ أَوْلِیَائِی قَالَ قُلْتُ رَبِّ أَخِی وَ صَاحِبِی قَالَ إِنَّهُ قَدْ سَبَقَ فِی عِلْمِی أَنَّهُ مُبْتَلًی وَ مُبْتَلًی بِهِ وَ لَوْ لَا عَلِیٌّ لَمْ یُعْرَفْ أَوْلِیَائِی (۲) وَ لَا أَوْلِیَاءُ رُسُلِی.

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ مَالِکٍ فَلَقِیتُ نَصْرَ بْنَ مُزَاحِمٍ الْمِنْقَرِیَّ فَحَدَّثَنِی عَنْ غَالِبٍ الْجُهَنِیِّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ وَ ذَکَرَ مِثْلَهُ سَوَاءً- قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ مَالِکٍ فَلَقِیتُ عَلِیَّ بْنَ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ علیهما السلام فَذَکَرْتُ لَهُ هَذَا الْحَدِیثَ فَقَالَ حَدَّثَنِی بِهِ أَبِی مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِیهِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ عَلِیٍّ علیهما السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ ثُمَّ مِنَ السَّمَاءِ إِلَی السَّمَاءِ ثُمَّ إِلَی سِدْرَهِ الْمُنْتَهَی وَ ذَکَرَ الْحَدِیثَ بِطُولِهِ (۳)- کتاب المحتضر، للحسن بن سلیمان نقلا من کتاب المعراج عن الصدوق عن محمد بن عمر الحافظ البغدادی عن محمد بن هارون مثله (۴).

**[ترجمه]امالی طوسی: از امام باقر علیه السلام از پدرانش، از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده است که آن حضرت فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به من فرمود: زمانی که مرا به معراج بردند و به سدره المنتهی رسیدم. مرا در محضر پروردگار قرار دادند. خداوند به من فرمود: ای محمد! عرض کردم: بله ای پروردگار من! خداوند فرمود: تو بندگان مرا آزموده ای. کدام یک از آن‌ها بیش از دیگران از تو اطاعت می کند؟ عرض کردم: خدایا! علی بیش از همه از من فرمانبرداری می کند. خداوند فرمود: آری! ای محمد! راست می گویی! آیا برای خودت جانشینی تعیین کرده ای تا پس از تو دینت را تبلیغ کند و به بندگانم از کتابم آن چه را نمی دانند، یاد دهد؟ پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: خیر! خدایا تو آن را برایم انتخاب کن. زیرا انتخاب تو برایم بهتر است. خداوند فرمود: من علی علیه السلام را برای جانشینی تو انتخاب کرده ام. پس او را به عنوان جانشین و وصی خودت قرار بده. من علم و بردباری خودم را به او ارزانی داشته ام. او به حق امیرالمؤمنین است. قبل از او هیچ کس به این جایگاه دست نیافته و پس از او نیز احدی بدان دست نخواهد یافت. ای محمد! علی پرچم هدایت و امام همه کسانی است که از من اطاعت می کنند و نور اولیای من و کلمه ای است که آن را بر متقین واجب گردانیده ام.

ص: ۳۷۱

هر کس او را دوست داشته باشد، در حقیقت مرا دوست داشته است و هر کس از او بیزار باشد یا نسبت به او کینه در دل داشته باشد، در واقع نسبت به من کینه داشته است. این مژده را به او بده. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می فرماید: این مژده را به علی دادم. او گفت: من بنده خداوند و تحت اراده و فرمان او هستم. اگر مرا به خاطر گناهانم عذاب دهد، در حقیقت به من ظلم نکرده است. او سزاوار آن است که آن چه را به من وعده داده است به طور کامل به من بدهد. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: خدایا قلبش را پاک و بهره او را ایمان به خودت قرار بده. خداوند فرمود: ای محمد! تو این امر را به او اطلاع دادی، اما او را به مشکلات و مصائبی دچار می کنم که هیچ کدام از اولیای خودم را بدان گرفتار نمی نمایم. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می فرماید: عرض کردم: آیا با برادر و دوست من چنین می کنی؟ خداوند فرمود: آری!

در علم من چنین حکم شده است که او دچار آزمایش خواهد شد و گروهی نیز به وسیله او دچار آزمایش می شوند. اگر علی نبود، اولیای من و اولیای پیامبرم شناخته نمی شدند.

محمـد بن مالـک گویـد: با نصر بن مزاحم منقری ملاقات کردم و برای من حـدیث کرد از غالب جهنی از امام باقر از علی بن حسین از پدرش از جدّش از علی علیهم السـلام که فرمود: رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هنگامی که به معراج رفتم.. و همین حدیث را روایت کرده است.

محمـد بن مالک گویـد: با علی بن موسـی بن جعفر علیه السـلام ملاقات کردم و این حـدیث را برایش ذکر کردم. و او فرمود: پدرم موسـی بن جعفر از پدرش جعفر و او از پدرش از جدش از حسین بن علی برایم بازگو کرد که علی علیهم السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هنگامی که به معراج رفتم، و از آنجا از آسمانی به آسمان دیگر و سپس به سدرهٔ المنتهی رسیدم .. و کل حدیث را بازگو نمود. - . امالی طوسی : ۲۱۸ - ۲۱۹ -

در کتاب محتضـر به نقل از معراج صـدوق از محمـد ابن عمر حافظ بغـدادی از محمد بن هارون همین حدیث را روایت کرده است. - . محتضر : ۱۴۷ -

**[ترجمه]

«۷۹»

فس، تفسیر القمی خَالِدٌ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَیَّارٍ (۵) عَنْ أَبِی مَالِکٍ الْأَزْدِیِّ (۶) عَنْ إِسْمَاعِیلَ الْجُعْفِیِّ قَالَ: کُنْتُ فِی الْمَسْـجِدِ الْحَرَامِ قَاعِـداً وَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السـلام فِی نَاحِیَهٍ (۷) فَرَفَعَ رَأْسَهُ فَنَظَرَ إِلَی السَّمَـاءِ مَرَّهً وَ إِلَی الْکَعْبَهِ مَرَّهً ثُمَّ قَـالَ سُبْحَانَ الَّذِی أَسْری بِعَبْدِهِ

ص: ۳۷۲

۱- فی المصدر: اللّهمّ اجل قلبه. و هو الموجود أیضا فی نسخه.

۲- فی النسخه: لم یعرف ولاء أولیائی. و فی المصدر: لم یعرف حزبی و لا أولیائی.

۳- أمالی ابن الشیخ: ۲۱۸ و ۲۱۹.

۴- المحتضر: ۱۴۷.

۵- فی نسخه: محمّد بن یسار.

۶- فی نسخه: الأسدی.

۷- فی المصدر: و أبو جعفر علیه السلام حاضر.

لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرام إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى وَ كَرَّرَ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَيَّ فَقَالَ أَيَّ شَيْ ءٍ يَقُولُ أَهْلُ الْعِرَاقِ فِي هَذِهِ الْآيَهِ يَا عِرَاقِيُّ قُلْتُ يَقُولُونَ أُسْرِيَ بِهِ مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَام (۱) إِلَى الْبَيْتِ الْمُقَدَّسِ فَقَالَ لَيْسَ هُوَ كَمَا يَقُولُونَ وَ لَكِنَّهُ أُسْرِيَ بِهِ مِنْ هَذِهِ إِلَى هَذِهِ (۲) وَ أَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى السَّمَاءِ وَ قَالَ مَا بَيْنَهُمَا حَرَمٌ قَالَ فَلَمَّا انْتَهَى بِهِ إِلَى سِدْرَهِ الْمُنْتَهَى تَخَلَّفَ عَنْهُ جَبْرَئِيلُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَا جَبْرَئِيلُ أَ فِي مِثْلِ هَذَا الْمَوْضِعِ تَخْذُلُنِي فَقَالَ تَقَدَّمْ أَمَامَكَ فَوَ اللَّهِ لَقَدْ بَلَغْتَ مَبْلَغاً لَمْ يَبْلُغْهُ خَلْقٌ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ قَبْلَكَ فَرَأَيْتُ رَبِّي (۳) وَ حَالَ بَيْنِي وَ بَيْنَهُ السُّبْحَهُ قَالَ قُلْتُ وَ مَا السُّبْحَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ فَأَوْمَأَ بِوَجْهِهِ إِلَى الْأَرْضِ وَ أَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى السَّمَاءِ وَ هُوَ يَقُولُ جَلَالٌ رَبِّي جَلَالٌ رَبِّي ثَلَاثَ مَرَّاتٍ قَالَ قَالَ يَا مُحَمَّدُ قُلْتُ لَبَّيْكَ يَا رَبِّ قَالَ فِيمَ اخْتَصَمَ الْمَلَأُ الْأَعْلَى قَالَ قُلْتُ سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لِي إِلَّا مَا عَلَّمْتَنِي قَالَ فَوَضَعَ يَدَهُ (۴) بَيْنَ ثَدْيَيَّ فَوَجَدْتُ بَرْدَهَا بَيْنَ كَتِفَيَّ قَالَ فَلَمْ يَسْأَلْنِي عَمَّا مَضَى وَ لَا عَمَّا بَقِيَ إِلَّا عَلِمْتُهُ (۵) فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ فِيمَ اخْتَصَمَ الْمَلَأُ الْأَعْلَى قَالَ قُلْتُ يَا رَبِّ فِي الدَّرَجَاتِ وَ الْكَفَّارَاتِ وَ الْحَسَنَاتِ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّهُ قَدِ انْقَضَتْ نُبُوَّتُكَ وَ انْقَطَعَ أُكُلُكَ فَمَنْ وَصِيُّكَ فَقُلْتُ يَا رَبِّ إِنِّي قَدْ بَلَوْتُ خَلْقَكَ فَلَمْ أَرَ فِيهِمْ مِنْ خَلْقِكَ أَحَداً أَطْوَعَ لِي مِنْ عَلِيٍّ فَقَالَ وَ لِي يَا مُحَمَّدُ فَقُلْتُ يَا رَبِّ إِنِّي قَدْ بَلَوْتُ خَلْقَكَ فَلَمْ أَرَ مِنْ خَلْقِكَ أَحَداً أَشَدَّ حُبّاً لِي مِنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ وَ لِي يَا مُحَمَّدُ فَبَشِّرْهُ بِأَنَّهُ رَايَهُ الْهُدَى وَ إِمَامُ أَوْلِيَائِي وَ نُورٌ لِمَنْ أَطَاعَنِي وَ الْكَلِمَهُ الْبَاقِيَهُ الَّتِي أَلْزَمْتُهَا الْمُتَّقِينَ مَنْ أَحَبَّهُ أَحَبَّنِي وَ مَنْ أَبْغَضَهُ أَبْغَضَنِي مَعَ مَا أَنِّي أَخُصُّهُ بِمَا لَمْ أَخُصَّ بِهِ أَحَداً (۶) فَقُلْتُ يَا رَبِّ أَخِي وَ صَاحِبِي

۱- في نسخه: إلى المسجد الاقصى. في المصدر: إلى المسجد الاقصى الى البيت المقدس.

۲- أراد عليه السلام أن اسراءه لم يكن مقصورا على ذلك، بل كان من الأرض الى السماء، فكان اسراؤه أولا إلى المسجد الاقصى، ثمّ منه الى السماء.

۳- في نسخه: فرأيت من نور ربى. و في المصدر: فرأيت نور ربى، و فيه: التسبيحه بدل السبحه، و لعله مصحف.

۴- في نسخه و في المصدر: أي يد القدره.

۵- في المصدر: أعلمته.

۶- أي من البلاء كما تقدم في الخبر السابق.

وَ وَزِيرِي وَ وَارِثِي فَقَالَ إِنَّهُ أَمْرٌ قَدْ سَبَقَ أَنَّهُ مُبْتَلًى وَ مُبْتَلًى بِهِ مَعَ مَا أَنِّي قَدْ نَحَلْتُهُ وَ نَحَلْتُهُ وَ نَحَلْتُهُ وَ نَحَلْتُهُ أَرْبَعَةُ أَشْيَاءَ عَقَدَهَا بِيَدِهِ وَ لَا يُفْصِحُ بِهَا عَقْدُهَا (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: اسماعیل جعفی گوید: در مسجد الحرام نشسته بودم و حضرت امام محمّد باقر علیه السلام نیز در گوشه‌ای نشسته بود، ایشان سربلند کرد و نگاهی به آسمان و نگاهی به کعبه کرد و فرمود: «سُبْحَانَ الَّذِی أَسْرَی بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ» - . اسراء / ۱ - {منزه است آن (خدایی) که بنده اش را شبانگاهی

از مسجد الحرام به سوی مسجد الاقصی که پیرامون آن را برکت داده ایم سیر داد.} و این آیه را سه بار بازگفت، سپس رو سوی من کرد و فرمود: ای عراقی! عراقیان درباره این آیه چه می‌گویند؟ عرض کردم: می‌گویند ایشان را شبانگاهی از مسجد الحرام به سوی بیت المقدس سیر داد. حضرت علیه السلام فرمود: چنین که می‌گویند نیست، بلکه ایشان را شبانگاه از این جا به این جا سیر داد، و با دست خود به آسمان اشاره کرد، سپس فرمود: بین این دو جا، حرم است. چون ایشان به سدره المنتهی رسید، جبرئیل از همراهی‌اش بازماند. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: ای جبرئیل! آیا در چنین جایی مرا تنها می... گذاری؟ جبرئیل عرض کرد: تو پیش رو که به خدا سوگند! به جایی رسیده‌ای که هیچ کس از آفریدگان خدا، پیش از تو به آن نرسیده است. این جا بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: نور پروردگارم را دیدم و سبحه بین من و او فاصله انداخته بود.

عرض کردم: فدایت شوم! سُبحه چیست؟ حضرت با چهره خود اشاره به زمین و با دست خود اشاره به آسمان کرد و سه بار فرمود: بزرگی پروردگارم، بزرگی پروردگارم. سپس حضرت علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: خطاب آمد: ای محمّد! عرض کردم: پروردگارا! گوش به فرمانم. فرمود: آسمانیان بر سر چه چیز مشاجره می‌کنند؟ عرض کردم: خداوندا! پاک و منزّهی، من دانشی جز آن چه تو به من آموخته‌ای ندارم. پس خداوند متعال دستش- یعنی دست قدرت- را میان سینه‌هایم گذاشت و من خنکی آن را میان شانه‌هایم احساس کردم. از آن پس هر آن چه درباره گذشته و آینده از من پرسید، پاسخش را می‌دانستم. فرمود: ای محمّد! آسمانیان بر سر چه چیز مشاجره می‌کنند؟ عرض کردم: پروردگارا! بر سر درجات و کفّارات و حسنات. فرمود: ای محمّد! پیامبریت به پایان رسید و هنگام مرگت فرا رسید، جانشینت کیست؟ عرض کردم: پروردگارا! همه آفریدگانت را آزمودم، در میان آن‌ها هیچ کس را ندیدم که بیش از علی فرمان پذیر من باشد. فرمود: و نیز فرمان پذیر من ای محمّد! عرض کردم: پرودگارا! همه آفریدگانت را آزمودم، در میان آن‌ها هیچ کس را ندیدم که بیش از علی دوستدار من باشد. فرمود: و نیز دوستدار من ای محمّد! پس او را نوید ده که او بیرق هدایت و امام دوستداران من است و نوری است از برای آنان که از من فرمان می‌برند و کلمه‌ایست که پرهیزکاران را به آن ملزم کرده‌ام. هر که او را دوست بدارد، مرا دوست داشته است و هر که او را دشمن بدارد، مرا دشمن داشته است. همچنین من ویژگی‌هایی را به او اختصاص داده‌ام که به هیچ کس دیگر نداده‌ام. عرض کردم: پروردگارا! او برادر و همدم

و وزیر و وارث من است. فرمود: این امریست که از پیش رقم خورده است. او آزموده شده و مردم به وسیله او آزموده می… شوند و همچنین من به او عطا کرده‌ام و عطا کرده‌ام و عطا کرده‌ام. من چهار چیز به او عطا کرده‌ام که گره آنها به دست اوست و او هرگز آنها را فاش نمی‌کند. - . تفسیر قمی : ۵۷۲ - ۵۷۳ -

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام من هذه إلی هذه أی المراد بالمسجد الأقصی البیت المعمور لأنه أقصی المساجد و لا ینافی ذهابه أولا إلی بیت المقدس قوله فرأیت ربی أی بالقلب أو عظمته و یحتمل أن یکون رأیت بمعنی وجدت و قوله و حال حالا (۲) أی ألفیته و قد حیل بینی و بینه و فی بعض النسخ من نور ربی و لعل المراد بالسبحه تنزهه و تقدسه (۳) تعالی أی حال بینی و بینه تنزهه عن المکان و الرؤیه و إلا فقد حصل غایه ما یمکن من القرب.

قال الجزری سبحات الله جلاله و عظمته و هی فی الأصل جمع سبحه و قیل أضواء وجهه (۴) و قیل سبحات الوجه محاسنه انتهی و إیماؤه إلی الأرض و حط رأسه کان خضوعا لجلاله تعالی و وضع الید کنایه عن غایه اللطف و الرحمه و إفاضه العلوم و المعارف علی صدره الأشرف و البرد عن الراحه و السرور و فی بعض النسخ یده أی ید القدره.

قوله تعالی فیم اختصم الملأ الأعلی إشاره إلی قوله تعالی ما کانَ لِی مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْأَعْلی إِذْ یَخْتَصِمُونَ (۵) قال الطبرسی رحمه الله یعنی ما ذکر من قوله إِنِّی جاعِلٌ فِی الْأَرْضِ خَلِیفَهً (۶) إلی آخر القصه أی فما علمت ما کانوا فیه إلا بوحی من الله تعالی.

۱- تفسیر القمّیّ: ۵۷۲ و ۵۷۳.

۲- هکذا فی النسخ، و الموجود فی الخبر: و حال بینی و بینه السبحه و لعلّ المراد أن جمله.

۳- بل جلاله و عظمته و کبریاؤه.

۴- أضواء وجهه، هی مظاهر نوره و مخلوقاته العالیه التی استفاضت من فیوضاته و کمالاته أکثر من غیرها کالملائکه و الأنبیاء علیهم السلام، أو مطلق مخلوقاته، لانهم استفاضوا منه کل بحسبه و استعداده و ظرفیته.

۵- ص: ۷۰.

۶- البقره: ۳۰.

وَ رُوِیَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: قَالَ لِی رَبِّی أَ تَدْرِی فِیمَ یَخْتَصِمُ الْمَلَأُ الْأَعْلَی فَقُلْتُ لَا قَالَ اخْتَصَمُوا فِی الْکَفَّارَاتِ وَ الدَّرَجَاتِ فَأَمَّا الْکَفَّارَاتُ فَإِسْبَاغُ الْوُضُوءِ فِی السَّبَرَاتِ (۱) وَ نَقْلُ الْأَقْدَامِ إِلَی الْجَمَاعَاتِ وَ انْتِظَارُ الصَّلَاهِ بَعْدَ الصَّلَاهِ وَ أَمَّا الدَّرَجَاتُ فَإِفْشَاءُ السَّلَامِ وَ إِطْعَامُ الطَّعَامِ وَ الصَّلَاهُ بِاللَّیْلِ وَ النَّاسُ نِیَامٌ انْتَهَی.

(۲) و قوله عقدها ثانیا تأکید للأول أو مصدر فاعل لقوله یفصح و الأصوب أنه تصحیف قوله بما عقدها و فاعل عقد الرسول صلی الله علیه و آله.

**[ترجمه]فرموده پیامبر «من هذه الی هذه» یعنی مقصود از مسجد الاقصی، بیت معمور است زیرا دورترین مساجد است. و با رفتن پیامبر به بیت المقدس در ابتدا، منافاتی ندارد. «فرأیت ربّی» یعنی با قلب خدا را دیدم، یا اینکه عظمت خداوند را دیدم. و ممکن است «رأیت» به معنای «وجدت» باشد. و عبارت «و حال حالٌ» یعنی خداوند را یافتم در حالی که میان من و خدا حائل و مانعی ایجاد شده بود. و در برخی نسخه‌ها «من نور ربّی» آمده است. و شاید مقصود زا «السبحهٔ» تنزیه و تقدیس خداوند متعال است. یعنی میان من و خداوند پیراسته‌بودن خدا از مکان و رؤیت، حائل و مانع شد. در غیر این صورت نهایت قرب و نزدیکی حاصل می‌شد.

جزری گوید: «سبحان الله» جلال و عظمت خداوند است. و در اصل جمع «سبحهٔ» می‌باشد. و گفته شده: نورهای ذات خداوند است. و گفته شده: «سبحات الوجه» محاسن آن است. پایان سخن. اشاره کردن به زمین و به زیر افکندن سرش، به نشانه خضوع در برابر جلال و شکوه خداوند متعال است. دست گذاشتن کنایه از نهایت لطف و رحمت، و افاضه علوم و معارف بر سینه گرامی و بزرگ پیامبر است و «البرد» کنایه از آسایش و شادمانی است. و در برخی نسخه‌ها «یده» به معنای دست قدرت آمده است.

فرموده خداوند «فیم اختصم الملأ الأعلی» اشاره به این فرموده خداوند متعال دارد: «ما کان لی من علم بالملأ الاعلی اذ یختصمون» - . ص / ۷۰ -

{مرا در باره ملإ اعلی هیچ دانشی نبود آن گاه که مجادله می کردند.}

طبرسی گوید: یآنچه در فرموده خداوند آمده است: «انّی جاعل فی الارض خلیفهٔ» تا پایان داستان. یعنی آنچه در این باره بود نمی‌دانستم جز با وحی از جانب خداوند متعال.

ص: ۳۷۴

ابن عباس از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم روایت کرده که به من فرمود: آیا می دانی مخاصمه و گفتگوی فرشتگان چه بوده است؟ گفتم نمی دانم، فرمود: درباره کفارات و درجات گفتگو می کردند، که کفارات عبارت است از: رنگین کردن وضو در بامدادان سرد و برداشتن گام‌ها برای حاضر شدن در جماعات و انتظار نماز پس از نماز. و اما درجات عبارت است از: آشکار گفتن سلام و اطعام طعام و خواندن نماز در شب هنگامی که مردم در خوابند. - . مجمع البیان ۸ : ۴۸۵ -

و سخن او «عقدها ثانیهٔ» تاکید برای عبارت اول، یا مصدری است که فاعل برای «یفصح» می‌باشد. و درست‌تر این است که تصحیف شده «بما عقدها» باشد و فاعل «عقد» پیامبر باشد.

**[ترجمه]

«۸۰»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ جَمِیلٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ دَخَلْتُ الْجَنَّهَ فَرَأَیْتُ فِیهَا قیعان (قِیعَاناً) بَیْضَاءَ (۳) وَ رَأَیْتُ فِیهَا مَلَائِکَهً یَبْنُونَ لَبِنَهً مِنْ ذَهَبٍ وَ لَبِنَهً مِنْ فِضَّهٍ وَ رُبَّمَا أَمْسَکُوا فَقُلْتُ لَهُمْ مَا لَکُمْ رُبَّمَا بَنَیْتُمْ وَ رُبَّمَا أَمْسَکْتُمْ فَقَالُوا حَتَّی تَجِیئَنَا النَّفَقَهُ فَقُلْتُ لَهُمْ وَ مَا نَفَقَتُکُمْ فَقَالُوا قَوْلُ الْمُؤْمِنِ فِی الدُّنْیَا سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَکْبَرُ فَإِذَا قَالَ بَنَیْنَا وَ إِذَا أَمْسَکَ أَمْسَکْنَا (۴).

**[ترجمه]تفسیر قمی: جمیل از امام جعفر صادق علیه السلام روایت می کند که ایشان فرمودند: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: هنگامی که (در شب معراج) مرا به آسمان بردند، وارد بهشت شدم و دیدم که زمین آن سفید خالص است و دیدم که فرشتگان گاهی با خشتی از زر و خشتی از نقره می سازند و گاهی باز می ایستند. به ایشان گفتم: شما را چه شده است؟ گاهی می سازید و گاهی دست نگه می دارید؟ ایشان گفتند: صبر می کنیم تا خرجی ما برسد. گفتم: خرجی شما چیست؟ گفتند: این که انسان مؤمن بگوید: سبحان الله، و الحمد لله، و لا إله إلا الله، و الله أکبر، و هرگاه بگوید می سازیم و هرگاه از گفتن دست کشد، ما هم دست می کشیم. -. تفسیر قمی : ۴۱۳ -

**[ترجمه]

«۸۱»

ص، قصص الأنبیاء علیهم السلام عَنْ أَبِی بَصِیرٍ قَالَ سَمِعْتُ الصَّادِقَ علیه السلام یَقُولُ إِنَّ جَبْرَئِیلَ علیه السلام احْتَمَلَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَتَّی انْتَهَی بِهِ إِلَی مَکَانٍ مِنَ السَّمَاءِ ثُمَّ تَرَکَهُ وَ قَالَ مَا وَطِئَ نَبِیٌّ قَطُّ مَکَانَکَ وَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَتَانِی جَبْرَئِیلُ وَ أَنَا بِمَکَّهَ فَقَالَ قُمْ یَا مُحَمَّدُ فَقُمْتُ مَعَهُ وَ خَرَجْتُ إِلَی الْبَابِ فَإِذَا جَبْرَئِیلُ وَ مَعَهُ مِیکَائِیلُ وَ إِسْرَافِیلُ فَأَتَی جَبْرَئِیلُ بِالْبُرَاقِ وَ کَانَ فَوْقَ الْحِمَارِ وَ دُونَ الْبَغْلِ خَدُّهُ کَخَدِّ الْإِنْسَانِ وَ ذَنَبُهُ کَذَنَبِ الْبَقَرِ وَ عُرْفُهُ کَعُرْفِ الْفَرَسِ وَ قَوَائِمُهُ کَقَوَائِمِ الْإِبِلِ عَلَیْهِ رَحْلٌ مِنَ الْجَنَّهِ وَ لَهُ جَنَاحَانِ مِنْ فَخِذَیْهِ خَطْوُهُ مُنْتَهَی طَرْفِهِ

ص: ۳۷۵

۱- السبرات جمع سبره بسکون الباء، و هی شده البرد.

۲- مجمع البیان ۸: ۴۸۵.

۳- فی المصدر: فرأیتها قیعان یقق. أقول: فرأیتها مصحف فرأیت فیها کما تقدم مکرّرا، قوله: یقق أی شدید البیاض.

۴- تفسیر القمّیّ: ۴۱۳.

فَقَالَ ارْكَبْ فَرَكِبْتُ وَ مَضَيْتُ حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ وَ لَمَّا انْتَهَيْتُ إِلَيْهِ إِذَا الْمَلَائِكَةُ نَزَلَتْ مِنَ السَّمَاءِ بِالْبِشَارَهِ وَ الْكَرَامَهِ مِنْ عِنْدِ رَبِّ الْعِزَّهِ وَ صَلَّيْتُ فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ وَ فِي بَعْضِهَا بَشَّرَنِي إِبْرَاهِيمُ فِي رَهْطٍ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ ثُمَّ وَصَفَ مُوسَى وَ عِيسَى صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا ثُمَّ أَخَذَ جَبْرَئِيلُ بِيَدِي إِلَى الصَّخْرَهِ فَأَقْعَدَنِي عَلَيْهَا فَإِذَا مِعْرَاجٌ إِلَى السَّمَاءِ (١) لَمْ أَرَ مِثْلَهَا حُسْناً وَ جَمَالًا فَصَعِدْتُ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا وَ رَأَيْتُ عَجَائِبَهَا وَ مَلَكُوتَهَا وَ مَلَائِكَهَا يُسَلِّمُونَ عَلَيَّ ثُمَّ صُعِدَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الثَّالِثَهِ (٢) فَرَأَيْتُ بِهَا يُوسُفَ عليه السلام ثُمَّ صَعِدْتُ إِلَى السَّمَاءِ الرَّابِعَهِ فَرَأَيْتُ فِيهَا إِدْرِيسَ عليه السلام ثُمَّ صُعِدَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الْخَامِسَهِ فَرَأَيْتُ فِيهَا هَارُونَ عليه السلام ثُمَّ صُعِدَ بِي إِلَى السَّمَاءِ السَّادِسَهِ فَإِذَا فِيهَا خَلْقٌ كَثِيرٌ يَمُوجُ بَعْضُهُمْ فِي بَعْضٍ وَ فِيهَا الْكَرُوبِيُّونَ قَالَ ثُمَّ صُعِدَ بِي إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَهِ فَأَبْصَرْتُ فِيهَا خَلْقاً وَ مَلَائِكَهً.

وَ فِي حَدِيثٍ آخَرَ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله رَأَيْتُ فِي السَّمَاءِ السَّادِسَهِ مُوسَى عليه السلام وَ رَأَيْتُ فِي السَّابِعَهِ إِبْرَاهِيمَ عليه السلام ثُمَّ قَالَ جَاوَزْنَا مُتَصَاعِدَيْنِ إِلَى أَعْلَى عِلِّيِّينَ وَ وَصَفَ ذَلِكَ إِلَى أَنْ قَالَ ثُمَّ كَلَّمَنِي رَبِّي وَ كَلَّمْتُهُ وَ رَأَيْتُ الْجَنَّهَ وَ النَّارَ وَ رَأَيْتُ الْعَرْشَ وَ سِدْرَهَ الْمُنْتَهَى ثُمَّ قَالَ رَجَعْتُ إِلَى مَكَّهَ فَلَمَّا أَصْبَحْتُ حَدَّثْتُ بِهِ النَّاسَ فَأَكْذَبَنِي أَبُو جَهْلٍ وَ الْمُشْرِكُونَ وَ قَالَ مُطْعِمُ بْنُ عَدِيٍّ أَ تَزْعُمُ أَنَّكَ سِرْتَ مَسِيرَهَ شَهْرَيْنِ فِي سَاعَهٍ أَشْهَدُ أَنَّكَ كَاذِبٌ ثُمَّ قَالَتْ قُرَيْشٌ أَخْبِرْنَا عَمَّا رَأَيْتَ فَقَالَ مَرَرْتُ بِعِيرِ بَنِي فُلَانٍ وَ قَدْ أَضَلُّوا بَعِيراً لَهُمْ وَ هُمْ فِي طَلَبِهِ وَ فِي رَحْلِهِمْ قَعْبٌ مِنْ مَاءٍ مَمْلُوٌّ فَشَرِبْتُ الْمَاءَ فَغَطَّيْتُهُ كَمَا كَانَ فَسَأَلُوهُمْ هَلْ وَجَدُوا الْمَاءَ فِي الْقَدَحِ قَالُوا هَذِهِ آيَهٌ وَاحِدَهٌ فَقَالَ صلى الله عليه و آله مَرَرْتُ بِعِيرِ بَنِي فُلَانٍ فَنَفَرَ بَعِيرُ فُلَانٍ فَانْكَسَرَتْ يَدُهُ فَسَأَلُوهُمْ عَنْ ذَلِكَ فَقَالُوا هَذِهِ آيَهٌ أُخْرَى قَالُوا فَأَخْبِرْنَا عَنْ عِيرِنَا قَالَ مَرَرْتُ بِهَا بِالتَّنْعِيمِ وَ بَيَّنَ لَهُمْ أَحْوَالَهَا وَ هَيْئَاتِهَا قَالُوا هَذِهِ آيَهٌ أُخْرَى (٣).

ص: ٣٧٦

١- في نسخه: إلى سماء.

٢- لعل تفصيل العروج الى السماء الثانيه قد سقط عن قلم النسّاخ، و تقدم في خبر هشام بن سالم أنّه رأى في السماء الثانيه يحيى و عيسى عليهما السلام و تقدم في غيره ما رأى فيها من العجائب.

٣- قصص الأنبياء: مخطوط.

**[ترجمه]قصص الانبیاء: ابو بصیر گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: جبرئیل رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را حمل کرد تا اینکه به جایی از آسمان رسانید سپس او را ترک کرد و گفت: هیچ پیامبری به این مکانی که تو هست، پا ننهاده است.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در حالی که من در مکه بودم جبرئیل به نزد من آمد و گفت: ای محمد برخیز. من برخاستم و به سمت در بیرون رفتم که به ناگاه جبرئیل راه به همراه میکائیل و اسرافیل دیدم. جبرئیل براق را برای من آورد که از الاغ بلندتر و از قاطر کوتاه‌تر بود. صورتش همچون صورت انسان بود و دُمش شبیه دم گاو بود و یالش شبیه یال اسب و دست و پایش شبیه شتر بود. زینی از بهشت بر آن بود و در ران‌هایش دو بال قرار داشت و گام‌هایش در شعاع دیدگانش قرار داشتند.

ص: ۳۷۵

گفت: سوار شو. سوار شدم و به راه افتادم تا به بیت المقدس رسیدم. هنگامی که بدانجا رسیدم فرشتگان از آسمان با مژده و کرامت از نزد پروردگار صاحب عزّت فرود آمدند. و در بیت المقدس نماز گزاردم. - در برخی نسخه‌ها آمده است: ابراهیم در میان گروهی از پیامبران به من مژده و بشارت داد، سپس موسی و عیسی علیهما السلام را وصف کرد. - سپس جبرئیل دستم را گرفت و بر صخره نشاند. در این هنگام به آسمانی عروج کردم که در زیبایی و نیکویی چیزی مانند آن ندیده بودم. پس به آسمان دنیا بالا رفتم و شگفتی‌ها و ملکوت آن را مشاهده کردم و فرشتگان آن، بر من سلام می‌دادند. سپس مرا به آسمان سوم - . شاید تفصیل عروج به آسمان دوم از قلم نسخه‌نویسان افتاده باشد و پیش‌تر در روایت هشام بن سالم ذکر شد که پیامبر در آسمان دوم با یحیی و عیسی علیهما السالم ملاقات کرد. -

بردند و در آنجا یوسف علیه السلام را ملاقات کردم. سپس مرا به آسمان چهارم بردند و در آنجا ادریس علیه السلام را دیدم. سپس مرا آسمان پنجم بردند و در آنجا هارون علیه السلام را ملاقات کردم و بعد مرا به آسمان ششم بردند و در آنجا مخلوقات بسیاری را دیدم که در کنار هم در جنب و جوش بودند، و در آنجا کروبی‌ها (مقربان درگاه الهی) نیز بودند. فرمود: بعد مرا به آسمان هفتم بالا بردند و در آنجا مخلوقات و فرشتگانی را مشاهده کردم.

در روایت دیگری آمده است: پیامبر فرمود در آسمان ششم موسی علیه السلام را دیدم و در آسمان هفتم ابراهیم علیه السلام را ملاقات کردم. سپس فرمود: همراه با جبرئیل به بالاترین علیین صعود کردیم - و آنجا را توصیف نمود - تا اینجا که فرمود: سپس خدوند با من سخن گفت و با او سخن گفتم و بهشت و دوزخ را دیدم و عرش و سدرة المنتهی را مشاهده کردم. سپس فرمود: به مکه بازگشتم. چون صبح کردم ماجرای معراج را برای مردم بازگو نمودم. ابوجهل و مشرکان مرا تکذیب نمودند. و مطعم بن عدیّ گفت: گمان می‌کنی مسیر دو ماهه را در یک ساعت پیموده‌ای؟ گواهی می‌دهم که تو دروغ‌گویی. قریش گفتند: ما را از آنچه دیدی با خبر کن. پیامبر فرمود: کاروان فلان قبیله را دیدم که شتری را گم کرده بودند و به دنبال شتر می‌گشتند. و در بار و بنه آن‌ها کاسه بزرگی پر از آب بود و من از آب نوشیدم و به همان صورت اول آن را پوشاندم. از آنان بپرسید آیا آب در کاسه یافتند. گفتند: این یک نشانه است. فرمود: بر کاروان فلان قبیله گذر کردم که یکی از شتران رمید و دستش شکست، پس در این باره از آنان سوال کنید. گفتند: این نشانه دیگری است. گفتند: از کاروان ما خبر بده. فرمود: در

منطقه تنعیم بر آن کاروان گذر کردم، و احوال و کیفیت و ویژگی کاروان را برای آنان توضیح داد. گفتند: این نشانه دیگری است. - . قصص النبیاء : مخطوط -

ص: ۳۷۶

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام خطوه منتهی طرفه أی کان یضع کل خطوه منه علی منتهی مد بصره.

**[ترجمه]«خطوه منتهی طرفه» یعنی گام‌هایش در شعاع دیدگانش بود.

**[ترجمه]

«۸۲»

یر، بصائر الدرجات إِبْرَاهِیمُ بْنُ هَاشِمٍ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ وَ غَیْرِهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَقَدْ أَسْرَی بِی رَبِّی فَأَوْحَی إِلَیَّ مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ مَا أَوْحَی وَ کَلَّمَنِی وَ کَانَ مِمَّا کَلَّمَنِی أَنْ قَالَ یَا مُحَمَّدُ عَلِیٌّ الْأَوَّلُ وَ عَلِیٌّ الْآخِرُ وَ الظَّاهِرُ وَ الْبَاطِنُ وَ هُوَ بِکُلِّ شَیْ ءٍ عَلِیمٌ فَقَالَ یَا رَبِّ أَ لَیْسَ ذَلِکَ أَنْتَ (۱) قَالَ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا الْمَلِکُ الْقُدُّوسُ السَّلامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَیْمِنُ الْعَزِیزُ الْجَبَّارُ الْمُتَکَبِّرُ سُبْحانَ اللَّهِ عَمَّا یُشْرِکُونَ إِنِّی أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا الْخالِقُ الْبارِئُ الْمُصَوِّرُ لِیَ الْأَسْماءُ الْحُسْنَی یُسَبِّحُ لِی مَنْ فِی السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرَضِینَ وَ أَنَا الْعَزِیزُ الْحَکِیمُ یَا مُحَمَّدُ إِنِّی أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا الْأَوَّلُ وَ لَا شَیْ ءَ قَبْلِی وَ أَنَا الْآخِرُ فَلَا شَیْ ءَ بَعْدِی وَ أَنَا الظَّاهِرُ فَلَا شَیْ ءَ فَوْقِی وَ أَنَا الْبَاطِنُ فَلَا شَیْ ءَ تَحْتِی وَ أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا بِکُلِّ شَیْ ءٍ عَلِیمٌ یَا مُحَمَّدُ عَلِیٌّ الْأَوَّلُ أَوَّلُ مَنْ أَخَذَ مِیثَاقِی مِنَ الْأَئِمَّهِ یَا مُحَمَّدُ عَلِیٌّ الْآخِرُ آخِرُ مَنْ أَقْبِضُ رُوحَهُ مِنَ الْأَئِمَّهِ وَ هِیَ الدَّابَّهُ الَّتِی تُکَلِّمُهُمْ یَا مُحَمَّدُ عَلِیٌّ الظَّاهِرُ أُظْهِرُ عَلَیْهِ جَمِیعَ مَا أَوْحَیْتُهُ (۲) إِلَیْکَ لَیْسَ لَکَ أَنْ تَکْتُمَ مِنْهُ شَیْئاً یَا مُحَمَّدُ عَلِیٌّ الْبَاطِنُ أَبْطَنْتُهُ سِرِّیَ الَّذِی أَسْرَرْتُهُ إِلَیْکَ فَلَیْسَ فِیمَا بَیْنِی وَ بَیْنَکَ سِرٌّ أَزْوِیهِ (۳) یَا مُحَمَّدُ عَنْ عَلِیٍّ مَا خَلَقْتُ مِنْ حَلَالٍ أَوْ حَرَامٍ إِلَّا وَ عَلِیٌّ عَلِیمٌ بِهِ (۴).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: عبدالله بن سنان روایت کرده است که امام صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در حدیثی فرمود: خداوند مرا به معراج برد و از پشت حجاب به من وحی کرد و با من سخن گفت و فرمود: ای محمد! من الله هستم که جز من خدایی نیست. من آگاه مطلق به عالم غیب و عالم شهادت و مهربان و بخشنده هستم. من الله هستم که جز من هیچ خدایی وجود ندارد. من پادشاهی قدّوس، سلام، مؤمن، مهیمن، عزیز، جبار و متکبر هستم. خداوند از آن چه آنان شرک می ورزند، پاک و منزه است. ای محمد! همانا من الله هستم که هیچ خدایی جز من نیست. من خالق، آفریننده و مصوّر هستم. اسماء حسنی از آن من است. هر چه در آسمان و زمین است، تسبیح گوی من است و من، عزیز حکیم هستم. ای محمد! من الله هستم که جز من خدایی نیست. من اول هستم و قبل از من هیچ چیز وجود نداشته است. من

آخر هستم و پس از من هیچ چیز وجود نخواهد داشت. من ظاهر هستم. یعنی هیچ چیز برتر از من وجود ندارد. من باطن هستم و جز من چیزی وجود نخواهد داشت. من الله هستم و جز من هیچ خدایی نیست. من از همه چیز کاملا آگاه هستم. ای محمد! علی علیه السلام اولین کسی است که از میان ائمه از او عهد و پیمان می گیرم. ای محمد! از میان ائمه، علی علیه السلام آخرین کسی است که روح او را می گیرم. او همان جنبنده ای است که با مردم سخن می گوید. ای محمد! علی علیه السلام را بر همه آن چه به تو وحی گردیده است غلبه می دهم. تو نباید هیچ چیزی را از او پنهان کنی. ای محمد! آن رازهایی را که به تو گفتم، مخفیانه به او بگو. من و تو رازی نداریم که آن را از او پنهان کنیم. ای محمد! علی علیه السلام به همه حلال و حرام هایی که آفریده ام آگاه است. - . بصائر الدرجات : ۱۵۱ -

**[ترجمه]

«۸۳»

صح، صحیفه الرضا علیه السلام عَنِ الرِّضَا علیه السلام عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام لَمَّا بَدَأَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِتَعْلِیمِ الْأَذَانِ أَتَی جَبْرَئِیلُ علیه السلام بِالْبُرَاقِ (۵) فاسْتَعْصَتْ عَلَیْهِ ثُمَّ أَتَی بِدَابَّةٍ یُقَالُ لَهَا بَرْقَةُ فاسْتَعْصَتْ (۶) فَقَالَ لَهَا جَبْرَئِیلُ اسْكُنِی بَرْقَةُ فَمَا رَكِبَكِ

ص: ۳۷۷

۱- أی أ لیس أنت المتصف بهذه الصفات فقط؟.

۲- فی المصدر: جمیع ما أوصیته إلیك.

۳- أی أمنعه عنه.

۴- بصائر الدرجات: ۱۵۱.

۵- الحدیث متفرد بهذا التفصیل. و فی المصدر: براقه.

۶- فی نسخه: فاستصعبت، و كذا فیما بعده. و یأتی فی بعض الأحادیث: فامتنعت.

أَحَدٌ أَكْرَمُ عَلَى اللَّهِ مِنْهُ (۱) قَالَ صلى الله عليه و آله فَرَكِبْتُهَا حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلَى الْحِجَابِ الَّذِی يَلِی الرَّحْمَنَ عَزَّ وَ جَلَّ فَخَرَجَ مَلَکٌ مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ فَقَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ قَالَ صلى الله عليه و آله قُلْتُ يَا جَبْرَئِيلُ مَنْ هَذَا الْمَلَکُ قَالَ وَ الَّذِی أَكْرَمَکَ بِالنُّبُوَّهِ مَا رَأَيْتُ هَذَا الْمَلَکَ قَبْلَ سَاعَتِی هَذِهِ فَقَالَ الْمَلَکُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ فَنُودِیَ مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ صَدَقَ عَبْدِی أَنَا أَكْبَرُ أَنَا أَكْبَرُ قَالَ صلى الله عليه و آله فَقَالَ الْمَلَکُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَنُودِیَ مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ صَدَقَ عَبْدِی أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَقَالَ صلى الله عليه و آله فَقَالَ الْمَلَکُ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ فَنُودِیَ مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ صَدَقَ عَبْدِی أَنَا أَرْسَلْتُ مُحَمَّداً رَسُولًا قَالَ صلى الله عليه و آله فَقَالَ الْمَلَکُ حَیَّ عَلَى الصَّلَاهِ حَیَّ عَلَى الصَّلَاهِ فَنُودِیَ مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ صَدَقَ عَبْدِی وَ دَعَا إِلَى عِبَادَتِی قَالَ صلى الله عليه و آله فَقَالَ الْمَلَکُ حَیَّ عَلَى الْفَلَاحِ حَیَّ عَلَى الْفَلَاحِ فَنُودِیَ مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ صَدَقَ عَبْدِی وَ دَعَا إِلَى عِبَادَتِی فَقَالَ الْمَلَکُ (۲) قَدْ أَفْلَحَ مَنْ وَاظَبَ عَلَيْهَا قَالَ صلى الله عليه و آله فَيَوْمَئِذٍ أَكْمَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِیَ الشَّرَفَ عَلَى الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ (۳).

**[ترجمه]صحیفه امام رضا: با اسناد نقل شده امام رضا علیه السلام از پدرانش فرمود، که علی علیه السلام فرمود: هنگامی که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم تعلیم اذان را شروع فرمود، جبرئیل با براق بر حضرتش نازل شد، ولی براق در برابر حضرت سرکشی کرد. در این حال جبرئیل به براق گفت:

ص: ۳۷۷

آرام باش ای براق، زیرا کسی بر تو سوار نشده است که عزیزتر و گرامی تر از پیامبر در نزد خدای متعال باشد، پس از این کلام براق آرام گرفت. پیامبر فرمودند: من بر براق سوار شدم تا زمانی که به حجابی رسیدم، که میان من و خدای عزّ و جلّ حایل بود. در این حال از آن سوی حجاب ملکی خارج شد و گفت: اللّه اکبر، اللّه اکبر. پیامبر فرمود: جبرئیل را گفتم، این فرشته کیست؟ جبرئیل گفت: قسم به کسی که تو را به مقام نبوت کرامت بخشیده، تا به حال من این فرشته را ندیده ام. سپس فرشته گفت: اللّه اکبر، اللّه اکبر. از آن سوی حجاب فریاد بر آمد، راست گفت بنده من، من بزرگترم، من بزرگترم. پیامبر فرمود: سپس فرشته گفت: شهادت می دهم که خدایی جز خدای یگانه نیست، گواهی می دهم که خدایی جز خدای یکتا نیست. از آن سوی حجاب صدا آمد که، راست گفت بنده من، خدایی جز من نیست. پیامبر (ص) فرمود: فرشته گفت: گواهی می دهم که محمد فرستاده خداست. شهادت می دهم که محمد فرستاده خداست. از آن سوی حجاب ندا آمد که راست گفت بنده من، من محمد را به رسالت فرستادم. پیامبر فرمود: سپس فرشته: گفت بشتابید به سوی نماز، بشتابید به سوی نماز. از آن سوی حجاب فریاد برآمد که، راست گفت بنده من و- مردم را- به عبادت من فرا خواند. پیامبر فرمود: سپس فرشته گفت: بشتابید به سوی رستگاری، بشتابید به سوی رستگاری. از آن سوی حجاب ندا آمد که، راست گفت بنده من و- مردم را- به عبادت من فراخواند، به تحقیق رستگار شد هر کس که به اقامه نماز مواظبت داشته باشد. پیامبر فرمود: پس در آن هنگام خدای عز و جل شرافت و کرامت مرا بر آفریدگان نخستین و آخرین کامل ساخت. -. صحیفه امام رضا : ۱۹ - ۲۹ -

**[ترجمه]

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ: لَمَّا أَسْرِیَ بِی نَزَلَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام بِالْبُرَاقِ وَ هُوَ أَصْغَرُ مِنَ الْبَغْلِ وَ أَکْبَرُ مِنَ الْحِمَارِ مُضْطَرِبُ الْأُذُنَیْنِ عَیْنَاهُ فِی حَوَافِرِهِ خُطَاهُ مَدَّ بَصَرِهِ (۴) لَهُ جَنَاحَانِ یَحْفِزَانِهِ مِنْ خَلْفِهِ (۵) عَلَیْهِ سَرْجٌ مِنْ یَاقُوتٍ فِیهِ مِنْ کُلِّ لَوْنٍ أَهْدَبُ الْعُرْفِ الْأَیْمَنِ فَوَقَّفَهُ عَلَی بَابِ خَدِیجَهَ وَ دَخَلَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَمَرِحَ الْبُرَاقُ فَخَرَجَ إِلَیْهِ جَبْرَئِیلُ فَقَالَ اسْکُنْ فَإِنَّمَا یَرْکَبُکَ خَیْرُ الْبَشَرِ أَحَبُّ خَلْقِ اللَّهِ إِلَیْهِ فَسَکَنَ فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَرَکِبَ لَیْلًا وَ تَوَجَّهَ نَحْوَ بَیْتِ الْمَقْدِسِ فَاسْتَقْبَلَ شیخا (شَیْخٌ) فَقَالَ (۶) هَذَا أَبُوکَ إِبْرَاهِیمُ فَثَنَّی رِجْلَهُ وَ هَمَّ بِالنُّزُولِ

۱- فی المصدر بعد ذلک: فسکنت.

۲- المصدر: خال عن قوله: فقال الملک.

۳- صحیفه الرضا: ۱۹ و ۲۰.

۴- فی المصدر: خطاء مد البصر.

۵- فی المصدر: یجریانه.

۶- فی المصدر: فاستقبل شیخ فقال جبرئیل.

فَقَالَ جَبْرَئِيلُ كَمَا أَنْتَ فَجَمَعَ مَا شَاءَ اللَّهُ مِنْ أَنْبِيَائِهِ بِبَيْتِ الْمَقْدِسِ فَأَذَّنَ جَبْرَئِيلُ فَتَقَدَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَصَلَّى بِهِمْ ثُمَّ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام فِي قَوْلِهِ فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنا إِلَيْكَ فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتابَ مِنْ قَبْلِكَ هَؤُلَاءِ الْأَنْبِيَاءُ الَّذِينَ جُمِعُوا فَلا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ (۱) قَالَ فَلَمْ يَشُكَّ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ لَمْ يَسْأَلْ.

وَ فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى أَنَّ الْبُرَاقَ لَمْ يَكُنْ يَسْكُنُ لِرُكُوبِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَّا بَعْدَ شَرْطِهِ أَنْ يَكُونَ مَرْكُوبَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ .(۲)

**[ترجمه]خرائج: امام باقرعليه السّلام می فرمايد: رسول خدا صلی الله عليه و آله و سلم فرمود: هنگامی كه به معراج رفتم جبرئيل براق را آورد و براق كوچک‌تر از قاطر و بزرگ‌تر از الاغ بود و گوشهايش را تكان می داد و چشمان خود را به پاهايش دوخته بود. و گام‌هايش در شعاع ديدگانش قرار داشتند. و در ران‌هايش دو بال قرار داشت كه او را به جلو می راند. زينی از ياقوت در پشت او بود. و تمام رنگ‌ها در آن وجود داشت و يالش به طرف راست آويزان بود. و او را بر در خانه خديجه بست. وقتی جبرئيل بر حضرت وارد شد، براق خيلی خوشحالی می كرد. جبرئيل گفت: آرام باش! بهترين خلق خدا می خواهد بر تو سوار شود. براق ساكت شد. بعد، پيامبر بيرون آمد و شبانه سوار او شد و به طرف بيت المقدس روانه شدند. پيامبر پيرمردی را ديد از جبرئيل پرسيد: اين شخص كيست؟ جواب داد: پدرت ابراهيم است. پيامبر پايش را خم كرد و خواست فرود آيد.

ص: ۳۷۸

جبرئيل گفت: بر هين حالت باش. و خداوند تمام انبيا را در بيت المقدس جمع كرد و جبرئيل اذان گفت. حضرت محمّد صلّی اللَّه عليه و آله جلو رفت و همه انبيا به امامت او نماز خواندند.

سپس امام باقر در باره اين فرموده خداوند: «فإن كنت فی شكّ مما انزلنا اليك فاسأل الذين يقرؤون الكتاب من قبلك» {و اگر از آنچه به سوی تو نازل كرده ايم در ترديدی، از كسانی كه پيش از تو كتاب [آسمانی] می خواندند بپرس»} فرمود: آن پيامبرانی بودند كه گرد آمدند. «فلا تكونن من الممترين» - . يونس / ۹۴ - {پس زنهار از ترديدكنندگان مباش.} فرمود: رسول خدا صلی الله عليه و آله و سلم هيچ شک نداشت و از اين رو سؤال نكرد.

در روايت ديگری آمده است: براق آرام نگرفت تا اينكه شرط كرد كه مركب پيامبر در قيامت نيز باشد. - . خرائج : ۱۸۸ -

**[ترجمه]

توضيح

قال الجزری الحفز الحث و الإعجال و منه حديث البراق و فی فخذيه جناحان يحفز بهما رجليه قوله أهدب العرف أی طويله و كثيره مرسلا من الجانب الأيمن و المرح شده الفرح و النشاط.

**[ترجمه]جزری گوید: «الحفز» تحریک و برانگیختن است. و از همین کلمه حدیث براق است: «و فی فخذیه جناحان یحفز بهما رجلیه» «اهدب العرف» یعنی یال دراز و بسیار که از طرف راست آویزان شده است. «المرح» نهایت خوشحالی و شادمانی است.

**[ترجمه]

«۸۵»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام أَنَّهُ لَمَّا کَانَ بَعْدَ ثَلَاثِ سِنِینَ مِنْ مَبْعَثِهِ صلی الله علیه و آله أُسْرِیَ بِهِ إِلَی بَیْتِ الْمَقْدِسِ وَ عُرِجَ بِهِ مِنْهُ إِلَی السَّمَاءِ لَیْلَهَ الْمِعْرَاجِ فَلَمَّا أَصْبَحَ مِنْ لَیْلَتِهِ حَدَّثَ قُرَیْشاً بِخَبَرِ مِعْرَاجِهِ فَقَالَ جُهَّالُهُمْ مَا أَکْذَبَ هَذَا الْحَدِیثَ وَ قَالَ أَمْثَالُهُمْ (۳) یَا أَبَا الْقَاسِمِ فَبِمَ نَعْلَمُ أَنَّکَ صَادِقٌ فِی قَوْلِکَ هَذَا قَالَ أُخْبِرُکُمْ وَ قَالَ مَرَرْتُ بِعِیرِکُمْ فِی مَوْضِعِ کَذَا وَ قَدْ ضَلَّ لَهُمْ بَعِیرٌ فَعَرَّفْتُهُمْ مَکَانَهُ وَ صِرْتُ إِلَی رِحَالِهِمْ وَ کَانَتْ لَهُمْ قِرَبٌ مَمْلُوَّهٌ فَصَیَّبْتُ (۴) قِرْبَهٌ وَ الْعِیرُ تُوَافِیکُمْ فِی الْیَوْمِ الثَّالِثِ مِنْ هَذَا الْمَوْضِعِ (۵) مَعَ طُلُوعِ الشَّمْسِ فِی أَوَّلِ الْعِیرِ جَمَلٌ أَحْمَرُ وَ هُوَ جَمَلُ فُلَانٍ فَلَمَّا کَانَ الْیَوْمُ الثَّالِثُ خَرَجُوا إِلَی بَابِ مَکَّهَ لِیَنْظُرُوا صِدْقَ مَا أَخْبَرَ بِهِ مُحَمَّدٌ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ فَهُمْ کَذَلِکَ إِذْ طَلَعَتِ الْعِیرُ عَلَیْهِمْ بِطُلُوعِ الشَّمْسِ فِی أَوَّلِهَا الْجَمَلُ الْأَحْمَرُ وَ سَأَلُوا الَّذِینَ کَانُوا مَعَ الْعِیرِ فَقَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ مُحَمَّدٌ فِی إِخْبَارِهِ عَنْهُمْ فَقَالُوا أَیْضاً هَذَا مِنْ سِحْرِ مُحَمَّدٍ.

۱- یونس: ۹۴، و فی الآیه اختصار، و تمامها: لقد جاءک الحق فلا تکونن من الممترین.

۲- الخرائج: ۱۸۸.

۳- لعله مصحف: أمثلهم.

۴- الظاهر أنّه مصحف: صببت.

۵- فی المصدر: من هذا الیوم.

**[ترجمه]خرائج: از علی علیه السّلام روایت شده که فرمود: سه سال از بعثت پیامبر می گذشت. در شب معراج، خداوند او را از مکّه به بیت المقدس برد و از آنجا به آسمان‌ها عروج داد. وقتی که صبح شد و آن حضرت خبر معراج خود را به قریش نقل کرد، بعضی جاهلان گفتند: چه دروغ بزرگی می گوید! بعضی از آن‌ها نیز گفتند: ای ابا القاسم! از کجا بدانیم تو راست می گویی؟ حضرت فرمود: «در فلانجا به کاروان شما عبور کردم و شترشان گم شده بود. آن‌ها را به محل شتر، راهنمایی کردم. و پیش بارهای آن‌ها رفتم، مشک‌هایشان پر بود. آب یک مشک آن‌ها را هم ریختم. و کاروان در روز سوم، موقع طلوع خورشید، اینجا می رسد. در جلو کاروان، شتر سرخ مویی است و آن، شتر فلان شخص است». در روز سوم، مردم قبل از طلوع خورشید، به دروازه مکّه رفتند تا ببینند محمّد صلّی اللّه علیه و آله راست می گوید. یا نه. منتظر بودند که با طلوع خورشید، کاروان نیز نمایان شد و در پیشاپیش کاروان، شتر سرخ مویی حرکت می کرد. از دیدن این منظره تعجب کردند و از سرگذشت کاروانیان پرسیدند، آنان نیز گفته پیامبر را تکرار کردند. و نیز گفتند: این از سحر محمّد است.

ص: ۳۷۹

**[ترجمه]

«۸۶»

قب، المناقب لابن شهرآشوب اخْتَلَفَ النَّاسُ فِي الْمِعْرَاجِ فَالْخَوَارِجُ يُنْكِرُونَهُ وَ قَالَتِ الْجَهْمِيَّةُ عُرِجَ بِرُوحِهِ دُونَ جِسْمِهِ عَلَى طَرِيقِ الرُّؤْيَا وَ قَالَتِ الْإِمَامِيَّةُ (۱) وَ الزَّيْدِيَّةُ وَ الْمُعْتَزِلَةُ بَلْ عُرِجَ بِرُوحِهِ وَ بِجِسْمِهِ إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ لِقَوْلِهِ تَعَالَى إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى وَ قَالَ آخَرُونَ بَلْ عُرِجَ بِرُوحِهِ وَ بِجِسْمِهِ إِلَى السَّمَاوَاتِ رُوِيَ ذَلِكَ- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَ ابْنِ مَسْعُودٍ وَ جَابِرٍ وَ حُذَيْفَةَ وَ أَنَسٍ وَ عَائِشَةَ وَ أُمِّ هَانِئٍ وَ نَحْنُ لَا نُنْكِرُ ذَلِكَ إِذَا قَامَتِ الدَّلَالَةُ وَ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ مِعْرَاجَ مُوسَى علیه السلام إِلَى الطُّورِ وَ ما كُنْتَ بِجانِبِ الطُّورِ (۲) وَ لِإِبْرَاهِيمَ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا وَ كَذلِكَ نُرِي إِبْراهِيمَ (۳) وَ لِعِيسَى علیه السلام إِلَى الرَّابِعَةِ بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ (۴) وَ لِإِدْرِيسَ إِلَى الْجَنَّةِ وَ رَفَعْناهُ مَكاناً (۵) عَلِيًّا وَ مُحَمَّدٍ فَكانَ قابَ قَوْسَيْنِ (۶) وَ ذَلِكَ لِعُلُوِّ هِمَّتِهِ فَلِذَلِكَ يُقَالُ الْمَرْءُ يَطِيرُ بِهِمَّتِهِ فَتَعَجَّبَ اللَّهُ مِنْ عُرُوجِهِ سُبْحانَ الَّذِي أَسْرى بِعَبْدِهِ وَ أَقْسَمَ بِنُزُولِهِ وَ النَّجْمِ إِذا هَوى فَيَكُونُ عُرُوجُهُ وَ نُزُولُهُ بَيْنَ تَأْكِيدَيْنِ- السُّدِّيُّ وَ الْوَاقِدِيُّ (۷) الْإِسْرَاءُ قَبْلَ الْهِجْرَةِ بِسِتَّةِ أَشْهُرٍ بِمَكَّةَ فِي السَّابِعَ عَشَرَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ لَيْلَةَ السَّبْتِ بَعْدَ الْعَتَمَةِ مِنْ دَارِ أُمِّ هَانِئٍ بِنْتِ أَبِي طَالِبٍ وَ قِيلَ مِنْ بَيْتِ خَدِيجَةَ وَ رُوِيَ مِنْ شِعْبِ أَبِي طَالِبٍ

ص: ۳۸۰

۱- قد عرفت سابقا أن الإماميّه قائلون بان النبیّ صلّی اللّه علیه و آله قد عرج فی حال الیقظه بجسمه و روحه من مکّه الی بیت المقدس، و منه إلی السماوات؛ خلافا لمن ینکر المعراج رأسا أو یقول بانه فی النوم، أو یقول بروحانیته، أو بانه من مکّه الی بیت المقدس فقط، و الاخبار المتواتره التی تقدمت و تأتی أیضا موافقه لذلک، فعلیه فما تری من مصنف المناقب و هم ظاهر، و لعله ممن اختصر کتاب المناقب لا من ابن شهرآشوب، فالصحیح عد الإمامیّه من الطائفه الرابعه و هم قائلون بان معراجه صلّی اللّه علیه و آله کان من مکّه إلی بیت المقدس، و منه إلی الملاء الأعلی بجسمه و روحه فی حال الیقظه.

۲- القصص: ۴۶.

٣- الأنعام: ٧٥. أقول: لم يكن ذلك من إبراهيم عليه السلام فى السماء الدنيا، بل أراه اللّه ملكوت السماوات و هو فى الأرض.

۴- النساء: ١۵٨.

۵- مريم: ۵٧.

۶- النجم: ٩.

٧- أى قال السدى و الواقدى و كذا فيما يأتى.

- الْحُسَيْنُ (۱) وَ قَتَادَهُ كَانَ مِنْ نَفْسِ الْمَسْجِدِ- ابْنُ عَبَّاسٍ هِیَ لَيْلَهُ الْإِثْنَيْنِ فِی شَهْرِ رَبِيعٍ الْأَوَّلِ بَعْدَ النُّبُوَّهِ بِسَنَتَيْنِ فَالْأَوَّلُ مِعْرَاجُ الْعَجَائِبِ وَ الثَّانِی مِعْرَاجُ الْكَرَامَهِ.

ابْنُ عَبَّاسٍ فِی خَبَرٍ أَنَّ جَبْرَئِيلَ أَتَی النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ إِنَّ رَبِّی بَعَثَنِی إِلَيْكَ وَ أَمَرَنِی أَنْ آتِيَهُ بِكَ فَقُمْ فَإِنَّ اللَّهَ يُكْرِمُكَ كَرَامَهً لَمْ يُكْرِمْ بِهَا أَحَداً قَبْلَكَ وَ لَا بَعْدَكَ فَأَبْشِرْ وَ طِبْ نَفْساً فَقَامَ وَ صَلَّی رَكْعَتَيْنِ فَإِذَا هُوَ بِمِيكَائِيلَ وَ إِسْرَافِيلَ وَ مَعَ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ فَبَشَّرُوهُ فَإِذَا مَعَهُمْ دَابَّهٌ فَوْقَ الْحِمَارِ وَ دُونَ الْبَغْلِ خَدُّهُ كَخَدِّ الْإِنْسَانِ وَ قَوَائِمُهُ كَقَوَائِمِ الْبَعِيرِ وَ عُرْفُهُ كَعُرْفِ الْفَرَسِ وَ ذَنَبُهُ كَذَنَبِ الْبَقَرِ رِجْلَاهَا أَطْوَلُ مِنْ يَدَيْهَا وَ لَهَا جَنَاحَانِ مِنْ فَخِذَيْهِ خُطْوَتُهَا مَدَّ الْبَصَرِ وَ إِذَا عَلَيْهَا لِجَامٌ مِنْ يَاقُوتَهٍ حَمْرَاءَ فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَرْكَبَ امْتَنَعَتْ فَقَالَ جَبْرَئِيلُ إِنَّهُ مُحَمَّدٌ فَتَوَاضَعَتْ حَتَّی لَصِقَتْ بِالْأَرْضِ فَأَخَذَ جَبْرَئِيلُ بِلِجَامِهَا وَ مِيكَائِيلُ بِرِكَابِهَا فَرَكِبَ فَلَمَّا هَبَطَتْ (۲) ارْتَفَعَتْ يَدَاهَا وَ إِذَا صَعِدَتْ ارْتَفَعَتْ رِجْلَاهَا فَنَفَرَتِ الْعِيرُ مِنْ دَفِيفِ الْبُرَاقِ يُنَادِی رَجُلٌ فِی آخِرِ الْعِيرِ أَنْ يَا فُلَانُ إِنَّ الْإِبِلَ قَدْ نَفَرَتْ وَ إِنَّ فُلَانَهَ أَلْقَتْ حِمْلَهَا وَ انْكَسَرَ يَدُهَا فَلَمَّا كَانَ بِبَطْنِ الْبَلْقَاءِ عَطِشَ فَإِذَا لَهُمْ مَاءٌ فِی آنِيَهٍ فَشَرِبَ مِنْهُ وَ أَلْقَی الْبَاقِیَ فَبَيْنَا هُوَ فِی مَسِيرِهِ إِذْ نُودِیَ عَنْ يَمِينِ الطَّرِيقِ يَا مُحَمَّدُ عَلَی رِسْلِكَ ثُمَّ نُودِیَ عَنْ يَسَارِهِ عَلَی رِسْلِكَ فَإِذَا هُوَ بِامْرَأَهٍ اسْتَقْبَلَتْهُ وَ عَلَيْهَا مِنَ الْحُسْنِ وَ الْجَمَالِ مَا لَمْ يُرَ لِأَحَدٍ وَ قَالَتْ قِفْ مَكَانَكَ حَتَّی أُخْبِرَكَ فَفَسَّرَ لَهُ إِبْرَاهِيمُ الْخَلِيلُ علیه السلام لَمَّا رَآهُ جَمِيعَ ذَلِكَ فَقَالَ مُنَادِی الْيَمِينِ دَاعِيَهُ الْيَهُودِ فَلَوْ أَجَبْتَهُ لَتَهَوَّدَتْ أُمَّتُكَ وَ مُنَادِی الْيَسَارِ دَاعِيَهُ النَّصَارَی فَلَوْ أَجَبْتَهُ لَتَنَصَّرَتْ أُمَّتُكَ وَ الْمَرْأَهُ الْمُتَزَيِّنَهُ هِیَ الدُّنْيَا تَمَثَّلَتْ لَكَ لَوْ أَجَبْتَهَا لَاخْتَارَتْ أُمَّتُكَ الدُّنْيَا عَلَی الْآخِرَهِ فَجَاءَ جَبْرَئِيلُ إِلَی بَيْتِ الْمَقْدِسِ (۳) فَرَفَعَهَا فَأَخْرَجَ مِنْ تَحْتِهَا ثَلَاثَهَ أَقْدَاحٍ قَدَحاً مِنْ لَبَنٍ وَ قَدَحاً مِنْ عَسَلٍ وَ قَدَحاً مِنْ خَمْرٍ فَنَاوَلَهُ قَدَحَ اللَّبَنِ فَشَرِبَ ثُمَ

۱- فی المصدر: الحسن، و هو الحسن البصری.

۲- فی المصدر: إذا هبطت.

۳- هكذا فی النسخ و المصدر، و استظهر فی هامش نسخه أن الصحيح: إلی صخره بيت المقدس أقول: تقدم فی الروايه ۳۶: فجاء جبرئيل إلی الصخره فرفعها.

نَاوَلَهُ قَدَحَ الْعَسَلِ فَشَرِبَ ثُمَّ نَاوَلَهُ قَدَحَ الْخَمْرِ فَقَالَ قَدْ رَوِيتُ يَا جَبْرَئِيلُ فَقَالَ أَمَا إِنَّکَ لَوْ شَرِبْتَهُ ضَلَّتْ أُمَّتُکَ.

ابْنُ عَبَّاسٍ فِی خَبَرٍ وَ هَبَطَ مَعَ جَبْرَئِیلَ مَلَکٌ لَمْ یَطَأِ الْأَرْضَ قَطُّ مَعَهُ مَفَاتِیحُ خَزَائِنِ الْأَرْضِ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ إِنَّ رَبَّکَ یُقْرِئُکَ السَّلَامَ وَ یَقُولُ هَذِهِ مَفَاتِیحُ خَزَائِنِ الْأَرْضِ فَإِنْ شِئْتَ فَکُنْ نَبِیّاً عَبْداً وَ إِنْ شِئْتَ فَکُنْ نَبِیّاً مَلِکاً فَقَالَ بَلْ أَکُونُ نَبِیّاً عَبْداً فَإِذَا سُلَّمٌ مِنْ ذَهَبٍ قَوَائِمُهُ مِنْ فِضَّهٍ مُرَکَّبٌ بِاللُّؤْلُؤِ وَ الْیَاقُوتِ یَتَلَأْلَأُ نُوراً وَ أَسْفَلُهُ عَلَی صَخْرَهِ بَیْتِ الْمَقْدِسِ وَ رَأْسُهُ فِی السَّمَاءِ فَقَالَ لِیَ اصْعَدْ یَا مُحَمَّدُ فَلَمَّا صَعِدَ السَّمَاءَ [(۱)](#content_note_382_1) رَأَی شَیْخاً قَاعِداً تَحْتَ الشَّجَرَهِ وَ حَوْلَهُ أَطْفَالٌ فَقَالَ جَبْرَئِیلُ هَذَا أَبُوکَ آدَمُ إِذَا رَأَی مَنْ یَدْخُلُ الْجَنَّهَ مِنْ ذُرِّیَّتِهِ ضَحِکَ وَ فَرِحَ وَ إِذَا رَأَی مَنْ یَدْخُلُ النَّارَ مِنْ ذُرِّیَّتِهِ حَزِنَ وَ بَکَی وَ رَأَی مَلَکاً بَاسِرَ الْوَجْهِ وَ بِیَدِهِ لَوْحٌ مَکْتُوبٌ بِخَطٍّ مِنَ النُّورِ وَ خَطٍّ مِنَ الظُّلْمَهِ فَقَالَ هَذَا مَلَکُ الْمَوْتِ ثُمَّ رَأَی مَلَکاً قَاعِداً عَلَی کُرْسِیٍّ فَلَمْ یَرَ مِنْهُ مِنَ الْبِشْرِ مَا رَأَی مِنَ الْمَلَائِکَهِ فَقَالَ جَبْرَئِیلُ هَذَا مَالِکٌ خَازِنُ النَّارِ کَانَ طَلْقاً بِشْراً فَلَمَّا اطَّلَعَ عَلَی النَّارِ لَمْ یَضْحَکْ بَعْدُ فَسَأَلَهُ أَنْ یَعْرِضَ عَلَیْهِ النَّارَ فَرَأَی فِیهَا مَا رَأَی ثُمَّ دَخَلَ الْجَنَّهَ وَ رَأَی مَا فِیهَا وَ سَمِعَ صَوْتاً آمَنَّا بِرَبِّ الْعالَمِینَ قَالَ هَؤُلَاءِ سَحَرَهُ فِرْعَوْنَ وَ سَمِعَ لَبَّیْکَ اللَّهُمَّ لَبَّیْکَ قَالَ هَؤُلَاءِ الْحُجَّاجُ وَ سَمِعَ التَّکْبِیرَ قَالَ هَؤُلَاءِ الْغُزَاهُ وَ سَمِعَ التَّسْبِیحَ قَالَ هَؤُلَاءِ الْأَنْبِیَاءُ فَلَمَّا بَلَغَ إِلَی سِدْرَهِ الْمُنْتَهَی فَانْتَهَی إِلَی الْحُجُبِ فَقَالَ جَبْرَئِیلُ تَقَدَّمْ یَا رَسُولَ اللَّهِ لَیْسَ لِی أَنْ أَجُوزَ هَذَا الْمَکَانَ وَ لَوْ دَنَوْتُ أَنْمُلَهً لَاحْتَرَقْتُ.

أَبُو بَصِیرٍ قَالَ سَمِعْتُهُ یَقُولُ إِنَّ جَبْرَئِیلَ احْتَمَلَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَتَّی انْتَهَی بِهِ إِلَی مَکَانٍ مِنَ السَّمَاءِ ثُمَّ تَرَکَهُ وَ قَالَ لَهُ مَا وَطِئَ نَبِیٌّ قَطُّ مَکَانَکَ.

وَ رُوِیَ أَنَّهُ رَأَی فِی السَّمَاءِ الثَّانِیَهِ عِیسَی وَ یَحْیَی وَ فِی الثَّالِثَهِ یُوسُفَ وَ فِی الرَّابِعَهِ إِدْرِیسَ وَ فِی الْخَامِسَهِ هَارُونَ وَ فِی السَّادِسَهِ الْکَرُوبِیِّینَ وَ فِی السَّابِعَهِ خَلْقاً وَ مَلَائِکَهً.

وَ فِی حَدِیثِ أَبِی هُرَیْرَهَ رَأَیْتُ فِی السَّمَاءِ السَّادِسَهِ مُوسَی وَ فِی السَّابِعَهِ إِبْرَاهِیمَ.

ابْنُ عَبَّاسٍ وَ رَأَی مَلَائِکَهَ الْحُجُبِ یَقْرَءُونَ سُورَهَ النُّورِ وَ خُزَّانَ الْکُرْسِیِّ یَقْرَءُونَ

ص: ۳۸۲

۱- فی المصدر: فلما صعد إلی السماء.

آيَهَ الْكُرْسِيِّ وَ حَمَلَهَ الْعَرْشِ يَقْرَءُونَ حم الْمُؤْمِنَ قَالَ فَلَمَّا بَلَغْتُ قَابَ قَوْسَيْنِ نُودِيتُ بِالْقُرْبِ.

وَ فِي رِوَايَهٍ أَنَّهُ نُودِيتُ أَلْفَ مَرَّهٍ بِالدُّنُوِّ وَ فِي كُلِّ مَرَّهٍ قُضِيَتْ لِي حَاجَهٌ ثُمَّ قَالَ لِي سَلْ تُعْطَ فَقُلْتُ يَا رَبِّ اتَّخَذْتَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا وَ كَلَّمْتَ مُوسَى تَكْلِيماً وَ أَعْطَيْتَ سُلَيْمَانَ مُلْكاً عَظِيماً فَمَا ذَا أَعْطَيْتَنِي فَقَالَ اتَّخَذْتُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا وَ اتَّخَذْتُكَ حَبِيباً وَ كَلَّمْتُ مُوسَى تَكْلِيماً عَلَى بِسَاطِ الطُّورِ وَ كَلَّمْتُكَ عَلَى بِسَاطِ النُّورِ وَ أَعْطَيْتُ سُلَيْمَانَ مُلْكاً فَانِياً وَ أَعْطَيْتُكَ مُلْكاً بَاقِياً فِي الْجَنَّهِ.

وَ رُوِيَ أَنَا الْمَحْمُودُ وَ أَنْتَ مُحَمَّدٌ شَقَقْتُ اسْمَكَ مِنِ اسْمِي فَمَنْ وَصَلَكَ وَصَلْتُهُ وَ مَنْ قَطَعَكَ بَتَلْتُهُ انْزِلْ إِلَى عِبَادِي فَأَخْبِرْهُمْ بِكَرَامَتِي إِيَّاكَ وَ أَنِّي لَمْ أَبْعَثْ نَبِيّاً إِلَّا جَعَلْتُ لَهُ وَزِيراً وَ أَنَّكَ رَسُولِي وَ أَنَّ عَلِيّاً وَزِيرُكَ.

وَ رُوِيَ أَنَّهُ لَمَّا بَلَغَ إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَهِ نُودِيَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّكَ لَتَمْشِي فِي مَكَانٍ مَا مَشَى عَلَيْهِ بَشَرٌ فَكَلَّمَهُ اللَّهُ تَعَالَى فَقَالَ آمَنَ الرَّسُولُ بِمـا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ قَالَ نَعَمْ يَا رَبِّ وَ الْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ فَقَالَ اللَّهُ لا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْساً الْآيَهَ فَقَالَ رَبَّنا لا تُؤاخِذْنا السُّورَهَ (۱) فَقَالَ قَدْ فَعَلْتُ ثُمَّ قَالَ مَنْ خَلَّفْتَ لِأُمَّتِكَ مِنْ بَعْدِكَ فَقَالَ اللَّهُ أَعْلَمُ قَالَ إِنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ:

وَ يُقَالُ أَعْطَاهُ اللَّهُ تِلْكَ اللَّيْلَهَ أَرْبَعَهً رَفَعَ عَنْهَا عِلْمَ الْخَلْقِ فَكانَ قابَ قَوْسَيْنِ وَ الْمُنَاجَاهَ فَأَوْحى إِلى عَبْدِهِ وَ السِّدْرَهَ إِذْ يَغْشَى السِّدْرَهَ وَ إِمَامَهَ عَلِيٍّ عليه السلام.

و قالوا المعراج خمسه أحرف فالميم مقام الرسول عند الملك الأعلى و العين عزه عند شاهد كل نجوى و الراء رفعته عند خالق الورى و الألف انبساطه مع عالم السر و أخفى و الجيم جاهه في ملكوت العلى.

وَ رُوِيَ أَنَّهُ فَقَدَهُ أَبُو طَالِبٍ فِي تِلْكَ اللَّيْلَهِ فَلَمْ يَزَلْ يَطْلُبُهُ وَ وَجَّهَ إِلَى بَنِي هَاشِمٍ وَ هُوَ يَقُولُ يَا لَهَا مِنْ عَظِيمَهٍ إِنْ لَمْ أَرَ رَسُولَ اللَّهِ إِلَى الْفَجْرِ فَبَيْنَا هُوَ كَذَلِكَ إِذْ تَلَقَّاهُ رَسُولُ اللَّهِ وَ قَدْ نَزَلَ مِنَ السَّمَاءِ عَلَى بَابِ أُمِّ هَانِئٍ فَقَالَ لَهُ انْطَلِقْ مَعِي فَأُدْخِلَ بَيْنَ يَدَيْهِ الْمَسْجِدَ

۱– البقره: ۲۸۵، إلى آخر السوره.

فَدَخَلَ بَنُو هَاشِمٍ فَسَلَّ أَبُو طَالِبٍ سَيْفَهُ عِنْدَ الْحِجْرِ ثُمَّ قَالَ أَخْرِجُوا مَا مَعَكُمْ يَا بَنِی هَاشِمٍ ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَی قُرَيْشٍ فَقَالَ وَ اللَّهِ لَوْ لَمْ أَرَهُ مَا بَقِيَ مِنْكُمْ عَيْنٌ تَطْرِفُ فَقَالَتْ قُرَيْشٌ لَقَدْ رَكِبْتَ مِنَّا عَظِيماً وَ أَصْبَحَ صلی الله علیه و آله يُحَدِّثُهُمْ بِالْمِعْرَاجِ فَقِيلَ لَهُ صِفْ لَنَا بَيْتَ الْمَقْدِسِ فَجَاءَ جَبْرَئِيلُ بِصُورَةِ بَيْتِ الْمَقْدِسِ تُجَاهَ وَجْهِهِ فَجَعَلَ يُخْبِرُهُمْ بِمَا يَسْأَلُونَهُ عَنْهُ فَقَالُوا أَيْنَ بَيْتُ فُلَانٍ وَ مَكَانُ كَذَا فَأَجَابَهُمْ فِی كُلِّ مَا سَأَلُوهُ عَنْهُ فَلَمْ يُؤْمِنْ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ وَ هُوَ قَوْلُهُ وَ ما تُغْنِی الْآياتُ وَ النُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لا يُؤْمِنُونَ (1).

**[ترجمه]مناقب: مردم در باره معراج اختلاف نظر دارند: خوارج آن را انکار می کنند و فرقه جهميّه بر اين باورند که روح پيامبر صلی الله علیه و آله و سلم در خواب به معراج رفت نه جسم آن حضرت. و شيعه امامی - . پيش‌تر دانستی که شيعه امامی بر اين باورند که پيامبر صلی الله علیه و آله و سلم در بيداری با جسم و روح از مکّه به بيت المقدس و از آنجا به آسمان‌ها رفت. -

و زيدی، و معتزلی‌ها معتقدند که پيامبر با روح و جسم به بيت المقدس عروج کرد. بنابراين فرموده خداوند: «الی المسجد الاقصی» و ديگران گفته‌اند: پيامبر با روح و جسم به آسمان‌ها عروج پيدا کرد. و اين قول از ابن عباس و ابن مسعود و جابر و حذيفه و انس و عائشه و امّ هانی روايت شده است، و ما آن را انکار نمی‌کنيم وقتی دليل بر اثبات آن وجود دارد. و خداوند معراج موسی علیه السلام را به سوی طور قرار داد: «و ما کنت بجانب الطور» - . قصص / ۴۶ - {تو در جانب طور نبودی.} و برای ابراهيم به آسمان دنيا: «و کذلك نری ابراهيم ملکوت السماوات و الارض» - . انعام / ۷۵ - {و اين گونه، ملکوت آسمانها و زمين را به ابراهيم نمايانديم.} و برای عيسی علیه السلام به آسمان چهارم: «بل رفعه الله اليه» - . نساء / ۱۵۸ - {بلکه خدا او را به سوی خود بالا برد.} و برای ادريس به بهشت: «و رفعناه مکاناً عليّاً» - . مريم / ۵۷ - {و [ما] او را به مقامی بلند ارتقا داديم.} و برای محمد صلی الله علیه و آله و سلم «فکان قاب قوسين» - . نجم / ۹ - {تا [فاصله اش] به قدرِ [طول] دو [انتهای] کمان يا نزديکتر شد.} قرار داد. و اين مقام پيامبر به جهت علوّ و بلندی همّت آن حضرت بود و از اين روی گفته می‌شود: «المرء يطير بهمّته» (انسان بر اساس همّتش به پرواز درمی‌آيد) پس خداوند از عروج او اظهار شگفتی کرد و فرمود: «سبحان الذی اسری بعبده» و به فرود آمدنش سوگند ياد کرد: «و النجم اذا هوی» پس فراز رفتن و فرود آمدن پيامبر با دو تاکيد همراه بوده است.

سدی و واقدی گويند: معراج، شش سال پيش از هجرت در مکه، در هفدهم ماه رمضان شب شنبه پس از تاريکی شب از خانه امّ هانیء دختر ابو طالب رخ داد. و گفته شده: از خانه خديجه آغاز شد و روايت شده که معراج از شعب ابو طالب صورت گرفت.

ص: ۳۸۰

حسين و قتاده گويند: از خود مسجد، معراج اتفاق افتاد. ابن عباس گويد: معراج در شب دو شنبه ماه ربيع الاول در سال دوم نبوّت بود. و معراج اول، معراج عجائب، و معراج دوم، معراج کرامت بود.

ابن عباس در روايتی گويد: جبرئيل به نزد پيامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمد و گفت: پروردگارم مرا به سوی تو فرستاده است و به من دستور داد تو را ا نزد او ببرم. پس برخيز که خداوند کرامتی به تو عطا فرموده که نه پيش از تو و نه پس از تو به

کسی عطا نکرده است. پس مژده بده و شادمان باشد. پیامبر برخاست و دو رکعت نماز خواند. که به ناگاه میکائیل و اسرافیل را دید که همراه با هر یک از آن دو، هفتاد هزار فرشته بود. پس بر آنان سلام داد، و فرشتگان به او مژده و بشارت دادند و همراه با آنان مرکبی بود که بلندتر از الاغ و کوتاه‌تر از قاطر بود. صورتش چون صورت انسان، و دست و پایش شبیه شتر، و یالش شبیه اسب و دُمش به مانند گاو و پاهایش از دست‌هایش درازتر بود و و در ران‌هایش دو بال قرار داشت و گام‌هایش در شعاع دیدگانش قرار داشتند. بر آن لگامی از یاقوت سرخ بود. چون پیامبر خواست سوار شود، امتناع کرد. جبرئیل گفت: او محمّد است. پس پایین آمد تا به زمین چسبید. جبرئیل افسار آن و میکائیل رکابش را گرفت. پیامبر سوار شد و هنگامی که به زمین فرو نشست دستانش را بلند می‌کرد و چون بلند می‌شد پاهایش را بلند می‌کرد. پس کاروان از صدای حرکت بال‌های براق رَم کرد. مردی در آخر کاروان صدا کرد: فلانی! شتر رَم کرد و فلان شتر وضع حمل کرد و دستش شکست.

وقتی پیامبر به وادی بلقاء رسید تشنه شد، کاسه آبی برایشان آوردند و از آن نوشید و باقی مانده آب را انداخت. در حالی که در مسیرش در حال حرکت بود، از طرف راس مسیر صدا آمد: ای محمد آهسته‌تر. بعد از چپ صدا آمد: آهسته‌تر. و به ناگاه در مقابل زنی قرار گرفت که حسن و جمالی داشت که کس تا حال ندیده بود. و آن زن گفت: سر جایت بایست تا تو را با خبر کنم. ابراهیم خلیل علیه السلام با دیدن این اتفاقات، برای پیامبر اینگونه تفسیر کرد: شخصی که از سمت راست صدا کرد، داعی یهودیان بود که اگر پاسخش می‌دادی امّت را یهودی می‌کردی. و شخصی که از سمت چپ صدا کرد داعی مسیحیان بود که اگر پاسخش می‌دادی امّت را مسیحی می‌کردی. و آن زن آراسته و زیبا، دنیا بود که برایت به تصویر درآمد، اگر پاسخش می‌دادی امّت، دنیا را بر آخرت ترجیح داده و انتخاب می‌کردند. سپس جبرئیل به (صخره) بیت المقدس آمد و آن را برداشت و در زیر آن سه کاسه بیرون آورد: کاسه‌ای از شیر، کاسه‌ای از عسل و کاسه‌ای از شراب. و کاسه شیر را به پیامبر داد و حضرت آن را نوشید،

ص: ۳۸۱

و به او کاسه عسل داد و حضرت نوشید، سپس خَمْر داد، فرمود: ای جبرئیل! من سیراب شدم: گفت! اگر آن را می نوشیدی، امت تو گمراه می‌شدند.

ابن عباس در روایتی گوید: همراه با جبرئیل فرشته‌ای فرود آمد که هرگز به زمین نیامده بود، و کلیدهای گنجینه‌های بهشت با او بود. گفت: ای محمد پروردگارت بر تو سلام می‌دهد و می گوید: این کلیدهای گنجینه‌های بهشت است، اگر می‌خواهی پیامبری عبد (فقیر) باش و اگر می‌خواهی پیامبری پادشاه (ثروتمند) باش. فرمود: البته می‌خواهم پیامبری عبد و فقیر باشم. پس به ناگاه نردبانی از طلا که پایه‌های آن از نقره بود و به مروارید و یاقوت آمیخته شده بود و از نور می‌درخشید و پایین آن بر صخره بیت المقدس، و بالای آن در آسمان بود، ظاهر شد. به من گفت: ای محمد بالا برو. چون به آسمان بالا رفت، پیرمردی را دید که زیر درختی نشسته بود و در اطرافش کودکانی بودند. جبرئیل گفت: این شخص پدرت آدم است، که هر گاه یکی از نوادگانش را می‌بیند که وارد بهشت می‌شود می‌خندد و شادمان می گردد و چون یکی از نوادگانش را ببیند که وارد دوزخ می‌شود اندوهگین شده و می گرید. و فرشته‌ای دید که چهره در هم کشیده و لوحی مکتوب با خطّی از نور و خطّی از ظلمت در دست داشت. فرمود: این فرشته مرگ است. سپس فرشته‌ای را دید که بر کرسیّ نشسته است و شادابی گشاده‌روی دیگر

فرشتگان را در او ندید. جبرئیل گفت: این مالك، خازن و نگهبان دوزخ است. او پیش‌تر گشاده‌رو و شاداب بود و هنگامی که عهده‌دار نگهبانی از آتش دوزخ شد، دیگر نخندید. پیامبر از او خواست که آتش دوزخ را به او بنمایاند. پس در آتش دید آنچه را که دید. سپس پیامبر وارد بهشت شد و چیزهایی را که در آن بود مشاهده کرد و صدایی شنید که می‌گفت: به پروردگار جهانیان ایمان آوردیم. جبرئیل گفت: این ساحران و جادوگران فرعون‌اند. و «لبیك اللهم لبیك» شنید. گفت: این حاجیان‌اند. و «الله اکبر» شنید. گفت: این مجاهدان‌اند. و «سبحان الله» شنید. گفت: این پیامبران‌اند. وقتی به سدرة المنتهی رسید و به حجاب‌ها رسید، جبرئیل گفت: ای رسول خدا جلو برو، چرا که من اجازه ندارم از این مکان جلوتر بروم و اگر به اندازه یك سر انگشت نزدیك شوم، یقیناً می‌سوزم.

ابو بصیر گوید: شیدم که می‌فرمود: جبرئیل رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را حمل کرد تا به جایی از آسمان رساند. سپس او را رها کرد و به او گفت: هیچ پیامبری هرگز به این مکانی که تو هستی، پا ننهاده است.

و روایت شده که آن حضرت در آسمان دوم عیسی و یحیی علیهما السلام را ملاقات کرد و در آسمان سوم، یوسف علیه السلام، و در آسمان چهارم ادریس علیه السلام، و در آسمان پنجم هارون علیه السلام، و در آسمان ششم کروبی‌ها (مقربان درگاه الهی)، و در آسمان هفتم شماری از مخلوقات و دسته‌ای از فرشتگان را دید.

در حدیث ابو هریرهٔ آمده است که پیامبر فرمود: در آسمان ششم موسی، و در آسمان هفتم ابراهیم علیهما السلام را دیدم.

ابن عباس گوید: آن حضرت فرشتگانِ حجاب‌ها را دید که سوره نور را قرائت می‌کنند، و نگاهبانان کُرسی،

ص: ۳۸۲

آیهٔ الکرسی، و حاملان عرش، سوره حم (المؤمن) را قرائت می‌کنند. فرمود: هنگامی که به «قاب قوسین» رسیدم، بر من ندا آمد که نزدیك شو.

در روایتی آمده است: هزار بار بر من ندای قرب و نزدیکی آمد و در هر بار خواسته‌ای از خواسته‌هایم برآورده شد. سپس خداوند به من فرمود: درخواست کن به تو عطا می‌شود. عرض کردم: ای پروردگار ابراهیم را به عنوان خلیل برگزیدی و با موسی آشکارا سخن گفتی و به سلیمان ملك و پادشاهی بزرگی بخشیدی، پس به من چه چیز عطا می‌کنی؟ فرمود: ابراهیم را به عنوان خلیل اما تو را به عنوان حبیب برگزیدم، با موسی بر بساط طور سخن گفتم اما با تو بر بساط نور سخن می‌گویم و به سلیمان ملکی فنا پذیر ببخشیدم اما به تو ملکی جاویدان در بهشت می‌بخشم.

و روایت شده: من محمود، و تو محمد هستی، اسمت را از اسم من مشتق کردی و بر گرفتی. پس هر کس تو را پیوند دهد او را پیوند می‌دهم، و هر کس تو را قطع کند، قطعش می‌کنم. به نزد بندگانم فرود آی و آنان را از کرامتی که به تو بخشیدم با خبر کن، و من هیچ پیامبری نفرستاده‌ام مگر اینکه برایش وزیری قرار دهم، و تو فرستاده منی و علیّ وزیر توست.

و روایت شده آنسان که پیامبر به آسمان هفتم رسید ندا آمد: ای محمد! تو در جایی قدم می‌نهی که بشری بر آن قدم ننهاده

است. پس خداوند با او سخن گفت و فرمود: «آمن الرسول بما انزل الیه من ربّه» پیامبر فرمود: آری ای پروردگارم. «و المؤمنون کلّ آمن بالله». خداوند فرمود:«لا یکلّف الله نفساً الا وسعها» پیامبر فرمود: «ربّنا لا تواخذنا» تا پایان آیه. - . بقره / ۲۸۶ -

خداوند فرمود: این خواسته‌ات برآورده شد. سپس فرمود: چه کسی را در میان امّت بعد از خود جانشنین کردی؟ گفت: خداوند آگاه‌تر است. فرمود: علی بن ابی طالب امیر المؤمنین است.

و گفته می‌شود: خداوند در آن شب، چهار چیز به پیامبر داد: علم خلق را از آن برداشت «فکان قاب قوسین». و مناجات «فأوحی الی عبده» و سدرهٔ «اذ یغشی السدرهٔ» و امامت علی علیه السلام.

و گفته‌اند: معراج پنج حرف است: میم مقام و جایگاه رسول در نزد ملك اعلی، عین عزّتش در نزد خداوند دانای هر نجوا، راء رفعت و بلندمرتبگی او در نزد آفریننده جهانیان، الف شادمان شدن او با عالم سرّ و نهان، و جیم جاه و منزلت او در ملکوت اعلی است.

و روایت شده که در آن شب ابو طالب پیامبر را گم کرد و همچنان به دنبال او می گشت و رو به سوی بنی هاشم نمود و می... گفت: چه مصیبت بزرگی می‌شود اگر تا صبح پیامبر را نبینم. در این اثناء پیامبر که از آسمان به خانه امّ هانی فرود آمده بود، با او ملاقات کرد و به او فرمود: با من بیا، پس در مقابل پیامبر وارد مسجد شد.

ص: ۳۸۳

و بنی هاشم وارد شدند. ابوطالب شمشیرش را در کنار حجر بیرون کشید و گفت: ای بنی هشام شمشیرهایتان را بیرون بکشید. سپس رو به سوی قریش کرد و گفت: سوگند به خدا اگر او را دیگر نمی‌دیدم، چشمی از شما باقی نمی‌ماند که پلك بزند (شما را می کشتم). قریش گفتند: کاری بس بزرگ انجام داده‌ای.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در هنگام صبح در باره معراج برای آنان سخن گفت. به آن حضرت گفتند: بیت المقدس را برای ما توصیف کن. جبرئیل تصویر بیت المقدس را در مقابل چهره پیامبر آورد و او در باره آن هر چه می‌خواستند به آنان خبر می‌داد. گفتند: فلان خانه و فلان جا کجاست؟ پیامبر در باره هر چه پرسیدند به آنان پاسخ گفت، اما جز شمار اندکی به او ایمان نیاوردند. و این مصداق سخن خداوند است که می‌فرماید: «و ما تغنی الآیات و النذر عن قوم لا یؤمنون» - . یونس / ۱۰۱ - {و [لی] نشانه ها و هشدارها، گروهی را که ایمان نمی آورند سود نمی بخشد.} - . مناقب آل ابی طالب ۱ : ۱۳۵ - ۱۵۶ -

**[ترجمه]

بیان

الباسر العابس.

**[ترجمه]«الباسر» یعنی عبوس و چهره درهم کشیده.

**[ترجمه]

«۸۷»

شی، تفسیر العیاشی لَقَدْ صَلَّی فِی مَسْجِدِ الْکُوفَهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَیْثُ انْطَلَقَ بِهِ جَبْرَئِیلُ عَلَی الْبُرَاقِ فَلَمَّا انْتَهَی بِهِ إِلَی وَادِی السَّلَامِ وَ هُوَ ظَهْرُ الْکُوفَهِ وَ هُوَ یُرِیدُ بَیْتَ الْمَقْدِسِ قَالَ لَهُ یَا مُحَمَّدُ هَذَا مَسْجِدُ أَبِیکَ آدَمَ علیه السلام وَ مُصَلَّی الْأَنْبِیَاءِ فَانْزِلْ فَصَلِّ فِیهِ فَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ فَصَلَّی ثُمَّ انْطَلَقَ بِهِ إِلَی بَیْتِ الْمَقْدِسِ فَصَلَّی ثُمَّ إِنَّ جَبْرَئِیلَ علیه السلام عَرَجَ بِهِ إِلَی السَّمَاءِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در مسجد کوفه نماز خواند و جبرئیل او را از همان جا سوار بر بُراق نمود تا به بیت المقدس ببرد. وقتی به دار السلام، یعنی پشت کوفه رسید، جبرییل به حضرت گفت: ای محمد! این جا مسجد پدرت، آدم و مصلّای پیامبران است. پس از براق پیاده شو و در آن جا نماز بخوان. رسول خدا پیاده شد و در آن جا نماز خواند. سپس او را به بیت المقدس برد و در آن جا نماز خواند و آن گاه او را به آسمان برد. - . تفسیر عیاشی : مخطوط -

**[ترجمه]

«۸۸»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ هِشَامِ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا أَخْبَرَهُمْ أَنَّهُ أُسْرِیَ بِهِ قَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ قَدْ ظَفِرْتُمْ بِهِ فَاسْأَلُوهُ عَنْ أَیْلَهَ قَالَ فَسَأَلُوهُ عَنْهَا قَالَ فَأَطْرَقَ وَ مَکَثَ فَأَتَاهُ جَبْرَئِیلُ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ ارْفَعْ رَأْسَکَ فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ رَفَعَ لَکَ أَیْلَهَ وَ قَدْ أَمَرَ اللَّهُ کُلَّ مُنْخَفِضٍ مِنَ الْأَرْضِ فَارْتَفَعَ وَ کُلَّ مُرْتَفِعٍ فَانْخَفَضَ فَرَفَعَ رَأْسَهُ فَإِذَا أَیْلَهُ قَدْ رُفِعَتْ لَهُ قَالَ فَجُعِلَتْ یَسْأَلُونَهُ وَ یُخْبِرُهُمْ وَ هُوَ یَنْظُرُ إِلَیْهَا ثُمَّ قَالَ إِنَّ عَلَامَهَ ذَلِکَ عِیرٌ لِأَبِی سُفْیَانَ یَحْمِلُ نِدّاً (۳) یَقْدُمُهَا جَمَلٌ أَحْمَرُ یَدْخُلُ غَداً مَعَ الشَّمْسِ فَأَرْسَلُوا الرُّسُلَ وَ قَالُوا لَهُمْ حَیْثُ مَا لَقِیتُمُ الْعِیرَ فَاحْبِسُوهَا لِیُکَذِّبُوهُ بِذَلِکَ قَالَ فَضَرَبَ اللَّهُ وُجُوهَ الْإِبِلِ فَأَقَرَّتْ (۴) عَلَی السَّاحِلِ وَ أَصْبَحَ النَّاسُ فَأَشْرَفُوا فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَمَا رُئِیَتْ مَکَّهُ قَطُّ أَکْثَرَ مُشْرِفاً وَ لَا مُشْرِفَهً

ص: ۳۸۴

۱- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۳۵- ۱۵۶. و الآیه فی سوره یونس: ۱۰۱.

۲- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

۳- فی نسخه: قدا.

۴- فی نسخه: فنفرت.

مِنْهَا یَوْمَئِذٍ لِیَنْظُرُوا مَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَقْبَلَتِ الْإِبِلُ مِنْ نَاحِیَهِ السَّاحِلِ فَکَانَ یَقُولُ قَائِلٌ الْإِبِلُ الشَّمْسُ الشَّمْسُ الْإِبِلُ قَالَ فَطَلَعَتَا جَمِیعاً (۱).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: هِشام بن حَکَم از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله به قریش فرمود: دیشب به معراج رفته بودم، به همدیگر گفتند: بهترین فرصت برای غلبه بر او به دست آمده است، از او درباره شهر اَیْله بپرسید. آن‌ها درباره آن شهر از پیامبر پرسیدند، پیامبر سر به زیر انداخت و مَکث و درنگ کرد؛ جبرئیل علیه السلام نزد حضرت آمد و گفت: ای رسول خدا! سرت را بلند کن، خداوند شهر اَیله را برای تو آشکار کرده است، و به هر درّه ای و گودالی امر کرده تا برآید و هر کوه و تپّه ای امر کرده است فرو رود. پیامبر سرش را بلند کرد و شهر ایله را دید که برای او مرتفع و آشکار شده است، آن‌ها از حضرت سؤال کردند و حضرت پاسخ آن‌ها را می داد، در حالی که به آن شهر می نگریست، سپس فرمود: علامت و نشانه صدق کلام من این است که کاروانی از آنِ ابوسفیان که بار گندم دارد و شتری کاملًا سرخ رنگ در جلوی آن حرکت می کند، فردا همزمان با طلوع آفتاب به شهر وارد می شود. قریش افرادی را فرستادند و به آن‌ها گفتند: هرکجا کاروان را دیدید همان جا نگه دارید تا سخن پیامبر دروغ از آب درآید و به درستی تعبیر نشود، خداوند سر قافله را به سمت ساحل برگرداند. مردم صبحگاه از خانه بیرون آمده بودند. امام فرمود: تا به آن روز، مکه هرگز ندیده بود آنقدر زن و مرد

ص: ۳۸۴

از خانه بیرون آیند، تا آن چه را که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده بود را ببینند. ناگاه شتری از سوی ساحل پیدا شد. کسی گفت: شتر، آفتاب است، آفتاب، شتر است. حضرت فرمود: آفتاب و شتر هر دو با هم در آن شهر طلوع کردند (نمایان شدند) - . تفسیر عیاشی : مخطوط -

**[ترجمه]

بیان

قال الفیروزآبادی إیلیاء بالکسر و یقصر و یشدد فیهما و إلیاء بیاء واحده و یقصر مدینه القدس و أیله جبل بین مکه و المدینه قرب ینبع و بلد بین ینبع و مصر و إیله بالکسر قریه بباحوز (۲) و موضعان آخران انتهی.

أقول: لعله کان إیلیا علی وفق الأخبار الأخر فصحف و الند طیب معروف و یکسر أو هو العنبر و فی بعض النسخ قدا و هو بالفتح جلد السخله و بالکسر إناء من جلد و السوط و السیر یقد من جلد غیر مدبوغ و کان یحتمل بزا أی متاعا.

**[ترجمه]فیروزآبادی گوید: «ایلیاء» با کسره و به صورت مقصود و شدّد، و «الیاء» با یک «یاء» و به صورت مقصور: شهر قدس است. و «ایلهٔ» کوهی میان مکه و مدینه در نزدیکی ینبع، و شهری میان ینبع و مصر است. و «ایلهٔ» با کسره روستایی در منطقه باحوز است. و نام دو مکان دیگری نیز می‌باشد. پایان سخن.

می گویم: بر طبق روایت دیگر، شاید در اصل «ایلیا» بوده که تصحیف شده است. و «النّد» عود معروفی است. و با کسره است. یا اینکه به معنای عنبر است. و در برخی نسخه‌ها «قدّاً» با فتحه آمده که به معنای پوست سلاخی شده است. و با کسره به معنای کاسه پوستین است. و به معنای تازیانه نیز می‌باشد. و «السیر» پاره‌ای است از پوست دباغی نشده است. و ممکن است «بزّاً» به معنای کالا باشد.

**[ترجمه]

«۸۹»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ هِشَامِ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله صَلَّی الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ وَ صَلَّی الْفَجْرَ فِی اللَّیْلَهِ الَّتِی أُسْرِیَ بِهِ بِمَکَّهَ (۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: هِشام بن حَکَم از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نماز عِشاء آخر، و نماز فجر را در شبی که به معراج رفته بود، در مکه خواند. -. تفسیر عیاشی : مخطوط -

**[ترجمه]

«۹۰»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ زُرَارَهَ وَ حُمْرَانَ بْنِ أَعْیَنَ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ حَدَّثَ أَبُو سَعِیدٍ الْخُدْرِیُّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ: إِنَّ جَبْرَئِیلَ أَتَانِی لَیْلَهَ أُسْرِیَ بِی فَحِینَ رَجَعْتُ فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ هَلْ لَکَ مِنْ حَاجَهٍ فَقَالَ حَاجَتِی أَنْ تَقْرَأَ عَلَی خَدِیجَهَ مِنَ اللَّهِ وَ مِنِّی السَّلَامَ وَ حَدَّثَنَا عِنْدَ ذَلِکَ أَنَّهَا قَالَتْ حِینَ لَقِیَهَا نَبِیُّ اللَّهِ عَلَیْهِ وَ آلِهِ السَّلَامُ فَقَالَ لَهَا الَّذِی قَالَ جَبْرَئِیلُ قَالَتْ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّلَامُ وَ مِنْهُ السَّلَامُ وَ إِلَیْهِ السَّلَامُ وَ عَلَی جَبْرَئِیلَ السَّلَامُ (۴).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: زُراره و حُمران بن اَعیَن و محمد بن مُسلِم از امام محمد باقر علیه السلام روایت کرده اند که فرمود: ابو سعید خُدری گفته است: پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: جبرئیل در شب معراج همراه من بود، وقتی برگشتم، گفتم: ای جبرئیل! آیا امر و خواسته ای داری؟ گفت: خواسته من آن است که از جانب من و خدا به خدیجه سلام برسانی و هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله خدیجه را دید و کلام جبرئیل را برایش گفت.خدیجه در پاسخ گفت: خداوند، خود سلام است و سلام از اوست و به اوست، و بر جبرئیل سلام و درود باد. -. تفسیر عیاشی : مخطوط -

**[ترجمه]

«۹۱»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ سَلَّامٍ الْحَنَّاطِ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الْمَسَاجِدِ الَّتِی لَهَا الْفَضْلُ فَقَالَ الْمَسْجِدُ الْحَرَامُ وَ مَسْجِدُ الرَّسُولِ قُلْتُ وَ الْمَسْجِدُ الْأَقْصَی جُعِلْتُ فِدَاکَ فَقَالَ ذَاکَ فِی السَّمَاءِ إِلَیْهِ أُسْرِیَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه

و آله فَقُلْتُ إِنَّ النَّاسَ يَقُولُونَ إِنَّهُ بَيْتُ الْمَقْدِسِ فَقَالَ مَسْجِدُ الْكَوفَهِ أَفْضَلُ مِنْهُ (۵).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: سالم حَنّاط از مردی روایت کرده است که از امام صادق علیه السلام پرسیدم: کدام مساجد فضیلت بیشتری دارند؟ فرمود: مسجد الحرام و مسجد النّبی. پرسیدم: مسجد الاقصی چطور؟ فدایتان شوم! فرمود: آن در آسمان است، رسول خدا به سوی آن شبانه به معراج رفت. عرض کردم: مردم می گویند: آن در بیت المقدس است؟ فرمود: فضیلت مسجد کوفه از آن بیشتر است. - . تفسیر عیاشی : مخطوط -

**[ترجمه]

«۹۲»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ یَقُولُ لَمَّا أُسْرِیَ

۱- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

۲- فی نسخه: بباخور، و فی القاموس: بباخرز.

۳- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

۴- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

۵- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

بِالنَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فَانْتَهَی إِلَی مَوْضِعٍ قَالَ لَهُ جَبْرَئِيلُ قِفْ فَإِنَّ رَبَّکَ يُصَلِّی قَالَ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ وَ مَا کَانَ صَلَاتُهُ فَقَالَ کَانَ يَقُولُ سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِکَهِ وَ الرُّوحِ سَبَقَتْ رَحْمَتِی غَضَبِی (۱).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: ابو بصیر از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: شبی

ص: ۳۸۵

که پیامبر صلی الله علیه و آله به معراج رفت به جایی رسیدند که جبرئیل گفت: بایست که پروردگارت نماز می خواند. پرسیدم: فدایتان شوم! نماز خدا چگونه است؟! فرمود: می فرمود: «سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ المَلائِکَهِ وَ الرُّوحِ، سَبَقَت رَحمَتِی غَضَبِی» (پاک و منزّه و مقدّس است پروردگارِ ملائکه و روح، رحمت من بر غضب من پیشی گرفته است.) - . تفسیر عیاشی : مخطوط -

**[ترجمه]

«۹۳»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ أَبِی بَصِيرٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ: لَمَّا أُسْرِیَ بِهِ رَفَعَهُ جَبْرَئِيلُ بِإِصْبَعَيْهِ وَ وَضَعَهُمَا فِی ظَهْرِهِ حَتَّی وَجَدَ بَرْدَهُمَا فِی صَدْرِهِ فَکَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله دَخَلَهُ شَیْ ءٌ فَقَالَ يَا جَبْرَئِيلُ أَ فِی هَذَا الْمَوْضِعِ (۲) قَالَ نَعَمْ إِنَّ هَذَا الْمَوْضِعَ لَمْ يَطَأْهُ أَحَدٌ قَبْلَکَ وَ لَا يَطَؤُهُ أَحَدٌ بَعْدَکَ قَالَ وَ فَتَحَ اللَّهُ لَهُ مِنَ الْعَظَمَهِ مِثْلَ سَمِّ الْإِبْرَهِ فَرَأَی مِنَ الْعَظَمَهِ مَا شَاءَ اللَّهُ فَقَالَ لَهُ جَبْرَئِيلُ يَا مُحَمَّدُ وَ ذَکَرَ الْحَدِيثَ بِطُولِهِ (۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: ابو بصیر از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: شبی که پیامبر صلی الله علیه و آله به معراج رفت، جبرئیل با دو انگشت خود او را بلند کرد و دو انگشت را بر پشت حضرت قرار داد، چنان بود که حضرت سردی آن‌ها را در سینه خود احساس کرد و چیزی در سینه حضرت وارد شد، فرمود: ای جبرئیل! آیا در این مکان است؟ گفت: آری، این مکانی است که پیش از تو هرگز کسی در آن جا گام نگذاشته بود و بعد از تو نیز گام نخواهد گذاشت. خداوند به اندازه سر سوزنی از عظمت خود را به حضرت نمایاند و او آن چه خدا اراده کرده بود از آن عظمت باری تعالی را دید، و جبرئیل به او گفت: بایست، ای محمد! و دقیقاً همان چه در حدیث پیشین آمده بیان کرده است. - . تفسیر عیاشی : مخطوط -

**[ترجمه]

«۹۴»

إِرْشَادُ الْقُلُوبِ، مِنْ کِفَايَهِ الطَّالِبِ لِلْحَافِظِ الشَّافِعِيِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَرَرْتُ لَيْلَهَ أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ وَ إِذَا أَنَا بِمَلَکٍ جَالِسٍ عَلَی مِنْبَرٍ مِنْ نُورٍ وَ الْمَلَائِکَهُ تَحْدِقُ بِهِ فَقُلْتُ يَا جَبْرَئِيلُ مَنْ هَذَا الْمَلَکُ فَقَالَ ادْنُ مِنْهُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ فَدَنَوْتُ مِنْهُ وَ سَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَإِذَا أَنَا بِأَخِی وَ ابْنِ عَمِّی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام فَقُلْتُ يَا جَبْرَئِيلُ سَبَقَنِی عَلِیُّ بْنُ أَبِی

طَالِبٍ إِلَى السَّمَاءِ الرَّابِعَهِ فَقَالَ لَا يَا مُحَمَّدُ وَ لَكِنِ الْمَلَائِكَهُ شَكَتْ حُبَّهَا لِعَلِيٍّ فَخَلَقَ اللَّهُ هَذَا الْمَلَكَ مِنْ نُورِ عَلِيٍّ وَ صُورَهِ (۴) عَلِيٍّ فَالْمَلَائِكَهُ تَزُورُهُ فِي كُلِّ لَيْلَهِ جُمُعَهٍ سَبْعِينَ مَرَّهً (۵) وَ يُسَبِّحُونَ اللَّهَ تَعَالَى وَ يُقَدِّسُونَهُ وَ يُهْدُونَ ثَوَابَهُ لِمُحِبِّ عَلِيٍّ عليه السلام.

وَ مِنْ كِتَابِ الْمَنَاقِبِ لِلْخُوَارَزْمِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ وَ قَدْ سُئِلَ بِأَيِّ لُغَهٍ خَاطَبَكَ رَبُّكَ لَيْلَهَ الْمِعْرَاجِ فَقَالَ خَاطَبَنِي بِلُغَهِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام وَ أَلْهَمَنِي أَنْ قُلْتُ يَا رَبِّ أَ خَاطَبْتَنِي أَنْتَ أَمْ عَلِيٌّ فَقَالَ يَا أَحْمَدُ أَنَا شَيْ ءٌ لَيْسَ كَالْأَشْيَاءِ وَ لَا أُقَاسُ بِالنَّاسِ وَ لَا أُوصَفُ بِالْأَشْيَاءِ خَلَقْتُكَ مِنْ نُورِي وَ خَلَقْتُ عَلِيّاً مِنْ نُورِكَ فَاطَّلَعْتُ عَلَى سَرَائِرِ قَلْبِكَ فَلَمْ أَجِدْ عَلَى قَلْبِكَ (۶) أَحَبَّ مِنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام فَخَاطَبْتُكَ بِلِسَانِهِ كَيْمَا

۱- تفسير العيّاشيّ: مخطوط.

۲- أي أ في هذا الموضع تتركني؟.

۳- تفسير العيّاشيّ: مخطوط.

۴- في المصدر: و على صوره على.

۵- في المصدر: فالملائكه تزوره في كل ليله جمعه و يوم جمعه سبعين ألف مره.

۶- في المصدر: الى قلبك.

يَطْمَئِنَّ قَلْبُكَ (۱).

**[ترجمه]ارشاد القلوب: انس بن مالک گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در شبی که به آسمان (و معراج) برده شدم، مرور می کردم، ناگاه فرشته ای را بر منبری از نور دیدم و فرشتگان دیگر به دورش حلقه زده بودند، از جبرئیل پرسیدم: این فرشته کیست؟ گفت: به او نزدیک شو و سلام کن، من نیز به او نزدیک شدم و سلام کردم دیدم او برادر و فرزند عمویم، علی علیه السّلام است، از جبرئیل پرسیدم: علی علیه السّلام به آسمان چهارم از من پیشی گرفت؟ گفت: نه ای محمد صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم فرشتگان به علت علاقه ای که به علی علیه السّلام داشتند از خدا خواستند و خدا این فرشته را از نور به شکل علی علیه السّلام آفرید، لذا فرشتگان در هر شب و روز جمعه به دیدار او می آیند و هفتاد هزار بار خدا را تسبیح و تقدیس می گویند و ثواب آن را به دوستدار علی علیه السّلام هدیه می کنند.

در کتاب مناقب خوارزمی از عبد اللَّه عمر روایت شده که گفت: از پیامبر خدا صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم شنیدم در پاسخ کسی که از او پرسید، خدا در شب معراج با چه زبانی با تو سخن گفت؟ فرمود: با زبان علی علیه السّلام، سپس به من الهام شد و گفتم: خدایا مرا خطاب ساختی یا علی علیه السّلام را؟ فرمود: ای احمد صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم من شیئی هستم نه چون اشیاء و با مردم مقایسه نمی گردم و به اشیاء توصیف نمی شوم، (ولی) تو را از نور خویش و علی علیه السّلام را از نور تو آفریدم و به رازهای دلت نگاه کردم، دیدم محبوب تر از علی علیه السّلام در دلت نیست، لذا با زبان او مخاطبت ساختم،

ص: ۳۸۶

تا دلت آرام گیرد. -. ارشاد القلوب ۲ : ۲۸ - ۲۹ -

**[ترجمه]

«۹۵»

ير، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ النَّضْرِ عَنْ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ: ذُكِرَ عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ بَدْءُ الْأَذَانِ وَ قِصَّةُ الْأَذَانِ فِي إِسْرَاءِ النَّبِيِّ حَتَّى انْتَهَى إِلَى السِّدْرَةِ الْمُنْتَهَى قَالَ فَقَالَتِ السِّدْرَةُ الْمُنْتَهَى مَا جَازَنِي مَخْلُوقٌ قَبْلَكَ قَالَ ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّى فَكانَ قابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنى فَأَوْحى إِلى عَبْدِهِ ما أَوْحى قَالَ فَدَفَعَ إِلَيْهِ كِتَابَ أَصْحَابِ الْيَمِينِ وَ أَصْحَابَ الشِّمَالِ قَالَ وَ أَخَذَ كِتَابَ أَصْحَابِ الْيَمِينِ بِيَمِينِهِ فَفَتَحَهُ فَنَظَرَ إِلَيْهِ فَإِذَا فِيهِ أَسْمَاءُ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ أَسْمَاءُ آبَائِهِمْ وَ قَبَائِلِهِمْ قَالَ فَقَالَ لَهُ آمَنَ الرَّسُولُ بِما أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ الْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَ مَلائِكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَبَّنا لا تُؤاخِذْنا إِنْ نَسِينا أَوْ أَخْطَأْنا قَالَ فَقَالَ اللَّهُ قَدْ فَعَلْتُ قَالَ رَبَّنا وَ لا تُحَمِّلْنا ما لا طاقَةَ لَنا بِهِ وَ اعْفُ عَنَّا (۲) إِلَى آخِرِ السُّورَهِ وَ كُلَّ ذَلِكَ يَقُولُ اللَّهُ قَدْ فَعَلْتُ قَالَ ثُمَّ طَوَى الصَّحِيفَهَ فَأَمْسَكَهَا بِيَمِينِهِ وَ فَتَحَ صَحِيفَهَ أَصْحَابِ الشِّمَالِ فَإِذَا فِيهَا أَسْمَاءُ أَهْلِ النَّارِ وَ أَسْمَاءُ آبَائِهِمْ وَ قَبَائِلِهِمْ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَبِّ إِنَّ هؤُلاءِ قَوْمٌ لا يُؤْمِنُونَ قَالَ فَقَالَ اللَّهُ فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَ قُلْ سَلامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (۳) قَالَ فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ مُنَاجَاهِ رَبِّهِ رُدَّ إِلَى الْبَيْتِ الْمَعْمُورِ ثُمَّ قَصَّ قِصَّهَ الْبَيْتِ وَ الصَّلَاهَ فِيهِ ثُمَّ نَزَلَ وَ مَعَهُ الصَّحِيفَتَانِ فَدَفَعَهُمَا إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام (۴).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: عبد الصمد بن بشير گوید: در نزد امام صادق علیه السلام در باره آغاز اذان و داستان اذان در معارج پیامبر تا اینکه به «سدره المنتهی» رسید، سخن به میان آمد، آن حضرت فرمود: سدره المنتهی گفت: هیچ مخلوقی پیش از تو از من عبور نکرده است، سپس به راه افتاد و نزدیک آمد و سرازیر شد و در فاصله ای به اندازه دو انتهای قاب کمان و یا نزدیکتر از خدا قرار داشت، و خداوند آیات قرآن را به بنده اش وحی کرد- فرمود - به او دو کتاب بده: کتاب اصحاب یمین را در دست راستش و کتاب اصحاب شمال را در دست چپش قرار بده، کتاب اصحاب یمین را با دست راستش برداشت و گشود و در آن نظر افکند، و دید که در آن نام بهشتیان و نام پدران و قبایل ایشان نوشته شده است. فرمود: پس خداوند فرمود: «آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَیه مِن رَّبِّه»، فرمود: و پیامبر صلی الله علیه و آله به خداوند عرض کرد: «وَالْمُؤْمِنُونَ کلٌّ آمَنَ باللّه وَمَلآئِکتِه وَکتُبِه وَرُسُلِه لاَ نُفَرِّقُ بَینَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِه». فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کرد: رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِینَا أَوْ أَخْطَأْنَا» فرمود: خداوند فرمود: این را انجام داده ام. فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کرد: «رَبَّنَا وَلاَ تُحَمِّلْنَا مَا لاَ طَاقَةَ لَنَا بِه وَاعْفُ عَنَّا» تا آخر سوره. - . بقره / ۲۸۶ - و خداوند در تمام این موارد فرمود: انجام داده ام. سپس کتاب (نوشته) را پیچید و در دست راست خود گرفت و دیگری را گشود، کتاب اصحاب شمال را، و دید که در آن نام جهنّمیان و نام پدران و قبایلشان نوشته شده بود، فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: اینان مردمی هستند که ایمان نیاورده اند. خداوند فرمود: ای محمّد! «فَاصْفَحْ عَنْهمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ یعْلَمُونَ» - . زخرف / ۸۹ - {(و خدا فرمود:) از ایشان روی برتاب و بگو: به سلامت. پس زودا که بدانند.} فرمود: هنگامی که از مناجات با پروردگار خود فارغ شد به بیت معمور بازگشت. سپس داستان بیت و نماز خواندن در آنجا را بازگو کرد. سپس پایین آمد در حالی که دو کتاب به همراه داشت، آن دو را به امیر المؤمنین علیه السلام داد. - .بصائر الدرجات : ۵۲ -

**[ترجمه]

«۹۶»

ع، علل الشرائع ل، الخصال ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَتِّیلٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْخَطَّابِ عَنْ مَنِیعِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ یُونُسَ عَنِ الصَّبَّاحِ الْمُزَنِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: عُرِجَ بِالنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله إِلَی السَّمَاءِ مِائَةً وَ عِشْرِینَ مَرَّةً مَا مِنْ مَرَّةٍ إِلَّا وَ قَدْ أَوْصَی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِیهَا النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله بِالْوَلَایَةِ لِعَلِیٍّ وَ الْأَئِمَّةِ علیهم السلام أَکْثَرَ مِمَّا أَوْصَاهُ بِالْفَرَائِضِ (۵).

۱- إرشاد القلوب ۲: ۲۸ و ۲۹.

۲- البقره: ۲۸۵، الی آخر السوره.

۳- الزخرف: ۸۹.

۴- بصائر الدرجات: ۵۲.

۵- علل الشرائع: ۱۴۹، الخصال ۲: ۲۳.

یر، بصائر الدرجات علی بن محمد بن سعید عن حمدان بن سلیمان عن عبد الله بن محمد الیمانی عن منیع مثله.

**[ترجمه]علل الشرایع، خصال: صبّاح المزنی از امام صادق علیه السلام نقل می کند که فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم یک صد و بیست مرتبه به آسمان عروج کرد و هیچ مرتبه ای نبود مگر اینکه خداوند متعال در آن او را به ولایت علی علیه السلام و ائمّه علیه السلام توصیه کرد بیشتر از آنکه او را به واجبات توصیه می فرماید. - . علل الشرایع : ۱۴۹ ، خصال ۲ : ۲۳ -

ص: ۳۸۷

**[ترجمه]

«۹۷»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی جَمَاعَهٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْمُوسَوِیِّ عَنْ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ نَهِیکٍ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِیٍّ علیهم السلام قَالَ: قَالَ لِی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا عَلِیُّ إِنَّهُ لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ تَلَقَّتْنِی الْمَلَائِکَهُ بِالْبِشَارَاتِ فِی کُلِّ سَمَاءٍ حَتَّی لَقِیَنِی جَبْرَئِیلُ فِی مَحْفِلٍ مِنَ الْمَلَائِکَهِ فَقَالَ لَوِ اجْتَمَعَتْ أُمَّتُکَ عَلَی حُبِّ عَلِیٍّ مَا خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ النَّارَ یَا عَلِیُّ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَی أَشْهَدَکَ (۱) مَعِی فِی سَبْعَهِ مَوَاطِنَ حَتَّی آنَسْتُ بِکَ أَمَّا أَوَّلُ ذَلِکَ فَلَیْلَهَ أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ قَالَ لِی جَبْرَئِیلُ علیه السلام أَیْنَ أَخُوکَ یَا مُحَمَّدُ فَقُلْتُ خَلَّفْتُهُ وَرَائِی فَقَالَ ادْعُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَلْیَأْتِکَ بِهِ فَدَعَوْتُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَإِذَا مِثَالُکَ مَعِی وَ إِذَا الْمَلَائِکَهُ وُقُوفٌ صُفُوفاً فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ مَنْ هَؤُلَاءِ قَالَ هَؤُلَاءِ الَّذِینَ یُبَاهِی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِهِمْ یَوْمَ الْقِیَامَهِ فَدَنَوْتُ فَنَطَقْتُ بِمَا کَانَ وَ بِمَا یَکُونُ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ وَ الثَّانِیَهُ حِینَ أُسْرِیَ بِی إِلَی ذِی الْعَرْشِ عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ جَبْرَئِیلُ أَیْنَ أَخُوکَ یَا مُحَمَّدُ فَقُلْتُ خَلَّفْتُهُ وَرَائِی فَقَالَ ادْعُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَلْیَأْتِکَ بِهِ فَدَعَوْتُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَإِذَا مِثَالُکَ مَعِی وَ کُشِطَ (۲) لِی عَنْ سَبْعِ سَمَاوَاتٍ حَتَّی رَأَیْتُ سُکَّانَهَا وَ عُمَّارَهَا وَ مَوْضِعَ کُلِّ مَلَکٍ مِنْهَا وَ الثَّالِثَهُ حَیْثُ بُعِثْتُ إِلَی الْجِنِّ فَقَالَ لِی جَبْرَئِیلُ أَیْنَ أَخُوکَ فَقُلْتُ خَلَّفْتُهُ وَرَائِی فَقَالَ ادْعُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَلْیَأْتِکَ بِهِ فَدَعَوْتُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَإِذَا أَنْتَ مَعِی فَمَا قُلْتُ لَهُمْ شَیْئاً وَ لَا رَدُّوا عَلَیَّ شَیْئاً إِلَّا سَمِعْتُهُ وَ وَعَیْتُهُ وَ الرَّابِعَهُ خَصَّصْنَا بِلَیْلَهِ الْقَدْرِ وَ أَنْتَ مَعِی فِیهَا وَ لَیْسَتْ لِأَحَدٍ غَیْرِنَا وَ الْخَامِسَهُ نَاجَیْتُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ مِثَالُکَ مَعِی فَسَأَلْتُ فِیکَ (۳) فَأَجَابَنِی إِلَیْهَا إِلَّا

ص: ۳۸۸

۱- أی أحضرک.

۲- أی کشف لی، و رفع الحجاب عنها.

۳- فی المصدر: فسألت فیک خصالا أجابنی.

النُّبُوَّهَ فَإِنَّهُ قَالَ خَصَّصْتُهَا بِکَ وَ خَتَمْتُهَا بِکَ وَ السَّادِسَهُ لَمَّا طُفْتُ بِالْبَیْتِ الْمَعْمُورِ کَانَ مِثَالُکَ مَعِی وَ السَّابِعَهُ هَلَاکُ الْأَحْزَابِ عَلَی یَدِی وَ أَنْتَ مَعِی یَا عَلِیُّ إِنَّ اللَّهَ أَشْرَفَ إِلَی الدُّنْیَا (۱) فَاخْتَارَنِی عَلَی رِجَالِ الْعَالَمِینَ ثُمَّ اطَّلَعَ الثَّانِیَهَ فَاخْتَارَکَ عَلَی رِجَالِ الْعَالَمِینَ ثُمَّ اطَّلَعَ الثَّالِثَهَ فَاخْتَارَ فَاطِمَهَ عَلَی نِسَاءِ الْعَالَمِینَ ثُمَّ اطَّلَعَ الرَّابِعَهَ فَاخْتَارَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ وَ الْأَئِمَّهَ مِنْ وُلْدِهَا (۲) عَلَی رِجَالِ الْعَالَمِینَ یَا عَلِیُّ إِنِّی رَأَیْتُ اسْمَکَ مَقْرُوناً بِاسْمِی فِی أَرْبَعَهِ مَوَاطِنَ فَآنَسْتُ بِالنَّظَرِ إِلَیْهِ إِنِّی لَمَّا بَلَغْتُ بَیْتَ الْمَقْدِسِ فِی مَعَارِجِی إِلَی السَّمَاءِ وَجَدْتُ عَلَی صَخْرَتِهَا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ أَیَّدْتُهُ بِوَزِیرِهِ وَ نَصَرْتُهُ بِهِ فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ وَ مَنْ وَزِیرِی فَقَالَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام فَلَمَّا انْتَهَیْتُ إِلَی سِدْرَهِ الْمُنْتَهَی وَجَدْتُ مَکْتُوباً (۳) لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَنَا وَحْدِی وَ مُحَمَّدٌ صَفْوَتِی مِنْ خَلْقِی أَیَّدْتُهُ بِوَزِیرِهِ وَ نَصَرْتُهُ بِهِ فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ وَ مَنْ وَزِیرِی فَقَالَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام فَلَمَّا جَاوَزْتُ السِّدْرَهَ وَ انْتَهَیْتُ إِلَی عَرْشِ رَبِّ الْعَالَمِینَ وَجَدْتُ مَکْتُوباً عَلَی قَائِمَهٍ مِنْ قَوَائِمِ الْعَرْشِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَنَا وَحْدِی (۴) مُحَمَّدٌ حَبِیبِی وَ صَفْوَتِی مِنْ خَلْقِی أَیَّدْتُهُ بِوَزِیرِهِ وَ أَخِیهِ وَ نَصَرْتُهُ بِهِ یَا عَلِیُّ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَعْطَانِی فِیکَ سَبْعَ خِصَالٍ أَنْتَ أَوَّلُ مَنْ یَنْشَقُّ الْقَبْرُ عَنْهُ (۵) وَ أَنْتَ أَوَّلُ مَنْ یَقِفُ مَعِی عَلَی الصِّرَاطِ فَتَقُولُ لِلنَّارِ خُذِی هَذَا فَهُوَ لَکِ وَ ذَرِی هَذَا فَلَیْسَ هُوَ لَکِ وَ أَنْتَ أَوَّلُ مَنْ یُکْسَی إِذَا کُسِیتُ وَ یَجِی ءُ إِذَا جِئْتُ (۶) وَ أَنْتَ أَوَّلُ مَنْ یَقِفُ مَعِی عَنْ یَمِینِ الْعَرْشِ وَ أَوَّلُ مَنْ یَقْرَعُ مَعِی بَابَ الْجَنَّهِ وَ أَوَّلُ مَنْ یَسْکُنُ مَعِی عِلِّیِّینَ

۱- فی المصدر: أشرف علی الدنیا.

۲- أی من ولد فاطمه علیها السلام. و فی نسخه: من ولدهما. و لعله مصحف، أو نسب بعض الأئمّه علیهم السلام الی الحسن علیه السلام من طرف الام.

۳- فی المصدر: مکتوبا علیها.

۴- فی المصدر: أنا اللّه لا إله إلّا أنا وحدی و هو الصحیح.

۵- فی المصدر: من ینشق القبر عنه معی.

۶- فی المصدر: و یحیی إذا حییت.

وَ أَوَّلُ مَنْ يَشْرَبُ مَعِي مِنَ الرَّحِيقِ الْمَخْتُومِ الَّذِي خِتامُهُ مِسْكٌ وَ فِي ذلِكَ فَلْيَتَنافَسِ الْمُتَنافِسُونَ (۱).

**[ترجمه]امالی طوسی: از ابو بصیر، از ابو عبد الله جعفر بن محمد، از پدرانش، از علی علیه السلام روایت کرده است که فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله به من فرمود: ای علی! وقتی من به آسمان عروج کردم ملائکه در هر آسمان به من بشارت و مژده خیر دادند تا این که جبرئیل همراه گروهی از ملائکه مرا ملاقات کرد و گفت: ای محمد! اگر همه امت حُبّ علی [در دل] داشتند، خداوند عزّ و جلّ جهنم را نمی آفرید. ای علی! خداوند در هفت مکان تو را با من همراه کرد تا قلبم به وجود تو آرام گرفت. اول: شبی که به معراج رفتم، جبرئیل به من گفت: برادرت کجاست؟ گفتم: او را در زمین باقی گذاشتم، گفت: دعا کن خدا او را با تو همراه کند، و من دعا کردم و از خدا خواستم، ناگهان دیدم مثال تو همراه من است، و ملائکه صف به صف ایستاده اند؛ از جبرئیل پرسیدم: اینها کیستند؟ گفت: خداوند روز قیامت به خاطر تو به آن‌ها مباهات می کند؛ من نزدیک تر رفتم و از آن چه بوده و هست و تا قیامت خواهد بود برای آن‌ها سخن گفتم.

دوم: وقتی به نزد صاحب عرش و جلال و جبروت عروج یافتم، جبرئیل از من پرسید: ای محمد! برادرت کجاست؟ گفتم: او را در زمین باقی گذاشتم، گفت: دعا کن تا خدا او را با تو همراه کند، و من دعا کردم و ناگهان مثال تو را دیدم که خدا آن را با من همراه کرد، حجاب از آسمان های هفتگانه کنار رفت و من ساکنان و اهل آسمان ها را دیدم و هر مَلَکی را در جای خود.

سوم: وقتی به سوی جنّ مبعوث شدم، جبرئیل پرسید: برادرت کجاست؟ گفتم: او را در زمین باقی گذاشتم؛ گفت: از خدای عزّ و جلّ درخواست کن او را با تو همراه کند، و من دعا کردم و ناگهان تو را همراه خود یافتم، و هر چه به جنّیان گفتم و هر چه آن‌ها پاسخ دادند، همه را تو شنیدی و درک کردی.

چهارم: ما برای شب قدر برگزیده شدیم و تو همراه من بودی و هیچ کس جز ما نبود.

پنجم: با خداوند عزّ و جلّ مناجات می کردم و مثال تو همراه من بود،

ص: ۳۸۸

من از خدا برای تو صفات و ویژگی هایی مسئلت کردم که خدا همه را به تو عطا کرد جز پیامبری و نبوّت را، و خدا فرمود: نبوّت را مخصوص تو گردانده ام و با تو پیامبری را به پایان بردم.

ششم: وقتی بیت المعمور را طواف می کردم مثال تو همراه من بود.

هفتم: هلاکت احزاب به دست من و تو بود. ای علی! خداوند بر دنیا نظر کرد و مرا بر همه مردان جهانیان برتری داد، پس بار دوم نظر کرد، تو را بر همه مردان جهانیان برتری داد. و بار سوم که نظر کرد، فاطمه را بر همه زنان جهانیان برتری داد و بار چهارم که نظر کرد، حسن و حسین و امامان از نسل حسین را بر مردان جهانیان برتری داد. ای علی! من در چهار جا اسم تو را مقرون و همراه اسم خود یافتم و با نگاه به آن آرامش یافتم: در شب معراجم به آسمان وقتی به بیت المقدس رسیدم در آن جا

دیدم که بر روی سنگی نوشته شد: لا إلَهَ إلّا الله، محمَّداً رسولُ اللهِ، هیچ معبودی جز الله نیست، محمد رسول و پیامبر اوست، و من او را با وزیر و وصیّ اش یاری و مساعدت می رسانم، پرسیدم: ای جبرئیل! وزیر من کیست؟ گفت: علی بن ابی طالب علیه السلام. وقتی به سدره المنتهی رسیدم مکتوبی را دیدم که بر آن نوشته شده بود: هیچ معبودی جز الله نیست، من تنها و یگانه هستم و محمّد برگزیده من از میان خلقم است، او را با وزیر و وصیّ اش یاری و مساعدت رساندم. گفتم: ای جبرئیل! وزیر من کیست؟ گفت: علی بن ابی طالب؛ وقتی از سدره المنتهی گذشتم و به عرش پروردگار جهانیان رسیدم، در یکی از ستون های عرش مکتوبی آویخته دیدم که بر آن نوشته شده بود: من الله هستم، هیچ معبودی جز من، به تنهایی، وجود ندارد، محمد، حبیب و برگزیده من از میان خلقم است، من او را با وزیر و برادرش یاری کردم.

ای علی! خداوند عزّ و جلّ هفت صفت و فضیلت در مورد تو

به من عطا کرده است: اولین کسی که از قبر بیرون می آید من هستم و تو همراه من هستی، تو اولین کسی هستی که همراه من بر پل صراط می ایستی و به آتش می گویی: بگیر این را، آن سهم توست و این برای تو نیست، آن گاه که من پوشانده می شوم تو اولین کسی هستی که پوشانده می شوی؛ و آن گاه که زنده شوم، تو اولین کسی هستی که زنده می شوی و اولین کسی هستی که همراه من در سمت راست عرش الهی می ایستی و اولین کسی هستی که همراه من، درِ بهشت را می کوبی و اولین کسی هستی که همراه من در اعلی علّیین ساکن می شوی

ص: ۳۸۹

و اولین کسی هستی که همراه من از رحیق مختوم که ختامش مشک است می نوشی؛ و در این موارد اگر می توانند پس با تو رقابت کنند.

**[ترجمه]

بیان

یحتمل أن یکون المراد بالأحزاب أحزاب الأمم السالفه الذین کذبوا الرسل (۲) أو الأحزاب فی الرجعه و یحتمل أن یکون إشاره إلی غزوه الأحزاب.

**[ترجمه]ممکن است مقصود از «الاحزاب» احزاب امت‌های گذشته باشد کسانی که پیامبران را تکذیب کردند، یا مقصود احزاب در رجعت باشد. و ممکن است اشاره به غزوه احزاب داشته باشد.

**[ترجمه]

«۹۸»

شف، کشف الیقین مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ بْنِ مَرْوَانَ الثِّقَهُ فِی کِتَابِ الْمُعْتَمَدِ عَلَیْهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِیسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی الْقَاسِمِ

مَاجِيلَوَيْهِ عَنِ ابْنِ أَبِي الْخَطَّابِ قَالَ وَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَمَّادٍ الْكُوفِيُّ عَنْ نَصْرِ بْنِ مُزَاحِمٍ عَنْ أَبِي دَاوُدَ الطَّهْرِيِّ (۳) عَنْ ثَابِتِ بْنِ أَبِي صَخْرَةَ عَنِ الزِّعْلِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبَانٍ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ عَجْلَانَ عَنْ زَيْدِ بْنِ عَلِيٍّ قَالا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله كُنْتُ نَائِماً فِي الْحِجْرِ إِذْ أَتَانِي جَبْرَئِيلُ فَحَرَّكَنِي تَحْرِيكاً لَطِيفاً ثُمَّ قَالَ لِي عَفَا اللَّهُ عَنْكَ يَا مُحَمَّدُ قُمْ وَ ارْكَبْ فَفِدْ إِلَى رَبِّكَ فَأَتَانِي بِدَابَّةٍ دُونَ الْبَغْلِ وَ فَوْقَ الْحِمَارِ خَطْوُهَا مَدَّ الْبَصَرِ لَهُ جَنَاحَانِ مِنْ جَوْهَرٍ يُدْعَى الْبُرَاقَ قَالَ فَرَكِبْتُ حَتَّى طَعَنْتُ فِي الثَّنِيَّةِ (۴) إِذْ أَنَا بِرَجُلٍ قَائِمٍ مُتَّصِلٍ شَعْرُهُ إِلَى كَتِفَيْهِ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيَّ قَالَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَوَّلُ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا آخِرُ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَاشِرُ قَالَ فَقَالَ لِي جَبْرَئِيلُ رُدَّ عَلَيْهِ يَا مُحَمَّدُ قَالَ فَقُلْتُ وَ عَلَيْكَ السَّلَامُ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ قَالَ فَلَمَّا أَنْ جُزْتُ الرَّجُلَ فَطَعَنْتُ فِي وَسَطِ الثَّنِيَّةِ إِذَا أَنَا بِرَجُلٍ أَبْيَضِ الْوَجْهِ جَعْدِ الشَّعْرِ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيَّ سَلَّمَ مِثْلَ تَسْلِيمِ الْأَوَّلِ فَقَالَ جَبْرَئِيلُ رُدَّ عَلَيْهِ يَا مُحَمَّدُ فَقُلْتُ وَ عَلَيْكَ السَّلَامُ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ قَالَ فَقَالَ لِي يَا مُحَمَّدُ احْتَفِظْ بِالْوَصِيِّ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ الْمُقَرَّبِ مِنْ رَبِّهِ قَالَ فَلَمَّا جُزْتُ الرَّجُلَ وَ انْتَهَيْتُ إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ إِذَا أَنَا بِرَجُلٍ أَحْسَنِ النَّاسِ وَجْهاً

۱- مجالس الشيخ: ۵۰ و ۵۱.

۲- بعيد جدا، و الأظهر هو الاحتمال الثالث.

۳- في المصدر: الطهروى.

۴- أي حتّى ذهبت فيها.

وَ أَتَمِّ النَّاسِ جِسْماً وَ أَحْسَنِ النَّاسِ بَشَرَةً فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيَّ قَالَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بُنَيَّ وَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَوَّلُ مِثْلَ تَسْلِيمِ الْأَوَّلِ قَالَ فَقَالَ لِي جَبْرَئِيلُ يَا مُحَمَّدُ رُدَّ عَلَيْهِ فَقُلْتُ وَ عَلَيْكَ السَّلَامُ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ قَالَ فَقَالَ لِي يَا مُحَمَّدُ احْتَفِظْ بِالْوَصِيِّ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ الْمُقَرَّبِ مِنْ رَبِّهِ الْأَمِينِ عَلَى حَوْضِكَ صَاحِبِ شَفَاعَةِ الْجَنَّةِ قَالَ فَنَزَلْتُ عَنْ دَابَّتِي عَمْداً قَالَ فَأَخَذَ جَبْرَئِيلُ بِيَدِي فَأَدْخَلَنِي الْمَسْجِدَ فَخَرَقَ بِيَ الصُّفُوفَ وَ الْمَسْجِدُ غَاصٌّ بِأَهْلِهِ (۱) قَالَ فَإِذَا بِنِدَاءٍ مِنْ فَوْقِي تَقَدَّمْ يَا مُحَمَّدُ قَالَ فَقَدَّمَنِي جَبْرَئِيلُ فَصَلَّيْتُ بِهِمْ قَالَ ثُمَّ وُضِعَ لَنَا مِنْهُ سُلَّمٌ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا مِنْ لُؤْلُؤٍ فَأَخَذَ بِيَدِي جَبْرَئِيلُ فَرَقِيَ بِي إِلَى السَّمَاءِ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَساً شَدِيداً وَ شُهُباً قَالَ فَقَرَعَ جَبْرَئِيلُ الْبَابَ فَقَالُوا لَهُ مَنْ هَذَا قَالَ أَنَا جَبْرَئِيلُ قَالُوا مَنْ مَعَكَ قَالَ مَعِي مُحَمَّدٌ قَالُوا وَ قَدْ أُرْسِلَ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَفَتَحُوا لَنَا ثُمَّ قَالُوا مَرْحَباً بِكَ مِنْ أَخٍ وَ مِنْ خَلِيفَةٍ فَنِعْمَ الْأَخُ وَ نِعْمَ الْخَلِيفَةُ وَ نِعْمَ الْمُخْتَارُ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ ثُمَّ وُضِعَ لَنَا مِنْهَا سُلَّمٌ مِنْ يَاقُوتٍ مُوَشَّحٍ بِالزَّبَرْجَدِ الْأَخْضَرِ قَالَ فَصَعِدْنَا إِلَى السَّمَاءِ الثَّانِيَةِ فَقَرَعَ جَبْرَئِيلُ الْبَابَ فَقَالُوا مِثْلَ الْقَوْلِ الْأَوَّلِ وَ قَالَ جَبْرَئِيلُ مِثْلَ الْقَوْلِ الْأَوَّلِ فَفُتِحَ لَنَا ثُمَّ وُضِعَ لَنَا سُلَّمٌ مِنْ نُورٍ مَحْفُوفٌ حَوْلَهُ بِالنُّورِ قَالَ فَقَالَ لِي جَبْرَئِيلُ يَا مُحَمَّدُ تَثَبَّتْ وَ اهْتَدِ هُدِيتَ ثُمَّ ارْتَفَعْنَا إِلَى الثَّالِثَةِ وَ الرَّابِعَةِ وَ الْخَامِسَةِ وَ السَّادِسَةِ وَ السَّابِعَةِ بِإِذْنِ اللَّهِ فَإِذَا بِصَوْتٍ وَ صَيْحَةٍ شَدِيدَةٍ قَالَ قُلْتُ يَا جَبْرَئِيلُ مَا هَذَا الصَّوْتُ فَقَالَ لِي يَا مُحَمَّدُ هَذَا صَوْتُ طُوبَى قَدِ اشْتَاقَتْ إِلَيْكَ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَغَشِيَنِي عِنْدَ ذَلِكَ مَخَافَةٌ شَدِيدَةٌ قَالَ ثُمَّ قَالَ لِي جَبْرَئِيلُ يَا مُحَمَّدُ تَقَرَّبْ إِلَى رَبِّكَ فَقَدْ وَطِئْتُ الْيَوْمَ مَكَاناً بِكَرَامَتِكَ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَا وَطِئْتُهُ قَطُّ وَ لَوْ لَا كَرَامَتُكَ لَأَحْرَقَنِي هَذَا النُّورُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيَّ قَالَ فَتَقَدَّمْتُ فَكُشِفَ لِي عَنْ سَبْعِينَ حِجَاباً قَالَ فَقَالَ لِي يَا مُحَمَّدُ فَخَرَرْتُ سَاجِداً وَ قُلْتُ لَبَّيْكَ رَبَّ الْعِزَّةِ لَبَّيْكَ قَالَ فَقِيلَ لِي يَا مُحَمَّدُ ارْفَعْ رَأْسَكَ وَ سَلْ تُعْطَ وَ اشْفَعْ تُشَفَّعْ يَا مُحَمَّدُ أَنْتَ حَبِيبِي وَ صَفِيِّي وَ رَسُولِي إِلَى خَلْقِي وَ أَمِينِي فِي عِبَادِي مَنْ خَلَّفْتَ فِي قَوْمِكَ حِينَ وَفَدْتَ إِلَيَّ قَالَ فَقُلْتُ

۱- غص المكان بهم: امتلأ و ضاق عليهم.

مَنْ أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّی أَخِی وَ ابْنُ عَمِّی وَ نَاصِرِی وَ وَزِیرِی وَ عَیْبَهُ عِلْمِی (۱) وَ مُنْجِزُ عِدَاتِی قَالَ فَقَالَ لِی رَبِّی وَ عِزَّتِی وَ جَلَالِی وَ جُودِی وَ مَجْدِی وَ قُدْرَتِی عَلَی خَلْقِی لَا أَقْبَلُ الْإِیمَانَ بِی وَ لَا بِأَنَّکَ نَبِیٌّ إِلَّا بِالْوَلَایَهِ لَهُ یَا مُحَمَّدُ أَ تُحِبُّ أَنْ تَرَاهُ فِی مَلَکُوتِ السَّمَاءِ قَالَ فَقُلْتُ رَبِّی وَ کَیْفَ لِی بِهِ وَ قَدْ خَلَّفْتُهُ فِی الْأَرْضِ قَالَ فَقَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ ارْفَعْ رَأْسَکَ قَالَ فَرَفَعْتُ رَأْسِی وَ إِذَا أَنَا بِهِ (۲) مَعَ الْمَلَائِکَهِ الْمُقَرَّبِینَ مِمَّا یَلِی السَّمَاءَ الْأَعْلَی قَالَ فَضَحِکْتُ حَتَّی بَدَتْ نَوَاجِذِی قَالَ فَقُلْتُ یَا رَبِّ الْیَوْمَ قَرَّتْ عَیْنِی قَالَ ثُمَّ قِیلَ لِی یَا مُحَمَّدُ قُلْتُ لَبَّیْکَ ذَا الْعِزَّهِ لَبَّیْکَ قَالَ إِنِّی أَعْهَدُ إِلَیْکَ فِی عَلِیٍّ عَهْداً فَاسْمَعْهُ قَالَ قُلْتُ مَا هُوَ یَا رَبِّ فَقَالَ عَلِیٌّ رَایَهُ الْهُدَی وَ إِمَامُ الْأَبْرَارِ وَ قَاتِلُ الْفُجَّارِ وَ إِمَامُ مَنْ أَطَاعَنِی وَ هُوَ الْکَلِمَهُ الَّتِی أَلْزَمْتُهَا الْمُتَّقِینَ أَوْرَثْتُهُ عِلْمِی وَ فَهْمِی فَمَنْ أَحَبَّهُ فَقَدْ أَحَبَّنِی وَ مَنْ أَبْغَضَهُ فَقَدْ أَبْغَضَنِی إِنَّهُ مُبْتَلًی وَ مُبْتَلًی بِهِ فَبَشِّرْهُ بِذَلِکَ یَا مُحَمَّدُ قَالَ ثُمَّ أَتَانِی جِبْرَئِیلُ علیه السلام قَالَ فَقَالَ لِی یَقُولُ اللَّهُ لَکَ یَا مُحَمَّدُ وَ أَلْزَمَهُمْ کَلِمَهَ التَّقْوی وَ کانُوا أَحَقَّ بِها وَ أَهْلَها وَلَایَهَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ تَقَدَّمْ بَیْنَ یَدَیَّ یَا مُحَمَّدُ فَتَقَدَّمْتُ فَإِذَا أَنَا بِنَهَرٍ حَافَتَاهُ (۳) قِبَابُ الدُّرِّ وَ الْیَوَاقِیتِ أَشَدُّ بَیَاضاً مِنَ الْفِضَّهِ وَ أَحْلَی مِنَ الْعَسَلِ وَ أَطْیَبُ رِیحاً مِنَ الْمِسْکِ الْأَذْفَرِ قَالَ فَضَرَبْتُ بِیَدِی فَإِذَا طِینَهُ مِسْکَهٌ ذَفِرَهٌ قَالَ فَأَتَانِی جَبْرَئِیلُ فَقَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ أَیُّ نَهَرٍ هَذَا قَالَ قُلْتُ أَیُّ نَهَرٍ هَذَا یَا جَبْرَئِیلُ (۴) قَالَ هَذَا نَهَرُکَ وَ هُوَ الَّذِی یَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّا أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ إِلَی مَوْضِعِ الْأَبْتَرُ (۵) عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ هُوَ الْأَبْتَرُ قَالَ ثُمَّ الْتَفَتُّ فَإِذَا أَنَا بِرِجَالٍ یُقْذَفُ بِهِمْ فِی نَارِ جَهَنَّمَ قَالَ فَقُلْتُ مَنْ هَؤُلَاءِ یَا جَبْرَئِیلُ فَقَالَ لِی هَؤُلَاءِ الْمُرْجِئَهُ وَ الْقَدَرِیَّهُ وَ الْحَرُورِیَّهُ وَ بَنُو أُمَیَّهَ وَ النَّوَاصِبُ لِذُرِّیَّتِکَ

ص: ۳۹۲

۱- العیبه: ما تجعل فیه الثیاب کالصندوق. أی و مخزن علمی.

۲- أی بمثاله کما تقدم فی الاخبار المتقدمه، و یأتی فی آخر الخبر.

۳- الحافه: الجانب و الطرف.

۴- هکذا فی النسخ، و المعنی: فأتانی جبرئیل فقال لی: أ تدری ای نهر هذا؟ قال قلت لا أدری أی نهر هذا اه.

۵- الکوثر: ۱- ۳ و فی المصدر: الی قوله: «الْأَبْتَرُ».

الْعَدَاوَه هَؤُلَاءِ الْخَمْسَهُ لَا سَهْمَ لَهُمْ فِی الْإِسْلَامِ قَالَ ثُمَّ قَالَ لِی أَ رَضِیتَ عَنْ رَبِّکَ بِمَا قَسَمَ لَکَ قَالَ فَقُلْتُ سُبْحَانَ رَبِّی اتَّخَذَ إِبْرَاهِیمَ خَلِیلًا وَ کَلَّمَ مُوسَی تَکْلِیماً وَ أَعْطَی سُلَیْمَانَ مُلْکاً عَظِیماً وَ کَلَّمَنِی رَبِّی وَ اتَّخَذَنِی خَلِیلًا وَ أَعْطَانِی فِی عَلِیٍّ أَمْراً عَظِیماً یَا جَبْرَئِیلُ مَنِ الَّذِی لَقِیتُ فِی أَوَّلِ الثَّنِیَّهِ قَالَ ذَاکَ أَخُوکَ مُوسَی بْنُ عِمْرَانَ علیه السلام قَالَ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا أَوَّلُ فَکُنْتَ مُبَشِّراً (۱) أَوَّلَ الْبَشَرِ وَ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا آخِرُ فَأَنْتَ تُبْعَثُ آخِرَ النَّبِیِّینَ وَ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا حَاشِرُ فَأَنْتَ عَلَی حَشْرِ هَذِهِ الْأُمَّهِ قَالَ فَمَنِ الَّذِی لَقِیتُ فِی وَسَطِ الثَّنِیَّهِ قَالَ ذَاکَ أَخُوکَ عِیسَی ابْنُ مَرْیَمَ یُوصِیکَ بِأَخِیکَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام فَإِنَّهُ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ وَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ أَنْتَ سَیِّدُ وُلْدِ آدَمَ قَالَ فَمَنِ الَّذِی لَقِیتُ عِنْدَ الْبَابِ بَابِ بَیْتِ الْمَقْدِسِ قَالَ ذَاکَ أَبُوکَ آدَمُ یُوصِیکَ بِوَصِیِّکَ بِابْنِهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام خَیْراً وَ یُخْبِرُکَ أَنَّهُ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ سَیِّدُ الْمُسْلِمِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ قَالَ فَمَنِ الَّذِی صَلَّیْتُ بِهِمْ قَالَ أُولَئِکَ الْأَنْبِیَاءُ وَ الْمَلَائِکَهُ علیهم السلام کَرَامَهً مِنَ اللَّهِ أَکْرَمَکَ (۲) یَا مُحَمَّدُ ثُمَّ هَبَطَ إِلَی الْأَرْضِ قَالَ فَلَمَّا أَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَعَثَ إِلَی أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ فَدَعَاهُ فَلَمَّا جَاءَهُ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ادْعُ عَلِیّاً فَأَتَاهُ فَقَالَ یَا عَلِیُّ أُبَشِّرُکَ قَالَ بِمَا ذَا قَالَ أَخُوکَ مُوسَی وَ أَخُوکَ عِیسَی وَ أَبُوکَ آدَمُ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِمْ فَکُلُّهُمْ یُوصِی بِکَ قَالَ فَبَکَی عَلِیٌّ وَ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی لَمْ یَجْعَلْنِی عِنْدَهُ مَنْسِیّاً ثُمَّ قَالَ یَا عَلِیُّ أَ لَا أُبَشِّرُکَ قَالَ قُلْتُ بَشِّرْنِی یَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ یَا عَلِیُّ نَظَرْتُ بِعَیْنِی إِلَی عَرْشِ رَبِّی جَلَّ وَ عَزَّ فَرَأَیْتُ مِثْلَکَ فِی السَّمَاءِ الْأَعْلَی وَ عَهِدَ إِلَیَّ فِیکَ عَهْداً قَالَ بِأَبِی وَ أُمِّی یَا رَسُولَ اللَّهِ أَ وَ کُلُّ ذَلِکَ کَانُوا یَذْکُرُونَ إِلَیْکَ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا عَلِیُّ إِنَّ الْمَلَأَ الْأَعْلَی لَیَدْعُونَ لَکَ وَ إِنَّ الْمُصْطَفَیْنَ الْأَخْیَارَ لَیَرْغَبُونَ إِلَی رَبِّهِمْ جَلَّ وَ عَزَّ أَنْ یَجْعَلَ لَهُمُ السَّبِیلَ إِلَی النَّظَرِ

۱- فی المصدر: فأنت مبشر.

۲- فی المصدر: اکرمک بها و فیه ثمّ هبط بی إلی الأرض.

إِلَيْکَ وَ إِنَّکَ لَتَشْفَعُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ وَ إِنَّ الْأُمَمَ کُلَّهُمْ مَوْقُوفُونَ عَلَی حَرْفِ جَهَنَّمَ قَالَ فَقَالَ عَلِیٌّ یَا رَسُولَ اللَّهِ فَمَنِ الَّذِی کَانُوا یُقْذَفُ بِهِمْ فِی نَارِ جَهَنَّمَ قَالَ أُولَئِکَ الْمُرْجِئَهُ وَ الْحَرُورِیَّهُ وَ الْقَدَرِیَّهُ وَ بَنُو أُمَیَّهَ وَ مُنَاصِبُکَ الْعَدَاوَهَ یَا عَلِیٌّ هَؤُلَاءِ الْخَمْسَهُ لَیْسَ لَهُمْ فِی الْإِسْلَامِ نَصِیبٌ (۲).

**[ترجمه]یقین: محمد بن عجلان و زید بن علی گویند: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: من در حجر خوابیده بودم که جبرئیل به نزدم آمد و مرا به آرامی تکان داد. سپس به من گفت: خداوند تو را عفو کند ای محمد برخیز و سوار شو و به سوی پروردگارت برو. پس مرکبی برای من آورد که کوتاه‌تر از قاطر و بلندتر از الاغ بود، گام‌هایش در شعاع چشمانش بود، دو بال از گوهر داشت و نامش براق بود. فرمود: سوار شدم تا به ثنیّه (وادی) رسیدم که ناگاه مردی را دیدم که ایستاده بود و موهایش به دو کتفش متصل بود. وقتی به من نگاه کرد گفت: سلام بر تو ای اوّل، سلام بر تو ای آخر، سلام بر تو ای حاشر. فرمود: جبرئیل به من گفت: ای محمد جواب سلامش را بده. من نیز گفتم: سلام و رحمت و برکات خداوند بر تو باد. فرمود: وقتی از آن مرد گذشتیم و به میانه ثنیّه (وادی) رفتم مردی را دیدم که چهره‌ای سفید و موهایی مجعّد داشت. وقتی به من نگریست همانند آن شخص اول به من سلام داد. پس جبرئیل به من گفت: ای محمد جواب سلامش را بده. گفتم: سلام و رحمت و برکات خداوند بر تو باد.

پیامبر فرمود: جبرئیل سه بار به من گفت: ای محمد بر وصیّ علی بن ابی طالب که مقرّب درگاه الهی است، محافظت کن. فرمود: هنگامی که از آن مرد گذشتم و به بیت المقدس رسیدم مردی را دیدم که از همه مردمان زیباروی‌تر بود

ص: ۳۹۰

و اندامی کامل‌تر و چهره‌ای شاداب‌تر داشت. چون به من نگاه کرد، گفت: سلام بر تو ای پسرم، سلام بر تو ای اول، و مانند شخص اول به من سلام داد. جبرئیل به من گفت: ای محمد سلامش را جواب بده. گفتم: سلام و رحمت و برکات خداوند بر تو باد. فرمود: جبرئیل سه مرتبه به من گفت: ای محمد بر وصیّ، علی بن ابی طالب که مقرب درگاه پروردگارش، و امانت بر حوض تو، و صاحب شفاعت بهشت است محافظت کن. فرمود: پس من از روی عمد از چهارپایم پایین آمدم. فرمود: جبرئیل دستم را گرفت و مرا وارد مسجد کرد و در حالی که مسجد مملوء از مردم بود مرا از میان صف‌های نماز عبور داد. فرمود: ناگاه ندائی از بالای من آمد که: ای محمد جلو برو و امامت کن. فرمود: جبرئیل مرا به جلو برد و من نماز را برای آنان خواندم. سپس از آن مسجد نربانی از مروارید به سوی آسمان دنیا برایم گذاشته شد. جبرئیل دستم را گرفت و مرا به آسمان برد، و آن را پر از نگهبانان توانا و تیرهای شهاب یافتیم. فرمود: جبرئیل در را کوبید. گفتند: کیستی؟ گفت: من جبرئیل هستم. گفتند: چه کسی همراه توست؟ گفت: محمد همراه من است. گفتند: آیا مبعوث شده؟ گفت: آری. فرمود: در را برای ما گشودند. سپس گفتند: مرحبا به تو که برادر و خلیفه‌ای. چه خوب برادر و چه خوبی خلیفه‌ای و چه خوب برگزیده‌ای هستی، خاتم پیامبرانی که هیچ پیامبری پس از او نیست. سپس برای ما نردبانی از یاقوت آراسته به زمرّد سبز گذاشتند. گفت: پس به آسمان دوم بالا رفتیم و جبرئیل در را کوبید. و فرشتگان همانند فرشتگان آسمان دنیا سوالاتی پرسیدند. و جبرئیل به مانند بار اول آنان را پاسخ داد. پس در برای ما گشوده شد سپس برای ما نربانی از نور که به نور احاطه شده بود آوردند.

فرمود: جبرئیل به من گفت: ای محمد! ثابت قدم باش و به راهت ادامه بده که هدایت شده‌ای. سپس به اذن خداوند به آسمان

سوم و چهارم و پنجم و ششم و هفتم بالاـ رفتیم که با ناگاه صدا و فریادی بلند شنیدم. فرمود: گفتم: ای جبرئیل این صدا چیست؟ به من گفت: ای محمد این صدای طوبی است که مشتاق دیدار تو شده است. فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در این هنگام ترس و هراسی شدید مرا فرا گرفت. فرمود: سپس جبرئیل به من گفت: ای محمد به پروردگارت نزدیک بشو، چرا که امروز به خاطر کرامتی که در نزد خداوند داری، پا بر مکانی نهاده‌ای که هر گز کسی به آن پا ننهاده است و اگر مقام بزرگ و کرامت تو نبود، این نوری که در مقابلم هست مرا می‌سوازند. فرمود: من جلو رفتم و هفتاد حجاب برایم مکشوف گردید. فرمود: خداوند به من فرمود: ای محمد. من سجده کنان بر خاک افتادم و گفتم: لبیک ربّ العزهٔ لبّیک. فرمود: به من گفته شد: ای محمد سرت را بلند کن و درخواست کن تا به تو داده شود، و شفاعت کن تا شفاعتت پذیرفته شود. ای محمد تو حبیب و برگزیده و فرستاده من به سوی مخلوقاتم هستی، و امین من در میان بندگانم می‌باشی. هنگامی که به سوی من آمدی، چه کسی را در میان قومت جانشین کردی. فرمود:

ص: ۳۹۱

من گفتم: کسی که تو از من به او آگاه‌تری، برادر و پسر عمو و وزیر و مخزن علمم را جانشین کردم کسی که به وعده‌های من جامه عمل می‌پوشاند.

فرمود: پس پروردگارم فرمود: سوگند به عزت و جلال و بخشش و مجد و قدرم بر مخلوقات، ایمان به خودم و به اینکه تو پیامبر هستی را جز با ولایت او نمی‌پذیرم. ای محمد! آیا می‌خواهی او را در ملکوت آسمان ببینی؟ فرمود: گفتم: پروردگارم! چگونه می‌توانم او را ببینم در حالی که او را در زمین به جا گذاشته‌ام؟ فرمود: پروردگار فرمود: ای محمد سرت را بلند کن. فرمود: سرم را بلند کردم و به ناگاه دیدم که او همراه با فرشتگان مقرب در آسمان بعد از آسمان اعلی است. فرمود: خندیدم به نحوی که دندان‌های آسیابم پیدا شد. فرمود: پس گفتم: ای پروردگارم امروز چشمانم روشن شد. فرمود: سپس به من گفته شد: ای محمد! گفتم: لبّیک ذا العزّهٔ لبیک. فرمود: من در باره علی عهد و پیمانی از تو می‌گیرم، پس گوش بسپار. فرمود: گفتم: آن عهد چیست ای پروردگارم؟ فرمود: علیّ پرچم هدایت، و امام نیکان و قاتل بدکاران و پیشوای کسانی است که از من اطاعت می‌کنند و او کلمه‌ای است که پرهیزگاران را بدان ملزم کردم، و دانش و درک خودم را برایش به ارث گذاشتم. پس هر کس او را دوست بدارد مرا دوست داشته است و هر کس او را دشمن بدارد مرا دشمن داشته است، او آزموده شده و مردم به وسیله او آزموده می‌شوند. پس ای محمد او را به این مژده بده.

فرمود: سپس جبرئیل به نزدم آمد و گفت: خداوند به تو می‌گوید: ای محمد «و آرمان تقوا را ملازم آنان ساخت، و [در واقع] آنان به [رعایت] آن [آرمان] سزاوارتر و شایسته [اتّصاف به] آن بودند» ولایت علی بن ابی طالب است. ای محمد جلو بیا. من جلو آمدم و نهری دیدم که دو لبه آن از مروارید و یاقوت بود، و از نقره سفیدتر، از عسل شیرین‌تر و از مشک پخش شده، خوش‌بوتر بود. فرمود: دستم را بر آن زدم و گِل آن را همچون مشک ذفرهٔ (نام گیاهی) یافتم. فرمود: جبرئیل به نزدم آمد و گفت: ای محمد این نهر چیست؟ فرمود: گفتم: این چه نهری است ای جبرئیل؟ گفت: این نهر و چشمه توست، و همان چشمه‌ای است که خداوند عزّ و جلّ فرموده است: «انّا اعطیناک الکوثر» تا اینجا که می‌فرماید: «الابتر» و عمرو بن عاص، ابتر و بی‌تبار است.

فرمود: سپس توجه کردم و مردانی را دیدم که به آتش دوزخ انداخته می‌شوند. فرمود: گفتم: اینان چه کسانی هستند ای جبرئیل؟ به من گفت: اینان مرجئه و قدرّیه و حروریّه و بنی امیّه و ناصبی‌هایی هستند که با ذریّه و خاندان تو دشمنی کردند.

ص: ۳۹۲

این پنج گروه سهم و بهره‌ای از اسلام ندارند.

فرمود: سپس به من گفت: آیا بدان چه پروردگارت برایت قسمت کرده، راضی هستی. فرمود: گفتم: پاک و منزه است خداوندی که ابراهیم را به عنوان خلیل برگزید و آشکارا با موسی سخن گفت، و به سلیمان ملك و پادشاهی بزرگی بخشید، و پروردگارم که با من سخن گفت و مرا به عنوان خلیل برگزید، و در باره علیّ، امری بزرگ و مهم به من عطا کرد. ای جبرئیل آن شخصی که در ابتدای ثنیّهٔ (وادی) دیدم که بود؟ گفت: او برادرت موسی بن عمران علیه السلام بود. فرمود: سلام بر تو باد ای اوّل، تو اولین مبشّر بودی. و سلام بر تو ای آخر، که تو به عنوان آخرین پیامبر مبعوث شد، و سلام بر تو ای حاشر که تو گواه بر حشر این امّت هستی. فرمود: آن شخصی که در میانه وادی دیدم که بود؟ گفت: او برادرت عیسی بن مریم علیه السلام بود که تو را به برادرت علی بن ابی طالب علیه السلام سفارش می‌کند چرا که او رهبر بزرگان و سپیدرویان، و امیر مؤمنان است، و تو سرور فرزندان آدم هستی. فرمود: پس آن شخصی که در کنار در- در بیت المقدس - دیدم که بود؟ گفت: او پدرت آدم بود که تو را به وصیّ تو، به پسرش علیّ بن ابی طالب، سفارش خیر می‌نماید و به تو خبر می‌دهد که او امیر مؤمنان و سرور مسلمانان و رهبر بزرگان و سپیدرویان است. فرمود: آن افرادی که به عنوان پیش‌نماز برایشان نماز گزاردم که بودند؟ گفت: آنان پیامبران و فرشتگان علیهم السلام بودند و این مقام، کرامتی بود که خداوند به تو اعطاء فرمود. سپس به زمین فرود آمد.

فرمود: هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به صبح درآمد، کسی را به دنبال انس بن مالك فرستاد و او را فراخواند. چون به نزدش آمد پیامبر به او گفت: علیّ را صدا کن، پس به نزد پیامبر آمد. فرمود: ای علیّ! تو را بشارت می‌دهم. فرمود: به چه چیزی؟ فرمود: برادرت موسی و برادرت عیسی و پدرت آدم صلی الله علیهم، همه آنان سفارش تو را به من کردند. گوید: علی علیه السلام گریست و فرمود: سپاس برای خداوندی که مرا در نزد خود فراموش نکرده است. سپس پیامبر فرمود: ای علی آیا تو را بشارت و مژده ندهم؟ فرمود: عرض کردم: ای رسول خدا به من بشارت بده. فرمود: ای علی! با چشمانم به عرش پروردگارم جلّ و عزّ نگاه کردم و مثال تو را در آسمان اعلی دیدم، و خداوند در باره تو عهدی از من گرفت. فرمود: پدر و مادرم فدایتان گردد ای رسول خدا، آیا آنان در باره همه این‌ها برای تو ذکر کرده‌اند؟ فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: ای علی! انبوه فرشتگان عالم بالا برای تو دعا می‌کنند و برگزیده‌شدگانِ انتخاب شده عالم بالا از درگاه پروردگارشان جلّ و عزّ درخواست می‌کنند که راهی برایشان قرار دهد تا به تو بنگرند،

ص: ۳۹۳

و تو در روز قیامت در حالی که همه امّت‌ها بر لبه دوزه ایستاده‌اند، شفاعت شده‌ای. فرمود: علی علیه السلام فرمود: یا رسول الله! آنان چه کسانی هستند که به آتش دوزخ انداخته می‌شوند؟ فرمود: آنان فرقه‌های مرجئه و قدریّه و بنی امیّه و ناصبی‌های

که با تو دشمنی کردند، ای علی این پنج گروه هیچ بهره و نصیبی از اسلام ندارند. - . الیقین فی امرهٔ امیر المؤمنین : ۸۳ - ۸۷ -

**[ترجمه]

«۹۹»

شف، کشف الیقین مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِیسَ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ الْأَهْوَازِیِّ عَنْ فَضَالَهَ عَنِ الْحَضْرَمِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: أَتَی رَجُلٌ إِلَی أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ هُوَ فِی مَسْجِدِ الْکُوفَهِ وَ قَدِ احْتَبَی (۳) بِحَمَائِلِ سَیْفِهِ فَقَالَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ إِنَّ فِی الْقُرْآنِ آیَهً قَدْ أَفْسَدَتْ عَلَیَّ دِینِی وَ شَکَّکَتْنِی فِی دِینِی قَالَ وَ مَا ذَلِکَ قَالَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ مِنْ رُسُلِنا أَ جَعَلْنا مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ آلِهَهً یُعْبَدُونَ (۴) فَهَلْ کَانَ فِی ذَلِکَ الزَّمَانِ نَبِیٌّ غَیْرُ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَیَسْأَلُهُ عَنْهُ فَقَالَ لَهُ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام اجْلِسْ أُخْبِرْکَ بِهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ یَقُولُ فِی کِتَابِهِ سُبْحانَ الَّذِی أَسْری بِعَبْدِهِ لَیْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ إِلَی الْمَسْجِدِ الْأَقْصَی الَّذِی بارَکْنا حَوْلَهُ لِنُرِیَهُ مِنْ آیاتِنا فَکَانَ مِنْ آیَاتِ اللَّهِ الَّتِی أَرَاهَا مُحَمَّداً أَنَّهُ انْتَهَی بِهِ جَبْرَئِیلُ إِلَی الْبَیْتِ الْمَعْمُورِ وَ هُوَ الْمَسْجِدُ الْأَقْصَی فَلَمَّا دَنَا مِنْهُ أَتَی جَبْرَئِیلُ عَیْناً فَتَوَضَّأَ مِنْهَا ثُمَّ قَالَ یَا مُحَمَّدُ تَوَضَّأْ ثُمَّ قَامَ جَبْرَئِیلُ فَأَذَّنَ ثُمَّ قَالَ لِلنَّبِیِّ تَقَدَّمْ فَصَلِّ وَ اجْهَرْ بِالْقِرَاءَهِ فَإِنَّ خَلْفَکَ أُفُقاً مِنَ الْمَلَائِکَهِ لَا یَعْلَمُ عِدَّتَهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَلَّ وَ عَزَّ وَ فِی الصَّفِّ الْأَوَّلِ آدَمُ وَ نُوحٌ وَ إِبْرَاهِیمُ وَ هُودٌ وَ مُوسَی وَ عِیسَی وَ کُلُّ نَبِیٍّ بَعَثَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی مُنْذُ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ إِلَی أَنْ بَعَثَ مُحَمَّداً فَتَقَدَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَصَلَّی بِهِمْ غَیْرَ هَائِبٍ وَ لَا مُحْتَشِمٍ فَلَمَّا انْصَرَفَ أَوْحَی إِلَیْهِ کَلَمْحِ الْبَصَرِ سَلْ یَا مُحَمَّدُ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ مِنْ رُسُلِنا

۱- الحرف من کل شی ء: طرفه و شفیره و حده و جانبه. و فی المصدر: الجرف بالجیم، و هو بمعناه.

۲- الیقین فی إمره أمیر المؤمنین: ۸۳- ۸۷.

۳- احتبی بالثوب: اشتمل به. جمع بین ظهره و ساقیه بعمامه و نحوها.

۴- قد مضت الإشاره إلی موضع الآیه مکرّرا.

أَ جَعَلْنا مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ فَالْتَفَتَ إِلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِجَمِیعِهِ فَقَالَ بِمَ تَشْهَدُونَ قَالُوا نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ وَ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ وَ أَنَّ عَلِیّاً أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ وَصِیُّکَ وَ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ سَیِّدُ النَّبِیِّینَ وَ أَنَّ عَلِیّاً سَیِّدُ الْوَصِیِّینَ أُخِذَتْ عَلَی ذَلِکَ مَوَاثِیقُنَا لَکُمَا بِالشَّهَادَهِ فَقَالَ الرَّجُلُ أَحْیَیْتَ قَلْبِی وَ فَرَّجْتَ عَنِّی یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ (۱).

**[ترجمه]یقین: حضرمیّ از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: مردی به خدمت امیر المؤمنین آمد در حالی که آن حضرت در مسجد کوفه بود و بند شمشیرش را به دور خود پیچانده بود. گفت: ای امیر المؤمنین در قرآن آیه‌ای است که دینم را تباه و مرا در امر دینم به شکّ و تردید انداخته است. فرمود: آن آیه کدام است؟ گفت: این فرموده خداوند عزّ و جلّ «وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رُّسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِن دُونِ الرَّحْمَنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ» - . زخرف / ۴۵ - {و از رسولان ما که پیش از تو گسیل داشتیم جویا شو آیا در برابرِ [خدای] رحمان، خدایانی که مورد پرستش قرار گیرند مقرّر داشته ایم؟} آیا در آن زمان پیامبری غیر از محمد صلی الله علیه و آله و سلم بود که از او بپرسد؟ امیر المؤمنین به او فرمود: بنشین ان شاء الله تو را از آن با خبر می کنم.

همانا خداوند عزّ و جلّ در کتابش می‌فرماید: « سُبْحَانَ الَّذِی أَسْرَی بِعَبْدِهِ لَیْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَی الْمَسْجِدِ الْأَقْصَی الَّذِی بَارَکْنَا حَوْلَهُ لِنُرِیَهُ مِنْ آیَاتِنَا» - . اسراء / ۱ -

{منزّه است آن [خدایی] که بنده اش را شبانگاهی از مسجد الحرام به سوی مسجد الأقصی- که پیرامون آن را برکت داده ایم- سیر داد، تا از نشانه های خود به او بنمایانیم.} از جمله آیات و نشانه‌هایی که خداوند به محمد صلی الله علیه و آله و سلم نمایاند این بود که جبرئیل آن حضرت را به بیت معمور یعنی مسجد الاقصی برد. هنگامی که به آنجا نزدیک شد، جبرئیل چشمه آبی آورد و از آن وضو گرفت. سپس گفت: ای محمد! وضو بگیر. سپس جبرئیل برخاست و اذان گفت. و بعد به پیامبر گفت: پیش‌نماز شو و قرآن را با صدای بلند بخوان چرا که در پشت سر تو افقی از فرشتگان ایستاده‌اند که شمار آن‌ها را جز خداوند عزّ و جلّ کسی نمی‌داند، و در صفّ اول، آدم و نوح و ابراهیم و موسی و عیسی و همه پیامبرانی ایستاده‌اند که خداوند تبارك و تعالی از زمان آفرینش آسمان‌ها و زمین تا زمان بعثت محمد به سوی مردم فرستاده است. پس پیامبر جلو رفت و پیش‌نماز شد و بدون ترس و شرم بر آنان نماز گزارد.

هنگامی که پیامبر بازگشت، همچون چشم برهم زدنی به او وحی شده که: ای محمد از رسولان ما که پیش از تو گسیل داشتیم

ص: ۳۹۴

جویا شو آیا در برابرِ خدای رحمان، خدایانی که مورد پرستش قرار گیرند مقرّر داشته ایم؟ پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم رو به سوی همه آنان کرد و فرمود: به چه چیز گواهی می‌دهید؟ گفتند: گواهی می‌دهیم که هیچ معبودی جز خداوند یکتا نیست و همتایی ندارد، و تو فرستاده خدائی و علیّ امیر مؤمنان وصیّ توست، و تو فرستاده خدا سرور پیامبران، و علیّ سرور اوصیاء است. بر ما عهد گرفتند که بر این مطلب برای شما گواهی دهیم. آن مرد گفت: قلبم را زنده کردی و مرا رهانیدی و شادمانم کردی ای امیر المؤمنین. - . الیقین فی امرة امیر المؤمنین : ۸۷ - ۸۸ -

**[ترجمه]

«۱۰۰»

شف، کشف الیقین مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هَمَّامِ بْنِ سُهَيْلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الْعَلَوِيِّ عَنْ عِيسَى بْنِ دَاوُدَ النَّجَّارِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ علیه السلام فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَّ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوى إِلَى قَوْلِهِ إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ ما يَغْشى (۲) فَإِنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِيَ بِهِ إِلَى رَبِّهِ جَلَّ وَ عَزَّ قَالَ وَقَفَ بِي جَبْرَئِيلُ علیه السلام عِنْدَ شَجَرَةٍ عَظِيمَةٍ لَمْ أَرَ مِثْلَهَا عَلَى كُلِّ غُصْنٍ مِنْهَا (۳) وَ عَلَى كُلِّ وَرَقَةٍ مِنْهَا مَلَكٌ وَ عَلَى كُلِّ ثَمَرَةٍ مِنْهَا مَلَكٌ وَ قَدْ كَلَّلَهَا نُورٌ مِنْ نُورِ اللَّهِ جَلَّ وَ عَزَّ فَقَالَ جَبْرَئِيلُ هَذِهِ سِدْرَةُ الْمُنْتَهَى كَانَ يَنْتَهِي الْأَنْبِيَاءُ مِنْ قَبْلِكَ إِلَيْهَا ثُمَّ لَا يُجَاوِزُونَهَا وَ أَنْتَ تَجُوزُهَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لِيُرِيَكَ مِنْ آيَاتِهِ الْكُبْرى فَاطْمَئِنَّ أَيَّدَكَ اللَّهُ بِالثَّبَاتِ حَتَّى تَسْتَكْمِلَ كَرَامَاتِ اللَّهِ وَ تَصِيرَ إِلَى جِوَارِهِ ثُمَّ صَعِدَ بِي حَتَّى صِرْتُ تَحْتَ الْعَرْشِ فَدُلِّيَ لِي رَفْرَفٌ أَخْضَرُ مَا أُحْسِنُ أَصِفُهُ فَرَفَعَنِي الرَّفْرَفُ بِإِذْنِ اللَّهِ إِلَى رَبِّي فَصِرْتُ عِنْدَهُ وَ انْقَطَعَ عَنِّي أَصْوَاتُ الْمَلَائِكَةِ وَ دَوِيُّهُمْ وَ ذَهَبَتْ عَنِّي الْمَخَاوِفُ وَ الرَّوْعَاتُ (۴) وَ هَدَأَتْ نَفْسِي وَ اسْتَبْشَرْتُ وَ ظَنَنْتُ أَنَّ جَمِيعَ الْخَلَائِقِ قَدْ مَاتُوا أَجْمَعِينَ وَ لَمْ أَرَ عِنْدِي أَحَداً مِنْ خَلْقِهِ فَتَرَكَنِي مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ رَدَّ عَلَيَّ رُوحِي فَأَفَقْتُ فَكَانَ تَوْفِيقاً مِنْ رَبِّي عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ غَمَّضْتُ عَيْنِي وَ كَلَّ بَصَرِي وَ غَشِيَ عَنِّي النَّظَرُ فَجَعَلْتُ أُبْصِرُ بِقَلْبِي كَمَا أُبْصِرُ بِعَيْنِي بَلْ أَبْعَدُ وَ أَبْلَغُ فَذَلِكَ قَوْلُهُ جَلَّ وَ عَزَّ ما زاغَ الْبَصَرُ وَ ما طَغى لَقَدْ رَأى مِنْ آياتِ رَبِّهِ الْكُبْرى (۵) وَ إِنَّمَا كُنْتُ أَرَى فِي مِثْلِ

ص: ۳۹۵

۱- الیقین فی إمره أمیر المؤمنین: ۸۷ و ۸۸.

۲- تقدمت الإشاره الی موضع الآیه فی صدر الباب و غیره.

۳- فی المصدر: علی کل غصن منها ملک.

۴- فی المصدر: و النزعات. و لعلها مصحفه.

۵- أشرنا فی صدر الباب و غیره إلی موضع الآیه.

مَخِيطِ الْإِبْرَهِ وَ نُورٍ بَيْنَ يَدَيْ رَبِّي لَا تُطِيقُهُ الْأَبْصَارُ فَنَادَانِي رَبِّي جَلَّ وَ عَزَّ فَقَالَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَا مُحَمَّدُ قُلْتُ لَبَّيْكَ رَبِّي وَ سَيِّدِي وَ إِلَهِي لَبَّيْكَ قَالَ هَلْ عَرَفْتَ قَدْرَكَ عِنْدِي وَ مَنْزِلَتَكَ وَ مَوْضِعَكَ قُلْتُ نَعَمْ يَا سَيِّدِي قَالَ يَا مُحَمَّدُ هَلْ عَرَفْتَ مَوْقِفَكَ مِنِّي وَ مَوْضِعَ ذُرِّيَّتِكَ قُلْتُ نَعَمْ يَا سَيِّدِي قَالَ فَهَلْ تَعْلَمُ يَا مُحَمَّدُ فِيمَا اخْتَصَمَ الْمَلَأُ الْأَعْلَى فَقُلْتُ يَا رَبِّ أَنْتَ أَعْلَمُ وَ أَحْكَمُ وَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ قَالَ اخْتَصَمُوا فِي الدَّرَجَاتِ وَ الْحَسَنَاتِ فَهَلْ تَدْرِي مَا الدَّرَجَاتُ وَ الْحَسَنَاتُ قُلْتُ أَنْتَ أَعْلَمُ يَا سَيِّدِي وَ أَحْكَمُ قَالَ إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ فِي الْمَكْرُوهَاتِ (۱) وَ الْمَشْيُ عَلَى الْأَقْدَامِ إِلَى الْجُمُعَاتِ مَعَكَ وَ مَعَ الْأَئِمَّهِ مِنْ وُلْدِكَ وَ انْتِظَارُ الصَّلَاهِ بَعْدَ الصَّلَاهِ وَ إِفْشَاءُ السَّلَامِ وَ إِطْعَامُ الطَّعَامِ وَ التَّهَجُّدُ بِاللَّيْلِ وَ النَّاسُ نِيَامٌ قَالَ آمَنَ الرَّسُولُ بِما أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ قُلْتُ نَعَمْ يَا رَبِّ وَ الْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَ مَلائِكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ لا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَ قالُوا سَمِعْنا وَ أَطَعْنا غُفْرانَكَ رَبَّنا وَ إِلَيْكَ الْمَصِيرُ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ لا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْساً إِلَّا وُسْعَها لَها ما كَسَبَتْ وَ عَلَيْها مَا اكْتَسَبَتْ وَ أَغْفِرُ لَهُمْ وَ قُلْتُ رَبَّنا لا تُؤاخِذْنا إِنْ نَسِينا أَوْ أَخْطَأْنا إِلَى آخِرِ السُّورَهِ (۲) قَالَ ذَلِكَ لَكَ وَ لِذُرِّيَّتِكَ يَا مُحَمَّدُ قُلْتُ رَبِّي وَ سَيِّدِي وَ إِلَهِي قَالَ أَسْأَلُكَ عَمَّا أَنَا أَعْلَمُ بِهِ مِنْكَ مَنْ خَلَّفْتَ فِي الْأَرْضِ بَعْدَكَ قُلْتُ خَيْرَ أَهْلِهَا لَهَا أَخِي وَ ابْنُ عَمِّي وَ نَاصِرُ دِينِكَ يَا رَبِّ وَ الْغَاضِبُ لِمَحَارِمِكَ إِذَا اسْتَحَلَّتْ وَ لِنَبِيِّكَ غَضِبَ النَّمِرِ إِذَا جَدَلَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ بِالنُّبُوَّهِ وَ بَعَثْتُكَ بِالرِّسَالَهِ وَ امْتَحَنْتُ عَلِيّاً بِالْبَلَاغِ وَ الشَّهَادَهِ إِلَى أُمَّتِكَ وَ جَعَلْتُهُ حُجَّهً فِي الْأَرْضِ مَعَكَ وَ بَعْدَكَ وَ هُوَ نُورُ أَوْلِيَائِي وَ وَلِيُّ مَنْ أَطَاعَنِي وَ هُوَ الْكَلِمَهُ الَّتِي أَلْزَمْتُهَا الْمُتَّقِينَ يَا مُحَمَّدُ وَ زَوْجَتُهُ فَاطِمَهُ وَ إِنَّهُ وَصِيُّكَ وَ وَارِثُكَ وَ وَزِيرُكَ وَ غَاسِلُ عَوْرَتِكَ وَ نَاصِرُ دِينِكَ وَ الْمَقْتُولُ عَلَى سُنَّتِي وَ سُنَّتِكَ يَقْتُلُهُ شَقِيُّ هَذِهِ الْأُمَّهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ أَمَرَنِي رَبِّي بِأُمُورٍ وَ أَشْيَاءَ أَمَرَنِي أَنْ أَكْتُمَهَا وَ لَمْ يُؤْذَنْ لِي فِي إِخْبَارِ أَصْحَابِي بِهَا ثُمَّ هَوَى بِيَ الرَّفْرَفُ فَإِذَا

۱- في روايات أخر: في السبرات. و تقدم معناها. كما أن فيها: الدرجات و الحسنات و الكفّارات. راجع ما تقدم.

۲- أي سوره البقره.

أَنَا بِجَبْرَئِيلَ فَتَنَاقَلَنِي مِنْهُ حَتَّى صِرْتُ إِلَى سِدْرَهِ الْمُنْتَهَى فَوَقَفَ بِي تَحْتَهَا ثُمَّ أَدْخَلَنِي إِلَى جَنَّهِ الْمَأْوَى فَرَأَيْتُ مَسْكَنِي وَ مَسْكَنَكَ يَا عَلِيُّ فِيهَا فَبَيْنَا جَبْرَئِيلُ يُكَلِّمُنِي إِذْ تَجَلَّى لِي نُورٌ مِنْ نُورِ اللَّهِ جَلَّ وَ عَزَّ فَنَظَرْتُ إِلَى مِثْلِ مَخِيطِ الْإِبْرَهِ إِلَى مِثْلِ مَا كُنْتُ نَظَرْتُ إِلَيْهِ فِي الْمَرَّهِ الْأُولَى فَنَادَانِي رَبِّي جَلَّ وَ عَزَّ يَا مُحَمَّدُ قُلْتُ لَبَّيْكَ رَبِّي وَ سَيِّدِي وَ إِلَهِي قَالَ سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي لَكَ وَ لِذُرِّيَّتِكَ أَنْتَ مُقَرَّبِي مِنْ خَلْقِي وَ أَنْتَ أَمِينِي وَ حَبِيبِي وَ رَسُولِي وَ عِزَّتِي وَ جَلَالِي لَوْ لَقِيَنِي جَمِيعُ خَلْقِي يَشُكُّونَ فِيكَ طَرْفَهَ عَيْنٍ أَوْ يُبْغِضُونَ صَفْوَتِي مِنْ ذُرِّيَّتِكَ لَأُدْخِلَنَّهُمْ نَارِي وَ لَا أُبَالِي يَا مُحَمَّدُ عَلِيٌّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ سَيِّدُ الْمُسْلِمِينَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ إِلَى جَنَّاتِ النَّعِيمِ أَبُو السِّبْطَيْنِ سَيِّدَيْ شَبَابِ أَهْلِ جَنَّتِي الْمَقْتُولَيْنِ ظُلْماً ثُمَّ حَرَّضَ عَلَى الصَّلَاهِ (۱) وَ مَا أَرَادَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى وَ قَدْ كُنْتُ قَرِيباً مِنْهُ فِي الْمَرَّهِ الْأُولَى مِثْلَ مَا بَيْنَ كَبِدِ الْقَوْسِ إِلَى سِيَتِهِ فَذَلِكَ قَوْلُهُ جَلَّ وَ عَزَّ قابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنى مِنْ ذَلِكَ ثُمَّ ذَكَرَ سِدْرَهَ الْمُنْتَهَى فَقَالَ وَ لَقَدْ رَآهُ نَزْلَهً أُخْرى عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهى عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوى إِذْ يَغْشَى السِّدْرَهَ ما يَغْشى ما زاغَ الْبَصَرُ وَ ما طَغى يَعْنِي مَا غَشِيَ السِّدْرَهَ مِنْ نُورِ اللَّهِ وَ عَظَمَتِهِ (۲).

**[ترجمه]یقین: عیسی بن داود، از امام موسی بن جعفر علیه السلام از پدرش، از جدش، از امام علی علیه السلام که در باره آیه «ذو مرّهٔ فاستوی» تا این فرموده: «إِذْ یَغْشَی السِّدْرَهَ مَا یَغْشَی» فرمود: وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم شبانه به نزد پروردگارش برده شد، فرمود: جبرئیل علیه السلام مرا نزدیک درخت بزرگی نگاه داشت. درختی که مانند آن را ندیده بودم. بر روی هر شاخه ای از آن فرشته ای بود، و بر روی هر برگ آن نیز فرشته ای و بر روی هر میوه ای از آن فرشته ای. نوری از انوار خداوند عز و جل آن را روشن ساخته بود. آن گاه جبرئیل گفت: این سدره المنتهی است. پیامبران قبل از تو تا این جا بیشتر نمی آمدند. اما اگر خدا بخواهد، تو می توانی از آن عبور کنی تا برخی از نشانه ها و آیات بزرگ خود را به تو نشان بدهد. مطمئن باش که خداوند متعال به وسیله ثبات و استواری، تو را تأیید می کند تا کرامات او را به طور کامل دریافت کنی و در کنار او قرار بگیری. سپس جبرئیل مرا به زیر عرش برد و قالیچه سبز رنگی نزد من آمد که خوب نمی توانم آن را توصیف کنم، و با اذن پروردگارم مرا بالا برد و من به خدا نزدیک شدم. صداهای فرشتگان و هیاهوی آن‌ها قطع شد. ترس ها و لرز ها از من دور شد و جانم آرام گرفت و خوشحال شدم و سراسر سرور و شادمانی شدم به حدی که پنداشتم همه مخلوقات مرده اند و به جز خودم هیچ یک از موجودات عالم را نمی دیدم. پس خداوند هر چقدر که می خواست مرا در آن حالت رها کرد و سپس روح را به من بازگرداند و بیدار شدم و این موفقیتی از جانب خداوند بود که چشمانم بسته شد و بینایی من کند گردید و از دیدن باز ماند، و من آن چنان را که قبلاً با چشمم می دیدم، اکنون با قلبم مشاهده می‌کردم، بلکه دورتر و بیشتر و بهتر می دیدم، و این است که خداوند متعال می فرماید: «مَا زَاغَ البَصَرُ ومَا طَغَی * لقَدْ رَأَی مِنْ آیَاتِ رَبِّهِ الکُبْرَی» و از سوراخ بسیار ریزی مانند سوراخ سوزن، نوری را بین خودم و خدای خودم می دیدم

ص: ۳۹۵

که چشم ها تحمل دیدن آن را نداشتند.

آن گاه پروردگارم مرا صدا زد و فرمود: ای محمد! گفتم: بلی، بفرمایید، ای پروردگار من و ای سرور من و ای خدای من. فرمود: آیا فهمیدی که ارزش تو در پیش من چقدر است و جایگاه و منزلت تو کجاست؟ گفتم: بلی ای سرور من! فرمود: ای محمد! جایگاه خودت را و جایگاه خاندان خودت را در پیش من می دانی؟ گفتم: بلی ای سرور من! فرمود: ای محمد! آیا می

دانی آن گروه بالا نشین که در ملأ اعلی نشسته اند در چه چیزی با هم دشمنی می کنند؟ گفتم: پروردگارا! تو داناتری و بهتر قضاوت می کنی. و تو پنهانی ها را خوب می دانی. فرمود: در باره رتبه ها و نیکی ها با من جنگ و جدال می کنند. آیا می دانی رتبه ها و نیکی ها چه هستند؟ گفتم: تو داناتری ای سرور من و بهتر قضاوت می کنی. فرمود: عبارت است از وضوی کامل گرفتن هنگام ادای واجبات و پیاده رفتن به سوی نماز جماعت به همراه تو و همراه امامانی که از فرزندان تو می باشند و در انتظار نماز ماندن از پی هر نمازی و پیش دستی کردن در سلام گفتن و اطعام غذا و بیدار ماندن در شب آن گاه که مردمان در خوابند. فرمود: «آمَنَ الرَّسُول بِمَا أُنزِل إِلیْهِ مِن رَّبِّهِ» گفتم: «والمُؤْمِنُونَ کُل آمَنَ بِاللهِ ومَلآئِکَتِهِ وکُتُبِهِ ورُسُلِهِ لاَ نُفَرِّقُ بَیْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ وقَالواْ سَمِعْنَا وأَطَعْنَا غُفْرَانَکَ رَبَّنَا وإِلیْکَ المَصِیرُ» [پیامبر (خدا) بدان چه از جانب پروردگارش بر او نازل شده است ایمان آورده است، و مؤمنان همگی به خدا و فرشتگان و کتاب‌ها و فرستادگانش ایمان آورده اند (و گفتند:) (میان هیچ یک از فرستادگانش فرق نمی گذاریم) و گفتند: (شنیدیم و گردن نهادیم، پروردگارا، آمرزش تو را (خواستاریم) و فرجام به سوی تو است.) فرمود: راست گفتی ای محمد! «لاَ یُکَلفُ اللهُ نَفْسًا إِلاَّ وسْعَهَا لهَا مَا کَسَبَتْ و عَلیْهَا مَا اکْتَسَبَتْ» و گفتم: «رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِینَا أَو أَخْطَأْنَا رَبَّنَا ولاَ تَحْمِل عَلیْنَا إِصْرًا کَمَا حَمَلتَهُ عَلی الذِینَ مِن قَبْلنَا رَبَّنَا ولاَ تُحَمِّلنَا مَا لاَ طَاقَهَ لنَا بِهِ واعْفُ عَنَّا واغْفِرْ لنَا وارْحَمْنَآ أَنتَ مَولاَنَا فَانصُرْنَا عَلی القَومِ الکَافِرِین» - . بقره / ۲۵۶ - ۲۵۸ -

{خداوند، هیچ کس را جز به قدر توانایی اش تکلیف نمی کند. آن چه (از خوبی) به دست آورده به سود او، و آن چه (از بدی) به دست آورده به زیان اوست. پروردگارا، اگر فراموش کردیم یا به خطا رفتیم بر ما مگیر، پروردگارا! هیچ بار گرانی بر (دوش) ما مگذار؛ همچنان که بر (دوش) کسانی که پیش از ما بودند نهادی. پروردگارا، و آن چه تاب آن نداریم بر ما تحمیل مکن؛ و از ما در گذر؛ و ما را ببخشای و بر ما رحمت آور؛ سرور ما تویی؛ پس ما را بر گروه کافران پیروز کن.}

فرمود: ای محمد! این رتبه و درجه از آن تو و ذریّه تو می باشد. گفتم: لبیک ای پروردگار من و بسیار خوشوقتم ای سرور من و ای خدای من. فرمود: از تو سئوال می کنم در باره چیزی که خودم از تو بهتر می دانم و آن این است که چه کسی را پس از خودت جانشین خود در روی زمین قرار داده ای؟ گفتم: بهترین فرد اهل زمین، برادرم و پسر عمویم، و یاور دین تو. آن کسی که وقتی محرمات دین تو حلال می شود، به خاطر پیامبر تو به خشم و غضب می آید مانند خشم و غضب پلنگ عصبانی. منظورم علی بن ابی طالب علیه السلام است. فرمود: درست گفتی ای محمد! من تو را به پیامبری برگزیدم و تو را برای انجام رسالت مبعوث گردانیدم و علی را با ابلاغ دین تو و شهادت بر امت تو امتحان نمودم و او را حجت زمین با تو و پس از تو گردانیدم. او نور اولیا من است. او ولی و سرپرست کسی است که از من اطاعت کند. او کلمه ای است که بر پرهیزکاران واجب گرداندم. ای محمد! فاطمه سلام الله علیها را به ازدواج او درآور، زیرا او جانشین و وارث و وزیر تو است. او کسی است که عورت تو را می شوید و به دین تو کمک می کند و به خاطر سنت من و سنت تو کشته می شود، او را پلیدترین فرد این امت می کُشد. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: سپس پروردگارم به من دستور داد که کارها و چیزهایی را انجام بدهم و دستور داد که آن‌ها را پنهان نگه دارم و اجازه نداد که آن‌ها را به یارانم بگویم. سپس آن قالیچه مرا پایین آورد. ناگهان

جبرئیل علیه السلام مرا گرفت و نزدیک سدره المنتهی قرار گرفتم. آن گاه مرا در زیر آن نگاه داشت و سپس مرا وارد جنه المأوی گردانید و آن گاه ای علی! محل سکونت خودم و خودت را در آن جا دیدم. در آن هنگام که جبرئیل داشت با من صحبت می کرد، ناگهان نوری از نور خدا مرا بالا برد و از سوراخ ریزی مانند سوراخ سوزن نگاه کردم، همچنان که بار اول مانند آن را انجام داده بودم. پروردگار عظیم الشأن مرا صدا زد و گفت: ای محمد! گفتم: بلی ای پروردگار من! و ای خدا من و ای سرور من! فرمود: رحمت من در باره تو و ذریه تو، بر خشم و غضبم پیشی گرفته است. تو برگزیده خلق من هستی. تو امین من و دوست من و فرستاده من هستی. به عزت و عظمت خودم قسم، اگر همه مخلوقاتم به نزد من بیایند و یک لحظه از تو شکوه و گلایه کنند و یا از تو و یا از کسانی که من آنها را از میان ذریه تو برگزیده ام، عیب و ایراد بگیرند، همه آنها را داخل آتش جهنم می گردانم و اصلاً برای من مهم نیست. ای محمد! علی علیه السلام امیر مؤمنان و سرور فرستادگان است. او در پیشاپیش انسان های شریف و اصیل برای رفتن به بهشت پر نعمت خداوند قرار دارد. او پدر نوه های تو است. آن دو نفری که سرور جوانان بهشت من هستند که در راه من مظلومانه کشته می‌شوند. سپس نماز را بر من واجب گردانید و آن چه را که خداوند تبارك و تعالی اراده فرموده بود و من بار اول به او نزدیک بودم، به همان اندازه که وتر کمان به چوب دو طرف کمان نزدیک است. این است منظور خداوند که می فرماید: به اندازه دو سر کمان و یا نزدیک تر از آن. سپس در باره سدرهٔ المنتهی سخن گفت و فرمود: « وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَى *عِندَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى * عِندَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى * إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَى * مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى * لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى» - . نجم / ۵ - ۱۸ -

{و قطعاً بار دیگری هم او را دیده است، نزدیک سدره المنتهی. در همان جا که جنّه المأوی است. آن گاه که درخت سدر را آنچه پوشیده بود، پوشیده بود. دیده [اش] منحرف نگشت و [از حدّ] درنگذشت. به راستی که [برخی] از آیات بزرگِ پروردگار خود را بدید.} یعنی آنچه از نور و عظمت خداوند که سدرهٔ را پوشانده بود. - . الیقین فی امرهٔ المؤمنین : ۸۹ - ۹۱ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری الرفرف ثیاب خضر تتخذ منها المحابس (۳) الواحده رفرفه و الرفرف أیضا کسر الخباء و جوانب الدرع و ما تدلی منها.

أقول- روی هذا الخبر الشیخ حسن بن سلیمان فی کتاب المحتضر من تفسیر محمد بن العباس مثله سواء (۴).

**[ترجمه]جوهری گوید: «الرفرف» لباس‌های سبزی هستند که از آن پارچه بساط درست می‌کنند. و مفرد آن «رفرفهٔ» است و «الرفرف» به معنای تاخوردگی کنار خیمه و گوشه‌های نیزه و آنچه از زره که بر پشت انداخته می‌شود و آویزان می‌شود.

می‌گویم: این حدیث را حسن بن سلیمان در کتاب محتضر از تفسیر محمد بن عباس روایت کرده است.

**[ترجمه]

شف، کشف الیقین عَنْ أَبِی جَعْفَرِ بْنِ بَابَوَیْهِ بِرِجَالِ الْمُخَالِفِینَ رَوَیْنَاهُ مِنْ کِتَابِهِ کِتَابِ أَخْبَارِ الزَّهْرَاءِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ فُرَاتِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ الْهَمْدَانِیِّ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ خَلَفِ بْنِ مُوسَی عَنْ عَبْدِ الْأَعْلَی (۵) الصَّنْعَانِیِّ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ أَبِی یَحْیَی

ص: ۳۹۷

۱- أی حث علیها.

۲- الیقین فی إمره أمیر المؤمنین: ۸۹- ۹۱.

۳- جمع محبس و هو ستر الفراش و فی اللسان «یتخذ منها للمجالس» و الصحیح أن المراد بالرفرف هاهنا الطائر.

۴- لم نجد الحدیث فی المحتضر و قد ذکر فیه روایات فی المعراج لا یوافقه بالفاظه راجع ص ۱۴۸- ۱۵۰. و قبله.

۵- فی النسخه المخطوطه: محمّد بن عبد الأعلی.

عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا زَوَّجَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلِيّاً علیه السلام فَاطِمَةَ تَحَدَّثْنَ نِسَاءُ قُرَيْشٍ وَ غَيْرُهُنَّ وَ عَيَّرْنَهَا وَ قُلْنَ زَوَّجَكِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ عَائِلٍ لَا مَالَ لَهُ فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَا فَاطِمَةُ أَ مَا تَرْضَيْنَ أَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى اطَّلَعَ اطِّلَاعَةً إِلَى الْأَرْضِ فَاخْتَارَ مِنْهَا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبُوكِ وَ الْآخَرُ بَعْلُكِ يَا فَاطِمَةُ كُنْتُ أَنَا وَ عَلِيٌّ نُوراً (1) بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ مُطِيعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَخْلُقَ اللَّهُ آدَمَ علیه السلام بِأَرْبَعَةَ عَشَرَ أَلْفَ عَامٍ فَلَمَّا خَلَقَ آدَمَ قَسَمَ ذَلِكَ النُّورَ بِجُزْءَيْنِ جُزْءٌ أَنَا وَ جُزْءٌ عَلِيٌّ ثُمَّ إِنَّ قُرَيْشاً تَكَلَّمَتْ فِي ذَلِكَ وَ فَشَا الْخَبَرُ فَبَلَغَ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله فَأَمَرَ بِلَالًا فَجَمَعَ النَّاسَ وَ خَرَجَ إِلَى مَسْجِدِهِ وَ رَقِيَ مِنْبَرَهُ يُحَدِّثُ النَّاسَ مَا خَصَّهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنَ الْكَرَامَةِ وَ بِمَا خَصَّ بِهِ عَلِيّاً علیه السلام وَ فَاطِمَةَ علیها السلام فَقَالَ يَا مَعْشَرَ النَّاسِ إِنَّهُ بَلَغَنِي مَقَالَتُكُمْ وَ إِنِّي مُحَدِّثُكُمْ حَدِيثاً فَعُوهُ وَ احْفَظُوا مِنِّي وَ اسْمَعُوهُ (2) فَإِنِّي مُخْبِرُكُمْ بِمَا خَصَّ اللَّهُ بِهِ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ بِمَا خَصَّ بِهِ عَلِيّاً مِنَ الْفَضْلِ وَ الْكَرَامَةِ وَ فَضَّلَهُ عَلَيْكُمْ فَلَا تُخَالِفُوهُ فَتَنْقَلِبُوا عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَ مَنْ يَنْقَلِبْ على عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئاً وَ سَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ قَدِ اخْتَارَنِي مِنْ خَلْقِهِ فَبَعَثَنِي إِلَيْكُمْ رَسُولًا وَ اخْتَارَ لِي عَلِيّاً خَلِيفَةً وَ وَصِيّاً (3) مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنِّي لَمَّا أُسْرِيَ (4) بِي إِلَى السَّمَاءِ فَمَا مَرَرْتُ بِمَلَإٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ فِي سَمَاءٍ مِنَ السَّمَاوَاتِ إِلَّا سَأَلُونِي عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَ قَالُوا يَا مُحَمَّدُ إِذَا رَجَعْتَ إِلَى الدُّنْيَا فَأَقْرِئْ عَلِيّاً وَ شِيعَتَهُ مِنَّا السَّلَامَ فَلَمَّا وَصَلْتُ إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ وَ تَخَلَّفَ عَنِّي جَمِيعُ مَنْ كَانَ مَعِي مِنْ مَلَائِكَةِ السَّمَاوَاتِ وَ جَبْرَئِيلَ علیه السلام وَ الْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ (5) وَ وَصَلْتُ إِلَى حُجُبِ رَبِّي دَخَلْتُ سَبْعِينَ أَلْفَ حِجَابٍ بَيْنَ كُلِّ حِجَابٍ إِلَى حِجَابٍ مِنْ حُجُبِ الْعِزَّةِ وَ الْقُدْرَةِ وَ الْبَهَاءِ وَ الْكَرَامَةِ وَ الْكِبْرِيَاءِ وَ الْعَظَمَةِ وَ النُّورِ وَ الظُّلْمَةِ وَ الْوَقَارِ (6) حَتَّى وَصَلْتُ إِلَى حِجَابِ الْجَلَالِ

۱- فی المصدر: نورین.

۲- فی المحتضر: و أبلغوه عنی، فانی مخبرکم بما خصنا اللّه به.

۳- فی نسخه: و اختار لی علیا، فجعل لی أخا و خلیفه و وصیا.

۴- فی المحتضر: انه لما اسری بی.

۵- فی المحتضر: و الملائکه المقربون.

۶- فی نسخه زاد: و الکمال.

فَنَاجَیْتُ رَبِّی تَبَارَکَ وَ تَعَالَی وَ قُمْتُ بَیْنَ یَدَیْهِ وَ تَقَدَّمَ إِلَیَّ عَزَّ ذِکْرُهُ بِمَا أَحَبَّهُ وَ أَمَرَنِی بِمَا أَرَادَ وَ لَمْ أَسْأَلْهُ لِنَفْسِی شَیْئاً وَ فِی عَلِیٍّ علیه السلام (۱) إِلَّا أَعْطَانِی وَ وَعَدَنِی الشَّفَاعَهَ فِی شِیعَتِهِ وَ أَوْلِیَائِهِ ثُمَّ قَالَ لِیَ الْجَلِیلُ جَلَّ جَلَالُهُ یَا مُحَمَّدُ مَنْ تُحِبُّ مِنْ خَلْقِی قُلْتُ أُحِبُّ الَّذِی تُحِبُّهُ أَنْتَ یَا رَبِّی فَقَالَ لِی جَلَّ جَلَالُهُ فَأَحِبَّ عَلِیّاً فَإِنِّی أُحِبُّهُ وَ أُحِبُّ مَنْ یُحِبُّهُ وَ أُحِبُّ مَنْ أَحَبَّ مَنْ یُحِبُّهُ فَخَرَرْتُ لِلَّهِ سَاجِداً مُسَبِّحاً شَاکِراً لِرَبِّی تَبَارَکَ وَ تَعَالَی فَقَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ عَلِیٌّ وَلِیِّی وَ خِیَرَتِی بَعْدَکَ مِنْ خَلْقِی اخْتَرْتُهُ لَکَ أَخاً وَ وَصِیّاً وَ وَزِیراً وَ صَفِیّاً وَ خَلِیفَهً وَ نَاصِراً لَکَ عَلَی أَعْدَائِی یَا مُحَمَّدُ وَ عِزَّتِی وَ جَلَالِی لَا یُنَاوِی عَلِیّاً جَبَّارٌ إِلَّا قَصَمْتُهُ وَ لَا یُقَاتِلُ عَلِیّاً عَدُوٌّ مِنْ أَعْدَائِی إِلَّا هَزَمْتُهُ وَ أَبَدْتُهُ (۲) یَا مُحَمَّدُ إِنِّی اطَّلَعْتُ عَلَی قُلُوبِ عِبَادِی فَوَجَدْتُ عَلِیّاً أَنْصَحَ خَلْقِی لَکَ وَ أَطْوَعَهُمْ لَکَ فَاتَّخِذْهُ أَخاً وَ خَلِیفَهً وَ وَصِیّاً وَ زَوِّجْهُ ابْنَتَکَ فَإِنِّی سَأَهِبُ لَهُمَا غُلَامَیْنِ طَیِّبَیْنِ طَاهِرَیْنِ تَقِیَّیْنِ نَقِیَّیْنِ فَبِی حَلَفْتُ وَ عَلَی نَفْسِی حَتَمْتُ إِنَّهُ لَا یَتَوَلَّیَنَّ عَلِیّاً وَ زَوْجَتَهُ وَ ذُرِّیَّتَهُمَا أَحَدٌ مِنْ خَلْقِی إِلَّا رَفَعْتُ (۳) لِوَاءَهُ إِلَی قَائِمَهِ عَرْشِی وَ جَنَّتِی وَ بُحْبُوحَهِ (۴) کَرَامَتِی وَ سَقَیْتُهُ (۵) مِنْ حَظِیرَهِ قُدْسِی وَ لَا یُعَادِیهِمْ أَحَدٌ أَوْ یَعْدِلُ عَنْ وَلَایَتِهِمْ یَا مُحَمَّدُ إِلَّا سَلَبْتُهُ وُدِّی وَ بَاعَدْتُهُ مِنْ قُرْبِی وَ ضَاعَفْتُ عَلَیْهِمْ عَذَابِی وَ لَعْنَتِی یَا مُحَمَّدُ إِنَّکَ رَسُولِی إِلَی جَمِیعِ خَلْقِی وَ إِنَّ عَلِیّاً وَلِیِّی وَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ عَلَی ذَلِکَ أَخَذْتُ مِیثَاقَ مَلَائِکَتِی وَ أَنْبِیَائِی وَ جَمِیعِ خَلْقِی وَ هُمْ أَرْوَاحٌ مِنْ قَبْلِ أَنْ أَخْلُقَ خَلْقاً فِی سَمَائِی وَ أَرْضِی مَحَبَّهً مِنِّی لَکَ یَا مُحَمَّدُ وَ لِعَلِیٍّ وَ لِوُلْدِکُمَا وَ لِمَنْ أَحَبَّکُمَا وَ کَانَ مِنْ شِیعَتِکُمَا وَ لِذَلِکَ خَلَقْتُهُ مِنْ طِینَتِکُمَا فَقُلْتُ إِلَهِی وَ سَیِّدِی فَاجْمَعِ الْأُمَّهَ فَأَبَی عَلَیَّ وَ قَالَ یَا مُحَمَّدُ إِنَّهُ الْمُبْتَلَی وَ الْمُبْتَلَی بِهِ وَ إِنِّی جَعَلْتُکُمْ مِحْنَهً لِخَلْقِی أَمْتَحِنُ بِکُمْ جَمِیعَ عِبَادِی وَ خَلْقِی فِی سَمَائِی وَ أَرْضِی وَ مَا فِیهِنَّ لِأُکْمِلَ الثَّوَابَ

۱- فی المحتضر: و لعلی.

۲- أی أهلکته، و فی المصدر: أبرته. و المعنی واحد.

۳- فی المحتضر: الا رفعته.

۴- بحبوحه الدار: وسطها. و بحبوحه العیش: رغده و خیاره.

۵- فی المحتضر: و أسکنته.

لِمَنْ أَطَاعَنِی فِیكَمْ وَ أَحِلَّ عَذَابِی وَ لَعْنَتِی عَلَی مَنْ خَالَفَنِی فِیكَمْ وَ عَصَانِی وَ بِكَمْ أَمَیِّزُ الْخَبِیثَ مِنَ الطَّیِّبِ یَا مُحَمَّدُ وَ عِزَّتِی وَ جَلَالِی لَوْلَاكَ مَا خَلَقْتُ آدَمَ وَ لَوْ لَا عَلِیٌّ مَا خَلَقْتُ الْجَنَّهَ لِأَنِّی بِكُمْ أَجْزِی الْعِبَادَ یَوْمَ الْمَعَادِ بِالثَّوَابِ وَ الْعِقَابِ وَ بِعَلِیٍّ وَ بِالْأَئِمَّهِ مِنْ وُلْدِهِ أَنْتَقِمُ مِنْ أَعْدَائِی فِی دَارِ الدُّنْیَا ثُمَّ إِلَیَّ الْمَصِیرُ لِلْعِبَادِ وَ الْمَعَادِ (۱) وَ أُحَكِّمُكُمَا (۲) فِی جَنَّتِی وَ نَارِی فَلَا یَدْخُلُ الْجَنَّهَ لَكُمَا عَدُوٌّ وَ لَا یَدْخُلُ النَّارَ لَكُمَا وَلِیٌّ وَ بِذَلِكَ أَقْسَمْتُ عَلَی نَفْسِی ثُمَّ انْصَرَفْتُ فَجَعَلْتُ لَا أَخْرُجُ مِنْ حِجَابٍ مِنْ حُجُبِ رَبِّی ذِی الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ إِلَّا سَمِعْتُ النِّدَاءَ مِنْ وَرَائِی یَا مُحَمَّدُ أَحْبِبْ عَلِیّاً یَا مُحَمَّدُ أَكْرِمْ عَلِیّاً (۳) یَا مُحَمَّدُ قَدِّمْ عَلِیّاً یَا مُحَمَّدُ اسْتَخْلِفْ عَلِیّاً یَا مُحَمَّدُ أَوْصِ إِلَی عَلِیٍّ یَا مُحَمَّدُ وَاخِ عَلِیّاً یَا مُحَمَّدُ أَحِبَّ مَنْ یُحِبُّ عَلِیّاً یَا مُحَمَّدُ اسْتَوْصِ بِعَلِیٍّ وَ شِیعَتِهِ خَیْراً فَلَمَّا وَصَلْتُ إِلَی الْمَلَائِكَهِ جَعَلُوا یُهَنِّئُونِّی فِی السَّمَاوَاتِ وَ یَقُولُونَ هَنِیئاً لَكَ یَا رَسُولَ اللَّهِ كَرَامَهً (۴) لَكَ وَ لِعَلِیٍّ مَعَاشِرَ النَّاسِ عَلِیٌّ أَخِی فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ وَ وَصِیِّی وَ أَمِینِی عَلَی سِرِّی وَ سِرِّ رَبِّ الْعَالَمِینَ وَ وَزِیرِی وَ خَلِیفَتِی عَلَیْكُمْ فِی حَیَاتِی وَ بَعْدَ وَفَاتِی لَا یَتَقَدَّمُهُ أَحَدٌ غَیْرِی وَ خَیْرُ مَنْ أُخَلِّفُ بَعْدِی وَ لَقَدْ أَعْلَمَنِی رَبِّی تَبَارَكَ وَ تَعَالَی أَنَّهُ سَیِّدُ الْمُسْلِمِینَ وَ إِمَامُ الْمُتَّقِینَ وَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ وَارِثِی وَ وَارِثُ النَّبِیِّینَ وَ وَصِیُّ رَسُولِ رَبِّ الْعَالَمِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ مِنْ شِیعَتِهِ وَ أَهْلِ وَلَایَتِهِ إِلَی جَنَّاتِ النَّعِیمِ بِأَمْرِ رَبِّ الْعَالَمِینَ یَبْعَثُهُ اللَّهُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ مَقَاماً مَحْمُوداً یَغْبِطُهُ بِهِ الْأَوَّلُونَ وَ الْآخِرُونَ بِیَدِهِ لِوَائِی لِوَاءُ الْحَمْدِ یَسِیرُ بِهِ أَمَامِی وَ تَحْتَهُ آدَمُ وَ جَمِیعُ مَنْ وُلِدَ مِنَ النَّبِیِّینَ وَ الشُّهَدَاءِ وَ الصَّالِحِینَ إِلَی جَنَّاتِ النَّعِیمِ حَتْماً مِنَ اللَّهِ مَحْتُوماً مِنْ رَبِّ الْعَالَمِینَ وَعْدٌ وَعَدَنِیهِ رَبِّی فِیهِ وَ لَنْ یُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَ أَنَا عَلَی ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِیْنِ (۵).

كتاب المحتضر، للحسن بن سليمان مما رواه من كتاب المعراج عن الصدوق عن

ص: ۴۰۰

۱- فی المحتضر: إلی المصیر للعباد فی المعاد.

۲- حكمه: ولاه و اقامه حاكما. حكمه فی الامر: فوض إلیه الحكم فیه.

۳- قد سقط عن المصدر قوله: یا محمّد احبب علیا، یا محمّد أكرم علیا.

۴- فی نسخه: كرامه اللّه. و فی أخری و فی المصدر: بكرامه لك.

۵- الیقین فی إمره أمیر المؤمنین: ۱۵۷- ۱۶۰.

الحسن بن محمد بن سعید مثله (۱).

**[ترجمه]ص: ۳۹۷

یقین: ابن عباس گوید: هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فاطمه علیها السلام را به ازدواج علی علیه السلام درآورد، زنان قریش و دیگر زنان در این باره سخن گفتند و بر او عیب گرفتند و گفتند: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم تو را به ازدواج مردی درآورده که هیچ مال و ثروتی ندارد. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به او فرمود: ای فاطمه آیا راضی هستی؟ همانا خداوند به زمین توجهی کرد و دو مرد را برگزید: یکی پدرت و دیگری شوهرت. ای فاطمه من و علی نوری بودیم نزد خداوند، چهارده هزار پیش از آنکه آدم را خلق کند. چون آدم را آفرید این نور را دو قسمت کرد یک جزء من شدم جزء دیگر علی. قریش در این باره سخن گفتند و خبر پخش شد. خبر به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم رسید. پس به بلال امر فرمود که مردم را جمع کند. مردم جمع شدند و پیامبر به سوی مسجد رفت و بر منبرش بالا-رفت و در باره کرامتی که خداوند متعال مخصوص او و علی و فاطمه گردانده با مردم سخن گفت و فرمود: ای مردم گفته‌های شما به من رسید. من برای شما سخنانی می‌گویم پس آن را دریابید و به خاطر بسپارید و گوش فرا دهید. من شما را از آنچه خداوند به اهل بیتش اختصاص داده، خبر می‌دهم و به فضل و کرامتی که به علی اختصاص داده و بر شما برتری داده، خبر می‌دهم پس با آن مخالفت نکنید که از عقیده خود باز می‌گردید و هر کس از عقیده خود بازگردد، هرگز هیچ زیانی به خدا نمی رساند، و به زودی خداوند سپاسگزاران را پاداش می دهد.

ای مردم! همانا خداند مرا از میان مخلوقاتش برگزید و به سوی شما فرستاد و و علیّ را به عنوان خلیفه و وصیّ برگزید.

ای مردم! هنگامی که به معراج آسمان رفتم بر هیچ یک از فرشتگان آسمان‌ها نمی‌گذشتم مگر اینکه در باره علی بن ابی طالب از من پرسیدند و گفتند: ای محمد وقتی به دنیا بازگشتی سلام ما را به علیّ و پیروان او برسان. چون به آسمان هفتم رسیدم و همه فرشتگان آسمان که همراهم بودند و جبرئیل و فرشتگان مقرب از من جا ماندند و به حجاب‌های پروردگارم رسیدم وارد هفتاد هزار حجاب شدم که بین هر حجاب تا حجاب دیگر، حجاب عزّت و قدرت و بهاء و کرامت و کبریاء و عظمت و نور و ظلمت و وقار بود،

ص: ۳۹۸

تا اینکه به حجاب جلال رسیدم. پس خداوند تبارک و تعالی با من مناجات کرد و در مقابل او ایستادم، و پروردگارم عزّ ذکره هر آنچه که دوست داشت، به من تقدیم کرد و مرا به آنچه اراده کرده بود، امر فرمود، و من چیزی برای خودم و علیّ نخواستم مگر اینکه به من عطا کرد و وعده شفاعت پیروان و دوستان او را به من داد.

سپس خداوند جلیل جلّ ذکره به من فرمود: ای محمد از مخلوقات من چه کسی را دوست داری؟ گفتم: کسی را دوست دارم که تو دوست می‌داری ای پروردگارم. خداوند جلّ جلاله به من فرمود: علیّ را دوست بدار چرا که من او را دوست می‌دارم و کسی را که او را دوست بدارد دوستش دارم، و کسی را که دوستدار او را دوست دارد، دوست دارم. من سجده کنان بر زمین

افتادم و تسبیح و شکر پروردگار تبارک و تعالی را به جای آوردم. پس به من فرمود: ای محمد، علیّ، ولیّ من است و بهترین بندگانم بعد از توست. او را برادر و وصیّ و وزیر و برگزیده و خلیفه و یاورت بر دشمنان انتخاب کن. ای محمد! هیچ ستمگری با علی رویاروی نمی‌شود مگر اینکه او را درهم شکنم و هیچ یک از دشمنانم با او جنگ نمی‌کند مگر اینکه او را شکست داده و نابودش می‌کنم. ای محمد! من بر قلب بندگانم آگاه شدم و علی را ناصح‌ترین و فرمان‌بردار ترین مخلوقات نسبت به تو یافتم. پس او را به عنوان برادر و خلیفه و وصیّ برگزین و دخترت را به ازدواج او درآور، که من دو پسر پاک و طاهر و پاکیزه و مطهر به آن‌ها عطا می‌کنم. به خود سوگند یاد کردم و بر خود محتوم گردانیدم که هر کس از بندگانم علیّ و همسرش و ذریّه آن‌ها را دوست بدارد، قطعا پرچمش را به پایه عرش و بهشت و وسط کرامتم بلند می‌گردانم و او را از آب بهشت سیراب می‌کنم. و ای محمد هر کس با آنان دشمنی کند یا از ولایتشان عدول کند، یقینا محبتم را از او سلب می‌کنم و او را از قُربم دور می‌کنم و عذاب و نفرینم را بر آنان دو چندان می‌کنم، ای محمد! تو فرستاده منی به سوی همه مخلوقات، و علیّ ولیّ من و امیر المؤمنین است. و بر این امر از فرشتگان و پیامبران و همه مخلوقاتم عهد و میثاق گرفتم. و آنان روح‌هایی بودند پیش از آنکه مخلوقی را در آسمان و زمینم بیافرینم، و ای محمد این به خاطر محبّتی است که من به تو و علی و فرزندان شما و کسانی است که شما را دوست می‌دارند و از پیروان شما می‌گردند و به همین خاطر او را از سرشت شما آفریدم. گفتم: پروردگارم! و سرورم! امّت را بر یک امر جمع کن. اما خداوند از من نپذیرفت. و فرمود: ای محمد! او آزموده شده و مردم به وسیله او آزموده می‌شوند و من شما را مایه آزمایش مخلوقاتم قرار دام و با شما همه بندگان و مخلوقاتم را در آسمان و زمینم و آنچه در آن‌ها است، می‌آزمایم تا پاداش

ص: ۳۹۹

کسانی را که به خاطر شما از من اطاعت می‌کند کامل گردانم و عذاب و نفرینم را بر کسانی که به خاطر شما با من مخالفت کرده و از من سرکشی می‌کنند، جایز و حلال گردانم. و به واسطه شما پلید را از پاک متمایز می‌کنم. ای محمد سوگند به عزّت و جلالم اگر تو نبودی، آدم را نمی‌آفریدم و اگر علیّ نبود بهشت را خلق نمی‌کرم زیرا به واسطه شما پاداش و کیفر بندگانم را در روز قیامت می‌دهم و با علی و امامان پس از او از دشمنانم در سرای دنیا انتقام می‌گیرم. سپس سرنوشت و بازگشت بندگان به سوی من است و تو و علی را حاکم و داور بهشت و جهنم خود قرار می‌دهم و کسی که دشمن شما باشد وارد بهشت نمی‌شود و کسی که دوستدار شما باشد وارد دوزخ نمی‌گردد و بر این امور بر خودم سوگند یاد کردم.

سپس بازگشتم و هر بار که از یکی از حجاب‌های پروردگار صاحب جلال و کرامتم بیرون می‌آمدم صدایی از پشت خودم می‌شنیدم که: ای محمد علیّ را دوست بدار، ای محمد علیّ را اکرام کن، ای محمد علی را مقدّم بشمار، ای محمد علی را جانشین کن، ای محمد به علی سفارش کن، ای محمد با علی برادری کن، ای محمد هر کسی که علیّ را دوست می‌دارد، دوست بدار، ای محمد به علیّ و پیروانش سفارش و وصیّت خیر کن. هنگامی که به نزد فرشتگان رسیدم در آسمان‌ها به من تبریک عرض می‌کردند و می‌گفتند: مبارکت باد ای رسول خدا، کرامتی که خداوند به تو و علیّ داد.

ای مردم! علی برادر من در دنیا و آخرت، و وصیّ و امانت‌دار من بر رازم و راز پروردگار جهانیان، و وزیر و خلیفه من بر شما در زمان زندگی و پس از مرگم است. کسی جز من بر او مقدّم نیست و بهترین کسی است که بعد از من جانشین می‌شود. و

پروردگار تبارک و تعالی مرا آگاه کرده که او سرور مسلمانان و پیشوای متقیان و امیر مؤمنان و وارث من و وارث پیامبران، و وصیّ رسول پروردگار جهانیان، و رهبر شیعیان سپید روی، و اهل ولایتش به امر پروردگار جهانیان است به سوی باغ‌های پرنعمت بهشت. خداوند در روز قیامت جایگاهی نیکو برایش قرار می‌دهد که پسینیان و پیشینان به حال او غبطه می‌خورند. پرچم من - پرچم حمد - در دست اوست که در مقابل من حرکت می‌کند و آدم و همه فرزندانش از پیامبران و شهداء و صالحین در زیر این پرچم به سوی باغ‌های پر نعمت بهشت می‌روند. و این، امری قطعی و محتوم از جانب پروردگار جهانیان است، وعده‌ای است که پروردگارم در باره آن به من ووعده داده است و خداوند هرگز خلف وعده نمی‌کند و من بر آن گواه و شاهدم. - . الیقین فی امره امیر المؤمنین : ۱۵۷ - ۱۶۰ -

در کتاب محتضر حسن بن سلیمان به نقل از کتاب معراج صدوق

ص: ۴۰۰

از حسن بن محمد بن سعید همین حدث روایت شده است. - . محتضر : ۱۴۳ - ۱۴۶ -

**[ترجمه]

«۱۰۲»

شف، کشف الیقین مُحَمَّدُ بْنُ (۲) أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَيُّوبَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَنْبَسَةَ عَنْ بَكْرِ بْنِ أَحْمَدَ وَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجَرَّاحُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ بَكْرِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهَا الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ علیهما السلام قَالَ حَدَّثَنَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا دَخَلْتُ الْجَنَّةَ رَأَيْتُ فِيهَا شَجَرَةً تَحْمِلُ الْحُلِيَّ وَ الْحُلَلَ أَسْفَلُهَا خَيْلٌ بُلْقٌ وَ أَوْسَطُهَا حُورٌ عِينٌ وَ فِي أَعْلَاهَا الرِّضْوَانُ قُلْتُ يَا جَبْرَئِيلُ لِمَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةُ قَالَ هَذِهِ لِابْنِ عَمِّكَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام فَإِذَا أَمَرَ اللَّهُ بِدُخُولِ الْجَنَّةِ يُؤْتَى بِشِيعَةِ عَلِيٍّ حَتَّى يَنْتَهِيَ بِهِمْ إِلَى هَذِهِ الشَّجَرَةِ فَيَلْبَسُونَ الْحُلِيَّ وَ الْحُلَلَ وَ يَرْكَبُونَ الْخَيْلَ الْبُلْقَ (۳) وَ يُنَادِي مُنَادٍ هَؤُلَاءِ شِيعَةُ عَلِيٍّ صَبَرُوا فِي الدُّنْيَا عَلَى الْأَذَى فَحُبُوا (۴) فِي هَذَا الْيَوْمَ بِهَذَا (۵).

**[ترجمه]یقین: علی بن ابی طالب علیه السلام از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم روایت کرده که فرمود: هنگامی که وارد بهشت شدم درختی در آنجا دیدم که آراسته به زیورهایی بود، پایین آن اسبان ابلق و در وسط آن حوریان چشم درشت و در بالای آن رضوان بود. گفتم: ای جبرئیل این درخت برای چه کسی است؟ گفت: این برای پسرعمویت امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب است. هنگامی که خداوند دستور به وارد شدن به بهشت می‌دهد شیعه علی آورده می‌شوند تا به این درخت برسند، و بعد جامه‌های از زیور به تن می‌کنند و بر اسبان ابلق سوار می‌شوند و شخصی ندا سر می‌دهد: اینان شیعیان علی هستند که در دنیا بر آزار و اذیت صبر پیشه کردند و امروز این عطا و بخشش نصیبشان شد. - . الیقین فی امره امیر المؤمنین : ۲۱ -

**[ترجمه]

شـف، كشـف اليقين مِنْ كِتَابِ الْخَصَائِصِ الْعَلَوِيَّهِ لِمُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ الْفَتْحِ (۶) عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ عَبْدِ الْوَهَّابِ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْقَطَّانِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ يَحْيَى بْنِ بُكَيْرٍ عَنْ جَعْفَرٍ الْأَحْمَرِ عَنْ هِلَالٍ الصَّيْرَفِيِّ عَنْ أَبِي كَثِيرٍ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَسْعَدَ بْنِ زُرَارَهَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَمَّا أُسْرِيَ بِي إِلَى السَّمَاءِ انْتُهِيَ بِي إِلَى قَصْرٍ مِنْ لُؤْلُؤٍ فِرَاشُهُ مِنْ ذَهَبٍ يَتَلَأْلَأُ فَأَوْحَى اللَّهُ

ص: ۴۰۱

۱- المحتضر: ۱۴۳- ۱۴۶. و فيه اختلافات ذكرت بعضها.

۲- فيه وهم، لان ابن طاوس لا يروى عن ابن شاذان بلا واسطه، بل رواه على ما فى المصدر عن موفق بن أحمد الخوارزمى، عنه. و فى روايه الخوارزمى، عن ابن شاذان على ما فى المصدر وهم لانه أيضا يروى عنه بواسطه نجم الدين ابى منصور محمّد بن الحسين بن محمّد بن الحسين بن محمّد البغدادىّ، و الحسن بن أحمد العطار، عن الشريف نور الهدى أبى طالب الحسين بن محمّد الزينبى عنه.

۳- البلق جمع الأبلق: ما كان فى لونه سواد و بياض.

۴- حباء كذا و بكذا: أعطاه إيّاه بلا جزاء.

۵- اليقين فى إمره أمير المؤمنين: ۲۱.

۶- وصفه فى المصدر: بالكاتب المعروف بالنطنزى.

إِلَيَّ أَنَّهُ لِعَلِيٍّ علیه السلام وَ أَوْحَی إِلَیَّ فِی عَلِیٍّ بِثَلَاثِ خِصَالٍ أَنَّهُ سَیِّدُ الْمُسْلِمِینَ وَ إِمَامُ الْمُتَّقِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ (۱).

بشا، بشاره المصطفی محمد بن علی بن عبد الصمد عن أبیه عن جده عن محمد بن القاسم الفارسی عن أحمد بن مروان الضبی عن محمد بن أحمد عن ابن البلخی عن محمد بن علی بن خلف عن نصر بن مزاحم عن جعفر الأحول عن هلال بن مقلاص عن عبد الله بن أسعد عن أبیه مثله (۲).

**[ترجمه]یقین: اسعد بن زرارهٔ از پدرش روایت کرده که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: آنسان که مرا به معراج آسمان بردند مرا به کاخی از مروارید رساندند که بساط آن از طلای درخشان بود. پس خداوند به من وحی کرد

ص: ۴۰۱

که این کاخ برای علی علیه السلام است و در باره علی سه چیز به من وحی کرد: او سرور مسلمانان و پیشوای متقیان و رهبر سپید رویان (بزرگان) است. - . الیقین فی امره امیر المؤمنین : ۱۷۹ - ۱۸۰ خصائص : ۱۷۹ ، کفایهٔ الطالب : ۱۷۷ -

بشاره المصطفی: عبدالله بن اسعد ا زپدرش همین حدیث را روایت کرده است. - . بشاره المصطفی : ۲۰۴ -

**[ترجمه]

«۱۰۴»

شف، کشف الیقین مِنْ کِتَابِ الْمَنَاقِبِ (۳) تَأْلِیفِ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الطَّیِّبِ الشَّافِعِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَبَّاسِ عَنِ ابْنِ أَبِی دَاوُدَ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ عَبَّادٍ عَنْ یَحْیَی بْنِ أَبِی بَکْرٍ عَنْ مَعَدِّ بْنِ زِیَادٍ عَنْ هِلَالٍ الْوَزَّانِ عَنْ أَبِی کَثِیرٍ الْأَسَدِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَسْعَدَ بْنِ زُرَارَهَ (۴) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله انْتَهَیْتُ لَیْلَهَ أُسْرِیَ بِی إِلَی السِّدْرَهِ الْمُنْتَهَی وَ أُوحِیَ إِلَیَّ فِی عَلِیٍّ ثَلَاثٌ أَنَّهُ إِمَامُ الْمُتَّقِینَ وَ سَیِّدُ الْمُسْلِمِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ إِلَی جَنَّاتِ النَّعِیمِ (۵).

**[ترجمه]یقین: عبدالله بن اسعد زرارهٔ گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: شب معراج به سدرهٔ المنتهی رسیدم و در باره علیّ سه چیز به من وحی شد: او امام متقیان و سرور مسلمانان و رهبر سپید رویان به سوی باغ‌های پر نعمت بهشت است. - . الیقین فی امره امیر المؤمنین : ۱۸۵ -

**[ترجمه]

«۱۰۵»

شف، کشف الیقین عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الطَّیِّبِ بِإِسْنَادِهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ لَمَّا کَانَ لَیْلَهُ أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ إِذَا قَصْرٌ أَحْمَرُ مِنْ یَاقُوتٍ یَتَلَأْلَأُ فَأُوحِیَ إِلَیَّ فِی عَلِیٍّ أَنَّهُ سَیِّدُ الْمُسْلِمِینَ وَ إِمَامُ الْمُتَّقِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ (۶).

**[ترجمه]یقین: علی بن محمد بن طبیب با اسنادش گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در شبی که به معراج آسمان رفتم کاخ سرخی از یاقوت درخشان دیدم. پس خداوند در باره علی به من وحی کرد که او سرور مسلمانان و امام متقیان و رهبر سپید رویان است. - . الیقین فی امره امیر المؤمنین : ۱۸۵ - ۱۸۶ -

**[ترجمه]

«۱۰۶»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ بَشِیرٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ أَتَی جَبْرَئِیلُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ بِالْأَبْطَحِ بِالْبُرَاقِ أَصْغَرَ مِنَ الْبَغْلِ وَ أَکْبَرَ مِنَ الْحِمَارِ عَلَیْهِ أَلْفُ أَلْفِ مِحَفَّةٍ مِنْ نُورٍ فَشَمَسَ الْبُرَاقُ (۷) حِینَ أَدْنَاهُ مِنْهُ لِیَرْکَبَهُ فَلَطَمَهُ جَبْرَئِیلُ علیها السلام لَطْمَةً

۱- الیقین فی إمره أمیر المؤمنین: ۱۷۹ و ۱۸۰، و أخرجه من کتاب الخصائص بطریق أخر عن أسعد فی ص ۱۷۹، و عن کتاب کفایه الطالب فی ص ۱۷۷.

۲- بشاره المصطفی: ۲۰۴. و فیه اختلاف لفظی راجعه.

۳- فی المصدر: مناقب أهل البیت.

۴- الظاهر أن لفظه «عن أبیه» سقطت عن الکتاب و مصدره.

۵- الیقین فی إمره أمیر المؤمنین: ۱۸۵.

۶- الیقین فی إمره أمیر المؤمنین: ۱۸۵ و ۱۸۶.

۷- أی أبی و لا یمکن أن یرکبه.

عَرِقَ الْبُرَاقُ مِنْهَا ثُمَّ قَالَ اسْكُنْ فَإِنَّهُ مُحَمَّدٌ ثُمَّ زَفَّ بِهِ مِنْ بَيْتِ الْمَقْدِسِ إِلَى السَّمَاءِ فَتَطَايَرَتِ الْمَلَائِكَةُ مِنْ أَبْوَابِ السَّمَاءِ فَقَالَ جَبْرَئِيلُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ فَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ عَبْدٌ مَخْلُوقٌ (۱) قَالَ ثُمَّ لَقُوا جَبْرَئِيلَ فَقَالُوا يَا جَبْرَئِيلُ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا مُحَمَّدٌ فَسَلَّمُوا عَلَيْهِ ثُمَّ زَفَّ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ الثَّانِيَةِ فَتَطَايَرَتِ الْمَلَائِكَةُ فَقَالَ جَبْرَئِيلُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ عَبْدٌ مَخْلُوقٌ فَلَقُوا جَبْرَئِيلَ فَقَالُوا مَنْ هَذَا فَقَالَ مُحَمَّدٌ فَسَلَّمُوا عَلَيْهِ فَلَمْ يَزَلْ كَذَلِكَ فِي سَمَاءٍ سَمَاءٍ ثُمَّ أَتَمَّ الْأَذَانَ ثُمَّ صَلَّى بِهِمْ رَسُولُ اللَّهِ فِي السَّمَاءِ السَّابِعَةِ وَ أَمَّهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ثُمَّ مَضَى بِهِ جَبْرَئِيلُ عليه السلام حَتَّى انْتَهَى بِهِ إِلَى مَوْضِعٍ فَوَضَعَ إِصْبَعَهُ عَلَى مَنْكِبِهِ ثُمَّ رَفَعَهُ فَقَالَ لَهُ امْضِ يَا مُحَمَّدُ فَقَالَ لَهُ يَا جَبْرَئِيلُ تَدَعُنِي فِي هَذَا الْمَوْضِعِ قَالَ فَقَالَ لَهُ يَا مُحَمَّدُ لَيْسَ لِي أَنْ أَجُوزَ هَذَا الْمَقَامَ وَ لَقَدْ وَطِئْتَ مَوْضِعاً مَا وَطِئَهُ أَحَدٌ قَبْلَكَ وَ لَا يَطَؤُهُ أَحَدٌ بَعْدَكَ قَالَ فَفَتَحَ اللَّهُ لَهُ مِنَ الْعَظِيمِ مَا شَاءَ اللَّهُ قَالَ فَكَلَّمَهُ اللَّهُ آمَنَ الرَّسُولُ بِما أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ قَالَ نَعَمْ يَا رَبِّ وَ الْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَ مَلائِكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ لا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَ قالُوا سَمِعْنا وَ أَطَعْنا غُفْرانَكَ رَبَّنا وَ إِلَيْكَ الْمَصِيرُ قَالَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى لا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْساً إِلَّا وُسْعَها لَها ما كَسَبَتْ وَ عَلَيْها مَا اكْتَسَبَتْ قَالَ مُحَمَّدٌ رَبَّنا لا تُؤاخِذْنا إِنْ نَسِينا أَوْ أَخْطَأْنا رَبَّنا وَ لا تَحْمِلْ عَلَيْنا إِصْراً كَما حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنا رَبَّنا وَ لا تُحَمِّلْنا ما لا طاقَةَ لَنا بِهِ وَ اعْفُ عَنَّا وَ اغْفِرْ لَنا وَ ارْحَمْنا أَنْتَ مَوْلانا فَانْصُرْنا عَلَى الْقَوْمِ الْكافِرِينَ (۲) قَالَ قَالَ اللَّهُ يَا مُحَمَّدُ مَنْ لِأُمَّتِكَ بَعْدَكَ (۳) فَقَالَ اللَّهُ أَعْلَمُ قَالَ عَلِيٌّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام وَ اللَّهِ مَا كَانَتْ وَلَايَتُهُ إِلَّا مِنَ اللَّهِ مُشَافَهَةً لِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله (۴).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: عبد الصمد بن بشیر گفت: شنیدم که ابو عبد الله علیه السلام می فرمود: جبرئیل نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آمد و او در صحرا با بُراق بود که کوچکتر از قاطر است، و بزرگتر از الاغ، و بر روی آن هزاران هزار کجاوه از نور، قرار داشت. هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله به آن نزدیک شد تا سوار آن شود، براق امتناع کرد. جبرئیل سیلی ای بر صورت او زد، سیلی ای که از آن براق

خیس عرق شد، سپس گفت: سر جای خود بایست، او محمد صلی الله علیه و آله است. سپس با سرعت او را از بیت المقدس به آسمان برد، فرشتگان از کنار درب های آسمان به پرواز درآمدند و از آن جا دور شدند، جبرئیل گفت: الله أکبر، الله أکبر، فرشتگان گفتند: بنده ای مخلوق است. فرمود: سپس جبرئیل را دیدند و گفتند: ای جبرئیل! این کیست؟ گفت: این محمد است، پس بر او درود فرستادند. سپس او را به آسمان دوم برد، فرشتگان از آنجا پرواز کردند و دور شدند. جبرئیل گفت: أشهد أن لا إله إلا الله، أشهد أن لا إله إلا الله، فرشتگان گفتند: بنده ای مخلوق است، سپس جبرئیل را دیدند و گفتند: ای جبرئیل! این کیست؟ گفت: این محمد است. پس بر او درود فرستادند. همچنان آسمان به آسمان وضع این گونه بود، سپس اذان را کامل کرد. سپس پیامبر صلی الله علیه و آله در آسمان هفتم بر آنان به جماعت ایستاد و پیشنماز شد، سپس جبرئیل او را با خود برد تا این که او را به جایگاهی رساند، انگشتش را روی شانه اش قرار داد و سپس او را هُل داد، و به او گفت: به جلو برو ای محمّد! پس به او گفت: ای جبرئیل مرا در این موقعیت قرار می دهی؟ و جبرئیل به او گفت: ای محمد! من اجازه ندارم از این جایگاه عبور کنم، و تو بر جایگاهی قدم گذارده ای که پیش از تو هیچ کسی پا بر آن نگذاشته و هیچ کسی هم بعد از تو بر آن قدم نخواهد گذاشت، فرمود: خداوند هر قدر که می خواست به او مقام بزرگ و والا بخشید. - فرمود:- و خداوند با او سخن گفت: «آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيه مِن رَّبِّه»،

پیامبر عرض کرد: آری، ای پروردگار! «وَالْمُؤْمِنُونَ كلّ آمَنَ بِاللّه وَمَلآئِكتِه وَكتُبِه وَرُسُلِه لاَ نُفَرِّقُ بَينَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِه وَقَالُواْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَك رَبَّنَا وَإِلَيك الْمَصِيرُ»، خداوند تبارک و تعالی فرمود: «لاَ يكلِّفُ اللّه نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَها لَها مَا كسَبَتْ وَعَلَيها مَا اكتَسَبَتْ»، محمد صلی الله علیه و آله عرض کرد: «رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلاَ تَحْمِلْ عَلَينَا إِصْرًا كمَا حَمَلْته عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلاَ تُحَمِّلْنَا مَا لاَ طَاقَة لَنَا بِه وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَآ أَنتَ مَوْلاَنَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكافِرِينَ»، فرمود: خداوند فرمود: ای محمد! بعد از تو چه کسی برای امت تو خواهد بود؟ عرض کرد: خداوند داناتر است. خداوند فرمود: علی، امیر المؤمنین. گفت: ابو عبد الله علیه السلام فرمود: به خداوند سوگند ولایت او نبود مگر مکالمه خداوند با محمد صلی الله علیه و آله و سلم. - . تفسیر عیاشی : مخطوط -

**[ترجمه]

«۱۰۷»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ أَبِی بَصِيرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنَّ جَبْرَئِيلَ احْتَمَلَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَتَّی أَتَی بِهِ إِلَی مَكَانٍ مِنَ السَّمَاءِ ثُمَّ تَرَكَهُ وَ قَالَ لَهُ مَا وَطِئَ

ص: ۴۰۳

۱- هکذا فی الکتاب، و الظاهر أن فی الحدیث سقط و تصحیف، یعلم ذلک ممّا سبق، و لعلهم قالوا ذلک عقیب قوله: أشهد أن محمّدا رسول اللّه.

۲- راجع آخر سوره البقره.

۳- فی نسخه: من بعدک؟.

۴- تفسیر العیّاشیّ مخطوط.

نَبِيٌّ قَطُّ مَكَانَکَ (۱).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: ابو بصیر از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: جبرئیل، پیامبر صلی الله علیه و آله را همراهی کرد تا در آسمان به نقطه ای رسیدند که جبرئیل او را رها کرد و گفت: هرگز هیچ کس تا به آن جا که تو ایستاده ای

ص: ۴۰۳

گام نگذاشته است. - . تفسیر عیاشی : مخطوط -

**[ترجمه]

«۱۰۸»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا أُسْرِیَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَأَذَّنَ وَ أَقَامَ جَبْرَئِیلُ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ تَقَدَّمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ تَقَدَّمْ یَا جَبْرَئِیلُ فَقَالَ لَهُ إِنَّا لَا نَتَقَدَّمُ الْآدَمِیِّینَ مُنْذُ أُمِرْنَا بِالسُّجُودِ لِآدَمَ علیه السلام (۲).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: هشام از امام محمد باقر علیه السلام روایت کرده است که حضرت فرمود: وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله به معراج رفت و وقت نماز فرا رسید، جبرئیل اذان داد و برای نماز ایستاد و گفت: ای محمد! جلوتر بایست. حضرت فرمود: تو جلوتر بایست، ای جبرئیل! جبرئیل گفت: از وقتی که به ما امر شد به آدم سجده کنیم، هرگز بر انسان و آدمی پیش دستی نمی کنیم. - . تفسیر عیاشی : مخطوط -

**[ترجمه]

«۱۰۹»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ هَارُونَ بْنِ خَارِجَةَ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَا هَارُونُ کَمْ بَیْنَ مَنْزِلِکَ وَ بَیْنَ الْمَسْجِدِ الْأَعْظَمِ فَقُلْتُ قَرِیبٌ قَالَ یَکُونُ مِیلًا فَقُلْتُ أَظُنُّهُ أَقْرَبَ (۳) فَقَالَ فَمَا تَشْهَدُ الصَّلَاةَ کُلَّهَا فِیهِ فَقُلْتُ لَا وَ اللَّهِ جُعِلْتُ فِدَاکَ رُبَّمَا شُغِلْتُ فَقَالَ لِی أَمَا إِنِّی لَوْ کُنْتُ بِحَضْرَتِهِ مَا فَاتَتْنِی فِیهِ صَلَاةٌ قَالَ ثُمَّ قَالَ هَکَذَا بِیَدِهِ مَا مِنْ مَلَکٍ مُقَرَّبٍ وَ لَا نَبِیٍّ مُرْسَلٍ وَ لَا عَبْدٍ صَالِحٍ إِلَّا وَ قَدْ صَلَّی فِی مَسْجِدِ کُوفَانَ حَتَّی مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله لَیْلَةَ أُسْرِیَ بِهِ مَرَّ بِهِ جَبْرَئِیلُ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ هَذَا مَسْجِدُ کُوفَانَ فَقَالَ اسْتَأْذِنْ لِی حَتَّی أُصَلِّیَ فِیهِ رَکْعَتَیْنِ فَاسْتَأْذَنَ لَهُ فَهَبَطَ بِهِ وَ صَلَّی فِیهِ رَکْعَتَیْنِ ثُمَّ قَالَ أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّ عَنْ یَمِینِهِ رَوْضَةً مِنْ رِیَاضِ الْجَنَّةِ وَ عَنْ یَسَارِهِ رَوْضَةً مِنْ رِیَاضِ الْجَنَّةِ أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّ الصَّلَاةَ الْمَکْتُوبَةَ فِیهِ تَعْدِلُ أَلْفَ صَلَاةٍ فِی غَیْرِهِ وَ النَّافِلَةَ خَمْسَمِائَةِ صَلَاةٍ وَ الْجُلُوسَ فِیهِ مِنْ غَیْرِ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ عِبَادَةٌ قَالَ ثُمَّ قَالَ هَکَذَا بِإِصْبَعِهِ فَحَرَّکَهَا مَا بَعْدَ الْمَسْجِدَیْنِ أَفْضَلُ مِنْ مَسْجِدِ کُوفَانَ (۴).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: هارون بن خارجه از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: ای هارون! فاصله خانه تو

از مسـجد جـامع چقـدر است؟ عرض کردم: نزدیـک است، فرمود: یـک میـل است؟ عرض کردم: شایـد از آن هم نزدیک تر؛ پرسید: آن وقت تو همه نمازها را در آن جا نمی خوانی؟ عرض کردم: به خدا سوگند! نه، فدایتان شوم! چه بسا بعضی وقت ها از آن غافل می شوم، فرمود: اگر من نزدیک مسـجد بودم، همه نمازها را در آن جا می خواندم. سپس در حالی که دست خود را حرکت می داد فرمود: هر مَلَـک مقرّب و هر پیـامبر و بنـده صالحی در مسـجد کوفان [کوفه] نماز خوانـده است، حتی وقتی محمد صلّی الله علیه و آله به معراج می رفت، جبرئیل او را از این مسجد عبور داد و گفت: ای محمد! این مسجدِ کوفان است. پیامبر صـلی الله علیه و آله فرمود: به من اجازه بـده تا دو رکعت در این مسـجد نماز بخوانم، و جبرئیل به او اذن داد و حضـرت پـایین آمـد و در آن جـا دو رکعت نمـاز خوانـد. سـپس امام فرمود: آیا نمی دانی در طرف راست آن مسـجد یکی از باغ های بهشت و در طرف چپ آن هم یکی از بـاغ هـای بهشت قرار دارد و نمـاز واجبی که در آن جـا خوانـده می شود، معـادل هزار رکعت نمـاز در جـای دیگر، و نمـاز نافله در آن جا معادل پانصـد نماز در جای دیگر است و نشسـتن در آن جا بـدون این که قرآن خوانـده شـود، عبـادت محسـوب می شـود؟! سـپس انگشـت اشـاره خـود را تکـان داد و فرمـود: بعـد از مسـجد الحرام و مسجدالنّبی هیچ مسجدی با فضیلت تر از مسجدِ کوفان نیست. -. تفسیر عیاشی : مخطوط -

**[ترجمه]

«۱۱۰»

فس، تفسیر القمی أَحْمَـدُ بْنُ إِدْرِیسَ عَنْ أَحْمَـدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْعَبَّاسِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السـلام فِی قَـوْلِهِ تَعَـالَی ما ضَـلَّ صـاحِبُکُمْ وَ مـا غَوی یَقُولُ مَـا ضَلَّ فِی عَلِیٍّ وَ مَا غَوَی وَ ما یَنْطِقُ فِیهِ عَنِ الْهَوی وَ مَا کَانَ مَا قَالَ فِیهِ إِلَّا بِالْوَحْیِ الَّذِی أُوحِیَ إِلَیْهِ ثُمَّ قَـالَ عَلَّمَهُ شَدِیـدُ الْقُوی ثُمَّ أَذِنَ لَهُ فَوَفَـدَ إِلَی السَّمَـاءِ وَ قَـالَ ذُو مِرَّهٍ فَاسْـتَوی وَ هُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلی ثُمَّ دَنا فَتَـدَلَّی فَکانَ قابَ قَوْسَـیْنِ أَوْ أَدْنی وَ کَانَ بَیْنَ لَفْظِهِ وَ بَیْنَ سَمَاعِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله کَمَا بَیْنَ وَتَرِ الْقَوْسِ وَ عُودِهَا فَأَوْحی إِلی عَبْدِهِ ما أَوْحی فَسُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَنْ ذَلِکَ

ص: ۴۰۴

۱- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

۲- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

۳- فی نسخه: لکنه أقرب.

۴- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

الْوَحْیِ فَقَالَ أَوحِیَ إِلَیَّ أَنَّ عَلِیّاً سَیِّدُ الْمُؤْمِنِینَ وَ إِمَامُ الْمُتَّقِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ وَ أَوَّلُ خَلِیفَهٍ یَسْتَخْلِفُهُ خَاتَمُ النَّبِیِّینَ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: حسن بن عباس از امام باقر علیه السلام روایت کرده که در باره این فرموده خداوند متعال «ما ضلّ صاحبکم و ما غوی» می‌فرمود: در باره علیّ گمراه نشد و در نادانی نماند. «و ما ینطق» در باره او «عن الهوی» و چیزی در باره او بر زبان نیاورده مگر با وحی‌ای که بر او وحی شده است. سپس فرمود: «علّمه شدید القوی» سپس به او اذن داد پس به آسمان رفت. و فرمود: «ذو مرّهٔ فاستوی و هو بالافق الاعلی * ثمّ دنا فتدلّی * فکان قاب قوسین أو أدنی» یعنی فاصله بین کلام خداوند تا گوش رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به اندازه فاصله زه کمان تا چوب کمان بود. «فأوحی الی عبده ما أوحی» از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم سؤال شد که آن وحی چه بود؟

فرمود: به من وحی شد که علیّ علی السلام سید و سرور مؤمنان و امام پرهیزگاران و رهبر بزرگان و سپید رویان است، و او اولین خلیفه‌ای است که خاتم پیامبران او را جانشین خود ساخته است. - . تفسیر قمی : ۵۶۱ -

**[ترجمه]

«۱۱۱»

یر، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ أَوْ غَیْرِهِ عَنْ سَیْفِ بْنِ عَمِیرَهَ عَنْ بَشَّارٍ عَنْ أَبِی دَاوُدَ عَنْ بُرَیْدَهَ قَالَ: کُنْتُ جَالِساً مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَلِیٌّ مَعَهُ إِذْ قَالَ یَا عَلِیُّ أَ لَمْ أُشْهِدْکَ مَعِی سَبْعَ مَوَاطِنَ حَتَّی ذَکَرَ الْمَوْطِنَ الرَّابِعَ لَیْلَهَ الْجُمُعَهِ أُرِیتُ مَلَکُوتَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضُ رُفِعَتْ لِی حَتَّی نَظَرْتُ إِلَی مَا فِیهَا فَاشْتَقْتُ إِلَیْکَ فَدَعَوْتُ اللَّهَ فَإِذَا أَنْتَ مَعِی فَلَمْ أَرَ مِنْ ذَلِکَ شَیْئاً إِلَّا وَ قَدْ رَأَیْتَ (۲).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: بریده گوید: من همراه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نشسته بودم و علی علیه السلام نیز با آن حضرت بود. در این هنگام پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: ای علی! آیا هفت جایگاه را همراه خودم به تو نشان ندادم؟ تا اینکه جایگاه چهارم را ذکر کرد: شب جمعه، ملکوت آسمان و زمین را به من نشان دادند و برای من برداشته شد تا اینکه به هر آنچه در آن بود نگریستم. پس مشتاق تو شدم و به درگاه خدا دعا کردم و به ناگاه دیدم تو همراه منی. و من چیزی از آن را ندیدم مگر اینکه تو نیز مشاهده کردی. - . بصائر الدرجات : ۳۰ - ۳۱ -

**[ترجمه]

«۱۱۲»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مُحَمَّدٍ الثَّقَفِیِّ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِی دَاوُدَ عَنْ أَبِی بُرْدَهَ الْأَسْلَمِیِّ (۳) قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ لِعَلِیٍّ یَا عَلِیُّ إِنَّ اللَّهَ أَشْهَدَکَ مَعِی فِی سَبْعِ مَوَاطِنَ أَمَّا أَوَّلُ ذَلِکَ فَلَیْلَهَ أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ

قَالَ لِی جَبْرَئِیلُ أَیْنَ أَخُوکَ قُلْتُ خَلَّفْتُهُ وَرَائِی قَالَ ادْعُ اللَّهَ فَلْیَأْتِکَ بِهِ فَدَعَوْتُ وَ إِذَا مِثَالُکَ مَعِی وَ إِذَا الْمَلَائِکَهُ وُقُوفٌ صُفُوفٌ فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ مَنْ هَؤُلَاءِ قَالَ هُمُ الَّذِینَ یُبَاهِیهِمُ اللَّهُ بِکَ یَوْمَ الْقِیَامَهِ فَدَنَوْتُ فَنَطَقْتُ بِمَا کَانَ وَ بِمَا یَکُونُ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ وَ الثَّانِی حِینَ أُسْرِیَ بِی فِی الْمَرَّهِ الثَّانِیَهِ فَقَالَ لِی جَبْرَئِیلُ أَیْنَ أَخُوکَ قُلْتُ خَلَّفْتُهُ وَرَائِی قَالَ ادْعُ اللَّهَ فَلْیَأْتِکَ بِهِ فَدَعَوْتُ اللَّهَ فَإِذَا مِثَالُکَ مَعِی فَکُشِطَ لِی عَنْ سَبْعِ سَمَاوَاتٍ حَتَّی رَأَیْتُ سُکَّانَهَا وَ عُمَّارَهَا وَ مَوْضِعَ کُلِّ مَلَکٍ مِنْهَا وَ الثَّالِثُ حِینَ بُعِثْتُ إِلَی الْجِنِّ فَقَالَ لِی جَبْرَئِیلُ أَیْنَ أَخُوکَ قُلْتُ خَلَّفْتُهُ وَرَائِی فَقَالَ ادْعُ اللَّهَ فَلْیَأْتِکَ بِهِ فَدَعَوْتُ اللَّهَ فَإِذَا أَنْتَ مَعِی فَمَا قُلْتُ لَهُمْ شَیْئاً وَ لَا رَدُّوا عَلَیَّ شَیْئاً إِلَّا سَمِعْتَهُ

ص: ۴۰۵

۱- تفسیر القمّیّ: ۵۶۱.

۲- بصائر الدرجات: ۳۰ و ۳۱.

۳- هکذا فی الکتاب و مصدره، و الظاهر أنّه مصحف بریده الاسلمی کما تقدم فی الحدیث السابق، و یأتی. و لم نجد فی التراجم أبا برده الاسلمی بل الموجود أبا برزه بالزای و هو نضله بن عبید، صحابی أسلم قبل الفتح، و الرجل المذکور فی الأحادیث الثلاثه واحد و هو بریده الاسلمی بقرینه راویه: أبی داود.

وَ الرَّابِعُ خُصِّصْنَا بِلَيْلَهِ الْقَدْرِ وَ لَيْسَتْ لِأَحَدٍ غَيْرِنَا وَ الْخَامِسُ دَعَوْتُ اللَّهَ فِيکَ وَ أَعْطَانِی (۱) فِیکَ کُلَّ شَیْ ءٍ إِلَّا النُّبُوَّهَ فَإِنَّهُ قَالَ خَصَّصْتُکَ بِهَا وَ خَتَمْتُهَا بِکَ وَ أَمَّا السَّادِسُ لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ جَمَعَ اللَّهُ لِیَ النَّبِیِّینَ فَصَلَّیْتُ بِهِمْ وَ مِثَالُکَ خَلْفِی وَ السَّابِعُ هَلَاکُ الْأَحْزَابِ بِأَیْدِینَا (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: ابو بَرزه اَسلَمی روایت کرده است که رسول خدا صلی الله علیه و آله به علی بن ابی طالب علیه السلام می فرمود: ای علی! خداوند تبارک و تعالی در هفت جا تو را با من همراه نمود. اول: در شبی که به معراج رفتم، جبرئیل از من پرسید: برادرت کجاست؟ گفتم: او را در زمین باقی گذاشتم، گفت: از خدا بخواه او را برایت حاضر کند، و من دعا کردم، ناگهان مثال و شبیه تو را همراه خود یافتم و دیدم ملائکه صف به صف ایستاده اند، گفتم: ای جبرئیل! اینها کیستند؟ گفت: آن‌ها کسانی اند که خداوند روز قیامت به واسطه تو به آنها مباهات می کند. من نزدیک شدم و درباره آن چه بوده و تا قیامت خواهد بود برایشان صحبت کردم.

دوم: وقتی برای بار دوم به معراج رفتم، جبرئیل به من گفت: برادرت کجاست؟ گفتم: او را در زمین باقی گذاشتم، گفت: از خدا بخواه او را با تو همراه کند، و من دعا کردم، خدا مثال تو را برایم حاضر کرد و حجاب ها از آسمان های هفتگانه برایم کنار رفت و من همه ساکنان و اهل آسمان را دیدم، هر ملکی را در جای خودش.

سوم: وقتی به سوی جنّ فرستاده شدم، جبرئیل گفت: برادرت کجاست؟ گفتم: او را در زمین باقی گذاشتم گفت: از خدا بخواه او را با تو همراه کند، و من دعا کردم، و ناگهان تو را همراه خود یافتم، و هر چه من به آنها گفتم و هر پاسخی که آنها دادند، همه را تو شنیدی.

ص: ۴۰۵

چهارم: ما برای لیله القدر برگزیده شدیم و تو همراه من بودی، و هیچ کس جز ما نبود.

پنجم: برای تو دعا کردم و خدا هر چه به من عطا کرده بود به تو هم بخشید، به جز نبوّت را که خداوند فرمود: ای محمد! تو را به پیامبری برگزیدم و با تو پیامبری به پایان می رسد.

ششم: وقتی به آسمان عروج کردم خداوند همه پیامبران را برای من جمع کرد و من برایشان نماز خواندم، در حالی که مثال تو پشت سر من بود.

هفتم: هلاکت احزاب به دست ما بود. -. تفسیر قمی : ۱۱۱ -

**[ترجمه]

«۱۱۳»

یر، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ عِیسَی عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الْمُؤْمِنِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ حَسَّانَ عَنْ أَبِی دَاوُدَ السَّبِیعِیِّ عَنْ بُرَیْدَهَ الْأَسْلَمِیِّ عَنْ

رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا عَلِیُّ إِنَّ اللَّهَ أَشْهَدَکَ مَعِی سَبْعَ مَوَاطِنَ حَتَّی ذَکَرَ الْمَوْطِنَ الثَّانِیَ أَتَانِی جَبْرَئِیلُ فَأُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ فَقَالَ أَیْنَ أَخُوکَ فَقُلْتُ وَدَعْتُهُ خَلْفِی قَالَ فَقَالَ فَادْعُ اللَّهَ یَأْتِیکَ بِهِ قَالَ فَدَعَوْتُ اللَّهَ فَإِذَا أَنْتَ (۳) مَعِی فَکُشِطَ لِی عَنِ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَ الْأَرَضِینَ السَّبْعِ حَتَّی رَأَیْتُ سُکَّانَهَا وَ عُمَّارَهَا وَ مَوْضِعَ کُلِّ مَلَکٍ مِنْهَا فَلَمْ أَرَ مِنْ ذَلِکَ شَیْئاً إِلَّا وَ قَدْ رَأَیْتَهُ کَمَا رَأَیْتُهُ (۴).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: بریدۀ اسلمی گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: ای علی! خداوند تبارک و تعالی در هفت جا تو را با من همراه نمود. تا اینکه جایگاه دوم را ذکر کرد و فرمود: جبرئیل مرا به معراج آسمان برد. و گفت: برادرت کجاست؟ گفتم: او را در زمین باقی گذاشتم، گفت: از خدا بخواه او را با تو همراه کند، و من دعا کردم، خدا مثال تو را برایم حاضر کرد و حجاب ها از آسمان های هفتگانه برایم کنار رفت و من همه ساکنان و اهل آسمان را دیدم، و هر فرشته‌ای را در جای خودش مشاهده کردم و چیزی را که دیدم تو نیز مشاهده کردی. - . بصائر الدرجات : ۳۰ -

**[ترجمه]

«۱۱۴»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْحَفَّارُ عَنِ الْجِعَابِیِّ عَنْ سَعِیدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَجَبٍ الْأَنْصَارِیِّ (۵) عَنْ خَلَفِ بْنِ دُرُسْتَ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ هَارُونَ عَنْ سَهْلِ بْنِ سُفْیَانَ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا عُرِجَ بِی إِلَی السَّمَاءِ دَنَوْتُ (۶) مِنْ رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ حَتَّی کَانَ بَیْنِی وَ بَیْنَهُ قَابُ قَوْسَیْنِ أَوْ أَدْنَی فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ مَنْ تُحِبُّ مِنَ الْخَلْقِ قُلْتُ یَا رَبِّ عَلِیّاً قَالَ الْتَفِتْ یَا مُحَمَّدُ فَالْتَفَتُّ عَنْ یَسَارِی فَإِذَا عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ (۷).

ص: ۴۰۶

۱- فی المصدر: فأعطانی.

۲- تفسیر القمّیّ: ۱۱۱.

۳- أی مثالک کما تقدم.

۴- بصائر الدرجات: ۳۰.

۵- فی المصدر: الأنباری.

۶- المراد بالدنو: الدنو المعنوی، و هو عروجه صلّی اللّه علیه و آله الی الملکوت العلیا و الی مقام المصطفین الأخیار.

۷- أمالی ابن الشیخ: ۲۲۵.

**[ترجمه]امالی طوسی: انس نقل کرده است که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هنگامی که به آسمان برده شدم، به خداوند عز و جل نزدیک شدم، تا آن جا که فاصله بین من و او به اندازه دو سر کمان و یا کمتر بود. به من گفت: ای محمد! از مردم چه کسی را دوست داری؟ گفتم: پروردگارا! علی را. گفت: ای محمد! نگاه کن. به سمت چپ خود نگاه کردم، ناگهان علی بن ابی طالب علیه السلام را دیدم. - . امالی طوسی : ۲۲۵ -

ص: ۴۰۶

**[ترجمه]

«۱۱۵»

ع، علل الشرائع الْوَرَّاقُ عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِيسَى وَ الْفَضْلِ بْنِ عَامِرٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُقْبِلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ الْأَزْدِيِّ عَنْ عِيسَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَشْعَرِيِّ عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السلام قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ جَدِّي عَنْ أَبِيهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِيَ بِي إِلَى السَّمَاءِ حَمَلَنِي جَبْرَئِيلُ عَلَى كَتِفِهِ الْأَيْمَنِ فَنَظَرْتُ إِلَى بُقْعَةٍ بِأَرْضِ الْجَبَلِ حَمْرَاءَ أَحْسَنَ لَوْناً مِنَ الزَّعْفَرَانِ وَ أَطْيَبَ رِيحاً مِنَ الْمِسْكِ فَإِذَا فِيهَا شَيْخٌ عَلَى رَأْسِهِ بُرْنُسٌ فَقُلْتُ لِجَبْرَئِيلَ مَا هَذِهِ الْبُقْعَةُ الْحَمْرَاءُ الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ لَوْناً مِنَ الزَّعْفَرَانِ وَ أَطْيَبُ رِيحاً مِنَ الْمِسْكِ قَالَ بُقْعَةُ شِيعَتِكَ وَ شِيعَةُ وَصِيِّكَ عَلِيٍّ فَقُلْتُ مَنِ الشَّيْخُ صَاحِبُ الْبُرْنُسِ قَالَ إِبْلِيسُ قُلْتُ فَمَا يُرِيدُ مِنْهُمْ قَالَ يُرِيدُ أَنْ يَصُدَّهُمْ عَنْ وَلَايَةِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ يَدْعُوَهُمْ إِلَى الْفِسْقِ وَ الْفُجُورِ فَقُلْتُ يَا جَبْرَئِيلُ أَهْوِ بِنَا إِلَيْهِمْ فَأَهْوَى بِنَا إِلَيْهِمْ أَسْرَعَ مِنَ الْبَرْقِ الْخَاطِفِ وَ الْبَصَرِ اللَّامِحِ فَقُلْتُ قُمْ يَا مَلْعُونُ فَشَارِكْ أَعْدَاءَهُمْ فِي أَمْوَالِهِمْ وَ أَوْلَادِهِمْ وَ نِسَائِهِمْ فَإِنَّ شِيعَتِي وَ شِيعَةَ عَلِيٍّ لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ فَسُمِّيَتْ قُمْ (۱).

**[ترجمه]علل الشرایع: امام صادق علیه السلام فرمود: پدرم، از جدّم، از پدرش علیهم السّلام نقل کردند که فرمودند: رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمودند: هنگامی که مرا به آسمان سیر و عروج دادند جبرئیل مرا بر کتف راستش حمل می کرد پس چشمم در زمین به بقعه ای سرخ که رنگش از زعفران زیباتر و بویش از مشک معطّرتر بود افتاد، در آن بقعه شیخی و پیر مردی که بر سرش کلاه بلندی نهاده بود دیدم، به جبرئیل گفتم: این بقعه سرخ رنگی که رنگش از زعفران زیباتر و بویش از مشک معطّرتر است چیست؟ جبرئیل عرضه داشت: اینجا مکان شیعیان شما و پیروان وصیّ شما علی علیه السّلام است. به جبرئیل گفتم: این شیخ و پیر مردی که کلاه بلند بر سر دارد کیست؟ جبرئیل عرض کرد: این ابلیس است. به او گفتم: او از این شیعیان چه می خواهد؟ جبرئیل عرضه داشت: می خواهد ایشان را از ولایت و دوستی امیر المؤمنین علیه السّلام باز دارد و آن‌ها را به فسق و فجور دعوت می کند. به او گفتم: ای جبرئیل، به سوی ایشان فرود آییم، پس با سرعتی سریعتر از برق جهنده و تیزتر از شعاع چشم خود را به ایشان رسانیدیم، به ابلیس گفتم: قم یا ملعون (بایست ای مطرود درگاه حق) و در اموال و اولاد و زنان دشمنان شیعیانم شرکت کن نه در اموال و اولاد و زنان ایشان زیرا بر شیعه من و علی تو را دستی نیست و سلطه ای بر ایشان نخواهی داشت، از این رو این سرزمین به نام «قم» موسوم گشت. - . علل الشرایع : ۱۹۱ -

**[ترجمه]

«۱۱۶»

ع، علل الشرائع أَبِی عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنِ الصَّفَّارِ وَ لَمْ يَحْفَظْ إِسْنَادَهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ سَقَطَ مِنْ عَرَقِی فَنَبَتَ مِنْهُ الْوَرْدُ فَوَقَعَ فِی الْبَحْرِ فَذَهَبَ السَّمَکُ لِيَأْخُذَهَا وَ ذَهَبَ الدُّعْمُوصُ لِيَأْخُذَهَا فَقَالَتِ السَّمَکَهُ هِیَ لِی وَ قَالَ الدُّعْمُوصُ هِیَ لِی فَبَعَثَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَيْهِمَا مَلَکاً يَحْکُمُ بَيْنَهُمَا فَجَعَلَ نِصْفَهَا لِلسَّمَکَهِ وَ جَعَلَ نِصْفَهَا لِلدُّعْمُوصِ (٢).

قال الصدوق رحمه الله: قال أبی رضی الله عنه و تری أوراق الورد تحت جلناره و هی خمسه اثنتان منها علی صفه السمک و اثنتان منها علی صفه الدعموص و واحده منها نصفها علی صفه السمک و نصفها علی صفه الدعموص.

**[ترجمه]علل الشرایع: پدرم رحمه اللّه علیه از محمّد بن یحیی عطّار از محمّد بن الحسن الصفّار که اسناد حدیث را ضبط و حفظ نکرده، وی می گوید: رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمودند: وقتی مرا به آسمان بردند یک قطره از عرق من چکید و از آن گلی رویید و در دریا افتاد. ماهی ها رفتند تا آن را بگیرند و دعموص نیز برای گرفتن آن رفت، ماهی گفت: این مال من است. دعموص هم گفت: این مال من است، خداوند متعال فرشته ای را نزد آن‌ها فرستاد تا بینشان حکم کند، فرشته نصف از آن را برای ماهی و نیم دیگرش را برای دعموص قرار داد.

صدوق گوید: برگ‌های گل در زیر گلنار پنج تا است که به این هیئت دیده می شوند: دو عدد به شکل ماهی و دو تا به صفت دعموص و یکی دیگر نصفش به شکل ماهی و نصف دیگرش به شکل دعموص است. -. علل الشرایع : ۲۰۰ -

**[ترجمه]

بيان

المراد بأوراق الورد الأوراق الخضر الملتصقه بالأوراق الحمر المحیطه بها قبل انفتاحها فاثنتان منها لیس علی طرفیهما ریشه علی مثال ذنب الدعموص و اثنتان منها علی طرفیهما ریاش علی مثال ذنب السمک و واحده منها علی أحد طرفیها ریاش دون الطرف

١- علل الشرائع: ١٩١.

٢- علل الشرائع: ٢٠٠.

الآخر فنصفها يشبه السمك و نصفها يشبه الدعموص و الدعموص دويبه أو دوده سوداء تكون فى الغدران إذا نشت ذكره الفيروزآبادی.

**[ترجمه]مقصود از برگ‌های گل، برگ‌های سبز چسبیده به برگ‌های سرخی است که پیش از شگفته‌شدن دور آن را گرفته است. دو تا از آن، پَری شبیه دُم دعموس در دو طرفشان است و دو تا از آن، در دو طرفشان پرهایی شبیه دُم ماهی دارند. و یکی از آن‌ها، در یک طرفش پرهایی کوتاه‌تر از طرف دیگر است، و

ص: ۴۰۷

نصف آن شبیه دعموس است. و «الدعموص» کِرم کوچک سیاه رنگی است که در ته آبگیرها و برکه‌ها به هنگام خشک شدن آب پدید می‌آید.

**[ترجمه]

«۱۱۷»

ع، علل الشرائع مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الْبُنْدَارُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي سَالِمٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ الْفَضْلِ الْوَرَّاقِ عَنْ يَحْيَى بْنِ مُوسَى عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: فُرِضَتْ عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ الصَّلَاةُ خَمْسِينَ ثُمَّ نُقِصَتْ فَجُعِلَتْ خَمْساً ثُمَّ نُودِيَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّهُ لَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ فَإِنَّ لَكَ بِهَذِهِ الْخَمْسِ خمسون (خَمْسِينَ) (۱).

**[ترجمه]علل الشرایع: انس گوید شبی که پیامبر را به معراج بردند نماز شبانه روزی پنجاه بر او فرض شد سپس کم شد و پنج گردید و ندا شد ای محمد به راستی گفتار من دو تا نشود که این پنج به پنجاه محسوب شوند. -. خصال ۱ : ۱۲۹ -

**[ترجمه]

«۱۱۸»

فس، تفسير القمى أَبِي عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ رَفَعَهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِفَاطِمَةَ إِنَّهُ لَمَّا أُسْرِيَ بِي إِلَى السَّمَاءِ وَجَدْتُ مَكْتُوباً عَلَى صَخْرَهِ بَيْتِ الْمَقْدِسِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ أَيَّدْتُهُ بِوَزِيرِهِ وَ نَصَرْتُهُ بِوَزِيرِهِ فَقُلْتُ لِجَبْرَئِيلَ وَ مَنْ وَزِيرِي فَقَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام فَلَمَّا انْتَهَيْتُ إِلَى سِدْرَهِ الْمُنْتَهَى وَجَدْتُ مَكْتُوباً عَلَيْهَا أَنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا وَحْدِي مُحَمَّدٌ صَفْوَتِي مِنْ خَلْقِي (۲) أَيَّدْتُهُ بِوَزِيرِهِ وَ نَصَرْتُهُ بِوَزِيرِهِ فَقُلْتُ لِجَبْرَئِيلَ وَ مَنْ وَزِيرِي قَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام فَلَمَّا جَاوَزْتُ السِّدْرَهَ انْتَهَيْتُ إِلَى عَرْشِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَجَدْتُ مَكْتُوباً عَلَى كُلِّ قَائِمَهٍ مِنْ قَوَائِمِ الْعَرْشِ أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا مُحَمَّدٌ حَبِيبِي أَيَّدْتُهُ بِوَزِيرِهِ وَ نَصَرْتُهُ بِوَزِيرِهِ فَلَمَّا دَخَلْتُ الْجَنَّهَ رَأَيْتُ فِي الْجَنَّهِ شَجَرَهَ طُوبَى أَصْلُهَا فِي دَارِ عَلِيٍّ وَ مَا فِي الْجَنَّهِ قَصْرٌ وَ لَا مَنْزِلٌ إِلَّا وَ فِيهَا فِتْرٌ (۳) مِنْهَا وَ أَعْلَاهَا أَسْفَاطٌ (۴) حُلَلٌ مِنْ سُنْدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ يَكُونُ لِلْعَبْدِ الْمُؤْمِنِ أَلْفُ أَلْفِ سَفَطٍ فِي كُلِّ سَفَطٍ مِائَهُ أَلْفِ حُلَّهٍ مَا فِيهَا حُلَّهٌ يُشْبِهُ الْأُخْرَى عَلَى أَلْوَانٍ مُخْتَلِفَهٍ وَ هِيَ ثِيَابُ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَسَطُهَا ظِلٌّ مَمْدُودٌ عَرْضُ الْجَنَّهِ كَعَرْضِ

السَّماءِ وَ الْأَرْضِ أَعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رُسُلِهِ يَسِيرُ الرَّاكِبُ فِي ذَلِكَ الظِّلِّ مَسِيرَةَ مِائَهِ عَامٍ

ص: ۴۰۸

۱- لم نجد الحديث فى علل الشرائع، لكنه موجود فى كتاب الخصال ۱: ۱۲۹، و لعل (ع) مصحف (ل).

۲- فى نسخه: و فى المصدر: محمّد حبيبى.

۳- فى نسخه: قتر، و فى أخرى: قنو. و تقدم فى خبر هشام بن سالم: و فيها قتر منها.

۴- السفط: وعاء كالقفه أو الجوالق. ما يعبأ فيه الطيب و ما أشبهه من أدوات النساء.

فَلَا يَقْطَعُهُ وَ ذَلِکَ قَوْلُهُ وَ ظِلٍّ مَمْدُودٍ (۱) وَ أَسْفَلُهَا ثِمَارُ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ طَعَامُهُمْ متدلی (مُتَدَلٍ) فِی بُیُوتِهِمْ یَکُونُ فِی الْقَضِیبِ مِنْهَا مِائَهُ لَوْنٍ مِنَ الْفَاکِهَهِ مِمَّا رَأَیْتُمْ فِی دَارِ الدُّنْیَا (۲) وَ مِمَّا لَمْ تَرَوْهُ وَ مَا سَمِعْتُمْ بِهِ وَ مَا لَمْ تَسْمَعُوا مِثْلَهَا وَ کُلَّمَا یُجْتَنَی مِنْهَا شَیْ ءٌ نَبَتَتْ مَکَانَهَا أُخْرَی لا مَقْطُوعَهٍ وَ لا مَمْنُوعَهٍ وَ تَجْرِی نَهَرٌ فِی أَصْلِ تِلْکَ الشَّجَرَهِ تَنْفَجِرُ (۳) مِنْهَا الْأَنْهَارُ الْأَرْبَعَهُ نَهَرٌ مِنْ ماءٍ غَیْرِ آسِنٍ وَ نَهَرٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ یَتَغَیَّرْ طَعْمُهُ وَ نَهَرٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّهٍ لِلشَّارِبِینَ وَ نَهَرٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّی الْخَبَرَ (۴).

**[ترجمه]تفسیر قمی: پدرم از برخی اصحابش به صورت مرفوع روایت کرده است که: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به فاطمه فرمود: هنگامی که به آسمان برده می شدم. نوشته ای بر صخره بیت المقدس دیدم که در آن آمده بود: خدایی جز خدای یکتا نیست، محمد فرستاده خدا است، او را با وزیرش مورد تأیید قرار داده ام و با وزیرش یاری کرده ام. به جبرئیل گفتم: وزیر من کیست؟ گفت: علی بن ابی طالب. و وقتی به سدره المنتهی رسیدم، دیدم که بر آن نوشته شده است: من آن خدایی هستم که جز من خدایی نیست، محمّد، برگزیده من در میان خلق من است، با وزیرش از او حمایت کرده ام و با وزیرش او را یاری نموده ام. پس به جبرئیل گفتم: وزیر من کیست؟ گفت: علی بن ابی طالب. وقتی از سدره المنتهی گذشتم و به عرش خداوند جهانیان رسیدم، دیدم که بر هر ستونی از ستون های عرش نوشته شده است: من آن خدای یکتا هستم، هیچ خدایی جز من نیست، محمد دوست من است، با وزیرش از او پشتیبانی کردم و با وزیرش او را یاری نمودم.

وقتی وارد بهشت شدم، در بهشت، درخت طوبی را دیدم که ریشه آن در خانه علی بود و در بهشت هیچ خانه و هیچ قصری نبود، مگر این که شاخه ای از آن درخت در آن بود و در بالای آن بقچه هایی برای لباس از جنس سندس و استبرق قرار داشت. و هر بنده مؤمنی مالک یک میلیون از آن بقچه ها می باشد و در هر یک از بقچه ها، یک میلیون لباس است. در آن لباسی نیست که شبیه لباس دیگر باشد؛ همه با هم فرق دارند و دارای رنگ های مختلف می باشند و آن لباس اهل بهشت است. بهشتی که در وسط آن یک سایه بسیار گسترده قرار دارد. پهنای بهشت به اندازه پهنای آسمان و زمین است و برای کسانی که به خدا و پیامبرانش ایمان آورده اند، آماده شده است. سواره اگر صد سال در آن سایه حرکت کند

ص: ۴۰۸

نمی تواند آن را بپیماید؛ و این کلام خداوند است که می فرماید: «وظِل مَّمْدُودٍ» - . واقعه / ۳۰ -

{و سایه ای پایدار.} در پایین آن میوه های اهل بهشت قرار دارد و غذایشان در خانه هایشان آویزان است و بر هر شاخه ای از آن هزار جور میوه وجود دارد، چه آن‌ها که در دنیا دیده اید و چه آن‌هایی که ندیده اید و چه آن‌هایی که شنیده اید و چه آن‌هایی که مانند آن را نشنیده اید، و هر گاه از آن میوه ای چیده شود، میوه دیگری به جای آن می روید. از میوه هایی که نه تحریم شده است و نه ممنوع. نهری در زیر ریشه آن درخت جاری است که از آن، نهرهای چهارگانه منشعب می شود: نهری از آبی که نمی گندد و متعفن نمی شود، و نهری از شیر که مزه اش تغییر نکرده، و نهری از شراب که مایه لذت کسانی است که آن را می نوشند، و نهری از عسل پاکیزه. بخشی از روایت. - . تفسیر قمی : ۶۵۳ -

**[ترجمه]

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْوَلِیدِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنْ بَکْرِ بْنِ صَالِحٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ زَیْدٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ وَ انْتَهَیْتُ إِلَی سِدْرَهِ الْمُنْتَهَی نُودِیتُ یَا مُحَمَّدُ اسْتَوْصِ بِعَلِیٍّ خَیْراً فَإِنَّهُ سَیِّدُ الْمُسْلِمِینَ وَ إِمَامُ الْمُتَّقِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ یَوْمَ الْقِیَامَهِ (۵).

**[ترجمه]امالی طوسی: جعفر بن محمد از پدرش از جدّش علیهم السلام روایت کدره که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: چون مرا به آسمان بردند پروردگارم در باره علی علیه السلام به من سه کلمه سفارش کرد فرمود: ای محمد!

گفتم: لبیک ربی، فرمود: علی امام متقیان و پیشوای روسفیدان و سرور مؤمنان است. - . امالی طوسی : ۱۲۱ -

**[ترجمه]

«۱۲۰»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ دَخَلْتُ الْجَنَّهَ فَرَأَیْتُ فِیهَا قِیعَاناً یَقَقاً وَ رَأَیْتُ فِیهَا مَلَائِکَهً یَبْنُونَ لَبِنَهً مِنْ ذَهَبٍ وَ لَبِنَهً مِنْ فِضَّهٍ وَ رُبَّمَا أَمْسَکُوا فَقُلْتُ لَهُمْ مَا بَالُکُمْ رُبَّمَا بَنَیْتُمْ وَ رُبَّمَا أَمْسَکْتُمْ فَقَالُوا حَتَّی تَجِیئَنَا النَّفَقَهُ فَقُلْتُ وَ مَا نَفَقَتُکُمْ فَقَالُوا قَوْلُ الْمُؤْمِنِ فِی الدُّنْیَا سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَکْبَرُ فَإِذَا قَالَ بَنَیْنَا وَ إِذَا أَمْسَکَ أَمْسَکْنَا (۶).

**[ترجمه]تفسیر قمی: حمّاد از امام جعفر صادق علیه السلام روایت می کند که ایشان فرمودند: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: هنگامی که (در شب معراج) مرا به آسمان بردند، وارد بهشت شدم و دیدم که زمین آن سفید خالص است و دیدم که فرشتگان گاهی با خشتی از زر و خشتی از نقره می‌سازند و گاهی باز می‌ایستند. به ایشان گفتم: شما را چه شده است؟ گاهی می‌سازید و گاهی دست نگه می‌دارید؟ ایشان گفتند: صبر می کنیم تا خرجی ما برسد. گفتم: خرجی شما چیست؟ گفتند: این که انسان مؤمن بگوید: سبحان الله، و الحمد لله، و لا إله إلا الله، و الله أکبر، و هرگاه بگوید می‌سازیم و هرگاه از گفتن دست کشد، ما هم دست می کشیم. - . تفسیر قمی : ۲۰ -

**[ترجمه]

«۱۲۱»

وَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أَسْرَی بِی رَبِّی إِلَی سَبْعِ سَمَاوَاتِهِ أَخَذَ بِیَدِی جَبْرَئِیلُ فَأَدْخَلَنِی الْجَنَّهَ فَأَجْلَسَنِی عَلَی دُرْنُوکٍ مِنْ دَرَانِیکِ الْجَنَّهِ فَنَاوَلَنِی سَفَرْجَلَهً فَانْفَلَقَتْ نِصْفَیْنِ فَخَرَجَتْ مِنْ بَیْنِهَا حَوْرَاءُ فَقَامَتْ بَیْنَ یَدَیَّ فَقَالَتِ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا مُحَمَّدُ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا أَحْمَدُ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ فَقُلْتُ وَ عَلَیْکِ السَّلَامُ مَنْ أَنْتِ فَقَالَتْ

۱- الواقعه: ۳۰.

۲- فی نسخه: من ثمار الدنیا.

۳- فی المصدر: یتفجر.

۴- تفسیر القمّیّ: ۶۵۳.

۵- أمالی ابن الشیخ: ۱۲۱.

۶- تفسیر القمّیّ: ۲۰.

أَنَا الرَّاضِيَهُ الْمَرْضِيَّهُ خَلَقَنِى الْجَبَّارُ (۱) مِنْ ثَلَاثَهِ أَنْوَاعٍ أَسْفَلِى مِنَ الْمِسْكِ وَ وَسَطِى مِنَ الْعَنْبَرِ وَ أَعْلَایَ مِنَ الْكَافُورِ وَ عُجِنْتُ بِمَاءِ الْحَيَوَانِ ثُمَّ قَالَ جَلَّ ذِكْرُهُ لِى كُونِى فَكُنْتُ لِأَخِيكَ وَ وَصِيِّكَ عَلِيِّ بْنِ أَبِى طَالِبٍ علیهما السلام (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: رسول خدا فرمود: شبی که مرا به معراج بردند جبرئیل دستم را گرفت و به بهشتم برد و بر یکی از مسندهای بهشتم رسانید و یک دانه به من داد و چون آن را دو نیم کردم یک حوریه از آن بیرون آمد که مژگان چشمش چون پرهای جلو کرکس بود. به من گفت: درود بر تو ای احمد، ای رسول خدا، ای محمد. گفتم: خدایت مهربان باشد تو کیستی؟ گفت:

ص: ۴۰۹

منم راضیه و مرضیه، خداوند جبار مرا از سه جنس آفریده است، پائین تنم از مشک است و بالای آن از کافور و میانه ام از عنبر و با آب زندگی خمیر شدم و حضرت جلیل فرمود: باش و من بودم و آفریده شدم برای پسر عم و وصی و وزیر تو علی بن ابی طالب. - . تفسیر قمی : ۲۰ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری الیقق المتناهی فی البیاض یقال أبیض یقق و قد تكسر القاف الأولی أی شدید البیاض.

**[ترجمه]قال الجزری الیقق المتناهی فی البیاض یقال أبیض یقق و قد تكسر القاف الأولی أی شدید البیاض.

**[ترجمه]

«۱۲۲»

كنز، كنز جامع الفوائد و تأويل الآيات الظاهره مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ النَّوْفَلِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هِلَالٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ حُمْرَانَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فِى كِتَابِهِ ثُمَّ دَنا فَتَدَلّی فَكانَ قابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنی فَقَالَ أَدْنَى اللَّهُ مُحَمَّداً مِنْهُ فَلَمْ يَكُنْ بَيْنَهُ وَ بَيْنَهُ إِلَّا قَنَصُ لُؤْلُؤٍ فِيهِ فِرَاشٌ (۳) يَتَلَأْلَأُ فَأُرِىَ صُورَهً فَقِيلَ لَهُ يَا مُحَمَّدُ أَ تَعْرِفُ هَذِهِ الصُّورَهَ فَقَالَ نَعَمْ هَذِهِ صُورَهُ عَلِيِّ بْنِ أَبِى طَالِبٍ فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنْ زَوِّجْهُ فَاطِمَهَ وَ اتَّخِذْهُ وَصِيّاً (۴).

أَقُولُ سَيَأْتِى خَبَرٌ طَوِيلٌ فِى وَصْفِ الْمِعْرَاجِ فِى بَابِ جَوَامِعِ الْآيَاتِ النَّازِلَهِ فِى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام وَ أَكْثَرُ أَخْبَارِهَا مَبْثُوثَهٌ عَلَى الْأَبْوَابِ السَّابِقَهِ وَ اللَّاحِقَهِ.

**[ترجمه]كنز الفوائد: حمران بن اعین نقل کرده است که از امام باقر علیه السلام در باره آیات «ثُمَّ دَنَا فَتَدَلی * فَکَانَ قَابَ قَوسَینِ أَو أَدنَی» پرسیدم. حضرت فرمود: خداوند، محمد صلی الله علیه و آله و سلم را به خودش نزدیک گردانید تا جایی که

فاصله بین او و محمد به اندازه یک قفس از جنس مروارید بود که در داخل آن قفس، فرشی از طلا بود و می درخشید. آن گاه تصویری به او نشان داده شد و سپس به او گفته شد: ای محمد! آیا این تصویر را می شناسی؟ جواب داد: بلی، این عکس علی بن ابی طالب علیه السلام است و آن گاه خداوند به او وحی کرد که فاطمه سلام الله علیها را به ازدواج او در آورد و او را جانشین خود گرداند. - . کنز الفوائد : ۳۱۴ - می گویم: در ادامه در باب نشانه‌های جامع در باره امیر المؤمنین علیه السلام، روایتی طولانی را در باره توصیف معراج می‌آوریم. و بیشتر اخبار مربوط به آن در باب‌های پیشین و باب‌های بعدی به صورت پراکنده آمده است.

**[ترجمه]

باب ۴ الهجره إلی الحبشه و ذکر بعض أحوال جعفر علیه السلام و النجاشی رحمه الله

الآیات

(۵)

آل عمران: «وَ إِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ ما أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَ ما أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خاشِعِينَ لِلَّهِ لا يَشْتَرُونَ بِآياتِ اللَّهِ ثَمَناً قَلِيلًا أُولئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ

۱- فی نسخه: جعلنی اللّه. و فی المصدر: خلقنی اللّه.

۲- تفسیر القمّیّ: ۲۰.

۳- فی المصدر: فیه: فراش من ذهب.

۴- کنز جامع الفوائد: ۳۱۴.

۵- قال الفیروزآبادی: النجاشیّ بتشدید الیاء و بتخفیفها أفصح، و بکسر نونها، أو هو أفصح أصحمه ملک الحبشه انتهی و قال الجزریّ: فیه ذکر النجاشیّ فی غیر موضع، و هو اسم ملک الحبشه و الیاء مشدده، و قیل: الصواب تخفیفها.

إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسابِ»(۱۹۹)

المائده: «لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَداوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا وَ لَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قالُوا إِنَّا نَصارى ذلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَ رُهْباناً وَ أَنَّهُمْ لا يَسْتَكْبِرُونَ* وَ إِذا سَمِعُوا ما أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنا آمَنَّا فَاكْتُبْنا مَعَ الشَّاهِدِينَ* وَ ما لَنا لا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ ما جاءَنا مِنَ الْحَقِّ وَ نَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنا رَبُّنا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ* فَأَثابَهُمُ اللَّهُ بِما قالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها وَ ذلِكَ جَزاءُ الْمُحْسِنِينَ»(۸۲-۸۵)

lt;meta info="- وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَن يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلّهِ لاَ يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللّهِ ثَمَنًا قَلِيلاً أُوْلَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ. - . آل عمران / ۱۹۹ -

{و البته از میان اهل کتاب کسانی هستند که به خدا و بدانچه به سوی شما نازل شده و به آنچه به سوی خودشان فرود آمده ایمان دارند، در حالی که در برابر خدا خاشعند، و آیات خدا را به بهای ناچیزی نمی فروشند. اینانند که نزد پروردگارشان پاداش خود را خواهند داشت. آری! خدا زود شمار است.}

ص: ۴۱۰

- لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ آمَنُواْ الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُواْ وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ آمَنُواْ الَّذِينَ قَالُوَاْ إِنَّا نَصَارَى ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لاَ يَسْتَكْبِرُونَ * وَإِذَا سَمِعُواْ مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُواْ مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ * وَمَا لَنَا لاَ نُؤْمِنُ بِاللّهِ وَمَا جَاءنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَن يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ * فَأَثَابَهُمُ اللّهُ بِمَا قَالُواْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاء الْمُحْسِنِينَ. - . مائده / ۸۲ - ۸۵ -

{مسلّماً یهودیان و کسانی را که شرک ورزیده اند، دشمن ترین مردم نسبت به مؤمنان خواهی یافت و قطعاً کسانی را که گفتند: «ما نصرانی هستیم»، نزدیکترین مردم در دوستی با مؤمنان خواهی یافت، زیرا برخی از آنان دانشمندان و رهبانانی اند که تکبر نمی ورزند. و چون آنچه را به سوی این پیامبر نازل شده، بشنوند، می بینی بر اثر آن حقیقتی که شناخته اند، اشک از چشمهایشان سرازیر می شود. می گویند: پروردگارا، ما ایمان آورده ایم پس ما را در زمره گواهان بنویس. و برای ما چه [عذری] است که به خدا و آنچه از حقّ به ما رسیده، ایمان نیاوریم و حال آنکه چشم داریم که پروردگارمان ما را با گروه شایستگان [به بهشت] درآورد؟ پس به پاس آنچه گفتند، خدا به آنان باغهایی پاداش داد که از زیر [درختان] آن نهرها جاری است. در آن جاودانه می مانند، و این پاداش نیکوکاران است.}

**[ترجمه]

تفسیر

قوله تعالی وَ إِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ

قال الطبرسی رحمه الله اختلفوا فی نزولها فقیل نزلت فی النجاشی ملک الحبشه و اسمه أصحمه و هو بالعربیه عطیه و ذلک أنه

لما مات نعاه جبرئیل لرسول الله صلی الله علیه و آله فی الیوم الذی مات فیه فقال رسول الله صلی الله علیه و آله اخرجوا فصلوا علی أخ لکم مات بغیر أرضکم قالوا و من هو قال النجاشی فخرج رسول الله صلی الله علیه و آله إلی البقیع و کشف له من المدینه إلی أرض الحبشه فأبصر سریر النجاشی و صلی علیه.

فقال المنافقون انظروا إلی هذا یصلی علی علج نصرانی حبشی لم یره قط و لیس علی دینه فأنزل الله هذه الآیه- عن جابر بن عبد الله و ابن عباس و أنس و قتاده.

و قیل نزلت فی أربعین رجلا من أهل نجران من بنی الحارث بن کعب و اثنین و ثلاثین من أرض الحبشه و ثمانیه من الروم کانوا علی دین عیسی علیه السلام فآمنوا بالنبی صلی الله علیه و آله عن عطاء و قیل نزلت فی جماعه من الیهود کانوا أسلموا منهم عبد الله بن سلام و من معه عن ابن جریح و ابن زید و ابن إسحاق و قیل نزلت فی مؤمنی أهل الکتاب کلهم لأن الآیه قد نزلت علی سبب و تکون عامه فی کل ما یتناوله عن مجاهد. (۱) و قال رحمه الله فی قوله وَ لَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً قال (۲) المفسرون ائتمرت قریش أن یفتنوا المؤمنین عن دینهم فوثبت کل قبیله علی من فیها من المسلمین یؤذونهم

۱- مجمع البیان ۲: ۵۶۱.

۲- زاد فی المصدر قبل ذلک نزلت فی النجاشیّ و أصحابه.

و يعذبونهم فافتتن من افتتن و عصم الله منهم من شاء و منع الله رسوله بعمه أبى طالب فلما رأى رسول الله ما بأصحابه و لم يقدر على منعهم و لم يؤمر بعد بالجهاد أمرهم بالخروج إلى أرض الحبشه و قال إن بها ملكا صالحا لا يظلم و لا يظلم عنده أحد فاخرجوا إليه حتى يجعل الله عز و جل للمسلمين فرجا و أراد به النجاشى و اسمه أصحمه (١) و إنما النجاشى اسم الملك كقولهم كسرى و قيصر فخرج إليها سرا أحد عشر رجلا و أربع نسوه و هم عثمان بن عفان و امرأته رقيه بنت رسول الله صلى الله عليه و آله و الزبير بن العوام و عبد الله بن مسعود و عبد الرحمن بن عوف و أبو حذيفه بن عتبه و امرأته سهله بنت سهيل بن عمرو و مصعب بن عمير و أبو سلمه بن عبد الأسد و امرأته أم سلمه بنت أبى أميه و عثمان بن مظعون و عامر بن ربيعه و امرأته ليلى بنت أبى خيثمه و حاطب بن عمرو و سهيل بن بيضاء فخرجوا إلى البحر و أخذوا سفينه إلى أرض الحبشه بنصف دينار و ذلك فى رجب فى السنه الخامسه من مبعث رسول الله و هذه هى الهجره الأولى ثم خرج جعفر بن أبى طالب رضى الله عنه و تتابع المسلمون إليها و كان جميع من هاجر من المسلمين إلى الحبشه اثنين و ثمانين رجلا سوى النساء و الصبيان فلما علمت قريش بذلك وجهوا عمرو بن العاص و صاحبه عماره بن الوليد بالهدايا إلى النجاشى و إلى بطارقته (٢) ليردوهم إليهم و كان عماره بن الوليد شابا حسن الوجه و أخرج عمرو بن العاص أهله معه فلما ركبوا السفينه شربوا الخمر فقال عماره لعمرو بن العاص قل لأهلك تقبلنى فأبى فلما انتشى (٣) عمرو دفعه عماره فى الماء و نشب (۴) عمرو فى صدر السفينه و أخرج من الماء و ألقى الله بينهما العداوه فى مسيرهما قبل أن يقدما إلى النجاشى ثم وردا على النجاشى فقال عمرو بن العاص أيها الملك إن قوما خالفونا فى ديننا و سبوا آلهتنا و صاروا إليك فردهم إلينا فبعث النجاشى إلى جعفر فجاء و قال أيها الملك سلهم أ نحن عبيد لهم فقال لا بل أحرار فقال سلهم أ لهم علينا ديون يطالبوننا بها قال لا ما لنا

١- زاد فى المصدر بعد ذلك: و هو بالحبشيه عطيه.

٢- البطريق: القائد من قوّاد الجيش.

٣- أي سكر.

۴- أي علق.

علیکم دیون قال فلکم فی أعناقنا دماء تطالبوننا بها قال عمرو لا قال فما تریدون منا آذیتمونا فخرجنا من دیارکم ثم قال أیها الملک بعث الله فینا نبیا أمرنا بخلع الأنداد و ترک الاستقسام بالأزلام و أمرنا بالصلاه و الزکاه و العدل و الإحسان و إیتاء ذی القربی و نهانا عن الفحشاء و المنکر و البغی فقال النجاشی بهذا بعث الله عیسی علیه السلام ثم قال النجاشی لجعفر هل تحفظ مما أنزل الله علی نبیک شیئا قال نعم فقرأ سوره مریم (۱) فلما بلغ قوله وَ هُزِّی إِلَیْکِ بِجِذْعِ النَّخْلَهِ تُساقِطْ عَلَیْکِ رُطَباً جَنِیًّا (۲) قال هذا و الله هو الحق فقال عمرو إنه مخالف لنا فرده إلینا فرفع النجاشی یده و ضرب وجه عمرو قال اسکت و الله إن ذکرته بسوء لأفعلن بک و قال أرجعوا إلی هذا هدیته و قال لجعفر و أصحابه امکثوا فإنکم سیوم و السیوم الآمنون و أمر لهم بما یصلحهم من الرزق فانصرف عمرو و أقام المسلمون هناک بخیر دار و أحسن جوار إلی أن هاجر رسول الله صلی الله علیه و آله و علا أمره و هادن قریشا و فتح خیبر

فوافی جعفر إلی رسول الله صلی الله علیه و آله بجمیع من کانوا معه فقال رسول الله صلی الله علیه و آله لا أدری أنا بفتح خیبر أسر أم بقدوم جعفر و وافی جعفر و أصحاب رسول الله صلی الله علیه و آله فی سبعین رجلا منهم اثنان و ستون من الحبشه و ثمانیه من أهل الشام فیهم بحیرا الراهب فقرأ علیهم رسول الله صلی الله علیه و آله سوره یس (۳) إلی آخرها فبکوا حین سمعوا القرآن و آمنوا و قالوا ما أشبه هذا بما کان ینزل علی عیسی علیه السلام فأنزل الله فیهم هذه الآیات.

و قال مقاتل و الکلبی کانوا أربعین رجلا اثنان و ثلاثون من الحبشه (۴) و ثمانیه رومیون من أهل الشام لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النّاسِ وصف الیهود و المشرکین بأنهم أشد الناس عداوه للمؤمنین لأن الیهود ظاهروا المشرکین علی المؤمنین مع أن المؤمنین یؤمنون بنبوه موسی و التوراه التی أتی بها فکان ینبغی أن یکونوا إلی من وافقهم فی الإیمان بنبیهم و کتابهم أقرب و إنما

۱- السوره: ۱۹.

۲- الآیه: ۲۵.

۳- السوره: ۳۶.

۴- فی المصدر: و ثمانیه من أهل الشام، و قال عطاء کانوا ثمانین رجلا أربعون من أهل نجران من بنی الحارث بن کعب، و اثنان و ثلاثون من الحبشه، و ثمانیه رومیون من أهل الشام.

فعلوا ذلک حسدا للنبی صلی الله علیه و آله وَ لَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ إلی قوله إِنَّا نَصاری یعنی النجاشی و أصحابه أو الذین جاءوا مع جعفر مسلمین قِسِّیسِینَ أی عبادا أو علماء وَ رُهْباناً أی أصحاب الصوامع وَ أَنَّهُمْ لا یَسْتَکْبِرُونَ عن اتباع الحق و الانقیاد له مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ أی لمعرفتهم أن المتلو علیهم کلام الله تعالی و أنه الحق مَعَ الشَّاهِدِینَ أی مع محمد و أمته الذین یشهدون بالحق و قیل مع الذین یشهدون بالإیمان وَ ما لَنا لا نُؤْمِنُ معناه لأی عذر لا نؤمن بالله و هذا جواب لمن قال لهم من قومهم تعنیفا لهم لم آمنتم أو عن سؤال مقدر (۱).

**[ترجمه]طبرسی در باره آیه «و إنّ من اهل الکتاب» گفته است: در نزول آیه اختلاف است: گفته اند: درباره نجاشی پادشاه حبشه است. و اسم او «اصحمه» بود که در زبان عربی به معنای بخشش و عطیّه است. که در روز مرگش جبرئیل خبر وفات او را برای پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آورد. پرسول خدا فرمود: بیرون شوید و بر برادر خود که در غیر سرزمین شما فوت شده نماز گزارید. گفتند: او کیست؟ فرمود: نجاشی. پس رسول خدا خود به بقیع رفت و از مدینه زمین حبشه بر او مکشوف شد و تابوت نجاشی را دید و بر آن نماز خواند.

منافقان گفتند: به این مرد بنگرید که بر مردی حبشی و نصرانی که هرگز او را ندیده نماز می گزارد. پس خداوند این آیه فرستاد. (از جابر و ابن عباس و انس) و گفته اند: درباره چهل تن از مردان نجرانی از بنی حرث بن کعب و سی و دو نفر از سرزمین حبشه و هشت تن از رومیان نازل شده که مسیحی بودند و مسلمان شدند. (از عطاء) و گفته اند: درباره جمعی از یهود آمده که مسلمان شده اندف از جمله آن‌ها: عبد اللَّه سلام و یارانش بودند. (از ابن جریح و ابن اسحاق) و گفته اند: درباره همه مؤمنان اهل کتاب است زیرا آیه بر سببی نازل شده اما مفهومش عام است. (از مجاهد). - . مجمع البیان ۲ : ۵۶۱ -

و طبرسی در باره این فرموده خداوند «و لتجدنّ اقربهم مودۀ» گوید: مفسران گویند: قریش تصمیم گرفتند که مسلمانان را در امر دینشان در فشار گذارند. از این رو قرار بر این شد که هر قبیله ای افراد مسلمان خود را مورد آزار و شکنجه قرار دهد.

ص: ۴۱۱

گروهی از مسلمانان گرفتار شدند و گروهی از خطر رستند. خداوند پیامبر را به وسیله عمویش ابو طالب حفظ کرد. هنگامی که پیامبر احساس کرد که مسلمانان در فشار هستند و هنوز به جهاد مأمور نشده است، آن‌ها را مامور کرد که به سرزمین حبشه بروند. فرمود: در آنجا پادشاهی صالح است که ستمش به کسی نمی رسد و در قلمرو او کسی را یاری ستمگری نیست. به آنجا بروید، تا خداوند برای مسلمانان فرج و برون‌رفتی از این ماجرا فراهم آورد. مقصود پیامبر از «پادشاه صالح» نجاشی است که نامش «اصحمه» یعنی «عطیه» بود. نجاشی لقب پادشاهان حبشه بود مثل «خسرو» برای ساسانیان و «قیصر» برای امپراطوران رومی. بر طبق این دستور یازده مرد و چهار زن مسلمان، مخفیانه رهسپار حبشه شدند عثمان و همسرش رقیه دختر پیامبر، زبیر بن عوام، عبد الله بن مسعود، عبد الرحمن بن عوف، ابو حذیفه بن عتبه و همسرش سهله، سهل بن عمرو، مصعب بن عمیر، ابو سلمه و همسرش ام سلمه، عثمان بن مظعون، عامر بن ربیعه و همسرش لیلی دختر ابی خیثمه، حاطب بن عمرو و سهل بن بیضاء. این عده به کنار دریا رفتند و از آنجا به وسیله کشتی که به نیم دینار کرایه کردند رهسپار حبشه شدند. این مهاجرت، در ماه رجب سال پنجم، بعثت، اتفاق افتاد و برای اولین بار بود. پس از آن جعفر بن ابی طالب، عازم آن دیار شد و بدنبال او مسلمانان راه حبشه را پیش گرفتند و سرانجام هشتاد و دو تن مسلمان - به جز زنان و کودکان - در کشور نجاشی پناهنده

شدند. قریش، از این ماجرا اطلاع یافتند. عمرو بن عاص و عماره بن ولید را با هدایایی به سوی نجاشی و درباریانش فرستادند، به امید اینکه پناهندگان مسلمان را از پادشاه حبشه، تحویل بگیرند. عماره، جوانی زیبا بود. و عمرو بن عاص همسرش را با خود برده بود. هنگامی که در کشتی نشستند شراب نوشیدند. در این وقت عماره به عمرو بن عاص گفت: به خانمت بگو تا مرا بوسه زند. عمرو زیر بار نرفت. همین که کاملا مست شد، عماره او را به دریا افکند. عمرو خود را به کشتی چسبانید و از غرق نجات یافت. بدین ترتیب، خداوند در مسیر حرکت آنان پیش از رسیدن به حبشه، آتش کینه و دشمنی در میان آن‌ها روشن شد. سپس آن دو نزد نجاشی رفتند. عمرو عاص به نجاشی گفت: پادشاها، گروهی به مخالفت دین ما برخاسته، به خدایان ما توهین کردند و به کشور تو آمدند. آن‌ها را به ما بازگردان. نجاشی جعفر را احضار کرد. جعفر گفت: پادشاها، از این ها سؤال کن. آیا ما برده آن‌هاییم؟ عمرو گفت: نه. جعفر گفت: از آن‌ها بپرس، آیا طلبی از ما دارند؟ عمرو گفت: نه. از شما طلبی نداریم.

ص: ۴۱۲

جعفر گفت: آیا در میان شما مرتکب قتلی شده ایم، که به تعقیب ما پرداخته اید؟ عمرو گفت: نه. جعفر گفت: بنابراین از جان ما چه می‌خواهید؟ شما به آزار و اذیت ما پرداختید و ما ناچار شدیم از سرزمین شما خارج شویم! سپس گفت: پادشاها، خداوند در میان ما پیامبری برگزیده است که ما را از شرک و قمار منع، و به نماز و زکات و عدل و احسان و صله رحم و ترک فحشا و منکر و زنا، امر می کند. نجاشی گفت: خداوند عیسی را هم برای همین دستورات، مبعوث کرد. سپس رو به جعفر کرده، گفت: آیا از آیاتی که خداوند بر پیامبر نازل کرده است، چیزی به یاد داری؟! جعفر گفت: آری. آن گاه سوره مریم را قرائت کرد، تا رسید به آیه: «وَ هُزِّی إِلَیْکِ بِجِذْعِ النَّخْلَهِ تُساقِطْ عَلَیْکِ رُطَباً جَنِیًّا» - . مریم / ۲۵ -

{و تنه درخت خرما را به طرف خود [بگیر و] بتکان، تا بر تو خرمای تازه می ریزد.} نجاشی گفت: به خدا این مطالب، همه حق است! عمرو گفت: او مخالف ماست. او را به ما تحویل ده، نجاشی دستش را بلند کرد و بر صورت عمرو زد و گفت: خاموش باش. اگر بعد از این نام او را به بدی یاد کنی، تو را به کیفر می رسانم. سپس گفت: هدیه اش را به او پس دهید. آن گاه رو به جعفر و همراهانش کرده، گفت: شما در کشور حبشه (سیوم) در امان هستید. پادشاه دستور داد که وسائل رفاه آن‌ها را فراهم سازند. عمرو با حالت یأس، به مکه بازگشت و مسلمانان در جوار پادشاه حبشه، اقامت کردند، تا وقتی که پیامبر به مدینه مهاجرت کرد و کارش بالا گرفت و با قریش جنگید و خیبر را فتح کرد. جعفر با همه همراهانش در روز فتح خیبر، وارد مدینه شد. پیامبر فرمود: نمی‌دانم، آیا به فتح خیبر خوشحال تر باشم یا به قدوم جعفر؟! جعفر با هفتاد نفر که شصت و دو نفر از حبشه و هشت نفر آن‌ها از شام بودند و «بحیرای» راهب در میان آن‌ها بود، به حضور پیامبر گرامی رسیدند. پیامبر سوره «یس» را برای آن‌ها تلاوت کرد. آن‌ها با شنیدن قرآن گریه کردند و ایمان آوردند و گفتند: چقدر این آیات، شبیه است به آنچه بر عیسی علیه السلام نازل شده است! به همین مناسبت خداوند، این آیات را درباره ایشان نازل کرد. مقاتل و کلبی گویند: آن‌ها چهل نفر بودند. سی و دو نفر از حبشه و هشت نفر از شام. عطا گوید: هشتاد نفر بودند چهل نفر از اهل نجران و سی و دو نفر از حبشه و هشت نفر از رومیان شام. «لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَداوَهً لِلَّذِینَ آمَنُوا الْیَهُودَ وَ الَّذِینَ أَشْرَکُوا» یهودیان و مشرکان را به عنوان بدترین دشمنان مسلمین معرفی می کند، زیرا یهود، برای شکست مسلمانان، با مشرکین همکاری می کردند. با اینکه مردم مسلمان به موسی و تورات او ایمان داشتند. و سزاوار بود که یهودیان با کسانی که پیامبر و کتابشان را قبول داشتند

نزدیک تر و مهربانتر باشند. بدیهی است که اینکار را از روی حسد می کردند. «وَ لَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قالُوا إِنَّا نَصارى» مقصود نجاشی و اطرافیان اوست. یا مقصود کسانی است که همراه جعفر آمدند و مسلمان شدند. منظور از «قسّیسین» عابدان و علما هستند. «رهباناً» یعنی اصحاب کلیساها. «وَ أَنَّهُمْ لا يَسْتَكْبِرُونَ» این مسیحیانی که اسلام آوردند، مثل یهود و بت پرستان از پیروی و اطاعت حق، تکبر نمی ورزند. «فَاكْتُبْنا مَعَ الشَّاهِدِينَ» یعنی محمد و امتش که گواه حق‌اند.

ص: ۴۱۳

برخی گفته اند: یعنی با کسانی که به ایمان شهادت می دهند. «وَ ما لَنا لا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ» به چه عذری به خدا ایمان نیاوریم؟! این مطلب را در جواب کسانی می گفتند که آن‌ها را بر ایمانشان ملامت می کردند. یا جواب سؤال مقدّری است. -. مجمع البیان ۳: ۲۳۴ - ۲۳۴ -

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

فس، تفسير القمي لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَداوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا وَ لَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قالُوا إِنَّا نَصارى فَإِنَّهُ كَانَ سَبَبُ نُزُولِهَا أَنَّهُ لَمَّا اشْتَدَّتْ قُرَيْشٌ فِي أَذَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَصْحَابِهِ الَّذِينَ آمَنُوا بِمَكَّةَ قَبْلَ الْهِجْرَةِ أَمَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَنْ يَخْرُجُوا إِلَى الْحَبَشَةِ وَ أَمَرَ جَعْفَرَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ أَنْ يَخْرُجَ مَعَهُمْ فَخَرَجَ جَعْفَرٌ وَ مَعَهُ سَبْعُونَ رَجُلًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ حَتَّى رَكِبُوا الْبَحْرَ فَلَمَّا بَلَغَ قُرَيْشاً خُرُوجُهُمْ بَعَثُوا عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ وَ عُمَارَةَ بْنَ الْوَلِيدِ إِلَى النَّجَاشِيِّ لِيَرُدَّهُمْ إِلَيْهِمْ وَ كَانَ عَمْرٌو وَ عُمَارَةُ مُتَعَادِيَيْنِ فَقَالَتْ قُرَيْشٌ كَيْفَ نَبْعَثُ رَجُلَيْنِ مُتَعَادِيَيْنِ فَبَرِئَتْ بَنُو مَخْزُومٍ مِنْ جِنَايَةِ عُمَارَةَ وَ بَرِئَتْ بَنُو سَهْمٍ مِنْ جِنَايَةِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ فَخَرَجَ عُمَارَةُ وَ كَانَ حَسَنَ الْوَجْهِ شَابّاً مُتْرَفاً فَأَخْرَجَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ أَهْلَهُ مَعَهُ فَلَمَّا رَكِبُوا السَّفِينَةَ شَرِبُوا الْخَمْرَ فَقَالَ عُمَارَةُ لِعَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قُلْ لِأَهْلِكَ تُقَبِّلْنِي فَقَالَ عَمْرٌو أَ يَجُوزُ (۲) سُبْحَانَ اللَّهِ فَسَكَتَ عُمَارَةُ فَلَمَّا انْتَشَى عَمْرٌو وَ كَانَ عَلَى صَدْرِ السَّفِينَةِ فَدَفَعَهُ عُمَارَةُ وَ أَلْقَاهُ فِي الْبَحْرِ فَتَشَبَّثَ عَمْرٌو بِصَدْرِ السَّفِينَةِ وَ أَدْرَكُوهُ وَ أَخْرَجُوهُ فَوَرَدُوا عَلَى النَّجَاشِيِّ وَ قَدْ كَانُوا حَمَلُوا إِلَيْهِ هَدَايَا فَقَبِلَهَا مِنْهُمْ فَقَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ أَيُّهَا الْمَلِكُ إِنَّ قَوْماً مِنَّا خَالَفُونَا فِي دِينِنَا وَ سَبُّوا آلِهَتَنَا وَ صَارُوا إِلَيْكَ فَرُدَّهُمْ إِلَيْنَا فَبَعَثَ النَّجَاشِيُّ إِلَى جَعْفَرٍ فَجَاءَ فَقَالَ يَا جَعْفَرُ مَا يَقُولُ هَؤُلَاءِ فَقَالَ جَعْفَرٌ أَيُّهَا الْمَلِكُ وَ مَا يَقُولُونَ قَالَ يَسْأَلُونَ أَنْ أَرُدَّكُمْ إِلَيْهِمْ قَالَ أَيُّهَا الْمَلِكُ سَلْهُمْ أَ عَبِيدٌ نَحْنُ لَهُمْ قَالَ عَمْرٌو لَا بَلْ أَحْرَارٌ

ص: ۴۱۴

۱- مجمع البيان ۳: ۲۳۳ و ۲۳۴.

۲- في المصدر: أ يجوز هذا؟.

كِرَامٌ قَالَ فَاسْأَلْهُمْ أ لَهُمْ عَلَيْنَا دُيُونٌ يُطَالِبُونَنَا بِهَا فَقَالَ لَا مَا لَنَا عَلَيْكَمْ دُيُونٌ قَالَ فَلَكَمْ فِي أَعْنَاقِنَا دِمَاءٌ تُطَالِبُونَنَا بِذُحُولٍ فَقَالَ عَمْرٌو لَا قَالَ فَمَا تُرِيدُونَ مِنَّا آذَيْتُمُونَا فَخَرَجْنَا مِنْ بِلَادِكُمْ فَقَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ أَيُّهَا الْمَلِكُ خَالَفُونَا فِي دِينِنَا وَ سَبُّوا آلِهَتَنَا وَ أَفْسَدُوا شُبَّانَنَا وَ فَرَّقُوا جَمَاعَتَنَا فَرُدَّهُمْ إِلَيْنَا لِنَجْمَعَ أَمْرَنَا فَقَالَ جَعْفَرٌ نَعَمْ أَيُّهَا الْمَلِكُ خَالَفْنَاهُمْ بَعَثَ اللَّهُ فِينَا نَبِيّاً أَمَرَنَا بِخَلْعِ الْأَنْدَادِ وَ تَرْكِ الِاسْتِقْسَامِ بِالْأَزْلَامِ وَ أَمَرَنَا بِالصَّلَاهِ وَ الزَّكَاهِ وَ حَرَّمَ الظُّلْمَ وَ الْجَوْرَ وَ سَفْكَ الدِّمَاءِ بِغَيْرِ حَقِّهَا وَ الزِّنَا وَ الرِّبَا وَ الْمَيْتَهَ وَ الدَّمَ وَ أَمَرَنَا بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسَانِ وَ إِيتَاءِ ذِي الْقُرْبى وَ نَهَانَا عَنِ الْفَحْشاءِ وَ الْمُنْكَرِ وَ الْبَغْيِ فَقَالَ النَّجَاشِيُّ بِهَذَا بَعَثَ اللَّهُ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ علیه السلام ثُمَّ قَالَ النَّجَاشِيُّ يَا جَعْفَرُ هَلْ تَحْفَظُ مِمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى نَبِيِّكَ شَيْئاً قَالَ نَعَمْ فَقَرَأَ عَلَيْهِ سُورَهَ مَرْيَمَ (۱) فَلَمَّا بَلَغَ إِلَى قَوْلِهِ وَ هُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَهِ تُساقِطْ عَلَيْكِ رُطَباً جَنِيًّا فَكُلِي وَ اشْرَبِي وَ قَرِّي عَيْناً (۲) فَلَمَّا سَمِعَ النَّجَاشِيُّ بِهَذَا بَكَى بُكَاءً شَدِيداً وَ قَالَ هَذَا وَ اللَّهِ هُوَ الْحَقُّ وَ قَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ أَيُّهَا الْمَلِكُ إِنَّ هَذَا مُخَالِفٌ لَنَا فَرُدَّهُ إِلَيْنَا فَرَفَعَ النَّجَاشِيُّ يَدَهُ فَضَرَبَ بِهَا وَجْهَ عَمْرٍو ثُمَّ قَالَ اسْكُتْ وَ اللَّهِ لَئِنْ ذَكَرْتَهُ بِسُوءٍ لَأَفْقِدَنَّكَ نَفْسَكَ فَقَامَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ مِنْ عِنْدِهِ وَ الدِّمَاءُ تَسِيلُ عَلَى وَجْهِهِ وَ هُوَ يَقُولُ إِنْ كَانَ هَذَا كَمَا تَقُولُ أَيُّهَا الْمَلِكُ فَإِنَّا لَا نَتَعَرَّضُ لَهُ وَ كَانَتْ عَلَى رَأْسِ النَّجَاشِيِّ وَصِيفَهٌ لَهُ تَذُبُّ عَنْهُ فَنَظَرَتْ إِلَى عُمَارَهَ بْنِ الْوَلِيدِ وَ كَانَ فَتًى جَمِيلًا فَأَحَبَّتْهُ فَلَمَّا رَجَعَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ إِلَى مَنْزِلِهِ قَالَ لِعُمَارَهَ لَوْ رَاسَلْتَ (۳) جَارِيَهَ الْمَلِكِ فَرَاسَلَهَا فَأَجَابَتْهُ فَقَالَ عَمْرٌو قُلْ لَهَا تَبْعَثُ إِلَيْكَ مِنْ طِيبِ الْمَلِكِ شَيْئاً فَقَالَ لَهَا فَبَعَثَتْ إِلَيْهِ فَأَخَذَ عَمْرٌو مِنْ ذَلِكَ الطِّيبِ وَ كَانَ الَّذِي فَعَلَ بِهِ عُمَارَهُ فِي قَلْبِهِ حِينَ أَلْقَاهُ فِي الْبَحْرِ فَأَدْخَلَ الطِّيبَ عَلَى النَّجَاشِيِّ فَقَالَ أَيُّهَا الْمَلِكُ إِنَّ حُرْمَهَ الْمَلِكِ عِنْدَنَا وَ طَاعَتَهُ عَلَيْنَا عَظِيمٌ وَ يَلْزَمُنَا إِذَا دَخَلْنَا بِلَادَهُ وَ نَأْمَنُ فِيهِ أَنْ لَا نَغُشَّهُ وَ لَا نُرِيبَهُ وَ إِنَّ صَاحِبِي هَذَا الَّذِي مَعِي قَدْ رَاسَلَ إِلَى حُرْمَتِكَ وَ خَدَعَهَا وَ بَعَثَتْ إِلَيْهِ مِنْ طِيبِكَ ثُم

۱- السوره: ۱۹.

۲- الآیه: ۲۵ و ۲۶.

۳- راسله: بعث إلیه رساله.

وَضَعَ الطِّيبَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَغَضِبَ النَّجَاشِيُّ وَ هَمَّ بِقَتْلِ عُمَارَةَ ثُمَّ قَالَ لَا يَجُوزُ قَتْلُهُ فَإِنَّهُمْ دَخَلُوا بِلَادِي بِأَمَانٍ فَدَعَا النَّجَاشِيُّ السَّحَرَةَ فَقَالَ لَهُمُ اعْمَلُوا بِهِ شَيْئاً أَشَدَّ عَلَيْهِ مِنَ الْقَتْلِ فَأَخَذُوهُ وَ نَفَخُوا فِي إِحْلِيلِهِ الزِّئْبَقَ فَصَارَ مَعَ الْوَحْشِ يَغْدُو وَ يَرُوحُ وَ كَانَ لَا يَأْنَسُ بِالنَّاسِ فَبَعَثَتْ قُرَيْشٌ بَعْدَ ذَلِكَ فَكَمَنُوا لَهُ فِي مَوْضِعٍ حَتَّى وَرَدَ الْمَاءَ مَعَ الْوَحْشِ فَأَخَذُوهُ فَمَا زَالَ يَضْطَرِبُ فِي أَيْدِيهِمْ وَ يَصِيحُ حَتَّى مَاتَ وَ رَجَعَ عَمْرٌو إِلَى قُرَيْشٍ فَأَخْبَرَهُمْ أَنَّ جَعْفَراً فِي أَرْضِ الْحَبَشَةِ فِي أَكْرَمِ كَرَامَةٍ فَلَمْ يَزَلْ بِهَا حَتَّى هَادَنَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قُرَيْشاً وَ صَالَحَهُمْ وَ فَتَحَ خَيْبَرَ أَتَى بِجَمِيعِ مَنْ مَعَهُ (۱) وَ وُلِدَ لِجَعْفَرٍ بِالْحَبَشَةِ مِنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ وَ وُلِدَ لِلنَّجَاشِيِّ ابْناً فَسَمَّاهُ النَّجَاشِيُّ مُحَمَّداً وَ كَانَتْ أُمُّ حَبِيبٍ بِنْتُ أَبِي سُفْيَانَ تَحْتَ عَبْدِ اللَّهِ فَكَتَبَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَى النَّجَاشِيِّ يَخْطُبُ أُمَّ حَبِيبٍ فَبَعَثَ إِلَيْهَا النَّجَاشِيُّ فَخَطَبَهَا لِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَأَجَابَتْهُ فَزَوَّجَهَا مِنْهُ وَ أَصْدَقَهَا أَرْبَعَمِائَةِ دِينَارٍ وَ سَاقَهَا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ بَعَثَ إِلَيْهَا بِثِيَابٍ وَ طِيبٍ كَثِيرٍ وَ جَهَّزَهَا وَ بَعَثَهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ بَعَثَ إِلَيْهِ بِمَارِيَةَ الْقِبْطِيَّةِ أُمِّ إِبْرَاهِيمَ وَ بَعَثَ إِلَيْهِ بِثِيَابٍ وَ طِيبٍ وَ فَرَسٍ وَ بَعَثَ ثَلَاثِينَ رَجُلًا مِنَ الْقِسِّيسِينَ فَقَالَ لَهُمُ انْظُرُوا إِلَى كَلَامِهِ وَ إِلَى مَقْعَدِهِ (۲) وَ مَشْرَبِهِ وَ مُصَلَّاهُ فَلَمَّا وَافَوُا الْمَدِينَةَ دَعَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَى الْإِسْلَامِ وَ قَرَأَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنَ إِذْ قالَ اللَّهُ يا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَ عَلى والِدَتِكَ إِلَى قَوْلِهِ فَقالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هذا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ (۳) فَلَمَّا سَمِعُوا ذَلِكَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ بَكَوْا وَ آمَنُوا وَ رَجَعُوا إِلَى النَّجَاشِيِّ وَ أَخْبَرُوهُ خَبَرَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ قَرَءُوا عَلَيْهِ مَا قَرَأَ عَلَيْهِمْ فَبَكَى النَّجَاشِيُّ وَ بَكَى الْقِسِّيسُونَ وَ أَسْلَمَ النَّجَاشِيُّ وَ لَمْ يُظْهِرْ لِلْحَبَشَةِ إِسْلَامَهُ وَ خَافَهُمْ عَلَى نَفْسِهِ وَ خَرَجَ مِنْ بِلَادِ الْحَبَشَةِ يُرِيدُ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فَلَمَّا عَبَرَ الْبَحْرَ تُوُفِّيَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَداوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ إِلَى قَوْلِهِ وَ ذلِكَ جَزاءُ الْمُحْسِنِينَ.

۱- في المصدر: فوافى بجميع من معه.

۲- في المصدر: و الى مطعمه و مشربه.

۳- المائده: ۱۱۰.

عم، إعلام الوری لَمَّا اشْتَدَّ قُرَیْشٌ فِی أَذَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی قَوْلِهِ فَسَمَّاهُ مُحَمَّداً وَ سَقَتْهُ أَسْمَاءُ مِنْ لَبَنِهَا (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: سبب نزول این آیه، این بود که وقتی سخت گیری قریش بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و یاران وی که قبل از هجرت در مکه به او ایمان آورده بودند، شدت گرفت، رسول الله صلی الله علیه و آله به آن‌ها دستور داد که مکه را ترک کنند و به حبشه بروند. آن حضرت به جعفر بن ابی طالب فرمان داد که ایشان را همراهی کند. پس جعفر نیز به همراه هفتاد تن از مردان مسلمانان، آن جا را ترک گفت، تا سوار بر کشتی شوند. هنگامی که خبر خارج شدن ایشان به قریش رسید، عمرو بن عاص و عمَاره بن ولید را به سوی نجّاشی فرستادند تا آن‌ها را بازگردانند. بین عمرو و عماره دشمنی وجود داشت. سران قریش گفتند: چگونه دو مردی را که با یکدیگر دشمنی و خصومت دارند، بفرستیم؟ پس طایفه بنی مخزوم از جنایت عماره و طائفه بنی سَهْم از جنایت عمرو بن عاص گذشتند. عماره که جوانی خوش سیما و صاحب تجمل و مرفه بود به همراه عمرو بن عاص که همسرش را نیز به همراه داشت، آن جا را ترک گفتند. چون بر کشتی سوار شدند، شراب نوشیدند و عماره به عمرو بن عاص گفت: به همسرت بگو که مرا ببوسد. عمرو گفت: آیا این جائز است، سبحان الله؟! عماره ساکت شد . عمرو در جلوی کشتی قرار داشت و هنگامی که مست شد، عماره او را به دریا انداخت. عمرو بدنه پیشین کشتی را گرفت و وی را گرفتند و بیرون کشیدند. آن گاه نزد نجاشی رفتند و هدایایی تقدیم او کردند. وی هدایا را از آن‌ها قبول کرد. عمرو بن عاص گفت: پادشاها! گروهی از ما در دینمان با ما مخالفت کرده اند و خداوندگارِ ما را دشنام داده اند و به سوی شما شده اند؛ پس آن‌ها را به ما بازگردان. پادشاه نجاشی شخصی را به دنبال جعفر بن ابی طالب فرستاد. وی نزد او آمد، پادشاه گفت: ای جعفر! اینان چه می گویند؟ جعفر بن ابی طالب رضی الله عنه گفت: چه می گویند؟ پادشاه گفت: از من می خواهند که شما را به آن‌ها بازگردانم. جعفر بن ابی طالب گفت: ای پادشاه! از آن‌ها بپرس: آیا ما برده آن‌ها هستیم؟ عمرو گفت: نه، بلکه آزادگان

شریف و با اصالتی هستند. جعفر گفت: از آن‌ها بپرس که آیا وامی به آن‌ها داریم که ما را به خاطر آن می خواهند؟ عمرو گفت: نه، هیچ وامی به ما ندارید. جعفر گفت: آیا خونی بر گردن ما است که شما به خاطر آن، ما را می خواهید؟ عمرو در پاسخ گفت: نه. جعفر گفت: پس چه از ما می خواهید؟ ما را اذیت کردید، ما هم از سرزمینتان خارج شدیم. عمرو بن عاص گفت: پادشاها! با ما در دینمان مخالفت ورزیدند، به خداوندگار ما دشنام دادند، جوانان ما را به فساد و تباهی کشانیدند و در بین جامعه ما تفرقه افکندند. آن‌ها را به ما بازگردان تا به کار خودمان فیصله دهیم و تفرقه را از میان ببریم. جعفر گفت: آری ای پادشاه! ما را خدای یکتا آفرید و سپس برای ما پیامبری فرستاد که ما را به ترک بتان و ترک بهره جویی از راه قمار و اقامه نماز و دادن زکات فرمان داد و ظلم و جور و ریختن خون به ناحق و زنا و ربا و مردارخواری و خون و گوشت خوک را بر ما حرام کرد و ما را به عدل و نیکی و احسان و کمک به خویشان دستور داد و از فحشا و منکر و ظلم و بی عدالتی نهی کرد. پادشاه نجّاشی گفت: خداوند، عیسی بن مریم علیه السلام را به خاطر همین امور فرستاد. سپس ادامه داد: ای جعفر! آیا از آن چه که خداوند بر پیامبرت نازل کرده، چیزی به خاطر داری؟ گفت: بله. سپس سوره مریم را برای او خواند تا جایی که به این سخن خداوند رسید: «وَهُزِّی إِلَیْکِ بِجِذْعِ النَّخْلَهِ تُسَاقِطْ عَلَیْکِ رُطَباً جَنِیّاً * فَکُلِی وَاشْرَبِی وَقَرِّی عیْناً» - . مریم / ۲۵ - ۲۶ - {و تنه درخت خرما را به طرف خود (بگیر و) بتکان بر تو خرمای تازه می ریزد * و بخور و بنوش و دیده روشن دار. پس اگر

کسی از آدمیان را دیدی، بگوی: من برای (خدای) رحمان روزه نذر کرده ام و امروز مطلقاً با انسانی سخن نخواهم گفت.}
هنگامی که نجّاشی این را شنید، به شدّت گریست و گفت: به خدای یگانه قسم، که این همان حق است. عمرو بن عاص گفت: پادشاها! او با ما مخالفت ورزیده، او را به ما بازگردان. نجّاشی دستش را بلند کرد و آن را به صورت عمرو زد. سپس گفت: ساکت باش؛ به خداوند یگانه قسم، اگر از او به بدی یاد کنی، حتماً تو را خواهم کشت. عمرو بن عاص از نزد پادشاه برخاست در حالی که اشک بر چهره اش جاری بود و می گفت: پادشاها! اگر چنین است، هر آن چه تو فرمان کنی، همان است و ما متعرض آنان نمی شویم. بر فراز سر نجاشی کنیزی بود که حشرات را از او دور می کرد. این کنیز به عماره بن ولید که جوانِ زیبایی بود، نگاهی کرد و عاشق او شد. هنگامی که عمرو بن عاص به خانه بازگشت، به عماره گفت: ای کاش برای کنیزک پادشاه نامه ای ارسال می کردی. عمرو چنین کرد و کنیزک نیز جوابش را داد. عمرو به عماره گفت: به او بگو مقداری از عطر پادشاه را برای تو بفرستد. عماره به کنیزک گفت و او نیز فرستاد. عمرو بن عاص آن را گرفت و هنوز کاری که عماره با او کرده بود و او را به دریا افکنده بود، در دل داشت. از همین روی، عمرو بن عاص آن عطر را تحویل نجّاشی داد و گفت: پادشاها! همانا احترام پادشاه و اطاعت کردن از او برای ما امری مهم است و بر ما فرض است که چون وارد کشورش شدیم و در آن در امان بودیم، به او نیرنگ نزنیم و از راه فریب در نیاییم. این دوست من، کسی که همراه من است، به کنیزک تو نامه ای نوشته و او را فریفته است و او از عطر تو برایش فرستاده است.

ص: ۴۱۵

و آن گاه، عطر را پیش روی پادشاه گذاشت. نجّاشی عصبانی شد و تصمیم گرفت که عماره را به قتل برساند. اما گفت: کشتن او جائز نیست. چرا که آنان با امانِ من به کشورم وارد شدند. پس نجاشی، جادوگران را فراخواند و به آن‌ها گفت: با او کاری کنید که از کشتن بدتر و شدیدتر باشد. آن‌ها او را گرفتند و در آلت تناسلی اش جیوه تزریق کردند و این گونه شد که صبح و شام را در میان حیوانات وحشی می گذراند و با مردم نمی نشست و از آنان دوری می کرد. اندکی بعد، قریش به دنبال او فرستادند و در موضعی که وی برای نوشیدن آب به همراه حیوانات وحشی آمده بود، در کمین او نشستند و او را گرفتند. وی آن قدر به خود پیچید و در دستانشان فریاد کشید تا این که هلاک شد.

عمرو به سوی قریش بازگشت و آنان را از این که جعفر در حبشه در بالاترین سطح عزّت و منزلت قرار دارد، باخبر کرد. جعفر در حبشه ماند تا آن که رسول الله صلی الله علیه و آله با قریش مصالحه کرد و خیبر را فتح کرد و او با همه همراهانش بازگشت. جعفر در حبشه از اسماء، دختر عمیس، صاحب فرزندی شد که همان عبدالله بن جعفر است. نجّاشی نیز صاحب پسری شد که او را محمّد نام نهاد. ام حبیبه دختر ابوسفیان در عقد عبدالله بود. پیامبر صلی الله علیه و آله نامه ای به نجاشی نوشت و در آن ام حبیبه را از نجاشی خواستگاری کرد. نجاشی به سوی ام حبیبه فرستاد و از او برای پیامبر صلی الله علیه و آله خواستگاری نمود. ام حبیبه این امر را پذیرفت و نجاشی او را به عقد پیامبر در آورد. نجاشی به او چهارصد دینار از طرف رسول الله صلی الله علیه و آله مهریه داد. نجاشی برای او لباس و عطر های زیادی فرستاد و به او جهیزیّه داد و او را به سوی رسول خدا صلی الله علیه و آله فرستاد. نجاشی، ماریه قب-ط-یه، «امّ ابراهیم» را نیز به همراه لباس و اس-ب و سی تن ک-شیش ب-ه سوی رسول الله صلی الله علیه و آله فرستاد و به آن‌ها گفت: به سخن رسول الله صلی الله علیه و آله، شیوه نشستن، روش غذا خوردن و نوشیدن و طریقت نماز او بنگرید. هنگامی که به مدینه رسیدند، رسول الله صلی الله علیه و آله آن‌ها را به

اسلام دعوت کرد و برایشان قرآن خواند: «إِذْ قَالَ اللّهُ يَا عيسى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَى وَالِدَتِكَ» {(یاد کن) هنگامی را که خدا فرمود: ای عیسی پسر مریم! نعمت مرا بر خود و بر مادرت به یاد آور.} تا این جای سخن خداوند: «فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُواْ مِنْهُمْ إِنْ هَـذَا إِلاَّ سِحْرٌ مُّبِينٌ» - . مائده / ۱۱۰ - {پس کسانی از آنان که کافر شده بودند، گفتند: این(ها چیزی) جز افسونی آشکار نیست.}

هنگامی که آن را از رسول الله صلی الله علیه و آله شنیدند، گریستند و ایمان آوردند و به سوی نجاشی بازگشتند و او را از رسول الله صلی الله علیه و آله باخبر ساختند و آن چه را که پیامبر برایشان خواند، برای نجاشی باز گفتند. پس نجاشی و آن کشیش ها گریستند و نجّاشی اسلام آورد. ولی از بیم اهالی حبشه، اسلام خویش را ابراز نکرد و کشور حبشه را به سوی رسول الله صلی الله علیه و آله ترک گفت. او هنگام عبور از دریا وفات یافت. خداوند به رسولش صلی الله علیه و آله فرمود «لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ آمَنُواْ الْيَهُودَ» تا این جای آیه: «وَذَلِكَ جَزَاء الْمُحْسِنِينَ». - . مائده / ۸۲ -

اعلام الوری: وقتی سخت گیری قریش بر رسول خدا صلی الله علیه و آله شدت گرفت. تا این عبارت: پس او را محمد نام نهاد و اسماء از شیرش به او داد. - . اعلام الوری : ۵۳ - ۵۵ -

**[ترجمه]

بیان

المترف الذی أترفته النعمه و سعه العیش أی أطغته و أبطرته و الانتشاء أول السکر و الذحل الوتر و طلب المکافاه بجنایه (۲) جنیت علیه من قتل أو جرح و المهادنه المصالحه و عبد الله زوج أم حبیب هو عبد الله بن جحش الأسدی کان قد هاجر إلی الحبشه مع زوجته فتنصر هناک و مات.

**[ترجمه]«المترف» کسی است که نعمت و فراخی زندگی او را مترف یعنی سرکش و مغرور می‌کند. «الانتشاء» ابتدای مستی است. و «الذحل» انتقام و طلب مجازات به خاطر جنایتی همچون قتل و جراحت مرتکب شده است. و «المهادنهٔ» به معنای صلح و آتش‌بس است. و عبدالله شوهر امّ حبیب، عبدالله بن جحش اسدی است. که همراه همسرش به حبشه هجرت کرد و در آنجا مسیحی شد و مُرد.

**[ترجمه]

«۲»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِيدُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أُسَامَةَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْوَاسِطِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ هَارُونَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ مَسْعَدَةَ بْنِ صَدَقَةَ عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ علیهم السلام أَنَّهُ قَالَ: أَرْسَلَ النَّجَاشِيُّ مَلِكُ الْحَبَشَهِ إِلَى جَعْفَرِ

بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ أَصْحَابِهِ فَدَخَلُوا عَلَیْهِ وَ هُوَ فِی بَیْتٍ لَهُ جَالِسٌ عَلَی التُّرَابِ وَ عَلَیْهِ خُلْقَانُ الثِّیَابِ قَالَ فَقَالَ جَعْفَرُ بْنُ أَبِی طَالِبٍ فَأَشْفَقْنَا مِنْهُ حِینَ رَأَیْنَاهُ عَلَی تِلْکَ الْحَالِ فَلَمَّا رَأَی مَا بِنَا وَ تَغَیُّرَ وُجُوهِنَا قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی نَصَرَ مُحَمَّداً وَ أَقَرَّ عَیْنِی بِهِ أَ لَا أُبَشِّرُکُمْ فَقُلْتُ بَلَی أَیُّهَا الْمَلِکُ فَقَالَ إِنَّهُ جَاءَنِی السَّاعَهَ مِنْ نَحْوِ أَرْضِکُمْ عَیْنٌ مِنْ عُیُونِی هُنَاکَ وَ أَخْبَرَنِی أَنَّ اللَّهَ قَدْ نَصَرَ نَبِیَّهُ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله وَ أَهْلَکَ عَدُوَّهُ وَ أُسِرَ فُلَانٌ وَ فُلَانٌ وَ قُتِلَ فُلَانٌ وَ فُلَانٌ (۳) الْتَقَوْا بِوَادٍ یُقَالُ لَهُ بَدْرٌ کَأَنِّی (۴) أَنْظُرُ إِلَیْهِ حَیْثُ کُنْتُ أَرْعَی لِسَیِّدِی (۵) هُنَاکَ وَ هُوَ رَجُلٌ مِنْ بَنِی ضَمْرَهَ فَقَالَ لَهُ جَعْفَرٌ أَیُّهَا الْمَلِکُ الصَّالِحُ مَا لِی أَرَاکَ جَالِساً عَلَی التُّرَابِ وَ عَلَیْکَ هَذِهِ الْخُلْقَانُ (۶) فَقَالَ یَا جَعْفَرُ إِنَّا نَجِدُ فِیمَا أُنْزِلَ (۷) عَلَی عِیسَی صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ أَنَّ مِنْ حَقِّ اللَّهِ عَلَی عِبَادِهِ أَنْ یُحْدِثُوا لِلَّهِ تَوَاضُعاً عِنْدَ مَا یُحدِثُ لَهُمْ مِنْ نِعْمَهٍ فَلَمَّا أَحْدَثَ اللَّهُ تَعَالَی لِی نِعْمَهً بِنَبِیِّهِ

ص: ۴۱۷

۱- إعلام الوری ۵۳- ۵۵ ط ۲ و ما بین العلامتین لا یوجد فی النسختین المطبوعتین.

۲- فی نسخه: لجنایه.

۳- فی المصدر: کرره ثلاثا، و کذا ما قبله.

۴- فی المصدر: لکأنی. و فی الکافی: یقال له: بدر، کثیر الاراک، لکأنی.

۵- لعله من کلام الجاسوس.

۶- الخلق: البالی. و الجمع خلقان.

۷- فی المصدر و الکافی: فیما أنزل اللّه.

مُحَمَّدٍ صلى الله علیه و آله أَحْدَثْتُ لِلَّهِ هَذَا التَّوَاضُعَ قَالَ فَلَمَّا بَلَغَ النَّبِيَّ صلى الله علیه و آله ذَلِكَ قَالَ لِأَصْحَابِهِ إِنَّ الصَّدَقَةَ تَزِيدُ صَاحِبَهَا كَثْرَةً فَتَصَدَّقُوا يَرْحَمْكُمُ اللَّهُ وَ إِنَّ التَّوَاضُعَ يَزِيدُ صَاحِبَهُ رِفْعَةً فَتَوَاضَعُوا يَرْفَعْكُمُ اللَّهُ وَ إِنَّ الْعَفْوَ يَزِيدُ صَاحِبَهُ عِزّاً فَاعْفُوا يُعِزَّكُمُ اللَّهُ (۱).

كا، الكافی علی عن أبیه عن هارون مثله (۲).

**[ترجمه]امالی طوسی: مسعده بن صدقه از امام جعفر صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: نجاشی به سوی جعفر بن ابی طالب و رفقای او که در حبشه بودند فرستاد و ایشان را طلبید؛ پس بر او داخل شدند و دیدند که در حجره ای از حجره های خویش بر روی خاک نشسته و جامه های کهنه پوشیده است. حضرت فرمود: جعفر علیه السلام گفت: ما از نجاشی ترسیدیم، در هنگامی که او را بر این حالت دیدیم؛ پس چون دید که به ما چه رسید و روی های ما متغیّر گردید و رنگ های ما زرد شد، گفت: ستایش از برای خدایی که محمد را یاری کرد و چشم او را روشن گردانید. آیا نمی خواهید که شما را مژده دهم؟ من گفتم: بلی، ای پادشاه! ما را مژده ده. نجاشی گفت که: در این ساعت جاسوسی از جاسوس های من، از جانب زمین شما که در آنجا می بود به نزد من آمد و مرا خبر داد که خدای عز و جل پیامبر خود، محمد صلی الله علیه و آله، را یاری نمود، و دشمنان او را هلاک گردانید، و فلان و فلان اسیر و دستگیر شدند، و در وادی ای به هم رسیدند که آن را بدر می گویند و اراک بسیاری در آن جاست. نجاشی گفت: به خدا سوگند که گویا من به آن موضع نظر می کنم و الحال آن را می بینم؛ زیرا که من در آنجا برای سیّد خود شبانی می کردم و گوسفند می چرانیدم. و سیّد من مردی از بنی ضمره بود. جعفر با نجاشی گفت: ای پادشاه! پس مرا چه می شود که تو را می بینم که بر روی خاک نشسته ای و این جامه های کهنه را پوشیده ای؟ گفت: ای جعفر! به درستی که ما در آن چه خدا بر حضرت عیسی علیه السلام فرو فرستاده می یابیم: از جمله حقِّ خدا بر بندگان خویش آن است که در نزد نعمتی که برای ایشان تازه پدید می آورد، برای آن جناب فروتنی را اظهار کنند. و چون خدای عز و جل برای من این نعمت را به

ص: ۴۱۷

محمد صلی الله علیه و آله احداث فرمود، این تواضع را برای خدا احداث نمودم؛ پس در هنگامی که این خبر به حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله رسید، به اصحاب خویش فرمود: به درستی که صدقه مال صاحب خود را می افزاید و بیش از پیش می کند؛ پس صدقه بدهید تا خدا شما را رحم کند. و به درستی که تواضع، رفعتِ صاحبش را زیاد می گرداند؛ پس تواضع کنید تا خدا شما را بلند گرداند. و عفو، عزّتِ صاحب خود را زیاد می سازد؛ پس عفو کنید تا خدا شما را عزیز سازد. - . امالی طوسی : ۹ -

کافی: هارون همین حدیث را روایت کرده است. - . اصول کافی ۲ : ۱۲۱ -

**[ترجمه]

«۳»

ل، الخصال ن، عيون أخبار الرضا عليه السلام الْمُفَسِّرُ بِإِسْنَادِهِ إِلَى أَبِي مُحَمَّدٍ الْعَسْكَرِيِّ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيٍّ عليهم السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَمَّا أَتَاهُ جَبْرَئِيلُ بِنَعْيِ (۳) النَّجَاشِيِّ بَكَى بُكَاءَ حَزِينٍ عَلَيْهِ وَ قَالَ إِنَّ أَخَاكُمْ أَصْحَمَةَ وَ هُوَ اسْمُ النَّجَاشِيِّ مَاتَ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الْجَبَّانَهِ (۴) وَ كَبَّرَ سَبْعاً فَخَفَضَ اللَّهُ لَهُ كُلَّ مُرْتَفِعٍ حَتَّى رَأَى جِنَازَتَهُ وَ هُوَ بِالْحَبَشَهِ (۵).

**[ترجمه]خصال ، عيون الاخبار: محمد بن على از پدرش و او از امام رضا عليه السلام و او از پدرانش از على عليه السلام نقل مى كند كه چون جبرئيل خبر مرگ نجاشى را به پيامبر خدا صلى الله عليه و آله و سلم آورد، آن حضرت گريه اندوهگينانه اى كرد و فرمود: برادر شما اصحمه (نام نجاشى) از دنيا رفت، سپس پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم به «جبانه» (محلى در مدينه) رفت و به او نماز (ميت) خواند و هفت تكبير گفت و خداوند هر بلندى را براى او پايين آورد تا جنازه او را كه در حبشه بود مشاهده كرد. - . خصال ۲ : ۱۱ ، عيون اخبار الرضا : ۱۵۴ -

**[ترجمه]

«۴»

عم، إعلام الورى ص، قصص الأنبياء عليهم السلام قَالَ أَبُو طَالِبٍ يَحُضُّ النَّجَاشِيَّ عَلَى نُصْرَهِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ أَتْبَاعِهِ وَ أَشْيَاعِهِ:

تَعَلَّمْ مَلِيكَ الْحَبَشِ أَنَّ مُحَمَّداً*** نَبِيٌّ كَمُوسَى وَ الْمَسِيحِ ابْنِ مَرْيَمَ

أَتَى بِالْهُدَى مِثْلَ الَّذِي أَتَيَا بِهِ*** وَ كُلٌّ بِحَمْدِ اللَّهِ يَهْدِي وَ يَعْصِمُ (۶)

وَ أَنَّكُمْ تَتْلُونَهُ فِي كِتَابِكُمْ***بِصِدْقِ حَدِيثٍ لَا حَدِيثِ الْمُرَجَّمِ (۷)

وَ لَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ نِدّاً وَ أَسْلِمُوا*** فَإِنَّ طَرِيقَ الْحَقِّ لَيْسَ بِمُظْلَمٍ (۸)

**[ترجمه]اعلام الورى، قصص الانبياء: ابو طالب نجاشى را به يارى پيامبر تحريض مى‌كرد و در اين مورد سرود:

پادشاه حبشه مى‌داند كه محمّد، پيامبرى است همچون موسى و عيسى بن مريم.

هدايتى مانند هدايت آن دو آورد و همه آنان با حمد و سپاس خداوند هدايت و محافظت مى‌شوند.

و شما در كتابتان آن را تلاوت مى‌كنيد، و آن را سخن راست مى‌دانيد نه سخنى كه بى اساس باشد.

و براى خداوند شريكانى قرار ندهيد و اسلام بياوريد، چرا كه راه حقّ، تاريک نيست.

**[ترجمه]

«۵»

عم، إعلام الورى ص، قصص الأنبياء علیهم السلام فِيمَا رَوَاهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَعَثَ عَمْرَو بْنَ أُمَيَّةَ الضَّمْرِيَّ إِلَى النَّجَاشِيِّ فِي شَأْنِ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَ أَصْحَابِهِ وَ كَتَبَ مَعَهُ كِتَاباً بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ إِلَى النَّجَاشِيِّ الْأَصْحَم صَاحِبِ

ص: ۴۱۸

۱- أمالی ابن الشیخ: ۹.

۲- أصول الکافی ۲: ۱۲۱.

۳- النعی خبر الموت.

۴- الجبانه: المقبره. الصحراء.

۵- الخصال ۲: ۱۱، عیون أخبار الرضا: ۱۵۴، فی الخصال: و صلی علیه و کبر سبعا.

۶- فی إعلام الوری: بامر اللّه.

۷- حدیث مرجم: لا یوقف علی حقیقته.

۸- إعلام الوری: ۳۰، ط ۱، قصص الأنبياء مخطوط.

الْحَبَشَهِ (۱) سَلَامٌ عَلَيْكَ إِنِّی أَحْمَدُ إِلَيْكَ اللَّهَ (۲) الْمَلِكَ الْقُدُّوسَ الْمُؤْمِنَ الْمُهَيْمِنَ وَ أَشْهَدُ أَنَّ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رُوحُ اللَّهِ وَ كَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ الْبَتُولِ الطَّيِّبَهِ الْحَصِينَهِ فَحَمَلَتْ بِعِيسَى فَخَلَقَهُ مِنْ رُوحِهِ وَ نَفَخَهُ كَمَا خَلَقَ آدَمَ بِيَدِهِ وَ نَفَخَهُ فِيهِ وَ إِنِّی أَدْعُوكَ إِلَى اللَّهِ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ الْمُوَالاهِ عَلَى طَاعَتِهِ وَ أَنْ تَتَّبِعَنِی وَ تُؤْمِنَ بِی وَ بِالَّذِی جَاءَنِی فَإِنِّی رَسُولُ اللَّهِ قَدْ بَعَثْتُ إِلَيْكُمُ ابْنَ عَمِّی جَعْفَرَ بْنَ أَبِی طَالِبٍ مَعَهُ نَفَرٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَإِذَا جَاءُوكَ فَاقْرِهِمْ (۳) وَ دَعِ التَّجَبُّرَ فَإِنِّی أَدْعُوكَ وَ جِيرَتَكَ (۴) إِلَى اللَّهِ تَعَالَى وَ قَدْ بَلَّغْتُ وَ نَصَحْتُ فَاقْبَلُوا نَصِيحَتِی وَ السَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى فَكَتَبَ إِلَيْهِ النَّجَاشِیُّ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِلَى مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ مِنَ النَّجَاشِیِّ الْأَصْحَمِ بْنِ أبحر (أَبْجَرَ) سَلَامٌ عَلَيْكَ يَا نَبِیَّ اللَّهِ مِنَ اللَّهِ (۵) وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الَّذِی هَدَانِی إِلَى الْإِسْلَامِ وَ قَدْ بَلَغَنِی كِتَابُكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فِيمَا ذَكَرْتَ مِنْ أَمْرِ عِيسَى فَوَ رَبِّ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ إِنَّ عِيسَى مَا يَزِيدُ عَلَى مَا ذَكَرْتَ وَ قَدْ عَرَفْنَا مَا بَعَثْتَ بِهِ إِلَيْنَا وَ قَدْ قَرَيْنَا ابْنَ عَمِّكَ وَ أَصْحَابَهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ صَادِقاً مُصَدَّقاً (۶) وَ قَدْ بَايَعْتُكَ وَ بَايَعْتُ ابْنَ عَمِّكَ وَ أَسْلَمْتُ عَلَى يَدَيْهِ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ قَدْ بَعَثْتُ إِلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرِيحَا بْنَ الْأَصْحَمِ بْنِ أبحر (أَبْجَرَ) فَإِنِّی لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِی إِنْ شِئْتَ أَنْ آتِيَكَ فَعَلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّی أَشْهَدُ أَنَّ مَا تَقُولُ حَقٌّ ثُمَّ بَعَثَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ هَدَايَا (۷) وَ بَعَثَ إِلَيْهِ بِمَارِيَهَ الْقِبْطِيَّهِ أُمِّ إِبْرَاهِيمَ وَ بَعَثَ إِلَيْهِ بِثِيَابٍ وَ طِيبٍ كَثِيرٍ وَ فَرَسٍ وَ بَعَثَ إِلَيْهِ بِثَلَاثِينَ رَجُلًا مِنَ الْقِسِّيسِينَ لِيَنْظُرُوا إِلَى كَلَامِهِ

ص: ۴۱۹

۱- فی المصدر: ملک الحبشه.

۲- فی نسخه: انی مهدیّ إلیک سلام اللّه.

۳- من قری الضیف: أضافه، أو من أقر فلانا فی المکان: ثبته و سکنه فیه. و فی المصدر:

۴- فی المصدر: و جنودک.

۵- المصدر خال من «من اللّه».

۶- فی المصدر: صادق مصدق.

۷- فی المصدر: بهدایا.

وَ مَقْعَدِهِ وَ مَشْرَبِهِ فَوَافَوُا الْمَدِينَةَ وَ دَعَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی الْإِسْلَامِ فَآمَنُوا وَ رَجَعُوا إِلَی النَّجَاشِیِّ (۱).

**[ترجمه]اعلام الوری، قصص الانبیاء: محمد بن اسحاق گوید: حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله عمرو بن امیه ضمیری را نزد نجاشی فرستاد تا در باره جعفر بن ابی طالب و یاران او با وی مذاکره کند، و نامه ای هم در این باره برای ملک حبشه نوشت و متن آن نامه از این قرار است: به نام خداوند بخشاینده مهربان، این نامه ای است از محمد رسول پروردگار برای نجاشی پادشاه

ص: ۴۱۸

حبشه، سلام بر شما، من اینک خدای را برای شما وصف می کنم: خداوند مالک و مقتدر که از هر عیب و نقصی پاک و مبراست خداوندی که همگان را در پرتو عنایت خود از هر آسیبی نگاه می‌دارد، و به همه موجودات غالب و فرمان‌روا و همه چیز را در تحت قدرت خود دارد. گواهی می‌دهم که عیسی بن مریم روح خداوند و کلمه اوست که به مریم بتول القاء فرموده، و مریم از هر گونه زشتی و ناروائی پاک و دامنش از هر آلودگی منزه است، مریم در اثر اراده پروردگار به عیسی حامله شد، و خداوند وی را از روحی که مورد عنایتش بود آفرید همان طور که آدم را آفرید و از آن روح در وی دمید. اینک من شما را به خداوند یگانه دعوت میکنم، و از شما می‌خواهم که از خداوند اطاعت کنید، و هم چنین از من که فرستاده او هستم پیروی کنی و به من و آنچه بر من نازل می گردد تصدیق نمائی، من رسول پروردگار هستم و اینک پسر عموی خود، جعفر را نزد شما فرستاده ام و عده ای از مسلمین هم با وی همراه هستند، هنگامی که آنان نزد شما آمدند به رسالت من اقرار کن و کبر و بزرگی را از خود دور نما، من شما و لشکریان شما را به سوی خداوند دعوت می کنم، من اینک تبلیغ رسالت کردم و شما نیز وظیفه دارید از من بپذیرید، سلام بر کسانی که راه درست و صحیح می‌روند.

هنگامی که نامه حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله به پادشاه حبشه رسید وی نیز نامه ای برای پیامبر نوشت که متن آن از قرار ذیل است: به نام خداوند بخشاینده مهربان این نامه ای است برای محمد رسول خدا از نجاشی اصحمه، سلام بر شما ای پیامبر خدا رحمت خداوند بر شما باد پروردگاری که جز وی خدائی نیست و مرا به اسلام هدایت کرد، یا رسول اللّٰه نامه شما به من رسید مطالبی که در باره عیسی بن مریم ذکر کرده بودی بسیار بزرگ و با اهمیت بود، به پروردگار سوگند که عیسی غیر از گفتار شما چیزی نفرموده. ما از پسر عموی شما پذیرائی کردیم و از یاران او محافظت نمودیم، و از گفته های شما اطلاع حاصل کردیم، اکنون گواهی می‌دهم که شما پیامبر راستگو هستید. و من اینک با شما توسط پسر عمت بیعت می کنم، و دین اسلام را قبول می‌نمایم، و اکنون اریجان بن اصحمه را خدمت شما می‌فرستم، و اگر میل داشته باشی خودم نیز خدمت می‌رسم زیرا که من جز نفس خود، مالک دیگری نیستم. یا رسول اللّٰه من گواهی می‌دهم که گفته های شما حق است.

پس از این نجاشی هدایائی برای حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله فرستاد که از آن جمله «ماریه قبطیه» مادر ابراهیم فرزند رسول خدا بود، و مقداری البسه و عطریات و چند عدد اسب هم حضور حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله روانه کرد. و هم چنین سی نفر از کشیشان و علمای مسیحی را فرستاد تا با آن حضرت مذاکره کنند

ص: ۴۱۹

و اخلاق و اطوار و معاشرت او را از نزدیک مشاهده نمایند، این اشخاص به مدینه آمدند، حضرت ابتداء آنان را به اسلام دعوت کرد و آن‌ها هم ایمان آوردند و نزد نجاشی بازگشتند. - . اعلام الوری : ۳۱ - ۳۲ ، قصص الانبیاء : مخطوط -

**[ترجمه]

«۶»

عم، إعلام الوری وَ فِی حَدِیثِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله صَلَّی عَلَی النَّجَاشِیِّ (۲).

**[ترجمه]اعلام الوری: و در حدیث جابر بن عبد اللّه آمده که: حضرت رسول صلی اللّه علیه و آله بر نجاشی نماز گزاردند. - . اعلام الوری : ۳۱ -

**[ترجمه]

«۷»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ یَوْماً تُوُفِّیَ أَصْحَمَةُ رَجُلٌ صَالِحٌ مِنَ الْحَبَشَةِ فَقُومُوا وَ صَلُّوا عَلَیْهِ فَکَانَ کَذَلِکَ.

**[ترجمه]خرئج: روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم روزی فرمود: اصحمۀ که مردی صالح از حبشه بود، وفات یافت، پس برخیزید و بر او نماز بگزارید. و آنان نماز خواندند.

**[ترجمه]

«۸»

یج، الخرائج و الجرائح وَ رُوِیَ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی أَرْضِ النَّجَاشِیِّ وَ نَحْنُ ثَمَانُونَ رَجُلًا وَ مَعَنَا جَعْفَرُ بْنُ أَبِی طَالِبٍ وَ بَعَثَ قُرَیْشٌ خَلْفَنَا عُمَارَةَ بْنَ الْوَلِیدِ وَ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ مَعَ هَدَایَا فَأَتَوْهُ بِهَا فَقَبِلَهَا وَ سَجَدُوا لَهُ وَ قَالُوا إِنَّ قَوْماً مِنَّا رَغِبُوا عَنْ دِینِنَا وَ هُمْ فِی أَرْضِکَ فَابْعَثْ إِلَیْنَا فَقَالَ لَنَا جَعْفَرٌ لَا یَتَکَلَّمُ أَحَدٌ مِنْکُمْ أَنَا خَطِیبُکُمُ الْیَوْمَ فَانْتَهَیْنَا إِلَی النَّجَاشِیِّ فَقَالَ عَمْرٌو وَ عُمَارَةُ إِنَّهُمْ لَا یَسْجُدُونَ لَکَ فَلَمَّا انْتَهَیْنَا إِلَیْهِ زَبَرَنَا (۳) الرُّهْبَانُ أَنِ اسْجُدُوا لِلْمَلِکِ فَقَالَ لَهُمْ جَعْفَرٌ لَا نَسْجُدُ إِلَّا لِلَّهِ فَقَالَ النَّجَاشِیُّ وَ مَا ذَلِکَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ بَعَثَ فِینَا رَسُولَهُ وَ هُوَ الَّذِی بَشَّرَ بِهِ عِیسَی اسْمُهُ أَحْمَدُ فَأَمَرَنَا أَنْ نَعْبُدَ اللَّهَ وَ لَا نُشْرِکَ بِهِ شَیْئاً وَ أَنْ نُقِیمَ الصَّلَاةَ وَ أَنْ نُؤْتِیَ الزَّکَاةَ وَ أَمَرَنَا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَانَا عَنِ الْمُنْکَرِ فَأَعْجَبَ النَّجَاشِیَّ قَوْلُهُ فَلَمَّا رَأَی ذَلِکَ عَمْرٌو قَالَ أَصْلَحَ اللَّهُ الْمَلِکَ إِنَّهُمْ یُخَالِفُونَکَ فِی ابْنِ مَرْیَمَ فَقَالَ النَّجَاشِیُّ مَا یَقُولُ صَاحِبُکَ فِی ابْنِ مَرْیَمَ قَالَ یَقُولُ فِیهِ قَوْلَ اللَّهِ هُوَ رُوحُ اللَّهِ وَ کَلِمَتُهُ أَخْرَجَهُ مِنَ الْعَذْرَاءِ الْبَتُولِ الَّتِی لَمْ یَقْرَبْهَا بَشَرٌ فَتَنَاوَلَ النَّجَاشِیُّ عُوداً مِنَ الْأَرْضِ فَقَالَ یَا مَعْشَرَ الْقِسِّیسِینَ وَ الرُّهْبَانِ مَا یَزِیدُ هَؤُلَاءِ عَلَی مَا تَقُولُونَ فِی ابْنِ مَرْیَمَ مَا یَزِنُ (۴) هَذَا ثُمَّ قَالَ النَّجَاشِیُّ لِجَعْفَرٍ أَ تَقْرَأُ شَیْئاً مِمَّا جَاءَ بِهِ مُحَمَّدٌ قَالَ نَعَمْ قَالَ لَهُ اقْرَأْ وَ أَمَرَ الرُّهْبَانَ أَنْ یَنْظُرُوا فِی کُتُبِهِمْ فَقَرَأَ جَعْفَرٌ کهیعص (۵) إِلَی آخِرِ قِصَّهِ عِیسَی علیه السلام (۶) فَکَانُوا

۱- إعلام الورى: ۳۱ و ۳۲. قصص الأنبياء مخطوط.

۲- إعلام الورى: ۳۱.

۳- أی زجرنا.

۴- زنه بکذا: اتهمه، و فی نسخه: ما یزید هذا.

۵- هو سوره مریم.

۶- و هو آیه: ۳۵.

يَبْكُونَ ثُمَّ قَالَ النَّجَاشِيُّ مَرْحَباً بِكُمْ وَ بِمَنْ جِئْتُمْ مِنْ عِنْدِهِ فَأَنَا أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ وَ أَنَّهُ الَّذِی بَشَّرَ بِهِ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَ لَوْ لَا مَا أَنَا فِيهِ مِنَ الْمُلْكِ لَأَتَيْتُهُ حَتَّى أَحْمِلَ نَعْلَيْهِ اذْهَبُوا أَنْتُمْ سُيُومٌ أَیْ آمِنُونَ وَ أَمَرَ لَنَا بِطَعَامٍ وَ كِسْوَةٍ وَ قَالَ رُدُّوا عَلَى هَذَيْنِ هَدِيَّتَهُمَا وَ كَانَ عَمْرٌو قَصِيراً وَ عُمَارَةُ جَمِيلًا وَ شَرِبَا فِی الْبَحْرِ (١) فَقَالَ عُمَارَةُ لِعَمْرٍو قُلْ لِامْرَأَتِكَ تُقَبِّلْنِی وَ كَانَتْ مَعَهُ فَلَمْ يَفْعَلْ عَمْرٌو فَرَمَى بِهِ عُمَارَةُ فِی الْبَحْرِ فَنَاشَدَهُ حَتَّى خَلَّاهُ فَحَقَدَ عَلَيْهِ عَمْرٌو فَقَالَ لِلنَّجَاشِیِّ إِذَا خَرَجْتَ خَلَفَ عُمَارَةُ فِی أَهْلِكَ فَنَفَخَ فِی إِحْلِيلِهِ فَطَارَ (٢) مَعَ الْوَحْشِ (٣).

**[ترجمه]خرائج: ابن مسعود می گوید: هشتاد نفر بودیم که رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله ما را به سرزمین نجاشی فرستاد. و جعفر بن ابی طالب نیز با ما بود. قریش هم عماره بن ولید و عمرو بن عاص را با هدایای زیادی برای برگرداندن ما فرستادند. نجاشی هدایای آن‌ها را قبول کرد و آنان نیز به او سجده کردند و گفتند: عدّه ای از همشهریان ما از دین پدران خود برگشته اند و اکنون در کشور شما به سر می برند. نجاشی ما را طلبید؛ جعفر گفت: امروز سخنگوی شما من هستم و غیر از من کسی سخن نخواهد گفت. وقتی که به حضور نجاشی رسیدیم، عماره و عمرو به نجاشی گفتند: آن‌ها به شما سجده نکردند. در این هنگام راهبان بانگ زدند: سجده کنید. جعفر گفت: ما جز در برابر خداوند، سجده نمی کنیم. نجاشی گفت: شما چه می گویید؟ جعفر گفت: خدا در میان ما پیامبری را مبعوث کرد و او همان کسی است که عیسی علیه السّلام از آمدنش خبر داده و اسمش احمد است. و ما را به عبادت خدا دستور می دهد و از شرک ورزی به او، نهی می نماید. و دستور می دهد که نماز را به پا داریم و زکات بدهیم و ما را امر به معروف و نهی از منکر می نماید. نجاشی سخنان جعفر را پسندید. هنگامی که عمرو عاص، وضع را این گونه دید، گفت: خدا حکومت شما را پایدار کند، آن‌ها در مورد عیسی با شما مخالفت دارند. نجاشی به جعفر گفت: پیامبر شما در باره عیسی علیه السّلام چه می گوید: جعفر گفت: سخن او در باره عیسی علیه السّلام سخن خداست. او روح خدا و کلمه اوست. و او را از مریم باکره که هیچ بشری با او نزدیکی نکرده بود، متولد کرد. در این هنگام نجاشی چوب دستی را برداشت و گفت: ای گروه کشیش‌ها و راهبان! اختلاف ما و آن‌ها در مورد عیسی علیه السّلام بیش از وزن این چوب نیست! بعد از آن نجاشی به جعفر گفت: برخی از مطالبی که محمّد صلّی اللّه علیه و آله آورده است قرائت کن: و به راهبان نیز دستور داد به کتاب‌های خود نگاه کنند. جعفر شروع به خواندن سوره مریم کرد. و تا آخر داستان عیسی علیه السّلام را خواند و همه آن‌ها ص: ۴۲۰

گریه می کردند. نجاشی گفت: آفرین به شما و آنچه که از طرف او آوردید! من گواهی می دهم که او فرستاده خداست و همان فردی است که عیسی علیه السّلام از آمدنش خبر داده است. اگر مملکت داری مانع من نبود، می آمدم و کفش‌های او را جفت می کردم! سپس به ما گفت: بروید، شما در امان هستید و دستور داد به ما غذا و لباس دادند. و دستور داد هدایای آن دو نفر را به خودشان بر گرداندند. عمرو عاص شخصی کوتاه قد و عماره جمیل و زیبا بود. وقتی که روی دریا با کشتی حرکت می کردند، این دو شراب نوشیدند. پس عماره به عمرو که همسرش همراهش بود، گفت: به همسرت بگو تا مرا ببوسد. اما عمرو ابا کرد و عماره عمرو را گرفت و به دریا انداخت. عمرو، عماره را قسم داد تا اینکه عماره از او دست برداشت. اما عمرو که کینه عماره را به دل داشت لذا به نجاشی گفت: وقتی که تو بیرون می روی، عماره نزد همسرت می رود. از این رو، نجاشی دستور داد در آلت او سیماب (جیوه) فرو کردند، در نتیجه دیوانه شد و به حیوانات وحشی پیوست. -. خرائج : ۱۸۶ -

**[ترجمه]

«۹»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ یَحْیَی الْحَلَبِیِّ عَنْ هَارُونَ بْنِ خَارِجَهَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ لِجَعْفَرٍ یَا جَعْفَرُ أَ لَا أَمْنَحُکَ أَ لَا أُعْطِیکَ أَ لَا أَحْبُوکَ فَقَالَ لَهُ جَعْفَرٌ بَلَی یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَظَنَّ النَّاسُ أَنَّهُ یُعْطِیهِ ذَهَباً أَوْ فِضَّهً فَتَشَرَّفَ (۴) النَّاسُ لِذَلِکَ فَقَالَ لَهُ إِنِّی أُعْطِیکَ شَیْئاً إِنْ أَنْتَ صَنَعْتَهُ فِی کُلِّ یَوْمٍ کَانَ خَیْراً لَکَ مِنَ الدُّنْیَا وَ مَا فِیهَا وَ إِنْ صَنَعْتَهُ بَیْنَ یَوْمَیْنِ غُفِرَ لَکَ مَا بَیْنَهُمَا (۵) أَوْ کُلَّ جُمْعَهٍ أَوْ کُلَّ شَهْرٍ أَوْ کُلَّ سَنَهٍ غُفِرَ لَکَ مَا بَیْنَهُمَا فَعَلَّمَهُ صَلَاهَ جَعْفَرٍ.

عَلَی مَا سَیَأْتِی فِی أَخْبَارٍ کَثِیرَهٍ فِی کِتَابِ الصَّلَاهِ.

**[ترجمه]کافی: ابو بصیر از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: رسول اکرم صلّی اللّه علیه و آله و سلم به جعفر فرمود: ای جعفر! گفت: لبّیک یا رسول اللّه فرمود: آیا جایزه ای به تو ندهم؟ آیا بخششی به تو نداشته باشم؟ آیا به تو هدیّه ای ندهم؟ جعفر گفت: آری یا رسول اللّه. مردم گمان کردند که پیامبر اکرم صلّی اللّه علیه و آله به او طلا یا نقره ای می بخشد. فرمود: چیزی را به تو می بخشم که اگر هر روز آن را به جای آوری، برای تو از دنیا و آنچه در آن است بهتر است، و اگر هر دو روز یک بار بدان عمل کنی، خداوند گناه بین آن دو روزت را می آمرزد. و یا هر جمعه، یا هر ماه، یا هر سال، آن را انجام دهی، خداوند گناه بین آن‌ها را می بخشد. - . فروع کافی ۱ : ۱۲۹ - ۱۳۰ -

پس نماز جعفر را که در روایت‌های زیادی در کتاب نماز می‌آید، به او آموخت.

**[ترجمه]

«۱۰»

ین، (۶) کتاب حسین بن سعید و النوادر مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ عَنْ بِسْطَامَ الزَّیَّاتِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا قَدِمَ جَعْفَرُ بْنُ أَبِی طَالِبٍ مِنَ الْحَبَشَهِ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أُحَدِّثُکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ دَخَلْتُ عَلَی النَّجَاشِیِّ یَوْماً مِنَ الْأَیَّامِ وَ هُوَ فِی غَیْرِ مَجْلِسِ الْمُلْکِ وَ فِی غَیْرِ رِیَاشِهِ (۷) وَ فِی غَیْرِ

ص: ۴۲۱

۱- فی المصدر: و شربا فی البحر الخمر.

۲- فی نسخه فصار.

۳- الخرائج: ۱۸۶، و قد اختصر الراوندیّ قصه عمرو و عماره، و تقدمت مفصلا.

۴- أی تطلع إلیه.

۵- فروع الکافی ۱: ۱۲۹ و ۱۳۰، و فی ذیل الخبر تفصیل صلاه التسبیح.

۶- فى نسخه ير، و الحديث غير موجود فى البصائر، و فى نسختى المخطوطه من كتاب المؤمن و لعله من كتاب الزهد لان (ين) رمز الى كتاب المؤمن و الزهد معا، و كتاب الزهد مخطوط لا يوجد عندى.

۷- فى نسخه: فى غير رئاسه. و كذا فيما يأتى.

زِيِّهِ قَالَ فَحَيَّيْتُهُ بِتَحِيَّهِ الْمَلِكِ وَ قُلْتُ لَهُ يَا أَيُّهَا الْمَلِكَ مَا لِي أَرَاكَ فِي غَيْرِ مَجْلِسِ الْمَلِكِ وَ فِي غَيْرِ رِيَاشِهِ وَ فِي غَيْرِ زِيِّهِ فَقَالَ إِنَّا نَجِدُ فِي الْإِنْجِيلِ مَنْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِنِعْمَهٍ فَلْيَشْكُرِ اللَّهَ وَ نَجِدُ فِي الْإِنْجِيلِ أَنْ لَيسَ مِنَ الشُّكْرِ لِلَّهِ شَيْ ءٌ يَعْدِلُهُ مِثْلُ التَّوَاضُعِ وَ أَنَّهُ وَرَدَ عَلَيَّ فِي لَيْلَتِي هَذِهِ أَنَّ ابْنَ عَمِّكَ محمد (مُحَمَّداً) قَدْ أَظْفَرَهُ اللَّهُ بِمُشْرِكِي أَهْلِ بَدْرٍ فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَشْكُرَ اللَّهَ بِمَا تَرَى.

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید: بسطام بن زیّات از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: هنگامی که جعفر بن ابی طالب از حبشه برگشت به رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم گفت: ای رسول خدا برای شما بازگو می کنم که یکی از روزها به نزد نجاشی رفتم در حالی که او در مجلس پادشاهی‌اش نبود و لباس ریاست و پادشاهی بر تن نداشت.

گفت: پس درودی همچون درود پادشاهان بر او دادم. و به او گفتم: ای پادشاه چرا شما را در مجلس و لباس پادشاهی نمی... بینم؟ گفت: ما در انجیل می‌خوانیم که هر کس خداوند به او نعمتی ببخشد باید خداوند را شکرگذار باشد و در انجیل می... خوانیم که هیچ شکری با تواضع برابر نمی کند. و امشب در خواب دیده‌ام که خداوند پسر عمویت محمد را بر مشرکان اهل بدر پیروز گردانیده است و مناسب دیدم و دوست داشتم که خداوند را اینگونه که می‌بینی شکر و سپاس گویم.

**[ترجمه]

«۱۱»

أَقُولُ قَالَ فِي الْمُنْتَقَى، مِنْ جُمْلَهِ مَا كَانَ فِي السَّنَهِ الْخَامِسَهِ الْهِجْرَهُ إِلَى أَرْضِ الْحَبَشَهِ وَ ذَلِكَ أَنَّهُ لَمَّا ظَهَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِالنُّبُوَّهِ لَمْ يُنْكِرْ عَلَيْهِ قُرَيْشٌ فَلَمَّا سَبَّ آلِهَتَهُمْ أَنْكَرُوا وَ بَالَغُوا فِي أَذَى الْمُسْلِمِينَ فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِالْخُرُوجِ إِلَى الْحَبَشَهِ فَخَرَجَ قَوْمٌ وَ سَتَرَ الْبَاقُونَ إِسْلَامَهُمْ فَخَرَجَ فِي الْهِجْرَهِ الْأُولَى أَحَدَ عَشَرَ رَجُلًا وَ أَرْبَعُ نِسْوَهٍ مُتَسَلِّلِينَ (۱) سِرّاً فَصَادَفَ وُصُولُهُمْ إِلَى الْبَحْرِ سَفِينَتَيْنِ لِلتُّجَّارِ فَحَمَلُوهُمْ فِيهَا (۲) إِلَى أَرْضِ الْحَبَشَهِ وَ كَانَ مَخْرَجُهُمْ فِي رَجَبٍ فِي الْخَامِسَهِ وَ خَرَجَتْ قُرَيْشٌ فِي آثَارِهِمْ فَفَاتُوهُمْ فَأَقَامُوا عِنْدَ النَّجَاشِيِّ آمِنِينَ فَأَقَامُوا شَعْبَانَ وَ رَمَضَانَ وَ قَدِمُوا فِي شَوَّالٍ فَلَمْ يَدْخُلْ أَحَدٌ مِنْهُمْ مَكَّهَ إِلَّا بِجَوَازٍ إِلَّا ابْنُ مَسْعُودٍ فَإِنَّهُ مَكَثَ قَلِيلًا ثُمَّ رَجَعَ إِلَى أَرْضِ الْحَبَشَهِ فَسَطَتْ (۳) بِهِمْ عَشَائِرُهُمْ وَ آذَوهُمْ فَأَذِنَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي الْخُرُوجِ مَرَّهً أُخْرَى إِلَى أَرْضِ الْحَبَشَهِ فَخَرَجَ خَلْقٌ كَثِيرٌ.

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ جَمِيعُ مَنْ لَحِقَ بِأَرْضِ الْحَبَشَهِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ سِوَى أَبْنَائِهِمُ الَّذِينَ خَرَجُوا بِهِمْ صِغَاراً أَوْ وُلِدُوا بِهَا نَيِّفٌ وَ ثَمَانُونَ رَجُلًا وَ مِنَ النِّسَاءِ إِحْدَى عَشْرَهَ فَلَمَّا سَمِعُوا بِمُهَاجَرِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله إِلَى الْمَدِينَهِ رَجَعَ مِنْهُمْ ثَلَاثَهٌ وَ ثَلَاثُونَ رَجُلًا وَ ثَمَانُ نِسْوَهٍ فَمَاتَ مِنْهُمْ رَجُلَانِ بِمَكَّهَ وَ حُبِسَ مِنْهُمْ سَبْعَهٌ وَ شَهِدَ بَدْراً مِنْهُمْ أَرْبَعَهٌ وَ عِشْرُونَ (۴).

۱- تسلل: انطلق فی استخفاء.

۲- أی فی سفینه منهما.

۳- سطا به و علیه: وثب علیه و قهره.

۴- المنتقی فی مولود المصطفی: ۴۰، الفصل الثانی فیما کان فی السنه الخامسه من نبوّته.

**[ترجمه]می گویم: در منتقی آمـده است: از جمله قضایـایی که در سـال پنجم هجری اتفـاق افتاد، هجرت به سـرزمین حبشـه بـود. و از این قرار بـود: آنسـان که پیـامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم ظهـور کرد، قریش او را انکـار نمی کردنـد. هنگـامی که خدایانشان را دشـنام داد او را انکار کرده و نهایت تلاش را در آزار و اذیت مسلمانان به کار گرفتند. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سـلم به آنان دسـتور داد که به سوی حبشه بیرون بروند. گروهی خارج شده و گروهی اسـلامشان را پنهان کردند. در هجرت اول یـازده مرد و چهـار زن مخفیـانه هجرت کردنـد. چون به دریـا رسـیدند با دو کشتی از کشتی‌های تجّار برخورد کردنـد و آن تـاجران، آن‌هـا را سوار بر کشتی کرده و به سـمت حبشه بردنـد. و خروج آنان به سـمت حبشه در ماه رجب سال پنجم نبوّت بود. و قریش نیز به دنبال آنان بیرون رفتند اما به آنان نرسیدند، و مسلمانان سالم به نزد نجاشی رسیدند.

ماه شـعبان و رمضان در آنجا ماندنـد و همه مسـلمانان در ماه شوال در جوار و زینهار کسـی به مکه آمدنـد جز ابن مسـعود که انـدکی درنـگ کرد، و سـپس به سـرزمین حبشه بـازگشت. بعـد از آن طـایفه‌هـای هر یـک از مسـلمانان بر آنـان حمله برده و آزارشان دادند. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بار دیگر به آنان اجازه خروج به سمت حبشه را داد و شمار بسیاری از مسلمانان خارج شدند.

محمد بن اسـحاق گوید: شـمار مسـلمانانی که به حبشه رسـیدند غیر از کودکان خردسالی که با خود بردند، و بچه‌هایی که در حبشه به دنیا آمدنـد، هشـتاد و چنـد نفر مرد و یازده زن بودند. هنگامی که شـنیدند پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم به مدینه مهاجرت فرموده است، سـی و سـی مرد و هشت زن از آنان بازگشـتند. و دو مرد از آنان در مکه فوت شـد و هفت نفر زندانی شدند. و بیست و چهار نفر از آنان در جنگ بدر شـرکت کردند. - . منتقی فی مولد مصـطفی : ۴۰ . فصل دوم در احوال سال پنجم از نبوّت پیامبر. -

ص: ۴۲۲

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

**[ترجمه]

کلمه المصحّح رحمه اللّه

بسمه تعالی و تقدّس

نحمد اللّه و نشکره علی توفیقه لتصحیح الکتاب و تخریجه و تنمیقه، و إخراجه بهذه الصوره البهیّه الموشّحه.

اعتمدنا فی مقابله قطعه منه و تصحیحها علی نسخه المصنّف- قدسّ سرّه- الثمینه الفریده التی أوعزت إلی مزایاها فی المجلّدات السابقه تفضّل بإرسالها العالم العامل حجّه الإسـلام الحاجّ السیّد مهدیّ الصدر العاملیّ الأصبهانیّ صاحب الوعظ و إمام الجماعه فی عاصـمه طهران و هی ممّا ورثه من أبیه الفقید السـعید الخطیب المشـهور الحاجّ السـیّد صدر الدین العاملیّ رحمه اللّه علیه. و قطعه أخری منه إلی آخر باب المعراج علی نسـخه مخطوطه کانت علیها البلاغات و کان فی آخرها: بلغ قبالًا فی مجالس عدیده

آخرها یوم الأربعاء السادس و العشرون من شوّال المکرّم من شهور سنه ستّ و عشرین و مأتین و ألف من الهجره النبویّه المصطفویّه و أنا الفقیر الحقیر ابن أبی تراب محمّد محسن الشهیر بآقا بابا عفی اللّه عن جرائمهما بمحمّد و آله صلی اللّه علی محمّد و آله و الحمد للّه أوّلًا و آخراً.

و من باب الهجره إلی الحبشه إلی آخر الکتاب علی نسخه مخطوطه کتبه نعمه اللّه بن محمّد مهدیّ الإصطهباناتیّ یوم الثامن من شهر رجب سنه ۱۲۷۸ و هاتان النسختان تفضّل بهما الفاضل البارع الأستاد المعظّم السیّد جلال الدین الأرمویّ الشهیر بالمحدّث أدام اللّه توفیقاته و راجعنا أیضا الطبعه المعروفه بطبعه أمین الضرب و الطبعه الحروفیّه و اعتمدنا فی تخریجه علی کتب تقدّم ذکر بعضها فی صدر المجلّدات السابقه و سیأتی الإیعاز إلی سائرها فی المجلّدات الآتیه.

نسأل اللّه تعالی لنا و لإخواننا الذین وازرونا فی مشروعنا هذا المقدّس التوفیق و التسدید، إنّه خیر موفّق و معین، و الحمد له أوّلًا و آخراً.

قم المشرّفه مهبط علوم أهل البیت: خادم العلم و الشریعه عبد الرحیم الربّانیّ الشیرازیّ عفی عنه و عن والدیه من لجنه التحقیق و التصحیح لدار الکتب السلامیه

وفصل الخطاب واغثني الحي الذي لا تنام وانتم حكماء الله وبكم حكم الله وبكم عرف حق الله
لا اله الا الله محمد رسول الله انتم نور الله من بين ايدينا ومن خلفنا انتم سنة الله التي
بها سبق القضاء يا امير المؤمنين انا لكم مسلم تسليما لا اشرك بالله شيئا ولا اتخذ
من دونه وليا الحمد لله الذي هداني بكم وما كنت لاهتدي لولا ان هداني الله الله
اكبر الله اكبر الحمد لله على ما هدانا ذكر الصلوة والدعاء على دكة القضاء ثم امض الى دكة
القضاء فصل عليها ركعتين تقرا فيها بعد الحمد ما اردت فاذا فرغت منها فسلمت وسبحت تسبيح الزهراء
عليها السلام وقل يا مالكي ومملكي ومتغمدي بالنعم الجسام من غير استحقاق وجهي خاضع لما تعلوه الاقدام
لجلال وجهك الكريم لا تجعل هذه الشدة ولا هذه المحنة متصلة باستيصال الشافة
وامنحني من فضلك ما لم تمنح به احدا من غيرها لك انت القديم الذي لم تزل ولا تزال صل
على محمد وال محمد واغفر لي وارحمني وزك عملي وبارك لي في اجلي واجعلني من عتقائك
وطلقائك من النار برحمتك يا ارحم الراحمين ذكر الصلوة والدعاء في بيت الطشت المتصل
بدكة القضاء تصلي هناك ركعتين فاذا سلمت وسبحت فقل اللهم اني ذخرت توحيدي اياك
ومعرفتي بك واخلاصي لك واقراري بربوبيتك وذخرت ولاية من انعمت علي بمعرفتهم
من بريتك محمد وعترته صلى الله عليهم ليوم فزعي اليك عاجلا واجلا وقد فزعت اليك واليهم
يا مولاي في هذا اليوم وفي موقفي هذا وسالتك ما زكى من نعمتك وازاحة ما اخشاه من
نقمتك والبركة فيما رزقتنيه وتحصين صدري من كل هم وجائحة ومعصية في ديني و
دنياي واخرتي يا ارحم الراحمين ذكر الصلوة والدعاء في وسط المسجد تصلي هناك ركعتين تقرا
في الاولى الحمد والصمد والثانية الحمد والكافرون فاذا سلمت وسبحت فقل اللهم انت السلام ومنك
السلام واليك يعود السلام ودارك دار السلام حينا ربنا منك بالسلام اللهم اني صليت
هذه الصلوة ابتغاء رحمتك ورضوانك ومغفرتك وتعظيما لمسجدك اللهم فصل على محمد
وال محمد وارفعها في عليين وتقبلها مني يا ارحم الراحمين ثم امض الى الاسطوانة السابعة
وقف عندها مستقبل القبلة وقل بسم الله وبالله وعلى ملة رسول الله صـ ولا اله الا الله محمد
رسول الله السلام على ابينا ادم وامنا حواء السلام على هابيل المقتول ظلما وعدوانا

صوره فتوغرافيّه من نسخه المؤلّف (قده) و هى الصحيفه التى يبتدء بها هذا الجزء

**[ترجمه]ص: ۴۲۳

ص: ۴۲۴

**[ترجمه]

فهرست ما فی هذا الجزءمن الأبواب

الموضوع/ الصفحه

**[ترجمه]ص: ۴۲۵

**[ترجمه]

جدول الخطأ و الصواب

أصلحو هذه الألفاظ:

الصفحه ۲۸ السطر ۱۴ الخطاء ودّيه الصواب وديّه

الصفحه ۳۰ السطر ۱۰ الخطاء إ الصواب إلّا

الصفحه ۴۰ السطر ۱۱ الخطاء «فياطب ما عينى و يا طيب ما يدى» هكذا فى النسخ و الصحيح كما فى المناقب الطبعه الحروفيّه الحديثه «فياطيب ما عين و يا طيب ما يد»

الصفحه ۴۸ السطر ۹ الخطاء فنن الصواب كأنه مصحف فيتن

الصفحه ۶۳ السطر ۱۹ الخطاء ما مكث الناس: الصواب كذا فى النسخ و الصحيح كما فى مجمع البيان ج ۴ ص ۵۲۸: مالت الناس، فراجع حتّى تعرف تفصيل ذاك الاختصار المخلّ.

الصفحه ۲۹۱ الخطاء «عدم دليل الامتناع» الصواب كذا فى النسخ و الظاهر دليل عدم الامتناع

ص: ۴۲۶

**[ترجمه]ص: ۴۲۶

**[ترجمه]

تعریف مرکز

بسم الله الرحمن الرحیم
هَلْ يَسْتَوِی الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ
الزمر: ۹

المقدمة:
تأسّس مرکز القائمیة للدراسات الکمبیوتریة فی أصفهان بإشراف آیة الله الحاج السید حسن فقیه الإمامی عام ۱۴۲۶ الهجری فی المجالات الدینیة والثقافیة والعلمیة معتمداً علی النشاطات الخالصة والدؤوبة لجمع من الإخصائیین والمثقفین فی الجامعات والحوزات العلمیة.

إجراءات المؤسسة:
نظراً لقلة المراکز القائمة بتوفیر المصادر فی العلوم الإسلامیة وتبعثرها فی أنحاء البلاد وصعوبة الحصول علی مصادرها أحیاناً، تهدف مؤسسة القائمیة للدراسات الکمبیوتریة فی أصفهان إلی التوفیر الأسهل والأسرع للمعلومات ووصولها إلی الباحثین فی العلوم الإسلامیة وتقدم المؤسسة مجاناً مجموعة الکترونیة من الکتب والمقالات العلمیة والدراسات المفیدة وهی منظمة فی برامج إلکترونیة وجاهزة فی مختلف اللغات عرضاً للباحثین والمثقفین والراغبین فیها.
وتحاول المؤسسة تقدیم الخدمة معتمدة علی النظرة العلمیة البحتة البعیدة من التعصبات الشخصیة والاجتماعیة والسیاسیة والقومیة وعلی أساس خطة تنوی تنظیم الأعمال والمنشورات الصادرة من جمیع مراکز الشیعة.

الأهداف:
نشر الثقافة الإسلامیة وتعالیم القرآن وآل بیت النبیّ علیهم السلام
تحفیز الناس خصوصا الشباب علی دراسة أدقّ فی المسائل الدینیة
تنزیل البرامج المفیدة فی الهواتف والحاسوبات واللابتوب
الخدمة للباحثین والمحققین فی الحوازت العلمیة والجامعات
توسیع عام لفکرة المطالعة
تهمید الأرضیة لتحریض المنشورات والکتّاب علی تقدیم آثارهم لتنظیمها فی ملفات الکترونیة

السیاسات:
مراعاة القوانین والعمل حسب المعاییر القانونیة
إنشاء العلاقات المترابطة مع المراکز المرتبطة
الاجتنباب عن الروتینیة وتکرار المحاولات السابقة
العرض العلمی البحت للمصادر والمعلومات

الالتزام بذكر المصادر والمآخذ فی نشر المعلومات

من الواضح أن يتحمل المؤلف مسؤولية العمل.

نشاطات المؤسسة:

طبع الكتب والملزمات والدوريات

إقامة المسابقات فی مطالعة الكتب

إقامة المعارض الالكترونية: المعارض الثلاثية الأبعاد، أفلام بانوراما فی الأمكنة الدينية والسياحية

إنتاج الأفلام الكرتونية والألعاب الكمبيوترية

افتتاح موقع القائمية الانترنتی بعنوان : www.ghaemiyeh.com

إنتاج الأفلام الثقافية وأقراص المحاضرات و...

الإطلاق والدعم العلمی لنظام استلام الأسئلة والاستفسارات الدينية والأخلاقية والاعتقادية والردّ عليها

تصميم الأجهزة الخاصة بالمحاسبة، الجوال، بلوتوث Bluetooth، ويب كيوسك kiosk، الرسالة القصيرة ((sms

إقامة الدورات التعليمية الالكترونية لعموم الناس

إقامة الدورات الالكترونية لتدريب المعلمين

إنتاج آلاف برامج فی البحث والدراسة وتطبيقها فی أنواع من اللابتوب والحاسوب والهاتف ويمكن تحميلها على ٨ أنظمة؛

JAVA.١

ANDROID.٢

EPUB.٣

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.٧

GHB.٨

إعداد ۴ الأسواق الإلكترونية للكتاب على موقع القائمية ويمكن تحميلها على الأنظمة التالية

ANDROID.١

IOS.٢

WINDOWS PHONE.٣

WINDOWS.۴

وتقدّم مجاناً فی الموقع بثلاث اللغات منها العربية والانجليزية والفارسية

الكلمة الأخيرة

نتقـدم بكلمـة الشـكر والتقـدير إلى مكاتب مراجع التقليـد منظمات والمراكز، المنشورات، المؤسـسات، الكتّاب وكل من قدّم لنا المساعدة فى تحقيق أهدافنا وعرض المعلومات علينا.

عنوان المكتب المركزى

أصفهان، شارع عبد الرزاق، سوق حاج محمد جعفر آباده اى، زقاق الشهيد محمد حسن التوكلى، الرقم ۱۲۹، الطبقة الأولى.

عنوان الموقع : : www.ghbook.ir

البريد الالكترونى : Info@ghbook.ir

هاتف المكتب المركزى ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

هاتف المكتب فى طهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

قسم البيع ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹شؤون المستخدمين ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹.

مركز
القائمية
اصبهان
للبحوث والتحريات الكمبيوترية
للحصول على المكتبات الخاصه الاخرى
ارجعوا الى عنوان المــركز من فضلــكم
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
و للايصاء من فضلكم
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹